
3 1761 03640 0778

AZ 1848—1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDITOTTA

VÉRTESI ARNOLD.

I. KÖTET.

PEST,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

Pest. Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdászuál, 1866.

BEVEZETÉS.

A hadviselő felek hadseregeiről.

A magyar forradalmi hadjárat első időszakában két hadsereget kell tekintetbe vennünk, a magyart és az osztrákot, később ehhez járul még Oroszország hadserege, melyet ez a forradalom elnyomása végett Ausztria segélyére küldött.

Az osztrák gyalogság 1848-ban sorgyalogság, határőrök és vadászokra oszlott.

A sorgyalogság 58 ezredből állt; az utolsó ezredszám ugyan 63 volt, hanem az 5. és 6. szám már 1807 óta hiányzott, a 46. 50. és 55. szám 1809 óta. Az 58 ezred közül 4-et az osztrák főhercegségből, 1-et belső Ausztriából, 1-et Sléziából, 1-et Stájerországból, 3-at Illyriából, 4-et Morva-, 8-at Csehországból, 13-at Galliciából, 8-at Olasz- és 15-öt Magyar- s Erdélyországból ujonczoztak.

Valamennyi ezredet, a magyarok kivételével német gyalogságnak neveztek.

Minden német gyalog ezred békelábon állt 2 gránátos századból, 2 zászlóaljból 6—6 századdal s egy harmadik zászlóaljból 4 századdal.

Hadi lábon a harmadik zászlóalj is 6 századra szaporitatott; azonkivül minden ezrednél alakitatott egy 2 századból álló depot-osztály s minden német ezrednél (az olaszokat azonban kivéve) lehetett még egy első és második landwehr zászlóaljat 6—6 századdal fölállitni.

Minden század a 3 rendes zászlóaljnál s az első landwehr zászlóaljnál 218 emberből állt; a zászlóalj tehát a tiszti kar

nélkül 1308 emberből; a második landwehr zászlóaljnál egy század csak 138 emberből állt; a magyar ezredeknél minden század hadilábon csak 198 e.

A gránátos századok létszáma 175 e. volt; az összes 58 ezred gránátos századai 20 zászlóaljba egyesitettek, melyek közül kettő 4 századból, a többiek 6 századból álltak.

A határőr gyalogságról alább még külön fogunk szólni, itt tehát csak az ezredek létszámát emlitjük meg.

Egy horvát-slavoniai vagy bánáti ezred 2 zászlóaljból állt, minden zászlóalj 6 századból; mihelyt e zászlóaljak egyike a hadsereghez vonatott, harmadik, szintén 6 századból álló tartalék zászlóalj állitatott föl s szükség esetén még negyedik is. Egy század létszáma 206 emberre volt megállapitva, kik közt azonban 20 határvadász volt. Minden ezredhez 50 tűzér tartozott az ágyuk szolgálatára.

Az imént mondottak alkalmazhatók az erdélyi határőr ezredekre is; csakhogy ezek mindegyike csupán egy harmadik azaz tartalék zaszlóaljat állitott ki, ha egy zászlóalja táborba ment.

Az 1838-ig létező oláh-illyr határőr ezred az emlitett évben egy 2 zászlóaljból álló oláh-bánáti ezreddé s egy 6 századból álló külön illyr-bánáti zászlóaljjá alakitatott át.

A csajkás zászlóalj 6 századának mindegyike 187 emberből állt s az egész zászlóaljnak 139 tűzére volt. Ha a zászlóalj tábori szolgálatra alkalmaztatott, a csajkás kerületnek 2 századból álló tartalék osztályt kellett fölállitnia s további szükség esetén még egy osztályt.

A vadászok a tyroli vadászezredből (4 zászlóalj) s 12 tábori vadász zászlóaljból álltak, minden zászlóalj 6 századból.

A tyroli vadászezredben minden század 185, a tábori vadász zászlóaljakban 246 emberből állt. Minden zászlóalj, ha háboruba ment, fölállitott egy tartalék századot.

Ha már most hadi lábon (a tartalék csapatokat azonban kizárva) minden német gyalog ezredet kerek számmal 5800, minden olaszt 4000, minden magyart 3600 emberre számitunk, minden 6 századból álló gránátos zászlóaljat 1100, minden 4 századból állót 700, minden határőr ezredet 3800, a tyroli va-

dászezredet 4800, minden tábori vadász zászlóaljat 1400 emberre, úgy az osztrák gyalogság közel, 400,000 emberre rúg.

A lovasság 8 vértes; 6 dragonyos, 7 chevaux legers, 12 huszár s 4 dzsidás ezredből állt.

A vértes és dragonyos ezredek mindegyike 6 századot foglalt magában, hadi lábon 177 embert számitva egy századra s mozgósitás esetén minden ezred fölállitott egy 193 emberből álló tartalék századot. A vértes vagy dragonyos ezred tehát kerek számmal, a törzs s a tartalék század beszámitásával, 1100 főnyi volt s mind a 14 ezred 15,400 embert állithatott síkra.

Minden chevauxlegers, huszár és dzsidás ezred 8 századból állt, 206 embert számitva egy századra hadi lábon, továbbá volt mindegyiknek 354 emberből álló tartalék osztálya. Csak a székely huszárezred századai álltak csupán 184 emberből s tartalék-osztálya 234-ből.

E könnyü lovas ezredek mindegyikének létszáma tehát, a székely huszárokat kivéve, 1700 emberre számitandó, a székely huszároké 1500-ra s az egész könnyű lovasság eszerint 39,000 emberre, az összes lovasság pedig 54,000-re rúg.

Az osztrák tűzérség 5 ezredből, a bombász- és röppentyü karból állt. Minden tűzér ezred 18 századot foglalt magában, t. i. 6 az első s 4 a következő három zászlóaljban, a bombászkar 5, a röppentyü-kar 3 századból állt. A tűzérség összes létszáma 20,345 emberre ment. Egészben véve az osztrák tűzérség 200 üteget s azonfelül még jelentékeny számu röppentyű üteget birt kiállitni; ez utóbbiak közül már 1848-ban készen állt 16. Minden üteg 6 ágyuból állt. Az ütegek, melyek 1848. és 1849-ben tábori szolgálatra használtattak, kiválólag 12 fontosak, közönséges 6 fontos gyalog- és 6 fontos lovas ütegek voltak; ez utóbbiak arra valának szánva, hogy részint a lovasság mellé adassanak részint a tartaléknál használtassanak. Az üteg rendesen 2 oly kaliberü ágyuval birt, a milyen nevet viselt s azonkivül 2 hétfontos tarackkal; a röppentyű ütegek 6 és 12 fontos röppentyűkkel voltak ellátva.

Mérnök csapatokból volt egy 6 századból álló aknász (mineur) kar, 900 e.; egy 3 zászlóaljból álló utász (pionnir) kar (2 zászlóalj 6, 1 pedig 4 századdal), 4426 ember.

Az osztrák állam tehát 1848-ban külföld elleni háboruban 500,000 emberrel rendelkezhetett, s ha ehhez számitjuk még a magyar insurrectiot, melynek gyalogsága a többi koronatartomány landwehrjeihez volt hasonlitható, mint szintén ha ide számitjuk az önkéntes csapatokat, 560,000 emberrel, sőt többel is. Az olaszok fölkelése, az olasz ezredek elpártolása, desorganisatiója által s azáltal, hogy lehetlen volt Olaszországból ujoncokat kapni, a föntebbi 500,000 emberből legalább 40,000 ezret le kell vonni. A magyarok fölkelése által nem rögtön ugyan, hanem egészben véve elveszett valami 70,000 főnyi csapat. Összesen tehát Ausztria még mintegy 390,000 ember fölött rendelkezett. De az olaszországi háboru mindazzal, mi vele együtt járt, legalább 150,000 embert igénybe vett s legalább 50,000 embert le kell számitni még a többi koronaország őrizetére, úgy hogy mintegy 190,000 ember marad, melyet Ausztria Magyarország ellen fordithatott volna. Látni fogjuk, hogy ez öszeget nem érte el a legnagyobb erőmegfeszités idején sem, akkor sem, midőn Ausztriának nem volt többé Olaszországban semmi komoly teendője; a Magyarország ellen forditott hadsereg létszáma mindig jelentékenyen kisebb volt.

Az activ osztrák hadsereg mindenkor hadtestekbe volt beosztva, melyek mindegyike aztán több hadosztályra, lovas és gyalog osztályokra vagy vegyesekre szakadt; a hadosztályok dandárokra oszlottak. A gyalogdandár 3—6 zászlóaljból állt, melyek különböző ezredekből vétettek s egy gyalog üteggel volt ellátva. A lovas dandár 12—16 század lovasságból s egy lovas ütegből állt. A beosztás igen gyakran változott.

A magyar hadsereg lényeges alkatrészeit illetőleg a forradalmi hadjárat teremtménye volt, történetileg kifejlett ezalatt s e kifejlésében követni fogjuk ez elbeszélés folytában. A hadjárat vége felé következő alkatrészekből állt:

19 zászlóalj régi (osztrák-magyar) gyalogság, melyeket utóbb már ki sem egészitettek.

147 zászlóalj honvéd gyalogság, melyek alakitása csak 1848 közepe táján a szerb háboru kitörésekor kezdődött.

6 vadász zászlóalj.

Egy gyalog zászlóalj 6 századra, egy század, mint az

osztrákoknál 4 szakaszra oszlott; a hadseregnek 1849. juniusban történt végleges rendezése szerint egy századnak 155 emberből, a zászlóaljnak tehát 930 emberből kellett volna állni.

172 zászlóaljnál ez 160,000 e. összegre megy.

Huszár ezred volt 18; minden ezred 4 osztályból, minden osztály 2 századból állt. Egy századnak 183 főből állónak kellett volna lenni, az egész ezrednek tehát 1464 emberből, úgy hogy a huszárok mindössze 26,352 emberre rúgtak volna.

A tűzérségnek 400 ágyuja volt ütegekbe osztva, melyeknek rendesen 6 ágyu s 2 mozsárból kellett volna állni, hanem gyakran csak 6 darabból álltak. Ha minden ágyura 20 embert számitunk, a tüzérség 8000 emberre vehető.

A mérnök kar 4 utász (pionnir), 1 árkász (sappeur) s 1 aknász (mineur) csapatból állt, összesen mintegy 2000 e.

Volt azonfölül 800 emberből álló olasz legio; 3000 emberből álló lengyel legio.

A legnagyobb erőmegfeszités idején tehát a magyar activ hadsereg teljes létszáma 200,000 emberre rúghatott. Miután a nem-magyar népesség legnagyobb része fölkelt a magyarok ellen, tehát távol állt attól, hogy erejöket szaporitsa, csak 7 millió lakost lehet fölvenni, kik közül ama 200,000 főnyi sereg kikerült. A népességnek tehát mintegy 3 percentjét képezte. Az uralkodó fogalmak szerint ez ugyan jelentékeny erőmegfeszités; hanem oly harcnál, melyet valamely nép élethalálra, lételéért folytat, bizonyára nem a legnagyobb erőmegfeszités ez, mit várni vagy megkivánni lehetne.

Megjegyezzük, hogy a népfölkelést nem veszszük itt tekintetbe. Az általunk kiszámitott rendes létszámot a magyar hadsereg tényleg soha sem érte el s valódi létszáma az utolsó időben nehezen számitható 160,000 embernél többre.

1849. juniusban megállapitatott a hadsereg szervezése. Minden hadtest 2 gyalog-, 1 lovas hadosztályból, tartalék tűzérségből s utász csapatból fog állni.

A gyalog hadosztály 5 zászlóalj s egy ütegből (8 ágyuval) álljon, rendes lábon tehát 4900 e.; nem oszlott többé dandárokra.

A lovas hadosztály két lovas ezredből azaz 26 századból s egy lovas ütegből, tehát mintegy 3100 emberből áll; a tartalék tűzérség egy 12 fontos és egy lovas ütegből, tehát mintegy 600 e;

Az egész hadtest tehát 13,500 emberből állt volna; a valóságban csak mintegy 10,000 emberből állt.

Csapatosztályok, melyek egy hadosztálynál kisebbek, hadoszlopoknak neveztettek; e rendes beosztástól némi eltérések megmaradtak a forradalmi hadjárat végéig.

Az orosz hadsereg 1848-ban a testőr-hadtestre, gránátos hadtestre, 6 gyalog s az elkülönitett kaukázusi, finn, orenburgi és sziberiai hadtestekre, három tartalék lovas hadtestre, tartalékcsapatokra s rendetlen csapatokra oszlott. Miután Oroszország nem forditotta egész haderejét Magyarország ellen, sem föltenni nem lehetett, hogy valaha ezt tenni fogja, itt tehát csak azon hadtestekről akarunk szólni, melyek valóban résztvettek a magyarországi háborúban, t. i. a gyalog hadtestekről, a tartalék lovas hadtestekről s a kozákokról.

A 6 gyalog hadtest mindegyike 3 gyalog hadosztályból, egy könnyü lovas hadosztályból, egy tűzér osztályból, egy vadász s egy árkász zászlóaljból állt.

A gyalog hadosztályok mind számozva voltak, ugy hogy az 1. hadtesthez az 1.. 2. és 3., a 2-dikhoz a 4., 5. és 6. hadosztályok stb. tartoztak. A hadosztály számából tehát rögtön látni lehet, melyik hadtesthez tartozik; csak ki kell egészitni a számot, mig hárommal elosztható lesz s aztán 3-mal elosztani. A 14. hadosztály például az 5. hadtesthez tartozik stb.

Minden gyalog hadosztály két dandárra oszlott. Az 1. dandár mindig két gyalog ezredből, a 2-ik két úgynevezett vadász ezredből áll, mely a gyalog ezredtől csak külsőleg különbözik. Az ezredeknek neve és száma van. A név vagy az ezredtulajdonostól vagy a várostól, tartománytól vétetik.

A számokban bizonyos rendszer uralkodik. Hogy megtudhassuk p. mely ezredek tartoznak a 10-ik hadosztály 1. dandárjához, csak a hadosztály számát kell 2-vel sokszoroznunk s azon ezreden kivül, melyet igy nyerünk, még a legközelebbi ki-

sebb számot hozzá vennünk. A 10. hadosztály 1. dandárjához tehát a 19. és 20. gyalog ezred tartozik, ugyanazon hadosztály 2. dandárjához szintén igy a 19. és 20. vadász ezred tartozik.

Egy gyalog vagy vadász zászlóalj 4 századra szakadt s rendes hadi lábon 1055 emberből állt, az ezredben 4 zászlóalj volt azaz 4220 e., a dandárban tehát 8440, a hadosztályban 16,880 e. s az egész hadtest gyalogsága 50,640 emberre rúgott.

A hadtest könnyü lovas osztálya a hadtest számát viselte; az 1. könnyü lovas osztály tehát az 1. hadtesthez tartozott. Minden könnyü lovas osztály 1. azaz dzidás és 2. azaz huszár dandárból állt. A beosztás teljesen hasonló volt a gyalog hadosztályéhoz. A dzsidás dandár két dzsidás, a huszár dandár két huszár ezredből áll. Egy dzsidás vagy huszárezred 4 oszosztályra azaz 8 századra oszlik, 1401 e., a dandár tehát 2802 e., a hadosztály 5604 emberből áll.

A hadtest tüzér hadosztálya a hadtest számát viseli s három gyalog tűzér dandárra oszlik, melyek a hadtesthez tartozó gyalog hadosztályok számait viselik s egy lovas tüzér dandárra, melynek száma ugyanaz, a mi a hadtesté.

Minden gyalog tűzér dandár 4 ütegből áll és pedig a hadosztály 1. dandára két nehéz s két könnyü ütegből, a másik két dandár mindegyike egy nehéz s 3 könnyü ütegből.

Minden lovas tűzér dandár két könnyü lovas üteggel birt, melyek az egész hadseregen végig voltak számozva, úgy hogy p. az 5. lovas tűzér dandárhoz a 9. és 10. számu könnyü lovas ütegek tartoztak.

A gyalog ütegeknek rendesen 12 ágyuból kellett volna állni, hanem gyakran csak 8 ból álltak, a lovas ütegeknek rendes állapotban is csak 8 ágyujok volt. Egy nehéz gyalog üteg mellett rendes lábon 319 e. volt, egy 12 ágyuból álló könnyü gyalog üteg mellett 253 e.; egy könnyü lovas ütegnél 226 e. Ezt összeadva:

4 nehéz üteg	1276 e.
8 könnyü gyalog üteg . . .	2024 e.
2 könnyü lovas üteg . . .	452 e.
Összesen egy egész tüzér hadosztály	3752 e. 160 ágyu.

A hadtest vadász zászlóalja, mely szintén a hadtest számát viselte, ép oly nagy volt mint egy gyalog zászlóalj, 4 század vagyis 1055 e.

Az árkász zászlóalj 4 században 1048 embert számitott.

Minden gyalog vagy vadász ezredhez tartozik még egy hadszervonati (train) század, 288 e.; a gyalogsági hadosztály hadszervonata tehát 1152 emberre megy, az egész hadtesté 3456-ra, mely három zászlóaljba van beosztva; minden lovas és tüzér hadosztályhoz szintén tartozik egy hadszervonati zászlóalj; minden árkász zászlóaljnak szintén meg van a maga hadszervonat-csapata.

Egy orosz gyalog hadtest összes ereje tehát beleszámitva a hadszervonatot is kerek számmal 68,000 emberre tehető.

A 3 tartalék lovassági hadtest közül az 1. és 2-ik egy-egy vértes és dzsidás hadosztályból s 4 lovas ütegből állt.

Egy dzsidás hadosztály, a mint az a magyar hadjáratban előjön, 2 dandárból állt, mindegyik dandár 2 ezredből, 6 századot számitva egy ezredre s a két üteggel és a hadszervonattal együtt mintegy 5000 emberből kellett állnia.

A 3-ik tartalék lovasság vagy dragonyos hadtest szintén 2 hadosztályból állt, mindegyik hadosztály 2 dandárból, a dandár 2 ezredből s az ezred 10 századból; 4 lovas üteg (2 nehéz s 2 könnyü) tartozott továbbá e hadtesthez s 2 századból álló lovas utász-osztály.

Egy dragonyos ezredben 1757 ember volt. 8 század az ezredben könnyü szuronyos fegyverrel volt ellátva, melyet, a szuronyt levéve, jobb vállukon hordtak lóháton: 2 század lándzsával volt fegyverezve. Az előbbi 8 század ki volt képezve gyalogsági harcra is. Ha gyalog kellett harcolniok, két harmada a legénységnek leszállt a lóról, mig egyharmad lóháton maradt féken tartva a lovakat. A lóról leszállt kétharmad egy gyalog zászlóaljat képezett; a lándzsások mindig lóháton maradtak.

Az egész dragonyos hadtest körülbelől 15,500 emberből állt.

Az orosz hadsereg rendetlen csapataiból Magyarországban főleg a doni kozákok jelentek meg. Ezek 844 emberből álló ezredekbe voltak beosztva, egy ezred 6 szotniára (század) szakadt. A doni kozák ütegek mindegyike 8 ágyuból állt 207 emberrel.

Ezenkivül résztvett a magyar hadjáratban még 4 század kaukázusi lovas és 6 század kaukázontúli muzulmán.

Ha azon csapatok, melyeket Oroszország a magyarok ellen forditott, teljes számuak lettek volna, úgy összesen 300,000 főre ment volna számuk. Látni fogjuk, hogy az orosz haderő távolról sem érte el e számot.

Már az orosz hadseregnek roppant hadtestekre való fölosztásából s a fegyvernemek szerinti elkülönitéséből kitünik, hogy az egész orosz haderő tömeges hatásra volt számitva. Miklós császár valóban e tömeges hatást tekintette az orosz hadsereg legtermészetesb működésének s Paskievicsben hason gondolkozásu segédet talált. Az orosz gyalogsági hadosztályok úgy mozogtak mint más hadseregeknél az egyes zászlóaljak s Paskievicsnek alapgondolata az volt: egy tömegben összetartani egész haderejét. A napoleoni elvnek: szétosztani a hadsereget, hogy megélhessen s egyesitni, hogy harcképes legyen, Paskievics azon elvet helyezte ellenébe: egyesitve tartani a hadsereget, hogy harcképes legyen s élni a mellett, a hogy ily nagy tömeggel élni lehet.

Hogy emellett aztán az élelmezésnek szerfölött nehéznek kellett lenni, az világos; csakugyan annál nehézkesebbekké, mozdulhatlanabbakká váltak az orosz hadseregek, minél nagyobbak valának s a hatás, melyet gyakorolni birtak, legkevésbbé sem felelt meg számbeli erejöknek.

Az osztrák hadseregnél nem számitottak úgy a tömeges hatásra, mint az orosznál, sőt nagyon is hajlandók voltak az osztrák tábornokok mindig az erők aprólékos — tudományos — szétforgácsolására, miután rendesen védelmi alapeszméből indultak ki.

A magyar hadsereggel szemben az oroszoknak, ép úgy mint az osztrákoknak azon előnyük volt, hogy régi, gyakorlott, fegyelmezett csapatokkal rendelkeztek. A magyaroknál megvolt

a fiatal és forradalmi hadsereg minden előnye és minden hiánya: fiatal, gyakorlatlan katonák, kik nem akarták még eléggé megérteni, mirevaló nyugodtan megállni vagy előnyomulni, ha az ellenség reájok tüzel, fiatal katonák, kik csak nagynehezen birták megszokni a fegyelmet; vezérek, kik egyszerre emelkedtek ki a homályból a legmagasb állásokra, majd önbizalom hiánya, majd meg nagyon is sok önbizalom és becsvágy miatt hibákat követtek el, egymás iránt bizalmatlanok valának, ármánykodtak vagy ármányok által vélték magukat fenyegetve.

Ellenben az oroszok és osztrákok öreg tábornokainak a magyarok fiatal tábornokokat állitottak szembe, kik teljesek voltak ifju erővel s oly elemben élve, hol a kitünés mindenkinek becsületet szerzett, igyekeztek kitüntetni magukat s oly felelősségeket vállaltak néha magukra, melyeket egy öreg hadsereg tábornokai soha sem merészeltek volna magukra vállalni.

A mi a fegyverzetet illeti, körülbelől egyenlő volt az mindhárom hadseregnél. A gyalogságnál a simacsövü fegyver volt leginkább elterjedve mindkét fél hadseregében, csak aránylag gyönge csapatosztályok voltak itt is, amott is, vontcsövü fegyverrel ellátva. Egyébként nem csupán a magyarok szenvedtek fegyverben hiányt, úgy hogy egyes csapatosztályokat kaszákkal kellett fölfegyverezni; hasonlóan voltak azzal az osztrákok is, kivált az újonnan alakitott zászlóaljaknál a határőrvidéken. A magyaroknál eleinte nagyon pazarul bántak a fegyverek kiosztásával; szétosztották a nemzetőrök közt, kik pár hétig a táborban voltak ugyan, de ha hazatértek, fegyvereiket is magukkal vitték, melyeket aztán fájdalmasan kellett nélkülözni új zászlóaljak alakitásánál. Néhány ezer használható fegyver hevert igy használatlan a forradalmi hadjárat végeig.

Az osztrákok eleinte különösen nagy hiányt szenvedtek könnyü lovasságban, mialatt a magyarok szerfölött jó könnyü lovasságot állithattak ellenök — huszárjaikat. Főleg súlyosan érezhető lehetett a könnyü lovasság hiánya a Tisza és Duna közti nagy sikságon s némi joggal mondhatni, hogy a huszárok fedezték Magyarország többi haderejének lassankénti szervezését.

Mi a tűzérséget illeti, a magyarok hátrányban voltak sok apró (3 fontos) ágyujokkal. E hátrányt mindig csak azzal lehet

kiegyenlitni, ha nagyon közel megy a sereg az ellenséghez, a mi azonban fiatal csapatoknál legkevésbbé eszközölhető, úgy hogy itt kétszeresen érezhetővé vált a nehéz kaliberü ágyuk hiánya. Első győzelmeiket az osztrákok mind tüzérségük által nyerték. A tüzérség egyátalán rendkivül nagy szerepet játszik e hadjáratban. Ismeretes dolog, hogy az orosz hadosztályok rendes fölállitásában a gyalogság alig fordul elő máskép, csak mint a számos üteg födözete; legújabb időben is, úgy látszik, habár névleg sok, de valódilag igen kevés változtatás történt ezen.

Nagy nehézséget okozhatott volna a magyaroknak azon körülmény, hogy a magyar lófaj kiválólag paripának való s kevéssé alkalmas a tüzérség számára kocsiba fogni. Hanem ezen azáltal lőn segitve, hogy a gazdag és előkelő osztályok, melyek sok igás lóval birtak s a forradalom keresztülvitelére nézve főleg érdekelve valának, szivesen odaadták igás lovaikat a tüzérség használatára.

A hadseregek fölszerelése 1848-ban még sok hiánynyal járt, mit azóta elháritottak; a ruházat kevéssé volt alkalmas; legelőbb emancipálták magukat a magyarok honvédeik fölállitásakor a szokásos ruházat kényelmetlensége s nehézkessége alól. Az osztrákoknál ép úgy mint a magyaroknál sok tekintetben tökéletlen és hiányos volt a ruházat s a fölszerelés; amazoknál, mert örökké hiányzott a pénz, emezeknél a még nem eléggé rendezett ügykezelés miatt, mely mindvégig sok kivánni valót hagyott hátra. Számos példát fog erre mutatni elbeszélésünk.

Eléggé meg nem becsülhető előnye volt a magyar hadseregnek az, hogy saját országában viselt háborút s a nép mindennel, a mire szüksége volt, segitette, mig az osztrákok és oroszok a legnélkülözhetlenebb szükségletek megszerzésénél is nagy nehézségekbe ütköztek, habár csak passiv ellenállás okozta is e nehézségeket. Ellenben mindenesetre baj volt a magyarokra nézve, hogy csapataikat nem tudták egész az utolsó ideig hozzá szoktatni, hogy élelmi szereiket magukkal hordják néhány napra. A könnyüség, melylyel élelmi szereiket megszerezhették, a hol csak ideje volt a hadseregnek kissé utána nézni, teljesen el-

kényeztette az ifju csapatokat. De miután oly utaknál, melyeket egyesitett hadtestekkel kellett tenni, s főleg visszavonulásoknál nem igen volt idő helyben gondoskodni mindenről, tehát a magyarokat ép oly végtelen sora a kocsiknak kisérte, mint az oroszokat, csakhogy ez utóbbiakat természetesen más okból, s nem ritkán a legkellemetlenebb zavarokra vezetett.

A csapatok alakitásában, a vezényletben és sok más intézkedésben az osztrákokat követték a magyarok, a mi nagyon természetes, mert a magyar tisztek legnagyobb része, kik egyátalán katonai képzettséggel birtak, e kiképeztetést osztrák szolgálatban szerezték, mert egész csapatok, p. a régi gyalogság, a régi huszár ezredek s a tüzérség törzse közvetlen osztrák szolgálatból vétettek át. Csakhogy a vezénylet átforditatott mindjárt a németből magyarra, az ügykezelési nyelv egyátalán a magyar volt, ámbár miután a német nyelv ismerete nagyon el volt terjedve a magyar hadseregben, eltérések történtek gyakran a magyar nyelvtől s végül az újonnan alakitott csapatok ruházata szintén eltért az osztrákokétól s a nemzeti viselethez idomult.

A határőrvidék.

A határőrvidék egy keskeny országrész, mely Magyarország déli határán végigvonul. A szabad királyi városokat kivéve, e terület minden egyéb lakosa 20 éves korától 60 éves koráig háboruban és békében egyaránt szolgálatköteles és pedig 50 éves koráig tábori szolgálatra, azontul csak otthonn őrszolgálatra.

Békében a határőröknek zárvonalat kell képezni a török tartományok felé; háboruban könnyü gyalogság helyett használják őket az országban s az országon kivül egyaránt.

A zárvonal fönntartására állandóan 6000—11,000 ember szükséges, kiket minden héten vagy minden két hétben váltanak föl.

A határőrvidék már régóta kiragadtatott a magyar kormány hatósága alól s egyenesen a bécsi udvari hadi tanács

(Hofkriegsrath) alá helyeztetett. A határőrcsapatok tisztjei egyúttal kezelik a polgári közigazgatást is.

Az egész határőrvidék generalatusokra, ezredkerületekre s századkerületekre oszlott mind a katonai, mind polgári igazgatás tekintetében. A századkerületek aztán ház-községekre oszlottak föl, mindegyik több családból állván egy önként választott családfő alatt. Minden házközség bizonyos darab földet kapott katonai hűbér gyanánt s mindegyiknek bizonyos számu legénységet kellett katonai szolgálatra kiállitni.

1848-ban a határőrvidék összes szolgálatköteles legénységét mintegy 200,000 főre számitották, melyből 60,000-et ki is lehet vinni a határőrvidékről.

Ez időben a magyar határőrvidék 3 úgynevezett generalatusra oszlott, u. m.:

1) a károlyvár-varasd-báni,

2) a szlavoniai,

3) a bánáti.

A károlyvár-varasd-báni tábornokság alatt három külön határvidék állt: a károlyvári, a varasdi s a báni határvidék.

A károlyvári határőrvidék a szögletben fekszik Dalmatia és Horvátország közt s a Glina felső folyásáig terjed. Négy ezredre oszlott: a liccai, melynek törzshelye Gospich, az ottochani, törzshelye Ottochac, az ogulini, törzshelye Ogulin, s a szluini, törzshelye Károlyvár.

A báni határőrvidék a felső Glinától az Unnának a Szávába ömléseig nyúlt. Két kerületből állt: az 1. báni ezred, törzshelye Glina, s a 2. báni ezred, törzshelye Petrinia.

A varasdi határőrvidék Horvátország és Slavonia közé beékelve, szintén két ezredből állt: a kőrösi és sz.-györgyi, mindkettőnek törzshelye Belovár.

A szlavoniai tábornokság 3 ezred s egy zászlóaljból állt. Az ezredek ezek valának: a gradiskai, törzshelye Gradiska; brodi, törzshelye Vinkovce; a péterváradi, törzshelye Mitrovic; ide tartozott aztán a csajkások zászlóalja, melynek törzshelye Titel volt.

A bánáti tábornokság végre a Tiszának a Dunába ömlésétől Erdélyig terjed s két ezredre oszlott föl: német-bá-

náti, törzshelye Panesova, s oláh-bánáti, törzshelye Karansebes.

A magyar határőrvidék a törökök elleni harcoknak s a török területről kivándorló keresztény szökevényeknek köszöni eredetét. Eredetileg e szökevényeknél megvolt azon remény, hogy nemcsak visszatérnek hazájokba, hanem azt ki is ragadják a török járom alól. E reményben a Habsburg házbóli uralkodók kilátást nyertek saját területöket tovább terjeszteni a törökök rovására; a bevándorlók harcias jelleme reményt nyujtott nekik, hogy az újonnan meghóditott országokat megvédhetik a török ellen s nemsokára azon gondolat is járult ehhez, hogy e határőrök által a büszke magyaroknak s ezek folyton ismétlődő forradalmainak akadályt vetnek; e gondolat volt főleg az uralkodó, miután a törökök teljesen visszaszoritattak s egészen ártalmatlanokká lettek.

Legrégibb a károlyvár-varasdi határőrvidék eredete. Már a 16. században kezdődik Rudolf császár idejében. A bánáti határőrvidék a szerbek 1688 és 1690-iki bevándorlásaitól kezdődik s I. Leopold 1690 és 1691-iki pátenseitől, melyek által a szerb telepitvények szabályoztatnak. A bánáti határőrvidék az akkori rendezetlen viszonyok s a törökökkeli folytonos harc alatt sokkal messzebb kiterjedt mint jelenleg. A magyar országgyülés sürgetésére azonban a bánát rendes vármegyék alakjában ismét visszakapcsoltatott Magyarországhoz, mi által a bánáti határőrvidék jelen szükebb területére lőn szoritva.

Ha a nyugoti (károlyvár-varasdi) s a keleti (bánáti) határőrvidék természetes módon eredett, a középső, a slavoniai határvidék mesterséges csinálmány, mely I. Leopold azon ohajtásából eredt, hogy a hiányt a két előbbi határőrvidék közt hasonló módon kiegészitse. Igy nyert a slavoniai határvidék 1702-ben állandó katonai szervezést; kezdetben ez is nagyobb terjedelemben mint jelenleg. Hanem 1747-ben jelenlegi területére szállitották le s a többit, — a jelenlegi Slavoniát — visszaadták a magyar kormány hatósága alá.

A csajkás zászlóalj már a 18 század első felében megtelepült Slavonia és Szerémség határőrvidékén; 1763-ban Mária Terézia parancsára áthelyeztetett a Tisza és a Duna közé, hol

1848-ig maradt s a hol lakik mai nap is — most már „t i t e l i h a t á r ő r z á s z l ó a l j“ név alatt. A csajkások a dunai flottila számára valának szánva.

1807-ben a határőrvidéki rendszer véglegesen rendeztetett, úgy a mint az egész 1848-ig fönn is maradt. 1809-ben ugyan Ausztria kényszerült a határőrvidék nyugoti részét, a Száva jobb partja s az Unna bal partja közti egész területet Napoleon illyr tartománya számára átengedni, hanem Napoleon bukása után 1814-ben már ismét visszakapta azt.

A harctérről katonai szempontból.

Célszerü lesz némi megjegyzéseket tennünk még a harctérre nézve, hogy mily módon segiti elő vagy hátráltatja a hadmüveleteket, ütközeteket, a csapatok élelmezését stb. A harctér jelentékeny nagyságánál fogva gyakran kényszeritve leszünk majd ily értelemben a terület egyes részeit szemügyre venni.

Magyarország legnagyobb összefüggő sksága a Duna és Tisza közt terül el Pesttől a Dráva beömléseig s aztán a Tisza bal partján kelet felé egész az erdélyi érchegységig. Keleti határát Nagy-Szőllőd jelöli a felső Tiszánál, Szatmár-Németi a Szamosnál, Nagyvárad a Körösnél, Arad a Marosnál s Temesvár és Palánka az al-Dunánál. A Duna jobb partján Budától a Dráva torkolatáig csak mint keskeny szalag huzódik végig e nagy sík, melynek nyugotról a bakonyi erdő vet határt.

Az egész nagy síkot a folyó után, mely azt csaknem két egyenlő félre szeli, a Tisza síkjának nevezzük; északtól délfelé mintegy 40, nyugottól keletnek mintegy 35 mértföldnyire terjed.

A nagy síknak a felső Tisza jobb partján is van egy kis folytatása a Hernád és Bodrog mentében. Északról a Kárpát erdős hegyei határolják.

Egy másik kisebbszerü sík van még a felső Dunánál is; nagyrészt a Duna bal partján fekszik a Nyitra és Vág alsó folyása mellett, kisebb része Győrtől fölfelé a Duna jobb partján; nyugoti határát a kis kárpátok képezik a Duna bal partján, a Lajta hegysége a jobb parton.

A nagy tiszai síktól ez a felső dunai sík hegyek által van elválasztva, mely a szögletet, mit a Duna Vácnál képez, mintegy ketté szeli s aztán hason irányban halad tovább a bal parton. E hegyvonalat a folyó jobb partján a Vértes hegyek képezik; a folytatást a bal parton a Mátra, mely egyszersmind északi határa a Duna és Tísza közti nagy síknak.

A sajátképi tér a nagy háboru számára a tiszai nagy sík; habár alacsonyabb helyein a folyamok partjai körül mocsárok szaggatják is meg, mégis ez azon országrész, a hol Magyarország nagy döntő csatáit vívni kell. Miután azonban minden oldalról hegyek környezik, az ellenségnek tehát előbb, hogy ide juthasson, ama hegyeken kell áthaladni s a tiszai sík felé nyomulásában apró csatározás által föltartható.

Igy északról minden vonal csak a Kárpátokon s azok déli fokain vezet át a Tisza sikjára, igy minden út keletről és délkeletről csak a hegyektől szaggatott Erdélyen át.

Legkevésbbé van korlátolva a nagy tiszai síkra juthatás Ausztria felől; a bakonyi erdő ugyanis távolról sem képez oly nehézségeket, mint a Kárpátok vagy Erdély s habár a felső dunai sík is sok helyt mocsáros s a Duna és mellékfolyóinak ágai sok helyt átmetszik, a terület a felső Dunánál, főleg a jobb parton még sem teszi lehetlenné nagy csapatok kifejtését. A nyugoti tehát az egyetlen oldal, honnan legkönnyebb nagy csapatokkal a tiszai síkra nyomulni s ebből azt következtethetni, hogy ha Magyarország egyátalán nem lehet önálló állam; legtermészetszerűbb, hogy Ausztriával egyesülten képezzen egy államot.

Az egyedüli vasutak, melyek a forradalmi hadjárat idejében Magyarországban léteztek, ezek voltak: Pozsonytól Nagyszombatig, aztán Váctól Pesten át a nagy tiszai síkon keresztül Szolnokig.

Első szakasz.

A pozsonyi országgyülés összeülésétől a szerb fölkelés nyilt kitöréseig.

(1847-diki novembertől 1848-diki juniusig).

Az $18^{47}/_{48}$-diki magyar országgyülés.

A szabadelvű párt, melynek fejeül a nagy publicistát Kossuth Lajost tekintették, jelentékeny tért nyert az $18^{43}/_{44}$-diki országgyülés óta. Főeszméik voltak: Magyarország függetlensége s annak biztosítása a bel-alkotmányban teendő nagy reformok által, melyek az alkotmány középkori bilincseit széttörjék s néhány kiváltságos osztály helyett az összes népet meghivják részt venni az ország politikai életében. A kormány rendszabályai, p. az administratorok behozatala, távol attól, hogy céljuknak megfeleltek volna, inkább a szabadelvűeknek szereztek párthíveket.

Igy álltak az ügyek Magyarországban, midőn a viharterhes 1847 elérkezett. Egész Európa forrongott, bár sehol nem mutatkozott még nyilt kitörés, Schweiz, Olasz-, Német-, Franciaország. A külön szövetségi (Sonderbund) háború kitörése Schweizban ez év folytán jelezte először a bekövetkező átalános tűzvészt.

Magyarországban ez időben még csak előkészületei kezdődtek e katasztrófának.

A mód, melylyel Apponyi administratorai eljártak, a mód, hogyan használták föl hivatalos állásukat, volt közvetlen inditó oka annak, hogy 1847 nyarán ezerkétszáz szabadelvű Pesten összejött, hogy itt Batthyányi Lajos gróf elnöklete alatt egy programmot fölállitson, melynek végleges szerkesztését Deák Ferenc vállalta magára.

A programm követelései voltak:

1) A magyar terület integritásának helyreállitása a három erdélyi megye, Kraszna-, Zaránd, Közép-Szolnok és Kővár vidékének Magyarországgali újra egyesitése által, melytől elszaki-

tattak; megszüntetése a Határőrvidék állapotának, mely a magyar közigazgatás alól elvonatott.

2) A magyar nyelv jogainak ótalma.

3) Megszüntetése a Horvátország alkotmányában egyoldalulag s önkényesen tett változtatásnak.

4) Felelős miniszterium, nyilvánosság, egyesületi és sajtószabadság.

5) Erdély egyesitése Magyarországgal.

6) Minden polgári osztály érdekeinek egyesitése a nemzetiség és alkotmányos elv alapján, a népfajok külön sajátságainak tiszteletben tartásával.

7) Vallásszabadság s az egyházi ügyek rendezése.

8) Egyenlő részvét minden polgár részéről az adókban és terhekben.

9) A nem-nemes polgárok, mindenekelőtt a szabad királyi városok s szabad kerületek lakóinak részvéte a törvényhozásban s municipalis jogokban.

10) Polgári egyenlőség,

11) A robot és dézsma megváltását illetőleg kényszeritő törvény, a vesztes földbirtokosok kárpótlása mellett.

12) Az ősiség eltörlése.

Végül Magyarországnak az osztrák monarchia minden egyéb tartományától való függetlensége erősen hangsúlyoztatott s azon vélemény fejeztetett ki, hogy ha az osztrák birodalom többi tartományai is alkotmányos szervezést nyernek, érdekeik, melyek most gyakran ellenkeznek Magyarország érdekeivel, könnyen összeegyeztethetők lesznek ezekkel.

A haladási párt e programmjának ellenébe a conservativ párt másik programmot állitott föl, melyben magát egészben véve a jelenlegi kormány szövetségesének s az általa követett uton való haladásban támaszának nyilvánitotta.

A két párt ily módon szemben állt egymással, midőn 1847 september 17-dikén kelt királyi leirat által a magyar országgyülés november 7 dikére Pozsonyba meghivatott.

Oktober 17 dikén történtek a választások. Pestmegye egyik követeül Kossuth Lajost választották meg. A haladó párt

valódi feje tehát most már az országgyülésen lehet a párt szóvivője.

November 7-dikén összejöttek a mágnások s az alsó tábla követei Pozsonyban. Miután a gyülekezet constituálva lőn, 11-dikén lejött a király, V. Ferdinánd Pozsonyba. 12-dikén megnyitotta az országgyülést magyar beszéddel, melyet a gyülekezet örömriadással fogadott.

Az országgyülés legelső dolga volt nádort választani a nemrég elhunyt József főherceg helyébe. Ez már 12-dikén elvégeztetett. A két tábla nádorrá választotta József főherceg fiát, István főherceget, ki Magyarországban született s neveltetett, s kiről az volt az átalános vélemény, hogy különösen ragaszkodik e hazájához. Ünnepélyek sora következett ezután s V. Ferdinánd és magyarjai egy szív s egy léleknek látszottak.

16-dikán, azon nap, midőn a király Pozsonyt ismét elhagyta, kezdte meg az országgyülés sajátképi működését a kormány előterjesztéseinek fölolvasásával. Ez utóbbiak csaknem minden pontot érintettek, a mi a szabadelvüek programmjában benn volt, azonban részben az eddigi szokással összeütközőleg, kidolgozott törvényjavaslatoktól voltak kisérve, melyek nagyon is világosan mutatták, hogy a kormány ez ügyek megoldását egészen más módon képzeli, mint a haladó párt. Az országgyülés még annyira benne volt az ünnepélyek mámorában, hogy jó képpel áthaladt rajta.

November 17-dikén került szőnyegre a karok és rendek tábláján a szabad királyi városok szavazatjogának kérdése; bizottmány neveztetett ki, mely e kérdést megvizsgálja s annak megoldását előkészitse. Midőn a papság hason értelemben igényeket emelt, meglehetősen kereken elutasittatott. Sőt ez alkalommal a szabadelvü részről tudtára is adták, hogy nem sokára eljöhet azon idő, midőn semmi külön képviselettel nem fog birni az országgyülésen.

18-dikán Pozsonymegye követei óvást nyújtottak be a Horvátország alkotmányában tett egyoldalú és önkényes uj változtatások ellen, mely élénk vitára vezetett s ez alkalommal a nyelvkérdés is nagy szerepet játszott.

November 25-dikén kezdte meg a karok és rendek táblája

a főliratí vitát. Mig a conservativ párt a királynak csak köszönetet akart szavazni szabadelvű propositióiért s legfölebb régi, már gyakran előhozott sérelmeket ismételni, Kossuth föl-állt, mint a haladó párt szónoka. Kivánta, hogy a főliratban mondassanak ki az alapbajok, melyek a királynak a magyarokhozi viszonyát zavarták s mindenesetre gyökeres változtatásokat kell kivánni, p. az országgyülés évenkénti összeülését, a helyett, hogy mint eddig csak minden harmadik évben ülne össze.

November 27-dikén kemény harc után a karok és rendek táblája csekély majoritással, — 26 szóval 22 ellen, — elfogadta a Kossuth által szerkesztett föliratot s izenet által fölküldte a mágnások táblájához.

November 29-dikén Szemere Bertalan a nemesség adómentességének megszüntetését inditványozta. Mialatt a karok és rendek táblája beleegyezését jelentette ki abba, hogy a nemesség résztvegyen a beligazgatásra, mint szintén a közmunkákra forditandó adókban, mitsem akart hallani arról, hogy a nemesség a hadi pénztár számára is adózzék, mely egészen a császári kormány rendelkezése alatt állt.

December 3-dikán jött szóba a parasztok fölszabaditása. Mária Therezia urbariuma ragadta ki a legnyomasztóbb rabszolgaságból a magyar parasztokat. Az 1832. és 1835-diki országgyülések még némi könnyitéseket hoztak nekik. Hogy mily csekélyek voltak ezek, abból látható, hogy 1840 ben egy törvény fogadtatott el, mely szerint csak egész parasztközségeknek lőn megengedve megváltani a robotot és dézmát, „föltéve, hogy az uraság beléegyez.“

Most egy lépéssel tovább mentek. Dec. 6-dikán elhatározta a karok és rendek táblája, hogy az uraság beleegyezése többé nem kivántatik meg, hogy azonfölül egy átalános földhitelbank állittassék föl a parasztok váltságának megkönnyitése végett,. — vagy helyesebben mondva, hogy a megváltás egyátalán lehetségessé tétessék nekik.

December 9-dikén a karok és rendek táblája elhatározta az ősiség teljes eltörlését.

Nem sokára visszajött aztán a királyhoz intézendő fölirat

a mágnások táblájától. Ez nagy többséggel elvetette azt. Kossuth azon inditványnyal állt föl, hogy a fölirat mindamellett küldessék föl ő felségéhez, a nélkül, hogy tovább törődnének a mágnások táblájával. Ez oly hallatlan valami volt, hogy Kossuth inditványa nagy sensatiót gerjesztett. December 17-dikén mégis keresztülment 25 szóval 21 ellen. Forradalmi szél kezdett fujdogálni Pozsonyban. Kossuth megkezdte s egymásután előhozta a haladó párt programmjának többi pontjait. Egy inditványt, mely a Magyarországtól elvont négy erdélyi megye és kerület tényleges visszakapcsolására vonatkozott, mit az 1836-diki országgyülés már megtörtént tény gyanánt tekintett, különösen arra használta föl, hogy „a bécsi kormány álutait s kétnyelvüségét“ kimutassa.

Ez alatt a mágnások táblája a karok és rendek táblájának végzéseit a nemesség adómentességének eltörlését illetőleg vette tárgyalás alá, és kijelentette, hogy semmikép sem ért vele egyet. A nádor, István főherceg, mint közvetitő lépett föl a karok és rendek s a mágnások táblája közt az előbbinek szelemében s nagy népszerüséget szerzett magának az által, melyet a szabadelvü párt, távol attól, hogy korlátozni akart volna, még inkább növelni igyekezett.

A nádor folytatta népszerü közvetitői pályáját. Igyekezett a királytól kieszközölni az administratorok eltörlését. V. Ferdinánd erre élénk sajnálkozással felelt, hogy legjobb szándékai félreismerik hü magyarjai; az administratorok csak szomorú kényszerüséget pótolnak, megszünnének, mihelyt a főispánok mindenütt azon helyzetben volnának, hogy törvényes kötelességeiket egyátalán teljesithetnék.

Erre a karok és rendek táblájánál Pozsonyban élénk vita támadt február 5 dikén a királyi feleletre adandó válasz fölött. A conservativek egyszerü köszönetet kivántak a király jó szándékaiért; a szabadelvüek legalább is a megyegyülések függetlenségének biztositását kivánták, biztositást az administratorok önkénye ellen. A conservativ vagy kormánypárt győzött; Horvátország követei adták a döntő súlyt ez irányban. Átalános botrány támadt e szavazás következtében. Kossuth a conservativeknek egyenesen hadat üzent. A karzat s a juratu-

sok, kik korlát által elválasztott térben jelen voltak az ülése-
ken, a szabadelvűeknek pártjára keltek. Az ülést félbe kellett
szakitni.

A következő ülésben nagyobb nyugalom állt be, — talán csak mivel mindkét párton lévő magyarok egy véleményen voltak s közös ellenséget láttak maguk előtt, — mig a párisi februári forradalom, az uj francia respublika fölállításának hire Pozsonyba érkezett.

E hir Magyarországban ugyanazon jeleneteket idézte elő, mint az egész többi Európában. Az ugynevezett conservativ párt, mely még kevéssel ezelőtt gúnyosan nevetett minden népfölkelés lehetősége, még inkább annak történhető győzedelme fölött s csak arról beszélt, hogy „erélyes“ rendszabályokkal fogják azt elnyomni, most egyszerre a veszély közeledtére minden erélyét elvesztette, félénken elrejtőzött, mitsem tanusitott az imént dicsőitett meggyőződéshűségből s csak arra gondolt, hogy engedjen s igy legalább valamit megmenthessen. Természetesen, mihelyt látta, hogy a haladó párt győzedelmét gyengeségből, vagy belátás hiányából vagy nagylelkűségből nem használta, rögtön új reményre éledt s igyekezett a homályban fegyvert kovácsolni a haladás ellen, hogy alkalmas időben előszedje azt a fegyverkamrából s minél inkább biztositva látta győzelmét, annál kevesb nagylelküséget és belátást tanusitott.

A haladó párt bátorságot meritett, midőn a párisi forradalomról az első hirek érkeztek; egészben véve azon meggyőződésben volt, hogy előnyét föl kell használnia s addig ütni a vasat, mig meleg. Csak annyiban oszlott meg e párt kezdet óta, hogy némelyek gondolták, most nem lehet oly sokat kivánni, mit keresztül ne vihessenek, mások ellenben mérsékletet ajánlottak s ezt első törvénynek nyilvánitották. Az utóbbiak annál inkább találtak követőkre, miután a fejedelmek s az uralkodó hatalmak mindenütt engedtek. Az uralkodó hatalmak e kitérése a szabadelvű párt egy részénél nagyon könnyen azon hitet ébreszthette, hogy az egész győzelem már meg van nyerve, hogy most már csak az van hátra, végzések által, melyek többé vita alá nem vonhatók, proklamalni ázt, hogy

többé nem kell félni krisistől, miután az ellenséges elveknek fegyverrel kellene jogaikat kivívni.

Igy ment ez Magysrországban is és különösen Pozsonyban. A mágnások táblája, melyben az ugynevezett conservativ elem kiválólag volt képviselve, eleinte soha nem vonakodott a karok és rendek táblájának végzéseihez hozzájárulni. A karok és rendek táblájánál azonban a haladó párt most ama mérséklet nélkül lépett föl, melyet eddig a szükség kényszeritett reá, e dicsőitett mérséklet, melyet oly gyakran neveznek a valódi államférfiak ismertetőjeleül, mely azonban sok esetben semmi egyéb, mint gyöngeség, bizalmatlanság saját erőnkben. A haladó pártot a magyar országgyülésen, mely eddig csak a régi jogalapon igyekezett annyit, a mennyit lehet, megnyerni, valódi nézeteit nem titkolta el többé s előállt valódi programmjával, hogy uj jogalapot kell nyerni, bármily módon, miélőtt egyátalán valami okosat lehetne alkotni.

Egy egyszerü pénzügyi kérdés, mely március 3-dikán a karok és rendek tábláján szóba jött, alkalmat nyujtott Kossuthnak ama nézetet nyiltan kimondani, az osztrák kormányrendszer alaphibáira mutatni s azon inditványt kapcsolni ehhez, hogy az országgyülés kérje meg egy föliratban a királyt és császárt: adjon Magyarországnak felelős miniszteriumot s az osztrák tartományoknak szabad alkotmányt.

Ez inditvány a karok és rendek táblája által egyhangulag elfogadtatott s áttétetett a mágnások táblájához, hogy azok is beleegyezzenek. Ezenközben a mágnások conservativ részének nagyon tikkasztó lett már a lég Pozsonyban, elszéledtek, s a mágnások táblájának ülései fölfüggesztettek. A mágnások táblájának valódi elnöke, a nádor épen Bécsben volt, távol Pozsonytól; a két alelnök az alsó tábla fölszólitására megtagadta a mágnások táblájának ujra egybehivását, mit a nádor határozottan föltartott a maga számára s rögtön azután egészen eltüntek az országgyülésről.

Most Kossuth inditványozta, hogy a karok és rendek táblája küldje el maga föliratát, a nélkül, hogy a mágnásokkal törődnék. Azonban egy mérsékeltebb inditvány nyerte meg a gyülekezet tetszését: a karok és rendek táblája emlékeztesse a

mágnásokat a helyzet komolyságára, s a sajátságos állásra, melybe a karok és rendek jutnának a mágnások megszökése által.

Ez események közben jött a hir a március 13-diki bécsi forradalomról, Metternich s teremtményei és párthivei bukásáról. Kossuth erre inditványozta: a karok és rendek táblája szólitsa föl a nádort, hogy fölirati tervét terjeszsze elő a mágnásoknak. Ez rögtön megtörtént március 14-dikén; a jelenlévő mágnások a karokkal és rendekkel közös ülést tartottak s a két tábla legtekintélyesb tagjaiból küldöttség választatott, mely élén a nádorral, Batthyányi és Kossuth Lajossal 15-dikén a véglegesen szerkesztett és elfogadott föliratot átadja.

Ugyanazon március 14-diki ülésben a bizottmány, mely az uj sajtótörvény kidolgozásával már előbb megbizatott, föl lőn szólitva, hogy siessen munkálataival, s egy más bizottmány választatott, melynek a nemzetőrség fölállitását kellett előkésziteni.

Erre 15-dikén elhatároztatott: a nemesség az összes adókban résztvesz; a jobbágyi robot és dézsma teljesen eltörültetik, a földbirtokosok kárpótoltatnak az állam részéről. A rendek kijelentették, hogy ezentúl a szabadság minden magvának teljesen ki kell fejtetni a magyar alkotmányban; hogy e végre számos uj törvény szükséges, hogy a nép minden osztályának egyenlő jogai megállapitassanak; hanem hogy a karok és rendek már most az összes nép képviselőinek tekintik magukat s többé nem csupán a kiváltságos osztályok képviselőinek, hogy tehát már most minden egyes tag szavazattal fog birni; miután pedig uj választó törvény s a képviselet uj rendje vált szükségessé, a jelenlegi karok és rendek föloszlattatnak, mihelyt a legszükségesb határozatokról gondoskodtak.

E végzések mind elfogadtattak, egy okmányban egyesittettek s a megyékbe küldettek közzététel végett.

A bizottmány, mely a március 3-diki föliratot Bécsbe vitte, 16-dikán átnyujtotta azt Ferdinánd királynak. Ferdinánd mindent megigért, a nádor-főherceget korlátlan hatalommal fölruházta Magyarországra nézve, mindaddig, mig ő maga, a

király, nincs az országban; s a nádor e teljhatalom erejénél fogva megbizta Batthyányi Lajos grófot felelős miniszterium alakitásával.

Mialatt Batthyányi ennek összeállitásával volt elfoglalva, 18-dikán a karok és rendek táblája permanensnek nyilvánitotta magát, s a legközelebb reá következő idő alatt elintézett egy csomó organizáló ügyet.

Március 20-dikán elhatározták a karok és rendek föliratot intézni a királyhoz, hivja össze az erdélyi rendeket, hogy ezek a nagyhercegségnek Magyarországgali uniója fölött nyilatkozhassanak.

Március 23-dikán meglőn alakitva az uj miniszterium: elnöke, tárca nélkül B a t t h y á n y i L a j o s gróf volt, belügyminiszter S z e m e r e, pénzügy K o s s u t h, hadügy M é s z á r o s huszár ezredes, a közmunkák minisztere S z é c h e n y i, cultus és közoktatási míniszter E ö t v ö s, földmivelés és kereskedelmi miniszter K l a u z á l, igazságügyminiszter D e á k, közlekedési miniszter Magyarországnak az osztrák császársághoz való viszonyait illetőleg E s z t e r h á z y Pál herceg-

E miniszteri névsorral a nádor fölment Bécsbe, hogy a királynak előterjeszsze. Gyanusan sokáig maradt oda. Végre márc. 29-dikén visszatért Pozsonyba s most kitűnt, hogy az aggodalmak, melyeket hosszas kimaradása szült, nagyon is alaposak valának. A kormánypárt már fölüdült első rémületéből, már most arra gondolt, az igéreteket kissé korlátozni-egyes huzalkodások által kifárasztani az ellenpártot,

Reá birták tehát Ferdinánd királyt, hogy tagadja meg a külön hadügy-, mint szintén pénzügyminiszteriumot; továbbá föl akarta tartani a magyar kancelláriát Bécsben s fölszólitotta végre a hű rendeket, hogy még egyszer revideálják túlságosan szabadelvű jobbágyváltsági törvényüket.

Mi ez utóbbit illeti, ez már március 25-dikén megtámadtatott Pozsonyban a mágnások tábláján különböző oldalról s a karok és rendek tábláján is talán csak azért szavazott mellette egynémelyik, mivelhogy a mágnások ellenzésére számitott Hogy Ausztria császárja föl akarta tartani a maga számára a rendelkezést a magyar hadsereg s a magyar pénzügy fölött, az

természetesen érthető. Ez időben pedig épen kétszeresen kellett ez óhajtást táplálnía, mert Olaszország már teljesen lángokban állt, Radetzki már oda hagyta Milanót s Károly Albert a piemonti hadsereg élén átlépte a Ticino balpartját. Nagy harci erőfeszitésekre nyilt tehát Ausztriának kilátása, s ha e mellett még megfontoljuk, hogy Magyarország teljes függetlenségben lévén s jelenben uralkodó pártja ugyanazon eszméktől lelkesittetvén, mint az olaszok, meglehet, nagyon is nem lesz hajlandó az olaszok ellen fölajánlani segélyeszközeit, bizonyára nem lehetett rosz néven venni az osztrák kormány pártnak a saját szempontjából, hogy mindent elkövetett, miszerint föltartsa maga számára a szabad rendelkezést a magyar csapatok és pénzek fölött. A magyar kancellária megtartása Bécsben gondoskodás volt a jövőre; e második miniszteriumot ép ugy, mint azelőtt, arra lehetett volna használni, hogy általa a sajátképi miniszteriumot teljesen hatástalanná tegyék.

De Pozsonyban Ferdinánd király üzenete vihart idézett elő. A mágnások s karok és rendek teljes ülésében olvastatott föl. Batthyányi rögtön fölállt, hogy kijelentse, miszerént, ha a király az üzenetben kifejezett határozatoktól el nem áll, ő, Batthyányi, nem fogadhatja el a miniszteri felelősséget. A nádor megigérte, hogy a királyt értesiteni fogja, hogyan fogadtatott üzenete a rendek részéről, s megfogja kisérteni őt más határozatra birni, végre, ha ez nem sikerülne, leköszön méltóságáról.

Midőn a mágnások s a karok és rendek táblája különváltak, Kossuth ez utóbbiban inditványozta, nyilatkoztassék ki:

Hogy a karok és rendek minden törekvést, mely arra céloz, hogy a királyt eredeti igéreteihez hütlenné tegye, az imént legyőzött bureaukratia machinatiója gyanánt tekintenek; hogy remélik, miszerint a nádor azonnal igéretéhez hiven fog cselekedni; hogy állhatatosan megmaradnak a mellett, miszerint minden feudalis teher és feudalis jog el van törülve és soha attól el nem állnak, annál kevésbbé, mivel az ez iránt hozott végzések semmi pontban nem sértik a korona előjogait.

Ez inditvány határozattá lőn. A nádor haladék nélkül ujra fölment Bécsbe s midőn március 31-dikén onnan visszatért, azon hirt hozta magával, hogy a király néhány jelentéktelen

pontot kivéve a karok és rendek minden végzéséhez, előbbi igéretéhez hiven beleegyezését adja.

April első napjaiban az uj választási törvényt tárgyalta az országgyülés. A fölszabaditott parasztok is választókká lettek most; csak jelentéktelen census korlátozta az aktiv választói jogot. Az országgyülés ezután a magyar központi kormányhatóság s a megyék közti uj viszony szabályozásával foglalkozott.

April 7-dikén megérkezett Ferdinánd király hivatalos helybenhagyása a magyar miniszterium összeállitásához s april 10-dikén Ferdinánd maga lejött Pozsonyba, hogy itt az uj törvényeket s intézményeket ünnepélyesen megerősitse s királyi szavával biztositsa, miszerint azokat fönn fogja tartani.

Azzal april 11-dikén bezáratott a pozsonyi országgyülés s a magyar miniszterium leköltözött Pestre, hogy már most ott üsse föl székhelyét.

A mozgalmak az országban.

Azon mozgalommal, melybe az országgyülés a párisi februári forradalom hirére jutott, kézen fogva haladt a mozgalom az országban, sőt ez utóbbi gyakran megelőzte amazt.

Mi nem szólunk még itt azon mozgalmakról, melyek már kezdetben ellenségesen léptek föl a magyar ügy ellen, hanem csak azokról, melyek lényegileg az országgyülés által követett célra irányultak.

Már március első napjaiban panaszkodott a zajos pesti ifjuság, hogy az országgyülés nagyon l a s s a n, nagyon határozatlanul jár el. Március 14-dikén este érkezett a bécsi forradalom hire Pestre. Ugyanazon nap egy clubban fölállittattak a magyar nép kivánalmai Irinyi József által szerkesztve. Egészen ide iktatjuk azokat:

1) Sajtószabadság s a censura eltörlése.

2) Felelős miniszterium, székhelylyel Budapesten.

3) Az országgyülésnek évenkénti összehivása, és pedig Pestre.

4) Polgári és vallási egyenlőség a törvény előtt.

5) Nemzetőrség.

6) Mindenkinek egyenlő részvéte a közadókban.

7) Minden urbéri viszony eltörlése a jobbágyok és földesuraik közt.

8) Az esküdtszékek és a nemzeti képviselet az egyenlőség alapján.

9) Nemzeti bank.

10) Minden katonaság megeskettetik az alkotmányra; a magyar katonákat nem szabad az ország határain kivinni, az idegen ezredek távolítassanak el az országból.

11) A politikai foglyok szabadon bocsátása.

12) Erdély egyesitése Magyarországgal.

Március 15-dikén először vették tényleg használatba a sajtószabadságot. Egy népcsoport lefoglalt egy nyomdát s kinyomatta itt a tizenkét pontot s Petőfi Sándornak egy szabadságdalát. A tizenkét pont sok ezer példányban szétment az egész országban.

16-dikán egy közbiztonsági bizottmány alakult Pesten s rögtön polgárőrség fölállitásával foglalkozott.

Láthatni, hogy Pest ifjusága, mint szintén az összes országé, megelőzte az országgyülést. Minden nagyobb városban hasonló mozgalom mutatkozott. Márciur 19-dikén megjelent Pozsonyban egy küldöttség Pestről, mely átadta a tizenkét pontot a karok és rendeknek, hogy tudják meg, mit kiván a nép. E küldöttség feleletül nyerte, hogy a karok és rendek teljesen egyetértenek a nép kivánalmaival, hanem mindamellett kénytelenek maguknak föltartani azon jogot, miszerint ez ügyeket ők maguk rendezzék, a nélkül, hogy működésük e részben más működés által keresztülvágatnék.

Hanem ily keresztőzés valóban megtört. A tizenkét pont előbb eljutott Magyarország minden részébe, mint az országgyülési végzések, melyek természetesen lényegileg megegyeztek azokkal. A nép a tizenkét pontot magát országgyülési végzéseknek gondolta s rajta volt, hogy azok rögtön teljesedésbe is menjenek. Igy például a parasztok rögtön szabadságot vettek maguknak az urbéri váltságot ugy tekinteni, mint már megtörtént dolgot. Megtagadták a robotot; itt-ott erőszakos kézzel nyúltak

előbbi uraik vagyonához, kik keményen bántak velök. Hiszen a földesurak tiszttartóinak egész ez óráig joguk volt botbüntetést szabni a jobbágyokra. Ily viszonyok közt némely helyen nyugtalanságok jöttek elő, melyek azonban sehol nem vettek föl veszélyes jellemet és hamar lecsillapithatók valának.

Egészen másnemü nyugtalanságokat, melyek nem igen egyeztek a tizenkét pont tartalmával, idézett elő a nép ellenszenve a zsidók iránt. Ámbár a tizenkét pontban, ha nem volt is nyiltan kimondva, bizonyára benne volt a zsidók emancipatiója is, a nép nem akart mitsem hallani arról. Némely helyütt népcsődülések történtek a zsidók ellen s bántalmazták őket s még a fölvilágosult Pesten is igen világosan mutatkozott amaz ellenszenv. A zsidók, kik az uj időtől oly sokat remélhettek, csoportosan siettek itt az ujonnan fölállitott nemzetőrség sorai közé. Hanem a keresztények nem akartak velök egy sorban állni. Hogy ez előitélettel megküzdjön, a radikálok clubbja indittatva érezte magát saját zászlóaljat képezni s a zsidókat meghivta, lépjenek be ebbe; e példa nem is maradt egészen siker nélkül.

Mint mindenütt ez időben, Magyarországban sem hiányzottak népcsődülések, melyeket az uj reményre éledő reactió pártja szitott, hogy a szabadelvü mozgalmat a „békés polgárok“ előtt rosz hirbe hozza.

Mialatt az országgyülés még ott is, hol bizalmatlanságának már föl kellett ébresztetnie a reactió törekvései ellen, ugy tett, mintha nem látná azt, azt vélve, hogy igy ártalmatlanná teszi, azalatt az ország ifjusága figyelemmel ügyelt e törekvésekre, helyes ösztönnel föismerte, hogy a reactió pártja, mielőtt teljesen leverve nincs, soha nem fogja magát békében és barátságosan az uj életnek alávetni, s határozott rendszabályokat követelt az ifjuság, addig, mig az óra kedvező, mig lehet azokhoz folyamodni. Midőn Ferdinánd király vonakodása, elismerni a magyar pénz- és hadügyminiszteriumot, Pesten tudomásra jutott, itt a clubbokban már Ausztriától való teljes elszakadásról s a respublika kikiáltásáról beszéltek.

A magyar miniszterium. A horvát, szerb és oláh ellenmozgalmak kezdete.

A magyar miniszteriumnak mi sem lehetett kevésbbé kellemes, mint hogy eltekintve attól, a mi az országon kivül történt, még ide benn saját országában egy második kormányféle álljon itt mellette. Valóban ilyesminek lehetett tekinteni a pesti közbiztonsági bizottmányt. A ministerium kezdettől óta azon igyekezett, hogy e vetélkedésre igyekező hatalmat az útból elhárítsa vagy korlátozza. Leginkább elérhetőnek vélte ezt az által, hogy egy átalános honvédelmi bizottmányt nevez ki egész Magyarország számára s már március 15-dikén e rendszabályhoz látott, mikor még alig alakult meg ténylegesen, hivatalosan — a király megerősitése által — pedig még épen nem. A pesti közbiztonsági bizottmány azonban működésben maradt még a kormánynak Pestre leköltözködéseig.

E leköltözködés után april 16-dikán a miniszterium mindenekelőtt letette hivatalaikból az Apponyi-féle administratorokat és sok főispánt, kiket császári — nem magyar királyi — érzelműeknek tartott. Azonkivül az urbéri váltság rendezésével foglalkozott, az esküdtszékek s az alapitandó földhitelintézetre vonatkozólag egy törvény kidolgozásához kezdett s előkészitette az uj országgyülés összehivását, melynek a Pozsonyban hozott választási törvény alapján kellett összeülni.

Azonban e belügyeknél jobban igénybe vették figyelmét nem sokára a magyarellenes mozgalmak Horvátországban s a szerbek közt.

Horvátországban nem volt uj a magyarországtóli elszakadás eszméje. Az illyrismus itt ütötte föl főtanyáját s a győzelmek, melyeket a magyarok utóbbi időben a nyelvkérdés ügyében kivívtak, semmikép sem fogyasztották a Magyarországtóli elelszakadás párthíveinek számát, sőt szaporitották.

A magyaroknak nemzetiségük fölemelése végetti küzdelme fölébresztette a délszlávok nemzeti érzületét is, vagy legalább erősebben előidézte.

Ezt különösen meg kell jegyeznünk, miután magyar rész-

ről azon vélemény terjesztetett el és pedig meglehetős sikerrel, hogy a délszláv mozgalom csupán csak a bécsi camarilla műve volt. Ez nem volt igy; a bécsi camarilla ez eszközt bizonynyára föl nem használhatta volna, ha tervei számára termékeny és fölszántott földet nem talál. Ezt föltalálta.

1848-ban gyakrabban volt alkalmunk tapasztalni, hogy a nők egészen kétségbeesett helyzetekben több bátorságot mutattak, mint a férfiak. Azon párt lelkéül, mely a délszlávokat akarta a magyar törekvések ellen fölhasználni, átalánosan Zsófia (Friderika Dorottya) főhercegnő tartatik. 1805-ben született; 1824 óta Ferenc Károly főherceg neje. Ferenc Károly főherceg testvére volt az uralkodó osztrák császár és magyar királynak, V. Ferdinándnak. Ez utóbbi gyermektelen volt Ferenc főherceg tehát a gyanitható trónörökös. Azon esetre, ha ő lemond, fia Ferenc József lépendett helyére. Zsófia főhercegnő, az anya volt, ki fiáért küzdött, ha az osztrák császári állam „integritásáért“ dynastikus értelemben síkra szállt.

1848. február 21-dikén Zágrábban a horvát országos gyülekezetben Varasdmegyének egy körirata került vita alá, mely Horvátország számára külön helytartóságot, saját főtörvényszéket s a magyar kancelláriában saját külön osztályt kivánt. A körirat „illyr“ nyelven volt fogalmazva. Aránylag szerények voltak követelései, Zágrábban mégis kevés tetszésre találtak. A dolog még a párisi februári forradalom előtt történt. A mint annak hirül érkezése Magyarországban uj kilátásokat nyitott meg, ugy Horvátországban is. A Dworana-egylet Gaj Lajos vezetése alatt bujtogatta a népet a magyarok ellen s márciusban egy küldöttség ment föl Bécsbe, hogy a császártól Horvátországnak — mely a mennyire lehetséges, Slavonia és Dalmatia részeinek hozzákapcsolása által volna nagyobbitandó — Magyarországtól való teljes elszakitását kérjék, egyszersmind a most már teljesen a császári kormánytól függő ország számára bánul az osztrák ezredest, Jelacsics bárót kérték.

Ferdinánd, kit most minden oldalról, az Olaszországból jövő kellemetlen hirek is aggasztottak, s kinek tanácsosai nem tartották érdekükben lévőnek, hogy a magyarokkal is szakitsanak s aztán, ugy lehet, egyszerre két háborut is nya-

kukra vegyenek, nyiltan megtagadta eme óhajtások elsejének: a Magyarországtóli elválásnak teljesitését; ellenben kinevezte Jellacsicsot, ki egy hét alatt ezredesből altábornagygyá lőn előmozdítva, Horvátország bánjává, és pedig egy nappal előbb, mint a magyar miniszteriumot véglegesen megerősitette. Ily módon ki lőn kerülve az ellenmondás, melyet abban találhattak volna, hogy egy bán neveztetik ki ugyanazon időben, midőn másrészt az egységes Magyarország constituálása igértetik.

A mily kevéssé volt minden természetes alap nélküli a horvát mozgalom, oly bizonyos, hogy Jelacsics a camarilla választott eszköze volt. Buzimi Jelacsics József, fia a napoleoni háborukból ismert osztrák tábornoknak, 1801-ben született, a Therezianumban neveltetett, 1819-ben osztrák katonai szolgálatba lépett s 1848-ig ezredességig emelkedett. Teljesen az volt, mit a legujabb fogalmak szerint lovagias férfinak szoktak nevezni; csinos, müvelt külsejű, jól illett a ló hátára, a szépnemnek barátja s a „crapule“ határtalan megvetője. Szónoki tehetséggel birt, sőt mint költő is föllépett: mint ilyen s mint lovag, megvetéssel fordult el a prózai demokratiától s annak józan követeléseitől és a helyett a nemes levente Fouqué romantikus hüségével tartott, melyről természetesen vajmi keveset tudtak a régi leventék, kiket a modern leventék megénekeltek.

Benne vélték föltalálni azon férfit, ki a horvát mozgalmat képes lesz a helyes császári uton tartani s mindent, előkésziteni azon idö számára, midőn Ausztria, mint remélték oly helyzetbe jut, hogy komoly szót válthat Magyarországgal. Nagyobb biztosság végett az eddigi szokással ellenkezőleg, egyuttal reá ruházták a határőrvidék fölötti parancsnokságot is, a meddig tudniillik e határőrvidék Horvátországgal határos.

April 18-dikán érkezett a bán Zágrábba. Lelkesültséggel fogadták. Gaj annyira előkészitett itt mindent számára, hogy szerénytelenség lett volna többet kivánni.

April 19-dikén kihirdette a bán a statáriumot mindazok ellen, kik a törvényes király, a horvát haza és horvát nemzetiség ellen agitálnak, s mintha e hadizenet a magyar mozgalom ellen még nem volna elég világos, mintha a magyarokat minden áron ki akarná hívni, april 25-dikén ren-

delte, hogy Buccari kerület, mely a magyar tengerparthoz számitatott, Horvátországhoz kapcsoltassék.

Jellacsics megérkezése Zágrábba a szerbek közt is mindjárt észrevehető hatást tett. A szerbek, a határőrvidéken is, eleinte tetszéssel fogadták a magyar mozgalmat, a mint az március közepe óta kifejlődött. April 8-dikán Ujvidékről egy küldöttség jött Pozsonyba, hogy az országgyülésnek köszönetet szavazzon az általa meginditott reformokért, természetesen egyuttal követelésekkel is állt elő a küldöttség: a szerb nemzetiség elismerése, a szerb nyelv használatának szabadsága minden szerb ügyekben, az orthodox görög egyház szabadsága stb.

Hanem ugyanazon időben, mikor az újvidéki küldöttség Pozsonyban megjelent, kezd már a szerb mozgalomnak határozottan magyarellenes jelleme mutatkozni. Ausztria vagy Oroszország adta-e erre a lökést? Még mai nap sem lehet ezt határozottan megmondani; csak annyit lehet állitni, hogy török Szerbiából jött ez. Ausztria a magyarellenes szerb mozgalmat csak akkor használta föl saját számára, miután már Jelacsics Zágrábba megérkezett.

A magyarellenes szerb párt főfészke Karlovic volt; élén pópák, az orthodox görög egyház papjai álltak. April elején Ujvidéken nagy szerb népgyülést tartottak. Ebben Rajacsics érseket a szerb nemzet fejéül állitották föl. Ez a gyülekezet végzése szerint fölszólittatott, hivja össze a szerb nemzeti congressust. Mint szerfölött óvatos, előrevigyázó férfi elutasitotta a neki szánt tiszteletet, mivelhogy nem tartozik az ő törvényes illetőségéhez ily nemzetgyülés egybehivása. De alig érkezett meg Jelacsics Zágrábba, Ujvidéken april 20-dikán uj népgyülés jött össze, melyben a mozgalom fejei, ugy hitték, már nyiltabban szólhatnak. A szerb területnek teljes elválását Magyarországtól s Horvátországgal és Slavoniával osztrák uralkodó pálca alatti egyesitését kivánták itt. Az „illyrismus“ itt oly nyiltan kitünik, hogy készakarva vaknak kell annak lenni, a ki nem látja.

Nincs-e az illyrismus inkább Oroszország, mint Ausztria szolgálalában? nem lehet-e épen ez illyr törekvésekből arra következtetni, hogy Ausztria itt nem bujtogatott? Ezek oly kérdések, melyek már gyakran tétettek. Ki tagadhatná el jogosult-

ságukat, főleg miután tiz évvel tovább mentünk a történetben? Azt hiszszük, eltaláljuk a helyes utat, ha megvitatlan hagyjuk, valjon ki inditotta a mozgalmat, hanem mindenesetre azt állitjuk, hogy osztrák részről tovább épitettek e megindulásón. Mit értenek különben Ausztria alatt? Bizonyára nehezen az osztrák népet. Ha az 1848-dik évet illetőleg Ausztriáról, mint uralkodó hatalomról szó van, az alatt okvetlen csak a camarillát értik. Mi e szót a közönséges értelemben használjuk; a nélkül, hogy e fölött bővebb magyarázatokba bocsátkoznánk, hiszszük, hogy megértenek olvasóink. Ha mi most itt is, bár az események óta, melyeket itt elmondunk, tizenkét év mult el, némely dolgot kénytelenek vagyunk homályban vagy kétségben hagyni, azt fogja-e abból következtetni az olvasó, hogy mi nem igyekeztünk lelkiismeretesen tanulmányozni, vagy hogy nem állt elég forrás rendelkezésünkre? Az olvasó teljesen hibásan következtetne.

Épen azért, mivel, a mennyire lehetséges, pontosan vagyunk értesitve mindenről, épen azért kell itéletünket fölfüggesztenünk a hosszu idő dacára, mely azóta elfolyt.

A számitásba nem vehető kritikusok, a kik Bazancourt-féle panegyrikonokat forrás gyanánt tekintenek, természetesen nem fogják ezt megengedni. Hanem szivesen lemondunk arról, hogy az Uristennek e csodálatos teremtményei, kik mindenesetre beletartoznak a teremtésbe, történetirónak elismerjenek minket. Az osztrák camarilla 1848-ban nem nézett egyébre, csak a mi hozzá legközelebb állt; a közmondás szerint számitott: „Kommt Zeit, kommt Rath.“ Azonkivül nem is tévedett, ha meggondolta, hogy a panszlavisták akkor élő feje, Miklós orosz cár oly nagyon el volt foglalva epen ez időben az európai demokratia „pogányaival“, hogy a panszlavismus elleni pogányokkal nem sokat törődhetett, főleg ha a trónok körül mozogtak.

Ujvidékről april 20-dikán egy népcsoport Karlovicra tódult, hogy egy viharos petitióval Rajacsics érseket reá birja, miszerint tegyen le előbbi vonakodásáról s hívja össze a szerb nemzeti gyülést. A petitiónak annál inkább hatása lett, miután Rajacsics Horvátországból is oly hireket hallott, melyek őt teljesen megnyugtatták az iránt, mit fognak gondolni Bécsben az ő eljárásáról.

Összehívott egy szerb nemzeti gyülést május 13-dikára Karlovicba.

Ez alatt azonban a szerb agitatorok semmikép sem voltak tétlenek. Főszempontjuk arra volt irányozva, hogy a szerbeket a magyarokkal szemben kompromittálják. Communistikus szinezetü csábitgatások sem hiányoztak, csakhogy e célt elérjék. „Nézzétek — igy szóltak a szerbekhez — a gazdag magyarokat és németeket, kik köztetek laknak. Üssétek őket agyon s osztozkodjatok vagyonukon."

Ily izgatások husvétkor, april 24-dikén, Nagy-Kikinda és környéke szerb lakosságát közvetlen a mise után mindennemü szörnyüségekre ragadták a köztük lakó magyarok és németek ellen. Hasonló esetek történtek april 26-dikán Ó-Becsén és Nagy-Becskereken.

Május 13-dikán végre összejött a nagy szerb gyülés, melyet Rajacsics érsek egybehivott, Karlovicban. Ugyancsak zajos módon ment ez végbe; nem volt itt szó rendezett viszonyok közt választott képviselők gyülekezetéről, hanem tömegesen jöttek át szerbek a törökök területéről is.

Itt következő határozatok hozattak: a patriarcha s a vojvoda méltóságai ismét helyreállitatnak; amazzal Rajacsics érseket, ezzel Supplikácz császári ezredest ruházták föl. A szerbek szabad, független nemzet gyanánt constituálják magukat az osztrák ház uralma s a magyar korona alatt. Kivánják, hogy Szerém-, Baranya-, Bácsmegyék, a temesi bánát s a kikindai kerület a csajkások kerűletével s a határőrvidék szomszédos részeivel együtt proklamáltassék, mint szerb vajdaság. Politikai tekintetben e vajdaság a horvát-szlavon-dalmát királysággal fog egyesülni. Egy bizottmány alakittatik, mely szabályozni fogja a vajdaságnak Horvátországhozi viszonyát, s mely kebeléből egy permanens (kormány) bizottságot nevez ki. A királyt fölkérik, mondja ki a románok függetlenségét. A szerbek nem mennek el a magyar miniszteriumtól május 15-dikén egybehívott országgyülésre. A szerb bizottmány fölhatalmaztatik, hogy az egyházi és iskolai javak fölött intézkedjék (a fölkelés előmozditására). Egy küldöttség fog Bécsbe menni, hogy ott kieszközölje

e végzések szentesitését, egy másik Zágrábba, hogy a horvátokkal egyezkedjék.

A karlovici gyülekezet e végzéseiben mutatkoznak először teljes összefüggésükben a fölkelés elemei: a délszlávok egyesülése a magyarok ellen s az osztrák császár uralma mellett.

Igényeiket a szerbek főleg I. Leopold kiváltságleveleiből (1690. és 1691.) származtatták. A jogokat, melyeket ebből leszármaztatni akartak, a magyar államjog szempontjából mindenesetre, mint szintén a történeti eseményekből s a területi viszonyok mikénti alakulásából e kiváltságlevelek előtt és után, alaposan meg lehetett támadni. Azon területen, melyet maguk számára, mint szerb vajdaságot követeltek, nem is képezték a lakosság többségét.

Hanem hogyan viselték magukat a magyarok a horvát és szerb mozgalmakkal szemben? A pesti közbiztonsági bizottmány legelőbb irányzotta figyelmét ezekre, már máreius végén. Március 31-dikén egy adresset intézett a horvátokhoz, melyben fölhívá őket, álljanak szilárdul a magyarokkal össze közös ellenségük, a bukott kormány férfiai ellen; az uj zászló, melyet Magyarország kitűzött, nem egy népfaj zászlaja, hanem a szabadságé mindnyájuk számára. Tekintélyes horvátok, kik Pesten laktak, ajánlkoztak, hogy ez adresset elviszik hazájukba s a nép közt működni fognak annak értelmében. De ez emissariusok közül csak egy pár léphetett horvát földre, s alig érkeztek meg ide, az illyristáktól fölbőszitett fanatikus csoportok megragadták őket, bántalmazták, a katonai hatóságok kezébe szolgáltatták. A többiek be se jutottak Horvátországba. Ijedten fordultak vissza, nehogy hasonló sorsra jussanak.

A Batthyányi miniszteriumot csak az inditotta arra, hogy a szláv mozgalommal kezdjen foglalkozni, míkor látta Jelacsicsnak april 18-diki gyanus statarium-hirdetését, s a zavarokat Nagy-Kikindán, Ó-Becsén és Nagy-Becskereken.

Legelőbb is Jellacsicsot értekezletre hívta, melyre május 10-dike előtt megjelenni tartozik s egyidejüleg Ferdinánd királyhoz is folyamodott, hogy avatkozzék be. Ferdinánd király valóban kibocsátott két rendeletet május 6-dikán, melyek által 1) a bánnak parancsolá, hogy mindenekben pontosan engedel-

meskedjék a magyar ministeriumnak; 2) a nádort fölhatalmazta, szükség esetén egy királyi biztost küldeni Horvátországba, hogy az ott fölmerülő szakadási törekvéseket elnyomja.

Jelacsics egycseppet sem törődött a magyar ministerium meghivásával; úgy bánt vele, mintha nem is léteznék. A királyi kibocsátvány alapján parancsolá tehát most a nádor május 10-én a bánnak, hogy april 18-iki statariumhirdetését vonja vissza s május 11-én kinevezte a pétervároadi parancsnokot, Hrabowski altábornagyot királyi biztossá Horvátország számára.

Egyúttal azonban azzal foglalkozott a ministerium, hogy a horvátoknak engedményeket adjon: külön horvát osztály lenne fölállítandó a belügy- és igazságügyministeriumokban s csak horvátokkal töltetnék be ez; a ministerium a horvát hatóságokkal továbbá is latin nyelven közlekednék, a törvények Horvátországban magyar és latin nyelven, a mellett horvát forditásban is közzététetnének. Arra is reá szánta végre magát a ministerium, hogy Slavonia is Horvátországgal egyenlő lábra helyeztessék.

Miután Jellacsics legkevésbbé sem látszott hajlandónak a nádor parancsait követni, ez utóbbi april 14-én fölhatalmazta Hrabowski altábornagyot, hogy a bánt tegye le hivatalából s fogassa pörbe.

Zágráb lakossága erre már május 15-én azzal felelt, hogy a nádor rendeleteit, a nádort és Batthyányit in effigie a piacz közepén elégette s május 16-án Jellacsics Horvátország minden fegyverfogható férfiát felhivta „a szabadság védelmére“ s megparancsolá az összes élelmi készlet, fegyver és lőszer inventárizálását. Aztán nemzeti gyülést hiv össze a horvátok és slavoniaiak számára junius 5-re Zágrábba s rövid idővel e rendszabályok után május 25-én a turopolyai kerület magyar érzelmű lakosságát lefegyverezteti. Hrabowski nem is merte mutatni magát Horvátországban, még kevésbbé gondolhatott arra, hogy a bán letételét végre hajtsa.

Hagyjuk el itt egy pillanatra Horvátországot, hogy a szerbekhez fordulhassunk. A nagy-kikindiai zavarok hirére a magyar ministerium april 26-án megbizta Temes megye főispánját, Csernovics Pétert, hogy fojtsa el azokat s egyszersmind hogy az erőszakoskodásoknak, a mennyire lehet, eleje vétessék, fölszó-

litotta Rajacsics érseket, miszerint 15-ére hivja egybe a szerb nemzeti synodust Karlovicba', hogy a szerbek itt ohajtásaikat kifejezhessék. Láttuk már fönnebb, hogyan felelt erre a május 13-iki karlovici szerb gyülés. A csapatok, melyeket a temesi föispán kiállított, természetesen minden fáradság nélkül helyre állitották a nyugalmat azon pontokon, hol megjelentek, hanem azalatt tiz más ponton ujabb zavarok ütöttek ki. Mielőtt a magyar ministeriumot útjában ez ezer egy nehézség ideje alatt tovább követnök, egy pillantást kell vetnünk még Erdélyre is.

Az 1847-iki erdélyi országgyülés november 3-án a nagyfejedelemhez intézett föliratában kimondta a Magyarországgal való teljes egyesülés ohaját. Ugyanezen ohaj élt Magyarországban is. Ez előjön a szabadelvü párt 1847-iki programmjában, ismételtetik a 12 pontban, végre a posonyi országgyülés március 20-iki föliratában, mely egyúttal az erdélyi országgyülés összehivását kivánta, hogy ez ügyben nyilatkozhassék. Élénk mozgalom mutatkozott az erdélyi magyaroknál nemsokára az egyesülés mellett. E közben a császár és nagyfejedelem Ferdinand kormánya késlekedett az erdélyi országgyülést összehívni. Már a többfelől jövő sürgetésre Erdély akkori kormányzója gróf Teleki József elhatározta, az országgyülést önmaga összehívni, már egy erdélyi küldöttség april 23-án Pesten kérte a főherczeg nádort, nyissa meg az országgyülést, miután Erdély tényleg már Magyarországgal egyesitettnek tekinti magát, midőn végre május 5-ről keltezve megjelent a fejedelem egybehívó levele.

29-én nyitotta meg az országgyülést a fejedelmi biztos, Puchner tábornok. Majus 30-án rögtön elhatározta ez országgyülés Erdélynek Magyarországgal való egyesitését. Junius 18-án megerősitette Ferdinánd az egyesülést s fölhatalmazta a nádort a választási törvény szentesítésére; ez junius 23-án történt meg, mire az országgyülés feloszlott.

Sokkal előbb megkezdődött már a reactio munkálkodása Erdélyben. Világos, hogy itt főleg abban állt föladata, a magyarországgali unio ellen működni. A szászoknak ép annyi okuk volt Erdély további önállóságát ohajtani, mint a magyarok és székelyeknek az ellenkezőt. A szászok lettek valóban a

reactio valódi vezetői s eszközül különösen a megvetett, lenézett oláhokat használták, kik természetesen, ha csak egy körömnyi eszük lett volna, kénytelenek lettek volna belátni, hogy ők Erdélynek Magyarországgali egyesitése mellett csak nyerhetnek, kiknek azonban nem volt ennyi belatásuk s vakon engedelmeskedtek tudatlanságukban a szászok befolyásának, kiknek szolgái voltak és hagyták magukat megfogatni mindenféle csalétekkel, a mit csak a szászoknak használni tetszett.

Már marcius 25-én kezdett az oláh kerületekben egy aláirás nélküli proklamatio keringeni, mely a románokat fölhívta, egyesüljenek nemzeti jogaik kivivására. 26-án az oláhok népgyülésre hivattak. Ugyanazon nap este a balázsfalvi román ifjuság összegyült a fiatal Janku Ábrahámnál, ki nem praktizáló ügyvéd s egy gazdag paraszt fia volt. Itt hevesen beszéltek Erdélynek magyarországgali egyesítése ellen, a magyarok ellen. Nyilvánvaló, hogy Janku és elvtársai arra sem gondoltak, hogy állandóan Erdélyhez tartozzanak mint a magyarok és németek szolgái sőt inkább tehetségesbjeik a csodák e korában, midőn semmit sem tartottak lehetlennek, egy nagy román birodalom újra fölállításáról álmodoztak. Hanem milyen volt az anyag, melyből e birodalmat föl akarták épiteni? Bessarábia orosz, Moldva és Oláhország török uralom alatt, az erdélyi oláhok, a magyarországi oláhok! Szolga volt az oláh mindenütt; még ott is, hol földesur volt, politikai jog nélkül, nem becsültetve. A nép tömege szegény volt és nyomorult, semmi emelkedettségre nem képes; minden utra vezethető, félelem vagy vad szenvedély által inkább vezethető mint ész által; a magyarországi oláhok a magyarok és németekhez csatlakoztak a szerbek ellen; ezáltal egészen más utra vonattak mint az erdélyiek. Az orosz és török uralom alatti oláhok alig tudtak arról valamit, hogy az erdélyi havasokon s a Dunán túl testvéreik vannak.

Azonban Jankunál elvégezték, hogy oláh népgyülést hivjanak össze husvét utáni vasárnapra april 30-ra. Ez valóban létre is jött. Hanem az összegyültek tömege, talán érzelmük sem felelt meg a vezetők reményének, elnapolták tehát május 25-re, hogy azalatt időt nyerjenek az agitálásra.

Ez agitátiónál mindinkább világosabban napvilágra jött,

hogy az oláhok Erdélynek Magyarországgali egyesitése ellen lesznek legalább addig, mig negyedik nemzetnek nem ismertetnek el Erdélyben. Igaz hogy azt lehetett erre ellenvetni, hogy az új Magyarországban egyátalában semmi politikai fajkülönbségnek nem szabad lenni, melyek mint ilyenek elismertetnének; csak a szabadságnak egy országa most Magyarország. Azonban a magyarok mégis azt akarták, hogy az ő nyelvük legyen az uralkodó, hogy ők maguk legyenek az uralkodó nemzet. Más részről épen ez időben tett a magyar ministerium a horvátoknak nyelvbeli és ezzel nemzetiségi engedményeket. Szóval iszonyú zürzavar volt s a legnagyobb mértékben igazságtalannak látszik, e zürzavarban a hibát a persze nagyon is bőven fölmerülő pártok egyikére háritni. Igazságtalan volna az is, vádolni Erdély kormányzóját, hogy e zürzavarban nem ragadta meg rögtön az alkalmas eszközöket, a zavar kitisztázására. Ugyan mik voltak itt a helyes eszközők?

Teleki a törvényes úton maradott, azonfelül azon uton, melyet a magyar ministerium példája eléje szabott. A fiatal Mikás ügyvédet, egy roszhirü személyt, ki az oláhokat nyiltan fegyverfogásra buzditotta a magyarok ellen, elfogatta s május 3-ikán Szebenbe ment, hogy ott a mennyire lehetséges, egyezkedjék a szászok és oláhok notabilitásaival. Nem sikerült neki, sőt szóhoz sem juthatott. De hát nem épen úgy cselekedett-e a magyar ministerium Jellacsicscsal és a szerbekkel szemben s valjon jobban sikerült-e neki?

Május 12-től kezdve oláh csoportok tódultak a hegyekről és völgyekből Balázsfalva alá össze. Janku, Buteanu, Barnutz, a görög püspök Saguna léptek föl mint vezérek. Május 14-én előleges tanácskozmányt tartottak a templomban; 15-én követte ezt a főgyülés a szabad ég alatt. Tizenötezer ember volt itt együtt. Különös, hogy a szónokok emelvénye muszka zászlókkal volt ékitve, melyeket románoknak kereszteltek s melyeknek végén osztrák szinű szalagok lóggtak.

A gyülekezet egy fölirást határozott az erdélyi országgyüléshez intéztetni, melyben következő követelésekkel álltak elő:

Az oláhok elismerése mint alkotmányosan constituált negyedik nemzet; az orthodox görög vallás egyenjogusága; éven-

kénti synodus; szavazati jog az orszéggyülésen a görög püspökök és káptalanok számára; a dézsma és robot eltörlése az eddig kötelezettek részéről való minden kárpótlás nélkül; iparszabadság; a pásztorok sorsának javitása, kik a juhnyájakat évenként Oláhországba hajtják a legelőkre; a bányatized eltörlése; sajtószabadság cautio nélkül; személyszabadság és egyesülési jog; esküdtszékek; nemzetőrség fölállitása, mialatt azonban az erdélyi határőrvidék továbbra is megmarad; az oláhok kineveztetése tisztekké; a jószágok igazságosabb felosztása; a papok fizetése az állam által; elemi-, katonai- és ipartanodák oláh igazgatókkal és tanárokkal; egyenlő részvét az adóterhek viselésében; új alkotmány az egyenlőség és testvériség alapján; új büntető törvénykönyv; kitörlése az oláhokra nézve sértő kifejezéseknek a régi törvénykönyvből. Végre a magyarországgali egyesülés kérdése ne kerüljön vitatás alá előbb, mig csak az oláhok mint negyedik erdélyi nemzet el nem ismertetnek. Ha azonban ez mégis megtörténnék, az oláhok előre tiltakoznak ez unio ellen.

Hogy ez utóbbi végzésnek még nagyobb nyomatékot adjanak s jelentőségét még kétségtelenebbül megállapitsák, a gyülekezet I. Ferdinand osztrák császárnak, nem V. Ferdinand magyar királynak esküdött hüséget.

Május 16. és 17-én folytatták a tárgyalásokat; egy száz tagból álló bizottmány választatott, hogy a kolozsvári ország gyülésnek, mely legközelebb összeülendő volt, átnyujtsa az oláh kivánalmakat; egy másik, 30 tagból álló bizottmánynak Bécsbe kellett azokkal fölmenni Ferdinand császárhoz.

Az országgyülés az oláh kivánalmakat egészben véve jóakarólag fogadta, arra figyelmeztette azonban az oláhokat, hogy e kivánalmak nagy része már ki van elégitve előbbi törvények által, hogy viszont másoknak teljesitése nem egyeznék az új alkotmánynyal, melyre törekesznek s hogy ismét mások eldöntését a legközelebb összeülendő magyar országgyülés számára kell föltartani, — mely országgyülésről persze az oláhok egyelőre nem akartak mitsem tudni.

A május folytán mindinkább nyiltabban elölépő ellenállása a horvátok, szerbek és erdélyi oláhoknak a magyar ministeriu-

mot komoly aggodalmakkal töltötte el. Nem titkolhatta el önmaga előtt, hogy oly helyzetbe jöhet, miszerint erőhatalmat kell használnia mind Jellacsics, mind a szerbek ellen. Ehhez aztán elkerülhetlen szükséges volt, hogy megbizható katonai erő legyen keze alatt. Hanem épen ez hiányzott. A magyar ezredek nagy része az országon kivül volt, részben a harctéren Olaszországban; a helyett más, német, olasz, szláv ezredek voltak Magyarországban. A határok a székelyföldet kivéve, egészen az ellenség kezében voltak, melytől félni kellett, hogy meggyülik vele a magyar ministeriumnak baja. Az osztrák tisztek legnagyobb részének az egész magyar mozgalom iszonyat volt. Hogyan lehetett volna várni, hogy teljes erővel küzdjenek érette?

Ily körülmények közt a magyar ministerium ismételt izben a bécsi császári kormányhoz fordult azon fölszólitással, hogy az országon kivül lévő magyar ezredeket küldje vissza Magyarországba. E kivánalmat egész mértékben betölteni mindenkép nehézséggel járt az osztrák kormányra nézve. De ha nem járt volna is nehézséggel, az osztrák kormánynak vagyis inkább a camarillának, mely most mindinkább kezébe vette az ügyek valódi vezetését s mely csak arra törekedett, hogy Magyarország megigért függetlenségét valósággá ne hagyja válni, sőt azt alapjaiban aláássa, hogy megkönnyitse a végleges döntőcsapást ellene, ha majd az alkalmas időpont elérkezett, a camarillának nem igen feküdhetett érdekében a magyar ezredek hazaküldése által a gyülölt magyar függetlenséget egyenesen megerősiteni. A magyar csapatok hazaküldése tehát minden módon késleltetett, mihelyett inkább más, német és szláv ezredeket szállitottak Magyarországba, állitólag és hivatalosan természetesen a magyar ministerium rendelkezése alá, titkon hogy a döntő perczben a magyarok ellen használhassák őket.

Május 16-án a Batthyányi ministerium, hogy legalább néhány megbizható csapatot kapjon, magyar honvédek fölállitását rendelte és pedig egyelőre csak 10 zászlóaljat 10,000 emberrel. Az alakítás egészen osztrák minta szerint történt, hanem a vezénylet és egyenruha magyar volt. Az önkénytesek tódulása e csapatokhoz oly nagy volt, hogy lehetséges lett volna már juniusban kétszer oly magasra emelni számukat. Azonban a

magyar kormány megmaradt a 10,000 ember számnál, valószinűleg azon aggodalom miatt, nehogy nagyobb mérvbeni fegyverkezés által V. Ferdinand királynál elrontsa ügyét.

Nemsokára aztán, ámbár Erdély egyesitése Magyarországgal még nem volt hivatalosan kimondva, Batthyányi Szegedre hivta a székelyezredeket, hogy itt a szerbek ellen forditsa.

Május 24-én aztán a ministerium 2 millió forint kincstári utalvány s 12½ millió bankjegy kibocsátását rendelte, hogy pénze legyen a legközelebbi fegyverkezés költségeit födözni s önkéntes adakozásra hivott föl mindenkit, hogy a szükséges készpénz alapot előteremthesse.

Végre május 12-iki határozata által, mely 23-án jelent meg, a ministerium összehivta Pestre, julius 2-ára a magyar országgyülést.

A magyaroknak némi megnyugtatására szolgált, ámbár nem nagy joggal birt reá, hogy junius 1-től kezdve a Magyarországban álló osztrák csapatok az új alkotmányra föleskettettek.

Jellacsics Inspruckban.

A magyar ministerium ismételt fölszólításaira ezenközben Ferdinand király egy kibocsátványa által (junius 10.) Jellacsics bánt fölségárulónak nyilvánitotta s minden hivatala és méltóságától megfosztotta.

Ferdinand ez időben nem volt már Bécsben. Május 15-én tört ki a második bécsi forradalom; a császár kényszeritve lőn megengedni egy osztrák átalános birodalmi gyülés összehivását az átalános szavazatjog alapján. A camarilla szükségesnek tartotta elvonni a császárt továbbra a bécsi néppárt befolyása alól. Reá birta, hogy hagyja el a fővárost s Inspruckban üsse föl székhelyét.

A magyar ministerium erre megparancsolá Ausztriával való közlekedési ministerének, Eszterházy Pál herczegnek, ki még Bécsben maradt, hogy kövesse a királyt Inspruckba s hivja meg, jöjjön hű magyarjai közé. A camarillának Ferdinand Pesten lakása hajszálnyival sem látszott czélszerűbbnek mint Bécs-

ben. Ferdinand elutasitotta a magyarok ajánlatát, sajnálkozva, hogy lehetlen neki most azt teljesitni. Eszterházy tehát Inspruckban maradt.

Jellacsics ezalatt junius 5-én összeállitotta horvát országgyülését, a nélkül hogy csak legkevésbbé is törödnék a vádakkal, melyeket a magyarok ellene a császár és király előtt fölhoztak; a szerbek követei is eljöttek Zágrábba.

A horvát országgyülés elhatározta egy petitio által következő kivánalmakat juttatni a császár elé:

Horvátország a bán elnöklete alatt saját közigazgatási tanácsot kap, mely a zágrábi országgyülésnek felelős s a magyar ministeriumtól független. Pénzügy, hadügy, közlekedés tekintetében Horvátország a bécsi császári kabinet alatt áll, mely mellé egy a zágrábi országgyülésnek felelős államtanács adatik. A horvát-szlavon határőrvidék polgári tekintetben alárendeltetik a horvát közigazgatási tanácsnak, katonai tekintetben azonban közvetlen a császári hatóságtól függ. A horvát a hivatalos nyelv. A belügyeket szabadon rendezi a horvát országgyülés, a külügyek a közös birodalmi gyülésen fognak tárgyaltatni Bécsben, melyre a horvátok már követeket is választottak. Horvátországnak Slavoniával és Dalmátiával való régi összeköttetése ismét helyre állitatik. A régi barátságos viszony Horvát- és Magyarország közt tartassék föl, de e tekintetben véglegesen semmi meg nem állapitathatik, mig a császár a horvátok ohajtásainak eleget nem tett 's mig Magyarországnak a birodalombani állása s annak egyéb tartományaihoz való viszonya világosan nincs szabályozva. A bán nevez ki a császár jóváhagyásával minden hivatalnokot. A törvénykezési viszonyok újraszervezéseig horvát jogi ügyeket nem szabad a magyar felfolyamodási törvényszék elé terjeszteni. A császár a horvátok által választott Kulmer bárót a horvát nép képviselőjeül fogja elismerni személye körül. A bán hatalma kiterjed az egész ország fölött a Drávától az adriai tengerig. Eszerint a határőrvidék gradiskai, brodi és péterváradi kerületei, mint szintén a magyar tengerpart is Horvátország kiegészitő részeinek nyilvánitatnak.

Jellacsics maga vezette Inspruckba a horvát országgyülés

küldöttségét, mely e kivánatokat hozta, a szerbek küldöttségével egyesülten.

Az V. Ferdinand magyar királytól fölségárulónak nyilvánitott Jellacsics nem félt személyesen fölkeresni I. Ferdinand császárt. Mit cselekszik ez vele? Elfogatja s megkezdeti ellene a pört?

Oh nem! Jellacsics Inspruckba megérkezve, először is audientiát kért a császár fivérénél, Ferenc Károly főhercegnél. Junius 17-én megkapta. Ferenc Károly előbb Eszterházy Pál herceget értesitette arról. Eszterházy ohajtott az audientián jelenlenni. Jellacsics elutasitotta ezt. Eszterházynak épen ezért kétszeresen kellett volna kivánsága mellett megmaradni.

Junius 17-ikén Inspruckban készült el a terv a magyarok ellen. Olaszországban napról napra javult az osztrák hadsereg helyzete. Radetzki ugyan kénytelen volt Peschiera fölmentésére célzó útját a Mincio jobbpartján fölfelé abba hagyni. Peschiera Károly Albert kezeibe esett; hanem a helyett Radetzki junius 10-én elfoglalta Vicenzát s szabaddá tette hátát; keletről érkező erösbitések akadály nélkül jöhettek Veronába s talán nemsokára képes lesz Radetzki támadólag kirohanni Verona sáncai közül Károly Albert ellen.

A cseh mozgalom Prágában junius 11-én nyilt fölkeléssé vált. Hanem épen ez alkalmat nyujtott az országos főparancsnoknak, Windischgrätz herczegnek, hogy fegyveres kézzel föllépjen ellene s véresen elnyomja. Junius 17-én, ugyanazon nap, melyen Jellacsics Ferenc Károly főhercegnél audientián volt, küldötte Prágából Windischgrätz herczeg a sürgönyt, mely által tudatta, hogy „a rend helyre van állitva.“

Ha a német tartományokban nem volt már mitől félni, ha Olaszországban meg volt nyerve a győzedelem, akkor nyiltan lehetett Magyarországgal is szót váltani. Addig pedig a horvátoknak, szerbeknek s a szászok által vezetett oláhoknak saját felelősségükre kellett a háborút viselni.

Hogy a játék mindinkább zavartabbá váljék, főleg azon emberek szemében, kik nem akarták látni a dolgok valódi állását, Ferdinand királynak el kellett fogadnia junius 19-én előbb Jellacsicsot, aztán a horvát küldöttséget is. A kért audientiát

megadta Jellacsicsnak mint egyszerü magánzónak — nem mint bánnak, de nem is mint fölségárulónak — neje, Ferenc Károly főherceg és Eszterházy herceg jelenlétében s a bánnak engedetlensége fölött kifejezte legmagasb elégedetlenségét.

Aztán elfogadta a császár a horvát küldöttség tagjait szintén csak mint magánzókat; elfogadta a horvát petitiot, hanem csak azért, hogy a hangulatról értesüljön. A petitio fölolvasása után roszalta a junius 5-iki zágrábi képviselőgyülést s intette a horvátokat, béküljenek ki a magyarokkal; csak ily módon mutathatnak iránta hüséget. János főherceg, tevé hozzá a császár, képviseli őt Bécsben, mig ő betegeskedik, János főherceg föl fogja vállalni a kibékitést is a magyarok és horvátok között.

Később elfogadta Ferdinand a szerb küldöttséget is, melylyel ép úgy bánt mint a horváttal. Mindkét petitio, a horvátoké és a szerbeké Eszterházy közbenjárása által tárgyalás végett a magyar ministeriumhoz utasitatott.

Semmi sem történt a végre, hogy a fölségárulási pört Jellacsics ellen foganatositsák, melynek Inspruckban mi sem állt volna útjában. Ámbár minden hivatalától és méltóságától meg volt fosztva, tényleg mégis úgy tekintették őt mint a horvátok — és szerbek teljhatalmu képviselőjét, s nemcsak a császári udvarban, a magyarok is még mindig kibékülési alkudozásokba bocsátkoztak vele.

A császárnáli audientia után Eszterházy értekezletet tartott Jelacsicscsal, melyben ez biztositá a herceget, hogy ő egészen hajlandó kiegyezkedni a magyar ministeriummal.

Jellacsics Inspruckból Bécsen át békében haza utazott Zágrábba, hova junius 24-ikén ismét megérkezett, most mint a camarillának elismert teljhatalmu ügynöke, azon jelszóval: tovább haladni az eddig követett uton, hanem az erőszakos lépéseket visszatartani akkorára, mikor Ausztriának háta födözve van Olasz- és Németországban.

A magyar ministerium hivatalos lapja, a Közlöny oly módon közölte a horvátok és szerbek fogadtatását Inspruckban mintha a magyarok azzal teljesen elégedettek lehetnének s

azonfelül ismételten késznek nyilatkozott a ministerium a szláv népfajok törvényes kivánalmait tárgyalás alá venni. Ezalatt azonban mindinkább azon kellett gondolkoznia, hogy a fegyveres erő használatához készüljön.

Mig Horvátországban a magyarok elleni harczot csendesen, alattomosabb, bureaukratikusabb és rendezettebb módon szervezték, a szerbek közt kissé zajosabban, szilajabban ment az végbe.

Második szakasz.

A szerb fölkelés nyilt kitörésétől az osztrák hadsereg bevonulásaig Magyarországba Windischgrätz herceg alatt.

1848. juniustól decemberig.

A szerbek készületei a harcra a magyarok ellen.

Junius első napjaiban egy szerb csapat jelent meg Titelben, hogy az ottani fegyvertárt kifoszsza. Miután a nemzetőrség már előbb magához vette onnan a fegyvereket, üresen találták. A szerbek visszahuzódtak a Szerémségbe, hanem junius 6-ikán ismét Titelbe jöttek, elfogták a csajkás zászlóalj tisztjeit s reá vették a katonákat, hogy hozzájuk csatlakozzanak. Ezekkel, továbbá 8 Titelben talált ágyuval s utközben önkéntes szerb csapatokkal erősbödve a római sáncokhoz vonultak, hogy itt tábort üssenek. Egyidejüleg egy másik szerb tábor alakult Karlovicban, hogy az itt székelő ideiglenes kormányt védje.

Ekkor az ideiglenes szerb kormány Hrabowskyhoz irt Péterváradra, hogy a szerbek csak Ferdinánd császár védelmére ragadtak fegyvert, s hogy minden megtámadást és annak következményeit Hrabowsky részéről csak a magyarok és szerbek közti magánügynek tekintik, őt magát pedig a péterváradi parancsnokot nem tekintik ugy, mintha Ferdinánd császár nevében cselekednék.

Hrabowsky altábornagynak erre csak egy felelete lehetett, vissza kellett utasitania a szerbek felfogását, a fegyverkezés és rendetlenségek megszüntetésére inteni őket, és azon esetben, ha nem engedelmeskednek, fegyveres erővel fenyegetőzni.

Ezt meg is tette. A szerb ideiglenes kormány azonban erre az egész népet fegyverre szólitotta. Most elhatározta Hrabowsky megkisérteni a fegyveres beavatkozást. Mintegy 5000 embert junius 12-én a római sáncok ellen inditott, 1100 embert Karlovic ellen. Az utóbbi hadoszlop elfoglalta a várost, hanem este Péterváradra vissza vonult. A római sáncok ellen is csak puszta demonstrátiónál maradt a dolog.

A magyar kormány ujra megkisértette a szerbekkel alkudozások által jutni czélhoz. Hiába. A szerbek csak arra használták az időt, mely nekik adatott, hogy erősen fölfegyverkezzenek, zászlóaljaikat megalakitsák, hadállomási pontokat foglaljanak el, s ezeket elsáncolják.

Azon terület, melyen ez intézkedéseket tették, két főrészre szakadt, a Tisza jobb partján a Bácska, a Tisza bal partján a Bánát.

A Bácsban a titeli magaslat valódi központot képezett a szerbekre nézve.

E magaslat, északról délfelé három óra hosszaságu, keletről nyugotra mintegy fél oly széles, a Tisza és Duna közti alacsony sikságból 120—150 lábnyira emelkedik föl, meredek, szakadozott partokkal s körülbelől tojásdad alaku. Körületét Titel, Mossovin, Vilova, Topolya helységek jelölik, kelet felől különösen meredek hajlással dől egyenesen a Tiszára, délre széles mocsárok terülnek el egészen a Dunáig, hanem a többi oldalon is többé kevésbbé széles mocsárok környezik, melyek april végétől julius elejéig teljesen megközelithetlenek s ha forró nyáron kiszáradnak is, mégis jélentékeny akadályokat képeznek a tűzérség és lovasság mozdulataira nézve, sőt a gyalogságra nézve is, ha ennek tömegesen kell föllépni, ugy hogy a támadó sereg lényegileg azon kevés ut használatára van szoritva, melyek a Bácsba ki s a Bácsból Titel felé bevezetnek. E természetes erősség födözi a csajkások városának, Titelnek közlekedését egyrészt a Duna jobb partjával Szalánkemennél, másrészt a Tísza bal partjával Perlasznál. Szalánkemennél és Titelnél átjárás volt. Kellemetlen körülmény az, hogy e magaslat egészségi szemponból, kevéssé bir alkalmas táborhely sajátságaival. Nem nyujt árnyékot a nap heve ellen, s ki van téve a közel mocsárok levegője befolyásának, melynek betegségek szükségképi következményei.

A titeli hegy középpontjától és hidfejétől három mérföldnyire észak nyugotnak, mintegy előretolt vonal, huzódnak el a nagy római sáncok, Csurogtól a Tisza mellől Ujvidék felé, a nélkül azonban, hogy ez utóbbi helyet érintenék, ellenkezőleg egy jó mértföldnyire Ujvidéktől egy águk Kályon át Titel felé

visszafordul. E régi sáncokat, melyek redoutok által is megerősitvék, minden esetre oly álláspontnak lehetett tekinteni, mely legalább kényszeritett visszavonulás alkalmával jó szolgálatokat tehet.

A szerbek legszélsőbb vonala Bácsban a $14^{1}/_{2}$ mérföld hosszu, 24—60 láb széles Ferenccsatorna volt, mely a Dunát Bezdántól Zomboron és Kulán keresztül Főldvárnál a Tiszával egybeköti. Főldvár mintegy $5^{1}/_{2}$ mérföldnyire fekszik észak felé Titeltől.

Bácsban a Ferenc csatornánál Főldvárott, Turián, Szent-Tamáson és Verbászon állomásokat foglaltak a szerbek és sáncokat hánytak; szintén igy hátulról a titeli magaslaton s ez utóbbínak a római sáncokkali összeköttetése végett Kovilnál.

Szoros összeköttetésben állt a Bácsban tett intézkedésekkel a Duna jobb partján a karlovici és cserevici tábor Szerémmegyében, melynek célja volt e megyét és közlekedést a határőrvidékkel és Horvátországgal biztositni.

A Ferenc csatorna mellett elfoglalt erős álláspontok közül Szent Tamás nem sokára különösen kiváló jelentőségre jutott. A magában véve jelentéktelen város, a Ferenc csatorna északi partján fekszik; mocsáros árkok huzódnak el körüle; csak hosszában ásták a sáncokat, melyek kelet felé a Ferenc csatornára, nyugot felé egy kiterjedt posványra támaszkodtak. A sáncok és város épületei közt legalább 200 lépésnyi szabad tér maradt. Itt még egy redoutot emeltek; azonkivül a Ferenc csatorna déli oldalán egy megerősitett hidfőt épitettek. A déli part uralkodik az északi fölött.

A Bánátban a Tiszától keletre Pancsovát lehet főállomásnak tekinteni a Temes mellett, mely a török Szerbiával való összeköttetést eszközölte; az előretolt vonalat észak felé itt a verseci csatorna s az alsó Béga képezte; megerősitett pontok közvetlen e vonal mögött keletre Allibunár, nyugotra Perlasz voltak.

A szerb harci készületeket nagy tüzzel folytatták. Már junius 15-én Hrabowsky kénytelen volt a magyar miniszteriumnak jelenteni, hogy a karlovici ideiglenes kormány 15000—16000 ember fölött rendelkezik s a jövő hó elejére már 30000 főre

számitották a szerb hadierőt 100 ágyuval, melyet a határőrvidéki tüzérek láttak el.

Előmozditotta a szerb fölkelést mindenek előtt a szerbekben lakó harcias szellem, melyet a határőrvidék katonai szervezete jelentékenyen támogatott. E tekintetben a magyar kormánynak azon szemrehányást tevék, hogy miért nem szüntette meg e szervezést rögtön a mint kományrudra jutott, s miért nem változtatta át a határőrvidéki kerületeket közönséges vármegyékké, hogy igy a határőröket megnyerte volna a polgári élet és ezzel az Uj-Magyarország számára, mely őket a határőr szolgálat nyomasztó bilincseitől megszabaditotta; e szemrehányás most már meglehetősen fölösleges. Nagyon kérdéses dolog azonban, valjon ha a magyar miniszterium ilyesmit haladék nélkül elhatározott volna is, keresztül lehetett volna-e vinni is e rendszabályt gyakorlatilag oly gyorsan, hogy már most, midőn arra szükség volt, gyümölcsöket hozott volna.

A viszonyok e kedvezéséhez járult még a szerbek részére a segély, melyet kéz alatt az osztrák hatóságok nyujtottak nekik. Jellacsicson kivül névszerint Mayerhofer császári ezredest kell megemlitenünk, ki ez időben osztrák főconsul volt Belgrádban, s kezdettől óta sokat mozditott a szerbfölkelés ügyében, arról is gondoskodott, hogy Karagyorgyevics Mihály Szerbia hercege, mint általán a szerb hatóságok pártolják a fölkelést. Nem sokára 4000 főből álló erős segélycsapat jött a törökországi Szerbiából Knicsanin tábornok vezénylete alatt magyar területre segitni „testvéreiket“. Jelacsics és Mayerhofer, kik szoros egyetértésben működtek, egyuttal arra is fölügyeltek, hogy a szerb mozgalom, mint szintén a horvátországi is, megtartassék azon kerékvágásban, mely azt a camarilla kényelmes eszközévé tette. Hogy e cél eléressék, csak mérsékelt határok közt volt szabad előlépni a mozgalom nemzeti jellemének, mely könnyen pánszláv irányba csaphatott volna át, a mivel pedig Ausztria hosszasabb időre meg nem barátkozhatik.

Hanem a mozgalomnak e nemzeti jelleme nem hiányzott egészen, főleg a szerbek közt. A vezérek némelyiké egészen jó hiszemben hitt benne s talán nem tartotta volna épen valami nagy szerencsétlenségnek az Ausztriától való elszakadást, ha a

dolgok folyamában egy szerb birodalom fölállitására nyilt volna kilátás, mely minden török és osztrák uralom alatt lévő szerbet egybefoglalna. E vezetők közé lehet számitni Stratimirovicsot, egy fiatal földbirtokost, ki előbb osztrák katonatiszt volt s kire a szerbek most a fővezérséget bizták. Ugyanazon eszmére látszik mutatni a segélyhad átjövetele török Szerbiából, mintegy előkészület az egyesülésre. Bármily kevéssé is érthetett egyet Mayerhofer ily személyekkel, ép oly kevéssé volt hatalma ez időben, midőn arról volt szó szitni a tüzet s mozgásba hozni a dolgokat Magyarország ellen minden áron, — ép oly kevéssé volt hatalma visszautasitni a nemzeti erőket. El kellett fogadnia s elfogadta azon reményben, hogy majd eljön az idő, midőn mindazokat lerázhatja, kik nem akarnak föltétlenül osztrák harcosok lenni. Ez az idő el is érkezett, a mint nemsokára látni fogjuk.

Néhány száz lovason kivül a szerbeknek nem volt semmi lovassága, csak gyalogsága és tüzérsége. A gyalogság, a mennyiben az nem a határőrök soraiból került ki, fegyverzetében — flinta, handzsár s az övben pisztolyok — s harcmodorában a janicsárokra emlékeztetett. A lovasság hiányát a szerbek igen szerencsésen pótolták, legalább a gyors szállítást illetőleg, a a szekerek használata által, melyek kocsisai oly gyakorlottak valának, hogy nagy tömegekben százanként minden zavar és akadály nélkül birtak hadi mozdulatokat tenni s gyakran villámgyorsasággal vittek több zászlóaljt egyszerre a döntő pontra. A kocsik megálltak a küzdök háta mögött, hogy ezeket ismét fölvehessék, ha hátrálni, üzni vagy menekülni kellett.

A szerb háboru julius elejétől szeptember közepéig.

Junius vége felé a szerb hadi erő fölosztása következő volt:

A Bánátban a jobb szárnyon Alibunárnál 5000 ember állt Stanimirovich, Koich, Bobalics fönökök alatt; a bal szárnyon Perlasznál 4000 ember Drakolics alatt; második sorban Pancsovánál több ezer emberből álló csapat volt alakulóban.

Bácsban mintegy 11000 ember volt együtt, a tartalékse-

reggel Titelben s a magaslaton Stratimirovich saját vezérlete alatt, az előretolt állomásokkal a Ferenc csatornánál Turián és Szent-Tamáson és Kovilban a nagy római sáncok mögött.

A Duna jobb partján a karlovici és cserevicsi két táborban mintegy 8000 ember állt, hanem legalább fele még csak most volt alakulófélben.

Meglehet hogy a magyar kormány, ha erősen hozzá lát, kezdetben könnyen leverhette volna a szerb fölkelést s aztán, ha fegyverrel kezében a győzedelem után méltányos engedményeket tesz, egyátalán meg is nyerhette volna a szerbeket. De nemsokára nem volt többé oly kétségenkivüli a könnyü győzedelem. Mindenek előtt sokáig hiányzott kellő számu rendes katonaság s láttuk, hogy mily okok miatt nem gondolt kezdetben a magyar miniszterium több honvéd zászlóalj alakitására vagy legalább nem kezdte meg azt. Ehhez járult, hogy a rendes csapatokat oly tábornokok vezényelték, kik hajlandóbbak voltak a szerbeknek a magyarokhozi viszonyát ugy fogni föl, miként azt Mayerhofer ezredes előadá, mintsem a magyar miniszterium előadása szerint s következőleg ez utóbbi erélyes és határozott föllépést alig várhatott tőlük. Ily körülmények s ily kevés kilátás mellett a fegyver gyors sikerére, még egy ok volt, mely a magyar ministeriumot a szerbekkel szemben az alkudozások utján tartotta, mig csak ezek maguk meg nem törték a legkétségbevonhatlanabb módon a békét.

A belátással biró magyarok nem titkolhatták el maguk elött, hogy a magyarságot, a más nemzetiségekkel szemben, főleg a nyelvkérdésben nem érte ok nélkül az uralkodási vágy szemrehányása. A Batthyány-miniszterium félt, hogy rosz siker esetén a szerbek ellen mitsem nyer és mindent elveszit, mivelhogy a magyarságot még gyülöltebbé teszi előttük, ha mindent a kard élére állit.

Az összes mozditható haderő, melyet a magyarok junius végén a Ferenc csatorna hosszában a Bácskában s a verseci csatorna hosszában a Bánátban a szerbek ellen fölállithattak, legfölebb 15000 emberre ment; tudnillik 13 zászlóalj gyalogság — melyből 2 a Vilmos főherceg ezredből volt, 8 zászlóalj a magyar ezredekből s 3 ujonnan alakitott honvéd zászlóalj, —

4 lovas ezred — 3 huszár ezred (császár-, hannover és Este Ferdinand íőherczeg) s az 1. számu dzsidás ezred, — továbbá 6 üteg 36 ágyuval.

E haderő Bechtold altábornagy főparancsnoksága alatt állt, ki minden inkább volt mint magyar érzelmü, négy dandárra osztva, Verbászon Wohlnhofer vezérőrnagy alatt, Ó-Becsén a Tisza mellett Eder vezérőrnagy, Nagy-Becskereken Kiss Ernő ezredes és Verseczen a legszélsőbb bal szárnyon Blomberg ezredes alatt.

Bechtold főhadiszállása Ó-Becsén volt. Már egy pillantás e hosszan kiterjesztett zárvonalra (Verbásztól Verseczig 20 mért. földnél több) mutatja, hogy a magyarok részéről tevékeny, támadó föllépésről nem lehetett szó s hogy kezdetlen ilyesmire nem is számitottak.

Azonkivül, a mi a táborban rendelkezés alatt állt, a magyaroknak e tájon két vára volt: Pétervárad és Temesvár. Az előbbi, hol Hrabowski altábornagy parancsnokolt, 3 zászlóalj őrséggel volt ellátva; jó formán elveszett állomásnak tekintették. Temesvárott 4 zászlóalj állt; parancsnok itt Rukawina altábornagy volt, kitől a magyar ministerium ép oly kevéssé várhatott valami kiváló előszeretetet a magyarok iránt, mint Bechtoldtól.

Igy álltak az ügyek, midőn junius 24-én és 25-én Újvidéken, a magyar országgyülésre kellett volna megtörténi a választásoknak. A magyarok és németek választani akartak, a szerbek, kik a horvátokkal egyetértettek abban, hogy nem fognak választani, meg akarták akadályozni a választást, s véres verekedésekre került a dolog, melyek minden kétséget eloszlattak az iránt, hogy most már az alkudozás mitsem használhat a magyaroknak. Ez még világosabbá vált, midőn a szerbek csakhamar táborukból kirohanásokat kezdtek intézni a Bácsban és Bánátban álló magyar csapatok ellen.

Ily percben ült össze Pesten a magyar országgyülés. Julius 8-án nyitotta meg azt a nádor főherceg. Az ország védelmére teendő rendszabályokat kellett mint főügyet kiemelnie, a mivel az országgyülésnek foglalkozni kell. A szerbek részéről kitört a nyilt harcz, Horvátországban legalább egészen vakmerően megtagadták az engedelmességet a magyar kormánynak

s készültek a továbbira. Itt ép úgy mint ott, a mozgalom vezető legkevésbbé sem haboztak nyiltan hirdetni, hogy a császár tudtával s a császári dynastia érdekében keltek föl a pesti magyar kormány ellen; s e hirdetés már Magyarországban is oly nagy hitelre talált, hogy a nádor szükségesnek vélte, megnyitó beszédében érinteni azt, s ünnepélyesen biztositni, hogy mind a császár, mind házának tagjai a leghatározottabban roszalják a magyar kormány elleni ellenszegülést. A bizalom e biztositásban gyönge volt; a magyarok belátták, hogy csak önmagukra számithatnak, s julius 11-én Kossuth, habár csak óvatosan kifejezést adott az uralkodó bizalmatlanságnak, midőn kifejtette Magyarország egész állását, s végre az országgyüléstől 200,000 katonát, kik közül 40,000 rögtön talpra állitandó volna, s 42 millió forint kölcsönt kért. Az összes országgyülés fölállt a csapatok és pénz megajánlására. A csapatok kiállitása azonban még jó sokáig elhúzodott.

A szerbek első kitörései után junius végén a magyar kormánybiztos a Bánátban, Csernovics, még egyszer megkisértette alkudozásokba bocsátkozni a szerbekkel; fegyverszünet kötésére s került a dolog, mely mellett a magyarok természetesen nem birtak kilátással a vitás ügy békés elintézésére, de legalább időt nyertek a Bácsban és Bánátban csapataikat megerősiteni, vagy megerősitéseket oda útnak inditni.

Miután a fegyverszünet eleinte még néhány napra meghosszabbitatott, julius 10-én letelt.

Azonnal újra megkezdték a szerbek kitöréseiket a táborból. Julius 10-től augusztus közepéig egész sereg apró ütközetre került a dolog az egész vonalon kelettől, Moldovától az alsó Dunánál Versecen és Perlaszon át egész Szent-Tamásig nyugofelé. Természetes, hogy ez ütközetek jelentéktelenek valának, és sem az egyik sem a másik részről nem nyertek szembeötlő előnyöket. E harcok mindkét részre nézve csak azon haszonnal birtak, hogy begyakorolták a csapatokat. Hanem e tekintetben a szerbekre nézve kedvezőbbek voltak mint a magyarokra. Az utóbbiak vezérei, elfogultak lévén a nép ellen, melyért itt küzdeniök kellett, sohasem használták a nyert előnyt és sokat föl is adtak, a nélkül, hogy arra kényszeritve lettek volna.

Bechtold készitett ugyan hadjárati terveket s fölküldte azokat Pestre, úgy is tett, mintha most már valami komoly dolog történnék, de nem történt semmi. Az általa elfoglalt Földvárt elhagyta azon ürügy alatt, hogy messzebb esik főhadiszállásától Ó-Becsétől, mintsem azt biztosan megtarthatná; nevetséges ürügy, ha az ember megtekinti az ő hosszú zárvonalát. A szerbek rögtön elfoglalták az elhagyott Földvárt, s megerősitették azt, mint Túriát.

Augusztusban végre a magyar kormány komoly támadást parancsolt Bechtoldnak Szent-Tamás ellen, melyet a szerbek a Bácskában fő álláspontjuk gyanánt tekintettek, s az ő váruknak (Szerbográd) neveztek. Bechtold csapatai augusztus közepéig mintegy 30,000 emberre szaporodtak: 20,000-et abból bizonyára Szent-Tamás ellen concentrálhatott volna, hanem ő fölosztotta a csapatokat egyidejü támadásokra Földvár, Turia és Szent-Tamás ellen, melyeknek augusztus 19-én kellett volna megtörténni. Az előkészitő mozdulatok, már augusztus 16-án megkezdettek s rendkivüli lassusággal vitettek, úgy hogy csodának kellett volna történni, ha a szerbek nem ismerték volna ki ellenfelük szándékait, föltéve, hogy nem lettek volna arról egyenesen az ellenfél vezére által értesítve.

A támadást Szent-Tamás ellen Bechtold maga vezényelte Verbászból. Csapatait, melyek közt sok nemzetőr is találkozott, kik sorgyalogság és honvédek hiányában tábori szolgálatot kénytelenitettek tenni, egészen a szerb erőditések ágyuinak lőtávolába hozta s itt megállitotta, hogy innen aztán erélytelen ágyúzást kezdjen a szerbek ellen. Egy gyönge rohamoszlop, melyet végre előrebocsátott, csak néhány száz ember, valóban behatolt Szent-Tamásba, de legkevésbbé sem lön támogatva s a szerbek könnyü szerrel kiverték. Bechtold erre megszüntette a támadást és visszament. Turia és Földvár ellen, a mennyire lehet, még kevesebb történt, mint Szent-Tamás ellen.

Bechtold azonban most már igazoltnak vélte azt, hogy ezentul ismét visszaesett a legpassivabb védelmi állásba, s az alatt a parancsnokló csapatvezéreknek is megparancsolta, hogy szigorúan ebben maradjanak. A vezénylete alatt lévő csapa-

tokra, főleg a nemzetőrökre, a Szent-Tamás elleni vállalat, azon mód által, melylyel az kivitetett, a legszomorúbb benyomást tette.

Még a bánátban a szerbek ekkoráig semmi emlitésre méltót nem tettek, most már itt is erőszakosabban léptek föl. Kiss ezredes, ki Nagy-Becskereknél állt szemben velök, elhatározta a nélkül, hogy Bechtold parancsaíval törődnék, támadólag lépni föl. September 2-án Écskáról 5 zászlóaljjal, többnyire nemzetőrökkel, 6 század lovasság és 16 ágyuval, összesen mintegy 5000 emberrel támadást intézett az elsáncolt és erős őrséggel ellátott Perlasz ellen, rohammal bevette azt, kényszeritette a szerbeket Títelbe visszavonulni s azután leromboltatta az erőditéseket.

A szerbek kisérletei, hogy az elvesztett Perlaszt újra elfoglalhassák, september 10. és 11-én új ütközetekre vezettek, melyekben a magyarok Kiss Ernő vezetése alatt, az ifjú katonák ís, bátraknak és meglehetős ügyeseknek mutatkoztak.

Kiss föllépése valamennyire föléleszté újra a magyarok bátorságát. A perlaszi csatában september 2-án egy irás is jutott a magyarok kezébe, mely alig hagyott fel kétséget aziránt, hogy az osztrák camarilla kettős játékot játszik. Az idő valóban közel volt már, mikor ennek nyilvánossá kellett lenni.

Jellacsics bán betörése Magyarországba.

Bármily bizonyosan meg is volt győződve arról a magyar ministerium, hogy Jellacsics egészen egyetértésben van a szinfalak mögött álló camarillával, s csak annak parancsai szerint cselekszik, mégis mindig úgy tett, mintha bizalmat helyezne az osztrák kormány szándékaiban, s ismét alkudozásokba kezdett a fölségárulónak nyilvánitott bánnal.

Pedig nem lehetett tagadni, hogy az osztrák ministerium, természetesen az előbbi, a magyarnak szemrehányásokat tett, hogy a bánnak nem akar pénzt adni, s maga az osztrák ministerium segítette őt pénzküldeményekkel; nem lehetett tagadni, hogy Ausztria a bánnak fegyvereket, lőszert, határőrzászlóaljakat, melyek az országon kivül tanyáztak, küldött, mialatt a

magyar ezredeknek Magyarországba küldése, minden kigondolható módon késleltetett és akadályoztatott, mialatt még az új nemzeti haderőnek alakitását is az országgyülés július 11-ki végzése szerint, a mennyire lehetett, akadályozta a camarilla.

Mindennek daczára, a magyarok még mindig alkudozásokba bocsátkoztak, és pedig magával Jellacsics bánnal. A ministerelnök Batthyányi Bécsbe ment, hogy ott julius 29-én Jellacsicscsal találkozzék és értekezzék. Jellacsics követelései közül, most azok léptek előtérbe, melyek az osztrák monarchia javára valának irányozva: eltörlése a külön magyar hadügy, külügy és pénzügy minísteriumoknak, a sajátképi horvát követelésekből leginkább lőn hangsúlyozva az illyr nemzetiség és nyelv egyenjogusága a magyarral, az országgyülésen s a közigazgatásban. A tárgyalás eredménytelen oszlott szét, mint előrelátható volt, s Jellacsics annál erélyesebben folytatta hadikészületeit. Hogy az országon kivül lévő zászlóaljakat pótolhassa, minden horvát szlavon ezrednél 3-ik és 4-ik zászlóaljakat alakitott, s augusztus végén mintegy 40,000 főnyi csapata volt a Magyarország elleni támadásra készen.

Ezenközben Olaszországban Radetzki kivivta a custozzai diadalt julius 25-én, a piemonti hadsereg demoralizálva visszavonult a Ticinon és augusztus 9-én Károly Albert kénytelen volt Radeczkyvel fegyverszünetet kötni. Schleswig-Holsteinban a Dánia elleni harcz meg lőn szüntetve s Poroszország alkudozott a dánokkal; nem lehetett többé kétség az iránt, hogy ezzel elvált a forradalomtól. Az úgynevezett német központi hatalom Frankfurtban Ausztriára nézve ártalmatlanná tétetett; mert élén János főherczeg állt, mint birodalmi helytartó. Végül az osztrák birodalmi gyülésben a magyarok iránt ellenséges szlávpárt volt az uralkodó.

A Magyarország elleni föllépés halasztásának oka ily körülmények közt talán csak abban keresendő, hogy Ferdinand császár visszariadott azon gondolattól, hogy igéreteit vissza vegye és semmiseknek nyilvánitsa, hogy nem birta magát arra határozni, miszerint a magyarokat lázadóknak nyilvánitsa, kiknek eddig feje volt s kik, ha nem veszi az ember épen nagyon szigorúan a dolgot, ha nem veszi szigorúbban, mint az uralkodó

viszonyok azt megengedik, ekkoráig mindig alakilag törvényes téren mozogtak.

Ferdinand ellenállását nem törhette meg a camarilla egyszerre, darabonként kellett azt legyőzni s a császárt csak lépésről lépésre tovább szoritni. Az első lépés september 4-én történt. E napon a bán „tanusitott hűségének, a dynastiához és az összbirodalom érdekeihez való ragaszkodásának kétségtelen bizonyítékai következtében, mint szintén készsége miatt, melyet a magyar miniszteriummali egyetértés helyreállitására tanusitott,“ visszahelyeztetett újra minden hivatala s méltóságaiba, s az ellene inditandó vizsgálati parancs visszavonatott.

Ennek híre a pesti országgyülésen viharos fölzúdulást idézett elő. Az országgyülés rögtön egy küldöttséget választott september 8-án, mely a császárhoz menjen.

A küldöttséget Schönbrunnban fogadta a császár, hová Inspruckból már rég visszatért. A küldöttségnek meghagyatott, hogy követelje, miszerint minden magyar ezred, mely még az országon kivül van, haladék nélkül Magyarországba visszaküldessék, s föltétlenül a magyar miniszterium rendelkezése alá bocsátassék; hogy a király minden Magyarországban levő csapatnak szigoruan parancsolja meg, küzdjenek Magyarország jogáért; hogy a horvát nemzet szabadittassék föl a katonai despotismus alól, mely alatt e pillanatban nyög, s tétessék neki lehetségessé, hogy szabadon nyilatkozzék; hogy Fiume s a bán és a szerbek által elragadott szlavon vármegyék rögtön adassanak vissza Magyarországnak, hogy végre V. Ferdinand adja meg a királyi szentesitést az országgyüléstől hozott törvényeknek, melyek arra már oly régóta várnak.

Ehhez még azon kérelem kapcsoltatott, jöjjön a király Pestre hű magyarjai közé, hogy senki ne állithassa többé, mi szerint ő maga egyetért Magyarország ellenségeivel, hogy ezek ne merészeljenek tovább ily takaró alatt ellenségeskedéseket táplálni Magyarország ellen.

A magyarok kivánalmaira és kérésére Ferdinand egy feleletet olvasott föl, melyben sajnálta, hogy gyönge egészsége miatt nem mehet Pestre, hozzá tette, hogy szilárd akarata a magyar korona törvényeit, jogait és integritását föntartani. Minden többi

pontra nézve pedig megjegyezte, hogy azok részint már elintéztettek a nemzet óhajtása szerint, részint az azok iránti elhatározását legrövidebb idő alatt közölni fogja a miniszteriummal.

September 11-én a bán horvátjaival betört a tulajdonképeni Magyarországba. A bán visszahelyezésével a háboru Magyarország ellen, vagy mint a camarilla és párthivei mondák, a „pesti demagógok“ ellen kihirdettetett.

A titkos hadjárati terv következő volt: a horvátok és szerbek egyidejüleg kezdjék meg a támadást, és nyomuljanak Pest felé; a magyarok részéről nagy ellenállásra nem számitottak, miután minden módon akadályozták őket katonai szervezésökben. Most aztán a császárnak mint közvetitőnek kellett volna föllépni a küzdő nemzetiségek közt, a keményen szorongatott magyarok s szorongatóik a szerbek és horvátok közt. Ha békét akarnak a magyarok, természetesen minden követelésre hajolniok kell, melyeket eddig a camarilla szószólója Jellacsics eléjük kitüzött. Ha ellenben erősen védik magukat a magyarok, mit alig lehetett várni, nos úgy bizonyára eltérésekre is hagyják magukat ragadtatni az eddig követett törvényes útról s ennek folytán a császár előtt lázadók gyanánt lehet őket majd föltüntetni, kik ellen most minden, osztrák eszközzel is föl kell lépni; sőt a magyarok csaknem kénytelenek voltak elhagyni a törvényes utat, ha egyátalán komolyan védni akarták magukat.

Ily módon akarták tehát Ferdinand császárt meglehetős biztossággal lassanként előbbre tolni, bármily nagyon irtózott is szavát megszegni.

A bán, augusztus végén 40,000 emberével Horvátország és Szlavonia északi határán állt, Magyarországba még nem lépett be, de minden percben készen volt arra.

Szemben vele a magyaroknak összesen valami 6000 főnyi rendes csapatuk volt, u. m. 2 zászlóalj a régi Erneszt és Wasa ezredekből, az első s a hetedik honvéd zászlóalj; két huszár ezred és két üteg 8—8 ágyuval.

A magyarok minden többi hadereje a Dráva hosszában nemzetőrökből s népfölkelésből állt.

Eszék várában 16 század őrség állt a Zanini, Sándor és Wasa ezredekből.

De hát hol volt az országgyüléstől julius 11-én megszavazott 200,000, vagy legalább az első 40,000 ember? Valóban még egy ember sem állt itt belölük; hanem még nem is tettek semmiféle előkészületet fölállitásukra. Először is még mindig hiányzott a királyi szentesités az országgyüléstől julius 12-én hozott törvényre. Hanem ezt nem tekintve, a magyar hadügyminiszter Mészáros sem volt forradalmi szervezésekre alkalmas ember. Mi sem rejlett benne kevésbbé mint egy második Carnot. Nem akart tudni semmiről, a mi nem illett belé az ó osztrák schemába, melybeu ő maga felnőtt. Igy már az első tiz honvéd zászlóalj fölállitása ellen is ellenvetést tett s nagyon örült annak, hogy azok szervezését levették az ő nyakáról. Most Julius 11-ke után véleménye szerint minden újabbi újoncozást a régi osztrák-magyar ezredek kiegészitésére kellett volna forditni.

A többi miniszter azonban már az első honvédzászlóaljak fölállitásakor igen helyesen azon véleményben volt, hogy Magyarországnak nemzeti seregre, nemzeti fölszereléssel és nemzeti tisztekkel van szüksége, mely a dolgok új rendjének hive, melyben tehát bizni lehet. Most julius és augusztusban, miután a dolgok jó formán kitisztultak, teljesen azon véleményben voltak.

A nemzetőrség már fölállitásakor, miután a magyar minisztérium megalakult, a miniszterelnöknek rendeltetett alá. Az ő vezetése alatt kezelte a nemzetőrségi ügyeket egy hadi tanács, melynek élén Baldácci ezredes állt. E haditanács alá helyeztetett most a tiz első honvéd zászlóalj is. Könnyen érthető, hogy a szakadás, mely ez által a katonai igazgatásba jött, az egészre nézve csak káros lehetett.

Az épen most mondottakból érthető az is, hogy egész augusztus végéig misem történt a rendes csapatok szaporitására nézve. Ezek még mindig a régi osztrák-magyar sorezredekből vagy zászlóaljakból álltak, melyek tényleg épen az országban voltak, továbbá néhány nemmagyar sorezredből vagy zászlóaljból, melyek szintén esetlegesen vagy nem esetlegesen az országban egyelőre a magyarok érdekében küzdöttek, a székely határőrökből, kik hiven a magyar kormányhoz tartottak, a 10 első honvéd zászlóaljból s egy kis honvéd tüzérségből.

A nemzetőröket részben a valódi harctéren is használták kisegitőkül. Hanem az magától érthető, hogy ezek kevéssé megbizható csapatot képeztek. Többnyire vagyonos, családos emberekből állván, nem igen lehetett őket lakhelyüktől távol és hosszú időre alkalmazni. Tehát többnyire csak akkor vettek részt a harcban, ha az közvetlen lakhelyük területén folyt, s a zászlóaljak, melyek néhány hétig küzdtek, ismét újabbak által lettek fölváltva. Hiányzott tehát náluk, márcsak az utóbbi oknál fogva is minden mozgósithatás. Nem nagyon mozgathatta a tábornok a nemzetőröket már csak azért is, mert máskülönben fölváltásuk nagyon meg lett volna nehezitve. Azonfölül a nemzetőrök, kevéssé, vagy épen semmit nem voltak begyakorolva s többnyire legcsekélyebb katonai képzettség nélküli tisztjeik voltak. Ha pedig valamely tábornoknak alig hogy sikerült a zászlóaljakba, melyekkel pillanatnyilag rendelkezett, némi katonai szellemet és fegyelmet lehellni, a fölváltás által már ismét elvonták tőle azokat s az újonnan érkezett zászlóaljakkal ismét ujra kellett kezdenie a bajlódást.

Miután augusztusban a magyarok elleni veszélyek mindinkább kezdtek csoportosulni minden oldalról, s mindinkább sürgetőbbekké váltak, a fönnebb előadott okoknál fogva pedig a rendes csapatok, akár sorgyalogság, akár honvéd zászlóaljak fölállitása megakadt, azon kisegitő módra gondoltak, hogy mozgó nemzetőröket állitsanak föl. Ugyanis az ország mind a négy nagy kerületében, Tiszán innen és Tiszán túl, Dunán innen s Dunán túl egy-egy szabad csapatnak — mogó nemzetőrségnek — kellett volna fölállittatni, mely lovasság és gyalogságból állva egész 8000 emberre szaporitható. A legénység a nemzetőrök közül vétessék s az eredeti eszme szerint önkénytesek legyenek. Ez azonban, mint azt csakhamar belátták, nem volt kivihető, tehát a leginkább szolgálatképes fiatal emberek közt sorshuzáshoz kellett folyamodni. A 4 szabad csapat állomáshelyeiül Vác, Pápa, Szolnok és Arad jelöltettek ki. Parancsnokaik Görgey Arthur, Ivánka, Kosztolányi és Máriássy őrnagyok voltak.

A 4 szabadcsapat eleinte természetesen mindazon bajokban szenvedett, melyekben a közönséges nemzetőrök s a nép-

fölkelés, mely lényegileg csak annyiban különbözött a nemzetőröktől, hogy még roszabbúl volt fölfegyverezve mint a nemzetőrök, sok helyütt csak kaszákkal. Csak az az előnye volt a szabad csapatoknak vagy mozgó nemzetőröknek a közönségek fölött, hogy amazokat lakhelyeiktől távol is lehetett használni, s aztán, hogy a tiszti helyek betöltésénél kissé több választékossággal lehetett eljárni. Igy legalább kilátás volt, hogy e szabad csapatokat idővel rendes csapatokká változtathatják át. Azonban ez előny is paralizálva volt az által, mivel a vármegyék csakhogy jó sok önkénytest állithassanak ki, e mozgó nemzetőrség tagjait is csak néhány hónapi szolgálatra kötelezték, majd 3, majd 4 hónapra. Idő folytán ez nagyon károsnak bizonyúlt be, a mint ezt látni fogjuk.

September első felében a 4 szabadcsapat még semmikép sem érte el a 8000 főnyi magasságot, még sokkal kevésbbé voltak teljesen fölszerelve, midőn már használni kellett őket.

E rendes szabad csapatokon kivül ugyanazon időben Kossuth egy másik, úgy nevezett Hunyady csapatot állitott föl; 1200 ember gyalogság és 800 ember lovasság.

E szükséges magyarázat után, újra fölfoghatjuk az események fonalát.

A királyhoz Bécsbe küldött országgyülési deputatió kedvezőtlen fogadtatásának hirére a Batthyányi miniszterium Kossuth kivételével leköszönt. A nádor megragadta az alkalmat, hogy rögtön a dictaturának egy nemét vegye kezébe s erről értesitette az országgyülést. Az országgyülés azonban ezt az alkotmánynyal ellenkezőnek nyilvánitotta. A nádor kényszeritve látta most magát Batthyányi grófot megbizni az új miniszterium megalakitásával.

Néhány nap mulva létre is jött ez; a legmérsékeltebb elemekből volt összeállitva, Kossuth p. nem volt benne.

Mialatt Pesten ezek történtek, a bán már valóban betört Magyarországba és előrenyomult Pest felé.

Forduljunk most a két fél haderejének megtekintésére a horvát-magyar harctéren.

September elején a bán balszárnya saját vezénylete alatt, a sajátképi Horvátországból való csapatok, a károlyvári és báni

ezredből valók, Légrádnál álltak a Mura és Dráva összefolyásánál; a centrum Hartlieb altábornagy, eddig a károlyvári határőrvidék parancsnokának vezénylete alatt Verőcénél állt, oldalt a Drávától; többnyire a varasdi határőrök s a szlavoniai csapatok voltak vele; végre a jobb szárny Roth és Philipovics tábornokok alatt, 10000 ember, többnyire a határőr ezredek negyedik zászlóaljai, szerfölött hiányosan fegyverezve, az eszéki várral szemben, közel a Dráva és Duna összefolyásához volt fölállítva.

A rendes magyar csapatokat, melyek a bánnal szembeállitattak, Ottinger tábornok vezényelte, ki Mészárosnak Olaszországból megérkezése előtt Pesten a magyar hadügyminiszterium ügyeit vezette. Ottinger összevonta kis haderejét a bán balszárnya ellen Nagy-Kanizsánál; talán, mint az az ő érzületei mellett föltehető volt, kevésbbé azon szándékkal, hogy ellenálljon, mint inkább, hogy a magyar csapatok magvát a bán kezébe juttassa. Azonnal tárgyalásokba bocsátkozott a bánnal és seregét elhagyva, haladék nélkül átment ehhez. Helyébe Teleki Ádám gróf lépett mint vezér. Ez megmaradt a rendes csapatokkal a nagykanizsai állásban; az alsó Dráva fölötti őrködés Légrádtól a Drávának Dunába ömléseig teljesen a környékbeli nemzetőrökre s a népfölkelésre hagyatott. Jellacsics Telekivel is alkudozásokat kezdett s september 9-én tudatta vele, hogy a császár parancsára lép át a határon és inti Telekit ovakodjék minden ellenállástól, mely egy a fölségárulással.

Teleki haditanácsot hivott össze s nem csekély kedvet mutatott egész csapatával követni Ottinger példáját. Hanem a magyar szellem túlnyomó volt a haditanácsban, mint szintén az egész hadtestben. Teleki egyelőre még a csapatok élén maradt, jelentést tett Pestre s kérte, hogy mentsék fel őt a fővezérség alól.

September 11-én most átkelt a bán bal szárnyával Légrádnál a Dráván s vele egyidejüleg Hartlieb a centrum élén Verőcénél átlépte Horvátország határát. Teleki, föltéve, hogy ellent akart volna is állni ez előnyomulásnak, valóban gyönge volt erre. Visszahuzódott a pesti úton Székesfehérvár felé.

September 20-án a bán a Balaton nyugoti partján Veszprémig, Hartlieb a keletin Enyingig nyomult előre.

Ez események s főleg Jellacsics betörésének hirére, miután a Batthyányi miniszterium újra megalakult, Kossuth azonnal inditványozá: bizassék Magyarország összes hadcsapatai fölött a fővezérlet a nádor főhercegre, a kormány mellé pedig a helyzet veszélyes voltánál fogva adassék egy országgyülési tagokból álló bizottmány (honvédelmi bizottmány), mely a honvédelemre vonatkozó ügyek fölött őrködjék s azokat előmozditsa.

Ez inditványok végzéssé tétettek; határoztatott továbbá, miszerint a nélkül, hogy tovább várnának a királyi szentesítésre, a már julius 11-én megszavazott 40,000 ujonc kiállitása kezdessék meg rögtön, továbbá szintén rögtön alkalmaztassék hadi szolgálatra az alakulóban lévő négy szabadcsapat, akármenynyire haladt is szervezésük s végül alakitassanak ujabb szabad csapatok. Egy ilyet alakitott most Perczel Mór (szül, 1814ben); ki egyszer ifjuságában osztrák szolgálatban állt, de nagyon korán búcsut vett attól.

A nádor mindenekelőtt azon hadcsapathoz ment, mely Jellacsicscsal állt szemben; katonai tanácsadó gyanánt Moga tábornok adatott mellé. A Balatonhoz érve, 21-én a főherceg személyesen összejött a bánnal. Ez összejövetel előtt a bán tisztjeihez beszédet tartott, melyet egész terjedelmében közlünk, miután alig ismeretes és sok tekintetben szerfölött jellemző:

„Ma — igy szólt Jellacsics, — össze fogok jönni Magyarország nádorával. Ha nem hozza nekem azon hirt s annak biztositékát, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egyesítetik, ez értekezlet úgy egészen eredménytelen lesz. Célom egy egységes Ausztria helyreállitása. Célom a császárt újra megszilárdítni trónján. A német legyen német, a magyar maradjon magyar, a szláv szláv. Semmi sem térithet el engem azon útról, melyre léptem. Ő Fölségétől a császártól bánná kineveztetésem óta huszonegy legfelsőbb kéziratot kaptam, fájdalom nem valék azon helyzetben, hogy azokat követhettem volna. Ő Fölsége a császár küldhet még másik huszonegy kéziratot, hogy célomtól eltántorítson, én mégsem fogok engedelmeskedni azoknak. Nekem működnöm kell ő Felségeért habár akaratja ellen is.

Ha megbukik tervem, ha szétszakad Ausztria, akkor uraim önök még élhetnek, ha akarnak, hanem én nem, én nem."

Igy szólt Jellacsics. Valjon mit mondott volna a „conservativ" párt e szép beszédhez, ha Jellacsics föllépése nem illett volna bele az ő terveikbe?

A közléseknek, melyeket a bán a nádornak tett, az a közvetlen következménye lőn, hogy ez utóbbi elhagyta hadtestét és Bécsbe ment. Miután Teleki is visszalépett, tehát Moga vette át a parancsnokságot a magyar hadtest fölött, mely visszavonulása alatt september 28-ig ujonnan érkezett csapatok által mintegy 16,000 főre szaporodott. Ez időben már Székesfehérváron túl visszavonult a pesti úton egészen Pákozdig és Velencéig, mialatt a bán és Hartlieb 25-én Székesfehérvárnál egyesültek, — összesen mintegy 28,000 ember.

Pákozdnál kellett Mogának megállni, hogy a bán előtt elzárja a további utat Pest felé, a magyar csapatok végre hangosan követelték a harcot az örökös visszavonulás után: a magyar kormánynak is szintén óhajtania kellett ezt, miután a nyilt törés a császárral most már úgyis megtörtént s még legfölebb csak a jobb ellenállás tekintetéből lehetett azt palástolni és eltitkolni.

A velencei ütközet.

Moga september 29-én reggel következő állást foglalt el:

Jobb szárnya Mühlböck ezredes alatt a csalai szőlőkben állt, a Székesfehérvártól Bicskébe vezető út mellett, jobb oldalán a csalai tó által födöztetve. 3500 embere volt s egy 6 fontos ütege.

A centrum Holsche tábornok alatt, 4500 ember egy 12 fontos és egy 6 fontos üteggel, kissé visszahuzódva a fehérvári országúton foglalt állást, Sukoró előtt.

A balszárny Répásy ezredes alatt 8500 ember egy 6 fontos üteggel, a nevezett országúttól keletre állt, bal oldalával a velencei mocsáros tóra támaszkodva.

A tartalék végre, melynek parancsnokságát a fővezérség-

röli lelépte után Teleki Ádám gróf vette át, 4500 emberrel és két üteggel Velence előtt foglalt állást.

Jellacsics september 28-án Pákozdtól délnyugatra, e helység és Székesfehérvár közt összpontosította csapatait. A magyaroktól azon patak választotta el, mely a csalai és velencei tavakat összeköti.

September 29-én délelőtt támadáshoz kezdett. Roppant túlereje mellett azt hitte, hogy a magyarokat teljesen megsemmisitheti; a helyett tehát hogy bal szárnyukat megkerülve Pest felé visszavonulásra kényszeritette volna őket, elhatározta őket a velencei tóba szoritni, főtámadását tehát a magyar hadállás jobb szárnya ellen irányozta, mely azonfelül, mint az 16,000 embernek 8000 lépésnyi téren való kiterjesztéséből könnyen érthető, meglehetősen elszigetelten állt s nem könnyen kaphatott segélyt, ennélfogva könnyű és gyors győzelemmel kecsegtette a bánt.

Azonban a magyarok jobb szárnya vitézül s elég sokáig védte magát, úgy hogy a centrum segélyére jöhetett Ez a magyarok részére döntötte el a győzelmet e ponton és Jellacsics, ki oly magas fogalmakkal birt saját túlsulyáról s ki nem is számitott már komoly ellenállásra mind az után, a mit eddig látott, előbbi elbizakodottságából most egyszerre oly levertségbe esett vissza, hogy még egy pár demonstratio után délután 2 órakor a harcot egészen megszüntette s visszavonult Székesfehérvár felé.

Moga 29-én a csatatéren maradt, hanem 30-án, ámbár győztes fél volt, a pesti úton visszahuzódott Martonvásárra, mert félt, hogy a legközelebbi napokban Jellacsics nagyobb erővel fogja újonnan megtámadni, a magyar had pedig nem állhat ellent a pákozdi vagy velencei állásban. A martonvásári állás meglehetősen emelkedett halmokon, egy vizdús patak mögött, mindenesetre sokkal előnyösebb volt védelmi harcra.

Új támadás helyett ajánlat jött Jellacsicstól, kössenek három napi fegyverszünetet, mi alatt mindkét fél jelenlegi állásában maradjon. Moga elfogadta az ajánlott fegyverszünetet s erre helyes oka volt, mert a legközelebbi napokban aránylag jelentékeny erősitéseket várt. Jellacsics épen így volt; még min-

dig várt jobb szárnyának Roth és Philipovich tábornokokkal megérkezésére, miről nem sokára bövebben fogunk szólni.

Ezenközben a magyarok győzelme Velencénél az egész Dunavidéket mozgásba hozta és fölkelésre bátoritotta; Rothtól nem érkezett semmi hír; ellenben jöttek Pestről hírek, de olyanok, melyek a bánra nézve nem igen lehettek örvendetesek. A határőrök Velence mellett oly kevés harckedvet mutattak, hogy a bán kevés bizalmat táplált most már aziránt, miszerint velök hasonló nagyságu, még kevésbbé hogy nagyobb magyar haderő ellen győzhessen. Végre 30-án értesült arról, hogy küldötteinek egyike, Zichy Jenő gróf, kit dél felé küldött, hogy keresse föl Rothot és siettesse annak jövetelét, utközben már ott is magyarokra talált s azok előörsei el is fogták őt.

Mindez arra birta a bánt, hogy egyelőre nemcsak teljesen lemondott a Pest elleni támadó föllépésről, hanem igyekezett a magyarok történhető támadásai elől is elvonni magát s az osztrák határ felé indult. Egyelőre még lemondott a meghalásról. Útját már október 1-én reggel megkezdte s e napon Móorig ment. Igaz, hogy a Székesfehérvárról való elutazás homlokegyenest ellenkezett a Mogával kötött fegyverszüneti egyességgel s e tekintetben kevéssé volt illő oly lovagias férfihoz mint a bán. De hát mit tegyen az ember? Szükség törvényt bont s aztán a magyarok lázadóknak neveztettek, kikkel szemben a régi népjogi elmélet szerint semmi legitim vagy illegitim ellenség nem köteles a szerződéseket megtartani.

Oktober 2-kán Jellacsics Kis-Bérre érkezett, 3-kán Győrbe s 6-án Német-Óvárnál átlépte az osztrák határt.

Székesfehérvártól Német-Óvárig mintegy 20 mértföld; a határőrök tehát ugyancsak derekasan gyalogoltak.

Itt egyidőre el kell hagynunk a bánt, hogy alkalmas időben ismét visszatérjünk hozzá.

A Roth-féle hadtest elfogatása.

A mint Jellacsics Magyarországba betört s ellenállhatlan előrenyomult a Balaton tavánál, a kormány a Szolnokon alakulófélben lévő szabadcsapatot, mely akkor csak körülbelül 700

emberből állt még, a Csepel szigetére rendelte. E szabadcsapatnak föladata itt az volt, hogy Jellacsicsnak vagy valamely hadosztályának történhető átkelését a Dunán akadályozza. A szolnoki szabadcsapat vezére Görgey Arthur volt. Görgey 1818-ban született, 1832-ben osztrák szolgálatba lépett, hanem 1845-ben mint huszár főhadnagy oda hagyta a szolgálatot, részint mivel oly természet volt, ki magasabbra vágyott ki, mint a mennyire egy feltörő szellemnek a mi conventionális államformáink közt vágyni szabad, részint azért, hogy technikai tanulmányok, különösen a vegytan iránti hajlamait követhesse. 1848 tavaszszal egyik közel rokonának jószágán tartózkodott északi Magyarországban, midőn az első honvédzászlóaljakat kezdték alakitni. Görgey jelentkezett s mint kapitány az 5-ik zászlóaljba osztatott be, mely Győrben alakult; azonban eleinte csak technikai és administrativ ügyekben, p. lőfegyverek vásárlására, gyutacsgyár főlállitására stb. alkalmaztatott. Midőn augustusban a mozgó nemzetőrséget fölállitották, őrnagygyá mozditatott elő s a szolnoki szabadcsapat parancsnokságát kapta.

Görgey nem volt rajongó; gyülölte a frázist s kérlelhetlen gúnynyal üldözte. E gúny nemsokára ki lőn híva az által, hogy látta, miszerint a nép valódi lelkesültsége, melynek véleménye szerint tettekben kellett volna nyilatkozni, cseppet sem felel meg annak, mit arról a népszónokok beszéltck. Épen szabadcsapatának alakitásánál tett e tekintetben tapasztalatokat, melyek már előre lehütötték s melyek után, jelleme és vérmérsékletéhez képest, kétszeresen vizsga szemmel nézett most meg mindent s mindinkább hajlandóbb lett hasonlitásokat vonni a szó és tett között.

Görgey tehát Csepel szigetére küldetett. Alig ért ide, egyszersmind megkapta a főparancsnokságot a Duna-Földvárnál fölállitott Hunyady-csapat fölött, mely 1200 főnyi gyalogság s néhány száz lovasból állt akkor, mint szintén reá bizatott az aldunai népfölkelés is, hanem egyúttal azon rendeletet kapta, hogy akadályozza meg a Roth-féle hadtestnek Jellacsicscsal egyesülését.

Hogy e föladatnak megfelelhessen, Adonynál a Duna jobb partján összegyüjtötte az egész rendelkezése alatt álló haderőt

— valamivel volt az csak több 2000-nél — s innen Soponya felé a Sárvíz csatornánál két elöörsi vonalat állitott föl, az egyiket arccal Székesfehérvárnak északfelé, a másikat arccal délfelé, hogy ily módon keresztülmesse mind a közlekedési vonalakat, melyeken át a Roth-féle hadtest a Jellacsicscsal való egyesülést kereshette.

Az északi elöörsi láncon tartóztatták föl september 29-én a már emlitett Jellacsicsféle emissariust Zichy Jenő grófot, utitársával Zichy Pállal s mint gyanust elfogták. Zichy Jenő előbb administrator volt, teljesen császári s legkevésbbé sem magyar királyi érzelmü; azonfelül kormányzása által Fehér megyében a legnagyobb mértékben meggyülöltette magát. A Hunyady-csapat, mint szintén a népfölkelés emberei is igen hajlandóknak mutatkoztak a két fogolyt minden szóvesztegetés nélkül fölkoncolni. Görgey nagy bajjal s féligmeddig önmagát veszélyeztetve menthette meg őket s áthozatta a Csepel szigetére, hanem itt rögtönitélő biróságot állitott össze, melynél maga elnökölt. Zichy Jenő grófnál sok példányban találtak két proklamatiót, melyek Schönbrunnból keltezve, Ferdinand király nevével aláirva, de semmi magyar felelős minisztertől ellenjegyezve nem voltak s melyek egyike a magyar csapatokhoz, másika a magyar néphez volt intézve. Mindkettőtől engedelmességet kívántak Jellacsics iránt s elszakadást a törvényes magyar kormánytól. Azonfelül Zichy Jenő grófnál a bánnak Roth tábornokhoz intézett levelét találták, melyben ez utasittatik Zichy gróf számára fedező csapatot rendelni s őt kitelhetőleg segítni.

E bizonyitékok alapján a rögtönitélő biróság előtt Zichy Jenő gróf ellen a haza ellenségeivel való egyetértés s a délszlávok magyar államjogi szempontból lázadó fölkelésében való tényleges részvét miatt vád emeltetett s kötél általi halál inditványoztatott. A rögtönitélő biróság kimondta ez itéletet. Szigorúan az osztrák eljárást követték, mely szerint az elnöknek jelentékeny befolyása van az itélet kimondására. Görgey elhatározott föllépése ez alkalommal egész Magyarországban hírnevet szerzett neki s előkészitette az utat ama magas állásra, melyet néhány hónappal utóbb elfoglalt. Zichy Jenő gróf kisérője, Zichy Pál, egyszerüen a rendes törvényszéknek adatott át.

Október 1-én Görgeynek Moga parancsára, miután előőrseit visszahúzta, a Duna mellett fölfelé kellett vonulnia Ercsényig, hogy itt csapatának legnagyobb részével a Martonvásárra visszavonult magyar sereg bals zárnyát képezze, de alig ért oda, már ismét visszaküldték Adonyba. Ezalatt a Róth-féle hadtest megsemmisitésének föladata Perczel Mór ezredesre, az általa alakitott Zrinyi csapat parancsnokára bizatott. Oktober 3-án Görgey csapatával együtt szintén Perczel parancsnoksága alá helyeztetett. Ez most egészben véve 3000 gyalog, 200 huszár és 8 ágyuval rendelkezett. Oktober 4-én kezdte meg operatióit.

Az eszéki vár nem tartóztatta föl Roth-ot előnyomulásában semmikép sem, miután e vár parancsnoka Jovich mindjárt az ellenségeskedések megkezdésekor semlegesnek nyilvánitotta azt s a horvátoknak semmi akadályt nem görditett utjába. Igy jött Roth Pécsig. Innen Ozora felé ment, mely a Sió folyama mellett fekszik, hogy onnan végre Jellacsicshoz jusson Székesfehérvárra. Hanem ez útjában Pécstől kezdve komolyan nyugtalanitotta a népfölkelés s csak lassan haladhatott most Roth előre.

Okt. 4-én, mint mondók, Perczel megkezdte hadműveleteit; Adonyból Seregélyesre ment, hogy igy átvágjon minden utat a Duna és a Balaton közt. Görgey vezette az előcsapatot. A mint Seregélyesre ért, meghallotta, hogy Tác faluban, mely odább esik nyugot felé, már horvátok vannak. Rögtön odaindult s egy merész huszártámadással megtisztitotta a falut az ellenségtől, hanem 5-én reggel, attól félve, hogy Perczeltől elvágják, ismét visszatért Seregélyesre. Utközben hallotta, hogy csakugyan horvátok állnak már közte és Perczel közt. Miután mitsem tudott arról, hogy Jellacsics már elhagyta Székesfehérvárt, azt hitte, hogy e horvátok és Fehérvár közt kell átvágnia magát s ez irányba fordult.

De csakhamar értesült arról, hogy Székesfehérvárott nem a bán tanyáz többé, hanem a magyarok. Most ismét visszafordult a horvátok ellen, kik Báránd közelében álltak. Mialatt ő e helység nyugoti oldalán megjelent, Perczel kelet felől Seregélyes irányában tűnt föl. A horvátok — 1000 főből álló csapat — ennek következtében alkudozni kezdtek Görgeyvel s megadták

magukat mint hadifoglyok. Roth előhada volt. A fegyverek, melyeket elszedtek tőlük, nagyon elkeltek a magyaroknak.

Roth seregének zömével 5-én Soponyánál állt, délre Tác-tól, melyet Perezel azon 1000 ember elfogása után saját katonáival megrakott. Rothnak egy elfogott leveléből : „a es. k. csapatok parancsnokának Székesfehérvárott“ látták a magyarok, hogy a tábornok minden utasitás nélkül van s nincs összeköttetésben Jellacsicscsal. Roth a maga részéről ugyanazon időben arról értesült, hogy egy jelentékeny magyar hadcsapat áll előtte a Székesfehérvárra vivő úton, mialatt háta mögött a nép mindinkább tömegesebben kelt föl. Philipovich tábornokot küldte mint parlamentairt Tácra Perczelhez s akadályozatlan visszatérhetést kért Horvátországba, Perczel ellenben föltétlen megadást kivánt.

Philipovich e felelettel tért vissza Soponyára s Roth még az okt. 5. és 6. közti éjjel oda hagyta Soponyát, hogy Lángon, Kálózon, Déghen át Ozora felé meneküljön.

A magyarok 5-én délután Csőszre értek, innen Görgey 6-án reggel a lovassággal előre sietett s déltájban utólérte a horvátokat Déghnél; hanem a lovassággal magával nem merte megtámadni őket, Perczel pedig a gyalogság s tüzérséggel csak későn este érkezett Déghre, miután meglehetősen járhatlan utat használt.

Roth 6-án visszavonult Ozorára a Sió folyamhoz; hanem ugy találta, hogy az e vidéki rendkivül tevékeny népfölkelés már minden hidat lerombolt e folyamon. E népfölkelés elfoglalta az Ozorától keletre fekvő halmokat is.

7-én reggel Görgey most egy hadoszloppal délnyugotnak indult Dégh felé, hogy ott csatlakozzék a népfölkeléshez, mig Perczel seregének zömével az országúton nyomult Déghtől Ozorának, a két helység közti erdőn át.

Midőn Perczel az erdő déli szélén megjelent, Görgey épen támadáshoz akart kezdeni; Roth parlamentairt küldött. A megkezdett alkudozások következménye lőn, hogy az egész Roth-féle hadtest harc nélkül hadifoglyul adta magát a sokkal gyöngébb Perczel-féle csapatnak; egyike a legszégyenteljesb capitulatióknak nyilt mezőn, melyek valaha előfordultak.

Már a Roth elleni rövid hadjárat alkalmával nagyon komoly viszályok ütöttek ki Görgey és Perczel közt. Görgeyt már eleinte bántotta az, hogy tőle, ki eredetileg a Roth elleni főparancsnoksággal volt megbizva, elvették azt, továbbá azt látta, hogy Perczel katonai ismeretei szerfölött csekélyek s azon mód, melylyel ez a fegyelmet kezelte, semmikép sem tetszhetett Görgeynek. Perczel ellenben, ki Görgey szellemi felsőbbségét nem titkolhatta el önmaga előtt, mindenben, a mit Gőrgey tett, engedetlenséget látott. Valami nagyon mérsékelt és szenvedélytelen egyik sem volt; több keserü összekoccanás történt tehát. Görgey és Perczel ez időtől kezdve határozott ellenségek lőnek.

Bécs és Pest. September vége és oktober eleje.

A hadi eseményekről ismét vissza kell térnünk egy pillanatra a politikai eseményekhez.

Ugyanazon időben, mikor a nádorfőhercegre bizta a magyar országgyülés a Jellacsics elleni fővezérséget, egy nagy küldöttséget is inditott Bécsbe az osztrák birodalmi gyüléshez. Föl akarták ezt szólitni, hogy a magyarral egyesülten vessen gátat a camarilla ármányainak. A szláv párt azonban az osztrák birodalmi gyülésen megakadályozta a magyar küldöttség elfogadását s ez mitsem végezve tért vissza Pestre.

A camarilla fölbátoritva egy részt Jellacsicsnak kezdetben szerencsés előnyomulása által, másrészt véleménye szerint följogositva a — törvénytelen lépések által, melyeket a magyar országgyülés, melynek szemei végre teljesen fölnyiltak, utóbbi időben tett, mint p. hogy a már juliusban megszavazott ujoncok kiállitását megkezdte, a nélkül, hogy a királyi szentesitésre várna tovább, melyre nagyon is sokáig hiába várt, — a camarilla elérkezettnek hitte a pillanatot, melyben megkezdheti utolsó játékát.

Ennek következtében september 22-én Lamberg altábornagy királyi biztossá neveztetett ki Magyarország számára, átadatott neki a főparancsnokság az összes magyar csapatok fölött s reá bizatott a pesti országgyülés föloszlatása. A kibocsát-

vány, melyben e kineveztetés történt, természetesen semmi magyar ministertől nem volt ellenjegyezve. Ugyanazon napról kelt ama proclamatio, melyből példányokat találtak Zichy Jenő grófnál s mely fölhívta a magyar hads ereget és magyar népet, hogy szakadjon el az országgyüléstől és miniszteriumtól s engedelmeskedjék Jellacsicsnak és Lambergnak.

A mint ennek hire Pestre érkezett, kijelenté az országgyülés, hogy nem hiheti, miszerint ama kibocsátványok és proklamatiók valóban V. Ferdinand királytól erednének. Ha azonban mégis tőle jönnének, úgy teljesen törvénytelenek s a magyar nép köteles megtagadni az engedelmességet azoktól.

Pesten az izgatottság a legmagasb fokra hágott. Lamberg 27-kén Budára érkezvén, innen át akart menni Pestre, hogy az országgyülés föloszlatását végrehajtsa; a hídon megtámadta őt a nép s irtózatos módon fölkoncolta.

Az országgyülés rögtön szigoru vizsgálatot rendelt a gyilkosság inditói ellen. Ferdinánd királyhoz nyilatkozatot intézett, melyben az esemény fölött sajnálkozott, hanem egyúttal fölszólitotta Ferdinandot, akadályozza meg a felülről jövő törvénytelenségeket, melyek az alsóbb körökben uralkodó rendetlenségnek első okai.

Batthyányi 27-én, azon nap, melyen Lamberg meggyilkoltatott, értekezett Jellacsicscsal Székesfehérvárott. Végső gyönge kisérlet volt ez, hogy Jellacsicsot visszafordulásra birják. Midőn Pestre visszatért s itt megtudta Lamberg meggyilkoltatását, leköszönt s egészen átadta az ország kormányát a honvédelmi bizottmánynak. Kossuth volt e hatóság lelke; ő vette át a katonai ügyek vezetését, ámbár a hadügyminiszter Mészáros megmaradt hivatalában.

A camarilla most elérte a mit akart. Most beszélhetett Ferdinand királynak nyilt lázadásról Magyarországban, iszonyatos jelenetekről, melyek az első francia forradalomra emlékeztettek, a vörös respublikáról, szóval tetszése szerint minden rémületes dolgokról, melyek kötelességévé teszik most minden kimélet nélkül beavatkozni.

Miután Batthyányi különben is leköszönt, Ferdinand király tehát oktober 3-án báró Récsey Ádám táborszernagyot s a

magyar testőrsereg kapitányát miniszterelnökké nevezte azon meghagyással, alakitson egy uj magyar miniszteriumot. E kibocsátványt Récsey maga ellenjegyezte. Egy másik okt. 4-éről kelt kibocsátvány Magyarországot mindaddig „mig a rend és béke vissza nem tér", ostromállapotba helyezi, egy harmadik rendeli, hogy a magyar országgyülés föloszlattassék, hogy ennek minden végzése és rendelete, mely nem nyerte meg a királyi szentesitést, érvénytelen; átadá továbbá Jellacsics bánnak a főparancsnokságot minden bármi fegyvernemhez tartozó s bármi néven nevezendő hadcsapat fölött Magyarországban s annak melléktartományaiban; Magyarország a hadi törvények alá helyeztetett, a megyék s városok közgyülései betiltattak. Jellacsics királyi helytartóvá neveztetett s e szerint minden hatalom átadatott neki Magyarországban, minden hatóság alája rendeltetett; különösen meghagyatott neki, hogy Lamberg gyilkosait számadásra vonja. A folyó ügyeket egyelőre csak folytassák a különböző miniszteriumok hivatalnokai.

A bécsi fölkelés; a magyarok előnyomulása a Lajtához.

Azon időben, midőn ama rendeletek kibocsátattak, természetesen nem tudta még a schönbrunni udvar, hogy a császár alter egojává kinevezett Jellacsics bán már egészen az osztrák határ közelében áll, sőt inkább Magyarország közepén képzelte őt, Budapest közelében. Hogy teljes erővel fölléphessen, a német tartományokból a lehető leggyorsabban erősitő csapatokat szándékoztak hozzá küldeni. Bécsből is csapatoknak kellett volna okt. 6-án Magyarországba indulni. A camarilla köztudomás szerint a német tartományok szabadsága ellen egészen hasonló módon müködött, mint a magyaroké ellen. A bécsi nép érezte, hogy ha Magyarország szabadságát előbb leverik, a sor majd eljön a német tartományokra is. Fölkelt, hogy a Magyarország ellen induló csapatokat visszatartóztassa; ezek részben egyetértettek a néppel. A zendülésben a hadügyminiszter Latour de Baillet táborszernagyot agyonütötték s a lámpára akasz-

tották. A csapatok, melyek nem egyesültek a néppel, kényszeritve lőnek a várost elhagyni s ez védelemre készült a visszafoglalási kisérlet ellen.

A Bécsből elüzött csapatok fölött a főparancsnokságot Auersperg gróf altábornagy vette át.

Jellacsics visszavonulásában, melyet dicsőitői „egy nagy ovatossággal kiszámitott és kivitt oldalmozdulatnak“ neveznek, a mint láttuk, oktober 6 án Német-Óvárra ért. Oktober 7 én is itt volt még, midőn az előtte való napi bécsi fölkelés hire megérkezett. Ily körülmények közt tanácsosnak tartotta részéről szintén Bécs felé nyomúlni. 12,000-et a legroszabbul fölszerelt csapatok közül Óvártól rögtön Horvátországba küldött vissza, ennek ótalmazására, a többit, mintegy 17,000-et Bécs felé vezette.

9-én Bécs alá érkezett Laaig. 10-én összejövetelt tartott Auersperggel, hogy meghatározzák, mily rendszabályokhoz nyúljanak, ha Moga üldözné a bánt. Különös aggodalmat árult el a bán a magyarok túlnyomó lovassága miatt. Megegyeztek abban, hogy a magyar had előnyomulása esetén először is ennek erejéről kell meggyőződniök. Ha azt oly nagynak találnák, hogy nem látszanék tanácsosnak ez ellen is és a lázadó Bécs ellen is szembeállni, úgy vissza fognak vonulni a Kahlenbergre, hogy itt bevárják a Cseh- és Morvaországból jövő csapatokat.

E csapatok, köztük lovasság is, lassanként megérkeztek s a magyaroktóli félelem megszünt kissé. Jellacsics és Auersperg körülfogták Bécs keleti felét félkör alakban, Simmeringtől Schönbrunnig, úgy hogy Jellacsics képezte a jobb szárnyat, főhadiszállása lévén Rothneusiedlben, Auersperg a balszárnyat, főhadiszállását Inzersdorfban ütve föl. Jellacsics egyszersmind szemlélő csapatokat állitott ki a Lajtához. A hónap közepe táján megjött Windischgrätz herceg is az utolsó csapatokkal Csehországból, teljessé tette Bécs ostromzárolását s átvette a főparancsnokságot az összpontositott csapatok fölött.

Ámbár Moga martonvásári állásában már oktober 1-én megtudta, hogy a lovagias bán a fegyverszüneti föltételek megsértése mellett ugyanazon nap Moór felé „eltávozott“, mégis ugy hitte, hogy neki szilárdul kell ragaszkodni e föltételekhez s ma-

kacsul megmaradt Martonvásárnál, csak Székesfehérvárt szállatta meg egy csapat által. Végre Kossuth ismételt sürgetésére elhatározta a bánt a Lajta felé követni, hová azonban csak pár nappal későbben érkezett meg, miután már Jellacsics Bécs alá ért. A Lajta mellett megállt; előhadának legszélsőbb előörseit a Lajta mellett Wilfleinsdorftól Hollernig állitotta föl, Bruck mögött állt az előhad zöme; a parancsnokság a brucki vasúti indóházban volt.

A schwechati ütközet.

A magyar hadseregnek a Lajta mellett, ugy látszott, tisztán az lett volna föladata, támadólag lépni föl a Bécs által föltartóztatott osztrákok ellen s Bécset fölmenteni, ily módon Ausztria erejét annak saját területén megtörni s Magyarország erejét a forradalomnak fölelevenitése által Ausztriában és Németországban megerősitni.

De hogy e támadás valóban hasznot hajtó legyen, sikeresnek is kellett lenni.

A legközelebbi kérdés tehát az volt: hogyan áll a kilátás a sikerre?

Ez valóban nem valami nagy volt. Mogának október közepén a Lajta mellett kevéssel volt 16,000 embernél többje, Windischgrätz hadserege Bécs előtt ez időben már kétszer oly erős volt. Ha a magyarok előnyomulnak, Windischgrätz minden aggódás nélkül túlsulylyal biró erőt vethetett ellenökbe s mégis maradt elég csapata, hogy Bécset szemmel tarthassa s történhető kitörésnek ellentállhasson. Rendes csapata vagy olyan, mely annak vehető lett volna, kevés volt a bécsieknek s az alig fölületesen organizált népcsoport müködését nyilt téren igen kevésre lehetett becsülni.

Ehhez járult, hogy Windischgrätz herceg legnagyobb részt régi, gyakorlott csapatok fölött rendelkezett, Moga ellenben semmikép sem. A katonáknál, Moga hadteste legnagyobb részénél, hiányzott a hadgyakorlat szabatossága, az ügyesség, hogyan bánjanak el az élelmezéssel, szóval mindazon tulajdon,

melyeket kivált a támadó eljárás követel. E körülmények kétségtelen ellene szóltak.

Mindemellett talán mégis megengedhető volt Bécs ellen nyomulni, egyes támadások, csatározások által Windischgrätzet nyugtalanitni, figyelmét és erejét eltávolitni Bécstől, ezáltal a bécsieknek több időt engedni, a fiatal magyar csapatokat lassanként tűzhöz szoktatni és később, ha erősitések érkeztek és bizonyos gyakorlat lőn elérve, komolyan támadáshoz látni. Természetesen nem szabad volt e mellett elfeledni, hogy Windischgrätz is erősbödött s hogy az időnyerés nem csupán a magyaroknak vált javára.

Ha a támadó föllépés ellen a Lajtán túl, főleg azon szándék ellen, hogy Bécset egy csata által fölmentsék, katonai szempontból egyetmást ellene lehetett is vetni, mégis nem e szempontból, legalább nem egyedül ebből nyilatkozott a magyar hadsereg főbb tisztjeinek nagy része a támadó föllépés ellen.

Moga azon véleményben volt, hogy a magyaroknak csak saját határaikat szabad védelmezni a horvátok ellen; csak kényszeritve és kedve ellen, ugymond, kezdene a támadó föllépéshez, nem örömest lépne át a Lajtán s hagyná el a magyar területet, hogy császári osztrák területre lépjen. E nézet nagyon elterjedt volt, főleg az előbbi osztrák tisztek közt, kik most a magyar hadseregben szolgáltak.

E párt még mindig elválasztotta Jellacsics ügyét a császár ügyétől, dacára az oktober 3 és 4-iki leiratoknak; dacára annak, hogy Jellacsics nemcsak barátságos fogadtatásra talált az osztrák területen, hanem hadtestével együtt befogadtatott Windisgrätz herceg seregébe, mindamellett a királyi párt a magyar hadseregben nem tekintette Ferdinand császár hadvezérét Windischgrätz herceget, hanem csak Jellacsics bánt Magyarország ellenségeül. Csak ez ellen kell ellenségesen föllépni s nem amaz ellen is, igy álliták. S még azt is kétségbe vonták, valjon Jellacsicsot üldözve szabad-e az osztrák hercegség területére lépni. Ha azt mondák mások, hogy Magyarországnak az egész europai forradalommal solidaritásba kell lépni, ha kilátást akar nyerni végleges sikerre, a királyi párt mitsem akart hallani erről. Azt felelé: Magyarország nem forradalmi, hanem a jog terén áll.

Hiába vetették más részről ellene, hogy bármennyire a jog terén álljon is Magyarország, nem azon fordul meg a dolog, hanem azon, hogyan tekinti az osztrák camarilla a magyar fölkelést s ez lázadásnak tekintette, és Windischgrätz herceg is.

Hogyan tekinti Windischgrätz herceg a magyar fölkelést, azt valóban nemsokára meg lehetett ismerni egy proklamatióból, melyet a magyar hadsereg rendes csapataihoz intézett, melyben szemökre vetette, hogy megszegték a Ferdinand császárnak esküdött hűséget, fölszólitotta őket, álljanak át hozzá, s azon esetre, ha nem engedelmeskednének, halálbüntetéssel fenyegette. E proklamatiónak legközelebb mindjárt épen ellenkező hatása lett, mint a herceg várta. Leoldotta a köteléket némely szemről s épen a legderekabb tiszteket arra birta, hogy kétszeres erővel ragaszkodjanak Magyarországhoz.

Föltéve azonban, hogy bármily okból nem támadták meg Windischgrätz herceget s a Lajta mögött csendesen megálltak a magyarok, lehetett-e sikerre kilátás e védelmi eljárás mellett? A belátóbbak kétkedtek abban is. Mindenesetre kilátás volt arra, hogy a legközelebbi hetekben erősitéseket kapnak, meglehet, hogy a szervezésben is javíthattak és tökéletesíthettek valamit. De sokat nem igérhettek maguknak e tekintetben, annyit nem, hogy azáltal az erők közti arány teljes átváltozását lehetett volna előidézni.

A mondottakból könnyen érthető a magyarok hadi rendszabályaiban való ingadozás ez időben Bécs elestéig.

Oktober 17-kén Moga átvezette a magyar hadsereget a Lajta balpartjára s előörseit Arbesthalig és Stixneusiedelig előre tolta, hanem még ugyanaz nap hirtelen visszatért a magyar területre. 21-én másodszor átment a Lajtán, hanem okt. 22-én ismét visszajött.

Ez alkalommal útközben azon hirt kapta, hogy Kossuth maga 12,000 főnyi erősitő haddal útban van, igaz hogy csupa újonnan alakitott csapat, de mégis nem megvetendő szaporodás. E 12,000 embert kellett bevárni, mielőtt egészen komolyan hozzá kezdenének a támadó föllépéshez.

Oktober 23-kán valóban megérkezett Kossuth a mondott erősitésekkel Miklósfalvára s mindjárt hadi tanácsot tartottak

ott. Kossuth igen erélyesen nyilatkozott a támadó föllépés mellett Bécs fölmentése végett. Görgey, ki ezredessé neveztetvén ki, Perczel hadtestétől Mogáéhoz tétetett át, sajátkép azért, hogy Mogát, ki iránt a honvédelmi bizottmány nagy bizalmatlanságot táplált, szemmel tartsa, Görgey a támadó föllépés ellen szólt, lényegesen katonai szempontból, kiemelve a magyar hadsereg hiányait. E hiányok közé számitotta többi közt az általunk már emlitetteken kivül azt is, hogy a magyar katonák igen kevés érzéket mutattak az enyém és tied fogalmai közti különbséget illetőleg, még kevesbet mint a horvátok s azon aggodalmát fejezte ki, hogy ennek következtében, a helyett hogy előnyomulás által rokonszenvet szereznének az osztrák területen, inkább teljesen eljátszák azt. Mig Kossuth föltevé, hogy a fiatal magyar csapatok lelkesültsége sok hiányt kiegyenlit, Görgey nem akart erről mitsem tudni. A táborban, — ugy mond, — és közvetlen Kossuth beszéde után nagyra számitja a lelkesültséget, sanyaru fáradalmak után s az ellenség előtt semmibe.

Hanem Kossuthot Görgey okai nem tartották vissza, hogy élénken ne izgasson a támadó föllépés mellett s valóban sikerült neki a hangulatot annak javára irányozni. 24-kén két tiszt által fölszólitást küldött Windischgrätz herceghez, hogy fegyvereztesse le a bánt s szüntesse meg Bécs ostromzárolását. Ez azzal felelt, hogy a parlamentairek egyikét, egy honvéd ezredest, letartóztatta s csak a másikat küldte vissza.

A herceg ez eljárása a magyar táborban átalános fölhábodást idézett elő s most már csak egy hang hallatszott : támadás. Azon főtisztek, kik még talán más véleményen valának, legalább hallgattak, miután Kossuth a támadó eljárás ellen leghangosabban beszélőket, azokat, kik politikai okokból valának ellene, egyszerüen elbocsátással fenyegette.

Okt. 28-án három hadoszlopban harmadszor átmentek a magyarok a Lajtán. Mogának körülbelül 26,000 embere volt.

Az előhad Görgey alatt 4 zászlóaljból állt, 2 század lovasságból és 8 ágyuból.

A sereg zöme állt: .

a jobb szárnyból Bárczay ezredes alatt, 6 zászlóalj, 4 század lovasság, 16 ágyu.

a centrum Lázár ezredes alatt, 4 zászlóalj, 6 század lovasság, 24 ágyu;

a balszárny Répássy ezredes alatt, 4 zászlóalj, 16 század lovasság, 24 ágyu;

a tartalék Karger ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság, 16 ágyu.

Az egész hadsereg tehát 21 zászlóaljból, 32 lovassági századból, 88 ágyuból, azaz 20,000 ember gyalog, 4000 lovas és 2000 tüzérből állt. A gyalogságból 3000 ember csak kaszával volt fölfegyverezve s a tartalékseregbe beosztva; az egész hadseregből 16,000 ember tartozott a rendes csapatokhoz, hová a sorgyalogságot, huszárokat és honvédeket számitották, a többi nemzetőr volt.

Az előhadnak meg volt parancsolva, hogy ha ütközetre kerül a dolog, Lázár baloldalához, a centrum-dandárhoz csatlakozzék. A jobb szárnynak kellett a támadást kezdeni, lefelé vonulva a Duna hosszában, aztán, ha ez már az osztrákok baloldalán áll, akkor nyomuljon elő a centrum Schwechaton át Simmeringre, hogy kezet fogjon a bécsiekkel, kik talán kitörnek; a balszárny védje e mozdulatot délfelől Windischgrätz netaláni megtámadása ellen.

Okt. 28-án a magyarok egész a Fischaig előnyomultak; előőrseik a nevezett patak mellett álltak Fischament, Klein Neusiedel, Schwandorf és Ebergassingnál. A hadsereg tehát igen kis utat tett. Miután az egész távolság Brucktól a Schwechat vonalig, hol Mogának arra kellett számitni, hogy Windischgrätzcel összeütközik, alig több három mértföldnél, 29-én tehát készen kellett lenni az ütközetre; csak 30 dikán történt meg valóban.

Windischgrätz a Schwechat vonalat választotta, hogy ott várja be a magyarok támadását. Csak gyönge előőrsöket tartott ott, kik őrjáratokat küldtek előre a Fischáig és Lajtáig.

Okt. 28-án Windischgrätz erős támadást tőn Bécs ellen; az eredmény nagyon tökéletlen volt, hanem mégis arra birta a bécsieket, hogy alkudozásokat kezdjenek; a kapitulatio már csaknem meg volt kötve, mikor a városban elterjedt a hir, hogy a magyarok nagy haddal átjöttek a Lajtán s Bécs fölmentésére

előny omulnak. E hirre a bécsiek újra fegyvert ragadtak s megújiták a harcot.

Okt. 29-én a magyarok átmentek a Fischán, hanem éjen át tábort ütöttek a magaslatokon e patak és a Schwechat közt. 30-án végre Schwechat ellen nyomultak. Közeledésük hírére Windischgrätz a Jellacsics hadtestét előre inditotta a Schwechathoz s megerősitette azt a barrikade-harcnál fölösleges lovasság által, a mennyiben az ostromzárolási szolgálatnál nélkülözhető volt. Jellacsics seregének zömével Schwechat helységében és mögötte állt; balszárnyát a Schwechat patakán át Mannswörthig terjesztette a Dunánál; jobb szárnyán a sikon a Schwechát patak mellett a császári papirosgyár és Zwölfaxing közt lovasságát állitotta föl.

Az okt. 29. és 30. közti éjjel a magyar tábort oknélkül föllármázta a bal szárnyról jövő hír, hogy az ellenség már a magyarok bal oldalán és hátán áll. Csapatokat vontak most oda, kik egész éjjel talpon álltak, a nélkül hogy egyebet találtak volna, mint kifáradást. Az ifju magyar csapatokra az ellenség közellétének ez első benyomása rosz hatást tett.

30-ikán reggel az előnyomulást folytatták. A magyarok előretolt jobb szárnya legelőbb jött összeütközésbe a bán bal szárnyával Mannswörthnél. A magyarok oly vitézül küzdtek, a mint csak kivánni lehetett s kivált Guyon, ez időben őrnagy s a pesti második önkéntes zászlóalj parancsnoka, számos jeleit adta a vakmerő bátorságnak, melyet a későbbi hadjáratban oly gyakran tanusitott.

Épen megkezdődött az ütközet Mannswörthnél, mikor Görgey az előhaddal Schwechat előtt megjelent. Észrevette, hogy erős osztrák hadoszlopok gyülnek össze Schwechat mögött és épen támadást akart intézni Schwechat ellen, hogy e hadoszlopokat akadályozza a kiterjeszkedésben, mi a magyarokra nézve Mannswörthnél veszélyes lehetett volna, a mint Mogától parancsot kapott, hogy álljon meg, mig a centrum zöme is vele egy vonalra nem ér. Midőn ez végre déltájban megérkezett, parancsolák neki, hogy készüljön támadásra. Azonban a parancs valódi támadásra mind Görgey, mind Lázár számára kimaradt;

mindkettő tétlenségben tartatott s a Mannswörthnél küzdő dandár elszigetelten harcolt.

A balszárny Répássy alatt elkésett, ugy hogy közte és Görgey közt jelentékeny ür támadt, melyet, mint látszék, Jellacsics lovassága Zwölfaxing és a papirgyár felől fenyeget. Görgey ezáltal szükségesnek vélte dandárát horog alaku állásba állitni föl, bal szárnyát behajtva. Hanem Jellacsics sem jobb szárnyával, sem a centrummal nem támadott, megelégelte azt, hogy Mannswörthnél küzdő csapatainak küldött erősitéseket. Déltájban azonban Schwechattól nyugot felé jelentékeny mennyiségü tüzérséget gyüjtött össze, azon nyilvánvaló szándékkal, hogy azzal Schwechatról előhatoljon.

Moga táborkari főnöke, Pusztelnik alezredes annyi ágyut gyüjtött össze, a mennyit csak lehetséges volt, hogy az osztrák tüzérségnek az előhatolást megakadályozza. Ez azonban nem sikerült neki. Az osztrák ütegek előre jöttek, lőttek s az első találó lövésekkel ingadozásba hozták a Lázár dandárt, mely nem sokára rendetlen futássá fajult; erre szétoszlottak s tüzöket részint a magyarok jobb szárnya ellen irányzák Mannswörthnél, részint a Görgey dandára ellen. A magyarok jobb szárnya, a hosszas harctól is kifáradva, nemsokára hátrálni kezdett s Görgey dandára követte Lázárnak példáját, mihelyt néhány ágyugolyó csapott zászlóaljaik közé, Görgey minden igyekezete dacára nem birta őket föltartani.

Az egész magyar hadsereg hátrált tehát, a centrum a tartalékkal együtt, a nélkül, hogy tulajdonkép csatába jött volna, vad futásban keresett menekülést, s csak a Fischa, részben a Lajta mögött állt meg. Szerencsére Jellacsics nem üldözte őket. A holtak és sebesültek száma a schwechati ütközetben mindkét részről alig érdemel emlitést. Ez ütközet legközvetlenebb következménye Bécs eleste lőn, mely reménytelen megadta magát okt. 31-én Windischgrätz hercegnek.

A magyar és osztrák hadsereg a felső Dunánál a schwechati ütközettől kezdve Windischgrätz herceg támadó föllépéseig.

Bécs fölkelése összeköttetve a bán váratlan visszavonulásával szükségkép hátráltatták az osztrákok támadását Magyarország ellen, mint szintén a körülményeket is, melyek közt annak történnie kellett, némileg megváltoztatták. Bécs eleste után nem látszott semmi akadály többé s kivánatosnak látszott osztrák szempontból a támadó föllépés megkezdését siettetni. A helyzet most már teljesen tiszta volt. Bármennyire hajlandók voltak is a magyarok Ferdinand császár-király iránti állásukat illetőleg ámitgatni magukat, csaknem lehetetlen vala, hogy a csalódást ők maguk is komolyan vegyék. Előre föltehető volt tehát, hogy most nem fogják magukat roszúl alkalmazott tekintetek által visszatartatni és dolgozni fognak seregük megerősitésén. Mennél több időt engedtek nekik erre, annál erősebben léphetnek föl, ha a harc majd megkezdődik.

Gyorsan támadni, ez volt tehát az osztrákok jelszava. Közvetlen Bécs eleste után Windischgrätz herceg meg is bizatott, hogy kezdje meg Magyarország lecsendesitését. Hanem, a mint most közelebbről megtekintették a dolgot, ugy találták, hogy az osztrák hadsereg fölszerelése nem felelt meg minden követeléseknek, melyeket főleg egy téli hadjáratra nézve szükségeseknek tartottak. Kivált sok hiányzott a bán csapatainál, ruházatot, fegyverzetet és tüzérséget illetőleg. Azonfelül a rendelkezés alatti haderők nem álltak még azon pontokon, melyeken kellett volna állniok a támadó föllépés megkezdhetése végett. Előkészitő utaknak kellett tehát a hadjárat megkezdése előtt történni.

Mindehhez járulhatott az, hogy Ferdinand császár vonakodott megegyezését adni a magyar mozgalom véres elnyomására melyet igéretei s azoknak be nem töltése által maga is táplált. E bajon segitni lehetett, ha oly fejedelmet ültetnek helyébe, ki mitsem igért. Ferdinand császár tehát 1848 december 2-kán leköszönt unokaöcscse Ferenc Jósef javára, miután ennek atyja Ferenc Károly főherceg a trónöröklésről lemondott.

Ámbár a reaktiónak csaknem európaszerte biztositott győzedelme mellett már november elején szerfölött kedvezők voltak a körülmények a Magyarország elleni hadjárat megkezdésére, ez mégis az emlitett dolgok miatt egész december közepéig elhalasztatott. Ez idő nyereség volt a magyaroknak; az a kérdés, hogyan használták.

Moga tábornok egy sérülést, melyet lovával elbukva kapott, arra használt, hogy már október 31-én leköszönjön. November 1-én reggel Kossuth, ki a schwechati ütközet rosz kimenetele által nagyon le lőn verve s a Görgey által előre nyilvánitott aggodalmakat nagyon is megvalósulni látta, átadta ennek a parancsnokságot a felső dunai magyar hadsereg fölött. Némi habozás után, melyet Kossuth eloszlatott, Görgey elfogadta a kineveztetést s főhadiszállását áttette Pozsonyba.

A hadsereg főrésze hosszas határvédállásban a Fertő tavától Pozsonyon át egész Hochstättenig a Morava folyónál volt fölállitva.

Pillanatnyilag egy Kossuth által elrendelt expeditio Simunich osztrák tábornok ellen vette igénybe Görgey figyelmét. Simunich egy kis csapattal Galliciából délfelé tartott, hogy Windischgrätz herceg seregével egyesüljön. Nagyszombat felé vette útját, a mi, ha a magyarok annak idején megtámadják, veszélyes volt. Kossuth valóban azt remélte, hogy Roth tábornok sorsára juttatja őt s ez expeditio vezérévé Guyont nevezte ki, kinek vitézsége csodálatát költötte föl Mannswörthnél s kit ezredessé nevezett ki. Guyon csapata már november 1-én elindult Pozsonyból Nagyszombat felé, hanem későn érkezett meg, mert Simunich jókor figyelmessé lőn s Nagyszombatból Nádason és a fehérhegységen át a Moraváig huzódott.

Kossuth, ki a Simunich elleni fényes eredmény által gondolta a hadseregnek a schwechati csata folytán megtört önbizalmát ujra fölébreszteni, az expeditio sikertelensége után elhagyta Pozsonyt s ismét visszatért Pestre.

Görgey most egész figyelmét a hadsereg reorganisatiójára forditotta, hogy azt valóban harcképes állapotba helyezze. Kivánta, hogy a rendetlen csapatok a hadsereg magvától, a rendesektől, hová a sorgyalogságon kivül csak a honvédeket számi-

totta, szorosan elkülönitessenek. Az önkéntes és nemzetőr zászlóaljak aztán, a mennyire lehet, alakitassanak át honvéd zászlóaljakká, azaz olyanokká, melyek az egész háboru tartama alatt szolgálatban maradnak, melyekre tehát a fővezér a háboru egész tartama alatt számíthat; minden oly csapat, melyre nézve ez el nem érhető, oszlattassék föl s csak fegyverei maradjanak itt a hadseregnél.

A ruházat, főleg az önkéntes zászlóaljaké, nagyon hiányos volt, kivált hiányzott a legtöbbnél a szükséges fehérruha, minek szükségképi következménye a tisztátlanság s a férgek elszaporodása lőn. Itt segitni kellett. Görgey kivánta továbbá, hogy a tiszti helyek betöltésénél s az előmozditásoknál nagyobb válasz-tékossággal járjanak el, mint eddig; hogy ne alkalmazzanak minden fickót, kinek sem katonai ismerete, sem katonai képes sége, hanem csak jó pártfogói vannak. Az előléptetés bizonyos fokig bizassék a fővezérre.

Ily értelemben fogott Görgey a reorganisatio müvéhez. Hanem épen hogy ezt teljesen keresztülvihesse, szükségesnek tartotta a hadsereget terjedelmes határvédállásából Győrig visszahúzni, mig a határon, a Lajta mellett s a fehér hegységnél csak aránylag gyönge őrcsapatok maradnak vissza az ellenség szemmeltartására, ellenséges támadás esetén azok aztán Komáromhoz vagy Lipótvárhoz vagy egyátalán a Dunához vonuljanak vissza. Helyesen jegyzé meg Görgey, hogy a csapatokat egymástól szétszaggató határvéd szolgálat a reorganisatiót lehetlenné teszi.

Ellenben Kossuth föl akarta tartani a határvédállást s neki sem hiányzottak okai arra. Először is, ugy vélé, jó lesz minél több magyar területet megtartani; továbbá a magyar népet hozzá kell szoktatni az Ausztriától való teljes elzárkozásra, a mire irányzott többi közt az is, hogy magyar részről november 24-én minden határközlekedést megszakitottak Ausztriával; ez elzárásnak egyszersmind az a jó oldala lesz, hogy az osztrákok homályban maradnak a magyarok szándékait illetőleg.

Ez okok bizonyára nem voltak megvetendők; de ugy látszik, Kossuth emlitett céljait ugy is egészen jól el lehetett volna érni, ha Görgey rendszere szerint csak egyes őrállomások ma-

radnak a határon, föltéve, hogy ezek élénk őrjáratokat tartanak. Hanem Kossuth természetesen gondolatban túlment ez okokon; ő azt ohajtotta, hogy Görgey folytonos kis háborut folytasson az osztrákok ellen s őket minden ponton nyugtalanitsa; erre természetesen nem voltak elégségesek az előörsi csapatok, melyeknek háta mögött nem volt jelentékeny erősités.

Görgey egészben véve kénytelen volt alárendelni magát Kossuth akaratának, azaz megtartani a határvédállást; hanem a kivánt folytonos csatározásra az osztrákok ellen rá nem hagyta magát venni, mert ujjászervezési munkájára szükséges időt és nyugalmat akart nyerni. Szerencsére Kossuth maga sem gondolt most már ama nagyszerü támadó föllépésre, mely a schwechati ütközetet megelőzőleg folyton szemei előtt lebegett.

Mindemellett nem hiányzott a viszály Görgey és Kossuth közt. Az előbbi nem épen valami nagyon finom és kiméletes volt kifejezéseiben, mindent leöntött gúnyolódásának maró savával s ha jogosan kivánta, hogy csak neki, a fővezérnek, legyen joga csapatai fölött rendelkezni s szünjenek meg más oldalról folyvást bele beszélni, Kossuth ezáltal, mint több egyéb által sértve érezhette magát. S ki tudja, nem jutott-e már ekkor eszébe mást valakit állitni Görgey helyébe? Meg is történt volna ez, ha lett volna más valaki, kinek képességében és akaraterejében ennyi bizalmat lehetett volna helyezni. E más valaki azonban hiányzott.

A hadsereg reorganisatiójával egyidejüleg több ponton, például Pozsony, Mosony és Győr mellett Kollman ezredes fölügyelete alatt sáncmunkák készittettek. Görgey főleg az előbbieket meglehetősen fölöslegeseknek tartotta. Valóban egyedüli előnyük az volt, hogy e vidék népét némileg foglalkoztatták. Hogy a nép nagy bizalmat helyezett bennök, azt inkább hátránynak lehetett venni mint előnynek. Mert Windischgrätz első támadásánál rögtön ki kellett ábrándulnia, főleg miután a sáncok oly megszálló csapatok számára készültek, melyeknek már magoknak kétszer oly nagyoknak kellett volna lenni mint Görgey egész hadserege; ez oly hiba volt, melyet mérnökök, kik sáncaikat ugy tekintik, mintha azok önmagukért volnának alkot-

va s nem is gondolnak arra, hogy még katonák is szükségesek ahhoz, — igen is gyakran elkövetnek.

Ezalatt Windischgrätz folytatta proklamatiók által, melyekben a magyar mozgalmat ugy állitotta elő mint egy kis terrorizáló párt müvét, hatni a rendes csapatokra és sikerült neki nem egy régi osztrák tisztet megingatni. Görgey s a mellé adott kormánybiztos Csányi indittatva érzék magukat ezáltal november 26-án egy ily proklamatióra felelni s kijelenteni, hogy a honvédelmi bizottmány az egyetlen jelenleg Magyarországon fönnálló törvényes kormány.

Miután egész novemberen át hiába várták az osztrák támadó föllépés megkezdését és Windischgrätz folyvást csak proklamatiókkal dolgozott, Kossuth már azon reménynek engedte át magát, hogy Windischgrätz jövő tavaszig fog várni az ellenségeskedések megkezdésével. Addig remélte, hogy a felső dunai hadsereget 60,000 emberre szaporithatja 200 ágyuval. Valóban folyvást küldött erősitéseket föl a Dunán, hanem ezek mégsem jöttek oly tömegesen s oly gyorsan, mint Görgey ohajtotta volna, hogy őket organizálhassa s még annak idején betanithassa a szükséges fegyelemre. Görgey végre maga is, habár nem oly határozottan, Kossuth véleményére kezdett hajolni, hogy Windischgrätz időt enged neki egész a jövő tavaszig.

Ez csalódás lőn. Mielőtt azonban elmondanók Windischgrätz támadását, néhány pillantást kell vetnünk arra, a mi szeptember közepétől december közepéig a mellékharctéreken történt.

A mellékharctéreken történt események 1848 september közepétől december közepéig.

A Perczelféle hadtest.

Perczel Rothnak Ozoránál történt elfogása után október vége felé fölment a Mura mentében, Kottorinál megvert egy horvát csapatot, aztán a Mura mellett fölfelé vonulva Letenyénél november 17-én egy másikat. Aztán átlépett a Murán, bevonult a Muraközbe s Csáktornyán ütötte föl főhadiszállását. Hadereje

ez időben mintegy 6000 emberre rugott 16 ágyuval. Ellenében Nugent táborszernagy Stajerországban egy osztrák hadcsapatot szervezett, mely novemberben 4—5000 főre ment. Perczel most mindjárt Csáktornyáról Friedauig előnyomult Stajerországban, hanem csakhamar visszavonult, miután nem ismerte itt az ellenség erejét s magasabbra becsülte azt, mint a milyen valóban volt. Megeléglette most azt, hogy a Mura és Dráva közti állásában délnyugoti Magyarországot s azon készületeket föd özt melyek ez országrészben tétettek.

A honvédelmi bizottmány nézete szerint térmészetesen még Fiumét is szemmel kellett volna tartania, hogy ezen át összeköttetést eszközöljön Olaszországgal, egyelőre csak fegyverek szállitása végett. Köztudomás szerint Velence még ez időben az olaszok kezében volt s Károly Albert uj harcra készült az 1849 évre.

A portyázó csapatok északnyugoton.

Mint Perczel Görgey hadseregének bal oldalán, ugy álltak jobb oldalán a portyázó csapatok, melyeket Querlonde és Beniczky a felső Vág völgyében összegyüjtöttek. 3000 ember és 4 ágyuval december 4-kén szétverték ezek Budetinnál, Teplic és Nagy-Bicske közt a tót szabadcsapatokat, melyeket a protestáns lelkész Hurban, a cseh párt buzgó hive e vidéken nagy bajjal összeszedett s melyeknek élére maga állt. Hurbant a Jablunka szoroson át kiverték az országból s Beniczky és Querlonde azután csapatokkal látták el a hegyszorosokat, melyek Magyarország északnyugoti részéből Morvaországba és Sléziába vezetnek.

A Bács és a Bánátban történt események.

Láttuk föntebb, hogy eredetileg tervben volt, miszerint a szerbek közösen vagy legalább egyidejüleg a horvátokkal kezdjék meg septemberben a támadást. Nem történt meg. Egy részről ugy találták, hogy a szerb haderő nagy mozdulatokra, támadó hadjáratra nincs eléggé fölszerelve; más részt az osztrák

vezérek, különösen Mayerhofer ezredes, vágytak nagyon lerázni nyakukról a szerb nemzeti elemeket, hogy aztán a fölmaradó részt teljesen császári osztrák értelemben használhassák. A szerb nemzeti bizottmány, az ideiglenes kormány, le is tette ez időben Stratimirovichot fővezéri állásáról s azon gondolkoztak, hogy a török Szerbiából jött segélycsapatokat haza küldjék, a mi nem könnyü volt, miután már azok itt voltak.

Habár e körülmények közt elhalasztatott is a szerb támadó föllépés megkezdése, hanem a bánnak minden méltóságába való visszahelyezése e harctéren is jelül szolgált a parancsnokló osztrák tiszteknek, hogy nyiltan szakadjanak el a magyar ügytől.

Bechtold rögtön erre fölmondta a szolgálatot a magyar kormánynak és Mayerhofer müködése, mely nem volt hatástalan a többi főtisztekre is, azzal fenyegetett, hogy a magyar haderő teljesen szétbomlik a Bács-Bánátban; még csak néhány hazafias főtiszt tartotta föl e sereget a végbomlástól. Ferdinand császárnak okt. 3- és 4-iki kibocsátványai után, Rukawina, a temesvári erőd parancsnoka is nyiltan hadat izent a magyaroknak s bezárta előttük a kapukat. Nehéz csapás volt ez a magyarokra, mert most a bánáti harctéren hátuk mögött is ellenség állt. Az aradi várparancsnok, Berger altábornagy már september 19-én semlegesnek nyilvánitá magát s most Rukawinával egyidejüleg nyilt ellenségeskedésbe tört ki.

Miután Bechtold állomását elhagyta, a magyar kormány Mészáros hadügyminisztert küldte le a Bács-Bánátba, hogy az ott álló csapatok fölött vegye át a fővezérséget. Mészáros belátása és tehetségei semmikép sem voltak becsületességéhez s a magyar ügy iránti ragaszkodásához hasonlók. September 21-én Szent-Tamás ellen támadást tőn, mely, a mi az ügyetlen elrendezést illeti, teljesen mérközhetett a Bechtoldéval; a szerbek fényesen visszaverték s Mészáros teljesen elvesztette csapatai bizalmát, ugy hogy a kormány nem tehetett egyebet, mint hogy lehető leggyorsabban visszahivta őt Pestre.

Csak oktober közepe táján jutottak a szerbek odáig, hogy a támadó föllépést megkezdhették; okt. 13-án kezdték meg azt, megtámadva Ó- és Török-Becsét, hogy azáltal a magyar had-

erők közti összeköttetést egyrészt a Bácskában, másrészt a Bánátban megszakitsák. E vállalat teljesen meghiusult.

Részint ez, részint a bécsi fölkelésről jövő hirek arra inditák a szerbeket, hogy nemcsak visszatértek védelmi állásukba, hanem újból alkudozásokat is kezdtek a magyarokkal.

Kossuth hévvel ragadta meg e körülményeket. Emlékezünk, hogy azon időben kedvenc gondolata a Bécs előtt álló osztrák hadsereg megtámadása volt, hogy a harcot Németországba átvihesse s nagyobbitsa a forradalom területét. A felső Dunánál hiányzott e végre a szükséges számu csapat. Nem lehetne-e ezt megszerezni, ha a szerbek elleni harcot egészen megszüntetik? Kossuth igy számitott: Temesvár és Aradnak nyíltan az ellenséges részre átállása által a magyarok helyzete a déli harctéren kétségkivül nagy mértékben megnehezedett. Nagy babérokat itt nem lehet aratni, nagy előnyöket nem lehet nyerni, legfölebb függőben lehet tartani a dolgokat s ezt talán alkudozások által is megtehetni. De ha nem sikerülne is ezáltal a szerbeket teljesen nyugalomban tartani, ha támadásra mennének is át, támadásuk nem igen veszélyes a magyarokra nézve; támadó föllépésük nem mehet messzire s még mindig elég eszköz van föltartani őket addig, mig a másik, döntő ponton valami nagy eredmény lesz elérve; mig a szerbek most védelmi állásukban nagy magyar haderőt igényelnek s ez végre is mitsem tehet ellenök.

Kossuth — minden katonai tekintetben — főleg Görgey emlékirata által meglehetősen hitelét vesztette, még azoknál is, kik egyébként rokonszenveznek vele, kik elismerik minden lehető politikai és financialis tehetségét. De mennél pártatlanabbul s alaposabban követi az ember a nagy izgató működését, annál inkább kénytelen elismerni, hogy katonai tekintetben is felülmúlta Kossuth a legjobb magyar tábornokokat. Ha nem volt is bátorsága a csatatéren, ha egyátalán nem ismerte is a katonai szolgálat részleteit, ha végül képtelen volt is a magyar hadseregben szolgáló régi osztrák tisztek sajátságos politikai hadászati bogarait megérteni, a mit mind szivesen elengedünk, kitünő katonai átpillantó tehetsége volt s ez csak az utóbbi időben, a kétségbeesés idejében zavarodott meg.

Az előttünk álló esetben ösztönszerüleg érezte, hogy ha nyerni akar az ember, mernie kell, hogy érteni kell azt: mellékpontokon föláldozni valamit a végett, miszerint a főponton nyerjen az ember s ezzel a győzelmet biztositsa a mellékpontokon is.

Már most tehát oktober közepén meg akarta szüntetni Kossuth a szerbek elleni harcot, hogy a felső dunai hadsereget megerősithesse az igy megkimélt csapatokkal. Hanem ez eszméje makacs, legyőzhetlen ellenállásra talált, mindkét csapatparancsnoknál a déli harctéren, kik most ezek voltak: Kiss a Bánátban, és Bakonyi a Bácskában.

A szerbek, kikhez most már szorosan csatlakoztak a határőrvidéki oláhok is, az alkudozások alatt legkevésbbé sem szüntették meg készülődéseiket, sőt inkább folyvást egyenlő buzgalommal folytatták azt s többi közt ez időben megerősitették a tomassovaci hidfőt a Temes folyónál, a Nagy-Becskerekből Pancsovára vivő nagy országutban, továbbá Strázsát a közép és Ördöghidját az alsó Karasnál, Palánka és Dubovác közt.

Miután Bécs már elesett, Rajacsics érsek Ferdinánd császártól egy kéziratot kapott, melyben utasittatott, hogy szakitson félbe minden közlekedést a „lázadókkal“, mi alatt a magyarok értendők, és támogassa Windischgrätz herceget Magyarország lecsendesitésében. E kézirathoz az okt. 3 és 4-iki kibocsátványok voltak mellékelve. A császári parancs első része rögtön teljesittetett; a szerbek ujolag ellenséges állást foglaltak el, a nélkül azonban, hogy egyelőre támadólag léptek volna föl. A magyarokra bizták tehát a támadást.

A szerbek főállásai a bánátban november elején a jobb szárnytól a bal felé következők voltak: az Ördöghidja, Strázsa, Károlyfalva és Alibunár, Tomassovác és Pancsova. Az ottani táborokban körülbelül egészben véve 17,000 ember állt, köztük 4000 oláh-bánáti határőr és 500 lovas. A sáncokat 80 ágyu védte. Az aradi őrség mintegy 1000, a temesvári 5000 emberből állt; Temesvárott egy ezred lovasság is volt. Minden a bánátban lévő haderő a temesvári parancsnoktól Rukawina altábornagytól vette a rendeleteket.

A Bácsban és a Szerémségben Supplikác vezényelt. A Duna bal partján itt Titelnél, a római sáncoknál, Szireghnél, to-

vábbá Földvárnál, Turiánál, Szent-Tamásnál összesen 9000 ember, a Duna jobb partján Zimonynál, Karlovic és Kamenicánál 6000 ember, kik közt egészben véve csak 200 lovas találkozott.

A szerb-osztrák haderő tehát a Bánátban és Bácsban mindent összevéve 38,000 főre rúgott.

Magyar részről a bánáti hadtest Kiss alatt, kinek főhadiszállása Nagy-Becskereken volt, föloszlott a Vetter és Damjanich hadosztályokra s a Nagy Sándor és Máriássy hadoszlopokra.

A Vetter osztály, mely a bánáti vonal jobb szárnyát képezte, Nagy-Becskereknél 6 zászlóaljból, 9 század lovasság és 30 ágyuból állt; a Damjánich osztály a bal szárnyon Versec és Fehértemplomnál 5 zászlóaljat, 3 század lovasságot és 30 ágyut számitott.

A két hadoszlopnak a vonal hátát kellett biztositni: Nagy Sándornak Temesvárt kellett elzárni $^1/_3$ százlóaljjal, 2 század lovasság, 4 ágyu és 3000 nemzetőrrel; Máriássynak két új honvéd zászlóaljjal, szabadcsapatával, mintegy 200 lovassal és 8 ágyuval, egészben 5000 emberrel Aradot kellett körülfogni s ha lehet, bevenni.

Összesen a magyaroknak a Bánátban mintegy 22,000 embere volt.

Bácsban Bakonyi tábornok vezényelt, később decembertől kezdve, Eszterházy három hadosztályt. A Lenkey osztály, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu Új-Becsénél és Ó-Becsénél foglalta el a bal szárnyat; az Eszterházy osztály, 5 zászlóalj, 6 század lovas és 18 ágyu a centrumot képezte Verbásznál és Kis-Kérnél; végül a Szabó osztály 5 zászlóalj, 8 század lovas és 12 ágyu a jobb szárnyat Ó-Kéren át Újvidék felé. E csapatok mintegy 14,000—15,000 főre rúgtak.

Ehhez járult a péterváradi várőrség s a hidfő őrsége a bal parton, 4 zászlóalj, 2 század lovasság Blagoévich tábornok alatt.

E helyőrséget is beszámitva a magyarok ereje a déli harctéren körülbelül 40,000 főre ment.

Előbb azon eseményeket akarjuk követni, melyek a magyarok homlokvonalán történtek s aztán szemlénk alá venni, a

mi hátuk biztositása végett történt, t. i. a temesvári és aradi várak ellen.

Csaknem az egész novemberen át jelentéktelen csatározásoknál maradt a dolog a homlokvonalon. Ez időszakból csak Damjanich támadását lehet kiemelni Strázsa (Lagerdorf) ellen november 7-ikén. E pontot rövid, hanem véres ellenállás után bevette; ez szabaddá tette a közlekedést a magyarok számára Versec és Fehértemplom közt.

A hónap közepe táján Kossuth ismét oktoberi eszméjére tért vissza. Most ugyan nem akarta már egészen abba hagyni a harcot a szerbek ellen a felső dunai hadsereg kedveért, hanem azt kivánta, hogy a bácsi és bánáti vezérek 10,000 embert adjanak neki a feldunai hadsereg számára. Ezek szabadkoztak ez ellen, azt állitva, hogy a nélkül sincs elegendő csapatuk, a mi kétségkivül teljesen igaz volt, föltéve, hogy az esztelen védvonal-rendszert föl akarták tartani egész hosszában Újvidéktől a Dunánál kezdve Becsén át egész Fehértemplomig és ismét le a Dunáig, azonfölül oldalfödözetet is állitva az erdélyi oláhok ellen. Mint rendesen győzött az esztelenség; Kossuthnak okos tervével ismét föl kellett hagyni.

November végén Kiss távol volt Pesten; Vetter vezényelte ideiglenesen helyette a bánáti hadtestet. Ez most elhatározta átalános támadást intézni a szerbek ellen a Bánátban, hogy visszaszoritsa őket Paucsovára s ott agyonnyomja. November 30-kán kellett volna a hadmüveleteknek megkezdődni, három hadoszlopnak kellett volna egyszerre előnyomulni és pedig:

a legszélsőbb bal szárnyon Maderspach alezredesnek Fehértemplomtól az Ördöghidja ellen;

a centrumban Kiss Pál őrnagynak Versecről Alibunár ellen;

a jobb szárnyon a főhadoszlopnak Nagy-Becskerekről Tomássovácz ellen.

Minden egyéb ponton egyidejüleg demonstratióknak kell történni. Ha megfontolja ezt az ember s hozzá veszi, hogy még megszálló csapatokat is kellett hátrahagyni, úgy e támadásnál rögtön szembetünik az erők roppant szétforgácsolása. Az ivalakú vonal az Ördöghidjától Alibunáron át Tomássovácig nem

kevesebb mint 11 mértföld hosszú, vagyis három napi jó gyalogolás.

A Maderspach hadoszlop, 5 század gyalogság, 3/4 század lovasság és 5 ágyuból állt, tehát kevéssel több 1000 embernél. November 30-ikán reggel 4 órakor Fehértemplomból kiindult Palánka felé. Itt Maderspach különben is gyönge osztályát három részre osztotta: bal szárnyra, mely Ó-Palánkát megszállva tartsa, centrumra, mely egyenesen a hid ellen nyomuljon és jobb szárnyra, mely a hidon fölül átkeljen a Karason s igy kerülje meg a szerbek állását.

Értesültek arról, hogy a hid el van torlaszolva s a Karas jobb partján 2500 szerb áll 7 ágyuval a hid mögött. Sürü köd segitette a magyarokat az előnyomulásban, 7 órakor kezdődött a harc a hidnál, melyet élénk, de rövid ütközet után elfoglaltak a magyarok, kik itt 3 ágyut is nyertek zsákmányul. A szerbek részint a Duna mentében Pancsova felé futottak, részint a folyón át Szerbiába menekültek.

Kiss őrnagy hadoszlopa, mely Alibunar ellen volt szánva, Nikolincénél egy csoport szerb népfelkelést talált, szétüzte azt s aztán tovább nyomulva megtámadta Károlyfalvát. Itt is hátra verték a szerbeket, hanem védelmükre kelt a főhaderő Alibunárról, mely most részéről nagymérvü támadáshoz kezdett, ennek következtén a magyarok visszavonultak Versecre.

A főtámadás Tomassovác ellen a köd miatt nem is jött létre.

Bácsban ugyanazon nap két jelentéktelen ütközet tartatott, Földvárnál, ennek szerb helyőrsége s az ó-becsei magyar helyőrség közt, aztán Szent-Tamásnál az ottani szerb s a verbászi magyar helyőrség közt.

A szerbek november 30-ika után jelentékenyen megerősitették a tomassováci sáncokat s ellátták azt 3000 határőrrel, 500 törökországi szerbbel és 15 ágyuval Knicsanin alatt. A tomássováci hidfő a Temes jobb partján fogas mű volt rendesen födött úttal s mellvéddel a hid közvetlen ótalmára. A Temes jobb partja e tájon aránylag igen magas.

A bánáti hadtest főparancsnoka, Kiss ezredes december elején tért vissza Nagy-Becskerekre s most azonnal elrendelte a támadást a hidfő ellen.

Intézkedései következők voltak: a támadás december 4-ikén kezdődik reggel, az egész rendelkezés alatti haderő három hadoszlopra oszlik, melyek Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldén gyülnek össze.

A középső hadoszlop, 2 zászlóalj, 4 század lovasság és 6 ágyu, 2 órakor reggel indul el Zsigmondfalváról s egyenesen a hidfő ellen tart; aztán a lőtávolon kivül kiterjeszkedik, hogy az őrség figyelmét magára vonja.

A bal szárnyoszlop, körülbelül oly erős mint az előbbi, Lázárföldéről Bótosra megy a Temes mellé, Tomássovácon felül s onnan a jobb part hosszában a hidfő jobb oldalára tör.

A főhadoszlop vagy a jobb szárny, 5 zászlóalj, 3 század lovasság és 18 ágyuval éjfélkor elindul Écskáról, Orlovátig megy Tomássovacon alól a Temeshez, hidat ver itt a folyón, aztán szintén két osztályra válik; egyike átkel a folyón s annak bal partján fölfelé hatol Tomassovác városa ellen, a másik pedig a jobb parton megy a hidfő bal oldala ellen.

Az egész Kiss által alkalmazott haderő kevessel volt több 10,000 embernél, mindenesetre a tomássováci szerb helyőrségnél túlnyomóbb erő volt, azonban ez előny teljesen meg lőn szüntetve a három hadoszlopra való fölosztás által, melyek három távoleső pontról indultak ki, egyelőre három különböző pont ellen valának irányozva s végül mégis egy pontra kellett volna közreműködniök. Miután még azt is tekintetbe kellett venni, hogy hidat is kell ütniek, fiatal csapatoknál, nagyon kétes tehetségű vezérek alatt előre meg lehetett mondani, hogy e hadoszlopok nem fognak összeműködni. Écska Lázárföldétől 2 mértföld, Bótos Orlováttól $1^1/_2$ mértföld, Tomassovác Zsigmondfalvától $1^1/_2$ mértföld.

A hid Orlovátnál, melynek a számitás szerint 7 órakor reggel készen kellett volna lenni, csak öt órával később készült el valóban. Kiss már régóta összevonta a hidfő közelébe minden a Temes jobb partján lévő csapatját, hanem még mindig várt a bal partra rendelt hadoszlop megjelenésére. Miután ez délig nem jelent meg, összpontositott 24 ágyut s ezekkel lövetni kezdte a hidfőt s aztán 3 órakor délután rohamhoz kezdett, mit a szerbek fényesen visszavertek.

Csak ezután érkezett meg a balparti hadoszlop támadásra Tomassovác városa ellen, be is hatolt a városba, hanem ismét kivettetett s a mint ott állt elszigetelten, kénytelen volt gyorsan visszavonulni Orlovát felé.

Kiss este 6 órakor összegyüjtötte harcoló csapatait az écskai országúton s visszaküldte őket tábori tanyáikra. A magyarok 250 embert vesztettek holtak és sebesültekben, a szerbek alig annyit.

Közvetlen a december 4-iki támadás meghiusulása után egy még messzebbható terv lőn kidolgozva, melynél Damjanichnak is közre kellend működni, ugy hogy a Tomassováctól keletre eső vidéket tisztitsa meg a szerbektől s aztán hátulról támadja meg a nevezett helyet, mialatt Kiss a Temes jobb partján egyidejüleg támadást intéz a hidfő ellen.

Az intézkedés igy szólt:

Egy 2 zászlóalj gyalog, 2 század lovas és 4 ágyuból álló hadoszlop Gergely alatt december 11-én Zichyfalvánál összegyül s 12-kén Sz. Jánoson át Alibunár felé megy, hogy itt Damjanicscsal egyesüljön s vele közösen megtámadja e helyet.

Damjanich a legszélsőbb bal szárny védelmére szükséges csapatokat Maderspach alezredes alatt Versecen és környékén hátrahagyva, 12-én 2 zászlóalj, 3 század lovasság s 8 ágyuval Nikolincén át Károlyfalva felé indul s onnan tovább Alibunárra; 13-kán aztán Illancsán és Jarkovácon át Tomassovác ellen nyomul s az e hely elleni támadás végett összeköttetésbe helyezi magát Kissel Bótoson keresztül.

Kiss összegyüjti a Vetter-hadosztály zömét 12-én Ernesztházánál, Bótostól északra, egy oldalcsapatot Zsigmondfalvánál a Nagy-Becskerekről Tamassovácra vivő országuton; 13-kán e két hadoszlop lőtávolig nyomul előre a tomassováci hidfő ellen, s megvárja a Damjanichcsali összeköttetés helyreállitását, hogy aztán rohamhoz kezdhessen.

Damjanich dec. 12-én megtámadta Károlyfalvát s kényszeritette a szerbeket innen Alibunárra vonulni, követte őket odáig és megtámadta Alibunárt, a nélkül hogy megpihenni hagyná őket. E támadással egyesitette támadását Gergely is, ki már Damjanich előtt megérkezett a helység északi oldalán, hanem

egyedül gyengének tartotta magát. A szerbek, nagyrészt rendetlenségban lévén még a Károlyfalváról való futás következtén, rémülten szaladtak szét mindenfelé; Supplikác nem birta föltartani őket. A magyarok vesztesége igen csekély volt, alig 100 ember, a szerbeké sokkal jelentékenyebb volt.

13-án most Damjanich az egyesitett két hadoszloppal Jarkovác felé nyomult a verseci csatornánál; csak délután 4 órakor ért ide és csapatai nagyon fáradtak voltak, a mi 8 mértföldnyi út után két nap alatt, miközben még két ütközetet is ki kellet állni, könnyen érthető. Hogy még 13-án Tomassovác ellen induljanak, arra gondolni sem lehetett. Damjanich üzenetet küldött Kisshez és Margilicán s Jarkovácon elszállásolta embereit, mely helységek lakosai látszólag nagyon barátságosan fogadták őt. Nagy elővigyázati rendszabályokat ez okból nem tettek a magyarok.

Ezenközben Supplikác a Károlyfalvánál és Alibunárnál szétugrasztott szerbeket Szamosnál és Dobricánál — Alibunár és Jarkovác közt — ujra összegyüjtötte; Jarkovác lakosaitól Damjanich megérkeztéről s intézkedéseiről értesülve, magához veszi még a tomassováci helyőrség nagy részét is s ez erős haddal 14-én korán hajnalban, nem sokára éjfél után megtámadja a magyarokat Jarkovácon. Elkeseredett utcai harcra kerül a dolog, melyben a lakosok is részt vesznek a magyarok ellen .Csak nagynehezen sikerül Damjanichnak csapatainak mintegy felét összeszedni s északnyugot felé kivonni a helységből. Másik részét Kiss Pál őrnagy délfelé a dobricai úton vonta ki a városból.

A szerbek is ketté oszlanak; de mialatt Damjanichot kevéssé bolygatják, Kiss őrnagyra rohannak, ki csapataival egyes tanyákban foglal állást s öt óra hosszáig visszaveri a tulnyomó szerb erő dühös rohamait.

Damjanich ezalatt annyira-mennyire rendbe szedte a maga felét s ujra Jarkovác ellen fordul, hogy többi csapatait, kiket még a városban vél, kiszabadithassa. Ennek hirére a szerbek oda hagyják Kisst, ez azonban most utánok indul üldözésükre. A mint világosodni kezd, szerencsére Damjanichcsal találkozik, egyesülten támadják meg most a szerb csapatokat, melyek nem-

sokára Dobrica fela visszavonulnak, hanem üldöztetve ez állomást is kénytelenek föladni.

Erre Damjanich ismét Jarkovác ellen fordul, kiraboltatja azt és fölgyujtatja, ezáltal azonban természetesen saját szállását is szétrombolja, este tehát átmegy a Temesen Szarcsára s itt egyesül Kiss ezredessel s a Vetter hadosztályával.

Kiss a Vetter hadosztálylyal 14-én előrenyomult a tomassováci hidfő ellen, melyet az itt hátrahagyott gyönge őrség ellenállás nélkül oda hagyott. Tomassovác városát ezután leégették s a környékbeli népet ide terelték, hogy a sáncokat szétrombolják.

Miután ily módon itt is hiányzott a szállás és élelem, Kiss ezredes még 14-én este visszament jobb szárnyával Écskára és Zsigmondfalvára, a ballal Lázárföldére és Ernesztházára.

Egész hadteste tehát, Damjanichot is oda értve decemb. 14 és 15 közti éjjel az écskai vonalon állt (jobb szárny) Lázárföldön keresztül Szarcsáig és Szécsánig (bal szárny).

Bácsban november 30 óta sem Bakonyi, sem a december elején helyébe lépő Eszterházy vezérlete alatt nem történt semmi emlitésre méltó.

Az aradi vár Temesvártól északra fekszik a Maros folyónál és pedig annak bal partján egy hajlásban, mit a folyó itt képez; a vártól nyugotra ugyanazon parton fekszik Uj-Arad külváros, szemben a várral a jobb parton Ó-Arad városa. Oktober 4-én a várparancsnok Berger altábornagy bezárta a kaput a magyarok előtt s egyszersmind fölszólitotta e város lakosait, fegyverezzék le nemzetőreiket s távolitsák el az alakuló félben lévő Máriássy-féle szabadcsapatot.

Miután Arad lakosai nem cselekedték ezt, Berger okt. 7-kén több óra hosszáig bombáztatta a várost.

A magyar honvédelmi bizottmánytól most Máriássy őrnagy azon parancsot kapta, zárja körül Arad várát. Október 20 táján Máriássynak 5500 embere volt együtt s megkezdte a bezárolást; okt. 22-én ez teljesen megtörtént. E mellett 21-ikén ütközetre került a dolog Kisfaludnál, a vár délkeleli részén; ugyanaz nap még egyszer bombáztatta Berger Arad városát. Oktober 27-kén Máriássy néhány ásatási munkálatot is meg-

kezdett, hanem 8 könnyü kaliberü ágyujával, melyek ellen Berger 39-et s ezek közt több tizennyolc fontost is intézhetett, formaszerü ostromra nem gondolhatott.

November 9-én újra bombázták a várból a várost. A dolgok gyors menete mellett a vár oktober elején igen roszul volt ellátva élelemmel s a várparancsnok ez okból igyekezett kicsapások alkalmával helyrepótolni az elmulasztottat. A bezáró hadtest e kisérleteket meglehetős sikerrel akadályozta, miután a várőrség gyenge volt.

Aradnál sokkal jobb helyzetben volt Temesvár. Az 5000 főnyi helyőrségnek itt sokkal jelentékenyebb hatása volt kifelé. Rukavina újoncozás által a legrövidebb idő alatt 1000 emberrel szaporitotta azt s három hónapra teljesen ellátta élelemmel. Nagy Sándor kis hadoszlopa, mely Temesvár szemmeltartására s bezárolására volt rendelve, nem sokat tehetett. Nagy Sándor csapatait Zsombolynál (Hatzfeld) gyüjtötte össze s innen Temesvár ellen indult; november 7-ikén megszállta Billétet, de nem merészelt a várhoz közelebb menni.

Ellenben Rukavina, miután önmagáról gondoskodott, azon igyekezett, hogy Arad várán is segitsen. Támogatta azon megtámadást is, mely Erdélyből november 15-én Német-Boksán és Oravica bányavárosok ellen intéztetett, azon szándékkal, hogy e vidéket, hol a magyaroknak ágyuöntödéik voltak, nyugtalanitsák s ily módon zavarják a magyar haderő szervezését.

Máriássy Lippánál a Maros mellett, Aradon fölül őrállomást állitott föl azon esetre, hogy ha Temesvárról kisérletet tennének Arad fölmentésére, az e végre jövő csapatnak Lippáról oldalába üthessen. Ez őrállomást már nov. 13-án megtámadta a temesvári helyőrség egy osztálya s kényszeritette a Maros jobb partjára visszavonulni, honnan a hid elrombolása után Ó-Aradra vonult. Az osztrák csapat most akadályozatlan vonult föl a Maros mentében s szervezte e vidékeken az oláhok fölkelését; november 17-kén visszatért Temesvárra. Csak most szállitott Máriássy katonaságot ismét a Maros bal partjára s egyúttal egy mozgó hadoszlopot inditott a Maros jobb partján fölfelé Bursukig Erdélyben, hogy az oláh fölkelést akadályozza és leverje.

Ujonnan jött erősitések Máriássy hadtestét december elején 8500 főre szaporitották; ezenkivül 12 löveget kapott ez időben, ezek közt 4 mozsarat. Ekkor december 3 és 4 közti éjjel megkisérlette a várat meglepetés által bevenni. Minden előkészület meg volt már téve, a nélkül, hogy az osztrákok észrevették volna, sőt részben már a vár árka is át volt hidalva, a mint egy időelőtti harckiáltás, melyet néhány az árok mellett elvonuló zászlóalj támasztott, elárulta a dolgot s föllármázta a helyőrséget. 1½ órai tüzelés után Máriássy kénytelen lőn fölhagyni szándékával. Most legalább elhatározá, hogy formaszerü ostromhoz kezd; tehát az első paralella s a körülfogó vonal ásásához kezdtek. Az ágyuk hiányán kivül ez alkalommal nagyon zavarólag tünt ki az alkalmas tisztek hiánya is, kiknek fogalmuk lett volna ostromról és ostrommunkálatokról.

A várban ez időben fogyni kezdett a húskészlet. Már december 8-ikán husz lovat kellett levágni s besózni s december 10-től kezdve lóhust osztogattak szét a legénység közt.

Ekkor ismét Rukavina lépett segélyhozólag közbe. December 13-ikán egy erős csapatot küldött Temesvárról, mely útközben oláh fölkelőkkel szaporodva, 14-én megtámadta Máriássyt, kényszeritette őt visszavonulni a Maros jobb partjára s aztán jelentékeny élelmi és lőszer készletet, ágyukat és legénységet is vitt Arad várába s dec. 25-ig nyitva tartotta az összeköttetést Arad és Temesvár közt.

Időközben dec. 22-kén Berger ismét bombáztatta Ó-Aradot s fölszólitotta, hogy adja meg magát. Természetesen a fönnforgó körülmények közt kevés beleszólása volt itt a városnak. A jégzajlás dec. 25-ig akadályozta az összeköttetést a jobb és bal part közt, ugy hogy Gál Miklós ezredes, ki e napokban átvette az ostromló hadtest fölötti parancsnokságot, nem mehetett át a bal partra. Hanem december 15-én szilárd jégkéreg képződött s Gál most átment a bal partra és ujra helyreállitotta a bezárolást.

Mialatt Rukavina Aradot segélyezte s az erdélyi határon lévő bányavárosokat nyugtalanitotta, Nagy Sándort is, ki lassanként Szent-Andrásig merészkedett jönni, Temesvártól északra, megtámadtatta és visszaszoritatta.

A bánáti hadtest zömét Kiss ezredes alatt december 14-én hagytuk el Tomassovác bevétele után. Kiss nemsokára hireket hallott a temesvári helyőrség veszélyes tevékenységéről. E hirek arra birták őt, hogy egyelőre adjon föl minden déli irányban nyert előnyt, hanem inkább állitsa helyre összeköttetéseit észak felé, tehát főleg szoritsa a temesvári helyőrséget a várba s vágja el annak összeköttetését Araddal, szintúgy az erdélyi oláhokkal, miáltal egyidejüleg a magyarok szervezéseire nézve oly fontos bányavárosok is védve lőnek.

Kiss tehát Nagy Becskerekről jobb szárnyával Csákovára indult, a ballal Bánlokra és Dettára. Itt kapta a hirt, hogy az osztrákok 19-én Temesvárról megtámadták s elfoglalták Német-Boksánt; egyszersmind segélykiáltások jöttek Versecről és Fehértemplomról is. Kiss csapatokat küldött e helyek visszafoglalására és megszállására; hanem e csapatok eltávozása után gyöngébbnek tartotta magát, hogysem valamit komolyan kezdhetett volna Temesvár ellen, visszatért tehát csapatainak maradványával Módosra, hogy innen ismét visszaálljon a szerb vonal elleni védállásába.

Csapatai által zaklattatva, végre elhatározta Kiss az 1848 év utolsó napjaiban támadást tenni Pancsova ellen. December 29-én kezdődtek a mozdulatok. Miután Kiss rendelkezhető csapatait Zichyfalvánál összpontositotta, Petrovosellon át Pancsova ellen indult s 1849 január 3-ikán megtámadta ezt. A támadást visszaverték; Kiss visszavonult s január 5-én két hadoszlopra osztotta seregét, hogy egyrészt Nagy-Becskerekre, másrészt Versecre régi állásába visszahuzódhassék. E visszavonulásban, folyvást üldöztetve a szerbektől, gyötörtetve éhség, hideg és fáradtság által, sok embert vesztettek a magyarok.

Erdélyi események.

Május vége óta az oláh fölkelés Erdélyben, bujtogatva a szászoktól s kéz alatt osztrák tisztektől, főleg a 2-ik oláh határőrezred alezredesétől Urbántól, ki azelőtt hadsegéd volt az országos katonai parancsnokságnál, folyvást növekvőben volt. Sep-

tember végén és oktober elején, azon időben, mely egyformán végzetes volt minden harctéren a magyarokra nézve, mikor az osztrák tábornokok nyilt hadüzenete által a magyarok soraiba mindenütt a szétbomlás kezdett betörni, ekkor kezdtek az oláhok is nyilt erőszakhoz a magyarok és székelyek ellen. Hiába kérték ezek Puchner altábornagyot, az Erdélyben parancsnokló tábornokot ótalom végett. Ez megigérte, de nem mozdult és sok jelből lehetett látni, hogy inkább hajlandó az oláhokat mint a magyarokat segitni. Magyar csapat igen kevés volt az országban. Baldacci ezredes vezérlete alatt álltak s oktober elején Kolozsvárt valának egyesitve, hogy innen az oláh fölkelés elnyomására induljànak.

Ekkor látták be először a székelyek, hogy önmaguknak kell segitni magukon. Egy népgyülésen Marosvásárhelyt oktober 16-kán megkezdték szervezkedésöket. Minden székelynek, akár határőr, akár nem, fegyvert kell ragadni s a fiatal harcképes férfiakat négy dandárba — mindegyik 4000 ember, — beosztották. E mellett megmarad a székely huszárezred. Marosvásárhelyt választották főhadiszállásul, Sombory ezredest a székely hadsereg fővezéreül. Egyuttal hüséget esküdtek itt a székelyek a magyar alkotmányra s fölszólitást intéztek Puchnerhoz, távolitson el az országból minden idegen csapatot.

Puchner erre oktober 18-kán azzal felelt, hogy a magyarokat fölszólitotta, vessék alá magukat a császári hatalomnak s nyiltan az oláhok részére állt. Ugyanazon nap Kis-Enyeden fosztogattak és gyujtogattak az oláhok s néhány nappal utóbb oktober 22 és 23-ikán Zalathnán, mi mellett a legirtózatosabb tetteket követték el.

Az osztrák haderő Erdélyben két fő részre oszlott. A déli hadtest Puchner saját vezérlete alatt Nagy-Szebenben tartotta főhadiszállását, 13 zászlóaljból, 15 század lovasságból állt s négy dandárra volt osztva: Gedeon, Castiglione, Jovich és Kallány tábornokok alatt. Az északi hadtest Wardener tábornok és Urban alezredes alatt Beszterce vidékén állt, $8^2/_3$ zászlóalj s 1 század lovasság. Az osztrákok egész tüzérségét 8 hatfontos és 2 tizenkétfontos üteg, azaz 60 ágyu képezte.

A várak : Károlyfejérvár és Déva, az ideiglenesen meg-

erősitett városok Szeben és Brassó, végre a falakkal körülvett városok: Beszterce, Segesvár, Medgyes, mindkettő a Nagy-Küküllő mellett, Szász-Régen, Szász-Sebes; Fogaras vára s az erőd a Vöröstorony-szorosnál az Olt mellett délre Szebentől, az osztrákok kezében voltak.

Puchner hadüzenete után mindjárt megkezdte müveleteit is, először is a székelyek ellen, hogy teljesen megzavarja azok szervezkedését, mely bár mindenesetre bámulatos gyorsasággal haladott előre, hanem még mindig sokkal ifjabb volt, hogysem egy erős csapásnak ellenállhatott volna, főleg a székely nép könnyen mozdítható jelleménél fogva.

Két hadoszlopnak kellett egyidejüleg megtámadni Marosvásárhelyt, egyiknek északról, másiknak délről.

Az északi hadoszlop Urban alatt elfoglálta oktober 22-én Szász-Régent s most a Maros mentében lassan lefelé jött Marosvásárhely ellen. Innen a székelyek két dandárjokkal ellene mentek; oktober 29 és 31-kén történt két ütközet után Urban kényszeritve lőn Szász Régenbe visszavonulni s itt november 1-én ujra megtámadtatván, e várost is elhagyni. Szász-Régent ekkor a székelyek kizsákmányolták. Ezáltal nagy lökést szenvedett a fiatal székely csapatok fegyelme; a vezérlet, mely nem valami különös volt, szintén megtette a magáét. A bizalom csakhamar eltünt, a mint azt könnyen látni lehetett, mihelyt Gedeon tábornok közeledett délről Marosvásárhely felé.

A hadi tanács, melyet tartottak, föl akarta adni a várost, hanem a nép a mellett volt, hogy védjék. E viszály mind szét-tágitotta a gyönge kötelékeket, melyek a székelységet összetartották s a mint Gedeon november 5-ikén megtámadta őket s ágyúztatni kezdett, a fiatal katonák minden irányban szétfutottak. Gedeon elfoglalta Marosvásárhelyt.

Baldacci ezalatt tétlen állt Kolozsvárnál. Puchner most ellene irányzá seregét, miután egyelőre a székelyektől nem volt már mit félni. Három hadoszlopnak kellett három különböző oldalról megmozdulni, Wardenernak Besztercéről, Gedeonnak Marosvásárhelyről, Kalliánynak Szebenből s november 15-ikén egyesülten megtámadni Kolozsvárt.

Wardenernek két dandára volt, Gedeonnak és Kalliánynak

mindegyiknek egy-egy, ez utóbbi azonkivül jelentékeny megerősitést kapott az oláh népfölkelés által.

Wardener 11-én megszállta Dézset a Szamos mellett s 12-én előhadát Urbán alatt Szamosujvárig inditotta előre.

Ennek hirére Baldacci Kolozsvárnál összegyüjtött mindent, a mit összegyüjteni birt, egészben véve valami 4000 embert, fele honvéd és huszár, a többi nemzetőr. Egész tüzérsége 6 ágyuból állt. E haderővel a Szamos mentében fölfelé nyomult Szamosujvár felé. 13-án ütközetre került a dolog; a magyarok csakhamar teljesen megveretve vad zavarban futottak Kolozsvárra. Szerencsére Urbán nem üldözte őket, mert hiszen csak 15-ikén kellett a támadásnak történni, sőt inkább Deézsre vonult vissza Wardenerhez s csak 15-kén jöttek ujra együtt Szamos-Ujvárra; Gedeon szintugy mint Kalliány, elkéstek.

16-kán Urbán Kolozsvárhoz közeledett. Ennek hirére a legnagyobb zavar támadt itt. Baldaccit s a magyar kormánybiztost Vayt árulással vádolta a nép s elfogta. Egy összegyült csoport aztán egy mértföldnyire elébe ment az osztrákoknak Szamosfalva felé. Urban váratlanul megtámadtatván, eleinte hátrálni kezd, de csakhamar elővezeti tartalék seregét s visszaveri a magyarokat Kolozsvárra, honnan azok azon hirre, hogy Kalliany is közeledik délről a városhoz, tovább futnak a Csucsaszoros felé, hol a Sebes-Körös átvágja az erdélyi érchegységet. Itt Czecz őrnagy összeszedi a sereg romjait s egyelőre átveszi a vezérletet.

Nov. 17-én Urban, Wardener és Kalliány bevonultak Kolozsvárra, honnan előőrseiket előre tolták Gyaluig és Bánffy-Hunyadig a Csucsa-szoros felé. Puchner most a Csucsa szoroson át Nagy-Váradra szándékozott nyomulni s igy a magyarokat minden szilárd támasztól megfosztani a bánátban. Azonban egyrészt összes haderejét kellett e végre összpontositnia, a mi kissé lassan ment; másrészt még mindig gyöngének tartotta magát arra, hogy önállóan valami eredményt vivhasson ki s Windischgrätz herceg hadmüveleteinek megkezdésére várakozott.

Erdélyben ugyan mintegy 17,000 főnyi rendes csapata volt, de a szükséges helyőrségek leszámitásával legfölebb 9000 embere maradt, kiket a határon átvezethetett volna. Az oláh

népfölkelés támogatására sem lehetett számitni az országon kivül, ámbár Erdélyben benn mindenesetre támogatta és növelte az osztrák csapatokat, Ily körülmények közt még négy hét elmúlt tétlenségben. Csak december 17-én kezdték meg ujra a hadmüveleteket. A jobb áttekinthetés kedvéért, az erdélyi harcot, épen ugy mint a szerbekét, még elmondjuk itt az 1849 év kezdetéig.

Miután egy hónap alatt oktober 16-tól nov. 16-ig egész Erdély elveszett a magyarokra nézve s átment az osztrákok kezébe, Czecz, mint láttuk, a Csucsa szorosnál összeszedte Baldacci hadtestének romjait. A beállt hosszu nyugalmas időközt arra használta most, hogy lassanként erősitse magát s oly állást foglaljon el, melyben a magyar határt védheti vagy ha ugy kell, Puchner ellen támadólag fölléphet.

December 15-kén 10,950 gyalog, 1335 lovas és 24 ágyuval rendelkezett már. A gyalogságból felénél valamivel több, 5600 ember volt puskával fölfegyverezve, a többi nemzetőr volt lándzsával és kaszával.

E csapatok a mondott időben következő állásokat foglaltak el :

A jobb szárny, 2 honvéd zászlóalj, 3 zászlóalj nemzetőr s $^1/_2$ század könnyü lovas 6 ágyuval Rickó ezredes alatt a Csucsa szorosnál állt;

a centrum, 3 honvéd zászlóalj, 1 nemzetőr zászlóalj 5 rendes és 2 rendetlen lovas század, 4 hatfontos és 6 háromfontos ágyuval Czecz saját vezérlete alatt Zilahnál és Zsibónál állt a Szamos mellett;

a balszárny végre Zsurmay őrnagy alatt, $2^2/_3$ honvéd, $^1/_2$ nemzetőr zászlóalj, 3 század rendes és egy kis csapat rendetlen lovasság, 8 ágyuval Nagy-Bányánál állt s a Szatmárból Deézsre vezető országuton.

A főhadiszállás Szilágy-Somlyón volt. December 16-kán Bem tábornok érkezett ide a honvédelmi bizottmány azon meghagyásával, hogy Erdélyt hóditsa vissza. Bem 1795-ben Lengyelországban született, 1810-ben, tehát a varsói nagyhercegség idejében fölvétetett a varsói hadapródi növeldébe. Innen 1812-ben a lengyel tüzérséghez lépett ki s 1815-ben a restauratio

után is szolgálatban maradt. Oroszellenes érzelmei sok alkalmatlanságot okoztak neki a szolgálatban; 1830 novemberben rögtön csatlakozott a lengyel fölkeléshez s az Oroszország elleni harc alatt végül az egész lengyel tüzérséget vezérelte. A lengyelek leveretése után Franciaországba vándorolt ki s többnyire Párisban tartózkodott. Az 1848 év ismét katonai tevékenységre hivta föl őt. Eleinte Bécsbe ment s közreműködött annak védelmezésében Windischgrätz ellen. Midőn Bécs elesett, sikerült Magyarországba menekülnie s itt fölajánlotta szolgálatát a honvédelmi bizottmánynak.

Szláv volt, habár lengyel, söt utóbbi időben határozottan panszlavisztikus hajlamokat mutatott, a mi kétségkivül kissé gyanussá tehette őt a magyarok előtt. Nem tetszhetett semmikép a magyaroknak, kik büszkén utaltak arra, hogy ők csak „igaz jogaikért küzdenek“ s azt gondolák, hogy ez valami egészen más, mint egyéb népek forradalmi harcai. E magyarok féltek, hogy hasonló „kalandorok“ által „forradalmi“ útra ragadtatnak, — mintha a bécsi bureaukratia véleménye szerint — régóta nem lettek volna már a forradalmi úton. Kossuth, ki szabadabb nézetekkel birt, mint honfiainak nagy része, s különösen azon véleményben volt, hogy a magyar és lengyel nagyon jól megférnek együtt, Erdélybe küldte a lengyel tábornokot, hol mi sem volt már elveszthető, csak nyerhető.

Bem értekezett Czeczcel terve fölött. Ő maga a bal szárnynyal Deézsen át Kolozsvárra akart nyomulni, ugyanazon pontra kell majd a centrumnak és a jobb szárnynak is irányozni magát. Csak miután az egész magyar hadtest összpontositva lesz Kolozsvárnál, csak aztán fogják meghatározni a további mozdulatokat. December 17-én Bem Nagy-Bányára utazott.

A Bem-féle támadó terv azáltal is elősegittetett, hogy Puchner egyidejüleg támadásra indult a Csucsa szoros ellen. Puchner december 19-ét tűzte ki a támadásra.

Wardener mintegy 4000 emberrel e végre 17-kén állást foglalt Bánffy-Hunyadnál. 19-kén innen a Csucsa szorost kellett volna megtámadnia.

Egyidejüleg Urban 2000 emberrel Bánfi-Hunyadtól északkeletre Nagy-Almásnál állitatott föl a hasonnevü folyam mellett.

Meghagyatott neki, hogy Wardener támadását segitse azáltal, hogy az Almás mentében fölfelé Börvény völgyébe előnyomuljon hol Rickó osztályának bal szárnya állt, vonja aztán a magyarok figyelmét e pontra s ezáltal távolitsa el a főszorostól.

Zsibónál aztán még egy harmadik osztályt állitottak föl, többnyire oláh népfölkelést, hogy a magyarok centrumát figyelemmel kisérjék s a vállalat jobb oldalát födözzék a Csucsa szoros felé.

Urban már dec. 18-án előrenyomult a Börvény völgyébe, hanem itt nagyon erősen fogadták s visszaverték Nyiresre.

19-én Wardener támadást kezdett a főuton s Urbánnak is ujra a Börvény völgyébe kellett nyomulni.

Wardener a magyarokat, kik Csucsa előtt az országuton keresztül igen előnyös állást foglaltak el, igyekezett eleinte körülszárnyalással kiszoritni onnan, hanem a körülszárnyaló hadoszlop területi nehézségek miatt nem hatolhatott előre. Most Wardener a főuton a Kőrös mentében próbált támadni, hanem a kedvezően felállitott magyar tüzérség, mely az egész országut fölött uralkodott, meghiusitotta mind e kisérleteket. Wardenernek végre föl kellett hagyni velök s Bánfi-Hunyadra visszavonulni. A magyarok, kiknek a Bem alatti bal szárny megérkezésére kellett még várakozniok, nem üldözték őt. Urban dec. 19-én sem volt szerencsésebb mint előtte való nap.

19-én rövid kis ütközetre került a dolog Zsibónál is az ott álló magyarok s az oláh fölkelők közt. Az utóbbiakat a puszta ágyutüz rendetlen visszavonulásra kényszeritette.

Az osztrákok most semmihez sem kezdtek, mig további csapatokat nem vonnak össze. Hanem e közben Bem megkezdte müködését.

Ez dec. 23-án Nagy-Bányáról elért Deézs tájékára, itt meg vert egy Kolozsvárról ellene küldött osztrák hadosztályt s kényszeritette azt oldalt a Szamos mellett Bethlenen át Besztercére visszavonulni. 24-én aztán a kolozsvári uton Szamos-Ujváron át föltartóztatlan előrenyomult Válaszutig. Ugyanazon nap a magyarok centruma is fölkerekedett Zsibóról; hogy ezt föltartsa, Urban hadosztálya a zsibó-kolozsvári uton Hidalmásig jött; azon ban a magyar centrum nem Hidalmásra, hanem Deézsre ment,

hogy egyenesen Bemet kövesse s 25-én akadálytalan megérkezett Bem után, ki 26-án Kolozsvárt akarta megtámadni.

Wardener már 24-én Bem előnyomulásának hírére kiüritette Bánfi Hunyadot s Kolozsvárra huzódott; 25-én kiüritette ezt is és dél felé Thordára vonult. Rickó, mihelyt értesült arról, hogy Bánfi Hunyadot elhagyták az osztrákok, Csucsáról oda nyomult elő s 26-án Kolozsvárra. 26-án Bem is megszállta bal szárnyával s a centrummal e várost.

Urban Hidalmáson csak 25-én nagyon későn hallotta meg, hogy Bem Kolozsvárhoz közelit; azt hitte, hogy Wardenerrel még egyesülhet ott s éjjel Kolozsvárra indult; a mint közelébe ért, hallotta, hogy Wardenert nem találja többé ott s mellékutakon most Apahida felé fordult. Az éji homályban sikerült neki, észrevétlen keresztülszökni Bem csapatai közt, csak utóhadát vették észre a magyarok másnap reggel Papfalvánál, nyugotra Kolozsvártól, azt meg is támadták s nagyrészt elfogták. Urban Apahidától északnak fordult a Szamos felé s Bethlennél egyesült Jablonski tábornoknak dec. 23-án Deézsről elűzött hadtestével.

Bem Kolozsvárnál és Thordánál Wardener szemmeltartására s ha délről netán ismét előnyomulna, föltartóztatására, 3 zászlóaljat, 2½ század lovasságot és 10 ágyut állitott föl Czecz alatt; egy ⅔ zászlóalj, ½ század lovas és 2 ágyuból álló csapat Szamosujvár megszállására forditatott; a többivel, 4½ zászlóalj gyalog, 7 század lovasság és 18 ágyuval — mintegy 4600 emberrel — Bem még dec. 26-án Kolozsvárról ismét Deézsre indult, hogy innen először is Berszterce ellen forduljon, ezt elfoglalja s ezáltal hátát biztositsa hadmüveletei számára.

27-én megérkezett Deézsre s 28-án Bethlenre ment a Szamos bal oldalán. Itt az ellenségre talált, Jablonskira és Urbanra, kik a Bethlen folyam jobb partján állást foglaltak. 29-ikén Bem megtámadta őket. Mindjárt egész tüzérségét a homlokra fölállitotta s élénk tüzelés által, kedvenc ágyuival megingatta az osztrákok sorait s a jégen átvezetett gyalogság támadása az ellent visszavonulásra birta, ekkor reá eresztette a huszárokat s a visszavonulás futássá vált. Az osztrák hadtest ez alkalommal szétvált. Jablonski visszament egyenesen Besztercére, Urban pe-

dig északi irányban Naszód felé visszaszoritatott a felső Szamoshoz.

Bem maga követte Jablonskit Besztercére s Rickót küldte Urban ellen Naszódra. December 31-én mindkét pontot megtámadták a magyarok s kényszeritették az osztrákokat a Borgo szoroson kivonulni Bukovinába.

Bem háborgatta őket e visszavonulásban, Tihutzáig üldözte s itt 1849 január 3-án még egyszer megtámadta.

Jablonski és Urban csapatai ezáltal oly siralmas állapotba juttottak, hogy Bem föltehette, miszerint egy ideig békében marad tőlük; e békét arra akarta használni, hogy Erdély déli részét visszahóditsa.

Ily módon az erdélyi harc 1848 végén szerencsésen kezdődött meg a magyarok részére s Bem nagy mértékben megnyerte csapatai bizalmát.

Harmadik szakasz.

Vindischgrätz herceg támadó föllépésétől kezdve Pest városának a magyarok részéről kiüritéseig.

1848. december közepétől 1849. január elejéig.

A magyarok ereje és állása az osztrák támadó föllépés megkezdésekor.

1848. dec. közepén, mint már előbb emlitők, az osztrákok annyira mentek előkészületeikkel, hogy megkezdhették Magyarország leigázására hadmüveleteiket. Mig ez időpontig az ügyek meglehetős zavarosan bonyolodnak egymásba, határozatlanság, bizonytalanság, zavar uralkodik minden viszonyban, a katonaiakban ép ugy mint a politikaiakban, mig az elbeszélés, bár mennyire igyekezzék is kerülni, mégis szenved ez alatt, most szilárdabb alapra jutunk; az elemek kiváltak egymásból s tisztán ellenségesen állnak szemben egymással.

Itt először is teljes áttekintését akarjuk megkisérleni az összes magyar hadak erejének és állásának decemberben.

A magyar haderő elemei még ugyanazok, melyeket előbb ismerni tanultunk: sorgyalogság, huszárok, honvédgyalogság és tüzérség, szabadcsapatok, nemzetőrség és népfölkelés, de most már egészen más viszonyok közt lépnek föl, mint a szerbek és horvátok elleni harc kezdetén.

A régi magyar sorgyalogságból 21 zászlóalj volt az országban s a magyar kormány rendelkezése alatt, azaz nem oly várakban helyőrségül, melyek mint Temesvár és Arad, az osztrákok mellé nyilatkoztak; ehhez járultak a Zanini és Ceccopieri olasz ezredek azon osztályai, melyek a magyarokhoz álltak s melyeket szintén valami 2 zászlóaljra számithatni. Ha 700 emberrel számitjuk a zászlóaljat, ez 16,000 emberre rug.

A forradalmi harc sajátképi gyalogsága a honvédek, melyek mostantól kezdve a többiek háttérbe tolásával folyvást szaporitatnak. Dec. közepén 35 zászlóalj állt közülök a harctéren; minden zászlóaljat 1000 főre számitunk. A honvédekkel használhatóság tekintetében csak az idegen csapatokat lehet egyen-

lőknek tekinteni, kik közé 1400 lengyel két legióban Wisocky és Bulharin alatt, továbbá a bécsi önkéntesek, a bécsi akademiai legio s egy csapat ugynevezett tyroli vadász, összesen 600 ember, számithatók. A honvédgyalogság az idegen függelékekkel együtt 37,000 emberre tehető. — 25 honvédzászlóalj, azaz 25,000 ember december közepén alakuló félben volt s rövid idő alatt részt vehetett a harcban; a honvédgyalogság összege tehát 62,000 emberre rúg 1848 dec. végén.

A négy szabadcsapat intézményével fölhagytak, mióta Ausztria ellen határozott állást foglalt el Magyarország; láttuk, hogy különösen Görgey mennyire sürgette, hogy az önkéntes zászlóaljak honvédekké alakitassanak át, vagy ha ez lehetetlen, egészen oszlattassanak föl. Ennek következtében december közepén csak mintegy 12,000 ember volt még rendelkezés alatt az önkéntes zászlóaljakban.

A közönséges nemzetőrök és népfölkelés használhatósága fölött már kimondtuk véleményünket. E csapatokat tehát itt egyátalán számitásba sem vehetjük; ha valami átlagos összeget akarunk fölvenni, hogy mennyire tehető föl az egyes esetekben és egyes helyeken valóban hasznosan alkalmazott népfölkelés, ugy 15,000—20,000 embert számithatunk.

A magyar gyalogság legnagyobb számául december végén körülbelül 100,000 embert lehet fölvenni, december közepén 70,000—80,000-et.

A huszárezredekből 10 legalább részben az országban volt a honvédelmi bizottmány rendelkezésére, összesen 70 század a 80 helyett, a mennyiből kellett volna ez ezredeknek állni. Két ezred, az 5. és 7. számu egyáltalán nem volt képviselve, ezek Olaszországban álltak. Oktoberben elhatároztatott a mondott 10 ezredet, a mennyiben nem voltak teljesek, kiegészitni, a két hiányzót ujak által pótolni s azonfölül még 6 új ezredet alakitni. A hat új ezredből dec. közepén 8 század volt teljesen kész; azon fölül még mintegy 1000 ember volt a törzshelyeken. Ha egészben véve 80 századot számitunk ez időben, 120 lóval mindegyik századot, körülbelül eltaláljuk az igazi számot. Ez 9600 főnyi lovasságot tesz.

A magyar tüzérség teljesen honvéd tüzérség volt, melynek

alakitása 1848 juniusban kezdődött. A törzst az 5-ik sz. osztrák tüzérezred adta. Ennek következtében Velencénél ugyanazon ezred legénységei álltak szemben egymással. Magyarország technikailag képzett ifjusága kiváló előszeretettel tódult a honvéd tüzérséghez s ez nemsokára, bár eleinte hadképzettségi hiányt lehetett szemére vetni, kitünő csapat lett.

Épen a tüzérség az, melyben soha sem szenvednek hiányt a gyorsan alakitott nemzeti és forradalmi hadseregek. Mindenesetre megfoghatatlan tünemény a régi copf emberei előtt, kik fejökbe vették, hogy tüzért nem lehet 11 vagy 14 évnél rövidebb idő alatt kiképezni; igen megfogható azonban azok előtt, kik tudják, hogy épen a tüzért könnyebb betanitni egyszerü teendőire, mint a gyalogot. A tudományosan képzett tüzérek tisztelői mindig elfeledik, hogy igen jó tüzér lehet valaki, a nélkül hogy a tüzértudomány összes tartalmából csak ezredrésznyit is ösmerne. A pár hét vagy hónap alatt képzendő seregeknél legnagyobb nehézséget a szükséges mozgalmi képesség megszerzése okoz, nem kap az ember összeillő lovakat, kocsisokat, kik nyeregből tudnának hajtani. Oly országban mint Magyarország dús lótenyésztésével, lovon született és felnőtt pusztai lakóival, e nehézség is annál könnyebben legyőzhető volt, mivelhogy az osztrák tüzérség sem tüntette ki magát soha valami nagy mozgalmi képessége által. December közepén legalább 200, dec. végén 250 ágyu állt 5—6000 tüzérrel az ellenség előtt.

Dec. közepén tehát az összes magyar haderőt, mely a hadmüveletek számára talpon állt, ha a nemzetőrök és népfölkelés támogatását is tekintetbe veszi az ember, 100—110,000 főre számithatni.

Ezek a mondott időben köröskörül az ország határain igy voltak fölosztva:

A morva-sléziai határon Benicky és Querlonde alatt, többnyire népfölkelés 3000 ember.

Felső dunai hadsereg Görgey Arthur alatt 30,000 ember.

A Mura mellett és a stajer határon Perczel Mór alatt 6000 ember.

Az alsó Dráva és Duna közt Szlavonia szemmeltartására Földváry, Batthyányi Kázmér és mások alatt 4000 ember.

Bácsban és Bánátban Eszterházy, Kiss, Máriássy, 23,000 ember.

Az erdélyi határon Czecz alatt 8—10,000 e.

Felső Magyarországban Kassánál Gallicia szemmeltartására Pulszky alatt 8000 ember.

Továbbá a várőrségek Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkácson 16,000 e.

Egy pillantás e csapatfölosztásra mutatja, hogy lehetetlen, miszerint világos hadmüveleti terv szolgált volna ennek alapjául. Véletlen körülmények által alakult ez csak igy; nagyban ép oly határvédvonal, mint kicsiben az előbbi volt a szerbek ellen. Valóban nem is volt a magyar kormánynak ez időben semmi hadmüveleti terve. A honvédelmi bizottmány az egyes csapatvezéreknek egyszerüen azon utasitást adta, „hogy a rendelkezésükre álló erővel védjék az ország határait s a vitézségükre bizott országrészeket az osztrákok ellen.“

Ha valódi védelmi terv létezett volna, ez csak is védelmi lehetett volna, miután fölhagytak a támadó följépéssel Jellacsics ellen, Windischgrätz ellen pedig sajátkép soha sem is akartak följépni. Ez igaz. De ha a védelmi eljárás hatásos akar lenni, benne kell lenni, bármikép is, a visszacsapás gondolatának. Itt nem látunk semmi ilyest. Miután a viszonyokból látszott, hogy az osztrákok támadása concentrált lesz, a határ minden pontjáról Pest felé irányzott, a védelmi tervnek is nyilván azon gondolaton kellett volna alapulnia, miszerint valamely ponton az osztrák hadosztályok egyike fölött döntő győzelmet kell nyerni, hogy aztán sorban igy tehessenek a többi osztálylyal egyenként.

E gondolatnak azonban legkisebb nyomát sem találni a csapatfölosztásban. A felső dunai hadsereg, melyet a főhadseregnek kellett tekinteni, nem sokkal volt erősebb mint a bácsbánáti, mely december közepén, a mint láttuk, egészen passiv magatartásba esett vissza. E felső dunai hadsereg, ámbár az egyes magyar hadosztályok közt a legerősebb, mégsem volt megközelitőleg sem oly erős, mint az, melyet Windischgrätz tábornagy ellene vezethetett.

De hát nem volt-e lehetséges e felső dunai hadsereget már most 60,000 főre emelni? Kétségkivül lehetett volna, tekintve a

rendelkezés alatt álló csapatok számát, ha meggondolja az ember, hogy a rendes csapatokat a mellékpontokon nagyobb mérvben lehetett volna népfölkelés és nemzetőrök által pótolni, mint a hogy történt, mely mellett természetesen nem lehetett azon véleményt táplálni, hogy nemzetőrök és népfölkelés által valami nagy döntő események vitessenek végbe, hanem bizonyára lehetett arra számitni, hogy az egyes osztrák hadtesteket egy ideig föltartják, addig mig valamely főponton a magyarok részére kedvező döntő esemény történik.

Már láttuk, hogy Kossuth ösztönszerüleg ily tervet követett. Folytonosan a felső dunai hadsereg erősitése mellett működött. Senki más nem jutott a helyzet fölismerésére s arra, hogy szükségkép valami katonai célpontot kell kitűzniök. A honvédelmi bizottmánynak s magának a hadügyministernek Mészárosnak csekély tekintélye a vezérek és csapatoknál minden Kossuth nézetei szerint hozott rendszabályt meghiusitott. A parancsnokok mindegyike a különböző harctéreken a magáét tartotta a legfontosabbnak, minden erővel ellenszegült annak, hogy csapatokat vonjanak el tőle, vagy hogy alárendeljék őt más vezérnek.

Hasonló módon működtek személyes ellenségeskedések is, mint például Perczel Mór és Görgey Arthur közt. Puszta véletlen volt tehát, melyet csupán csak az eddigi események folyama idézett elő, hogy a Windischgrätz alatt álló osztrák főhaderővel a magyarok részéről szintén a főhaderő állt szemben. Mert ilyennek lehetett tekinteni a felső dunai hadsereget, habár csak 30,000 főből állt is, mert valóban minden egyes hadtest közt számra nézve a legerősebb s mert azonfelül minőségére nézve is legkülönb volt; aránylag számos sorgyalogsága és próbált honvéd zászlóaljai voltak s a mellett több szakértő tisztje mint bármelyik más hadosztálynak.

Az osztrák hadcsapatok ereje és állása december közepén.

Osztrák részről december közepén következő haderők álltak a magyarokkal szemben: *)

Frischeisen alezredes hadoszlopa, Teschennél és a Jablunka szorosnál, melynek hivatása volt Hurbán tót önkénteseivel együtt működni a Vág völgyében Benicky és Querlonde ellen, 1000 ember.

Simunich altábornagy csapata Gődingnél a Morava mellett Görgey jobb szárnya ellen, 5000 e.

Bécsnél Windischgrätz herceg közvetlen vezérlete alatt, Görgeyvel szemben 52,000 e.

Windischgrätz herceg főhadseregének tartaléka gyanánt tekinthető Bécs helyőrsége, mely Auersperg gróf altábornagy vezérlete alatt a kormányzó Welden táborszernagy rendelkezésére visszamaradt s melyből még aztán jelentékeny csapatok küldettek Magyarország ellen, 19,000 e.

A stajerországi határon Perczel Mórral szemközt Nugent táborszernagy alatt 6000 e.

Bácsban és a bánátban az aradi és temesvári várőrségeket is beleértve, 38,000 e.

Erdélyben Puchner alatt a helyőrségeket is ide értve 17 ezer ember.

Galliciában gróf Schlick altábornagy alatt Pulszkyval szemben 8000 e.

Az osztrákok összes rendes hadereje tehát, mely Magyarország ellen mozgósittatott, 140,000 emberre rugott, melyből legfölebb 46,000-et lehet leszámitni a helyőrségekre, mig épen annyi tót, szerb, horvát és oláh fölkelőt lehet helyébe számitani.

---

*) Lásd az e szakaszhoz tartozó A. és B. alatti mellékleteket.

Kétségtelen tehát, hogy kezdetben az osztrákok túlsulyban voltak; még nagyobb e túlsuly, ha megfontoljuk, hogy az osztrák csapatok legnagyobb része régi, jól szervezett és fegyelmezett ezredekből állt s hogy mind az előszámlált hadcsapatok fölötti fővezérség a Magyarország lecsendesitésével megbizott Windischgrätz tábornagyra ruháztatott.

Az osztrák hadmüveleti terv.

Az osztrák fővezér Windischgrätz herceg 1787-ben született s már 1804-ben császári szolgálatba lépett. Részt vett az 1805, 1809, 1813 és 1814-iki hadjáratokban, 1826-ban vezérőrnagygyá s 1833-ban altábornagygyá lett, 1848-ban parancsnokló tábornok volt Csehországban. Ez állásban találta őt az 1848 év. Egy igeig most Bécs katonai kormányzójává lőn, de csakhamar visszatért Prágába előbbi állomására. Itt fegyveres erővel elnyomta a juniusi napokban a fölkelést. Merev aristokrata lévén, egyesitette az aristokratikus előitéleteket az öreg katona előitéleteivel minden szabadelvü mozgalom ellen. Ellenszenvét ez ellen, ha lehet, még fokozta az, hogy a juniusi fölkelés alkalmával Prágában nejét egy lövés megölte. Miután a gyengén szervezett prágai fölkelés fegyelmezett csapatokkal szemben habár csak látszólagos és rövid sikerre sem számithatott, igen csekély erővel leveretett. Ez újolag megerősitette Windischgrätz herceget azon nagyon is nyiltan kifejezett nézetében, hogy a szabadelvü irány minden párthivei, vezérek és katonák egyformán csak rirgyrongynép, melyet egy pár kartácslövés szétkerget. Valami rendkivüli szellemi tehetség, mely képessé tette volna őt a körülmények szerint különbséget tenni, nem jutott a hercegnek osztályrészül.

Szükséges volt e megjegyzéseket Windischgrätz hercegről előrebocsátani, mert ezek kulcsot nyujtanak az ő magatartásához a magyar hadjárat alatt. Az elbeszélés folyama alatt elégséges alkalom lesz a mondottakat bebizonyitni s másodlagos irányban megerősitőleg kitágitni.

Windischgrätz Magyarország elleni működését ugy tekin-

tette mint valami nagyobbszerü rendőrségi rendszabályt. Az arányok itt valamivel nagyobbak voltak mint a prágai fölkelésnél, hanem csak is ez látszott neki egyedüli különbségnek. Magyarországban, igy okoskodott, egy lázitó párt létezik, melynek ki kell lábai alól venni az alapot. E párt fővezetői egyrészt az országgyülésben ülnek, másrészt „az ugynevezett" hadseregben. Hanem a hadseregben sok „elcsábitott" is van; ezeket proklamatiókkal vissza lehet téritni kötelességükhöz; minden köteléket, mely a magyar haderőket még valamikép összetartja, teljesen szétbontanak e proklamatiók. A magyar forradalmárok főtanyája Pest. Ha ezt elveszik tölük, ennek nagy moralis hatása lesz; ha még ezenfölül sikerül, némileg afféle hajtóvadászat által, minden igy vagy ugy katonailag szervezett csapatot Budapestre összeterelni s igy egy csapással megsemmisítni, ugy annál jobb. A „lázadóknak" ily módon teljes lehetlenné tétetik, hogy uj központot teremtsenek vagy keressenek maguknak. A dolognak pedig sikerülni kell. Semmi egyéb sem szükséges hozzá, csak az, hogy a különböző hadtestek és csapatok, melyek köröskörül föl vannak osztva Magyarország határán, egyszerre nyomuljanak elő az ellenökben álló hadcsapatok ellen, folyvást a végcél — Pest felé tartva. Ez útjokban a körületről a központ felé mindent szétbomlasztanak és megtizedelnek majd, a mit előtalálnak. Pesthez érkezve nem sok bajba kerül majd megadni a lázadóknak a végső csapást. Ha már egyszer Pest el van foglalva, még csak az marad hátra, hogy az ellenséges hadsereg szétszórt romjait rejteklyukaikban fölkutassák, ott teljesen megsemmisitsék, a mi előreláthatólag semmi nagy munkába nem kerül, miután e romok mindenesetre siralmas állapotban lesznek már akkor.

Az átalános terv első része tehát concentrált előnyomulás volt az osztrákok minden hadteste és csapata részéről Magyarország határaitól a központ, Pest felé.

Ez előnyomulásnak gyorsan kellett történni, hogy a moralis hatást nevelje; már ez okból is az egyes hadtesteknek azon pontokról kellett kiindulni, a hol épen összegyülve valának, már csak ez okból is nem lehetett hosszadalmas előkészitő, összpontositó hadmenésekre gondolni, hogy a támadó tömegek más cso-

portozata eszközöltessék a támadó föllépés megkezdése előtt. De nem is tartották ezt szükségesnek, miután az osztrák csapatok minőségét legalább is kétszer oly nagyra becsülték mint a magyarokét. Ha tehát valamely hadtestnek nem sikerülne is gyorsan szerencsével előre törni, ugy ez azt föltételezte, hogy kétszerte oly nagy magyar haderő áll ellenében, a mi minden többi hadtestnek és csapatnak, mely Magyarországba valóban benyomul, előnyére válik.

Mi itt Windischgrätz herceg alapeszméjét, a mennyire lehet, azon alakban adtuk elő, melyben az megérthető.

De nem lehetett-e ily hadmüveleti terv ellen már előre alapos ellenvetéseket emelni?

Valóban rögtön szembetünik, hogy ily hadműveleti terv nagyon jó lehet oly ország ellen, melynek 100 mértföldnyi határterülete van, s mégis teljesen hibás lehet oly ország ellen, melynek határterülete valami 300 mértföld, mint a mennyire a magyarok kezében levő országrészt akkorában számitni lehet, tehát oly ország ellen, hol száz ut marad a kikerülésre, főleg ha a szervezett haderők ellen nem bir az ember legalább kétszeres tulnyomó erőt állitni. Aztán nagyon figyelembe lett volna veendő az is, hogy Magyarország igen távol volt még erejének teljes kimerültségétől. Vagy szabad lett volna hinni azt, hogy az a 100,000 ember, a mennyiből állhatott körülbelül a magyar rendes hadsereg, az ország katonai erejét teljesen kimeritette? Sőt inkább nem kellett-e tudni, hogy uj, semmikép sem megvetendő katonai szervezések voltak folyamatban?

Hogy helyi népfölkelések mozgó csapatokat föltétlenül nem pótolhatnak, hogy nem képesek positiv eredményeket eszközölni, az bizonyos; hanem nagyon is képesek rendes, mozgó csapatoknak határozott akadályokat késziteni, föltartani őket, positiv előnyök kivívásában akadályozni vagy azoknak kivívását késleltetni. A kedélyek izgatottsága mellett Magyarországban legkevésbbé sem volt valószinütlen, hogy efféle népfölkelések és nemzetőrök mindenütt alakulnak, hol az ellenség valóban megjelenik, mig valószinüleg sehol nem keltek föl, hol az ellenség meg nem jelent s közvetlen nem fenyegetett. Mennél több hadoszlopban, mennél több különböző oldalról nyomulnak tehát

az osztrákok az országba, annál több új erőt élesztenek tehát föl, melyek szúnnyadozva maradtak volna, ha az osztrákok nem oly sok ponton nyomulnak be, hanem hatásukat jobban központositják.

A Magyarországba különböző oldalokról benyomuló hadoszlopok számával tehát növekedett a valószinüség is, hogy nem egyikök vagy másikok, hanem aránylag igen sokan közülök föl fognak tartóztatni utjokban, hogy az összemüködés megzavartatik, a hajtóvadászat eszméje tehát, az egész hadmüveleti terv alapeszméje csak eszme maradt, melyhez mi sem hiányzott egyéb mint a kivitel.

Ezek bizonyára fontos ellenvetések Windischgrätz herceg egész rendőri operatio terve ellen. Hanem még tovább kell mennünk; azt kell kérdeznünk: nem becsülte-e túl Windischgrätz herceg magát és csapatait? Igen! túlbecsülte mindkettőt Nem vette számitásba a rosz évszak, a magyar mocsárok befolyását, a lakosok habár csak néma ellenséges érzületét, mely mindenkor elég legalább arra, hogy a katonákat megfoszsza a szokott kényelmektől.

Túlbecsülte továbbá önmagát. A franciák még csak nemrég azt állitották, az osztrák tábornokok csak tábornoki álruhába öltözött nagy urak. E megjegyzés teljesen illik Windischgrätzre. A mily gőgösen és megvetőleg bánt Windischgrätz — mások ezt leereszkedésnek nevezik — oly emberekkel, kik fogalmai szerint mélyen alatta álltak, oly gyönge volt azok iránt, kiket „rangtársainak“ nevezett. Ezek irányában megszünik minden „erély“. Ily módon a herceg legkevésbbé sem tartotta kezében alvezéreit, a mi annál inkább szükséges lett volna, minél nagyobb volt a hadmüveleti kör. R e n d e s e n nem követték parancsait; g y a k r a n az ellenkezője történt annak, a mit rendelt. A szép Jellacsics valódi enfant terrible volt, mely minőségében gyakran fogunk találkozni vele. Ez emberek ellen Windischgrätznek nem volt semmi fegyvere; csak boszankodott és panaszkodott, pedig — nem állhatjuk meg, hogy itt előre meg ne jegyezzük, a mi később kétségtelen ki fog világlani — gyakran veszélyesebb ellenségek voltak ezek, mint a magyarok.

Hadmüveleti tervek az osztrák és a magyar főhadsereg számára: a küzdtér.

Windischgrätz herceg főhadseregét három hadtestre osztotta; az első Jellacsics, a második Wrbna, a harmadik vagy tartalék hadtest Serbelloni alatt; minden hadtestnek 2 hadosztálya volt s 4 vagy 5 dandárja.

Novemberben a hadsereg a Simunich hadcsapatával együtt mely közel összeköttetésben müködött vele, következő állást nyert:

Az első hadtest s a tartalék lovassági osztály Lichtenstein alatt a Lajtánál; mögötte a tartaléksereg gyalogsága.

A jobb szárnyon Bécs-Ujhelynél, előörseit a Lajtához tolva a soproni országúton állt egy csapat, 8 század gyalog, 2 század lovas, Horváth ezredes alatt;

a Duna bal partján Schlosshof és Marcheggnál a második hadtestből a Jablonowski dandár, Angernnál a Wyss dandár, e mögött a hadtest zöme;

balra tőle Gődingnél, előörseivel a fehér hegység mellett Jablonic és Szenics felé, a Simunich hadosztály.

A Duna mint 2—3000 lábnyi széles és 50 lábnyi mély hatalmas folyam hömpölyög a Lajta beömlésétől Vácig 22 mértföldnyi hosszaságban, de rendes vizállás mellett csekély sebességgel, nyugotról kelet felé, itt azonban irányt változtat s északról dél felé fordul s megtartja ez irányt Budapesten alól is egész a Dráva beömléseig. Pozsonynál a Duna főágától elválik egy ág, mely északfelé jelentékeny ívet képez s csak Komáromnál egyesül ismét a nagy Dunával. Ez ág Pozsonytól Gutáig, hol a Vág bele szakad, érsekújvári Duna nevet visel, innen kezdve Vágdunának nevezik, a nagy Dunával együtt ez képezi a 11 mértföld hosszu, 3 mértföld széles Csallóközt. Egy másik Pozsony alatt délfelé hajló ág, mely már Győr alatt egyesül a nagy Dunával, a mosonyi ág, amazzal együtt egy második szigetet képez, a Szigetközt.

Egy hadsereg számára, mely az épen megjelölt dunai vonaltól délre akar működni, déli határul a Fertő tavának északi végét, továbbá a Hanságot, egy nagy mocsárt, mely a Fertő tavának déli végétől keleti irányban egészen a Dunáig, Mosony és Győrig terjed, végül a Balaton északi végét s a velencei tót tekinthetni. A vidék e déli határ s a Duna közt nyugoti felében a Lajtától Győrig roppant sík, keleti felében Győrtől Budáig halmos és hegyes. A főhegylánc, mely azonban csak 5—600 lábnyira emelkedik a Duna tükre fölött, a Vértes hegyek, északi folytatása a bakonyi erdőségnek, melyek Veszprém tájáról egész Visegrádig huzódnak.

Az egyetlen jelentékeny folyam, mely a Lajta és Buda közt a jobb parton a Dunába ömlik, a Rába, mely Stájerországban a fischbachi havasokon ered, Magyarországban 100—200 lábnyi széles és Győrnél a mosonyi Duna-ágba ömlik.

A Rába és a Vértes hegyek az egyedüli, bizonyára jelentéktelen akadályok, melyeket egy hadseregnek, mely Ausztriából a Duna jobb partján akar Budára előnyomulni, legyőzni kell.

A bal parton ellenben először is mindjárt Pozsony környékén jönnek a kis Kárpátok vagy a fehér hegység, mely meredeken és sürün terjed a folyamig; aztán épen ugy tovább több ágban, az északtól dél felé ömlő patakoktól megszaggatva, a magyar érchegység lejtői; oly folyamokon kell itt áthatolni mint a Vág és Nyitra, mely mindkettő a Vágdunába szakad; a Zsitva, Garan és Ipoly, melyek mind hegyi folyamok sziklás mederrel s ennélfogva nehezen áthatolhatók felső folyásukban, mig alsó menetükben a Vág, Nyitra és Zsitva mocsárosak. A Vág, e folyamok legjelentékenyebbike mintegy 400 lábnyi széles.

E folyamok mind, valamint a Duna is, hirtelen áradásoknak vannak kitéve, főleg tavaszszal és nyár végén, mikor aztán az alacsony partokat elöntik.

A Duna déli részén fekvő vidék átalán jobban van müvelve, mint az északi, a cultura amott jobban kiirtotta az erdőket s megjavitotta az utakat. Hanem egészben véve hiányzanak Magyarországban a jó utak; a községi és mellékutak mind roszak és elhanyagoltak, csak a nagy országutak járhatók minden évszakban, hanem ezek sincsenek mind kikövezve. Bármily gaz-

dagon van is Magyarország a természettől megáldva, az osztrák kormányrendszernél még inkább okozta a jobbágyi állapot, melyben a földmivelő nép legnagyobb része volt, hogy a meglévő áldás nem használtatott föl.

A mondottakból eléggé kitünik, hogy Windischgrätz hercegnek működési vonalát inkább a jobb mint a bal partra kellett áttennie; a jobb parton a legrövidebb úton jutthatott el Budapestre, jobb élelmezése, kevesebb természeti akadályai voltak. El is határozta magát a jobb parton való működésre.

A legfőbb közlekedési eszközök itt következők: a nagy postaút Bécsből a Duna mellett megy; Bécsből Haimburgon át jön, Köpcsénynél magyar területre lép, Magyar-Óvárnál átmegy a Lajtán; itt egyesül egy Bruckból jövő országúttal s kis darabra tovább, Mosonynál, a Bruckból jövő nagy országúttal. Mosonytól Győrig csak a postaút megy; Győrből ez utóbbi eleinte a Duna mellett halad Gönyőn, Ó Szőnyön át Táthig, hol délkeletre hajol Veresváron át Budára. A mészárosok útja Győrtől Bábolnán át megy, Nagy-Igmándnál átkel a Concó patakon, mely Komáromtól nyugotra a Dunába szakad, aztán Bánhida és Bicske közt áthalad a Vértes hegyeken s Buda-Őrsön át Budára visz. Egy harmadik út Kis-Béren át, Sárkánynál átmegy a Vértes hegyeken, aztán Moóron, Székesfehérváron át, innen Martonvásáron, Tétényen keresztül visz Budapestre. Keresztbevágó összeköttetések meglehetős számmal vannak ez országútakon, hanem csak Buda közelében, a Vértes hegyektől keletre jó karban vannak ez országutak és kikövezve.

A reánk nézve fontos városok mind a Duna mellett fekszenek. Némely megjegyzésekkel előszámláljuk:

Pozsony 40,000 lakossal. A város a folyó bal, egy külvárosa jobb partján fekszik; a Duna itt 900 láb széles s hajóhidat visel hátán.

Győr a Rába s a Rábca összefolyásánál s a mosonyi Duna-ággal egyesülésénél fekszik. A Bécsből jövő postaút, miután Abda falun áthaladt, átmegy a Rábcán, félórányira az abdai hidtól átkel a Rábán is és a folyam jobb partján bemegy a városba, melynek egykori, 1809-ben lerombolt erőditéseiből még némi maradványok fönnállnak. A Rábca s a mosonyi Duna-ág

közt fekszik Győr-Sziget külváros, a Duna-ág balpartján Győrrel szemben Révfalu. Győrnek 14,000 lakosa van.

Komárom főrészével a Csallóköz keleti csúcsán fekszik; e csúcs légszélső részén áll a régi vár, nyugotra tőle az új város erőditéseivel; végül még tovább nyugotra egy újabb időbeli bővités, a legszélsőbb nyugoti, az osztrákoktól ugy nevezett palatinalis vonal, melyet a magyarok a háboru alatt Kossuth-vonalnak neveztek el. 1848-ban e vonalból öt nagy váracs volt készen a közbeneső védgátakkal, befejezetlen volt az összekapcsolásnál egyrészt a nagy Duna, másrészt a Vágduna felől; az erősitést itt 1848-ban földsáncokkal egészitették ki. Az összeköttetések a Csallóközben fekvő vár főrésze s a Vágduna bal partja közt egyrészt, másrészt a nagy Duna jobb partja közt hidfők által valának biztositva, amaz a Vághidfő, ez a jobb dunaparti hidfő által Ó-Szőny és Uj-Szőny közt. A várnak a jobb Dunaparttal összekötésére egy hajóhíd szolgált. Az alacsonyan fekvő hidfői erőd a jobb parton a magaslatoktól, melyek körülveszik, dominálva volt. Ez vitte a magyarokat először azon gondolatra, hogy e magaslatokat biztositsák, erőditéseket emelve azokon, hogy igy az ellenségnek lehetlenné tegyék az itt megfészkelést. A csatlakozási pont, mely az ily módon létrejövendő elsáncolt tábor számára választatott, egy szőlődomb volt, fél mértföldnyire Komárom fölött szorosan a Duna mellett, a Monostor. Innen kellett a sáncok vonalának széles ívalakban a hidfő felé futni s erre támaszkodni. A vonal tehát igen jelentékeny kiterjedést nyert s egy egész hadsereg számára készült. Őszszel kezdették meg ez épitkezést s december közepén még nem igen sokra haladtak. Komáromnak mintegy 20,000 lakosa volt.

Pest a Duna balpartján az ország új fővárosa, szemben vele Buda az ország ős fővárosa. Buda magvát a vár képezi, mely egykor igen erős volt, újabb időben azonban alig érdemelt vár nevet. A vár hosszas négyszög, a halom alkotása szerint, melyre épült, a hosszu oldalok a Dunával jóformán egyközüen vonulnak el, a másik két rövid oldal közül a déli sokkal kisebb mint az északi. A vár és a Duna közt terül el a viziváros. Buda egy hajóhid s egy lánchid által volt összekötve Pesttel. A dunai oldalt kivéve a budai vár mindenfelől halmoktól van körülvéve.

Délről a Gellért hegy fekszik vele szemben, a nyugoti oldalon a Sashegy és a kis Svábhegy; vizzel egy gépezet látta el a várat a vizivárosból.

A mily kevéssé létezett átalános hadmüveleti terv a magyarok részéről, ép oly kevéssé létezett sajátképi terv a felső dunai hadsereg számára. Mióta Kossuth Görgeynek tervét, hogy seregének zömével Győrbe vonuljon, elvetette, Görgey megtartotta a határnál a zárvonal-állást. Azzal vigasztalták magukat, hogy Windischgrätz majd csak tavaszszal kezd támadást, s addig találnak más eszközöket, mint a mostaniak, hogy akkor majd más czélokat is követhetnek, mint a melyek jelenleg lehet ségesek voltak. Csak homályos képzelettel birtak a felől, valjon mit fognak cselekedni, ha tán Windischgrätz mégis előbb találna támadni mind 1849. tavaszszal. E képzelet lényegileg arra ment ki, hogy lassanként visszavonulnak a magyarok jelenlegi állásaikból a jobb parton Győrön át Budapestre, ha tudniillik egyátalán visszavonulásra kényszeritetnének.

E visszavonulás alatt oly gyakran, a mint csak lehet, állást akartak foglalni alkalmas helyeken, hogy mindig ujra szembe szálljanak az ellenséggel. Ily állásnak látszott először is mindjárt a Rába mögötti Győr mellett; aztán a Vértes hegyek melletti

A mi az első állást iletti, mint azt első pillanatra láthatni, passiv védelemre az semmikép sem alkalmas. Ha a magyar dunai hadsereg egészen Győr városában s ennek közelében concentrálódott, ugy állásukat rögtön meg lehetett kerülni délfelől s az osztrákok tulnyomó számuknál fogva azt kétségkivül megtehették; ha pedig a magyarok a Rába mellett hosszan kiterjeszkedtek, akkor állásuk mindenütt gyönge lett volna, s miután a Rába semmikép sem nagyjelentőségü akadály, mert a hadsereggel hordozott anyagszer segélyével igen könnyen áthidalható, előre lehetett látni, hogy a magyar hadállást gyorsan keresztül fognák törni valamely ponton, mire aztán a magyarok az erők szétforgácsolása mellett még veszélyben forognak, hogy egyenként megveretnek.

Hasonlót lehet mondani a Vértes hegyek közti állásról; a hegyek közti állás mindenkor szétforgácsolásra vezet s ha aztán ez a hegység, mely a térképen igen pompásnak tünhetik föl,

azonfölül, mint ez a Vértes hegyeknél volt az eset, semmi jelentékeny akadályt nem képez, ugy a támadónak teljesen alapos kilása van, hogy tulnyomó erővel megverhet egyes passiv védelmi állásba dugott csapatokat, hacsak gyors továbbvonulással ki nem kerülik a megveretést.

A magyarok is sejtették ezt, bár mennyit beszéltek is arról, hogy a Vértes hegyek mögött legalább is egész télen át föltarthatják magukat. Ha ez nem sikerül, ugy a halmokon Buda előtt fogadják el a harcot a főváros fedezésére. A vérmes emberek természetesen föltették, hogy e harcnak diadalmasnak kell lenni; a Rába s aztán a Vértes hegyek mögötti megállás időt fog adni arra, hogy az ország minden részéből haderőket vonjanak össze Budapestre. A veszély pillanatában, mely a fővárost fenyegeti, az egyes tábornokok, kik a különböző harctéreken parancsnokoltak, sem fognak vonakodni többé csapatokat küldeni vagy maguk vezetendik hadosztályaikat Budára.

De nem minden ember volt Magyarországban sangvinikus vérmérsékletü, főleg a hadseregben erősen volt képviselve azon párt, melynek csekély reményei voltak. Ehhez tartozott Görgey is. Hanem ez is arra gondolt, hogy Buda előtt csatát vivjanak. Neki azonban e harc csak kétségbeesés harca volt, melylyel a nemzet becsületét tartozik megváltani s melylyel a háborunak aztán végének kell lenni s vége fog lenni, ha a magyarok nem győznek.

Csodálatos hogy mind e különböző tervek és vélemények közt egyre senki sem gondolt, a mi pedig legközelebb állónak látszik, arra t. i. hogy Komáromot fölhasználják, miszerint az ellenséget előnyomulásában föltartóztathassák s a felső dunai hadseregnek külső nyomatékot adjanak, melylyel magában véve nem birt. Föltéve, hogy Görgey visszavonulásában egész hadseregével Komáromba veti magát, mit csinált volna akkor Windischgrätz?

A nélkül hogy csak legkevésbbé is törődnék Komárommal, tovább mehetett volna Budára; akkor azonban Görgey követhette őt, utóhadát megtámadhatta, megverhette, azon esetben pedig ha Windischgrätznek sikerül főerejét elég korán a csatára egyesitni, Görgey veszély nélkül visszavonulhatott Komárom-

ba. Vagy Windischgrätz csak egy ostromzároló hadtestet hagy vissza Komáromnál s a többivel Pestre megy; ez esetben az ostromzároló hadtestnek az osztrák hadsereghez aránylag nagyon is erősnek kellett volna lenni, ugy hogy a hadsereg mozgó része azáltal jelentékenyen gyengült volna, holott még mindig gyenge maradt volna arra, hogy Görgey támadásának valóban komolyan ellent birt volna állni, főleg miután a magyarok Komárom birtokában két folyó, a Duna és a Vágduna partjai fölött uralkodtak s tetszés szerint bármelyikén a három főosztályoknak, a Csallóközben, a Vágduna balpartján s a nagy Duna jobb partján összes erejökkel följéphettek. Ha pedig Görgey az ostromzároló hadtestet komolyan megverte, ugy nagy veszély nélkül követhette Windischgrätz herceg meggyengült hadseregét s kilátást nyert, hogy ezzel is megmérközhetik, eltekintve attól, hogy a magyarok nem is voltak egészen képtelenek még más haderőket is állitni Windischgrätz ellen.

Vagy végre Windischgrätz egészen megáll Komárom előtt azon szándékkal, hogy azt körülzárja s mielőtt hadmüveleteit folytatná, elfoglalja. Ez esetben csapatait a föntebb emlitett három főpontra kellett szétosztania, mig Görgey folyvást összes erejével léphetett föl azok bármelyikén; azonfölül Kossuth időt nyer egy erős fölmentő hadsereg képzésére.

Komárom volt valóban az egyetlen pont, mely e harctéren ily szolgálatokat tehetett volna; valódi vár volt, nagy kiterjedésü s szilárd, biztositott összeköttetései voltak a folyamok túl partjaival, melyek mellett fekszik s melyek fölött uralkodik. E föltételek sem Pozsonyra, sem Győrre nem illenek rá.

Ha a magyarok Komárom e fölhasználására nem gondoltak, nagyon is gondoltak arra az osztrákok s az erre való tekintet volt főleg, mely Windischgrätzet arra birta, hogy a Duna bal partját ne hagyja egészen csapatok nélkül s másrészt a jobb parton a mennyire csak lehetséges oly közel működjék a Dunához, hogy a magyarokat innen elszoritsa s lehetlenné tegye nekik a túl partra átköltözést, mi az osztrákokra nézve oly nagyon kényelmetlenné válhatott volna.

A parendorfi ütközet.

Gőrgey hadserege december közepén 8 dandárból állt, egy-egy dandár 3000—4000 emberrel, s néhány egyes hadosztályból.

Állásuk következő volt:

az Ordódy dandár a nádasi szorosnál, az e helységtől Jablonicba vezető úton;

a Kosztolányi, Aulich és Bárcy dandárok Posonynál, az utóbbi a jobb parti hidfőnél;

a Görgey Kornél dandár Köpcsénynél;

a Szegedy dandár Gáthánál;

a Zichy dandár Parendorfnál és Ujfalunál;

a Karger dandár Nezidernél;

a Sréter osztály a legszélsőbb balszárnyon Sopronynál.

Windischgrätz herceg a magyarok állása elleni támadó föllépés megkezdésére az általunk emlitett átalános tervhez képest következő intézkedéseket tett:

Simunich a szélsö bal szárnyon 6000 emberével dec. 14-én megtámadja a nádasi szorost a fehér hegység közt, hogy a magyarok figyelmét azoknak jobb szárnyára irányozza s bal szárnyuknak a Duna jobb partján gyöngitésére inditsa; a nádasi szoros elfoglalása után Simunich Modoron át összeköttetésbe igyekszik hozni jobb szárnyát a 2-ik hadtesttel.

A második hadtest, (Wrbna) egyelőre várakozó állást foglaljon el, a Lederer dandár kivételével Marchegg és Angernnál áll föl s csak dec. 17-én indul támadásra Posony ellen. Azon esetben ha az ellenség jelentékeny erővel átkelne a bal partra, a második hadtest aránylag meg fog erősitetni s hogy ez könnyebben megtörténhessék, Német-Ovárnál előre hid veretik a Dunán, ellenben hogy a magyarok összeköttetése Posonynál lehetőleg aüadályoztassék, az ottani hajóhid ellen fatörzseket, terhes hajókat stb. kell inditani. Az óvári hid a Landerer dandárnak a jobb parton fölállitása által fog fedeztetni.

Az 1-ső [hadtest (Jellacsics) s a tartaléktest, Serbelloni, dec. 16-án megtámadják a magyarok hadállását a jobb Duna-

parton Posony és a Fertőtava közt s 15-én elfoglalják az előkészitő állásokat, melyeket alább megjelölendünk.

Horváth alezredes 15-én Bécs-Ujhelyből Soprony ellen nyomul.

Görgeyt azon parton fogják üldözni, a melyiken visszavonul; ha, a mint fölteszik, a jobb part hosszában vonul vissza, ugy az üldözést nem kezdik meg előbb, mig a 2-ik hadtestet is át nem vonták Pozsonynál a Duna jobb partjára.

Simunich 14-én reggel 7 órakor 3 hadoszlopban megindult a nádasi szoros ellen, a főhadoszloppal középett Jablonic felől. Néhány apró összeütközésre került a dolog, minek következtében a magyarok hátráltak. Simunich még azon nap elfoglalta a nádasi szorost s előőrseit Nagy-Szombat felé előre tolta. 15-én megpihent s megelégedett egyes kémszemlékkel oldalain. Ugyanaz nap az Ordódy dandár visszavonult Szeredre a Vág mellé. Dec. 16-án Simunich folytatta utját Nagy-Szombat felé.

Görgey Pozsonynál már 14-én este értesült arról, hogy a nádasi szoros el van vesztve. Most azt gondolá, hogy a bal Dunapartot vagy egészen föl kell adnia, vagy Simunichot visszaverni. Az előbbi kétségkivül célszerübb lett volna; hanem Görgey az utóbbit választotta. 15-én tehát reggel Guyont néhány zászlóaljjal Nagy-Szombatba küldte azon parancscsal, hogy Ordódyt is vonja oda. Guyon 16-án reggel érkezett Nagy-Szombatba s Szeredről Ordódyt is oda vonta most. 16-án délután 3—4 óra közt Simunich nagy ködben egész Nagy-Szombat alá jött; serege élén a lovasság jött, aztán következett a Sossay, végre a Lobkowitz dandár. Simunich értesült arról, hogy a város a magyarok kezében van s 4½ órakor, már az esti homályban, támadást intézett a város ellen. Rövid harc után a magyarokat kiverték s ezek többnyire Szereden át Komárom felé futottak, egy részük délfelé Cifferre.

Ugyanezen nap kezdte meg Windischgrätz a főtámadást a Duna jobb partján.

Az erre szánt csapatoknak 15-én el kellett foglalni előkészitő állásaikat.

A bal szárny Kempen alatt a Neustädter dandárral a Far-

kasvölgyénél és Hainburgnál állt föl; tartalék gyanánt a Lederer dandár szolgált a német-óvári hidnál.

A centrum Schwarzenberg Edmund herceg alatt Prellenkirchen mellett foglalt állást a Grammont dandárral s az Ottinger lovas dandárral; mögötte a Schwarzenberg dandár és a főtartalék-tüzérség.

A jobb szárny Jellacsics alatt Brucknál a Lajta mellett foglalt állást a Hartlieb hadosztálylyal s mögötte a Lichtenstein lovas osztálylyal.

A jobb szárnynak Parendorfon át kellett előnyomulnia, ha az ellenséget itt visszanyomta, melynek üldözését a lovasságra kell hagynia, neki pedig az előnyomuló centrum támogatására Gátha felé fordulni; a bal szárny várakozó állásban maradjon. Windischgrätz a centrummal akart menni,

Görgey 15-én tudósitást kapott kémeitől, hogy az osztrákok megmozdultak; egy pillanatig erre azon gondolata támadt szétterjesztett állásából Mosonyba concentrálni seregét s a 16-át megelőző éjjel már szét is küldte a rendeletet a dandárparancsnokokhoz, hogy vonuljanak vissza, hanem aztán hirtelen fölhagyott ezzel a gondolattal s oda módositotta e rendeletet, hogy várakozzanak a visszavonulással addig, mig az ellenség valóban túlnyomó erővel támad.

16-kán reggel 8 órakor Jellacsics Brucknál átjött a Lajtán s 11 órakor támadáshoz kezdett a parendorfi halmok ellen, melyeken állt a Zichy dandár legnagyobb része, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 8 ágyu. Élénk ágyutüzzel kezdte meg Jellacsics a harcot. A magyarok szintén ágyuzással feleltek. Azonban az osztrákok tüzelése nem sokára nyugtalanitá a magyar gyalogságot; Zichy nem birta föltartani csapatait s a visszavonulás, melyet Mosony felé kellett volna tennie, futássá vált Nezider felé, midőn jobb oldalán és háta mögött Újfalu felől megjelent az osztrák lovasság.

Schwarzenberg ugyanis, ki 11 órakor Körtvélyes és Gátha ellen akart támadást intézni, itt épen semmi ellenállásra nem talált. Közeledtére a magyarok kiüritették e helyeket s Oroszváron át a Duna felé hátráltak. Példájukat követte az újfalusi

helyőrség is és Schwarzenberg lovassága ez utóbbi helyen át hátulról Parendorf ellen nyomult.

Zichy huszárjaival fedezte gyalogságának visszavonulását a nem igen komolyan föllépő osztrák lovasság ellen. Kmety, ki a gyalogságot vezette, Nezidert már kiüritve találta, honnan a Karger dandár eltávozott; Kmety követte azt a mosonyi úton s utól is érte; hanem a mint együtt Szent-Kázmérig közeledtek, az utat itt osztrák lovasságtól találták elzárva s most egy egészen különc visszavonulásra szánták el magukat Boldog-Asszonyon és Szent-Endrén át Pomogyra a Hanság posványai közé.

A magyar határőrvonalat igy hányták szét az osztrákok egy csapásra és egészen szétszórták. Görgey Aulichot azon utasitással hagyta Pozsonyban, miszerint e várost 17-kén tartsa még meg, hogy igy az útban lévő csapatokat magához vonhassa, aztán azokkal vonuljon Komárom felé. A hajóhidat, melynek az osztrák romboló kisérletek mitsem ártottak, bocsássa Aulich a haboknak kényére. Görgey táborkarával a 16 és 17 közti éjjel Somorján keresztül a Csallóközben Magyar-Óvárra sietett, Kilitinél átkelve a nagy Dunán. Mosonynál és Óvárnál megtalálta a jobb parton 16-kán visszavert csapatokat, a mennyiben nem szorultak a Hanságba.

A magyarok visszavonulása a Vértes hegyekhez.

Az osztrákok részéről Jellacsics a jobb szárnynyal 16-kán Féltorony és Miklósfalva közt állt; a centrum Schwarzenberg alatt Oroszvárnál, Jandorfnál, Gáthánál s a Liebler dandárral és a fő-lövegtartalékkal Prellenkirchennél; a bal szárnyból a Neustädter dandár Köpcsényt és Körtvélyest tartotta elfoglalva, mialatt Lederer Német-Óvár felől jobbra nyomult. Neustädternek később, a mint a magyarok Pozsonyt kiüritették, az ottani hidfőt kellett megszállva tartani.

A magyarok szerencséjére erélyes üldözés egyátalán nem történt; Windischgrätz, mielőtt tovább haladna, előbb a 2-dik hadtestet akarta a jobb partra átvonni, bármily szükségtelennek látszott is az a magyarok gyengesége mellett. Ebben aztán sok

idő eltelt. A németóvári hidat a folyam nagyon megrongálta s a pozsonyi hidat a magyarok szétbocsátották a hullámok kényére, mikor a várost elhagyták. Csak 18-án délután 3 órakor vonultak be a Wyss, Jablonowski és Colloredo dandárok Stomfáról Pozsonyba, őket követte a Német-Óvárnál 17-kén a bal partra átment Lederer dandár.

Windischgrätz, ki főhadiszállását Petronellből Oroszvárra tette át, parancsot adott, hogy a német-óvári hadi hidat szállitsák Pozsonyba. Ez megtörtént; dec. 20 ikán össze lőn állitva e hid Pozsonynál, akkor vették észre, hogy a folyam ottani gyorsaságához képest ez igen gyönge. Most újra szétbontották s a helyett összekeresték a magyarok által szabadon eresztett erősebb alkotásu hajóhid maradványait, melyeket a viz többnyire a város közelében partra hajtott és ezeket használták most.

December 22-kén hajnalra elkészült a hajóhid teljesen. A 2-ik hadtest most megkezdte átmenetét a jobb partra; ez nem volt még egészen befejezve, a mint a hid szétszakadt; a második hadtest még hátralévő részét azonban hajókon átszállitották.

23-kán most már Windischgrätz intézkedéseket tett további komoly előnyomulásra; ekkoráig az 1-ső és a tartalékhadtest 16-ika óta csak igen keveset mozdult előre. Görgey tehát legalább egy hetet nyert. Fájdalom, csapatainak állapota olyan volt, hogy ez időnyereséget alig használhatta.

Midőn Görgey dec. 17-kén reggel Mosonyba és Óvárra jött, csapatait ott nagyon levert hangulatban találta, mely még komorabbá vált Karger és Kmetynek a Hanságba szoritása által. Főleg a gyalogságról azt hitte Görgey, hogy az első ágyulövésre szétszalad, legtanácsosabbnak vélte tehát egyenesen visszaküldeni őket Győrbe, a lovassággal azonban még 18. délig a Lajta jobb partja s egy a Lajtával egyenközüleg futó csatorna közti táborban meg akarta várni, hogy mit csinálnak már most az osztrákok s a mennyire lehetséges, akadályozni őket a nagyon gyors előnyomulásban.

December 18-án, a 16-ika után beállt pihenő idő alatt Jellacsics 6 század lovassággal és 12 ágyuval kémszemlére indult Mosony felé.

Lichtenstein 2 század lovasság és 6 ágyuval követte a bánt Miklósfalváról Óvár felé.

Görgey ez időben már lovasságának felét meginditotta Győr felé; a másik felével is utána mehetett volna minden veszély nélkül, hanem jobbnak tartotta egy kis összecsapás által seregeinek bátorságát ha lehet újra föléleszteni kissé. Ennélfogva a már útban lévő lovasságot is visszahivta s a csatornán át szembe ment a bánnal. Mindkét fél ágyulövésnyire ment egymás ellen, Jellacsics bal, Görgey jobb szárnyát támasztva a csatornára s elkezdték egymást ágyúzni; a magyarok nem vesztettek itt sem embert, sem lovat, az osztrákok 2 embert és 7 lovat. Jellacsics rövid idő mulva visszavonult.

Lichtenstein ezalatt Óvárt megszállta s ugy tett, mintha a Lajta és a csatorna közt akarna előnyomulni. E téren sok szénakazal állt; a honvédelmi bizottmány pedig megparancsolta, hogy a visszavonulás alatt pusztitsanak el mindent, mi az osztrákoknak hasznára lehetne. Görgey tehát még egyszer huszárcsapatokat küldött a csatornán át, hogy gyujtsák föl a szénakazlakat. Csak miután ezt végrehajtották, kezdték meg a visszavonulást Győr felé.

Győrött Görgey, midőn 19-én oda érkezett, Kossuthnak egy levelét találta, melyben ez fölszólitja őt, hogy legalább 10 napig tartsa magát Győrnél; Kossuth ugyanis már dec. 16-kán azon parancsot küldte Perczelnek, hogy Nugent ellen csak a népfölkelést hagyja működni, ő pedig mozgó csapataival Körmenden át északra huzódjék, hogy Görgeyhez csatlakozhassék; Perczel eleinte Pozsonyba akart menni s Körmenden át Kőszegnek akarta venni útját. December 21-én érkezett csak előhada Körmendre, itt hallotta meg 22-kén, mikor Kőszegre készült, hogy Pozsony elveszett s most Pápa felé fordult, hogy innen Győrbe jusson. 23-án Rumra, 24-én Jánosházára jött; itt megkapta Kossuth határozott parancsát is, hogy Pápa felé menjen, hogy a győri hadállás bal szárnyát képezze. December 26-kán Pápára ért, mely még 6 mértföldnyi távolra van Győrtől. Hanem e nap Görgey már megkezdte Győr kiüritését.

Görgey ugyanis mihelyt Győrbe érkezett, rögtön meggyőződött arról, hogy a Rába mögötti állás, akár természeti alkotá-

sát tekintve, akár a sáncolatokat, melyek azt megerősiték, egy napig sem tartható, ha Windischgrätz herceg megtámadja. Hanem legalább az osztrákok közeledését akarta megvárni, mielőtt tovább visszavonulna, és pedig két okból : tudniillik hogy a csapatoknak, melyek a bal parton Simunich és Wrbna ellen harcoltak és Komárom felé visszavonultak, időt engedjen a visszavonulásra, továbbá, hogy a 16-án Karger és Kmety alatt délfelé szoritott csapatoknak lehetővé tegye az egyesülést.

E csapatok 16-án este Pomogyra érték. A pomogyi gát hidjait, mely a Hanságon át Eszterházára visz, nagyrészt lerontva találták, de még azon éjjel újra helyreállitották s 17-én Eszterházára értek, honnan 18-án a csornai úton Győr felé indultak a Hanság déli részén. Midőn Görgey 19-ikén Győrbe megérkezett, már hallotta, hogy e csapatok közel vannak. Az egyetlen ellenséges hadosztály, melybe ütközhettek volna, Horváth alezredes osztálya volt. Ez a bécsi helyőrség egy csapata által megerősitve már 15-én elindult a Lajta mellől, a 15 és 16 közti éjjel útban volt s 16-kán délelőtt 11 órakor ellenállás nélkül elfoglalta Sopronyt; ha 17-én korán reggel megindult volna innen, ugy Eszterháza mellett legalább Kargerral és Kmetyvel összetalálkozhatott volna. Azonban csakhamar parancsot kapott Windischgrätztől, hogy egyelőre álljon meg Sopronyban s a környék lecsendesitésével, lefegyverzésével, osztrák érzelmü hivatalnokok behelyezésével stb. foglalkozzék.

Mint már a mondottakból látható, Görgey természetesen saját érdeme nélkül meglehetős hosszu időt nyert a Győr melletti időzésre, épen annyit mint Kossuth ohajtotta. Mert csak dec. 23-kán kezdett Windischgrätz Győr ellen nyomulni.

December 22-kén este az első hadtest s a tartalék lovas ság Mosony, Szolnok (Zaining), Hegyes-Halom és Miklósfalvánál állt, a Neustädter dandár a pozsonyi hidfőnél.

Az 1 hadtest mögött a tartalékgyalogság s a főtartalék tüzérség állt Bezenyénél és Oroszvárnál.

E mögött a 2-ik hadtest Jandorf, Körtvélyes és Gáthánál.

Windischgrätz a mennyire lehet Győrnél az egész magyar hadsereget meg akarta semmisitni s minden Komáromba vonulhatási útját elvágni. E végből a legszélsőbb bal oldalon Jella-

csicsnak 26-kán és 27-kén át kellett mennie Bőrcsnél a Rábcán s a Rábca és a Rába közt a város ellen nyomulni; a tartalékhadtestnek a postaúton kell Abdán keresztül 27-kén homlokban megtámadni Győrt; a 2-ik hadtest a mosonyi Dunaágon át menjen a Szigetközbe s ott Győr alatt foglaljon el egy pontot, aztán ismét keljen át a jobb partra, hogy Görgeynek vágja el a Komáromba visszavonulhatást.

Ekhezképest dec. 23-ikán az 1. hadtest megindult Barom-házán, Lébenyen és Sz.-Miklóson át, ellenben a 2-ik hadtest Mosonyra és Óvárra vonatott a tartalékhad elé.

24-ikén aztán a Ramberg hadosztály Hedervárra és Arakra nyomult a Szigetközben, 25-kén követte a Csorich hadosztály. Két rosz ideiglenes hid segélyével keltek át a mosonyi Dunaágon, a hidak több izben leszakadtak, miáltal jelentékeny fönnakadás okoztatott. A Ramberg hadosztály 25-én Zámolynál elűzött egy magyar előörscsapatot s aztán Ujfaluig nyomult elő, hol Győrrel szemben állást foglalt, hogy a magyaroknak netáni betörését a Szigetközbe megakadályozza; a Csorich hadosztály csak 26-án délután 4 órakor érkezett Dunaszeghre s innen a Ramberg hadosztály mögött egész Győr alá kellett volna mennie, hogy 27-én reggel ott a mosonyi Dunaág jobb partjára viszszatérjen s a magyaroknak elvágja az utat Komáromba.

26-kán este indult el Dunaszegről, miről Görgey azonnal értesitve lőn.

Azonfelül Jellacsics is megkezdte már itt a játékot, mit azután az egész hadjárat alatt folytatott, hogy t. i. legkevesebbet sem törődött Windischgrätz herceg utasitásaival; 26 és 27 helyett már 25 és 26-kán átkelt a Rábcán előhadával és serege zömével s a helyett hogy aztán északfelé homlokállást foglalt volna el a Rábca és Rába közt, tovább ment jobbra, mintha körülszárnyalni akarna, Csecsényre a Rába mellett, hol dec. 26 és 27 közti éjjel táborozott. A tartalékgyalogság 26-án este Öte-vénynél, a tartalék lovasság Baromházánál a Rábca s Mécsernél a mosonyi Dunaág mellett állt.

Az osztrákok közeledéséről érkezett jelentések következtében Görgey dec. 27-kén kiüritette Győrt, hogy a Vértes hegyek mögé visszavonuljon; az abdai hidat a Rábcán fölégették.

Két harmada a Győrnél összegyült csapatoknak a mészárosok útján Bábolnán és Kocson keresztül ment, egy harmad Gönyőn és Lovadon át, hogy innen Tata felé vágja magát s ily módon Komáromtól a postaut szabadon maradjon a hadsereg podgyásza számára, mely Pozsonyból a Csallóközön át Komárom felé indittatott. Komárom felé vonultak vissza a Guyon által vezetett csapatok is, melyek Nagyszombatnál Simunich ellen küzdtek. Guyon szintén a postauton huzódott tovább Veresvár felé.

A mészárosok utján visszavonuló hadoszlop 27-kén Bábolnára ért. December 28-kán korán hajnalban kellett volna innen tovább indulnia, hanem elkésett s mielőtt megindult volna, megtámadtatott az osztrákoktól.

Vissza kell tehát ezekhez térnünk.

A Csorich hadosztály 27-kén reggel 8 órakor elérkezett Győr alatt azon ponthoz, hol ismét át kellett jönnie a mosonyi Dunaág jobb partjára; nyomában jött a tartalék lovasság egy része. Épen midőn Csorich e ponthoz ért (táborhely), vonult el a jobb parton Görgeynek Gönyő felé inditott hadoszlopa. A mosonyi Dunaág be volt ugyan fagyva, de oly gyöngén, hogy csak egyes gyalogok mehettek át. Csorichnak tehát hidat kellett verni. Csak vadászcsapatokat, melyeket azonban a magyarok könnyü szerrel visszavertek, küldött át s aztán ágyuzást kezdett a bal partról. A magyarok egy ideig feleleltek rá s ezáltal föltartották a hid épitését, mely különben is nehéz volt, miután a talpak számára lyukakat kellett vágni a jégbe. Csak délután $3\frac{1}{2}$ órára készült el a hid s ekkor kezdhette meg a Csorich hadosztály az átkelést. Miután a magyarok már jó előre haladtak, a Csorich osztály délfelé elindult Sz.-Iványra.

Ide vonatott estére a Ramberg hadosztálynak egy dandárja is, mely Ujfaluból reggel Győrnek indult s miután nem talált ott ellenséget, a várost megszállta. Ez összetalálkozott itt a tartalék gyalogsággal, mely ellenállás nélkül átment a Rábcán részint Abdánál, részint Abda alatt tábori hidakon s a jégen. Az egész tartalék lovasságot előre vonták Sz. Iványra, mig a tartalék gyalogság Ramberg egy dandárjával Győrött maradt.

Az 1. hadosztály 27-én reggel 3 órakor Csecsény és Rába-Szent-Mihály közt átment a Rába jobb partjára s aztán Koron-

cón át Szabadhegyre nyomult, hová meglehetős fáradtan érkezett meg estére.

Az Ottinger lovas dandárnak Windischgrätz herceg parancsára 28-án korán hajnalban föl kellett kelni, hogy a magyarokat üldözze a mészárosok utján. Ottinger Bábolnánál utólérte a magyarok utóhad-dandárát. E dandár parancsnoka nagyon veszélyesnek tartotta háta mögött a falu nyilt utcájával, komoly ütközetbe bocsátkozni. Gyalogságát a huszárok felével együtt rögtön Bábolnán tul visszainditotta s Ottinger ellen csak a huszárok másik felével fordult. Ezek azonban egészen elvesztették bátorságukat, vad futásban rohantak Bábolnán keresztül és saját gyalogságukra estek, melyet nagyrészt zavarba hozva szintén magukkal ragadtak. Csak két zászlóalj és két század huszár állta meg helyét némileg, a mint Ottinger rögtön nyomban követte a futókat. De ez nem tartott sokáig; ez is föloszlott csakhamar. A magyarok Bábolnánál 300—400 holtat és sebesültet vesztettek s 700 foglyot. A vad futásnak csak Nagy-Igmándnál a Concópatak mellett lehetett némileg véget vetni.

28-án este Görgey seregének zömével, melyhez a Gönyőn és Tatán át visszavonult hadoszlop is csatlakozott, Felső-Gallára ért a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén, utóhadával Bánhidára, mig a Guyon dandár a postauton Dorogra jött.

29-én tehát elfoglalhatták volna a Vértes hegyek mögötti állomást. Görgey azonban csakhamar meggyőződött, hogy a fönebb kifejtett okoknál fogva a Vértes hegyek mögötti hadállás mit sem ér, dacára minden mérnöki mesterfogásoknak, eltorlaszolásoknak, árokásásoknak stb. melyekkel ugyancsak pazarul bántak, de melyek mellett minden ponton, a hol tetszett, keresztül lehetett menni.

Dec. 29-én tehát a mészárosok utján a 6 dandárral, melyek a veszteségek s a Komáromban hagyott csapatok leszámitásával még rendelkezésére maradtak, lehetőleg concentrált állást foglalt el.

A szélső jobb szárnyon Guyonnak hátra kellett menni Veresvárra a póstauton; az előhad-dandár a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén foglalt állást Felső-Gallánál, a többi négy dandár a nyugoti lejtőn Zsámbéknál (jobb szárny), Bicskénél (centrum),

Csákvárnál (bal szárny), s Buda-Örsnél (tartalék). Főhadiszállását Görgey Bicskére tette. Itt azon parancsot kapta, hogy igyekezzék Perczellel egyesülni.

Perczel 26-án megérkezett Pápára, s mint tudjuk, azon szándéka volt akkor, hogy Győrbe menjen. Hanem már 27-ikén reggel értesült arról, hogy Görgey Győrt kiüritette. Ez esetre azon utasitása volt, hogy Sárkányra vonuljon vissza, hogy aztán a Vértes hegyek mögötti állásnak szélső bal szárnyát képezze. Perczel egészben véve 4 zászlóaljat, 4 század lovasságot és 16 ágyut hozott Pápára; 2 zászlóaljat már Körmendnél teljesen elhagyott s nem számithatott arra, hogy idejekorán magához vonhatja.

Perczel határozottan vonakodott Görgeynek alárendelni magát s a honvédelmi bizottmány nem erőtette, hogy ez megtörténjék. Tehát előreláthatólag két különböző fővezér is lesz a Vértes hegyeknél, kik még azonfölül személyes ellenségei egymásnak; a hadállás ez által teljesen elvesztette minden értékét. Görgey utasitatott, hogy egy kis csapatot küldjön Perczel megerősitésére, mi meg is történt.

A moóri ütközet.

Még dec. 27-én Sárkány felé fordult Pápáról Perczel; e napon elérte Tamásit, 28-án Kis-Bért, 29-én Sárkányra jött s itt meghallotta, hogy Görgey már a Vértes hegyek mögött van, rögtön tovább indult tehát Móoron át Bodajkra. Itt azonban a honvédelmi bizottmánynak egy parancsa jött hozzá, mely szerint ne menjen Móoron túl; Görgey ennek megfelelő rendeletet kapott.

Perczel azonnal megfordult, átment Móoron s előőrseit a Sárkánytól keletre fekvő halmokra állitotta föl. Még ezzel volt elfoglalva, a mint az osztrákok megtámadták; a Görgeytől kapott erősitésekkel együtt $5^1/_6$ zászlóalj gyalogság és utász, $6^1/_2$ század lovassága és 24 ágyuja volt, azaz 5620 ember gyalog s 730 ló.*)

---

*) Lásd *D.* mellékletet.

Windischgrätz herceg részéről mint az Ottinger dandár Bábolnára, hasonlókép ugyanazon nap a Parrot dandár tovább balra Ácsra s a Bellegarde dandár a szélső bal szárnyon Gönyőre mozditatott elő.

A további Buda felé előnyomulásra az egyes hadtesteknek következő uti rend volt kitüzve:

Az 1-ső hadtest, a jobb szárny, dec. 29-én Mező Eörsre menjen, 30-án Kis Bérre, 31-én Moórra, aztán január 1-én Lovas-Berényre, 2-án Martonvásárra, 3-án Tétényre nyomuljon elő.

A 2-ik hadtest s a tartalék lovasság, melyek a bal szárnyat képezték s inkább a Buda felé vezető egyenes irányban maradtak, az időt, melyet az 1. hadtesthez képest nyernek, arra használják, hogy demonstratiót csináljanak a komáromi vár ellen. E hely parancsnoka, Majthényi gyönge, határozatlan ember volt és semmikép sem volt lehetetlenség, hogy a várat föladja, csak jelentékeny osztrák haderő mutatkozzék a vár előtt. Legfölebb csak Majthényi befolyását illetőleg csalódhattak; azonban szabad volt erre valamit számitani. A bal szárnynak tehát dec. 29-én Ácsra, 30-án Komárom elé kellett nyomulni; innen, ha a megadásra való fölszólitás eredménytelen marad, egy erős dandárt visszahagyva a hely szemmeltartására, 31-én Kócsra kell mennie, január 1-én Alsó-Gallára, 2-án Bicskére, 3-án Biára, s 4-én Buda-Örsre.

A tartalékgyalogságnak s a főtüzértartaléknak dec. 31-én Bábolna és Bánára kell előnyomulni, január 1-én a bal szárnyat követve Kócsra, 2-án Alsó-Gallára, 3-án Bicskére, 4-én Biára, s 5-én Buda-Örsre.

A mint Jellacsics dec. 29-én Mező-Eörsre jött, meggyőződött, hogy csapatait nem szállásolhatja el ott kényelmesen s nem láthatja el élelemmel. A Grammont dandárt tehát az egész ezred Ferenc Jósef dragonyosokkal s a banderialis huszárokkal még az nap előre inditotta Kis-Bérre s az Ottinger dandárt Ászárra. Jellacsics, ki 30-án csapatait meg akarta pihentetni, maga is Kis-Bérre ment 29-én. Itt értesült arról, hogy ugyanezen nap indult Perczel Moórra. Dec. 30-án reggel 5 órakor tehát a Grammont dandárt a banderialis huszárokkal Kis-Bér felé küldte; az

Ottinger dandárnak Ászárról s a Hartlieb hadosztálynak Mező-Eörsről nyomban kellett ezeket követni.

Grammont Sárkányon tul Perczel előcsapataira talált s valami nagy ellenállás nélkül visszaszoritotta őket főhadállomásukra; ez valami félórányira volt Móortól nyugotnak, az országuton keresztben, szemben egy erdővel, mely azonban az országút mellékén ki volt vágva. Perczel két üteget állitott föl serege homlokán, bal szárnya egy hegyszoros mögött állt Timárnál, az erdőnek épen azon helyével szemben, merről az osztrákoknak kellett jönni. Jellacsics Grammontot az erdőben födözve s azonfölül a magyaroktól lőtávolnyinál messzebb megállitotta s Ottinger és Hartlieb után küldött, hogy azoknak közeledését siettesse. A magyarok ezalatt tüzérségükkel élénken tüzeltek az erdő ellen s azt képzelték, hogy ezáltal az osztrákok kifejlését megakadályozzák, mi azonban nem volt ugy.

10 órakor délelőtt megjött az Ottinger dandár; Jellacsics most három üteget inditott az erdő szélére, kettőt jobbra, egyet balra; tüzelésük ótalma alatt Ottinger kivonta az erdőből dandárát s a Wallmoden vérteseket az országút jobb, a Hardegg vérteseket bal felén előre bocsátotta. Ezalatt Perczel, kinek gyalogsága nyugtalankodni kezdett, intézkedéseket tett a visszavonulásra. Jellacsics tehát elhatározta Ottingert támadásra bocsátni, a nélkül hogy Hartliebra tovább várna. 2 század tehát a Wallmoden vértesekből egyenesen a legközelebbi magyar ütegre rohant, egy kartácslövést kapott ettől s egyúttal Perczel huszárjaitól is oldalt megtámadtatva, súlyos veszteséggel kellett visszavonulnia; most azonban a másik két Wallmoden osztály a maga részéről szintén a huszárokra rohant s egy ezek mögött álló gyalog zászlóaljra, visszaverték e csapatokat s elfoglalták erre a magyar üteget.

Magyar részről ez jeladás volt a futásra. A lovasság és tüzérség többnyire Székesfehérvár felé hátrált, a gyalogság Lovas-Berény és Csákvárra. Ámbár Jellacsics nem üldözte messzire, mégis 1000 embert elfogott; ágyút a csatában elvetteken kivül egyet sem foglalt el. A magyarok azonkivül 4—500 holtat és sebesültet vesztettek.

Görgey, ki 30-án egy kémszemlén volt épen, Moór felől

futókkal találkozott; ezeknek szavai szerint a Perczelféle csapatok tömege Székesfehérvárra huzódott vissza. Görgey most legtanácsosabbnak tartotta oly gyorsan, a mint csak lehet, az összeköttetést helyreállitni Perczellel. A Csákváron, Bicskén és Zsámbékon álló 3 dandárt tehát a dec. 30 és 31 közti éjjel Baracskára, Váll és Sóskutra, tehát a székesfehérvár-budai országútra vonta, a felső-gállai dandárt pedig Biára rendelte vissza. E hadállásból Görgey, mihelyt Perczellel egyesül, meg akarta támadni Jellacsicsot.

Hanem Perczel megveretése sokkal nagyobb volt, mint azt eredetileg gondolta; a Moórról megfutamodók csoportosan tódultak Pestre s megjelenésök és elbeszéléseik bátortalanítólag hatottak a honvédelmi bizottmányra. Ez dec. 31-ikén Görgeyhez azon parancsot küldte, vonuljon vissza Buda alá.

Dec. 31-én tehát Görgey a Baracskán álló dandárt Érdre (Hanzsabég), a vállit Tárnokra vonta, a sóskúti és biai egyelőre megmaradtak állásaikban. Guyont Veresvárról már egyenesen maga a honvédelmi bizottmány Buda északi külvárosaihoz közelebb vonta. Görgey Promontorban vette főhadiszállását; Perczel csapatai, melyek még Székesfehérvárról jöttek, rögtön a Duna mögé Pestre vonattak, hogy ott újra összegyüjtessenek.

December 31 kén a magyar országgyülés következő végzéseket hozott:

A kormány és az országgyűlés székhelye Pestről tétessék át Debrecenbe; kisértessék meg még egyszer az egyezkedés útja s e végből indítassék egy küldöttség Windischgrätz herceghez. Görgey, ha a küldöttség mit sem eszközölne ki, vívjon döntő csatát az ellenséggel Buda előtt, hanem a mellett egyrészt a hadsereg megmentését a Duna tulsó partjára, másrészt a főváros lehető megkimélését is tartsa szem előtt.

Görgey e végzésekről csak 1849 január 1-én későn délután értesült. A legnagyobb mértékben fölboszantották. Legközelebbi oka boszankodásának az volt, hogy döntő csatát vívjon s a mellett mégis tartsa szem előtt a hadsereg megkimélését. Meg nem foghatta, hogyan lehet ezt összeegyeztetni, főleg miután a hajóhid is szét volt szedve Buda és Pest közt, az egyetlen össze-

köttetés tehát a lánchid volt, mely oly állapotban vala, hogy az átmenetnél a legnagyobb kiméletet tevé szükségessé.

Hanem még más dolgok is járultak ehhez : Görgey már akkor, mikor még az osztrák határnál állt s Pozsonyban volt főhadiszállása, kivánta, hogy a kormány az országgyüléssel együtt tegye a Tiszántúlra székhelyét. Erre mindig azt felelték neki, hogy előbb Győr romjai alá, s mikor ezt ellenállás nélkül föladták, Buda romjai alá kell temettetni magukat. E helyett most azt hallotta, hogy jelenleg, mikor a veszély közelre jött, az országgyülés a kormánynyal együtt mégis csak a Tiszántúlra szándékozik menni. A mit mint politikai rendszabályt helyeselt volna, ha külső kényszer nélkül teszik, az föllázitotta most őt, miután a gyávaság következményeül tünt föl előtte; annak jeléül, hogy az áldozatkészség épen akkor szünik meg, mikor az áldozat valóban megkivántatik. Végre nem tudta, mit gondoljon a Windischgrätzhez küldött deputatióról, miután minden eddig történtek után lehetetlen, hogy valaki képzelhesse, miszerint Windischgrätz herceg most alkudozásokba fog bocsátkozni.

Valóban Windischgrätz herceg e deputatiónak csak anynyit mondott, hogy ő teljes és föltétlen alávetést kiván s hogy mennyire hajlandó egyezkedésekre, azt megmutatta egy oly tény által, melyet semmi birói szék előtt nem lehet igazolni, azáltal hogy a küldöttség vezetőjét, Batthyányi grófot mint foglyot visszatartotta.

Ámbár szerfölött fölingerülve, Görgey eleinte mégis a Buda előtt vivandó csatához készült. 1849 január 1-én s 2-kán reggel következő állásokat foglaltatott el csapataival :

Egy dandár a Duna mellett Buda alatt Hanzsabégnél, előörseivel Ercsény és Marosvásár felé a székesfehérvári úton;

egy dandár e mögött Téténynél;

egy dandár Sóskúton a székesfehérvári és a mészáros út közt, előörsei Tárnok, Zámor és Baráthházán ;

egy dandár Buda-Örsön, előcsapatai Bián;

egy dandár Ó-Budán a postaúton, előcsapatai Kovácsin, Veresváron és Szent-Endrén;

egy dandár a Krisztinavárosban.

Január 2-kán Görgey személyesen Pestre ment, hogy Kossuthnak megmondja véleményét s határozottabb parancsokat hozzon magának. A dec. 31-iki országgyülési végzések azonban nagy gyorsasággal vitettek ki. Az országgyülés és a kormány, Kossuth is, már január 1-én elutaztak Debrecenbe, hol január 10-én az országgyülési ülések újra megnyiltak. Mészáros a hadügyminister Tokajba utazott, hogy átvegye a parancsnokságot a Schlick ellen működő hadtest fölött. Ideiglenesen Vetter tábornok kezelte a hadügyministerium ügyeit, kihez Klapka ezredes lőn adva mint a hadmüveleti iroda feje.

Vetter Pesten volt. Görgey hozzá ment s fölszólitotta őt, vegye át helyette a hadsereg vezérletét; Vetter kevés hajlamot mutatott erre, hanem rögtön hadi tanácsot hívott egybe, melyben Görgey, az országos kormánybiztos Csányi László, Perczel, Lázár, Répásy tábornokok, Klapka erzedes és több táborkari tiszt részt vett s melynek a legfőbb országos hatóság távollétében határozott, kivihető végzéseket kellett volna hozni.

E hadi tanács végzései oly mélyreható jelentőségüek, hogy a hadjáratnak egy új korszakát nyitják meg; tehát csak majd ha ide értünk, fogjuk azt bővebben elmondani; itt csak arra szoritkozunk, a mi a hozzánk közel eső dolgokra vonatkozik. Elhatároztatott ugyanis, hogy Görgey a nélkül hogy bevárná az ellenség komoly támadását, rögtön kezdje meg visszavonulását a Duna bal partjára s Perczel, kiről föltették, hogy Moórnál szétugrasztott hadtestéből vagy 4000 embert ismét összeszedett, fedezze e visszavonulást, megszállván Buda elsáncolt külvárosait s aztán szintén vonuljon vissza.

Perczel már a hadi tanácsban kijelentette, hogy hadtestét, melynek egyes részei Pesten szétbomlottak, január 3-ika előtt lehetlen összeszednie, előbb tehát Budát sem szállhatja meg. Görgey tehát elhatározta, hgy maga fog gondoskodni saját visszavonulásának fedezéséről s Promontorba főhadiszállására visszatérve, január 3-ikára kiadta a rendeletet, hogy a Tétényben álló dandár váltsa fel a Hanzsabégben álló dandár előörseit, s hogy miután ez megtörtént, az utóbbi vonuljon vissza Budára;

ugyanide vonuljon a buda-örsi dandár s előörseit Biáról tegye át Puszta-Csikra; a Sóskúton álló dandár Buda-Örsre jöjjön.

A Handzsabégen álló dandár bevonta előörseit s Promontorra indult, a nélkül hogy megvárta volna, miszerint Tétényből fölváltsák. E fölváltó csapatot útjában az ellenség megtámadta.

Görgey visszavonulása a Duna bal partjára.

Osztrák részről dec. 29.ikén a 2-ik hadtest Komárom ellen nyomult s e nap estéjén a Lederer dandár a Concó pataknak a Dunába ömlésénél állt, a Csorich hadosztály s a Colloredo dandár Ácsnál. A tartalék lovas hadosztály Lichtenstein alatt elfoglalta az egész tért Harkálytól Mócsán át Ó-Szőnyig.

Dec. 30-kán előnyomultak az elsáncolt tábor ellen s megadásra szólitották föl a várat. Tagadó válasz érkezett, miután a várparancsnok Majthényi nem birt annyi befolyással, mint a mennyi jó akaratot mutatott a várat föladni. Wrbna most még ugyanaz nap áttette seregének zömét s a tartalék lovasságot a mészárosok útjára s csak a Lederer dandárt hagyta hátra 5 század Ficquelmont dragonyossal a hidfővel szemben a jobb parton, hogy ezt körülzárolják. Lederer utasittatott, hogy helyezze magát összeköttetésbe a Neustädter dandárral.

E dandár, mely december 23-án Pozsonyból a Csallóközben Somorjáig előnyomult s onnan fölkereste az összeköttetést Simunichcsal, Győr bevétele után Nyárasdig vonatott elő az érsekujvári Duna mellé, hogy Komáromot innen a bal parton zárolja körül. Az egész ostromzároló hadtest, a Lederer és Neustädter 2 dandár fölötti parancsnokságot Ramberg altábornagy kapta.

Dec. 31-kén a 2-ik hadtest s a Lichtenstein tartalék lovas osztály Kocsnál, a tartalék lovasság és fő tartalék tüzérség Nagy Igmádnál és Bánánál állt; Windischgrätz herceg főhadiszállása Bábolnán volt; január 1-én a 2-ik hadtestnek Felső-Gallára, a tartalék lovasságnak Bánhidára, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Kocsra és Tatára kellett nyomulni; aztán január 2-kán a 2. hadtestnek Bicskére, a tartaléklovasságnak Német-

Egyházára és Bárokra, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Felső-Gallára.

Ez utakat mind, a mint az a mondottakból kitünik, legkisebb ellenállás nélkül ki lehetett vinni.

Jellacsics, ki 30-án a moóri ütközet után nem üldözte a magyarokat, 31-ikén is megmaradt itt helyben, részint mert lovassága nagyon meg volt gyengülve, részint mert meg akarta várni, hogy a 2. hadtest és a tartalék egyenlő magasságra jöjjön vele. Január 1-én indult csak a kapott parancs szerint Lovas-Berényre, 2-án Martonvásárra.

Január 3-án, a mint Jellacsics Martonvásárról Budára tovább indult, előhada, az Ottinger lovas dandár, Hanzsabég és Tétény közt az utóbbi helyütt álló magyar dandár előcsapataiba ütközött, melyek épen azon állomások elfoglalására indultak, miket a hanzsabégi dandár visszavonulásában elhagyott. A magyarok visszaverettek, de egy csapat huszár, mely a gyalogságot követte, részéről oldalba támadta meg Ottingert s ez-által megállásra kényszeritette. Jellacsics most előbb nagyobb haderőt akart kifejteni. A Grammont dandárnak, mely Ottingert követte, balra kellett fölnyomulni a székesfehérvári úton, a Hartlieb hadosztálynak is gyorsítni kellett útját.

Ez előkészületekben eltelt az idő. A tétényi magyar dandár (Zichy) fegyvert ragadott s jobbra indult a fehérvári útra Grammont ellen. Görgey, ki Promontorban rögtön értesitést kapott arról, a mi történt, a hanzsabégi (Karger) dandárt, mely épen Promontorra ért, azonnal megforditatta és személyesen vezette balra a Zichy dandár mellé. Szándéka volt e 4000 emberrel, melyet rövid idő alatt összeszedett rendelkezése alá, támadást intézni, a mint tudósitás érkezett Vettertől, hogy az osztrákok Hanzsabégnél már átmentek a Duna bal partjára; Görgey semmi esetre se hagyja magát támadó föllépésre csábittatni.

Görgey most a két dandárt pihenés nélkül visszavezette Promontorra s a Buda-Örsön álló dandárt Budára hivta; január 4-én reggel főhadát átvonta a lánchidon a Duna bal partjára s a váci útra s mihelyt utóhadát Budán fölváltották Perczel csapatai, az utóhadnak is utána kellett menni.

Csakhamar kitünt, a mi előre látható volt, hogy az osztrá-

koknak a Dunán átkeléséről szóló hir hamis volt. Most szerette volna Vetter megakadályozni Görgey visszavonulását s küldött is neki egy ily értelmü parancsot. Hanem mikor Görgey e parancsot kapta, a visszavonulás akkor már csaknem egészen be volt fejezve s késő volt a dolgokon most már változtatni.

Január 3-án este Jellacsics Téténynél táborozott; a 2-ik osztrák hadtest Biánál.

A tartalék lovasságból a Parrot dandár Torbágyig nyomult elő, a Bellegarde dandár Bia mögött állt Etyeknél, a tartalék gyalogság és tüzérség Bicskére jött.

4-én az 1. hadtest Promontorig nyomult, a 2-ik a tartalék lovassággal Buda-Örsig, a tartalék gyalogság és tüzérség Bia, Torbágy, Etyek és Pátiig. Még az nap kiüritette Perczel Budát s a Duna bal partján a szolnoki úton Üllőig és Vecsésig hátrált.

Január 5-kén aztán az osztrákok bevonultak Budapestre. Windischgrätz herceg Budára helyezte főhadiszállását. Lovas csapatosztályok indíttattak azonnal előre a Szolnok, Gyöngyös és Vác felé vivő utakra s csakugyan hoztak is nehány száz foglyot, kiknek vallomásaiból Windischgrätz azon következtetést vonta, hogy a magyarok főereje Szolnok felé vonult vissza.

A két ellenséges hadsereg mellékcsapatainál történt események az 1849. év első napjáig.

A Simunich hadosztálya.

Az erdélyi és szerb harctéreken történt eseményeket, hogy az együvé tartozókat szét ne szakitsuk, már az előbbi szakaszban elődtuk az 1849. év kezdetéig. Még hátramarad itt elbeszélnünk azon osztrák csapatosztályok eseményeit, melyek Windischgrätz herceg főhadseregével közel összeköttetésben működtek s az ezekkel szemben álló magyar haderőkét.

Simunich a nagyszombati ütközet után a Vág mellett fekvő kis lipótvári erőd ellen indult s már december 17-kén megadásra szólitotta. Miután tagadó feleletet kapott, elfoglalta a

Vág átjárásait Szerednél és Galgócznál s a várat teljesen körülzárta, rögtön intézkedéseket is tett, hogy az erődöt ágyuztassa és formaszerüleg ostromolja; akadályozta ennek megkezdését a megfagyott talaj, mely nehezitette az árokásást, mint szintén a nehéz lövegek és lőszer hiánya.. December 29-én mégis 5 üteg teljesen készen volt már és fölszerelve.

Frischeisen alezredes hadoszlopa.

Frischeisen már dec. 4-én átlépett a Jablunka szoroson, Csacsánál szétvert egy csoport magyar nemzetőrt s 11-én Kissucza-Ujhelyen át Budetinre nyomult a Vág folyóig, miután előbb tót népfölkelés által szaporitotta csapatait; közeledésére a magyarok Querlonde és Beniczky alatt visszáhuzódtak a Vág bal partjára. Azon hir azonban, hogy háta mögött magyar népfölkelés csoportosul össze, már 12-én arra birta Frischeisent, hogy a Jablunka szoroson visszahuzódjék. E visszahuzódás a a Morva és Sléziában parancsnokló tábornokot, Böhm altbnagyot aggodalomba ejtette e két tartomány miatt. Rögtön összevont $1^1/_3$ zászlóaljat és $^1/_2$ üteget Teschennél Frischeisen támogatására s jelentést tett Windischgrätz hercegnek. Ez 2 zászlóaljnak s 1 hatfontos ütegnek, melyek Galliciából útban voltak Bécs felé, parancsot adott, hogy helyezzék magukat Böhm altábornagy rendelkezése alá. Frischeisen hadoszlopa s e csapatok aztán, összesen 3 zászlóalj, $^1/_2$ század lovasság s 12 ágyu Götz tábornok parancsnoksága alatt egyesitettek s ez utasitatott, hogy a bányavárosok vidékére nyomuljon be velök.

Horváth alezredes csapatosztálya.

Horváth alezredes, kit dec. 16-án Sopronynál hagytunk, dec. 21-én parancsot kapott Windischgrätz hercegtől, hogy Kapuváron át nyomuljon Győr felé. Ehhezképest 24-én előhadát Kapuvárra inditotta, mialatt seregének zöme 25-én Szent-Miklósra jött; 28-án aztán Egyedre, 29-én Téthre érkezett. Mikor

a támadás történt Győr ellen, Horváth nem működött közre, mint az állásából kitünik. Téthen kapta azon utasitást, hogy mostantól kezdve Jellacsics jobb oldalát biztositsa Veszprém és Székesfehérvár felől, midőn ez Buda ellen nyomul s hogy keresse föl az összeköttetést Nugent táborszernagygyal.

Az ür, mely Horváth előnyomulása által Sopronynál támadt, egy csapatosztály által töltetett be, melyet Welden a bécsi helyőrségből már dec. 19-én Bécs-Ujhelybe küldött, dec. 25. aztán $4^1/_3$ zászlóalj, 5 század lovasság és 8 ágyura szaporitott és gróf Althann alezredes parancsnoksága alá helyezett. Althann azon utasitást kapta, hogy tartsa föl az összeköttetést Nugent és Horváth közt. A főhadsereg előnyomulásakor még 4 századot Győr megszállására is kellett Althannak küldenie.

Székesfehérvárra érkezve, Horváth azon parancsot kapta, hogy a bakonyi erdőben portyáztasson s tisztitsa meg ezt a magyar fölkelőktől.

Nugent táborszernagy csapatosztálya.

Nugentnak eleinte semmi határozott föladata nem volt; mindaddig mig Perczel szemközt állt vele a Muránál, nem mozdulhatott. Hanem föltették, a mint valóban meg is történt, hogy az osztrák főhadsereg előnyomulása a Duna mentében Perczel visszavonulását is közvetlen maga után fogja vonni; akkor aztán Nugent tudósitsa Windischgrätz herceget, hogy a Balaton melyik oldalán, az északin vagy a délin szándékozik-e működni.

A mint most Perczel vissza kezdett vonulni, Nugent Körmendig ment utána; hanem a Perczel által Nagy-Kanizsa körül összevont népfölkelés, mely folyvást szaporodott, Magyarország délnyugoti megyéi fölött uralkodott és Horvátországot fenyegette, arra birta Nugent-t, hogy Körmendről Zala-Egerszegen át dél felé induljon. Miután közeledtére a magyarok Nagy-Kanizsát kiüritették, 1849 január 10-én ellenállás nélkül megszállta e helyet.

Schlick gróf hadmüveletei.

Schlick 1848 dec. 1-én 8000 emberrel, három dandárral (Fiedler, Pergen, Deym) Galiciában állt Zmygrod, Dukla és Krovnonál. Föladata az volt, a Kárpátokon átnyomulni, melyek itt Galliciát Magyarországtól elválasztják s déli lejtőik hegyes, erdős vidékén, melyek csaknem egész a Tiszáig terjeszkednek, a vidék fővizfolyását, a Hernád és Tarca völgyét követve, ama folyam felé leszállni, hogy aztán vagy a Tiszán átkelve, a magyarok elől elvágja a szilárd állásfoglalást a Tiszán túl, vagy a Duna és Tisza közti tág síkon közvetlen összeköttetésbe lépni Windíschgrätz herceg seregével. E mellett azon tájon, hol keresztül megy, állitsa helyre a nyugalmat s akadályozza meg magyar csapatok összegyüjtését.

Magyar részről egy kis csapat állt ellenében Pulszky alatt mely 3 hiányosan fegyverzett ujonnan alakitott honvéd zászlóaljból, 6—7000 nemzetőrből, egy kis lovasság és 14 ágyuból állt s Eperjes tájékán szerveződött.

Dec. 5-én Schlick concentrálta dandárjait; 6-án Fiedler és Pergen átléptek a Kárpátokon; az előbbi Zboróra ért, az utóbbi a bal szárnyon Svidnikre. Fiedler aztán Bártfán át 8-án Raslawicére jött az eperjesi uton; Pergen, kinek jobbra kellett huzódni, hogy Fiedlert közvetlen követhesse, Zborón át dec. 8-án érkezett Bártfára. Deym, ki 6-án Barwineknél állt, 7-én ment át a Kárpátokon, Pergent követve Orlikig s 8-án ért Zboróra.

Pulszky az osztrákok közeledésére Eperjest ellenállás nélkül kiüritette s a budaméri hadállásba vonult vissza, Kassa elé az országutra s a két folyam a Hernád és Tarca közé. A sajátképi állás mintegy fél órányira volt Budamér falutól délnek, lassan lefelé lejtő magaslatokon; homloka vadász árkok által volt megerősitve, bal oldalán a főhadállás és a Hernád közt kiterjedt erdőségek huzódtak el, melyek a kifejlést s a kilátást a bal szárnyon akadályozták s az ellenségnek megkönnyitették a körülszárnyalást; az országut nem egyenest függőlegesen feküdt a homlokállással, hanem inkább a bal szárny mögött: ezentul az

erdőség déli végén a Hernád bal partján s a hadállás háta mögött fekszik Tehány falu. Könnyen látható, hogy e hadállás a homlokelsáncolások s a fadöntések dacára, melyek által a magyarok az ellenség előnyomulását akarták akadályozni az erdőben, mi sem volt kevésbbé mint kedvező arra, hogy itt makacs védelmi harcot folytassanak.

Dec. 9-én a 3 dandár, Fiedler, Pergen és Deym, egyik a másik után, megszállták Eperjest, Kapit és Deméthét. 10-dikén Schlick támadásra készült a budaméri állás ellen s a Pergen dandárt is Eperjesre vonta, a Deym dandárt pedig Alsó Sebesre.

Dec. 11-én kellett a támadásnak történni a budaméri hadállás ellen. Schlick intézkedései következők voltak e végre: miután Somosnál a Tarcán átmennek, a Pergen és Deym dandárok az országuton előnyomulnak homloktámadásra, Fiedler pedig a Tarcán átmenve jobbra fordul, az erdők ótalma alatt Tapolcsánon át a Hernád völgyébe megy, ezen lefelé Tehányra vonul s innen a kassai Hernád hidja ellen, hogy a Budamérről hátráló magyaroknak fővisszavonulási vonalukat elvágja. Egészben, leszámitva az Eperjesen és Bártfán hagyott helyőrségeket, Schlick még 6 zászlóalj, 6 század lovasság és 18 ágyuval rendelkezett.

Reggel 1 órakor indult meg dec. 11-én Eperjesről a Fiedler dandár; 6 fontos ütege helyett, a területre való tekintetből, melyen át kellett haladnia, egy röppentyü üteg adatott hozzá; Pergen és Deym követték. Fiedler a Tarca hidját Somosnál szét rontva találta s egy rögtönzött hiddal kellett pótolnia a gyalogság számára, mig a tüzérség és lovasság keresztülgázolt a folyón. Mihelyt az átmenet megtörtént, Fiedler Tapolcsány felé indult, melyet ugyan elért, a nélkül, hogy a magyarok észrevették volna, de járt ut hiányában csak délelőtt 10 órakor.

Pergen és Deym a Tarcán átmenet után az országuton maradtak, átmentek Budaméren s a magyar hadállással szemben előnyomultak, előbbi jobbra, utóbbi balra; egy 6 fontos üteg jobbra (nyugotra), egy 12 fontos üteg balra (keletre) fölállitatott a homlok előtt s ez ütegek rögtön megkezdték a tüzelést, mire

azonban a magyarok kisebb kaliberű ágyuikkal gyengébben feleltek; az egész osztrák lovasság hátramaradt.

Már az első ágyulövésekre nyugtalankodni kezdett a magyar gyalogság. Pergen erre rögtön támadáshoz kezdett az erdő ellen a magyar hadállás bal odalán; e közel körülszárnyalással való fenyegetés teljesen megfélemlitette a magyar gyalogságot s a bal szárny és centrum visszavonulni kezdett. Schlick nyugtalan várta Fiedler megjelenését. Miután ez nem láttatta magát, Deym is parancsot kapott, hogy mint Pergen a bal, ugy ő jobb szárnyát kerülje meg a magyaroknak. Részint a föllágyult talaj, részint a még mindig föl nem hagyott remény, hogy Fiedlert majd csak előtünni látják a kassai Hernádhidon, föltartóztatta az üldözést. S főleg ez utóbbi ok. Csak miután a magyarok teljesen elhagyták a hadállást, nyomultak határozottabban előre az osztrákok.

A magyar csapatok nagyrészt teljesen szétszakadtak, csak két zászlóalj a Szepességből, egy nemzetőr s egy honvéd, nyert bátorságot a kassai Hernádhidjánál s miután azon áthaladtak, megálltak és három ágyuval föltartóztatták az üldözőket. Sőt Schlick azt a tudósitást kapta, hogy a hid szét van rombolva s ily körülmények közt természetesen nem gondolhatott arra, hogy itt átmenjen. Egyelőre tehát csak a 6 fontos üteget inditotta a hid védői ellen s egyidejüleg a hidon fölül vami átjárható gázlót kerestetett a Hernádon. Egy ilyet találtak is. Itt mindjárt át kellett menni 2 század lovasnak, melyet egy zászlóaljnak kellett követni, hogy nyugotra Kassát megkerülve a miskolci országutra érjenek s ezen üzzék a futó magyarokat.

A 2 század a Hernádon átmenve váratlan akadályra talált, a mélyen bevágott Csermely patakra; ez jelentékenyen föltartotta őket, ugy hogy a magyarok elég időt nyertek Kassát teljesen kiüriteni. Az első félszázad osztrák lovas, ki a Csermely patakon átment, azonnal a miskolci utra sietett és ezen előre, anélkül hogy a többi lovast megvárná. Hanem csakhamar egy rendezett csapatra bukkant; 100 ember volt a Thworznicky lengyel legióból, kik megálltak s hidegvérrel 20 lépésnyire hagyták közeledni az osztrákokat s aztán puskatüzzel fogadták. Ezzel vége lett az egész üldözésnek.

Fiedler körülkerülése az ütközet egész folyamára legkisebb befolyással sem volt. Fiedler késedelem nélkül megindult Tapolcsányról az $^5/_8$ mértföldnyire eső Tehányra a Hernád bal partjának hosszában s Tehánytól keletnek a kassai Hernád hidja felé akart fordulni, a mint egyik jobb oldali őrjáratát a magyar rendes csapatoktól meg sem szállt Tehányból puskatüzzel fogadták. Néhány paraszt embernek e tüzelése az egész körülszárnyalási mozdulatot megakasztotta. Fiedler megállt s a helyett hogy egy kis hadoszlopot rögtön a faluba küldött volna annak megtisztitása végett, illedelmes távolban erős csatárokat inditott meg ellene, kik sokáig a magyar parasztokkal való lövöldözéssel mulattak, oly sokáig, hogy Tehányból végre nem is feleltek rá, vagy mivel ellövöldözték a parasztok kevés töltényüket vagy mivel meghallották, hogy Pulszky kiüritette Kassát.

Ily módon jutott Fiedler csak délutáni 2 órakor a kassai hidhoz, mikor a magyarok már rég visszavonultak a Hernádon.

Délután 5 órakor, miután meggyőződtek arról, hogy e hid valóban jó karban van, vonult be Schlick Kassára. Az osztrákok vesztesége a budaméri ütközetben, mint az már az előadottakból is következtethető, rendkivül csekély volt, a magyarok 200-at vesztettek holtak és sebesültekben s ugyanannyi foglyul esett.

Dec. 11-től 26-ig Kassán maradt Schlick, részint hogy Windischgrätz herceg előhaladását megvárja, részint hogy a környéket lecsendesitse. Dec. 20-án Kassán egy kis erősitést kapott, 2 század gyalogot, egy 6 fontos s egy fél röppentyü üteget. Csakhamar ezután parancs érkezett Windischgrätz hercegtől, mely szerint Schlicknek Rima-Szombaton és Losoncon át Vác felé végre kellett volna hajtania egyesülését a főhadsereggel. Ha ez ut nagyobb hadtest számára nem volna járható, ugy induljon Miskolcra, hanem Losoncon át lépjen legalább összeköttetésbe a főhadsereggel.

Schlick elhatározta, hogy m i n d e n e s e t r e e l ő s z ö r i s Miskolc felé tesz egy nagy kémszemlét; ürügyül azt használta, hogy először meg akar győződni bal szárnyának biztosságáról, mielőtt Losonc felé indulna; a valóságban bizonyára azon

remény hajtotta őt Miskolc felé, hogy nj babérokat arathat, melyeket nem kell Windischgrätz herceggel megosztania.

December 26-án megindult Miskolc felé; a Pergen dandár e nap Hidas Némethire ment a Hernád mellé s 27-én Forróra; a Deym dandár, utána menve, 26-án Enyickére s 27-én Vizsoly és Novajra jött; Fiedler Kassán maradt s egy csapatosztály Kiesewetter őrnagy alatt Eperjesen.

Pulszky a budaméri ütközet után Miskolcra huzódott vissza. Eperjes és Kassa gyors elvesztése átalános megdöbbenést okozott Pesten. A közönséges oktalanság, melylyel a Rába mögötti s a Vértes hegyek közti hadállást illetőleg is találkoztunk s mely népharcokban nagyobb szerepet játszik, mint a hogy azt fölteszik, a budaméri állásból is „legyőzhetlen bástyát" csinált s most e hatalmas legyőzhetlen bástyát mintha csak a szél elfujta volna. A honvédelmi bizottmány csak Pulszky ügyetlenségéből birta ezt megmagyarázni, nem tartott tehát mitsem sürgősebb dolognak, mint a hadügyminisztert saját személyében, Mészáros tábornokot állitni Pulszky helyébe, hogy védje meg a magyar északi határt és Schlicket, ha lehet, verje vissza Galliciába. Fájdalom, Mészáros, bármily derék huszárezredes lehetett is, fényesen bebizonyitá a szerb háboruban teljes képtelenségét arra, hogy valamely nagyobb hadtestet vezéreljen. Azonban mégis elment Miskolcra s onnan Szikszóra; előörseit Forróig előretolta.

A hozzá küldött megerősitésekkel együtt hadteste december végén 6 uj honvéd zászlóaljból, 4 század lengyel legioból, 4 század huszárból, 6000—7000 nemzetőrből, ezek közt 1000 lovas Heves megyéből, és 28 ágyuból állt, egészben véve 14,000 gyalog, 1500 lovas.

Midőn Pergen dec. 27-én Forróhoz közeledett, Mészáros előcsapatai kardcsapás nélkül visszavonultak onnan; Mészáros aztán Szikszót is kiüritette s e helytől dél felé a magaslatokon foglalt állást, jobb, kissé visszavont szárnyával a Hernád völgyében.

Dec. 28-án Schlick a Deym dandárt a magyarok homloka ellen küldé, mialatt Pergennek Szikszón át bal oldalukon kellett megkerülni őket. Rövid ágyuzás után Mészáros visszahuzódott.

Schlick nem üldözte s 30-án visszatért Kassára, honnan azon hir érkezett, hogy Zemplén és Szepes megyékben a nép nagyon élénken kezd fölkelni. Már január 1-én ismét Kassánál állt Schlick.

Ezalatt Mészáros azon parancsot kapta, tulnyomó erejével támadja meg végre komolyan Schlicket. Hosszadalmas tervet csinált e végre. Miskolcnál egyesitett haderejét három hadoszlopra osztotta.

A bal szárnynak Perczel Miklós őrnagy alatt Szendrőn és Tornán át a sepsii országutra kellett volna fölmennie s ezen Kassától délre Schlick állását jobb oldalán körülszárnyalni; e hadoszlop 24 órával korábban kelt utra mint a másik kettő.

A centrum Bulharin és Desewffy alatt a nagy országuton a Hernád bal partján menjen föl; a jobb szárny Rembowszki őrnagy alatt a Hernád balpartján.

Január 4-én Kassa előtt kell állni mindenkinek s aztán rögtön támadáshoz látni.

Ez intézkedésekkel még nem elégedett meg Mészáros és számitott a szepes és zemplénmegyei nemzetőrök s népfölkelés közremüködésére is, kik eszerint lőnek utasitva.

A zempléni nemzetőrök, Thworznicki őrnagy alatt 120 lengyel és 2 ágyu által megerősitve csakugyan elfoglalták jan. 1-én a dargói szorost a Sóvári hegyen át s 2-án Szinyig nyomultak Kassa ellen. Schlick korán értesülve erről, egy csapatosztályt küldött ellenök, mely január 2 és 3 közti éjjel meglepte őket és teljesen szétverte.

Nem különben járt két lőcsei hadoszlop, melyek egymásután megjelentek Eperjes előtt s egymásután szétverettek az ottani helyőrség által Kiesewetter őrnagy alatt.

4-én reggel közeledtek most Mészáros hadoszlopai dél felől Kassához. Schlick Kassától délre foglalt állást. Első sorban a Jászó felé vivő uton Kis Idánál 2 század gyalogja, $^3/_4$ század lovasa és 4 ágyuja volt, a centrumban egy magaslaton a nagyidai országuton 2 század gyalog s egy röppentyü üteg, a bal szárnyon a miskolci nagy országuton 6 század gyalog, 2 század lovas és 6 12fontos.

A jobb szárny mögött 4 század gyalog és 2 ágyu állita-

tott föl Gablenz őrnagy alatt azon utasitással, hogy ha az ellenség átmegy Kis Idánál a Kermes patakán, e hidat foglalja el s igy vágja el az ellenségnek a visszavonulhatást; a bal szárny mögött, melynek első sorát Deym tábornok vezényelte, állt Fiedler tbornok 2 század gyaloggal s a fölváltott előörsökkel tartalékban; Gablenz és Fiedler közt végre Pergen 1 zászlóaljjal, 1 század lovassal átalános támogatásra.

A magyarok bal szárnya kezdte meg az ütközetet, egy ütege csakugyan átment a hidon a Kermes patakán, mire Gablenz elfoglalta a hidat; az üteg most oldalt akart kitérni, a járhatlan talajban azonban megakadt s az osztrákok elfogták.

A magyarok centruma ellen a miskolci uton az osztrák tizenkétfontosak tüze oly hatályosnak bizonyult be, hogy alig jutottak a magyarok ennek lőkörébe, már ismét vissza is huzódtak. A röppentyü üteg, mely a nagyidai uton állt, követte őket nyomban, emellett azonban oly veszélybe jutott, hogy magyar huszárok már majd elfogták s csak a gyorsan előrenyomult gyalogság mentette meg, mire aztán megkezdte tüzelését s a magyarok visszavonulását vad futássá változtatta.

A kassai ütközetben, melynek alig lehet ezt a nevet adni, az osztrákok nem vesztettek többet 25 embernél (3 holtat, 13 sebesültet, 9 foglyot). A magyarok 300 holtat és sebesültet, 600 foglyot, 10 ágyut, 6 kis mozsárt és 8 lőszerkocsit vesztettek. De e veszteségnél még sokkal nagyobb baj volt a Mészárosféle hadtest teljes föloszlása, mely csaknem elemeire szétbomlott s melyből csak romokat lehetett Miskolc táján ujra összeszedni.

Mellékletek a harmadik szakaszhoz.

A

Windischgrätz herceg hadseregének beosztása 1848 decemberben.

1-ső hadtest. Báró Jellacsics altábornagy és bán.
Hadosztály parancsnok Kempen altábornagy.
1. dandár. Grammont ezredes. 5-ik vadászzászlóalj, 3-ik liccai, 2-ik gradiskai határőr zászlóalj, 2 század a második oláh határőrezredből, 2 század Ferenc József császár dragonyos, a 2-ik számu 6 fontos gyalog üteg.
2. dandár. Neustädter báró vezérőrnagy. 1. zászlóalj ottocháni, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini, 3-ik zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, 2 század Ferenc József dragonyos, az 1. sz. 6fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Hartlieb altngy.
1. dandár. Karger vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 2-ik báni határőrezredből, 2-ik zászlóalj broodi határőr, 2-ik zászlóalj a 28. számu Latour gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 3. számu Károly főherceg ezredből, 2 század Ferenc József dragonyos, az 5. számu 6fontos gyalog üteg.
2. dandár. Kriegern vezérőrnagy. 3-dik zászlóalj varasd-kőrösi, 3. zászlóalj varasd-szent-györgyi, 3-dik zászlóalj ottocháni határőr, 2 század bécsi önkéntes, 1 század turopolyai gyalog, 2 század a 3. számu szász király vértes ezredből, a 3. számu 6fontos gyalog üteg.
3. dandár. Ottinger vezérőrnagy. A 6. számu Wallmoden és a 7. számu Hardegg vértes ezredek (12 század); az 1. számu 6fontos lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a 4. és 6. számu 6fontos gyalog ütegek, az 1. és 2. számú 12fontos gyalog ütegek. Lőszertartalék.

Ehhez járul még egy csapat banderialis huszár és szerezsán a hadtestparancsnok mellett.

Egészben az 1. hadtest 14 zászlóalj, 5 század gyalog, 20 század lovas, 9 üteg (54 ágyu), 1 utász század s 1 hidverő cs patból állt.

2-ik hadtest. Gróf W r b n a altbngy.

H a d o s z t á l y parancsnok báró C s o r i c h altbnagy.

1. d a n d á r. W y s s vezérőrnagy. 2-ik vadász zászlóalj, 1-ső zászlóalj a 29. számu Schönhals gyalogságból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärther gyalogságból, 1 Landwehr zászlóalj a 18. számu Reissinger gyalogságból, 1 század árkász (sappeur), 2 század Károly főherceg chevauxlegers, 2 század Civallart dzsidás; a 2. számu 6fontos lovas üteg, a 14. számu röppentyű üteg.
2. d a n d á r. J a b l o n o w s k i herceg ezredes. 1-ső és 2-ik zászlóalj és egy landwehr zászlóalj a 15. számu Nassau gyalog ezredből, 2-ik zászlóalj a 23. sz. Ceccopieri gyalogságból, 1 század a 7. számu Kress chevauxlegers-ekből, a 7. számu 6fontos gyalog üteg.

H a d o s z t á l y parancsnok R a m b e r g altnagy.

1. d a n d á r. C o l l o r e d o herceg vezérőrnagy. A 12-ik vadász zászlóalj, 1 és 2-ik zászlóalj az 58. számu István főherceg gyalogezredből, 1. landwehrzászlóalj a 21. számu Paumgartten gyalogezredből, 1 század Kress chevauxlegers; a 8. számu 6fontos gyalog üteg.
2. d a n d á r. Br. L e d e r e r K á r o l y vezérőrnagy 1. és 2-ik zászlóalj Khevenhüller 35. számu gyalogság, 3 ik zászlóalj a 49. számu Hess gyalogságból, 1 landwehrzászlóalj Hess; 1 század Kress chevauxlegers; a 9. számu 6fontos gyalog üteg.

A h a d t e s t t a r t a l é k t ü z é r s é g e: a 10 és 11. számu 6fontos, a 3. és 4. számu 12fontos gyalog ütegek.

Egészben véve a 2. hadtest 15 zászlóalj és 3 század gyalog, 7 század lovas, 9 üteg, 1 utász század s 1 hidverő csapatból állt.

Tartalék hadtest. (később 3-ik hadtest.) Duca Serbelloni.

Hadosztály parancsnok Schwarzenberg Edmund herceg altnagy.

1. dandár. Schütte vezérőrnagy. Rattay, Chmielnicky és Ferrari gránátos zászlóaljak, a 6-ik vadász zászlóalj; a 12. számu 6fontos gyalog üteg.

2. dandár. Liebler vezérőrnagy. Strastil, Martini és Richter gránátos zászlóaljak, 1. zászlóalj Ceccopieri; a 13. számu 6fontos gyalog üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 23. számu röppentyű üteg s az 5. számu 12fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Lichtenstein Ferenc herceg vezérőrnagy.

1. dandár. Parrot vezérőrnagy. 4 század Civallart dzsidás, 5 század Kress chevauxlegers, 4 század a 6. számu Ficquelmont dragonyos ezredből, a 3. sz. 6fontos lovas üteg.

2. dandár. Bellegarde gróf vezérőrnagy. A 8. számu Károly s az 5. számu Auersperg Max vértesek (12 század) a 4. számu 6fontos lovas üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 13. számu röppentyű üteg és segély-lőszertartalék.

Főtartalék tüzérség: a 6, 7 és 8. számu 12fontos gyalog ütegek; az 5, 6, 7 és 8. számu 6fontos lovas ütegek, a 15, 16, 17 és 18. számu röppentyű ütegek; lőszertartalék, 1 század árkász (sappeur) 4 század utász (pionnier.)

Egészben a 3-ik vagy tartalék hadtest 8 zászlóaljból, 1 árkász, 4 utász századból, 25 század lovasság, 18 ütegből és 8 hidverő csapatból állt.

A Windischgrätz herceg közvetlen parancsnoksága alatt egyesitett hadsereg tehát 37 zászlóalj, 15 egyes gyalog század, 52 század lovasság és 36 ütegre ment, minden üteget 6 ágyuval számitva. A számkimutatás szerint a gyalogság volt 36911 e.
a lovasság „ 6202 e;
mihez számitandó még a tüzérség és mérnöki kar 9000 e;
A főhadsereg tehát 52000

emberből állt 216 ágyuval, ugy hogy 1000 ember gyalogság vagy lovasságra 5 ágyu jutott.

B)

A főhadsereggel közel összeköttetésben működő csapatok beosztása 1848 végén s 1849 elején.

a) **Simunich** altbnagy csapata :

1. L o b k o w i t z d a n d á r. 1-ső zászlóalj a 9. számu Hartmann gyalog ezredből, 1 Landwehrzászlóalj a 30. számu Nugent, 3-ik zászlóalj az 57. számu Haynau gyalogezredből, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból*, 2 század Kress chevauxlegers*, 2 század Károly főherceg chevauxlegers, a 15. sz. gyalog üteg, a 14. sz. röppentyü üteg*.
2. S o s s a y d a n d á r. 1. Landwehrzászlóalj a 12. sz. Vilmos főherceg, 3-ik zászlóalj a 20. számu Hohenegg gyalogságból, a 2-ik zászlóalj Ceccopieri*, 2 század Landwehr a Hess gyalogságból*, a 16. számu gyalog üteg.

A *gal jelölt csapatrészek Simunich hadosztályához csak a támadó föllépés megkezdésekor adattak s már az A) alatti mellékletben fölsorolvák. Nélkülök Simunichnak decemberben 4273 gyalogja, 223 lovasa volt, tehát a tüzérséget is beleszámitva mintegy 5000 embere.

b) **Götz** vezérőrnagy hadoszlopa. 3-ik zászlóalj a Nassau gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 63. számu Bianchi, 1-ső zászlóalj a 36. számu Palombini gyalog ezredből*, 1/2 század Károly főherceg chevauxlegers*, 1/2 lovas üteg 1/2 röppentyü üteg*, 1 6fontos üteg.

A *gal jelölt csapatrészek eleinte Frischeisen alezredes hadoszlopát képezték. Ezzel együtt Götz hadoszlopa, miután a Palombini zászlóalj csak 4 századból állt, mintegy 3000 gyalog, 60 lovasra rugott, a tüzérség beleszámitásával 3500 ember.

c) **Gróf Schlick** altnagy h a d t e s t e.

A hadmüveletek megkezdésekor következőleg volt beosztva :

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a Vilmos főherceg, 4 század a Nugent gyalogságból, 2-ik zászlóalj Hartmann gyalogság, 2 század az 1-ső számu Császár chevauxlegers-ekböl, a 36. számu 6fontos gyalog üteg.

2. dandár. Pergen vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 40. számu Kudelka, 3-ik zászlóalj a 10. számu Mazzuchelli ezredből, 1. Landwehr zászlóalj a 24. számu Párma gyalogságból, 2 század Császár chevauxlegers, a 11. számu röppentyű üteg.

3. dandár. Deym vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj a Vilmos fh. gyalogságból, 2 század a 2. számu Sustenau vértes ezredből, a 11. számu 12fontos üteg.

Január 8-tól kezdve az összeállitás következő volt:

Fiedler dandár. 2-ik zászlóalj Hartmann, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj István fhg 2 század Császár chevauxlegers, a 36. számu 6fontos üteg.

Pergen dandár. 3-ik zászlóalj Mazzuchelli, 3-ik zász lóalj Kudelka, 1 Landwehrzászlóalj Parma gyalogság, 2 század Császár chevauxlegers, a 34. sz. 6fontos üteg.

Deym dandár. 1-ső zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj Nugent, 2 század Sustenau vértes, a 11. sz. 12 fontos üteg, a 11 s a fél 12. sz. röppentyü ütegek, 1 utász csapat.

A Schlick féle hadtest szolgálatképes létszáma 7134 gyalog, 751 lovasra ment s a tüzérséget is beleszámitva körülbelül 8600 emberre.

Schlick hadtestének megerősitése, mely 1849 januar 19-én Schulzig altábornagy alatt Pestről megindult, állt:

1. a Kriegern dandárból. 2-ik zászlóalj Latour gyalogság, 3-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj varasd kőrösi, 3-ik zászlóalj varasd-szent-györgyi határőr, 1 6fontos üteg.

2. a Parrot dandár. 6 század Károly porosz herceg vértes, 2 század az Auersperg Max vértes ezredből 1 lovas üteg, 1 12fontos üteg.

Egészben 4 zászlóalj, 8 lovas század, 18 ágyu, azaz mintegy 5000 ember.

d) A Dietrich dandár, melyet 1849 január végén Nugent táborszernagy Windischgrätz herceghez küldött, eredetileg ebből állt volna:

a második báni határőrezred 4-ik zászlóalja, 4-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, az Eckert zászlóalj, mely 2 század Hess és 2 század 7. számu Prochaska gyalogságból lőn összeállitva, a Mundfingen zászlóalj, mely 4 század 17. számu Hohenlohe gyalogságból lőn alakitva, továbbá század János főherceg dragonyos (1. sz.) s egy gyalog üteg.

Ez összeállitás nemsokára oda módositatott, hogy a Mundfingen zászlóalj ½ gyalog üteggel visszamaradt; e helyett azonban hozzájött 2. zászlóalj 13. sz. Wimpffen gyalogság ½ lovas üteg és 2 század János fhg dragonyos.

A dandár aztán 5 zászlóaljból, 3 század lovasság és két fél ütegből, összesen 4000 emberből állt.

A Pálffy dandár, melyet Nugent február végén inditott Pestre, s mely március elején a bán hadtestéhez osztatott be, a 2-ik zászlóalj ottochani határőrből, 1 zászlóalj Wimpffen gyalogságból (csak 4 század), az összefoglalt ogulini-szluini zászlóaljból (4 század), az összefoglalt Ecker zászlóaljból (4 század) 2 század János fhg dragonyos, egy 6fontos üteg s 2 röppentyűlövegből állt.

C)

A gróf Auersperg altábornagy alatti csapatok beosztása, melyek a főhadseregnek Windischgrätz herceg alatti kiindulása után 1848 dec. 15-dikén Bécsben maradtak Welden rendelkezése alatt s melyekből időnként segélycsapatok küldettek Magyarországba.

Zephyris altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Franck vezérőrnagy. Kotzi és Gans gránátos zászlóaljak, 1. landwehr zászlóalj a 63. számu

Bianchi, 2-ik landwehrzászlóalj a Vilmos fhg gyalogezredből, 4-ik zászlóalj liccai, 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1 hatfontos üteg.

2. dandár. Sanchez vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj Parma, 1. landwehrzászlóalj István fhg, 3-ik zászlóalj Paumgartten, 1. landwehrzászlóalj Khevenhüller gyalogság, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század a Deutschmeister 3-ik zászlóaljból, 1 6fontos üteg.

Fürstenberg tartománygróf altbngy hadosztálya.

1. dandár. Herzinger vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj és 1-ső landwehrzászlóalj a 25. számu Wocher gyalogezredből, 3-ik zászlóalj és 1. landwehrzászlóalj az 1-ső számu Császár gyalogezredből, 4-ik zászlóalj szluini határőr, 1 hatfontos üteg.

2. dandár. Chizolla vezérőrnagy. 8 század 6. számu Wrbna chevauxlegers, 2 század Császár vértes, 4 század utász 4 hidkészlettel, 1 hatfontos lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 hatfontos üteg.

Egészben 17 zászlóalj, 10 század lovasság, 6 üteg, azaz 16,383 gyalog, 1131 lovas; tüzérséggel és mérnöki karral együtt 19,000 ember.

D)

A Perczelféle hadtest Móornál.

Gyalogság: 1 zászlóalj pesti önkéntes, a 35, 47, 48. és 50. sz. honvéd zászlóaljak.

Lovasság: 6½ század az 1., 4., 5. és 9-ik huszár ezredekből.

Tüzérség: 12 hatfontos, 2 tizfontos mozsár, 2 egyfontos, 8 lovasütegbeli ágyu.

Utász: 1 század.

Összesen 5½ zászlóalj, 6½ század lovasság, 24 ágyu; mintegy 5600 ember.

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyarok részérőli kiüritésétől Klapka és Görgey egyesűléséig.

1849 január elejétől február közepéig.

A magyar hadi tanácsnak Pesten a hadfolytatására vonatkozó végzései. Az országgyülés kiegészitő végzései s a kormány rendelkezései.

Midőn január 2-án Pesten ama hadi tanács tartatott, melynek végzéseit föntebb csak annyiban érintettük, a mennyiben a főváros kiüritésére vonatkozott, Magyarország ügye nagyon roszul állt és sokan már elveszettnek is tekintették. A csapatok mindenhol megveretve, elbátortalanitva valának, a folytonos hátrálás növelte a bátortalanságot. Az egyetlen világosságsugár Bem sikere volt Erdélyben. Hanem tartós lesz-e ez? s valóban az volt-e ez közelről tekintve is, a minek a távolból látszott?

A fönnforgó körülmények közt a hadi tanács Pesten nem csak arra tartotta magát illetékesnek, hogy a pillanatnyilag helyben szükségelt rendszabályokról intézkedjék, hanem kényszeritettnek látta magát tovább is menni. Rendszert kell az egész további hadvezetésbe hozni. Arra kellett gondolni végre, hogy egy magyar főhadsereget képezzenek, mely eddig nem létezett. Aztán arról volt szó, hogy először is a mit birtak, megtartsák és összefogják. A meglévő csapatok megtartása és erősitése volt tehát a jelszó, mindaddig, mig sikerre való kilátással lehet nyilt sikon föllépni az osztrákok ellen. De nem egészen a magyaroktól függött kivinni azt, a mi itt végeztetett. Nem fog-e Windischgrätz herceg zavarólag közbelépni? fog-e ő időt engedni a hadsereg reorganisatiójára? Meg kellett kisérteni őt megállitni s ezt talán kieszközlik egy merész mozdulattal, mely figyelmét elvonja a Tiszától, hol a reorganisationak történnie kell.

Ez eltéritő hadművelet kivitelére Görgey és hadteste választatott; Görgey menjen azonnal Vácon át a Duna bal partján

a Vág felé s az ott álló Simunich ellen, mentse föl, ha lehet, Lipótvárt vagy Komáromot is, ily módon terjeszszen rémületet Windischgrätz herceg Pesten álló főhadseregének háta mögött s inditsa ezt csapatosztályok küldésére; egyébként semmi komoly ütközetet el ne fogadjon s visszavonulását irányozza a körülmények szerint vagy Komáromra vagy a felső Tiszához, de a mellett mindig szem előtt tartsa a Tiszánál képzendő főhadsereggeli egyesülhetést. Ugy vélék, a tél és Windischgrätz herceg nézete, ki Magyarország fővárosába való bevonulásával már azt hiszi, hogy győzött, megteszi a többit, hogy idő nyeressék a főhadsereg képzésére.

E főhadsereg számára Görgey eltávozása után csak mintegy 10,000 ember volt Perczel és Répássy alatt rendelkezhető állapotban Pest és Szolnok közt; Görgeynek néhány csapatot át kellett engedni Perczel számára s e helyett 4000 Vácon öszszegyüjtött újoncot kapott. Január 2-án még arra is lehetett számitni, hogy a Mészáros-féle hadtestet is a főhadsereghez vonják; két nappal utóbb a szerencsétlen kassai ütközet után már erre többé nem szabad volt számitni. Bár merre néztek, az eszközök, melyekkel e pillanatban rendelkezhettek, még mindig igen csekélyek voltak. Újoncozásokon kivül még csak egy ut volt, melyen rövid idő alatt jelentékenyen meglehetett erősitni a főhadsereget és pedig harcedzett katonákkal. Föl kellett hagyni a szerb háboruval, legalább védelmi állásra szoritkozni itt, ehhez képest csak egy gyenge hadtestet hagyni itt a szerbek ellen, s a többit a közép és a felső Tiszához fölvonni. Kossuth e gondolatára visszatért a hadi tanács is.

E végzések értelmében kezdettek meg aztán már január 5-én a legközelebbi hadmüveletek, Görgey Vác felé nyomulván, Perczel pedig és Répássy Szolnokon át a Tiszán tulra huzódván.

Midőn a hadmüveletek már folyamatban valának, a hadi tanács végzései már megnyerték a legfőbb országos hatóság szentesitését is.

A fővárosba bevonulása után Windischgrätz herceg január 7-én egy proklamatiót bocsátott ki a magyarokhoz, melyben még egyszer fölszólitotta őket, vessék alája magukat; a lázadók megsemmisitése, a császár hü alattvalóinak ótalmazása az

ő föladata, ugymond, a fővárosok meghóditásával eljött az utolsó perc, midőn még megengedtetik a többi országrészeknek, hogy önkéntesen hódolhassanak a király törvényes hatalma alá. Későbben csak a fegyveres erő fogja majd kényszeritni őket arra, mit önként tenni elmulasztottak.

E proklamatióra válaszul elhatározta a Debrecenben ujra összeült országgyülés jan. 10-én, hogy Magyarország utolsó emberig és utolsó vércseppig fogja alkotmányát, függetlenségét és nemzetiségét védelmezni. Ehhez képest utasittatott a honvédelmi bizottmány, intézkedjék a szükségesekről. A csapatok főrészének visszavonása a szerb harctérről rögtön elhatároztatott most s ezenkivül az összes magyar hadsereg 8 hadtestre osztatott, tudniillik:

1. hadtest, a felső Tiszánál, nagyrészt a Mészáros-féle hadtest romjaiból alakitva, melyek a kassai vereség után megmaradtak s most Klapka ezredes parancsnoksága alá helyeztettek.

2. hadtest, a közép Tiszánál, Perczel alatt, a Pestről Perczel és Répássy alatt visszavonult csapatokból képezve; később Répássy lőn e hadtest parancsnokává.

3. hadtest, a Damjanich és Vécsey hadosztályokból összeállitva, melyek a szerb harctérről visszavonattak.

4. hadtest, Haddik alatt, a szerbek ellen Szeged és Szabadkánál hátrahagyott csapatokból.

5. hadtest, Gál alatt, az Aradot ostromló csapatok.

6. hadtest, Bem alatt Erdélyben.

7. hadtest, Görgey Arthur alatt, az előbbi felső dunai hadsereg.

8. hadtest, a komáromi várőrség.

Mint láthatni, e fölosztás egészen a szerint történt, a mint a csapatok épen esetlegesen együtt valának, többé kevésbbé megpróbált és tapasztalt vezérek alatt egyesitve. Az egyes hadtesteknek csak megközelitőleg hasonló erejéről sem lehetett szó, már csak azért sem, mert azon időben, midőn a fölosztás történt, a honvédelmi bizottmány maga sem ismerte az egyes hadtestek erejét és beosztását. E körülmény későbben, mint látni fogjuk, nem jelentéktelen viszályokra vezetett.

Benicky és Querlonde fölkelői utasitattak a felső Vág völgyében, hogy csatlakozzanak Görgeyhez, a Nemegyei-féle fölkelők a Duna jobb partján szintén, hogy csatlakozzanak az eszéki várőrséghez. Az öt magyar vár, mely nem volt az osztrákok kezében: Leopoldvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács, kitartó védelmére buzditattak.

Félreértések kikerülése végett minden egyes hadtestparancsnok egyenesen a hadügyminisztertől fogja kapni parancsait; a hadügyminiszterium központi hadmüveleti irodája ügyeljen föl, hogy a különböző operatiók összevágjanak; hanem a hadtestparancsnokok is irányozzák figyelmöket oda, hogy lehetőleg összeköttetésben maradjanak egymással. Mihelyt egy fővezér fog kineveztetni, természetesen a hadtestek, melyek a főhadsereget képezendik, csak ennek tartoznak majd engedelmeskedni.

Fővezért ez időben nyertek is a magyar hadsereg számára, és pedig a lengyel tábornok Dembinski személyében.

Dembinski 1791-ben született, ifjuságában katonai neveltetést kapott s 1809-ben lengyel szolgálatba lépett; résztvett az 1812 és 1813-iki hadjáratokban s 1815-ben, midőn a varsói hercegség végleg föloszlattatott, s a lengyel királyság Oroszországnak jutott, visszatért hazájába, hol 1830-ig jószágain földmiveléssel foglalkozott. A lengyel forradalmi háboru kitörése ujra katonai tevékenységre hivta föl. 1831. márciusban egy lovas dandár élére állittatott, melylyel Dembewilkienél kitüntette magát. Az osztrolenkai csata után Gielgudot Lithvániába kisérte, s midőn Lithvániában minden elveszett, több orosz csapatosztályon keresztül, melyeket üldözésére küldtek ki, szerencsésen visszahuzódott Lengyelországba. E visszavonulás nagy fényt kölcsönzött nevének. A forradalmi háboru vége felé a lengyel hadsereg élére akarták állitni, mit azonban ő maga meghiusitott. A varsói csatában a jobb szárnyat vezérelte. A forradalmi hadjárat bevégeztével Párisba vonult vissza, hol 1848-ig élt s kiválólag mechanikai üzletekkel foglalkozott.

Képességei legkevésbbé sem feleltek meg hirnevének, melyet a szerencse ölébe vetett; hanem hát meg volt már hirneve, és igy történt, hogy a magyar kormány reá forditotta figyelmét s ügyekezett megnyerni öt hadserege számára, midőn arról volt

szó, hogy egy embert állitsanak a sereg élére, kinek az egyes hadtestparancsnokok szivesen alárendelik magukat. Midőn Teleki László Párisban először alkudozott Dembinskivel, utóbbi maga azon véleményt nyilvánitá, hogy nem helyes egy nemzeti harcban idegen nemzetiségü férfit állitni a sereg élére. E megjegyzés annál nyomatékosabb volt, mert Dembinski sokat foglalkozott az 1848. év elején panszlavisztikus képzelődésekkel. Kossuth azonban mindig különbséget tett a lengyelek s a többi szlávok közt, bármennyire is meg lehetett győződve, hogy a panszlavismus legveszélyesebb ellensége Magyarországnak. És Kossuthnak átalán véve igaza is volt, hogy a lengyeleket egészben különválasztotta a többi szlávtól, hanem itt az egyes személyeket is tekintetbe kellett venni; hogy Kossuth ezt a jelen esetben nem tette, abban hibázott. Dembinskivel folytatták az alkudozást, s nem sokára elfogadta a fővezérséget. Látni fogjuk, hogyan tüntette ki magát ez állásban. Táborkarának főnökeül Vetter tábornok neveztetett ki.

Ha egyes derék emberek és jó hazafiak a pesti haditanács végzései következtében uj reményt nyertek Magyarország ügyére nézve, e hangulat semmikép sem volt általános. Főleg a régi katonatisztek voltak, kik az ország ügyét elveszettnek tekintették. A patkányok kezdték elhagyni a hajót csoportosan. Hiszen a magyarok mindenütt megverettek, a hol csak mutatták magukat, sőt szégyenteljesen megverettek, elszaladtak az első ágyulövésre. Ily összekapkodott ujoncokkal semmire sem lehet menni, vélék a tisztek, kik megszokták hosszasan kiesztergályozott legényeket vezetni. Győzedelem itt végre lehetetlen volt; ily ügy mellett, melynek nincs kilátása sikerre, nem volt az ember biztonságban. Hogy kitekert eszméikkel, exercirozási szokásaikkal, teljes képtelenségükkel, hogy bánni tudtak volna oly emberekkel, kik még nem váltak puszta gépekké, hogy mind ezzel nekik is nagy részük van a veszteségek előidézésében, azt természetesen nem ismerték el ez emberek.

Azt nem akarták mondani, hogy csak azért mennek el, mert elvesztették reményüket a sikerbe. Lehetőleg sokat beszéltek tehát a „vörös republikánusokról“ Debrecenben, kik elhagy-

ták a „törvényes“ tért, — melyet természetesen a másik oldalon is rég elhagytak, s melyet nehéz lett volna bármelyik oldalon is ily körülmények közt megtartani, — lármáztak a tollhősök ellen, kik katonai dolgokba avatkoznak, melyekhez nem értenek; talán épen azok, kik leginkább kiabáltak volna egy Buda előtt vivandó kétségbeesett harc ellen, szemére vetették most Kossuthnak, hogy fölhagyott ez esztelen tervvel, 's hogy valami kétségkivül jobb állittatott ennek helyébe. Szóval a régi tisztek csoportosan távoztak s igyekeztek az utolsó órában megmenteni magukat, a mi természetesen nagyon kevéssé sikerült nekik.

Görgey utja a bányavárosokba.

Most először is a Görgeyféle hadtestet kell követnünk a bányavárosok felé intézett utjában. Néhány hétre ez és az, mit Windischgrätz ez ellen tőn, veszi igénybe figyelmünket.

Görgey január 5-ikén Vácra jött. Nem szabad őt a régi, tehetetlen s korlátoltságba sülyedt tisztekhez hasonlitni, kik Budapest föladása után, elhagyogaták a hadsereget. Ez nagy igaztalanság volna iránta. Hanem az öreg tisztek e távozása egyrészt mély benyomást tett reá, másrészt, mint azt már megjegyezni alkalmunk volt, határozott jelleme utálta a szó és tett közti ellenmondást, az üres frázist. Ezenfölül az utóbbi napok különösen fölharagitották Kossuth ellen, Perczel ellen, ki az országgyülésben uralkodó párthoz tartozott.

Mind e körülményeket tekintetbe kell venni, ha a legközelebbi eseményeket megérteni akarjuk.

Alig érkezett Vácra, Görgey összehivta tanácskozásra legbizalmasb embereit. Ezek előtt oda nyilatkozott, hogy ő sajátkép már a dunai hadsereg fővezérévé történt kineveztetése óta viszályban van a honvédelmi bizottmánynyal; hozzá tevé, miszerint valaminek történni kell, hogy a hadtest összetartva maradjon, s e valami mindenekelőtt abból áll — ez volt beszédének értelme, — hogy nyilvánitsák ki, miként csak alkotmá-

nyos módon akarnak eljárni, hogy minden republikánus mozgalomnak s mind annak, mi ezzel összefügg, ellenszegülnek. A bizalmas emberek természetesen mind e véleményen valának. Igy jött itt létre két nagyfontosságu okmány.

Az első Görgeynek egy proklamatiója volt a felső dunai hadtesthez; a második e hadtest nyilatkozata a magyar kormánynyal szemben, az egész világgal szemben, ha ugy tetszik.

A proklamatio kiválólag Görgeynek önmaga vádolása. De hát mivel vádolja magát? Azzal, hogy engedelmeskedett a honvédelmi bizottmánynak minden esetben, p. akkor is, midőn ez Buda kiüritését parancsolá. De hiszen, hogy csak ez egy pontnál maradjunk, nem kellett-e Görgeynek magának is egyetérteni ezzel, föltéve, hogy Buda alatt nem akart teljesen véget vetni a háborunak, hogy tovább akarta folytatni?

A nyilatkozat, mely a felső dunai hadtest számára oktroyáltatott, kijelenté, hogy e hadtest hü marad az V. Ferdinánd által szentesitett alkotmányra tett esküjéhez, hogy alkotmányos érzelmü, s hogy minden republikánus törekvésnek az országban ellene fog állni; csak azon parancsoknak fog engedelmeskedni, melyeket törvényes formában az alkotmányos hadügyminiszter Mészáros vagy ennek általa kinevezett helyettese küld; végre az ellenséggel kötött egyességeket csak ugy ismeri el, ha azok az alkotmányos monarchia elvének megfelelnek s a hadi becsülettel nem ellenkeznek.

Görgey 1848. előtt minden politikai párttörekvésektől távol állt, keveset törődött politikával. Mindamellett oly jelentékeny és okos férfiutól, mint ő volt, nehéz megérteni, hogyan beszélhetett komolyan épen e döntő pillanatban az alkotmányos monarchiáról V. Ferdinánd alatt. Nem tudta, hogy Mészárost is letette V. Ferdinánd király október elején?

Bármennyire becsületes embernek látszanék is Görgey, bármennyire mellette szól is azon objectiv nyugalom, melylyel saját hibáiról beszél, e lépés indokolásánál még sem mondja ki az egész igazságot.

Hadtestét össze akarta tartani, főleg a mennyire lehet meg akarta tartani a régi tiszteket. Hanem helyes volt-e ezért az egész e pillanatban Magyarországon uralkodó hatalomnak oda

dobni a keztyüt, növelni a véleménykülönbség viszályát a népben, hol az már meg volt, föltámasztani, hol még nem volt meg? Bizonyára nem. Görgey némileg elragadtatni hagyta magát a régi tisztektől, ezek aggódó s philisterszerü szójárásaitól, melyekkel folyvást a republikánusokat és demagogokat emlegették, s melyek lényegileg csak a „tiszta" katonáknak a civilek, a tollrágók iránti soha eléggé nem indokolt ellenszenvét mutatták; s azon fölül az utóbbi események által ingerült hangulatba hozott Görgeynek egészen tetszése szerinti volt, hogy ez alkalommal Kossuthnak és pártjának valami boszuságot okozhat.

Görgey azon véleményben volt, hogy proklamatiója által megnyugtatta a kedélyeket hadtestében. Mások azt állitották s mi is ezen véleményben vagyunk, hogy ha Görgey épen az ellenkezőt proklamálja, s aztán igyekszik a tisztek hangulatát ez irányba tériteni, a megnyugtatást akkor is ép ugy elérte volna. Annyi bizonyos, és senki a ki elfogulatlan, nem csodálkozhatik rajta, hogy a Görgey-féle hadtest mostantól kezdve lassu ellenségeskedés tüzhelyévé vált a tényleges kormány ellen, s hogy mindenki, ki bármi okból elégedetlen volt a kormánynyal, Windischgrätz herceg főhadiszállásán sem érezhette volna magát jobban, mint a Görgeyén.

Görgey Vácon hadtestét, mely ez időben körülbelül 16 ezer emberből állt, négy hadosztályra és egy külön hadoszlopra osztotta; minden hadosztály ismét két dandárból állt.

A hadosztályok következők valának: az első vagy a jobbszárny hadosztálya, Aulich ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a második vagy a centrum hadosztálya Kmety alezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a harmadik vagy balszárny hadosztálya Piller ezredes alatt, 3 zászlóalj, 7 század lovasság és 16 ágyu;

a negyedik vagy tartalék hadosztály Guyon ezredes alatt, 4 zászlóalj, 3 század lovasság és 16 ágyu;

az elkülönzött hadoszlop Simonyi alezredes alatt, 2 zászlóalj, 1 század lovasság és 8 ágyu.

Az egész hadtest tehát 15 zászlóalj, 23 század lovasság és 72 ágyuból állt.

Görgey elhatározta Vácról először is Simunich ellen indulni. Csapatai részben már január 6-án, részben 7-kén utra keltek. A sereg zöme a legrövidebb utat választotta Lipótvár felé, tehát keresztül az ország közepén, Windischgrätz herceg figyelmét, azt hitte Görgey, eléggé elfoglalja az által is, ha csak a balszárny hadosztályát inditja a Duna balpartján Komárom felé.

10-én az egyes hadosztályok következő pontokra értek: az Aulich hadosztály Verebélyre, a Kmethy hadosztály, a táborkar és az azt kisérő Simonyiféle hadoszlop Lévára, a Guyon hadosztály Szántóra és Ipolysághra; a balszárny hadosztálya Piller alatt Surányra a Nyitrához.

Utjokat idáig mi sem zavarta. Forduljunk most Windischgrätz herceghez, hogy kissé tájékozhassuk magunkat táborában! Windischgrätz bevonult a fővárosba, melynek megszállásával eredeti nézete szerint a háborut sajátkép bevégzettnek tartotta. E nézet nem lett volna egészen alaptalan, ha a főváros elfoglalása egy döntő csata következtében történt volna. De Budapest közelében semmi csata nem történt, semmi győzelem nem nyeretett. A fővárosban tehát semmi egyebet nem nyert Windischgrätz, mint közönséges geographiai pontot, melynek sem több, sem kevesebb becse nem volt, mint bármely más pontnak. A magyar hadseregek teljességgel nem voltak megsemmisitve, mostantól kezdve sem puszta rabló bandák voltak hátra, kiket rejtekeikből kellett volna csak kiüldözni; Magyarországnak hadseregei voltak, s bármily kétségbeejtő volt is azok állapota a beavatottak előtt, az osztrákok azon időben keveset tudtak erről, s mint ily körülmények közt rendesen történni szokott, az ellenséget inkább erősebbnek, hogy sem gyengébbnek tartották, mint volt.

Az erősségek, Lipótvár és Komárom nem adták meg magukat az első felszólitásra, a mint óhajtotta és remélte Windischgrätz herceg. Még álltak és csapatokra volt szükség, hogy körül zároltassanak. Azonkivül az egész Magyarország izgatottságban volt; minden előre tett lépéssel mindinkább világosabban kitünt, hogy az osztrákoknak nem csupán csak a pesti vagy debreceni „vörösekkel“ van dolguk. Igy történt, hogy Windischgrätz herceg, kinek háta mögött várakat kellett szemmel kisér-

ni, s az egész országrészt háta mögött féken tartani, Pestre érkezve, támadó eljárásának további folytatására nem rendelkezhetett többel mint 28 zászlóaljjal, s 44 század lovassággal, e mellett mindenesetre 180 ágyuval. Ezzel egyátalán nem sokat kezdhetett egy föllázadt ország ban, legkevésbbé pedig, ha min den szélfuvástól hagyta magát majd ide majd oda vonatni, csapatokat küldeni mindenfelé, a hol csak ellenség mutatkozott!

Windischgrätz herceg jelleméből könnyen megmagyarázható, hogy nem akarta a dolgokat mindjárt valódi alakjokban látni. A belátás csak lassanként jött s épen azért ezzel együtt a teljes gyámoltalanság, mely mindinkább hibásabb ballépésekre vezetett.

Január 6-án Windischgrätz tudósítást kapott Görgeynek Vácra indulásáról. Hová akar menni ez? Fordulhatott Schlick ellen, vagy Simunich ellen Lipotvár fölmentésére, vagy Ramberg ellen Komárom fölmentésére. Mindkét utóbbi esetben, ha győz, tovább nyomulhatott Bécs felé, s a zendülést átültethette az osztrák főhercegségbe, mely semmikép sem volt valami szerfelett megelégedve azzal, a mi történt, s a mi még várható volt.

Windischgrätz tehát Görgey ellen következő intézkedéseket tett. Január 7-én Wrbnának a Csorich hadosztálylyal s a Colloredo dandárral, melyhez még 4 század vértes és 2 lovasüteg adatott, egészben 10 zászlóalj, 10 lovas század és 48 ágyuval Vácra kellett indulni, hogy Görgeyt közvetlen kövesse s ha lehetséges hadtestét szétugrassza. Ha útközben kitűnnék, hogy Simunichot nem fenyegeti veszély, úgy csak a Csorich hadosztály kövesse a magyarokat Schlicknek megerősitése végett. Egy $2^1/_4$ lovas század és 1 röppentyű ütegből álló csapat Sz.-Endrére küldetett a Duna jobb partjára, hogy akadályozza meg Görgeynek az e partra való átmenetelt, ha netalán Wrbnától szorittatva, ezt megkisérlené.

A magyarok jó előre voltak s az osztrákoknak, hogy utolérjék őket, nagy okuk lett volna siettetni utjokat. Ellenkezőleg minden a leglassabban ment.

Wrbna január 7 én Fótra és Dunakeszire, 8-án Vácra ment. Innen tudósitotta Windischgrätz herceget, hogy a magyarok Görgey alatt körülbelől 15,000 főnyi erősek s Ipolysághra

mennek vagy Rimaszombatra. Hogy e nagybecsü tudósitást nyerjék, e végre ugyan nem lett volna elkerülhetlen szükséges egy altábornagyot egy egész hadtesttel kiküldeni. Hanem Wrbna jelentéstételében még hozzá tevé, hogy egy zászlóaljat s egy lovas századot Vácon fog hagyni helyőrségül s csapatainak többi részével visszatér Pestre; a fölszerelés nagyon rosz s kivált csizmákban szenved legénysége hiányt. Más szóval Wrbna épen ellenkezőjét akarta tenni annak, mit Windischgrätz herceg neki parancsolt.

Windischgrätz erre tudtára adá, hogy neki nincs szüksége a „vagy vagy"ra, hanem határozottan akarja tudni, merre megy Görgey. Wrbna tehát csak azon dandárt hagyja vissza Vácon, melynek leginkább szüksége van a megpihenésre, Csorichot pedig a többi dandárral inditsa tovább előre, a mi Wrbna saját személyét illeti, ő visszajöhet Pestre s vegye át ott a katonai kerületi parancsnokságot. Szintén igy vissza kellett térni Pestre a 4 század vértesnek s a tartalék 2 ütegének, mig a szentendrei csapat Vácra küldetett helyébe. A jelentést, melyet Wrbna a Görgeyféle hadtest létszámáról tett s mely, mint tudjuk, meglehetősen helyes volt, Windischgrätz herceg tulzottnak tartotta.

Csorich, ki most a Görgey elleni parancsnokságot átvette, a Colloredo dandárt egy Jablonowskinak átadott vadász zászlóalj kivételével Vácon hagyta s január 10-én a Wyss dandárt, melyet aztán Jablonovsky követett, Rétsághra előre inditotta. Wyss csakhamar értesült arról, hogy a balassagyarmati irányban Görgey hadtestéből igen kevés, vagy semmi csapat nem ment, Ipolyságh felé fordult tehát. Estére Nagy-Oroszira és Berenkére ért. Itt nagyon különböző hireket hallottak Görgey erejéről; 16,000-től egész 30,000 főig becsülték. Csorich erre még 2 zászlóaljat és 2 tizenkétfontos üteget inditott meg Vácról, úgy hogy ez által az üldöző hadtest 9 zászlóaljra, 8 század lovasság és 36 ágyura ment föl.

Miután most már nem igen lehetett kétség Görgey visszavonulásának iránya felől, Csorichot utasitá Windischgrätz, hogy erélyesen kövesse s támadja meg az ellenséget a hol találja. 11-én Simunichhoz is parancs érkezett, hogy lehetőleg concen-

trálva tartsa csapatait, s készüljön kemény védelemre, mi mellett Csorich támogatására számithat. E támogatás ugyan nagyon is sovány volt, a mint nemsokára látni fogjuk. Egyébként Simunich Windischgrätz levelét, mely időközben Győrött elveszett s aztán újra megtaláltatott, csak január 14 én kapta meg.

Simunich Lipótvár ostromával volt elfoglalva; előörseit a Galgócnál vert hidon túl egész Nyitráig előre tolta. Korán megtudta kémek által Görgey érkezését; azonkivül hire járt, hogy 14,000 embernyi népfölkelés gyült össze Nagy Sarlónál a Garan és Nyitra közt azon szándékkal, hogy Nyitrát megtámadja; ez a Querlondeféle szabadcsapat volt, mely ez időben a komáromi várba vonta magát, mialatt Beniczky még a felső Vágnál állt. E hirekre Simunich megszüntette Lipótvár ostromát s készült Görgey támadását elfogadni, fölszólitotta továbbá a Neustädter dandárt, mely Komáromot a Csallóközből tartotta szemmel, hogy huzódjék észak felé s egyesüljön vele. Neustädter rögtön összegyűjtötte dandárát s 13-án elhagyta Csallóközt, miközben megtámadta őt Nyárasdnál Querlonde csapatosztálya, mely kirontott Komáromból.

Igy álltak az ügyek azon vidéken, hová Görgey utját irányozta. Az Aulich osztály Verebélynél január 11-én össze is akadt Simunich előcsapataival, kik rövid ütközet után Nyitrára visszahuzódtak.

Ugyanazon nap megtámadtatott a Guyon hadosztály is Ipolysághnál. A Wyss és Jablonowski dandárok, a mint előnyomultak, délelőtt 11 órakor beleütköztek Guyon hadosztályába s kényszeriték visszavonulni Tompáig, honnan az országut egy részt északnak visz Selmec felé Németin át, másrészt Léván át nyugotnak Lipótvárra. Guyon az utóbbi országutnál táborozott, s 12-én reggel itt foglalt állást Szántónál, miután nem gondolt mást, mint azt, hogy Csorich ismét megtámadja, e napon valóban mutatkozott is Szántóval szemben egy hadoszlop, melyre Guyon lövetni kezdett, mely azonban csakhamar kitünt, hogy magyar ujonc szállitmány.

Az osztrákok nem jöttek. Wyss, midőn az ipolysághi ütközetről jelentést tett Csorichnak, egyuttal panaszkodott a rosz

fölszerelés miatt, főleg, hogy legénységének nincs jó csizmája s nehány napi nyugalomra elkerülhetlen szüksége van.

Valóban Wyss csak 13-án mozditotta előhadát Szántóig, miután Guyon e helyet elhagyta; Jablonowski Ipolysághon maradt s idejött 13-án Csorich is Vácról a Colloredo dandár többi részével. Január 14-én Csorichnak minden csapata pihenő napot tartott. Két nap alatt tehát Csorich csapatai 12 mértföldnyi utat tettek, Pesttől Ipolyságig, a mivel nem épen nagyon feleltek meg az „erélyes“ üldözés igényeinek.

Hanem Görgey ezt nem tudhatta; előtte egyenesen Simunich állt, ki megerősitette magát, Aulich már összeütközött vele; egyenesen háta mögött Csorich állt, ezzel Guyon ütközött öszsze, s ugyanakkor északról is rosz hirek érkeztek. Itt a Frischeisen helyébe lépett Götz tábornok már 1848 december 30-kán újra megkezdte a támadó föllépést a Jablunka szoroson át, január 2-án Beniczkyt kiszoritotta Brodnoról, aztán Budetinről is, Zsolnánál átment a Vágon s január 8-án megszállta Rajecet, 9-én Privigyét a Nyitra mellett előhadával, Mosócot a sereg zömével, mialatt Nagy-Tapolcsánon át összeköttetésbe igyekezett magát helyezni Simunichcsal. Ez eseményekről 12-én értesült Görgey Beniczkytől, ki délfelé visszahuzódott a bányavárosokba.

Görgey tehát minden oldalról körülfogottnak képzelte magát s szükségesnek vélte azon becs miatt, melyet hadtestének épségben tartására kellett helyezni, hogy legalább egy oldalról könynyitsen magán egy kis kitérés által. Ily körülmények közt föl kellett hagynia a Simunich elleni támadással s Lipótvár fölmentésével. Ha e tervet keresztül akarták volna vinni, úgy valószinüleg azon nagy veszélybe jutottak volna, hogy az osztrákok 3 hadosztálya, Götz, Simunich és Csorich szoros összeköttetésbe lépnek egymással hatályos összemüködésre. Legalább Görgeynek igy kellett nézni a dolgot. Tényleg természetesen nem állt ez ily roszul, mint a dolgok további folyama mutatni fogja, s itt ismét egy példát találunk arra, hogy mennyit lehet háborúban büntetlen merészelni. De Görgey nem tartotta a helyzetet alkalmasnak merészletekre s rövid tanácskozás után táborkarának fejével elhatározta oldalt, tehát az eddig követett irány-

tól észak felé a bányavárosokba visszahúzódni, hogy ott a csapatoknak egy kis pihenést szerezzen és bevárja a további eseményeket. Ugy látszott, hogy e visszavonulással is sietni kell, mert 12-én hire érkezett, hogy egy osztrák hadoszlopot láttak az Ipolysághról Németibe vezető úton, melyet Guyon Szántóra és onnan Varsányra visszahúzódásakor teljesen szabadon hagyott s melyen az osztrákok könnyen megelőzhették Selmecnél a magyarokat. A parancs a visszavonulásra tehát rögtön kiadatott, s január 13-án megkezdődött a visszavonulás, 15-én be volt fejezve.

Az Aulich hadosztálynak Verebélyről Szent-Benedeken és Szent-Kereszten át Körmöc-Bányára kellett nyomulni; a Kmetty hadosztálynak Léváról Báthon és Selmecen át Beszterce-Bányára, a Piller hadosztálynak Komjáthiról, hol 12-én állt Zólyomra. Guyonnak födözni kell e mozdulatot Csorich ellen, Selmec-Bányára húzódva; 15-én jött Selmecre s előőrseit minden irányban előretolta.

Görgey tartózkodása a bányavárosokban.

A bányavárosok vidéke alatt a magyar érchegységnek azon része értetik, melyben Besztercebánya, Zolyom, Körmöc és Selmec feküsznek, s melyen átömlik a Garan folyama. E folyó, melynek Besztercebányáig nyugoti iránya van, itt elhagyja azt és délre fordul, hanem Zólyomnál ismét visszatér a nyugoti irányba, melyből Szent-Keresztnél újra délnek lehajol. Selmec délre, Körmöc körülbelül épen oly távolyságra északra fekszik a Zólyom és Szentkereszt közti Garan folyásától. A négy város fekvése félredőlt négyszöget képez, az észak felé irányult szögben fekszik Beszterce-Bánya, a déli szöget képezi Selmcc. A selmec-zólyomi és a selmec-körmöci vonal, mindegyik körülbelől 3 mértföld hosszú, a zolyom-besztercebányai, s a körmöc-besztercei egymás közt szintén hasonló hosszúságuak, de valamivel rövidebbek az előbbieknél.

A Garan partja sziklás és erdőkkel boritott, a folyam nem mindenütt és nem minden katonaság által átgázolható. Magok az

országutak, melyek a folyam környékén vannak, a kényelmesebb területhez képest, gyakran átmennek egyik partról a másikra.

Délről három országut vezet Selmecre, az első Ipolyságról Németin át, a második Léváról Báthon és Baka-Bányán át, a harmadik a Garan völgyében fölfelé Tarnócig s aztán keletre hajolva Hodricson át. Valamennyi országút délfelől Zólyomra mind rosz. Északról Mosocról két országút vezet Körmöcre és Besztercebányára, egy harmadik, roszabb, a Nyitra mellől Privigyétől Körmöcre. Selmec Zólyommal és Körmöccel meglehetősen jó közlekedésben van, ellenben a Körmöc és Besztercebánya közti közlekedés szerfölött terhes.

A Garan és a kis folyamok és patakok e vidéken egészen a hegyi patakok jellemével birnak, ha tehát eső esik, hirtelen földagadnak, tova ragadják a hidakat, akadályoznak minden közlekedést. Mostanra nézve ilyesmitől természetesen nem lehetett félni, mert a hideg ugyancsak kemény volt, s az érchegységben magasan állt a hó. Hanem valami rögtöni változás nem volt lehetetlen.

A területi nehézségek egyelőre csak a támadót látszottak akadályozni, hanem végül az üldözöttnek is veszélyessé lehettek, ha haderejének gyors egyesítésére volna szüksége.

A sereg élelmezésére nézve a bányavárosok kerülete nagyon szegény, mert a bányamivelés a lakosok főfoglalkozása s a termelés igen csekély; a két legjelentékenyebb város, Selmec 20000, és Körmöc 10000 lakossal.

Görgey, ki 14-én Selmecre tette át főhadi szállását, egy futárt kapott itt Kossuthtól pénzküldeménynyel s egy levéllel, melyben figyelmeztetett, hagyja el a veszélyes utat, melyre váci proklamátioja által lépett. Egyúttal hire érkezett Mészáros kassai vereségének is, s a hadügyminiszteriumnak parancsa, mely által Görgey utasíttatott, hogy a bányavárosokból forduljon Schlicknek háta mögé, kivel szemben most a felső Tiszánál Klapka ezredes állt s hogy ez utóbbival közösen semmisítse meg ez ellenséget.

Görgey nem tartotta tanácsosnak ez utóbbi parancsot követni. Habár oka volt is néhány napig még a bányavárosokban

időzni, hol legalább fölszerelési tárgyakat talált, azonkivül ujoncokatis, kik által hadtestét szaporíthatta s valóban szaporitotta is, tehát az itt időzés kétségkivül előnyös volt, még sem lehet semmi okot fölfedezni, hogy miért nem akart a parancsnak egyátalán engedelmeskedni. Sőt nagyon is nehéz lenne megmondani, hogy mit akart hát, ha n e m akart Schlick ellen menni. Fájdalom, semmi mentséget nem találhatni. Görgey okait, a miért nem akart engedelmeskedni, csak személyes ingerültségében kereshetni. Kossuth levele Görgeynek gyengéjére tapintott; igen jól fölismerte ez Kossuth előterjesztéseinek helyességét, hanem már annyira belevitte magát a proclamátiojában kifejezett eszmékbe, hogy az igazságot nem akarta látni.

A körülmények kényszeritő hatalma azonban, csakhamar odavitte Görgeyt, hogy kénytelen volt épen azt tenni, mit el nem hagyhatott, hacsak kedve nem volt puszta dacból lerakni a fegyvert az osztrákok előtt.

Január 17-én közlé vele hedtestének élelmezési felügyelője, hogy a bányavárosok vidékén már nem lehet többet találni két napra való élelemnél a sereg számára.

Görgey most elhatározta engedelmeskedni a hadügyminiszter eddig félrevetett parancsának, a Klapkávali egyesülés miatt a felső Tiszához indulni s ez alkalommal Schlicket két tűz közé szoritani. Míg az erre való előkészületekkel foglalkozott, megtámadták az osztrákok.

Csorich január 15-én újra útnak inditotta csapatait; előhada Wyss alatt 16-án Verebélyre ért, s összeköttetésbe lépett Simunichcsal; a sereg zöme Lévára jött. Csak itt hallotta meg Csorich, hogy Görgey a bányavárosokba ment. Jelentést tett erről Windischgrätznek azon megjegyzéssel, hogy miután Görgey nem Simunich ellen megy, ő is (Csorich) abba akarja hagyni az üldözést s a helyett, miután 17-én pihenő napot tart, 18-án Losoncra fordul, hogy ily módon Görgey összeköttetését akadályozza a felső Tiszával.

Windischgrätz erre január 18-án következőleg válaszolt:

Csorich inkább maradjon egyenesen Görgeynek nyomában, mert a Losonc felé mozdulással szükségkép sok idő elvesz s azonkivül Görgeynek alkalom nyujtatik, hogy most igazán szabadon

neki mehessen Simunichnak. E megjegyzés helyessége mindenesetre világos volt. Az eddig történtek után a losonci uttól nem lehetett egyebet várni, mint ujabb haszontalan időpazarlást. Windischgrätz még hozzáteveé, hogy Csorichra nézve fontosabb most az összeköttetés Götzcel mint Simunichcsal.

Ez utóbbi az Aulichchali összeütközés után Verebélynél január 12-én, előcsapatait 13-án visszavonta Szeredre a Vág mellé, mert hallotta, hogy Görgey főserege közelget, melylyel összeütközni legkevesebb hajlamot sem érzett. Szorgalmasan jelentéseket tett tervnélküli schachhuzásairól Windischgrätznek s ez utóbbi végre január 16-án kelt levelében utasitotta őt, hogy csak folytassa Lipótvár ostromát s ne nagyon sokat strategizáljon; Görgey üldözése a Csorich dolga.

Götz Mosócról és Privigyéről több izben tüntetéseket és kémszemléket tett Körmöc felé, hanem csakhamar az Aulich hadosztály jól szervezett ellenállására talált itt.

Csorich, ki 17-én összeköttetésbe helyezte magát Simunichcsal, meghallotta e nap, hogy Aulich Verebélyről Körmöcre ment, hogy Görgey egész hadereje a bányavárosok vidékén van s hogy utóhada Selmectől délre Báthnál áll. Elhatározta, először is ezt megtámadni, illetőleg kémszemlét tartani.

E végre Collery ezredesnek január 18-án 4 gyalogszázaddal s egy negyedszázad lovassal a bal oldal biztosítása végett Szent-Benedekre a Garanhoz kellett indulni. Salis őrnagy 4 század gyaloggal s félszázad lovassal egyenesen nyomuljon elő Báth ellen. Simunich fölszólittatott, hogy e gyönge támadás támogatására küldjön egy csapatosztályt a Nyitravölgybe Oszlánon és Privígyén át.

Simunich már 16-án azon hirre, hogy egy magyar hadoszlop Zsámbokréten át Lipótvár fölmentésére közelget, kiküldött 1 zászlóaljat, fél század lovast és fél röppentyü-üteget Neipperg őrnagy alatt Oszlánra. Csorich fölszólitására most még Sossay tábornokot küldte utána $4^1/_4$ század gyaloggal s 1 üteggel, utasitva, hogy a Nyitra völgyében menjen fölfelé Privigyéig s onnan gyorsan vonuljon Handlován át Körmöcbánya felé, hogy Görgey elől elzárja a visszavonulhatást, melyre valószinüleg kényszeriteni fogja Csorich. Ez expeditio bevégzése

után azonban Sossay rögtön térjen vissza Nagy-Szombat környékére. Ez intézkedések mind oly zavartak, hegy alig birja az ember megérteni, hogyan tehetett egy tábornok ily intézkedéseket. Egyátalán bajába kerülne az embernek csak egy közönséges káplárt is kimenteni az ezen egész idő alatt tett intézkedésekért.

Colloredo 18-án utasittatott, hogy $1^2/_3$ zászlóaljjal, fél század lovasság s fél üteg ágyuval Ipolysághról Németin át nyomuljon Selmec felé és Salis támogatására; január 19-én még egy zászlóalj indittatott előre egy fél üteggel az országúton.

Salis csapatosztályának gyöngesége dacára, közeledtére Guyon egészen kiüritette Báthot s Windschachtra huzódott vissza. Windschachttól egy órányira a Szitna hegyénél találkozott Salis jan. 19-én Guyon szélső előörseivel s visszaüzte őket egész Windschachton túl. Itt azonban a Guyon-hadosztály főrészére talált s ez által kénytelennek látta, hogy részéről Baka-Bánya közelébe visszahuzódjék.

Salis e kémszemléje által sajátkép ugyan semmi egyebet meg nem tudtak, mint a mit már különben is kellett tudniok.

Ezenközben végre már Csorich is megindult január 21-én seregének zömével Léváról. Az előhad (a Wyss dandár) Baka-Bányára, a Jablonowski dandár a tartalék tüzérséggel Báthra mozditatott előre; egy zászlóaljnak, mely másnap még röppentyü lövegekkel is megerősitetett, Almásra kellett mennie. Pott ezredesnek, ki e csapatosztály fölött a parancsnokságot kapta, 21-én Pacsuvadlon át meg kellett kerülnie a windschachti hadállást bal oldalán. Colloredo egyidejüleg nyomuljon elő Németi felöl az országúton Prenesfalun át. Két századot Marochini kapitány alatt még Pott ezredes csapata s a főhaderő közé beékeltek a Báthról Selmecbe vivő nagy országútra.

A legszélsőbb bal szárny fedezésére Collery ezredesnek Sz. Benedekről Zsarnócon és Hámoron át a magyar hadállás háta mögé kellett volna kerülni.

21-én reggel 7 órakor Csorích a Wyss és Jablonowski-féle mindkét dandárt előre inditotta. Wyss délután 3 órakor talált Guyon első ledöntött fák által fedett előörseire, kiknek állását és erejét egyébként az erdős és szaggatott területen nehezen is-

merhették ki az osztrákok. Wyss megtámadta a fatorlatot s visszaszoritotta a magyar előörscsapatot a főhadállásra, hol Guyonnak mintegy 1000 embere volt együtt. Másfél órai harc után Guyonnak Selmeczre kellett hátrálni. Wyss és Jablonowski a 21. és 22-ik közti éjjel Windschachtnál táboroztak. A körülszárnyalásra küldött csapatosztályoknak részint épen semmi, részint csak csekély befolyása volt az ütközetre. Pott ezredes, ki a főhadoszlophoz legközelebb állt, csak 21-én este érkezett meg, midőn Guyon már elhagyta Windschachtot; Colloredo csak Németiig ért. Collery, ki 20-án este Zsarnócra ért, melyet nem talált a magyaroktól megszállva, innen 21-én reggel Hámoron át Hodricsra nyomult; midőn ez utóbbi helyről a selmeci magaslatra akart jönni, Guyon tartalékhada föltartóztatta, melyet ez Windschachtról ellene vetett, Collery ekkor még e délelőtt folytán jelentést küldött Csorichhoz, hogy gyenge a további előnyomulásra. Csorich e jelentés következtében déltájban még egy zászlóaljat küldött Hodrics felé, mely azonban e nap nem került már a csatába.

22-én aztán Csorich a Selmec elleni támadást akarta végrehajtani.

Görgey 20-án Zólyomban értesült arról, hogy Zsarnócot, mit pedig különösen megparancsolt, nem szállták meg a magyarok, hogy ellenben benyomultak oda az osztrákok. Aggódva Guyon utóhad-állása miatt, személyesen Körmöcre ment s 21-én onnan egy zászlóaljjal, 1 század lovasság és 6 ágyuval Zsarnócra indult. Itt hallotta meg Collery előnyomulását Hodricsra, értesitette erről Guyont, ki tartalékcsapata által az osztrákokat itt már különben is megállásra kényszeritette s 22-én most maga Collerynak háta mögé került. Collery, bár Selmecnél harcban állt Guyonnal, nagy elszántságot mutatott Görgey hátulról jövő támadásánál. Ellene állitott néhány századot, azonkivül a 21-én Hodricsra küldött zászlóalj is megérkezett a hegyeken át s Görgeynek bal oldalára nyomult. Görgey emberei teljesen fejöket vesztették, vad futással rohantak vissza Zsarnócra s még azon is túl. Görgey néhány kisérőjével, miután serege elhagyta, végre szintén nem tehetett egyebet, mint követni az átalános futást.

Guyon Csorichtól homlokban, Collerytől oldalt megtámadtatva, 22-én már reggel 8 órakor elhagyta Selmecet s megállás nélkül Bucsáig ment vissza a Garanon túl Zólyom közelében, nem is a legpéldásabb rendben. Csorich 22-én délelőtt 9 órakor megszállta Selmecet s előőrseit Béla-Bányáig tolta.

Görgey még az nap megtudta ezt. Most már nem volt elveszteni való idő; a legnagyobb gyorsasággal kellett csapatait concentrálni. A concentrálás pontjául Beszterce-Bánya jelöltetett ki. Az Aulich-hadosztály ugy juthatott ide Körmöcről, hogy előbb Szent-Keresztre a Garanhoz megy, aztán ennek mentében Bucsán át Zólyomra jön, vagy előbb Mosócra kellett volna mennie s innen Hermanecen át tovább. A fönnforgó körülmények között azonban nem látszott tanácsosnak egyik út választása sem.

Az előbbihez Selmec elvesztése után oly közel állt Csorich, hogy minden percben elérhetett a Garan bal partjára Szent-Kereszt és Zólyom közé s a Garan itt oly keskeny, hogy a magas bal partról sok helyütt kis puskatűzzel is uralkodhatni a jobb parton elvonuló országut fölött, merre Aulichnak mennie kellett volna. Másrészt Mosócnál Götz tábornok állt s Aulichnak előbb erőszakosan kellett volna itt utat nyitnia, miben Görgey csapatai állapota mellett, a kétségbeesett hangulat mellett, melybe legközelebb Hodricsnál tanusitott gyáva viseletük ejtette őt, nem nagy bizalmat helyzett. Volt ugyan még egy harmadik, egészen egyenes ut Körmöcről Beszterce-Bányára, egyenesen keresztül a Szkalka hegységen; ez természetesen terhes hegyi ösvény volt s részben járhatlan egy régi alagut beszakadása miatt. Hanem mégis ez utat választották az Aulich hadosztály számára, 24-én kitisztitották az alagutat, s következő éjjel átvonult rajta az Aulich hadosztály. 25-én Beszterce-Bányán volt!

A Guyon és Piller két hadosztálynak Bucsáról és Zólyomból elővonásánál is váratlan akadály támadt. A január 24. és 25. közti éjjel egyszerre csak meglágyult az idő, minek következtében a Garan kicsapott medréből az alacsony partokon s elárasztotta az egész utat Bucsa és Beszterce-Bánya közt.

Hanem az osztrákoktóli félelem legyőzte a viztőli félelmet; Guyon és Piller is megérkeztek 25-én szerencsésen Beszterce-Bányára, hol Görgey most már egész hadtestét egyesitette. Most

már a vizáradás csak előnyt hozhatott, a mennyiben az osztrákokat föltartotta.

A január 21. és 22-ki ütközetekben Windschacht, Selmec és Hodricsnál 700 embert és 10 ágyut vesztettek a magyarok; az emberveszteség azonban nagyon is helyre lőn pótolva az által, hogy Besztercebányán egyesült Görgeyvel most Benicky hadosztálya is és több ujonnan alakitott honvédzászlóalj, egészben véve 4000 ember.

Görgey útja a Szepességbe.

A Beszterce-Bányán történt concentrálás után Görgey végrehajthatta most már elhatározását, hogy engedelmeskedni fog a hadügyminiszter parancsának s megindúl, hogy Klapkával egyesüljön. Két főirány közt lehetett választania: az első a Garanvölgyön fölfelé s azután délnek Putnokon át; a másik a Szepességen át Eperjesre s a Hernádvölgyén lefelé vitt.

Ez utóbbi irányt választotta. Az előbbinél megtörténhetett volna, hogy Windischgrätz és Schlick közé jut; Csorich is könynyebben sarkában maradhatott, sőt utját keresztül is metszhette volna; azonkivül a Szepességbe vivő utak jobb karban is voltak. Hozzá tehetjük, hogy Görgey hajlandó volt a hosszabb utat választani már csak azért is, mert ezen tovább maradhatott teljesen független.

Az indulásnak két hadoszlopban kellett történni; a déli vagy jobb szárnyoszlop, mely a Guyon és Piller hadosztályokból állt, a Garanvölgyén fog előbb fölfelé vonulni Tellgarthig, innen Sztracenára fordul a göllnici völgyben s aztán Huta-Iglón át a Hernádhoz jön.

Az északi vagy bal szárnyoszlop, — az Aulich és Kmety-hadosztályok — a Sturec szoroson (3208 lábnyira a tenger szine fölött) fog leszállni a Vág völgyébe, ezen fölfelé menni Teplicre a Poprád völgyében s innen Csötörtökhelyen át Lőcsére.

A déli hadoszlopot több száz kocsi követte államjavakkal, melyeket a bányavárosokban szedtek össze: öltözetek, fegyverek, réz, kávé és cukor; a készpénz készletet s az arany- és ezüstrudakat az északi hadoszloppal vigyék, melynek kevésbbé

kell tartania egyenes üldözéstől. Január 27-kén elhagyták az utolsó magyar csapatok Beszterce-Bányát.

Az északi hadoszlop, melynél volt maga Görgey is, 28-án Rózsahegyre ért a Vág völgyében s február 2-án érte el a Poprád völgyét; a déli hadoszlop hegye, a Guyon-hadosztály, ez utóbbi nap érkezett Iglóra.

Az út üldözés által legkevésbbé sem lőn akadályozva. Csorich január 22., 23. és 24-dikén nyugodtan állva maradt Selmecnél, hová egész hadtestét egyesitette. Hogy erélyesebben nem követte a magyarokat, azt a rosz, a lágy idő által teljesen elrontott utakkal mentette ki önmaga és mások előtt. Az utak valóban roszak voltak, hanem valami kitünő előnyomulási kedv ép oly jól le tudta volna győzni annak nehézségeit, mint a kitünő félelem le tudta győzni. Csorich nem gondolta, hogy Görgey elhagyja a bányavárosokat, sőt értesüléseiből azt következtette, hogy ellenfele meg akarja tartani azokat. Nem lehet tagadni, hogy Görgey magatartása elég okot szolgáltatott ily föltevésekre. Azon kivül nem kell elfelejteni, hogy az osztrákokra nézve mindenek közt legveszélyesebb dolog volt, Görgeynek Losoncra menetele. E Losoncra menetelre azonban többé gondolni sem lehetett, miután Görgey Zólyomot föladta.

Csorich tehát azt gondolá, hogy a viszonyok nem nagyon sürgetik őt az előnyomulásra, s hogy némi oka van kissé megállni. Legközelebbi érdeke tehát, a Götzcel való összeköttetés helyreállitása volt.

Már előbb emlitettük, Sossay tábornok kiküldetését Simunich által. Sossay már útban volt, midőn Simunich Windischgrätz levelét kapta, mely által utasitatott, hogy csak folytassa Lipótvár ostromát s foglalkozzék inkább kevesebbet Görgeyvel, mert Görgey üldözése a Csorich dolga. Simunich erre Sossayt rögtön visszahivta.

Götz Sossay kiküldetésének hirére részéről szintén intézkedett, hogy Mosócról előre induljon, ekkor értesült Sossay visszahivatásáról. Most már, nem alaptalanul, gyengének tartotta magát arra, hogy valami vállalatba bocsátkozzék, s Mosócnál állva maradt.

Ez időtájban a gyámoltalanság állapota Windischgrätz hercegnél már meglehetős erősen nyilatkozott. Csorich jelentései azon következtetésre birták őt, hogy Görgey már nagyon messze előre mehetett, hogy tehát nem érdemes jelentékeny haderőt léptetni nyomába. Más részt nagyon kezdtek mozogni a Tiszánál a magyarok s Windischgrätz aggódott a kis hadtest miatt, mely most már egyedül volt keze ügyében melynek sajátkép a hadseregnek fő erejét kellett volna képviselni, mely azonban létszámát tekintve alig tarthatott erre igényt. Windischgrätz tehát tanácsosabbnak tartotta, hogy Pestnél s a Közép-Tiszával szemben erősitse meg magát. Január 22-dikén tehát parancsot küldött Csorichhoz, hogy csak egy dandárt bocsásson Görgey üldözésére, ha tudniillik ez már oly messze előre ment, a másik két dandárral pedig térjen vissza Pestre.

Ez alatt az események a Tíszánál, melyeket csak később fogunk elbeszélni, mindinkább komolyabbakká váltak, a január 22-ki parancsot tehát 24-én egy másik követte, mely szerint Csorich minden körülmények között térjen vissza Pestre, s csak egy dandárt hagyjon hátra Görgey üldözésére. E dandárral egyesüljön Götz tábornok s vezesse ő a főparancsnokságot Görgey ellen. Csorich helyett Simunich vegye át a parancsnokságot a bányavárosokban.

Csorich most a Jablonowski dandárt Selmecen hagyta, s a másik két dandárt visszavezette Pestre. Csak január 30-án kelt útra Jablonowski Selmecről s Szent-Keresztre ment, 31-én Beszterce-Bányára. Február 1-én két csapatosztályt küldött ki innen, az egyiket Lipcsére, hogy ott a Garan hidját helyre állitsa, a másikat a Sturec hegyére, hogy a magyarok által ott összehalmozott fatorlaszokat eltisztitsa az útból. Az utóbbi természetesen szükségtelen volt, miután Jablonowski azon hirre, melyet Görgey előhaladásáról kapott, csakhamar arra határozta magát, hogy a legrövidebb úton a Garanon fölfelé fog Kassára menni. Február 3-án kellett előhadának, 4-én a sereg zömének Brezno-Bányára érni. Ez utak végre is hajtattak. Breznó-Bányán aztán megállt Jablonowski, hogy Götz tábornokot megvárja.

Götz a magyaroknak a bányavárosokból kivonulása után Körmöcre ment, hol arra várt, hogy Simunich fölváltja. Miután

ez utóbbi nem jött, Götz 4-én Körmöcre indult, s 6-án Brezno-Bányára ért. Ideiglenesen most átvette a parancsnokságot mind két dandár fölött, miután időközben Ramberg altábornagy, ki eddig Komáromnál parancsnokolt, bizatott meg végleg a parancsnoksággal, s utasittatott, hogy siessen a két dandár után. Február 7-én ezek Götz alatt egyesülten Polomkára mentek, 8-án Telgarthra, s aztán Vernárthon át Lőcsére indultak, hová február 10-én el is érkeztek, s hol egyelőre el is hagyjuk őket, miután kimutattuk, hogy Görgey teljesen nyugodt lehetett miattok.

Simunich február 2-án egy órai bombázás után megadásra birta Lipótvárát. Egy kis helyőrséget kellett most ide betennie, s egy ílyet a bányavárosokba is küldött. Többi csapataira nézve utasíttatott, hogy vezesse őket Komáromhoz a Duna bal partjára s Ramberg helyett vegye át a főparancsnokságot minden Komárom előtt álló csapat fölött. Januar 19-én Windischgrätz tervet kivánt Komárom szorosabb ostromzárolására, mire Ramberg, hogy tervet készithessen még 2 dandárt kivánt megerősitéüsl. Megerősitéseket adni nehéz volt; legfölebb a bécsi helyőrségből lehetett volna kiszakitni. Simunich csapatai csak épen a hiányt pótolták, mely a Neustädter dandár eltávozása által támadt.

Neustädter, ki mint láttuk január 13-dikán a Csallóközből Simunich megerősitésére vonatott, nem sokára, mielőtt még Simunichcsal egyesült volna, parancsot kapott, hogy térjen ismét vissza Komárom elé. A földagadt s kiáradt folyamok lehetlenné tették ezt rövidebb úton. Miután az időtájt Komárom egész nyugoti oldala viz alatt állt, Neustädter januar végén Érsekújvárra hivatott. Február 6-án Szereden át megérkezett ide, ide érkezve azonban azon új parancsot kapta, hogy induljon Buda-Pestre a már csak névleg létező főhadsereg megerősitésére. 8-án elhagyta Neustädter Érsekujvárt, miközben egy Komáromból kitörő magyar hadoszlop által meg is támadtatott. Miután ezt lerázta nyakáról, február 9-én Párkányra indult a Dunához, ott gőzhajókra ült, s lement Pestre, hol az első hadtesthez osztatott be.

A Felső-Tiszánál történt események 1849. január folytán.

Bármily föltűnőnek látszik is az, hogy előbb tárgyaljuk ez időben az egyes kiküldött csapatosztályok hadműveleteit, a helyett, hogy a centrumból, Buda-Pestről indulnánk ki, az utóbb mondandók által teljesen igazolva lesz az. Mielőtt Windischgrätz herceget s az osztrák hadműveletek központi vezetését fölkeresnők, — magyar részről még ekkor hiányzott sajátképi központi vezetés, — előbb Schlick és Klapka csatározásait kell követnünk, aztán látni hogy Schlick Görgey és Klapka közé beékelve a kettős támadás elől csak gyors oldal szökéssel menekül, mely közelebb hozza őt Pesthez.

Közvetlen a kassai ütközet után egy zászlóalj megerősitést kapott Schlick Galliciából s azonkivül 8 használható ágyuból, melyet a magyaroktól elvett, egy új gyalog üteget alakitott, úgy hogy most már 8 zászlóalj, 6 század lovasság és 35 ágyu fölött rendelkezhetett. Uj szervezéseivel s a körülfekvő megyék lecsendesítésével foglalkozván, mely több városban helyőrségeket tett szükségessé s az által a valódi mozgosítható haderőt nagyon megfogyasztotta, egyelőre Kassán maradt Schlick.

Itt nem sokára túlzott hireket hallott jelentékeny csapaterősitésekről, melyeket a Mészáros-féle, most Klapka alatt álló hadtest kapott, s aggódni kezdett, hogy a magyarok megtámadják. Sürgősen kérte tehát Windischgrätzet, hogy küldjön megerősitést; 18-án érkezett a kérelem az osztrák főhadiszállásra. Ámbár e megerősitést csak a Pest és a Közép-Tisza közt fekvő hadseregből lehetett küldeni, s ez által ez teljesen jelentéktelenné olvadott le, Windischgrätz herceg mégis teljesitette Schlick kivánatát s elküldte számára a Schulzig hadosztályt, mely a Kriegern s Parrot dandárokból állt.

Schulzig Kápolnán át, hová január 23-án jött, Miskolcra indult, hová 25-én érkezett meg.

Ez erősités reményében Schlick azt hivé, hogy most már ő maga is újra fölléphet támadólag Kassáról. Azon szándéka volt

tehát, hogy a gyöngyös-pesti országúthoz, a Schulzig hadosztályhoz és Windischgrätz herceghez fog közeledni, vagy a körülmények szerint elfoglalni Tokajnál a tiszai átmenetet, ez által fenyegetni a magyarok menyhelyét a Tiszán túl, vagy ha Klapka nagyon erős volna, legalább Tokajnál lekötni őt, s visszatartani attól, hogy csapatokat küldhessen az északi megyékbe, hogy az ott kissé elnyomott fölkelést ujra fölélessze.

Schlick tehát 19-én a Fiedler és Pergen dandárokkal útra kelt, összesen 6 zászlóalj, 5 század lovasság és 25 ágyuval, s még ugyanaz nap Szántóra inditotta előhadát, 21-én Tályára, mialatt 21-én főhadereje Szántónál pihent, jobb oldalt Szikszót a miskolci országúton, balra Sátorallya-Ujhelyt megszállva tartotta.

Klapka január 11-én a mint Miskolcra érkezett, itt és környékén egész Tokajig mintegy 5000 embert talált a Mészáros-féle hadtestből s ezeket is nagyon siralmas állapotban. Főfeladatául kellett tekintenie a hadtestet ujjá szervezni s összevont megerősitések által tisztelet parancsolóbb állásba helyezni. Ha Schlick elég időt hagy neki e munkára, úgy Klapka aztán támadólog fog föllépni ellene, ha pedig meglepi őt Schlick a szervezés közepett, s mielőtt ez teljesen befejezve volna, úgy Klapka védő állásban fogja magát tartani Tokajnál s csak Debrecen fedezésére fog vigyázni.

Klapka 1820. született, 1838. az osztrák tüzérségbe lépett be s derék katonai képzettséget szerzett itt magának; 1847-ben elhagyta a szolgálatot, hanem már a következő év újra fegyverre szólitotta őt, az ujonnan alakitott honvédek közé lépett, s először a szerbek ellen küzdött. 1848 végén a központi hadmüveleti iroda vezetésére Pestre hivatott, s nem sokára, mint mondók, az első hadtest fölötti parancsnokság átvételére küldetett Miskolcra. Teljes szivvel s minden utógondolat nélkül csatlakozott hazája ügyéhez. Jellemét tekintve Görgeynek épen ellentéte volt. Forró vérü és képzeletdús lévén, a szerencsétlenségben könynyen engedte magát leveretni, hanem rövid idő alatt ujra fölbátorult. Gyakran változtatta terveit, nem ragaszkodott merev makacssággal egyetlen egyhez. Szelid lelkületét, mely nehezen engedte meg, hogy szigorú rendszabályokhoz nyúljon, nem ritkán

szemrehányás gyanánt hozták föl ellene nehéz percekben. Görgey szigoruságával szemben.

A fiatal ezredes fáradatlan munkásságának, fölbátoritó napi parancsainak sikerült ismét életet és bátorságot önteni az első hadtestbe s január 21-ig jelentékenyen megerősitni azt. Ez időtájt a hadtest 4 dandára 10.000 emberre rugott 30 ágyuval.

Január 19-ig a hadtest következőleg volt fölállítva:

A Desewffy dandár a balszárnyon állt Szikszón;

a Bulharin dandár a centrumban Tályán és Golopon, az előhad Thworznicki alatt Szántónál;

a Schulz dandár a jobb szárnyon a Bodrog folyónál Olasz-Liszka és Vámos-Ujfalunál;

a tartalék dandár Bobory alatt Tokajnál;

a Gedeon hadoszlop Préposton és Dopszán a Hernád mellett az összeköttetést tartotta fen a balszárny és a centrum közt

a főhadiszállás Szerencsen volt.

Az osztrákok közeledtére Klapka e messze nyúló álláspontokból, melyek 5 mértföldnél továbbra terjedtek, elhatározta csapatait szorosabban Tokaj felé concentrálni s rögtön szétküldte erre vonatkozó parancsait. Ennek következtében január 21-kén

a jobb szárnyon a Schulz dandár Bodrog Keresztúrnál és Kisfaludnál foglalt állást, előcsapatai Olasz-Liszkán;

a centrumban a Bulharin dandár Tarcalnál;

a tartalék dandár Tokajnál;

a balszárnyon a Desewffy dandár, mely parancsot kapott szintén Tokajra menni, Szikszóról Tisza-Lökre indult s még útközben volt.

Schlick azt hitte, megtámadhatja a magyarokat, a nélkül, hogy Schulzigot bevárná.

Ő maga 22-én reggel seregének zömével Tályán és Mádon át a nagy országúton Tarcal felé s a borairól hires tokaji hegy felé; a bal szárnycsapat, 1 zászlóalj, 1 század lovasság s 4 ágyú Herzmanowski őrnagy alatt Újhelyről a Bodrog mentében lefelé vonulva, támogassa a fötámadást.

Sürü köd feküdt a tájon. Mád és Tarcal közt, hol az országutat keresztül vágja a Bodrog-Keresztúrról Zomborba vivő út, Schlick főhadoszlopa a Bulharin dandár előcsapataira bukkant.

Ez utóbbiak előnyben voltak, s az osztrákok minden előnyomulása meg lőn az által akadályozva, hogy a magyarok megszállva tartották a tokaji hegy magaslatait Schlicknek baloldalán. Schlick most egy zászlóaljat küldött, hogy rohammal vegye be e magaslatokat, mialatt egyidejüleg 1 lovas századot a sűrü magyar csatárrajokra bocsátott az országuton. E századot visszaverték Bulharin előrohanó huszárjai. A magaslaton egyike azon jeleneteknek fordult elő, melyeket a köd gyakran előidéz.

Az osztrák zászlóalj minden nagy baj nélkül megérkezett a tokaji hegyhez; a további előnyomulásban váratlan magyarokra bukkant s inkább meglepetve mint kényszeritve, hátrálni kezdett. Csakhamar ujra előre indittatott. Ez alkalommal a mindkét részről parancsnokló főtisztek egészen egymásba ütköztek. Hogy kimeneküljön, meglehet hogy a magyar parancsnok értésül adta, miszerint ő nem igen vonakodnék az osztrákokhoz átmenni. Fiedler tábornok, a mint értesült erről, készpénz gyanánt vette ezt, s felszólitotta a magyarokat, rakják le a fegyvert, mialatt az osztrák zászlóalj már egészen gondtalan volt. A magyarok azonban a magaslaton támogatást nyertek s most azonnal támadást kezdtek. Az osztrákokat egy pillanat alatt leverték a magaslatról.

Schlick ugyan még egy kisérletet tett s a támadás ujra előre is haladt, de végre ismét csak visszaveretett az előnyomuló magyarok által.

A köd folyvást tartott, Schlick nem ismerhette föl, mily gyenge valóban az ellenség, mely vele szemben áll, — az egyetlen Bulharin dandár, alig 3000 ember; — a magaslaton történtekből nem azt következtette, hogy a köd itt zavart csinált, hanem hogy a magyarok túlnyomó erővel vannak, estére tehát visszatért Mádra.

Herczmanowski meg sem kapta a parancsot a Bodrog mentébeni előnyomulásra, a levél vivőjét elfogták a magyarok; 22-én reggel mégis előre indult; a Schulz dandár előcsapatai egész Kisfaludig hátráltak s odáig üldözte őket Herczmanowski.

22-én este Schlick hozzá üzent, jöjjön ö is vissza Mádra s egy zászlóaljat küldött 2 ágyuval Kisfalud felé, hogy vezesse vissza Herczmanowskit.

Mielőtt Herczmanowski Schlick visszavonulási parancsát megkapta volna, már megtámadta őt január 23-án reggel Schulz, ki rögtön támadáshoz kezdett, a mint meggyőződött arról, hogy nem áll ellene túlnyomó erő. Herczmanowskinak hátrálni kellett, utközben megkapta a visszavonulási parancsot s most Mád felé fordult, hová délután 2 órakor megérkezett.

Schlick 22. és 23-án 148 embert, köztük 9 tisztet vesztett; a magyarok alig vesztettek annyit. Már észrevehették olvasóink, hogy a veszteségek ekkoráig, a mennyiben nem szétrobbantásból álltak, egyátalán igen csekélyek valának.

25-én Schlick megkezdte visszavonulását Mádról; értesült már Schulzig közellétéről s számitott arra, hogy ez a magyaroknak bal oldala ellen fog menni, ha ezek követnék őt Tokaj felől, mi azonban nem történt. Azt gondolta most Schlick, hogy újra előnyomulhat. Uralkodó eszméje volt Tokajt elfoglalni s azáltal Debrecent fenyegetni. Görgeyvel egyelőre mit sem törődött; látni fogjuk, hogy Windischgrätz hercegnél épen az ellenkező eset volt. Pedig már 28-án homályos hirek jöttek Schlickhez Görgey közeledéséről. Bár kissé nyugtalanitották e hirek, azt hitte, még van elég ideje előbb Klapkával végezni, és Schulziggal egyesülve, csapatait újra Tokaj ellen inditotta.

Ennek következtében jan. 29-én a Schlick-féle hadtestből a Fiedler dandár Mádnál, a Pergen dandár N.-Kérnél, Boldogkő Várallyánál s egy csapat a balszárnyon Sátorallya-Ujhelynél állt, a Parrot dandár Fiedler és Pergen közé ékelte be magát Szántónál és Kis Kérnél a nagy országuton, Gibárthnál a Hernád mellett; a Kriegern dandár képezte a szélső jobb szárnyat Forrónál a kassa miskolci országuton, egy előre toltcsapatosztálylyal a zsolcai Sajóhidjánál, Miskolctól keletre. Végre a Deym dandár, megerősitve egy Eperjesen alakulófélben levő szabadcsapat által, Kassát, Eperjest és Lőcse vidékét tartotta megszállva, s födözte Schlick hátát az északi megyék magyar fölkelői, mint szintén Görgey ellen is.

Schlick egész hadereje most már 12 zászlóalj, 14 század lovasság s 53 ágyúból állt, vagy leszámitva a Deym dandárt, 10 zászlóalj, 13 század lovasság és 44 ágyúból; ez utóbbi számból 1 lovas századnak még Putnok felé kellett menni portyázni, mely

helyen át Görgey szintén jöhet. Oly kevéssé volt még Schlick bizonyos e tábornoknak mozdulatairól.

Január 30-án Pergennek balra Olasz-Liszkára kellett indulnia s 31-én akart Schlick uj támadást kezdeni Tokaj ellen. E napon tehát a Fiedler dandárnak, Parrottól követve, a főországuton Mádról Tarcalra kellett előnyomulnia, mialatt Pergen Bodrog-Kereszturon át a Bodrog mentében lefelé jön.

Klapka nem sokára a január 22-ki ütközet után, értesülvén Schulzig jöveteléről, részéről szintén megerősitést kért Kossuthtól. Erre Kossuthnak január 29-én kelt válaszát kapta. Ebben tudtára adatott, hogy épen e percben vonatik össze egy 5000 emberből álló tartalék Polgárnál a Tisza mellett s Ujvárosnál Debrecentől északnyugotra, hogy Asboth ezredes a Zrinyi- és Hunyady-csapatokkal Tisza-Fürednél áll, Dembinski Polgárnál, hová 4000 embert vár, míg 4000 embere, melyet Perczeltől kapott, már készen áll ott. E levélben csak gyengén volt érintve, hogy Dembinski van fővezérül kiszemelve, legalább, hogy ő fog parancsnokolni mindenütt, hol több hadtest van egyesitve.

Klapka egyidejüleg más nyiltabb tudósitásokat is kapott e pontot illetőleg. Bármily kevéssé értett is egyet Dembinskinek fővezérré kineveztetésével, Klapka nem az az ember volt, hogy személyes ellenszenvének föláldozza a közjólétet. A mennyire lehet, támadólag akart föllépni Schlick ellen, s miután azt a parancsnoksága alatt jelenleg egyesitve levő haderővel nem tehette, egészen megnyugodott abban, hogy másnak parancsnoksága alá jut, csak a célra nézve, mely előtte lebegett, uj erő nyeressék.

Ily értelemben irt Dembinskinek is, hanem csaknem ugyanakkor arról értesült, hogy Dembinski 4000 emberével Polgárnál át akar menni a Tisza jobb partjára s Miskolc ellen nyomulni. Ily körülmények közt a Dembinskivel való egyesülésre nem lehetett gondolni. Schlick azonban közeledett s intézkedéseket tett a támadásra. Klapka ekkor nem hitte, hogy a tokaji hegynél még egyszer elfogadhatja az ütközetet a győzedelemre kilátással s elrendelte a visszavonulást a Tisza bal partjára, Rakamazra; a fahidat szét kellett volna szedni, félreértés következ-

tében azonban a befejezett visszavonulás után janáár 30. és 31-dik közti éjjel fölégették. A Tisza ugyan jéggel volt boritva, hanem a jég nem volt elég erős.

Ily állapotban találta a dolgokat Schlick, midőn 31-én Tokajra ért. 4 század gyalogságot a befagyott Tiszára küldött, hogy próbálják meg a jég szilárdságát, hanem nagyon gyengének találták. Erre aztán lövöldözni kezdtek egyik partról a másikra, a mi egész besötétedésig tartott s mialatt az osztrákok néhány röppentyülöveget föl is állitottak a jégre. Estére Schlick Szerencs, Tarcal, Mád és Bodrog-Keresztúrra vonta vissza csapatait.

Nem sokára aztán hireket hallott észak felől, melyek arra birták, hogy előbb Schulzig altábornagyot 2 zászlóaljjal, 4 század lovasság és 2 ágyuval Kassára küldje, s aztán maga is utána menjen.

Klapka és Görgey egyesülése.

Lőcséig követtük Görgey hadtestét, láttuk aztán, hogy Schlick Klapka ellen mitsem birt kivinni, sőt a harcban inkább veszteséget vallott. Most Schlick a két hadtest közt állt; Görgeyé és Klapkáé közt. Tokaj nincs távolabb 18 mértföldnél Csötörtökhelytől a Szepességben.

Kiesewetter őrnagy, kl Schlicknek egy csapatosztályával Lőcsén állt, már január 29 én értesült arról, hogy az egész Görgey-féle hadtest közeledik a Szepességhez, 31-én szélső előcsapatait megtámadták Görgey előcsapatai s néhány ponton visszavetették. Schlick nem nagy fontosságot helyezett e jelentésekre; hiszen véleménye szerint Görgeyt erősen üldözi a Ramberg-hadosztály, a Götz és Jablonowski-féle két dandár. Egyelőre tehát csak Deymnek adott parancsot, hogy 1½ zászlóaljjal, ½ század lovasság és 4 ágyúval induljon Kassáról Margitfalvára a Hernád mellé, középtávolnyira Kassa és Lőcse közt, hogy Kiesewettert magához vegye, míg egyidejüleg Schulzigot, mint láttuk, délről Kassára küldte csak csekély sereggel. Deym február 2 án elindult Margitfalvára. Azonkivül ½ zászlóaljnak 2 ágyuval

Kassáról Eperjesre kellett előre menni, mialatt Eperjesről 2 század gyalog 2 ágyuval a braniszkói szoros felé nyomult elő, középtávolnyira Eperjes és Lőcse közt. A Schulzig alatt küldött csapatosztályt nem sokára még egy zászlóalj követte 6 ágyúval, és Schlick Schulzigra bizta a főparancsnokságot Görgey ellen.

Február 2-án vonult be Iglóra a Felső-Hernád mellett Görgey bal szárnyoszlopa, a Guyon hadosztály. Kiesewetter, ki erről értesült, elhatározta az ellent, melynek erejét nem ismerte s csekélynek tartotta, megtámadni éjjeli szállásán. E végből Lőcséről 2-án este megindult, s mivelhogy a Guyon hadosztálynál az előörsi szolgálat mindig nagyon mostohán volt kezelve, Kiesewetter vállalata annyiban sikerült, hogy egészen a város közepéig behatolt. Ekkor azonban sikerült Guyonnak hadosztálya nagy részét összeszedni; a határozottan tulnyomó erőnek Kiesewetter nem állhatott ellent. Veszteséggel visszaveretve Iglóról, Lőcsére kellett visszavonulnia s csakhamar e helyet is elhagyta, hogy a braniszkói szoroshoz induljon, hol az Eperjesről küldött 5 század gyalogsággal egyesült.

Deym február 3-án Margitfalváról Krompachra előnyomulva, meghallotta itt Kiesewetter szerencsétlenségét és visszavonulását, és $^1/_2$ zászlóaljat a kluknói szorosnál hagyva, most maga is a braniszkói szoroshoz sietett, hol 4-én Kiesewetterrel egyesült.

Most már e szorosnál a Lőcséről Eperjesre vezető úton 2 zászlóalj, fél század lovasság és 6 ágyú állt Deym alatt.

Görgey forrólázba esvén, három napig kénytelen volt Vichodnán visszamaradni; február 3-án érkezett Poprádra s tudósitást kapott itt az Iglón történtekről. Ez volt az első eset, mely Schlick közellétét jelentette. Kétségkivül kitérhetett volna Schlicknek utjából s mellékutakon harc nélkül egyesülhetett volna Klapkával. Csakhogy ekkor a Ramberg hadosztálynak szabad utat engedett volna a Schlickkel egyesülésre, mi nem látszott neki tanácsosnak. Elhatározta tehát, támadólag lépni föl Schlick ellen és pedig először is megtámadni annak csapatait Braniszkónál. Nem volt ugyan egészen bizonyos, győzelem fogja-e koronázni e támadást; főleg Schlick és Klapka állásától függött ez.

Ha Schlick haderejét már nyugoton Kassa és Eperjes közt összpontositotta, a mi nagyon is lehetséges volt, miután előcsapatai már négy nappal ezelőtt megtámadtattak a Görgey-féle előcsapatoktól, úgy az ügyek roszul álltak. Klapka közreműködésére az utolsó hirek után semmi esetre sem lehetett biztosan számitni. E hirek ugyan január 24-ig terjedtek, tehát a tokaji ütközet utánig. Hanem az tűnt ki ezekből, hogy Klapka főföladatát csak abban helyezi, hogy Schlicket megakadályozza Tokajnál a Tiszán átmenetben. S Görgey minden halandó közt bizonyára a legutolsó volt, ki valamit adott a magyar diadalhirekre, azt vélte tehát következtethetni, hogy Klapka a Schlick-féle hadtestet, ha ez visszanonulna is, nem igen fogja nyomban követni. Minden esetben kisérletet akart tenni Görgey a braniszkói szoros ellen. Főhadiszállását tehát már 3-án Lőcsére tette át, hol az 4-én is maradt s honnan kiosztotta az illető parancsokat.

Szándékosan a Guyon hadosztályt választotta, mely nézete szerint a leggyarlóbb csapatokból állt, hogy a siker annál fényesebbnek, a meghiusulás annál csekélyebb jelentőségünek tünjék föl.

Guyon hadosztálya, két dandárra osztva, a 13-ik és 33-ik honvédzászlóaljakból, 2 a bányavárosokban újonnan alakitott zászlóaljból s egy zászlóalj nógrádi önkéntesből, továbbá 1 század vadász, 2 század utász, 2 század huszár és 24 ágyúból állt. Az egész 3920 ember.

Pillernek követni kellett Guyont, hogy támogassa; a Kmety és Aulich hadosztályok az országuton nyomuljanak elő Krompachon és Kluknón át, hogy az ott netán álló ellenséges haderőket letartóztassák.

Február 5-én korán reggel Guyon Korotnónál állt, honnan az országút Eperjes felé kígyózva megy fölfelé a braniszkói hegy nyugoti lejtőjén. Délelőtt 9 órakor kezdte meg a támadást tüzeléssel az országuton, mely által födöztetve két kerülő hadoszlop megmászta az erdőséggel boritott lejtőt az országút mindkét oldalán. Deym csak gyönge csapatosztályokat küldhetett ezek ellen, melyek csakhamar visszaverettek. Ez által a főhadállás tarthatlanná vált. Deym föladta azt s megindult, az üldöző huszároktól folyvást szoríttatva, Eperjes felé, hová a febr. 5. és 6.

közti éjjel megérkezett. A braniszkói hadállás elhagyásának hirére a fél osztrák zászlóalj, mely Kluknónál állt, szintén visszavonult, miközben nem üldöztetett. Ellenben egy másik csapatosztálynak, mely Deym másik szárnyán a lublyói út szemmeltartására volt kiküldve, elvágták a visszavonulhatást.

Deymet Eperjesen magához fogadta Schulzig; Deym febr. 3-án már tudósítást küldött az iglói eseményekről Schulzignak s ez Schlicknek jelentést tett róla. Most látta Schlick, hogy ez ügyek komolyabbak, mint a hogy ő eleinte képzelte. Csapatait tehát délről rögtön Kassa felé inditotta. Pergen 5-én Kérre, 6-án Kassára jött, Fiedler 5-én Szántóra, 6-án Hidasnémetire a Hernád hidjához, a Parrot dandár 5-én Vizsolyra és Boldogkő-Várallyára érkezett.

Schlick maga már a 4. és 5. közti éjjel megjött Kassára, honnan 6-án reggel minden itt található gyalog csapatot kocsikon Eperjesre küldött.

Ez utóbbi helyet Schulzig, miután Deymet magához vette, már 6-án reggel 8 órakor kiüritette. A kassai úton vonult aztán vissza Sz. Péterre. Itt találkozott a Kassáról utána küldött csapatokkal s nemsokára jött maga Schlick is, ki most mindent hátra vont Kassa mellé a lemesi hadállásba.

Guyon, ki a feb. 5. és 6. közti éjt Sirokán a braniszkói hegy keleti lejtőjén töltötte, 6-án bevonult Eperjesre.

A csekély ellenállásból, melyre Görgey talált, azt következtette, hogy Schlick már vagy messze van a Tiszán túl, vagy hogy a magyarok jöveteléről nem értesült annak idejében vagy kevésre becsülte erejöket. Görgeynek szándéka volt erélyesen szoritni az ellent, hanem e szándékát határozatlanság és Schlick valódi állása fölötti bizonytalanság miatt halogatta. Sőt 7-kén este azon gondolatra jött, hogy Schlick meg akarja őt támadni Eperjesen; magához vonta tehát Eperjesre az Aulich hadosztályt is, hol Guyon és Piller már ott álltak s csak Kmetyt hagyta hátra a kluknó-kassai úton, azon útasitással, erélyesen nyomuljon Kassa ellen.

Klapka február 1-én reggel ismét visszament a Tisza jobb partjára Tokajra s azonnal egy járható hidat állitatott fel, mivelhogy a jég már nagyon töredezett. Nézete szerint Schlicket

nyomban kellett követnie, mihelyt ez vissza kezd vonulni. Ekkor Dembinski zavarólag avatkozott közbe.

Ez február 5-én azon parancsot küldte Klapkához, induljon Miskolczra s 7-én ott legyen. Klapka ellene nyilatkozott ennek és személyesen elment Dembinski főhadiszállására Szerencsre. Heves szóvitára került itt a dolog. Dembinski úgy vélé, nem kell Görgeyvel törődni, ha ez nem gázolt ki a bajból mostanáig, úgyis késő lesz most már rajta segitni. Klapka viszonzá, hogy itt nem személyekről van szó, hanem Magyarországról. Végül féligmeddig kiegyezkedtek.

Ujabb beosztás szerint Klapka hadteste most e három osztályból állt:

Kazinczy, 5 zászlóalj, 6 század lovasság és 12 ágyu;

Desewffy Aristides, 5 zászlóalj, 5 század lovasság, 12 ágyu;

és Máriássy, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu.

A Desewffy és Máriássy hadosztályok 5-én Bodrog Keresztúron, Tarcalon és Tokajban álltak; ez utóbbi helyen volt Klapkának főhadiszállása; a Kazinczy hadosztályt, mely csak most legujabban adatott Klapkákoz, Dembinski személyesen vezette hozzá s fölállitotta Tisza-Löknél, mialatt Szerencsen foglalt főhadiszállást.

Klapka előterjesztéseire Dembinski most tehát megengedte neki, hogy a Desewffy hadosztálylyal követheti Schlicket; ellenben a Kazinczy hadosztály Miskolcra, a Máriásy hadosztály Megyaszóra és Gesztelyre induljon.

Klapka 7-én a Desewffy osztálylyal Boldogkő-Várallyára ment s 8-án Göncről és Ruszkáról megtámadta a Hernád hidját Hidas Németin, mely mellett Schlick részéről a Fiedler dandár volt fölállitva. A hidat, bár az osztrákok fölgyujtották, rohammal elfoglalta Klapka s Fiedler visszavonult Kassa felé. Klapka a feb. 8. és 9. közti éjjel Hidas Németin maradt. Itt kapott tudósitást Dembinskitől.

Dembinski a két Klapkaféle hadosztálylyal Miskolcra ment. Bármi volt is ez útra nézve kifürkészhetlen szándéka, a mint Miskolcra érkezett, megváltoztatta nézetét. Irt Klapkának, hogy nemsokára 1 zászlóaljat, 1 század lovast és 2 ágyut fog

ez tőle kapni, mely csapatok majd 8-án Szikszóra mennek; továbbá utána küldi a Máriássy-hadosztályt is, mely Megyaszóra indíttatott, végül azon esetre, ha Görgey közel van Schlickhez, Dembínski a hadtest többi részét, tehát a Kazinczy osztály nagy részét is Kassára akarja vezetni. Most egyidejüleg 8-kán hirét hallotta Klapka a braniszkói február 5-iki ütközetnek. Görgey e szerint minden esetre igen közel lehetett Schlickhez, ha némileg gazdálkodott az idővel.

Klapka tehát 9-én Szinaig előre ment, azon szándékkal, hogy Schlickkel megütközik, ha Görgey a másik oldalról megtámadja Schlicket. Mert, hogy egyetlenegy hadosztályával neki menjen Schlicknek, azt nem tehette, s hála Dembinski ide-oda járkálásainak, arra nem lehetett számitni, hogy 9-én megérkeznek az 1-ső hadtest többi hadosztályai.

Most vissza kell fordulnunk Schlickhez és Görgeyhez.

Schlick febr. 8-án serege zömét a lemesi állásból visszavonta a budaméri ba, melyet korábbi eseményekből már ismerünk; előhadát Görgey ellen még a lemesi Tarca-hidjánál hagyta. Estefelé hallotta meg, hogy Fiedler elvesztette a Klapka elleni harcban a Hernád hidját Hidas-Németin s hogy Enyickére huzódott vissza.

Most két közel tüz közt állt; mert ámbár Görgey még mindig csodálatos módon nyugodtan állt Eperjesnél, Eperjes és Hidas-Németi alig 7 mértföldnyi távolra vannak egymástól s Kassa körülbelül középett fekszik a kettő közt. Hirtelen kellett tehát határozni. Éleinte arra gondolt Schlick, hogy a hálót mégis fegyveres erővel szétvágja, azaz: két ellenfele közül egyikre veti magát s azt megveri, és pedig először is Klapkát; ez állt legközelebb, azonkivül gyengébbnek is látszott s Görgey oly annyira késlékedőleg, halogatólag állt Eperjesnél, hogy némileg alaposan lehetett következtetni további csendesen maradására is; hanem nagyobb biztositás végett meg is lehetett őt akadályozni a Tarcza-hidjának Lemesánnál fölégetése által. E hidat tehát Schlick azonnal fölgyujtatta.

Ha nem sikerül Klapkát megverni, ugy nem marad egyéb hátra a Schlickféle hadtestnek, mint oldalt kitérni és pedig Sepsin át Putnokra, hogy Windischgrätzhez közeledjék.

Ez utóbbi esetre a Parrot dandárt azonnal minden poggyászszal Tornára inditotta Schlick, Schulzígnak Kassánál kellett maradni Görgey ellen és Schlick maga a febr. 8 és 9. közti éjjel 6 század lovassal s 12 ágyuval Enyickére ment, hogy Fiedlert Klapka ellen megerősitse. De alig ért ide, hirét hallotta, hogy egy erős ellenséges hadoszlop — a Kmety hadosztály volt Görgey hadtestéből — már a kluknói úton közelget Kassára. Schlick most rögtön parancsot adott minden dandárának, hogy induljanak Sepsi felé; a Klapka elleni harcnak abba kellett maradni.

Február 9-én tehát az egész Schlickféle hadtest Sepsinél volt egyesitve. Innen ment a Parrot dandár 10-én a poggyászszal Szénre, 11-én Tornallyára, 12-én Batkára, Rima Szécstől északra. A sereg zöme 10-én megpihent; 11-én aztán, élén a Fiedler dandárral, melyet Pergen, Kriegern s végül Deym követett, Jósafőre, Petrire, Szénre, Szilasra, 12-én Bunjára, Bejére. Tornallyára és Aggtelekre. Deym egy kis utóhadat hagyott Szénben; 13-ára átalános pihenő nap volt kitűzve.

Görgey Eperjesen febr. 9-én reggel értesült arról, hogy a Tarca hidja Lemesnél el van égetve; csak most adott parancsot a határzott előnyomulásra a három egyesitett dandárnak, miután Schlick szándékait illetőleg alig lehetett most már valami kétség. A Guyon és Piller hadosztály a lemesi Tarca hidján át, melyet előbb helyre kellett állitni, nyomuljon elő a nagy országúton; az Aulich hadosztály a Tarca bal partján menjen le Felső Olcsvárig, hol még fennállt egy hid s innen induljon Kassának.

A lemesi hid 9-kén későn éjjel készült el s csak febr. 10-én délelőtt vonultak be Görgey előcsapatai a Schlick által most már teljesen kiüritett Kassára, Klapka előcsapataival egyszerre, melyek a Fiedler dandárt visszavonulása után Enyickére követték, mig másnap a Máriássy hadosztály is megérkezett Hidas Németire.

A két vezér, Görgey és Klapka is találkozott még ez este Kassán s közös rendszabályokat állapitottak meg itt együtt. Klapka e szerint üldözze Schlicket az egyenes úton, Görgey pedig a Ramberg hadosztályt (Götz és Jablonowski dandárok) akadályozza meg a Schlickkel egyesülésben.

Görgey 11-én Hidas Németire utazott, hogy Klapka csapatait megtekintse s ez utóbbi épen Schlick üldözésére akart indulni Sepsi felé, midőn ismét jött Dembinskitől egy parancs, mely Klapkát Miskolcra és Edelényre visszahivta, hogy csatlakozzék Dembinskihez, ki most Schlick előtt el akarta zárni az útat s e végre a Kaziuczy hadosztálylyal 11-én Edelényig és Sajó Sz. Péterig, 12-én Putnokig előrehatolt.

Dembinskinek ez ujabb időszerütlen beavatkozása miatt Görgey szerfölött fölboszankodva, miután Klapkának engedelmeskedni kellett, elhatározta, hogy ő maga fogja Schlick üldözését átvállalni s a Piller és Guyon hadosztályt Schlick után küldte. Az előbbi utolérte Schlick utóhadát Deym alatt Szénnél febr. 13-án s jelentékeny veszteséget okozott annak, hanem aztán megszüntette az üldözést.

Az 1-ső hadtestből 13-án a Kazincy hadosztály Putnokon állt, a Máriássy hadosztály Kazán, a Desewffy osztály, melyet Klapka vezetett oda, Miskolcon.

Schlick 14-én a Parrot dandárt Keresztúrra, Rima Szombattól nyugotnak, Fiedlert Rimaszombatra, Pergent Batkára, Rimaszombattól keletnek, Deymet, kit az utóhadból kivett s Kriegern által pótolt, Fügére inditotta; Kriegern szintén ide kövesse.

Dembinski ellenben 14-én Putnokról a Kazincy hadosztálylyal Tornallyára indúlt, mialatt Máriássy tartalék gyanánt követte. Kriegern már átvonuló félben volt Tornallyán, midőn Dembinski heves ágyuzással támadott reá. Schlick Deymet rögtön megállitotta s visszaforditotta Kriegern támogatására. Dembinski azonban csak az ágyuzásnál maradt s még 14-én ismét visszahuzódott Putnokra, úgy hogy Schlick 15-én zavartalan folytathatta útját a Parrot dandárral Losoncig, a sereg zömével Rimaszombat tájáig, tehát Windischgrätz herceg főhadseregével is közel összeköttetésbe léphetett.

Itt elhagyjuk a harctér e részét, hogy Windischgrätz herceghez s a vele egyenesen szemben álló magyar haderőkhöz forduljunk. Csak a Ramberg hadosztályról akarunk még pár szóval megemlékezni. Ez 11-én Görgeyt követve Szepes-Várallyára ért s a következő napokon a braniszkói hegyen át Ber-

thodfalvára és Kricsre ment, hová 13-án érkezett s hol Görgeynek csapataiba ütközött, — a főhadiszállás hadoszlopába. — Ámbár a magyarok visszaverettek, az osztrákok a következő éjjel mégis visszamentek a Braniszkón Kirchdorfra. Itt találta őket a Komáromból hadosztálya után utazott Ramberg altábornagy s átvette a parancsnokságot. Február 19-ig itt maradt egy helyben állva, mert oly hireket hallott, hogy Kassánál 45,000 magyar van egyesitve, a miből természetesen nagyon is sok hiányzott. Csak midőn nem lehetett már arról kétkedni, hogy Kassát a magyarok teljesen kiürítették, indult Ramberg oda, febr. 21-én megérkezett Kassára s 28-ig ott maradt, hogy hadosztályát megpihentesse, mely nem igen harcképes állapotban volt s nem állt 5000 fegyverfogható emberből sem.

A közép Tiszánál történt események.

E szakasz elején már átalában megjelöltük a helyzetet, melyben Windischgrätz herceg volt a magyar fővárosok megszállása után.

Miután Wrbnát Görgey üldözésére küldte, a hercegnek nem maradt többje január 8-kán Pest környékén mint 18 zászlóalj és 31 század lovasság 126 ágyuval. Buda falait védelmi állapotba helyezték, hanem a munkát még csak most kezdték meg, még nem haladt messzire, Pestet nem lehetett magára hagyni, az osztrák határok felé való közlekedést nyugtalanították a népfölkelés csoportjai, csapatosztályokat kellett kiküldeni lehető biztosításukra.

Ily körülmények közt erélyes előnyomulás a Tiszához s azon túl mindenesetre nagyon veszélyes vállalatnak látszott. Hogy azonban mégis értesüljön arról, a mi a folyónál történik, hogy a készleteket elfoglalja, melyek hirszerint Szolnokon fölhalmozvák, hogy végre a pest-szolnoki vasút helyreállítását fedezze, Windischgrätz herceg az Ottinger lovas dandárt küldte Szolnokra. Mihelyt a vasút helyre lesz állítva, elegendő csapat gyalogság is küldetik utána, előbb nem, hogy igy a magyarok

támadó föllépése esetén, annál hamarább lehessen Pesten összpontosítni a sereget.

Ottinger január 9-én hagyta el Pest környékét s 13-kán ért Szolnokba, hol valóban jelentékeny készleteket foglalt le. A vasút helyreállítását megkezdték.

Perczel, mint tudjuk, január 5-én hagyta el Pestet s Szolnok felé vette útját. Szándéka az volt, hogy a Tisza bal partján concentrált állást foglal el s innen visszaveri az osztrákok minden átmeneti kisérletét. Az erre számitott mozdulatok következtében 14-én jobb szárnyával Répásy alatt Ujvárosra, a bal szárnynyal saját vezérlete alatt Kardszagra ért, mig a centrum Nádudvaron állt. Egész hadereje ez időtájt a magához vont erősitésekkel együtt 13 zászlóaljra 14 század lovasság és 40 ágyura, azaz 15,000 emberre ment. E haderő 3 hadosztályra volt osztva Répásy, Hertelendi és Kazincy alatt, minden hadosztály 2 dandárra.

Január 17-én kapta Perczel a magyar kormánytól a parancsot, hogy lépjen föl támadólag s foglalja el Szolnokot minden áron, főleg azért is, hogy Windischgrätz hercegnek nehezitse meg vagy tegye lehetlenné a szerbekkeli összeköttetést. Asboth alezredes néhány ezer nemzetőrrel a tiszafüredi útra ügyeljen föl, hol ekkoráig Répásy állt. Január 18-án kezdte meg Perczel mozdulatait e parancs értelmében.

A Tisza Gallicía határairól ered, fő forrásai a fekete és a fehér Tisza nem messze fekszenek a Pruth eredetétől; egyesülésük után a Tisza felső folyásában nyugoti irányt vesz s ezt megtartja aztán is, mikor Nagy Szőllősnél kilép a hegyek közül. Folyvást lomhábban folyva, minél távolabb megy a hegyektől, Tokajnál s a Sajó beleömlésénél déli irányba fordul, melyet aztán meg is tart a Dunába ömléseig Titelnél.

Le egész a Sajó beömléseig száraz nyár idején több helyütt átgázolható; azontúl megszünik ez; 500—1000 lábnyi széles és jelentékeny mély, de partjai többnyire alacsonyak s ezeket tavaszszal ép úgy mint májustól augustusig el szokta önteni s posványokat képez. A folyón aztán csak néhány főátjáró helyen lehet átkelni s az azt kisérő mocsárokon is csak az országutakon, melyek sok apró hiddal vezetnek át a vízfolyások fölött.

A Tiszának minket érdeklő részén hidak vannak Tokajnál, aztán Tiszafüred és Poroszló közt, Szolnoknál s Cibakházánál. Átmenetek komp által több helyütt vannak, mi itt csak a lökit, csegeit és alpárit emlitjük.

Perczel a Kaziuczy hadosztályt Tisza-Beőre küldötte, 3 mértföldnyire Szolnok fölött, ő maga serege zömével Török-Szent-Miklósra indult, hová január 21-én meg is érkezett. 22-én kellett volna a támadásnak történni.

Perczel maga a Hertelendi hadosztálylyal a szolnoki hid ellen akart nyomulni, hogy Ottinger figyelmét itt lekösse, Kaziuczy Tisza-Beőnél menjen át a folyón, nyomuljon innen a Zagyva felé s vágja el Ottingernek az Abonyra visszavonulhatást; egy másik csapatosztály Perczel Miklós alatt Szolnokon alól menjen át a Tiszán s szintén hátába essék Ottingernek.

Ottinger már 18-ika óta aggódott; már e naptól kezdve különböző jelentéseket küldözött hadtestparancsnokához, Jellacsics bánhoz, melyeket ez eleinte ép oly kevés figyelemre méltatott, mint Windischgrätz s melyekre nemsokára visszatérünk. Perczel cirkáló csapatai, melyek 20-án Szolnok előtt mutatkoztak, arra inditák Ottingert, hogy 20. és 21. közti éjjel egész dandárát kivonta a városból s fegyverben tartotta, úgy szintén Abonyt is megszállatta 2 század lovassal és 3 röppentyű löveggel visszavonulásának biztositása végett.

22-én délelőtt 9 órakor egy általa Török-Szent-Miklós felé kiküldött cirkáló csapat fele útján Perczel előhadára bukkant s a köd dacára is fölismerte, hogy erős hadoszlopok követték ezt.

Ottinger rögtön előre inditott 2 ágyut a szolnoki hidra. Nemsokára azonban hire érkezett Kaziuczy menetének a Zagyva felé, mire Ottinger dandárát ezer lépésnyire Szolnoktól az abonyi úton föláll itotta.

Hertelendi ellenállás nélkül elfoglalhatta a szolnoki hidat, rögtön áthozott a Tisza jobb partjára néhány üteget s ágyúztatni kezdett Ottingerre, a mi Kaziuczynak előnyomulásával együtt Abonyba visszavonulásra inditotta Ottingert. E visszavonulás, sietsége mellett nem történhetett meg jelentékeny veszteség nélkül, mely azonban még jelentékenyebbé vált volna, ha Kaziuczy körülszárnyalási útjában területi nehézségekre nem

akad, melyek alkalmas időbeni megérkezését gátolták. Ottinger a jan. 22. és 23. közti éjjel, ámbár nem kényszeritetett reá, Abonyt is kiüritette s visszahuzódott egész Ceglédig.

Perczel 23-án pihenő napot tartott Szolnokon s 24-én Cegléd elé nyomult, hol 25-én újra megtámadta Ottingert; ez, ámbár időközben némi erősitéseket is kapott, Ceglédet mégis kénytelen volt elhagyni s Albertira visszavonulni.

Láttuk, hogy Schlick jelentéstételei a Klapka-féle hadtest szaporodásáról, melyek 18-án érkeztek Pestre a főhadi szállásra, Windischgrätz herceget arra inditották, hogy a Schulzig hadosztályt küldje Miskolcra. Ezáltal az egész haderő, mely még a herceg közvetlen rendelkezése alatt maradt, 12 zászlóaljra, 14 század lovasságra s 105 ágyura olvadt le.

Nem szükséges többet tudnunk, hogy belássuk, miszerint a Windischgrätz herceg rendszere, csapatosztályokat küldeni a világ minden tája felé, a mint csak itt vagy ott valami szellőcske megmozdult, teljesen hibás volt. Windischgrätznek legalább arra kellett volna gondolnia, hogy más oldalról megerősitse magát.

Először Nugentnak irt s kérte ezt, hogy küldjön neki mielőbb 4 zászlóaljat Székesfehérvárra; erre január 23-án azon igéret jött, hogy e zászlóaljak a hó végén megérkeznek Fehérvárra.

Schlick kérelmével csaknem egyidejüleg jöttek az első nyugtalanitó hirek Ottingertől is, ki azon kivánatát fejezte ki, hogy legalább kis gyalogsági osztályok állitassanak föl támogatására Abonyban, Ceglédeu és Tápió Szelén. 22-én a bán által Ottingernek egy új jelentéstétele érkezett Windischgrätzhez. Ebben megvolt emlitve azon hír is, hogy Görgey a bányavárosokból Schlicknek háta mögött, ezt kikerülve, már a Tisza bal partjára huzódott s ott egyesült a magyarok többi haderejével. Windischgrätz ugyan a Csorichtól kapott utóbbi jelentések után nagy valószinüséggel következtethette, hogy ez nem lehetséges; mindamellett nyugtalankodott s azon nézetét fejezte ki, hogy Ottinger jobban tenné, ha Szolnok helyett Abonyban állna föl; megkérdezte aztán, valjon a szolnoki hidat képes-e egy gyalogsági osztály megvédeni s valjon szükség esetén vissza lehet-e ezt gyorsan vonni.

Hanem csakhamar azon további hír érkezett, hogy Ottinger 22-én Szolnoknál megtámadtatván, visszavonulásra kényszeritetett.

Most Windischgrätz hercegnek egész tehetetlensége lelkére szállt. Most parancsok küldettek szét mindenfelé, melyek arra valának számitva, hogy megerősitéseket vonjanak Pestre vagy Pest közelébe.

Igy a Neustädter dandár most Érsekujvárra hivatott; igy Csorichhoz azon határozott parancs küldetett, kettőt dandárai közül vezessen vissza Pestre s csak egyet hagyjon Gőtzcel egyesülten Görgey mögött.

Annyira jutott már Windischgrätz herceg. hogy — hallatlan az ő gondolkozásmódja mellett! — nem tartotta megvetendőnek egy diplomatikus eszközt is fölhasználni a „lázadók" ellenében. Görgey váci proklamatiója azon reményt élesztette a hercegben, hogy ez emberrel lehetne valamit kezdeni. Az ellenség e nézete legjobb itélet ama proklamatio célszerüsége fölött magyar szempontból. Egy megbizottat küldött tehát Görgeyhez azon utasitással, tudassa a magyar vezérrel, hogy Windischgrätz herceg ohajtja, vezesse Görgey hozzá hadtestét; teljes amnesztia s gondmentes életmód Ausztrián kivül biztositatik neki ezért.

E küldött január 29-én jött Görgeyhez, a mint ez épen kivonulóban volt a bányavárosokból s Rózsahegyen beszélt vele. Görgey az ajánlatra váci proklamatiója egy példányának átnyujtásával felelt. Nem tartjuk valószinütlennek, hogy a forró láz, mely ez időben a magyar tábornokot megszállta, az izgatottság következménye volt, melyet benne annak meggondolása támasztott, hogy mi módon foghatta föl ellensége ama megfontolatlan lépést.

Ottinger támogatására most egyelőre is 3 üteget és 3 zászlóaljat küldött Windischgrätz a vasúttal Ceglédre; azonfölül a Schulzig hadosztály, mely Schlickhez készülő útjában 23-án Kápolnára ért, utasitatott, küldjön egy század lovast Poroszlóra s rendeljen ott szállást 10,000 ember számára 30 ágyuval. Ez majd arra fogja inditni Perczelt, gondolá Windischgrätz, hogy a Tiszán túlra vonuljon vissza.

E reményben csalódott a herceg, mert 25-én este azon jelentés érkezett a főhadiszállásra, hogy e napon Ottinger Ceglédet is kénytelen volt elhagyni s Albertira huzódni vissza.

Most elhatározta Windischgrätz, hogy minden csapatot, mely fölött rendelkezhetik, tudniillik az Ottinger dandárt is beleértve, 10 zászlóaljat, 24 század lovast és 72 ágyut Albertinál egyesit. A csapatok Pestről rögtön meginditattak oda. A fővárosokban egyelőre csak 2 zászlóalj maradt, hanem pótlékul egy zászlóalj oda hivatott Székesfehérvárról, egy másik Esztergomból, egy harmadik a bakonyi erdőből. Ezeket aztán majd a Nugent által megigért dandár (Dietrich dandár) pótolja.

Windischgrätz herceg reménye nagyon csekély volt, hogy Perczelnek ellent bir állni. Már megbarátkozott azon gondolattal, hogy a „lázadók“ megverik őt s visszavonulásra kényszerithetik a Duna jobb partjára. Ez esetre elrendelte, hogy Pesten kivül veressék egy hid a Dunán, nehogy a történhető visszavonulásnál még Pest nyugtalan lakosságával is meggyüljék baja. Hasonló értelemben utasitatott Csorich is, hogy ha a bányavárosokból Vácra megérkezik, itt előbb szerezzen pontos tudósitásokat a hadseregek állásáról s azon esetre ha Windischgrätz már visszament volna a jobb partra, Esztergomon át igyekezzék vele egyesülni. A Duna hidja Pesten kivül a folyam rögtöni kiáradása miatt nem állitathatott föl.

Egyébként nem volt szükséges. Windischgrätz, ki január 26-án délután Pestről Üllőre ment, hol másfélórai vasúti utazás után megpihent, itt értesült éjjel arról, hogy a magyarok Ceglédről visszamentek. S valóban igy is volt.

Dembinski, kinek fővezérlete alá először is a Klapkaféle 1-ső hadtest, aztán a 2-ik, Perczelféle s a 3-ik a szerb harctérről fölhuzódó hadtest adatott, azon hirrel érkezett meg Perczel hadtestéhez, hogy egy osztrák hadtest a felső Tisza felé közelget, hogy Debrecent fenyegesse. Egyszersmind azt kivánta, hogy Perczel menjen vissza Szolnokra s onnan induljon a Tisza mellett fölfelé; Perczel szintén fölfelé akart menni, hogy Klapkával egyesüljön, hanem rövidség okáért a Tisza jobb partján akarta ezt végrehajtani. E fölött vita támadt, Perczel lemondott a 2-ik hadtest parancsnokságáról, mely most Répásyra ruházta-

tott át és Debrecenbe ment. Dembinski pedig 26-án azon hirre, hogy erős osztrák csapatok közelednek Jellacsics alatt, Ceglédről visszament Szolnokra s innen aztán ő maga a Kazinczy hadosztálylyal, mely az I. hadtesthez tétetett most át, Kúnhegyesen, Madarason, Egyeken át Polgárra, hogy itt a Tisza jobb partjára átmenjen.

Hogyan ment aztán végre át a Tisza jobb partjára, hogyan töltötte el az időt, ide-oda jövéssel menéssel s hogyan avatkozott be zavarólag Klapkánál és Görgeynél a hadműveletek folyamára, azt láttuk már előbb.

Az osztrák hadoszlop, mely kósza hír szerint Debrecent fenyegette, a Schulzig hadosztály volt, melynek Poroszlón való szálláscsinálása mégis csak tett valami hatást.

Windischgrätz a mint Üllőn Perczel visszavonulásáról értesült, részéről azonnal visszaküldött két gránátos zászlóaljat Pestre s maga is visszatért oda, a bánra bizva Perczel vagy Dembinski további üldözését.

Január 28-án Hartlieb altbnagy 3 zászlóaljjal, 9 század lovasság s 12 ágyuval bevonult a magyarok által elhagyott Szolnokra. A Tisza hidjából egy részt szétrombolva talált, egy elöörs-csapatot balra Poroszlóra küldött, hogy a mennyire lehet, Schlickkel összeköttetésbe lépjen, egy másikat pedig Kecskemétre jobb szárnyának biztositására.

Pesten most már 7 zászlóalj volt egyesitve; a Dietrich dandárt ugyan elküldte Nugent Fehérvár felé, de utközben, mivelhogy magyar csapat összeseregléseкről szállongó hirek jöttek Pécsről, parancsot kapott e dandár, hogy induljon Kaposvárra. Egyelőre tehát nem jött a főhadsereghez.

A szerb harctéren történt események 1849 január és február folytán.

A január 2-iki pesti hadi tanács végzései folytán a Damjanich és Vécsey hadosztályok visszavonattak a szerb harctérről s január közepén keltek útra. E szerint a Bács és Bánátban most a 4-ik hadtest maradt Haddik gróf alatt, azon föladattal,

hogy a Szabadkától Szegeden át Makóig nyúló vonalat védje. Főhadiszállását Szegeden vette. Az egész hadtest ez időtájt nem állt 4000 embernél többől. Február elején két hadosztályra osztatott, melyek egyike Gál alezredes alatt Szabadkát tartozott védni s Horgoson át fönntartani a közlekedést Szegeddel, mig a másik Igmándy őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót megszállva tartá. Újonnan alakitott csapatok által az egész hadtest február közepéig mintegy 12,000 emberre szaporodott, a tüzérséget is beleszámitva; 12$^2/_3$ zászlóalj, 4$^1/_2$ század lovasság és 30 ágyu. Ehhez járult még mintegy 4000 nem mozgó nemzetőr.

A 4 zászlóalj gyalog s $^1/_2$ század huszárral és 3 hónapi élelemmel ellátott Pétervárad közelében 3000 nemzetőr állt Bezerédy Miklós alezredes alatt, ki Bácson ütötte föl főhadi szállását.

A bánát keleti részén még mindig az úgynevezett 6-ik hadtest állt Gál Miklós ezredes alatt Arad előtt s a Maros vonalat tartotta megszállva egész az erdélyi határig.

A szerbek a magyar csapatok kivonulását a Bács és bánátból a gyengeség jeléül tekintették. Azonnal elfoglalták Bács nagyobb felét s a bánát nyugoti részét, megkezdték most „szerb vajdaság"-uknak szervezését s új csapatokat alakitottak. Rajacsics érsek székhelyét áttette Nagy-Becskerekre.

A bánátban Todorovics parancsnokolt s megszállta a gyertyámosi vonalat Zsombolyon keresztül Nagy-Kikindáig. Azonfölül itt voltak a temesvári és aradi várőrségek is Rukawina és Berger alatt.

Bácsban a szerbek csakhamar a Ferenc csatornánál álltak s e mellett nyugotra Cservenkán át Zomborig terjeszkedtek ki.

E hadállásokból kellett volna Todorovicsnak a Tisza mindkét partján fölfelé nyomulni, a magyarokat visszaüzni s végre kezet nyujtani Windischgrätz hercegnek, mialatt a temesvári várőrség szerbek és oláhok által szaporitva Aradot fölmenti az ostrom alól s Nugent tbszernagy átveszi Pétervárad ostromlását.

Nugent-t Kanizsán hagytuk, hová január 10-én bevonult. Itt megerősitette magát csapatok összevonása által egész 9000

főre s midőn Windischgrätz a hónap közepén túl egy dandár küldését kérte tőle, Nugent megigérhette ezt. Tudjuk, hogy a Dietrich dandár valóban már útban is volt Székesfehérvár felé, midőn Nugent visszahivta Kaposvárra.

A visszahivás oka a Nemegyei magyar szabadcsapat volt, mely a vidéket Pécs környékén megszállva tartotta s egy Valpónál Trebersburg alatt Eszék szemmeltartására fölállitott kis csapatot fenyegetett.

Dietrichhel egyesülten, 6000 gyalog, 800 lovas és 21 ágyuval Nugent aztán Pécs ellen nyomult. Ez idő tájban január 30. és 31-én Trebersburg elfoglalta Valpóról Eszék külvárosait. Az eszéki várőrség kedvet mutatott kapitulálni, hanem, mint mondá, nem akarja magát parasztoknak megadni, Trebersburg csapatai pedig nagyon hiányosan voltak fölszerelve, nagyrészt nem is egyenruházva. Trebersburg jelentésére Nugent néhány rendes csapatot küldött hozzá, mig ő maga a többivel Nemegyei szabadcsapatát szoritotta vissza a Dunán, mely aztán Hadik hadtestéhez csatlakozott. Eszék február 13-án kapitulált; 14-én a várőrség lerakta a fegyvert.

Ez eredmények után Nugent Pétervárad cernirozásához kezdhetett. 2500 embert rendelt e végre Mamula ezredes alatt, mely természetesen annál kevesebbre mehetett, mivelhogy egyetlen egy zászlóaljat kivéve, csak nagyon hiányosan voltak fölszerelve; 1700 ember biztositotta Nugent összeköttetését a stajerországi határokkal s 1500 e. megszállta Pécset.

Miután a Dietrich dandár nem érkezett meg annak idejében Fehérvárra, febr. 5-én Windischgrätz más hivatást szánt e dandárnak. Pesten arra számitottak, hogy most a szerbek szerencsésen megkezdhetik a támadó föllépést a Bács- és bánátban a magyarok meggyengült csapatai ellen. Hogy ezeknek a főhadsereggeli összeköttetésüket elősegitse, a Dietrich dandárnak most Tolnánál át kellett volna menni a Duna bal partjára s Nugent Eszék bevétele után megigérte, hogy febr. 16—20. közt Dietrich 3000 gyalog és 400 lovassal Szekszárdnál fog állni, Tolnán alól, a herceg rendelkezésére. De alig ért ide, már a főhadsereghez Pestre vonatott, mivelhogy a körülmények ezalatt ismét úgy változtak, hogy a szerbekkeli összeköttetésre

egyelőre nem helyezhettek többé semmi becset. Mindjárt aztán újabb igényeket támasztott Windischgrätz. Nugent küldjön neki 3000—4000 embert Komárom teljesebb körülzárolására s alig, hogy ezeket kiállította Nugent, ezek is a főhadsereghez vonattak Pálffy dandár név alatt.

Bácsban és a bánátban a szerbek már február második hetében támadáshoz kezdtek.

Láttuk, hogyan akadályozta meg Gált Arad ostromában a temesvári őrség egy csapatosztálya 1848 decemberben s hogy Gál csak december 25-én mehetett ismét át a Maros bal partjára. Rögtön hozzá látott újra az ostromhoz; a jobb part ütegei előbb készültek el; január 10-én ezek már megkezdhették a tüzelést. Egészben 32 ágyut állitott föl Gál. Midőn Damjanich a bánátot elhagyva január 31-én Aradhoz ért, Gál ezt fölhasználta arra, hogy nagyon élénken lövette a várat s fölszólitotta megadásra; ez azonban eredménytelen maradt.

Hanem alig távozott el Damjanich Arad közeléből, midőn febr. 5-én ismét hire érkezett, hogy a temesvári őrség szerbekkel és oláhokkal egyesülve támadásra készül. Miután a jég kezdett olvadni s az összeköttetés a két part közt nagyon bajos volt, Gál 6-án megszüntette az ostromot, az ostromló szereket s a csapatokat áthozta a Maros jobb partjára, s itt foglalt állást jobb szárnyával Ó-Arad alatt, a ballal Mikalaka fölött a folyóra támaszkodva.

Az osztrákok és szerbek tehát ellenállás nélkül megszállhatták febr. 7-én Új-Aradot. 8-án reggel aztán a bal partról ágyuzni kezdtek az egész magyar hadra, melyet Berger is lövetett a várból. Miután ez ágyuzás délig tartott, néhány osztrák zászlóalj egy röppentyű üteggel átment a jégen s benyomult Ó-Aradra. Gál, ki maga állt itt seregének centrumával, elvesztette fejét s hirtelen visszavonulni kezdett Batonyára, a jobb szárnyra is Asztalos kapitányhoz s a balra William őrnagyhoz parancsokat küldött a visszavonulásra.

Asztalos, ki e parancsot délután 2 órakor kapta s részéről még meg sem támadtatott, Ó-Arad nyugoti oldalán akart elvonulni, a mint futó lakosokra talált, kik tudaták vele, hogy Gált nem is üldözi az ellenség, hanem a szerbek inkább szét-

oszlottak a városban s ott rabolnak és gyujtogatnak. Hirtelen elhatározással a városba vezette most kicsinyke csapatát Asztalos s az ellenség a legnagyobb zavarban hagyta el a várost. A már elvesztett ostromló ágyuk pár darabot kivéve, melyet az ellenség már elszállitott, mind újra visszafoglaltattak. Asztalos elfoglalta egészen Ó-Aradot s Gál is visszatért oda ez esemény hirére, hanem rögtön letétetett a parancsnokságról s Kiss Pál alezredes tétetett helyébe. A szerbek még febr. 9-ig Új-Aradnál maradtak, hanem visszahuzódtak, a mint e nap Asztalos egy zászlóaljjal ismét megjelent a Maros bal partján.

Az Arad fölmentésére irányzott vállalattal egyidejűleg Todorovics Zsombolyról Török Kanizsára vonta főerejét s ez utóbbi helyről február 9-én Szőregig előre hatolt. Miután az ott fölállitott magyar osztályt elűzte, 11-én Új-Szeged külvárosát megtámadta, el is foglalta s most ágyuzni kezdte a Tisza bal partjáról a várost. A magyar ágyuk tüze azonban túlnyomónak bizonyult be s miután a szerbek ingadozni kezdtek, néhány magyar zászlóalj átment a folyam jegén, mire Todorovics teljesen visszavonult Szőregre. Itt Haddik febr. 13-án megtámadta őt, miután két járható átmenetet állitatott a Tiszán. A szerbek kénytelenek voltak föladni e helyet.

A szegedi támadással egyszerre Horgos ellen is támadást tettek, hanem itt is visszaverettek.

Todorovics, ki a Damjanics és Vécsey hadosztályok távozásából nagyon is merész reményeket meritett s már majd semmi ellenállásra nem számitott, reményeiben csalódva, mindjárt tétlenségbe esett vissza. Kanizsánál összpontositotta csapatait s erősitésekre várt. Miután Haddiknak sem ereje, sem utasitása nem volt, hogy támadólag lépjen föl, tehát hosszasb fegyverszünet állt most be, mely egész március közepéig tartott s melyet Haddik Új-Szegednél a Tisza bal partján egy hidfő föl-állitására használt.

Az erdélyi események 1849 január és február hónapjaiban.

Január első napjaiban Bem az osztrák csapatokat, melyek már a bánátba s a tiszántúli magyar megyékbe akartak betörni, Erdélybe vissza és dél felé szoritotta s Urbánt és Jablonskit Bukovinába kergette.

1 zászlóaljat, 2 század lovast s 6 ágyut Rickó alatt Besztercén hagyott most s a szorosoknál, melyek Bukovinába vezetnek, a sereg zömével a székely földre indult, hogy itt új reményt s új életet ébreszszen, új erőket nyerjen.

A marosvásárhelyi vereség óta november elején a könnyü vérü székely nép hajlandó volt már alávetni magát az osztrák fegyvereknek s osztrák agitatorok müködtek a közvélemény megnyerésére. Csak Háromszéket lehetett még a magyar ügyhöz hünek tekinteni. Itt november közepén Dobay ezredes és Gál Sándor őrnagy erőteljes katonai szervezést teremtettek s a határokat megszállva tartották, mig a tartalékok Sepsi-Sz.-Györgyben, Uzonban és Kezdi Vásárhelyen állitattak föl. Ez utóbbi helyen ágyukat is öntöttek harangércből.

A dolgok egyideig annál inkább jól mentek, mivelhogy az osztrákok nem zavarták őket. Csak december elején indult egy csapatosztály Haydte őrnagy alatt s egy másik Brassóról Háromszék ellen, mely utóbbival 1500 szász nemzetőr is ment. Most folytonos apró csatázások következtek, mi mellett a székelyek ugyan egészben véve szerencsések voltak, több szász helységet elfoglaltak s Haydtet is kényszeritették észak felé Udvarhely székbe visszahuzódni; hanem a folytonos fáradalmak s a tábori élet miatt, melyet ez követelt, itt is nemsokára beléuntak a háborúba s hajlandóság támadt az osztrákokkali egyezkedésre. Hogy ez ne növekedhessék, a hadi tanács döntő csapást határozott Brassó ellen s Dobay ezredes már útban is volt oda, a mint Haydte észak felől újra betört Háromszékbe.

Felső Rákosnál, az Olt völgyében visszaveretett ugyan Haydte, hanem ezalatt a Gedeon dandár bevonult Brassóra s kiszoritotta a székelyeket az általok elfoglalt szász helységek-

ből. Ez leverte a háromszékiek bátorságát is s Gedeon tábornokkal alkudozások kezdettek, melyek végre a székelyekre nézve meglehetősen kemény föltételek alatti békekötésre vezettek. Többi közt a fegyvereket is ki kellett adniok. De végrehajtásra nem került ez, mert főleg Bem győzelmei a dolgok állását nemsokára megváltoztatták.

Bem január 13-án benyomult Maros Vásárhelyre, melyet az osztrák helyőrség közeledtére kiüritett s Meggyesre huzódott. Emissariusokat küldött azonnal Bem minden székely székbe, hogy új fölkelésre s új szervezésre bátoritsa őket.

Puchner azon hirre, hogy Bem Maros Vásárhelyhez közelget, 8 zászlóaljat, 10 század lovasságot és 30 ágyut concentrált Szebennél s Meggyesen át a Kis Küküllő völgyébe vezette; itt január 16-án a bal parton elérte Gálfalvát és Szőkefalvát, a jobb parton Dicső-Szent-Mártont; Gedeon és Haydte is parancsot kaptak, hogy működjenek közre Maros Vásárhely megtámadásánál, hanem nem érkeztek el.

Bem 16-án $5^1/_3$ zászlóaljjal, 5 század lovassal s 30 ágyuval szembe indult az osztrákoknak Maros Vásárhelyről; estére jobb szárnya Bethlen őrnagy alatt Pócsfalvára ért a Kis Küküllő jobb partján, a sereg zöme Gálfalva tájékára a bal partján. 17-én az út folytatandó volt a folyam mindkét partján Küküllővárra.

A bal parton a harc meglehetősen makacs volt; hanem a jobb parton Bem jobb szárnya föltarthatlanul előrenyomult; s a mint Puchner egy kisérlete, lovasságával visszaverni az ellent, meghiúsult, az osztrák jobb szárny is hátrálni kezdett Meggyesre s megállás nélkül hátrált egész Szebenig.

Ez ütközet következtében Puchner most Gedeont is Szebenre rendelte, Haydtet pedig Sz.-Ágothára hívta, hogy az országutat ott Új-Egyházon át Szeben felé fedezze. Ez főleg a székely földnek vált javára, hol a szervezést új buzgalommal folytatták.

Bem elhatározta győzelmét Szeben ellen folytatni. Január 18-án Meggyesre ment, 19-ikén Szelindekre.

Czecz, ki már 16-án parancsot kapott, hogy Tordáról huzódjék dél felé a Bemmel egyesülhetés végett, Elekeren át 19-én Balásfalvára s 20-án Vizaknára jött.

A 20. és 21. közti éjjel Bem Nagy-Csűrre nyomult elő. Czeczhez is határozott parancs küldetett, nyomuljon előre; félreértés következtében ez azonban nem kapta meg azt, úgy hogy intézkedéseit illetőleg csak azon átalános tudomásra volt utalva, hogy Szeben ellen valami támadás készül.

Szeben 20,000 lakossal biró város, régi kőfallal van körülvéve, mely csak a déli oldalon hiányos és itt földsáncok által egészitetett ki; a külvárosok, melyek a körfalon kivül fekszenek, szintén újabban hányt földsáncok által fedeztettek.

Puchnernek 7000 gyalogja, 1200 lovasa, 4000 nemzetőr, 30 tábori és 24 vár-ágyuja volt. Gyalogsága az elsáncolt külvárosokban állt, a nemzetőrök a városban, a lovasság a síkon jobbra a várostól volt fölállitva Sz.-Erzsébet felé.

Bemnek, a Czecz által vezényelt hadosztályt is beleértve, 6000 gyalogja volt ($7^{1}/_{6}$ zászlóalj), 685 huszárja (6 század) s 30 ágyuja.

Január 21-én reggel bal szárnyát Kiss alatt Sz.-Erzsébetre inditotta, a centrumot és jobb szárnyat Mikes és Bethlen alatt az országuton léptette előre. Egészen 1500 lépésnyire értek a külvárosokhoz egy hidig. Itt Mikes és Bemnek több hadsegéde elesett és megsebesült. Bem most tüzérségét vonta elő s élénk tüzelést kezdett, mit azonban az osztrákok nagyobb ágyuikból ép oly élénken viszonoztak. 7 órától 11-ig tartott az ágyuzás rövid megszakitásokkal, melyek alatt Bem gyalogságával és tüzérségével különböző meghiusult kisérleteket tett, hogy a sáncokba betörhessen. 11 órakor Bem már 240 embert vesztett, 6 ágyuja leszereltetett s — a mi a legroszabb volt — lőszere kifogyott. Ekkor visszavonult Nagy-Csűrre.

Czecz 21-én már 6 órakor reggel fegyverbe állitotta csapatait, hanem csak 9 órakor indult meg. 11 órakor épen a vizaknai hegyen haladt át s lebocsátkozott a síkra, a mint észrevette, hogy Bem hátrál s a sáncaikból kitörő osztrákok üldözik. Ez utóbbiaknak bal oldalára nyomult Czecz s ezáltal egy pillanatra megállásra kényszeritette. Most azonban Bem is újra támadáshoz látott serege zömével. Az osztrákok kik csakhamar fölismerték Czecz csapatosztályának gyöngeségét, szembe fordultak ezzel s rendetlen futásra inditották.

Bemnek nemsokára csak egyetlen egy ütege s egyetlen század lovassága volt még. Hanem azért csak lépésről lépésre hátrált, ágyuit időről időre újra fölállitotta s néhány lövést tétetett s igy érkezett végre este 7 órára egészen sötétben Szelindekre. Itt az osztrákok abba hagyták az üldözést.

Bem most mindjárt megmaradt Szelindeknél, összegyüjtött szétszaladt csapataiból, a mennyit birt, Czeczet is magához vonta, kit Ladamosra szoritottak a balázsfalvi úton, lőszert hozatott Meggyesről és Maros Vásárhelyről, s január 30-án ismét 3200 gyalogja, 600 lovasa és 25 ágyuja volt együtt.

Puchner csak azért szüntette meg az üldözést, hogy Gedeont előbb magához vonja. Midőn ez megérkezett, a hadmüveletek újra megkezdettek. Puchner arra számitott, hogy Bemet most teljesen körülfogja. Január 30-án serege zöme, 2 dandár a nagy országuton a centrumban nyomult elő Nagy-Csürön át, a jobb szárnyon egy dandár Kakasfalván és Ruszon át Bemnek háta mögé küldetett, a bal szárnyon épen úgy egy dandár Vizaknán és Ladamoson át.

Délután 1 órakor az előörsök föllármázták Bem táborát. Ez rögtön kiállitott a nagy országútra 3 zászlódjat, 5 század lovast s 19 ágyut és Czeczet 2 zászlóaljjal, 1 század lovassal s 6 ágyuval Rusz ellen küldte. 2 órakor kezdődött itt is, ott is az ágyuzás. Az osztrákok jobb szárnya 4 óra múlva visszanyomatott a kakasfalvai irányba, mire Puchner egyátalán megszüntette az előnyomulást s csatározások közt, melyek este 8-ig tartottak, visszament Nagy-Csűrre, hol tábort ütött.

Most Bem 31-én minden hosszas megfontolás nélkül ismét elkezdte a támadó föllépést, gyalogságával a nagy országuton, lovasságával és tűzérségével Vizaknán át az osztrákok jobb szárnya ellen s valóban hátrálásra birta őket Szeben felé. Bármennyire ohajtott volna ezen is rajtamenni, belátta gyöngesége mellett ennek lehetlenségét. Erősitést várt a bánátból, a Hrabowski hadosztályt, melynek a Maros mellett fölfelé kellett volna hozzá sietni. Hogy ezekkel egyesüljön s útjokat siettesse, febr. 1-én kiküldte Kemény alezredest Vizaknán, Szászsebesen és Szászvároson át Dévára.

Neki magának most már csak 1730 gyalogja, 325 lovasa

és 24 ágyuja maradt. E maroknyi néppel akart Puchnerral szemben maradni s azt hitte, demonstratiók által föltarthatja őt addig, mig a megerősitések megérkeznek. E végből Vizaknánál foglalt állást, hol elsáncolta magát.

Bem vakmerősége, mint a mondottakból eléggé látszik, valóban határozottan imponált eddig az osztrákoknak.

Hanem mindennek megvan a maga határa. Február 4-én 10,000—12,000 emberrel s 30 ágyuval megtámadta Puchner a vizaknai hadállást. Az ellenfél óriási túlnyomó ereje dacára vitézül tartotta magát Bem, sőt Puchner már ismét ingadozni kezdett s úgy látszott, kedve volna visszavonulni. Hanem ekkor annyira hágott Bem vakmerősége, hogy maroknyi népével most már ő maga merészlett támadásra menni. Kényszeritve lévén reá, az osztrákok újra megálltak. Az eredmény Bem teljes megveretése lőn. 16 ágyu elvesztésével, csapatai a legvadabb futásba üzettek a szászsebesi útra; csak nagy bajjal menekült a futás elől maga a tábornok is. Kis csapatának romjai még ez éjjel Szerdahelyre értek; mintegy 1500 ember jött itt össze 8 ágyuval, a gyalogságnak teljesen elfogyott lőszere, a tüzérségnek még 20 lövése volt minden ágyura.

Bem Szerdahelyről rögtön előre küldte Szászsebesre a betegeket s a mit a poggyászból még megmenteni lehetett. E poggyászvonat oláh fölkelőknek, Szászsebes szász lakosainak s a károlyfehérvári osztrák várőrség egy csapatának kezei közé esett; a kisérő őrizetet s a betegeket legyilkolták. Mind, a mennyi a károlyfehérvári őrségből rendelkezhető állapotban volt, Szászsebesre ment s itt elállta Bem visszavonulási útját.

Bem csapatainak harcképes részével febr. 5-én korán reggel Szerdahelyről Szászsebesre indult, kiverte a városból a károlyfehérvári őrséget s eltorlaszolta magát, a hogy lehetett a sietségben.

Délután 2 órakor megjelent az osztrák előhad Szászsebes előtt s elkezdte e helyet ágyuzni. Bem viszonozta. Miután az osztrákok nem kezdtek komoly rohamhoz, este 7-ig tartott a tüzelés. Bem éjen át is Szászsebesen maradt, mely hely előtt febr. 6-án Puchner egész haderejét kifejtette. Megadásra szólitatván föl, Bem megtagadta azt s egyelőre egy kis előhadat

küldött Szászvárosra, hogy e helyet tisztitsa meg az oláh fölkelőktől, kik itt el akarták állni útját. Aztán ő maga a többi csapattal utána ment. Tüzérségének jól választott fölállitásai által oda vitte, hogy az osztrákokat, kik Szászsebesről követték, folyvást illő távolban tartotta.

Szászvárost rohammal kellett bevenni. Itt ütötte föl Bem főhadiszállását s tudakozódott a Magyarországból várt erősitő csapatok felől. Értesült arról, hogy Kemény egyik elócsapata a piskii hidnál áll, s hogy a Magyarországból jövő csapatok már Déva vidékére érkeztek.

7-én reggel Kemény előhada Szászvárosra ért; Kemény jelentette, hogy ő maga is nemsokára utána jön. A mint aztán az osztrákok Szászváros előtt megjelentek, Bem újra elfogadta ellenök a harcot. A csatában megsebesülvén, kénytelen volt a parancsokságot Czecznek átadni s Dévára visszamenni. Czecz kiüritette Szászvárost s a piskii hidnál, hová 1200 embert hozott, Keménynyel egyesült. Ez utóbbi a hidnál maradt, Czecz Dévára ment a városba; a vár osztrák kézben volt. Február 8-án reggel Dévára ért a Hrabowski hadosztály is.

7-én este az osztrákok előhadukat Padra előretolták, seregük zöme Szászvárosban állt. 8-án megtámadták Keményt, ki csak $1^{2}/_{3}$ zászlóaljjal, 1 század lovassággal és 10 ágyuval állt a piskii hidnál s azért Bemtől megerősitést kért. Az osztrákok támadása azonban 8-án még nem volt komoly, csak recognosciroztak. Bem eleinte csak 1 zászlóaljat, 1 század lovast s 1 üteget küldött előre Czecz vezénylete alatt, aztán 9-én hadtestének minden többi részével megindult Déváról. Egészben 7 zászlóaljat, 7 század lovast, melyből 2 század bihari lovas nemzetőr volt, s 28 ágyút gyüjtött össze, — mintegy 8500 embert.

Az osztrákok, az oláh és szász népfölkelést nem is számitva 11—12000 emberre becsültettek, 40 ágyuval, valószinüleg kissé tulságosan. 9-én reggel fölvonultak a piskii magaslatokra, lovasságuk a jobb szárnyon, közel a Maros bal partjához; azonkivül a Maros jobb partján is állt lovasság s oláh népfölkelés. Az országuton előre nyomult ütegek reggel 8 órakor megkezdték a tüzelést a hid védőire; mikor ez már egy óra hosszáig tartott, gyalogság nyomult elő, hogy a hidat szuronynyal

elfoglalja. A támadás visszaveretett; a 11-ik honvéd zászlóalj erre űzőbe vette a hátráló osztrákokat. Eleinte szerencsésen el is foglalt 2 ágyút, hanem aztán az osztrákok előnyomuló tartalék csapataitól visszaveretett.

Most megérkeztek a magyar csapatok Déváról; 2 üteg a hid mellett jobbról és balról fölállt, kereszttűzbe vette az osztrákokat, s megkezdte a tüzelést, mihelyt a honvédek, kik összekeveredtek az osztrákokkal, kibontakoztak ezek közül. Most átment a patakon az ütegek után a magyar gyalogság és lovasság. Ez eleinte rendben ment előre, hanem csakhamar zavarba hozta néhány ágyúlövés a bihari lovas nemzetőröket; futva robantak ezek a hidra, és magukkal ragadták a gyalogságot. Bem egész hadteste közel volt a feloszláshoz. De az öreg tábornok nem akart még mindenről lemondani; Czecznek 2 összeszedett zászlóaljjal, melyhez néhány üteget csatoltak, visszatartó állást kellett elfoglalni, hogy az előnyomuló osztrákokat föltartóztassa. Ez sikerült, úgy, hogy a futó magyarokat ismét meglehetett állitani és rendbe szedni.

A mint egyszer meghökkentek az osztrákok, most már csak puszta ágyúzással folytatták a harcot. Mindinkább gyengülő tüzelésük mutatta, hogy kezd szűkülni náluk a lőszer. Kezdett már besötétedni. Bem ekkor zászlóaljait és lovasait rohamra vezette. Az osztrákok, kik nem várták többé ezt, ingadozni kezdtek, mi nem sokára vad futássá fajult Szászváros felé.

Bem ismét uralkodott most a hid fölött. A veszteség mindkét részről aránylag jelentékeny volt. A magyarok 700 embert vesztettek, az osztrákok még többet.

10-én Bem győzelmét követve Szászsebesre indult, hol este az osztrákok utóhadára bukkant. Kiszoritotta őket a városból, 1 zászlóaljat itt hagyott helyőrségül, s balra tovább ment Alvincra, hogy fölkutassa az osztrák csapatokat, melyek netán Károly-Fehérvárra akarnának visszavonulni. Valóban talált is ott éjjel 10 órakor még egy csapatosztályt, melyet könnyű szerrel szétűzött.

A nélkül, hogy Szebennel törődnék, Meggyesre indult most Bem, hogy újra közeledjék az ország belsejéhez, a székely földhöz s az onnan várt segélyforrásokhoz. A terhes utat vá-

lasztotta Bervén, Szász-Csanádon és Asszonyfalván keresztül. 12-én Bervén pihenő napot tartott s innen Kemény födözete alatt minden fölösleges poggyászt Balásfalván és Thordán át Kolozsvárra inditott. Ő maga a csapatokkal 15-én ért Meggyesre. Egy csapatosztályt talált itt Zsurmay őrnagy alatt, mely Vizaknánál elválván töle, Meggyes tájékára huzódott, s itt saját felelősségére folytatta a harcot. Továbbá kapott 4 zászlóalj és 1 lovas század egyenruházott székelyt, mig egy másik erős székely hadosztály február 12-ke óta Segesvárott állt.

Egyidejüleg azonban hirek is érkeztek Meggyesre, hogy Urbán ismét kitört Bukovinából, hogy a besztercei gyenge helyőrséget kiverte, aztán Király-Németinél megtámadta Rickónak egész csapatosztályát s Déésre kényszeritette visszavonulni.

E hirek folytán február 17-én utra kelt Bem Meggyesről, 4 zászlóaljjal, 2 század lovassal és 12 ágyúval s 20-án Budaknál állt Besztercétől délre.

Urbán, ki a deési uton már egész Bethlenig előnyomult, mihelyt Bem jöveteléről értesült, rögtön visszafordult Jaádra, Besztercétől északkeletre. Csak utóhada állt még 21-én Besztercén, Bemtől megtámadtatott e napon és megveretett. A győző most Jaádra nyomult, megverte itt 23-án Urbánt magát s Tihucánál s Besztercénél erős csapatosztályt hagyott most. Ő maga Meggyesre visszament.

E helyütt ismét el kell hagynunk az erdélyi mellékharctért, hogy a döntő eseményekhez forduljunk. Hanem alkalomszerü lesz ide néhány megjegyzést beszúrnunk a Bem féle hadvezetés felől.

Senki sem tagadhatja, hogy e hadvezetés csillogó, csábitó. De valjon épen oly hasznot hajtó-e? Ez a kérdés. Már e rövid idő alatt is, mely alatt Bem erdélybeni müködését kisértük, oly győzelmeket kellett följegyeznünk, melyek valami regényes szinezetet viselnek magukon, s melyek nagyoknak látszanak, ha az ember magokban tekinti azokat. Az ellenséget, ki háromszorosan, sőt még többszörte nagyobb, már csak föltartani is sok, hát még megverni és futásnak üzni! De ha merészen felhasznált csekély erővel, győzni lehet is ily értelemben a csatatéren, nem

lehet a győzelmet fölhasználni ily csekély erővel, nem lehet tehát azt döntővé tenni. S mint az eddig elmondott események is mutatják, a győzelem még sem mindig bizonyos, hirtelen változások történnek, minden egy cérnaszálon függ. A Bem módja szerint, a mint ő vezeti a harcot, sohasem lehet teljes eldöntést, mely hetekre vagy hónapokra szólna, eszközölni. Ő egészen ugy folytatja a háborut, mint valami portyázó, harckedvből, s hogy az ellenséget némileg orránál fogva vezesse. Ez okból megelégszik kis tömegekkel, sőt előnyt ad ezeknek a nagyobbak fölött; nem akar mitsem tudni nemzetőrökről és népfölkelésről, mivelhogy ezek nem eléggé mozgékonyak neki. Inkább akar kisszámu csapatokat, kiket legalább megbizhatóknak tart, mint nagy számot, mely nem megbizható, vagy melyet ő nem tart annak.

Bizonyára a csapatok mozgékonysága szerfölött fontos a hadviselésben, hanem nem az egyetlen. Minden erőnyilvánulás nem csupán a mozgóságon. hanem a mozgásba hozott erő tömegén is alapul. Ez a népharcokra talán még inkább szól, mint a kabinetek harcaira. Azért játszik a népharcban mindig oly fontos szerepet a szervezkedés, nem a helyi és gyorsan müködő, hanem az átható, a lehetőleg minden körre kiterjedő szervezés. Washington mint organisátor többet használt hazájának, hogysem mint tábornok, mely minőségben köztudomás szerint a középszerüségen alul állt; az első francia respublica talán néhány hires hadvezére nélkül is szembeszállhatott volna Európával, de nem az orgánisáló jóléti bizottmány nélkül, nem annak katonai lelke, Carnot nélkül.

Hanem épen mint organisátor szerfelett sok hibát követett el Bem Erdélyben, miért később a boszu nem is maradt ki.

Senkisem csodálkozhatik tehát, ha a messzebblátó magyarok, főleg higgadtfejüek mint Görgey, habár eleinte nem is hagyták magukat megijesztetni Bem veresége által, hanem győzedelmeiben sem sokat biztak.

Természetesen sokaknál — s Görgey is ezek közé tartozik — hozzájárult az is, hogy midőn Dembinski minden magyar csapat fővezérévé kineveztetett, Bem nem rendeltetett az ő parancsnoksága alá. Habár sok tekintetben igazolni is lehet ezt, miután Erdély belalkatánál fogva valóban Magyarországtól

különvált harctért képez, mégsem látszhatott az valami nagyon kedvező világitásban egy magyarnak, hogy a valóságban két lengyel az összes magyar haderő független fővezére, s ez az erdélyi hadviselésbe vetett bizalmatlanságnak, ott hol az már megvolt, kétszeres jelentőséget adott; annál inkább ugy látszhatott e hadviselés mint valami puszta kalandoré, mint valami nagy rablóbanda vezéréé, ki nem törődik a végeredménynyel, csak egyes esetekben boszuját kitölthesse. Ha Bem közelebb viszonyban állt volna a többi magyar hadsereghez, természetesen e bizalmatlanság még merevebb s még feltünőbb lett volna, mint az a fenforgó körülmények közt valóban volt.

A)

Az első magyar hadtest beosztása és hadereje Klapka ezredes alatt 1849. január 21-én.

Bulharin dandár: 3 század lengyel legió Thworznicki alatt, a 34-ik és 52-dik honvéd zászlóalj, 1 század abaujvári gyalog önkénytes, 1 század hevesi nemzetőr, 4 század huszár az 1., 2., 6. és 14. (Lehel) számu ezredekből; 3 tizenkét fontos, 3 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Schulz dandár: 17-ik és 43-ik honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 39-ik számu sorgyalog ezredből; 1 század Lehel huszár, $^1/_2$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos.

Gedeon dandár: 20-ik és 42-ik honvéd zászlóalj (nem teljesek), $^1/_2$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos ágyu.

Desewffy dandár: 19-ik és 26-ik honvéd zászlóalj; 4 század borsodi gyalog önkénytes, 1 század Coburg huszár, 6 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Összesen $8^2/_3$ zászlóalj, 7 század lovas és 30 ágyu, azaz a zászlóaljat 1000 emberrel, a lovasszázadot 120-al, s minden ágyut 20 emberrel számitva, körülbelől 10,000 ember.

Ötödik szakasz.

Görgeynek Klapkávali egyesülésétől a magyarok szerencsés támadó föllépésének kezdetéig.

1849 február közepétől március közepéig.

A kápolnai csata előtti napok.

A Tiszánál s Görgey, Klapka és Schlick hadtesteinél történt, utóbb elbeszélt események óta szünidő állt be, melyet a magyaroknál annak bizonytalansága okozott, hogy most nem tudták, mit tegyenek, mint szintén a benső viszály, Windischgrätznél a Duna és Tisza közti csapatainak gyöngesége s az összevont csapatok megérkeztére való várakozás.

Magyar részről febr. 12-én az összes hadsereg számára új beosztás készitetett, az egyes hadosztályok valódi erejének ép oly kevés ismeretével, mint minden előbbi beosztás. A hadsereg e szerint 4—6000 emberből álló hadosztályokra osztatott, melyek önállóknak tekintetnek, tehát nem állandóan egyesitetnek valamely hadtestbe. Görgey hadteste többi közt e fölosztás szerint 16-ik hadosztálynak neveztetett. E rendszabálynál bizonyára azon szándék volt uralkodó : megtörni az egyes hadtestparancsnokok, főleg Görgey befolyását, ki váci proklamatiója által gyanússá tette magát — mely gyanut nem oszlatta el a Windischgrätz küldöttjével Rózsahegyen tartott beszélgetés, — s ily módon emelni a jelenlegi fővezér Dembinski befolyását.

Az új beosztás ellen magábanvéve mit sem lehetett fölhozni, mert egy 40000 főből álló hadsereg, melyet talán valami főcsapásra kell majd egyesitni, 6—8 hadosztályba osztva bizonyára könnyebben mozgatható, mint ha csak 3 hadtestbe van beosztva. Hanem e rendszabály keresztülvitelének első föltétele volt, hogy az egész hadsereg teljes bizalommal viseltessék az új fővezér iránt, s hogy az eddigi hadtestparancsnokok méltán kiérdemelt jogai ne csorbitassanak.

Hanem a bizalom ugyancsak rosz lábon állt, s nem mondhatni, hogy Dembinski első intézkedései alkalmasak lettek volna bizalmat ébreszteni. Perczellel már komoly összeütközése volt, minek következtében Perczel le is köszönt, sőt magával a szelid Klapkával is összeveszett már Dembinski; most legkeményebb ellenével, Görgeyvel is, érintkezésbe kellett jönnie.

Ez Kassán kapott értesitést február 14-én a hadsereg új beosztásáról, továbbá parancsot kapott, hogy 16-ik hadosztálynak nevezett hadtestével Dembinski rendelkezése alá helyezze magát, s aztán Dembinskitől egy sürgönyt, ki fölszólitotta őt, hogy küldjön jelentést hadtestének ereje s elhelyezéséről s közölje vele, mily hadműveleti tervvel foglalkozik most.

A Dembinski kineveztetéséről hír már néhány nappal előbb eljutott a Görgeyféle hadtesthez s élénk izgatottság lőn következménye a tisztek közt. Görgeyt félre akarják tolni, nem akarják elismerni a váci proklamatiot, mondák; egyszer már végezni kell a „debreceni irkászokkal." Tanácskozásokat tartottak s Guyon hadosztályának kivételével a hadtest minden többi hadosztálya küldöttségek által biztositá Görgeyt hódoló hűségéről, sőt a Kmety hadosztály kijelentette, hogy még azon esetben is követni fogja, ha Debrecenbe a kormány és országgyülés ellen vezetné őket.

Formaszerüleg természetesen nem helyeselhette Görgey e mozgalmat, hanem hogy bensőleg teljesen egyetértett vele, azt nehezen lehet kétségbe vonni. Február 14-én tudatta hadtestével, hogy mostantól kezdve 16-ik hadosztálynak nevezik s tisztjeihez fordulva hozzá tevé: „fogadják e látszólagos lealázást azon egykedvűséggel, melylyel ő lemondva önállóságáról mint hadtestparancsnok s az összegyült országgyülés kivánatának engedve, önként aláveti magát Dembinski altábornagynak, a — mint mondják — harcban megőszült derék hadvezérnek."

Nehezen képzelhette azt Görgey, hogy a kormány e napi parancsról azt fogja hinni, miszerint csupán csak megnyugtatás végett adatott ki. A kormány valóban más oldalról tekintette az ügyet; lázadási kisérletet látott benne s Görgey kemény megrovást kapott Mészárostól. Azonban a hadseregnek önálló hadosztályokba való beosztása mégsem jött létre; csak Dem-

binski igyekezett azt némileg fönntartani, a mi, mint nemsokára látni fogjuk, sok és nagy alkalmatlanságot okozott. Egyébként Görgey hadteste visszakapta 7-ik hadtest nevét; Görgey csak arra utasitatott, hogy 4 helyett most már csak 3 hadosztályra oszsza azt, mit azonban szintén elmulasztott megtenni.

Azon kérdésre, hogy mily hadműleteket szándékozik most kezdeni, Görgey viszonzá, hogy ő még mindig régi nézete mellett van, miszerint Schlicket és a Ramberg hadosztályt egyenként kell igyekezni megverni; tehát Ramberg ellen szándékozik működni; későbben Komárom fölmentésére mehetnek, Windischgrätz herceg figyelmét ily módon újolag elvonhatják a Tiszától s új időt nyerhetnek a végleges csapás előkészitésére, mely időt a hadsereg jelen állapotában még mindig igen jól használhat.

Dembinski erre viszonzá, a főcsapás ideje már elérkezett; az immár elhalaszthatlan, Görgey tehát a leggyorsabban siessen hadtestével Kassáról Miskolcra. Ez utasitást követte is aztán Görgey.

Dembinski most erős támadó föllépésre az 1., 7., 2. és 3. hadtestekkel rendelkezhetett.

A tornallyai ágyuzás után az 1. hadtestből a Kazincy hadosztály egyelőre Putnokon maradt, Máriásy mögötte Kazánál állt, mig Desewffy, kinek hadosztályánál volt Klapka maga is, Miskolcról délnek indult Harsányra.

16-án Dembinski azt hitte, hogy biztos már arról, miszerint Schlick Windischgrätzcel akar egyesülni, hanem egyszersmind arról is, hogy már oly messze előrehaladt, miszerint nem lehet őt többé utólérni. Elhatározta tehát, hogy most egész figyelmét az eger — pesti nagy országútra irányozza. A Kazincy hadosztályt tehát e nap Sajó-Sz.-Péterre vonta, a Máriásy hadosztályt Miskolcra, a Desewffy hadosztály Mező Kövesdre ment.

Dembinski emlitett parancsára Görgey egyidejűleg megindult Kassáról két hadoszlopban dél felé. A jobb szárny hadoszlopának, mely a Pöltenberg (azelőtt Piller) és Guyon hadosztályokból volt összetéve, Sepsin át s aztán a Bodva völgyén lefele kellett haladnia s febr. 20-án Edelényre érni; a bal szárny

hadoszlopának, mely az Aulich és Kmety hadosztályokból állt, Enyickén s Forrón át 20-án Szikszóra kellett érnie.

A 2-ik (Répásy) hadtestet, mely a Szekulics és Hertelendy két hadosztályból állt, a Tiszánál a 3-ik hadtest által váltatták föl s aztán Tiszafüredre vonták s előhadát, a Szekulics hadosztályt a folyamon túl Poroszlóra inditották s az előörsöket egész Mező Kövesdig és Maklárig.

A 3-ik hadtest Damjanich alatt a szerb háboruból visszavont két hadosztályból fog állni. A Damjanich hadosztály január 16-án kezdett visszavonulni a bánátból és pedig először Aradra, hogy ott újra szervezkedjék; február 1-én érkezett Aradra, mit az ostromló csapatok parancsnoka, Gál ezredes arra használt, hogy természetesen eredménytelen fölhivást intézett a várparancsnokhoz, adja meg magát. Csak február végén érkezett Cibakháza tájékára a Damjanich hadosztály, mely a tényleg soha nem létesitett febr. 12-iki beosztás szerint 8. számot kapott.

Bácsban az ottani főparancsnok Eszterházy az osztrákokhoz átlépésre akarta csábitni a magyar csapatokat s a mint ez főleg Vécsey ezredes erélyes föllépése következtében meghiusult, legalább ő maga átment az osztrákokhoz. Vécsey most átvette az észak felé rendelt bácsi hadosztály vezényletét, mely a febr. 12-iki beosztás szerint 6. számot nyert, Szegedre indult, hová január utolsó napjaiban érkezett meg, itt megpihentette csapatait, újjászervezte s aztán február közepén észak felé Cibakházára indult, hová február utolsó napjaiban ért.

Cibakházát, mely a magyarokra nézve, mióta az osztrákok Hartlieb alatt január 28-án megszállták Szolnokot, a legfontosb átkelési ponttá vált a közép Tiszán, a magyar kormány csak ez időben kezdte elsáncoltatni s fedezésére egy csapatosztályt gyüjtött itt össze, többnyire nemzetőröket, Mesterházy őrnagy alatt.

Még egyszer elvonta Dembinski figyelmét Schlick az eger — gyöngyös — pesti vonaltól.

E tábornok megállt Losoncnál és Rimaszombatnál, mihelyt észrevette, miszerint Dembinski, távol attól, hogy a tornallyai ágyuzás után követte volna őt, inkább még őmaga visszahátrált; sőt Schlick most a Parrot dandárt előre tolta Pétervásárra.

Schlick értesülése szerint 16-án csak az egyetlen Klapka hadteste állt Miskolc környékén, a mi tulajdonkép ugy is volt. Schlick gondolá tehát, ama hadtest ellen sikerteljes csapást lehet intézni, ha egyrészről ő maga előnyomul, másrészről Windischgrätz Pestről Gyöngyösön át. 16-kán kelt levelében ily javaslatot tőn Windischgrätznek, hanem amellett egyuttal kifejezé azon szándékát, hogy jelenlegi pihenő állásában akar maradni további parancsig.

Windischgrätz és táborkara méltán ellene voltak ez operatiónak. Azt akarták ezek, hogy előbb történjék meg az egyesülés s aztán gondoljanak csak valami döntő csapásra, akár elfogadni akarják a csatát, akár keresni. Ehhez képest február 18-án kelt parancs által Schlick utasittatott, nyomuljon hadtestével a mily gyorsan csak lehet Pétervásárán át Gyöngyösre, a főországutra.

Azonban Windischgrätz előtt nyilvánitott szándékával ellenkezőleg, a nélkül, hogy ennek parancsát bevárná, Schlick ezalatt elhatározá, hogy saját felelősségére s egyedül megtámadja Klapkának Miskolcnál gyanitott hadtestét. 19-én tehát meginditotta Putnokra a Deym, Pergen és Kriegern dandárokat; a Windischgrätz által Gyöngyösre előretolt Colloredo dandárt értesité szándékáról s Colloredot egyenest fölszólitotta támogatásra, közölvén vele, hogy 21-ig várni fog reá Putnoknál.

A mint Dembinski Schlicknek Putnokra előnyomulását meghallotta, Sajó-Szent-Péterre vonta a 7. hadtest Aulich, Pöltenberg és Guyon hadosztályait s az 1-ső hadtestből a Schulz (előbb Kazinczy) hadosztályt; 21-kén kellett ezeknek Sajó-Szt.-Péterre érni s valóban oda is értek. E négy hadosztály együtt 16,000 főnyi volt. Még ugyanaz nap összeütköztek Schlickkel, ki midőn tulnyomó erejüket észrevette, azonnal vissza kezdett vonulni, a nélkül, hogy komoly ütközetbe bocsátkoznék.

E csapatok összevonása alkalmával ismét összekoccanása volt Dembinskinek Görgeyvel. Az Aulich hadosztálynak, mely febr. 20-án Forróról utban volt Szikszó felé, egyenesen maga adott parancsot Dembinski, Görgeyt kikerülve, hogy siessen Sajó-Szent-Péterre. Mint fönnebb megjegyzők, Dembinski csak a hadosztályokra való fölosztást akarta elismerni, mig

Görgey ragaszkodott a hadtestekre való beosztáshoz Aulich engedelmeskedett, hanem jelentést küldött Görgeyhez, ki e nap Kassán vala. Görgey, ki összes hadosztályait Miskolc felé irányzá, nem tudta, mit gondoljon erről s mint képzelni lehet, semmikép sem értett egyet Dembinski e beavatkozásával. 21-én Miskolcra sietett, hogy fölvilágositást szerezzen magának, hanem Dembinskit, ki Putnokon volt már, nem találta itt. Irásbeli előterjesztést tőn tehát a hadtestparancsnokok intézkedéseibe való ezen beavatkozás ellen, kiemelve a károkat, melyeket ez a katonai fegyelem fönntartására nézve hozni fog, egyuttal azon óhajtását fejezé ki, értesitsék őt rögtön, ha Dembinski Miskolcra visszatér.

Midőn Dembinski 22-kén ismét Miskolcon volt, Görgey hozzá jött s itt egész szinpadi jelenet várt reá. Dembinski szemrehányásokat tett alvezérének, talán némi részben jogos szemrehányásokat, hanem e mellett oly rettenetes tüzbe jött, hogy a hideg Görgey előtt szükségkép nevetségesnek kellett föltünnie, a mi Görgey tiszteletét Dembinski iránt, mely különben sem volt valami nagy, végkép megsemmisitette.

Február 22-én, azon nap, mikor Görgeyvel ezt a szerencsétlen beszélgetést tartotta, parancsot kapott Dembinski a magyar kormánytól, hogy most már komolyan kezdjen a támadáshoz; Lipótvár és Eszék elestek, Komárom és Pétervárad szorosan ostromoltatnak, a szerbek erősen készülnek előnyomulni, hogy Windischgrätzcel egyesüljenek s a csekély haderő, mely a Damjanich és Vécsey hadosztályok, azaz a 3-dik hadtest levonása után ott maradt szemben a szerbekkel, nem képes tartósan ellentállni nekik. Erdélyben az ügyek kétesen állnak, főleg miután az oroszok is betörtek. A tiszántuli vármegyék, melyekre egyedül sulyosodtak az utóbbi hónapokban a háboru terhei, a kimerüléshez közel vannak s szükségkép nagyobb területet kell szerezni a háboru föltarthatására. A főhadsereget minden más pont rovására ugy megerősitették, hogy föl lehet tenni, miszerint az képes most döntő csapást végbevinni.

Dembinski csakugyan komoly támadásra készült. Terve következő volt:

A főtámadást egy demonstrátiónak kell támogatni; a fő-

támadásnak az eger-gyöngyösi nagy országuton kell történni, Windischgrätznek Pesttől kelet felé ez országuton egyesitett csapatai ellen. A demostrátiónak Szolnok elleni támadásból s a vasut mellett Pest felé nyomulásból kell állni. Célja az volt, hogy elvonja Windischgrätz herceg figyelmét az egri országutról; a herceg hadd gyöngitse meg csapatait az egri országuton s ez által könnyitse meg a magyarok győzelmét itt, kik aztán a vasut mellett fölállitott osztrák csapatokat is megverhetik. A demonstratiót a 3. hadtestnek : azaz a Damjanich és Vécsey hadosztályoknak kell kivinni, március első napja előtt tehát nem történhetett meg ez, miután e hadosztályok csak február végén indultak meg Cibakházára. Hanem az egri országuton való támadást szükségkép meg kellett volna előznie, ha céljának meg akar felelni. Ez semmi egyebet nem jelentett mint azt, hogy a főtámadást márciusig el kell halasztani.

Körülbelől hasonló eredményre lehetett volna más uton is jutni. Föl kellett ugyanis tenni, hogy az osztrákok most már tudják, miszerint a magyar hadsereg legjelentékenyebb része az volt, mely Schlicket Kassáról Rimaszombat felé kitérésre kényszeritette, t. i. Görgey és Klapka hadtestei, hogy továbbá tudják, miszerint e haderő még febr. 21-én Schlickkel szemben állt Putnoknál. Hogy tehát az osztrákok azt higyjék, miszerint a szolnoki vasutnál történő demonstratió alkalmával itt és nem Egernél áll a magyarok főhadereje, azt kellett hinniök, miszerint febr. 21-től kezdve azon napig, mikor a demonstratió kezdődik, az eleinte Putnok, Eger és Miskolc közt fölállitott magyar csapatoknak jelentékeny része vonatott a Tiszán tulra és Szolnokra. Erre legalább öt nap volt szükséges. Ha tehát a 3-ik hadtest már 24-én Szolnok alá érkezett volna is, 27-dike előtt nem lett volna szabad támadnia s igy a főtámadásnak az egri országuton március 1-seje előtt nem lett volna szabad megtörténni.

Föltéve tehát, hogy a szolnoki demonstratió közreműködésére egyátalán nagy becset helyeztek, hogy nem jöttek azon következtetésre, miszerint jobb, időt nyerni s oly gyorsan a mint csak lehet minden rendelkezhető csapattal egyenes vonal-

ban előtörni, föltéve ezt, Dembinskinek a főtámadással még néhány napig várnia kellett volna.

Ezt el is határozta most; hanem a Tarnához akart előnyomulni, mely Verpeléth és Bod közt, északról délnek folyva, keresztben átmetszi az egri országutat s itt várakozó állást akart elfoglalni, addig várni, mig a szolnoki demonstratió müködni kezd. Ez igen helyes lett volna, ha föl lehetett volna tenni, hogy Windischgrätz és Schlick egész nyugodtan fognak maradni s részükről mit sem teendnek. De föltéve, hogy a nagy országuton előnyomulnak a Tarna felé, hol sajátkép Dembinski csak várakozni akart, hogy támadását előkészithesse, ugy szándékolt támadásából mindjárt védelmi csata lőn, mely amellett még előbb meg fog történni, mint a szolnoki demonstratió müködni kezdene.

Február 24-kén osztotta ki Dembinski rendelkezéseit a Tarna vonal megszállására.

Mielőtt azok kiviteléről szólnánk, kissé pontosabban szemügyre akarjuk venni az osztrákok helyzetét s egyuttal némely közbejött esetet megemliteni, melyek a csatát megelőzték s nem valának befolyás nélkül arra.

Windischgrätz herceg febr. 12 én értesült arról, hogy Schlick, Görgey és Klapka egyesült támadása elől Sepsin át kicsuszott. Fölkészült tehát most, hogy Schlicket magához vonja. Hanem a körülményektől, különösen a magyaroknak az egyesülés idejekori állásától függeszté föl, hogy melyik országuton induljon előre.

Hogy tehát biztosságot szerezzen magának arról, hogyan állnak a magyarok az egri országuton, február 13-án a Colloredo dandárt előre inditotta Gyöngyösre. E városnál kellett megállnia Colloredonak s innen egyrészt Miskolc és a Tisza felé portyázni, másrészt bal oldalán Pétervásár felé iparkodni, hogy Schlikkel összeköttetésbe lépjen.

Egyidejüleg a Wyss dandár is, mely ép ugy mint az előbbi, január végén visszahivatván Görgey üldözésétől, visszatért a főhadsereghez, Vácon át Schlick elé küldetett Losoncra, hanem már febr. 16-án azon hirre, hogy Schlick szerencsésen eljutott Rimaszombat tájékára, Vácon marasztatott.

Végül ugyanazon időben a főhadsereghez hivták a Dietrich dandárt is, melyet Nugent küldött s mely eleinte arra volt szánva, hogy a főhadseregnek a szerbekkeli összeköttetését állitsa helyre. Az ok, mely miatt ez történt, Görgey és Klapkának Schlick kitérése által lehetővé vált egyesülése volt, melyre nézve az osztrák főhadiszállás lassankén tisztába jött s mely ellen erősitni akarták magukat.

A Colloredo dandár február 15-én ért Gyöngyösre, innen tovább portyázott s a kapott prancs szerint összeköttetésbe lépett Schlickkel. Mint előbb elmondók már, Schlick n e m követte a kapott utasitást, miszerint hadtestét vezesse a főutra Gyöngyösre, sőt saját felelősségére ismét előnyomult, minek következtén febr. 21-én Putnoknál összeütközésre került a dolog.

Colloredot, kinek állása Gyöngyösnél egyetlenegy dandárával nagyon veszélyesnek látszott, utasitá most Windischgrätz, vonuljon Hatvanra vissza s állitsa föl azon csapatosztályt, mely Kompólton állt a Tarnánál, most Gyöngyösön mint legszélsőbb álláson. Ugyanaz nap reggel azonban $5^1/_2$ órakor megtámadták a magyarok a kompolti csapatosztályt. A Desewffy hadosztály egy része volt, mely e támadást tevé. E hadosztályt 15-én Harsánynál hagytuk el. Onnan Klapka, ki személyesen vele volt, a legközelebbi napokban előre vezette Maklár, Szihalom és Mező-Kövesdre. A Kompolton meglepett két vértes század a legnagyobb zürzavarban 35 embert és 17 lovat vesztve futott Bal-Püspökire s innen aztán Gyöngyösre huzódott, mialatt Colloredo serege zömével Hatvanra vonult.

Innen jelenté Colloredo, hogy a magyarok nagy tömegekben gyülnek össze a Tarna mellett s nyilvánvaló, hogy főcsapásra készülnek az egri országuton.

Ez esetben Windischgrätz Gödöllőn akarta elfogadni őket. Ide vonta a Wyss dandárt Vácról, e mögé állitotta Kerepesnél a Dietrich dandárt s a Colloredo dandárt Gödöllőhöz közelebb vonta Bagra, a Galgán innen, úgy hogy most a nagy országuton valának sorba fölállitva a Colloredo, Wyss és Dietrich dandárok.

Egyszersmind Schlicket is fölszólitatá, vezesse Pétervásárán át Gyöngyösre hadtestét, hogy igy a főuton előnyomuló

magyaroknak oldalába vagy hátába üthessen. Megujitatott még egyszer e parancs, hogy Pétervásárra menjen, midőn Schlick szándékát, miszerint Putnokra akar nyomulni, megtudta Windischgrätz. Mielőtt Schlick ez utóbbi parancsot megkapta volna, jelenté, hogy 23-án Pétervásárán s 26-án Egernél fog állni öszpontositott hadtestével. Most Windischgrätz is elhatározá, hogy előnyomul, főleg miután arról értesült, hogy a magyarok és pedig csak a Klapka hadteste, egész csendesen állnak Mező-Kövesdnél s részükről nincs semmi szándékuk támadni; Schlicknek megengedé a herceg, hogy Péterervásáráról Egerbe mehet. 26-án álljon itt, ugyanaz nap Kápolnára akart érni Windicshgrätz. 27-kére aztán majd értekeznek a további teendőkről. Azonban ez nem történt igy.

Miután a dolgok itt nagyon is összebonyolodnak, célszerü lesz, kissé világosabban kifejteni azokat alapvonalaikban. Nyilvánvaló, hogy ez ide oda küldözött jelentéstételek és parancsok özönében két vezérrel van dolgunk, kik különböző szándékokat és nézeteket követnek, nem egygyel; Schlickkel és Windischgrätzcel, nem Windischgrätzcel magával van dolgunk.

Windischgrätz alapnézete eredetileg az, hogy a magyarok ellen, kiknek támadását várja, védelmi csatát fog vivni Pest előtt és saját megerősitésére Schlicket a hegyek közül a főutra akarja levonni.

Schlick ellenben folyvást támadni akar.

Mialatt Windischgrätz mindig oly módon akar egyesülni Schickkel, hogy ezt visszafelé vonja, Schlick folyvást előrenyomulva igyekszik egyesülni, majd Putnok, majd Egernél s Windischgrätzet oda akarja vonni. Itt nem találunk sem a névleges fővezér részéről határozott parancsot, sem a névleges alvezér részéről szükséges engedelmességet; s az alvezér Schlick végre keresztülviszi, a mit akar; Windischrätz megengedi neki, hogy Egerbe mehet s maga akar a Tarnához előnyomulni Kápolnára, hogy Schlickkel egyesülhessen.

Sajátságos sors, hogy épen Schlicknek kell ujra megváltoztatni ez általa végre keresztülvitt tervet. 21-én, a mint Dembinskivel Putnok és Sajó-Szt.-Péter közt összeütközött, megtudja ugyanis, hogy nem csupáncsak a Klapka hadtestével van itt

dolga, hanem Görgey is Miskolc közelében áll s jelentést tesz erről még ez nap Windischgrätznek, lemondva önmagától az Egerbe menetelről. Windischgrätz 22-én kapja e jelentést s most azon határozott parancsot küldi Schlicknek, hogy legkésőbb 25-én Gyöngyösön legyen, ugyanaz nap Windischgrätz maga is megérkezik a 2-ik hadtesttel.

Február 23-án Windischgrätz most valóban concentrálta Bag, Gödöllő és Kerepesnél a 2.ik hadtestet Wrbna alatt, mely a Csorich és Schwarzenberg Edmund hadosztályokból állt, öszszesen $13^1/_2$ zászlóalj, 13 század lovasság és 102 ágyu, azaz mintegy 15,000 emberből *). 24-én Hatvanra és Hortra nyomult elő e hadtest; végre 25-én a jobb szárny Schwarzenberg Edmund alatt (a Bellegarde lovas dandár s a Dietrich gyalog dandár) Árokszállásra, a bal szárny, melynél volt maga Windischgrätz is s mely a Wyss, Colloredo, Schütte dandárokból s a tartalék tüzérségből volt összetéve, Csorich alatt Gyöngyösre indult, hol az egyesülésnek kellett volna megtörténni Schlickkel, honnan aztán a főhaderőnek, Schlick és Csorichnak 26-án Kápolnára, a jobb szárnynak Schwarzenberg alatt Kálra kellett volna előnyomulni.

A dolgok azonban máskép alakultak. 24-én Hatvanban arról értesült Windischgrätz, hogy a tiszt, kinek a parancsot kellett volna Schlickhez vinni, miszerint ez legkésőbben 25-én Gyöngyösön legyen, utközben huszárokra bukkant, Schlick tehát nem kapta meg a parancsot. Hanem erre nemsokára megjelent Schlicknek egy tisztje Hatvanban, ki fölvilágositásokat hozott a tábornok legujabb szándékai és állásáról. Ebből kiviláglott, hogy 24-én a Schlick-féle hadtestből a Kriegern és Deym dandárok Schulzig alatt Pétervásárán, a Pergen és Fiedler dandárok Erdő-Kövesden és Nádujfalun, a Parrot dandár Verebélyen Pásztó mellett áll, hogy Schlick ez állásban marad 25-én is és 26-kán Eger ellen akar támadni.

Windischgrätz most estefelé azon parancsot küldé Schlickhez, rögtön induljon Gyöngyösre és pedig Pásztón s Patán át, mert az egyenes ut Parád felé csaknem járhatlan; azonkivül

*) Lásd **A**) mellékletet e szakasz végén.

a legközelebbi dandárok, Parrot, Verebélyen és Fiedler Nádujfalun egyenes parancsot kaptak. 25-kén Patáig, 26-kán Gyöngyösig kell jönniök, a többi dandár 26-án Patáig jőjjön. Megjegyezzük, hogy az út Pétervásáráról Pásztón és Patán át 7½ mértföldnyi, tehát erős kétnapi járóföld, mely annál fárasztóbb volt, mivelhogy a Mátra hegység lejtői mellett ez országut is, főleg ez évszakban, sok kivánni valót hagyott hátra.

Schlick február 24. és 25-ke közti éjjel kapta Windischgrätz herceg levelét s ez utóbbi reggel személyesen a főhadiszállásra ment Gyöngyösre. Csapatai még régi szállásaikban álltak, csak Parrot indult meg a kapott egyenes parancs folytán Patára. Schlick azzal mentegette a kapott parancs ellenére állva maradását, mivelhogy az utak nagyon roszak, az élelmezés terhes stb s végre azt inditványozá, hogy Pétervásáráról a Tarna mentében Sirok és Verpelétnél akar egyesülni s hogy február 26-kán egész bizonyosan megérkezik ez utóbbi helyre. Windischgrätz gondolá, hogy a fönnforgó körülmények közt semmi egyéb nem marad számára föl, mint hajlani Schlick kivánságára. S csakugyan igy is volt a dolog, hacsak legalább egy napot nem akartak elveszteni.

A végleges intézkedések tehát 26-ra következőleg állapitattak meg :

Wrbna két hadoszlopával Árokszállásról és Gyöngyösről Kálra és Kápolnára nyomul, tehát a magyarok Tarna melletti hadállásának homloka ellen ;

Parrot Patáról Gyöngyösre jön s a nagy országúton rendelkezés alatt marad Wrbna támogatására ;

Schlick a Tarna mentében lefelé indul s Verpeléthnél a magyarok hadállásának jobb oldalát és hátát támadja meg.

Mielőtt folytatnók, mi történt a magyarok részéről az utóbbi napokban, még egy pillantást kell vetnünk azon haderőkre, melyeket Windischgrätz hátának támogatására vagy egyátalán mellékcélokra forditott.

Miután Wrbna a Tarnához előnyomult, Budapesten csak a Liebler dandár maradt, 4 zászlóalj, 1 század lovasság és 1 üteg ; Esztergomban 1 zászlóalj s Vácon egy tót önkéntes csapat Szirmay alatt.

Jellacsics bán a Grammont, Karger, Rastich (előbb Neustädter) és Ottinger dandárokkal, összesen 9 zászlóalj, 22 század lovasság és 48 ágyuval a szolnoki vasutnál állt, tehát a demonstratióval szemben, melyet Dembinski Szolnoknál tervezett. Ezt kellett föltartania, ha ugyan megtörténik ez. Biztositotta tehát a Tarna ellen müködő hadsereg jobb oldalát. Utasitatott, hogy ha a főhadsereg előnyomul, küldjön egy csapat osztályt táborkari főnöke Zeisberg tábornok alatt Ceglédről Tápió-Szelén át Jászberényre, hogy az összeköttetést a főhadsereggel helyreállitsa s annak jobb oldalát jobban fedezhesse, mint a mennyire a szolnoki vasut mellől fedezni lehetne azt. E csapatosztálynak 2 zászlóalj, 4 század lovasság s 2 ütegből kell állni. Pótlásul e csapatosztály helyett egy gránátos zászlóaljat kapott Jellacsics. Zeisberg 25-én Tarna-Eörsre ért s Windischgrätz utasitotta őt, hogy 26-án nyomuljon elő Hevesen át s minden ellenséges csapatról, mit Hevesen tul talál, kevésbbé sürgős esetekben Wrbnát Kápolnán, sürgős esetekben Windischgrätzet Gyöngyösön tudósitsa.

Magyar részről február 22-én az 1-ső hadtestből (Klapka) a Dessewffy hadosztály Egerben állt, a Máriássy hadosztály Maklár és Mező-Kövesden, a Schulz hadosztály hátrább állt Harsány mellett. A hadtest főhadiszállása Egerben volt.

23-án a Dessewffy hadosztály a főhadiszálással Egerben maradt, Máriássy Kerecsendre nyomult s előrseit előre tolta Kápolnára a Tarnához; Schulz Mező-Kővesdre ment.

A 7-dik hadtest (Görgey) febr. 22-én kapott parancsot, hogy Miskolc környékéről induljon az 1. hadtest után a nagy országuton, 24-én Görgey főhadiszállása Mező-Keresztesen volt, hadosztályai a környéken.

A Szekulics hadosztály a 2-ik hadtestből 24-én Poroszló mellett nyugot felé állt.

Dembinski főhadiszállása Mező-Kövesden volt.

Azon hirre, hogy Schlick néhány dandára Pétervásárára bevonult, Klapka kedvet kapott megtámadni ezeket; a Desewffy hadosztályt szemelte ki e végre s a Máriássy hadosztály felét, melynek 23-kán Sirokra kellett előnyomulni. Dessewffynek Batkáról kellett megindulni. A támadást bizonyos jeladásra mind a

két hadoszlop egyszerre kezdje meg. Klapka értesitette e szándékáról Dembinskit s ez azonnal határozottan megtiltotta e támadást. Klapka tehát nem is inditotta előre Desewffyt, hanem Máriássy nem kapott ellenparancsot, valóban Pétervására ellen nyomult s miután sokáig várt a jeladásra, azon véleményben, hogy talán csak ő nem vette észre a jelt, meg is kezdte egymaga a támadást 5 század gyaloggal, 1 század lovas és 4 ágyuval. Kezdetben szerencsés is volt támadása, benyomult a helységbe, hanem az osztrákok hamar összeszedhették magukat s most gyorsan visszaverték Máriássy csapatait.

Dembinski szerfölött megharagudott, valamint a febr. 18-ki kompolti, ugy e pétervásári támadás miatt is. Bármily csodálatosnak látszik is ez első pillanatra, mégis nagyon érthetővé válik, ha az ember Dembinski helyzetébe képzeli magát, kinek az a szándéka volt, hogy talán egy egész hétig folyvást csendesen fog maradni összes haderejével a Tarna mellett ellenfelének legközelebbi szomszédságában, hogy előbb egészen más ponton, Szolnoknál demonstratiót csináltasson, mely az ellenfélnél azon véleményt ébreszsze, hogy ott van a magyarok főhadereje. Ha tehát északon, a Mátra hegységnél s az egri országuton egyik merész vállalat a másikat követi, mint azt kis csapatosztályok csak azon esetben szokták tenni, ha hátuk mögött nagy segélyseregek állnak, ugy végre senkit sem csalhat meg többé a szolnoki demonstratió s teljesen elveszti hatását.

Febr. 25-én a Desewffy hadosztálynak Verpelétre kellett előnyomulni, a Máriássy hadosztálynak Kápolnára, a Schulz hadosztály e helyett Egerbe és Baktára jött.

A Szekulics hadosztály Füzes-Abonyra nyomult elő, a 7. hadtest Maklár, Mező-Kövesd, Mező-Keresztes, Nyárád és Ábrányra. A hadsereg főhadiszállását Egerbe tették át.

Február 26-án végre a magyar csapatok a mennyire itt tekintetbe jönnek, következő állásokat foglaltak el :

A Tarna vonalnál álltak, a jobb szárnytól a bal felé számitva :

a Dessewffy hadosztály Verpeléthnél, előőrseit a Tarna átjárásánál Sirok mellett állitva föl, a Verpeléthről Pétervásárára vivő uton, tehát homlokát Schlick ellen forditva ;

a Pöltenberg hadosztály Döbrőnél, hová Maklárról jött;
a Máriássy hadosztály Kápolnánál;
a Szekulics hadosztály Kálnál.

A második sorban álltak, ismét jobbról balra számitva:
a Schulz hadosztály Eger és Baktánál;
az Aulich, Guyon és Kmety hadosztályok Maklár, Mező-Kövesd és Ábránynál;
a Hertelendy hadosztály Poroszló és Tisza-Füerednél.

26-kán reggel tehát 4 hadosztály állt a Tarna mellett s a többi 5 ötmértföldnyi távolban, azaz két kis napi járóföldre volt a Tarnától.

A 7. hadtest főhadiszállása febr. 26-án Mező-Kövesden, Dembinskié Egerben volt.

A 38,000 emberből, kik fölött Dembinski rendelkezett, febr. 26-án 17,000 állt a Tarnánál. *)

A Tarna vonal megszállása febr. 26 ig Dembinski intézkedései szerint megtörtént. E folyamnál most három különböző hadtest hadosztályai álltak, melyek közül egyiknek nem volt hadtestparancsnoka, az 1-ső hadtest két hadosztálya pedig a 7. hadtest egy osztálya által választatott szét egymástól. Ez Dembinski ama törekvésének volt következménye, melyszerint a febrár 12-iki hadosztályokra való beosztást föl akarta tartani, ámbár a hadtestparancsnokok ellenzése miatt a kormány már fölhagyott azzal. Itt csak megjegyezzük ezt, miután később ismét vissza kell térnünk erre.

A kápolnai csata

Első nap; február 26.

Február 26-án reggel főzés után útra kelt Gyöngyösről az osztrák balszárny hadoszlopa Wrbna és Csorich alatt a Wyss, Colloredo és Schütte dandárokkal; a főtartaléktüzérség egy óra mulva követte. A Parrot dandár déli 12 órakor ért Gyöngyösre, hol a poggyászt hátrahagyták s portyázó csapatokat küldött

*) Lásd a B mellékletet e szakasz végén.

Verpelétre keleti és Parád felé északi irányban, hogy Schlickkel igyekezzenek összeköttetésbe jönni s tartsák szemmel a magyarok netáni mozdulatait e tájon.

A jobb szárny hadoszlopa Árokszállásnál Schwarzenberg alatt, előhadát Nostitz alezredessel délelőtt 9 órakor Kálra inditotta s nemsokára maga is utána indult.

Délután 2 órakor az előhad, a Wyss dandár csak egy jó órányira volt már Kápolnától, nemsokára megpillantotta a magyarok hadállását.

A magyarok négy, azaz sajátkép csak három hadosztálya, miután Desewffy Sirokra nyomult elő, Verpeléthtől Kálig 1$^{3}/_{4}$ mértföldnyi, azaz 17,500 lépésnyi téren volt homlokban fölállitva, ugy hogy a homlokvonal minden lépésére még csak egy ember sem jutott.

A Tarnát mindkét oldalt csekély halmok, a Mátra délkeleti lejtői kisérik; a Tarna jobb partja, azaz a nyugoti, mely az osztrákok felé vala forditva, majd mindenütt uralkodik a keleti, a bal part fölött. A magyarok tehát első hadsorukat a Tarnán át a jobb part magaslataira helyezték, mintegy 2000 lépésnyire előre. 1200—1500 lépésnyire hadállásuk közepétől egy árok, mely itt a Tarnával egyenközüleg fut, tovább azonban délnek kanyarulva egyesül azzal, átmetszi itt a nagy egri országutat.

A magyar homlokvonal aránytalan nagy kiterjedésénél fogva érthető volt, hogy jelentékeny hézagok találkoztak a vonalban; igy Debrő s Tóthfalva-Kápolna közt egy ritkás erdő feküdt az északi magaslatoknak az országut felé lehajló déli lejtőjén, mely egészen megszálló csapat nélkül maradt. Kompolt előtt volt másik erdő, egyrészt a kápolnai, másrészt a káli hadállások közt. A Tarna bal partján fekszik Verpeléth és Felső-Debrő az országuttól északra, Kápolna az országutban s Kál délre az országuttól; a Tarna jobb partján Alsó-Döbrő az országuttól északra, Tóthfalva közel hozzá, Kompólt délre tőle; e helységek mind szorosan a folyam mellett fekszenek Kál kivételével, mely mintegy 2000 lépésnyi távolra esik attól. A két erdőt döbrői és kompolti erdőknek fogjuk nevezni.

Wyss tábornok, mihelyt az ellenséget megpillantotta maga előtt, előreinditotta lovasságát, 2$^{3}/_{4}$ századot 6 ágyuval; az

utána jövő Colloredo dandár aztán az országúttól balra foglalt állást; nemsokára észrevette ez, hogy magyar csapatok állnak bal oldalán, balra huzódott tehát Vécsre s megrakta egyelőre ugyan csak egy század vadászszal a döbrői erdőt. Hanem a mint most Pöltenberg figyelmessé lőn az erdőre, egy zászlóaljat ágyúkkal együtt ellene irányzott s behatolt oda; még 3 századot küldött Colloredo Kronenberg őrnagy alatt az erdőbe, kiknek sikerült a magyarokat onnan kiverni. Pöltenberg megújitá a harcot s még 4 századot kellett ide küldeni egy tartalék üteggel. Végre Colloredo csapatainak egész többi részével — összesen ugyan csak 8 század gyalog volt — balra fordulva ide sietett.

Már kezdet óta meglehetősen nagy hézag volt Colloredo dandára s a Wyssé közt, miután kezdet óta a döbrői erdőre irányult a Colloredo dandár egész figyelme, most még feltünőbbé vált az és Csorich, mihelyt a tartalék tűzérség megérkezett, betölté e hézagot 6 üteggel, melyeket a Schütte dandár fedezett. A centrumban most ágyuzás fejlett ki, mely egész késő éjig tartott, s melyben főleg sokáig állhatatos buzgalmat tanusitott egy röppentyű-üteg, mely Kápolnát mindenkép lángba akarta boritni, a nélkül, hogy valami egyéb történt volna e ponton.

Mint itt, úgy a Wyss dandárnál is egyelőre minden csupáncsak ágyuzásra szoritkozott, mi végre osztrák részről 6 üteget használtak.

Schwarzenberg már 2 órányira Kál előtt Nagyútnál Szekulics előcsapataira talált, kik rögtön visszahuzódtak hadosztályukhoz. Schwarzenberg követte őket s a kompólti erdőtől délnek állitotta föl csapatait, lovasságát átléptetve az árkon, melyről fönebb szó volt s a Dietrich dandárt ez ároktól kelet felé inditva. Az ágyuzás, mely most kifejlett, kevèssé háborgatta a Szekulics hadosztályt s ez estig megtartotta állását, a nélkül, hogy, mint látni fogjuk, ekkor is kényszerült volna föladni azt.

Mialatt Wyss ágyugolyóit hasztalan pazarolta el Kápolna ellen és Schwarzenberg mitsem tett, Szekulics és Máriássy néhány zászlóalja megszállta a kompólti erdőt Wyss jobb oldalán s azon át előre hatoltak részben Wyss dandárának második

csatarendjéig. Most ez lovasságával s 9 ágyuval egyszerre megtámadta őket homlokban és oldalt s nem épen erőmegfeszités nélkül visszaverte az erdőbe, a magyar huszárok ugyanis merészen közé vegyültek az osztrákoknak s ily módon az osztrák tüzérséget, mely nem akarta saját embereit lőni, akadályozta a tüzelésben. Csak midőn 3 szakasz osztrák lovasság hátban és oldalt megtámadta, csak akkor vonultak vissza a huszárok az erdő szélén fölállitott ágyuikhoz. Az erdőben aztán a magyarok még egy csapatosztálylyal ütköztek össze, melyet Schwarzenberg bal oldalára küldött, hogy az összeköttetést Wyssel helyreállitsa.

Midőn az osztrákok bal szárnyán Colloredo egész dandárát a döbrői erdőbe vezette, alkonyat felé Pöltenberg még egy kisérletet tett itt, hogy az erdőt újra visszafoglalja. Két csatarendben, a másodikat az elsőnek jobb szárnya mögé állitva, elővezette hadosztályának legnagyobb részét.

Kronenberg őrnagy 8 század gyaloggal kitört ellene az erdőből; 5-öt a magyarok homloka, 3-at jobb oldala ellen irányzott; ez utóbbiakat megtámadta a magyarok második csatarendje s keményen szorongatta, a mint váratlan segély érkezett számukra.

Csorich ugyanis már Gyöngyösről Verpeléthre küldött Sáron és Domoszlón át 4 század gyalogot Brandenstein kapitány alatt, hogy várják be ott Schlick megérkeztét s aztán forduljanak Kápolna felé. Brandenstein Schlickkel nem találkozott, hanem a Desewffy magyar hadosztálylyal s miután sem rendelete nem volt, hogy Verpeléthet megtámadja, sem csekély ereje meg nem engedé azt, Döbrőre indult a Tarna mentében. Épen jó időben ért ide, hogy a magyaroknak az erdő elleni támadását visszaverni segitse.

Az osztrákok bal szárnyán ez volt a harc utolsó fölvonása.

Schlick, a mint Gyöngyösről visszatért, 26-án dél felé érkezett csak újra Pétervásárra s dandárainak itt azonnal parancsot adott az indulásra. Mire megindultak, 1 óra lett, az utak nagyon roszak voltak s már alkonyodni kezdett, mikor Schlick előhada Sirokra ért s ott a Tarna hidjánál a Desewffy hadosztály előhadába ütközött. Rövid ellenállás után elhagyták a ma-

gyarok Sirokot; Schlick aztán e helységnél tábort ütött serege zömével s előcsapatait egész Sz.-Mariáig előretolta Verpeléth felé. Tehette ezt, mert Desewffy előhada Sirokról a helyett, hogy a Tarna jobb partján ment volna tovább, a bal parton ment Baktára s a Schulz hadosztály is kitért az útból.

Az osztrákok jobb szárnycsapata Zeisberg alatt 26-án reggel Heves helyett csak Méráig és Bocsonádig jött; Zeisberg maga innen Gyöngyösre ment, hogy Windischgrätztől közelebbi utasitásokat kapjon, helyettese pedig, a mint Kál felől ágyúdörgést hallott, Nagyútra vezette a csapatokat, honnan, anélkül hogy részt vettek volna az ütközetben, este visszatértek Mérára és Bocsonádra.

A két ellenfél fővezérei nem avatkoztak be egyenesen a február 26 iki ütközet vezetésébe. Windischgrätz egész nap Gyöngyösön maradt, szerfölött aggódva Schlick miatt, kiről mitsem lehetett hallani. Attól félt, hogy e tábornokot, a mint Pétervásárára visszautazott, elfogták a magyarok, dandárai tehát paracsnok és utasitások nélkül vannak. Ez esetre parancsokat küldött Pétervásárára.

Görgey épen Dembinskinél volt Egerben s vele együtt az asztalnál ült, a mint 26 án délután ide hallatszott a kápolnai ágyúdörgés. Dembinski eleinte nem akarta hinni s a mint végre kénytelen lőn meggyőződni, hogy csakugyan ütközet fordult elő a Tarnánál, nagyon megharagudott, mint előbb Klapka támadásai miatt, úgy most a miatt, hogy Windischgrätz nem várakozott, mig ő elkészül minden intézkedéseivel, s hogy Windischgrätz oly kevés kiméletet tanusitott a magyarok incognitoja iránt a Tarnánál. Sokféle halogatás után Kápolnára kocsizott Görgeyvel s csak alkonyat felé ért ide. Ő maga, mint szintén Görgey is, huszárlóra ültek; Dembinski gondoskodni akart arról, hogy a magyarok Kápolnánál tartsák meg a Tarna-vonalat; ugyanazt igyekezzék Görgey Kálnál kieszközölni.

Midőn ez sok keresés után reá akadt a Szekulics hadosztályra, az ütközet itt már egészen elnémult s Szekulics csendesen, nyugodtan állt a Tarna jobb partján, háta mögött az iszapos patakon át egy nehezen használható gázló. Görgey visszavonta őt a Tarna bal partjára Kál felé s Kápolnára ment, hogy

Dembinskivel beszéljen s parancsokat kapjon a következő napra.

Pöltenberg a döbrői erdő elvesztése után s miután meghiúsult a kisérlet, hogy este újra elfoglalja, visszament a Tarna bal partjára egész Kerecsendig.

Második nap; február 27.

Bármennyire Dembinski ohajtása ellen történt is, hogy a Tarnánál megtámadják, de miután az ellenség nem felelt meg az ő ohajtásának, akarva nem akarva kényszerült 27-én is folytatni a már megkezdett harcot. 26-án késő este adta ki intézkedéseit a következő napra.

Klapka a Desewffy hadosztálylyal védje Vérpeléthet észak felé, tehát tartóztassa föl Schlicket; Pöltenberg Döbrőn át, hová újra elő kell nyomulnia, akadályozza meg Wrbna egyesülését Schlickkel a domoszló-verpeléthi úton, Máriássy Kápolnánál, Szekulics Kálnál álljanak meg a Tarnánál.

Rendeltetett továbbá, miszerint Aulich Maklárról Kálra induljon, hogy itt Szekulicscsal egyesüljön; Guyon és Kmety éjjel induljanak meg Mező Kövesd és Ábrányról, az előbbi Kápolnára, hová 10 órakor kell megérkeznie Máriás sy támogatására, az utóbbi Kerecsendre, hogy ott a tartalékot képezze. Jó lesz megjegyezni, hogy az út Mező Kövesdtől Kápolnáig 3, Ábránytól Kerecsendig 4 mértföld, ez Guyonnak min tegy 6, Kmetynek 8 óra járás. Guyonnak tehát legkésőbb reggel 4 órakor el kellett volna már indulni Mező Kövesdről, Kmetynek ép oly korán Ábrányból, hogy ha ez utóbbira csak délben számitottak volna is s a mellett ugyancsak sietniek kellett.

A Schulz hadosztály Baktánál és Szoláthnál marad Eger födözésére; végül megállapitatott, hogy Dembinski maga veszi át a vezetést a centrumban, Görgey a bal, Klapka a jobb szárnyon.

Ha ez intézkedések idejekorán kivitettek volna, akkor a jobb szárnyon két hadosztály állt volna az 1. hadtestből (Schulz és Desewffy) s egy a 7. hadtestből (Pöltenberg); a centrumban

egy az 1. hadtestből (Máriássy) s kettő a 7-ikből (Guyon és Kmety), végre a bal szárnyon egy a 2. hadtestből (Szekulics) s egy a 7-ikből (Aulich). A hadosztályok tehát ismét teljesen össze voltak keverve. A két hadtestre (Görgey és Klapka) való fölosztás ugyan csata vezetésére teljesen alkalmatlan volt; Dembinski azonban, mitsem javitott ezen, miután a fővezérséget szárnyak szerint fölosztotta s csak azon hátrány származott e fölosztásból, hogy a csapatoknak ismeretlen vezérek alatt kellett küzdeni.

Görgey 26-án nagyon késő este tért vissza Kápolnára Szekulicshoz lovaglásából, Dembinskit már alva találta, hanem a rendelkezések készen voltak. Miután nem volt semmi táborkar itt rendelkezésére — csak táborkari főnöke jött vele — ez utóbbi az Aulich és Kmetynek szóló parancsokat Dembinski egy futárja által küldte Egerbe, hol Görgeynek két szolgálattevő tisztje volt, kik azokat majd tovább szállitják Maklár és Ábrányra.

A Guyon hadosztályt elhatározta Görgey, hogy maga fölkeresi. Kerecsenden találta Pöltenberget s tudatá ezzel, hogy napkölte előtt ismét elő kell nyomulnia a Tarnához. Aztán útját folytatva, reggel 4 órakor Mező Kövesdre ért, hol a Guyon hadosztályt rögtön föllármáztatta. Világos nappal lett, mire e hadosztály megindult.

Windischgrätz, ki még mindig Gyöngyösön volt, febr. 27-én reggel parancsolá Parrotnak, hogy küldjön 4 század lovast Kápolna felé s dandárának többi részével, 3 zászlóalj, 1 század lovas és 1 üteggel foglaljon állást Gyöngyös előtt s küldjön ki portyázó csapatokat Parád, Verpeléth és Heves felé. Aztán előre indult a Tarnához, hogy itt átvegye a támadás vezetését. Tóthfalva környékére érve, elhatározá, hogy Kápolna ellen intézi a főtámadást, mert e tájon a patak magas jobb partja különösen kedvező viszonyt látszott nyujtani a bal part áttekinthetésére. Hanem a támadás megkezdésével várni akart, mig Schlicket meg nem pillantják a magyarok jobb oldalán.

Reggel 8 óra tájban Verpeléth környékén füstoszlopokat láttak fölemelkedni s ágyúdörgést hallottak azon irányból.

Schlick 27-én reggel 4 órakor indult meg Sirokról s csak

7-kor találkozott a magyarokkal, a Desewffy hadosztálylyal, épen Verpeléth előtt. Csapatait most támadásra inditotta Schlick a falu ellen s egyszersmind egyik szolgálattevő tisztjét Windischgrätzhez küldte Kápolnára, hogy további utasitásokat hozzon. 8½ órakor ért e tiszt Kápolnára; Windischgrätz rendelé, hogy Schlick, ha Verpeléthet elfoglalta, nyomuljon elő a Tarna bal partján Wrbnávali egyesülés végett, ki Kápolnánál fog átkelni a folyamon.

Klapkának Verpeléthnél a 26-án Sirokról Baktára szoritott csapatosztály eltávozása után, a Desewffy hadosztályban csak 3600 gyalogja, 500 lovasa és 16 ágyuja volt; Pöltenberg és Schulz, a mint Schlick a falut, mely a Tarna bal partján fekszik, megtámadni készült, Döbrőről és Szóláthról Klapka támogatására rendeltettek.

Miután Schlick a magyarok előörseit visszaűzte Verpeléthre, mindjárt előállitott két 6 fontos, egy 12 fontos s egy röppentyű üteget és 9 lovassági ágyut, azaz összesen 33 ágyut, kétszer annyit, mint a mennyivel Klapka rendelkezhetett s lövetni kezdte a helységet.

Rövid idő alatt részint elhallgattatta, részint hátrálásra kényszeritette Klapkának tüzérségét. Most 9 és 10 óra közt Schlick rohamra bocsátotta Verpeléth ellen a Kriegern dandárt, 2 zászlóaljat első, 1-et a második csatarendben. Hiába igyekezett Klapka ellenállni 2 gyönge zászlóaljjal: a Don Miguel gyalogság egy zászlóaljával s a 43-ik honvéd zászlóaljjal. Élénk útcai harc után visszanyomattak ezek a helység délkeleti részébe; az osztrákok ellen vezetett 34-ik honvéd zászlóalj megingatta ugyan az ellenség első sorát, hanem most előre rohant Kriegern második csatarendje s visszaverte a honvédeket.

Verpeléth elveszett s a Desewffy hadosztály meglehetősen szétbomladozva hátrált délkeleti irányban. Schlick ekkor Deym tábornok vezérlete alatt a porosz herceg nevet viselő vértes ezredet inditotta át a Tarnán s Verpeléthen keresztül üldözésükre. A vértesek 5 század huszárt, kiket Klapka csak csapatonként állitott ellenök, egymásután szétvertek, egy még tüzelő ütegre rohantak, levágták tűzéreit s épen el akarták vinni az ágyukat, a mint Pöltenberg Döbrőről Klapka támogatására jött s a hu-

szárokat, kiket magával hozott, a vértesek jobb oldala ellen inditotta. Most a 34-ik honvéd zászlóalj is, mely még meglehetősen együtt volt, ujra megfordult és sortüzeléssel fogadta a vérteseket. Ezek Verpeléthre hátráltak, a zászlóalj követte őket oda, hanem itt oly keményen fogadták, hogy csakhamar vissza kellett fordulnia. Sajátkép mitsem nyertek a magyarok egyebet, csak hogy biztositották hátukat, föltartóztatták Schlick üldözését s időt nyertek ujra összeszedni a szétoszlott csapatokat. — Déltájban volt. Itt elhagyjuk az osztrákok bal szárnyát, melyet mostantól kezdve Schlick hadteste képez, hogy lássuk, mi történt ezalatt az osztrákok centrumában, Wrbna és Csorich hadoszlopánál.

Mihelyt az osztrák centrumban észrevették, hogy Schlick Verpeléthhez közelget, a Wyss dandárnak intézkedéseket kellett tenni Kápolna megtámadására. Három üteget inditottak a falu ellen a Tarna völgyének jobb szélére, mellette a szőlőkben volt elrejtve a második vadász zászlóalj; egy zászlóalj 56. számu Fürstenwärther gyalogság hátul állt az országuttól balra, egy zászlóalj az 59. sz. badeni nagyherceg ezredből még hátrább állt a nagy országuton.

A három osztrák üteg nemsokára hátrálásra inditotta a Máriássy hadosztály ütegeit, Máriássy gyalogsága is visszavonult Kápolnára a faluba. Mindezt világosan lehetetett látni a magas jobb partról. Wyss ekkor rohamra vezette a Tarnán át Kápolna ellen a 2-ik vadász zászlóaljat s a Baden gyalogságot; ámbár a magyar ütegek, melyek a falu mindkét oldalán tüzelni kezdtek, erősen fogadták, mégis behatolt a helységbe. Hanem bent heves és meglehetősen makacs utcai harc fejlett ki. Már az osztrákok javára látszott ez eldőlni; e reményben sietett Wyss a Tarna jobb partjára vissza a lovassághoz, mely Montenuovo ezredes vezérlete alatt a centrum s a jobb szárny közti összeköttetést fedezte; ezt akarta most Wyss előre inditni Kápolnára a győzelem folytatására.

Az osztrákok jobb szárnyán Schwarzenberg csak akkor kezdte meg a harcot, midőn a centrumban már folyt az. Először is visszaszoritotta a Tarna balpartjára a gyönge előcsapatokat, melyeket Aulich, ki Görgey távollétében itt parancsnokolt, a

jobb partra előre tolt; Schwarzenberg 2 század vértest és 6 ágyut küldött ellenök. A mint ez megtörtént, a jobb partról hevesen lövette Kált, a nélkül, hogy valami egyéb komoly vállalatba kezdett volna.

Midőn Wyss Kápolnára visszatért, nagyon rosz állapotban találta ott a dolgokat.

Mindjárt aztán, hogy Wyss Kápolnáról eltávozott, Dembinski előre inditotta Kápolna visszafoglalására a 47-ik honvéd zászlóaljat, melyet egy zászlóalj Zanininak kellett nyomban követni jobbra Tóthfalva irányában; két üteg a falu jobb- és baloldalán segitette a támadást s Aulich, miután Schwarzenberg ugyancsak kevéssé háborgatta őt, szintén e célra akarta forditni jobb szárnyát. Az osztrákok hátráltak. Ekkor Wyss egy zászlóalj Schönhals gyalogságot inditott a faluba, a 47-ik honvédzászlóalj hátrálni kezdett s az osztrák csapatok a faluban s a falu körül összeszedhették magukat.

A Wyss által elővezetett Schönhals zászlóalj egy osztálya a temetőben állt föl, a másik két osztály (2—2 század) a főkijáró utakra küldetett. A Zanini zászlóalj megtámadta a temetőben álló Schönhals osztályt; ez azonban megállta helyét, a másik két osztály csakhamar megfordult s a Zanini zászlóaljnak mindkét oldalára támadt. Kiverték azt a faluból és szétszórták; a mi megmenekült belőle, a Tarnán s a döbrői erdőn átfutott. Ezzel déltájban Kápolna az osztrákok kezébe esett.

Dembinski Kápolnától keletre a völgy szélén előre inditá ütegeit, hogy legalább a Wyss dandárt a faluból való előnyomulásban akadályozza, Máriássy zászlóaljait ujra összeszedhesse s Guyont bevárhassa, hogy aztán ezzel egyesülve a harcot megujitsa. Aulich szintén visszavonta állásaikba jobbra küldött csapatait.

Midőn reggel Schlick komolyan megtámadta Verpeléthet s Dembinski Pöltenberget Klapka támogatására küldé, egyszersmind oda módositotta tegnapi rendelkezéseit, hogy Görgey a jobb szárnyon vegye át a vezérletet, mivelhogy Klapka és Pöltenberg mindketten ezredesek voltak, tartott attól Dembinski, habár helytelenül, hogy összekoccanások történhetnek köztük. Aulichnak kellett tehát a bal szárnyat vezérelni, a mint

ez tényleg ugy is volt, mert Görgey Mező-Kövesdre lovagolt, hogy onnan Guyont ide vezesse. Görgey távolléte következtében e megmásitó parancsot meg nem kapta.

Miután Guyon a csatatéren ugyan igen vitéz, hanem a csatatértől távol meglehetősen hanyag volt és semmikép bizni nem lehetett benne, Görgey célszerünek tartotta a hadosztályt el nem hagyni előbb, mig Kerecsendre nem hozta. 11 óra volt, mikor ide ért. Itt Guyon még előbb pálinkát osztatott ki csapatai közt, mint az csata előtt szokása volt.

Csak miután ezt bevégezték, indult Görgey a hadosztályt megelőzve Kápolnára Dembinskihez, hogy ennek jelentse Guyon megérkezését. Dembinski mit sem tudott Görgey távollétéről, nagyon csodálkozott tehát, hogy Görgey nincs a jobb szárnyon; utasitá, hogy siessen oda s vegye át a vezényletet.

Midőn Görgey 12½ órakor Klapkához és Pöltenberghez megérkezett, szünet állt be itt a harcban. Miután ugyanis a vértesek támadása Deym vezérlete alatt nem sikerült, Schlick elhatározta, hogy előbb bevárja még a Pergen és Fiedler dandárokat, mielőtt tovább előnyomulna. Görgey Pöltenberget és Klapkát beszélgetésben találta együtt, csapataikat, legalább a Klapka csapatait meglehetős rendetlenségben.

Most elhatározák, hogy Klapka siessen Szalókra s hozza el az ott egészen fölösleges Schulz hadosztályt, mely itt jó szolgálatot tehetne, mig Görgey átveszi a parancsnokságot Verpeléth ellen.

Görgey elhatározá, hogy védelmi állást foglal el a magaslatokon, melyek a Tarna bal partján kelet és dél felől körülveszik Verpeléthet s a helység felé nyitott szögletet képeznek, melynek déli lába Fel-Döbrőről keletfelé nyilik, mig a keleti a Tarnával egyenközüleg halad mintegy ágyulövésnyi távolban. E magaslatok uralkodó pontja a szöglet csucsán Kerecsend felé esik. A magaslatok egyrészt, főleg a csucsponton erdővel boritvák, Verpeléth felé déltől északnak laposan nyulnak le, kevésbbé laposan kelettől nyugotnak, délnek és keletnek a kápolnai postaut s Kerecsend felé meglehetős lassu hullámzással lapulnak le.

Görgey a Desewffy hadosztályt, azaz ennek maradványát a

szög keleti oldalára, a Pöltenberg hadosztályt a délire állitotta; Desewffynek a szög csucsát jelölé ki visszavonulási pontul; hogy azonban e fontos pontot, honnan szükség esetén Pöltenberg visszavonulását is fedezni kellett, még inkább biztositsa, Görgey főhadiszállásának hadoszlopából is, mely Kerecsend nyugati oldalára megérkezett s itt állt tartalék gyanánt, rögtön ide rendelt két mozsár üteget s aztán az egész hadoszlopot, mely ugyan csak egy zászlóalj gyalogságból állt, utána inditotta.

Mihelyt a Pergen és Fiedler dandárok megérkeztek, Schlick átalános támadásra készült Görgey hadállása ellen.

Schulzig altábornagynak a Kriegern és Deym dandárokkal Verpeléthről dél felé kellett Pöltenberg ellen előnyomulni, bal oldalán egy, Gablenz őrnagy alatt, 4 század gyalog, 1 század lovas és 3 ágyuból álló csapatosztály által támogatva; a Pergen dandárnak, melyet a Fiedler dandár követett, még messzebb balra kellett átkelni a Tarna kőhidján, mintegy 1200 lépésnyire Verpeléth fölött. Schulzig halaszsza addig a komoly támadást, mig Pergen erősen előre nem nyomul, hogy ily módon Görgeynek egészen elvágják a visszavonulhatást s a Tarna felé szoritsák őt.

Schulzig tehát pusztán ágyuzásra szoritkozott; Pergen, mihelyt a hidon átkelt, gyalogságát előre inditá a Desewffy által megszállt magaslatokra, a lovasság a gyalogságtól balra megelőzte ezt s egyenesen Görgey hadállása ellen tört a szög csucsára. Mielőtt azonban a magaslatra ért volna, Görgey mozsarai lőni kezdtek s visszavonulásra inditották; hanem Gablenz puszta megjelenése már nagyon bátortalanitólag hatott Desewffy zászlóaljaira. Görgey aggódva a szög csúcsában fekvő uralkodó magaslat elveszthetése miatt, még egy kis csapat tyroli vadászszal megrakta azt.

Igy álltak itt az ügyek, midőn Dembinski fölhagyott már a csatával s visszavonulást parancsolt. Mielőtt még Guyon Kápolnához érkezett, s midőn Schlick Verpeléth megtámadásához készült, Windischgrätz a Colloredo dandárból 12 század gyalogot Döbrőre küldött, hogy e falun át igyekezzenek helyreállitni az összeköttetést Schlicknek Schulzig alatt álló jobb szárnyával.

A Colloredo dandár többi részének Tóthfalvánál át kellett a Tarnán kelni, hogy innen aztán Dembinski jobb oldala ellen nyomuljon s igy könnyitse meg a Wyss dandárnak a Kápolnáról való előtörést.

Ily körülmények közt történt, hogy Dembinski friss csapatok nélkül lévén s azon helyzetben, hogy talán még egy óra hosszáig is várnia kell Guyonra, elhatározá, hogy hátrafelé megy, Guyonnal ohajtván találkozni s átalános visszavonulást rendelt. Az erre vonatkozó parancsok azonnal szétküldettek; a bal szárny Aulich alatt s a Máriássy hadosztály Füzes Abony és Mező Kövesdre menjenek vissza; Guyon, e visszavonulást fedezve, Makláron át Kerecsendre, szintén igy Görgey is, miután Guyon elvonulását fedezte, Kerecsendre, hol Kmety fogja őt fogadni, kinek megérkezését minden percben várták.

Körülbelül délután 2 órakor a bal szárny és a centrum megkezdte a visszavonulást.

Görgey a mint parancsot kapott, utasitá Pöltenberget, vonuljon keleti irányban a magaslat emlitett csúcspontja mögött lassanként Kerecsendre, mialatt Görgey maga a Desewffy hadosztálylyal s főhadiszállása hadoszlopával fedezni fogja e visszavonulást.

Pöltenberg nehézség nélkül megfelelhetett föladatának miután Schulzig nem igen erősen szorongatta. Gonoszabbul álltak az ügyek Görgeyre nézve.

Körülbelül 2½ óra volt, mikor Pergen támadásra vezette gyalogságát Desewffy ellen. Ennek zászlóaljai már az első találó lövésekre futni kezdtek a hid felé, mely Kerecsendtől nyugotra a Laskó patakon átvezet. Pergen előnyomult. Görgey igyekezett ez előnyomulást meggátolni egy a főhadiszállás hadoszlopához tartozó sorgyalog zászlóalj által, mely azonban nagyrészt a bányavárosokban szedett újoncokból állt; főleg el akart általuk vétetni egy röppentyű üteget, mely tűzelése által különösen kényelmetlen volt reá nézve, de alig kapott a zászlóalj néhány lövést, a mint már rögtön a magaslatok szögcsúcsán visszahuzódott s az erdőbe szaladt.

A magyarok szerencséjére Klapka ép ez időben, mintegy 3 órakor, vezette ide Szalókról a Schulz hadosztály egy részét

s azzal egyenesen Pergen bal oldalára támadt. Ez megállitotta Pergen rohamát. Miután Pöltenberg ez időben már Kerecsendre ért, Görgey számára nem maradt egyéb hátra, mint az, hogy legalább használható ágyuit siessen megmenteni. Nagy bajjal sikerült ez; egy félszázad huszár, mely még itt kéznél volt, megtagadta neki a szolgálatot s két század gránátost csak annyira birt elővezetni a magaslatra, hogy épen csak medvebőrcsákóik látszottak ki a magaslat ormán.

Görgeynek annyira mennyire összefüggő csapatosztályai most szintén Kerecsendre vonultak vissza; Klapka a Schulz hadosztálylyal s azzal, mi ehhez csatlakozott, Egerbe.

Guyon, kinek csapatai szerfölött fáradtak voltak s reggel óta a Kerecsenden kapott pálinkán kivül mitsem kaptak, kinek tehát nem nagy kedve lehetett csapatait szükség nélkül ütközetbe vinni, annál kevesbbé, mert hiszen már Dembinski maga is fölhagyott az ütközettel, nem is vett részt a harcban, miután a vele Kápolnánál szemközt álló Wyss dandár is sokat szenvedett s a Colloredo dandár, melyről ezt természetesen nem lehetett mondani, szintén nyugodtan maradt Kápolna mellett, a mint Dembinskinek visszavonulását észrevette.

Guyon, mihelyt Dembinski eléggé messze haladt, Kerecsenden át szintén visszavonult. Kerecsendtől keletre őt is, mint Görgeyt, a Kmety hadosztály fogadta, mely csak 27-én reggel kapta Ábrányban az indulási parancsot s csak a legnagyobb sietséggel érhette el délután 3 órakor a magaslatokat Kerecsendtől keletre.

Osztrák részről sajátkép semmi üldözés nem történt.

A Colloredo dandár csak miután semmi ellenséget sem látott többé maga előtt, nyomult Kerecsend felé két ágyulövésnyire s itt összeköttetésbe lépett a tőle balra álló Schulzig hadosztálylyal.

A Wyss dandárnak Kápolnán kellett maradni; e dandár tett legtöbbet ezen nap, sajátkép Schlick néhány dandárán kivül egyedül csak ez tett valamit.

Midőn a magyarok visszavonulása már teljesen bizonyos volt, Windischgrätz Montenuovo ezredest küldte üldözésükre 6 század lovassal. Ez eleinte Kápolnán alól akart átkelni a Tar-

nán, de miután ez nem sikerült s végre mégis Kápolnán át kellett mennie, az üldözés kezdete szerfölött elhalasztódott. Mivel hogy bal oldalán erdős, halmos volt a táj, Montenuovo Kápolnán átmenve jobbra fordult Füzes Abonynak, itt még utólérte Aulich utóhadát, hanem a nélkül, hogy valami nagy kárt okozott volna benne s Füzes Abony előtt végkép megszüntette az üldözést.

A Zeisberg-féle szárny csapatosztály Méráról Bodon át Erdőtelekre nyomult, a nélkül, hogy a harcban részt vett volna.

A csata eredményei.

Az osztrákok a csapatok számát, melyek febr. 27-én az ütközetben résztvettek, a maguk részéről 18696 gyalogra, 2974 lovasra teszik. Ha ehhez számitunk 2000 tűzért, úgy mintegy 24,000 főnyi összeg kerül ki. Ebből elvesztettek holtakban 5 tisztet s 56 embert, összesen 61 e.; sebesültekben 11 tisztet s 248 embert, összesen 259 e.; fogolylyá lett vagy eltévelyedett 1 tiszt s 31 e. Az osztrákok összes vesztesége tehát 17 tiszt s 335 e.; egészben 352 e., azaz az ütközetben résztvett sereg $^1/_{68}$ része. A tisztekbeni veszteség a legénység veszteségéhez úgy aránylik mint 1 : 20.

A magyaroknak, Kmety hadosztályát leszámitva, 25 zászlóaljuk, 34 század lovasságuk s 100 ágyujok volt, tehát rendes számitásunk szerint 22,000 ember. Saját adataik szerint 1200 embert vesztettek holtak és sebesültekben s 600 eltévelyedett. Nagyon valószinü azonban, hogy a holtak és sebesültek száma igen is magasra van számitva, az eltévelyedteké pedig nagyon is kevésre. Föltéve, hogy a magyarok számitása helyes volna is, még akkor is csak 19 emberre esnék egy halott vagy sebesült.

Tehát mindkét részről egészen szokatlanul csekély a veszteség a két napig tartó kápolnai csatában. Már csak ez is mutatja, hogy a harcot kiválólag a távolból, főleg csak tűzérség által folytatták, ha elbeszélésünkből nem derülne is ki, hogy valóban csak egyes csapatosztályok jöttek rohamra közel egy-

máshoz. Ily körülmények közt nagyon megmagyarázható, hogy a magyarok apróbb kaliberű ágyúikkal — mert igen sok háromfontos s igen kevés 12 fontos volt náluk — nagyobb veszteséget szenvedtek mint az osztrákok. Hogy számitásba kell venni itt az osztrák tüzérség nagyobb gyakorlottságát is, az magától érthető. A kik a magyarok részéről hiányzottak, azok nem voltak mind foglyok, sok közülök csak szétfutott.

Mindkét részről, a magyarok részéről ép úgy mint az osztrákokéról, hiányzott az egységes fővezérlet. Részben a csatatér nagy kiterjedése is okozta ezt. Valami derék hadvezér ugyan hasznára tudta volna forditni ezt, de ahhoz a csapatok célszerű beosztása, azoknak egy pontra, a döntő pontra tömegesitése s minden más ponton takarékoskodás lett volna szükséges. Hanem mindebből legkevesebbet sem láttunk. Sőt inkább a fölosztás az egész homlokvonalon csaknem egyenlő s nagy tartalékokat egyik fél sem alakitott. A beosztás egyátalán csaknem e s e t l e g e s e n alakult, az osztrákok részéről is.

Gondoljunk csak arra, hogy Schlick hová forditására nézve Windischgrätz hercegnek eredetileg egészen más szándéka volt, mint a hogy aztán későbben történt Schlick hová forditása egészen véletlen körülmények következtében. Windischgrätz Schlicket Gyöngyösről akarta támadásra inditni s azt akarta, hogy ez előbb ide jöjjön, mielőtt támad. Schlick nem jött Gyöngyösre és Verpeléth felől támadott. Igy a mi leghelyesebben történt egész csata alatt az osztrák részről, az is csak a véletlen müve volt. Mert a leghelyesebb az egész ütközetben Schlick támadása volt Verpeléth felől a magyarok hadállásának jobb oldala és háta ellen. Ez az egész magyar hadsereg fölemésztésére, szétrobbantására vezethetett volna, ha öntudatosan hajtatik végre. Hanem erre mindenekelőtt összeműködés lett volna szükséges. A mint az ügyek álltak, Schlick még mindig ö n á l l ó c s a p a t v e z é r n e k tekintette magát, mikor már rég a csatavonalba nyomult is. Nem ismervén Windischgrätz herceg valódi szándékait, mivelhogy a hercegnek magának nem is voltak világos szándékai, nem tudván, hogyan és mennyire számithat támogatására, Schlick minden tettvágya dacára nem merészkedett a dolgokat végletekig vinni. Hiszen Verpeléth és

Kápolna $^5/_4$ mértföldnyire vannak egymástól s Kápolnánál kellett a főtámadásnak történni: nem volt-e tehát Schlick támadása csak puszta mellék támadás? Nem igy tekinté-e azt a fővezér? Pedig Schlick hadteste Verpeléthnél csaknem ép oly nagy volt, mint a Kápolna ellen egyesitett haderő!

Windischgrätz herceg úgy cselekedett volna helyesen, ha a csata fősúlyát a Verpeléth felőli támadásra helyezte volna. Kápolna ellen csak védőleg kellett volna föllépni, szintén igy Kál ellen is, hogy a magyarok átnyomulását az alsó Tarnán megakadályozzák. S ezt igen csekély erővel meg lehetett volna tenni, miután a magyarok 26-án este a Tarna jobb partját elhagyták s ezzel átengedték az osztrákoknak az uralkodó partot s főleg miután Kápolnánál csak egy rosz hid, Kálnál pedig csak egy még roszabb gázló vezetett át a folyamon.

Legalább tehát két egész dandárt át kellett volna vezetni Windischgrätznek Fel-Döbrőnél a Tarnán, hogy itt Schlickkel összeköttetésbe helyezze magát, a legrövidebb idő alatt aztán visszaverni Pöltenberget és Klapkát a Desewffy hadosztálylyal, oldaltámadás által szétugrasztani a Máriássy hadosztályt s ezáltal megnyitni az utat a Tarna jobb partján álló osztrák dandároknak s azokkal közösen Aulichot dél felé szoritni. Természetes, hogy ily értelmű parancsokat nem lehetett előbb kiadni, csak ha Windischgrätz Schlicknek Verpeléthre érkeztéről már bizonyos volt, hanem ekkor egy óra lefolyta alatt már kivihetők is voltak e parancsok, föltéve, hogy Windischgrätz már 26-án nem forgácsolta volna szét csapatait oly módon, miszerint erős és rögtöni rendelkezésre használható tartalékot nem hagyott föl a maga számára.

De legfőbb hibája a hercegnek az volt, hogy Kápolnát jelölte ki Döbrő helyett főtámadási pontul a közvetlen saját parancsnoksága alatt álló csapatok számára. Kápolna és Verpeléth távol feküdvén egymástól, szükségessé vált nemcsak külön tartalékokat tartani föl a Kápolnánál lévő hadoszlop számára, hanem szükségessé vált az is, hogy aránylag nagy és tényleg haszontalan pazarlást tegyenek a csapatok fölállitásában, csak azért, hogy a Kápolnánál álló haderőt a Verpeléthnél álló haderővel összekössék, a mi nem lett volna szükséges, ha a herceg

a Schlickkel való összeköttetést s a főtámadást egyesitette volna, tehát a legrövidebb utat választotta volna Döbrőn át, mig Kápolnánál és Kálnál csupán csak védőleg viselte volna magát. S miért irányozták a főtámadást Kápolna ellen? Pusztán csak úgynevezett „taktikai" okokból, mivelhogy itt „szép támadási positio" kinálkozott, hol talán egy üteggel többet föl lehetett állitni mint valamely más ponton; épen úgy mint más emberek szép positiónak neveznek p. meredek sziklákat, melyekhez az ellenség hozzá nem férhet, mi mellett csak azt feledik el, hogy ők sem jöhetnek le s nem árthatnak az ellenségnek.

Magyar részről csak azért fogadták el a kápolnai csatát, mert Dembinski valami egészen másról álmodozott, távolról sem gondolt az osztrákok támadására s most, miután ez mégis megtörtént, semmi jobbat nem tudott tenni, mint azt, hogy a Tarna mögött homlokállást véve szembeállt vele. Természetes, hogy támadó eljárásra szerfölött csekély alkalmat nyujtott a Tarna bal partján való állás, miután a jobb partot már föladták. Azonkivül hiányzott e végre a kellő számu csapat is, természetesen csak az előbbi napokon kiadott rosz intézkedések miatt. Láttuk, hogy mily későn érkezhetett meg Guyon s még későbben Kmety, dacára annak, hogy minden erejöket megfeszitették, s hogy a Schulz hadosztály sajátkép csak véletlen érkezett meg, hogy a csatában még részt vehessen. Schlicknek Verpeléth felőli támadására nem is gondolt senki, mielőtt az meg nem történt.

Az osztrákok győztek; mert azon félé a győzelem, mely a másikat a csatatér elhagyására kényszeriti vagy bármikép arra birja. Hanem minél kevesebb áldozattal van a győzelem megvásárolva a csatatéren, s minél kevesebb áldozatba került a csata a vesztes félnek, a győzelmet annál inkább meg kell erősitni s teljessé tenni az üldözés által. Az osztrákok kápolnai győzelmének nagyobb szüksége volt e megerősitésre mint bármely más győzelemnek. Schlick ezt megtehette volna, ha haladék nélkül előre nyomul délnek vagy délkeletnek. Hanem előbb tudnia kellett volna, valjon megegyez-e ez a fővezér tervével, s ezt nem tudta és nem tudhatta. A csatatérről közvetlen, mint láttuk, majdnem semmi üldözés nem történt.

Valami okos hadvezér a kápolnai győzelmet megemlitésre sem tartotta volna érdemesnek; hanem Windischgrätz herceg oly nagyra becsülte, mintha az austerlitzi csatát nyerte volna meg s jelentéstételei elkábitották a bécsi udvari pártot is. Hihetetlen s mégis igaz: a kápolnai csata következtében hirdették ki a március 4-iki osztrák alkotmányt, melynek folytán Ausztria ezentul egységes államot fog képezni egészen oly értelemben, mint azt 1848 nyarán Jellacsics bán proklamálta, s eddigi koronaországai egyszerű tartományokká fognak válni.

Ez annyit jelent, hogy Magyarországot már meghóditottnak tekintették — meghóditottnak a kápolnai csata által!! Hiszen Radetzki ötnapi hadjárata Károly Albert ellen még nem történt meg ekkor. Tisztán csak a Magyarországban nyert képzelt győzelem okozta tehát ez elbizakodást. Látni fogjuk, mily kevés ok volt ez elbizakodásra.

A mező-kövesdi visszavonulási ütközet febr. 28-án.

A február 27. és 28. közti éjjel magyar részről a Kmety hadosztály a kerecsendi halmokon táborozott, a többiek Eger, Maklár és Füzes Abonynál.

Következő reggelre február 28-ra volt rendelve a visszavonulás Mező Kövesdre. A csapatok, főleg Görgey hadteste, elégedetlenek voltak ezzel; azt vélék, hogy a Kmety és Guyon hadosztályok megérkezte után most újra megkezdhetnék a harcot. Semmikép sem döntő az osztrákok győzelme, csak Schlick maga tett valamit. Hanem azért Dembinski mégis a visszavonulás mellett maradt.

Mező Kövesdre érve, az itt egyesült hadosztályok táborba szálltak a helységtől nyugotra, a mezőváros s a Kánya patak közt, az országúttól északra táboroztak az Aulich, Guyon és Pöltenberg hadosztályok a 7. hadtestből, délre az országúttól a Desewffy s Máriássy hadosztályok az 1. hadtestből s Szekulics a 2. hadtestből. A tábort északról az egri hegységek lejtői környezték, nyugotról azon magas sik, mely a Kánya patak s Mak-

lár közt elterül. Több kisebb nagyobb vízfolyás metszette át a tábor és Maklár közt az országutat.

A Kmety hadosztály 28-án reggel 7 órakor elhagyta kerecsendi táborát s lassan a többi hadosztály után ment Mező Kövesdre.

Windischgrätz február 28-ra következő rendeleteket adott:

Reggel 7 órakor mindenki a magyarok üldözésére indul. Csorich, csapatai élén saját és Schlick lovasságával Deym vezérlete alatt, először indul Kerecsenden át Maklárra; a lovasságot innen tovább előre inditja, úgy hogy az ellenségnek sarkában legyen mindig, a gyalogsággal Makláron vár, mig Schlick megérkezik a Fiedler és Kriegern dandárokkal, kik előbb megfőzik ebédjöket a Verpeléth és Kerecsend közti halmokon.

A Pergen dandár kémszemlét tesz Eger felé s ha ezt az ellenségtől kiüritve találja, szintén Maklárra fordul, hogy Schlick többi dandárjához csatlakozzék. A hadsereg lőszertartaléka a Parrot dandár födözete alatt Gyöngyösről Kápolnára megy.

Schwarzenberg Füzes Abonyon át indul, Zeisberg biztositja a hadsereg jobb oldalát Heves és Poroszló felé.

Csak déltájban ért Schwarzenberg Füzes Abonyra, ugyanazon időben ért Csorich Maklárra. Innen Deymnek 7 század vértessel s 9 ágyuval közvetlen utána kellett nyomulni a magyar Kmetyféle utóhadnak Mező Kövesd felé, Montenuovo a lovasság többi részével követte Deymet, hanem csakhamar aztán a nyilt térre fordult balra, hogy Eger tájékát átvizsgálja. Csorich a gyalogsággal Makláron maradt, várva Schlicket, ki csak délután érkezett meg.

Deym eleinte csak nagy távolban követte Kmetyt a maklári sikon; hanem mikor Kmety már 3000 lépésnyire közeledett a mező-kövesdi táborhoz s épen az utat átmetsző vizfolyások egyikén akart áthaladni, Deym támadáshoz kezdett. Ez megzavarta a Kmety hadosztályt, sőt egy fél ütege eszeveszetten futott Mező Kövesdre.

Az egész magyar tábort föllármázták. Miután Dembinski épen a városban volt s épen ebédelt, Görgey szintén a városban volt, tehát az egyes osztályparancsnokok rögtön fegyverre szó-

litották csapataikat. Guyon és Aulich legelőbb elkészültek, előre inditák huszárjaikat Kmety támogatására s aztán utána nyomultak a gyalogsággal. Pöltenberg és Szekulics követték e példát. A huszárok támadása elég volt Deymet visszariasztani, majdnem Szihalomig kellett hátrálnia s a mellett 3 ágyut elvesztett. Egyébként Montenuovo megjelenése a hnszárok jobb oldalán megállásra birta ezeket; hanem a Deymtől hátrahagyott ágyukat háborgatás nélkül táborukba hozták a huszárok.

A magyar főtisztek legnagyobb részének ohajtása ellenére, Dembinski nem támadta meg Maklárt. Még néhány óráig fegyverben hagyta a csapatokat állni a táborban, várva az ellenség támadását s aztán mikor bealkonyodott, ismét pihenésre bocsátotta.

A magyarok visszavonulása a Tisza mögé.

Windischgrätz herceg testileg szenvedő állapotban volt. Délután $3^1/_2$ órakor értesült Deym támadásáról Kmety ellen s annak kimeneteléről, mely az osztrákoknak a 3 elvesztett ágyun kivül 9 holt s 49 sebesültbe került; egyszersmind meghallotta, hogy a magyarok a mező-kövesdi táborban állnak.

Deym támadása fölött nagyon boszankodott, ámbár az ember nem tudhatja, hogy ugyan miért kellett hát Deymnak Kmetyt üldözni, ha megtámadnia nem volt szabad.

Március 1 ére azon parancsot adá a herceg, hogy 8 órakor reggel az egész hadsereg álljon Maklár előtt csatarendbe és pedig első sorban a Colloredo, Fiedler és Kriegern dandárok, összesen 10 zászlóalj; második sorban az elsőnek jobb szárnya mögött, ezt részben oldalt fedezve álljon föl a Wyss dandár 4 zászlóaljjal, szint igy az első vonal bal szárnya mögött a Pergen dandár 3 zászlóaljjal; a centrum mögött Schwarzenberg alatt $5^1/_2$ zászlóalj gyalog s Deym és Bellegarde alatt 24 század lovasság; a fő tartalék tűzérség Schwarzenberg mögött álljon fel; az előhad Montenuovo ezredesre bizatott. Ily rendben induljanak támadásra a mező-kövesdi magyar hadállás ellen.

A hadsereg valóban az emlitett rendben reggel 8 órakor állást is foglalt Maklár előtt, oly hózivatarban, hogy alig lehetett 100 lépésnyire látni; hanem az előnyomulás elmaradt.

Wrbna és Schlick komolyan tiltakoztak ez ellen; a csapatok fáradtságára hivatkoztak, mire legalább Schlicknek, a mi az övéit illeti, az utóbbi menetek után teljes oka volt s hivatkoztak a lőszerhiányra. Kápolnánál az osztrák tüzérség 6000 lövést lőtt el s nem gondoskodtak annak helyrepótlásáról. Windischgrätz tehát csak csatarendben tartotta csapatait, várva, nem támadják-e meg a magyarok. Ez azonban nem történt.

1-én délelőtt Dembinski hadosztályainak azon parancsot adta, hogy vonuljanak pihenő tanyákra, felüdülés végett:

az első hadtest s a Szekulics hadosztáty Eger-Farmosra, az Eger folyó mellé;

az Aulich hadosztály Lövőre, az előbbitől északkeletre, szintén az Eger mellett;

a Kmety és Pöltenberg hadosztályok Sz.-Istvánra, északkeletre Lövőtől;

a Guyon hadosztály Négyesre, az Eger mellett, Lövőtől keletre.

A három hely, Eger-Farmos, Lövő és Sz.-István egy vonalon feküsznek, körülbelül egyenközüleg a Maklárról Miskolcra vivő úttal s délre attól; Eger-Farmos a bal, Sz.-István a jobb szárnyon, Lövő közcpett, homlokkal a miskolci országút felé fordulva. Négyes e vonal mögött fekszik. Eger-Farmos legközelebb volt Maklárhoz, azon ponthoz, hol Windischgrätz herceg most főerejét concentrálta s csak két kis mértföldnyi távolra.

Mint mondják, Dembinski csedesen akart várakozni e pihenő szállásokon, mig az általa rendelt demonstratio Szolnoknál megtörténik, a mi ugyan nemsokára várható volt. Mint demonstratio természetesen nem felelhetett meg ez többé eredeti céljának, miután Windischgrätznek rég tudnia kellett már, hogy a magyar főerő áll vele szemben, hanem Windischgrätz hereeg hadviselési módja mellett mindenesetre némi biztossággal lehetett számitni arra, hogy ez ha valami zajt hall oda lent a Tiszánál, rögtön küld egy csapatosztályt seregéből oda s ezáltal a magyar főerőnek újabb esélyt nyujt a győzelemre. De ha a de-

monstratio még csak egy napig, annál inkább ha több napig késik, a mire mégis csak kellett számitni, úgy Windischgrätz hercegnek elég ideje lesz a nyugalmat zavarni a pihenő tanyákon s lehetlenné tenni ott a felüdülést, hiszen e célra csak pár órai utat kellett tennie. Ha ezt megfontolja az ember, úgy Dembinski eszméje, hogy szemtől szembe állván az ellenséggel, pihenő tanyákra menjenek, hogy a concentrált ellenséggel szemben a hadosztályok szétforgácsoltassanak s mindez egy teljesen nyilt tájon, oly eszme, hogy valóban komolyan kétkedni kell annak józan eszén, ki ezt kigondolni birta.

Talán joggal lehetett számitni a hercegnek határozatlanságára s erélytelenségére alvezéreivel szemben, hanem mindennek megvan a maga határa s Dembinskinek bizonyára legkevésbbé volt joga számitni erre eddigi Magyarországban tett működései után.

Az új hadállást a pihenő szállásokon oldalállásnak lehetne tekinteni. Hanem az ilyenből az ember tevőleg akar működni s nem vesz ahhoz pihenő szállásokat; azonkivűl ez állásnak csak azon esetben lehetett oldalállás becse, ha Windischgrätz herceg tovább akar haladni a miskolci országúton. Ez azonban legkevésbbé sem volt a hercegnek érdekében, sőt inkább az volt reá nézve a legtermészetesebb, hogy a poroszlói és tiszafüredi országutat akarja elfoglalni a magyarok elől s ez reá nézve egyszersmind a legkönnyebb és legrövidebb is volt. Bármily szempontból tekinti is tehát az ember a dolgot, lehetetlen a Dembinskiféle intézkedéseket igazolni.

Mindjárt aztán, hogy megkapták a parancsot a magyar hadosztályok, megindultak. Klapka kezdte; Görgey volt az utolsó a Kmety és Pöltenberg hadosztályokkal.

Görgey csapatai még nem hagyták egészen el Mező-Kövesdet, a mint a hózivatar megszűnt s az ég kiderült. Most észrevették az osztrák hadsereg előretolt csapatai, hogy a magyar tábort kiüritik, s hogy hosszura nyúló hadoszlopok mozdulnak Poroszló és Sz.-István felé.

Liechtenstein herceg, ki az előcsapatoknál volt, jelentést tett erről a főhadiszállásra, hozzátéve, hogy nincs ugyan arra kilátás, hogy az ellenséget Poroszlónál megelőzhessék, hanem

még mindig utólérhetni azt a lovassággal s háborgatni lehetne útjában.

Windischgrätz herceg e jelentés után a magyarok egész mozdulatát a Tisza bal partjára való visszavonulás kezdetéűl tekintette. Arról, hogy Klapka Eger-Farmosra ment, nem tudott és nem sejtett mitsem s bizonyára nagyon megbocsátható volt, hogy nem jött a Dembinski által kitalált pihenő szállások gondolatára. Ki is jött volna arra a gondolatra?

Most föltámadt Windischgrätz hercegben a megsemmisités gondolata, sajnálta az elvesztett időt s a még mindig Maklár előtt fölállitott csapatok egy részének azon parancsot adá, menjen utána a futó magyaroknak, hogy a mennyire lehetséges elvágja útjokat.

Wrbna a Csorich hadosztálylyal s a Montenuovo lovas dandárral induljon Eger-Farmosra, mely utóbbi helyet nem képzelték magyarokkal megrakva, s onnan siessen Poroszlóra, hogy itt a magyaroknak útját elállja; a Dietrich dandár ugyanazon utat kövesse.

Zeisberg jelentette, hogy febr. 28-án Erdő-Telekről Besenyőn át Poroszlóra fog menni; azonban nem lehetett ez úton előremennie s egész lelki nyugalommal visszatért Erdő-Telekre. Március 1-ére utasitatott most, hogy mindenesetre menjen előre Besenyőre, s a mellett ismételten figyelmeztetve lőn Poroszló jelentőségére, természetesen nem oly értelemben, mintha itt a magyaroknak az út elvágása által nagy kárt lehetne okozni, hanem egészen máskép, hogy a magyarok innen Windischgrätz herceg jobb oldala ellen mozdulatot tehetnének, miről a herceget korán kell értesitni s mit ha lehet, meg kell akadályozni. Ebből látszik, hogy Windischgrätz herceg vagy mást űzentetett Bécsbe, mint a mit gondolt vagy 24 óra lefolyása alatt nagyon lehűlt diadalhite a kápolnai csatát illetőleg. Bármint legyen is ez; a főhadiszálláson március 1-én senki sem tudta, valjon hol van Zeisberg s ez okból a Zeisberghez szóló parancs Schwarzenberg herceghez küldetett továbbszállitás végett, ki szintén nem tudta Zeisberg tartózkodási helyét.

Deym utasitatott, hogy a lovassággal nyomuljon előre Mező-Kövesden át, hogy Dembinski hadoszlopának végét elérje,

azt megtámadja s ezáltal késleltesse Poroszlóra menetét, hogy igy Wrbna elég időt nyerjen a körülszárnyalásra Eger-Farmoson át.

Schlick, kinek csapatai leginkább szükségeltek nyugalmat, egyelőre maradjon Maklárnál.

Wrbna körülbelül déli 1 órakor 11½ zászlóaljjal, 6 század lovas és 51 ágyúval megindult Szihalomról s Maklárról Szemerén át az Eger folyam bal partján Eger-Farmosra; a Dietrich dandár Szihalomnál átkelt az Eger jobb partjára s aztán Füzes Abonyon át Mező-Tárkányra indult.

Délután 3 órakor ütközött Wrbna Eger-Farmostól északra Klapka előcsapataiba. Ez déli 1 órakor főhaderejével megérkezett a helységbe; csupán az Egerből idevont Schulz hadosztálynak egy része, mely csak Klapka távozása után ért Mező-Kövesdre s aztán mellékúton indult Eger-Farmosra, hiányzott még. Klapka csak előhadát hagyta a helység északi részén állva, a mint Wrbna közeledett s főhaderejét azonnal az Eger jobb partjára vonta vissza; ugyancsak ide hátráljon lassanként az előhad is.

Wrbna, a mint az első magyarokra bukkant, a Wyss dandárt 21 ágyuval első vonalba állitotta s a Colloredo dandárt tartalékba. Eger-Farmost a magyarok lassanként kiüritették és Wyss az Eger bal partja felé nyomult. Hanem már beesteledett s csak az ágyuzásnál maradt az egész dolog, a mi este 8 óráig tartott. Ennek megszünte után Klapka elromboltatta az Eger hidját s visszament Szőkére, hová éjjel 1 órakor érkezett; március 2-án reggel folytatta visszavonulását Poroszlóra.

Az eger-farmosi ágyudörgés Maklárra szint úgy elhallatszott Windischgrätz herceg főhadiszállására, mint Sz.-Istvánra a Görgey főhadiszállására. Windischgrätz, erre rögtön egy tisztet küldött Wrbnához azon utasitással, hogy folytassa „erélyesen“ az üldözést. E tiszt azonban csak 8 óra után este érkezett Wrbnához. Egy másik tisztet Zeisberghez küldött Windischgrätz, hogy ezt utasitsa, miszerint a magyarokat Poroszlónál, mielőtt teljesen átvonulnának a Tiszán túlra, igyekezzék elérni. Zeisberg márc. 1-én Besenyőről csak Mező-Tárkányig ment s ott összetalálkozott Dietrichhel.

Görgey, midőn meghallotta Szent-Istvánon a tüzelést Eger-Farmos felől, félt, hogy Klapka túlnyomó erő által megtámadtatva, megveretik, hogy akkor aztán az ellenség az elszigetelt Aulich hadosztályra veti magát Lövőn s ezt talán egészen elvágja. Ez aggodalom átalán véve nagyon igazolt volt, ámbár Wrbnánál nem mentek a dolgok oly sietve.

Görgey, mihelyt lehetséges volt, Pöltenberggel és Kmetyvel megindult Szent-Istvánról Eger-Farmosra. Föllágyult, feneketlen utakon, mint az a Tisza melletti alföldön rendesen szokott lenni, s azonkivül még a Kánya patak által is, mely medréből kiöntött, föltartóztatva, csak éjfélután érhetett Lövőre. Itt Aulichon kivül, még néhány Klapkától elvált csapatosztályt talált, s ezektől értesült Wrbna támadásáról és Klapka visszavonulásáról.

Rövid pihenés után március 2-án Ivánkán át Poroszlóra indult, hová Klapka már megérkezett; a Szekulics hadosztály is ott volt, mint szintén a második hadtest parancsnoka is 6 század huszárral. Dembinski főhadi szállását már a Tiszán túl Tiszafüredre helyezte s azon parancsot adá Klapkának, hogy hadosztályaival kövesse oda. Görgey elhatározta, hogy Poroszlón fedezni fogja e visszavonulást.

E helység hosszan kinyúlva északtól délfelé a Tisza mocsáros közelében jelentéktelen emelkedésen fekszik; keletre tőle már az alacsonyabb lapályon foly át a Cserő patak; a Tisza lapályán Poroszlóról Tiszafüredre csak egy óra hosszáig tartó töltésen lehet átjutni, a Cserő patakon át egy fahidon; csak Poroszló és a Cserő patak közt van egy szabadabb sik, mely alkalmas nagyobb számú ágyúk fölállitására. Innen az északról vagy nyugotról jövő ellenség kereszttűzbe veheti a tiszafüredi töltést, mint szintén a Cserő hidját is.

Görgey csapatai Poroszló nyugoti oldalán, tehát szabad téren táboroztak.

Wrbna március 2-án reggel először is átment Eger-Farmosról a jobb országútra, mely Mező-Tárkányról Poroszlóra visz s ott egyesült a Dietrich dandárral s Zeisberg csapatosztályával. Aztán Poroszló ellen nyomult. Zeisberg és Dietrichnek oldalutakon kellett jobb oldalán menni.

Wrbna közeledtére, Görgey a terület minőségénél fogva, melyen át visszavonulási vonala vezetett, nem gondolhatott visszavonulásra; legalább egy utóhadi ütközetet kellett vivnia, hogy ez által lerázza az ellenséget nyakáról, s ily módon időt nyerjen.

Görgeyvel szemben érkezve Wrbna először is a terület szemléjével foglalkozott E fölött elvesztette kedvét a támadásra; legalább előbb Zeisberg és Dietrich szárnyalják körül Görgeynek bal oldalát. Zeisberg kevés hajlamot mutatott erre, az útak nehézségeire figyelmeztetvén Wrbnát. Wrbna aztán haditanácsot hivatott össze; ez becsületet szerzett nevének, miután mint rendesen, azt határozta, hogy semmit sem kell tenni: Wrbna hadteste egymagában gyenge a támadásra, kérni kell tehát Windischgrätz herceget, hogy előbb küldje el még a Schlick féle hadtestet is. Egyúttal az is elhatároztatott, hogy nagyon veszélyes Poroszlóval szemben táborozni.

E szerint tehát Wrbna visszaindult Mező-Tárkányra, mire Görgey is némi ürügyet nyujtott neki, kissé előremozdulván, a mint látta, hogy Wrbna mitsem tesz.

Miután Wrbna eltűnt, és már beesteledett, Görgey megkezdte visszavonulását Tiszafüredre; csak a Répásyféle 6 század huszárt hagyta még Poroszlónál az ellen szemmeltartására.

Március 3-án a 7-ik és 2-ik hadtest Tiszafüreden és környékén állt, mig az 1-ső hadtest délfelé Tisza-Szőllősen tanyázott.

Windischgrätz ugyan még e nap meginditotta Schulzig altábornagyot a Fiedler és Kriegern dandárokkal Wrbnához, hanem csakhamar fölhagytak egészen azon gondolattal, hogy folytassák a támadó eljárást Poroszló és Tiszafüreden át. S valóban nehéz vállalat lett volna Poroszlónál erőszakolni a Tiszán való átmenetet. A legjobb idő és alkalom erős támadó föllépésre, főleg ez évszakban, már elmúlt, mihelyt a magyarok nem álltak többé a Tisza jobb partján. Mindaddig, mig itt álltak, mindent meg kellett volna mozditni, hogy itt megveressenek s a Tiszától a Duna felé szoritassanak. Miután ez elmulasztatott, nem lehetett attól mitsem várni, ha most a bikát megakarják ragadni szarvainál. Azt is megfontolták, hogy ha Windischgrätz

állva marad Poroszlónál s megkisérti Tiszafürednél az átmenetet, a magyarok mialatt itt egy kis csapatosztályt visszahagynak, összes többi erejökkel pár nap alatt Szolnokra s Cibakházára érnek és innen Jellacsicsra rohannak, ki ott őrt áll, megverik őt s aztán Windischgrätz jobb oldala ellen fordulhatnak. E megfontolások folytán, Windischgrätz fölhagyott a támadó eljárás folytatásával, s elhatározta, védelmi állásba vonulni vissza, mi mellett fő figyelmét Pest fedezésére forditja, s a tiszai átjáratokat csak szemmel tartja.

Más szóval tehát a magyarok új támadását akarták bevárni, s annak célját és főirányát kiismerni, hogy aztán ellene szegülhessenek. Hogy mily intézkedések tétettek ez értelemben, mindjárt előadjuk. Mostanra elég nekünk tudni, hogy a magyarok ugyancsak elég időt nyertek, hogy miután első komoly támadó föllépésük már kezdetben meghiúsult, egy újabbat készithessenek elő.

Dembinski eltávolitása a magyar hadsereg fővezérletétől.

Hogy a magyar támadás meghiusult, annak okát a sereg vezérei Dembinskire háritották; a katonáknak nem lehetett tulajdonitani, ezek utóbb jól megálltak a tűzben, sőt jól vezetve előre is nyomultak, és rendetlenség, gyalázatos megfutás, csak igen kevés történt Kápolnánál, csak a legszélsőbb jobb szárnyon Görgey saját vezénylete alatt. Dembinskinek azonban szemére vetették, hogy visszás intézkedéseket tett, hogy a hadosztályokat elvette megszokott vezéreiktől s mások alá helyezte, kiket a katonák nem ismertek, hogy sajátságos terveket talált ki, melyek annál kevésbbé vezethettek jó eredményre, miután mély titokba burkolta azokat, s még a hadtest parancsnokok előtt is, kiknek őt támogatni kellett volna, eltitkolta, hogy sajátkép mit akar, s hogy következőleg mit tehessenek a dolog kivitelére. Végül, hogy az élelemről sem gondoskodik; részint a hadsereg főkezelésétől, melynek élén Szemere Bertalan állt, elhanyagoltatik ez, részint haszontalan és tervtelen ide oda jö-

vés-menés és a hadosztályok szétválasztása következtében; ez utóbbi panasz főleg a 7-ik hadtestnél volt nagyon hallható, mely egészen a kápolnai csatáig önmagát élelmezte, s a mellett jól megélt és melynek hadosztályai most utasitattak, hogy mindegyik a hadsereg főbiztosától kapja most élelmezését.

E szemrehányások eléggé sulyosak voltak, s a mit elbeszéltünk mutatja, hogy semmikép sem voltak alaptalanok.

Már midőn Görgey március 2-án Poroszlóra jött, közölte vele Klapka, hogy az utóbbi események folytán, az 1-ső hadtest osztályparancsnokai kijelentették, hogy többé semmi parancsot el nem fogadnak Dembinskitől, hacsak Görgeyvel, vagy Klapkával egyetértésben nem bocsátja ki.

Görgey a dolog lényegével teljesen egyetértett; csakhogy még tovább ment: Dembinskit kényszeritsék leköszönésre. Görgey ugy vélte, hogy a fővezérnek absolut, nem alkotmányos módon kell uralkodni, s az ő vagy a Klapka „ellenjegyzése“ Dembinski parancsain nagyon nevetségesnek tünt föl neki. Ha Dembinski csak alkotmányos módon tud uralkodni és nem absolut módon, ugy egyátalán le kell tenni őt. S miután előre látható volt, hogy ez eljárás nem igen fog nehézségek nélkül megtörténhetni, Görgey azon időre biztatta Klapka osztályparancsnokait, mikor majd a Tiszán tul lesznek, s az ügyhöz komolyan hozzákezdhetnek.

Március 2-kán Dembinski nagyon boszusan nyilatkozott Görgey ellen a szent-istváni vonalról való visszavonulás miatt, e minden ágyulövéstől való elfutás miatt, mit ő semmikép sem akart, s mely most kényszeriti őt, hogy a Tisza mögé vonuljon; igy nyilatkozott, a nélkül, hogy meggondolta volna, miszerint az ő sajátságos eszméje, pihenő tanyákra szállásolni a sereget az ellenséggel szemben, okvetlen kényszerüséggel erre a visszavonulásra vezetett, ha csak az ellenség nem marad teljesen nyugodt. A március 2-ik és 3-ik közti éjjel Görgey aztán Dembinskitől még azon parancsot kapta, hogy 3-án maradjon állva Poroszlónál s fogadja el a harcot, ha az ellenség azt megkezdeni akarná.

Ha már magában véve is olyan volt e parancs, hogy józan észszel lehetlen volt azt helyeselni, még kevésbbé volt Görgey

hajlandó engedelmeskedni ennek, most miután Klapkával s ennek osztályparancsnokaival beszélt. Dembinski letétele végett 3-án Tiszafüreden kellett neki lenni, és ezért nem engedelmeskedett.

Marcius 3-án itt összegyüjtötte mind a szolgálatmentes törzstiszteket, mely gyülekezetbeni részvétre az országos biztost Szemere Bertalant is meghivták. Itt azt végezték, hogy a fönnebb előadott dolgok alapján, a kormányt kérjék meg Szemere által, miszerint Dembinskit távolitsa el a főparancsnokságtól s ideiglenesen bizza azt a hadtestparancsnokok egyikére. Szemere közölte e végzést Dembinski altábornagygyal s igyekezett őt önkéntes leköszönésre birni. Ez mitsem akart tudni erről. — Ekkor március 4-én Szemere, Görgey, Klapka és Répásy hozzá mentek. Szemere először maga ment be hozzá s tudtára adta, hogy le fog tétetni, ha önként nem távozik; Dembinski megtagadott minden efféle lépést. Most Szemere behivta a tábornokokat, s azok jelenlétében kijelentette Dembinskinek, hogy a hadsereg nem bizik benne, azért tehát lehetetlen tovább fővezérnek maradnia.

Most nevetséges jelenet következett. Dembinski beszédet tartott a titok felől, melyet a fővezérnek meg kell őriznie alvezéreivel szemben is s nagyon drastikus módon magyarázta meg ezt hálósapkájának szaggatása által. Hosszas alkudozás után ismételve kijelentette, hogy önként le nem köszön. Szemere erre parancsolta neki, hogy a fővezérletet ideiglenesen rögtön adja át Görgeinek. Dembinski vonakodott a szolgálati könyveket kiadni, s Görgey ekkor őrt állitott ajtaja elé, mely rendszabályt azonban Szemere azonnal megszüntetett.

Mig ez események tartottak, szerfölött különböző jelentések jöttek Debrecenbe a kormányhoz Dembinskitől, Görgeytől, Klapkától, Szemerétől. Mialatt Dembinski a támadó eljárás meghiusulását Görgeyre és Klapkára tolta, az utóbbira inkább mint az előbbire, viszont ezek Dembinskit vádolták, és Szemere csak a hadsereg veszélyes állapotáról irt, hogy ez igy nem maradhat, s ez értelemben irt a lázadás kitöréséről, mit mindenesetre teljes joga volt cselekedni minden elfogulatlan ember itélete szerint.

A Dembinski-féle jelentés első következménye lőn, hogy március 3-kán Klapka egy iratot kapott, mely által Komárom parancsnokává neveztetett ki.

Klapka ebben csak Dembinski ármánykodását látta, ki elakarja távolitni őt a hadseregtől. Klapkának teljesen igaza volt e föltevésben. Megköszönte a komáromi parancsnokságot, s kérte, hogy hadd maradjon ő a hadsereg 1-ső hadtesténél.

Második következménye nemcsak a Dembinski féle, hanem a többi egymásnak nagyon ellenmondó, mind igen kevéssé vigasztaló jelentéseknek, az lőn, hogy március 5-kén Kossuth maga Tisza-Füredre jött Mészárossal és Vetterrel, hogy itt a viszályt kiegyenlitse. E kisérlet eredménye gyanánt végre kitünt, hogy Dembinskinek lehetetlen a vezérrúdon maradni. Egyelőre Vetter által pótoltatott.

Egyszersmind kitünt annak szükségessége is, hogy a komáromi vár parancsnokságában, hol Majthényi letétele után a gyenge határozatlan Török tábornok parancsnokolt, változást tegyenek. Két parancsnok neveztetett ki, Guyon és Lenkey, kik mindketten, mint szintén Damjanich, Klapka és Aulich ezredesek is, ez időben mozditattak elő tábornokokká. A két parancsnok lássa, hogyan jut be Komáromba, s a ki előbb bejut közülök a várba, az vegye át a parancsnoklást.

Ezzel aztán föloszlott Görgey hadtesténél a Guyon hadosztály s alkatrészei szétosztattak a többi három hadosztály közt.

Mielőtt a magyarok uj hadmüveleti terveiről szólnánk, még egy közbeneső eseményt kell szemügyre vennünk, mely jelentékeny befolyást gyakorolt Windischgrätz herceg intézkedéseire.

A szolnoki demonstratió elkésett kivitele.

Láttuk, hogy Dembinski minden terve az eger-göngyösi úton való előnyomulást illetőleg a szolnoki demonstratióra volt számitva, melyet a 3-ik hadtestnek, azaz a Damjanics és Vécsey hadosztályoknak kellett volna végrehajtani. Ezek megérkezése

előtt a magyaroknak csak Cibakházánál Mesterházy őrnagy alatt volt egy csapatosztályuk e vidéken.

Osztrák részről Jellacsics bán állt szemközt 9 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 48 ágyuval.

Mesterházy február első három hetében nemcsak Cibakházát védte erősen és szerencsésen az osztrákok egyes támadásai ellen, hanem ügyes demonstratiókkal annyira vitte a dolgot, hogy a bán azt gondolta, sokkal jelentékenyebb haderő áll ellenében, mint a milyen valóban volt s Windischgrätz hercegtől folyvást megerősitést kért, hogy a magyarok netán történhető átkelésének jobban ellenállhasson. Windischgrätz herceg ugyan, ki épen ez időben elhatározta előnyomulni a Tarnához, elutasitotta Jellacsics kérését, hanem végül mégis Jellacsicshoz inditotta a Nugent által küldött s a főhadsereghez várt Pálffy dandárt.

Midőn Windischgrätz március 3-kán végkép fölhágyott a támadó eljárással s védelmi állásba huzódott vissza Pest fedezésére, várva a magyarok újabb támadását, következőleg állitotta föl seregét :

Az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Kecskemétnél foglaljon állást Cibakházával szemben ;

a 2-ik, Wrbna alatt Ceglédnél, Szolnokkal szemben ;

Schlick hadteste Jász-Berénynél Tisza-Füreddel szemben s eléggé közel az eger-pesti országuthoz.

Az 1-ső hadtest induljon délfelé Kecskemétnek, mihelyt a 2-ik hadtest Ceglédre ért.

A poroszló-tiszafüredi átjárás szemmel tartására Mező-Tárkánynál, a megbetegült Schulzig helyett — Lichtenstein herceg hagyatott hátra, a Kriegern és Fiedler dandárokkal s a Montenuovo lovas dandárral, összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság és 24 ágyuval. Február 6-án Liechtenstein megszállta a magyaroktól elhagyott Poroszlót, lerombolta a Cserő patak hidját, s 7-kén aztán Schlicket követve Jász-Berényre indult.

A Ramberg hadosztály, mely a Götz és Jablonowski dandárokból állt, mióta Görgey üldözésének a bányavárosokból végeszakadt, gyenge erejével február 28-ig csendesen maradt Kassán, március 1-jén megindult onnan, a tót népfölkelésre

hagyván a környék csendességben tartását, s március 3-kán Hidas-Németin át megérkezett Miskolcra és Forróra, tehát a pesti országút közelébe·

Mielőtt az 1-ső hadtestet fölváltotta volna a szolnoki utnál a 2-ik, amazt már megtámadták a magyarok.

A bán hadtestéből március első napjaiban a Karger dandár — $3^{1}/_{3}$ zászlóalj, 6 század lovas, 15 ágyu s $1^{1}/_{2}$ század utász — Szolnokon állt; mögötte állt Abonynál az Ottinger dandár 11 század lovassal és 9 ágyuval; 1 század lovas jobb oldalt Nagy-Kőrösre, Czibakháza szemmeltartására küldetett. A Hartlieb hadosztály a Grammont és Rastich (előbb Neustädter) dandárokkal részint Cegléden, részint Pesten állt. A Pálffy dandár, 4 zászlóalj, 2 század lovas és 8 ágyu, március 1-től 3-ig Mohácsról Pestre szállittatott. Ezeket is beszámitva Jellacsics 15 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 56 ágyuval rendelkezett.

Minden aggodalom dacára is a biztosságra sem Szolnoknál, hol a Tisza balpartján egy hidfőt állitottak, sem Cibakházánál nem ügyeltek föl kellő figyelemmel és gonddal az osztrákok.

Damjanics és Vécsey együtt március első napjaiban $14^{2}/_{3}$ zászlóaljat, 17 század lovast és 36 ágyut gyüjtöttek össze Szolnok és Cibakháza környékén. Ámbár az eredetileg rendelt demonstratiónak többé nem volt semmi célja Dembinskinek a Tarna vonaltól a Tisza mögé vonulása óta, hanem ellenparancsot nem kaptak, a mint ez a fönnebb előadott tisza-füredi eseményekből nagyon magmagyarázható, elhatározták tehát, hogy mozdulataikat Szolnok megtámadásával kezdik meg.

Március 2-tól kezdve, Vécsey Török-Szent-Miklóson concentrálta hadosztályát, Damjanich a magáét Cibakházán. Vécsey homlokban támadja meg Szolnokot, Damjanich az osztrákoknak Cibakházáról jobb oldalába nyomul.

Március 4. és 5-ke közti éjjel Damjanich átment Cibakházánál a Tiszán 7 zászlóaljjal, 11 század lovassal és 20 ágyuval s a jobb parton fölfelé Tisza-Várkonyon át Tószegre nyomult, hol csatarendbe állt.

Egy csapatosztályt leküldött Csongrádra, hogy ott menjen át a Tiszán s a jobb parton inditsa meg a népfölkelést.

Vécsey ez éjjel Török-Szent-Miklósról Szandára ment előre, 4 zászlóaljjal, 5 század lovassal és 16 ágyuval, 1 zászlóaljat Vezsenyre küldött, hogy ott kompokon menjen át a Tiszán Damjanich támogatására.

Damjanich 5-én reggel 6 órakor Tószegről Szolnokra indult; előhada nemsokára osztrák őrjáratokra bukkant, kik föllármázták a Karger dandárt, Karger megszállva hagyta a hidfőt és dandárának zömével fölállt a jobb parton, a vasut és a Tisza közötti szögletben, lovassága a jobb szárnyon.

8½ órakor egyszerre támadták meg, Vécsey a hidfőt a balparton és Damjanich Kargert a jobb parton.

Mialatt Damjanich élénken tüzeltetett ágyúival, kiterjesztette balra huszárjait, hogy Kargernak jobb oldalába támadjanak s Karger dandára és Abony közé vessék magukat. Midőn a huszárok eléggé balra huzódtak már, támadást kezdett gyalogságával. Karger Szolnok felé hátrált. Vécsey azonban rövid harc után elfoglalta a hidfőt is, megakadályozta a hid szétrombolását, s ezen át benyomult a városba.

Itt makacs utcaharcra került a dolog; Karger már csak visszavonulását akarta fedezni, melyet, miután a huszárok elvágták Abonytól, kényszerült északi irányban venni. A Zagyva hidjánál, hová most visszahúzúdott, uj harc támadt. Karger, hogy gyalogságának és tüzérségének átmenetét fedezze, lovasságát állitotta a magyarok ellen. Ezt azonban a huszárok a gyalogságra kergették vissza a hidra, hol most rettenetes zűrzavar támadt. Nagy veszteséggel ment át Karger déli 12 órakor a hidon s a Zagyva mögött némileg biztositva volt.

Mihelyt Karger reggel értesült a magyarok közeledéséről, egy mozdonyt egy tiszttel Abonyba inditott, hogy Ottingert tudósitsa arról. Ottinger a tudósitást reggel 8 órakor kapta, rögtön összegyüjtötte 11 század lovasságát és 9 ágyuját, s azon véleményben, hogy Karger Szolnoknál tartani fogja magát, Tószeg felé nyomult elő, hogy Damjanichnak hátába essék. Tószeghez félórányira érkezve, láthatta az ütközetet; Karger már teljes visszavonulásban volt, s a magyarok a vasuti töltésen álltak.

Ottinger most északnak fordult a vasut felé, átment azon s déli 12 órakor fölállt keresztben az abony-szolnoki országuton

Miután Kargertől nem lehetett többé félni, Damjanich Ottinger ellen inditotta lovasságát és tüzérségét, a mi Kargernek visszavonulásában mindenesetre hasznára vált. Ottinger most szintén visszahuzódott Abonyra, üldöztetve a huszároktól, kik utóhadát egy helyütt, hol az út mocsárok közé szorul, megtámadták, 1 emberét megölték, 8-at megsebesitettek és 4 lőszerkocsit elfoglaltak tőle.

Ugyanazon mozdony, mely Ottingernek hirt hozott a magyarok jöveteléről, hirt vitt Hartliebnak is Ceglédre. Ez 3 zászlóaljjal, 1 század lovassal és 15 ágyuval a vasuttól jobbra Törtelre indult, ugyanazon szándékkal mint Ottinger, t. i. Damjanich visszahuzódási vonala ellen müködni. Törtelre érve, meghallotta Karger vereségét s visszavonulását és most Abonyra ment, hol délután 5 órakor Ottingerral egyesült.

Már délután 1 órakor megérkezett Abonyra a 2-dik hadtesttől a Bellegarde lovas dandár is, Windischgrätz hercegnek a hadsereg uj fölállitására vonatkozó parancsai folytán. Szintén igy Karger is ide huzódott estére, miután a Zagyván túl nem üldöztetett.

A Karger dandár március 5-én holtakban és sebesültekben 12 tisztet s 158 embert veszitett, foglyokban 6 tisztet és 375 embert, egészben tehát 18 tisztet s 533 embert. Az Ottingerét is ide számitva, tehát az osztrákok egész vesztesége 560 emberre rug, azonkivül 317 lovat, 5 ágyút, 17 lőszerkocsit s a Karger dandárnak minden pénztárát s podgyászát elvesztették.

A szolnoki ütközet kétségkivül a legfényesebb volt a magyarokra nézve minden eddigiek közt.

A magyarok új hadmüveleti terve; előkészületek ahhoz. A szolnoki ütközet benyomása Windischgrätz hercegre s ennek intézkedései.

Március 9-ig, azon napig, mikor Vetter végleg kineveztetett fővezérré, sajátkép senki sem tudta, ki a fővezér. Görgey és Vetter együtt tanácskoztak új tervek fölött, parancsokat Görgey adott ki.

Az új hadmüveleti terv, mely megállapittatott, lényegileg ugyanazon alapokon nyugodott, melyen az előbbi Dembinski-féle, csakhogy ez alkalommal megforditva, a főtámadásnak kell Cibakházáról és a március 5-én meghóditott Szolnokról kiindulni, ellenben a demonstratiónak kell az eger-pesti országúton történni.

A demonstratióra ez utóbbi országuton a Görgey-féle hadtest lőn kiszemelve; a főtámadásra a 3. hadtest, mely most már Damjanich alatt egyesitetett, mig Vécsey Debrecenbe hivatott, az 1-ső hadtest Klapka alatt és a 2-ik hadtest Répási alatt, melynek azonban egyszersmind a tisza-füredi hidfőt is védni kellett.

Az 1-ső hadtest, már 4-én délnek indult Tisza-Szőllősről s 5-én a szolnoki ütközet után Szandára ért a Tisza balpartján, mialatt a 3-dik hadtest a jobb parton Szolnoknál táborozott. Klapka 5-én Tisza-Füredről hadteste után indult, s Szandánál ismét átvette annak vezérletét. Ő is átment aztán hadtestével a jobb partra. Itt várni akartak, mig Görgey Windischgrätz figyelmét magára vonja.

Ezalatt 6-án az osztrákok elégették a Cserő patak hidját Poroszló mellett s ez által lehetlenné tétetett, hogy Görgey Tisza-Fürednél által menjen, s az eger-pesti országútra jőjjön. — Nagy kerülést kellett tennie Tisza-Füredről Egyeken, Polgáron, Lőkön át Rakamazra, hogy innen Tokajnál az előbbi hid helyére állitott talpakon átkeljen a Tisza jobb partjára, aztán Gesztelynél átmenve a Hernádon, Miskolc felé tovább működjék. Miskolcot nem érhette el március közepe előtt. Előbb tehát nem tehetett demonstratiója hatást az osztrákokra.

Damjanich és Klapka március 6-án értesültek Szolnokon minderről. Ily körülmények közt mitsem használt, hogy a Tisza jobb partján csak várakozó állásban maradjanak; sőt inkább ez figyelmessé tehette az osztrákokat, s ennyiben kárt okozhatott. Március 8. és 9. közti éjjel visszatértek tehát a Tisza balpartjára, s csapatjaikat elszállásolták Török-Szent-Miklós környékén.

Csak március 15-én ért Szolnokra az uj fővezér Vetter tábornok. Kineveztetése semmi esetre sem fogadtatott általános elégültséggel. Damjanich semmit sem akart tudni róla, hanem

Kossuthnak egy levele által könnyen és teljesen rávétette magát. Legkevésbbé volt megelégedve Görgey, sőt annyira ment, a mi józan értelmisége mellett alig látszik hihetőnek, hogy Klapkához ez időben azt irá, a hadtestparancsnokok, fővezér nélkül is elvégezhettek volna mindent elég jól. Nehezen érthető azon nézetek mellett, melyeket kevéssel azelőtt a fővezér állásáról nyilvánitott, kinek, ugymond, absolut kell uralkodnia és alkotmányosan nem lehet. Némileg azonban megnyugtathatta magát Görgey, mivel föladatánál fogva eléggé el volt különitve a fővezértől, tehát az óhajtott önállóság, meglehetős nagy mértékben biztositva volt számára.

Az első, mit Vetter Szolnokra érkezése után tett, az volt, hogy a 2-ik hadtestet, mely most Aulich alatt állt, Szolnoktól délfelé vonta; csak 2 zászlóaljat és 10 ágyút kellett e hadtestnek a tisza-füredi hidfőnél hátrahagyni.

Miután a szolnoki hid, Damjanich visszavonulása után leégett, a főhaderőnek Cibakházánál kellett a Tisza jobb partjára átmenni, oda vonatott tehát le; március 18-án aztán átment itt az 1-ső és a 3-ik hadtest a folyón; 19-én Aulich is megjött a 2-ik hadtesttel s ugyanaz nap Vetter az egész hadsereggel Nagy-Kőrös ellen előrenyomult.

Lássuk most, mi történt ez időközben az osztrákoknál.

Windischgrätz hercegre a március 5-ki szolnoki ütközet hire, melyet 6-án kapott, szerfölött leverő benyomást tett, oly nagyon, hogy bátran mondhathni, miként ha a magyarok szolnoki demonstratiója néhány nappal február 26-ka előtt történik, ugy a magyar főhaderő bizonyosan megnyeri a kápolnai csatát, az út nyitva áll neki Pestre, s hogy mi történik az osztrák hadsereggel, arról csak annyit mondhatni, hogy semmiesetre valami jó dolog nem lett volna az.

Windischgrätz 6-án parancsolá, hogy csaknem az egész hadsereg öszpontositassék a jobb szárnyra. Wrbna és Schlick siessenek a leggyorsabban Ceglédre; a Deym és Perger dandárok 7-én jöjjenek Jász-Berénybe. Ramberg utasitatott, hogy Kápolnán és Árokszálláson át szintén Jász-Berénybe induljon. Jellacsics Wrbna által támogatva igyekezzék a csorbát helyreütni, mit Karger dandára szenvedett; Kecskemét tájékát illetőleg azzal

vigasztaltatott, hogy biztosan tudják, miszerint ott nincs semmi magyar. Mint a március 3-ki rendeletek által már meg volt határozva, Jellacsícsnak Kecskemétnél kellett volna állást foglalni.

Mialatt a concentrálásra célzó mozdulatok folyamatban valának, Damjanich és Klapka, mint láttuk, a 8-ka és 9-ke közti éjjel Szolnoknál visszamentek a Tisza balpartjára, s elégették a szolnoki hidat, ugy, hogy e pillanatban semmi alkalom nem kinálkozott többé szándékolt megsemmisitésükre, hacsak komoly támadást nem akartak a folyón átkeléssel Szolnoknál vagy Cibakházánál megkisérteni. Ennyire azonban nem terjedtek Windischgrätz herceg aspirátiói; hanem azért folytatta a concentrálást délfelé, miután biztosan hitte, hogy most innen Cibakházáról és Szolnokról fog történni az ellenség főtámadása.

Ennek következtében március 12-én az 1-ső hadtest Kecskemétnél, a 2-ik Nagy-Kőrösnél és Buda-Pestnél, a Schlick-féle, most 3-ik hadtest Ceglédnél állt. A Ramberg hadosztály a felső Tisza szemmel tartására rendeltetett, s március 11-én utasitatott, hogy Jász-Berényről induljon Hevesre s különösen Poroszló ellen küldjön portyázó csapatokat.

Hanem egészen biztos még sem tudott lenni Windischgrätz herceg a felől, hogy a főtámadás csakugyan délről történik, s folyvást gyötörte azon lehetőség, hogy a magyarok őt délen mégis bolonddá tehetik, mialatt egyszerre mint a villám törhetnek elő Gyöngyösön át Pest felé.

Március 12-én a hadsereg uj végleges beosztást kapott:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt föloszlott a Hartlieb hadosztályra, a Grammont és Rastich dandárokkal, a Schulzig hadosztály a Kleinberger (előbb Karger) és Dietrich dandárokkal, az Ottinger hadosztály a Sedelmayer és Sternberg dandárokkal.

A 2-ik hadtest Wrbna alatt Nagy-Kőrösnél csak a Csorich hadosztály (Wyss és Colloredo dandárok) s a Bellegarde lovas dandárral a Schwarzenberg hadosztályból rendelkezhetett; e hadosztály másik két dandára — Schütte és Liebler — Buda-Pesten és Esztergomban voltak helyőrségen.

A 3-ik hadtest Schlick alatt most már a Lobkowitz hadosztályból állt a Kriegern és Pergen dandárokkal s a Lichtenstein Ferenc hadosztályból a Fiedler és Parrot dandárokkal.

Az egész hadsereg a gyönge Ramberg hadosztályt is beleszámitva legfölebb 47,000 emberre ment.*)

A mozdulatok rettenetes lassusága mellett, mely okozta, hogy alig foglaltak el egy állást, a körülmények, melyekre az alapitatott és számitva volt, már ismét egészen megváltoztak, s a kiválólag védelmi állás mellett, melyet elfoglalni Windischgrätz herceg szükségesnek vélt, nem látszik épen csodálatraméltónak a herceg főhadiszállásán mindinkább világosabban nyilvánuló gyámoltalanság. A hajlam a lázadókat megsemmisitő támadó eljárásra bizonyára nem hiányzott és Windischgrätz herceg okvetlen teljesitette volna is azt, ha lehetséges lett volna a magyar hadsereget egy reggelire Pesten megenni. Miután azonban ez nem ment, tehát kiválólag előtérbe lépett a szintén meglevő hajlam, hogy minden positiv cselekvés gondolatának egy sereg nehézséget támaszszon ellene.

A nagyszerü decemberi diadalremények, hogy majd egy Pestig tartó diszmenettel az egész hadjárat be lesz fejezve, rég oda voltak; az osztrákok hosszu veszteglése és a tavaszi idő mindenütt fölkelő csoportokat állitott talpra, s a hol ez nem volt lehetséges, legalább fölelevenitette a passiv ellenállást, mely a sereg élelmezését nehezitette, s Windischgrätz herceg rendőri szellemét örökös szétforgácsoló csapatküldésekre ösztönözte. Igy azon óhajtásnak, hogy valami döntőt cselekedjenek, mindig minden úton már az első lépésnél ellene jött azon aggodalom, hogy erőtlenek arra s részint tisztán védelmi tervekre vezetett vissza, részint azon reményben, hogy itt vagy ott erősitéseket kaphatnak, a tervek szüntelen változtatására.

A hadtestparancsnokok, kik nem érezték magukat erős kéz által visszatartva, kik nem helyeztek valami különös bizalmat a fővezér vezetésébe, majd eltéréseket engedtek meg maguknak a kapott parancsoktól saját felelőségökre, majd egyen-

*) Lásd a C) alatti mellékletet e szakasz végén.

ként vagy kettőnként összebeszélés szerint javaslatokat tettek, hogy most ezt vagy amazt a hadműveletet kellene elővenni. Windischgrätz herceg semmi esetre sem lépett föl kellő szigorral e túlkapások ellen. A helyett, hogy parancsolt volna, az ily javaslatokra adott válaszaiban még igyekezett magát i g a z o l n i, s kimutatni, hogy hiszen ő már régen elrendelte azt mind, a mit kivánnak tőle, mint azt meg is láthatnák, ha oly szivesek akarnának lenni, e l o l v a s n i az ő rendelkezéseit. E rendelkezések természetesen többnyire alig voltak rendelkezésnek nevezhetők. Távol attól, hogy határozott utasitásokat foglaltak volna magukban, inkább úgy lehetett azokat tekinteni, mint iskolai munkálatokat valamely taktikai és strategiai feladvány fölött; halommal volt benne a theoretikus okoskodás minden lehető dolog felől, a mi csak t ö r t é n h e t i k, de semmi határozott parancs, hogy mi t ö r t é n j é k; s nagyon fontos dolgok, melyeket katekorigus módon kellett volna felülről megparancsolni, gyakran a hadtestparancsnokok megegyezésére bizattak, kiknek össze kellett működniök, a mi aztán a hadtest parancsnokok szerénytelen maguktartására nézve legalább némi mentséget nyújt.

Nem a magyarok és a vörösek, hanem oly emberek, kik Windischgrätz herceget aristokratikus érzűletben és osztrák loyalitásban fölülmulták, vetik szemére, hogy Budapesten udvart alakitott magának, magyarokkal vette körűl magát, e körben igen jól, sőt kedélyesen és otthonosan érezte magát. Ama vágy, mely őt folytonosan visszavonta Pestre, mihelyt csak egy lépésnyire kiment, s mely aztán legnagyobb mértékben engedékenynyé tette, hol arról volt szó, hogy a hadtestparancsnokokra hagyja a működést, mit tulajdonkép neki magának kellett volna vezetni, megerősiti ez állitást. A helyett, hogy cselekedett volna, végre már csak panaszkodott a herceg : minden nehézség fölött melyre akadt, alvezérei engedetlensége fölött, a könnyű lovasság hiánya fölött hadseregénél, holott Olaszországban, hol kevéssé használható, tömegesen van.

Mi ez utóbbi pontot illeti, természetesen nem teljesült a remény, melyet kezdetben tápláltak, hogy a huszárok az első lépésnél, mit az osztrákok magyar földön tesznek, ezredenként

átmennek hozzájuk s ily módon kipótolják a hiányzó könnyű lovasságot.

A gyöngeség érzete, mely mindig előlépett, mihelyt az osztrákok valami döntő lépésre határozták magukat, azon időben, midőn a herceg Szolnok és Cibakháza felől várta a magyarok főtámadását s ennek következtén hadseregét dél felé inditotta, ismét azon eszmére vezetett, melyet már februárban szándékoztak létesitni, hogy t. i. a főhadsereg működéseit összefüggésbe hozzák a szerbekével s március 8-án kelt parancs által Todorovics tábornok utasitatott, hogy a mennyire lehet Szabadkán, Halason és Vadkerten át egyesűljön a bánnal. Ez utóbbiban erre föltámadt a honvágy, „a vágy le dél felé", mely lassanként rögeszméjévé vált s a legközelebbi hetekben még sok bajt okozott.

A szerbekkeli összeköttetésből egyelőre mi sem lett s alapos okok miatt misem lehetett, mint azt a későbbi elbeszélés világosan fogja mutatni.

Egy úgynevezett rendelkezésben március 14-én kifejtette most Windischgrätz herceg nézeteit a fölött, hogy mi történjék legközelebb.

Az illető rendelkezés positiv tartalma következőkbe foglalható össze.

Történjék egy nagyszerű kémszemle a Tiszán való átmenet alakjában, hogy az által a magyarokat valódi szándékaik leleplezésére kényszeritsék, és pedig az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Alpárnál, a 3-ik hadtest Schlick alatt Szolnoknál menjen át a Tisza bal partjára; az előbbi azonban az átmenet után, hogy a 3-ik hadtesttel összeköttetésbe lépjen, forduljon észak felé. A 2-ik hadtest Wrbna alatt, azaz ennek rendelkezhető csapatai t. i. a Csorich hadosztály s a Bellegarde dandár maradjanak a jobb parton Alpár és Cibakháza közt Nagy-Körös előtt mint tartalék.

A folyón átmenve Szolnoknál és Cibakházánál erős hidfők állitassanak föl, hogy ily módon a Tiszát az osztrákok számára hadműveleti alapul átalakitsák. A támadó eljárás Debrecen ellen azonban ez új hadműveleti alapból csak azon esetben folytattassék, ha valóban meggyőződtek, hogy itt a magyarok

főhadereje áll ellenök. Máskép ezalatt a magyar haderő Poroszlónál átkelhetne a jobb partra, s ezáltal nagyon kellemetlen helyzetbe hozhatná az osztrák hadsereget. Ramberg maradjon Hevesen.

Nagyon könnyen fölismerhető, hogy e terv semmi követelménynek nem felel meg, mit egy támadó tervhez kötni kell. Mig egy ily támadó tervnek az ellenséget saját müködésünktől függő helyzetbe kell hozni s ezáltal biztosságunkról kezeskednie kell, mihez mindenek előtt az előrehaladás határozottsága s gyorsasága tartozik, Windischgrätz herceg itt megforditva az ellenségtől tette függővé magát; saját biztosságát nem a megkezdés s a kivitel gyorsaságában kereste, hanem épen a tapogatózás lassuságában s az óvatosságban, mely meg fogja engedni neki, hogy annál könnyebben tehessen egy lépést visszafelé, mely azonban az ellenségnek annál inkább megengedte, hogy az egész tervet meghiúsitsa.

Nem szükséges többet tudni, hogy a legnagyobb valószinűséggel előreláthassa az ember, hogy vagy meg sem kezdődik e terv kivitele, vagy a kivitel az első lépésnél megakad.

Windischgrätz, hogy az egészet megkoronázza, e fontos pillanatban ismét Pesten ült, oda hivta Wrbnát is, a bánra bizta a terv kivitelét s alárendelte Schlicket.

15-én Damjanichnak egy levelét fogták el osztrák portyázók, melyből kiderülni látszott, hogy a magyar főhaderő még is csak az eger-pesti országúton fog föllépni. Ha már úgyis minden szellő mint valami ingatag nádat hajlitgatta Windischgrätz herceg hadvezetését, e bajt még növelte az ellenség felőli biztos hirek teljes hiánya. A kémekbeni hiány örökös panasza az osztrák tábornokoknak. Hogy Magyarország Ausztria ellen föl volt izgatva, hogy kémeket nehéz volt találni az osztrákoknak, az csekély mentség. Mert oly egységes még sem volt a magyar nép, hogy az osztrákok egyetlen használható kémet sem találtak volna, — s oly viszonyok közt is, hol e mentség egyáltalán nem használható, teljesen hiányzott az osztrák hadseregeknél az ellenség felőli pontos tudosítás. Bizonyára nem hibázunk, ha e jelenség főokait először is abban keressük, hogy az osztrák tábornokokra nézve sajátkép misem létezik, a mi a rendes szol-

gálati schematismus határain kivül fekszik, hogy erre nem gondolnak előbb, mint mikor már késő, vagy úgy szólva, méltóságuk alattinak tartják arra gondolni; továbbá okozza ezt a nagyon is roszul alkalmazott takarékosság. A franciák e tekintetben épen ellentétei az osztrákoknak s valóban nem is hiányzott náluk sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt is, soha az ellenségről pontos tudósitás.

A dolgok ily állása mellett Damjanics tábornok levele, mely 13-ról kelt, rögtön oly benyomást tett Windischgrätz hercegre s oly fontosságot nyert szemeiben, milyet sohasem lett volna szabad nyernie.

Windischgrätz azonnal utasitotta a bánt, hogy a 2-ik hadtestet ne vonja Nagy-Körösről előre a Tisza felé, hanem inkább készüljön szükségesetén Ramberget támogatni; intette továbbá sürgetőleg a bánt, hogy az Alpár és Szolnoknál való átmenet után semmi áron tovább ne nyomuljon Debrecen ellen, mielőtt bizonyosságot nem nyert, hogy a magyarok főhadereje áll előtte. Ramberg szorgalmasan vigyázzon a magyarok minden mozdulatára.

Ez utasitások és intések március 16-án küldettek el. Ugyanaz nap arra figyelmeztette a bán a herceget, hogy az átjáratok Cibakházánál és Alpárnál, melyeket használnia kellett volna, nem lesznek célszerüek, s közlé, hogy a helyett egész erejével Szolnoknál szándékozik átmenni. Todorovics közreműködésére, mely főleg az alsó tiszai átjáratok használására ösztönözhetett volna, a nélkül sem lehet számitni, miután ez szerb segélycsapatait nem rég elbocsátotta s igy csak 7 zászlóaljjal s 1900 lovassal, összesen alig 8000 emberrel rendelkezik.

Windischgrätz kijelentette, hogy beléegyez abba, miszerint a bán Szolnoknál menjen át a Tiszán, ámbár úgy látszik neki, hogy e mellett a meglepetés s az oldalműködés elvész. Hanem alig adta meg ez engedményt, Jellacsics már ismét előállt egy ujabb követeléssel: Windischgrätz legalább rendelje még alá a Ramberg hadosztályt, mert máskép nagyon gyenge arra, hogy a Tiszán átmehessen. Más nem marad igy neki hátra, minthogy Szegedre lemenjen, Todorovicsot ott magához vegye s aztán ezzel egyesülten Nagy-Váradon át nyomuljon Debrecen ellen.

Meg kell vallani, hogy ritkán gondoltatott ki oktalanabb eszme. Tehát, hogy 7000 embert magához kapcsoljon, Jellacsics a hadsereg nagyobb felét le akarta vinni egész Szegedre, hogy onnan aztán isten tudja mikor újra feljöjjön észak felé. Hogy Windischgrätz a hadsereg kissebb felével teljesen zsákmányul esik a felső és közép Tiszánál nagyban túlnyomó magyaroknak, és hogy ezek kellő időt nyernek Windischgrätzcel tetszés szerint elbánni, azt mindenki beláthatja.

A dolgot végre Windischgrätz herceg maga is megsokalta, s rászánta magát, hogy saját magas személyében megtegye a hosszú vasúti utazást Ceglédig, hogy a bánnal alkudozzék. Alkudozni a legillőbb szó e sajátságos eljárásra, melyet egy fővezér alvezére irányában alkalmazott.

18-án kellett volna a hadműveleteknek a tiszai átmenetet illetőleg megkezdődni. Az 1-ső hadtest ezen nap Kecskemét előtt összegyült, 19-én Nagy-Körös előtt.

Március 19-én, mint láttuk, Vetter a magyar főhadsereggel útban volt Cibakházáról Nagy-Körösre. Rendkivül kellemetlen idő volt, erős hózivatar, az utak a Tisza lapályán feneketlenek valának. Ekkor hozák a kémek azon hirt, hogy Nagy-Körös és Cegléd közt 60,000 osztrák van concentrálva.

Most Damjanich és Aulich, főleg az előbbi, az út tovább folytatása ellen nyilatkoztak. Az osztrákok concentrálása Nagy-Kőrösön, úgymond Damjanich, bizonyitja, hogy a magyarok terve el van árulva vagy hogy az osztrákok átlátták azt; minden előnye tehát e tervnek elveszett. Azonkivül a legújabb hirek szerint, a mint valóban úgy is volt, Görgey már lefelé nyomul Miskolcról a Tarna s a pesti nagy országút felé; az ő ótalma alatt a főhadsereg most átmehet a Tiszán á rövidebb úton Tiszafüreden és Poroszlón át. Ez mindenesetre célszerűbb lesz; azonban a cibakházai mozdulat azért nem volt hiábavaló; Windischgrätz még mindig itt fogja várni a főtámadást s végtelen fog csodálkozni, ha ez most egészen más oldalról jön.

Damjanich tehát, kihez Aulich is csatlakozott, a Tisza bal partjára való visszavonulás mellett szavazott. Vetter némi ellenkezés után, mely főleg azon alapult, hogy mily káros a terveket gyakran változtatni s cél nélkül ide oda járni, engedett elő-

terjesztéseiknek s 20. és 21-én visszavezette a hadsereget a Tisza bal partjára. 22-én az 1-ső és 3-ik hadtest Török-Sz.-Miklós táján szállásolta el magát, a 2-ik hadtest Mező-Túron a Berettyó mellett.

Kossuth, ki ide jött a hadsereghez, vigasztalhatlan volt a fölött, hogy ismét semmi sem lett a támadó eljárásból s csak nehezen hagyta magát rábeszélni, hogy a visszavonulással a jobb részt választották. A katonák hangulata sem volt valami örvendetes; a tábornokok minden kigondolható módon igyekeztek azt emelni s fölhasználták erre mindenekelőtt a diadalhireket, melyek épen Erdélyből érkeztek Bemtől.

Most Török-Sz.-Miklóson megállapitották az új hadműveleti tervet, melyhez minden körülmény közt szilárdul fognak ragaszkodni.

Igen egyszerű volt ez: Vetter vezesse az 1., 2., és 3-ik hadtestet Tiszafüredre, itt menjen át a Tiszán, a Gyöngyösről Pestre vivő nagy országúton egyesüljön a 7-ik hadtesttel s aztán összes erővel a főváros felé nyomuljon s verjen le mindent maga előtt, a mi útjába áll.

Az Asboth tartalék-hadosztály Ujvárosról vonuljon le Szolnok és Cibakházára, a helyőrségeket erősitse meg ott s demonstratiók által hitesse el a bánnal, hogy még mindig a magyar főhadsereg áll ott szemben vele. Az Asboth hadosztály 3 zászlóaljból, 3 század lovasból és 2 ütegből állt.

Elmulasztjuk e szakasznál közbeszúrni a mellék harctéreken történt eseményeket s csak később fogjuk elmondani, miután a főharctéreni események most már oly döntő befolyást nyernek, hogy mellettük egy időre minden egyéb elenyészik.

A)

Windischgrätz herceg főhadseregének 2-ik hadteste gróf Wrbna altbnagy alatt 1849. február 23-án s a következő napokban.

Csorich altbnagy hadosztálya.

1. dandár. Wyss vezérőrnagy: 2-ik vadász zászlóalj, 1-ső zászlóalj a 29. számu Schőnhals gyalogezredből,

3-ik zászlóalj az 56. számu Fürstenwärther gyalogságból, 1-ső landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden gyalogságból, 1 század Kress chevaux legers, a 2. számu lovas üteg, a 15. számu $^1/_2$ röppentyü üteg.

2. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy: 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az 58. sz. István főherceg gyalog ezredből, 1-ső landwehr zászlóalj Paumgartten (4 század), 1 század Kress chevaux legers, a 8. számu 6 fontos üteg, a 15 számu $^1/_2$ röppentyü üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 3. számu 12 fontos, a 10. és 11. számu 6 fontos ütegek.

Schwarzenberg Edmund herceg altbnagy hadosztálya.

1. dandár. Dietrich vezérőrnagy: 2-ik zászlóalj a 13. számu Wimpffen gyalogezredből, összegyüjtött Eckert zászlóalj, 4-ik zászlóalj a varasd-kőrösi határőrezredből (e 3 zászlóalj mindegyike csak 4 századból állt), 3 század a 2-ik báni ezred 4-ik zászlóaljából, $1^1/_2$ üteg.

2. dandár. Schütte vezérőrnagy: a Rattay és Richter gránátos zászlóaljak, 1 üteg.

3. dandár. Bellegarde vezérőrnagy: 4 század az 5. számu Auersperg Max vértes ezredből, 5 század az 1. számu Civallart dzsidás ezredből, 2 század János főherceg dragonyos, a 4. számu lovas üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: $1^1/_2$ üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 6 üteg.

Összesen $13^1/_2$ zászlóalj, 13 század lovasság, 102 ágyu, azaz a tüzéreket is beleértve mintegy 15,000 ember.

A Schlick féle hadtest ereje ez időben kiviláglik a harmadik szakaszhoz tartozó **B.** mellékletből, — 12,000—13,000 ember.

B)

Azon magyar hadtestek létszáma és összetétele, melyek Dembinski altábornagy alatt egészen vagy részben résztvettek a kápolnai ütközetben febr. 26. s 27.

Első hadtest, Klapka ezredes alatt.					
1. hadosztály,	Desewffy,	4½ zászlóalj,	5 század lovas,	16 ágyu.	
2. „	Máriássy,	5 „	6 „	16 „	
3. „	Schulz,	3½ „	1 „	8 „	
Második hadtest, Répásy ezredes alatt.					
1. hadosztály,	Szekulics,	4 zászlóalj,	4 század lovas,	16 ágyu.	
2. „	Hertelendi,	4 „	4 „	16 „	
Hetedik hadtest, Görgey tábornok alatt.					
1. hadosztály,	Pöltenberg,	3 zászlóalj,	8 század lovas,	16 ágyu.	
2. „	Aulich,	3 „	8 „	16 „	
3. „	Guyon,	4 „	2 „	12 „	
4. „	Kmety,	5 „	6 „	16 „	
és Weissel hadoszlopa		1 „	— „	4 „	

Összesen 37 zászlóalj, 44 század lovasság, s 136 ágyu, azaz 800 embert számitva egy zászlóaljra, 120 egy lovas századra s 20-at egy-egy ágyura, 37—38,000 ember.

C)

Windischgrätz seregének beosztása március 12-én.

1. hadtest Jellacsics altbnagy alatt.

Hartlieb hadosztálya:

1. dandár. Grammont vezérőrnagy : az 5-ik vadász zászlóalj, 3-ik zászlóalj likkai, 2-ik zászlóalj gradiskai határőr, a 6. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Rastich vezérőrnagy: 1. és 2-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini határőr, 4 század az 1-ső báni ezred 3-ik zászlóaljából, az 1. számu 6 fontos üteg.

Schulzig hadosztálya:

1. dandár. Kleinberger vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 2-ik brodi határőr zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 3. számu Károly fhceg gyalogezredből, az 5. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Dietrich vezérőrnagy: 4-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 4-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, az összeállitott Eckert zászlóalj, 2-ik zászlóalj szluini határőr (mindegyik zászlóaljban csak 4 század), az 1. számu szlavoniai 6 fontos gyalog üteg.

Ottinger hadosztálya:

1. dandár. Sedelmayer ezredes: Wallmoden 6. számu és Hardegg 7. sz. vértes ezredek (12 század), a 10. számu lovas üteg.
2. dandár. Sternberg ezredes: az 1. sz. Ferenc József császár dragonyosok (6 század), 2 század a szász király 3. számu vértes ezredből, 6 század banderialis huszár, az 5. számu lovas üteg.

A hadtest tartalék tűzérsége: a 2. számu 6 fontos gyalog üteg, a 9. számu lovas üteg, a 2. számu szlavoniai fél lovas üteg, a 16. sz. röppentyű üteg, az 1. és 2. számu 12 fontos ütegek, a 13. sz. utász század.

Egészben 14 zászlóalj, 26 század lovasság, 69 ágyu, 1 utász század, azaz mintegy 15,0C0 e.

2 ik hadtest gróf Wrbna altbnagy alatt.

Csorich hadosztálya:

1. dandár. Wyss vezérőrnagy: 4 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärther gyalogezredből, 1. zászlóalj a 29. sz. Schönhals gyalogságból, 1. landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden ezredből, a 2. számu lovas üteg.
2. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy: 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az István fhg ezredből (58. sz.), 1. landwehr zászlóalj a 21. számu Paumgartten gyalogságból (4 század), a 8. számu 6 fontos üteg.

Schwarzenberg Edmund herceg hadosztálya:

1. dandár. Schütte vezérőrnagy (esztergomi és budai helyőrség) a Fischer, Richter és Bitermann gránátos zászlóaljak, a 12. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Liebler vezérőrnagy (Budapesten) a Schneider, Martini és Rattay gránátos zászlóaljak, 4-ik zászlóalj a 17. számu (Hohenlohe) gyalog ezredből (4 század csak), a 13. számu 6 fontos üteg.
3. dandár. Bellegarde vezérőrnagy: Auersperg vértesek, 4 század János fhg dragonyos, 5 század Civallart dzsidás, a 4. sz. lovas üteg.

A hadtest tartalék tűzérsége: a 10. és 11. sz. 6 fontos ütegek, a 6. sz. $^1/_2$ lovas üteg, a 15. sz. röppentyű üteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos ütegek, a 8. számu utász század.

Egészben 15 zászlóalj, 15 század lovasság, 63 ágyu s 1 utász század, azaz mintegy 14,000 e.

3-ik hadtest gróf Schlick altbnagy alatt.

Lobkowitz herceg hadosztálya:

1. dandár. Kriegern vezérőrnagy: 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 1-ső zászlóalj a 12. számu (Vilmos fhg) ezredből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számu Parma ezredből, 3-ik zászlóalj a 30. sz. Nugent ezredből, a 36. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Pergen vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3 ik zászlóalj a 40. számu Kudelka, 2-ik zászlóalj a 28. számu Latour (később Benedek) gyalogezredekből, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Liechtenstein Ferenc herceg hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj István fhg, 1-ső zászlóalj ottochani határőr, 2 ik zászlóalj a 9. sz. Hartmann, 3-ik zászlóalj a 10. sz. Mazzuchelli gyalogezredből, a 3. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Parrot vezérőrnagy: a 8. számu Károly porosz herceg vértesek (6 század), 2 század a 2. sz. Sustenau vértes ezredből, 4 század császár chevaux

legers, 3 század Kress chevaux legers, a 3. sz. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle 6 fontos üteg, a 11. sz. galliciai röppentyű üteg, a 12. sz. ½ röppentyű üteg, az 5. és 11. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen 12⅓ zászlóalj, 15 század lovasság, 51 ágyu, azaz körülbelül 11,000 e.

Főtartalék tüzérség: a 4. számu 6 fontos üteg, az 1., 7., 8., 11. sz. lovas ütegek, a 13., 17., 23. sz. röppentyű ütegek, a 6., 7., és 8. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen 11 üteg mintegy 2500 emberrel. Hanem ez ütegekből csak 6½ volt a hadseregnél; a többi 4½ Esztergomban, Győrött és Simunich hadtesténél Komáromnál.

Utász kar: 6 század 10 fölszerelt s egy föl nem szerelt hidkészlettel, egy század ezek közül Simunichhoz volt beosztva.

Továbbá a hadsereghez számitandók:

a Simunich hadosztály Komárom előtt;

a Ramberg hadosztály a Götz és Jablonowski dandárokkal (l. a harmadik szakasz mellékleteit).

Hatodik szakasz.

A magyarok szerencsés támadó föllépésétől kezdve Komárom várának teljes fölmentéseig.

1849 március végétől april végéig.

A Görgeyféle hadtest elönyomulása a Tarnához.

Görgeynek Tiszafüredről Tokajra indulásakor március 8-kán mintegy 19,000 embere volt a Gáspár, Kmety és Pöltenberg hadosztályokban s a főhadiszállás hadoszlopában; Tokajra érve, egy erős csapatosztályt a tisza-füredi átjárás fedezésére kellett innen küldenie. Gesztelyre ment aztán, hol a Hernádon már előre hidat veretett, s innen 16-án Miskolcra ért. Itt hallotta meg először hirét a március 4-ki octroyált osztrák alkotmánynak, s föltehető, hogy ez egy időre elfeledtette vele magyar királyi érzelmeit s hajlandóvá tette föltétlenül küzdeni Ausztria ellen. Némely dolgok a legközelebbi hetekben, ily módon könynyen érthetővé válnak.

Miskolcról Görgey aztán Kassára inditotta Benickyt 500 emberrel, hogy a tót népfölkelést, melyet Ramberg elvonulása után ott visszahagyott, kergesse szét. Valami 15000 embere maradt még, kikkel a következő napokban délfelé indult. Március 18-kán a Gáspár hadosztály Puszta-Szikszóra ért (Maklár mellett, össze nem tévesztendő a Miskolc mellettivel), a Kmety és Pöltenberg hadosztályok Szihalomra és Mező-Kövesdre értek. Itt értesült arról, hogy a legközelebbi osztrák hadtest, melylyel dolga lesz, a Ramberg hadosztály, Hevesnél áll. Most mindjárt föl akarta keresni Görgey Ramberget, s 20-kán 2 hadoszloppal Erdő-Telekre és Besenyőre indult.

Ramberg 18-kán hallotta meg egy kémtől Görgey közeledését s 19-én értesítette arról Windischgrätzet, mire ez a Csorich hadosztálynak parancsot adott, hogy Nagy-Kőrösről nyomuljon észak felé Jász-Berényre, Ramberg támogatására. Igy gyöngittettek meg tehát mindjárt a csapatok, melyek Szolnoknál a Tiszán átmenetre valának szánva.

Mikor aztán 20-kán Görgey Besenyőről s Erdő-Telekről

délnek nyomult, Ramberg haladék nélkül visszahuzódott Jász-Apáthira, főleg miután ama hamis hir érkezett hozzá, hogy Klapka is 15000 emberrel jön ellene.

Ramberg jelentéstétele e hirek felől Windischgrätz herceget rögtön kiverte minden támadó gondolataiból s most már Pest fedezésére gondolt. E végből Ramberg utasíttatott, hogy Jász-Apáthiról Árok-Szálláson át induljon Hatvanra a nagy pesti országúthoz; szintén Hatvanra jöjjenek Csorich Jász-Berényről és Schlick Ceglédről. Jellacsics ellenben az első hadtesttel hagyja el a nagy-körösi állást, menjen Czeglédre, összpontosítsa itt magát a szolnoki vasútnál s tartsa szemmel a szolnoki s cibakházai átjáratokat. Egy zászlóalj a pesti helyőrségből, 4 század lovassal és 24 ágyúval rögtön előre küldetett Hatvanra, hogy a délről s keletről oda irányzott csapatokhoz csatlakozzék.

Miután Ramberg Görgey közeledtére visszavonult, ez utóbbi fölöslegesnek tartotta még tovább menni délfelé és inkább arra határozta magát, hogy visszafordul a nagy pesti országútra s Hatvan ellen demonstrál, hogy igy annál biztosabban s annál több osztrák csapatot elvonhasson délről.

Ezt természetesen azon véleményben tette, hogy még most is áll azon terv, miszerint Vetter főhadserege Cibakházán, Nagy-Körösön, Nagy-Kátán át fog Pest felé nyomulni. Hanem 22-kén azon tudósitást kapta, hogy e tervvel fölhagytak, hogy a főhadsereg a legközelebbi napokban Tiszafürednél átjön a Tisza jobb partjára s hogy Görgey fedezze ez átjövetelt, állást foglalva Erdő-Teleknél és Besenyőnél.

E szerint cselekedett tehát. Hanem alig szükséges mondanunk, hogy Görgey szerfölött elégületlen volt, hogy ismét nem vitetett ki a hadműveletiterv s nagyon hajlandó volt Vetter hadvezéri képességén majdnem még inkább kétkedni mint a Dembinskíén.

Mivelhogy Görgey most egyelőre mitsem tőn, szünet állt be a hadműveletekbe s Ramberg értesité erről Windischgrätzet.

A magyar főhaderő concentrálása. Windischgrätz herceg gondolatai és tervei március utolsó napjaiban.

Március 23-án megindult Vetter az 1-ső, 2-dik és 3-dik hadtesttel Török-Szent-Miklós és Mezőtúr tájékáról és serege élével március 25-én Tiszafüredre ért. Itt ugyancsak 25-én még megkezdte a Tiszán való átmenetet a 2-ik hadtest, 26-kán követte a 3-ik és 27-én az 1-ső hadtest. 28-án tehát a magyarok egész hadserege a Tisza jobb partján volt Kápolna és Poroszló közt concentrálva. Kápolnát Görgey, mint szintén a Tarna vonalat alább Bodnál, már 27-én megszállta.

Ramberg utóbbi jelentéstételére, hogy Görgey csendesen megállt, sőt részben vissza is vonult Eger felé, Windischgrätz herceg mindenféle új gondolatoktól hányatott ide-oda, csak azon egy gondolat nem jutott eszébe, hogy egyszer már erélyesen szedje össze egész haderejét s menjen neki az ellenségnek, mely előtte áll, hogy egyszer végre szembe nézzen vele s az álmodozásokból és tétovázásokból kibontakozzék.

Görgey magatartása, Windischgrätz herceg előtt ez világosnak látszék, azt mutatja, hogy Görgey nincs valami döntő csapásra szánva, hanem csak demonstrátióra, hogy csak eltakarni akar valamit.

De valjon mi ez a valami? Valjon mi úton törnek elő majd a magyarok?

Semmi esetre nem a pesti nagy országúton, mert hiszen ott áll Görgey, ki csak eltakarásra van szánva.

Két mód van tehát még hátra: vagy egy nagy csapást szándékoznak tenni a magyarok a bán ellen, miután az osztrák főhaderőt északra csalták az eger-pesti országútra, vagy Losoncon át akarnak egy nagy csapást kivinni a most már komolyan ostromolt Komárom fölmentésére, mialatt e vonaltól délnek az eger pesti országútra csalják az osztrák fő haderőt.

Csodálatos, hogy az osztrákok Vetternek egész átmenetéről Cibakházánál a Tiszán, mely március 18. és 19-én történt,

legkisebbet sem vettek észre; az egész do'got csak március 21-én hallották meg, mikor tehát Vetter már ismét vissza ment a Tisza bal partjára.

Asboth, ki Cibakházáról nagy ügyességgel demonstrált, a bánt s ez által Windischgrätzet azon hitben erősitette meg, hogy még itt áll az egész magyar főhaderő készen egy újabb átmenetre. E szerint úgy látszott, Jellacsics van áldozatul kiszemelve; más részről azonban a Görgey féle csapatoknak Maklárról Egerbe nyomulása azt gyanitatta, hogy végre talán Simunich Komárom előtt szemeltetett ki áldozatul.

Windischgrätz herceg tehát mindkét lehetőségre nézve biztositni akarta magát s 22-én ismét megváltoztatta a 20-án kiadott parancsokat, melyek szerint a hadsereg Hatvannál concentráltatott volna.

Jellacsics maradjon Ceglédeu, hová már 21-én megérkezett s honnan a Rastich dandárt, 3 lovas századdal megerősitve, Abonyra előre tolta; Hatvannál csak a Csorich hadosztály fog concentráltatni; Rambergnek ellenben Vácra kell indulni, Schlick pedig állást foglal Jász-Berénynél Cegléd és Hatvan közt, hogy a körülmények szerint vagy az egyik vagy a másik pontra vonathassék. E fölállitásnak március 24-én be kellett fejeztetni. A Hatvannál concentrált csapatok nemcsak közvetlen fedték a pesti nagy országútat, hanem Vácra is lehetett őket vonni s Ramberggel egyesitve Losoncra inditni azon magyar hadtest ellen, mely ez úton a hegyek közt Komárom fölmentésére akarna menni.

A Komárom fölmentését illető aggodalmak egyébbként nem voltak ujak Windischgrätz hercegnél s e végből már előbb parancsot adott egy csapatosztálynak, mely Almásy ezredes alatt Besztercebányánál állt — 1 század lovas, 2 század gyalog — hogy induljon Losoncra; most még 1 zászlóalj 2 ágyúval Zagitcek ezredes alatt Vácról szintén oda küldetett. Mindkettőnek március 24-én kellett Losoncra érkezni.

Épen e rendszabályt választotta arra a sors, miszerint Windischgrätzet végkép megerősitse azon véleményében, hogy a magyarok csakugyan Komárom fölmentésére készülnek.

Almásy és Zagitcek már 23-án este Losoncra értek.

Mint előbb mondók, Görgey Miskolcról az ügyes portyázó Benicky alatt egy csapatosztályt északnak inditott Kassára, hogy ott a tót fölkelőket kergesse szét. Csapatosztálya gyöngesége dacára pár nap alatt bevégezte Benicky e föladatot s már 19-én megkapta Görgey erről a jelentést. Ez időben Görgey legelőbb is Ramberggal akart összetűzni Hevesnél. De mivel előre látta, hogy ez kifogja kerülni őt, ez esetre elhatározta, hogy visszatér a nagy országútra és Hatvan ellen indul. E mellett nagyon javára vált volna, ha az osztrákokat azon gondolatra lehetne hozni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére szándékoznak menni. Haladék nélkül parancsot adott tehát Beniekynek, hogy Kassáról forduljon délnek a losonci országútra s portyázásait folytassa itt.

Benicky már március 21-én Putnokra ért s 22-én Rimaszombathra. Itt hallotta, hogy 23-ra osztrákokat várnak Losoncra. Erejükről jó formán alaposan értesült; s ámbár abból következtethette, hogy az osztrák csapatosztály az övénél több mint kétszerte nagyobb, még is elhatározta, hogy megkisérti megrohanni őket. 23-án este, miután csapatai eléggé kipihenték magukat, fölkerekedett tehát Rimaszombathról; Osgyánban, hol először állt meg, még közelebbi hireket kapott; éjfél után hagyta el Osgyánt s a nélkül, hogy észrevétetett volna, Apátfalvára jött. Ámbár az osztrákoknak nem épen nyugvó helyül rendeltetett Losonc, mégis nagyon megmagyarázható, hogy a mint épen megérkeztek, az előörsi szolgálatot még nem szervezték kellőleg. Jó vezetőkkel ellátva, s a hózivatartól is segitve, Benicky a nélkül, hogy fölfedezték volna, a városba tört s a lakosoktól is segittetve, irgalmatlanul megverte az osztrák csapatosztályt.

Hét tisztet, 206 embert, 56 lovat, 1 zászlót s 1 pénztárt vesztettek az osztrákok. Csapatának maradványával Zudányon át Balassa-Gyarmatra húzódott Almásy, s 26-án visszatért Vácra.

A szenvedett vereségröli jelentésében Almásy tizzel sokszorozva, 6000 főre tette a magyarok számát. Windischgrätz március 25-én kapta e jelentést. Természetesen legalább is egy erős magyar hadtest előhadát látta Benicky csapatosztályában, hahogy nem magának a főhadseregnek előhada; most tehát

már világos volt előtte a magyarok főtámadási iránya. Egy idejüleg azonban más oldalról oly jelentések érkeztek, melyek más embert is kétségbe ejthettek volna, nemcsak Windischgrätz herceget.

A hadsereg enfant terrible-je, a képzeletdús bán, nem elégelte még meg, hogy egymaga zavarja az öreg herceg nyugalmát; ujabban e célra az associatio egész modern és demagog eszközét is igyekezett fölhasználni. Jelenleg egyesült a vitéz Schlickkel. Jellacsics hireket kapott a Vetter-féle hadsereg útjáról Cibakházától Füred felé; hanem mig ez út épen tőle távozva déltől északnak vitt, ő tudositásaiból az ellenkezőt következtette, azt t. i. hogy északról délnek jönnek s nagy csapás készül ellene. Magától értetődik, hogy most tehát megerősitéseket kért ismét Windischgrätztől; hanem ez nem volt neki elég, egyenesen Schlickhez fordult, jőjjön ez neki segélyére és Schlick valóban saját felelőségére elhagyta jász-berényi állását 24-én, hogy Albertira induljon a vasuthoz, s ott Jellacsics mögött foglaljon állást.

Windischgrätzhez ezt illetőleg úgy irt, mintha a dolog magától értetődnék; Jász-Berénynél, úgymond, nincs semmi ellenség; az utak azon a tájon gyalázatosak s a közelgő tavaszszal még feneketlenebbeké válnak, úgy hogy minden hadműveletet megakadályoznak. Jó tanácsokkal is szolgált Schlick s ő is előállt most mint a bán szövetségese azon tervvel, miszerint ereszsze le Windischgrätz a bánt délre, hogy ott Todorovicscsal egyesüljön, hiszen aztán mindjárt visszatérhet ismét a főhadsereghez.

Windischgrätz nagyon dühös lett; ha Schlick a kétlábuak azon osztályához tartozott volna, kikkel a herceg nézete szerint az ember még nem kezdődik, rögtönitélő biróság elé állitatott volna; de Schlick a báróinál is több volt és Windischgrätz csak gyöngéd elegikus panaszokkal lépett föl ellene új parancsok alakjában.

Ez utóbbi parancsok főindoka a komáromi út fedezése volt. Ramberg eszerint utasitatott, hogy azonnal induljon Vácról Balassa Gyarmatra; Csorich 6 zászlóaljjal s 6 század lovassal menjen Vácra Ramberg támogatására s hadosztályának ma-

radványát, 2 zászlóaljat s 7 század lovast, Bellegarde alatt állitsa föl Gödöllőnél, Schlick szintén a legnagyobb sietséggel jőjjön Gödöllőre. A bán föladata a régi maradt. E parancsok március 25-én adattak ki.

Erre 27-én az osztrák hadsereg állása következő volt :

a Ramberg hadosztály, a Losoncról elüzött Almásy csapatosztálylyal egyesülve, Balassa-Gyarmathnál állt;

a Csorich hadosztály Vácon, hová 26-án este érkezett;

a Schlick féle hadtestből *) a Lobkowitz hadosztály Gödöllőnél;

a Lichtenstein hadosztály Tápio-Bicskénél, Nagy-Kátától délre; 28-án e hadosztály Gödöllő felé Dányig és Kókáig nyomult elő;

Jellacsics Cegléden, a Rastich dandár Szolnokon.

Azon időben, mikor e hadállás elfoglaltatott, a bán egyre másra jelentette, hogy nem csak szemben vele nagy ellenséges haderők állnak, hanem hogy jobb oldalán, tehát körülbelül Kecskemét tájékán is nagy magyar haderők állnak. Schlicktől ellenben jelentések érkeztek, hogy magyar tömegek csoportosulnak össze a Tarnánál. Tudjuk, hogy ez utóbbi igaz is volt; Windischgrätz herceg szemeiben is, tekintetbe véve Schlicknek semmi esetre sem félénk jellemét, e tábornok jelentéseinek kellett volna leghitelesebbeknek látszani. Windischgrätz hercegnek azonban leginkább Komárom feküdt szivén s habár e gondolat magában véve nem is volt hibás, de semmiesetre nem volt helyes föltenni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére indulnak a nélkül, hogy előbb kisérletet tettek volna megverni az osztrák fősereget, akárhol áll az. Pedig épen ezt tette föl a herceg; a magyarok saltomortaléja Rima-Szombathon, Losoncon és Balassa-Gyarmathon keresztűl Pestet kikerülve, volt a rém, mely őt folyvást gyötörte. Valóban nem tudja megmondani az ember, hogy mit árthatott volna az osztrák hadseregnek egy kis figyelem és tevékenység mellett a magyarok ez ugrása.

Lassanként azon gondolatra jutott Windischgrätz herceg, még is csak legokosabb lesz, ha egyszer már biztos tudomást

*) Lásd a **B**) mellékletet e szakasz végén.

szereznek a magyarok állásáról, s ezt, egy előrenyomulással kieszközlik. Schlick jelentései után azt lehetett gyanitni, hogy a gyöngyösi országúton legelőbb lehet biztosságot szerezni. Hanem épen a veszélyes, természetesen csak álmadozásaiban létező körülmények miatt a losonci úton, sokáig nem mert a herceg e rendkivüli, véleménye szerint még soha nem létezett eszközhöz nyúlni.

Ekkor hozott március 30-án Csorich egy jelentéstétele némi világosságot és bátorságot a főhadiszállásra. A magyarok, igy szólt e jelentéstétel, elrombolták az Ipoly hidjait Balassa-Gyarmath és Losonc közt. Ha ezt ők maguk tették, úgy nyilván nem akarták egyelőre ez utat használni; néhány éjen át tehát nyugodtan lehetett aludni a veszélyes saltomortale miatt s néhány napig valamit merni lehetett az egri országúton.

E merényre március 31-én adatott ki az intézkedés. E szerint Schlick hadtestével tegyen egy nagy kémszemlét; april 1-én menjen Bagig, 2-án Hatvanig, 3-án Gyöngyösig, mely Gödöllőtől 7 mértföldnyi távolra van, hanem semmiesetre Gyöngyösön túl. Ha útjában túlnyomó ellenséges erőre talál, húzodjék vissza Bagra a Galga patak mögé, mely mint a Tarna, szintén a Zagyvába ömlik.

Ramberg Balassa-Gyarmathon utasitatott, hogy az Ipoly hidjainak rejtélyes szétrombolása dacára kettőztesse meg figyelmèt Losonc felé, s azon esetre, ha Váctól és Pesttől elvágatva kényszerülne a Duna bal partján visszavonulni, Kéméndnél veressen hidat a Garanon.

Csorich mint közöstartalék egyrészt Ramberg s másrészt Schlick számára, maradjon Vácon s ez utóbbinak támogatására egy 4 százád lovasból álló portyázó csapatot inditson a hegyek közé april 1-ig Bercelre (Sziráktól északnyugotra), 2-án Szent-Jakabig (Pásztótól délre); 3-án Gyöngyösig, hol ez Schlickkel egyesüljön.

A bán hadteste a szolnoki vasúton oly módon vonatott vissza Pest felé, hogy képes legyen Schlicket adandó alkalommal támogatni. April 2-án a vasutmentében Albertira, 3-án Monorra húzodjék vissza, s folyvást összeköttetésben legyen Schlickkel.

Végül számitottak egy még távolibb támogatásra is, hogy a magyarokat megijeszszék azon esetre, ha a herceget megkerülve Losoncon át akarnának Komáromra menni. Március 24-én ugyanis a galliciai parancsnokló tábornok, Hammerstein báró fölszólitatott, hogy vonjon össze egy körülbelül 10,000 főből álló hadtestet *) s ezt Kassán át inditsa Magyarországba Windischgrätz herceg támogatása végett. Windischgrätz most március 31-én kérte Hammerstein tábornokot, lehetőleg gyorsan, ha nem is az egész hadtestet, de legalább annak egy részét inditsa előre Eperjes és Kassára s a mellett kürtöltesse ki, hogy 20,000 ember jön utána.

Fájdalom nagyon is gyakran találjuk, hogy épen azon emberek, kik maguk a halandók leglassúbbjai, másokról, főleg szorultság esetén, földteszik, hogy szárnyakkal birnak, vagy épen panaszkodnak, ha másoknál hiányzanak e szárnyak, mig ellenben ők maguk nagyon méltánytalan dolognak találják, ha tőlük valaki csak egy közönséges postakocsi gyorsaságát kivánja is. Hammerstein alig kapta meg a császári parancsot, a mint Windischgrätz már a legegyszerűbb dolognak tartotta, hogy 10,000 emberrel azonnal Kassánál is teremjen. Meg kell vallani, hogy ily követelések és panaszok azok nem teljesülte miatt, semmikép meg nem engedhetők. Hogy a számitással csak ennyire jöjjön tisztába az ember, arra valóban nem szükséges tábornokokat fölállitni s drágán díjazni; oly tábornok szolgálatát, ki ily módon számit, az első iskolás fiú is könnyen elvégezheti.

Schlick a kapott parancs szerint april 1-én, 11 zászlóaljjal, 16 század lovassal és 33 ágyuval, összesen körülbelül 11,000 emberrel Gödöllőről megindult Bagra és Aszódra.

A magyarok sikerdús támadásának kezdete. A hatvani és tápio-bicskei ütközetek.

Főnebb láttuk, hogy már március 27-én az egész magyar főhadsereg a Tisza jobb partján állt Kápolna és Poroszló közt.

---

*) Lásd C) mellékletet e szakasz végén.

Március 30-án a 7-ik hadtest Kápolnánál állt, előhada Halmajon; balra tőle a 2-ik hadtest Bodnál és Erdőteleknél; e mögött a 3-ik hadtest Kerecsend és Maklárnál s balra ettől az első hadtest Füzes-Abony, Dormánd és Besenyőnél.

Március 31-én a 7-ik hadtest Gyöngyösre nyomult, az előhad Hortra ment; a 2-ik hadtest Kálnál concentrálta magát, a 3-ik Halmajra és Visontára nyomult; az 1-ső Bodra.

Március 28-án eközben Tiszafürednél Vetter, ki már rég óta betegeskedett, oly nagyon roszul lett, hogy képtelen lőn a hadműveletek vezetését folytatni. Kossuth, ki ugyanaz nap Tiszafüredre érkezett, egyelőre Klapkát bizta meg a táborkari ügyek vezetésével s március 30-án Egerbe ment. Miután Vetter betegsége oly jellemet öltött föl, hogy annak fölüdülésére legalább egyelőre nem lehetett gondolni, tehát valami helyettest kellett kinevezni helyébe. Közepette valának egy oly hadműveletnek, melynek döntőnek kellett volna lenni, mely tehát minden órán komoly harcra vezethetett; lehetlen volt, hogy ily esetben a hadsereg egy átalánosan elismert fővezér nélkül maradjon. Hogy kire essék a választás, nem lehetett kétséges. A fővezérletet Görgeyre kellett ruházni.

Március 30-án már Egerbe hivatott ez. Itt megállapodás történt az iránt, hogy az előnyomulás egyelőre Vetter rendelkezései szerint folytattassék Gyöngyösig. Ha Vetter akkorára sem lesz újra egészséges, Görgey vegye át i d e i g l e n e s e n a fővezérletet s hadtestének táborkara vegye át a hadsereg főtáborkarának teendőit. Gáspár ezredes bizatott meg ez esetre a 7-ik hadtest parancsnokságával.

April 1-én a 3-ik hadtest egyesült Gyöngyösnél a 7-ikkel; az 1-ső és 2-ik hadtest Karácsond, Ludas, Ugra, Halmaj, Visonta, Sár és Detkre nyomult elő.

Ugyanaz nap a 7-ik hadtest előhada Hortról egy mozdulatot tett Hatvanra; a gyalogság megszállta ez utóbbi helyet, a lovasság előnyomult Aszódra. Találkozott Schlick előhadával, a Parrot dandárral. Parrot visszatolta a huszárokat Hatvanra, melyet rögtön kiüritett a magyar gyalogság is, s melyet Parrot aztán megszállt, mialatt Schlick főhadereje Aszódnál és Bagnál állt föl.

April 1-én most Görgey át is vette az ideiglenes fővezérletet. Klapka Görgey elé terjesztette, hogy a terület a pesti nagy országút közelében, melyet Hatvannál és Aszódnál átmetszenek a Zagyva és Galga mocsáros partjaikkal és völgyeikkel, nagyon kevéssé alkalmas nagy csapattömegek kifejtésére s azon javaslatot tevé, hogy csak a 7-ik hadtest menjen tovább e nagy országúton, mig az 1., 2. és 3-ik — 30,000 embernél több — balra kanyaruljon Árokszállásnak és Jász-Berénynek, hogy Nagy-Kátán át oldalba támadhassa az osztrákokat.

Görgey reá állt e javaslatra; nem feledte ugyan el, hogy e messzemenő kanyarulat s a hadtestek szétválasztása által kiteszi magát azon veszélynek, hogy megérheti csapatainak egyenkénti megveretését, hanem azon meggyőződést szerezte már, hogy Windischgrätz herceggel szemben sok olyast szabad tenni, a mi különben az ildomos hadviselés minden szabályával ellenkezik. Eszerint tehát az 1., 2. és 3-ik hadtest Klapka fővezetése alatt april 2-án volt kanyaruló mozdulatát megkezdendő.

A 7-ik magyar hadtest Gáspár alatt april 2-án Hortra ment előre; e helytől nyugotra elócsapata Schlicknek Parrot alatt álló előhadába ütközött. Parrot visszaveretett, hanem Hort és Hatvan közt magához vette őt Schlick főhada. Gáspár ezzel szemben kiállitotta saját hadosztályát és a Pöltenbergét. Mindkét fél tűzérségét állitotta serege homlokára s élénk tűzelést folytattak. Schlick nemsokára azt gondolván, hogy jelentékeny túlnyomó erő áll ellenében, visszahuzódott; hanem a Hatvantól keletre fekvő dombokon gyalogságával s a röppentyű lövegekkel újra állást foglalt, hogy a többi tűzérség, lovasság és pogygyász átvonulását a helységen fedezze. A lovasságnak meg volt parancsolva, mihelyt átmegy a Zagyva hidján, újra álljon meg, hogy aztán részéről ő fedezze a gyalogságnak a Zagyva mögé visszavonulását.

Gáspár azonnal utána indult Schlicknek a Pöltenberg hadosztálylyal és Schlick gyalogságával szemben megrakta az országúttól északra fekvő magaslatokat. A Visocki hadosztály Damjanich hadtestéből, melynek a többivel együtt e napon kellett volna az emlitett kanyaruló útra indulni, s mely Csányra ment már, nemsokára aztán, az ágyudörgés által ide csábitva,

Schlicknek bal oldalán kezdett mutatkozni. Most, délután 5 órakor siettette Schlick gyalogságának visszavonulását Hatvanon. Hanem Pöltenberg hevesen szorongatta és Hatvan útcáin makacs harc fejlett ki, mely egészen a Zagyva hidjáig huzódott. Sikerült az osztrákoknak, midőn ezen átmentek, lerázni nyakukról a magyarokat és Schlick háboritlan folytatta visszavonulását Aszódra és Bagra.

April 2-án este az egész Zagyva vonal Sz.-Jakabtól Fénszaruig a 7-ik hadtest birtokában volt s ez előnyös állásban megvárhatta, mig a Klapka körülszárnyaló hadoszlopa némileg kifejti magát.

A hatvani ütközet az osztrákoknak 95 emberökbe került; a magyarok körülbelül 150 emberre teszik veszteségüket. Görgey nem volt jelen az ütközetnél és Gáspár megnyerte vezénylete által mind a fővezér, mind csapatai bizalmát.

Klapka körülszárnyaló hadoszlopából 2-án, mint láttuk, a Visocki hadosztály Csányra jött, a Nagy Sándor hadosztály (ugyancsak a 3-ik hadtestből) és az 1-ső hadtest Árokszállásra, a 2-ik hadtest Vámos Györkre és Adacsra.

A Kmety hadosztály a 7-ik hadtestből Gyöngyösön maradt a főhadiszállással együtt.

Osztrák részről Schlick közelebb megtekintve nem nagyon előnyösnek találta a bagi hadállást, főleg mivel nagyon is ki van téve azon veszélynek, hogy — az alsó Galgán át — körülszárnyaltathatik. Tehát csak lovasságát hagyta hátra Aszódnál és Bagnál s a gyalogsággal april 3-án reggel 3 órakor Gödöllőre indult, hogy ott a Rákos patak mögött foglaljon állást. Windischgrätzhez 2-án nemsokára a hatvani ütközet megkezdése után jelentést küldött.

E jelentéstételre Windischgrätz herceg 10 órakor este parancsot küldött Csorichhoz, hogy 3-án reggel 3 órakor induljon meg Vácról s még az nap Gödöllőre menjen Schlick támogatására.

Ramberg Balassa-Gyarmathnál utasitatott, hogy inditson egy erős portyázó csapatot Romhányon és Bercelen át Sz. Jakabra, hogy a mozdulatokról, melyeket az ellenség netán északi irányban tenne, idejekorán tudomást szerezzen.

A bánt illetőleg arról értesültek, hogy april 2-án ez meg sem mozdult; fölszólitatott tehát, hogy legalább 3-án a menynyire lehet, jőjjön Monor felé. Midőn aztán 3-án reggel 5 órakor megérkezett Schlick részletes jelentéstétele az april 2-iki hatvani ütközetről, Jellacsics azon utasitást kapta, hogy nyomuljon elő Kókán és Dányon át s essék az ellenségnek bal oldalába.

Látszik, hogy itt azon föltevés uralkodott, miszerint Schlick 3-án ismét elfogadja a csatát Bag és Aszód előtt s továbbá, hogy az egész magyar haderő a nagy országúthoz van concentrálva. Ez utóbbi nem volt úgy, Schlick pedig 3-án reggel visszavonult Gödöllőre. Midőn Windischgrätz ezt megtudta, azon parancsot küldé Schlicknek, hogy a mennyire lehet, foglalja el ismét a bagi és aszódi állást, miután Gödöllőnél nem lehet jól megakadályozni a magyar hadseregnek netán jobbra Balassa-Gyarmathon átkerülését, mely igy az osztrákokat kikerülve Komárom fölmentésére siethet.

A pesti helyőrségből 3 zászlóalj készen tartatott, hogy az első parancsszóra elindulhassanak. 3½ zászlóalj Liebler tábornok alatt visszamarad a fővárosok biztositására.

Miután Schlick nem nyomult ismét elő Bagra, tehát april 3-án este az osztrákok igy álltak:

Schlick és Csorich Gödöllőnél;

Ramberg Vadkertnél és Balassa-Gyarmathnál;

Jellacsics serege zömével Tápió-Bicskénél, a Sternberg és Rastich dandárok Tápió-Szelénél.

Magyar részről a 7-ik hadtest hadosztályaiból a Gáspár és Pöltenberg osztály Hatvannál állt, Kmety Hortnál és Csánynál. Ez állásban kellett a 7-ik hadtestnek részint Klapka körülszárnyalásának kifejlésére, részint a lőszerszállitmányokra várni. Az 1., 2. és 3-ik hadtestek az april 3. és 4. közti éjjel Jász-Berénynél táboroztak; ugyancsak itt volt Görgeynek főhadiszállása is.

Asboth Jellacsicsnak a Tiszától elvonulása után, követve ezt, átjött a jobb partra s 3-án este Abonynál állt.

Windischgrätzhez folyvást legijesztőbb nemű jelentések érkeztek a magyarok mozdulatait illetőleg a losonci országúton,

melyeknek egész tartalma természetesen legkisebb valóságon sem alapult. Mindenesetre tudta már most Windischgrätz, hogy a nagy országúton jelentékeny haderők állnak vele szemben, melyek még túl is becsültettek, de Klapka oldalútjáról még mitsem sejtett. A nagy országúton várva a magyarok támadását még 3-án este is ismételve intette Windischgrätz a bánt, siettesse útját Dányra és Kókára.

Miután 3-án Hatvannál meg sem mozdultak a magyarok, 4-én tehát Windischgrätz előre inditotta Schlicket Bag, Csorichot Aszód felé; egyrészt, hogy meggyőződjék, miszerint a magyarok valamikép nem vonultak-e el jobbra Komárom felé, másrészt, hogy a fölfelé jövő bánhoz közeledjenek s annál korábban egyesüljenek ezzel. Schlick Bagról a lovassággal előre nyargalt kémszemlét tartani, melyből egy kis összecsapás után ép annyit tudva tért vissza, mint a mennyit azelőtt tudott.

April 5-én végre Windischgrätz átalános támadást akart tenni a magyarok ellen Hatvannál; Schlick és Csorich menjenek a magyarok homloka ellen a főországúton, Jellacsics támadja meg őket bal oldalukon Fénszarun át. Mielőtt azonban e parancs a bánhoz inditatott volna, már jött ettől a jelentés a tápió-bicskei ütközetről, mely egyszerre új világot vetett az ügyek állására.

Klapkának Jász-Berényből april 4-én az 1. és 3-ik hadtesttel Nagy-Kátára és Sz.-Márton-Kátára kellett volna érni, a 2-ik hadtestnek Tápió-Sz.-Mártonra és Farmosra.

Jellacsics seregének zöme ugyanaz nap Tápió-Bicskéről Kókára és Szecsőre indult, hová déltájban megérkezett; Sternberg és Rastich Tápió-Szeléről Tápió-Bicskére kövessék.

Sternberg 14 század lovassal és 6 ágyuval reggel 10 órakor megérkezett Tápió-Bicskére, még láthatta Jellacsics Szecsőre huzódó poggyászának farkát; nemsokára Sternberg után megjött Rastich is 4 zászlóaljjal s 6 ágyuval. Ennek dandára és Sternberg lovasságából 6 század itt maradt megpihenni, 8 századdal Sternberg északnak indult portyázni Nagy-Káta felé, nem vett észre semmi ellenséget s most szintén megpihent.

Déltájban készültek újra útra kelni, a mint a magyarok megtámadták őket.

Klapka délelőtt Nagy-Kátára ért, hol meghallotta, hogy ez éjjel a bán Tápió-Bicskén táborozott, hanem már tovább ment s csak poggyászát hagyta ott hátra gyönge fedezettel. E hirek már néhány órával elkésettek voltak. Mint tudjuk, ezalatt a körülmények megváltoztak; két dandár állt most Tápió-Bicskénél s a bán poggyásza már elhagyta a helységet.

Klapka rögtön elhatározta Tápió-Bicskére előnyomulni s az osztrákokat megtámadni.

Tápió-Bicske Nagy-Kátától mintegy mértföldnyire fekszik, az út, mely a két helységet összeköti, közepe táján egy hidon visz át a posványos, ez évszakban földagadt Nagy-Tápió folyama fölött, egyébként halmos, homokos talajon. Tápió-Bicske a Kis-Tápió folyama mellett fekszik, mely hasonlóan posványos mint a nagy.

Még délelőtt elérte Klapka, a nélkül, hogy ellenállásra talált volna, a nagy Tápió hidját. A Dessewffy hadosztályt s a tartalék lovasság egy részét átinditotta rajta, a Dipold dandárnak parancsolá, hogy támadja meg Tápió-Bicske helységét, a Bobich dandár kövesse és támogassa s a Máriássy hadosztályt a tartalék lovasság többi részével a nagy Tápiótól északra tartotta vissza mint átalános tartalékot.

Dipold fölállitotta dandárát a homokdombokon a nagy Tápió és Tápió-Bicske közt s ütegével elkezdte lövetni ez utóbbit.

Rastich nem vette előbb észre a magyarokat, csak mikor már a homokdombokon megjelentek. Csapataival rögtön fegyvert fogatott s legelőbb is 6 század banderialis huszárt inditott a magyarok ellen, hogy a kis Tápió északi partján dandára kifejtését fedezzék. Egy zászlóaljat ezer lépésnyire küldött Tápió-Bicskétől balra (északnyugotra), hogy Dipold állását támadják meg oldalvást. A banderialis huszárokat gyorsan visszaverték a magyar huszárok s az előbbiek nem akadályozhatták meg, hogy Dipold ütegét föl ne állitsa keresztben az országúton.

Miután egy ideig tartott az ágyuzás, Dipold több zászlóaljat rohamra vezetett a Tápió-Bicske előtt fölállitott Rastich dandár ellen. Rastich szembe ment a magyarokkal szuronyharcra. A magyarok megfordultak és hátráltak. Klapka

a császár-huszárok 6 századát rendelte előre, hogy a gyalogságot fogják föl. A császár-huszárok a magyar hadsereg egyik leggyöngébb ezrede volt.

Ez alkalommal az történt, hogy az osztrák gyalogság csatárjai szuronynyal rohantak a huszárokra s visszaűzték őket.

A Dipold és Bobich dandárok futása most már föltarthatlan volt. Mind a nagy Tápió hidjához tolongott. Klapka hiába kisértette meg, hogy csapatait megállásra birja. Ő maga ez alkalommal leszoritatott a hidról s gyors futásban kellett menekülést keresnie a Tápió déli partján, Tápió-Szele felé, hol aztán átjáratot talált a folyón. Csak késő este jött Nagy-Kátára s ott találta ismét hadtestét.

A Dessewffy hadosztály ezalatt a Máriássy hadosztályt is futásra ragadta magával a Tápió hidjáról Nagy-Káta felé. A Sternberg dandár megjelenése a harc utolsó pillanatában siettette a magyarok futását. Az osztrákok elfoglalták a Tápió hidját s előnyomultak annak északi oldalán.

Hanem még ez nem volt az ütközet végső fölvonása.

Damjanich csakhamar Klapka után megérkezett Nagy-Kátára s táborba készült itt szállni, a mint az ágyuzást meghallotta Tápió Bicske felől.

Rögtön fegyverbe szólitotta a Visocki hadosztályt s állást foglaltatott vele Nagy-Kátától délnek. Nemsokára aztán Görgey is megjött Nagy-Kátára s a nagy Tápió hidja felé lovagolt. Görgey sem birta Nagy-Káta előtt megállitni őket. Parancsot adott most, hogy a Visocki hadosztály nyomuljon azonnal előre s foglalja vissza a hidat, hogy Klapka csapatai gyüjtessenek össze, hogy aztán ők is a 3-ik hadtest többi részével egyesülten — a lovasság Nagy Sándor, a gyalogság Knezich alatt — kövessék Visockit.

Ez utóbbi előnyomult; a 3-ik és 9-ik honvédzászlóalj hősiességben versenyezve rohammal elfoglalták a hidat. Rastich csakhamar kénytelen lőn elhagyni a Tápió folyót s Tápió-Bicske mögé vonulni. Midőn aztán rövid idő múlva Nagy Sándor, Knezich és Klapka csapatai is mutatkozni kezdtek, az osztrákok tehát roppant túlnyomó erőt láttak maguk előtt, Tápió-Bicskét utóhadukkal csak addig tartották, mig mindent elren-

deztek a visszavonulásra, mit azonnal meg is kezdtek Szecső felé. Nagy Sándor, ki az ellenség üldözésére rendeltetett, oly lanyhán űzte azt, hogy a távozó ellenségnek épen semmi kárt sem okozott.

A csata vége után, délután 5 óra tájban az 1-ső és 3-ik magyar hadtest táborba szálltak Tápió-Bicskénél. Görgey Nagy-Kátán vette főhadiszállását, a hová vonatott az ütközet következtében a második hadtest is. Asboth 4-én Ceglédre ért.

Sternberg és Rastich este 8 órára Szecsőre vonultak a bán seregének zöméhez; veszteségök csekély volt, ellenben a magyaroktól elvettek 10 ágyut, melyből ugyan csak 4-et birtak magukkal vinni, 4 lőszerkocsit és 125 foglyot. A magyarok 800-ra mondják összes veszteségüket; legnagyobb része bizonyára csak elszéledtekből állt.

Az isaszegi és gödöllői csata.

A csata előtti nap.

April 5-re Görgey következő rendelkezéseket tett :

a 7-ik hadtest zömével Hatvannál marad, hol a Kmety hadosztály is csatlakozik hozzá. Egy zászlóaljjal megrakja Fénszarut;

a 2-ik hadtest reggel 6 órakor Tót-Almásra indul;

a 3-ik hadtest, mihelyt az 1-ső Tápió-Bicskét elhagyta, onnan Szecsőre;

az 1-ső hadtest reggel 6 órakor Tápió-Bicskéről Sülyre indul;

a lőszertartalék Jász-Berényre megy; a visszavonulás szükség esetén az 1., 2. és 3-ik hadtestre nézve szintén Jász-Berényre történik, a 7-ik hadtest visszavonulása Gyöngyösre.

Eszerint tehát a magyar hadsereg meglehetősen zárt vonalban állt, melyet a jobb szárnytól a bal felé Hatvan, Fénszaru, Tót-Almás, Szecső és Süly helységeken át vonhatni; homloka $3^1/_2$ mértföldre nyúlt s rövid úttal egyesitni lehetett őket ütközetre valamely csatatéren, melynek Pesttől keletre kellett feküdni.

A jelentések, melyeket Windischgrätz 4-én este Jellacsicstól kapott a tápió-bicskei ütközetről, sokat homályban hagytak ugyan, hanem a herceg előtt mégis több mint kétessé tették, hogy Jellacsics a magyarok ellen april 5-én szándékolt támadásban Hatvannál célszerü módon részt vehessen, miután, mint látszott, neki szintén jelentékeny ellenséges haderők állnak sarkában. Egyelőre tehát elhalasztotta Windischgrätz a Hatvan elleni támadást, hogy előbb közelebbi tudósitásokat nyerjen Jellacsicstól.

Miután Jellacsics erre azt válaszolá, hogy Rastich-csal szemben Tápió-Bicskénél 10,000 ember állt, mi az ütközet utolsó perceit illetőleg minden esetre igen szerény becslés volt, s hozzá tevé, hogy a magyarok előőrsei már 4-én este egy mértföldnyire álltak Szecsőtől; ily körülmények közt, ha parancsoltatik, megteheti ugyan a mozdulatot Fénszaru felé, hanem attól fél, hogy ezzel megnyitja az ellenségnek az utat Pestre; — Windischgrätz tehát, ki e választ 5-én reggel 9 órakor kapta, egészen lemondott a Hatvan elleni támadásról. Jellacsics utasitatott, foglaljon oly állást, melyben Pestet fedezheti Jász-Berény és Cegléd felől jövő támadások ellen; Windischgrätz maga a Gödöllőnél összpontositott csapatokkal Jellacsics támogatására jön, mihelyt biztos lesz arról, hogy a magyarok Hatvantól délnek huzódtak Jellacsics ellen. Láthatni tehát, hogy Windischgrätz még most sem sejtett teljességgel semmit a dolgok összefüggéséről.

Természetesen megfoghatatlan és megbocsáthatlan, ha az ember meggondolja, hogy hiszen Rastich apr. 4-én 125 foglyot ejtett, kiktől biztosan meg lehetett volna tudni legalább azt, hogy Hatvannál nagy magyar haderő áll, s hogy Tápió-Bicskénél ismét egy másik sereg küzdött. Hanem Windischgrätz herceg örökös lázadókróli beszédmódjai által a felületesség annyira elterjedt az osztrák hadseregben, hogy nem is tartották érdemesnek megkérdezni a „lázadó foglyokat“ s megelégelték azt, hogy meg nem bocsátható megvetéssel bántak velök.

Mit tőn tehát most Windischgrätz, hogy egészen biztosan megtudja, valjon 15,000 vagy 3000 vagy 500 magyar áll-e Hatvannál? 4 század lovast és 2 röppentyü löveget vett elő s e

haderővel kémszemlét tett Hatvan felé s abból, hogy Gáspár ez 500 lovas ellen nem inditott 15,000 embert, hanem csak 500 huszárt, kik azonfölül még némi veszteséget is szenvedtek, nagy biztossággal következtette Windischgrätz, hogy a magyar haderő, mely 2-án Hatvannál küzdött, nem áll többé ott.

Tehát többé nem homlokban, hanem oldalvást kellett tartania a főtámadástól. De melyik oldalán? A jobb oldalon Jellacsics ellenében jelentékeny ellenséges haderők mutatkoztak. Hanem 10,000 ember, mint a mennyit Rastich mondott, hogy ellenében állt, bizonyára nem volt a magyar f ő h a d e r ő. Nem volt-e tehát csak csel a Jellacsics elleni nyomulás is? Nem volt-e útban talán már ez órában az ellenség főhadereje a hegyeken át Vadkert és Balassa-Gyarmathra, hogy Komárom fölmentésére siessen?

Windischgrätz elhatározta készülni Pest előtt történhető támadás ellen, de a mellett a losonci országút szemmeltartását sem hanyagolni el. Ehhezképest adá ki parancsait és intézkedéseit. Schlick Bagnál és Aszódnál nagyon messze látszott állni Pesttől, hogy ezt hatályosan fedezhesse. Néhány lovas századnak mint utóhadnak visszahagyásával tehát april 6-án reggel 6 órakor Gödöllőre kell indulnia, hogy itt foglaljon állást. Élelmi szerek és főzés végett már reggel 4 órakor küldjön előre parancsot Gödöllőre.

Csorich hadosztályával s 7 század lovassal 6-án 6 órakor reggel Aszódról induljon Vácra, hogy Vadkert és Balassa-Gyarmathnál Ramberggel, ki parancsnoksága alá rendeltetett, a losonci országutat tartsa szemmel.

Jellacsics bánnal közöltettek e mozdulatok, azon utasitás mellékeltetvén hozzá, hogy foglaljon oly állást, honnan haladék nélkül egyesülhet Schlickkel Pest fedezésére. Már nem is mert Windischgrätz a bánnak h a t á r o z o t t parancsokat adni. Anynyira megszokta a herceg Jellacsics szokásos engedetlenségét, hogy úgy tekintette már azt mint teljesen jogosultat, mely ellen küzdeni ép úgy nem szabad, mint fölösleges.

Minden parancs és intézkedés april 5. és 6. közt éjfélkor bocsátatott ki. A bán a maga részéről 5-ikén délután 5 órakor egy cédulát küldött Windischgrätzhez, melyben tudatá vele,

hogy ő ezen nap Zsámbokon át Dányra jön s onnan 6-án Isaszegre megy. Tőle délnek ellenséges hadoszlopok vannak útban Pest felé.

E cédulát Windischgrätz, mint azt itt mindjárt meg akarjuk jegyezni, csak 6-án délben $12^{1}/_{2}$ órakor kapta meg. Ne irtózzunk azon fáradságtól, hogy itt-ott egyes esetekben s zemügyre vegyük Windischgrätz herceg egész hadvezetésének hihetetlen könnyelmüségét és határozatlanságát. A bán tehát már féligmeddig ismét a fénszarui úton volt, most megfordul, — Zsámboknál, — s küld egy cédulát irónnal irva Pestre, a nélkül, hogy a helyet megnevezné, honnan ir. Egy középszerü lovasfutár e cédulát 5-én legkésőbb este 10 órára Pestre vihette volna, és ime egész kedélyesen 14 órával későbben adják át.

A ki nem ismeri pontosan az ügyeket, kisértetbe jöhet, hogy némely helyütt föltegye rólunk, miszerint mi Windischgrätz hercegnek valami olyast tulajdonitunk a mit ő nem gondolt s túlozzuk a herceg hibáinak festését. Senkinek sem veszszük ezt rosz néven. Valószinüleg mi is igy volnánk valamely idegen munkával szemben. Hanem épen azért határozottan megjegyezzük itt, hogy mindenben, mi Windischgrätz herceg gondolatait, következtetéseit, szándékait, és müködését illetik, pontosan saját adatait követjük. Meg vagyunk azonban arról is győződve, hogy a legroszabb akaratu irkásznak, ki külső tényekből von itéletet, sem sikerült volna oly nehéz vádat sujtani a hercegre, mint a milyet ez maga tett magas eszméinek leleplezése által. A legroszabb akaratu irkász is tartozkodott volna föltenni egy osztrák fővezérről a legkétségbevonhatlanabb tehetséghiány ily fokát, mint a hogy azt Windischgrätz herceg saját személyére nézve fölfedezte.

Görgey azon véleményben, hogy az osztrákok balszárnya april 6-án Aszódnál és Bagnál állva marad, következő intézkedéseket tett e napra :

a 7-ik hadtest a Galgához nyomul elő s megtámadja Bagot, — legjobb lesz körülszárnyalással az alsó Galgán és Turán keresztül, — mi mellett egyszersmind legjobban megtörténhetik a csatlakozás is a hadsereg többi részéhez ;

a 3-ik hadtest Szecsőről Kókán át, a király-erdőn keresztül Isaszegre megy;

az 1-ső hadtest balra Sülytől, Sápon át szintén Isaszegre, hanem egy dandárt bal oldalán Pécelre indit;

a 2-ik hadtest mint tartalék Dányra megy s egy erős csapatosztályt Zsámbokra küld, hogy az összeköttetést a 7-ik hadtesttel helyreállitsa;

az 1., 2. és 3-ik hadtest reggel 5 órakor indulnak meg szállásaikról; minden hadtest pontos összeköttetést tart fönn egymással; a főhadiszállás Tót-Almáson van.

Windischgrätz tehát 5-én védelmi csatára készül a fővárosok fedezése végett s a csatát a Rákos patak vonalánál Gödöllő és Isaszeg közt szándékozik elfogadni; Görgey előnyomulásra készül Pest ellen előrevont bal szárnynyal, hogy ha lehet Windischgrätzet elvágja a fővárosoktól s észak felé szoritsa a hegyek közé Galliciának, nem dél felé, mi pedig Windischgrätz nézetei szerint természetesebb lett volna, ki folyvást attól félt, hogy a magyarok Komáromra mennek és pedig mielőtt őt Pestnél megverték volna s épen e végből a Csorich hadosztályt is Vácra küldte.

Mi, kik mindkét fél intézkedéseit ismerjük, nem kételkedhetünk többé, hogy april 6-án összeütközésnek kell történni a Rákos patakánál; hanem a két hadviselő fél előtt is nagyon valószinűnek kellett ennek már april 5-én látszani.

A csatatér.

Mindenekelőtt kissé tájékozni kell magunkat a csatatéren, mely mostanáig valószinűnek látszik s 6-án valóban azzá is lesz.

A Rákos pataka Gödöllőtől kissé északra ered, eleinte jóformán dél felé fut, átmetszi először is Gödöllőnél a pest-egri nagy országutat, mely északkeleti irányban halad, s valami egy mértföldnyire Gödöllőtől délnek Isaszeg falut érinti; itt rögtöni fordulatot tesz nyugotnak, nemsokára aztán újra délnek s még egyszer nyugotnak Pécel falu fölött, mely csak 7000 lépésnyire fekszik Isaszegtől délnyugotra; Csaba és Keresztúr

mellett elfolyva megtartja ez irányt, mig közel Pesthez, alig egy mértföldnyire a budapesti lánchidtól, másodszor átmetszi az egri postautat s egyszersmind a hires Rákos mezőt, északnyugoti folyást vesz s kevéssel Pest fölött az Ördög hidjánál beszakad a Dunába.

Gödöllő körülbelül $3\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekszik a budapesti lánchidtól, a Rákos pataknak két átmetszési pontja a pest-egri országúton tehát $2\frac{1}{2}$ mértföldnyi távolra van egymástól.

A mi vizbőségét illeti, a Rákos patak csekély akadály volna; hanem iszapos medre, némely helyütt iszapos partja, főleg tavaszszal megneheziti az átjárást. Némileg kényelmes átjáratok tehát csak Gödöllőnél vannak, aztán egy malomnál félórányira Isaszegtől északnak, továbbá Isaszegnél és Csabánál.

Halmok kisérik a Rákos patakot mindkét partján, legmagasb emelkedéseikkel mintegy 3000 lépésnyi távolban maradva tőle, folyásával meglehetősen egyenközüleg s annak irányt szabva. A halmok a jobb parton csak a Rákos mezejénél tünnek el, a bal parton már előbb Pécel tájékán. E halmok teteje átalán nagyon lapos, csak Isaszeg tájékán a jobb parton történik kivétel.

Azon utak közül, melyek a Rákos patak melletti hadálláshoz vezetnek, először is megemlitjük az eger-pesti országutat. Hatvanról átmegy ez először is a Galgán Bagtól keletre, 4000 lépésnyire Gödöllőtől keletnek a besenyői zárda mellett visz el, aztán Gödöllőnél átmegy a Rákos patakán és Gödöllőn, végre Kerepesről lefelé bocsátkozik a Rákos mezején át Pestre.

Isaszegnél három kelet és délkeletről jövő út egyesül; a legészakibb Turáról Valkó mellett megy el; a középső Zsámbokról Dányon át; a legdélibb Sülyről Sápon keresztül. Mindhárom út átmetszi a király-erdőt. A király-erdő meglehetősen kiterjedt erdőség a Rákos patak bal partján; kiterjedése északtól délnek majdnem egy mértföld, Isaszeg helységénél szorosan a Rákos patakához tapad, észak és dél felé eltávozik attól; legészakibb pontja mintegy 6000 lépésnyire fekszik Isaszegtől északnak, a legdélibb mintegy 3000 lépésnyire Isaszegtől délnek. A király-erdőnek nyugoti, a Rákos bal partja felé fordult széle csaknem félkört képez, melynek legkeletibb pontja a pa-

taktól 3000 lépésnyi távolban marad. Itt, körülbelől a malommal, melyet föntebb mint átjárati pontot emlitettünk, egy irányban legszélesebb tehát az irtás.

Legkeskenyebb az erdő kelettől nyugot felé, körülbelől hosszának közepén, a dányi útnál, mely csak aztán fordul délnek, mikor már az erdőt átmetszette. Északi végén szint úgy, mint déli végén jelentékenyen szélesebb az erdő, mint közepén. Közepén az erdő legnagyobb szélessége mintegy 1200 lépés, északi végén mintegy 3000 s a délin még valamivel több, a szélességet mindig nyugotról kelet felé mérve. Gyakrabban szólnunk kell majd a király-erdő északi végéről, déli végéről és közepéről. Hogy mit kell aztán az alatt érteni, a mondottakból jóformán világossá vált.

A három út folytatása, mely keletről és délről jövén, Isaszegnél egyesül, egy országútba megy át, mely Cinkotán át a nagy pest-egri postaúthoz visz; a cinkotai útból Isaszegtől nyugotnak elágazik még egy másik út, mely Pécelnél a Rákos patak bal partjára átmegy s ezt kiséri Csabán és Keresztúron át, mig a patak északnyugoti irányba nem fordul, itt elhagyva a patakot önállóan tovább megy a Rákos mezején át Pestre.

Egy út a Rákos jobb partján összeköti Gödöllőt és Isaszeget a legrövidebb úton egymással.

Hogy a csatatér képét teljessé tegyük, még csak azt kell megjegyeznünk, hogy a magaslatok a Rákos bal partján lassúdan simulnak le dél és nyugotra Mende, Süly, Kóka, Zsámbok és Tura helységek és puszták felé s aztán még egy erdőcskét kell megemlitnünk, mely szorosan az egri országút mellett, a Rákos és a besenyői zárda közt fekszik, mintegy 2000 lépés hosszu északtól dél felé, ép oly széles kelettől nyugot felé s a gödöllői vadaskertnek egy részét képezi. Ez erdőcske déli vége s a király-erdő északi vége közt egy körülbelül 3000 lépésnyi tisztás tér fekszik.

A csata napja.

April 6-án délelőtt $10^1/_2$ órakor érkezett meg Schlick Bagról a gödöllői hadállásba. Az intézkedések csapatainak élelmezésére a könnyüség dacára, melylyel itt a fönnforgó körülmények közt előre gondoskodni lehetett volna, oly nyomoruságosak voltak, hogy a csapatok legnagyobb részt meg sem főzhették ebédjüket, ámbár az ellenség elég időt hagyott nekik reá.

A jobb szárnyon Jellacsics 6-án reggel 6 órakor megindult Dányról; utóhadát a Rastich dandár képezte.

11 órakor jött meg a bán serege zömével Isaszegre, állást foglalt a magaslatokon a Rákos jobb partján s innen jelenté Windischgrätz hercegnek, miszerint csapatai nagyon fáradtak arra, hogy tovább mehessenek. Isaszegnél fog tehát táborozni s ott várja be a további parancsokat. E jelentést Windischgrätz délután $1^3/_4$ órakor kapta. Előbb azonban $12^1/_2$ órakor kapta az emlitett april 5-ki tudósitást, melyet Jellacsics még előtte való nap délután 5 kor küldött.

Erre $12^3/_4$ órakor Gödöllőről válaszolt Windischgrätz: Jellacsics szerezzen magának pontos felvilágositást a magyarok csapatai felől, melyek tőle déli irányban Pest felé nyomulnak. Ha lehetséges, támadja meg hadoszlopaik egyikét; ne mulaszszon el minden esemény felől jelentést küldeni. Windischgrätz képes lesz délután 2 órakor a Schlickféle hadtest legnagyobb részével az első hirre, melyből a dolog szükségessége vagy hasznossága kitünik, Gödöllőről a bán támogatására indulni.

Továbbá utasitatott a bán, szerezzen pontos tudósitásokat az útak felől egyrészt jelenlegi állásától Cinkota felé, másrészt oldalvást és előre Keresztúr, Vecsés és Mende felé.

Végül küldjön tudositást a Mihich (előbb Pálffy) dandárról, mely a szolnoki vasút szemmeltartására Monorra küldetett, s melyről senki sem tudta, hogy sajátképp hol van.

Alig küldetett el ez utasitás a bánhoz, a mint már mindkét szárnyon, a nagy egri úton szintúgy mint Isaszegnél, megkezdődött az ütközet.

Az egri úton Gáspár a főhadiszállás hadoszlopát Weissel

alatt hátának biztositása végett hátra hagyta Hatvanban. Seregének zömével nem fölösleges óvatosság nélkül előnyomult Aszódra és Bagra. A Kmety hadosztály képezte az előhadat, aztán következett Pöltenberg, aztán Gáspár saját hadosztálya Kossuth őrnagy alatt.

Kmety az előnyomulásban Hévizre, Kossuth még tovább balra Turára küldetett, hol a fénszarui zászlóaljat is magához vonta. A főúton csak Pöltenberg maradt.

Délben $12^1/_2$ órakor ennek előcsapatai az osztrákoktól elhagyott Bagtól nyugotnak Schlick utóhadára bukkantak. A mint jelentést kapott erről Windischgrätz, fölállitatta Gödöllő előtt a Lobkovitz hadosztályt, mely még meg sem főzte ebédjét, sőt részben még nem is kapott élelmiszert; a Lichtenstein hadosztály utasitatott, hogy támogatásukra induljon utánok. Gáspár erre Baghoz vonta össze a nagy országútra hadosztályait, hanem megelégedett haszontalan ágyúzással s néhány lovassági támadással, a mi, mint látni fogjuk, Windischgrätz hercegnek lehetővé tette, hogy a Lichtenstein hadosztályt más ponton alkalmazza.

Klapka déltájban átment Sápon az első hadtesttel s támadáshoz készült az előtte fekvő király-erdő déli vége ellen. A Zákó dandár, melyet Bobich mint tartalék követett, menjen az országúton egyenesen neki az erdő déli végének, Schulz a nyilt téren Zákótól balra nyomuljon elő és Dipold még tovább balra a Sáptól Pécelre vezető úton.

A Zákó dandár $1^1/_2$ órakor mintegy 1500 lépésnyire közeledhetett az erdőhöz, a mint észak felől a dányi úton ütközetet vettek észre. Jellacsics utóhada volt ott, a Rastich dandár, melyet Damjanics előhada épen most ért utól. Rastich siettette visszavonulását az erdőn át, melyet, hogy magát jobban biztositsa, több helyütt felgyújtatott.

Ezalatt Klapka megtámadta az erdő déli végét, Zákó könnyü szerrel elűzte a bánnak vele szemben álló zászlóaljait, s az erdő nyugoti szélén előnyomult Isaszegre, midőn Rastich az erdő északi széléről kijőve épen a Rákos patak mögé húzodott. Hogy Rastichnak megmentésére siessen, Jellacsics 2 dandárral megkezdte Klapka ellen a támadást délután $2^1/_2$ órakor. Rövid

harc után a Zákó dandár visszaveretett, zavarba jött s magával rántotta a Bobich dandárt is, úgy, hogy ámbár Jellacsics nem üldözte tovább őket, mégis félni lehetett, hogy futássá fajul a visszavonulás, mi Klapkát úgy leverte, hogy már azon véleményben volt, miszerint föl kell hagyni a harccal.

Azonban a bán üldözésre nem igen gondolhatott.

Mialatt még szerencsés előnyomulását folytatta a Zákó dandár ellen, Damjanich megrakta az erdő északi végét gyalogságával, 4 üteget nyugotnak a Rákos patakhoz indított s kifejtette lovasságát Nagy Sándor alatt a gyalogságtól balra, a nagy szabadtéren, mely az erdő közepétől nyugotnak az erdő s a Rákospatak közt elterül. Gyalogságával támadásra készült a malom hídja ellen, s a mint Jellacsics támadását a Zákó dandár ellen észrevette, rögtön balra indította Isaszeg-felé Klapka támogatására a Kiss Pál dandárt, mely sajátkép csak 2 zászlóaljból állt.

A bán ily módon komolyan fenyegetve látta bal oldalát, s jobb oldalán is Pécel felé ellenséges hadoszlopok közeledését vették észre; az első hadtestből a Schulz és Dipold dandárok voltak, melyek csak lassan jövén előre, a Zákó és Bobich dandárokat futva látván, természetesen most megálltak.

Hanem a bán ezt nem tehette föl, elhatározta tehát, hogy egész haderejét visszavonja a Rákos jobb partjára.

Ezt meg is tette azonnal; szélső balszárnyával aztán, 1 vadász zászlóaljjal, a malom hídjánál állt, a szélső jobb szárnynyal Pécelnél, a centrummal pedig az Isaszeg mögötti magaslatokon. A bán vonala, mely Isaszegnél a magyarokkal szemben előugrást képezett, valami egy mértföldnyire terjedt. A bán egész hadereje ez időben, mintegy 13,000 emberre volt számitható.

Vele szemben az erdő északi végén Damjanics gyalogságának nagy része állt, ki az első hadtest megfutamodása miatt, már megkezdett támadását is kényszerült abba hagyni s csak az erdő megtartására szoritkozni; balra attól a lovasság Nagy Sándor alatt, részben szintén hátrálva Klapka visszavonulása folytán; ettől balra a Kis Pál dandár, mely Zákó és Bobich hátrálása után egyedül állt az erdő déli végén; végre a szélső bal-

szárnyon Pécel felé a Schulz és Dipold dandárok az 1-ső hadtestből.

Aulich reggel Dányra ment. Görgey táborkarának főnöke, ki szintén itt volt, délután 2 órakor, a mint az ágyúdörgés Isaszeg felől mindegyre élénkebben kezdett hallatszani, Isaszegre indította Aulichot is.

Görgey maga Kókán időzött, csak délután 3 óra felé hal lotta itt hirét, hogy a Rákos patakánál nagyban foly a harc. Egy tisztet küldött rögtön Dányra azon parancscsal, hogy a 2-ik hadtest nyomuljon Isaszegre, mert nem tudta, hogy Aulich már megindult oda, s aztán maga is a csatatérre sietett. 4 óra tájban elérte az isaszegi erdő keleti szélét. Nagy örömére már az erdőben látta maga előtt a 2-ik hadtestet. Egyidejüleg egy tiszt jött Gáspártól a nagy póstaút mellől, kit ez Bag megszállása után rögtön útnak indított, s jelentette, hogy az osztrákok a Galga vonalat Bagnál és Aszódnál kardcsapás nélkül odahagyták s hogy a 7-ik magyar hadtest előnyomul Gödöllőre.

Eszerint képezte magának Görgey a csatatervet, melyet követni fognak, Damjanics a centrumban csak húzva halasztva fogja folytatni a küzdést, mig Gáspár, ki mint föltevék, élénken előnyomul, Gödöllőt elfoglalja s azzal az osztrák balszárnyat délnek szoritja; a magyarok balszárnya, Klapka, az osztrákok jobb szárnyát északnak fogja szoritni. Ha az osztrákok igy el lesznek vágva a Pestre vonulhatástól s összeékelve, akkor aztán Damjanich is erélyesen előre tör, hogy az ellenség vereségét teljessé tegye.

Az összpontositott támadás e terve ellen, mely az osztrákokat erejök contcentrálására kényszerité, természetesen sok ellenvetést lehetne tenni, sőt mondhatni, hogy célszerübb lett volna az ellenkező eljárás, mely az osztrák hadállás áttörésére lett volna számitva. Azonban Görgey az emlitett eszme szerint osztotta ki mostantól kezdve parancsait és utasitásait.

Csak két tényleges körülményre kell különösen figyelmeztetnünk. Görgey föltevé, hogy Gáspár élénken fog előnyomulni. Mint már megjegyzők, ez nem történt. Az intézkedéshez mérve, azt hitte Gáspár, hogy a Galga vonalnak megszállásával Bagnál april 6-án megfelelt föladatának s betüszerinti értelemben véve

az intézkedést, igy is volt. Csakhogy ez intézkedés mellett Görgey föltette azt, hogy az osztrákok a Galgánál erősen ellent fognak állni. E föltevés nem teljesült, most tehát Gáspáron lett volna a sor, hogy önállóan gondolkozzék és cselekedjék; ezt azonban nem tette.

Továbbá az egész terv, melyet Görgey a csatatéren megjelenésekor délután alkotott, legkisebb összhangzásban sincs azzal, mi az april 5-iki rendelkezésekben 6-ára parancsoltatott. Egy pillantás e rendelkezésekre mutatja ezt. Ezek szerint a jobb szárnynyal csak demonstrálni kellett volna az egri országúton, a ballal ellenben Isaszegen át Czinkota ellen intézni a főtámadást, mimellett egyszersmind az osztrák jobb oldal körülszárnyalására számitottak, hogy Windischgrätzet elvágják a Pestre vonulhatástól. Az eszményi siker, melyre Görgey táborkara 5-én, sőt mondhatni, már apr. 2-ika óta, törekedett, az volt, hogy azon percben, melyben apr. 6-án a döntő harc lesz, az osztrák hadsereg a nagy egri úton álljon délfelé homlokával, a magyar hadsereg pedig észak felé homlokával s az osztrákoktól délnek, a mellett bal szárnyát előre nyujtva, úgy hogy ez közelebb álljon Pesthez mint az osztrákok jobb szárnya.

Ez eredeti tervet Görgey maga megváltoztatta a csatatéren s összpontositott támadássá alakitotta át. Ez igen könnyen megtörténhetik s meglehet, hogy helyes is volt. Hanem Görgey csak gondolatban változtatta meg e tervet. Az új terv kivitelére tehát nem számithatott. Mert csak ő maga működvén ez új terv szerint s csak ott, hol maga jelen volt, adván ki utasitásokat és parancsokat ez új terv értelmében, csak kettős zavart okozott. E jelentékeny körülmény birt minket arra, hogy a fönnforgó visszonyról bővebben szóljunk.

Mert igen gyakran történik hasonló dolog. A hadi történeteknek alig lehet egy lapját fölnyitni, hol legalább némileg hasonlót nem talál az ember, mely itt-ott csaknem elenyészik az események folyamában s mivel semmi nagy befolyást nem gyakorol, észre sem vétetik s elfeledik, gyakran azonban döntő hatással és döntő következményekkel bir.

Ha valamely terv a csata közepette megváltoztatik, magától érthető, hogy minden alvezér tudósitandó a szándék meg-

változtatásáról s a cél elérésére szükséges útakról. Ebből következik azon föltétel, hogy a fővezér maga világos tudatával birjon annak, hogy egyátalán változtatást akar tenni; csak akkor parancsolhatja aztán alvezéreinek, hogy mostantól kezdve megváltoztatott irányban működjenek.

E világos tudat azonban könnyen hiányozhatik s valószinü hogy hiányzik is, hol a fővezér táborkarára bizza az intézkedések kidolgozását, anélkül, hogy ellenőrizné, sőt anélkül, hogy jóformán tudomást szerezne magának, mily intézkedések tétettek. S meg kell vallani, hogy Görgey gyakran igy tett.

Térjünk vissza most a tények elbeszéléséhez.

Görgey új tervére nézve sem volt semmikép megfelelő hogy a bal szárnyon Isaszeg-felé csekély élénkséggel folyt a harc. Aulichnak tehát meghagyta, hogy csak a Mihály dandárt küldje Damjanich támogatására az erdő északi végére, többi haderejével pedig az erdő déli végére siessen.

Alig rendelte el ezt Görgey, a mint észrevette már Klapka hátráló zászlóaljait s ezektől hallá, hogy a visszavonulás Klapka saját parancsára történik; nemsokára találkozott magával Klapkával, ki megerősitette ezt, állitva, hogy emberei fáradtak s nincs több töltényük. Rendkivül fölingerülve az 1-ső hadtest fölött, kivált miután eszébe jutott annak Tápio Bicskénél két nap előtt tanusitott viselete, Görgey hevesen viszonzá Klapka tábornoknak: Klapka csapatai csak az előnyomulásra látszanak fáradtaknak, mikor hátrálni és futni kell, nem fáradtak; ha nincs több töltényük, hát rohanjanak előre a szuronynyal, ahhoz nem kell töltény. Ma győzni kell a magyaroknak vagy vissza, menni a Tiszán túlra; középút nincs itt; hiszen Klapka maga készitette a tervet, melyet a mai csatával meg kell koronázni.

Klapka erre újra összeszedte a Zákó és Bobich dandárt, hogy visszavigye azt ismét az erdő déli végébe, melyet a legnagyobb erőmegfeszitéssel, csak nagy bajjal tarthatott meg a Kiss Pál dandár a bán ismételt túlnyomó támadásai ellen.

Görgey, mihelyt Klapkával beszélt, Damjanichhoz sietett az erdőn át; útközben hátráló huszárokra talált, kik az erdő közepe felé eső állásból huzódtak vissza. Ismét előre hajtotta őket s aztán Damjanichhoz ment. Szerfölött elkeseredve találta

ezt Klapka ellen, kinek visszavonulása miatt Damjanich is föl lőn tartóztatva s akadályozva támadásában. Mitsem használt, hogy Görgey biztatá, miszerint Klapka ismét előnyomul. „Ha egy részeg honvéd panaszkodik, hogy roszul van vagy egy másik fölszakitja tölténytartójának tetejét s mutatja, hogy üres — úgymond Damjanich — Klapka rögtön meg van győződve, hogy embereinek nincs többé sem ereje, sem tölténye, ismét visszavonul s őt (Damjanichot) újra ott hagyja a bajban.“ Hanem midőn hallotta, hogy Aulich közeleg a 2-ik hadtesttel támogatására, akkor aztán Damjanich újra ki akart törni az erdőből s támadásra indulni a malom hidja ellen.

Görgey új terve szerint azonban Damjanichnak, mint tudjuk, épen visszatartólag kellett magát viselni, hogy a szélső jobb szárnynak, a 7-ik hadtestnek, s a szélső bal szárnynak, az 1. hadtestnek hagyja az előnyomulást. Görgey ezt megmagyarázá neki s aztán a centrumba ment a király-erdő közepe elé, hogy személyesen vegye át ott a vezetést. Midőn ide ért, hallá, hogy a tüzelés a jobb szárnyon Isaszeg felől ismét jóval élénkebbé vált s ebből következteté, hogy Klapka most ismét erélyesen és határozottan előnyomul.

Görgey utasitása nélkül is csak pusztán föltartóztató harcra kellett volna Damjanichnak szoritkoznia az erdő északi végén, mert az ellenséghez, mely szemben állt vele a malom hidjánál, nemsokára még egy újabb járult, jobb oldala felől.

Miután ugyanis Gáspár a 7-ik hadtesttel mitsem kezdett, hanem meglehetős nyugalmasan állt Bagnál, Windischgrätz csakhamar fölöslegesnek tartotta a Lobkowitz hadosztályt a Liechtenstein hadosztálylyal támogattatni. Ez utóbbinak tehát körülbelül délután 2 órakor azon parancsot adá, hogy nyomuljon Gödöllőn s a vadas kerten át a Rákos patak mentében a Király-erdő északi vége ellen.

8 század lovas egy röppentyü üteggel Kisslinger ezredes alatt a Rákos folyását követte; a szőlőkben balra a Rákostól egy második röppentyü üteg ment előre, kisértetve a Fiedler dandár egy részétől: végre egyenesen a Király-erdő északi vége ellen Montenuovo ezredes nyomult 4 század lovassal, egy 12 fontos üteggel s a Fiedler dandár nagyobb részével.

Damjanich egészen védelmi harcra szoritatott, a mint délután 4 órakor komolyan előnyomult a Liechtenstein hadosztály, s a Grammont dandár egy része is a malom hídja felől előtört s részt vett a harcban. Az ismételt támadásoknál, melyeket ki kellett állnia, elvesztette az erdő egyes részeit, anélkül, hogy azáltal, mint szintén csapatainak föloszlása által, melyet az erdei harc okozott, megrémitette vagy zavartatta volna magát.

Midőn a Liechtenstein hadosztály támadása 4 óra után határozottan az osztrákok javára kezdett eldőlni, Windischgrätz parancsolá a bánnak, hogy az Ottinger hadosztályt is indítsa előre a Rákos bal partján, hogy Kisslingerrel egyesülve támadtassa meg a magyarok centrumát is a Király-erdő közepe előtt, mely majdnem csupán lovasságból állt.

Ottinger erre először Isaszegen át akart előnyomulni; de a helység lángban állt s lehetlen volt rajta átmenni. Csakhamar talált aztán egy gázlót Isaszegen fölül, hol átmehetett. Hanem gyorsan nem lehetett átmenni s csak lassanként jött át mintegy fele a lovas hadosztálynak. A magyarok részéről itt már ekkor Görgey vette át a parancsnokságot. Görgey több ízben ismételve támadásra indította Nagy Sándor huszárjait. Sokkal inkább nyugtalanitatván ezek jobb oldalukon Kisslinger és Fiedler 2 röppentyü ütege által, mint Ottinger szemben álló ütegei által, gyakrabban balra tértek ki Klapka felé.

Sőt a megerősitésül jövő magyar csapatok is, mielőtt még sajátkép segíthettek volna, zavart hoztak a magyarok sorai közé. Az épen a centrumba, a 3-ik és 1-ső hadtest közé előnyomuló Aulich egyik ütege a huszárokra lőtt, kik épen vissza fordultak az Ottinger elleni támadásból, s a Mihályi dandár csatárjai, kiket Aulich Damjanich támogatására a király-erdő északi végére küldött, élénk tüzelést folytattak a 3-ik hadtesthez tartozó Visocki hadosztály ellen, melynek egyidejüleg a Fiedler és Montenuovo osztrák dandárok ellen is kellett másoldalt küzdenie. A magyar csapatok néhány hónap óta sokat nyertek. Most képesek voltak, még e zürzavarral is dacolni, mely 1848. decemberben vagy 1849. januárban teljes fölbomlást okozott volna.

Aulich végre benyomult a 3. és 1. hadtest közé. Ütegeinek tüze előtt visszavonult Ottinger a Rákos patakán túl. Aulich

aztán haderejének legnagyobb részével délnek fordult Klapka támogatására, ki nemcsak a Zákó és Bobich dandárokat vezette vissza, hanem Schulzot is bevonta az ütközetbe, mialatt csak maga Dipold nem avatkozott be mélyebben a harcba, a szélső jobb szárnyon tapogatózván.

Aulich megjelenése meghiúsitotta Jellacsics végső kisérletét is, hogy a Rákos bal partján újra állást foglalhasson.

Klapka csapataival egyesülve Aulich csapatai benyomultak az égő Isaszegre s alkonyat tájban kiűzték a faluból Jellacsics utóhadát, aztán megrohanták a magaslatokat, a Rákos jobb partján, melyeket a bán kemény ellenállás nélkül elhagyott, visszavonulását északnak irányozva Gödöllő felé.

Este 8 órakor nyugalmasan tábort foglalhattak a magyarok az isaszegi halmokon, anélkül hogy ellenség állt volna még ellenök, mig a Király-erdő északi végén a csatározás még éji 11 óráig eltartott. Mert itt a két fél, egy részről Damjanich, másikról Lichtenstein ágyulövésnyi távolban álltak egymástól s csak az éji sötétség akadályozta meg, hogy újabb jelentékeny összeütközések nem történtek.

A gödöllői csata eredményei; Windischgrätz visszavonulása Pestre.

A magyaroknak, ha a 7-ik hadtestet is beszámitjuk, Isaszeg és Gödöllőnél 45,000 emberük volt; az osztrákoknak, ha a Gáspár ellen fölállitott Lobkowitz hadosztályt s a Pestről megerősités végett ide vont zászlóaljakat is számitásba vesszük, mintegy 25,000.

Az osztrákok vesztesége csak a Lichtenstein hadosztálynál puhatoltatott ki pontosan; ennél, mely körülbelül 4500 emberből állt, a veszteség holtakban 3 tiszt és 61 közlegény volt, megsebesült 6 tiszt és 78 e., összes veszteség 148 e. Az osztrák hadsereg egész vesztesége nehezen számitható többre mint négyszer ennyire, miután Lobkowitz csaknem mitsem vesztett; tehát valami 600 emberre menne azaz $^1/_{40}$.

A magyarok 800—900 emberre számitják veszteségüket,

tehát mintegy $^{1}/_{50}$ re. Itt ugyanazt veszszük észre, mit a kápolnai ütközetnél. Bármi lőn is az eredmény, magában véve döntő nem lehetett az; ily csekély veszteségek mindig azt mutatják, hogy egyik részről sincs még kimeritve a végső erő.

Ki volt Isaszeg és Gödöllőnél a győztes? A csata folyamából nehezen tudnánk azt kiismerni. Mondtuk ugyan már, hogy a bán Isaszeget elhagyta s Gödöllő felé visszavonult, de nem mondtuk még, hogy meddig vonult vissza.

Menjünk tehát először is Windischgrätz herceg főhadiszállására, hogy annak véleményét lássuk. Windischgrätz, miután beálkonyodott, azon meggyőződésben tért vissza gödöllői főhadiszállására, hogy a győzelem vagy már egészen az övé, vagy legalább másnap könnyü szerrel befejezheti azt. A Lobkowitz hadosztályt nem mozditották ki helyéből, a Lichtenstein hadosztályt ágyulövésnyi távolban hagyta szemben egy látszólag erősen megingatott ellenséggel, a bán jelentéseiből pedig, melyek már néhány óra óta ugyan egészen kimaradtak, azt következteté, hogy ez már positiv előnyöket is vivott ki. Azon parancsot küldé tehát Jellacsicshoz, hogy maradjon jelenlegi állásában, állitson föl előörsöket s az ellenséget üldöztesse lovasságával.

Ekkor érkezett meg este 9 órakor a lovagias bán saját személyében a gödöllői főhadiszállásra s jelenté, hogy éjen át nem maradhatott a kedvezőtlen isaszegi állásban, hogy hadteste nyomában jön s nemsokára Gödöllőre ér.

Ez döntötte el a győzelmet a magyarok részére. Windischgrätz rögtön fölhagyott minden másnapra szánt támadó tervével s elhatározta, hogy visszavonul. Mert Jellacsics kitérése északi irányba Gödöllőre, teljesen megnyitotta a magyarok bal szárnyának az utat Cinkotán át Pestre. Az osztrákok két utat választhattak visszavonulásukra, Vácra vagy Pestre.

Windischgrätz herceg Pestet választotta. Okai erre ezek valának: hogy csak ott van biztositva seregének élelmezése, továbbá hogy az isaszegi és gödöllői csatából végre kiderülni látszott, miszerint az ellenségnek legközelebbi szándéka Pest, nem pedig Komárom ellen irányul, mert hiszen bal szárnyukon, Isaszeg és a bán ellen, fejtették ki a magyarok leginkább erejöket.

Ez okokból elhatározta Windischgrätz, hogy Pestre vonul vissza; de még mindig aggódván Komárom miatt, nem akart addig Pestre vonulni, mig egy mellékcsapatot a komáromi vonalra vagy legalább ahhoz közel föl nem állit. Hanem ennek most már Vácnál kellett fölállni s azon esetben, ha szükséges lesz, a Duna bal partjának hosszában vonuljon ez vissza az alsó Garanon át és tovább.

Az intézkedések tehát april 7-re, melyek még az éj folytán kiadattak, következők valának:

Schlick april 7-én reggel a nagy egri országúton visszavonul; Jellacsics szintén ez országúttól délre. Csorich, a mily korán csak lehetséges, megindul Vácról s Duna-Keszin át Kerepes tájára jön, hogy a hadsereg visszavonulásához csatlakozzék s ezt, ha szükséges lesz, fedezze.

Ramberg Balassa-Gyarmathról Vácra huzódik.

Wrbna gondoskodik Pesten a csapatok élelméről.

April 7-én reggel Schlick és a bán megkezdték visszavonulásukat a gödöllői hadállásból és Csorich is haladék nélkül teljesitette a kapott parancsot. Csak 6-án indult ő Gödöllőről Vácra, következésképp még nem érhetett oda, a mint a visszavonulási parancsot kapta.

April 7-én tehát délután 2 órakor az osztrák hadsereg a Rákos patak alsó folyása mögött szorosan Pest előtt állt, és pedig jobb szárnyával (a bán hadteste) a vasútnál s az üllői útnál, a centrummal s bal szárnyával (Schlick hadteste) keresztben az egri országúton; a Csorich hadosztály, mely már a cinkotai magaslaton összeköttetésbe lépett a sereg zömével, a centrum mögött, Kőbányától északnak.

A Mihich (előbb Pálffy) dandár apr. 6-án Horváth ezredes csapatosztályával egyesülten Isaszegtől délre a vasútvonalnál állt, onnan portyázásokat tett egész Sápig, melyek némi zavart okoztak a Klapkaféle hadtest poggyászai közt s nem maradtak befolyás nélkül a Klapkaféle Dipold és Schulz dandárok előnyomulására nézve. Mihich a Horváthféle csapatosztálylyal most 7-én az általános visszavonulás hirére csatlakozott a bán hadtestéhez, a nélkül, hogy e végett nagy kerülő utat kellett volna tennie.

Közölnünk kellett előbb e tényeket; most különféle megjegyzéseket tehetünk Windischgrätz herceg visszavonulását illetőleg. Néhány szóval elvégezzük az egészet.

Abból, mit elbeszéltünk, eléggé kiviláglik, hogy az osztrákok april 6-án sokkal gyöngébbek voltak a magyaroknál. Gyakran használják mentségül a számbeli gyöngébbséget valamely szenvedett vereségre nézve. Valóban ez mindenkor mentség a katonákra nézve, kik minden megerőtetés dacára és dacára a nagyobb megerőtetésnek, melyre készek lettek volna, kényszerültek mégis vereséget szenvedni. Hanem a hadvezérre, vagy hogy e szót meg ne szentségtelenitsük, a tábornokra nézve hadseregének számbeli gyengesége bizonyos órában, bizonyos ponton, többnyire legkevésbbé sem mentség, sőt a leggyakoribb esetben épen nehéz vád.

Windischgrätz Gödöllő és Isaszegnél april 6-án azon csapatokon kivül, melyekkel rendelkezett, mindenesetre magához vonhatta volna még a Csorich hadosztályt s a Mihich dandárt, azaz legalább 9000 emberrel többje lehetett volna. A dolog nem szorul bizonyitásra. A Csorich hadosztály sorsa, mely mint valami lapta, ide-oda dobáltatott Pest és Vác közt, valóban szánalomraméltó. Jogosan kérdezhetné az ember, valjon a Losoncról Komáromba vezető út szemmeltartására nem lett volna-e elég pár század lovas és gyalog; valjon Pest és környéke nem volt-e eléggé központ, honnan szemmel lehetett volna tartani a losonci, egri és szolnoki országutakat egyszerre s a körülmények szerint egyikén vagy másikán összes erővel föllépni. Mondhatnók, hogy Windischgrätz herceg, mint sok más tábornok, nem birt legkisebb fogalommal sem azon különbségről, mely a szemmeltartás, az ellenséges előnyomulás meghiúsitása s a döntő föllépés közt létezik, legkisebb fogalommal sem arról, hogy e különböző működések egészen különböző erőviszonyokat kivánnak.

Mi azonban mellőzni akarjuk az átalános fogalmakat, lehetőleg szabad tért akarunk engedni az együgyű fecsegésnek, e minden katonai oktalanság örökös mentségének: hogy a gyakorlatban minden másformán üt ki, mint a hogy az theoriában látszik; még akkor is mindig azt kell kérdenünk: ha most egy-

szerre elég lett a Ramberg hadosztály, és pedig Vácnál fölállitva, a losonci út szemmeltartására, miért nem volt elég előbb? Miért lőn előbb a Csorich hadosztály a gummi lapda szerepére kárhoztatva, mely mindig ott van, a hol nem kell és soha ott, a hol használhatnák? Szeretnénk látni azt a Sokratest, ki e kérdésre kimeritő, habár csak félig alkalmas feleletet tudna is adni.

Miután szó volt a két visszavonulási vonalról Pest és Vác felé, kénytelenek vagyunk még tekintetbe venni, valjon mit lehetett volna fölhozni a Vácra való visszavonulás mellett? Nem volna nagyon nehéz bebizonyitni, hogy a magyar hadsereg meglehetős zavarban lett volna, mit tegyen már most, ha Windischgrätz herceg a nélkül, hogy döntő vereség kényszeritette volna reá, Pest helyett épen Vácra vonul vissza. Hogy a magyarok először is Pestet és nem Komáromot látszottak célul kitűzni, az csak nem lehetett ok arra, hogy épen az ő kiválasztott célpontjuk előtt álljon velök szembe az osztrák had. Mi volt a magyarokra nézve Pest az osztrákok által birt Buda nélkül, mely elzárta a legközelebbi átjáratokat a Dunán?

A valódi ok, mely Windischgrätz hereeget arra inditotta, sőt kényszeritette, hogy Vác helyett épen Pestre vonuljon viszsza, az volt, hogy eredetileg Pest meghóditásával a hadjáratot befejezettnek tartotta s ezt most valódi p i h e n ő h e l y é v é, minden anyagszer és minden élelem főraktárává tevé, és pedig anélkül, hogy a netán szükségessé válható visszavonulásra gondolt volna, mialatt egyidejüleg mitsem tettek a végre, hogy Budát tartható ponttá alakitsák. Aztán természetesen azon szándékkal kellett volna birnia Windischgrätz hercegnek, hogy a váci irányból rögtön ismét támadólag nyomuljon elő, a támadó gondolatokról pedig ugyancsak lemondott már a herceg.

Mialatt a herceg apr. 6-án este győztesnek tartotta magát, mig csak Jellacsics megjelenése Gödöllőn másra nem tanitotta, Görgey épen kezdetben teljességgel nem tartotta magát győztesnek s a mint meggyőződött arról, hogy egyrészt Damjanich megtartotta a maga állását, s hogy másrészt Klapka és Aulich elfoglalták Isaszeget s a mögötte fekvő halmokat, még akkor is várta, hogy jövő nap, 7-én, megújul a csata.

E végre következő intézkedéseket tett:

A 7-ik hadtest, a jobb szárny, Bagról Gödöllőre nyomul elő;

a 3. hadtest, a centrum, Isaszegről a Rákos patak bal partján fölfelé;

az 1. hadtest, a bal szárny, Isaszegről Kerepesre, a Dipold dandár Pécelről szintén oda;

a 2. hadtest a Rákos bal partján mint tartalék követi a harmadikat;

minden hadtest két csatarendbe állitatik; minden lovasság, a szárnyakra adottakat kivéve, Nagy Sándor alatt egyesitetik s mint harmadik csatarend követi a harmadik hadtestet;

a Fénszarun és Zsámbokon álló csapatosztályok Zsámbokra és Dányra nyomulnak elő;

a főhadiszállás Dányon lesz;

minden csapatosztály reggel 5 órakor megindul az ellenség megtámadására;

visszavonulási vonalul a 7-ik hadtest számára Aszód volt kitűzve, a 2. hadtest számára Tót Almás, a 3-ik hadtestnek Szecső, az 1. hadtestnek Süly. Visszavonulás esetén a főhadiszállás Nagy-Kátára tétetik át.

Az, 1., 2. és 3-ik hadtest megindulása Isaszegről s a Király erdőből jóformán elhuzódott halasztódott, mert april 6-án ellődözték a csapatok a magukkal hozott lőszert s a tartalék lőszer-kocsikat csak nagy bajjal és időveszteséggel lehetett most utánuk hozni a némely helyütt még mindig égő erdőn át. Csak délelőtt 11 órakor érkeztek e csapatok az osztrákoktól már rég elhagyott Gödöllőre, hol egyesültek a 7. hadtesttel.

A 7-ik hadtest egy részének Windischgrätz herceget kellett követni, kinek utóhadát Kerepes és Cinkota közt utol is érték, hanem megelégedtek azzal, hogy néhány ágyulövést váltottak vele.

A második gödöllői csatából tehát mi sem lett; hanem a rendelkezésekből látható, hogy ezek egészen az apr. 6-ára készitett eredeti terv értelmében, az osztrákok jobb szárnyának megtámadására s Windischgrätz hercegnek Pesttől elvágására voltak számitva.

A Komárom folmentésére célzó hadmüveletek.

Görgey átalános intézkedései.

Ha sikerült volna Windischgrätz fölött döntő győzelmet kivívni, akár april 6-án, akár 7-én, ha e napon Gödöllőnél ütközetre került volna a dolog, ha Windischgrätz herceg ez ütközet következtében észak felé Vácnak szorittatott volna, úgy a magyarok nem csak Pestet megszállhatták volna, hanem a nyert győzelmet gyorsan használva, a Duna jobb partjára is átmehettek volna s egy csapással elfoglalhatták volna a roszul megerősitett elhanyagolt Buda várát, melyben roppant hadszeranyag volt fölhalmozva s mely e miatt szerfölött becsessé vált.

Nem akarjuk mondani, hogy ez az emlitett esetben egész bizonyos és kimaradhatlan lett volna; hanem mindenesetre lehetséges volt s legalább komolyan meg kellett azt kisérteni már csak azon rendkivül gyámoltalan helyzet miatt is, melybe ezáltal Windischgrätz herceg jutott volna, mi őt azon félelmében, hogy Komárom felé a vár fölmentése után elvághatják visszavonulási útját a Duna bal partján, kétségkivül legalább is arra inditotta volna, hogy siettesse visszavonulását a Vág mögé.*)

Most azonban az ügyek egész másként álltak. Windischgrätz Pestet minden aggódás nélkül föladhatta s visszavonulhatott volna Budára, a Duna jobb partjára; ha Budát tűzték ki a magyarok célul, úgy az ellenséges hadsereg szemeláttára kellett volna átkelniök a Dunán, akár Pesten alól, akár Pesten fölül, p. Esztergomnál. Azonfölül nagy időveszteséggel kellett volna egy új átjáratot készitniök a széles folyón vagy fegyveres kézzel meghóditni az osztrákok birtokában lévő esztergomi hidat.

Mindkét esetre nézve Windischgrätz herceg központi hely-

---

*) Némelyeknek úgy látszhatik, mintha mi itt épen ellentétét mondanánk annak, mit föntebb a Vác- vagy Pestre való visszavonulások összehasonlitásánál elmondtunk. A figyelmes olvasó ugyan rögtön észreveszi. hogy különbséget teszünk a között, valjon Windischgrätz önként vagy Görgey döntő győzelme által kényszeritve vonul-e vissza Vácra; hanem némely ember számára e megjegyzés nem lesz fölösleges.

zetében a Duna szögletében Esztergom és Buda közt oly kedvező helyzetben volt, hogy egy ügyes hadvezér nem kivánhatott volna magának jobbat.

Görgey tehát nemsokára tisztába jött önmagával aziránt, hogy egyelőre abba hagyja a fővárosokat s e helyett Komárom fölmentésére siet a Duna bal partján, tehát a nélkül, hogy hidat kellene épitnie vagy elfoglalnia.

Kossuth ellenzésével kellett eleinte emellett küzdenie, ki 7-én Gödöllőre jött s Görgeynek előterjeszté a fővárosok lehetőleg gyors meghóditása által nyerendő moralis hasznot. Hanem Görgey csakhamar meggyőzte Kossuthot arról, hogy a Komárom fölmentésére célzó hadmüvelet sokkal célszerübb lesz. Nagy valószinüséggel mondhatta volna Kossuthnak azt is, hogy Komárom fölmentése a fővárosokat is biztosabban s könnyebben a magyarok kezébe juttatja, mint az egyenes támadás Windischgrätz budapesti állása ellen.

Magyarország hadvezére s politikai uralkodója közt szóba került Gödöllőn még egy másik ügy is, mely legkevésbbé sem vezetett egyetértésre, sőt a szakadást, mely a körülmények folytán lassanként köztük támadt, még inkább kiszélesitette.

Kossuth azon véleményben volt, hogy a március 4-iki oktroyált alkotmányra, mely által Magyarország már előre úgy tekintetett mint valami meghóditott ország, Magyarországnak felelni kell; Magyarországnak ki kell mondani függgetlenségét, határozottan forradalmi állást foglalni el s a forradalmat lehetőleg kiterjeszteni. Mint Ausztria a március 4-iki alkotmányt közvetlen a képzelt kápolnai győzelemre bocsátotta ki, Kossuth is igy akarta most a magyarok győzelmeire kibocsátni a függetlenségi nyilatkozatot.

Görgey egészen más nézetben volt. Bármily határozatlanok voltak is politikai nézetei a forradalmi hadjárat kezdetén, most meglehetősen megtisztultak. Alapnézete, ha nem csalódunk, legalább a mi abból, mit részint szándékosan, részint szándék nélkül mond, kivilágiik, ez volt: Magyarország csak németországgali összeköttetésben tarthatja meg az önállóságnak bizonyos fokát. Németországtól elszakitva, a panszlavismusnak esik áldozatul.

Kossuth alapeszméje azon időben az volt, hogy Magyarország csak a békóikból fölszabaditott népek rokonszenvére számithat. Kossuth Magyarországot kiindulási ponttá akarta tenni Europa republikanizálására. A régi dynastiáktól, a dynastiáktól egyátalán mitsem remélt Magyarország számára.

E két férfi sajátsága szerint e két nézet egészen különböző következtetésekre vezetett, alapjában véve bármily könnyen vezethettek volna is a nézetek egységére.

Görgey egyátalán respublika-ellenes volt; e pontra nézve körülbelül ugyanazon nézete volt, a mi Windischgrätz hercegnek. Nagyon könnyen érthető volt tehát, hogy alapnézete „egy bizonyos nemzetiségre támaszkodni, hogy egy harmadik nemzetiségtől megszabaduljon", dynastikus politikára vezetett. A német elemet Ausztriában látta megtestesitve. Ausztriával egyesülve kell maradnunk, mondá ő, hacsak nem akarjuk, hogy legtermészetesebb s legfenyegetőbb ellenségünk, a panszlavismus legyőzzön.

Mint Görgeyt nemzeti alapeszméje határozott politikai, dynastikus eszmére vezette, ép úgy vezette Kossuthot átalános politikai republikánus alapgondolata határozott nemzetiségi eszmére. Látta, hogy Lengyelország hasonló helyzetben van Oroszországgal szemben, mint Magyarország Ausztriával, tehát folyvást benső forradalmi összeköttetés lebegett előtte Magyar- és Lengyelország közt.

Csak Dembinski és Bem neveire kell emlékeztetnünk, hogy lássuk, miszerint ez egész eszmének már előre gyülöltnek kellett lenni Görgey előtt.

Kossuth tartózkodott a respublika és republikanizálás szavakat kiejteni Görgey előtt s csak átalános phrasisokat használt a népek rokonszenveiről, ide értve minden népet egész a civilizált törökökig, kikkel Görgey természetesen nagyon könnyen elbánhatott.

Görgey igy vélekedett: nincs szükség semmi nyilatkozatokra, semmi szavakra, sőt ezek csak fölöslegesek és károsak lehetnek. Az 1849. március 4-iki osztrák alkotmány a hadseregben a legrövidebblátóknak is megmutatta, hogy a magyarok valódi ellenei nem Debrecenben, mint előbb mondák, hanem

Bécsben ülnek! Mirevaló tehát most egy függetlenségi nyilatkozattal újabb kételyeket támasztani, nem is tekintve azt, hogy a teljes függetlenség, az Ausztriától való elszakadás nincs is Magyarországnak igazán érdekében? Nem jobb-e a fegyver erejével oda vinni Ausztriát, hogy Magyarországgal alkuba bocsátkozzék s kormányát megváltoztassa, hogy Magyarország ily módon elismertetvén Ausztriától, az alkudozásoknál tegyen bizonyos engedményeket, melyek Ausztriának mint europai nagyhatalomnak fönnállására elkerülhetlen szükségesek, ellenben Ausztria viszont más engedményeket tesz, melyek Magyarszágot oly önállóvá teszik s annyira biztositják régi szentesitett jogait, a mennyire csak megegyeztethető az az osztrák birodalom fönnállásával? Nem világos-e az egész világ előtt, hogy Ausztria hibát követett el, midőn a kétes kápolnai győzelemre kibocsátotta a márc. 4-iki oktroyált alkotmányt? Magyarország ugyanazon hibát kövesse el s bocsássa ki most a függetlenségi nyilatkozatot az eldöntetlen isaszegi győzelemre?

Kossuth megszakitotta az értekezést, anélkül, hogy Görgeyt meggyőzte volna s Görgey abba hagyta a szóváltást, anélkül, hogy fáradságot vett volna magának saját és vélt ellenfele nézeteit földeritni, miszerint mindketten egyesüljenek aztán vagy öntudatosan szálljanak szembe egymással.

A Kossuth pártja Görgeyt, a Görgeyé Kossuthot vádolja nagyravágyással; mások, kik mindkét párton kivül álltak, mindkettőt ugyazon bűnnel vádolták. Valóban mit vethettek volna mindkettőnek szemére ellenei? Kossuth ellen talán még mondhatták volna, hogy a forradalmi időszakban meggazdagodott vagy legalább igyekezett meggazdagodni. Bármily együgyünek látszik is e szemrehányás, Görgey ellen még ezt sem lehetett emelni. Görgey fővezéri hivatalát szegényebbül tette le, mint a hogy azt átvette, valódi anyagi szükségben. Marad tehát a nagyravágyás.

Honnan van az, hogy a reform- vagy forradalmi párt jelentékeny emberei ellen mindig ezt a vádat hozzák föl az ellenpártiak?

Nem természetes-e, hogy egy jelentékeny férfi, ha látja maga körül az embereket, kik kényelmesen üldögélnek magas

állásokban, a nélkül, hogy arra termettek volna, önmagát igyekszik azok helyére ültetni, hogy méltóan betöltse a helyet, mihelyt alkalom kinálkozik elfoglalni e helyet meggyőződésének s elveinek föláldozása nélkül, a mi csak erőszakos rázkodások idejében lehetséges? Hogy ez nem történik meg meglepő erőszakosságok, szembeszökő előretolakodás nélkül, az világos. Ehhez ragaszkodik most rágalmazólag a pártdüh, de nem gondolja meg, hogy ily férfiak egyes erőszakosságai és látszólagos hiuságaival szemben azoknál is, kik nyugalmas időkben a dolgok úgynevezett rendes folyama szerint a legmagasb állásokra jutnak föl az államban és a társadalomban, megvan nem ritkán egész sora a kevéssé észrevett vagy szokásból már természetesnek tartott alávalóságoknak.

Kossuth szintúgy mint Görgey jelentékeny férfiak voltak; az 1848-iki forradalom nélkül bizonyára az elnyomottak osztályában maradtak volna mindörökre, soha az egész mivelt Europa előtt egész jelentőségükben ismertekké nem váltak volna. Mindkettő nehéz életiskolán ment keresztül, egyikök sem birt minden érdem daczára valami fényes múlttal. Sajnálni lehet, hogy a magyar forradalmi időszak e két legnagyobb embere oly kevéssé tudta egymást megérteni.

A Kossuth és Görgey közti viszály a magyar forradalmi hadjárat további folytatására nézve oly nagyjelentőségü, hogy helyén volt itt ez alkalommal kimeritőbben szólni arról.

Végre még egy pont iránt kellett Görgeynek Kossuthtal értekezni. Értésökre esett a magyaroknak, hogy ha katonáik, főleg tisztjeik osztrák hadifogságba jutnak, ott méltatlanul bánnak velök; sőt elfogott tiszteket „fölségáruló“ cimen ki is végeztek. Erre vonatkozólag e napokban a hadügyminiszter Mészáros egy iratot intézett Windischgrätz herceghez. Ez irat azonban inkább hasonlitott egy alattvalónak följebbvalójához, mint egyenrangunak egyenranguhoz intézett leveléhez, inkább esedező levélhez mint követeléshez. Görgey, kinek azt véleményadás végett eléterjesztték, elvetette, hanem e helyett fenyegette Windischgrätzet, hogy minden fogoly magyar tisztért, kit ez meglövet, három fogoly osztrák tisztet fog meglövetni s ez irásbeli fenyegetőzést átadatta az osztrák előörsöknek.

A Komárom fölmentésére célzó hadműveletek megkezdésére most Görgey táborkara következőket rendelt:

Aulich a 2-ik hadtesttel megszállja a szolnoki vasutat, a Pécelről Keresztúrra vivő utat s a nagy kerepesi országutat; balra tőle áll föl a 7-ik hadtest Fóthnál és Dunakeszinél. Ez utóbbi elvágja az osztrákok legrövidebb összeköttetését Pest és Vác között. Mindketten Pest ellen demonstrálnak s ezáltal Windischgrätz herceggel elhitetik, hogy előtte áll még az egész magyar haderő.

Ezalatt a 3. és 1-ső hadtest a legrövidebb úton Vácra indulnak, elfoglalják ezt az ellenségtől, ha megszállva találják s aztán pihenés nélkül Rétságon s Ipolyságon át Lévára nyomulnak.

Mihelyt Vác el van foglalva, a 7-ik hadtestből a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok követik e városon át az 1. és 3. hadtestet, mig a Kmety hadosztály Dunakeszinél marad, hogy Aulichhal egyesülten folytassa a demonstratiókat Windischgrätz ellen.

Ha végre a 7-ik hadtest is Vácon túl lesz már Léva felé, akkor Kmety is Vácra indul s itt állva marad, ellenben az Asboth hadosztály, mely eredetileg a tiszai átjáratok őrizetére volt szánva s melyet utóbbi napokban a szolnoki vasútnál láttunk, most ide jön Aulich hadtestéhez.

Ezzel aztán a Komárom felé célzó hadművelet teljesen meg van kezdve; t. i. a 3-ik és 1. hadtest s a 7-iknek két hadosztálya útban vannak a Garanon át fölmenteni Komáromot; Aulich Asbothtal homlokfalat képez Pest felé; Kmety e két nagy tömeg közt mozog.

Kmetyre azt bizták, hogy az országutat a felső Tiszától Losoncon át Komárom felé biztositsa. Görgey ugyan az egri postautat tekintette főországút gyanánt, melyen a 3 útban lévő hadtest számára a hadi szükségleteket szállitsák, hanem előreláthatólag ezt csak addig lehetett használni, mig Aulich megtámadatlan állt egészen Pest közelében. Azonban nagyon is lehetséges volt, hogy Windischgrätz komolyan kitör Aulich ellen, ekkor fölismeri ennek gyengeségét s visszaszoritja őt a Tisza

felé; ez esetben a losonci országutat kell főközlekedési vonalul használni.

Azt is jól tudta Görgey, hogy Windischgrätz még más módon is fölhasználhatja budapesti előnyös központi állását, t. i. Esztergomon át a Komárom felé nyomuló hadoszlopoknak fordul s oldalukban megtámadja ezeket.

Windischgrätz herceg komoly támadó föllépésének e két esetére azonban volt némi vigasztalása, melyre, hinnie kellett, hogy számithat. Kossuth ugyanis közölte vele, hogy Bem egész Erdélyt meghóditotta s most parancsot kapott, miszerint a bánáton át nyomuljon elő a Dunához, egyesüljön Görgeyvel s vegye át Vetter helyett véglegesen az összes hadsereg főparancsnokságát, melyet Görgey még mindig csak ideiglenesen vezetett. Bem 16,000 embert hoz magával s legkésőbb april közepén a Dunánál lesz, hogy Pesten alól valamely alkalmas ponton átmenjen a Dunán. Bem akkor bizonyára magához veheti Aulichot s azon esetben, ha Windischgrätz Budáról Esztergomnak indul, követheti ezt a jobb parton vagy a bal parton Léva felé egyesülhet Görgeyvel. Látni fogjuk később, hogyan állt a dolog a valóságban Bem ez útjával s hogy alapos okok miatt nem is kezdetett meg e terv kivitele.

A váci ütközet april 10-én.

Görgey részletes intézkedései april 8-ra ezt rendelték:

A 7-ik hadtest Fóthra megy s egy csapatosztályt küld a váci vasút megszakitására Dunakeszire; a 3-ik hadtest Mogyoródnál áll föl, az 1-ső Kerepesnél, a 2-ik Isaszegnél; az Asboth hadosztály (összesen 2000 ember) Gyömrőre és Monorra ér; a lőszertartalék Dányra megy; a főhadiszállás Gödöllőn lesz; a 7-ik hadtest hidkészlete Hatvanról Aszódra hozatott.

A 7-ik hadtest Fóthnál és Dunakeszinél marad; a 3-ik Veresegyházára megy, az 1-ső Csomádra; a három hadtest összeköttetésben marad egymással, szerencsétlenség esetén Gödöllőre vonulnak vissza; a 2-ik hadtest Isaszegről Cinkotára nyomul elő s előörsi láncát Péceltől Csabán át Csömörig kiter-

jeszti; az Asboth hadosztály Üllőre nyomul; a főhadiszállás Gödöllőn marad.

Az april 10-re szóló parancsok következők valának:

A 7. hadtest Palota ellen demonstrál s elfogad minden az ellenségtől ajánlt ütközetet. Este 5 órakor a 7. hadtest Dunakeszinél üt tábort, egy dandárt Fóthon hagyva. Azon esetre, ha Vác 10-én a magyarok kezébe esik, akkor ez, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont.

A 2. hadtest délután 4 óráig harcké szen áll s aztán kerepesi táborába száll, csapatosztályokat küld bal oldalt Pécelre, jobb oldalt Mogyoródra s előörsi láncát Ecsertől Csabán át Mogyoródig vonja; visszavonulási pontja Gödöllő.

A 3. hadtest reggel 6 órakor Sződről Vácra indul, beveszi e várost s az osztrákoknak, kik kényszeritetnek távozni, igyekszik elvágni a visszavonulhatást s Balassa-Gyarmath felé szoritja őket. Vác bevétele után e várostól északra fog táborozni a 3-ik hadtest. Vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza.

Az 1. hadtest követi a harmadikat s a Vác elleni támadásban segiti.

Az Asboth hadosztály Üllőn marad; a lőszertartalék Gödöllőre jön; a főhadiszállás, ha Damjanich elfoglalja Vácot, ide tétetik át.

Osztrák részről Vácon a Ramberg hadosztály állt (a Götz és Jablonowski dandárok), összesen 7 zászlóalj, 7½ század lovasság és 27 ágyu. Götz tábornok vezényelte jelenleg a hadosztályt, miután Ramberg betegen feküdt Budán.

Götz előcsapatai közvetlen Váctól délre a Gombás pataknál álltak s egy csapatosztálya a Duna mentében Nagy-Marosnál, a merre visszavonulási útja volt.

9½ órakor közeledett Damjanich a Gombás patakához, melynek hidján osztrákok álltak s nemsokára megkezdődött az ütközet. Götz ugyan legokosabban tett volna, ha a várost kiüriti s attól északnyugotnak a halmokon foglal állást, hogy a magyarokat aztán erősen fogadhassa, mikor a város északi végén kijönnek; e helyett azonban a városban maradt s csapatokat állitott a Gombás patakához.

Damjanich csakhamar észrevette ezt s összebeszélt most Klapkával, hogy ez keletről kerülje meg a hegyeken át a várost, hogy az osztrákokat egészen bezárják s minden menekülést lehetlenné tegyenek nekik. Klapka e végből jobbra fordult; hanem úgy látszott, hogy az utak itt szerfölött rosz karban voltak s csak igen lassan lehetett előrehaladni. Tehát csak egy dandárt inditott itt tovább s hadtestének többi részével visszatért a Dunához.

Egyébként a harc a Gombás patakánál ezalatt oly fordulatot vett, hogy a körülszárnyalás egyátalán fölöslegessé vált. Nyilvánvaló, hogy Damjanichnak húzni halasztani kellett volna a harcot a Gombás patakánál, miszerint Klapkának, ki úgy is hátramaradt, időt engedjen a körülszárnyalásra. Ez azonban nem történt, sőt Damjanich elragadtatva hevességétől, parancsolá a lengyel legiónak, hogy rohanja meg a Gombás hidját. Ez ugyan nem vállalkozott reá, hanem e helyett a Wisocki hadosztály többi csapatai versenyezve rohantak a hidra, mindenekelőtt a 3. és 9-ik honvéd zászlóalj, ugyanaz a két zászlóalj, mely már Tápió-Bicskénél, a nagy Tápió hidjánál kitüntette magát. A hidat elfoglalták, az osztrákokat a város déli végébe visszaverték.

Ezenközben Gőtz fölismerte nemcsak azt, hogy túlnyomó ellenséggel van dolga, hanem értesült Klapka ama dandárjának útjáról is, mely keletről megkerülte a várost s melynek szándékát könnyen be lehetett látni. Elhatározta tehát, hogy visszavonul. Jablonowskinak parancsot adott, hogy vonjon ki minden még a városban lévő csapatot észak felé onnan s foglaljon állást velök keresztben a verőcei országúton. Götz maga 2 zászlóaljjal fedezte a városban a visszavonulást; mihelyt Jablonowski állást foglalt, követni akarta őt Gőtz. Valóban sikerült is megtartania a város déli végét, mig Jablonowski fölállitotta csapatait. Hanem most, midőn épen meg akarta kezdeni visszavonulását, halálos lövést kapva elesett, zászlóaljai összezavarodtak, a magyarok betörtek a városba s az útcai harc zűrzavarában nagy veszteséget okoztak az osztrákoknak.

Most átvette Jablonowski a hadosztály vezérletét, mialatt a dandárok parancsnokaivá Strasdil és Dreihann ezredeseket

nevezé ki; fölszedte a városból futó két zászlóalj romjait, visszariasztotta ágyúinak tüzelése által Damjanich csapatait, melyek Vácról üldözésére küldettek, névszerint Nagy Sándor lovasságát, s aztán Verőcén és Nagy-Maroson át az országúton visszavonult Párkányra. Verőcénél utóhada mégegyszer állást foglalt; seregének zöme éjjel $12^1/_2$ órakor Szalkára ért az Ipoly jobb partján; 11-én reggel oda vonta utóhadát is és fölégette az Ipoly hidját.

Az osztrákok vesztesége a váci ütközetben 3 tiszt, és 56 ember halott, 9 tiszt és 60 ember megsebesült, 215 foglyul esett, összes veszteségük 343 emberre ment, mihez még 42 ló járult. A magyarok holtakban és sebesültekben 150 embert vesztettek.

Délután 3 órakor be volt végezve a sajátképi ütközet és Vác a magyarok kezében volt. Görgey azonnal értesült róla s még april 10-én este Vácra tette át főhadiszállását. Nem épen legjobb egyetértést talált itt a vezérek közt. Damjanich panaszkodott Klapkára, ki ellen Tápió-Bicske és Isaszeg óta ingerült volt, hogy nem támogatta eléggé, panaszkodott Nagy Sándorra, hogy egy pár ágyulövés által vissza hagyta magát riasztatni, Klapka ellenben szemére vetette Damjanichnak, hogy ez hevessége által elragadtatta magát s nem engedett az 1-ső hadtestnek kellő időt, hogy a szándékolt körülszárnyalást megtehesse. Nagy Sándor, kinek pártjára keltek tisztjei is, azt állitotta, hogy Damjanics oly helyre küldte őt, hol lovasságot lehetetlen használni.

E viszályok, a mennyire lehetett, elintéztettek.

11-én aztán a 3-ik hadtestnek, 12-én az 1-ső hadtestnek meg kellett indulni Vácról Léva felé; a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok a 7-ik hadtestből, melyek 12-én vonultak be Vácra, 13-án hagyták el e várost, mialatt ugyan ezen nap ide érkezett a Kmety hadosztály.

14-én útban volt Komárom felé a 3-ik hadtest Ipolyságnál, az 1-ső hadtest Nagy-Oroszinál, Pöltenberg és Kossuth hadosztályai Rétságnál; 4 század lovast és 2 ágyút a 7-ik hadtest bal oldalra küldött a Duna mentében a Garan alsó folyásához; a hadműveletek további folyamában april 16-án egy portyázó csapat Görgey Armin alatt a bányavárosokba küldetett,

hogy e vidéket megtisztitsa az ott álló osztrák csapatosztályoktól.

Itt egyelőre elhagyjuk Görgeyt, hogy Windischgrätz herceg főhadiszállására tekintsünk be és lássuk, miről gondolkodott, és mit cselekedett ez most.

A Pest előtti események april közepén. Windischgrätz herceg tervei, hogyan akadályozza Komárom fölmentését. A herceg visszahivatik a fővezérségtől.

April 8. és 9-én teljes nyugalomban pihent Windischgrätz; megelégelte azt, hogy kiküldött néhány őrjáratot, melyek azon becses hírt hozták, hogy ellenséges hadoszlopok vonulnak Fóthon és Palotán át Dunakeszire. Windischgrätz herceg főhadiszállását legjobban lehet valami tudakozó intézethez hasonlitni, anynyiban is, a mennyiben itt rendesen nem tudja meg az ember azt, a mit tudni szeretne.

April 10-re a herceg egy nagy kémszemlét rendelt, hogy meggyőződjék, valjon még szemközt áll-e vele a magyar hadsereg tömege. Ha úgy találják, hogy ez nem áll már itt, úgy abból azon következtetés fog vonatni, miszerint Görgey már elindult Vácon át Komárom felé s akkor aztán intézkedések fognak tétetni, hogy útjában megakadályoztassék. Ez intézkedésekre nem sokára visszatérünk.

April 10-én reggel 7 órakor Windischgrätz tehát valóban megindult a nagy kémszemlére, jobb szárnya Jellacsics alatt, élén az Ottinger hadosztálylyal Cinkotára; balszárnya Schlick alatt Palota felé.

Azon cél, hogy a magyarok hadállása és ereje felől fölvilágositást szerezzenek, semmikép sem éretett el s nem is lehetett azt elérni, miután Windischgrätz semmi komoly dologhoz nem kezdett, következéskép nem kényszeritette a magyarokat, hogy jelentékeny haderőket fejtsenek ki ellenében. A magyaroknak semmi okuk nem volt támadólag föllépni, illő távolban maradtak; s miután az osztrákok, kiknek okuk lett volna határozottan előnyomulni, részükről szintén várakoztak, természe-

tes, hogy semmi egyébb nem történt, mint temérdek ágyú-puffogtatás. Szerencsétlenségre még erősen esett is az eső, ugy, hogy a hadsereg előnyomulásánál még azt sem láthatta, a mit különben ágyúlövések nélkül is megláthatott volna Pest város tornyairól. Szerencsére az eső föllágyitotta az utakat is, úgy, hogy ezzel most ki lehetett menteni az időpazarló semmittevést.

Apríl 11-én délután 2 órakor a 2-ik és 7-ik magyar hadtest egy mozdulatot tett az osztrák tábor ellen, a mi ezt talpra állitotta.

Ugyanezen nap aggasztó híreket kapott Windischgrätz, hogy a magyarok állitólag át akarnak kelni Dunakeszinél a folyón; aztán jöttek más hirek, hogy Duna-Földvárnál átkeltek a magyarok az Al-Dunán, hol pedig e pillanatban csak népfölkelés állt. Valószinűleg Bem szándékolt útját előzte meg e hir s már megjelentette őt a Dunánál, holott soha odáig nem jutott. Aztán april 11-én is homályos hirek érkeztek a váci ütközet felől, mely várost hir szerint a magyarok elfoglalták. De csak 12-én kapta Windischgrätz a hivatalos jelentést Jablonowskitól az april 10-ki eseményekről. E szerint most már alig lehetett kétkedni, hogy a magyar főhadsereg Komárom fölmentésére siet.

Windischgrätz most készült ez útat megakadályozni, mielőtt azonban az erre vonatkozó intézkedések valóban megtétetnének, mégegyszer kémszemlét kellett tartani april 13-án a Pest előtt álló magyar haderő ellen, nehogy elhamarkodják a dolgot.

Előbbi elbeszélésünkből eléggé tudvalévő dolog, hogy Windischgrätz régóta azon aggódott, hogy a magyarok a felső Tiszától Losoncon át Komárom ellen indulhatnak, mialatt Windischgrätz épen az egri és szolnoki országutakon igyekezett őket megsemmisitni. Ez Pestre kötötte őt vagy legalább kimentette tétlenségét mindenfelé az alföldön ez aggodalommal; ez aggodalommal ép oly hősiesen ellenállt alvezérei, főleg a bán csodálatos kivánságainak, mint a császári udvar ohajtásainak.

Ez által az udvar március végén arra indittatott, hogy elrendelte egy tartalék hadtest fölállitását, mely a bécsi helyőrség, Stajer-, Cseh- és Morvaország még valami módon nélkülözhető csapataiból alakittatott s az Olaszországban magát ki-

tüntetett Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alá helyeztetett.

A tartalék hadtest a Herzinger, Teuchert és Theissing dandárokból alakittatott s 9 zászlóaljból, 6 század lovas és 18 ágyúból, mintegy 10,000 emberből kellett volna állania. Egyelőre, mivelhogy Wohlgemuth még nem érkezett meg Olaszországból, Herzinger tábornoknak kellett a parancsnokságot átvenni a hadtest fölött. April 10-én Érsek-Újvárott a Nyitránál volt Herzinger főhadiszállása s ugyan ott volt saját dandára is, mig Teuchert, csak most indult meg Morvaországból, Theissing pedig útban volt Pozsonyból Érsek-Újvár felé. Herzinger igyekezett Esztergomon át összeköttetésbe lépni mind a főhadsereggel, mind a Ramberg hadosztálylyal, mely tudomása szerint Budánál állt.

Komárom ostrománál, mint tudjuk, Simunich parancsnokolt, ki február 7 én érkezett oda. Simunich Ácson ütötte föl főhadiszállását, a Lederer dandár a Duna jobb partján állt a hidfő ellenében, a Sossay dandár megszállta a Csallóközt s a Veigl (előbb Lobkowitz) dandár megszállva tartotta a Vág balpartja s a Nyitra közt fekvő tért. E zárvonal március végéig meglehetősen szoros volt. Ezalatt Welden Bécsben buzgón működött, hogy egy rendszeres ostromló készületet állitson össze s a Lipótvár ellen használt ostromló ágyuk, mihelyt itt fölöslegessé váltak, Pozsonyba hozattak, s onnan leszállitották azokat a Dunán Komáromhoz.

Az egész ostromló készlet 30-nál több hajón leszállitatott Komáromhoz. Lovadnál e hajókból hidat készitettek a Dunán, hogy az összeköttetést helyre állitsák a Lederer és Sossay dandárok közt s március 6-án megkezdték az intézkedéseket a vár szigoru ostromlására, először is a hidfő ellen a Duna jobb partján. Azonban a föllágyult talaj akadályoztatta az ütegek fölállitását; csak március 19-én kezdhette el először 2 üteg tüzelését a jobb partról a város és a Szőny fölötti sziget ellen; március 24-én 42 ágyú — 18 s 24 fontosak és mozsarak — állt készen 8 ütegbe osztva. Kényelem tekintetéből azonban az ütegek fölállitására az elsáncolt tábor régi földhányásait használták s ily módon az ostromló ütegek nagyrészt 3000 lépésnyi távolra

voltak a várostól s Komárom belső erődjeitől. Irtózatos mennyiségü lőszert lövöldöztek el Komárom ellen. Március 23-tól, a hónap végeig 6000 különböző nagyságu bombát s 1200 ágyú golyót szállittatott le Welden Simunichhoz.

Mint Windischgrätz azt képzelte, hogy Pest elfoglalása után már csak egyes rablóbandák szétkergetésével lesz dolga, épen úgy tápláltak hasonló illusiokat Komáromot illetőleg. Azt hitték, hogy az ijesztés által győzedelmeskednek már a távolból is, a nélkül, hogy szükséges volna valamit lenditeni. Természetesen a várbeli állapotok némi jogot adtak e föltevésre; március 5-én a várparancsnok Majthényi átjött az osztrák előörsökhöz; a polgárság a földúlt lakásokból a bástyaboltozatokba menekült. Hanem a helyőrség, mely nem látta be, miért legyen a magyar polgároknak jobb dolga a szabadsígháboruban, mint a magyar katonáknak, keveset törődött ezek bajaival s a várparancsnokságot Majthényi helyett ideiglenesen Török alezredes vette át, ha nem valami különös tehetség is, hanem becsületes ember.

Az osztrákok Komárom előtt elfeledték, mint sok más helyütt e hadjáratban, hogy ha bár az ellenfél gyöngesége gyakran hallatlan s alig remélhető előnyöket nyújt, ez előnyöket kétszerte oly könnyen fölhasználhatja az ember, ha nem számit reájok, ellenben igen gyakran elveszti, ha azt véli, hogy a komédiajátszással már eleget tett.

Az öreg Welden is, bár mennyire becsülte is Komárom értékét és fontosságát, féligmeddig azt hitte, hogy komédia játszás is elég lesz itt a vár bevételére. Minden csapatot, mely keze ügyébe akadt s melyet valahol nélkülözhetőnek gondolt, lassanként Komáromhoz tolt, úgy hogy március végén Simunich mintegy 15,000 emberrel rendelkezhetett. Március 30-án aztán saját személyében lejött a Dunán, kisértetve egy csapat szerezsántól, hogy márc. 31-én keményen megkezdje a működést a vár ellen, imponáljon a várőrségnek s ezáltal hatalmába keritse a helyet. Természetesen nem egészen és nem épen csak a komédiára számitott, hanem azon egyetértésekre is, melyeket egykori osztrák tűzérekkel kötött, kik vagy nem birtak oly befolyással, milyet képzeltek maguknak, vagy a döntő pillanatban

elvesztették bátorságukat az árulásra, talán csak azért, mivel az osztrákok intézkedései nem voltak eléggé komolyak. Némely hirek szerint Mack tűzér őrnagy is, egykori osztrák tűzmester be lett volna bonyolitva az összeesküvésbe.

A Sossay dandárnak demonstrátiót kellett csinálni a Csallóközben 3 hadoszloppal a nádor vonal ellen; a Lederer dandár a Duna jobb partján kezdjen heves tüzelést a hidfő, Uj-Szőny s a hajóhíd ellen, ha pedig kedvező körülmények állnak be, használja föl ezeket s rohammal foglalja el a hídfőt; végül a Veigel dandár a Nyitra és Duna közt 3 hadoszloppal előnyomulva támadja meg a Vágnál levő hídfőt. Különösen arra számitottak, hogy az összeesküvés folytán ezt elfoglalják.

Március 31-én napkeltekor élénk ágyúzást kezdtek az osztrákok. A magyar tüzérség rögtön ép oly élénken felelt reá, minden ponton viszonozta az osztrák tüzelést, s misem mutatott arra, mit föladási hajlamnak lehetett volna magyarázni. Este az osztrákok már a lőszer hiánya miatt is kényszerültek abba hagyni az ágyuzást.

Az osztrákok egész vesztesége 13 halott s 46 sebesültből állt, a magyaroké alig volt ennyi; hanem a Vág hidfejénél föllobbant egy lőporraktár s a városban több helyütt tűz ütött ki. Welden legkevésbbé sem érte el célját, s miután ekkoráig jó formán terv nélkül számitottak arra, hogy megrémités által beveszik a várat, most már a közelebbi napokban rendszeresebben kezdtek működni, hogy az erősség egyes részeit egymásután foglalják el. A dunai hidfővel kellett volna megkezdeni, mely ellen april 4-ke óta 36 nehéz ágyú dolgozott. Ezek megszakitották a hajóhidon az összeköttetést a város és a hídfő közt, mialatt az osztrákok az ő hídjokat március 31-én Lovadról lehozták Nemes-Örsre.

A hónap közepe táján Simunich már azon reményben élt, hogy a legközelebbi napokban rohammal elfoglalhatja az elszigetelt hídfőt; tudta azt is, hogy hiányt szenved már a vár élelmi szerekben s betegségek pusztítnak a polgárság és helyőrség közt; hanem ugyanazon időben érkezett híre annak is, hogy Komárom fölmentésére közelednek a magyarok, s ez ujra fölbátoritotta a helyőrséget.

Windischgrätz herceg szándéka most az volt, hogy a Herzinger, Teuchert és Theissing 3 dandáron kivül Wohlgemuth hadtestéhez küldi még a Veigl dandárt is a komáromi ostromzároló hadtesttől, Veigl csak a Zsitva vonalnál hagyjon hátra egy kis csapatosztályt. Azonkivül még a Jablonowski (előbb Ramberg) hadosztályt is a Wohlgemuth hadtestével akarta egyesitni Windischgrätz, miáltal e hadtest mintegy 20,000 főre növekedett volna s e hadtestet aztán a komáromi bezárolás fedezésére akarta a magyarok ellen állítni, kik az Ipoly felől jönnek Komárom fölmentésére.*)

Az april 12-ki hirekre, melyek semmi kétséget nem hagytak fönn aziránt, hogy a magyar főhaderő útban van Komárom felé, Windischgrätz herceg elhatározta, hogy a 2-ik hadtest nagyrészét s az egész 3-ik hadtestet Esztergomon át indítja a Duna balpartjára, mely hadtestek számitása szerint körülbelül a Wohlgemuth féle hadtesttel egyidejüleg érnek a Garan folyóhoz s ezzel együtt legalább 35,000 főnyi tömeget képeznek.

Az 1-ső hadtest, Jellacsics, maradjon a Duna jobbpartján Budánál, Budát magát a 2-ik hadtestből 4 zászlóalj tartsa megszállva.

Ez intézkedések ellen a fennforgó körülmények közt semmi jelentékeny ellenvetést nem lehet tenni.

A 2-ik és 3-ik hadtest azonban, mint fönnebb emlitettük, csak aztán indult meg valóban, miután előbb 13-án még egy kémszemlét tettek Pest előtt.

Miután a magyaroknak Váctól Léváig csak 3 napi kis útat kellett tenni s 11-én már részben el is indultak Vácról, a halasztás tehát ily körülmények közt azt eredményezhette, hogy az osztrák csapatok ismét elkésnek.

Az april 13-ki kémszemlénél ép oly keveset tudtak meg mint minden előbbi alkalommal. Aulich Pest előtti parancsnoksága egész ideje alatt nagyon ügyesen viselte magát. Mihelyt az osztrákok közeljöttek hozzá, visszavonta erős állásokba csapatosztályait s az osztrákok, kik nem merték Pesttől messze követni őt, mert cselt gyanitottak e visszavonulásban, rende-

*) Lásd e szakasz végén a D) és E) mellékleteket.

sen csak arra szoritkoztak, hogy néhány száz ágyúgolyót haszontalan utána lődöztek a távolból.

Mondtuk, hogy Windischgrätz herceg uj szándéka ellen, t. i., hogy a Garan mögé jelentékeny haderőt von össze, mitsem lehet ellenvetni, hacsak gyorsan és erőteljesen végrehajtatott volna e szándék s a tett nyomon követte volna a végzést — elhatározásnak alig lehet nevezni.

A bán azonban más véleményen volt; april 12-én Windischgrätz terve ellen ő egy másik tervvel lépett föl, melynek párját kell keresni.

35 zászlóalj, 44 század lovas és 150 ágyúval „déli hadsereg" név alatt ő maga akarta most megkezdeni a támadó föllépést Szabadka felé s a Tiszán átmenve Nagyvárad és Debrecen ellen indulni; 6 zászlóalj és 6 század lovasság maradjon Pestnél; 10 zászlóalj és 6 század lovasság Komáromnál; a hadseregnek még fölmaradó része — mialatt most már csak a Wohlgemuth-féle hadtestet lehet érteni, mert más maradványt hiába keres az ember a déli hadsereg levonása után — „északi hadsereg" név alatt egyelőre csupán védelmi célokra használtassék, Pest fedezésére és Komárom ostromlására.

Gondolja meg az ember, hogy e javaslat akkor tétetett, mikor szemközt álltak a jóformán egyesitett magyar főhadsereggel, mely épen most győzedelmeskedett Isaszeg és Gödöllőnél, s mely most útban volt Komárom felé, és meg kell vallani, hogy a magyarok nem kivánhattak volna semmi jobbat mint e javaslat elfogadását. Hanem Windischgrätz mégsem állt reá ez oktalanságra.

Az april 13-ki kémszemle, mint mondók, eredménytelen maradt; ellenben jelentés érkezett Horváth ezredestől, ki Budáról Szent-Endrére küldetett föl, hogy a magyarokat szemmel tartsa s Dunakeszinél a hídverést megakadályozza, e jelentés szerint Váctól nyugotra magyar tábort vettek észre, mely körülbelül 12—15,000 emberre becsülhető. Görgey, Damjanich és Klapka ott vannak.

Windischgrätz nem is kétkedett most már többé, hogy Pestről keletre csak egy gyenge magyar hadtest áll vele szem-

ben. Az intézkedéseket, melyek szerint jelentékeny haderőt akart összegyűjteni a Garan jobb partján, most tehát késedelem nélkül életbe léptethette s életbe kellett léptetnie.

Windischgrätz valóban még 13-án megindította a hadsereg összes hídkészletét Doroghra, mely Esztergomtól délre fekszik, hogy Esztergomnál a Dunán, s szükség esetén a Garan folyamán annyi hídat állithassanak, a mennyit csak lehet; s utasitá a hadsereg élelmezési felügyelőit, hogy Esztergom tájékán 35,000 ember és 8000 ló élelmezéséről gondoskodjanak.

Hanem a csapatok még most sem indíttattak meg rögtön Esztergom felé, sőt 14-én még egyszer munkát kaptak Pest mellett; Windischgrätz föltette magában hogy Aulichnak leckét ad, a miért ez merészkedett a herceggel tréfát űzni. Az 1-ső és a 3-ik hadtest e végből reggel 3 órakor induljanak meg táboraikból Aulich ellen. A részletes intézkedések a támadásra Windischgrätz kedvelt modora szerint a két hadtestparancsnok — Jellacsics és Schlick — közös megegyezésére bizattak.

Alig kapták meg ezek a parancsot, midőn éjjel 11$^1/_2$ órakor már meg is jelentek Windischgrätznél, hogy közöljék vele közös megegyezésük eredményét. Azt határozták, hogy a vállalat félreteendő, miután a keresztúri szorost oly erősen megrakták csapataikkal a magyarok, hogy az azon való átmenet erőszakolása mindenesetre sok nehézségbe kerülne.

Ez volt Windischgrätz herczeg utolsó hadvezéri szenvedése. Két órával később, april 14-én hajnalban 1$^1/_2$ órakor Wrbna gróf, császári szárnysegéd meghozta Ferenc József császár kéziratát, mely által Windischgrätz herceg fölmentetett a fővezérségtől s a császári udvarhoz hivatott Olmützbe. Hogy Windischgrätz herceg nagy fokát tanusitotta a hadvezéri képesség hiányának, az elbeszélésünkből teljesen kiviláglik. Windischgrätzet soha nem lett volna szabad egy hadsereg élére állitni, melynek egyéb teendője volt mint egy utcai zendülést „erélyesen" elnyomni; hanem hogy igazságosak legyünk iránta, meg kell adni, hogy mégis többet ért, mint a fantastikus Jellacsics s hogy az utóbbi valóban megnehezitette a hercegnek az életet s a működést. A fővezérletbeni változás épen e döntő

percben, melyben, mint tudjuk, s mint az udvarnak is tudnia kellett, most állt a hadsereg, ez oly rendszabály volt, hogy itt már megszünik minden kritika.

Windischgrätz a fővezérséget ideiglenesen rögtön átadta Jellacsicsnak.

A tulajdonképeni új fővezér Welden táborszernagy volt, kiről már e lapokon is több izben megemlékeztünk.

Welden 1782-ben született; 1798-ban würtenbergi katonai szolgálatba lépett s mint ilyen részt vett az 1799 s 1800-iki hadjáratokban a francziák ellen. Innen császári szolgálatba ment át. Itt jelen volt az 1805, 1809 s 1813-iki hadjáratokban, 1815-ben az alpeseknél Suchet ellen, 1821-ben Piemont ellen, mindig a táborkarban, 1828-ban vezérőrnagygyá, 1836-ban altábornagygyá lett s 1844-ben Tyrolban parancsnokló tábornokká neveztetett ki. Ámbár szintúgy a régi korszakhoz tartozott, mint Windischgrätz herceg, Welden mégis tágabb látkörü s valódi katonai képzettséggel biró férfi volt. Mint a régi korszak valamennyi táborkari tisztjeinek, neki is megvolt az a különös hajlama, hogy az egész hadvezetést csupán csak a terület minőségétől föltételezze, előszeretettel mélyedt területi tanulmányokba s ezekből hadmüveleti maximákat s hadmüveleti terveket készitett, melyeket ő maga talán jobban értett, mint a hogy azt másokkal megértetni tudta.

Az osztrák hadsereg sok táborkari tisztje fölött azon előnynyel birt, hogy a hadsereg vezetésének részleteit pontosan ismerte. 1848-ban valódi érdemet szerzett magának azon mód által, mikép létesitette és tartotta fönn az összeköttetést Radecki Veronánál álló hadserege és Tyrol közt; azután a 2-ik tartalék hadtest élére állitatott a velencei királyságban s csekély eszközökkel tudott itt is végbevinni, bár nem annyit, a mennyit az udvar várt, hanem annyit, a mennyit emberi erővel végbevinni lehetett. Végre 1848. novemberben Bécs kormányzójává neveztetett ki. Látott ugyan itt sok „Bassermann-féle alakot“, de nem ingerelték ezek föl őt annyira, mint a gőgös Windischgrätz herceget; hiszen Welden szabadabb látkörü ember volt, a mint az a míveltséggel együtt jár, s még a rögtönbirósági theoriát is ó-sváb humorral tudta fűszerezni s a mivelt

ember el nem fojtható humanitása kitört nála ott is, hol vissza akarta azt fojtani s kötelességének tartotta visszafojtani azt. Emberszerető érzületénél s az átalánosabb viszonyokat megértő belátásánál fogva, mi szükségkép hiányzik a merev katonánál, Welden sok olyast tett, a mi igényt ad neki a sokszor nevetségessé tett „Welden apó“ cimre, melyet a bécsi polgárok adtak neki.

Ámbár 66 éven túl, testileg még most is erőteljes volt s elfojthatatlan tevékenységi ösztönnel ellátva, melyet már azon módból is láthatunk, a mint szüntelen igyekezett a magyarországi háborút támogatni, ha a mellett közbenközben egy-egy hiba, az élénk fantázia egy-egy tévedése mutatkozik is. Mint iró is föllépett Welden. Leirta az 1809-iki hadjáratot, az 1812-iki orosz hadjáratot, aztán az osztrákok háborúját Francziaország ellen 1813 és 1814-ben. Végül „Episoden aus meinem Leben“ cimű művében elbeszélte 1848 és 1849-ben Olaszországban, Bécsben és Magyarországban tapasztalt élményeit.

Ilyen volt azon férfi, kire a magyar hadjárat legválságosabb pillanatában az osztrák hadsereg vezérlete bizatott. A választás oly jó volt, a milyen csak lehetett a fönnforgó körülmények közt. Ha Welden nem választatik, nem lehetett-e komolyan félni azon veszélytől, hogy a bánra, ki hadsereg vezetéséhez mitsem értett, bizzák a hadsereg fővezérletét? Welden fővezérlete alatt Magyarországban is mindent megtett, mit megtennie lehetett. Hibául lehet neki beszámitani, hogy ő is csekélyebbnek tekintette a helyzet veszélyességét s a magyarok erejét, mint a milyen volt. De ha a magyarok győzelmeit onnan magyarázza ki nekünk, mivelhogy a strategia minden szabálya ellen harcoltak, úgy hogy tanult tábornok nem tarthatta lehetségeseknek mozdulataikat, akkor kétkednünk kell rajta, valjon komolyan mondja-e ezt vagy tréfál.

A nagy-sarlói ütközet.

Most először is azon csapatok mozdulatait kell követnünk, melyeknek a Wohlgemuth féle hadtestet kellett volna képezniek a Garan mögött.

A Jablonowski hadosztály april 12-én Keméndnél átment a Garan jobb partjára s 13. és 14-én a folyó mentében fölfelé nyomult Kálnára. A Garan ez időben igen föl volt dagadva, alsó folyásában ki is öntött s az átmenetre nézve nagy nehézségeket nyujtott, úgy hogy meglehetős bizonyossággal lehetett számitni reá, hogy a magyarok csak felső folyásában igyekeznek rajta átmenni. A Jablonowski hadosztály egy lovas százada Zselászon hagyatott mint utóhad. 13-án egyesült Jablonowskival a Teuchert dandár legnagyobb része.

A 13. és 14. közti éjjel különféle jelentések érkeztek a főhadiszállásra Budára, melyekből kitünt, hogy 13-án délben 2 vagy 3 magyar dandár vagy hadosztály jött Ipolyságra, egy másik Vácon áll s a magyar hadsereg útban van a hegyek közt Léva felé s Kálnánál át akar kelni a Garanon.

E hirekre az ideiglenes fővezér Jellacsics, ki most semmi egyébre nem gondolt mint a hadsereget hires tervébe úgy bele vinni, hogy Welden aztán ki ne húzhassa onnan, azon parancsot küldé Jablonowski hercegnek, hogy a felső Garantól rögtön huzódjék le az alsóhoz. Miután az ellenség jelentékeny tömegekkel közeleg az alsó Garanhoz, célszerűbb lesz a folyamot csak szemmel tartani.

Jablonowski előterjesztést tett ez ellen, fölhozva, hogy az alsó Garanon az ellenségnek most aligha lehetséges lesz átkelni, a felsőn átkelnie is nehéz lesz még most s épen azért kisebb haderő is elegendő lehet, azt egészen megakadályozni. Jellacsics azonban ismételte a parancsot s Jablonowski ekkor engedelmeskedett. April 16-án ismét Keméndre ért. Ezenközben april 15-én ide értek a Herzinger és Theissing dandárok is.

A Veigl dandár 12-én kapta a parancsot, miszerint a Zsitva vonaltól Perbetén át először is Köbölkútra nyomúljon, a következő napokban aztán Párkányra inditatott.

Együtt volt tehát az egész Wohlgemuthféle hadtest, melyet mostantól fogva a 4-ik hadtestnek fogunk nevezni.

Welden 16-án este Bécsből Pozsonyba jött. Itt találkozott Wohlgemuthtal s kiadta számára az intézkedéseket. Wohlgemuth mindenek előtt pontosan igyekezzék értesülni az ügyek mibenlétéről, az ellenség állásáról; hanem minden körülmé-

nyek közt a felső Garan féle irányozza csapatait, mint a hol legvalószinűbb, hogy az ellenség megkisérti az átkelést.

Wohlgemuth még ez éjjel elutazott s april 17-én Keméndnél átvette a 4-ik hadtest vezérletét.

Bizonyára nem volt előnyös reá nézve, hogy igy mint valami deus ex machina kellett megjelennie egyszerre egy előtte egészen idegen harctéren. Ha egyátalán hibákat csinált, úgy nem őt illeti a vád ezért, hanem azokat, kik addig gazdálkodnak Windischgrätzcel és Jellacsicscsal, a meddig csak lehet s aztán végre ha már késő, akkor hivják elő a derék férfiakat, kik most már szintén csak kudarcot vallhatnak.

Wohlgemuth, miután alig nyert még annyi időt, hogy csak féligmeddig is tájékozhassa magát a helyzet felől, elhatározta, hogy hadtestét a két országútra helyezi, melyek egyrészt Sz.-Györgyről, Nagy-Sarlón, Csekén, Sz.-Miklóson át, másrészt Új-Barsról Besén, Surányon s Érsekujváron át Komáromra vezetnek, tehát az ostromló had fedezésére az ellenségnek épen útjába áll.

Kétségtelen, hogy valami sokkal jobbat is lehetett volna tenni, p. Wohlgemuth összpontositott erővel fölfelé nyomulhatott volna Zselészen át a Garan jobb partján, mialatt a Garan felső folyását csupán őrjáratok által tartathatta volna szemmel. De ki tehet Wohlgemuthnak szemrehányást, ha a dolgokat áttekinti? Új fővezér, új hadtestparancsnok a döntő pillanatban s e mellé Jellacsics mint ideiglenes főparancsnok Budán!

Az apr. 18. és 19. közti éjjel a Jablonowski hadosztály Wohlgemuth első intézkedései szerint a nagy-sarlói országúton táborozott Nagy- és Kis-Málasnál, mögötte Csekénél a Herzinger dandár, e mögött még mindig ugyanazon országúton Jászfalunál a Veigl dandár. Jablonowskitól balra álltak a surányi országúton a Teuchert és Theissing dandárok Péllnél és Besénél.

Welden, miután Simunichot Komáromnál meglátogatta s itt mindent rendben talált, még 17-én áttette főhadiszállását Esztergomba s innen parancsot küldött Budára, hogy a Csorich hadosztály (a Wyss és Colloredo dandárok) rögtön induljon Esztergomba, mig Schlick és Jellacsics két hadteste még mindig a szegény Aulichhal vesződött a Rákosnál, ki igen keveset

törődött velök s ép oly nagy sikerrel mint ügyességgel folytatta régi rendszerét, nyugtalanitotta az osztrákokat, ha ezek őt magát nem nyugtalanitották, s csendesen kitért az útból, mihelyt erősen reá támadtak.

April 18-án megérkezett a Csorich hadosztály Esztergomba; Welden parancsára a Wyss dandárnak 19-én Keméndre kellett nyomulni, egy csapatosztályt előre toltak Szalkára s a Colloredo dandár Esztergomban maradt a városban.

Magyar részről april 15-én már elérte a Garan bal partját a jobb szárnyon a 3-ik hadtest (Damjanich) Ó-Barsnál, a centrumban az 1. hadtest (Klapka) Nagy- és Kis-Szecsénél, a bal szárnyon a 7. hadtest (Gáspár) két hadosztálya Zsemlérnél és Nagyodnál.

A magyarok egészen váratlan átkelési nehézségekre akadtak. Csak egyetlen egy hidkészlet volt velük, mely, mivelhogy a folyó megdagadt s medréből kiöntött, alig volt elégséges a folyam félszélességének áthidalására. Mindenekelőtt tehát hidkészletet kellett előteremteni. Legcsekélyebbek voltak az akadályok Ó-Barsnál, hol a 3-ik hadtestnek kellett átkelni s különben is Görgeynek tervében volt, hogy ezt bocsássa át először a folyón, miszerint aztán a jobb parton lefelé nyomulva fedezze Szecse és Kálna közt az első hadtest számára készülő hidat, mint szintén Zsemlérnél a 7-ik hadtest számára készülőt.

Ámbár az áthidalás Ó-Barsnál a legcsekélyebb nehézségekkel járt s azonfölül minden anyagszer-készlet a 3-ik hadtestnek rendelkezésére bocsátatott, a parancsnokló mérnöktiszt ügyetlensége miatt mégis később készült el ez mint a centrumban az 1. hadtesté, mely apr. 17. és 18. közti éjjel elkészült; a zsemléri hidnak a bal szárny számára 19-én kellett volna készen lenni, mig ellenben az ó-barsinál a jobb szárny számára semmi bizonyost nem lehetett mondani.

Ámbár a felső Garan jobb partján ekkoráig még nem mutatkoztak az osztrákok, úgy látszott mégis, hogy minden percben várni lehet őket s ha eljönnek, mielőtt jelentékeny haderőt szállitottak ide át a magyarok, az átkelést még mindig akadályozhatják.

Görgey rendelé tehát, hogy apr. 18-án nemcsak az 1., ha-

nem a 3-ik hadtest is keljen át a szecse-kálnai hidon s foglaljon állást előre nyomulva; csak a 7. hadtest két hadosztálya maradjon még a Garan bal partján, hogy aztán a zsemléri hidon átkeljen.

Ehhezképest 18-án este az 1. hadtest Löknél és Alsó-Péllnél állt; balra tőle a 3-ik hadtest Dereszlénynél és Endrődnél, egy csapatosztálya a Garan mellett Veszelénél a zsemléri hidépités fedezésére; a 7-ik hadtest két hadosztálya Nagyod, Zsemlér és Szent-Györgynél állt. A főhadiszállás Lévánvolt. 19-én reggel az 1-ső és 3-ik hadtestnek Nagy-Sarlóra kellett előnyomulni, a 7-ik hadtestnek, mihelyt a zsemléri hid elkészül ezen át fölfelé menni a Garan partján. Klapka már 18-án előre küldött egy portyázó csapatot Nagy-Sarlóra.

A hirek, melyeket Wohlgemuth 18-án este kapott a magyarok felől, csak arra szoritkoztak, hogy ezek már e nap élelmi szereket requiráltak Nagy-Sarló tájékán, Kálnánál azonban még nem keltek egészen át a folyón. 19-én tehát Kálna ellen akart nyomulni.

Reggel egy csapatot küldött előre Nagy-Sarló felé, kik e helységet magyarokkal megrakva találták, de nem tudtak mitsem mondani azok haderejéről. Reggel $5^1/_2$ órakor parancsot kapott most a Dreihann dandár, foglalja el e helyet s természetesen könnyüszerrel kiüzte a kis magyar csapatosztályt.

A magyarok 1-ső és 3-ik hadteste már hajnal előtt megindult; a jobb szárnynak, a Dessewffy hadosztálynak Alsó-Péllről Nagy-Sarlóra kellett nyomulni, az 1-ső hadtest többi részének, és az egész 3-ik hadtestnek Endrődről és Hölvényről szintén Nagy-Sarlóra kellett nyomulni s onnan Jászfalura.

Klapka az előhaddal volt; nem sokára szembejött vele a Nagy-Sarlóról elüzött csapatosztály azon hirrel, hogy az osztrákok elfoglalták a helységet.

Klapka erre Hölvényre siet, honnan Nagy-Sarlót s a még folyvást kifejlésben lévő osztrákokat szemügyre veheti.

Klapka elhatározta, hogy megakadályozza őket ebben s Nagy-Sarlót megtámadja; fölkérte Damjanichot, hogy támogassa, mire ez rögtön hozzá küldte a Visocki hadosztályt. A 7-ik hadtest hadosztályai is értesitettek a készülőben lévő harcról.

Körülbelül 9 órakor megjelent a Dipold dandár (a Dessewffy hadosztályból) az erdőben Nagy-Sarlótól észak-nyugatra, tehát a magyarok legszélsőbb jobb szárnyán; egyidejüleg egyenesen Nagy-Sarló ellen nyomult a Kazincy (előbb Máriássy) hadosztály az első hadtestből, s balra tőle a Visocki hadosztály a 3-ik hadtestből a város keleti oldala felé. Nagy Sándor a lovassággal parancsot kapott, hogy a baloldalt biztositsa a Garan felé; a Dessewffy hadosztályból a Bobich dandár és a 3-ik hadtestből a Knezich hadosztály tartalék gyanánt Hölvényre vonattak.

Délelőtt 10 órakor kezdődött a támadás Nagy-Sarló ellen; ágyúzással kezdték; miután ez egy óránál tovább tartott, a Kazincy és Visocki hadosztályok rohamra mentek, s benyomultak a városba; itt heves útcai harcra került a dolog. Végre a Dreihann dandárt kiverték.

Wohlgemuth most a Strasdil dandárt inditotta előre, mialatt Dreihannak újra össze kellett szedni magát s tartalék gyanánt követni Strasdilt. Még egyszer benyomultak az osztrákok a városba, hanem csakhamar ismét el kellett azt hagyniok. Wohlgemuth most egyelőre fölhagyott a további kisérlettel s a Jablonowski hadosztályt délnyugotra rendelte a város fölött uralkodó magaslatokra.

Damjanich és Klapka, miután megszállták a várost, most arra készültek, hogy Wohlgemuthot új hadállásából is elűzzék s Nagy Sándor parancsot kapott, hogy vegyen részt lovasságával a Jablonowski bal oldala elleni támadásban, a mint egyszerre épen ellenkező irányban, a magyarok jobb oldalán a hölvényi erdőben új harc lobbant föl.

A Herzinger dandár ugyanis, a mint meghallotta a Nagy-Sarló felől jövő ágyuzást, Csekéről, a hol állt, megindult Endrőd felé, hogy ily módon helyreállitsa az összeköttetést a Jablonowski hadosztály s a Teuchert és Theissing dandárok közt, melyek egész elszigetelten álltak Besénél a surányi országúton.

Herzinger Dipoldra bukkant a hölvényi erdőben s visszanyomta azt a Bobich dandár felé. Guyon, ki, mint tudjuk, már Tiszafüreden Komárom egyik parancsnokává nevezte tett ki, hanem mostanáig sem sikerült az osztrák ostromló hadtesten

keresztül a várba jutnia, mint önkéntes itt volt most a csatatéren. Rögtön előrevezette most ő a Bobich dandárt; Klapka is ide sietett s kettőjük egyesült erőmegfeszitéseinek sikerült Herzingert ismét visszakergetni az erdőből Cseke felé.

Most délután 3 és 4 óra közt Damjanich és Klapka, Nagy-Sarlóról előtörve, készültek megadni a kegyelemdöfést a Jablonowski hadosztálynak, hanem a készülődés igen sokáig elhuzódott, mivelhogy Nagy Sándor nem hatolhatott elő a lovassággal a nehézkes területen. Wohlgemuth, ki túlnyomó erőt látott maga ellen, már elhatározta a visszavonulást, hanem még megállta a sarat a magaslatokon, hogy a magyarokat itt elfoglalja s ezáltal a Besén álló két dandárnak időt engedjen, hogy visszavonulásukat Jászfalura a vele való egyesülés végett megkezdhessék s megelőzhessék a magyarokat.

Hanem ekkor megjelent a csatatéren Pöltenberg is a 7-ik hadtest lovasságával, mely átjött a zsemléri hidon. Délután 4 órakor tehát vissza kezdett vonulni Wohlgemuth Csekén át Érsekújvárra, hová 20-án elérkezett, miután a Zsitvánál a Veigl dandár is hozzá csatlakozott. A magyarok Csekéig és Fajkürtig üldözték a hátráló ellenséget. Még késő este fölriasztotta a magyarokat a Besén állt két dandár egy csapatosztálya, mely a hölvényi erdőben eltévedt, itt azonban legnagyobb részt foglyul esett.

Görgey részt sem vett a nagy-sarlói ütközetben, egész nap a lévai kastélyban maradt, honnan, úgy hivé, legjobban áttekintheti az egész ütközet folyamát. Futár tiszteket küldött ki, hogy a csatatéren előforduló fontos eseményekről biztosan tudósitsák, másokat viszont a zsemléri hidhoz küldött, hogy mihelyt elkészült, értesitsék őt arról. Mégis csak 19-én késő este kapta meg a tudósitást az ütközet kimeneteléről Damjanich jelentéstétele által, s hogy a zsemléri hid elkészült, azt is csak akkor tudta meg azáltal, hogy este egy csoport sebesültet szállitottak azon át Lévára. Meg kell még emlitnünk, hogy a magyar fővezér, mihelyt az ágyudörgést meghallotta Nagy-Sarló felől, egy csapatosztályt küldött a főhadiszállásról a kálnai hidhoz, hogy a csatatérről netalán elfutó magyarokat, kik a Garan bal partjára akarnak menekülni, tartóztassa föl a jobb parton.

Ez elővigyázati rendszabály a jelen esetben teljesen fölösleges volt.

Saját veszteségüket a magyarok 600 emberre teszik, az osztrákokét 2000-re; az osztrákok maguk csak 800—900-ra teszik az ő veszteségüket. A valószinüség inkább a magyarok állitása mellett szól, miután bizonyos, hogy sok egyes osztrák csapat szétszóratva s kifáradva a csatatéren maradt s aztán csaknem ellenállás nélkül a magyarok kezébe esett éjjel s a következő nap.

Az apr. 19. és 20. közti éjjel az 1. magyar hadtest Fajkürtnél táborozott, a 3-ik Fakó Vezekénynél s Málasnál, a 7-ik Zselésznél a Garan mellett.

April 20-án Jászfaluig nyomult elő az 1. és 3-ik hadtest, kikkel volt most Görgey is; a 7-ik hadtest két hadosztályának pedig a Garan jobb partján lefelé kellett vonulni. Keméndnél a Wyss dandárra bukkantak, melyet visszavonulásra kényszeritettek, mire egyébként már különben is parancsot kapott. E visszavonulás alatt nem keveset szenvedett egy esetleges körülmény által. A Horváth alatti portyázó csapat ugyan is, melyet Görgey Vácról baloldalának fedezése végett a Duna partján fölfelé inditott Szalkánál Keménddel szemben a Garanhoz ért s most kisérte a Wyss dandárt visszavonulásában Párkányig, időről időre elővonva két ágyúját s a Garanon keresztül bele lövöldözve az osztrák hadoszlopba.

A Horváth csapatosztálynak eredetileg Keméndnél át kellett volna menni a Garanon, hogy a 7-ik hadtesttel egyesüljön, hanem a hid itt nem jött létre, s aztán fölfelé kellett mennie a Garan bal partján Zsemlérre, hogy az ottani hidat használja.

Wohlgemuth 21-én a Nyitránál csak a Herzinger és Veigl dandárokat hagyta hátra s hadtestének többi részével Sellyénél visszahúzódott a Vágon túl, hol Deákinál fölállitotta a Strasdil dandárt, Sellyénél a Perrin (előbb Teuchert) és Theissing dandárokat, Vág-Királyfalvánál a Dreihann dandárt.

Miután egyidejüleg a Sossay dandár is a Vág-Dunától és a Csallóközből vissza kezdett vonulni, Görgeyre nézve a Duna bal partján semmi akadály nem volt többé, hogy Komárom várához juthasson.

April 21-én az 1-ső és 3-ik hadtest Szent-Péterre nyomult elő s a Zsitvához tolták előcsapataikat; a 7-ik hadtestnek a Garantól jobbra kellett fordulni, hogy Köbölkúton át igyekezzék egyesülni az 1-ső és 3-ik hadtesttel. Ugyanez nap sikerült Guyonnak 60 huszárral bejutni a komáromi várba, hová meghozta hirét a közelgő fölmentésnek, s hol azonnal átvette a vár parancsnokságát.

Az april 21 és 22-ke közti éjjel helyre állitották a Zsitván való átjáratokat s 22-én Klapka hadtestének első csapatai bevonultak Komáromba, az 1-ső hadtest többi része és a 3-ik hadtest táborba szállt a Vág-hidfőnél, s a 7-ik hadtest két hadosztálya Köbölkútról Bátor-Keszire jött.

Horváth portyázó csapata parancsot kapott, hogy mihelyt átkelt Zsemlérnél a Garanon, nyomuljon elő Verebélyen át a Nyitrához; egyelőre 4 század lovast küldtek a seregzöméből april 20 és 21-ke közti éjjel Jászfaluról Verebélyre.

A Kmety hadosztály is a nagy-sarlói ütközet után közvetlen azon parancsot kapta, hogy Vácról induljon Párkányra.

Midőn Kmety 23-án Párkányra érkezett, akkor már a 7-ik hadtest két hadosztályát is Komáromba akarták vonni Bátor-Kesziről és Köbölkútról, hanem azon különféle hirekre, hogy az osztrákok a Vág felől ujra támadással fenyegetődznek, oda módositatott ez intézkedés, hogy e két hadosztály, melyet most Pöltenberg vezényelt, miután Gáspár búcsut vett a szolgálattól, Bajcsra és Perbetére nyomuljon Érsek-Ujvár felé.

April 22-én be volt fejezve Komárom fölmentése a Duna balpartján, most már csak az hiányzott, hogy a jobb parton is megtörténjék a fölmentés, hol Simunich a Lederer dandárral még mindig szemközt állt a dunai hidfőnek.

Ha a hajóhid, mely a dunai hidfőt a várossal összekötötte, még fönnállt volna, misem lett volna könnyebb mint még april 23-án átvezetni a Duna jobb partjára az egész 1-ső és 3-ik hadtestet a várőrség egy részével együtt, melyet aztán nemsokára a 7-ik hadtest is követhetett volna, itt szétverni az egyetlen Lederer dandárt s minden osztrák csapatot elfogni, mely Buda felől a Duna jobb partjának mentében akar visszavonulni. Azon-

ban, mint tudjuk, a hajóhidat földulta Simunich ütegeinek tüzelése.

Görgeynek első dolga volt tehát a hajóhidat valami szilárdabb által lehetőleg gyorsan helyrepótolni. A technikusok előitélete azon véleményt terjesztette el, hogy lehetlen a Dunán Komáromnál talphidat állitni. Nagy bajjal kellett tehát először is az anyagokat összeállitni e hidhoz, miután Görgey föltette magában, hogy a technikusok előitéletére nem sokat ad, a miben mindenesetre nagyon igaza volt. Mindenesetre nagy dolog volt, hogy a nehezitő körülmények dacára, az apıil 25 és 26-ka közti éjjel a talphid már elkészült.

Mily különbséget tett volna azonban az, ha e hid fölállitására már előbb gondoltak volna, úgy hogy april 23-án használni lehetett volna, azt nemsokára megitélhetjük, ha most az osztrák főhadiszállásra fordulunk.

Az osztrákok visszavonulása Budapestről; Komárom fölmentése a Duna jobb partján.

April 19-én, a nagy-sarlói ütközet napján, Jellacsics és Schlick még egyszer kitörtek Pestről Aulich ellen, mely alkalommal végre azon alapos meggyőződést szerezték, hogy ez egészen orruknál fogva hurcolja őket.

Welden, ki april 23-án délelőtt Esztergomban tartózkodott, itt kapta ama hireket a nagy-sarlói ütközetről, melyek azt mutatták neki, hogy az osztrák hadseregnek újra kell k e z d e n i Magyarország meghóditását.

A Wyss dandárnak azon parancsot adá, hogy a Duna bal partjáról vonuljon vissza rögtön Esztergomba, aztán szakitassa szét a Duna hidját. Innen Tatára induljon e dandár, hogy Simunichcsal, vagyis inkább a Lederer dandárral összeköttetésbe lépjen; Colloredo egyelőre maradjon Esztergomban, a Schwarzenberg Edmund hadosztály, mely most Csorich vezénylete alá helyeztetett, Budáról induljon Esztergomba.

April 20-án délután Welden maga is Budára ment aztán, hová estére megérkezett, igyekezett itt a hadsereg viszonyairól lehetőleg értesülni s a szerint alakitotta terveit.

A hadsereg erejéről következőleg értesült:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt, mely Pest előtt állt, $14^1/_3$ zászlóalj, 21 század lovasság s 54 ágyúval rendelkezett, azaz 12,500 emberrel.

A 2-ik hadtest Csorich alatt, melynek a legutóbbi intézkedések szerint Tatánál, Esztergomnál, s Esztergom és Buda közt kellett állni, $11^1/_3$ zászlóalj, 17 század lovasság s 57 ágyúra rúgott, azaz 12,000 e.

A 3-ik hadtest Schlick alatt Pestnél $15^1/_3$ zászlóalj, 6 század lovasság, 45 ágyú, azaz 14,200 e.

A 4-ik hadtest Wohlgemuth alatt, visszavonuló félben a Vág mögé, 16 zászlóalj, 11 század lovasság, 30 ágyú, azaz 13,200 e.

A tartalék tüzérség, beleszámitva a Komárom előtt álló 72 ostromló ágyút is, 102 ágyúra rúgott 2000 emberrel.

Simunichnak Komárom előtt a Veigl dandár nélkül, hanem azon kis csapattal együtt, mely Burich altábornagy alatt a bakonyi erdőben portyázott, $12^2/_3$ zászlóalja, 7 század lovassága s 31 tábori ágyúja volt, azaz 8900 embere.

A galiciai hadtest Vogl altábornagy alatt, mely még nem jött ki Galiciából, 11 zászlóalj, 8 század lovasság és 24 ágyú, azaz 7800 e.

Ebből álltak a csapatok, melyeket a főhadsereghez számitottak. Nem sokkal többre ment tehát 60,000 embernél. A betegek létszáma ez időben 10,068 e. volt s a betegségek a fáradalmak, rosz élelem és ruházat, mint szintén a tavaszi időjárás következtén is folyvást szaporodtak.

Nugent, Todorovics különvált hadtesteiről a szerb harctéren, Malkowskiról (előbb Puchner) Erdélyben, keveset lehetett hallani, csak annyit, hogy roszul megy dolguk s nem lehet reájuk számitni.

60,000 főből álló sereg semmi esetre sem megvetendő haderő, — ha együtt van s egy hadvezér keze alatt. Az osztrák hadsereget illetőleg azonban e föltétel legkevésbbé sem volt teljesitve. A sajátképi együtt lévő főhadsereget april 20-án az 1-ső és 3-ik hadtest képezték, mintegy 26,000 ember, mig ellenben a magyaroknak körülbelül 32,000 emberük volt együtt, az 1 ső,

3-ik és 7-ik hadtest, melyek még a komáromi várőrség által is szaporithatók valának. Ha még ehhez hozzá gondoljuk a betegek tömegét, melylyel az osztrák hadsereg terhelve volt, a hiányos élelmezést, az alvezérek engedetlenségi viszketegét, melyet ép úgy mint a hadsereg szétforgácsolását a hires Windischgrätz tábornagy nagyúrias hadvezetése okozott, úgy bizonyára semmi értelmes ember nem fogja kárhoztatni az öreg Weldent, hogy az első pillantás után, melylyel e borzasztó posványságba betekintett, legelső szükségnek tartotta: mindenekelőtt azon kell igyekezned, hogy a hadsereget kezed alá keritsd, úgy hogy valóban te vezéreld őket s ne vélje kötelességének Péter vagy Pál minden percben belebeszélni és inditványokat tenni, mint az nemsokára aztán a badeni forradalmi hadseregben divatozott, a mi fölött oly sokat mosolyogtak azok, kik pedig maguk sem cselekedtek hajszálnyival sem különben.

Hogy a hadsereget a vezér keze alá keritse, azt nem lehetett máskép végbevinni csak visszavonulás által. Ezt Welden azonnal el is rendelte s azért, hogy egyátalán erre határozta el magát, továbbá hogy azt tántorithatlanul kivitte, végre azért hogy e visszavonulást egyes részleteiben oly célszerüen rendezte el, a mint csak lehetett a fönnforgó körülmények közt, a legnagyobb dicséretet érdemli Welden.

Már magát az elhatározást illetőleg is nehéz küzdelmet kellett kiállnia. Visszavonulással kezdeni el a vezérletet, az valóban nem könnyü föladat és sok közönséges tábornok nem szánta volna el reá magát, ha belátta volna is szükségességét, anélkül, hogy legalább meg ne kisértette volna előbb, valjon csakugyan nem lehetne-e a dolgokat máskép alakitni. Hanem aztán jött a végrehajtás. S ez még nehezebb volt. Képzeljük csak el, hogy Jellacsics szintúgy mint Schlick Windischgrätz parancsnoksága alatt megszokták minden parancsot, melyet Windischgrätztől kaptak, kritika alá venni, s hogy a bán e mellett folyvást udvari ismeretségeivel kérkedett, úgy hogy Windischgrätz nem is merte elutasitni őt. Az osztrák katonákat, meg kell vallani, sajátkép meg sem verték még a magyarok; inséget és fáradalmakat kellett kiállniok az osztrákoknak, de a

visszavonulások alkalmával bizonyára nem kevesebbet mint az előnyomulásoknál, — a visszavonulások alkalmával, melyeket a katonák hibája nélkül rendeltek a magasbrangu vezérek. A katonák a dandár tábornokig föl nem láthatták tehát be semmikép a rögtöni, határozott visszavonulás szükségességét. Welden tudta, hogy itt néma, hanem hatalmas, benső ellenkezést kell legyőznie s mégsem rettentette az viszsza őt. De nem is maradt a dolog pusztán a benső ellenkezésnél; a magasbrangu tábornokok természetesen hangot is adtak ez ellenkezésnek s természetesen élükön állt a bán, ki leginkább hozzájárult ahhoz, hogy a visszavonulás szükségessé vált, ki mindig főoka volt minden támadási terv megbénitásának, ki mindig legelőször sietett visszavonulni, a hol helyt kellett volna állnia.

Ez minden fővezérre nézve, ki az udvari kegyre számit, nehéz akadály lett volna, sőt ilyen fővezér nem is háríthatta volna el ez akadályt. Welden, mint látni fogjuk, el tudta háritni a bánt az útból s nem törődött költői ellenvetéseivel.

Az intézkedések, miket Welden tőn, hogy a hadsereget, mint ő mondja, „szabályos állásba vezesse vissza“, vagy mint helyesebben mondhatni, hogy keze alá visszakeritse, háromfélékre vonhatók össze.

Először a bán 15 zászlóalj s 26 század lovasságra, azaz a tüzérséggel együtt 15,000 emberre szaporitott seregével Budáról a Duna jobb partján induljon le délfelé, ott Slavoniában s a bánátban vonjon magához minden összevonható csapatot s ily módon alakitson egy erős déli hadsereget. Hogy e „déli hadsereget“ valóban katonai módon lehessen szerezni, fölszerelési tárgyakat s anyagokat lehető nagy tömegekben vettek a budai raktárakból, 5 gőzöst és 11 teherhordó hajót megraktak vele s leszállitották Eszékre. Mielőtt aztán az 1. hadtest követné e szállitmányokat, előbb egy ideig Pestnél, később Promontornál kellett maradnia, hogy fedezze a fővárosok kiüritését. Welden eljárása a bánnal nagyon célszerű volt. Először ugyanis e csendzavarótól megszabadult a főhadsereg és másodszor oly módon szabadultak meg tőle, hogy ő maga sem tehetett az ellen semmi ellenvetést. Örökös dél felé vágyódása most ki

lőn elégitve. Most megmutathatta, hogy ott, és pedig magára hagyva, tud-e annyit tenni, mint a mit igért s a mit más emberekkel elhitetni akart. Talán ott még használni is fog valamit. De ha nem használ is, mint azt eddigi kisérleteiből előre lehetett látni, hanem legalább nem akadékoskodhatik a főhadsereg hadműveleteiben. Welden ezzel magának ép úgy, mint leendő utódjának a vezérségben, tehát így Ausztriának is eléggé meg nem becsülhető szolgálatot tett.

Másodszor rendelé, hogy Buda vára maradjon megszállva. Várőrségül itt hagyta a 12. számu Vilmos fhg gyalogezred 3-ik zászlóalját, a Ceccopieri ezred 1. zászlóalját, a varasdi határőr ezred 3-ik zászlóalját, a báni határőr ezred 1. zászlóalját, 1 századot az 5-ik tüzérezredből, 1 csapatosztályt a bombászkarból, 1 csapatosztály várőrségi tüzért, 100 embert a 17. számu Hohenlohe gyalogezredből kisegitőül a tüzérség számára, 1/2 század árkászt (sappeur), 1/2 század útászt (pionnier), 1 csapatosztály János főherceg dragonyost; összesen 3500 embert. 51 ágyút lehetett a vár védelmére használni, lőszer volt elég s legalább 6 hétre való élelmet szereztek a legénység számára s a vízvezetést a vízivárosban elpalánkolások és ágyúk által biztositották.

A rosz erősség parancsnokságát Welden Hentzy Henrik tábornokra bizta. Hentzy Henrik unokája volt ama Hentzy Sámuelnek a berni városi őrség kapitányának, ki 1749-ben a berni aristokratikus kormány elleni összeesküvésben résztvévén, ez összeesküvés fölfedeztetése után lefejeztetett. Henrik atyja osztrák szolgálatba lépett s magyar leányt vett nőül. Hentzy Henrik 1785-ben született s 1804-ben az osztrák mérnöki karba lépett, hol nemsokára buzgó és ügyes tiszt hirére tett szert. Nem mulaszthatjuk el itt megemlitni, hogy miután 1848. május 9-én vezérőrnagygyá neveztetett ki, folyamodott a berni canton kormányához a nagyatyja utódait sujtó örökös számüzetés megszüntetéseért. 1848. juliusban Pétervárad parancsnokává neveztetett ki. Itt a magyarok határozott ellensége gyanánt lépett föl, a várőrség azonban Magyarország ügye mellett nyilatkozott, Hentzyt elfogták s Budán elzárták. Windischgrätz herceg benyomulása megszabaditotta őt a fogságból s a helyet, hol azt

kiállta, most védnie kellett Ausztria számára, egyedül magára hagyatva s a közel segély minden reményétől megfosztva. A bizalmat, melyet ismereteibe, tevékenységébe s vas akaratába helyeztek, teljesen igazolta.

Welden utasitá Hentzyt, hogy mihelyt Pestet elhagyják az osztrákok, s a mint várható, megszállják a magyarok, ez utóbbiaknak minden átkelési kisérletét, a mennyire csak lehet, akadályozza meg, hanem Pest felé csak ágyúgolyókkal és kártácsokkal. Csak azon esetben, ha a magyarok a Duna bal partjáról megkisérlenék Budát lövetni vagy Pest lakossága határozottan ellenséges állást foglalna el a várőrség irányában s a magyar hadsereget olyasmivel is segitné, a mire nincs kényszeritve, csak akkor lövesse bombákkal s röppentyűkkel a várost. Minden támadás ellen, mely a Duna jobb partján történik, használjon föl itt Hentzy tartózkodás nélkül minden rendelkezése alatti eszközt, hogy a várat megtarthassa, a meddig csak az élelem megengedi. Hadi tanácsot egybehívhat ugyan rendkivűli esetekben, hanem anélkül, hogy annak végzései őt bármikép is korlátoznák.

23-án estig megtette Hentzy a szükséges intézkedéseket a vár védelmére s most átment még Pestre ő maga, hogy fenyegetések közt lelkére kösse a városi hatóságnak a számos beteget és sebesültet, kiket az osztrák hadsereg visszavonulásakor ott hagyni kényszerült.

A harmadik, mit Welden elrendelt, maga volt e visszavonulás; a hadseregnek oly állásba kellett jönni, hogy Bécset fedezhesse, a komáromi várat szemmeltarthassa s hogy a Pestről visszavonuló hadtestek biztos, a Duna által meg nem szakitott összeköttetésbe léphessenek a 4-ik hadtesttel s a Galiciából jövő csapatokkal. Ily állást csak Pozsony környékén lehetett találni. Ide kellett tehát a visszavonulást vezetni.

E visszavonulás alatt a komáromi vár oldalukba esik s april 20. után pár napra a magyar főhadsereg megérkezhetik e helyre, talán ki is törhet innen. Mindenesetre föl kellett tehát állitni a főhadsereg egy részét Komárommal szemben, hogy a poggyász és hadszervonatot biztositsák, mely csak lassan mehetett előre. A főhadsereg e része fogja aztán fedezni az ostrom

megszüntetését is, melynek szükségkép meg kell történni. Ezek voltak az elhatározó szempontok, melyek szerint Welden a visszavonulást elrendelte. Gyorsan és ovatosan hajtotta azt végre, mégis szerencsének kellett tartani az osztrákokra nézve, hogy a komáromi hid el volt rontva s Görgey nem mehetett át seregével előbb a Duna jobb partjára.

Mialatt, mint láttuk, a 2-ik hadtest legnagyobb része már útban volt Budáról s Esztergomból Tatán át Komárom felé, april 21-én megkezdték Budán és Pesten, a mennyire lehetségesnek látszott, a kórházak, rak- és fegyvertárak kiüritését.

22-én és 23-án aztán két egymásután következő szállitmány a hátra nem hagyott betegekkel és sebesültekkel, a tartalék tüzérséggel, a pénztárakkal, a becsesebb hadi készletekkel, melyeket t. i. a bán számára el nem szállitottak, a főhadiszállás irodájával s — a mi kevésbbé érdemel dicséretet — egy csoport Ausztria irányában politikailag compromittált magyar polgári személyekkel, megindult Székesfehérvárra, hogy onnan Veszprémen, Pápán és Sopronyon át tovább vonuljon.

Erre 23 án a 3-ik hadtest (Schlick) is kezdett Pestről kivonulni; a Lichtenstein hadosztály még a 23. és 24. közti éjjel Biára ért; 24-én aztán az egész hadtest tovább ment Bánhidára, 25-én Igmándra. A 2-ik hadtest ezalatt Mocsánál concentrálta magát; a Colloredo dandár is oda indult most Esztergom- és Dorogról Nyerges-Újfalun át. A Lederer dandár Ácsnál összpontosult.

Miután a 3-ik hadtest Budáról elvonult, a 23. s 24. közti éjjel az 1. hadtest (Jellacsics) is kiüritette Pestet; a hajóhidat szétszakították, a lánchid talaját részben fölszedték s a hid közepére az öreg Welden jó kedvében egy üres lőporládát állitatott föl.

A bán 24-én, miután a budai várat vágómarhával ellátta, Adonyra vonult s a következő napokon folytatta útját a Duna mentében Duna Pentelén és Duna Földváron át Eszékre, hová az előre küldött gőzösök és teherhajók baj nélkül megérkeztek már april 25-én.

24-én közvetlen a bán kivonulása után, bejöttek Aulich hadtestéből az első huszárok Pestre a lakossság roppant öröm-

riadása közt s 25-én Aulich egész hadtestével közvetlen Pest mellett ütött tábort.

Welden főhadiszállása 24-én Bábolnán volt, itt értesült arról, hogy a Székesfehérváron át útnak inditott hadszervonatok szerencsésen eljutottak Veszprémig, hogy az út a bakonyi erdőn át szabad s a hadszervonatok 25-én Város Lődre fognak érni. Ezekre nézve tehát nem lehetett többé mitől sem tartani. Colloredotól azon jelentés jött, hogy Esztergomnál elrombolt minden átkelési eszközt, s hogy útra kelt Almáson át Ó-Szöny felé.

25-én Welden Győrbe tette át főhadiszállását; Simunich utasitatott, hogy szállitassa el Komárom alól az ostromló ágyukat, a mi 26-ig teljesen végre is hajtatott, csak 4 huszonnégy fontost s 3 tizennyolc fontost kellett ott hagyni Új-Szönynyel átellenben egy nagy ütegben. A megmentett ágyukat Gönyőre szállitották s onnan részint a Dunán fölfelé Pozsonyba, részint szárazon, Győrön át Sopronyba inditották.

A Wyss dandárnak 25-én Győrön át a Szigetközbe kellett indulni, Colloredo dandára e helyett elfoglalta az ó-szönyi állást.

25-én már majd minden csapat elérkezett a neki kitűzött állomásra, csak a 3-ik hadtest utóhada, a Montenuovo dandár maradt még Bánhida és Kocs közt hátra.

April 23-án Lenkey a komáromi várőrség egy osztályával kitört a Csallóközbe s azáltal a Sossay dandárt teljesen visszavonulásra kényszeritette.

A 25. és 26. közti éjjel a talphídnak a Dunán el kellett volna készülni s aztán 26-án reggel egy nagy kirohanást kellett volna tenni a dunai hidfő ellen, hogy a fölmentés most már a Duna jobb partján is teljessé legyen. Nagyon könnyen belátható, hogy Welden minden óvatossága dacára s bármennyire dicsérnünk kell is a visszavonulást illető intézkedéseit, a kirohanás az osztrákokra nézve a legsúlyosb következményű lehetett volna, hacsak két nappal előbb történik.

Görgey april 25-én Klapka által megtétette az intézkedéseket a kirohanásra. Ez intézkedések szerint először is Knezichnek 5 dandárral kellett vólna megkezdeni a támadást. Kiss és Kökényessy dandárok éjfélkor menjenek át a talphidon a

hidfőhöz s álljanak föl annak középső vonalain. A 3-ik hadtest e dandárait aztán kövesse a talphidon át Schulz és Zákó az 1. hadtestből s a hidfőtől jobbra Új-Szőny felé álljon föl, mialatt egyidejüleg a Dipold dandár már éjfél előtt kezdjen átmenni hajókon a hidfőhöz, hogy Kiss és Kökényessytől balra Ó-Szőny felé foglaljon állást.

Kiss, Kökényessy által támogatva, kapott jelre nyomuljon a homokdomb ellen, foglalja el rohammal az ottani üteget, aztán hagyjon ott őrcsapatot s forduljon nyugotnak Monostor ellen; Kissel egyidejüleg Schulz nyomuljon Új-Szőny ellen s ezen át szintén Monostor ellen. E támadás elősegitésére két zászlóalj a várőrségből, a nádor vonaltól a Csallóközből, hajókon jöjjön át a Dunán.

A Monostor elleni támadás alatt Dipold is nyomuljon Ó-Szőny ellen.

Az 1. és 3-ik hadtest többi része kövesse a talphidon át az emlitett 5 dandárt, mihelyt az osztrák ütegek s az ottani magaslatok el vannak foglalva.

Ha aztán formaszerü csata fejlik ki, akkor Klapka vezényelje a bal szárnyat Ó-Szőny és Mocsa felé, Damjanich a centrumot Csém és Harkály, Görgey a jobb szárnyat Ács felé.

Ez esetben számitottak a 7. hadtest két hadosztályára is, melyek, mint láttuk, csak imént inditattak előre Bajcsról és Perbetéről a Nyitra felé; 25-én visszahivattak Sz.-Péteren át Komáromhoz, hogy itt tartalék gyanánt szolgáljanak.

A csatában főleg a győri országutat igyekezendnek elérni, hogy a mennyire lehet, Weldent dél felé leszoritsák.

Knezich reggel 2 és 3 óra közt kezdte meg a támadást; a Kiss dandár elfoglalta a dunai hidfőtől délnek eső homokhegyet s az ottani, még 7 ágyuval ellátott üteget; aztán balra fordult s egyesült Schulz-cal, ki ezalatt, habár keményebb küzdelem után, rohammal bevette Új-Szőnyt. Mindkettő, a tartaléktól követve, most a Monostor ellen indult; a várőrségbeli két zászlóalj háttámadása jóformán egyszerre történt Kiss és Schulz homloktámadásával, hanem az osztrákok szélső bal szárnya, a Lederer dandár, elég jókor észrevette őket, hogy bántatlan visszahuzódhassék Ácsra, hol a Concó patak mögött fölállt.

Mihelyt Komáromban megtudták a magyarok támadásának e sikerét, az 1. és 3. hadtest még ott hátramaradt részei átmentek a talphidon s a hidfőn keresztül a csatatérre siettek. Először is a 3. hadtest csapatait vonták elő, hogy a centrumban Csém és Harkály felé nyomuljanak. Damjanich itt összevont mindent, a mit csak lehetett; saját dandárain kivül az 1. hadtest Új-Szőny ellen használt csapatosztályaiból is sokat.

Az 1. hadtest más csapatait, a mint átjöttek, Görgey azonnal a jobb szárnyra vezette, hol szintén hiányzott az ember, mióta Damjanich a centrumot összevonta, úgy hogy Klapka számára a bal szárnyon Ó-Szőny és Mocsa ellen sajátkép csak a Dipold dandár maradt.

A 3-ik hadtest 5 és 6 óra közt kezdett átmenni a talphidon; sokáig elhuzódott ez átmenet, mivelhogy a talphidat csak óvatosan lehetett használni; a további előnyomulás Harkály és Csém felé szintén föl lőn tartóztatva, részint az által, hogy a csapatokat csak lassan kellett kivonni az erődökből, részint az osztrákoktól ásott futó árkok által, melyeket egyes helyeken előbb be kellett tölteni, hogy a lovasság és tűzérség átmehessen rajta.

Ilyenformán 9 óra lett, mire Damjanich ütközetre jött Schlick ellen, ki Harkály és Csémnél az egész 3-ik hadtestet s jobbra tőle Mocsa felé a 2-ik hadtestnek részeit is összevonta.

Eleinte Damjanich határozottan hátrányban volt; Görgey, ki épen most jelent meg a csatatér jobb szárnyán, hol jóformán épen semmi csapatot nem talált, mert ezeket Damjanich magához vonta, vagy más részt még szorosan a Duna mellett álltak, következéskép előbb még a hidfőtől kellett zászlóaljakat ide vonni a jobb szárnyra, Görgey tehát, hogy Damjanichon könnyitsen, egy fél üteget az azt fedező csekély lovassággal előre inditott az ácsi postaúton. Valóban, bármily csodálatosan hangzik is ez, könnyitett Damjanichon; hanem az természetes, hogy a csapatosztályok, melyeket Schlick ama Görgeyféle kis csapat ellen küldött, rögtön visszaűzték azt.

Délig Damjanich határozottan, habár lassan, előrenyomult. Schlicknek lassanként hátrálni kellett. A magyarok bal szárnya is gyöngesége dacára — csak 2 zászlóaljból s pár szá-

zad lovasból állt — megtette a magáét, hogy a centrum győzelmét elősegitse.

A Dipold dandár, miután az átkelés csónakokkal nagyon lassan ment, csak világos reggel kezdhetett a támadáshoz Ó-Szőrny ellen. Az ó-szőnyi osztrák helyőrség csekély ellenállás után elhagyta e helyet s visszavonult Mocsára, hanem utóhadát elérték Dipold huszárjai s részben kényszeritették lerakni a fegyvert; többi közt foglyul ejtettek itt a magyarok két egész századot a Deutschmeister ezredből.

Klapka most összevonta a gyönge haderőket, melyek rendelkezése alatt álltak, Mocsa ellen, hol az osztrák jobb szárny állást foglalt s oly ügyes mozdulatokat tett ez ellen Klapka, hogy az osztrákok sokáig bizonytalanságban maradtak a szembenálló ellenség ereje felől. Hanem végre mégis elhagyta az osztrák jobb szárny kedvező s fedett állását, hogy a magyarok bal szárnyát visszaűzze a hidfő felé; Klapka gyorsan visszahátráltatta csapatait és pedig oly módon, hogy a hidfő ütegeinek szabad tért engedett. Az üldöző osztrákok ez ütegek tüzébe jöttek most s aránylag nagy veszteséggel és rendetlen futásban vonultak Mocsára vissza, mire Klapka az övéit azonnal újra előnyomulásra inditotta.

Így álltak az ügyek dél tájban, midőn Schlick a maga részéről meg akarta kezdeni a támadást. Minden körülmény közt el volt ugyan határozva a visszavonulás, hanem az osztrákokra nézve szcrfölött nagyfontosságu volt, hogy a Komárom előtti állást estig legalább megtarthassák, egyrészt azért, hogy az ostromló lövegeket, melyeket csak lassan szállitottak Gönyő felé, megmentsék, nehogy elfogják az üldöző magyarok, másrészt azért, hogy a hadsereg visszavonulása a mennyire csak lehet biztosan történjék meg az éji homályban. Ez okokból Simunich a Lederer dandárt ismét előreinditotta az ácsi erdőbe, úgy hogy Schlick bal szárnyát illetőleg gondtalan lehetett, ámbár Görgey ugyan 4 zászlóaljat s 10 század lovasságot lassanként összevont az erdő ellen. A mi Schlick jobb oldalát illeti, csakhamar észrevették itt a magyar bal szárny gyöngeségét s azonfölül Schlick értesült a Montenuovo lovas dandár közeledtéről, mely, mint tudjuk, 25-én még hátramaradt Bánhida

és Kocs közt s most ez utóbbi helységen át Mocsa irányában előnyomult. Véletlenül e dandárnak befolyásdúsabb szerepet kellett játszania, mint azt Schlick előre föltehette.

Nagy Sándor ugyanis, ki a centrum lovasságát vezényelte s mostanáig Damjanich mögött állt, azt hivé, a mint az osztrákok jobb szárnyát Mocsa felé hátrálni s a magyarok bal szárnyát ismét előnyomulni látta, hogy elérkezett a perc, midőn ő is sikeresen bele vághat a harc folyamába. E végre Damjanichtól bal oldalt akart előnyomulni a nagy-igmándi úton és Schlicket hátban s jobb oldalán egyszerre megtámadni. Összegyüjtött tehát 16 század huszárt és lengyel dzidást, fölszólította a Bobich dandárhoz tartozó 47-ik honvéd zászlóaljt s egy fél 12 fontos üteget a bal szárnyon, hogy kövessék őt s támogassák, mit ezek meg is tettek s lovasaival most előre rohant.

Schlick a huszárok ellen inditá rögtön összes lovasságát, melylyel e percben rendelkezhetett, vérteseket Kisslinger ezredes alatt; egy röppentyű üteg, mely a vértesektől balra fölállt, már zavart hozott a huszárok sorai közé. Hanem most megjelent még bal oldalukon Kocs felől a Montenuovo dandár is s rögtön megrohanta a huszárokat; megszalasztották a huszárokat s az osztrák lovasok aztán rögtön a 47-ik honvéd zászlóalj ellen fordultak, melyet teljesen szétrobbantottak. Már a fél 12 fontos üteget is jóformán elfoglalták, ekkor a 26-ik honvéd zászlóalj felsőbb parancs nélkül előre sietett az ágyuk segélyére; tüzelésével egyesült a bal szárnyon lévő többi kevés ágyu tüzelése, melyeket Klapka, ki ez esetet észrevette, rögtön előreinditott. Ez ágyuk kartácslövéseinek nyomatékot adtak végre Nagy Sándor huszárjai is, kik az Ácstól Tatára vezető országúton ismét rendbe szedték magukat. Azonfölül az osztrákoknak nem is volt semmi okuk határozott előnyomulásra. Hanem Schlick mégis fölhasználta a kedvező pillanatot, hogy gyalogságával is előnyomuljon s Damjanichtól részben visszavegye az ez által elfoglalt tért.

Damjanich itt is bebizonyitotta régi állhatatosságát. Hanem a helyzetérőli jelentések arra inditották Görgeyt, hogy a többi viszonyokat is tekintetbe véve, szüntesse meg az ütközetet. Görgey az osztrákok terveiről azt hitte, hogy vissza akar-

ják foglalni az elsáncolt tábort s újra szilárd állást venni Komárom előtt. Mihelyt meggyőződött, hogy nem forog fönn ez eset, az ütközet föladatát befejezettnek tartotta.

Mi, az ügyeket ismerve, természetesen nem osztozhatunk semmi esetre e nézetben, hanem nehezen birjuk még azt is megérteni, hogyan lehetett Görgeynek e nézete, habár az ügyeket teljesen nem ismerte is. Ha az osztrákok nem akarták visszafoglalni az elsáncolt tábort, úgy csak egyet akarhattak még, t. i. visszavonulásukat, s főleg az ostromló ágyuk visszavonulását fedezni, a magyaroknak pedig érdekében állt épen ezt megakadályozni, tehát minden módon utánok nyomulni. Igaz ugyan, hogy a magyarok nagyon gyöngék voltak, még oly erősek sem mint az osztrákok (kiknek szintén aligha volt 25,000 emberük Komárom előtt), mert a 7-ik hadtest meglehetősen hasztalanul előretolatott a Nyitrához s csak az utolsó előtti órában hivták ezt vissza nagy bajjal és időveszteséggel. Ez az egyedüli mentség arra, hogy Görgey abbahagyta az ütközetet.

Hanem nehezen lehet eltitkolni, hogy a Klapkaféle intézkedések már előre magukban hordták a szétforgácsolás magvát a magyarok egész működésére nézve. Igen világosan megérthető ez, ha az apr. 26-iki ütközetet úgy fogjuk föl — a hogy azt a magyaroknak érteni kellett — mint nagy kirohanást, melynél, bármikép forgassuk is a dolgot, a kirohanóra nézve minden előny épen abban fekszik, hogy egy bizonyos ponton oly nagy erővel jelen meg, a mint csak lehetséges, mig az ellenfélnek őt különböző pontokon, tehát megosztott erővel kell várnia. A döntő pontra nézve april 26-án a magyarok nem lehettek kétségben. E pont szélső jobb szárnyukon volt, a Duna mellett fölfelé. Ha a tér itt kedvezőtlen volt gyors előnyomulásra, úgy legalább a jobb szárnyhoz közel kellett keresni e pontot. Ez volt valóban az eset itt. Az ácsi erdő, mint minden más erdő kedvezőtlen a gyors és döntő előnyomulásra, mert hiányzik az áttekinthetés a csatatéren. A főműködés tehát Harkály és Csém környékére vala utalva. Valóban a magyarok is látták azt, mit elkerülhetlen látniok kellett. Hanem az volt a hiba, hogy e mozdulatot előbb a Knezich-féle kirohanás sikeré-

től tették függővé, miáltal főleg elveszett a drága idő, továbbá elszakitattak egymástól a hadtestek s csak nagy bajjal kellett őket az ütközet folyama alatt összekeresni.

Délután 1 órakor a szó sajátképi értelmében megszünt a harc; csak a hiábavaló ágyuzás folyt még tovább. Az osztrákoknak semmi okuk nem volt az ütközetet újra megkezdeni. E nap sikere kérdésen kivül az övék volt. Semmi egyebet nem akartak, csak visszavonulási ütközetet vívni s ezt valóban fényesen ki is állták, mihelyt az ellenséget visszariasztották várakozó állásba. Csak sötet éjjel mentek hátra a Concó patak bal partjára, honnan april 27-én folytatták visszavonulásukat.

A 7. hadtest előhada csak 26-án este ért Komáromra, mikor már vége volt mindennek; a hadtest zöme a 26. és 27. közti éjjel. 27-én reggel a 7-ik hadtest két hadosztálya egészen az ószőnyi táborban állt s egy részök most az osztrákok üldözésére küldetett, kiket azonban nem értek már utól.

April végével a hadjáratnak új korszaka kezdődik. A magyarok fényes győzelmei új ellenségeket vonnak a harctérre; miután a magyarok nem zsákmányolják ki aprilisi fényes győzelmeiket, ez új ellenségek időt nyernek, hogy erejöket összegyüjtsék és kifejthessék. Bizonyos nyugalmi szünet áll be a fő harctéren is. E szünidő szerfölött fontos. Külön fejezetet fogunk ennek szentelni. Mielőtt azonban ezt megkezdenők, közbeszúrjuk még az eseményeket, melyek ezalatt a mellékharctéren, a délin, utóbbi időben történtek. E mellékharctért az utóbbi hónapokat illetőleg egészen elhanyagoltuk s tehettük ezt, mivelhogy az itteni események legkisebb jelentőséggel sem birtak a fő, döntő ügyekre, melyek egészen a felső Tiszánál s a felső Dunánál összpontosultak. Hanem most mindenesetre vissza kell térnünk a mellékharctérre, miután jövőben ismét befolyást nyer az.

A)

A magyar főhadsereg beosztása és ereje előbb Vetter, azután Görgey tábornok alatt 1849. március végén s april elején.

1. hadtest, Klapka tábornok alatt.

1. hadosztály, Desewffy alatt.

Bobich dandár: a 28., 46. és 47-ik honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos ágyú.

Dipold őrnagy dandára: a 6., 26., 52. honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos.

2. hadosztály, Máriássy ezredes, később Kazincy alatt.

Záko őrnagy dandára: a 19. s 34. honvéd zászlóaljak, $^1/_2$ század Hunyady huszár, 4 tizenkét fontos.

Schulz őrnagy dandára: 17-ik honvéd zászlóalj, 3. zászlóalj a 39. számu Dom Miguel ezredből, $^1/_2$ század Hunyady huszár, 4 tizenkétfontos.

Mesterházy ezredes lovas dandára: 8 század 1. számu Császár huszár, 4 század 8. s zámu Coburg huszár, 8 hatfontos.

Tartalék tüzérség: 8 6-fontos.

Összesen 10 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyu, azaz 9200 gyalog, 1600 lovas, 800 tüzér, mindössze 11,600 e.

2. hadtest, Aulich tábornok alatt.

1. hadosztály, Szekulics alezredes alatt:

Mihályi alezredes dandára: 25., 54. és 56. honvéd zászlóaljak, $^1/_2$ század Lehel huszár, 8 hatfontos.

Gróf Buttler őrnagy dandára: 48., 60. és 61. honvéd zászlóaljak, $^1/_2$ század Lehel huszár, 8 tizenkétfontos.

2. hadosztály, Hertelendi ezredes alatt:

Collig őrnagy dandára: 1. zászlóalj a 39. számu Dom Miguel ezredből, az 52. honvéd zászlóalj (Bocskay),

2 század bereghi önkéntes, 1 század bécsi legio, 7 hatfontos.

Mándy ezredes dandára: 6 század 6. számu Würtemberg húszár, 7 6-fntos ágyu.

Tartalék tüzérség: 6 háromfntos.

Egészben $8^1/_2$ zászlóalj, 7 század lovasság, 36 ágyu, azaz 8000 gyalog, 1000 lovas, 800 tüzér. Összesen 9800 e.

3. **hadtest, Damjanich tábornok** alatt.

1. hadosztály, Wisocki ezredes alatt:

Gróf Leiningen őrnagy dandára: 3. és 42. honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj az 54. számu Hessen ezredből, 1 század 3. számu Ferdinand huszár, 8 hatfontos.

Kiss Pál alezredes dandára: a 9. honvéd zászlóalj, lengyel legio, 3-ik zászlóalj a 60. számu Wasa ezredből, 1 század Ferdinand huszár, 8 hatfntos.

2. hadosztály, Nagy Sándor ezredes alatt:

Knezich ezredes dandára: 66. honvéd zászlóalj, 2. zászlóalj a 34. számu porosz herceg ezredből, 8 hatfontos.

Kászonyi ezredes dandára: 8 század 2. számu Hannover huszár, 4 század Ferdinand huszár, 1 század lengyel dzsidás, 8 hatfntos.

Tartalék tüzérség: 8 hatfntos.

Egészben véve 9 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyu, azaz 9200 gyalog, 2000 lovas, 800 tüzér; összesen 12,000 e.

7. **hadtest, Görgey tábornok** alatt.

1. hadosztály, Gáspár ezredes alatt:

Horváth dandára: 39. honvéd zászlóalj, 6 század 9. számu Miklós császár huszár, 5 hatfontos (lovas üteg.)

Waldberg őrnagy dandára: 1 zászlóalj a Wasa ezredből, 8 hatfntos.

Petheő őrnagy dandára: neográdi zászlóalj, 2 század utász, 2 század Ujházy vadász, 5 hatfntos.

2. hadosztály, Kmety ezredes alatt:

Gergely őrnagy dandára: 10. és 23. honvéd zászlóaljak, 1 század utász, 7 hatfntos.

Ujváry őrnagy dandára: 45. honvéd zászlóalj, 2 század vadász, 4 század a 10. számu porosz király huszár ezredből, 8 hatfntos.

Uechtritz őrnagy dandára: 33-ik honvéd zászlóalj, 2-ik besztercebányai zászlóalj, 2 század nádor huszár, 6 hatfntos (lovas üteg.)

3. hadosztály, Pöltenberg ezredes alatt:

Kossuth őrnagy dandára: 1. honvéd zászlóalj, 1-ső besztercei zászlóalj, 2 század 4. számu (Sándor nagyherceg) huszár, 7 hatfontos.

Zambély alezredes dandára: 14. honvéd, 1. pesti önkéntes zászlóalj, 4 század Sándor huszár, 7 hatfntos (lovas üteg.)

A főhadiszállás hadoszlopa Simon alezredes alatt:

Weissel alezredes dandára: 4 század gránátos, 2-ik zászlóalj a 48. számu Erneszt főhcg ezredből, 1 század német legio, 6 tarack.

Liptay alezredes dandára: 4 század tyroli vadász, 1 század utász, 5 tarack (lovas üteg), 2 röppentyű löveg.

Benicky csapatosztálya: 3 század a 15-ik honvéd zászlóaljból, 2 század Benicky önkéntes, ¼ század nádor huszár, 2 ágyu.

A Tiszafüreden és környékén lévő csapatosztály: 13. honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj a 2. számu Sándor császár gyalogezredből, 2 század utász, 2 század a 9. számu Miklós császár huszár ezredből, 2 század a 10. számu porosz király, 2 század a 4. számu Sándor huszárokból, 2 század Hunyady huszár.

Egészben 18 zászlóalj, 26¼ század lovasság, 68 ágyu, azaz 14,400 gyalog, 3150 lovas, 1360 tüzér; összesen 18,910 e. A két kiküldött csapatosztály együtt véve 3⅙ zászlóalj, 8¼ század lovasság s 2 ágyura megy, azaz 2600 gyalog, 1000 lovas és 40 tűzérre, összesen 3640 emberre, úgy hogy a hadtestnél rendelkezés alatt csak 15,300 e. marad.

Összeadva a magyar hadtesteket:

1. hadtest,	10	zászlóalj,	15	száz. lovasság,	40	ágyu	=	11,600	e.
2. „	8½	„	7	„	36	„	=	9,800	„
3. „	9	„	15	„	40	„	=	12,000	„
7. „	18	„	26¼	„	68	„	=	18,91C	„
Összeg:	45½	„	63¼	„	184	„	=	52,310	„

B)

A Schlickféle hadtest beosztása april 1-én s a következő napokon.

Lobkowitz altbnagy hadosztálya:

1. dandár. Parrot vezérőrnagy: 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj a 3. számu Károly főhcg, 1. zászlóalj a 12. számu Vilmos főhcg ezredekből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számu Parma ezredből, 3 zászlóalj a 30. számu Nugent ezredből, 1 század császár chevauxlegers, a 36. számu 6-fntos üteg.

2. dandár. Künigl alezredes: 3. zászlóalj Vilmos főhcg, 3. zászlóalj Kudelka 40. számu, 2. zászlóalj Latour 28. számu gyalogság, egy század császár chevauxlegers, a 34. számu 6-fntos üteg.

Lichtenstein Ferenc herceg altbnagy hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy: 3. zászlóalj az 58. számu István főhcg ezredből, Ecker zászlóalj (4 század), 2. zászlóalj a 9. számu Hartmann, 3. zászlóalj a 10. számu Mazzuchelli ezredből.

2. dandár. Montenuovo ezredes: 2 század császár chevauxlegers, 6 század 8. számu (Károly porosz herceg) vértes, 2 század 2. számu Sustenau vértes, 2 század Kress chevauxlegers, 2 század János főhcg dragonyos, a 3. számu lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle

6-fntos üteg, a 11. számu egész s a 12. számu fél röppentyü üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 16 század lovasság s $5^1/_2$ üteg (33 ágyu) azaz mintegy 11,000 ember.

Megjegyzés. Schlick határőrzászlóaljait Jellacsicsnak adta át s ezek helyett a Károly főhcg ezred 3-ik zászlóalját s az Ecker (később Braisach) zászlóaljat kapta.

C)

A Hammerstein báró lovassági tábornok által 1849. april elején Galiciában összevont hadtest alkatrészei, melynek eleinte Vogel altbnagy alatt Kassa felé kellett volna működnie, később azonban a főhadsereghez vonatott.

1. dandár, Benedek vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalja 36. számu Palombini, 1 zászlóalj a 24. számu Parma ezredből, 2 század 2. számu Károly Lajos chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
2. dandár, Basco vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalj a Deutschmeister, 1 zászlóalj a Hartmann ezredből, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
3. dandár, Ludwig vezérőrnagy alatt: 1 zászlóalj a 20. számu Welden, 1 zászlóalj az 57. számu Haynau, 1 zászlóalj a 12. számu Vilmos főhcg, 1 zászlóalj a 63. számu Bianchi ezredekből, a Trenk gránátos zászlóalj, 2 század Sustenau vértes, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 8 század lovasság, 24 ágyu, azaz körülbelől 11,000 e.

D)

Azon három dandár összetétele, melyeket Welden 1849. april elején Cseh-, Morvaország, Ausztria és Stájerországból Magyarországba inditott s melyek a Wohlgemuth-féle hadtest magvát képezték,

Herzinger vezérőrnagy dandára: 3-ik zászlóalj a 21. számu Paumgarten, 1. landwehr zászlóalj a 35. számu Khevenhüller ezredből, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század 6. számu Wrbna chevauxlegers, a 18. számu 6-fontos üteg.

Teuchert ezredes dandára: 1. és 2-ik zászlóalj a Mazzuchelli ezredből, Hora gránátos zászlóalj; 2 század Ferdinand császár vértes, a 20. számu 6-ftos üteg.

Theissing vezérőrnagy dandára: 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1. landwehr zászlóalj az István főhcg gyalogezredből, 2-ik zászlóalj az 51. számu Ferdinand d' Este ezredből, 2 század Civallart dzsidás, a 19. számu 6-fntos üteg.

Összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság, 18 ágyu azaz 10,000 ember.

E)

Simunich altábornagy hadtestének összetétele Komárom előtt március végén.

Alkatrészei: 3-ik zászlóalj a 20. számu Welden, 3 zászlóalj a 49. számu Hess ezredből, 2 század a Hess ezred 1. landwehr zászlóaljából, 1. és 2-ik landvehr zászlóalj a Khevenhüller 35. számu, 1. landwehr zászlóalj a Konstantin nagyherceg 18. számu, 1 landwehr zászlóalj az 1. számu ezredekből, 1 landwehr zászlóalj Vilmos fhcg, 2. zászlóalj Ceccopieri, 1. zászlóalj

Hartmann, 3. zászlóalj Haynau sorgyalogság, 4. zászlóalj szluini határőr, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 1 landwehr zászlóalj a 30. számu Nugent, 3. zászlóalj a 8. számu Lajos főhcg ezredekből, 6 század Ficquelmont dragonyos s 2 század a 2. számu Károly főhceg chevauxlegerskből. Ehhez 7 üteg.

E $13^2/_3$ zászlóalj, 8 század lovasság és 7 üteg 14,133 emberre számitatott. Három dandárba voltak beosztva sokféle változtatásokkal:

Lederer,
Sossay és
Veigl.

A Veigl dandárnak, mely aprilban az ostromzároló hadtesttől különválasztatott, hogy Wohlgemuth hadtestéhez csatlakozzék, következő csapatokból kellett volna állni: 3-ik zászlóalj Welden, 3. zászlóalj Haynau, 1. zászlóalj Hartmann, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 2 század Károly Lajos főhceg chevauxlegers, 2 század Kress chevauxlegers, 1 lovas üteg, 1 hatfontos gyalog üteg s 1 röppentyü üteg.

A valóságban azonban csak 11 század gyalogság, 1 század lovasság, 1 hatfontos gyalogüteg s egy röppentyű ütegből állt, azaz mintegy 2000 emberből.

TARTALOM.

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyaroktóli odahagyásától Klapka és Görgey egyesüléséig.

Ötödik szakasz.

A magyarok támadó fellépéséig.

Hatodik szakasz.

A magyarok támadó fellépésétől Komárom felmentéseig.

A KÁPOLNAI-CSATA TÉRKÉPE.

Mérték 24000 láb=9600 lépés 1 osztr. mértföldre.

Geogr. mértföld 15,00 az egyenlítő egy fokára.

Hadállás febr. 26-án reggel s a csata kifejlődése.

Osztrákok

a.a. jobb szárny Schwarzenberg Edm. altáb. alatt (Bellegarde lovas dand. és Dietrich gyal. dand.)
b.b. balszárny Wrbna altáb. alatt.
Csorich hadoszt. (melynél Windischgrätz hg.) (Wyss, Colloredo és Schütte dandárok)
Tüzérségi főtartalék.
c.c. Schlick táb. hadteste.
d.d. jobb felőli oldalcsapat Zeisberg altáb. a.

Magyarok

1.1. Dessewffy hadosztálya.
2.2. Pöltenberg "
3.3. Máriássy "
4.4 Szekulits "
5 5. Schultz "
6. Aulich "
7. Guyon "
8. Kmetty "
9. Hertelendy "

Osztrákok — Magyarok február 27-kén.

Osztrákok

e.e. A Schlick hadt. előnyomulása, Verpeléth bevétele után a Dessewffy (10) és Pöltenberg (11) hadoszt. ellen.
f.f. A Colloredo dandár előnyomulása.
g.g. A Wyss dandár Kápolnán és előtte.
h. Zeisberg dandár.

Magyarok

12. A Schultz hadosztály egy csapatja.
13. Guyon hadosztálya.

— Az osztrákok állása febr. 26-án reggel.
Indulási vonal s kifejlődés.
Az osztrákok állása febr. 27.
Brandenstein féle csapat vonulása Gyöngyösről 16-án.
A Schlick hadtest vonulása Sirok és Verpeléth felé 27-én.

A magyarok állása febr. 26-án reggel.
A csata kifejlődése.
A magyarok állása febr. 27-én.

Indulási és visszavonulási utak.

Az isaszegi és gödöllői csata april 6-án.

Az osztrákok Hg. Windischgrätz tábornagy alatt.

a.a. Lobkovitz hadosztálya } gr. Schlick táb. hadteste
b.b. Lichtenstein „ }
c.c. Jellachich bán hadteste.

A magyarok Görgey tábornok alatt.

d d. 7. hadtest (Görgey) Gáspár ezredes a.
e e. 3. „ Damjanich
e'e' Lovasság Nagy Sándor alatt.
f f. 1. hadtest Klapka
f Schultz dandár } Az 1-ső hadtestből.
f Dipold „ }
g g 2-ik hadtest Aulich.

Az osztrákok } állása délután 3 órakor.
A magyarok }
Az osztrákok } állása esti 7 órakor.
A magyarok }

AZ 1848–1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDITOTTA

ÁLDOR IMRE.

II. KÖTET.

A komáromi és temesvári csaták térképével.

PEST,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, 1866.

TARTALOM.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események 1849. febr. végétől május közepéig.

Nyolczadik szakasz.

Komárom 1849. april közepétől juniushó derekáig.

Kilenczedik szakasz.

1849. junius közepétől julius közepéig.

Tizedik fejezet.

1849. julius hó.

Tizenegyedik fejezet.

Augustus kezdetétől october kezdetéig 1849.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események.

1849. február végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet.

Az erdélyi események elbeszélésének fonalát ott szakasztók meg, midőn Bem az osztrák főhaderőt a Piski hidnál megverte, ez által az országba ismét utat tört magának, a székely fölkelésbe uj életet öntött, s Urbán hadosztályát a Bukovinába visszaüzte. — Az osztrákok a nagyfejedelemség déli részében csakhamar uj támadáshoz készülődtek, mely az által lőn támogatva, hogy azon orosz hadtestből, melyet Miklós cár Európa nyugalma és a zultán jogainak fentartása iránti aggodalma folytán Moldva és Oláhországba küldött, most részint a széles körű fölhatalmazással biró orosz tábornokok önkénytes ajánlata, részint Puchner kérelme következtében 15000 ember Erdélybe vonult, hogy Brassót és Szebent megszállja, és az osztrák haderő számára tartalékot képezzen.

Bem 1-ről 2-ára virradólag ismét Medgyesre érkezett; itt és Segesvárott tiz zászlóalja, tizenegy lovas százada, 36 ágyúja, összesen mintegy 11,000 embere volt.

Puchner február 27. és 28-án 3 gyalog-, 1 lovasdandárt és 40 ágyút inditott útnak Szebenből Medgyes felé.

Az osztrák előhad már március 1-én megtámadta a magyart Kis-Kapusnál a Nagy-Küküllő folyó bal partján, de nem volt képes azt állásából kiszoritani s négy órai eldöntetlen harc után Asszonyfalvára a Fehérpatak mellé vonult vissza. — Március 2-kán az osztrákok nagyobb erővel ismétlék a támadást; a magyar előhad reggeli 9 óra felé kénytelen volt állását elhagyni és visszavonulni.

Bem ezt főhaderejéhez csatolá, melyet egy Szász-Ivánfalvától egy órányi távolra, Medgyestől nyugotnak, a Nagy-Küküllőbe ömlő hegyi patak jobb partján lévő magaslaton helyezett el.

Az osztrákok ugyan e patak bal partján Bem állásával szemközt egy magánálló csárdát foglaltak el, melynek birtokáért a magyarok támadása folytán élénk küzdelem fejlődött ki ; több izben elfoglalták, megmeg el is veszték, míg végre esti 6 óra tájban az osztrákok egészen föladták és visszavonultak. Bem egész Kis-Kapuson túl üldözé őket, miközben több apró csetepaté fordult elő.

Kilenc órakor a komoly üldözés meg lön szüntetve, de az ágyúzás még éji tiz és fél óráig tartott. — A veszteség a viszonyokhoz mérve, melyeket az egész háború folytán mind átalánosan érvényeseket tanultunk ismerni, mindkét részen igen jelentékeny volt. Bem Kis-Kapuson gyönge előhadat hagyott és serege zömével még azon éjjel a szász-ivánfalvi erdő mögé huzódott.

Midőn az osztrákok március 3-án délben Kis-Kapust ujra megtámadták, a magyar előőrség kénytelen volt azt csakhamar odahagyni. A harc szinhelye tehát megint az ivánfalvi patak melléke lőn. Az osztrákok a balparton Bem homlokvonala ellenében nagyszerü tüzérségi előkészületeket fejtének ki, a hegyek közti balszárnya ellen pedig ugyanakkor egy seregosztályt menesztének. Az általános viadal délutáni három és négy óra között fejlődött ki itten, esti 6 óra felé, midőn a magyarok figyelme bal szárnyukra irányozva, s az osztrák tüzérség hatása mindinkább felismerhető lőn, a császári gyalogság a medgyesi uton komoly támadáshoz fogott.

A magyar balszárny megkerülésének nem lett ugyan óhajtott eredménye, miután az osztrákok e célból kiküldött csapatja a szász-ivánfalvi hegyek közti előnyomulása közben maga lőn Bem egy hadosztálya által oldalvást megtámadva, ellenben a magyarok homlokvonala ellen intézett támadást teljes siker koronázta; ezek itt minden ponton megzavarodva hátráltak, s noha részint Marosvásárhelyről, részint délről Mosna felől némi uj csapatok érkeztek a csatatérre, alig tehettek már egyéb szolgálatot, mint a hátráló zászlóaljak összegyülését fedezni, és egy szuronyroham, melyet Bem velök még megkisérlett, nemcsak hogy teljesen meghiusult, de megujitá és fokozá a már elhatalmasodott rendetlenséget is.

A magyarok kényszeritve voltak visszavonulni s e visszavonulás csaknem vad futássá fajult. — Először is Medgyesre mentek, itt átkeltek a Nagy-Küküllőn s aztán annak jobb partján Erzsébetvárosba huzódtak; innen ismét a Küküllő bal partjára és Segesvárra, hol március 5-én reggel az ott maradt s a medgyesi csatában meg sem is jelent csapatokkal egyesültek.

Szeben bevétele.

Medgyesnél teljesen megveretvén, Bem Segesvárnál elsáncolni kezdé magát, s a Székelyföldről oda vont uj zászlóaljakkal növelte erejét. -- Az osztrákok csak lassan követék, ugy annyira, hogy a magyar tábornok négy napi időt nyert. — Puchner előcsapatai csak 8-kán mutatkoztak Segesvár előtt, és pedig nemcsak a Küküllő jobb, hanem egyszersmind bal partján is. — Miután Segesvár csak 5 mértföldre van Medgyestől, e hoszú késedelemnek szükségkép föl kellett tünnie. Az osztrákok célzataira nézve különféle következtetéseket lehetett elvonni abból. Bem a szög fejére talált.

Az osztrákok t. i. a medgyesi győzelem után ugy okoskodtak, hogy Bem puszta üldözésével kár volna beérniök; megsemmisitő csapást terveztek ellene, mely által a Székelyföldtől elszakittatván, e segélyforrástól is megfosztassék, s e csapás oly strategiai megkerüléssel akarták kezdeni, melynek csak az a bibéje volt, hogy nagyon messziről kezdte a dolgot, és pedig kétszeresen messziről, minthogy az út fölötte nehéz járatu területen vitt keresztül. — Míg t. i. a Medgyesnél megvert magyarokat csak egy gyenge előőrség követé, még pedig lassan és óvatosan haladva, addig a sereg zömével Medgyestől jobbra Szent-Ágothának tartottak, hogy innét a Hortobágyon fölfelé Hégen, Ápold és Segesden át a segesvári tábort bal szárnyán megkerüljék s Bem hadtestét teljesen megsemmisitsék.

Bem március 9-én teljes bizonyosságra jutott arra nézve, mit forralnak az osztrákok ellene s most azon merész tettek egyikére határozta el magát, melyeket különösen kedvelt, melyek meglepnek, vakitnak, de valódi eredményök nem mindig, sőt

csak a legritkább esetben felel meg fényöknek, minthogy háborúban nem elég az ellenséget megzavarni és megugrasztani, hanem arról van szó, hogy az ellenséges haderőnek komoly anyagi kár okoztassék.

Bem elhatározta magát, az osztrák haderő által a Küküllő balpartján egészen tárva hagyott utat felhasználva, egyenesen Szebennek menni, s az időközben oda bevonult oroszokat, kiket még a lengyel fölkelő harc óta gyülölt, megtámadni s Oláhországba visszaüzni; még március 9-én reggeli 11 órakor fölkerekedett Segesvárról; az eső csak ugy szakadt; éjfél után 2 órakor Paratélyra ért, honnan Bethlen ezredes alatt egy hadosztályt küldött Musnán át délnek, hogy a netán oda vetődött osztrák csapatokat elfogja. — 10-én reggeli 8 órakor Medgyesre érkezett, szétverte az ott lévő osztrák helyőrséget, s Pereczi ezredest 1500 emberrel s négy ágyuval hátrahagyván, legott tovább ment, Nagy-Sély felé, hová még az nap megérkezett. Itt csapatait egy éjen át pihenteté s március 11-kén reggeli 6 órakor ismét utra kelt. Utközben Szelindeknél bukkantak a magyarok az első kozákokra, kiket a huszárok csakhamar megszalasztottak, s délutáni 4 óra felé Nagy-Csűrbe érkeztek. — Az egész mintegy 10 német mértföldre nyuló ut 54 óra alatt lőn megtéve.

Nagy-Csűrbe érve Bem, maga előtt látta az oroszokat, kik Szebentől északra fejték ki haderejöket, hogy őt fogadják. — Ő haladéktalanul előtérbe állitá tüzérségét, de ez nem volt képes tüzelésével az oroszokat megingatni. — De egy balszárnyuk ellen intézett s nehány székely zászlóalj hathatós szuronyrohamával összekötött hadmozdulat végre rábirta őket, hogy az elsáncolt külvárosokba visszavonuljanak; erre Bem percig sem késett ezeket megrohanni; a tarackok a legalkalmasb ponton fölállittattak, hogy a várost granátzáporral boritsák el, mialatt a csapatok rohamra mennek. Esti 7 órakor nyomultak ezek a külvárosokba, melyeket az oroszok elhagytak. Ugy látszott azonban, hogy az oroszoknak nagy kedvök volna, a belvárosból nem tágitni. — Bem ide is utánnok nyomult, s egyidejüleg Sz.-Erzsébetről (Samfalva) a Bethlen alatti hadosztály is megérkezett, melyet Bem Paratélyból balja felé küldött s mely most az

oroszok visszavonulását a Vöröstorony szoros felé elvágni fenyegetődzött.

Az orosz parancsnok Skariatine ezredes ekkor elhatározá, Nagy-Szebent odahagyni s a Vöröstorony szoros felé, melyen át az olt-völgyi ut Erdélyből nyugati Oláhországba visz, visszavonulni.

Bem 9 és fél órakor este bevonult Szebenbe, hol sok lőszer- és fegyverkészletet talált; a fegyvereket azonnal hiányosan fölszerelt zászlóaljainak jobb karba helyezésére forditotta.

Brassó bevétele s Erdély teljes meghóditása.

Március 12-én Bem Bánffyt és Pereczyt 4000 emberrel az Olt mentében Boitza felé küldé, az oroszok szemmeltartása végett. Vöröstoronyi állásukból végkép kiverni őket akorra tartá fönn, mikorra Brassót elfoglalja, s az osztrákokat Puchner alatt, nemkülönben Engelhardt orosz tábornokot előbb jól elpáholja.

Puchner Segesvárra márc. 10-én — nem kis csodálkozására, minden ellenállás nélkül vonult be. E fészket valóban egész üresen találta, s csakhamar megtudá azt is, hogy Bem Medgyesen át Szeben felé halad, de nem akart hinni e hirnek, míg Skariatine tudósitásai 11-én azt meg nem erősiték. Ekkor a Hortobágyvölgyben fekvő Sz.-Ágothának fordult, hogy, ha még lehetséges, idején érkezzék Szeben fölmentésére. Azonban már utközben értesült, hogy Szeben a magyarok kezébe esett s az oroszok a Vöröstoronyhoz visszatértek.

E hir az osztrák hadtestben a legmélyebb levertséget s megdöbbenést idézé elő. Néhány tábornok ott hagyá a csapatokat; a főparancsnok Puchner maga ment elő rosz példával, midőn a főhadi kormányszékkel Oláhországba vonult vissza. Körülbelül ugyan e pillanatban táborszernagygyá neveztetett ki Bécsben, s gyalázatos futása legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberben az osztrák császári testőrség másodkapitányává, s októberben Velence városa és vára kormányzójává neveztessék ki. Helyette Kalliani tábornok vette át az osztrák csapatok parancsnokságát, s azokat az Olt mögé Brassónak ve-

zeté vissza; az Olt átkelési pontjai egyelőre megszállva tartattak. —

Bem marcius 12-dikén Bethlen alatt 4000 embert küldött ki Ujegyházán át, az osztrákokat fölkeresni s egyelőre legalább szemmel tartani.

Marcius 14-dikén Bánffy és Pereczy csapataival még egyszer támadást intézett Skariatine ellen, hogy ezt végkép elijeszsze, s aztán annál bátrabban fordulhasson összes erejével az osztrákok és Brassó ellen.

Ugyanaznap Czetzet valamennyi csapattal, melyekkel ama 35,000 emberen fölül, kiknek Skariatinenel szemben kell vala maradniok, — rendelkeznie lehetett, mindössze tehát mintegy 4000 emberrel az Olt mellett lévő Fenyőfalvának inditá.

Czetz az osztrák őrséget kiveré Fenyőfalváról, 15-dikén az Oltparton fölfelé Utsáig s 16-dikán Fogarasig, ellenállásra nem találva, majd 17-dikén Vledényig nyomult. Utközben a Bethlen hadosztályának legnagyobb része hozzá csatlakozott; Vledénybe a Háromszékből is érkezett egy hadosztály, s egyszersmind maga Bem is odajött Szebenből. Most összesen 7 zászlóalja, 10½ lovas-dandára s 26 ágyuja, összesen 8700 embere, s azok között 1500 lovasa vala, kikkel 18-dikán Vledényből Brassó felé indult.

Feketehalomnál az osztrákokkal találkozott Kalliani alatt, ki apró csetepaték között, komoly csatába nem bocsátkozva, Brassó felé hátrált.

Engelhardt tábornok, ki 6000 orosszal határozott utasitások nélkül állt itt, 18-dikán este a tömösi szoroson keresztül visszament Oláhországba. Az osztrák tábornokok levertsége — hajlandóságát: Erdélyt védelmezni nem fokozá; Kalliani a 18. és 19-dik közti éjjel a törzvári és Tömösszoroson keresztül két hadrészben követé őt, s Bem 19-dikén kardcsapás nélkül bevonulhatott Brassóba, honnan, 4000 embert hagyva hátra, rögtön ismét Nagy-Szebenbe sietett.

Itt az utóbbi időben a magyarok részéről 2000 ember állott Bánffy ezredes alatt, mig egy előre mozditott 1500 embernyi hadosztály Ihász alezredes alatt Boitzát tartá megszállva. Ezen hadosztály s az oroszok között a Vöröstoronynál az utóbbi

időkben dacára a 14-diki ijesztési támadásnak, mely nem eszközölte egészen az ohajtott hatást, ismételt csatározásokra került a dolog. Bem tehát marcius 26-dikán komoly támadást intézett a Vöröstorony ellen, elkergeté az oroszokat egészen, sőt egy darabig Oláhországban is üldözte őket, aztán a szorost Ihászra bizta 2000 emberrel.

Erdély igy egyelőre tökéletesen a magyarok hatalmában vala; csak a lévai várda s Károlyfehérvár vára voltak még osztrák kézben. Azonkivül azt is meg kelle gondolni, hogy az oláhok hegy-zugaikban még mindig ellenségesen állottak a magyarokkal szemben.

A mi a két erődöt illeti, végre el kelle azoknak esniök, ha Erdély az osztrákok előtt továbbra is zárva, s ama két hely elszigetelve marad, söt valami nagy erőlködés sem vala szükséges, hogy azon idő alatt, míg őrségeik birtokolni tudják, fékentartassanak. Ugyanez állt az oláhok vagy románokra nézve is. Roszúl fölszerelt, hiányosan szervezett népfölkelésök csak úgy merészelhetett előjönni búvzugaiból, ha valami nagy haderőre támaszkodhaték.

Magában véve tehát Bem erdélyi hadjáratának eredménye rendkivül fényes volt, rendkivül fényes minden kifogás és föltétel nélkül, ha az ember nem gondol arra, hogy csak előleges vala, hanem véglegesnek tekinti.

Debrecenben valóban véglegesenek lőn tekintve, s ezt talán nem lehet Kossuthnak túl szigorún fölróni, mert Bem rövid tudósitásai nem voltak valami túlszerények. Kossuth most csak arra gondolt, hogy Bem már fölösleges Erdélyben jelentékenyebb haderővel s onnan bátran kiszólítható. Először is a Bánátba kellett volna nyomulnia, maga előtt itt is mindent győzelmesen leteritnie, Aradot és Temesvárt bevennie, aztán a Dunáig előmennie, s midőn a főharctéren az ügyek kedvező fordulatot vőnek Magyarországra nézve: a remények is fölebb fokozódtak; Bemnek eszerént át kellett volna mennie a Dunán, s a fősereg fölött a főparancsnokságot átvennie. A mint az előbbiekből tudjuk, Kossuth megigérte Görgeynek, hogy Bem april közepén 16,000 emberrel Erdélyből s a Bánátból az Al-Dunánál lészen. Mint lett volna ez marcius végnapjai előtt lehet-

ségessé teendő: mindenesetre nehéz megmondani, ha az ember meggondolja, mi mindent nem kellett volna Bemnek útközben még véghez vinnie. Hanem Kossuth reménylé, a mit óhajtott; s a főhadsereg főparancsnokságát Bemre ruházhatni, azt valóban egész szivből ohajtá.

Tudjuk, hogy mostanság névleg még Vetter viselte a fősereg főparancsnokságát; tényleg pedig az ideglenes parancsnok, Görgey viselé azt, s ha Vetter, miként előre látható volt, nem üdülende föl rövid idő alatt, a parancsnokságot névleg és végleg is át kelle vennie Görgeynek, ha csak nem lehete átruházni oly férfiura, ki neve és tetteire nézve Görgeyt fölülmulni látszék.

E férfiu valóban nem lehetett más mint Bem. Mi Bem hadviselési-modorát oly birálatnak vetők alá, mely ellen, véleményünk szerint, semmiféle szempontból sem tehet ellenvetést, ha ki az ügyeket higgadtan tekinti. De megfogható, hogy épen a nyugalom az, mi izgalmas időkben fölizgatott népeknél hiányzik. Az ohaj és reményteljes fölületes szemlélő előtt Bem igen természetesen egy Cäsarnak tünék föl, a ki jött, látott és győzött, s Görgey marcius végével még mi hasonlót sem mutathata föl ellenében. Hat hét alatt Bem Erdélyt nemcsak az osztrákoktól, hanem azok szövetségeseitől, az oroszoktól is elvette. Azt persze senki sem vette fontolóra, hogy az erdélyi osztrák haderő a Windischgrätzével legkevésbbé sem volt összehasonlitható, s hogy az oroszok akkor még igen határozatlan utasitások szerint működtek, s semmi esetre sem valának utasitva a magyar fölkelés ellen élet-halál-harcot folytatni. Arra sem ügyelt senki, hogy Bem Erdélyt már egyszer ép oly gyorsan (ha nem gyorsabban,) egészen elvesztette, mint most visszafoglalá. Ha valaki erre figyelmeztetett volna, szükségkép be kellett volna vallani, hogy Erdély most is csak ideiglenes, és semmiesetre sem biztosított birtok Magyarországra nézve, hogy a közmondás: „Hamar gyült szerdék hamar vész el is,“ melynek a háboruban valóban több mint közönséges jelentősége van, ez egyszer megint találóan alkatmazható, továbbá azon gondolat is felmerülhetett volna, hogy ugyanazon egyén, ki a rész-harcban valóban nagy volt, igen rosz fővezér lehet egy nagy háború folyta-

tására határozott nagy sereg számára. De mily kevéssé otthonosak, vagy csak érthetők is a nagy tömegre nézve e fogalmak és megkülönböztetések, mindennap alkalom nyilik tapasztalni.

Bem ez idő szerint Erdélyben fényesen győzedelmeskedett. Hogyan? mi körülmények között? ez közönyös dolog volt, mert azok is alig gondoltak vele, kiket közelről érdekelt. Bemet a fősereg elére nagy méltán lehete állitani, kivel Görgeynek nem vala szabad mérközni akarnia.

Kossuth teljesen megelégedheték, ha Bem a fősereg parancsnokává leendett. Bem minden specifice magyar politicai előitélettől ment vala; a mi őt átalán politikailag elfogulttá tevé, oroszok iránti gyülölete vala, de ez most nem látszék jelentékeny következményü lenni a magyar fölkelés folyamára. Bem, miként Kossuth, a magyar háborut egy általános európai forradalom csirájává akará tenni, melyből egész új európai államszervezetek fejlődjenek. Bem a mellett idegen volt Magyarországban; oly nagy hatalmat lehete rábizni, a milyet katonai működés csak igényelhet, s még sem kelle attól tartani, hogy annyira befészkelhesse magát, miszerint Magyarországban politikai szerepet játszhassék.

Bem tehát k é p e s volt a főparancsnokságot átvenni, s ez előnye volt Dembinsky fölött, másrészt pedig semmi veszélylyel nem járt, ez állomást ő rá bizni, a mi közös vonás volt benne minden nem-magyarral.

Ime, innét származtak Kossuth túlzott reményei, ohajtásai, igéretei.

De bármily bizalmat lehelltek légyen is Bem tudósitásai: e bizalom lelkében éppen nem létezett. Ha Erdély meghóditását mások előtt véglegesnek tünteté föl: ő azt csak ideiglenesnek tartá, melyet előbb biztositani kell, mielőtt ő maga tetemesebb csapatmennyiséggel az országot odahagyhatná.

E végre első lépés gyanánt uj csapatok szervezésének kell vala szolgálnia, a mit, mint tudjuk, Bem eddig kissé elhanyagolt. Valóban, ha csak 10000 embert vitt volna is ki a Bánátba, alig maradt volna valami Erdélyben. Most tehát minden zászlóaljnak, s minden huszárhadosztálynak teljes keretet kelle képeznie. Azon 13 új honvédzászlóalj, melyek ily módon fölállit-

tattak, a 74-től 86-ig terjedő számokkal jelöltettek. Azonkivül a nemzetőrségből 10 zászlóalj alakittatott, melyeket lőfegyverekkel nem birtak ellátni, s főkép a határszorosok födözésére akartak alkalmazni; az 1-sőt és 2-odikat Beszterczén és vidékén, a 3-adikat, 4-ediket és 5-ödiket a Székelyföldön, a 6-odikat a bodzai szorosnál, a régi római sáncoknál Brassótól délkeletre, s a Tömös-szorosnál, a 7-ediket a törzvári szorosnál, a 8-adikat innen a Vörös-toronyig; a 9-ediket és 10-ediket a Vörös-toronytól a Vas-Kapuig.

E szervezkedések hosszabb időt vettek igénybe, a borgoprundi szoros, mint Bukovinába vezető, a gymesi és oitozi Moldvába vivő szorosok megerősitése, és egy hidfő épitése a Szamoson Deésnél. Mig az uj szervezkedések bevégezve nem valának, az erdélyi régibb hadak folyvást el voltak foglalva; őrizniök kelle a szorosokat, de egyszersmind Károly-Fehérvár és Deés ostrománál is szerepelniök.

Károly-Fehérvár előtt, melyet osztrák részről August ezredes 10 gyalog századdal és 48 lovassal őrzött, — Bem Kolozsvár eddigi őrségét Kemény alatt voná össze. April 20-adikán aztán Stein ezredes neveztetett ki az ostromcsapatok parancsnokává e helyen. Ezeknek először is nem volt elég ágyujok. Kezdetben csak hat 6-fontos, egy későbbi időszakban tiz 6-fontos és három 3-fontos ágyuval rendelkeztek. Ostromágyúk éppenséggel nem valának kéznél, s csak junius közepe táján érkeztek, miután Arad és Déva a magyarok kezébe került.

Dévát, melyben csak 60 osztrák volt, Forró ezredes 2000 magyarral és 6 ágyuval kóritette be. E hely — mit mindjárt jónak látunk megjegyezni, hogy ne kellessék rá ismét visszatérnünk, — május 27-dikén elesett, mig Károlyfehérvár folyvást tartá magát.

Mindehez járult, hogy az oláhok Janku alatt, a helyett hogy Bem sikerei után meghuzták volna magukat, kétszeres tevékenységet fejtének ki.

Ugyanis a zalathnai és abrudbányai hegyvidékbe vették magukat éjszak-nyugatra Károlyfehérvártól, honnan ezzel egyre közlekedtek, s portyázó kitöréseket intéztek a völgyekben minden ellen, a mi csak magyar érzelmű volt.

Ámbár Bem már áprilisben egy gyönge hadosztályt egyelőre utnak inditott Bánffy alatt a Bánátba, ily körülmények között még annak utja is felfüggesztetett. Bem azt tartá, hogy Magyarországnak ügyekeznie kell jó szerivel kiegyezkedni az oláhokkal, hogy legalább ezen a magyarok saját táborában mindenfelé eloszolva lévő ellenségtől szabadulni lehessen. E végre ki is küldetett egy Dragos nevü, oláh származásu magyar biztos, s az alkudozások már-már kedvező véget látszottak érni, midőn egy közbejött szomorú esemény megint mindent kérdésessé tőn, s az oláh fölkelés lángja ujra lobbot vetett.

A magyar hadügyminiszterium határozott parancsot adott, miszerint az egyes magyar parancsnokok a fegyverszünet alatt, melyet Dragos kötött, s az azzal összekötött alkudozások alatt, az oláhok ellenében minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak. Áll vala pedig Brádnál a Körös-völgyben Abrudbányától délnyugatra, hol akkor Janku főhadiszállása volt, april óta egy nem Bemtől függő magyar dandár. Ennek parancsnoka Hatvany egyenesen Kossuthhoz fordult, eléje terjeszté, hogy mos könnyü lenne az oláhokat megtámadni, s hogy erre szükségképen fényes eredményeknek kellend bekövetkezniök.

Kossuth elég meggondolatlan volt engedélyt adni, hogy Abrudbánya ellen nyomuljanak. Majus 6-dikán tehát Hatvany csakugyan előnyomult oda, s könnyü szerrel vissza is verte a mitsem gyanitó Jankut a nagy Aranyos völgyébe. (Reu mare.) Az oláhok, a gyalázatos békeszegésen méltán elkeseredve, agyonüték a persze teljesen ártatlan Dragost s valamennyi földieiket kik a magyarokkali értekezést tanácsolták. Erre Janku Topánfalvánál (Alsó-Tsertés) csapatait ujra összeszedve, május 8-dikán Hatvanyt Abrudbányánál megtámadta. Makacs harc után, mely május 9-dikén reggeli 3 óráig tartott, Hatvanynak Brádra kelle visszavonulnia, hol május második felében még egyszer fölkerestetett Jankutól, s ámbár azóta segédhadakkal erősödött, tönkre veretett, ugy hogy dandárából alig 200 ember menekülhetett a dévai ostromhadtesthez.

Épen akkor, midőn Hatvany esztelen s Kossuth meggondolatlan eljárása e közbejött eseményt előidézék, Bem az oláhokkal kezdett alkudozásokban bízva utnak indult a Bánát felé. Mi-

előtt azonban oda követhetnők, kell, hogy előbb előadjuk mi tör-történt azalatt a szerb csatatéren.

Hogy Bem, — miként Kossuth a fősereg ideiglenes főparancsnokának megigérte, ápril közepén a Dunánál meg nem jelenhete, kiderül az imént elmondottakból. Itt még azt akarjuk hozzá tenni, hogy Bem nem kevéssé számított a törökök segítségére az oroszok ellen. Az oroszok bevonulása Moldvába és Oláhországba a portának legkevésbbé sem lehetett inyére; azért is egy kis figyelő hadtestet állitott föl a maga részére Oláhország nyugoti részében, Kis-Oláhországban. Ennek Omer basa volt a parancsnoka. Bem itélete szerint e férfiu azon részhez volt csatlakozandó, a mely jobban győzendé őt kenni. Hogy az oroszok megfogják emberelni valamivel, miszerint ismét Erdélybe jövén, hátukat legalább annyira biztosítsák, hogy ellenök föl ne lépjen, azt előre bizonyosnak vélte, de ép oly biztosan hitte, hogy Omer basát rá lehet venni a magyarok értelmében működni az oroszok és osztrákok ellen, ha a magyarok többet fognak adni, mint az oroszok. Bemmel magával később ugyan e tárgyra még vissza kellend térnünk.

Bem alkudozásairól a törökökkel misem jött tudomásra, s még most is nehezen fog valami kitudatni. Csak egyre kell itt figyelmeztetnünk. Bem a törökökkel alkudozék az oroszok ellen, de egyszersmind az oláhokkal is alkudozék, kik az oroszokhoz föltétlenül ragaszkodtak, s kik közül nehanyan, akkoriban a legjelesebb elmék, egy nagy román birodalom fölállításáról gondolkoztak, melyhez Erdély egy nagy része is tartozandott volna, Oroszország s — mint hivék, az ezzel szoros frigyben álló Ausztria védnöksége alatt. Hogy e kettős alkudozás nehezen elhárítható ellentéteket foglalt magában, alig szükség nyilvánítni. Bármily rózsaszinben látta is Kossuth Debrecenből Erdély helyzetét Bem sikerei után, láttuk, mily kevéssé volt az valóban, s most forduljunk a szerb csatatérhez, s vizsgáljuk meg, az ügyek miként alakultak itt március kezdetétől fogva.

A szerb harctér eseményei. Perczel Mórnak, mint főparancsnoknak e harcmezőn, — első vállalatai.

A Bácskában Nugent táborszernagy mint láttuk február végével, miután Eszék elesett, csapatainak egy részét*) Pétervárad ostromára fordithatta. Ez által itt egy 4000 ember és 13 ágyuból álló szerb hadosztály rendelkezhetővé lőn, mely Zsomboron és Bajmakon át Szabadkának nyomult. E város alá, hol a Gál magyar hadosztálya állott, március 4-dikén estve érkezett meg. Támadása visszaveretvén, Bajmakra vonult vissza. Erre Gál eltökélte, hogy maga lép föl támadólag. A horgosi őrségnek, mely szintén osztályához tartozék, de melyet mégsem volt képes elég jókor magához vonni, parancsot adott Ó-(Magyar-) Kanizsa ellen tüntetni, s miután Szabadkán elegendő őrséget hagyott, 3000 emberrel és 5 ágyúval március 5-dikén jókor reggel megindult Bajmak felé.

5-dikén délelőtti 10 órakor egy völgytorkolatban találá a szerbeket, Bajmaktól északkeletre, előnyös állásban; ágyuharc fejlődött ki, de a gyönge magyar tüzérséget a több mint kétszer oly erős szerb rövid idő alatt elnémitá, s félre kelle azt mozditani. Erre a szerbek gyalog- és lovasságukkal a völgytorkolaton át előtörtek. — Csakhogy most Gál is síkra állitá gyalogságát, mely az ellenséget még indulásközben meglepvén, 3 ágyuját elvett, 200 emberét leölt és megsebesitett, s a hegynyilás mögé visszanyomá.

Akkor tájt, hogy ez episod történt, érkezett Perczel Mór Szegedre, hogy Hadik helyett a parancsnokságot átvegye. A 2-odik hadtest vezényletéről, mint tudjuk, Dembinskyveli viszálya folytán január végével lemondott s Debrecenbe ment. Határozottan az uralkodó liberalis országgyülési párt-embere lévén, nem mellőztethetett egészen, s oly állást kelle számára kijelölni, melyben mind Dembinskytől, kivel ép akkor civakodott, mind Görgeytől, kivel rég óta feszült viszonyban volt, független lehes-

*) Lásd az A mellékletet e cikkhez.

sen. Sőt az sem valószinütlen, hogy igen szerették volna őt, mint bizalmi férfiut a sereg élére állitani; s lehet, hogy erre nézve most kelle próbát tennie. Mert bár mindig „kitünő“ szolgálatokat tőn, mégis csekély népszerüséggel birt a katonaságnál; talán mivel ezek tudták, mint és kitől lőnek e „kitünő“ szolgálatok téve.

Perczel tehát március elején Szegedre küldetett, legközelebb azon megbizással, hogy Péterváradot fölmentse.

A február 13-adiki ütközet után a szerbek a Tisza bal partján Szeged átellenében Szőregnél, Deszknél, Szent-Iványnál és bánáti Zombornál (a Maros mellett, mely össze nem tévesztendő a Bácskában lévő Zomborral), ismét erősen megveték lábukat. Hasonlóképen állottak a jobb Tiszaparton, Ó-Kanizsánál és Zentánál is. Perczel tehát azzal akará kezdeni hadműveleteit, hogy előbb a balparti táborokat elveri, s egyszersmind a jobb-partiakat a balra átüzi; aztán, miután Szegedet ilyképen a legfenyegetőbb veszély ellen biztositotta, Csantavéren, Hegyesen, Verbászon, Ó-Kéren át Uj-Vidékre szándékozott, hogy Péterváradot előbb a Duna bal partján mentse föl.

Március 22-én Perczel a szegedi hadosztálylyal megtámadá a szőregi, deszki és szent-iványi táborokat, és a szerbeket viszszanyomta Török-Kanizsára; egyszersmind a szegedi hadosztály bal szárnya Makóról átment a Maros bal partjára s megtámadá Zombort, míg a szabadkai osztály balszárnya Horgos felől Ó-Kanizsánál a Tisza balpartjára üzé. A szabadkai hadosztály zöme Zentának volt irányozva, hol 22-edikén erős ellenállásra talált, de azért 23-án mégis erőt vett azon.

Még az nap elindittatott Csantavér felé a két hadosztály minden rendelkezés alatt álló csapata, hol 24-edikén, — nehány nemzetőrcsapattal együtt, — 6 zászlóalj, 6 lovas dandár s 24 ágyú, összesen 7000 ember, — állott.

E kis haderővel Perczel 25-ödikén minden ellenállás nélkül Hegyesig és Szeghegyig nyomult elő; itt egy csapat huszárra talált a péterváradi őrségből, mi arra mutatott, hogy a péterváradi ostromhadtesttel nem sok baj leend.

S valóban ugy is volt. A bajmaki csata után (március 4-edikén) a zombori (Bácska) szerb-szerém hadosztályban élénk

viszályok mutatkoztak, melyek úgy látszik, le lettek volna csillapíthatók, ha jobb osztrák fegyelem hozatott volna be. Azonkivül Pétervárad ostromzára csak a Duna jobb partján látszott teljesen elégtelennek, miután a helyőrség Uj-Vidéken át a Bácskába be messze ura volt a vidéknek, honnan minden nehézség nélkül elláthatta magát mindennel, a mi csak kivánatosnak látszott. E szabad kijáratot meg kelle gátolni.

Ezek voltak az okok, melyek Nugen-t március közepe felé arra birták, hogy Lederer Móric ezredesnek, ki 4 századdal, 6 lovasdandárral és 6 ágyuval az Al-Duna szemmeltartása végett föl egész Földvárig, a jobb parton Szegszárdnál álla, — parancsot adott, hogy a Dunán átkeljen, a zombori szerb-szerém hadosztályt magához vonja, s aztán Uj-Vidék alá menjen s azt bekeritse.

Lederer e parancsot azonnal végrehajtá ugyan, mihelyt megkapá, de akkorára, hogy Perczel működéseit Uj-Vidék ellen megkezdé, még a Ferenc-csatornáig sem jutott.

Perczel ez utóbbin Kulánál és Verbásznál március 26-kán kelt át, miután az ottani gyönge szerb őrségeket kiűzte, és 27-dikén Kis-Kérre ért. Itt Lederer Zomborhoz közeledtének hirére, hátrahagyá főhaderejét, s még az nap 2 századdal, 2 lovasdandárral s egy üteggel Uj-Vidékre és Zomborra ment, a nélkül, hogy az ellen föltartóztatta volna.

28-adikán Péterváradból kirohanást intézett Kamenic ellen, s azt tapasztalá, hogy itt a zársereg Mamula ezredes alatt aránylag erős.

Ugyanaz nap Perczel főhaderejének egy osztálya, Mihálovics őrnagy alatt megtámadta a despot-szent-iványi szerb őrséget, melynek a Mamula, Lederer és a Nugent főhadereje közti összeköttetést Dályánál kell vala biztosítnia, azt Zomborra viszszaverte s a szent-iványi sáncokat földúlá.

Perczel gondoskodott, hogy Pétervárad élelemszerekkel kellőleg ellátassék, s aztán március 30-adikán, minthogy Lederer mind közelebb jött Zomborhoz, s félni lehetett, hogy a magyar tábornok nem találja majd nyitva hadosztályához az utat, — Kis-Kérre tért vissza.

Szent-Tamás bevétele.

Kis-Kérre érve, Perczel eltökéllé megtámadni Sz.-Tamást, a szerb-várat, mely a szerb háboru elején, mint tudjuk, meglehetős érdemetlen hirre jutott. Szent-Tamás szerb őrsége ez idő szerint mintegy 3000 határőrből, meg a helység fölfegyverkezett lakosságából állott 14 ágyuval. Szent-Tamás bevevőjének, ama phantasticus fogalmak szerint, melyek a magyarok között a korábbi eseményekről e helynél, elterjesztve voltak, — egy második Szuwarowként kelle föltünni ezek előtt. Hogy a dobszó a siker mesterségéhez tartozik, senki sem tudta jobban, mint Perczel Mór.

Először is Verbászra ment március 31-edikén; utközben több rendbeli támadást kelle kiállania, részint a szent-tamási őrség, részint Lederer hadosztályához tartozó kis seregosztályok részéről, melyek, bár könnyüdek valának, mégis föl voltak használhatók, s ugyancsak föl is használtattak hangzatos bulletinek gyártására.

April 1-jén Perczel Kulára ment egy segédcsapatot elfogadni, melyet Igmándy őrnagy küldött néki Szegedről. Ez két zászlóalj, ½ lovas dandár és 6 ágyuból állott, tehát aránylag jelentékeny volt. April 2-dikán Perczel egyesült hadereje Verbászra ment, a szent-tamási támadásra előkészülni. 3-dikán jókor reggel elindult oda; egy seregosztály Perczel Miklós alezredes alatt a Ferencz-csatorna déli partja mentében haladt, hogy a hidfőnek forduljón, mely, mint már a korábban mondottakból tudjuk, a sáncolatok legfontosabb részét tevé. Ez 2⅔ zászlóaljból s 1 ütegből állt. Más seregosztály, 3 zászlóalj és 2 üteg, Gál ezredes alatt a Ferenc-csatorna éjszaki partján a városi erőditmény nyugati része ellen nyomult; végre a tartalékhad, mely nemzetőrökből, a lovasságból és 2 ütegből állt, a csatorna mindkét partján osztá fel magát.

7 órakor reggel a Gál és Perczel Miklós seregosztályainak éle megjelent a szent-tamási erőditvények előtt. A magyarok elővonszolák ágyuikat s hosszan tartó tüzelést kezdettek. Gál néhány gyönge kisérletet tőn a város sáncolatainak megmászására, de melyek a szerbek által sikeresen meghiusitva lőnek. —

Ellenben Perczel Miklós talán csak azért, mivel kevesebb ágyuja vala, s igy kevesbé támaszkodhaték azok egyedülüdvözitő erejére, komolyabban látott dologhoz. 9 óra után gyalogtámadást intézett a hidfőre, mely őt rövid küzdelem után annak, — s 10½-kor a Ferenc-csatorna hidjának is birtokába helyezé. Ezen most a városba tört, a Gál ellen harcoló szerbek háta mögé. Támadása a sáncolatokban álló ellent elfoglalá; s igy Gálnak is sikerült benyomulni; utcai-harc fejlődött, melynek következtében a szerbek jelentékeny veszteség után eleve különféle irányban, majd azonban délkeleten egyesülve, a római sáncok felé futásnak eredtek. A huszárok utánok iramodtak, még több hadosztályt szétugrasztottak, s a szétverteket jobbára lekaszabolák. A szerbek magyar tudósitások szerint 5 ágyut és 2000 embert vesztettek. Ez utóbbi szám mindenesetre tulzott, ha a zavarban elveszett mindennemü védteleneket, nőket, gyermekeket és aggastyánokat nem tudjuk bele. Miután a szerbek 14 ágyujok közül csak 5-öt vesztettek, embert sem veszithettek oly igen sokat.

A magyarok kifoszták Szent-Tamást, s az e harctéren elharapódzott divat szerint, melynek mindkét fél hódolt, — fölgyujták; az ő veszteségök 200 halottból és sebesültből állt. Ápril 4-edikén és 5-ödikén Perczel Szent-Tamás sáncainak szétromboltatásával foglalkozék.

A római sàncok bevétele, Perczel meghiusult kisérlete a titeli fönsik ellen.

A szen-tamási szerb őrség legnagyobb része a római sáncokhoz menekült, ugy hogy e helyen a már előbb itt állomásozó hadosztályokkal együtt, most mintegy 8000 szerb volt együtt, persze hogy ez kis szám, ha meggondoljuk, hogy a nagy római sánc vonalhossza Csurogtól, a Tisza mellett, Kátyig, a Duna mellett, több mint négy mértföld. Perczel elhatározta e vonalt megtámadni. Hogy hol támadja meg, teljesen mindegy volt ez esetben is, mint mindig, ily őrvonali állásoknál. Goszpodincze, úgy középtájt, de közelebb Csuroghoz mint Kátyhoz, legjobban meg volt erősitve.

Perczel ezt választá főtámadási pontul, s ápril 6-dikán

Szent-Tamásról elindult Goszpodincze felé; egy mellékőrcsapatot egyszersmind Gál alatt Csurogra küldött.

Maga Perczel 7-edikén délben éré el a gospodinczei sáncvonalt. 4 órai ágyuzás után rohamra adott parancsot, s a szerbek csakhamar elhagyák állásukat, s hátrálni kezdtek a titeli fönsikra; a huszároktól Zsablyáig üzve. A szerbek vesztesége a goszpodinczei ütközetben 500 emberre (kik nagyobbrészt foglyokká lőnek), s 8 ágyura tétetik.

Gál nem talált Csurognál ellenállásra; Földvárnál és Ó-Becsénél azonban még mindig álltak szerb hadosztályok. Ez inditbatta Perczelt arra, hogy ápril 8-adikán legközelebb Csurognak forduljon. De meggyőződvén, hogy Földvár felé nincs mitől tartania, elhatározá a titeli fönsík ellen menni.

Ha erre mindjárt 7-edikén a goszpodinczei ütközet után határozta volna el magát, nem lehetetlen, hogy a meglepetéstől támogatva, a fontos titeli fönsíkot elfoglalta volna.

De ő csapatait csak 11 edikén összpontositá Zsablyánál, s 12-edikén vonult Kovil-Szent Ivánra, mely a Vilován át Tittelbe vivő ut mellett fekszik. Itt egy Uj-Vidékről Kátyon keresztül küldött hadosztályt vont magához, mely az utóbbi helynél egy szerb csoportot megvert.

A szerbek igy 4 napot nyertek, s Knichanin, ki a Bácskában s főleg a titteli fönsikon parancsnokolt, ezen időt jól fölhasználá. Uj sáncolatokat hányatott és 8000 embert összpontositott 30 ágyuval.

Midőn aztán Perczel, kinek hadereje alig volt oly erős, 12-edikén délután Vilova felől mutatkozott, nemhogy állásában bevárta volna támadását, hanem ő rontott ki, s riasztá föl a magyar tábort.

Perczelnek midössze 4 gyönge dandára volt; 1500—2000 emberrel egyegy. Az Irinyi-dandárt a jobb szárnyon állitá föl Vilova ellenében, a Forget-dandárt a balszárnyon Mossorin ellen, a Mihálovics s a Perczel Miklós tartalék-dandárt pedig a központra rendelé. A 12 edik és 13-adika közötti éjt a csapatok egy részének fegyverekben kelle töltenie, támadást várván a szerbek részéről. S valóban éjfél után Knichanin ki is tört Vilovából valamint Mossorinból is. De mindkét ponton ébren találá a magya-

rokat, s midőn megvirradt s kitünt, hogy a támadás tulajdonképi célja meghiusult, visszavonult sáncai közé.

Mindamellett is Perczel Knichanin föllépése által azon meggyőződésre jutott, hogy a titteli fönsík ellen komoly támadást intézni ő gyönge, s azért még ápril 13-adikán visszatért Uj-Vidékre, innen Földvárra ment s ezen, a szerbek által elhagyott helyen átkelve a Ferenczcsatornán, 19-én Ó-Becsét támadta meg. Az ottani szerb őrség csakhamar a Tisza balpartjára huzódott. Lederer ezredes osztálya nem jött Uj-Vidékre, hanem Perczel szerencsés föllépésének hirére, visszatért a Duna jobb partjára.

Miként Bem müködéseit Erdélyben, ugy a Perczeléit is a Bácskában, túlbecsülé a magyar kormány. Nem kevesebbet látott bennök, mint egész Bács tökéletes meghóditását, holott igen tévedett, miután a titteli fönsík, a főpont, melyet tulajdonkép a Bácska uralt, ezentúl is az osztrákok és szerbek kezében vala.

Másfelől, igaz, hogy a remények, melyeket Bem nagyszerü hadmüveleteire a Dunánál, épitettek, ápril első felében már csökkentek; belátták, hogy igazán nem képes röpülni. Talán Kossuth sem tartá többé az isaszögi, gödöllői és váci napok után Bem egyesülését a főseregggel oly szükségesnek mint előbb, s végre ugyanazon események után Görgey irányában hangulata is javulhatott annyiban, hogy nem vélte célszerünek másra mint erre ruházni a fősereg fölötti parancsnokságot.

E szerént Bemnek a Dunához vonulására is kevesebb sulyt fektettek; de még mindig ragaszkodtak a nézethez, hogy Erdély a magyaroktól véglegesen vissza van hódítva, s következőleg Bem ott az erdélyi had tekintélyes részével fölösleges, s Perczel eredményei után a Bácskában a viszonyokat itt is ép olybá tekinték, mint Erdélyben; a Bácska is meg volt hódítva, s Perczel ott fölösleges.

A déli harctéren tehát még csak a Bánátban, azon földrészen, mely Erdélyt a Bácskától elválasztja, volt végrehajtandó ugyanaz, mi a két utóbbi helyen az ő föltevésök szerént, már végre volt hajtva. A Bácskában még mindig ott állott Todorovich egy tekintélyes haderő élén, s azonkivül Temesvár még bekeritve sem volt, annál kevésbbé bevéve, Rukavinának min-

denfelé szabad mozgása s szabad közlekedése volt, még Araddali összeköttetését sem tudták soha egészen elvágni.

Bemnek és Perczelnek tehát kezet kelle fogniok, hogy a Bánátot is meghóditsák. Bemnek a moldvai és oláhországi szorosok őrzésére s a Károlyfehérvár és Déva bekeritésére szükséges csapatokat hátrahagyva, 10,000 emberel a Bánátba kelle vonulnia, a temesvári őrséget a várba szoritania, ezt bekeritenie, s az aradi ostromlósereggel magát érintkezésbe tennie.

A 4-ik hadtest (Perczel) a Bácskában nélkülözhető részének a Tisza bal partjára kellett, hogy átkeljen, Todorovichot délnek visszanyomja, s aztán Bemmel, kiről föltevék, hogy azalatt Temervárt beveszi, egyesülve, a szerb fölkelés gyúpontja, a csaikások kerülete, — vagy más szóval a titteli fönsík ellen menjen. Ez volt a haditerv.

Perczel és Bem hadműveleteinek kezdete a Bánátban.

Perczelt 19-dikén hagytuk el, mikor a titteli fönsíktól visszatérve, a szerbektől Ó-Becsét elvette. Midőn Szegedről dél felé megindult volt, a Kollmann hadosztályának legnagyobb részét Szegeden hagyta a Bánátban lévő szerb táborok szemmeltartása végett. Most, hogy a titteli fönsík megtámadását jobb időkre halasztotta, parancsot menesztett Kollmannhoz, hogy azonnal vonuljon be minden rendelkezése alatt álló csapatával a Tisza balpartján lefelé a Bánátba.

Kollmann 4 zászlóaljat, 2 lovasdandárt és 8 ágyut szedett össze s ápril 15-ödikén Oroszlámos és Török-Kanizsáig hatolt. Ellenállásra nem talált, mert a szerbek a bácskai események után Nagy-Becskerekre vonultak vissza. Igy Perczel is, — miután az Uj-Vidéktől Kis-Kéren s a Ferencz-csatornán át a Tiszáig nyuló vonalt is biztositotta (besetzt) 21- és 22-én akadálytalanul átkelhetett Adánál (Ostrowa), 4 zászlóaljával, 4 lovasdandárával s 16 ágyujával a Tisza balpartjára, s egyesülhetett 22-edikén Tisza-Szent-Miklósnál Kollmannal.

23-adikán aztán Mokrin ellen (Gyukosin) nyomult, ott néhány szerb fölkelőcsapatot szétverendő. Ezek alig várták be

támadását s a magyarok első megpillantására rögtön kocsijaikra menekültek. Perczel csapatai erre megszállották Mokrint és Nagy-Kikindát. A mokrini őrségnek egy hadosztályt kelle kiküldenie, hogy az Temesvárt szemmel tartsa és a Bemmel való egyesülésre utat keressen.

Bem april elején 8 zászlóaljat, 6 lovasdandárt és 30 ágyut egyesitett Dévánál a Bánffy és Pereczy hadosztályaiban, melyek a Bánátba voltak szánva.

Legközelebb a Todorovich csapatai legszélső jobb szárnyán kivül, melynek magvát oláh-bánáti határőrök képezék, a temesvári őrség állt vele szemben.

Ez most mindössze 8847 embert számlált, de azok között persze több mint 4000 ujoncot. A hely parancsnoka Rukavina altábornagy vala, osztályvezér Gläser altábornagy, az alatta álló két dandárt pedig Leiningen gróf és Wernhard tábornokok vezénylették.

A Leiningen dandára keletnek, Erdély felé lőn elhelyezve; 4 zászlóalj-, 5 lovas dandár s 24 ágyuból állott, melyekhez számos fölkelőcsapat csatlakozott, s Facsetet a Bégacsatorna mellett s Lugost a Temes mellett szállotta meg; tőle délre Vaiszlovánál a Bisztra mellett (a Temes mellékfolyója) 2 zászlóalj oláhbánáti határőr állott. Ezeknek 12 ágyujok volt s egy elécsapatot a Vas-kapuhoz toltak elő.

Bem ápril 14-edikén mindenekelőtt a Pereczy hadosztályát, melyet a többi csapatok, mihelyt az oláh fölkelés megengedte, gyorsitott menetben követendettek, inditotta utnak a Vaskapu felé, 15-ödikén maga is megjelent a hadosztálynál, megtámadta a Vas-kaput s elfoglalta; 16-odikán aztán az ellenség Vaiszlováról is elüzetett, s 17-edikén a magyarok bevonultak Karánsebesbe.

Itt értésére esett Bemnek, hogy a még mintegy 12000 embernyi osztrák seregnek, melyet ő március végével Erdélyből Oláhországba üzött, előhada most Malkovski alatt Tschernetzről (Oláhország) Orsován keresztül az oláh-bánáti határőrvidékbe tört, hogy a Béga folyón főlfelé, a tergovai szoroson át, aztán a Temes-völgyön le a Banátot és Temesvárt elérje.

Bem Karánsebesen csak egy utócsapatot hagyott, s a Temesen lefelé Lugos ellen fordult, hogy itt fölkeresse, s ha lehetséges, előbb megverje Leiningent. 19-edikén bevonult Lugosba, melyet Leiningen Temesvárra térve vissza, otthagyott, és itt a Bánffy alatt álló 2000 emberrel egyesült, ki Dobrán és Facseten keresztül nyomult a Bánátba.

Leiningen egész dandárát a lugos-temesvári országuton vonta össze Kiszetónál. Bem azt tökéletesen tönkre verhetni vélte, ha Vécsey, ki ekkoriban vette át Arad alatt a parancsnokságot, támogatni fogná.

Igaz, hogy a magyarok február 23-adikától kezdve Arad ellenében ismét megkezdték az ostrommunkálatokat, de csak a Maros jobb partján, ugy, hogy voltaképen az egész csak erős ágyuzásra szoritkozott. Csak ápril 7-edikétől, miután Vécsey az ostromzársereg vezényletét átvette, foglalt ez ismét komolyan és tartósan szilárd állást a Maros balpartján is; bekerité a helyet s formalis ostrommunkálatokhoz látott.

Bem most fölkéré Vécseyt, hogy jöjön az aradi csapatok egy részével Rékásra, Leiningen háta mögé, míg Bem maga az osztrákokat Kiszetónál elölről csak csalogatva foglalandotta el. Mindenesetre fölötte fontos lett volna Leiningen összes dandárát Temesvár alól elverni. Az őrség ez által nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is fölöttébb gyöngült volna, mert Leiningen a legjobb csapatokat vezénylé. Nem lehetetlen, hogy ez esetben Temesvár aránylag rövid idő alatt elesett volna, mi a bánáti ügyeknek mindenesetre egészen uj, a magyarokra nézve rendkivül előnyös fordulatot adott volna.

De, mint combinált hadmozdulatoknál rendesen, ugy történt itt is. Vécsey nem jött, s Leiningen, ki jól látá a megtörténhetőket, jó eleve visszavonult Temesvárra. Bem utána ment, s ápril 24-edikén nehány jelentéktelen utócsapati összeütközés történt.

Bem most szintén Temesvárnak esett, s délnyugatra a vár szemmeltartása végett Freidorfnál tábort ütött, melyben ekkor 9000 embert egyesitett.

30-kán ő maga Zsombolyra ment, hogy itt Perczellel találkozzék, s értekezzék a bánáti hadmüveletek megállapitása felől.

Perczel előnyomulása Pancsovára.

Perczel, miután Nagy-Kikindát és Mokrint megszállotta, 2 seregosztálylyal Török-Becsére és Kis-Kikindára (Bassahid) ment, itt 24-dikén egy ellenséges csapatot megvert, s aztán hadát Melenczére vonta össze, hogy onnan Nagy-Becskerekre menjen, hol Todorovich főhaderejét gyüjté egybe. Todorovich 10000 emberrel eléjök ment a magyaroknak Melenczénél, 29-dikén délután 4 órakor megtámadta őket. De az est beálltával hátrálni kényszerült. A Temes mögé vonult, s megszállta azt Jankovácztól Orlovátig; innen ugy hivé, összekötetésbe tehetendi magát Malkovski hadával, kinek szándékolt benyomulása Oláhországból Erdélybe, előtte már tudva volt.

Igy Perczel 30-dikán Nagy-Becskereket ellenállás nélkül megszállhatta, mig ő maga Zsombolyra ment, Bemmel értekezni; itt abban állapodtak meg, hogy Perczel előbb a Bánát nyugati részét tisztítsa meg, Bem ellenben egyrészt Temesvárral foglalkozzék, másrészt Malkovsky egyesülését akár Temesvárral, akár Todorovichcsal megakadályozni törekedjék.

Hadához visszatérve, Perczel május 6-kán Nagy-Becskerekről elindult a Temesnek, s 7-dikén Todorovich ottani állását megtámadta. A főrohamot a gyöngén helyreállított tomassováci hidfő ellen intézte, melynek őrizete csakhamar jelt adott a futásra; e futás Opovának az Al-Temesnél, onnan Szurduknak a Duna mellett, itt pedig a folyamon át történt. Teljes rendetlenség harapódzott el a Todorovich csapatai között, melyek Todorovich lebetegedése miatt Puffer ezredes által vezényeltettek; a német és oláh határőrök, kik a szerbekhez csak kényszerítve csatlakoztak, most elváltak tőlük, s visszatértek tüzhelyeikhez. De a szerb lakosok is elhagyták községeiket, s a Duna jobb partjára futamodtak.

Ily módon Perczel május 10-dikén ellenállás nélkül bevonulhatott Pancsovára, hol némi fegyver- és gabnakészleteket talált, de melyek koránt sem voltak elegendők arra, hogy az el-

hagyott, kopár vidéken való hosszabb tartózkodást indokolhatták, vagy csak lehetségessé tehették volna.

A Todorovich jobb szárnya, mely Allibunárnál állomásozott a Temes-vonal elvesztése után Pancsovára akart menni, de a magyarok előnyomulása által kényszeritve lőn Szemendria felé térni, s itt a Dunán átkelve török Szerbiában keresni menedéket.

Puffer a Todorovich hadának összes töredékeit a karloviczi táb orban gyüjté egybe. Mindenekelőtt lehetetlennek kelle föltünnie, e demoralisált csapatokkal a nyilt sikon mutatkozni.

Malkowski előnyomulàsa a Bànàt ellen, s gyors visszavonulàsa Olàhországba.

Alig tért vissza Bem Perczellel való értekezlete után a freidorfi táborba Temesvár alá, hirül vevé, hogy Malkovsky összes hada Orsován át betört a határőrvidékbe.

E hir egészen alapos volt. Május 4-dikén a Malkovski hada a Temes- és Béla-völgyben állott, a szlatina-armenio-tergova-domasna-mehadiai vonalon.

Malkovski először is Karansebest akará elfoglalni, innen a lugosi országutat a Temesen lefelé egy részről, a hátszegit a Bisztrán fölfelé másrészről megszállani, végül Német-Bogsánon át Todorovichcsali összeköttetését lehetségessé tenni, s pedig a mennyire csak lehet éjszakon. A legroszabb esetre az határoztatott, hogy Német-Bogsánról délnyugatnak kell fordulni Fehértemplom felé, hogy Todorovichcsal összeköttetésbe lehessen lépni.

Míg Malkovsky e terveken törte fejét, melyek, — ha ugyan volt bennök valami világos és bizonyos: offensiv összeműködést céloztak Todorovichcsal a Bánát visszavétele érdekében, — hirül vevé, hogy a magyarok a Vaskaput erősen megszállották, Temesvárt bekerítteték, s hogy Todorovich Nagy-Becskerekre tért vissza. Erre azt vélte, hogy a legroszabb eset bekövetkezett, következőleg az egyesülést Todorovichcsal a fehértemplomi uton kell megkisérlenie. De gyorsan határozni és a határozatot gyor-

san kivinni, erre kevés ember volt Malkovski, s igy még május 6-dikán is ugyanazon pontokon állt, hol május 4-dikén láttuk.

Ellenben annál gyorsabban kéznél vala Bem; ő Freidorfnál Temesvár ellenében csak 3000 embert hagyott Pereczy vezérlete alatt, s legénységének többi részét Károlyi ezredes által Dentán át Versecre küldé. Ez utóbbi helyre Károlyi május 5-dikén érkezett meg; 6-dikán Fehértemplom ellen nyomult, s 8-dikán Malkovskinak időközben odaért előcsapatát megtámadta. 10-dikén maga Bem is megérkezett Fehértemplomra s innen személyesen intézte Malkovski üldözését Orsova felé. Német-Szászka irányában előnyomulva, Malkovski utócsapatát még az nap utólérte Petrilovánál, s Szászkára nyomta vissza, hol az a Nera-hidat lerontá. Ez által föltartóztatva, Bem csak május 16-dikán ért Orsovára. De Malkovski jobbnak látta őt be nem várni. Azon hirre, — melynek szivesen hitt, — hogy t. i. Bem három akkora erővel jön ellene, s az élelmezési nehézségek kényelmes mentségével takaródzva a nélkül, hogy a tényálladékot napvilágnál vizsgálta volna, sietve török földre tért vissza.

Ily nyomorú magaviseletnek Bem megvetését ellenségei iránt, szükségkép nagy mérvben kelle fokoznia. Most már Temesvárt is rövid idő alatt hatalmába keritni reménylette. S ez talán meg is történt volna, ha teljesen nem hiányzik mindennemü eszköz egy forma szerinti ostromhoz.

Május 12-dikén Rukavina azon hirre, hogy Bem eltávozott, s nevezetes haderők küldettek délre, Leiningen dandárával kirohanást tétetett a freidorfi tábor ellen, Pereczy veszteséggel vissza is nyomatott, de szerencsére ép ekkor ért az aradi ostromhad egy része, magának Vécseynek vezérlett alatt, kit Bem Fehértemplomba meneteléről értesitett, Girodához, Temesvártól keletre, — s Leiningen visszavonulási vonalát fenyegette, midőn a gyár-külváros ellen, s egyszersmind a Béga déli partján előre nyomult. E szerint Leiningennek a kivivott előnyök folytatásától el kelle állnia, s visszatérni a várba.

Május 14-dikén még több hadosztály érkezett az aradi ostromló-seregből Temesvár alá, ugy hogy egészben mintegy 4000 ember vonatott el Arad alól, s általában a vár előtt mindössze csak vagy 7000 magyar állhatott. Vécsey éjszakra a vadaskertet

nyugatra a csóka-erdőt rakta meg embereivel, ezáltal fölöttébb tökéletesíté a tagadhatlanul gyönge orstrom-zárt, s parancsot adott, hogy a Bégától délre is Mehála és a Józsefváros között ostrommunkálatokhoz kezdjenek. A gyárkülvárost is, keletre, honnan Temesvár rendes viz-szükségletét nyeré, megszállták a magyarok, úgy hogy az osztrákok kényszeritve lőnek azon vizzel beérni, melyet a Rukavina parancsára magában a várban óvatos elővigyázattal eleve ásott kutak szolgáltattak.

Arad alatt az alig megkezdett ostrommunkálatokkal a magyaroknak ápril végével a Maros kiöntése miatt föl kelle hagyniok; de a vár mégis minden kül-közlekedéstől elvágva maradt, s a szükség benne tetőpontra hágott.

Ugy látszott tehát, hogy a déli harc-mezőn május közepe felé igen kedvezően állanak a viszonyok a magyarokra nézve.

Erdély teljesen szabad volt, csak Károlyfehérvár és Déva volt még az osztrákok kezében, de az utóbbi különben is jelentéktelen pont elestét mindennap várni lehete.

A Bánátból a szerbek egészen kiüzettek; akaratjok ellen a karlovici táborban gyülekeztek. Csak Temesvár és Arad tartá még erősen magát, de ez utóbbi azon ponton állt, hogy nemsokára kénytelen lesz a kaput megnyitni.

A Bácskából is kiverettek a szerbek; Pétervárad a Duna bal partján teljesen föl vala mentve. Még csak a titteli fönsikon tartá magát Knichanin 2000 emberrel Török-Szerbiából, 2 csaikászászlóaljjal, 1 zászlóalj péterváradi h. ő., 1 zászlóalj német-bánáti h. ő. s 30 kis kaliberü ágyuval.

A csekély hadosztályok Horváth- és Tótországban alig voltak képesek e tartományokat a magyar népfölkelők portyázásai ellen biztosítni.

De közelebről tekintve, ez időben korántsem állottak az ügyek Austriára nézve oly veszedelmes lábon, mint a hogy az elfogult, félénk vagy vérmes-reményü szemlélő előtt rémlett.

Mert a titteli fönsik volt tulajdonkép a Bácska, legalább a jövőre nézve, s ez még az osztrákoké;

Temesvár pedig voltaképp a Bánát s szintén még osztrák kézben vala.

A bán 15000 ember rendes katonát ép ekkor hozott Budáról, hogy a Bácskában és Bánátban az uj hadműködéseket megkezdje, s végre már az oroszok is készülődtek Oláhországban, Erdélybe törni Austria érdekében, a mi ott Magyarországra nézve ismét mindent kérdésessé tehetett.

A.

Nugent táborszernagy csapatainak beosztása april 9-dike körül.

Pétervárad alatt.

Mamula ezredes: Piret 3 zászlóalj, Este Ferdinand herceg 2 zászlóalj, Sz. Györgyi h. ő. 4 zászlóalj, 4 zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, a bródi h. ő. 4 zászlóalj, gradiscai h. ő. 4 zászlóalj, 29 ágyuval.

Az Al-Dunánál:

Lederer Móric ezredes: 4 század serezsán, 4 szász-király-vasas, 2 sz. János főherceg-dragonyos, 6 ágyuval.

Tartalékhad:

Plattner őrnagy: 2 század Piret-gyalogság, 1 század a 2-dik báni határőrezred 4-dik zászlóaljából, a kilencedik vadász-zászlóaljból egy gyönge osztály, 1 gyönge osztály Windischgrätz chevaux-legers, 1 ágyuval.

Mindössze $7^1/_3$ zászlóalj, $6^1/_2$ lovasszázad, és 36 ágyu, azok közt 21 lovaktól vontatva, vagy 6987 gyalog, 581 lovas, s a tüzérséggel együtt mintegy 8500 ember. Ezek közül teljesen fölfegyverezve és fölszerelve volt 2165 ember, teljesen fölfegyverezve, de csak félig fölszerelve 953 ember; a többbi sem fölszerelve, sem fölfegyverezve. A lovasság egészen jó karban volt.

Nyolcadik szakasz.

Komáromnak az ostrom alóli teljes fölszabaditásától a komoly ellenségeskedések ujból való megkezdéseig.

(1849. áprilhó közepétől juniushó derekáig.)

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni.

Komárom teljes fölszabaditása után Görgey arról kezdett gondolkozni, mily módon és minő irányban folytassa hadműveleteit. Legtermészetesebbnek látta, az általa eddig kivivott győzelmet hasonló irányban követni; azaz a Welden-féle hadtestnek sarkában maradni, és azt folytonosan ujból csatára kényszeriteni.

Azonban pillanatilag ama körülmények egyike milyet az ember lehetlenségnek tartana, mely azonban az állam és hadsereg rendezetlen viszonyai közt elég gyakran előfordul, és pedig nemcsak a fölkelő népeknél, minden erőteljes előnyomulást megakadályozott. Damjanich és Klapka két hadteste april 19-dikén Nagy-Sarlónál, 26-dikán pedig Komáromnál utósó hadkészletét is fölhasználta, és csak Pöltenberg hetedik hadteste volt még ellátva; a régen várt hadkészlet-szállitmány még mindig késett, a nélkül, hogy tudták volna: vajjon hol akadhatott föl. Ebből mindenesetre azt lehet következtetni, hogy az élelmezési és ellátási viszonyok átkozott roszul valának rendezve, s ez mindig igy szokott történni, ha a szállitást nem a nagy hadsereg főhadiszállásáról határozzák meg pontosan. A hadkészlet-szállitmány kimaradásával a dolgok ilyeténképen állottak: miután Vácot a Komárom felé nyomuló magyarok elfoglalák, Debrecenben az a hir terjedt el, hogy Pest és Buda a magyarok kezében van, és a pest-szolnoki vasutvonal nem sokára ismét megnyilik a közlekedésnek. Ennek folytán Debrecenben legcélszerűbbnek tarták a hadkészlet-szállításokat Miskolc és Ipoly-Ságh, vagy Gyöngyös helyett, ezentúl Szolnokon át küldeni, a nélkül, hogy Görgeyt ez iránt értesitették volna. Május kezdetével, midőn a vasutvonal valóban megnyilt, a szállitmányok Szolnokba, s innen azután Pestre érkeztek, de itt is még több napig hever-

tek, a nélkül, hogy a hadsereg tudta volna, merre vannak. Miután Görgey nehány nap alatt minden esetben szerezhetett volna választ Debrecenből, mindig különös marad, miért nem intéztetett legalább akkor, mikor a készlethiány melyet rég előrelátni kell vala — csakugyan észrevétetett, kérdés Debrecenbe, mely mindent föl világositott volna.

Ha a tudakozódás ez elmulasztásából nem akarunk oly következtetéseket vonni, melyek Görgey szándékaiban való bizalmatlankodáson alapulnak, azt kell föltennünk, hogy Görgey mulhatlanul a készletszállitmány nehány nap alatt leendő megérkezését várta, midőn a hiány april 27-kén tudomására jutott; igy tehát e körülménynek lehetlen volt befolyást gyakorolni a további müveletek megválasztására.

Görgey 27-én táborkari főnöke Bayer ezredessel és Klapka tábornokkal tanácskozott a további teendők iránt.

Bayer a Welden elleni támadás folytatása mellett volt; Klapka ellenben arra szavazott, hogy Buda ellen forduljanak, hogy legelőbb is e helyet foglalják el. Véleménye támogatásaul Klapka azt hozta föl, hogy Budán és Pesten át nyilik legrövidebb közlekedés a Tiszával, melynek szabadon tartása a hadsereg és annak további tevékenységére nézve végtelen fontossággal bir, továbbá hogy Budán nagy lő-, hadiszerek- és más hadi szükségletből álló készletet találandnak, mely a magyarokra nézve igen nagy értékü fogna lenni; végre a nagy erkölcsi benyomást hozta föl, mit az ország ős-fővárosa elfoglalásának a népre tennie kell. Klapka arra számitott, hogy Buda hamar el fog esni, ha hatalmas tömeggel jelenendnek meg a helyszinén; a vár csupán bekeritésének határozottan ellenmondott, miután az, hogy elég szoros legyen, a hadseregtől ép annyi csapatot vonna el, mint maga az ostrom, s következőleg egyszersmind a Welden elleni támadást éppen ugy gyöngitené, mint maga az ostrom. A tudósitások szerint, vélekedék Klapka, Hentzy csapatai igen demoralizáltak, következéskép Budának mielőbbi eleste iránt annál kevésbé lehet kétséget támasztani.

Görgey Klapka nézetéhez csatlakozott, mely különben a Kossuthé is volt. Bayer azonban csak hosszas ellenszegülés után

állt rá; miután a hadiszerek hiánya is érezhetővé lett, arra hivta föl a tábornokok figyelmét, hogy ez akadályt minden esetre hamar meg kell szüntetni. Még hozzátehette volna, hogy ostrom alkalmával ép annyi hadiszert fogyasztanak el, mint csatánál. Végül ő is Klapka nézetéhez csatlakozott, de hozzá tevé, hogy azután, ha egyszer Budát megtámadták és netán azt látnák, hogy a hely hirteleni elestének reményében határozottan téved-tek, e vállalattól is el ne tántorodjanak, hogy ismét más ujba kezdjenek.

Mik valának az indokok, melyek Görgeyt arra határozták, hogy Buda ellen forduljon, a helyett, hogy Weldent üldözte volna?

Azok kiválóan politikaiak és — tegyük hozzá — a mellett személyiek is voltak.

Hogy Görgey az 1848-diki alkotmányhoz való szigoru ragaszkodást – habár ennek egyoldalulag maga Magyarország részéről nyiltan semmi értelme sem volt — miért tukmálta, és környezetétől is miért engedé magára tukmálni: az 1849-diki januárhó folytán a bányavárosokba való bevonulásának elbeszélése alkalmával és azután is, többször volt alkalmunk megjegyezni. Azt hisszük, hogy a következőkben ha nem is őszintébben, de tisztábban fejlesztjük ki indokait, melyek ezen elvekre támaszkodtak. Görgey belátta: ha Magyarország csak erőhatalommal juthat szabadsághoz, egész határozottan a forradalmi térre kellett lépnie Európa minden más részeinek forradalmát szövetséges társává tennie, — de ezen kivül még határozott eredményeket is kellett kivivnia.

Görgey azonban egy részről határozott roszalással viseltetett a forradalom, vagy jobban mondva, a forradalmárok iránt. Ugy járt, mint sok különben kitünő ember, kik a nagy ügyet gyülölék az annak képviselői közt találtató kicsiny emberek miatt, a „sok lárma és kevés tett“ miatt! mi a forradalmakban mindig nagy szerepet játszik és kell is játszania. A vagyon és vér föláldozásának nagy szavai oly emberek szájából, kik ha a vagyon és vér föláldozására került a dolog, elsők és legügyesebbek valának attól elvonni magukat, ellenére voltak. Görgey egész ember volt, kinél minden, szó és tett, egybe kel-

lett hogy hangozzék, és — mégis nem birt hatalmának öntudatával. Azt hivé, hogy egyedül az intriga teszi lehetővé, hogy az ügyet kezébe vegye, és azt akarata szerint keresztülvigye. Meg vagyunk győződve, hogy ha Görgey öntudatával birt volna annak, hogy egész Európának forradalomba boritása által Magyarországot szabaddá teheti, és az ehez szükséges eredményeket kivívhatja, kész leende mindent megtenni, hogy ez utra léphessen. Ő azonban mindenek előtt az ehez megkivántató eredményekben kétkedett; az észhidegség és a szerencsétlen személyes tapasztalatok meggyöngiték benne a hitet, mely nagy merényekhez okvetlenül szükséges.

Ennélfogva már előre is csekély czélt tüzött maga elé, melynek megválasztásánál mindig tisztábban kifejlődő politikai meggyőződése, hogy Magyarország a jelenlegi európai rendszer mellett önálló állam nem lehet, és hogy legcélszerübben és természetesebb módon Ausztriával van egyesülve, nemkülönben azon különbség is, mely közte és Kossuth véleménye és törekvései között fölmerült, vezette.

April 14-dikén az országgyülés Debrecenben Magyarországnak Ausztriától való elszakitását és a habsburgi ház tróntóli megfosztását kimondá. Görgey erről april 17-én értesült először Léván. Hogy ezzel mennyire nem volt megelégedve, az előbb elmondottakból tisztán kitünik; de hadtestének legelőkelőbb tisztjeiben is, kik előtt saját véleményét részben mindig előadá, s a kiknek nézetét részben ő is magáévá tette, az szintén rosz vért csinált. Az országgyülés a szerencsétlenségben gyáva módon, — igy mondák, — mindig a legnagyobb sietséggel elvoná magát a veszélytől, s most a szerencsében elbizakodva, kivonja a törvényes alapot a hadsereg lábai alól, a melyen magát bizton érezé, s melynek fönntartásaért küzdött.

Magyarországra nézve az eredmények ez idejében, a többi hadtesteknél egészen hiányzott e hangulat april 14-dike ellen; Görgey nem akarván a hadsereg többsége által függővé tenni elhatározását, melylyel inkább a januárban tett nyilatkozataihoz gondolt hű maradni, elhitette magával, hogy a hadsereget a felbomlás veszélye fenyegeti, mit csak az által háríthat el

könnyedén, ha befolyása által a 7-ik hadtestet ugyanazon utra viszi, melyen a többi áll, de ezt nem akarta.

Ekkor tehát az Ausztriával való megbékülést kezdte keresni. Még nehány eredmény után, ha Magyarország egyátalában győztes maradna, az országgyülést kényszeriteni akará, az april 14-ki határozat visszavételére, hogy ekkép mint közvetitő lépjen föl Magyarország és a Habsburg-ház között.

Ez eredményt azonban most legelőbb Buda bevételében akarta keresni. Még csak Buda volt az egyedüli jelentékeny pont, melyet az osztrákok Magyarországban elfoglalva tartottak. Görgey azt gondolá, hogy ha ez is elveszne, annak Ausztriára jelentékeny befolyást kellene gyakorolnia. Továbbá ismeré a rajongó tiszteletet, melylyel a magyarok országuk fővárosán csüggnek, s igy azt hivé, hogy azt az országnak visszaadva, népszerüségét jelentékenyen fogja emelni és annál nagyobb befolyást nyerend a népre, melyet most politikai nézeteinek keresztülvitelére akart fölhasználni. Talán Budának, a legközelebbi hadmüvelet tárgyaul választására az által is inditva volt, hogy igy az országgyüléshez közeledjék, hogy az eredmény után közvetlen közlekedésbe lépjen az államtestületekkel.

Ha Görgey az általa választott uton különben Ausztriát engedékenységre akarta birni, ugy hogy Magyarország is egy lépést volt visszateendő, nyilván több eredményt szült volna Welden főhadseregének tovább üzése, mint Buda bevétele, és a Welden elleni további eredmény annyival valószinübben elérhető volt, minél kevesebb időt engednek az ellenséges hadvezérnek, hadseregét ujból szervezni, és magát meggondolni. Görgey azonban semmi esetre sem volt biztos abban, hogy már most is határozott győzelmet fog nyerhetni az osztrákok fölött. Hadseregének fegyelmi állapotát, melynél az eleség és az ellátási szerek szállitásának nehézsége még inkább elleneszólt a támadás kezdeményezésének, mint előbb, a lehető legfeketébb szinekkel festé; azt gondolta, hogy Magyarország utóbbi győzelmeit nem annyira saját képességének, mint Windischgrätz herczeg képességhiányának köszöni, és hogy az uj osztrák hadvezér azonnal intézkedéseket tesz, melyek elég

érthetően azt mutatják, hogy tőle a Windischgrätz részéről tapasztalt támogatást nem lehet remélni; elhiteté magával, hogy a magyar főhadsereg puszta előnyomulása egész a Lajtáig semmit sem használhat, hogy azonban az april 14-ke iránt ellenszenvező tisztek közt még mindig a tisztán védelmi állapot fönntartásának véleményeuralg, és hogy Magyarország határait tullépni nem hajlandók. Mindez okokból azután meggyőzni igyekvék magát arról, hogy Buda bevételének kisebb eredménye is elég ehet Ausztriát engedékenységre birni.

Hogy ily gondolatmenetben az ellenmondások nem hiányzanak, világos. Legkevésbé hangzik össze ezzel az, hogy Görgey az osztrák főhadsereg elleni eredményt, melyben most kétkedett, később miképen tarthatá lehetségesnek. Még egy birhatta volna őt arra, hogy az eredményeket, melyekhez ő az Ausztriával való tárgyalásokat saját felfogása szerint köthette, a lehetőleg gyorsan igyekezzék kivivni. Ausztria ugyanis, mint nem sokára bővebben látni fogjuk, Magyarország ellen Oroszország segélyét kereste, és Oroszország megigérte azt. Görgey april 26-tól többé nem kétkedett, hogy Oroszország be fog avatkozni. — Az osztrákok, kiket a Komárom előtti csata napján behoztak, kimondák, hogy tisztjeik Oroszországnak nem sokára megérkezendő segélyével vigasztalák őket. Görgey nem tudta felfogni, hogy Ausztria örömest veszi igénybe Oroszország segélyét, hitte, hogy az e támogatást nem örömest tartaná a nyakán, ha más utja volna a menekvésre. És e menekvési utat akarta ő fölajánlani. Ausztriának Oroszország segélye iránti ellenszenvére épité tervének sikerében való hitét. Azonban nem kellett-e gondolnia, hogy Ausztria az orosz segélyt, miután az már egyszer föl volt híva, annál könnyebben visszautasithatja, minél kevesebb előkészületet tőn Oroszország a Magyarországba való benyomulásra?

Tehát bármikép csürjük csavarjuk is a dolgot, Görgey Buda elleni nyomulása végre is csak menthető, és csupán az által menthető, hogy Görgey, habár a várvédő sereg állitólagos demoralizáltságról való mende-mondának nem hitt is, de remélte, hogy e gyönge helylyel hamar fog végezni.

Buda ostroma.

Görgey april 29-én rendelkezéseket tett a legközelebbi müveletekre. Előbb még nem minden fontosság nélküli változások történtek a hadsereg legfőbb parancsnoksági helyeiben.

Az országgyülés april 14-ki határozata után, mely a jövő államforma kérdését még eldöntetlenül hagyá, ideiglenesen Kossuth mint kormányzó, oldala mellett egy felelős miniszteriummal állott Magyarország élére. Görgeyt azonnal kinevezé hadügyminiszternek. Görgey jónak látta a meghivásnak engedni, hogy a katonai igazgatásban beállott különféle visszaéléseknek véget vethessen, a haderő végleges szervezését eszközölje, s erélyes közbelépése által az összes honvédelembe egységet hozzon. De mégis fölismeré, hogy politikai nézeteit jobban és biztosabban követheti, ha a főhadsereg élén marad, mint a hadügyminiszteri irodában; félt a hadsereget hosszabb időre más befolyásának átengedni, ki azt könnyen kedvező hangulatra birhatná april 14-ke iránt, és igy a Görgey-féle tervek keresztülvitelére használhatlanná tehetné.

Kezdetben tehát minden esetre meg akart maradni a hadsereg élén, s magát a hadügyministeriumban képviseltetni szándékozott. Damjanich tábornok ajánlatot tőn a hadügyminiszteri helyettesség elvállalása iránt és Görgey nagy bizalmat helyezvén Damjanich erőteljes föllépésébe, az ajánlatot örömmel fogadá. Ekkor a szerencsétlenség ugy akará, hogy Damjanich april 28-kán egy nappal Komáromból Debrecenbe menetele előtt, a kocsiból való kiugrás alkalmával egyik lábát eltörte, és ez által minden esetre hosszu, előre meg sem határozható időre szolgálatképtelenné lőn. A hadseregből hiányzott, s a hadügyminiszteri szolgálatot se volt képes végezni.

Most nem maradt más hátra, mint Klapka, ki hajlandó volt Görgeyt a hadügyminiszteriumban helyettesiteni. Görgey bizalmatlan volt Klapka hajlékony jelleme iránt és csak csekély reményt táplált az iránt, hogy az Kossuthtal szemben a

szükséges szilárdsággal fog föllépni. De mégis kénytelen volt őt választani, és Klapka april 29-kén Komáromból Pesten át Debrecenbe utazott. Őt az 1. hadtest parancsnokságában Nagy Sándor, Damjanichot pedig a 3. hadtest vezényletében Knezich helyettesité, kik mindketten tábornokokká lettek előmozditva.

April 29-től a fősereg hadtestei különböző irányban megindultak. Pöltenberg a 7-ik hadtesttel Győrbe indult, hová május 1-jén érkezett meg, hogy a Welden parancsnoksága alatt álló osztrák fősereg megfigyelését átvegye; az 1. és 3. hadtest Buda elé ment, valamint Kmety osztálya is, mely Esztergamnál ment át a Dunán, nemkülönben Aulich a 2. hadtesttel, ki mihelyt az osztrákok Pestet kiüriték intézkedéseket tőn a fővároson alól hidat verni, és május 1-jén Csepel szigetén keresztül Ercsénynél előőrségét a Duna jobb partjára helyezte át, mig ellenben a Duna bal partján csak egy dandárt hagyott hátra.

Május 4-dikén Buda teljesen be volt keritve. A jobb szárny legszélső részén, a Gellérthegy mögött, a rácváros és a vár felé, tehát Budának rövid, déli homlokzata felé, a mészáros utcáig Aulich állott; a kis Spitzberg mögött, a kis Svábhegyig a hosszu, nyugoti homlokzat déli része felé, melynek főpontját a fehérvári rondel képezi, Nagy Sándor csatlakozott hozzá; azután a Kovácsi országuton a Krisztina-város felé, a hosszu nyugoti homlokzat északi része és a rövid, északi homlokzat felé Knezich következett a 3. hadtesttel; végül saját hadosztályával Kmety a bal szárnyat képezé, a Viziváros fakeritései felé, az ó-budai Dunáig. Görgey főhadi szállásul kezdetben a Krisztinavárost választá.

Görgey azon képzelődésben, hogy nagy erőkifejtés által Buda védőinek akként fog imponálni, hogy az az első felszólitásra azonnal feladja magát, előlegesen a Gellért hegyre, a déli homlokzattal szemben 12 fontos üteget, a kis Sváb hegyre egy másikat a nyugoti homlokzattal szemben, és az északi homlokzat ellen két tarackiiteget vitetett föl; a csapatoknak pedig támadáskészen kelle sorakozniok. Egyszersmind egy fogoly osztrák tisztet a Hentzy tábornoknak kézbesi-

tendő felszólitás átadása végett a várba küldtek. Csak ha e felszólitásra tagadó válasz érkezik, kellett volna az ütegeknek a tüzelést, s a támadást megkezdeni. Egy félreértés következtében történt, hogy az északi homlokzat ellen fölállitott tarackütegek tüzelni kezdettek, mielőtt Hentzy válasza megérkezett volna. Ezt azonban rögtön ismét megszünteték.

A rendkivül hosszadalmas, némileg pathetikus modorban fogalmazott levélben, mely által Görgey Hentzy tábornokot az átadásra felszólitá, a várőrségnek becsületteljes hadi fogságot igért s nyomatékosan biztositá, hogy a föltételek melyekben meg fognak egyezni, a magyarok részéről lélekismeretesen meg lesznek tartva, sőt az esetben is, ha Hentzy nem adná meg magát és a várat csak hosszas ostrom után vennék be, a várőrség kiméletes bánásmódra számolhat, de csupán oly föltétel alatt, ha Hentzy Pest bombáztatásától, honnan semmi megtámadás nem irányoztatik ellene, s a lánchid elrontásától tartózkodni fog. Ha e föltételel nem teljesittetnék, kénytelen lenne az egész várőrséget kardra hányatni. Görgey ez iratában Budát „úgy nevezett“ vár néven emlité s Hentzyt ismételve arra inté, hogy ő maga is magyar, a mi — mint előttünk tudva van, csak a magyar fogalom igen tág kiterjesztése mellett állott igy. Görgey az iránt, hogy a fölszólitással egy fogoly osztrák tisztet küld, az osztrákoknak a korábbi magyar parlamentairek irányában tanusitott népjogellenes bánásmódjával menté magát, és délután három órára kért feleletet.

A felelet megjött. A berni származásu Hentzy, ki szülővárosától csak kevéssel az előtt kérte a családja ellen évszázad előtt kimondott számüzetés megszüntetését, Görgeyt az ő nemzetisége iránti tévedéséről értesité, s egyszersmind biztositotta őt, hogy ámbár januárban Buda még nem volt vár, de most valóban hely, mely határozott ellenállást fog kifejteni; Hentzy felszólitá Görgeyt, hogy a — mint tudva van a tarackütegek által tévedésből megkezdett — tüzelést azonnal szüntesse meg, különben kényszerülve látná magát Pest bombáztatására, melyhez több mint elég eszköz áll rendelkezésére.

E feleletre az ütegek Görgeytől parancsot kaptak, a tüzelést azonnal megkezdeni, és Kmety útasitva lőn, osztályával

a vizi várost ostromolni, s figyelmét különösen ama vizvezeték elrontására forditani, mely az egyetlen volt, mely még Budát vizzel ellátta. Ha Kmetynek a szerencse kedvez, a többi hadtesteknek is előre kellett vala nyomulniok és a várt több ponton escaladirozniok (létrarohammal megtámadni).

K m e t y erős támadást kezdett a v i z i v á r o s ellen ; a palissadirozások, melyek azt az északi részről födék, több ponton át lettek törve, és a magyar huszárok az utcákon a bombatérig, közel a lánchidhoz egy részről, és a vizi-kapu alatt levő vizvezető gépig, mely a vizet a várba hajtja, előnyomultak. Csak itt találtak először erős ellenállásra ; a varasdi határőrök 2 löveggel fogadák támadásukat, és tágitásra birták őket. Erre csakhamar Kmety gyalogsága következett, és a támadást ujból megkezdé, de szintén nem tudott keresztülnyomulni ; bár a kisérlet többször meg lőn ujitva, K m e t y osztálya végül mégis kénytelen volt e n g e d n i. A csatárok (tirailleur) tüzelése még éjfélig tartott.

Görgey ezután lemondott arról, hogy Budát rohammal kerítse hatalmába, és elhatározá, szabályszerü ostromot kezdeni.

Az ily vállalat, bármily gyorsan vezessen is a célhoz, mindig hosszadalmas, s ha csak tizennégy napig tartana is, különösen rendkivül nehéznek kellett látszania, tekintettel a helyzetre, melyben ekkor a magyarok valának. Egy figyelmeztetést, azt abbahagyni, Görgey még május 4-kén vett. Ez K l a p k á n a k egy május 2-ról kelt levele volt. K l a p k a, azon reményben, hogy Buda valószinüleg minden komoly ellenállás nélkül, rövid idő mulva el fog esni, 27-kére támadást tanácsolt, de Komáromból Debrecenbe utazása alkalmával nehány napig Pesten maradt, és minden, a mit itt tapasztalt, arról győzte meg, hogy Budát egy kardcsapásra elfoglalni nem lehet. Most arra inté Görgeyt, hogy hagyjon föl a támadással és műveleteit Welden ellen folytassa.

Késő volt, már az egész hadsereg Budánál állt; a pillanat, melyben mint Bayer előre látta, a nem gyanitott nehézségek által melyek mutatkoznak, a támadás folytatásának határozata megingattatik, bekövetkezett. Ettől eltekintve, Görgey némileg fennhéjázó fenyegetések és biztatásokkal telt levele és azon

mód miatt melylyel Hentzy azután felelt, amaz esetek egyike következett itt be, mely szerint Görgeynek Buda alóli elvonulását a magyar fegyverek becsületével nem lehete összeegyeztetni. Görgey május 6-án ez értelemben felelt Klapka levelére.

Ha a forma szerénti megtámadás mindig hosszas dolog, most dacára Buda nem épen jelentékeny erejének, a magyarok elégtelen ereje, a hadiszerek, ostromló lövegek és szakértő tisztek hiánya miatt, kétszeresen hosszas dolog volt ily vár ellen megtámadást intézni.

A készlethiány már 5-kén az ágyutüzelést majdnem egészen megszüntetni kényszeritė; a Szolnokon keresztül elinditott és Pesten lerakodott hadiszerkészletet csak 6-kán fedezék föl, és ez által a rosz állapotnak véget vetettek.

Ostromlövegekből a magyarok rendelkezésére átalában csak öt használható darab állott, melyeket 26-kán Komárom előtt az osztrákoktól elvettek, nevezetesen négy 24-fontos és egy 18-fontos. Most Görgey ezek számára a kis Spitzbergen réstörő ágyutelep épitését parancsolta meg. Egy ponton akartak rést lőni, délre a fehérvári rondeltől, a nyugoti homlokzaton, hol a keritést egyszerü, nem valami különösen erős kőfal képezé. A réstörő telepnek e ponton 500 lépésnyi távolságban kellett maradni. Ennek épitését azonnal megkezdék, de miután nem sokára elkészültek vele, ugy találták, hogy a hely igen ügyetlenül volt megválasztva, semhogy valami nagy kilátás lett volna róla a réspontot eltalálhatni. Ekkor egy uj ágyutelep épitéséhez fogtak, az előbbitől kissé északra, míg a régit romboló- (demontir) települ akarák használni. A föntemlitett öt darab ostremlöveg megszerzése egész váratlan nehézségekbe ütközött. Guyon, a komáromi várparancsnok azt állitá — részben Görgey iránt táplált nem a legbarátságosb érzeténél fogva — hogy e darabok az ő helyiségének fölfegyverzéséhez határozvák, és vonakodott azokat Buda ostromához átengedni. Magának Kossuthnak kellett közbelépni, és ezt Buda bevétele érdekében örömest megtette, miután már azt tervezgeté, hogy mihelyt Buda bevéve lesz, az országgyülést s a kormányt Pestre fogja áttenni.

Ily terhes körülmények közt a vár bekeritése egész tiz napi időt vett igénybe, mielőtt a réstörő s az ezzel szomszédos rom-

bolótelepeket, melyekbe csak 12-fontosokat szállitottak, fölszerelhették volna. Ez ágyutelepek csak május 12-kén kezdék meg tüzeléseiket.

H e n t z y ezek épitése ellen épen semmit se tett. A magyarok már tevékenységben levő ütegeire, melyek több helyen gyujtottak, különösen a vizi-városban, hol a várőrség szénakészlete is kárba ment, felelt, nehány kirohanást tett, melyek egyike által május 13-án az osztrákok egy Buda előtti kórházból 300 beteg fogolyt megszabaditottak, ágyutüzelésével G ö r g e y t főhadiszállásának a vizivárosból a nagy S v á b h e g y r e való áttételére kényszerité, és az e l s ő h a d t e s t e t a S p i t z b e r g mögötti helyéről sokkal messzebb, a m é s z á r o s-u t r a, s a G e l l é r t h e g y nyugoti része mögé nyomta vissza. A réstörős a romboló-telepek épitése ellen csupán négy huszonnégyfontost hagyott Hentzy födözetlenül a bástyán a fehérvári rondeltől észak felé százlépésnyire, a mellett itt a várba vezető kaput eltorlaszoltatta. A magyar réstörőtelepet nem igen veszélyesnek tartható, talán nem is sejté, hogy az réstörőtelep legyen. Főgondja a viziváros volt, gyönge védelmezésével és a vizvezetékkel a várőrség ez életforrásával, valóban ez volt egyszersmind a leginkább veszélyeztetett és legfontosabb pont. Azonfelül, hogy a magyarokat az ostromtól visszariaszsza, már most kezdett P e s t r e áttüzeltetni.

Midőn 15-kén a réstörőüteg tüzelni kezdett, és vele együtt a rombolóüteg s a többi is, melyek eddigelé igen mérsékelve müködtek, H e n t z y kénytelen volt a négy 24-fontos löveget a bástyáról visszahuzni, de csupán azért, hogy éjjel a bástyát oldalvédekkel lássa el, és azután az ágyukat ujból visszavigye. Egyszersmind a réshelyiség mögött egy visszahajló gátna épitését is megkezdék, és P e s t városát azon ürügy alatt, hogy onnan át Budára tüzeltek, sőt még a lánchid egyik oszlopát is megsértették, nagy erővel bombáztatták.

Az osztrák várőrség csak 16-kán lépett föl komolyan a réstörőtelep ellenében, miután tüzelésének már hatása mutatkozott. Hentzy azonban még mindig a vizivárost féltette leginkább, és a legnagyobb tevékenységet fejté ki, hogy azt minél

inkább biztosithassa. Valóban az egész réstörő lövöldözés a fehérvári homlokzat ellen nem csupa tüntetés lehet-e, hogy a figyelmet a vizivárosról elvonják? Ily föltevés bizonyára megengedhető vala.

Pest bombáztatása, melyet Hentzy 15-kén kezdett és 16-kán folytatott, e közben G ö r g e y t oly dühössé tette, hogy elhatározá, még 16—17-ke éjelén a rohamot megkisérleni.

A parancsok azonnal ki lettek adva. A 2-ik hadtestnek a R á c v á r o s o n át a déli homlokzatot a v á r k a p u v a l, az 1. hadtestnek a r o h a m r é s t, a 3-diknak az északi homlokzatot és a b é c s i k a p u t, a K m e t y osztályának a v i z i v á r o s t kelle megtámadni.

E roham tökéletesen sikernélküli volt; a 2. hadtest ellenében a várőrség, a rácoktól támogatva, kétségbeesetten védte magát; az 1. hadtest a rést még átalában nem találta használhatónak, a nem könnyen megmászható falak még állottak; a 3. hadtest lajtorjái nem valának elég hosszuk, és Kmety osztálya oly hathatós tüzbe jött Buda keleti homlokzatánál, hogy lehetlen volt előnyomulnia. Ezen kivül a külvárosokban mindenütt keritések, falak, falszegélyek és rostélyzatok akadályozák az ostromló csapatok mozdulatait.

A roham éjfélkor kezdődött, napköltével azonban G ö r g e y kénytelen volt azt a beérkezett jelentések folytán m e g s z ü n t e t n i.

A következő napon a mennyire eszközei engedék, Buda lövetését folytatta; a réstörő üteg háboritlanul dolgozott; négy, Komáromból hozott mozsár a Gellérthegyen állittatott föl, honnan a várat lövették. A hiányokat, melyeknek a 16—17-dik éjjeli roham nemsikerültét tulajdoniták, megakarák szüntetni, hosszabb lajtorjákról gondoskodtak, a támadási pontok bejáratainál az akadályokat elháritották, s a várőrség lővegeit, melyek a magyar hadakra különösen rombolók valának, több gonddal és buzgalommal lövették.

A várőrséget kifárasztandó s közönbössé teendő, Görgey minden éjjel álrohamot intézett, melyek éjjeli 2 óráig tartottak. Ez által a komoly rohamra a meglepetés előnyeit akarván biz-

tositani. A csapatok egyszersmind a támadási pontokon az oda vezető utakat is megismerék.

H e n t z y nem engedé magát ellene által a tevékenységben felülmulatni. Oly fedezeteket, melyek a támadóknak mellvédül szolgálhattak, leromboltatott, belül a védfalak épittetését folytatta. 19-kén a rés a fehérvári rondelen már 72 láb széles volt. Hentzy önkényteseket hivott föl, kik kötélen leeresztetvén magukat a falakon, a romtöredékeket, melyek a támadóknak kényelmes fölmenetet nyujthattak volna, eltakariták.

20-kán G ö r g e y előtt az előkészületek annyira előhaladottaknak látszottak, hogy következő éjjelen a mult alkalminál kedvezőbb eredményü támadást vélt intézhetni. A parancsokat kiosztá; az áltámadásnak, hogy az ellenség a különbséget észre ne vegye egészen ugy kelle végbe menni, mint az előtt. Miután ez véget ért, 3 órakor az összes ütegeknek egyetlen összlövést kelle adniok, és ezen jelre a rohamra határozott csapatoknak, melyek már készen állottak elő kellett nyomulniok. Az egyes hadtesteknek, mint 16—17-ke éjjelén, ugyanazon részeket kelle megtámadni.

E szerint cselekedtek. Midőn az egyetlen összlövés után a magyarok lövegei egészen elhallgattak, azok csapatai előre mentek. Nem sokára mindenütt ember ember ellen állt a küzdelemben. A harc f ő p o n t j a a r é s n é l volt, az 1. magyar hadtest és a bánsági határezred zászlóalja közt, mely azt védelmezé.

N a g y S á n d o r csapata élére tirailleur-csapatot küldött, melynek a rés védelmezőit kelle a falakról elhajtania, mire a rohamcsapatok előnyomultak.

Ez mindazáltal még se tört keresztül, a többi ponton a lajtorjamászás szintén nem sikerült, a v i z i v á r o s b a n, hová H e n t z y személyesen sietett, védelmet vezényleni, K m e t y még makacsabb ellenállásra talált, mint a korábbi rohamnál. G ö r g e y a rohamcsapatokat aréstől visszahivatta, hogy előbb a réstörő és romboló telepekről még erősebbb tüzelést tétessen, s a védőket hathatósabban megrázkódtassa, mint azt a tirailleur-tüz képes lett volna ezközölni. Erre N a g y S á n d o r ismét rohamra nyomult előre. Kevéssel 5 óra után csapatai

részben a résen nyomultak be, de a gátnál ujból ellenállásra találtak, habár azok még nem is voltak egészen elkészülve. Ekkor egy szakasznak sikerült a falakat aréstől oldalt megmászni; a 2. hadtestnek egy másik osztálya a Rácvárosból dél felöl szintén megmászta a falakat. Ezzel a gátnát megkerülvolt. A védőkre egyszersmind a házakból is lövöldöztek, a lakosok-e mint állitják, vagy az egyenkint már előre nyomult magyar katonaság: bizonytalan.

A gátna teljesen tarthatlanná lett. De védelmezői mindazáltal csak lépésről lépésre vonultak vissza.

Midőn a rést az osztrákok föladák, erről azonnal jelentést küldtek Hentzyhez, a vizivárosba. Ez a Vilmos Főherceg két százada s a varasdi ezred $2^1/_2$ századával fölsietett a várba. Az utcákban még folyt a harc. Nagy Sándor már a fő-őrségig nyomult előre; egyidejüleg a vár déli részében is lehetett már lövéseket hallani, hová Aulich, és az északi részben, hová Knezich nyomult be.

Hentzy a magával hozott tartalékot előre vezeté, hogy, ha lehetséges, a magyarokat ismét kiszoritja a résen. Ekkor egy muskétagolyó halálosan találta mellét. Ez reggeli 8 órakor történt. Ettől kezdve az ellenállás gyöngébb lőn. Egyes helyeken parancs nélkül, egyes emberek fehér lobogókat tüztek ki, melyeket a tisztek ismét leszakgattak. Csak 9 órától fogva lobogott egy ilyen a fehérvári tornyon, a győztes magyar háromszin mellett.

Görgey most azonnal parancsot adott a tüzelés megszüntetésére; a harc azonban különféle helyeken még dél előtti 10 óráig folyt, különösen a vár déli részén. Midőn már minden elveszettnek látszott, Alnoch ezredes a Ceccopieri ezredtől, lement a lánchidhoz, hogy egy lőporaknát fölgyujtson, mely a lánchidat volt szétrombolandó. A lánchid sértetlenül maradt, s csak Alnoch repült a légbe, kisérőivel együtt.

Görgey, mint tudjuk, az esetre, ha Pestet a várból bombáztatni fogják, azzal fenyegetőzött, hogy az egész budai várőrséget kardélre hányatja. E fenyegetést most teljesiteni akará. De az összes magyar tábornokok kérelemmel járultak hozzá,

hogy e szándokától álljon el, és Görgey engedett. A várőrség tehát hadi fogolylyá lön.

Magyarországon nagy volt az öröm Buda bevétele fölött, a kormányközlönyök az ős főváros bevételének nagyobb értéket tulajdonitottak, mint valóban megérdemelt.

Hogy mi volt a veszteség, alig vevék figyelembe. A főveszteség nem a 600 ember és a rendkivül nagy tömeg hadkészlet volt, mit az ostrom elnyelt, hanem az idő.

Az elvesztett időt legalább egy hónapra kell tenni, Buda vár ostroma és a Komárom s Buda közötti ide-oda menetelek tisztán ennyi időt vettek igénybe. Mily hasznos volt ez idővesztés az osztrákokra, azt csak később fogjuk megtudni.

Az uj hadtörténelemben ritka eset, hogy egy várat még teljes réstörés után is védelmezzenek, még ritkább, hogy a parancsnok a vár védelmében karddal kezében essék el. Az osztrák császár Hentzy emlékét később megtisztelte egy emlékkővel, melyet azon a helyen állittatott föl, a hol az elesett.

Klapka és Görgey működése a hadügyminiszteriumban.

Klapka tábornok, Görgey helyettese, május 3-kán ért Debrecenbe, hol Mészáros, ki eddig még ideiglenesen látta el e miniszterium ügyeit, azt nagy örömmel adta át neki.

Klapka most mindenekelőtt két pontra irányozta figyelmét, t. i. minden magyar hadsereg számára egy egységes hadműveleti terv megállapitására, és annak megkisértésére, hogy a különböző harctérek főparancsnokait oly módon alárendelje a hadügyminiszteriumnak, hogy utóbb a hadműveleti tervet valóban keresztülvihesse.

Az emlitett hadműveleti terv szerint Komárom körül 30000 embert kelle öszpontositani, hogy e fontos központi helyre támaszkodva, az osztrák főhadsereg előnyomulását a mennyire lehetséges, megakadályozzák. E tekintetben az 1., 7., és 8. hadtestekre számitottak; a 2. és 3. hadtest 20000 emberrel Nyitránál volt összpontositandó, balról a Komárom mellett levő had-

sereg, jobbról a felső-magyarországi hadsereggel összeköttetésben, melynek alapja már april végével le volt téve, s melynek vezényletét Dembinskire bizták. Aulichnak a körülményekhez képest vagy a komáromi hadsereggel, vagy Dembinskiével kellett egyesülnie, hogy igy tulnyomó erőt képezzenek az ellenséges hadsereg ellenében, melyet különböző hadműveleti vonalokról lehete várni, miután május 1-jén az osztrák lapok nyiltan hirdeték, hogy Oroszország segélye Magyarország ellen meg van igérve. A felső Duna hosszában a Welden alatti osztrák főhadat, Galliciából pedig az orosz segédhadat lehete várni.

Dembinskinek a galiciai határra kellett ügyelnie és a körülményekhez képest Aulichhal egyesülni, hogy az orosz csapatok egyikét megtámadják, ha ugyan az oroszok valóban több elválasztott csapatokban mennének előre, s azután időnként a többit is megrohanják.

Ha az oroszok Eperjesen át Pest felé nyomulnak elő, Dembinskinek Miskolcz felé, s innen szükség esetén Tisza-Füredre kellett visszahuzódni.

Kmetynek Buda bevétele után a Balaton tavához kellett huzódni, hogy ott a fölkelést szervezze.

A déli harctéren Perczelnek a 4-ik hadtest fele és az egész 5-ik (Vécsey) hadtesttel Bácsot és a Bánságot kelle biztositani, s Aradot és Temesvárt megszállni, Bemnek az Erdélyből hozott csapatokkal és a 4-ik hadtest felével Titelt kellett bevennie és Péterváradot teljesen, valamint a Duna jobb partját is fölszabadítani, a Duna jobb partján a föld népét mindenütt fölkelésre birni, Kmety osztályát magához vonni, és azután a komáromi hadsereggel, s a körülményekhez képest Aulichhal is, ha ez tán Dembinskivel egyesülve nem ment volna vissza Miskolcra, az osztrák főhadsereg ellen egyesülní, a vezényletet minden csapatok fölött, melyeket átalában a Duna jobb partja és Komárom közt összeszedett, átvenni és szükség esetén Budára visszamenni. Erdélyben a Bem által visszahagyott Czetznek Károlyfehérvárt kellett bevennie, az oláh fölkelést teljesen elnyomni és az ország határutvonalait az oroszok és osztrákok ellen biztositani.

Végül uj alakitásokból a Közép-Tiszánál tartalékhadsereget kelle összevonni, melynek további rendeltetése föl volt tartva.

E terv május 12-kén Debrecenben a minisztertanácsban elfogadtatott; ebből első tekintetre két dolog tünik ki: először, hogy az lényegesen védelmi, habár benne a lehetőség szerint támadó vonások is fölvétetvék, másodszor, hogy igen complicált és az időt és helyet átalában nem veszi tekintetbe. Utóbbi azonnal észrevehető, ha p. o. csak Bem föladatát tekintjük kissé pontosabban és e mellett egyszerüen megfontoljuk, hogy ugyancsak neki Kossuth számitásai szerint eredetileg már april közepén a Dunánál kellett lenni, a hol ez időtájt valóban volt is. A támadási csaták lehetősége föl volt véve benne, de általa ilyesmi nyiltan épen nem volt előkészitve, hanem valódi szerencsétlenségre az az egyes hadvezérek jóakaratától lett függővé téve, kiknek önkénytes és pontos összeműködését semmi ok se volt remélni, míg más részről, a butasággal lett volna határos, ha arra számitanak, hogy a hálózat központjából, Debrecenből, az összműködést kellő időben parancsok által lehet kényszeriteni. A védelmi tervezetben előkészitve, a támadó csaták, melyek egyedül tehették volna azt gyümölcsözővé, csak az által jöhettek létre, ha egy erős főhadsereget oly erősen, a mint lehet, erőteljes főparancsnokság alatt összevonnak, de az átalános hadműveleti terv, tulajdonképen épen az ellenkezőt tette, midőn még azon főhadsereget, mely már majdnem együtt volt, melyet az 1., 2., 3., 7. és 8. hadtestek, Kmety osztálya és Görgey Armin s Horváth hadteste képeztek és melyet azután, ha idő marad, mindig lehetett volna az ujonan alakitandó tartalékkal erősbiteni, előlegesen szétválasztá, s a komáromi, nyitrai hadakra és a Balaton tavánál Kmety hadtestére bontá szét, miközben Bemnek a Duna jobb partján és Komáromnál való föltételes megjelenése következtében most csak utólagosan számitott egy főhadsereg ujonnan való képezésére; miután Bemnek ezenkivül még egy fontos feladata volt, Titelt elfoglalni, melyet előbb megoldani kelle, s csak azután tehette volna meg a hosszu és a természet által akadályokkal boritott utat.

A hadműveleti terv meghatározása után most Klapka a különböző harcterek főparancsnokainak beleegyezését igyekvék megnyerni. — Legelőbb személyesen ment Görgeyhez, kit május 14-én Buda előtt talált. Közölte vele hadműveleti tervét s azt a

szükségességgel igazolá: szemben az ellenséges tulnyomó erővel, mely két ponton fenyegetőzött Magyarországot megrohanni, a készlethiány sőt pénzügyi zavarok mellett a harcot télig csak kihuzni, az erősitésre időt nyerni, más hatalmakat is, melyeknek Magyarország javára leendő beavatkozását Klapka, valamint Kossuth is remélték, megkeresni, s időt nyerni a meggondolásra és előkészületekre. A tél bekövetkeztével aztán a hadműveletekben ismét szünet állván be, nehány hónapot ujból fognak nyerni. Ily körülmények közt nem lenne okosság, mindent egy kártyára tenni.

Görgey épen nem volt Klapka véleményén, söt inkább az volt nézete, hogy egy irányban támadólag kell az osztrákok ellen eljárni, és föntartá magának, mihelyt Buda be lesz véve, e nézet szerint cselekedni. Ezt azonban Klapka előtt elhallgatván annak hadmüveleti tervét látszólag elfogadá. Tetszését ugyanis megnyerte az, hogy Klapa a különféle föparancsnokok önállóságát megtörni és őket a hadügyministeriumnak alárendelni törekedett. Csak vissza kell emlékezni, hogy Görgey hadügyminiszter volt és a miniszterium ügyeit a mikor neki tetszett átveheté. Az egyes harctéreken levő parancsnokok alárendelése által elhibázhatlanul nagyobb erőt nyerhetende, mint eddig, főterve keresztülvitelére: az országgyülést az april 14-ki végzés visszavételére birni.

Közte és Klapka közt némileg e tervről is volt szó. Görgey már május kezdetén levelet kapott a közmunkaügyi miniszter-, Csányitól, melyben ez utóbbi értésére adá, hogy Kossuth az országgyülést az april 14-ki határozatra különösen azon állitással birta, hogy Magyarország függetlenségének kikiáltása a hadsereg kivánata, s hogy Görgey vele egyetért. Most Klapka jelentéseiből teljesen kiderült, hogy az országgyülés többsége az Ausztriától való elszakadás mellett semmi esetre se volt vagy van még oly föltétlenül, mint azt Görgey eredetileg hitte, s hogy inkább az országgyülésen az 1848-ki alkotmány helyreállitásának erős pártja van, az ugynevezett békepárt.

Ha Görgey ki volt már béküle a gondolattal, az országgyülést fegyveres erővel kényszeriteni az april 14-ki határozat visszavételére, vagy azt föl is oszlatni, most e szándékától el-

állt és azon meggyőződésre jött, hogy a dolgot békésebb, kevésbé föltünő módon elintézheti, és szándékba vette az országgyülésen a békepártot az által erősiteni, hogy befolyását igénybe véve, az uj választás alkalmával az ő hivei sorából parlamentaris képzettségü tiszteket fog jelöltekkint fölléptetni.

A nélkül, hogy Klapkát legkevésbé is beleavatta volna valódi szándékainak titkába, ezt az által erösitette szándokában, hogy rendeletet bocsátott ki az egyes főparancsnokokhoz, melyben a hadmüveletek folytatására nézve magukat a hadügyminiszteriumnak föltétlenül alávetni parancsolá. Görgey e tekintetben ellenszegülésre számitott. Ha ez azonban csakugyan nyilatkoznék, ez okot szolgáltatna neki, az ellenszegülőket, mint bizonyára nem az ő pártjához tartozókat, állomásaiktól eltávolitani, és saját utját ezzel még jobban egyengetni.

Kossuthnak emlitett kibocsátványa, mely Klapka javaslatára keletkezett, 1849. május 20-kán csakugyan megjelent. Ez által minden a harctéren levő parancsnokokat, Oroszország fenyegető beavatkozására való hivatkozással alárendelé a hadügyminiszteriumnak, melyet, mint nyomatékosan meg volt jegyezve, Görgey azonnal személyesen fog átvenni. Minden önkénytes rendelkezést megtiltott, mint ez sokszorosan, a harc szinhelyén a polgári igazgatásba is beavatkozva, és a kormány átalános rendeleteivel ellenkezésben állva megtörtént.

Az ellenszegülés nem maradt ki. Mindenek előtt Perczel Mór emelt szót a tulságos hatalom ellen, melyet Görgeynek e kibocsátvány által kezébe adtak és a melyről nem tudhatják, hogy azt miképen fogja használni. Tudjuk, hogy a Görgey szándokaiban való bizalmatlanság semmi esetre se volt jogosulatlan. Bem határozottan kinyilatkoztatá, hogy csak egyedül Kossuthtal akar összeköttetésben maradni, és Dembinski Felső-Magyarországban szintén nem akará türni a hadügyminiszterium semmiféle beleszólását, mely csak az ő jól átgondolt terveit zavarná. Perczel, hogy ezt se hagyjuk emlitetlenül, már május 20-ka előtt levelet intézett a kormányhoz, melyben azt kivánta, hogy Görgey Buda ostromának elkezdése és az ez által okozott időveszteségért haditörvényszék elé állittassék.

Az ellenszegülés, melyre talált, s a sok boszuság, melylyel folytonosan küzdenie kellett, Klapkában azon ohajt támasztták, hogy hadügyminiszteri állásától, a mint csak lehet, mielőbb megszabadittassék.

Ez ohajt Görgey megelőzte. Buda eleste után célszerünek tartá a hadügyministeriumot személyesen átvenni, hogy átalában terveit keresztülvihesse, és mert Klapkát igen is engedékenynek tartá, semhogy egy részt Kossuth erejével, másrészt a hadseregek parancsnokaival szembeszállhasson. Klapka ellen nagy dühre ingerlé őt egy némileg minden esetre különös történet. Kossuth ugyanis azt kivánta, hogy minden katonai kóroda, a betegek és sebesültek ápolása fölötti fölügyeletet testvérére ruházzák, és Klapka rábiratni engedé magát, az illető rendelet aláirására. Miután egy ily hivatalnak a gyakorlati életben semmi esetre se volt értelme, Görgey jogosulva volt Kossuth s családjának hiuságot és azon ohajt, magának valami befolyást szerezni, habár valódi szolgálattételek nélkül is, nyiltan tulajdonitani.

Görgey azonban könnyen érthető okokból a hadsereg vezényletét sem akará kiereszteni kezéből. Minden esetre nehéz volt a kettőt egyesiteni: a hadügyminiszteriumot igazgatni és egyszersmind a felső-dunai főhadsereg parancsnokságát vezetni.

E közben Görgey annyira belemerült szándékába, hatalmi állását a kibékülés művének javára, s legelőbb az april 14-kei határozat megsemmisitésére kiterjeszteni, hogy vagy a nehézségek jelentőségében csalódott valóban, vagy pedig tultevé magát rajtuk, habár azokat föl is ösmeré. Mily sajnálatos balfogásokra vezetett ez a hadvezetésre vonatkozólag, nem sokára meglátandjuk.

Hadi tervéhez képest, Buda eleste után a Felső-Dunánál támadó álláspontot kellett elfoglalni. Ha Görgey azonban a hadügyminiszteriumot Debrecenben vezetni akarja, ugy e támadást nem vezethette volna közvetlenül személyesen. Ott tehát ennélfogva helyettessel kellett birnia. Igen, de ő idegenkedett attól, hogy a hadsereg vezényletét bár csak egy ilyenre is nehány hétig rábizza, és ennek elkerülésére egy mesterséges rend-

szert épitett, melynek egyszersmind félreismerhetlen katonai baklövéseit is el kellett lepleznie.

Az idősebb tábornokok közül, kik a csapatok bizalmát megnyerék, Buda bevétele után nem sokára csak egy volt még, Klapka. Damjanich lábtörése következtében képtelen volt a szolgálatra, Aulich folyvást betegeskedett, és Buda eleste után, legalább egyelőre, nyugalomba helyeztetését volt kénytelen kérni. A második hadtestet a bátor és biztos Asbóth kapta, ki azonban nem volt képes azt a bátorságot és biztosságot, mely őt magát lelkesité, csapataiba szintén beoltani; a harmadik hadtestet Knezich, oly férfiu, ki mint osztálytábornok jeles dolgokat vitt végbe, de kiben az egy hadtest vezetéséhez megkivántató önállóságot alig lehete föltételezni, kapta; az első hadtest Klapka eltávozta után a hadügyminiszteri helyettességre, az egyik határozatról könnyen a másikra átmenő Nagy Sándorra bizatott, ki ezen fölül Görgey szemében még egy pótolhatlan hibával birt, ugyanis Kossuthnak meggyőződésből követője és a Magyarországnak Ausztriától elszakitását ohajtó párt embere volt.

Hadmüveleti tervében Klapka a komáromi hadsereg parancsnokságát határozta magának; már volt emlitve, hogy Görgey Klapkának védelmi tervébe nem egyezett, Klapka tábornok előtt azonban ezt elhallgatá. Most át is akará engedni Klapkának a komáromi hadsereg parancsnokságát, de annak erejét 3 hadtestről kettőre határozá, és előleges rendelkezéseit a főhadseregre nézve ugy tette meg, hogy valójában nem lehetett előre látni, hogy Klapka hadmüveleti tervét nem fogadta el magáénak.

Miközben a debreceni utra előkészületeket tőn, hogy ott a hadügyminiszterium ügyeit átvegye, a Buda előtt elfoglalva volt hadtesteket részint Komáromon át a Nyitrához: az 1., 2. és 3. hadtesteket, részben a Balaton, és a Fertő tava felé: Kmety osztályát, inditá. Ezeknek a komáromi hadsereg, a Klapka alatti 7. és 8-ik hadtestek, Horváth portyázó ezredei és Görgey Arminéival kelle a főhadsereget képezniök.

E hadsereget Görgey helyettesitésére egy központi hadmüveleti irodának kellett vezetnie, mely a hadsereg közelében maradt, és a melynek főnöke Bayer ezr., a táborkari

főnök lett. Különben a hadtestparancsnokok mindegyike a központi iroda átalános rendelkezései szerint önállóan működhetett.

Ez intézkedést Görgey önmaga előtt igy igazolá: a kipróbált régi tábornokok mindnyájan távol vannak; kivánatos tudni, ha vajjon az uj hadtestparancsnokok közt van-e egy, ki képes Damjanichot vagy Aulichot pótolni, ugy hogy előfordulandó esetben egy önálló föladat megoldását rábizni lehessen. Ezt legjobban megtudhatni, ha őket próbakép már most önmagukra hagyják. E mellett nincs veszély, mert a komoly támadás célszerü módon még most el fog halasztatni, miután a hadsereg fölszerelése, nevezetesen a lábbeliek megszerzése még némileg utánpótolandó. A hadsereg többféle erősitéseket is várhatott, melyeknek a komoly támadás megkezdése előtt kellett célszerüen odacsatoltatniok. Itt van legközelebb Bem, kinek Klapka tervezete szerint a Tisza és az alsó Duna felé Komárom vidékére kell fordulnia; itt van továbbá Kossuth közlései szerint 10—12000 ujonc a főhadsereg számára, épen ennyi egy tartalékhad képezésére már ki van állitva, kik már csak a szervezésre várnak, mit a főhadseregtől kiválasztott tisztek és altisztek fognak eszközölni, kik Buda eleste után épen a szervezési állomásokra mentek.

Azonban, fogják kérdeni, ez előintézkedésekkel nem kellett-e sok időt mulasztani, és az előnyök, miket a vonakodás nyujthatott, csak megközelitőleg is arányban állottak-e a hátrányokkal, melyeknek kétségen kivül be kellett következni, miután az oroszokat most nem sokára várni lehete, sőt miután már első csapataik benyomultak Magyarországba? Valóban nem vesztegettek volna még elég időt?

Görgey erre igy felelt: Ha az oroszok átalában tömegesen jőnek Magyarország felé, mielőtt tervemet az országgyülést illetőleg keresztül vivém, Magyarország ugy is veszve van, és ekkor csak az marad hátra, hogy a becsületteljes bukásért harcoljunk. Az oroszok bejövetele felől semmit se tudni határozottan, és épen ugy lehetséges hogy hamar jőnek, mint hogy még nehány hétig vonakodni fognak.

És itt, gondoljuk, most könnyen föl lehet fedezni a valódi okot, mely miatt Görgey a támadást még Buda eleste után is ha-

lasztani akará. Neki ugyanis, hogy rövidek legyünk, szándoka volt legelőször a maga elé tüzött föladat politikai részét megoldani, az országgyülésnek april 14-ki határozatát visszavétetni, hogy ekkor a politikai eredménynyel katonailag is föllephessen az osztrákok ellen.

A dolog kétségtelenül következetesen volt gondolva; de elhatározó mindig és mindig az maradt, hogy Magyarországot csak nagy katonai eredményekkel lehete megmenteni, és hogy ezek annál valószinütlenebbekké lőnek, minél több időt nyert Ausztria és Oroszország, erejének kifejtése és összegyüjtésére.

Görgey még Pesten volt, midőn itt egy országgyülési küldöttség jelent meg, hogy neki győzelmei és különösen Buda bevétele jutalmául tábornagyi kineveztetését és a katonai első osztályu érdemrendet kézbesitse. Görgey mindkettőt viszszautasitá, állitólag mivel e cim- és rendjelosztás a köztársasági berendezéssel nem fér össze, valóban pedig, mivel az april 14-ke pártjától, melynek romlására épen most készitett mindent elő, nem akart jutalmazásokat elfogadni.

E visszautasitás eredménye lőn, hogy a békepárt néhány tagja, kik az emlitett küldöttségben valának, őt ismét meglátogatá és előtte mindazt megerősitette, a mit részben Csányinak május elején irt levele, részben Klapka közleményeiből következtetett.

Miután Pesten minden dolgát elvégezte, Görgey innen május 28-kán Debrecenbe ment, és itt Klapkától átvevé a hadügyminiszterium ügyeit. Hogy e tárcát tettleg átvegye, Magyarország jelenlegi ideiglenes alkotmányára, azaz lényegileg april 14-kére esküt kellett tennie, és ezt meggondolás nélkül teljesité, habár egyébre sem gondolt, mint april 14-dikét semmis- és érvénytelenné tenni. Egy ez azon esetek közül, melyek mutatják, hogy mit ér a politikai eskü és mit érhet átalában.

Görgey Debrecenbe érkezvén, megtudta, hogy a kormány elhatározá az ő és az országgyülés székhelyét ismét Pestre áttenni, hogy Debrecen kiüritését már megkezdék és hogy az országgyülés az átköltözés céljából julius kezdetére elnapoltatott.

Görgey e miatt rendkivül boszankodott; semmi egyebet nem látott benne, mint Kossuth hiuságát, Kossuthnak a szerencsében való tulbizakodottságát. Komárom fölszabaditása után Görgey ajánlatot tőn Kossuthnak a kormány székhelyét Komáromba áttenni. Ennek főcélja az volt, hogy a hadügyminiszteriumot és a hadsereg-főparancsnokságot egy személyben annál kényelmesebben vezethesse, és a kormányt, s az országgyülést, terveinek kivitelére jobban hatalmába keritse. És Kossuth épen ezért utasítá vissza az ajánlatot, azt adván okul, hogy a kormány nem teheti ki magát a veszélynek, egy erős helyre beszorittatni. Miért hát most, Buda eleste után a kormány székhelyét Pestre áttenni?

Igen kellemetlenül hatott Görgeyre, hogy a kormány kivonulásával a hadsereg számára dolgozó cipészeknek és szabóknak is Pestre kellett átköltözniök, mi által a fölszerelési munkálatokra nézve sok drága idő elveszett.

De legkellemetlenebb volt a magyar tábornokra nézve a Pestre való átköltözés azért, mivel az az országgyülés elnapolásával volt egybekötve és ezzel a hadügyminiszter meg lett fosztva annak lehetőségétől, hogy az országgyülésre saját eszméje szerint hasson. És nagyon közel a gyanitás, hogy Kossuth, ki Görgey szándokai felől értesitve volt, vagy azokat átlátta, épen a kormány székhelyének Pestre való átköltöztetését választá eszközül, hogy okot nyerjen az országgyülés elnapolására.

Görgey a békepárt több tagjával folytonosan összejött, sőt azokból egy forma szerinti gyülést is alkotott, hogy magát nézetei felől kibeszélhesse velük.

Ezek most meglehetősen egyhangulag az april 14-ki határozat megszüntetését kivánták; de arra kevés kedvet mutattak, hogy az országgyülésen maguk javasolják a megszüntetést; ehhez nem volt bátorságuk. Azt kivánták, hogy a hadsereg legyen a kezdeményező, és pedig egy nyilatkozattal, mely aztán az országgyülésnek, vagy a békepártnak az országgyülésen okot szolgáltatna hasonlóképen nyilatkozni; ismétlék Görgey előtt, hogy Kossuth az april 14 ki határozatot főleg az által csikarta ki, hogy a hadsereg hangulatára hivatkozott. Midőn Görgey azt a tervet is, melyről korábban gondolkozott, de a mely

lyel most, darab idő óta már, mint hasztalannal fölhagyott, nevezetesen az országgyülést fegyveres hatalommal a határozat visszavonására kényszeriteni, vagy azt szétkergetni, — most ámbár csak körülbelül emlité, a gyülekezet egy emberként fölemelkedett ellene: nem akarunk katonai forradalmat, sem a fegyver uralmát.

Mindaz, mit Görgey hallott, arról győzé meg őt, hogy a gyors politikai eredmény elérésére abban az irányban, a melyben ő törekedett, semmi remény nincs, és hogy, miközben egyszersmind az osztrákok fölötti győzelem előkészitéséről is gondolkodik, mellékesen a békepárt erősitésére is gondolnia kell az országgyülésen, valamint szintén a neki nem tetsző katonai parancsnokok eltávolitására is. Qualitative és quantitative erősitése a békepártnak legyen tehát, az eszköz Görgey hiveinek a tisztikarból az országgyülésre bemenetelt szerezni, hogy ők vigyék az országgyülésbe a szükséges többséget és a bátorságot az april 14-ke elleni föllépésre.

Az april 14-kéhez és Kossuthhoz hajló főparancsnokok eltávolitására a különféle harctérekről, illő alkalmat nyujtott azok ellenszegülése, Klapkának május 20-kán kelt kibocsátványa iránt.

P e r c z e l helyére G ö r g e y az országkormányzónak V e t t e r tábornagyot ajánlá. Vetter tulajdonképen még mindig főparancsnoka volt a főhadseregnek. Betegségéből, melybe március végével esett, s a mely Görgey általi ideiglenes képviseltetését tette szükségessé, már april közepén felüdült; Kossuth azonban különféle eszközökkel mégis vissza tudta őt tartóztatni a főparancsnokság ujbóli átvételétől, és pedig nem helyes ok nélkül, miután Görgey már a győzelmi uton volt, s a főparancsnok és a nagy táborkari személyzetnek igen gyakori változását épen nem lehetett előnyösnek tekinteni. Vetter csak Buda eleste után igyekezett Görgeyvel személyesen beszélni. Ez alkalommal oda nyilatkozott, hogy a főhadsereg már most Görgey modorához szokott, hogy nem lehetne hasznosnak tekinteni, ha Vetter érvényesiteni akarná igényeit a főhadsereg parancsnokságát illetőleg, és hogy ő teljesen lemond ez igényekről, ha egy hasonló állomásra való elhelyeztetésével neki tisztességes

kibuvó ajtót nyitnak. E kibuvó ajtó most meg volt adva, ha Vetter a déli hadsereget kapja, és Kossuth itt nem tett ellenvetést, mivel részint kötelességének érzé Vettert illően elhelyezni, részint pedig némi tekintetben Perczel már kellemetlenné lett rá nézve. Perczel és Vécsey a déli hadsereg két hadtestét vezényelték Vetter alatt. Perczel e tekintetben nem akart engedelmeskedni, minélfogva elbocsáttatását nyeré.

Görgey sürgetésére Kossuth Dembinszkyt is föladta, és a felső-magyarországi hadsereg vezényletében Wisocky által helyettesité. Bemet ellenben Kossuth nem akará elbocsátani, mivel őt Erdély megtartására nélkülözhetlennek nyilatkoztatá, mi természetesen a Klapka-féle hadműveleti tervezetben e tábornok részére szánt más föladattal nehezen fért össze; igen, sőt Bemet még a hadügyminiszteriumnak történt szigoru alárendeltségtől is szabadon akará tudni, miután ez fenyegetőzött, hogy lelép, ha valamely rendelkezése desavouáltatik. Itt Görgey kénytelen volt engedni.

Ellenben Guyonnak a komáromi várparancsnokságtól való elhivását keresztülvitte, mivel ezt Klapka kivánta, a ki annál alkalmasb volt Guyonnál, miután ez állás átvételével egyszersmind több hadtest parancsnoka is volt, s a komáromi hadsereget az ő hadműveleti tervezete szerint kelle vezetnie.

A had- és hadtest parancsnokságaiban e változások létesitése után, Görgey politikai törekvései mellett különösen a hadsereg uj szervezésével, melyet alapvonalaiban már a bevezetésben megbeszéltünk, és melynek részletei a mellékleten találhatók és a hadsereg igazgatásába való rend behozatalával foglalkozott. Egyik alkalommal, midőn egy pénzügyi kérdés jött szóba, megtörtént vele, hogy idegenkedését april 14-kének rendszere ellen Kossuth és az egész minisztertanácsnál, mely előtt azt eddig még folyvást eltitkolni törekedett, irásban és kereken kimondá. A kormánytanács e nyilatkozaton lényegileg teljes hallgatással ment át, és ezzel azt mutatá, hogy Görgeynél az april 14-diki határzat iránt alig föltételeztek valaha ragaszkodást.

E közben a dolgok a harctéren kifejlődtek, a legközelebbi jövőben komoly események voltak készülőben. Ha a magyarok

még támadólag akartak föllépni, annak hamar meg kellett történnie; ellenkező esetben az ellenség maga jő nyakukra.

Ily körülmények közt a főhadseregnek lehetlen volt árván maradnia. Kossuth ennélfogva Görgeytől azt kivánta, hogy neki egy főparancsnokot ajánljon. Föl lehet tenni, hogy ő már most ohajtá, egy, vagy nehány katonai segéd támogatásával a főparancsnokságot személyesen átvenni, és lehetséges az is, hogy ez épen nem oly rosz lett volna, ha segédeit és tanácsosait helyesen választja meg, és azután személyesen megy a főhadsereghez. Azt várta talán, hogy Görgey adja neki e tanácsot. Görgey azonban ezt könnyen érthető okokból nem tette. Ugy tett, mintha Kossuthot félreértené, és Klapkát ajánlá. Kossuth azonban erről mit sem akart tudni, és most arra sürgeté Görgeyt, hogy ő maga menjen a hadsereghez és magát a hadügyminiszteriumban helyettesittesse. Görgey maga is belátta, hogy oktalanság lenne a támadást még tovább is elhalasztani, és alunni, mintha Magyarország a legszebb rendben állna, holott tényleg, minden oldalról ellenséges elemek által van fenyegetve. Hogy most Bem megérkeztére a felső Duna jobb partjához junius közepére nem volt szabad számitani, nem sokára meglátjuk. De a főhadsereg megerősitésére az ujonan alakított csapatokkal is lehetlen volt tovább várakozni.

Görgey tehát meg volt elégedve, hogy helyettesitésére a hadügyminiszteriumban egy államtitkár neveztetett ki a katonai osztályba, míg ő maga a főhadsereghez ment.

Elöesemények az osztrák főhadseregnél Komárom fölszabaditásától a főparancsnokságnák Haynau által lett átvételéig. Tárgyalások Oroszországgal.

Welden, miután Komáromtól april 26-kán kényszeritve volt visszavonulni, várta, hogy a magyarok őt közvetlenül üldözni fogják; láttuk, mily különös viszonyok okozák, hogy ez nem történt meg, és hogy a magyarok legközelebbi müködésük szinhelyéül Budát választák.

Föltéve, hogy a magyarok tovább nyomúltak volna elő a Dunán fölfelé, Weldennek mindenek előtt arról kelle gondolkoznia, hogy összeköttetéseit a Duna által elválasztott seregeivel biztositsa.

Gyanitá, hogy a magyarok erősen fognak törekedni a nagy Csallóközön át a pozsonyi közlekedési pontot meglepni, minélfogva azonnal intézkedést tőn, e meglepetést a Csallóköz megszállása által meggátolni.

April 27-én a czonczobachi állomásról elindult a 3. hadtest Győrön át Hochstraszba, a 2. Győrbe, az 1. Simunich csapatai, mint utóörség (Arriergarde) Bőny és Gönyőbe; a Duna balpartján volt a 4. hadtest, Wohlgemuth, Diószeg és Sellyeig a Vág mellett visszamenve. A Veigl és Sossay dandáraiból összetett osztály Burich alatt a Csallóköz felső részébe küldetett azon parancscsal, hogy Lépesfalva és Somorja felé előre menjen, és e pontokat az ellenséges megtámadások ellen védelmezze, míg a Wyss dandár Sziget közben, Hédervárt és Halászit szállta meg és Vajkán át a Burichchali összeköttetést helyreállitá. Burichnak másrészről a 4-ik hadtesttel kelle magát összeköttetésbe tenni, mely utasitva volt az érsek-ujvári Dunakanyarulathoz bevonulni és a Herzinger dandárral Csallóközt megszállani

Az összeköttetés ily biztositása mellett másnap a további visszavonulást folytaták, és aprilhó végén az osztrák had igy állott:

a 3. hadtest Győrnél és Óvárnál; Győrt május 2-kán hagyá el, mire e várost a 7. magyar hadtest szállta meg; Wysz dandára, 3. hadtest, a soproni ut szemmeltartására Kapuváron át jobbra küldetett, ugyan-e hadtest egy másik dandára ellenben a hédervári ut szemmeltartására;

az 1. hadtest (Simunich) Pozsonynál és a Csallóközben;

a 2. hadtest, az előbbitől jobbra Miklósfalva, Gáthas Köpcsénynél;

a 4. hadtest a Duna balpartján Nagyszombat és Szempcz közt, előcsapatokkal a Vág ellen;

szintén a Duna balparján, a Marchfelden egy tartalékhadtest kezdett képződni, Nobili táborszernagy alatt. Hogy ezzel Welden jobb összeköttetésben álljon, a pozsonyi hajóhidon kivül, Hainburg és Dévény között, még egy másikat épittetett.

Weldennek Budától való visszavonulása-, april végétől kezdve, az ellenségeskedés tulajdonképeni megkezdése-, junius közepéig az egész idő, ha csak a nyilt harci cselekvényeket tekintjük, nagy szünetként tünik föl. Azt csak a harc epizódjai töltik be, maga Buda ostromoltatása is csak ily epizód. És mégis ez az idő, mely minden eddigi iromány részéről mostoha bánásmódban részesült, közelebbi megtekintésnél rendkivül befolyásdús és gazdag cselekvényekben. Az apró harcias események részleteit, csillagfutásait, melyek ezen időre esnek, egyátalában nem célunk ugyan egészen háttérbe szoritani, de fontosabbnak látszik előttünk, világot vetni a dolgok összefüggésére, és miután már nevezetesen Görgey tevékenységét követve, ezt a magyar részről tevénk, most az ausztriai, vagy, a mint mostantól fogva nevezni akarjuk, a szövetségesek részéről tegyünk kisérletet, hol a munka mindenesetre nehezebb.

Közvetlenül Komárom felszabaditása után Welden csak arra gondolhat, hogy a magyarok további előnyomulását gátolja.

Május első napjaiban minden aggály eloszlik a felől, hogy a magyaroknak szándékában állna a székvárost, Bécset fenyegetni. Mert Görgey főhadseregét Buda előtt összpontositá. De épen ezzel uj feladat támadt az osztrák főhadseregre nézve, a szorongatott Budavár fölszabaditása. Ezt csak támadólagosan lehet megoldani.

Welden mostantól csupán az isméti előnyomulásra gondol, de ezernyi akadályok állnak utjában. Welden sokat tett az osztrák had erősitésére. Budától való visszavonulása óta folytonosan mindinkább összpontositott, de csak amenyire a lehetőség megengedé; egy rosz, romboló elemet, Jellachich bánt szerencsésen eltávolitá, és ez által többet nyert, mint a 15000 emberben veszitett, kiket az utóbbival elbocsátott, és a kiknek ezenkivül a déli harctérre is kellett valami hatást tenniök. A főhad folyvást igen gyönge; a májusban kitört cholera folyton tizedeli,

azt, május kezdetével alig ment 34000 szolgálatképes emberre. A tábornok figyelmének tehát ennek megerősitésére kell szükségkép irányozva lenni. Egyes szétszórt csapatokat e célra még mindig lehet összevonni és ezek közt legfontosabb a Vogel-féle hadtest, melyről már előbb emlitést tevénk, s mely csak april utólján, midőn a főhadsereg már Budától visszavonult, tehát későn nyomult Galiciából Magyarország északi vármegyéibe és a melynek sorsát később fogjuk elmondani. Ehhez járulnak a szervezni kezdett tartalékhadtestek, a Nobiliféle, és egy másik, melyet Nugent Stiriában vont össze.

Ausztriának azonban nem csupán saját ereje összevonására kell várakoznia. Már igénybe vette Oroszország segélyét és Oroszország Ausztriát már védencekint tekintvén, annak még azt is előirni akarja, hogy mi teendője van tisztán katonailag. Miközben Oroszországra várnak, melynek csapatait csak kisegitőül ohajtják használni, de a mely maga részéről ismét minden osztrák haderőt csak mint saját hadserege kisegitőjét tekinti, Buda elesik.

Az ok a támadás siettetésére ezzel megszünik; az osztrák hadsereg egyelőre védelmi, várakozó állásba vonul vissza, és Welden a gonosz tapasztalatok miatt elkedvetlenedve és lehangolva, leteszi a parancsnokságot, mely azután Haynaura megyen át.

Alkudozások Oroszországgal.

Rövid megjegyzéseink mutatják, mily nagy befolyással kellett lennie a szünet meghosszabitására az Oroszország általi segélynyujtást illető tárgyalásoknak, mily nagy befolyással a hadmüveletek menetelére azok ujbóli megkezdése után. Most tehát itt az ideje e tárgyalásokat közelebbről megvizsgálni.

Hogy Erdélyben Oroszország már előbb mily szétdarabolt gyönge segélyt adott az osztrákoknak Bem ellen, tudjuk. Marcius hó folytán megkezdődtek a tárgyalások Oroszország bőkezübb segélynyujtása iránt. Alkalmat erre az utóbbi adott. Eléggé ismeretes dolog, hogy a két állam védői még ma is a fölött vitatkoznak, hogy vajjon Ausztria zsákba öltözve és beham-

vazva járult-e a cár trónja elé, annak részvétét kérni, vagy pedig Miklós cár kereste a beavatkozást, hogy azután ezért szabad kezet biztositson magának az al-dunai országokban Ausztriával szemközt. Az is tudva van, hogy a dicsbeszédtartók és mind a két fél védélmezői e kérdést illetőleg okiratokat, melyek mindent elhatároznának, nem idéznek, vagy azért, mivel ilyeket közölni nem akarnak, vagy pedig, a mi valószinűbb, mert nem közölhetnek. A keleti háboru menete e tekintetben sok homályt megvilágitott, és többé semmi kétséget nem támaszthatni az iránt, hogy Miklós Ausztriát azért akará megmenteni, hogy annak kezeit megkösse és egy részről másféle mentési tervezeteiben általa ne háborgattassék.

Marciusho folytán Ausztria még azon ohajt nyilvánitá, hogy Orosz földön a galiciai és bukovinai határokon orosz csapatok vonassanak össze, hogy magukat Ausztria támogatására ha szükség lenne, készen tartsák. Miklós császár erre a 3. és 4. gyalog hadtest összpontositását rendelé déli Lengyelországban, Wolhyniában és Podoliában, egyszersmind azonban megjegyzé, hogy a segély nemét és erejét egyedül neki kell meghatároznia, és hogy az oroszok önállóan, nem pedig osztrák seregekbe osztva fogják megkezdeni hadmüveleteiket.

Miután Bem az osztrákokat Erdélyből tökéletesen kiverte, Austria megkereste Oroszországot az iránt, hogy Erdélybe 30000 embert küldjön. E közben a magyarok függetlenségi nyilatkozatukat april 14-kén határozattá emelék. Miklós császár most Ausztria megkeresésére kijelenté, és pedig mindenesetre tiszta fölismerésével a ténynek, hogy Ausztria mennyire irtózik a gondolattól, magát az oroszok által oly módon megmentetni, hogy a megmentés tisztán álljon az egész világ szeme előtt, hogy ő az ily részleges segély felől mit se tart. A „forradalmat“ gyökerében és imponáló erővel kell megragadni, hogy az többé fel ne támadhasson. Ő azt javasolja, hogy előlegesen Galiciát és Bukovinát orosz csapatok szállják meg, hogy az osztrákoknak legalább magában Magyarországban szabad kezük legyen, e közben aztán az orosz haderő további beavatkozását illetőleg szilárd megállapodási pontokat találhatnak. Mihelyt az

el lesz határozva, Miklós császár nem fog vonakodni, minden hatalmában levő, rendelkezhető erejével föllépni.

Miután Buda elesett, Ausztria jobban kezdé a dolgot sürgetni. Welden, miután az osztrák hadak fölötti főparancsnokságot átvette, s azok állapotát felismeré, egyátalán semmi illusiót nem csinált magának. Tudta, hogy bátor katonákat vezényel, de hogy ezzel egyszersmind minden el van mondva, hogy a vezénylők értelmisége, a számerő, a hadiszerek, dacára minden phrazisnak, nem elégségesek a magyarokkal szembeszállni, ha ugy folytatják, mint april elején kezdették. Hogy Weldennek e miatt igen sok boszusága volt, mely őt végre a parancsnokság letételére birta, fölösleges bizonyitgatni. Miután Welden a hadsereget egyedül, — mert az alatta vezénylő tábornokok közül egy se lett volna ily okos, — meglehetősen összpontositott állásra visszavezeté, azt az utjában lévő Jellachichtól megszabaditá, és a mint a magyarok most a helyett, hogy támadásukat a legegyenesebb uton folytatnák, teljes erővel Buda ellen fordultak, a biztos szállásokban az egész osztrák hadsereg természetesen legyőzetlenül érezte magát és többé egyátalán nem akará megérteni, hogy tehát tulajdonképen miért mentek vissza Budától. Minden tizedes saját külön győzelmeit emlegette Hatvan, Aszód, Isaszeg és Gödöllőnél.

E közben az udvar jól tudta, hogy a tűz körmére égett és april 26-ka után Miklós császárt most egész sürgetőleg kérte, hogy a mily gyorsan csak lehet, csapatait Magyarországba bevonulni engedje.

Már april 30-kán Paskievich Miklós császártól távirati uton meghatalmazást kapott, a 3. és 4. gyalog hadtestet Galicia felé meginditani s e meghatalmazást Paskievich parancsai nyomban követték. Az oroszok most osztrák területre léptek május 5-kén Krakónál, 9-kén Tarnogrod, 8-kán Radnivolow, 13-án Wolotschisok és Gusatima, 18-án Bojannál Czernoviczcal szemben. Sasz tábornoknak a szélső jobb szárnyon Jordanowon át azonnal Magyarországba kellett vonulnia, hogy a Vág- és Árvavölgyeket megszállja, és az által a magyar csapatokat észak felől az osztrák főhadsereg elleni iránytól elvonja.

April végével Berg orosz tábornok Bécsbe érkezett, hogy az osztrák kormány vezetőivel a szövetséges hadak összeműködésének módja felől átalánosságban értekezzék.

Mint általános nézpontok, Pozsonyban egy értekezlet alkalmával május 1-jén Berg, Welden, az osztrák had és külügyminiszterek, Cordon báró és Schwarzenberg Bódog herceg közt a következők állittattak föl:

Erdélyben és Felső-Magyarországban a háboru folytatását kizárólag az oroszok vegyék át; jobb szárnyuk a jablunkai szorosig terjedjen ki és az osztrák főhaddal az összeköttetést helyreállitsa. E mellett azt is föltételezék, hogy az egykori erdélyi osztrák hadtest ne ismét Erdélybe, hanem a Bánátba vonuljon, hol azt már megjelenni láttuk, és a honnan Bem azután rögtön kiverte.

Mi az orosz had jobb szárnyának feladatát illeti, a fölött kezdettől fogva különböző nézet uralkodott, mely talán csak a mindkét részről roszul alkalmazott udvariasság eredménye, s osztrák részről azon aggályból, hogy a nagyon éles követelésekkel az egész orosz segélyt elveszithetnék, nem lett mint ilyen tisztán szem elé hozva.

Az osztrák alapnézet ugyanis az volt, hogy az oroszok ne vonuljanak valami nagy tömegekben Magyarországba, hanem több felé osztva, és pedig 6 osztályra 1) Silyén át a Felső-Vág völgybe, 2) Kubinon át az Árva-Völgybe, 3) Késmárk és Lőcsén át a Poprád-Völgybe, 4) Eperjesen és Kassán át a Hernád-Völgybe, 5) Ungváron át a Felső-Tiszához, összeköttetésül az Erdély számára határozott csapatokkal. A jobb szárny csapatai, legalább a két előbb nevezett azután az osztrák balszárnynyal egyenest egyesüljön, mint annak segédereje működjék, némileg Komáromot zárja el a Duna bal partjánál és ez által az osztrák főhadseregnek lehetővé tegye, összeszedett erővel Pest-Buda felé gyorsan mehetni.

Az oroszok nem igy értették a dolgot, hanem hogy hadseregük imponáló tömegben, egyetlen egy hadműveleti vonalon vonuljon Magyarországba utánuk; a jobb szárnyon kellett volna ugyan egy colont képezni, de nem hogy a fél orosz hadseregből álljon, hanem hogy mint az oroszoknak csak szárnycsapata, a szó szo-

ros értelmében helyreállitsa és födözze az összeköttetést az oroszok és ausztriaiak közt.

Mily nagy itt a véleménykülönbség, az világos. A két hatalom mindegyike csak mint segéderőt akará a másikat tekinteni. Az osztrákok, bár Oroszországot ők hozák segélyül, mégis már előre féltények valának reá, aggódtak, hogy a kivivandó győzelmet egyedül magának tulajdonitandja, és minél nagyobbak valának az oroszok által felajánlott erők, Ausztria annál inkább igyekezett ez erők felosztását kieszközölni, hogy azok hasznosak legyenek ugyan, de hasznos hatásuk a határozó, s az egész cselekvény fölött uralkodó erő látszatát elveszitse.

Most abból, hogy óvakodtak a dolgot egymásnak egyenesen, igazán szemébe mondani, de nevezetesen, hogy Ausztria óvakodott az oroszok előtt igazi véleményét kimondani, lényegileg az eredeti hadműveleti tervezetekben később beállott változások, vádak következtek, melyekkel egyik rész mindig a másikat illeté, hogy t. i. ez vagy amaz a másikat nem a meghatározott módon támogatá.

Később mindegyik elhiteté magával, hogy a másik fél korábbi értekezéseik alkalmával azt valóban elfogadta, a mit gondolt.

Egy másik különbség, részben összefüggő az előbbivel, az idő volt, melyben az oroszok hadműveleteiket megkezdjék.

Az osztrákok ugyanis, minél hamarább, át akartak menni a támadásba, hogy Budát fölszabaditsák; de orosz részről ellenmondtak, kijelentvén, hogy május vége előtt a támadást nem lehet megkezdeni. Az osztrákok csak annyit akartak, hogy az oroszok jobb szárnya, miután ők mint egy az osztrák hadsereggel egyesült segédcsapatot tekinték, hamar bejőjön, ellenben a többi orosz hadosztályok bejövetelére nem sok súlyt helyeztek, hogy t. i. nehány határozó csatát vivhassanak ki előbb csupán az emlitett orosz támogatással. Hogy az oroszok ép az ellenkezőt akarák, az világos, és ugyanazért a bevonulás idejét messze elhalaszták, oly messze, hogy előbb egész hadseregükre nézve előkészületeket tehettek. Ez előkészületek természetesen annyival több időt raboltak el, minél inkább el volt határozva Paskievitsch kedvelt tömegrendszerét a legszélesb értelemben

alkalmazni és a 100,000 embert — ily nagyra volt téve körülbelül az orosz főhadsereg száma, — nemcsak egy hadműveleti vonalon, hanem egyetlen egy uton egyesiteni. E mellett az ellátást nem eszközölheték más, mint nagy raktárak fölállitása és tökéletesen a 18-ik század módja szerint szervezett utánszállitási rendszer által. Az osztrákok megigérék az oroszok ellátásáról gondoskodni, hogy őket gyorsabban mozgásba hozzák egyrészt, de másrészről, hogy arra birják őket, hogy több csapatokra bontva nyomuljanak elő, és hogy nevezetesen a jobb szárny csapatai, mint az osztrákok ohajták és képzelék, gyorsan bevonuljanak. Mert világos, hogy az osztrákok ily igéretet, miután Magyarországból többé tulajdonkép semmi sem volt a kezükben, majd épen nem, s legfölebb még a jobb szárny csapatait illetőleg teljesithettek. Miután azonban az oroszok jobb szárnyuk alatt kezdettől fogva egyebet gondoltak mint az osztrákok, tehát épen ugy érthető, hogy az osztrákok igéreteiben épen nem biztak és egyátalán nem csináltak maguknak illusiót az iránt, hogy Ausztria, ellátásukat illetőleg tett igéretét teljesitendi.

E körülményeket most először fejtők ki tökéletesen; részünkről ez azért történik, mivel egyrészt kezdettől fogva május hóval, és a junius közepéig terjedő idővel, mint nagy fegyvertények nélküli, átmeneti időszakkal eddigelé mostohán bántak, másrészt pedig későbbi politikai kifejlődések sokat tettek arra, hogy a két párthoz tartozók közűl senki se beszél örömest felőle, vagy nem szabad beszélnie.

Az osztrákok abbeli ohajukban, hogy a támadásra mielőbb átmenjenek, azt hitték, hogy az orosz jobb szárny mintegy május közepén, a bal 20-kán, az orosz középpont május végével fogja megkezdeni hadműveleteit. Ez még mindig csak illusió volt, a mint a már mondottakból következtetni lehet, és a mint a következők elmondása is mutatni fogja, oly illusió, melyet Berg tábornok egy pillanat alatt semmivé tehetett volna, és talán akart is semmivé tenni, de mégis elhagyá.

Az osztrákok előtt mindazáltal e jogtalanul táplált reményük mellett is, természetesnek látszott hogy az orosz segélyre nagyon sokáig kell várakozniok. Ez még az időben történt, midőn Welden félt, hony a magyarok, miután Komáromot föl-

szabaditák, támadásaikat folytatni fogják, és kétségben volt az iránt, vajjon akkor helyét a Duna két partján a pozsonyi centrumnál megtarthatandjá-e. Ha az oroszok nem mehettek is át azonnal oly erővel a támadásra, mint akarák, az osztrák fősereg részére mégis képesek valának segélycsapatot küldeni, mely annak lehetővé tegye, hogy állását Bécs fedezésére Pozsonynál védelmileg megtarthassa. Azután talán az is lehető volt, hogy az osztrák fősereg, a segélyhadtest által megerősödve, a támadást Buda felszabaditására, saját maga eszközli.

Május 2-kán Paskiewitsch herceghez levél érkezett, melyben ez utóbbit az osztrák kormány fölhivja, hogy a lehetőleg gyorsan egy 25,000 oroszból álló segédhadtestet küldjön Gödingbe, az osztrák hadsereghez való csatlakozás végett. Paskiewitsch nem egyezett a dologba, mely igen kevéssé egyezett nézetével a módot illetőleg, mely szerint Oroszország e hadjáratban részt vegyen. Ürügyül azt adta, hogy ily egyes küldetésekre nem bir fölhatalmazással. De midőn Ausztria most egész sürgetőleg ismételte megkeresését, Paskiewitsch egy felől a Panutine hadosztályt a krakói vasuttal Hradisch és Magyar-Brodyba inditá, hová az május 14. és 15-kén érkezett, más felől a 3. hadtest előörsségének Sasz alatt Jordanowon át rögtön a határszélen fekvő Spytkoviceba kellett előnyomulni, s innen az Árvavölgyet megszállni. Sasz 13-kán érkezett Spytkoviceba. Kiküldött kozákjai voltak az első oroszok, kikkel a magyarok egy kis csatározás alkalmával május 16-kán az Árvavölgyben találkoztak.

A Panutine hadosztály körülbelől csak fél oly erős volt, mint az osztrákok által kivánt segély. Ezenkivül még semmi határozott parancscsal nem birt, magát Welden parancsainak alárendelni, sőt inkább előlegesen Hradisch és Magyar-Brodynál meg kellett állapodnia. De Paskiewitsch mégis előre küldé, „hogy Ausztria bukását elháritsa,“ mint az orosz hivatalos jelentések azt kifejezék.

Az orosz segélynyujtás végleges szabályozására most végre május utósó harmadában Ferencz József császár Varsóba ment, hol 21-től 23-ig tartózkodott és a már május 17-ke óta ott levő Miklós czászárral több izben értekezett, mely alkalmakkal

lényegileg el lőn határozva, hogy az oroszok hadműveleteiket junius 17-kén, tehát mintegy 4 héttel később, mint ezt az osztrákok eredetileg várták, fogják megkezdeni, hogy a Panutine hadosztály most azonnal egyesülend az osztrák főhadsereggel, hogy az osztrák főparancsnok semmibe sem fog bocsátkozni komolyan, mielőtt legalább az orosz főhadsereg jobb szárnya Magyarországba nyomul, és hogy komoly támadást az egész orosz főhad bevonulásaig nem fog intézni. A Panutine hadosztályt illetőleg orosz részről azon ohajtást nyilvániták, hogy azt az osztrák főparancsnok csupán mint tartalékot vegye igénybe.

A Vogel-féle hadtestnek az osztrák főhadsereghez való csatoltatása.

Mielőtt Ferenc József császár Varsóba ment, saját szemeivel akart meggyőződni hadai állapotáról, ennélfogva május 10-től—12-ig szemlét tartott a Welden hadsereg fölött, mely ez időben négy hadtestbe volt ujonnan beosztva: az 1. Schlick alatt, a 2. Csorich, a 3. Schwarzenberg, a 4. Wohlgemuth alatt, és egy tüzérségi tartalékkal birt. E hadsereg most mintegy 59,000 embernyi volt. A Vogel-féle hadtest még további erősitésre várt, s most ez utóbbi sorsát kell figyelemmel kisérnünk.

Az olvasó emlékszik, hogy már Windischgrätz herczeg, midőn még a főparancsnokságot vezette, egy hadtest támogatására számitott, mely Galiciában képeztetvén, hasonlóan Felső-Magyarországba volt nyomulandó, mint a hadjárat megkezdésével a Schlick-féle hadtest. Ez azonban Vogel táborszernagy parancsnoksága alá lőn adva és a Barco, Ludwig és Benedek három dandárba beosztva csak akkor kezdett előnyomulni, midőn april végével az osztrákok Buda-Pestet már földák. —

A hadtest balszárnya, a Barco dandárnak Strytől Alsó-Vereckén és Uklinán át, Munkács felé kellett előmenni, hogy ott aztán jobbra Unghvár felé forduljon és a centrummal, vagy Ludwig dandárával egyesüljön. A Ludwig-dandárnak elő-

nyomulására a Dukla-eperjesi vonal volt kijelölve. A jobb szárny végre, a Benedek dandár nyugati Galiciából Lőcse felé volt elönyomulandó.

A magyarok azonnal intézkedést tettek a benyomulásnak ellenszegülni, és egy uj éjszaki hadsereg (felső-magyarországi hadsereg) képezéséhez kezdtek Dembinski vezénylete alatt Kassánál, egy elszakitott osztálylyal Mármarosban.

Ez uj északi hadseregen kivül Vogelnek még Beniczkyvel is dolga lehetett, ki Losonc vidékéről e város gyönyörü megrohanása után észak felé, a felső Vágvölgybe vonult, hogy ott ujból fölkeresse a tót önkénytes csapatokat, melyeket korábban Kassa vidékéről elüzött, — végre pedig Görgey Armin portyázó csapatával is.

Az utóbbi a magyar főhadseregnek Vácról Komáromba vonulása alatt a bányavárosokba volt küldve, s april 18-án Selmecet ostrom alá véve, ez által a bányavárosok megszállóit Trenck ezredes alatt Vág-Szent-Mártonban összpontositá. Görgey Armin nyomába ment s Trenket 22—23-ka éjjelén megrohanván, azt Sztrecsnon át Warinba visszamenni kényszerité.

Ezután jobb szánycsapatát a tót önkénytes csapatok ellen küldé, melyek Beniczky közeledtével az Árvavölgybe vonultak, és itt april 28-kán Alsó-Kubinnál még egyszer szétverettek.

Görgey Armin hadteste a Trenk hadtestet Varinba követé s május 1-jén a jablunkai ut felé visszaverte. Ekkor kapta a tudósitást, hogy a Galiciából betört Vogel-féle hadtest ellene fordul. Most Vág-Szent-Miklósra ment, hogy Vogel előnyomulását megakadályozza, gyanitván, hogy azt Dembinski Kassa és Eperjesről szintén üldözni fogja.

Vogel a Ludwig dandárral, Duklából valóban előnyomult Eperjes felé; de miután nemsokára tudósitást nyert, hogy előtte jelentékeny ellenséges erő áll, és hogy az osztrák fegyverek a Dunánál határozottan szerencsétlenek valának, elhatározta magát jobbra, a Vágvölgybe fordulni, hogy ott az Alsó-Vág és Felső-Dunánál visszavonuló főhadsereggel egyesüljön. Most Poprád felé indult, és innen Hibbe felé. Itt

azonban megtudá, hogy Sz.-Miklós és Rózsahegy is ellenségtől — mint tudjuk, Görgey Armin portyázó hadtestétől — vannak megszállva. Sz.-Miklóst ugyan Görgey Armin csakhamar kiüríté, Rózsahegyet azonban egy időre még megszállva tartotta. Vogel most a Ludwig dandárt a tarnóc- és malatinai nehézkes utra, Alsó-Kubin felé küldé, hogy a magyarok állását megkerülje, és innen ez, május közepén csakugyan szerencsésen megérkezett Varinba és Silyébe, míg a Benedek dandár az Árvavölgyben nyomulva előre, e menetet födözé, hogy később, midőn az oroszok Sasz alatt benyomulnak, szintén levonuljon a Vág mellett.

A Barco dandár Stryből már april 19-kén átment a határon, és a következő napokon nehány előörsi csata közt egészen Munkács közelébe ért, hol 22-kén egy ütközetet állott ki, melynek folyama az e közben tudomására jutott más körülményekkel együtt Barcot visszavonulásra birta Galiciába, mely tartományon keresztül aztán levonult a Vághoz. Ide Buda eleste után nem sokkal érkezett, ugy hogy az egész Vogelféle hadtestet, mely most Barco és Benedek dandáraiba osztva volt, mint a Weldenféle hadsereggel egyesültet lehete tekinteni.

Görgey Armin a Sasz alatti orosz hadtest előnyomulása által egészen védelmi állásba szorittatott; megelégedett a bányavárosok fedezésével, melyek kerületét őrállomásokkal keríté, míg tartalékát Penknél, Körmöctől északra, együtt tartá. Az oroszok benyomulása azt is okozá, hogy ő a budai hadseregtől eredeti létszámát kétszeresen fölülmulván erősödött meg.

Dél felől Horváth portyázó csapata a Nyitrától, Verebélynél csatlakozott hozzá.

Welden tervei a támadásra.

Midőn május első napjaiban a magyarok erős támadásának aggálya a felső Duna felé elmult, ellenben Budának Görgey általi ostromlása megkezdésével, az osztrák támadás a Dunán lefelé szilárd célul tüzte ki Buda fölszabaditását, Welden intézkedéseket tőn azt előkésziteni. Tervére legnagyobb befolyással az

orosz segély birt, melynek életbelépését illetőleg, mint láttuk, az osztrákok föltevései a valóságot ugyancsak megelőzték.

Tulajdonképi támadását a jobb szárnynyal a Duna bal partján akará intézni, hol a még aztán benyomulandó orosz csapatok legközelebbi támogatására látszott számitani.

Május 12-dike után ennélfogva az osztrák hadsereg következőleg lett fölállitva:

az 1. hadtest, a jobb szárny, Magyar-Óvártól délre és a Wysz kiküldött dandárával Csornáig kiterjedve;

a centrum, a 2. hadtest, Pozsony és Köpcsénynél;

e két hadosztály arra volt határozva, hogy a Dunától és a Csallóköztől délre csak védőleg és tartózkodva működjenek;

a balszárny, a 3. hadtest Diószeg és Szencnél, és a 4. hadtest Szered és Galgócnál a Vágon keresztül az emlitett pontok mellett, támogatva az osztrák hadakkal közvetlenül egyesült csapatoktól és az orosz főhadsereg jobb szárnyával; melyet az Árva- és Felső-Vágvölgybe vártak, összeköttetésben Vác felé támadólag volt előnyomulandó.

E tervezetkivitelénél, mely a birálat előtt sok hiánynyal bir, kivált ha megfontoljuk, mit várhattak az osztrákok valóban az orosz segélytől — nem pedig mit kivánhattak tőle — az osztrák főhadsereg mindenesetre két elválasztott főrészre, elkülönzött és különböző feladattal, volt darabolva; a jobb szárny a centrummal védelmi, a balszárny támadási célú.

E két főrész mindegyikének külön főparancsnokkal kellett volna birni. Ezt Welden is látta. Az egész hadsereg átalános vezetését magának fönntartva, a 3. és 4. hadtesteket mégis külön parancsnokság alatt akará egyesiteni. Erre az erélyes Haynaut kérte, ki akkor Velence előtt az osztrák hadtesteket vezénylé, s Olaszországból rögtön visszahivatva, május 22-kén érkezett a dunai hadsereg főhadiszállására.

Midőn Sasz kozákjai május közepén tul, nyugati Galiciából átportyáztak az Árvavölgybe és ezután nemsokára a Vogelféle hadtest az osztrák főhadsereghez közeledett, a vérmes öreg Welden ugy vélekedék, hogy a támadás most napról napra megkezdhető.

A Barco-dandár a Vogelféle hadtesttől, parancsot vett Silylyét megszállni, hogy legelőbb Saszszal állitsa helyre az összeköttetést; a Benedek dandárnak Trencsénnel szemben kellett állást foglalni, és azután Trencsént megszállni.

A 4-ik hadtest Herzinger osztályától a Jablonowski dandár, hogy Benedekkel összeköttetésben legyen, Vágh-Ujhelyt szállta meg, és a Thaiszing dandár Galgócot; ugyan e hadtest Moltke osztályától a Perin dandár Szeredet.

Miután a szándékolt hadmüveletekre nézve fontos volt a Vág folyón nehány szilárd átmeneti ponttal birni, és már a Vág balpartján Nyitra felé is szilárd tért foglaln i, Galgócot és Szeredet elsánczolásokkal fedezék, s a Herzinger osztály, mihelyt az emlitett álláspont elfoglaltatott, azonnal parancsot nyert, Vág-Ujhely és Pöstyén közt a Vág balpartjára menni, s a folyó mentében Trencsénnek fordulni, és innen Bánon át Zsámbokrétre Nyitra mellett előnyomulni.

Mihelyt a mozgalom megíndul, a Moltke osztálynak is Galgóc és Szereden át Nyitrára, a 3. hadtestnek Sellyén át és az érsek-ujvári Dunakanyarulat mentében, a 2. hadtestnek pedig a Csallóközben kellett volna előnyomulni.

A Herzinger osztály már mozogni kezdett és Görgey Armin portyázó csapata a bányavárosokba visszavonult, s épen ez időtájt készülőben volt a Barco dandár ellen, mely Silyében foglalt állomást, támadni, midőn Welden május 24-dikén Buda elestének hirével együtt a varsói intézkedések közelebbi körülményeiről is tudósitást nyert, mely az osztrák főhadsereget először is teljes védelmi állásba üzte vissza.

A hadsereg utósó fölállitása és a legközelebbi időkben elrendelt mozgalmak kizárólag a támadási álláspont elfoglalására voltak számitva. Miután ez most megszünteték, vagy inkább még nem foglaltaték el, a hadsereget is védelmi állásba kellett visszavezetni.

Erre rögtön kiadák a parancsokat. A Barco dandárnak e szerint Sillyénél kellett megállapodnia, hogy a Jablunkaszorost fedezze, Benedeknek Trencsénnél, a hradischi ut biztositására, a 4. hadtest egy dandárának Galgócnál, míg a hadtest zömét Nagy-Szombat és Pozsony közt,

Csallóközben, a 2. hadtestet Pozsonytól keletre, a 3-dikat Pozsony körül kellett összevonni, az első pedig régi állását tartá meg Magyar-Óvár és Csorna közt.

Május 24-dikén Paniutinetól is jelentés érkezett, mely szerint hadosztálya most teljesen Welden rendelkezése alá adatik, és ez utóbbi erre május 25-kén megparancsolá, hogy az junius 1-jén Hradisch és Magyar-Brodiból elinduljon, hogy junius 3-kán Nagy-Szombatban lehessen.

A hadseregnek még szorosabb összevonása, mint azt az orosz tábornok, Berg ohajtá, Welden által elvetteték, mivel félt, hogy a szerént Görgey a magyar főhadsereggel a Vág felső részénél az oroszok és osztrákok közé vethetné magát.

A folytonos, semmi esetre sem gyümölcstelen, habár nem látható tevékenység által testileg, lelkileg kimerülve, de még inkább a folytonos halasztgatások miatt, miket az oroszok idéztek elő, boszankodva, Welden Ferencz József császárhoz a főparancsnokságtól való fölmentetéseért járult.

Ez ohaj vonakodás nélkül teljesitve lőn, Welden utódjává Haynau lett, ki május 30-án az osztrák hadak főparancsnokává neveztetett ki.

Báró Haynau Gyula, a hesseni választófejedelem természetes fia, született Kasselben 1786-ban. 1801-ben császári szolgálatba lépett, és résztvett az 1805—1815-diki hadjáratokban, 1835-ben tábornok-, s 1844-ben tábornagyságig vitte. 1847-ben mint osztálytábornok Temesvárra jött. Itt nem sokára igen kényelmetlenül érezte magát. Mindenütt ellenállásra talált Ausztria irányában, és e mellett, az osztrák politika ezt akkor ugy kivánván, még gyöngéden kellett a magyarokkal bánnia, mi nem igen fért össze jellemével. Midőn 1848-ban az olasz háboru kitört, áthelyeztetését kérte az ottani hadsereghez, és kivánata teljesitve is lett. Mint veronai parancsnok, a saját felelősségére tett beavatkozással lényegesen járult a custozzai győzelemhez; itt két tulajdonát tünteté ki, miket az osztrák tábornokokban csak ritkán lehet föltalálni: gyors elhatározást és önállóságot. Következő évben saját felelősségére, mint a 2. tartalékhadtest parancsnoka, Radetzky rövid novarai hadjárata alatt Lombard-Velencét hátul szabadon tartá, s nevezetesen a bresciai

fölkelést véresen elnyomta. Később azon hadtest parancsnokságát kapta, mely Velencét tartá elzárva. Innen lett a magyarországi hadakhoz szólitva, és a mint ennek főparancsnokságát megnyeré, egyszersmind táborszernagygyá neveztetett ki.

A főhadsereg beosztása báró Welden táborszernagy vezetése alatt 1849. május közepén.

1. Hadtest, gróf Schlick al tábornagy.

Gróf Wallmoden altábornagy hadosztálya.

Gr. Bianchi vezérőrnagy dandára: főherceg Károly 3. zászlóalj, Nugent 3. zászlóalj, Latour 2. zászlóalj, Braisach zászlóalj, 1 század Kresz cheveauxlegers, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Gr. Falkenhayn vezérőrn. dandára: 4 század császár cheveaux l., 4 század császár dzsidás, 4 század Kresz cheveaux l., a 3. számu lovas üteg.

B. Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

Fiedler vezérőrn. dandára: István főhg 3. zászlóalj, a pármai ezredtől egy Landvehr z. a., Hartmann 2. zászlóalj, Mazzuchelli 3. z. a, 1 század Wrbna cheveaux l. a 36. sz. 6 fontos üteg.

Wolff v. ő. dandára: Richer, Fischer és Bietermann granátos zászlóaljak, 1 z. a. császár vadász. 1 svadron Wrbna cheveaux l., a 17. sz. 6 fontos üteg.

Wysz v. ő. kiküldött dandára: 2 század a 2. vadász zászlóaljtól, 4 század a varasdkörösi 4. zászlóaljtól, 4 zászlóalj Licc. határőr, Kudelka 3. z. a., Schneider granátos z. a., 2 század Kresz cheveaux l. 4 század császár dzsidás, 1 $1/2$ üteg 6 fontos, 8. sz. lovas- és 2 rakétaüteg.

Hadtesttartalék tűzérsége: a Schlickféle 6 fontos gyalog üteg, a galiciai 11. sz. rakétaüteg, 5. és 11. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 16 $1/3$ zászlóalj, 21 lovas század, 65 ágyú, vagy 16348 ember (beleértve a tüzérséget és lovasságot is.)

2. Hadtest. B. **Csorich** altábornagy.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Pott v. ő. dandára: a 2. vadászzászlóaljtól 4 század, a Fürstenberg 4. zászlóalj, Schönhals 1. zászlóalj, Kinsky 4. zászlóalj, a 3. Haynau zászlóaljtól 4 század, 1 század Wrbna cheveaux l., a 11. sz. 6 fontos üteg.

Báró Reischach vezérőrn. dandára: a 6. vadász zászlóaljtól 4 század, a főhg István 1. és 2. zászlóalj, a Paumgartten Landvehr zászlóalj, 1 század Wrbna cheveaux l., a 8. sz. 6 fontos üteg.

Hg Lichtenstein al tábornagy hadosztálya:

Liebler vezérőrn. dandára: a Kudelka granátos zászlóaljtól 4 század, a Rattay granátos zászlóalj, a Badeni ezredtől egy Landvehr zászlóalj, a Schönhals 3. zászlóaljtól 4 század, 1 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

B. Simbschen ezredes dandára: 6 század Lichtenstein cheveaux l., 4 század Civallart dzsidás, 2 század főhg. János dragonyos, a 4. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 3. sz. 6 fontos üteg, a 15. sz. rakétaüteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 13 z. a., 15 lovas sz. és 48 ágyu, v. 13128 ember.

3. hadtest. Herceg **Schwarzenberg Ödön** altábornagy.

Gr. Clam Gallas al tábornagy hadosztálya.

Gerstner vezérőrn. dandára: a Konstantin nhg Landvehr zászlóalj, a Nugent Landvehr zászlóalj, a Hartmann 1. zászlóalj és a 3. Welden zászlóaljtól 4—4 század, a szluini h. ő. 4. zászlóalj, 1/2 sz. Károly főhg cheveaux l., a 9. sz. 6 fontos üteg.

Dossen ezredes dandára: a Khevenhüller 1. és 2. zászlóalj, a Ludwig 3. zászlóalj, a Wocher Landvehr z. a., 1/2 sz. Károly főhg ch. l., a 15. sz. 6 fontos üteg.

B. Burits al tábornagy hadosztálya.

Collery ezredes dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Vilmos főhg Landvehr z. a., a császár Landvehr z. a., Hesz 3. z. a., Ceccopieri 2. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l. a 12. sz. 6 fontos üteg.

Veigl v. ő. dandára: 6 sz. Ficquelmont dragonyos, 4 sz. Wrbna ch. l., 2 sz. Civallart dzsidás, a 11. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 4. és 16. sz. 6 fontos ütegek, a 12. sz. rakéta üteg, a 6. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 13⅓ zászlóalj, 14 l. század, 48 ágyú, vagy 14173 ember.

B. Wohlgemuth altábornagy hadsereg-tartalékhadteste.

Herzinger v. őrn. hadosztálya.

Theiszing vezérőrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Khevenhüller Landvehr z. a., a főhg István z. a., a Mazzuchelli 1. és 2. z. a., az ogulini h. ő. 4. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l., a 18. sz. 6 fontos üteg.

Hg Jablonowski v. őrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljtól 2 század, a Nassau ezr. 1., 2. és egy Landv. z. a., a Paumgartten 3. z. a., az ottochani h. ő. 4. z. a., 1 sz. főhg Károly ch. l., a 19. sz. 6 fontos üteg.

B. Moltke altábornagy hadosztálya.

Perin v. ő. dandára: a Palombini 1. z. a., a nassaui ezr. 3. z. a. és a Bianchi 3. z. a.-ból 4—4 század, a d'Este Ferdinánd 1. z. a., a Hora granátos z. a., ½ sz. főhg Károly ch. l., a 7. sz. 6 fontos üteg.

B. Lederer v. őrn. dandára: 4 sz. Ferdinand császár, 2 sz. Ferencz József császár, 6 sz. Auersperg Miksa vértes, a 2. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 10. sz. 6 fontos üteg, a 18. sz. rakéta üteg, a 9. és 10. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 15⅔ z. a., 14½ l. sz. és 48 ágyú, vagy 14518 ember.

Hadseregtartalék tüzérsége. Schmidt őrn.: a 23. sz. 6 fontos gyalogüteg, a 10. sz. slavoniai 6 fnt. gyalogüteg, az 1., 7. és 8. sz. lovasütegek, a 2. sz. slavoniai ½ lovas- a 17., 23. és 24, sz. rakétaütegek, a 7. és 8. sz. 12 fnt. ütegek, 1 nehéz, ágyú üteg.

Egészben 61 üteg 1146 emberrel.

E szerint az összes hadsereg 55 z. a., 64½ l. sz. és 270 ágyú, vagy 59313 emberből állott.

Kilencedik szakasz.

Az ellenségeskedések ujbóli komoly megkezdésétől Görgeynek Komárom alól lett elvonulásaig.

1849. junius közepétől julius közepéig.

A szövetséges és a velük szemben álló hadseregek fölállitása és mozdulatai junius közepéig.

Hogy az erőket, melyeknek junius közepétől kezdve egymással komolyan kellett mérkőzniök, teljesen áttekinthessük, az egyes harctéreken és hadműveleti vonalokon egymásután kell átmennünk, hogy meglássuk mi történt velük junius közepéig. A fődolgot négy harctér szerint kell megkülönböztetnünk, ezek: a felső-magyarországi, erdélyi, bács-bánáti és a felsődunai harctérek.

A felső-magyarországi harctér.

A csapatok, melyeket Miklós császár Galiciában a Felső-Magyarországba való betörés végett összpontositott a Grabbeféle oldal seregszárnyat és a tartalékcsapatokat is befoglalva, mely utóbbiakhoz a dragonyos hadtestet is számitjuk, 152000 emberből álltak. A 135000 ember*), kik a hadsereg első sorát képezék, junius 12-ig két nagy tömegre valának osztva, az egyik, mely a harmadik hadtestből állt Rüdiger alatt, nyugoton Nowytarggal szemben, — a másik, melynek főalkatrészét a 2. és 4. gyalog hadtest zöme Kuprianof és Tschedajeff alatt képezte, keleten Grylow és Dukla közt vonatott össze.

Az itt emlitett csapatokon kivül, mint már előbb emlitők, az oroszok a Paniutine osztályt, 12000 emberrel az osztrák főhadsereghez a felső Dunához adták és ezen fölül 39000 embert két osztályban Erdély megtámadására; ezek egyike Grotenhjelm alatt Bukovinából Erdély északi részébe,

*) L. az e szakaszhoz csatolt D melléklet.

105000 ember, másika Lüders alatt Oláhországból az ország déli részébe 28500 emberrel volt szánva.

Miklós császár junius 4-kén a hadmüveleti tervet hadserege számára végérvényesen megállapitá.

Az összes hadak élén a varsói herceg gr. Paskiewitsch Eriwanski tábornagy állt. Született 1782. évben, 1800-ban az orosz testőrségbe lépett, először a törökök ellen harcolt s 1810-ben már vezérőrnagygyá lett. 1812. Bagration alatt előbb egy osztályt vezényelt, s azután a 7. hadtestet. Makacs bátorság által augustus 17-kén Smolensknél és november 15-kén Krasnovnál különösen kitünteté magát. 1813-ban csapatait Németországba vezeté, hol azonban csak a fegyverszünet után, névszerint Lipcsénél jött alkalmazásba. A lipcsei csata után tábornokká lett. 1814-ben az orosz tartalékhad egy granátos osztályát vezénylé, s La Rothiere, Arcis-sur-Aube, valamint Páris előtt is harcolt. 1815-ben ismét bevonult Franciaországba de a nélkül, hogy alkalma lett volna valódi hadi cselekvényekre. 1816-ban a granátos hadtest parancsnokságát adák át neki. 1826-ban előbb Yermoloff alatt, azután 1827-ben mint főhadparancsnok a persák ellen vezényelt; Eriwan ostromlása által az Eriwanski disznevet szerzé. 1828 és 29-ben a törökök ellen vezényelt. E hadjáratokban a kevéssé rendezett, de nagy számu seregek ellen, melyekkel mindig csak gyér tömegekkel állt szemben, oly harctéreken, melyek az ellátásra csak igen takarékos eszközöket nyujtottak, a hadviselés ama rendszerét állapitotta meg, melyhez még oly helyeken is, hol az kevéssé volt alkalmazható, haláláig hü maradt. Hogy e keleti harctéreken a határozottan tulnyomó ellennel szemben a győzelmet a csekélyebb erőnek biztositsa, majdnem folyvást egyetlen tömegben haladt és egy nagy szekértábor, mely azonban hadserege csekély számánál fogva még se valami igen nagy lehetett, közvetlenül utána ment, az élelmiszereket szállitva, hogy igy seregét egészen függetlenné tegye az ellátástól, melyet a harc szinhelyein napról napra még se lehetett volna szétválás nélkül beszerezni. Paskiewitschban bátorság és előrelátás csodálatosan párosultak ifju éveiben és midőn csak kis sereget vezényelt, kivált azon keletiek ellen, kiknek az eredmény fénye könnyen

imponált. Minél idősebb lett a tábornok és nagyobbak a vezényletére bizott hadak, bátorsága annál inkább helyet engedett az óvatosságnak. 1831-ben, midőn Diebitsch meghalt, az orosz hadak főparancsnokságát kellett átvennie, melyek a lengyel fölkelés ellen valának szánva. Itt legalább is ötször annyi embert kellett egy vonalon összetartania mint a persa- és török háborukban, ha az utóbbiak elleni rendszerét fönn akará tartani. Paskiewitcsh erősen megtartá azt, de az ellátás most valóban nagy nehézségeket okozott, és annyira föltünőleg meglassitá a mozdulatokat, hogy nem csak Paskiewtisch következetessége, hanem egyszersmind a lengyel hadviselés hiányossága volt, mi a győzelmet végül mégis neki juttatá. Miután ez ki volt víva, varsói herceggé és a Lengyel királyság helytartójává lett kinevezve. Ez állásában a következő évek folytán a legnagyobb befolyást fejté ki az orosz hadsereg szervezésére és kiképzésére, mely most egészen az oroszok jellemének átalán inkább mint más nemzetekének megfelelő, de természetesen az europai harcoknál nem mindig alkalmazható tömeg-rendszer alapján gyakoroltatott, s mely szerént egész osztályok és hadtestekkel ugy bántak és ugy használták, mint egyes zászlóalj vagy lovasszázadokat szokás.

Paskiewitsch a magyar hadjárat megkezdésénél is különösen a lehető erősitésre s a hadsereg leginkább lehetséges öszpontositása, valamint ellátásának biztositására forditá figyelmét, függetlenül a harctértől, és következéskép függetlenül az osztrákoktól s azok igéreteitől. Junius közepéig gondoskodott hogy az ezredeknek 12 napra kétszersültjük, 20 napra pálinkájuk és eleven vágó marháik legyenek, hogy a lovasság 6, a tüzérség 11 napra el legyen látva eledellel a lovak számára, s a lovak ezenkivül kocsikon még 7-napra való készletet szállitottak. E mellett Buda környékén még egy szekértábor volt, 1068 a korona birtokához tartozó jármű és 581 bérlett szekérből egyesülten, mely a főhadsereg számára 8 napi kétszersültet szállitott. A duklai állandó raktárakban 30 napra élelmi szerek és 8 napra takarmány vollt fölhalmozva. Erős szekértelepek, 15 napi élelmi készlettel az egész hadsereg számára, a Galiciával határos orosz kormánykerületekből egyrészt Duklába, más részt Krakóba indittattak.

Az oroszok szerencsét kivántak maguknak Galiciába való bevonulásukkor ez elővigyázati szabályokért, miután itt csakhamar kitünt, hogy Ausztria a segéd seregeket illetőleg tett igéretének csak nagyon tökéletlenül felelhet meg.

Hogy ez ellátási rendszer a vele összefüggésben levő hadviselési rendszerrel együtt mily nagyon utjában állott az oroszok minden elhatározó vállalatának, az elbeszélésünk folytán elég világosan ki fog tünni.

Az orosz hadak hadműveleti tervezetének megállapitására melyet Miklós császár junius 4-kén véglegesen megállapitott, Paskiewitsch természetesen a legelhatározóbb befolyást gyakorlá.

Ezek szerint Paskiewitschnek junius közepén 68 zászlóalj, 64 l. sz. 28 sotnia kozák és 240 ágyúval a 2. és 4. hadtestből a duklai szoroson át Magyarországba kellett nyomulnia és a bártfa — eperjes- és kassai vonalon előre törnie.

A tábornok előtt azonban e 70—80000 embernyi haderő összpontositása, mely ujolag a tömegrendszer szerint vala létre hozandó, semmi esetre se látszott kielégitőnek.

A Rüdiger alatti egész 3-dik hadtestnek is, befoglalván a Sasz osztályt, mely Spylkovicától délre, azon hirre, hogy a magyarok a knyazsai hidat az Árván (Alsó-Kubintól éjszaknak) fölégetni akarják, Magyarországba nyomult és jun. 9. Alsó-Kubinba érkezett, igen — az egész 3. hadtestnek is dél felé (a Kárpátoktól balra) kellett indulnia s a 2. és 4. hadtesthez ugyancsak a bártfa — eperjes-kassai vonalon csatlakoznia, ugy hogy e vonalon most több mint 100000 ember lett volna egyesülve.

Igaz, hogy a 3. hadtestet a Sasz osztálylyal együtt más csapatokkal akarák helyettesiteni, de csupán a Grabbeféle hadtesttel, mely eredetileg 16 zászlóalj, 6 sotnia kozák s 48 ágyúra lévén határozva, később 16 z. a., 22 l. sz. — (az előbb nevezett hat sotniát beleszámitva) és 58 ágyúra egészittetett ki.

Ha azonban szükségesnek tarták, hogy a kassai vonalon több mint 100000 ember egyesittessék az előnyomulásra, ugy előre lehetett látni, hogy Grabbe az ő 17000 emberével semmi féle támadási föladattal nem fog megbizatni. És csakugyan legkö-

zelébb csupán Saszt váltotta föl Alsó-Kubinnál, nyugati Galiciát födözé, s a felső Vág és Árva völgyekben portyázott.

Itt most teljesen kiviláglik, hogy az oroszok alapnézete mennyire elütött Weldenétől s az osztrákokétól. Az épen emlitett elhatározással az osztrákok minden jogot elvesztének az oroszok jobb szárnyát illetőleg, oly módon, a mint arra számitottak, hogy t. i. azt az osztrák parancsnok szabad rendelkezésére bocsátott segélyhadtestnek tekintsék.

Galiciában legelőbb is a 4. hadtesttől 8 zászlóalj, 17 l. sz. — befoglalva 5 sotnia kozákot — és 32 ágyúnak Sacken alatt, a galiciai határon összevont dragonyos hadtestekre támaszkodva, kellett visszamaradni.

A 2. 4. és 3. hadtest főtömegeivel Kassán és Miskolcon keresztül előre nyomulva, Paskiewitschnek a magyarokat kiket maga elött találand — és ezeket sokkal nagyobb számunak hivék, mint valóban voltak, mintegy 60000 emberre tevék, — Pest és a Haynau alatti osztrák főhadseregfelé kellett volna hajtani, s e mellett ha célszerünek bizonyul, egy erős detachement-t a Tiszán át Debrecenbe küldeni. Az esetben, ha a magyarok azon szándékot árulnák el, hogy harc nélkül vonulnak vissza a Tisza mögé, Paskievitschnek föladata volt őket elérni, mielőtt e szándékukat valósithatnák; ha ez azonban nem sikerülne, őket a Tisza balpartján követni és ott, az Erdélyből előrenyomuló Lüderssel összeműködve, két tűz közé szoritani. Az előbb emlitett esetben, hogy Paskiewitsch Pest ellen fordulhasson, az osztrák kormány igéretet tőn, Nagy-Szombatnál 80000 emberre élelmet és 30000 lóra takarmányt tartani készen, és ezt az orosz hadsereg részére odaszállitani, mihelyt a Dunához fog közeledni.

Az orosz főhad előnyomulásával Duklán keresztül Kassára egyidejűleg, Grotenhjelm 8 zászlóalj, 12 l. sz., és 32 ágyúval — egy osztrák detachementnal egyesülten Watra Dornától Beszterce ellen kellett hogy tüntessen, és ez által egyszersmind Bukovinát födözze; Lüders 26 zászlóalj, 16 l. sz. 18 sotnia kozák és 56 ágyúval az 5. hadtesttől Plojestből (Oláhországban) Brassón keresztül volt átnyomulandó, hogy a székely földet megszállja, és azután Szebenen keresztül Károly-Fehérvár

ellen fordulva, az utóbbi hely fölszabaditását eszközölje és végül magát készen tartsa, hogy itt, a körülményekhez képest Paskiewitschcsel összeköttetésbe lépjen és összeműködjék.

Miklós császár junius 14-kén Zmygrodba érkezett Dukla mellett, hogy az e vidéken egybegyüjtött csapatokat megszemlélje, melyek aztán Gribow és Dukla közt teljesen összevonattak és előnyomulásukat julius 17-kén a Kárpátokon át megkezdék.

Azösszes orosz haderő ellen, mely Felső-Magyarország megtámadására volt határozva, a magyarok nem állhattak sikra mással, mint felső-tiszai hadseregükkel, kezdetben Dembinski alatt, jun. 18-tól azonban Görgey föntebb emlitett rendelete folytán Wisocky alatt, melly a 9. hadtestben és Kazincy elkülönitett osztályában a Kmety osztályának megfelelően alakittatott, hogy abból később egy hadtestet csináljanak; e hadsereg egészen alig ment 17000 emberre, midőn az oroszok körülbelül nyolc akkora haderővel kezdék meg műveleteiket. Benitzky portyázó hadteste, mely a felső-tiszai hadsereghez csatlakozott, már itt bele van számitva.

A 9. hadtestből Lázár dandára Bártfától délre Klucsó és Lófalva közt állt, Giráldnál egy detachementnal; Lázártól balra egy másik dandár Kis-Szebent és előretolt állomással Palocsát tartá megszállva, egy harmadik dandár Deméthe mellett állt, egy negyedik Kassán és Eperjesen.

Kapinál, Deméthe és Eperjes közt Dembinski egy állomást keresett ki, melyben mint hivé, határozó ütközetet lehetend elfogadnia.

A Kazincy hadosztály, a 9. hadtest jobb oldalszárnyában Huszk és Szigeth mellett a Felső-Tiszánál volt felállitva; összeköttetési pontjuk a 9. hadtesttel: az ismert munkácsi osztrák fegyház, minden katonai érték nélkül de mint fegyház igen értékes, a magyarok által gyöngén volt megszállva.

A 9. magyar hadtest bal szárnyában a Szepességben és nyugotra lefelé, a Vág mentében, Sz.-Miklósnál a tevékeny pártférfiu, Benicky gyönge hadteste állt, ki rendkivül ügyes parancsnok volt, s különös, hogy mind a mellett is soha se biztak rá nagyobb haderőt.

Bár előbbi elbeszéléseinkből eléggé tudva van hogy Dembinsky nem volt oly vezér, kitől fényes eredményeket lehetett volna várni, mégis majd minden fogalmat fölülmul az a körülmény, hogy 17000 embernyi hadseregét oly vonalra osztá föl, mely Szigettől a Felső-Tiszánál, Sz.-Miklósig a Felső-Vágnál, nem kevesebb, mint 45 német mérföldre terjedt. Egész művészete abban állt minden utat keresztül árkolni, fölásni, és torlaszolni, magát e módon biztositandó; mig egy tábornoknak, ki oly tulnyomó erővel áll szemben, mint az oroszoké volt, de oly tulnyomó erővel, mely a raktáraktól függött, minden esetre nem maradt egyéb hátra, mint magát támadólag az ellenséges csapatok közlekedésére vetni. Egy fiatal magyar tábornoknak, ki az oroszokat még nem ismeré, ily eljárást, mint a Dembinskyé, még talán meg lehetett volna bocsátani; neki azonban, kinek 1831-ben az oroszokat és magát azoknak hadvezérét is elég alkalma volt megísmerni, ez alig megbocsátható. Egyike ez az ezernyi tanulságoknak, mily kevéssé segit a tapasztalás, — már t. i. amit igy nevezni szokás.

Az is csodálatos, hogy Dembinsky sokkal inkább aggódott jobb oldal szárnya, mint a bal miatt, csodálatos legalább arra nézve, kinek nincs bátorsága a mindennapiasságba sülyedni, vagy hogy nyiltan kimondja, ha azt föl ösmeri. Midőn Dembinskit szerencsétlenség esetére minden körülmény arra utalta, hogy a felső dunai hadsereghez csatlakozzék, ő mégis épen ezt nem akará, egy részt, mert nem akart Görgey alatt állni, és más részt — ezt szükséges kimondanunk, — mivel a visszavonulási utat Erdélybe, az ország legbiztosabb szögletébe, szabadon tartani volt szándéka. Hogy Dembinskinek hirteleni fölváltása Wysockival, bármily jeles parancsnok volt legyen is ez utóbbi junius közepén tul átalában nem volt szükséges, azt alig kell nyomatékosan emliteni.

Az erdélyi harctér.

Erdélyben a magyaroknak mintegy 27000 emberük*) volt, kik részben határvonalok fölött őrködtek, részben Károly-Fehérvárt állomásoztak, végül részben az oláh lázadás elnyomásával valának elfoglalva, mely mind nagyobb kiterjedést nyert. Janku, miután Hatvanit Bradnál megverte, Halmágy felé vonult és innen a dévai ostromlókat fenyegeté. Czetz, ki az időben még Erdélyben vezényelt, miután Bem a Banátban volt, Beke ezredest 2000 emberrel Zalatnára és Topánfalvára, s az Inczédy portyázó hadtestet Zarándmegyébe küldé. Beke május 26-kán utban volt Zalathna felé, midőn az oláhok hátulról megtámadák. Szembe állt velük, és miután a károly-fehérvári ostromló hadtestnek egy osztálya szintén megérkezett, az oláhok visszaverettek. Május 20-kán azonban Janku 8000 emberrel ismét megtámadá a magyarok állomásait, a Marosnál Tövis mellett és Károly-Fehévár előtt Borbándnál, és Maros-Portusnál. Visszaveretett ugyan, de a magyaroknak nem csekély veszteséget okozott. Az oláh lázadás átalában a legkisebb mérvben se volt elnyomva, és ez, valamint Perczelleli csekély egyetértése, Bemet arra indítá junius közepe előtt, hogy maga is visszatérjen Banátból Erdélybe, és legelőbb Kolozsvárra.

A szövetségesek ez idétt két osztályban tekintélyes haderőt öszpontositottak Erdély ellen.

Az északi osztály, Bukovinában Grotenhjelm tábornok alatt 10500 főnyi orosz csapatokból állt**) és aztán osztrák — előbb Urban, most pedig Springinsfeld vezérőrnagy által vezényelt 3000***) főnyi csapatból, egészben tehát 13500 emberből.

Junius 9-én Grotenhjelm oroszait Czernovitz körül összpontositá, miközben Springinsfeld előnyomulva Watra

*) L. a G mellékletet e szakaszhoz.

**) L. az E mellékletett.

***) L. a B mellékletet.

Dornánál állt; junius 17-kén az oroszok is Watra Dorna felé nyomultak elő és Springinsfeld Pojana Stampi felé előre küldetett.

A déli hadosztály 28000 emberből *), (Lüders tábornok oroszai) és 11000 osztrákból **), kik május kezdetén Malkowski alatt ama Bem által visszavert szerencsétlen berohanást tették a Banátba, összesen 39000 emberből állt.

Egy május 24-ki parancs szerint Lüders a tömösi és törcsvári szoroson keresztül volt Erdély délkeleti részébe nyomulandó. Ehezképest hadtestét Plojestnél és Kimpolungnál Oláhországban összevonta. Junius 18-án a jobb szárny főcsapatának előőrsége a Sinai kolostornál állt a tömösi szoros irányában és a bal szárny csapatai Rukurnál a törcsvári szoros irányában, tehát készen az Erdélybe való betörésre.

Clam-Gallas osztrák hadtestének előbb az orosz hadműveletek megkezdését kelle bevárnia Tschernetznél, és aztán ha az oroszok Szeben birtokában lesznek a mi a terv szerint julius 7-re volt téve, a Vörös-torony szoroson át Erdély délnyugoti részébe vonulnia. Csak junius 23-dikán indult el, Tschernetztől jobbra.

A magyar haderő következőleg volt felosztva:

A Vöröstoronynál és Szebennél 3—4000 ember, Ihász alatt;

Brassónál, Kiss Sándor alatt, a törcsvári és tömösi szorosmelletti detachement-nal együtt 4000 ember;

a Székelyföldön Csik-Szereda főhadiszállással 4700 ember, Gál Sándor alatt, a délkeleti szorosokmelletti detachementnal;

északon Beszterce körül a Borgo-prundi sáncokban, a Tölgyes szoros mellett, a legjobban szervezett 6000 főnyi csapat, előbb Tóth, később Dobay alatt;

Stein 3000 emberrel Károly-Fehérvár előtt állt;

Inczédy és Beke 4—5000 emberrel az oláhok ellen harcoltak, az ország nyugati részében, Zalathna körül.

*) L. E mellékletet.

**) L. B mellékletet.

A déli csatatér.

Május közepén a magyarok a déli csatatéren mindenütt győztesek valának, Todorovich hadteste rendkívül demoralizált állapotban a Duna jobb partján állt, a Duna bal partján Knichanin még csak a titeli fensikot tartá megszállva, ezenkivül Temesvár és Arad voltak az osztrákok kezében, Péterváradot Mayerhofer csupán a Duna jobb partjáról tartá szemmel. Az összes haderő, mely fölött a magyarok a harctéren rendelkeztek, mintegy 38000 emberre *) ment, melyhez a körülményekhez képest az ujonnan alakitandó tartalék hadtest Guyon alatt, melynek alakitását junius elején kezdék, 9500 emberrel **) szintén csatlakozhatott.

Klapkának május 12-ki hadműveleti terve szerint, amint emlékszünk, Percelnek aznonal a Bácska és a Banátot kelle biztositani, Aradot és Temesvárt elvenni, Bemnek pedig a titeli fensikot elfoglalni, Péterváradot egészen fölszabaditani és azután a folyam jobb partján a főhadsereggel egyesülni. Minden oda mutatott, hogy a két tábornoknak legkisebb kedve sem volt, magukat e rendelkezésnek alávetni s csapataikat szétszóratni. Perczel ezen fölül a sz. Tamásnál valóbankülönb titeli fensík, e valódi szerb vár elfoglalása érdemének dicsőségét akará megszerezni. Nem sokára jött Kosuth rendelete, mely szerint a különféle csatatéreken levő összes vezénylő tábornokok közvetlenül a hadügyminiszterium rendelkezésének magukat alá vetni tartoztak volna. Erre se Perczel, se Bem nem hederitett. Az utóbbi önállását legbiztosabban az által hitte megőrizhetni, ha ismét vissza megy Erdélybe, és miután az oláhok lázadása május hó folytán nem csak Erdélyben vett mindig nagyobb kiterjedést, hanem a Banátban is kitört, fölhasználta ez alkalmat május végén először a Banátba, miután már egy idő óta szemben állt a titeli fensikkal, azután jun. kezdetén Erdélybe visszatérni, mig Perczel a titeli fensikkal állt szemben, és Knichanint hasztalanul törekedett különféle

*) L. a H mellékletet.
**) L. a H mellékletet.

ajánlatokkal állomásának föladására birni. Végre Görgey, mint hadügyminister föllépése következtében Perczel kénytelen lévén a parancsnokságot letenni, Vetter által lőn helyettesitve.

Az osztrák hadsereg a déli harctéren május közepén, bele értve a temesvári megszálló hadtestet, mintegy 36000 emberre ment, de többnyire egészen demoralizált csapatokból állt.

Tudjuk, hogy Jellachich bán april 24-kén Buda vidékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, s 15000 emberével a déli csatatéren a harcnak uj lökést adjon.

Az általa odavitt haderővel a bánnak egy erős déli hadsereg képezése tekintetéből Mayerhofer szerémi hadtestével, mely Péter-várad előtt állt, azután Todorovich osztrákszerb hadtestével, mely később Puffer ezredes vezénylete alatt a Banátból kiveretett és Karlovicnál táborozott, a temesvári és aradi megszálló hadakkal, a — (mint tudva van), jelentéktelen csapatosztályokkal Slavoniából és Horvátországból, és végül még amaz erdélyi hadtesttel kellett egyesülnie, mely májusbó folytán, Malkowski alatt, a Bánságba tört, és szégyenletes visszavonulása után, mint az előadottakból kitünik, másra volt határozva, nevezetesen: Lüders orosz hadtestével Erdélybe nyomulni.

Miközben Jellachich Buda környékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, előbb Horváth portyázó hadtestét vonta magához, mely $1^2/_3$ zászlóalj, 2 század lovas és 6 ágyú, összesen mintegy 2000 emberből állt, s akkor Adonynál feküdt, s azt egy zászlóaljjal dandárrá erősitvén seregének zöme előtt, mint előőrséget küldé előre.

A báni sereg zöme april 26-án érte el Adonyt, 27-dikén Duna-Pentelét, május 1-jén Tolnát. Innen Ottinger alatt erős csapatosztályt küldtek Pécsre, hogy e városban, melyet a magyarok az országos népfölkelés főszinhelyeül nyerték meg, a „rendet“ helyreállitsa.

A Tolnában talált hidanyagkészletet Mohácsra szállitták le. — A hajóraj, mely a Buda-Pestről magával vitt hadiszereket Eszékre szállitá és ez utóbbi helyre már april 25-kén megérkezett, innen egy hadigőzöst, egy tehervontató gőzöst négy

hozzá függesztett járművel ismét fölfelé küldött, mely hajók már april 29-kén Paksnál találkoztak a bán hadtestével, s annak betegeit és kisérőit fölvették, hogy átszállitsák Eszékre.

A bán hadteste május 3-án Szegszárd, 6-án Mohácsra ért, hol 7. és 8-án maradt és Ottinger Pécsről visszajövet vele ismét egyesült. A bán maga 6-kán Zágrábba utazott, hogy ott Horvátország ügyeit rendezze.

10-kén Zágrábból Eszékre jött, hova egyidejüleg hadserege is megérkezett. Itt mindennemü hadiszereket találtak és a hadtest, különösen a tüzérség ujraszervezésével foglalkoztak.

Jellachich Eszékről eredetileg Dályánál, a Mohácsnál gyüjtött és a vizen leszállitott anyagokból vert hidon akart a Dunán át a Bácskába törni. Azonban a magyarok által Bács- és Banátban kivivott siker hire, Mayerhoffernek Pétervárad és Knichaninnak a titeli fensikról hozzá intézett sürgető felszólitásai segélyszerzés iránt ez esszméről lemondásra birták őt minek következtében a bán elhatározá, továbbra is a Duna jobb partján haladni, hogy azután csak Szalánkeménnél menjen át Titelbe, és onnan intézze támadásait.

Miután Eszék megerősitésével elkészültek, s Jenő-falvát védelmi állapotba helyezék, a Dunán egy uj összeköttetést hoztak létre, s Neustädter tábornok Eszék parancsnokává neveztetett, honnan a vidéket a Dunán fölfelé kellett féken tartania, Jellachich május 18-kán két osztályban ismét elindult; a balszárnynyal Vukovár Illok és Karlovic, a jobbal Tovarnik és Rumán keresztül.

A siciliai 22. sz. ezrednek Triesztből érkezett két zászlóalját bekeritő hadtestül Pétervárad elé küldék.

Ez utóbbi valóságos ostromáról semmi tekintetben se volt szó, itt átalában, mint valamennyi magyar erőségnél a várharc határozottan a gyermekjáték szinével birt.

Délről Kamenitznál a Mamula dandár állt: elsáncolva, mint az ostromló vagy bekeritő hadak többi része; épen Kamenitz előtt egy várerőddel birt. Ehhez a várőrség egy ellen — sánc segélyével, melynek végén vetüteget állitott föl, mintegy 1200 lépésnyire közeledett, és ez utóbbi tüzei által megvilágitá a Mamula dandár fölállitását.

Jellachich, ki május 23-kán érkezett Kamenitzba, 24—25-dike éjjelén rohamot intézett a magyarok ütege ellen. Ez el is lőn foglalva, de az osztrákok által nem tartatott meg.

A péterváradi bekeritő hadtestben május 24-ke óta a cholera rémitő módon lépett föl, vagy átalában az a hadijárvány, mely többnyire a rosz ruházkodás és ellátás következménye, és nevét valamely éppen divatban levő betegségtől veszi. A nagy levertség gyakori szökéseket idézett elő. Jellachich szükségesnek tartá a bekeritő hadtestet, mely Szalánkeménbe vonatott vissza, a Budisavlievich és Draskovich két dandárral a magával hozott csapatokból, melyek május 27-dikén értek Kamenitzba, helyettesiteni.

A hadtest maradéka, elől a Horváth alatti előőrséggel, e közben tovább vonult Szalánkemén felé.

Perczel május 22-kén komoly támadást intézett a titeli fensikra, a vilovai oldalról, miközben Perlasz és Mossorinra áltámadás intéztetett. A támadás visszaveretett, de nem fáradság és veszteség nélkül, annyira, hogy Knichanin Horváth ezredestől, ki Jellachich előőrségével már Szalánkeménbe érkezett, sürgetőleg támogatást kért. Ennek folytán azonnal 2 zászlóaljt, 2 lovas századot és 3 röppentyű-telepet tettek át a titeli fensíkra.

A bán rendkivül korlátolt eszközökkel birt az áthelyezésre. Egyetlen egy hidszerelvénye volt; ez éppen elégséges volt a rakodó hid fölállitására. Egy tökéletes dunai hid épitése lehetlenség volt, és áthelyezési jármű, egy kis személyszállitó hajón kivül, csak négy gőzhajó és nehány csolnak állt rendelkezésre, melyekkel egyszersmind a titeli fensík terméketlenségénél fogva a rajta egyesült csapatok számára Zimonyból élelmi szereket is kelle szállitani. Ezenkivül kettő a gőzhajók közül nemsokára haszonvehetlenné vált, és igy könnyen elképzelhető, hogy a bán csapatainak a Dunán való átkelése csak nagyon lassan haladhatott.

Május 24-kén reggeli 3 órakor Perczel uj támadást intézett a titeli fensík ellen, mely azonban 6½ órakor teljesen vissza volt verve, a magyarok ezután Kovil Sz.-Ivánba vonultak vissza. Ugyan-e napon a magyaroknak a titeli tiszai átjárat ellen intézett támadását is visszaverék, de ezután maguk az

osztrákok rombolák el a Béga mellékcsatornáján át Perlaszba vezető hidat, ugyannyira, hogy e helyhez azontul többé épenséggel nem közeledhettek, holott pedig az ottani magyar megszálló hadaktól folyvást ovakodniok kellett.

Junius 4-ig a bán mozgósitható hadseregének nagyobb részét, 4 gyalog- és 2 lovas dandárt a tüzérségi s hadkészlettartalékkal együtt Szalánkeméntől a titeli fensíkra helyezte át.

Perczel a bán átköltözésének hirére, junius 2-dikán Ujvidéknél annyi csapatot összpontositott, a mennyi csak tehetségében állt, azzal a szándékkal, hogy Péterváradról a Duna jobb partján kirontva, a bekerítő vonalt szétveri, Jellachich közlekedését veszélyezteti és ez által Jellachichot visszakényszeriti a Duna jobb partjára.

Ez a bánt arra birta, hogy legalább a Rastich-féle tartalékosztályt a Duna jobb partján Karlovicnál visszahagyja.

Junius 4-kén reggeli 8 órakor Perczel 8 zászlóalj és 4 üteggel az ostromzárló csapatokra rohant ki Pétersvárad előtt. A Draskovich és Budisavlievich dandárokat Péterváradtól már ismét elvonták, hogy a titeli fensikra menjenek, és Mamula és Hallavanya előbbi bekeritő dandárai ismét elfoglalták helyüket. A magyarok kirohanása kezdetben szerencsés volt, s az osztrák vonal egy erődjét elfoglalák. Miután azonban az osztrákok tartaléka csakhamar megérkezett és a magyarokat részben oldalt és hátul megtámadá, a harc először fennakadt, aztán pedig a kirohanókra oly határozottan szerencsétlen fordulatot vett, hogy rögtön vissza kellett vonulniok. A veszteség az e harcban különben uralkodó viszonyokhoz képest nagy volt; az osztrákok vesztesége halottak és sebesültekben 7 tiszt és 251 ember volt, többnyire a Hallavanya dandárból, mely ezáltal meglehetősen desorganisalva lett. A magyarok állitólag 360 embert vesztettek

Miután a bán julius 4-dikén hadseregéből a Kriegern, Dietrich osztályokat és Ottinger lovas osztályát Knichanin szerb dandárával egyesité, elhatározta e csapatokkal, Knichanin dandárát kivéve, melynek a titeli fensíkon kellett maradnia, Bácskában támadólag előnyomulni, hogy részint a Duna balpartján nagyobb ellátási tért küzdjön ki magának, részint a

hogy a magyarok összeköttetéseit a Tisza és Ujvidék-Pétervárad közt elvágja s igy az utóbbi helyet isolálja, részint végre azért, hogy szükség esetén Szlavonia és Horvátországnak ha fenyegettetnének — a legrövidebb uton segitségére siethessen azáltal, hogy az Eszéknél egyesitett gőzhajókkal a Dunán átkel.

Junius 5-én kezdetett meg a mozgalom; a bal szárny, Grammont dandára a Duna balpartján nyomult föl Káty felé; Grammont dandárát követte Puffer dandára, de csak Kovilig, hol 6-án a Duna jobb partjára kelt át, hogy Hallavanya dandárát, mely a hadsereghez vonatott, Pétervárad előtt fölváltsa;

a centrum, Ottinger lovasosztálya az ágyútartalékkal és némi gyalogsággal Kátytól éjszaknak, a Kátyi erdőig nyomult előre;

a legszélső jobb szárny Zsablyát szállta meg;

a gyalogság Georgieva és Kovil Szt.-Ivánnál foglalt állást.

Ez állomásokat a csapatok 6-án teljesen elfoglalták.

Perczel, a bán előrenyomulásáról értesülve, őt a titeli várba akarta visszaűzni, s e végből a 6. és 7. közti éjfelen Uj vidékről a római sáncokra tört. Ő vele a 4. hadtestből Gaál osztálya volt, összesen 13 zászlóalj, 14 l. sz. és 30 ágyúval.

Jobb szárnya a dunai mocsárok mellett haladt Káty irányában; a centrum, hol a lovagság és tüzérség legnagyobb része volt, a Kátyi erdőnél támadta meg a római sáncokat; a bal szárnynak, mely nemzetőrökből és fölkelőkből állott, a Tisza-mentében Zsablya felé kellendett előnyomulnia.

Perczel derékhadával Csendtől délre lépte át a római sáncokat anélkül, hogy ellentállásra talált volna, mert az osztrák előcsapatok csakhamar visszavonultak; erre ő reggeli 4 és 5 óra közt ütegeit 1200 lépésnyire vonatta föl a gyalogságtól gyengén megszállott Kátyi erdő ellenében, és heves tüzelést kezdett. Ez ágyútűz álarca alatt gyalogságát és lovasságát nagyobbrészt balra akarta vonni, hogy az erdőt és az osztrákok állását bekerithesse.

Ottinger e mozgások elé kevés akadályt vetett, de lovasosztályának zömét összegyüjtötte, hogy az ellenséget, mozdulatai közepett az erdőnyilásból előtörvén minden oldalról megtámadhassa.

Fejérváry 4 század Wallmoden vértessel, 2 század Schwarzenberg dzsidás és 6 ágyúval utasitva volt, hogy a bal, — 3 század szász és 2 század Wallmoden vértes pedig, hogy Perczel jobb szárnyát támadja meg, mig a központon Ottinger maga akarta őket tartalékul követni Hardegg vértesek és császár dragonyosokkal.

Az egész haditerv ügyesen lett kivive, és eredménye fényes volt. Az erdő körül vonulva Perczel csapatai minden oldalról osztrák lovas tömegeket láttak ellenük robogni. Meglepetvén a magyar lovasság és tüzérség nem is gondolt tovább az ütközetre s futni kezdett, a gyalogság is követte a rosz példát, de nem haladhatott oly gyorsan előre; Ottinger a római sáncokig követte őket, s mivel ennek kijáratai nem voltak, föl a lejtőkön, és a vonalok koronáján le. A magyarok főtömege Ujvidék irányában futott, de különösen a gyalogságból sokat elnyomtak, szétszórtak, lekaszaboltak vagy elfogtak.

Perczel mintegy 800 halottat és sebesültet vesztett, 1500 ember pedig szétszóratott.

Az osztrákok összes vesztesége pedig két halott és 12 sebesültből állott.

E fényes ütközet élénken emlékeztet Haynau támadására.

Közvetlen az ütközet után Jellachich Stauffer vezérőrnagyot a Hardegg vértes-ezreddel és a kocsikra ültetett 5 vadász-zászlóaljjal és 6 ágyúval Petrovácz felé küldötte előre, hol hir szerint a magyaroknak nagy tömeg élelemszere volt összehalmozva, hogy ezt, mely az osztrákoknak ily kizsákmányolt tájakon és a Titelen keresztül való szállitás nehézségei mellett igen jó lett volna, elfoglalja és azután visszatérjen a hadsereghez.

Perczel, hogy a Péterváradba szorulás veszedelmét kikerülje, már 8-án levonult Ujvidékről Petraváczon át a Ferencz-csatornához, itt egynémely osztályai Staufferrel

találkoztak, ki egyébként megbizatását teljesitette, jóllehet a Petrováczon talált készletek nem voltak oly jelentékenyek, mint a hogy az osztrákok előtt hiresztelve volt.

Messze elüttetve attól, hogy a titeli várat hevenyében elfoglalhassák, a mire tulajdonkép a magyarok összes működései a fölső Dunánál alapitva voltak, még ezenkivül jelentékeny vereségeket is szenvedtek és Bács birtokolása ujolag kérdés tárgya lett.

A bán seregének zöméből a balszárny, melyhez az ágyútartalék is csatlakozott, junius 8-án Kátynál maradt, a centrum Tarekre ment, a jobb szárny Temerin és Goszpodinczeig. Perczel Ujvidékröli elvonulásának hirére még Rastich osztálya is levonatott Karloviczról a Duna balpartjára és Kovilon át a működő sereghez csatoltatott.

Perczel összes csapatai junius 9-én következő állomásokat birtak:

Gál osztálya 9000 emb. 58 ágyúval a Ferenccsatorna egész vonalát a Duna melletti Bezdántól Zomboron, Kulán, Verbáczon, Sz.-Tamáson át Földvárig a Tiszánál megszállva tartotta ;

Kohlmann osztálya a Banát déli részét tartotta szemmel a Tiszától Pancsován és Orsován át; ez osztály 5000 embert számlált 18 ágyúval.

3000 ember a Bemtől Perczel rendelkezésére bizott erdélyi csapatokból Török-Becsénél állt.

Bezdánból Perczel a Duna jobb partján Baranya megyében fölkelést akart támasztani Tót- és Horvátország fenyegetése végett, hogy ez által a bánt Bács elhagyására szoritsa. A fölkelés ki is tört, azonban a tót határokról idejött csekély osztrák csapatok által elnyomatott, különböző pontokon történvén, és mint rendesen történni szokott, rendes csapatok által nem támogattatván s sajátlagos harcztért nem alkotván jelentékeny eredményt sem gyakorolhatott.

Egy 12000 embernyi hadtest eredetileg tervezett alakitásáról, mely Bem alatt ment volna át a Duna jobb partjára, miután ahhoz csapatainak legnagyobb részét át kellendett adnia, Perczel most már semmit sem akart tudni.

Mielőtt azonban a Ferencz csatornáig előrenyomult, föltette a bán hogy Ujvidéket elfoglalja és ennek birtokában a hidat lerontja, mely Ujvidéket Péterváraddal összeköti. E hid lerombolására az osztrákok már Kamenitzfelől többször tettek kisérleteket, a melyek azonban mindig meghiusultak; ha sikerült volna a hidat szétrombolni, akkor a pétervára di őrség elvesztette a lehetőséget, Bácsból élelemszereket vonni be, a mit másként csak szoros cernirozás utján vihettek volna ki a Duna bal partján, de a melyért ismét a szabad mezőn müködő hadseregtől csapatokat kellett volna elvonnia. Pétervárad eleste rövid időn várható volt, ha a hid elromboltatnék, és bármeddig tartotta volna is magát Pétervárad, a pétervára di őrségnek nem lehetett a bán hadseregének, mely a Ferencz csatorna felé nyomult előre, közlekedéseit a titeli várral nyugtalanitani, ha az ujvidéki hid már nem volt többé birtokukban.

Ezen hid a Duna balpartján közvetlenül egy állandó hidfő által födöztetik, ehhez csatlakozik éjszakon Ujvidék városa. Ezt is sáncokkal erősitették meg a magyarok, és pedig az elsáncolt vonal jobb szárnyát képezte az 1. számú mű a temerini útnál a város alatt, ezt követte balra a 2. számú a kiszacsi út mellett, a 3. számú a pirosi utnál, a 4. számú a futaki utnál, végre az 5. számú fönn a Dunánál.

A 11. és 12. közti éjjelre a bán támadást rendezett, melynek három oszlopban kellett megtörténnie. 11-én esti 10 órakor megalakultak ez oszlopok.

Budisavlievich dandárának, a jobb szárny oszlopának a Kirosi úton előnyomulva kellett volna a 3. számú művet, Draskovich dandárának pedig a kisszacsi úton a centrumban a 2. számút megtámadni, Grammont dandárának a balszárnyon, mihelyt azok elfoglaltatának az 1. számút kellene megtámadnia, s azután a temerini úton Ujvidék éjszaki végén tartalékul szervezkednie.

Az összes oszlopok, melyek megbizható vezetőkkel lőnek, ellátva, parancsot kaptak élükön önkénytesekkel benyomulni a sáncművek közé egy lövés nélkül, ezeket egy tartaléksereggel megszállni, a főerővel a tágitó magyarokat üldözőbe venni, hogy azokkal, ha lehet, egyidejüleg nyomulhassanak a városon keresztül a hidfőre.

Ottinger lovasosztálya és a még rárditható gyalogságnak Dietrich alatt Ujvidéktől éjszakra kellendett felállnia, hogy Perczel támadását, ha ez netalán megint előnyomult volna a Ferenczcsatornától, visszaverhesse.

A cirkáló hadtest, a Duna jobb partján, jelenleg Hartlieb parancsnoksága alatt, kellett hogy Pétervárad ellen működjék.

$11^1/_2$ órakor Budisavlievich és Draskovich dandárai a 3. és 2. számú sáncokat támadták meg, elfoglalták ezeket könnyű szerrel, és a hátráló magyarokat követték visszavonulásukban a város utcáin keresztül a hidfő felé. De a sikon megjelenvén ezektől oly jól irányzott tűzeléssel fogadtattak, hogy azonnal szétszóratva Ujvidék házai mögött kerestek menedéket.

Ujvidék városa az osztrákok kezei közt volt, mert a magyarok a 2. és 3. sánc elvesztése után minden további ellentállás nélkül odahagyták azt. De még ezzel nem volt elérve a hid leromboltatása. A mint a hajnal szürkült, megkétszeresitették a magyarok tüzelésüket és teljesen lehetetlenné tették az osztrákoknak, hogy magukat láttassák, és a hidfő ellen tehessenek valamit. Sőt még elfödözött állásukban, a házak mögött sem voltak biztosságban, mert nehánya már lángba borult.

Hasztalan igyekezett a bán védett állásokból a hidat ágyútüzzel hatalmába keriteni, és ez által lerombolni. E mellett a tüz a városban mindegyre harapódzott; a lakosok mozditható javaikkal kimenekültek csoportosan, és az osztrák seregeknek a város külső részére kellett visszavonulniok, ahol egész éjjel állottak, hogy a szerb lakosok kivonulását fődözzék, kik Kátyon át Kovilra mentek s innen Karloviczra tétettek át.

Hartlieb látszólagos támadásainak sem volt a jobb parton más eredménye, mint azon egynehány majorság leégetése, a melyekből Pétervárad egész az utolsó időkig élelmét egészitette ki.

Ujvidék magyar és német lakosai a hidfőn át Péterváradra menekültek, s növelték itt az élelmezés nehézségeit.

Az osztrákok anyagi vesztesége csekély volt, a jelenet csak a mindegyre terjedő tűz, a zűrzavar, és a menekvő lakosok kiabálása által öltött magára visszataszitó alakot. A

bán csak 6 holtat és 39 sebesültet vesztett, mig a magyarokból a sáncművek hirtelen megtámadásánál 180-at fogott el.

Főcélját nem érte el Jellasich; de hosszasabb időzésre Ujvidéknél, hogy azt tovább szőjje, nem számithatott. A tájék semmi élelemszert nem szolgáltathatott, még csak egészséges ivóvizet sem; a dögvész mindegyre rohamosabban jelenkezett.

Jellasich tehát elhatározta, hogy az ujvidéki hidfő szemmel tartására csupán Hallaványa gyönge dandárát hagyva hátra ő maga serege zömét éjszaknak a Ferenczcsatornához vezeti.

15-én az összes hadképes erő elérte a Ferencz-csatorna vonalát:

a jobb szárny, Grammont dandára e nap a magyar őrséggeli jelentéktelen csatározások után elfoglalta Földvárt, Dietrich osztálya a bal szárnyon Turiát és Szt.-Tamást, a bal szárnyon Kis-Kér és Sove felé lovascsapatok mozditattak előre, a sereg zöme, a lovasosztály és a tüzérség Ó-Kérben maradt.

Perczel ez időben elhagyta a hadsereget, és Tóth vette át a 4. hadtest parancsnokságát. Ez Gaál és Kohlmann osztályainak zömét a Tisza mindkét részén Rácz- és Török-Becsénél egyesitette csapatokat küldve Verbász és Földvár felé.

Jellasich 16. és 17-én gyalogsága zömével Verbászig ment előre, mialatt a lovasság Kis-Kérre, a tartalék Sóvere mozditatott. A Ferencz-csatorna környékén levő helységekbe csapatok küldettek ki. A bán főhadiszállását Sóvéra tette át. Ez állásban akarta ő már most az osztrák főhadsereg fölnyomulását a Duna és Tiszaközti sikra bevárni, hogy akkor ujra tettleg lépjen föl.

Az összes osztrák haderő e bács — bánáti déli harctéren Temesvár őrségével együtt 52, egész 53000 emberre terjedt, de mindemellett a temesvári és a többi őrségek nevezetesen a titeli várőrségnek, és a Pétervárad előtti cirkálócsapatnak leszámitásával a bánnak a sik mezőn való hadmüködésekre alig maradt 24000 embere, és e seregnek legnagyobb része fölszerelés és harc-

vágy tekintetében igen sok kivánni valót hagyott maga után. A déli hadsereg élelmezésére igen jól ütött ki az, hogy jun. 20. és 21. közt Mohács és Monostorszegnél két a Dunán és a Ferencz-csatornán szállitott gabna szállitmány, mely részben Eszékből, részben a déli hadseregtől küldetett, osztrák csapatok által elfoglaltatott.

Aradnál, május végeig semmi jelentékeny dolog nem történt; miután Vécsey Buda elestét megtudta, Berger tábornokot jun. 1-én a vár föltétlen átadására szóllitotta föl. Itt minden esetre a legnagyobb szükség uralkodott élelmi szerekben, és ennek és a túlfeszitett munkának következtében mindegyre hatályosabban terjedtek a ragályos betegségek. De különben sem kételkedhetett az őrség a felől, hogy april végén a magyar fegyverek mindenütt győztesek voltak, s hogy hamari fölmentésre nem számithat. De mindemellett is a föltétlen átadásról szóló fölszóllitást, ép oly föltétlenül utasitották vissza.

Erre Vécsey jun. 3-án tisztességes fegyverletételt ajánlott, és a haditanács most, tekintettel a vár csekély készleteire, alkudozásokba bocsátkozott. Jun. 5-én Vécsey beleegyezett abba, hogy osztrák tisztek küldessenek a Dunához, a császári udvari táborba és Temesvárra, hogy ezek maguk meggyőződhessenek azon hirek valóságáról, melyeket az őrség a magyarok közléséből megtudott a dolgoknak az országbani állásáról.

Ez időre, e tisztek visszaérkeztéig fegyverszünet köttetett. Ezek utjokból jun. 12. és 19-én jöttek vissza, és miután mindazt megerősitették, amit az őrség a magyarok közléseiből megtudott, jun. 24-én a fegyverletételi alkudozások komolyan megkezdődtek. 27-én megtörtént a fegyverletétel, melynek következtében az őrség 2 háromfontos tábori ágyúval, hogy a kivonulás egész katonai becsülettel történjék meg, Stájerországba belebbeztetett és kötelezte volna magát, hogy 6 hónapig nem szolgál a magyarok ellen.

Jun. 29-én kezdődött meg az átadás, és julius 1-én kivonult az őrség. Araddal még 66 különböző minőségű ágyú, 2000 mázsa lőpor és 1500 fegyver jutott a magyarok keze közé.

Temesvár előtt május közepén mintegy 7000 magyar egyesült és Vécsey nem sokára maga vezette a vállalatokat. Május 18. és 23-án a város bombáztatott; jun. 11-én a magyarok a Józsefváros előtt 3 uj üteget összesen 15 ágyúval állitottak föl, és 11. a Mehála, Józsefváros, és a gyárfelől rendkivül élénk bombázást kezdettek, mely csekély félbeszakitással 8 napig folytattatott.

Ezen bombázás alatt a magyarok a 15. és 16. közti éjjelen a vártól délre eső elsáncolt tábort támadták meg, de visszaverettek, és a követ, mely 16-án jelent meg, hogy átadási alkudozásokat kisértsen meg, visszautasitatott. Az őrség vesztesége holtak és sebesültekben május közepétől junius közepéig rendkivül csekély volt, május 13-ától jun. 18-áig csak 107 embert tett, melyből minden napra alig esik átalában 3. De a betegségi állapot junius közepén, habár még mindig mérsékelt, de mégis sokkal magasabb volt s 1100 emberre, tehát az őrség $^{1}/_{8}$ra terjedt ki az. Minden szükségessel ellátva az őrség még mindig hosszu ideig ellentállhatott a magyarok támadásainak.

A déli harcmezőre vonathatott bizonyos körülmények közt a 2. tartalék hadtest is, melyet a Jellasich levonulásánál Stájerhonba visszatért Nugent ott Pettau táján szervezett. Ez junius kezdetén már mindenesetre számitott 8000 embert, 24 ágyúval, de hiányosabban volt fölszerelve, hogysem működéseit már megkezdhette volna.

A felső dunai harctér.

1849-iki május 28. és 29-én Görgey azon hadtesteket, melyek Buda ostrománál működtek a Vág és Rába felé mozditotta. Az 1. hadtest Nagy Sándor alatt Esztergomon át Hullra és Surányra ment a Nyitravölgyben, hova jun. 4. megérkezett; a 2. és 3. hadtest, Asbóth és Knezich alatt 4-én Érsekujvárnál a Nyitrához érkeztek. Az 1. hadtesttel Horváth szárnycsapatai egyesültek. Győrben Pöltenberg állott a 7. hadtesttel május első napjaitól fogva, Komáromnál és Komáromban a Csallóközben a 8. hadtest. Kmety osz-

tálya 4-én Fehérvárra 11-én innét Veszprémen keresztül Pápára és 12-én Téthre jött, hogy a főhadsereg legszélső bal szárnyát képezze. Görgey Armin a bányavárosokat födözte a legszélső jobb szárnyon, mig Benitzky mint láttuk félig meddig a fölső tiszai sereghez csatlakozott szakadozott összeköttetéssel.

Benitzky szárnycsapatain kivül, de a komáromi őrséget beszámitva a magyarok főhadserege 60000 embert számlált 227 ágyúval.

Emlékezünk rá, hogy Görgey terve volt, támadást szinlelőleg viselni magát az osztrákok irányában, de, hogy mint hadügyminiszter Debreczenben és Pesten kivihesse politikai terveit, elhitette magával, hogy ő rá e pillanatban a hadseregnél nincs szükség, s leginkább azt, hogy a komoly működéseket későbbre halaszthatja, s azért a Tatába rendelt hadműködési irodát bizta meg az előkészületek vezetésével, melyek a harc komoly megnyitására szükségesek.

Görgey eredeti nézete a támadást illetőleg arra volt épitve, ha az osztrákok legjelentékenyebb erői a Vág felső részénél Galgócz környékén állanak. Mig tehát ő a Duna jobb partján a Kmety osztálylyal és a 7. hadtesttel az időt tisztán várakozással töltötte, mint szintén Csallóközben is a komáromi őrség egy részével, a 2. 3. és 1. hadtesttel a Vág alsó részéhez akart menni, az osztrákok bal szárnyát megtámadni, és a folyó mentében fölfelé nyomni, erre azok jobb szárnyára vetni magát, s ezt is fegyverletételre szoritani, míre az alkudozások az april 14-iki határozat megszüntetése alapján történnének meg.

Ha orosz közvetités történnék, mielőtt ez kivitethetnék, hogy ha e támadás nem volna eredményes, akkor az egyes hadtestek valójában visszavonulnak ugyanazon vonalakon, melyeken előnyomultak, és pedig Görgey Armin Váczra, s onnét Pestre, vagy Esztergomba, Kmety osztálya a jobb parton Budára. Ez egész haderő, mialatt a 7. és 8. hadtestek Komáromot tartanák megszállva egyesittetnék Esztergom és Buda közt, hogy itt az utolsó csatát kiküzdje.

Az 1. hadtestnek, Nagy Sándornak továbbá csak azon megbizatása volt, hogy az osztrák bal szárnyat háborgassa

a Vág fölső vidékén Horváth szárnycsapataival érintkezvén; ez jun. 5-én a Nyitrán át Komjátira nyomult elő, 6-án 2 zászlóaljat és 4 l. sz. 1. üteggel Ürményre küldött előre, hogy Horváthtal Nyitránál egyesüljön, és csapatokat küldött a semptei utra Köpösdig. 8-án Nagy Sándor hadtestének zömét Ürménynél egyesitette, előcsapatait Mocsonokig nyomta előre, és háborgatta az osztrákok semptei és séllyei állásait a Vágnál, mialatt Horváth Galgócz ellen működött. Junius közepén azután Nagy Sándor csak arra szoritkozott, hogy Horváthtal a Vág-vonalat tartsa szemmel Galgócztól Sellyéig lefelé.

A 3. hadtest, Knezich, mely előcsapatait jun. 5-én Tardoskedig nyomta előre, a Vágot tartotta szemmel Sellyétől Farkasdig lefelé; a 2. hadtest, Asbóth, elő csapataival Tóth-Megyeren Farkasd-tól Szémő-ig lefelé.

Gutánál a magyarok jun. 5-én a Vágdunán hidveréshez fogtak, hogy biztos és kényelmes átmenetet nyerhessenek a Csallóközbe az Érsekujvárnál egyesitett csapatok számára; egy csapat a 2. hadtestből a hidhely tájékán őrködött. Junius 12-én azután a 2. hadtest Érsekujvárról teljesen Guta felé nyomult. átment a Csallóközbe, egy osztályt Aszód felé küldött Csallóközben, és a maradékot Aszód és Guta közt állitotta föl, a 3. hadtest egyedül őrizte most a Vágot Tornócztól Séllye átellenében Szémőig.

Junius 9-én Nagy-Sándor elmozdult Ürményről jobb szárnyával a Mariásy osztálylyal Szered felé, a ballal, Bobich osztályával Sopornya felé előre, mig Horváth egyidejüleg Galgócz felé vonult. Perrin osztrák dandárának előcsapatai, ki Szerednél állott, a Vág bal partjáról leszoritattak, és erre lerontották a hid egy részét. Most bombázás állott be egyik partról a másikra, melynél Nagy-Sándor részén a nevetséges veszteség 2 halott és 7 sebesültet, Perrin dandára részén a még nevetségesebb veszteség 1 halottat és 1 sebesültet tőn. Délutáni 3 órakor Nagy-Sándor a Vágtól visszavonult, Mariásy dandárával Mocsonokra, Bobich dandárával Ürményre.

Osztrák részről Jablonovszky dandára Galgócznál, az egyedüli tökélyes Vágátkelésnél megerősittetvén, jun. 15-éig a szeredi hid ujra helyreállitatott, itt is elfoglaltatott a Vág balpartja, Szempte elsáncoltatott, és még egy hajóhid veretett Szempte alatt Vág-Szerdahelynél; a szeredi és a szemptei őrség szintén megerősitést nyert.

Miután a 2 hadtest a Csallóközbe nyomult Gutánál, a magyarok a Feketeviz torkolata alatt az érsekujvári Dunakönyöklőnél még egy hidat vertek ez utóbbin Aszód (jobb part) és Sereg-Akol (bal part) között. Ennek födözésére a 2. hadtestből egy osztály jun. 14-én Aszódról Vásárut felé nyomult elő, egy itt álló osztrák zászlóaljat Kürtbe szoritott vissza a szerdahelyi úton Csallóközben, azonban ekkor Colloredo osztályainak tartaléka által a további előnyomulásban megakadályoztatott, ha t. i. ilyesmit csakugyan szándékolt volna.

Közelebb a magyarok a Vág bal partján a folyón hidanyagokat gyüjtöttek össze a Tardoskedről Zsigárdra vezető út átmeneténél, ezeket Pott osztrák dandárának az utóbbi helyen álló uszói a Vág jobb partjára hozták át.

Ez elősorolt tényekből Görgey további szándokainak ismerete nélkül is meglehetősen pontos következményeket vonhatunk a magyar jobb szárny támadási terveinek alakját illetőleg.

A 2. hadtest Sereg-Akolnál át fog kelni az érsekujvári Dunakönyökön, a Feketeviz és a Vág között vonulva fölfelé, hogy az osztrákokat a Vág alvidékeiből kiszoritsa, hogy igy a 3. hadtest is átkelhessen Zsigárdnál a Vágon, ezzel egyesülten folytassa előnyomulását a Vágon fölfelé, és ez előnyomulás eredményezze azt, hogy az 1. hadtest is elérhesse Szerednél a Vág balpartját.

Eltekintve attól, hogy Görgey összes erejéből sem tudott támadásra 3 hadtestnél többet egyesiteni, a mit egyszer mindenkorra jó hiszemüleg elfogadhatnánk, mégis sok kifogásunk marad a támadási terv ellen. Nem is akarunk e helyütt arról szólni hogy e mocsárok, holt vizek, és más hasonló akadályoktól sokszorosan ellepett táj a Vág, az érsekujvári Dunakönyök, a Feketeviz és a Dudvág között, mint azt már előbb kifejtők

erős támadásra épen nem alkalmas. E támadási terv ellen a főkifogás az, hogy benne az összeredmény, az összes erő egy csekély részének eredményétől függ. Mert a tulajdonképeni tevékenységet csak a 2. hadtest kezdi meg, tehát az összerőnek mintegy harmad része, mialatt két harmadrész, a 3. és 1. hadtest kezdetben csak őrködőleg viselheti magát; később a második harmadrész is, t. i. a 3. hadtest is működni kezd a Zsigárdnál történt átkelésnél, és most még csak az utolsó harmadrész, az 1. hadtest, őrködik és tüntet. Ha most meggondoljuk, hogy az Aszód és Szered közti távolság 5 mfd. az Aszód és Galgócz közti távolság pedig, ha Horváthot is tekintetbe vesszük, meghaladja a 7. mértföldet, a szárnyak ily távolsága egymástól egy 30000 embernél alig több csekély haderőnél rendkivűl nagy, ha továbbá meggondoljuk, hogy az osztrák balszárnynak a magyarok működései következtében mindegyre őszpontosulnia kellett, és hogy a magyarok nagy kiterjedése, melyen azonban a tevékeny részek még sem mozoghattak egészen szabadon, az osztrákokat figyelmeztette, hogy még annak idejében a jobb szárnyról csapatokat vonjanak le a Csallóközből és a Duna jobb partjáról, a magyar működési terv valóban nyomorultnál is nyomorultabbnak látszik, és hogy Görgey ezt mégis elfogadta, csak azon politikai elvakultságból magyarázható meg, mely már sok okos embernek, de különösen történelem ellenes pártnak fejéből oltotta ki az ész utolsó szikráját is.

Miután a Duna balparti eredményeket, a meddig a magyar intézvények és tervek itt tekintetbe jönnek, egész junius közepéig elősoroltuk, forduljunk az érsekujvári duna-könyök jobb partjára és a nagy Dunához.

Klapka, a komáromi hadtest parancsnokságával — az ő nézete szerint működési terveinek alapján — megbizatva május 31. Komáromba érkezett, melyet Guyon, miután utódjának az ügyeket átadta, Görgey és Kossuth iránti legnagyobb elkeseredéssel hagyott el, hogy ez utóbbitól elbocsáttatását kérje. Klapka Komáromban parancsnokul Aschermann vezérőrnagyot hagyva hátra junius 3-án Győrbe ment, hogy az ottani, szintén parancsnoksága alá adott 7. hadtestet megvizsgálja.

Egyes körülményekből, névszerint a központi működési

iroda hatásából és az ő védelmi működési terveitől lényegesen elütő elosztásából a parancsnokságnak, nem ok nélkül következtette Klapka, hogy Görgey egészen más tervet követ, és még mielőtt Komáromot elhagyta, ez értelemben irt jelentései alkalmával Komárom helyzetéről Kossuthnak és Görgeynek.

Az elsőtől egy jun. 7-ről kelt választ kapott, a melyből kitűnt, hogy Kossuth, mint megfogható, maga sem volt értesitve a Klapka-féle működési tervnek Görgey által történt megváltoztatásáról. Görgey jun. 10-én személyesen elment Győrbe, és itt Klapkát a Duna balpartján támadásra akarta fölbiztatni, a nélkül, hogy egyúttal azon politikai tervről is értesitette volna, mely szüntelen szeme előtt lebegett. Klapka, legalább határozottan nem mondott ellent. A 3. hadtest helyett, mely a védelmi terv szerint eredetileg az ő parancsnoksága alá helyeztetett, most Kmety osztályát kapta. Úgy látszik, hogy így volt ez kicsinálva. Hogy a Duna balpartján, a Vágnál fölállitott hadtestekkel őszműködni lehessen, Klapkának az általános elhelyezteteséket vagy magától Görgeytől, vagy ennek helyében a tatai központi működési irodától kellett megkapnia.

Jun. 12. Klapka Győrött hirül vette, hogy egy osztrák csapat a soproni úton Kaposváron át Csornára nyomul előre Ez Wysz dandára volt a legszélső jobb szárnytól. Ez már jun. 7. és 8-án Kapuvárt megszállta, és csapatainak felét Csornára küldötte előre; 9-én Wysz előcsapatai Árpás és Marczaltő felé a Rábáig kalandoztak. Kmety 12. Téthre, előhadaival Móriczhidára megérkezvén itt azonnal biztos tudomást vett Wysz dandárának állása felől és föltette magában a fél dandárt Csornán megtámadni.

Amint most Klapka hason értelemben irt Kmetyhez, ettől azon feleletet kapta, hogy ez utóbbi is hason szándékkal van. Kmety valóban még jun. 12. délutánján Móriczhida és Malomfoknál átkelt a Rábán, és 13. reggeli 3 órakor Szill-Sárkánynál állott. A jobb szárny egyenesen Csornát támadta volna meg, a bal Fáradot, hogy az osztrákok közlekedését Kapuvárral elvágja.

Wysz Csornán reggeli 4½ órakor értesült a magyarok

előnyomulásáról. 5 órakor már délről és nyugortól egyszerre meg volt támadva; a helységben heves csata állott be, még Csorna lakosai is fegyvert fogtak, és tüzeltek a házakból. Wysz 8 órakor visszavonulásra határozta el magát, és pedig azon egyetlen úton, mely még előtte nyitva volt, mert Fárad felöl is nyomult az ellenség, északnak Beő-Sárkány felé, a hol az 1. hadtest (Schlick) segedelmére hitt számithatni. Schlick 8-án előcsapatait egyrészt a mosonyi úton Abda felé más részt a Szigetköznek Győr felé mozditotta előre.

Wysz a Beő-Sárkányra intézett visszavonulás megkezdésénél halálosan találva elesett; féldandára Csornáról a csatornáni átmenetet 9 óra körül érte el Beő-Sárkánynál. Kmety eközben hevesen nyomult utána, és csak Schlick megérkezte, ki nehány zászlóaljjal maga sietett Beő-Sárkány felé, menthette meg a féldandárt a teljes megsemmisüléstől. Ez holtakban 2 tisztet és 53 embert, sebesültekben 3 tisztet és 71 embert, és 122 foglyot vesztett, összesen 258 embert, tehát létszámának legalább nyolcad részét; de vitézsége mellett szól az, hogy Kmety vesztesége sem volt csekélyebb.

Wysz dandárának második része, meghallván a csornai tüzelést, Kapuvárról Babóthig nyomult előre. A dandár azután Sćhneider vezérőrnagy vezetése alatt egyesülve Vittnyédnél állott föl.

Klapka 13-án a 7 hadtest egy részével recognoscirozásra indult Mosony felé, és egyúttal Kónyon át egy osztályt küldött Zambely vezérőrnagy alatt Csornára, hogy itt Wysz dandárát hátulról támadja meg és előtte az útat a Duna felé elvágja. De ez osztály később jött, hogysem tényleg részt vehetett volna az ütközetben.

Kmety egy kis csapat hátrahagyása mellett a Rábczánál junius 14-én marczaltői és téthi főállásához jött vissza.

Az osztrák főhadsereg a felső Dunánál a mint Haynau a parancsnokságot átvette, uj 4. hadtestbe osztatott be; az 1. Schlick alatt; a 2. Csorich alatt, a 3. herczeg Schwarzenbérg Ödön alatt, a 4. Volgemuth alatt és egy fő-

ágyútartalék, melyhez még a Paniutine orosz osztály jött. Az egész sereg 83000 embert számlált, kiknek legközelebbi segélyére még a Marchfelden gyüjtött, ez időben mintegy 7000 ember erős Gróf Nobili alt. első tartalék csapata volt vonható.

Az uj beosztás számos mozgásokat tőn szükségessé, hogy az egyes zászlóaljak és dandárok illető helyüket és állásukat elfoglalhassák.

Junius 10-én a hadsereg állása következő volt:

Az 1. hadtestből, (Schlick) a Lichtenstein osztály Mosonynál és Kimlingnél állt, előcsapataival Ötevénynél; Wallmoden osztályából a Fiedler (később Reischach) dandára a Szigetközben állt Hédervárnál, Wysznek császár dzsidás ezred és lovasüteggel erősitett dandára a soproni úton Szt.-Miklósnál Csorna és Kapuvár felé nyomult előre. Ludwig lovasdandára és a hadtest főhadiszállása Magyar Óváron volt.

A 2. hadtestből egy combinált osztály Lobkovitz alatt Liebler (később Barco), dandárával Csallóközben Olgyánál és Simbschen dandárával Vásárút és Szerdahelynél állt; Colloredo osztálya egy dandárral, ez időn Reischachéval Csallóközben a Vásárut-Bősi vonalon, és Pott dandára az alsó Vág mellett Séllye és Farkasdnál állt.

A 3. hadtestből a zöm Sopronnál ált, Collery (később Wolf) dandárát pedig Szt.-Miklós felé Wysz dandára mögé, és Dossen dandárát Nyék, Német-Keresztúr és Czenk felé küldötte előre.

A 4. hadtestből Perrin gránátos dandára Szered és Vaghánál állott; Jablonovszki dandára Galgócznál, e mögött Nagy-Szombatnál Theiszing gránátos, és Lederer lovasdandára állott. Nagyszombatban volt a hadtest főhadiszállása is. Fölebb aztán a Vág mellett Trencsénnél Benedek dandára födözte a hradischi útat, Barco osztálya a sileini és budatini hidakat biztositotta, és Sasz orosz osztályával tartotta fönn a közlekedést.

Az orosz Paniutine osztály 3. és 4-én Pozsonynál tá-

borozott, hova megérkezett, de a mindig erősebben dühöngő epemirigy által Modor és Barinyra üzetett vissza.

A főhadiszállás és az ágyútartalék Engeraun volt Pozsony mellett.

Junius 12-én az új seregbeosztás teljesen ki lőn vive.

Mindkét rész erői egymással összehasonlitva.

Mint a toldalékos számitásokból kitünik, azon seregek összes ereje, melyeket Ausztria és Oroszország junius hóban a magyarok ellen kiállitott, 367,000 embert tesz, melynek ellenében a magyarok csak 160,000 embert állithattak sikra. A szövetségesek túlsúlya tehát a kettőzöttnél több volt, és ha a magyarok, mint ez valóban meg is történt, nagy erőfeszitéssel még mindig megerősitheték haderejöket, a szövetségesek még mindig majdnem kétszer oly erősek maradtak, mint a magyarok, tekintetbe sem vevén azt, hogy a magyarok uj hadtestei általán fiatal, gyakorlatlan csapatokból állottak.

Ily körülmények közt Magyarhon gyors meghódoltatása minden kétségen kivüli gyors kilátásban volt. Mindenek fölött hihetetlennek látszék az, hogy a magyarok győzzenek, sőt az is, hogy a küzdelmet még sokáig folytathassák; rendkivüli hadvezéri képességek nem lehettek erre elegendők, hanem még az is szükséges lett volna, hogy egy hadvezér igazgathatta volna a magyar seregek összes erejét, s hogy azt úgy oszthatta volna be, miszerint majd e, majd ama ponton léphetett volna föl tulsúlylyal. Az erősödés ezen föltétele most nem mehetett teljesedésbe, messze elszakitva egymástól a magyar haderő egysége napról napra veszett a vezetők politikai pártvillongásai miatt. De még csak a győzelemnek, vagy legalább dicsőséges veszteségnek föltételei sem teljesültek be. Nem munkálkodtak fáradhatlanúl, nem ismerték föl és nem ragadták meg az igaz útat. A vállalkozás gyorsasága, mely egyedül képesitendette a magyarokat az osztrákokat egyedül, még az oroszok csatlakozása előtt megverni, teljesen hiányzott, mióta Görgey az april 14. elleni

harcot a fejébe vette. Épen a válság pillanatában pihent Magyarország, mintha már nem lett volna több teendője.

Osztrák irók többen meghányták már a kérdést, mint magyarok, valjon Ausztria egyedül elbánhatott volna-e a magyarokkal? Könnyen megfogható, hogy az előbbiek e kérdésre előszeretettel mondanak igent. Mihelyt Magyarhon le volt győzve, Ausztriában a soha le nem győzhető elégedetlenség a fölött, hogy segittette magát, és, a mint a világ vélekedék, segittetnie kelle magát, mind világosabban jelenkezett, és a későbbi tapasztalatok, melyeket Ausztria Oroszországgal tőn, csak élesitheték ez elégületlenséget.

Az osztrákok hivatkozhatnak arra, hogy az orosz hadsereg valóban egyetlen nagyobb csatát sem nyert. De világos az, miszerént az ily tömegek puszta jelenléte, mint a minőket Oroszország kiállitott és rendelkezés alá bocsátott, végtelen befolyású, s habár a magyarok ereje ellen szétdarabolva müködött is, az osztrákoknak mégis alkalmat nyujtott arra, hogy erejöket jobban együtt tarthassák. Föltehették volna-e pl. az osztrákok magukban azt, hogy Galliciát egészen födözetlenül hagyják? Mindenki, a ki az osztrák hadvezetés sajátságait ismeri, könynyen kételkedhetik ezen.

Erdélyben majdnem egyedül az oroszok voltak azok, kik mindent megtettek, és könyvünk folyamában meg fogjuk mutatni, hogy épen azon harctéren, melyen az o s z t r á k o k legnagyobb túlsulyt gyakoroltak, t. i. a délin, semmit sem vittek ki.

Bizonyos dolog, hogy azon haderőnek, mely a magyarok ellen sikra szállt t ö b b, mint felét az oroszok képezék. Már pedig a haderő megkettőztetését semmibe se vegyük? Abból, mert a kettős erő győzött, következtethetjük-e azt is, hogy az egyes is győzött volna? Ez oly következtetés, melyet meg nem engedhetünk.

Bizonyára mi vagyunk az utolsók, kik Haynau kitünő hadvezéri képességét, kihez hasonlót a magyarok nem mutathattak föl, félreismerjük, és a magyar hadvezérek közti pártharcból is sok előnyt adunk Ausztriának, de, hogy a magyarok, ha Ausztria egyedül áll ellenök a győzelmen nem kétkedhettek,

és hogy az közel is volt akkor midőn Oroszország csatlakozék Ausztriához, abból semmit sem engedünk. Még maguk azon osztrák részrehajlók is, kik úgy vélekednek, hogy Ausztria egyedül is segithetett volna magán, hozzá teszik, hogy Ausztriának akkor több időre leendett szüksége, ha egyedül küzd. Temesvár és Károly-Fehérvár eleste, még mielőtt Erdélyben valamit kivihettek, és mielőtt Haynau a tiszai vonalat elérhette, minden bizonnyal igen lényeges változást idézett volna elő az erőviszonyban, és pedig mily közel volt ez erődök eleste! valjon nem égett-e már a tűz a körmükre?

Igy vélekedett az öreg Welden is, bár nem nagy súlyt fektete az oroszok nagy hangú szavaira. Ő igen határozottan kételkedék az osztrákok győzedelmén, melyet Ramming tábornok, midőn 1850-ben a magyarok elleni nyári táborozást megirta, mint bizonyosat állit. Ugyan-e joggal Sardinia is állithatná, hogy 1859-ben ő is kész lett volna az osztrákokkal a franciák nélkül is.

Az orosz főhadsereg előnyomulása a Kárpátokon keresztül.

Miután az egyes hadseregeket, melyek különböző harctereken egymással szemben állottak, ecseteltük, és mellékes tevékenységüket junius első felében figyelemmel kisértük, most történetünknek ismét egy uj fejezetéhez jutottunk, melyben a tevékenység nagyon szűk körre szorul, a határozó eredmények egymást érik, mig ezen fényes és sikeres tények csak azon titkos működés és nem működés eredményei, melyeket az előbbi fejezetben és e jelen fejezet kezdetén szemlélék.

Mindenek előtt kövessük az oroszok előnyomulását Pest környékéig, s aztán forduljunk az osztrák főhadsereg tevékenysége felé, melyre az előbbi jelentékeny befolyást gyakorolt.

A 3. 2. és 4. orosz hadtesteknek a kápátokoni átkelés után az egyetlen kassai úton kellett volna egyesülniök. A 3. hadtest, Rüdiger, mely a legszélső jobb szárnyat képezte kezdette volna

meg az előnyomulást, mig a másik kettő, melynek rövidebb utja volt, még tovább várt volna.

A 3. hadtest Rüdiger alatt, Sasz osztálya kivételével, mely Alsó-Kubinnál állt, és melynek a Grabbe-hadtest általi fölváltatását kelle előbb bevárnia, hogy azután szintén kövesse őket, junius 15-én elindult Novytargról Gallicia felé, elérte még az nap Ó-Falut Magyarhonban, 16-án jobban balnak fordulva Lipniket, 17-én Ó-Lublyót s az előre száguldó kozákokkal Palocsát a Poprád mellett.

17-én a 2. és 4. hadtest is elindult.

Labintzoff osztálytábornok hadoszlopa, 16½ zászlóalj, 2 csapat utász, 3 lovasszázad és 48 ágyúval Grybozdból elindult és Izbyre ment a Kárpátok éjszaki aljához a galliciaimagyar határnál;

Kuprianoff tábornok, a 2. hadtest parancsnoka, melyhez Labintzoff osztálya is tartozék, ettől balra vonult 16½ zászlóalj, 2. csapat utász, 11 lovassz. és 54 ágyúval Gorlicéről Konieczna felé a határokra;

Buschen vezérőrnagy a 4 hadtestből 17 zászlóalj 2 csapat utász, 11 lovassz. 56 ágyú és egy osztrák vetüteggel elérte Zmygrod-ról a Kárpátok éjszaki tövét Grab-nál;

Beloguschef tábornok a 4 hadtestből 8 zászlóalj, 1 csapat utász, 3 lovassz. és 26 ágyúval Duklá-ról a szélső balszárnyon már 17-én átlépte Warvineknél a Kárpátokat. Utasitása az volt, hogy az utat szélesitse, hogy őt az egész hadsereg követhesse az alsó szvidniki és sztropkói úton, miközben a magyarok állomásait keritse be Bártfa és Eperjes közt. E működés, melynek a Kárpátokon át jobbra irányult oszlopok előtt kelle utat nyitni, gyermekjátéknak tűnik föl, ha meggondoljuk, hogy a magyarok e félelmes helyeken az egész felső tiszai seregükből alig egyesithettek 8000 embert. Az oroszok azt hitték, hogy 60000 magyar áll velők szemben vagy tetették magukat, mintha hinnék jóllehet alig tehető fel, hogy valóban ily nyomorultul értesitttek volna.

A tartaléksereg, 8 zászlóalj, 1 utászcsapat, 14 lovassz. és 30 ágyú Tscherdajeff tábornok a 4 hadtest főnöke alatt 17-én még Zmygrodnál maradt.

Labintzoff, Kuprianoff és Buschen hadoszlopainál egyes osztályok mozsarak és sáncpuskákkal láttattak el, mitől minden jel szerint a hegyek közt szervezett magyarok ellenlálása ellen igen sokat vártak.

A lovasság egy második része, 48 század 16 ágyúval már előbb a duklai élelemtáraknál maradt hátra, hogy az élelmezést könnyitse.

18-án Rüdiger Palocsára ért; a jobb szárny és a sereg központja átlépték a Kárpátokat, melyek tetejéig őket Miklós cár elkisérte, hogy ott áldását adja rájuk, és még az nap megkezdje visszautazását Varsóba.

Labinzoff 18-án Tarnóra jött Bártfától éjszaknyugatnak; Kuprianoff, Bártfára, Buschen Szmilnóra Zborónál; Beloguscheff előhadai Komarniknál állottak, honnan csapatok küldettek ki Szvidnik és Sztropkóra, mialatt osztályának maradéka még Warwinek és Dukláig ment előre. Tscheodajeff 18-án Zmygrodról Polany-ig nyomult előre.

Az oroszok, kik a Kárpátokat már átlépték azt akarták elhitetni, hogy a hegység déli lábánál elterülő tót népességtől, mint szabaditók üdvözöltettek.

A magyarok a kárpáti átkelés elé semmi legcsekélyebb ellenállást sem görditettek. Emlékezünk rá, hogy Dembinszki épen jun. 18-án kényszerült a fölső tiszai hadparancsnokságot Wysockinak átadni.

Kassa megszállása.

Junius 19-kén Labintzoff, Kuprianoff, Buschen és Tscheodajeff hadosztályai Bártfán és környékén öszpontosittattak, hol a főhadiszállás is létezett; a jobb szárnyon a derék hadtesttel Rüdiger Palocsa mellett maradt, és előcsapatját Héthárs felé tolta; a bal szárnyon Beloguscheff tartotta meg régi állását, és barangolt, mint az előbbi napon. A Galiciában visszamaradt 2. és 4. hadtesti lovasság és tüzérség parancsot kapott, hogy a hadsereghez vonuljon, Bártfa felé. Bártfán, mely város mint központ megerőssittetett, kóroda állittatott.

Különben Paskiewitch Kluzo elleni szemlézéssel foglalkozott, mely alkalommal némi csatározás történt. A szemlézés eredménye az lett, hogy a magyar főhaderő, mely, mint többször emlittetett, valóságban alig 8000 emberből állott, s az oroszoktól előszeretettel legalább hatszor annyira becsültetett s mondatott, a Bártfától Eperjes felé vonuló új nagy keleti úton, Demethe mellett, egy osztálya pedig Osikonál, a régi nyugati úton áll.

Az oroszok részéről most igen nagy előkészületek történtek a magyarok állásának megtámadására, melyek, ha az erők aránytalanságát tekintjük, nevetségéseknek látszanak. Paskiewitsch t. i. elhatározta, hogy a magyaroknak az új útoni állását, a roszabb régin megkerüli. Junius 20-kán Kuprianoffnak Lófalvát kellett megszállni, hogy innen az ellenséget figyelemmel kisérje és foglalkodtassa, egy osztály pedig a régi úton Hertnek magaslataira állittatott, miért is a régi útat az árkászok kijavitották, és 21-kén az egész, Bártfán levő rendelkezés alatti hadseregnek elő kellett haladni azon. Az előcsapat Ternyéig jött, a derék hadtest Osikora ment, mig Kuprianoff az új úton Raslawiceig hatolt előre. Innen kellett volna a magyar hadtest állását 22-kén megtámadni. Azonban ez nem történt meg. Miként könnyen megfogható, Wysocki észrevette az oroszok roszúl palástolt intézkedéseit, s igen jól lévén értesülve az oroszok roppant tulsulyáról, s belátván saját gyöngeségét, 22-én, a nélkül hogy támadásra várt volna, megkezdé a visszavonulást Eperjes alá; azután 23-án a lemesi táborba tért vissza és előcsapatát Somosnál állitá fel.

Az oroszok tehát ellentállás nélkül vonultak be junius 23. Eperjesre; s Rüdiger is a főhaderőhöz csatlakozott. Rüdiger, kinek előcsapata 20-án Héthárs mellett Wysocki egyik szárnyosztálya ellen jelentéktelen ütközetet vitt, előcsapatával 22-én Sz.-Mihályig, derék hadtestével Kis-Szebenig ért, tehát oly állást foglalt el, melyből Wysocki állását egészen megkerülhette.

Ha a két ellenfélnek hadereje nem különbözik tulságosan, a támadó rész kiszámitott mozdulatai a védelmezőnek mindenesetre alkalmat nyujt szép fogások és manöverekre, azonban, hol a támadónak mindegyik hadosztálya legalább kétszer oly

erős, mint a védelmező összes ereje, akkor annak lehetősége egészen megszűnik; ilyenkor, hacsak egészen más utak nem követtetnek, melyekről tüstént bővebben szólandunk, nem marad egyébb hátra, mint az egyszerü hátrálás.

23-án Rüdiger is bevonult Eperjesre. Itt, orosz szokás szerint Paskievitsch előcsapatot állitott fel egy tábornok alatt, ki mivel a hadseregnél nem birt meghatárzott parancsnoksággal, ily előcsapat vezénylésére különösen alkalmasnak találtatott, s e hadvezér Anrep volt.

Anrep azonnal követte a magyarokat, s végcsapatjukat Somos mellett még 23-kán a Tarcza mögé szoritotta. 23. és 24-ike közti éjjelen 46 század lovassal és 24 ágyuval Somos mellett állott Anrep, a 3. hadtest Berthótfalva és Nagy-Sáros, a 2. és 4. hadtest pedig Szent-Péter és Eperjes között.

Wysocki 24-én Kassára, 25. Forróra, 26. Miskolcra tért vissza.

Eperjesen kóroda állittatott és Alsó Sebes, mely fekvésénél és minőségénél fogva arra különösen alkalmas volt az utócsapat támpontjáúl erősittetett még.

Paskievitsch 24-kén ismét nagy készületeket tett a Budaméri állás megtámadására, melyben mint gyaniták, Wysocki tartani fogná magát. A 11. és 4. osztály egy részének Somosból Kassára kellett rontania, s ebből jobbra, az 5. gyalog hadosztály Budamér magaslataira parancsoltatott, a 4. és 5. osztály között a lovasság nyomult elő, mig Buschen tábornok a 12. gyalog osztálylyal s egy lovas ezreddel a legszélső szárnyon Tarczától keletre, Bogdányon és Vajkoczon át Beszter felé haladt.

Miként már tudjuk, a dolog csatára nem kerülhetett. A 2. és 4. hadtest 24-kén délben vonult be Kassára; a 3. hadtest, mely e napon Eperjesen öszpontosult, egy hadosztályt Sissecki tábornok alatt Szepes Váralja felé küldött, hogy kirohanást intézzen a Vágvölgy felé, és a netán Igló és Lőcse között állomásozó magyar hadsereget elűzze.

Kassán egy 1000 emberre való kóroda rendeztetett be. A 2. és 4. hadtest 25-kén pihenőnapot tartott Kassán; a 3. Eperjes mellett maradt, hova most a Sasz féle hadosztály is megér-

kezett, mely junius 17-kén Alsó-Kubinnál a Grabbe féle hadtest által fölváltatva, 19-kén Novytargot, 21-kén Ó-Falut érte el.

25-kén a 2. és 4. hadtestnek Galiciából átvonult két könnyü lovas hadosztálya is elérte a hadsereget.

Beloguscheff tábornok 21-kén elócsapatjával Sztropkora, derék hadtestével Szvidnikre ment, hol egyelőre, hogy a hadsereg közlekedését védje s az ország keleti részét szemmel tartsa, megállapodott.

Menet Miskolcra, és hadcsapat kiküldése Tokajon át Debrecenbe.

Zmygrodtól Kassáig egyenes vonalban körülbelől 12 mértföld terül el; ezen útat az orosz hadsereg 8 nap alatt tette meg, a nélkül, hogy olyasmire akadt volna, mit a háboruban ellentállásnak szokás nevezni. Paskiewitschben dacára az élelmi szerekre kiterjedő minden gondoskodásának jelentékeny kételyek támadtak, ha vajjon elégségesek lesznek-é a tett készületek. E célra ki volt ugyan küldve a hadsereghez egy osztrák megbizott, gróf Zichy, azonban ez csak azok számát növelé, kik enni akartak, s képtelen volt élelmet szerezni az oroszoknak. Kassán már csak 7 napi élelemmel birtak az oroszok, mig a lóabrak egészen hiányzott.

Azonban a szokásos kedvelt szólásmódokban nem volt hiány. Az orosz tisztek megvetéssel néztek a gyáva „lázadókra", kik mindenütt hátráltak előttök. Nem csoda, hisz azt hitették el velök, hogy Wysocki 60,000 ember felett rendelkezik. Ha csak fél annyival birt volna is, nem tért volna ki elölök oly sietséggel!

Paskievitsch és haditanácsa a magyarok gyors kitérésének előre meggondolt szándékosságot tulajdonitottak. Visszaemlékeztek az 1812 évre. Wisocki, ugy mondák, az oroszokat tovább akarja csalogatni, hogy tápforrásaiktól mindinkább eltávozva, az egésségtelen tiszai lapályokba jussanak, hol az éhség és nyomor által már is kifejlődött betegségek a hadsereget tökéletesen alkalmatlanná és tönkre tegyék.

Paskievitsch elhatárzá, hogy jelen esetben nem fog a magyarok kedve szerint cselekedni. Mindenek előtt az élelmiszerek előteremtését kellett nagyobb mérvben szervezni. De hogy ez csak némikép is bővebb legyen, a hadsereg ellátási terének kellett feltétlenül kiterjesztetnie.

Paskievitsch tehát derék hadával, a 2. és 3. hadtesttel lassanként Miskolc felé akart előnyomulni, de egyszersmind balszárnyáról a 4. hadtestet Tscheodajeff vezérlete alatt a Tisza bal partjára és Debrecenbe küldeni, mely utóbbi a szövetségeseknél makacs, lázadó fészek hirében állott, s ez alkalommal megfenyithetőnek tartatott.

Miskolctól nem akart az orosz hadvezér elébb Pest ellen vonulni, mig nem bir 25 napi élelemszerrel, mely akár requisitio, akár a Galiciából várt utócsapat által szereztessék meg.

Az erre vonatkozó parancsok 25 adattak ki, hogy Tscheodajeff 24 zászlóaljjal, 41 lovas század és 99 ágyuval junius 28. Tokajra érkezzék meg, Beloguscheff Szvidniken csak egy 4 zászlóálj, 1 árkászcsapat, $2^1/_2$ lovas század és 10 ágyúból álló hadosztályt hagyjon hátra, hada többi részével Dobrán, Varanon Vécsén át Tscheodajeff hadtestét kövesse, hogy Tokajt megszállja és Tscheodajeff számára visszavonulási pontul biztositsa; a 2. és 3. hadtest Miskolc felé vonuljon. A katonáknak megengedteték hogy élelmet — készpénzen — szerezhessenek, és minthogy Magyaroszágon, legalább ezen részében hús könnyebben szerezhető mint kenyér, az osztalékban fél font kétszer sült ezentúl fél font hússal legyen pótolható. A hús, mellesleg megjegyezve oly étel, melyhez az orosz katona kevéssé szokott. Különben az orosz táborba is, mint bizonyos egyebekbe civilizált korunkban, nem épen sok marha szállittatott.

Junius 26. az Aurep alatt álló lovaselőcsapat Hidas Némethi felé haladt elő és kóborló csapatokat küldött ki a Miskolc és Tokaj felé vezető utakon, az 5. gyalogosztály Enyickére érkezett, a 2. hadtest maradéka pedig Kassán maradt, Rüdiger derék hadtestével Somosra ment; Lissetzki tábornok, ki nem bukkant ellenségre, Szepes Várallyáról Kassára indult. A Sasz féle hadosztály Eperjesen álla-

podott meg. Tscheodajeff pedig Hidas Némethire ment, hogy ismét a következő napokon Tokajra menjen.

A dögvész, mely 24-én mutatkozott először az orosz hadseregben, vagy legalább az nap legelőször neveztetett e néven, borszasztó mérvben terjedt, az emberek utközben hulltak el mindegyik hadtestnél naponkint 60—100 ember halt el, meg sem emlitve a betegeket, kiket haszonvehetlenül kellett hátra hagyni.

Wysocki 26. kapta meg Miskolcon a magyar kormány parancsát, hogy bármi körülmények közt állapodjék meg. Megigértetett neki, hogy egy hadtest Komáromból hozzá fog csatlakozni, mely gőzhajó által a Dunán Pestre, innen kocsikon Hatvanon keresztül tovább szállittatik. Világos, hogy ezen hadtest nem jött. Hogy is jött volna? Hadtestek nem tudnak röpülni. Jól cselekszik az ember, ha itt kissé szerényen számit. Jobb néha, ha lehetséges a számitást felülmulni a tett által. Már az előbbiekből lehet következtetni, mily kevéssé állott a kormány hatalmában, minden további fönakadás nélkül szállitani hadsereget Komáromból Miskolcig; elbeszélesünk további menete teljesen meg fogja mutatni, hogy félig őrültség volt, csak gondolni is ilyesmire.

Mint könnyen átlátható, habár megfoghatlannak akarnók is tartani, hogy a magyarok annyi hónapig az orosz interventiót csak osztrák ábrándnak tartották, az oroszok valódi betörése Magyarországban a legnagyobb zavart okozta. Késő volt most oly erőket rögtönözni, melyeket a veszély kissebitése által eddig álomba sülyesztettek. Ezek szerint Kossuthnak most igaza volt, ha az oroszok ellen bucsúmeneteket, egyházi imákat s efféléket rendelt, de szintoly igaza volt Görgeynek, ha csúfolkodott a fölött, hogy az ország kormányzója az oroszokat mint Istentől küldött csapást tekinti, a helyett hogy az ország egész hadi erejét ellenök forditja.

Wysocki javaslatokat tőn a kormányzónak: Eszközöltessék Pesten Kossuth által egy barrikádaharc a kétségbeesésig vitt dühhel, melyben mindenki részt vegyen, ki fegyvert foghat.

Ha Kossuth kimélni akarja Pest városát, vagy — a mint tulajdonképen értendő a dolog, nem bizik a demagogok nagy

lármája dacára sem a barrikádaharcban, úgy Pest környékén a főváros és Gyöngyös között, hová Wysocki visszavonulni szándékozott, támasztandó őrsereget hadtestével erélyes ellentállásra egyesitse és azonkivül arról gondoskodjék, hogy Komárom felől egy hadtest az oroszok jobb oldalára rontson; ez oly dolog, mely, mint tudjuk, könnyebben kimondható, mint körösztülvihető. Wysocki másik inditványt is tett, egyesittessék az ő hadteste a Vetter alatt álló déli hadsereggel, ezáltal lehetséges lesz a bánt megverni, azután Erdélyen körösztül Moldva és Oláhországba vonulni és a hátuk mögött támasztott lázadás által az oroszokat nyugtalanitani.

Még egy harmadik javaslat volt, hogy küldessék Wysocki hadteste Komáromba, hogy a főhadsereg ezen növesztése által lehetővé legyen Németországba betörni, mig Bem Wolhynia és Podoliába menne és ott az oroszok elleni lázadást szervezné.

Látni való, hogy Wysocki utolsó inditványaiban nem rejlenek rosz gondolatok. Az alapeszme elvégre az: egyesittessék minden erő, hogy ijedtség gerjesztessék, mindegy bárhol és hogy az akkor igen ingatag fejedelmi trónok veszitsék el valamelyik ponton támaszukat. De eltekintve attól, hogy most mindezen belátás már késő volt, még az alapföltétel, a magyar kormány elégséges átható hatalma is hiányzott arra nézve, hogy valamelyik ponton tulsulyu erő összpontosittassék az ellenség ellen.

És, hogy a tudósok legtöbb esetben az erdőt nem látják a fák miatt, ezen régi példabeszéd most is eszébe jut az embernek. Azt kell itt szükségképen kérdeznünk, valjon föladata megoldására csakugyan nem tehetett-e egyebet Wysocki, mint mindig hátrálni. És a felelet koránt sem lesz oly helyeslő, mint első tekintetre hinnők.

Hadi állásban ellentállani, erre Wysocki hadserege föltétlenül nagyon is gyenge volt. De az oroszokat nagyon, nagyon aggasztani, ez egyáltalában nem volt oly lehetetlen. Az orosz hadseregnek volt ugyan is egy felette érzékeny farka, mely egész Galicián át huzódott, melyet csipkedni lehetett, a hol csak akarta az ember s melynek ellenséges érintése által az

egész nagy szörnyet visszavonulásra lehetett volna kényszeriteni.

Már az eddig elmondottakból kitünik, mily lassan haladtak előre az oroszok, minden ellentállás hiánya dacára is. E szerint vétessék számba, mit okozott volna a legkisebb ellenállás, azaz a közlekedés megtámadása. A tények után, melyek itt részben elmondattak, részben elmondatni fognak, ez könnyen mondható. De ne higyje az ember, hogy itt a posteriori itélettel van dolga. Az oroszok és Paskiewitsch harcmódja eléggé ismeretes volt, legalább jellemző sajátságaiban kellett hogy ismeretes legyen minden katona előtt, ki kissé tanulmányozta a háborúk történetét.

És itt még egyéb okok járultak hozzá, melyek Wysockit közel vihették azon gondolathoz, hogy Galiciába betörjön.

Wysocki maga lengyel volt, altábornokai közül Bulharin és Jozikovski is azok voltak, a magyar szolgálatban lévő valamennyi lengyel épen a fölső-tiszai hadsereghez tartozott. Mindez arra látszik mutatni, hogy ezen hadseregnek Galiciába teendő berontására valóban gondoltak. Ily berontás Galiciába vagy az oroszok közlekedésére hatni-volt az egyedüli, mit gyengesége mellett a magyar fölső-tiszai hadsereg sikerrel és okos módon tehetett volna. A helyett hogy Kassán át Miskolcra ment, Wysockinak inkább Ungvár és Munkácsra kellett volna visszamenni, hogy Kazinczyval egyesüljön. Munkácstól egy hadosztályt Galiciába Stry felé küldhetett, és derék hadával készen tarthatta volna magát, Bártfa, Eperjes és Kassára ismét előhaladni, mihelyt az orosz hadsereg Kassán túl előnyomult volna. Biztosan arra lehet számitani, hogy ily müködési mód az oroszokat, kik krokodilszerüen képtelenek voltak strategikai kanyarulatot véghez vinni, sokáig tartotta volna vissza az éjszaki megyékben.

Wysocki mentegetésére talán csak azt az egyet lehet fölemliteni, hogy a hős magyaroknál mindig nagyobb bizalmatlanság keletkezett az „idegenek“ ellen, mindinkább nagyobb ellenszenv támadt a forradalmi tért kiterjeszteni, minél inkább szükséggé vált ez, ha még sikert akartak elérni. Maga Kossuth is a lengyelek ellen cselezett és müködött ez

időben, holott előbb mindenféle messzeterjedő terveket alapitott rájok.

Minthogy Wysocki a megigért segedelmet nem kapta és nem kaphatta, az oroszok pedig Kassától délre tovább haladtak, ő junius 28. Harsányra, 29. Mező-Kövesdre, 30. Kápolnára, julius 1-én Gyöngyösre, 2-án Hatvanra ment.

Az oroszok részéről az előcsapat Anrep alatt Forróra ment, a 2. hadtest Hidas Némethire, a 3. legnagyobb részben Kassára, Lissetzki szintén Szepes-Várallyától Kassa felé közeledett. Tscheodajeffnek Tokajra rendelt bal hadosztályából az előcsapat Kusnetzoff hetman parancsnoksága alatt Tállyára ment, és derék hadteste Szántóra követte.

28. Anrep, Szikszóra, Kuprianoff a 2. hadtesttel Halmajra, Rüdiger a 3. hadtesttel Hidas Némethire jött. 30. Anrep elérte Görömbölyt Miskolctól délre, az 5. gyalogosztály Miskolcot; a hadsereg maradéka ezen város és Forró között állittatott fel.

Miskolc mellett Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel egyelőre meg akart állapodni, hogy Tscheodajeff müködésének sikerét bevárja. Az élelem kutatása, ügyetlenül kezelve és az ország lakosságától nem támogatva, eredményében legkevésbbé sem felelt meg a várakozásnak, melyet hozzá kapcsoltak! Paskievitsch tehát, mielőtt főerejével Pestnek menne, a Lengyelországból jövő élelemszerek elérkeztét akarta előbb bevárni. Szünni nem akaró esőzések és hiányos ápolás közremüködve hatottak, hogy a döghalál terjedésének mind nagyobb tért szerezzenek. Paskievitsch, hogy némikép ellenmüködjék, a 2. és 3. hadtest zömét szorosan elszállásolta, mialatt csak még az előcsapat táborozott. A katonák összetömése a rosz szállásokba megfoghatólag nem sokat segitett a dolgon, s a dögvész is akkor lépett föl legnagyobb mérvben, naponkint 1000 ember szállittatván a kórodákba.

Junius 25-től julius 13-ig, a 2. és 3. hadtestnél összesen 1472 ember betegedett meg, és magánál a hadseregnél,

eltekintve azokat, kik a kórodákban elhulltak, 2102 ember halt meg.

Azalatt junius 28-kán Kusnetzoff, a Tscheodajeff előcsapatával elérte Tokajt. A magyarok az ottani, a Tiszán átvezető hidat lerombolták, s a bal parton, Tokaj átellenében mintegy 300 embert állitottak fel 2 ágyúval; a Tokajtól Rakamazra vezető töltésen 8 hid a leégetésre készittetett elő; az új hadalkotásból vett 4000 ember, kivéve a teljesen fegyelmezetlen újonczokból álló cadres-ket, az oroszok Tokaj felé közeledésének hirére Debrecenből útnak indittattak, de, midőn Kusnetzoff Tokajnál termett, még nem érkeztek meg.

A csekély magyar hadosztály két ágyuja ezt lehetőleg sürü ágyuzással üdvözölte, mely ellen Kusnetzoff tüzérsége teljes erejét kifejté. Az 51. kozák ezred át akarta uszni a Tiszát, de a partok sokkal meredekebbek voltak, semhogy a lovakkal le lehetett volna bocsátkozni.

Az ezred 6. sotnija leszállt lováról, s a katonák azon jelmezben, melyet Ádám az eredeti bűn előtt viselt, kivont karddal uszták át a Tiszát.

E szép katonai csiny visszavonulásra birta a gyenge magyar hadosztályt, mely a Rakamazra vezető töltés hidjának leégetése által biztositá magát.

Ütközben találkoztak a Debrecenből küldött 4000 ujonccal, kik most a visszavonulókhoz csatlakoztak.

Kusnetzoff azonnal helyreállittatá a Tisza hidját, melyet még junius 8-án alkonyat előtt elvégeztek; Tscheodajeff derék hadteste is még azon nap elérte Tokajt, hol a hadtest 3 napi zabot, s 15 napra való sót talált.

Tscheodajeff, miután egy kis őrsereget hagyott hátra, melyet julius 2. a követő Beloguscheff váltott fel, s a rakamazi töltés hidjait helyreállittatá, Tokajtól Debrecen ellen indult. Midőn julius 3. e város felé közeledett, egy küldöttség jött elibe, mely hódolatát jelenté neki. Valóban, nem is maradt egyéb hátra; a magyar sereg Szolnok felé vonult; a Debrecenben levő fogoly osztrák tiszteket ott hagyták.

*

Tscheodajeff julius 3. megszállta Debrecent és kihirdeté, hogy ez egyszer még megmenekül e város a büntetés alól, ha őszintén alávetik magukat jogszerü uralkodójuk, az osztrák császárnak; de ha ismét ellenszegülést fognak mutatni, akkor 15,000 orosz fog arról gondoskodni, hogy helyzetöket kedvezőtlenné tegye.

Az oroszokra nézve igen hasznosak voltak a Debrecen táján felkutatott élelmiszerek, annyira, hogy julius 6-án 30,000 embernek 21 napra elég élelemmel hagyhatta el Tscheodajeff e várost. Terve szerint Tisza-Füreden át csatlakozni akart a főhadsereghez. De az utakoni bajos közlekedés miatt oda módosittatott a parancs, hogy Tscheodajeff Tokaj, Poga és Mezőkövesden át ismét a főhadtesthez csatlakozzék. Visszatértében julius 8-án Rakamaznál volt, 9-én Tokaj mellé, a Tisza jobb partjára ért, hol lerontatta a hidat, és Rakamaz mellett egyesült Beloguscheff-fel.

Az orosz hadseregnek Hatvan felé történt előnyomulása.

Paskievitsch Miskolcon arról értesült, hogy Torna és Kassa vidékén az oroszok zsarolásai a magyar felkelők által megakadályoztattak, és az élelmi szállitmányok megtámadtattak. Paskievitsch ezen visszaéléseknek véget vetendő, oda küldé Sasz t. 7. sz. muzulman és kaukázi hegyilakossal. Szasz jul. 5. Tornára ért, s miután feladatát lehetőleg teljesité, 7. Miskolcra tért vissza. Két nap alatt 20 német mértföldet hagyott hátra, a mi bármely lovasságra nézve nem könnyü dolog.

Ezalatt meggyőződött Paskievitsch, hogy julius 9-ig a 25 napi élelmiszert, mely nélkül műtéteit nem folytathatta volna, összeszerzi. Az osztrák főhadsereg, mint közelebb látandjuk, mütéteit szerencsésen kezdé meg. Azt hitték, hogy Görgey nem sokára kényszerülve érzendi magát a felvidéket elhagyni, s ezen esetre Paskievitsch, hogy őt elfogja, készen akart lenni. Jónak látta tehát, a honnan vélte, Görgeyt akár Pesten akár Vácon át

megelőzhetni, s ezenfelül még szándékában volt Wisockit akként szoritani, hogy Görgey őt magához ne vonhassa.

De Wisocki a Görgeyveli egyesülésre nem gondolt; a 4. orosz hadtest Debrecenbe nyomulása nagy mértékben felriasztá a magyar kormányt. Legfontosabbnak látszott előtte a Tisza bal partját megtisztitani, miértis Wisocki parancsot kapott, hogy Hatvanból Ceglédre vonuljon, és a Perczel által ujonnan alakitott 10. hadtesthez ennek parancsnoksága alatt, mint tartalék sereg csatlakozzék.

Wisocki julius 6. Czeglédre, 7. Törtelre ért s Perczel ez utóbbi napon Abonyban állt. E haderő ekkor összesen 20000 emberre rugott, s julius 17-ig 28000 emberig erősittetett meg.

Eredetileg mindkét hadtestnek a Tiszán keresztül, ennek bal partján Szolnokba kellett volna mennie, Debrecent visszafoglalni. De miután csakhamar azon hir terjedt el, hogy az oroszok önkényt odahagyták Debrecent, ezen terv abban hagyatott.

Perczel tartalék seregének további erősitéseül Kazinczy és Knezich osztályait számiták.

A Kazinczy osztálya, miként tudva van, az oroszok Kassára nyomulása és Wisocki gyors hátrálása miattt egészen elszakittatott. Miután Tscheodajeff Tokajra indult, Kazinczy azt hitte, hogy más út nem marad nyitva, mint az erdélyi, s azért, miután osztályát egyesité, megindult oda. De miután értésére jött, hogy Tscheodajeff Debrecent elhagyta, később a tokaji útra fordult. Látni fogjuk, hogy Kaziniczy ide-oda vonulása miatt ezután tétlenül hevert.

Knezich osztályának magvát azon számos kis őrségek képezték, melyeket Láhner tábornok Nagy-Váradon és Püspökiben szedett össze, midőn Tscheodajeffnek Debrecenbeni megjelenése az egész vidéket felriasztá.

Paskievitsch a 3. hadtestet Miskolcról már junius 6-kán Battára meneszté, 9-kén Kápolnáig, hol 10-kén szünnapja volt, 11-kén pedig Gyöngyösig hatolt; a 2. hadtest 9-kén Ábrányba, 10-kén Mezőkövesdre és 11-kén Kápolnára ment. Egy kis könynyü, 2 század dzsidás és egy Chruleff ezredes alatt álló sotnia kozák hadtest Poroszlóra küldetve, e helyre 11-én megér-

kezett, a nélkül hogy ellenségre talált volna. Ugyanazon napon egy cirkáló hadoszlop Stankovitz ezredes alatt Árokszállásra, hogy nézzen körül, ha vajjon nem mutatkozik-é valahol Wisocki, mig Adlerberg kapitány alatt egy másik Pestnek indult, hogy feltalálja a Haynau hadseregéveli összeköttetést. Most már teljes bizonyossággal tudták meg az orosz hadseregnél, miszerint a magyar kormány elhagyta Pestet, hogy Szegedre vagy Nagyváradra menjen, és hogy Wisocki is délfelé, Ceglédre ment.

Adlerberg julius 12-én ellentállás nélkül vonult be Pestre, s összeköttetésbe tevé magát Haynaunak a Duna jobb partján levonuló elöcsapatjaival.

E napon a 3. hadtestnek szünnapja volt Gyöngyösnél, hova a főtábor is áthelyeztetett; hasonlóan volt a 2. hadtest Kápolnán, mig a 4. hadtest, mely 11-én a Hernádtól nyugotra, Mező-Kereszturra ért, 12-én Mező-Kövesdre jött. A három hadtest körülbelől két hosszu napi útat képező vonalon volt elterjedve.

Julius 12-én Haynautól egy levél érkezett az orosz főhadiszállásra, mely szerint Görgey az Esztergom melletti dunai hidat lerontotta, és melyben valószinünek mondaték, hogy Görgey Komáromban örséget hagyván hátra, e tájról kelet felé fog visszavonulni.

Paskievitschnek szándéka volt, azon esetre, ha Görgey a komáromi vidéket el nem hagyja, előbb három hadtestét Hatvannál öszpontositani, és aztán Haynauval egyesülten ugy működni, hogy Görgey teljesen bezárassék. De ha Görgey valóban kelet felé vonulna vissza, akkor Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel, a 4. eljöttét be sem várva, elibe akart menni, hogy különösen Wisockivali egyesülését megakadályozhassa, mely utóbbit még mindig a legnagyobb közelben vélte, a nélkül hogy valami határozottat tudott volna róla.

Haynau leveléből némi határozottsággal az volt kivehető, hogy Görgey, ha általában szándéka van azt tenni, a bal dunaparton lesz kénytelen visszavonulni.

Paskievitsch tehát, hogy a magyarok mozgalmairól minden áron tudomást szerezzen, Bebutoff herceget még julius 12.én Vácra küldé a török ezreddel és a kaukáz hegységi nép két lovas századával.

Julius 13-án a 3. hadtest és vele a főhadi szállás Hatvanba ment át; a 2. hadtest Gyöngyösre jött. Wisocki kipuhatolása vagy a balszárny kitudása végett 2 század dzsidás Árokszállásra és Fényszarúra küldetett.

Julius 14-én a 3. hadtest Hatvanban maradt, a 2. hadtest Hortra vonult, a 4. Mező-Kövesden maradt, s csak később fogjuk kifejthetni, mi eszme szolgált alapul ennek.

Paskievitsch, dacára minden öndicsekvéseinek, nem volt aggodalom nélkül. Hogy ezt megmagyarázzuk, vissza kell emlékeznünk, hogy az oroszok a várt ellenség számát legalább is háromszorozták. Igy véleményük szerint bal oldalukon oly hadsereg volt, melyet körülbelől 30000 emberre becsültek Wisocki alatt és maguk előtt a Vácról jövő legujabb hirek szerint a magyar főhadsereget körülbelöl 60000 emberből állónak gondolták, levonva e számból a komáromi tartaléksereget.

És ezek ellenében csak a 2. és 3. hadtesttel birtak közvetlenül, melynek szolgálatképes száma, a betegek és a közlekedési utak biztositására szolgáló tartalék seregek leszámitásával nem több mint 50,000 emberre rugott. Ezenkivül 4000 járműből álló szekerészettel volt terhelve a hadsereg, mely az élelmet cipelte, mert, mig az osztrák igéretek szerint Lipótváros és Nagy-Szombatból várandó szállitmányok megérkeznek, csak ebből állt az orosz sereg egyedüli tápforrása.

Most, egyelőre el kell hagynunk az orosz hadsereget, hogy a felső Dunán történő működéseket lássuk, s egyszersmind Grabbe orosz hadtestét az országba kisérjük. Azonban előbb szükség lesz nehány szót mondani azon intézkedésekről, melyeket az oroszok Galiciával való összeköttetéseiknek fentartására tettek.

Ezen összeköttetések, midőn Paskievitsch Kassát elhagyta, hogy Miskolcra visszatérjen, a felkelők és nehány apróbb magyar csapatok által, sőt a Marmarosban hátra maradt Kazinczy által is fenyegettettek, ki ez időben a felső Tiszánál Huszt mellett gyüjtötte össze seregét, és juliusban azon parancsot kapta, hogy Munkácson felül az oroszok közlekedési útjait zavarja, mi különben elmaradt.

De sokkal nagyobb, s mindinkább közeledő veszély ag-

gasztotta őket, mely abban állott, hogy a felső dunai magyar hadsereg, ha a Haynau alatt álló osztrákoktól arra kényszerittetnék, hogy a Vág vonalt elhagyja, Balassa-Gyarmat, Losonc- és Putnokon keresztül az oroszok szállitási útjába vetné magát Miskolc és Kassa között.

Paskievitsch legközelebb 10 zászlóaljat, 2 lovas századot, 75 kozákot és 18 ágyút hagyott hátra Duklán, Bártfán, Eperjesen és Kassán Selván tábornok egyesitett parancsnoksága alatt. Ehez járult még azon hadosztály, mely Beloguscheff hadából Izvidniken maradt, midőn ez serege maradékával Tscheodajeffet Tokajra követte.

Midőn aztán Paskievitsch is elhatározta, hogy Miskolctól előhalad, egyuttal oda utasitá Sacken tábornokot, ki hadtestével Galiciában maradt, hogy Strytól szintén Miskolc felé induljon, és a lázadás elnyomására minden oldalra mozgó csapatokat küldjön szét. Selvannak erre nézve Sacken parancsnoksága alá kellett helyeztetni, ki julius 12. indult meg Stryról. Sackent keleti Galiciában a dragonyosok hadteste pótolta, mely parancsot kapott Miklos cártól, hogy, mihelyt a főhad utját megkezdte Duklától, nyomuljon be.

Az első dragonyos hadosztály 18. és 24-ike közt lépett át orosz Lengyelországból Tarmagrod és Tomaszewnél, a galiciai határon, a 2. hadosztály pedig jul. 8-án érte el Lemberg tájékát.

Hadi müködések a felső Dunánál. Zsigárd melletti ütközet, az osztrák főhad-erő egyesitésének megkezdése a Duna jobb partján.

Weldennek, mint tudjuk, azon szándéka volt, hogy bal szárnyával a Duna bal partján az oroszokkal szövetkezve megkezdje a támadást, mely tervet eleinte Haynau is követni látszott. Azonban, hogy kilátás és sikerrel lehessen véghez vinni e tervet, nagy részben az oroszok magatartásától függött.

Most az orosz hadtest, a mint junius 4. Miklós cár jóvá hagyását nyerte, e tekintetben jelentékeny kételyeket támasztott, melyek idő folytán az orosz jobb szárny magatartása, és

annak a főhad irányában jelentéktelen ereje által még inkább növekedtek alapjukban.

Sasz, ki eredetileg a legszélső jobb szárnyat képezte, parancsot kapott a galiciai határ hoszában a főhadsereghez közeledni és Grabbe hadteste által lőn pótolva.

Haynauban, ki általában szerette volna feleslegesnek tüntetni fel az orosz segitséget Austriára nézve, napról napra jobban érlelődött a gondolat, miszerint az oroszok működése csak oda irányul, hogy az osztrák hadsereg tevékenységét háttérbe szoritsák, ami Austria jövőjére nézve nem épen örvendetes kilátás volt, ha a kivívott győzelem után a valóság némi látszatával azt fogják mondhatni, hogy csupán Oroszország győzte le a magyarokat.

De ezt csak ugy lehetett elkerülni, ha az osztrák hadsereg működéseit az oroszokéitól teljesen függetleniték, úgy hogy az osztrák hadsereg nyomult elő a főképen ő r á nézve előnyös vonalakon, és az oroszokra csak annyiban számitott, a mennyiben ez puszta jelenléte által is mindenesetre föntartóztathatta és megoszoltathatta a magyar haderőt.

Most nem volt más eszköz hátra, mint a működési vonal áttétele a Duna jobb partjára. Láttuk, mennyi különös előnynyel bir e vonal egy osztrák hadseregre. Ez volt az, mely legközelébb esett Pesthez, és mindenek előtt azon esetre, melyet még mindig megtörténhetőnek véltek, hogy t. i. csata által Buda-Pest birtokába jutnak, politikai tekintetekből nem volt mindegy, akár oroszok, akár osztrákok víják ki e győzelmet; az osztrákokra fontos dolognak kelle annak lennie, hogy a fővárosoknál az oroszokat megelőzzék.

A Duna jobb partján működve Haynaunak is legtöbb kilátása volt a bán déli hadseregével egyesülhetni, és ezt magához vonva oly határozó erőt alakitani, mint körülbelül az egy vonalra egyesitett orosz hadseregé volt. S ez, mint könnyen megfogható, ismét nem volt közönyös dolog.

Haynau terve, működéseit a Duna jobb partjára tenni át még jun. első negyedéből volt, és mégis mindig rejtegette és a szükséges intézkedéseket főerejének egyesitésére csak jun. 18.

adta ki, hogy a szükséges mozgások junius 19. kezdődnének, a mint ez meg is történt.

Jun. 18-a volt, mint emlékezünk; azon nap, melyen az orosz főhadsereg megindult Galliciából, mialatt Rüdiger már több nap előtt megindult balfelé, a főhadsereggel csatlakozandó, Rüdiger, a kiről Welden csak kétkedve hiszi, hogy az osztrák főhadsereggel összműködött légyen.

Az oroszoknak felsőmagyarországba nyomulásával befolyásuknak is meg kellett kezdődni a magyarok mozdulataira és az osztrák működési vonalnak egy jobbratérés által a Duna jobb partjára történendő áttétele egy részről kevesbbé volt veszélyeztetve, más részről az oroszok e mozgás ellen nem is emelhettek szót.

Hogy Haynaunak oka volt tervét a magyarok előtt rejtekben tartani, mindaddig, mig csak a jobb partoni központositás meg nem történt, ez szembeszökő. De nem kevesbbé volt oka tervét egyideig az oroszok előtt is eltitkolni.

Uj működési tervének kivitelére Haynaunak nem volt szüksége a fölső Vágnál hidakra. De mégis ohajtotta ezeket, hogy barátot úgy, mint ellenséget csalódásban tarthasson.

Ezért történt, hogy Galgócot elfoglalta, és a szeredi hidakat helyreállitotta, Semptet elsáncoltotta, midőn Nagy Sándor, miután jun. 9-én az osztrákokat a bal partra visszakergette, a Vágtól megint a Nyitra felé huzódott vissza.

De mielőtt Haynau a jobb dunapartoni központositást megkezdette, de sőt mielőtt ahhoz rendeleteit kiadhatta volna, megtámadtatott a magyaroktól és e támadás a központositó vonulások megkezdése után még egyszer és még nagyobb erővel ismételtetett.

E közbeesőeseményeket kell most elmondanunk.

Görgey végtére belátta, hogy haszontalan dolog az ujonnan alakult tartalékcsapatok, és Bemnek megérkezésére még tovább is várakozni a Duna jobb partján. Junius közepén jutott eszébe, hogy végtére már meg kellene kezdeni a működést az osztrákok ellen és kiadta parancsait a harc megkezdésére.

Ennek, az általunk is ismert átalános támadási terv sze-

rint akként kellendett megkezdődnie, hogy Asbóth még junius 16-án Aszód és Sereg-Akol közt átkelve az érsekujvári dunakönyökön azon téren, mely jobbra (keletre) a Vág, balra (nyugatra) a Feketeviz és a Dudvág által körittetik, éjszakfelé nyomul előre a 2. hadtesttel, és ezáltal a 3. és 1. hadtesteknek alkalmat nyujt szintén átkelhetni a Vág jobb partjára.

A legközelebbi ütközetek tere, egy részről a Vág, alant a Feketeviz és jobban fönt a Dudvág, körülbelül egy mértföldnyi távolban vannak egymástól.

A keleti határon meg kell jegyeznünk a következő helységeket, Gutát Csallóközben az érsekujvári dunakönyöklőnél, azután a Vágnál Farkasdot, a melytől közvetlenül délre Negyed fekszik, és még fölebb a Vágnál Séllye, végre a szorosan egymás mellett fekvő helységeket, Szeredet, Szered Ujvároskát és Semptet. A távolság Gutáról Farkasdig mintegy 19000 lépés, ugyanennyi Farkasdtól Séllyeig; Séllyéről Szeredig $2^1/_2$ mrtf. (25000 lépés.)

A nyugati határon van Királyrév a Dudvágnak a Feketevizzeli összefolyásánál Farkasdtól éjszaknyugatra, azután a Dudvág mellett Hidas-Kürth Séllyétől nyugatra, azután a Dudvágnál, Hidas-Kürth és Királyrév között Felső- és Alsó-Sélly. Egy mértföldnyire Hidas-Kürth fölött fekszik a Dudvág mellett Diószeg. Diószeg Királyrévtől $2^1/_2$ mértföldnyire (27500 lépésnyire) van; a többi emlitett helységek a Dudvág mellett feküsznek e két pont közt majdnem egyenlő távolságokban elosztva. Diószegről a pozsonyi út körülbelül keleti, egy kissé délnek hajló irányban visz Galanthán keresztül Séllyére; Galantha körülbelül közepén fekszik a Dudvág és a Vág között. Ha Galanthából a főirányban egy vonalat húzunk délnek, a Vággal egyenközűleg, ez a harcteret két majdnem egyenlő félre metszendi, és keresztülvágja Pered és Zsigárd helységeket, melyek közűl az utóbbi Királyrévtől keletre, az első jó fél mértföldnyire Zsigárdtól éjszakra fekszik. Peredtől éjszaknak épannyira, mint Pered Zsigárdtól, de a Galantha-Zsigárd vonaltól keletnek maradva, fekszik Deáki falu.

Séllyétől éjszakra a Pallócz és Vág-Királyfalva közti réteken válik el a Vág folyótól a Holt-Vág, egyik könyökén mocsá-

ros partokkal, melyek apró bokrokkal födvék, s a mely Pered előtt keletre, azután különbféle elágazásaival Zsigárdnál folyva el Negyed alatt végre megint a Vág folyóval egyesül; Pered tájékán a Holt Vág a Vágtól és a Dudvágtól körülbelül egyenlő távolban fekszik.

Egészben véve a Vág és a Feketeviz közötti harctér egy nagy róna, homok buckákkal ellepve, mellyek közt gyakran mocsáros rétek terülnek el. A kisded halmokon kivül födözetül csak a falvak szolgálnak, melyek kevésbbé védhetők és csak kevés oly épület van bennök, melyek erősebb állás pontot nyujthatnának, és keskeny bokros helyek, különösen Pered környékén, azután a Holt-Vág hosszában és a Vág folyóhoz lefelé Pered és Zsigárd közt.

Görgey maga még jun. 16-án nem vett részt az ütközet vezetésében. Mialatt a 2. hadtest a Vág és Dudvág közt nyomul előre, a 3. és az 1. hadtest is Séllye és Sempte felé megy előre működőleg, a 8. hadtest egy része Kosztolányi alatt a Csallóközbe nyomul előre, és ezáltal az aszódi hidat és a 2. hadtest hátát biztositja.

Már jun. 15-én fölmenesztett Asbóth egy 3 z. a. és 2 lovasszázadból álló előhadat Aszódnál az érsekujvári dunakönyök bal partjára és a Feketeviz mellett fölfelé; ez Pott tábornokot, kinek dandára Farkasdnál és Séllyénél állott, arra kényszerité, hogy 3 zászlóaljat 1 lovasszázadot és 9 ágyút egyesitsen Zsigárdnál, és hogy ezenkivül Wohlgemuth tábornokot értesitse, ki Herzinger tábornok alatt azonnal 2 z. a., 3 lovasszázadot és 12 ágyút küldött Nagy-Szombathból Diószeg felé Pott támogatására.

A következő reggelen Asbóth hadtestének többi részét átszállitotta az aszódi hidon; egy őrcsapatot küldött jobbra Farkasdra és a sereg zömével a Feketeviz mentében Királyrévre vonult. Ez utóbbit rövid csata után bevette, mivel csak gyöngén volt Pott által védve, egy osztályt ugyan ott hátrahagyott és most Zsigárd felé fordult. Itt komolyabb ellenállásra talált. 10 órakor bevette Királyrévet, és csak 12 óra után sikerült neki Pottot Zsigárdról kiverni, ki innen lassan vonult Pered felé vissza.

Mialatt Asbóth Zsigárd ellen harcolt, Királyrévnél más ütközet fordult elő.

Kosztolányi a Csallóközben reggeli 2 órakor osztályának zömével Nagy-Megyerről Pata és Bős felé ment elő; a 2. hadtest egy osztálya ugyanekkor az érsekujvári dunakönyök balpartjának mentében fölfelé nyomult.

Kosztolanyi Reischach dandárának Patason álló csapatjait reggeli 7 órakor megtámadta, azokat visszavetette, de aztán csak puszta tüzelést folytatott.

A 2. hadtest azon hadosztálya, mely az érsekujvári dunakönyök balpartján vonult fölfelé, itt az osztrákok előcsapatait, melyekbe beleütközék, visszanyomta; ezek egy Vásárút felől jött századdal megerősödtek. De ez szintén nem állhatott meg, sőt visszavonulási irányáról Vásárutra is leszorittatott. Most tehát Királyrévre kerültek, hol azt hitték hogy osztrákokat találnak. Utközben egy, Pott támogatására küldött röppentyű üteggel találkoztak, ezt magukhoz kapcsolák. Ugy találták, hogy Királyrévet nem osztrákok hanem egy magyar hadosztály tartja megszállva, melyet Asbóth hagyott ugyanott. Mivel nem volt más hátra, megtámadta az osztrák z. a. Királyrévet, és valóban sikerült is neki a falút bevenni és a Zsigárdra vivő utat, tehát a Pottali egyesülést föltalálni.

Mialatt Pott Zsigárdról Pered felé vonult vissza, ez utóbbi helynél megérkezett Herzinger tábornok Diószegről Theissing dandárának előbb emlitett csapataival. Azonnal át is vette ez a Pott fölötti parancsnokságot, megparancsolta ennek, hogy Zsigárdot vegye el ujra és a vele jött csapatokat Asbóth bal szárnya ellen vezette, a kit a Királyrévfelől jövő ágyutüz egy kissé föltartóztatott előnyomulásában.

Herzinger visszanyomta az Asbóth bal szárnyát, s Pott bevette Zsigárdot; innen üldözni akará Asbóth jobb szárnyát, de ebben egy uj magyar hadoszlop megjelenése által jobbja felöl, meg lön akadályozva. Ez azon seregosztály volt, melyet Asbóth reggel Farkasdról utnak inditott, s mely csak most érkezett meg, miután már Asbóth meg vala verve Asbóth derékhada Sereg-Akolra vonult vissza, jobb szárnyának seregosztálya pedig Farkasdra és Negyedre.

Knézich, a kinek lehető lett volna az ütközetben megjelennie, nem is vett részt abban; ámbár alparancsnokai őt sürgölék, hogy keljen át a Vág jobb partjára, azt tenni ő függősége érzetében a leghatározottabban vonakodott, miután nem volt nyilt parancsa rá.

Nagy Sándor sem tett különben. Ő csak midőn délután 5 órakor, tehát elég későn, első hirét hallá Asbóth kezdetleges sikeres működéseinek, indult rohamra Semthe ellen. Hosszasb ágyuzás után rohamot vezényelt, Semthe első házai a magyarok kezébe estek, de Wohlgemuth, a ki a Perrin-dandárt itt maga vezénylé, azokat csakhamar ismét visszafoglalá. Az erre következett támadás, melyet Nagy Sándor oda ért tartalékcsapataival az osztrákokra intézett, visszaveretett. S a magyarok most már visszavonultak Patára.

Az osztrákok 16-án Zsigárdnál 42 halottat, 63 sebesültet, Semthénél 9 halottat, 40 sebesültet, összesen 154 embert vesztettek; a magyarok pedig Szerednél 79 halottat, 86 sebesültet, Zsigárdnál, a mint mondják 400 halottat és sebesültet s 200 foglyot. Azonkivül Asbóthnak a maga ágyúi közül 3-at, s 3 mást, melyet eleinte az osztrákoktól vett el. — Nagy Sándornak pedig 4 12 fontost kelle cserben hagynia.

A peredi csata.

Az első nap.

A junius 16-dikai ütközetek eredménye a magyarokra nézve nem volt épületes, annyiból sem, hogy kitünt, miszerint a csapatvezérek önálló vezényletre nem igen voltak alkalmasak. Görgey a 16-kai catastropha hirére elhatározta, a támadást lényegileg ugyanazon módon ismételni, de ezuttal személyesen kezelni a főparancsnokságot. Ő tehát 19-dikén Pestről Komáromba jött, s ugyanaz nap kiadta az intézkedéseket.

20-án reggel Asbóth derékhadával a Csallóközből ismét előnyomulandott a Duna érsekujvári ágán át; a jobb-szárny oszlop, mely 16-án Negyedre tért vissza, s itt megállott a hidverés födözése végett, Rakovszky őrnagy alatt ugyanakkor Pered

felé nyomulandott; a 3 dik hadtest aztán szinte átkelendett a Vágon, s a 2-dikat Peredre követendette; Nagy Sándor Semthén és Szereden keresztül nyomulandott elő s végre Klapka a komáromi őrség legnagyobb részével a Csallóközben az aszódi hidat födözendette. A hadmozdulatok részleteit illetőleg a 16-ki intézkedésekre lőn utalva.

Még 16-án este jelentetett Wohlgemuthnak Szereden, hogy a magyarok hidat vernek a Vágon Királyfalván át. S valóban a 3-dik magyar hadtest jobb szárnya kisérletet is tön ez ügyben. Erre Wohlgemuth még azon éjjel egy zászlóaljat menesztett a Perrin dandárból a folyam mentében Vághára, s 17-én reggel egy másikat küldött utána egy 6 fontos ágyúüteggel. Később, miután a Jablonovszky dandárának egy része Galgócról Szeredre vonult, maga is eltávozott a Perrin dandára többi részével Szeredről, s megjelenése Vágh-Királyfalvánál megzavará Knézich hid-épitését.

19-án megkezdődendettek a mozgalmak az osztrák sereg összpontositására a Duna jobb partján; Wohlgemuth pedig azok födözése végett a Felső-Vágot őrzendette, s az ellenséget, a mely itt elő nyomulni próbálandott, visszaverendette. Wohlgemuth erősitésére junius 18-án és 19-én a Paniutine osztálya Szencen keresztül Diószegre mozdittatott. Herzinger tábornok, a kinek ott állt az Alsó Vághnál rendelkezése alatt a Pott-dandár legnagyobb része Perednél, s a Theising-dandár legnagyobb része Alsó-Széllynél, — parancsúl kapta, hogy 18-án kémszemlét tartson, azonban ő tudni akarta, hogy immár 20000 magyar áll vele szemközt a Vág jobb partján, s azért erősitést kért; erre hozzá küldettek a nevezett dandárok hátralevő részei. 20-án Wohlgemuth a Herziger-dandárral támadásra akart indulni Negyed irányában a Pott-dandárral, Királyrév irányában a Theissing dandárral, midőn Pott Zsigárdnál keményen megtámadtatott.

20 án jókor reggel a 2-dik magyar hadtest derékhadával Aszódnál átkelt az érsekujvári Dunán, s jobb szárnyát Zsigárd, balszárnyát pedig Királyrév felé menesztette. Midőn a balszárny Királyrévet ellenállás nélkül megszállotta, Asbóth megállapo-

dott, hogy előbb Görgey megérkeztét bevárja, a ki a dispositio szerint magának tartá fen a vezényletet.

Eközben Rakovszky a 2-dik hadtest sereg-osztályával Négyedről szinte előre nyomult Zsigárdnak. Ő most legszélső balszárnyát képezé a 2-dik hadtestnek, a derékhad jobb szárnya a központtá lőn.

Rakovszky ½ 10-kor megtámadta Zsigárdot keleti oldalán, s egyszersmind az erdőcskét, Zsigárdtól éjszakra, tehát Pott háta mögött. Ennek Peredre kelle hátrálnia, de itt szilárd állást foglalt, s konokul védelmezé a falut.

Midőn az ágyúdörej Zsigárdról meghallatszott, Asbóth, nem várva tovább Görgeyre, a központot s a balszárnyat is ismét megindítá. Rakovszky egyesült a központtal, mig a balszárny Királyréven át tovább nyomult Alsó-Széllynek.

Herzinger tábornok a Theissing dandárral Alsó-Széllyen keresztül nyomult elő, a Perednél küzdő Potton könnyitendő. A Theissing-dandár balszárnyának megjelenése Asbóth derékhada egy részét rendetlen futásnak inditá, melyben Görgey Aszódról Zsigárdra vonultában találá.

Görgey Aszódnál még Klapkára várt, ki őt egy 18 dikáról kelt levelében a támadásról lebeszélé. Görgey, a mint magától értetődik, semmiféle körülmények között nem vette volna figyelembe ez iratot. Most azonban azzal menté magát, hogy az intézkedések már ki voltak bocsátva, mielőtt az iratot megkapta volna. Egyébiránt az Alsó-Vágra szükséges a támadás, hogy e folyó vonalának birtokában lehessen maradni, a mai nap mindent el fog dönteni. Könnyen észrevehetni, hogy Görgey Klapkával még mindig buvóskát játszott; valóban nem volt oka csodálkozni rajta; hogy ez őt még mindig nem értette, s hogy egyes alkalmaknál folyton uj differentiák merültek föl nézeteikben.

10 órakor Görgey utra kelt Zsigárdnak, mig Klapka a Csallóközben vette át a csapatok vezetését.

Utközben Görgey Asbóth menekvő zászlóaljaival találkozott; épen megállitásukon működött táborkara segélyével, hogy ismét az ütközetbe vezethesse őket, midőn Asbóth megjelent, s a zászlóaljaknak födözött állást mutatott ki, hol az ellen

tüzelése ellen biztosságban leendettek. Görgey e háboritáson a a legnagyobb mértékben fölindult.

Ekközben a Theissing-dandár Asbóth balszárnyával összeütközött, s ettől először Alsó-Széllyre, aztán pedig magára Felső-Széllyre is visszanyomatott. Most Pott jobbja felől támasz nélkül látta magát, s midőn Asbóth délután $^1/_2$2-re új rohamot inditott rá két hadoszlopban, melyek egyikét Rakovszky vezénylé, az osztrákoknak föl kelle adniok a vitézül védelmezett Peredet, visszakelle vonulniok Deákira.

Innen Herzinger a Pott- és Theissing-dandárt annyival inkább tovább hátráltatá Taksonynak és Vizkeletnek, mivel a peredi csata végével a 3-dik magyar hadtestnek is megjelent egy része Negyeden át a Vág balpartján, s mivel e visszavonulás Wohlgemuthnak megkönnyitendé valamennyi erősitések odahozatalát, melyek rendelkezése alatt állottak.

Knezich 20-kán ismét vonakodott a Vágot átlépni, arra hivatkozván, hogy a 20-adikára szóló dispositiókban a 16-kára szólókra van utalás, a mi persze csak a részletekre vonatkozólag volt valóban igy. De midőn osztályparancsnokai által erkölcsileg kényszeritve lőn a Vágon átkelni, ekkor Negyeden át mégis hadtestének csak nagyobb részét vezeté, ellenben egy erős seregosztályt a Vág bal partján fölfelé a Királyfalvával átellenes vidékre menesztett, hogy ottan, hol 16-án hidat kisérlettek verni, de nem hozhattak létre, — keljenek át.

Görgey Pered és Alsó-Szélly bevétele után délután 2 órakor a csatát teljesen félbeszakasztá, egyrészt, hogy a 3-dik hadtestnek még hátralevő részét Negyeden át magához vonja, másrészt, hogy egy további rendszabályt vihessen keresztül, t. i. a két osztály parancsnoknak, Asbóthnak és Knezichnek letételét, az elsőét, az előbb elbeszélt esemény — az utóbbiét ismét tanusitott önállótlansága miatt. E rendszabály bizonyára nem volt méltányolható, s mi több most már nem is volt szükséges Knézich önállótlansága most már, midőn Görgey helyben volt, alig árthatott valamit, s vitézsége ismeretes volt. Asbóth letétele valóságos igazságtalanság volt, igy tekintették legalább osztályparancsnokai, kik szinte elbocsáttatásukat kérték. A 2 hadtest tá-

borkarfőnöke már előbb bucsut vőn, ugy hogy 20-án este e hadtest minden fontosabb állomása ujon töltetett be.

A 2-dik hadtestet Kászonyi, a 3-kat Leiningen gıóf kapta.

Nagy Sándor 20-án Semthe ellen csupán némi ágyuzásra szoritkozott.

Klapka a 20-kára szóló dispositiók vétele után Csalóköz födözését illetőleg, 19-én Komáromnak csupán 4 zászlóalj kivételével egész őrségét kimozditotta, s 4 zászlóaljjal, 5 l. sz. Kosztolányi alatt Aszódnál, 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Zichy alatt Apáca-Szakállosnál, végre 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Eszterházy alatt Nagy-Megyernél foglaltatott állást.

Osztrák részről 19-én Csorich azon parancsot kapta, hogy Wohlgemuth mozdulatainak könnyitése végett, a Vág és Dudvág között, az érsek-ujvári Duna-ág mindkét partján nyomuljon az aszódi és sereg-akoli hid ellen.

Ő maga 2 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal és 18 ágyuval a jobb part mentében haladt, midőn a zsigárdi tüzelés meghallatszott, Vásárutról Nyarasdnak, egy mellék-hadoszlopot Alsó-Jstalon át Nagy-Megyernnk küldött, mely helység ellen a Reischach dandárának is kell vala, Patason át, nyomulnia. Az érsekujvári folyamág bal partján nem történt semmi mozgalom.

Midőn dél tájban Klapka azon jelentést vette, hogy Vásárútról Nyarasd felé erős osztrák hadoszlopok mozognak, részéről a Kosztolányi osztályával Aszódról Nyarasd felé vonult, nehogy igen közel kellessék az aszódi hidhoz a csatát elfogadnia.

Zichy szinte utasitást kapott, hogy Apáca-Szakállosról vonuljon Nyarasdra.

Kosztolányi e helyet az ellentől megszállva találá, első osztályával, 2 zászlóaljjal elfoglalt egy erdőt délnyugatra Nyarasdtól, s ez utóbbi ellen személyesen nyomult elő; midőn az osztrák lovasság a Károlyi fiatal huszárezred 3 századának neki esett, ezeket megzavará és megfutamitá, s már Kosztolányi gyalogságát hátulról és oldalról fenyegeté. Egy század öreg Hunyady-huszárnak ugyan sikerült az osztrák lovas-támadást föltartóztatni, s védelmük alatt a Károlyi-huszárok is megint összeszedék magokat, azonban egy uj támadásuk ép oly

szerencsétlenül ütött ki, mint az első összeütközés az osztrákokkal.

Kosztolányinak most gyalogságával is hátrálnia kellett; Klapka uj állást foglalt közelebb Aszódhoz; ide megérkezett a két, még hátramaradt gyalog-zászlóalj, ágyuharc fejlődött, s miután Zichy is közeledett Apáca-Szakállasról, ez az osztrákokat vissza vonulni készteté Nyarasdra.

Más pontjain Csalóköznek nem került ütközetre a dolog.

Világos, hogy az osztrákok tömegesebb s erősebb előnyomulása mellett az aszódi hid a legnagyobb mértékben veszélyeztetve lett volna.

Klapka 20-adikán este a Kosztolányi osztályát vissza rendelé előbbi állásába Aszódnál, s Zichy is visszaküldetett Apáca-Szakállosra.

A peredi csata.

A második nap.

Görgey junius 20-adikán este a 2-odik és 3-adik hadtestet a Vág és Dudvág közt Peredről éjszakra mocsáros árkok és földhányások mögé állitva, balszárnyával Alsó-Széllynek támasztá. A jobb szárnyat a 3-adik, a balt a 2-odik hadtest képezé.

Közvetlenül az eredmények után, melyek délután 2 óráig kivíva voltak, Görgey egyátalán nem kétkedett, hogy az offensiv működések 21-edikén az egyszer fölvett irányban, éjszaknak, a Vág és Dudvág között a 2-odik és 3-adik hadtesttel, ámbár ezek összesen alig tőnek 18,000 embert, — folytatandók. Nagy Sándornak ezuttal erőteljesen kelle támogatnia a támadást, Semthénél a Vág átmenetet a 3-adik hadtesttel való egyesülés végett, kiküzdvén.

Azonban este felé, s még inkább éjszaka az érkező hirek következtében mindinkább kétségeskedni kezdett Görgey, vajjon folytassa-e egyátalán a támadást, nemcsak, de sőt vissza ne térjén-e tüstént a Vág mögé.

Közvetlenül a 20-adikai ütközet végével két ord. tiszt küldetett Nagy Sándorhoz, komoly parancscsal a támadásra. Most

csakhamar jelentés érkezett Klapkától, az ő fölötte szorúlt helyzetéről a Csalóközben, — melyben ő egyszersmind 2 század öreg huszárt kért legalább, kik helyett Károlyi-huszárait ajánlkozék átadni Görgeynek. Továbbá az is hirül érkezett, hogy immár a Paniutine osztálya Diószegnél áll, s Séllye az osztrákoktól erősen meg van szállva. Minden arra mutatott, hogy Haynau jelentékeny tömegeket összpontosit a Vág és Dudvág között, hogy ő maga támadja meg a magyarokat.

Görgey most elhatározá, csak azon esetben folytatní támadását a Vág és Dudvág között, ha 21-edikén délig ő maga nem támadtatik meg, különben az osztrákok támadását Pered közelében fogadni, hogy szükség esetén Peredre vonulhasson vissza, mely a 2-odik és 3-adik hadtesteknek támpontúl szolgál, s mindkettőtül is — ami igen rosz intézkedés vala — volt megszállandó és védelmezendő.

Azon tervével, hogy még azon éjszaka a Vág mellé tér vissza, fölhagyott Görgey, mivel attól tartott, hogy a csapatok bizodalmát el találja játszani; aztáu meg azon reményben, hogy Nagy Sándor komoly föllépése szerencsét hozhat magával, s vagy egészen visszatarthatja az osztrákokat a támadástól, vagy legalább sikeresen támogathatja a 2-odik és 3-adik hadtest ellentámadását. Végre legénységét már egyszer az oroszokkal akará szembe állitani, hogy saját szemökkel győződjenek meg, miszerint valódi oroszokkal van dolguk, mig eddigelő sokszorosan az volt mondva nekik, az orosz interventio csak az osztrákoktól a magyarok megrémitésére kigondolt mese, s az állitólagos oroszok nem egyebek álruhájú tótok és hanákoknál.

21-edikére külön még az határoztatott, hogy a 2-odik hadtest bal szárnya Peredről nyugatra s balra kifejtekezve, Alsó-Széllyt 2 zászlóaljjal és 2 ágyúval tartsa megszállva, de mely sereg osztály ne bocsátkozzék konok ellenállásba, hanem netaláni támadás esetén vonuljon lassacskán vissza Királyrév felé; egy másik sereg osztálynak a 3-adik hadtest jobb szárnyából, mely Peredtől keletre, s jobbra tőle volt kifejlendő, hasonló módon kelle a vísszavonuláskor, Hetményre a Vág mellett, e folyam mentében mozdittatnia.

A lovasság tömegének mindkét hadtestből egyrészről a

2-odik hadtest zömének bal szárnya, s annak Alsó-Széllyen (Királyréven) levő sereg osztálya közötti térséget kelle födözznie. Visszavonulási pont a 2-odik hadtest számára Aszód, a 3-adik hadtest számára pedig Negyed maradt s Klapka megtartá föladatát, az aszódi hid födözését a Csalóközben.

Görgey valóban nem csalatkozott azon gyanitásában, hogy mindjárt másnapra támadás várakozik rá az osztrákok részéről. Ámbár az osztrák sereg összpontositása a Duna jobb partja felé 19-edike óta folyamatban volt, mégis szükségesnek vélte Haynau utóbb is, a magyaroknak a Vágnál elébe állni. Ez legjobb mód volt, nagyszerü, döntő mozdulatát homályba rejthetnie.

Wohlgemuth mindazon csapatokat vezénylé, melyek a Vág és Dudvág között rendelkezés alatt állottak. A Perin dandárt, mely 18-adikán Királyfalváról visszatért Szeredre, ő a 20-adika és 21-edike közti éjjel Szeredről ismét lemenereszté Királyfalvára és Pallócra, honnan aztán 21-edikén a folyam mentében tovább kelle vonulnia lefelé.

A Theissing dandárnak a 20-adika és 21-edike közötti éjjel Viz keletről ismét Felső-Széllynek kelle vonulnia, mig Paniutine Diószeg felől a Briânsk vadász-ezredet egy ágyuüteggel Theissing tartalékhadáúl Hidas-Kürthre mozditá, s osztályának többi részével, melyhez 6 osztrák lovas-század adatott, hogy a főtartalékot képezze, Taksonyra vonult.

A szered-semthei hidat Wohlgemuth a Perrin dandára elvonultával, leszakasztatá. Az összes haderő, mely fölött Wohlgemuth 21-edikén Görgey ellen rendelkezett, 28 zászlóaljra, 13 lovas-századra s 96 ágyura, vagy 28,000 emberre mehetett, tehát Görgeyt jóval fölülmúlta.

Csorichhoz Haynau azon parancsot menesztette, hogy 21-edikén nyomuljon erősen a Liebler- és Simbschen dandárokkal az érsekujvári Duna bal partján Nádszegen keresztül Sereg-Akol ellen, a jobb parton, a Csalóközben azonban Aszód ellen csak demonstráljon; e parancs teljesitése elmaradt, amint látni fogjuk szerencséjére a magyaroknak.

Wohlgemuth 21-edikére a következő rendeleteket bocsátotta ki :

a jobb szárny, Herzinger tábornok, a Theissing dandárral s a Briânsk orosz ezreddel a Dudvág jobb partján Alsó-Széllyig halad, itt átkel a bal partra s Királyrév ellen nyomul;

a központ, két orosz ezred s a Pott dandár, melyeket egy orosz ezred tartalékul követ, Deákin keresztül Perednek megy

a bal szárny, a Perrin dandár, a Vág mentében Séllyén át Hetményre vonul.

A mozgalmak mind 5 órakor kezdődnek reggel.

Még nap-költe előtt megtámadta Herzinger a magyarokat Felső-Széllyben, melyet azok, valamint csakhamar Alsó-Széllyt is odahagytak, Királyrévre vonulandók vissza. Herzinger csak hosszasb pihenés után ment utánok Alsó-Széllyen át.

Nap-költe után Görgey előcsapatai is meg lőnek támadva Deákin a szövetségesek derékhadaitól, s rövid csetepaté után odahagyák a helyet.

Csak 10 óra felé nyomult elő a szövetségesek derékhada Görgey főállásának Peredtől éjszakra, s a támadást heves ágyuzással nyitotta meg. A 3-adik magyar hadtest nem hagyta magát az által megfélemiteni, sőt támadó kisérletet is tőn, a főállás homlokzatán túl, amely jelentékeny előnyhöz juttatá, ellenben Görgey jobb szárnya, a 2-odik hadtest zöme a teljes kitérésig meg lőn renditve, s mind inkább hátrafelé hajlott, úgy hogy lassankint visszavonulási pontja Sereg-Akolra egészen bal oldalára jutott. A peredi állást föl kelle adni, miután a tüzelés mintegy egy óra hosszat tartott; Perednél a magyarok ismét megállapodtak, de ez által a legroszabb még nem volt elháritva. Görgey azt vélte, hogy főhadereje bal szárnyának állása mellett vagy a jobb szárnyat jobban vissza kell vonnia, vagy a balt, a 2-odik hadtestet ismét előre kell tolnia. Egy eleve az elsőt akará legalább megkisérleni, s azért tartalék lovasságának parancsot adott az előnyomulásra a szövetségesek derékhadának jobb oldalán. Eredetileg e lovas támadást ő maga akará vezényleni, midőn szárnysegédétől, Kempelen lovas kapitánytól kit a Királyréven vezénylő tisztek iránti bizalmatlanságból ide küldött, azon jelentést vevé, hogy e hely a szövetségesek által elfoglaltatott.

Görgey most szükségesnek tartá Királyréven személyesen megjelenni, hová Rakovszky őrnagyot, egyikét a 2-odik hadtest ujon kinevezett osztály parancsnokainak, 2 zászlóaljjal és 2 ágyuval erősitésül azonnal el is meneszté. A Királyrév és Pered közötti lovas-támadást Kászonyi vezénylendé.

E lovastámadás hajótörést szenvedett, s a huszárok egészen Pered mögé vonultak vissza; csakhamar aztán e falu a szövetségesek által minden oldalról megtámadtatott. A nyugati rész homlokzata ellen Paniutine intéze rohamot, a keleti rész homlokzata ellen a Pott-dandár, a keleti oldal ellen a Perrin-dandár, mely Hetményen át előnyomult, s az ott álló magyar seregosztályt elüzte; végre a nyugati oldal ellen Herzinger tábornok. Ez ugyanis, miután Királyrév elfoglaltatott, ott csak a Theissing dandárt hagyta, s a Briänsk orosz ezreddel s a lovassággal balra Paniutine támogatására ment.

A Briänsk-ezred 3 első zászlóalja egy erdőcskéből Peredtől nyugatra a 2-dik hadtest honvédjai által élénk puskatűzzel fogadtatott, s megszeppent. Azonban vezérük által serkentve, csakhamar ismét előnyomultak, s Paniutine hasonlót tőn. Miután a huszároknak is visszaveretett az osztrák vasasok és orosztűzérek által egy támadásuk, s a támadók folytonos előnyomulóban maradtak, a 2-dik hadtest honvédjei Perednek egész nyugati oldalát odahagyták a nélkül hogy komoly ütközetbe bocsátkoztak volna, s megállapodás nélküli és fejetlen futásban kerestek menedéket, mely őket a negyedi hid mellett, — melyet sietségökben észre sem vettek — el, egész az érsekujvári Duna-ágig hozta Guta átellenébe, a hol velök később viszonttalálkozandunk.

E zászlóaljak futását, melyek nagy porfelleget vertek, épen akkor vette észre Görgey, midőn Királyrévről Perednek visszatért. Királyrévnél csak némi intézkedéseket tőn Görgey Theissing támadása esetére, s meggyőződött, hogy a visszavonulás az aszódi hidon át nincs veszélyeztetve. Midőn Görgey Peredre érkezett, Kászonyi épen még egy hasztalan kisérletet tőn a falu nyugati részének 4 nyomoruságosan összeszedett hiányos zászlóaljjal isméti megszállására. Miután e kisérlet meghiusult, minthogy az ellenség már a templomig hatolt a falu kö-

zepébe, s minthogy Perrin a keleti oldalról rakétákat szórt rá, melyek a benne való tartózkodást fölötte veszedelmessé tették, Görgey Leiningennek is, a ki a 3-dik hadtesttel a falu keleti részében még mindig tartá magát, parancsot adott, a visszavonulásra, de csak Zsigárdig. Zsigárdnál igyekeznie kellett a 2-dik hadtestnek Peredről hátraló osztályait is ismét összeszedni. Kászonyi lovasságával s még rendelkezésére álló 4 zászlóaljával Leningent balról födözendé; Görgey maga pedig ujra Királyrévre ment, hogy e pont visszafoglalását személyesen vezényelje. Még nem vélt mindent elveszettnek, még mindig reménylé, hogy Nagy Sándor Szerednél a Vág jobb partján a szövetségesek háta mögött megjelenendik, s jótékony fordulatot idézend elő.

Miután Görgey Királyfalvára ért, erőfeszitéseinek, melyekhez a Rakovszkyéi, a Kempelen kapitányéi s nehány más tisztéi járultak, a csekély bátorság dacára, melyet itt a honvédek és huszárok nagy része kifejtett, sikerült a Theissing dandárt a Dudvág jobb partjára, Tallós és Alsó-Szélly felé visszavetni.

Mig Leiningen Zsigárd és Pered között új állást foglalt, s Kászonyi balról hozzá csatlakozott, mig Wohlgemuth Pereden keresztül délnek a magyarok után ment, Herzinger hirül vevé, hogy a magyarok hevesen megtámadták Királyrévet, s a csapatok egy részét, melyeket Pered ellen vitt, Theissing támogatására azonnal Királyrévnek meneszté. De alig voltak ezek úton, midőn már is hirül jött, hogy Theissing egészen kiszorittatott Királyrévből. Most Wohlgemuth rendeletére Herzingernek az általa Pered ellen hozott csapatok összes még hátralevő részével Királyrév felé kelle indulnia, hogy Theissinggel egyesülve ezt visszafoglalja.

Herzinger később jött, hogysem ezt végrehajthatta volna, főleg, miután utközben Kászonyi által a lovassággal ismételve megtámadtatott s ezáltal föltartóztattatott. Ez által azonban Kászonyi Leiningen bal oldalának födözését mulasztá el, kinek új állása ellen most Paniutine, Pott és Perin egyesült erővel nyomultak elő. Leiningennek csakhamar nemcsak a zsigárdi állást, hanem magát Zsigárdot is föl kelle adnia.

Ennek hirére Görgey, miután Nagy Sándor müködésének semmi jele nem akart mutatkozni, 4 óra tájban elrendelé az általános visszavonulást, egyrészről Farkasd-Negyedre, másrészről Aszódra.

Pott és Perrin a 3 dik magyar hadtestet nyomban követték, Paniutinenak balról kelle megtámadnia, s ha csak lehetendett a Vágtól tovaszoritnia; azonban a holt Vág egyik ágától mozdulataiban föltartóztatva, elkésett e föladat végrehajtásával. Leiningen a két osztrák dandár ellenében mégegyszer megkisérlé Zsigárd és Farkasd között állást foglalni. Midőn ez neki nem sikerült, estve megkezdé a visszavonulást a Vág mögé, mig utócsapata Farkasdot még egy ideig védelmezé, de melyet Pott által kényszeritve, este 8 órakor szintén föl kelle adnia. Erre junius 22 én reggelig még erősen tartá Negyedet, melyet az osztrákok csak elvonúlta után szállottak meg.

Királyrévet, miután a magyarok odahagyták, Herzinger megszállotta; de mivel ez csak a Theissing dandárnak isméti magához vonásával foglalkozék, a 2-dik magyar hadtest viszszavonulását Sereg-Akolra háboritlanúl végezheté.

4 órakor délután megérkeztek az első szekerek az aszódi hidhoz, aztán sebesültek és szétugrasztottak jöttek, 7 órakor este végre megjött a 2-dik hadtest eleje a hidhoz.

Szerencséjére a magyaroknak Csorich, tartalékainak távolsága miatt, nem vélte lehetségesnek, Haynau 21-dikére kiadott rendeletének teljesitését. Sőt megelégedett azzal, hogy délután nehány zászlóaljjal ismét előre hatoljon a Csallóközben, s miután Klapka előcsapatait Nyárasdról és Alsó-Istalról elüzte, e helységek alá vonult, mig Klapka Kosztolányi hadosztályával Aszód előtt, s a Zichy osztályával Apáca Szakállosnál állt.

Csak 7 órakor este fogott Csorich a támadáshoz, melyet egy óra hosszant tartó ágyuzással nyitott meg, az erre következő lovastámadás s az osztrák ágyúütegek előnyomulása megrendité a magyarokat, azonban a Klapka s nehány dandár öreg huszár elhatározottsága, kiket Görgey, 7 és 8 óra között Aszód alá érkezvén, rendelkezése alá bocsátott, lehetővé tette, az ütkö-

zetet jelentéktelen térveszteség nélkül alkonyatig húzni s igy a 2-dik hadtest átkelését a hidon teljesen födözni.

Nagy Sándor 21-dikén sem tőn megint semmi komolyat.

A csata eredményei.

Az osztrákok junius 20-án és 21-én Perednél halottat 2 tiszt-, és 89 embert, sebesültet 9 tiszt- és 236 embert, hiányzót 2 tiszt- és 120 embert —; az oroszok halottat 3 tisztet és 31 embert, sebesültet és hiányzót pedig 10 tisztet és 121 embert vesztettek —; azonkivül még az osztrákok a Csalóközben 1 tisztet és 37 embert vesztettek; a szövetségesek összes vesztesége tehát 661 embert tesz, kik között mintegy 532 halott és sebesült. Miután minden bizonynyal volt 30000 emberük a csatában, az összes veszteség $^1/_{45}$ részét —; a halottak és sebesültek összege pedig $^1/_{56}$-át teszi az egésznek, ez tehát rendkivül csekély.

Sokkal nagyobb volt a magyaroké. A 3-dik magyar hadtestnek 4 tiszt és 77 közlegény halottja; 7 tiszt 111 közlegény sebesültje; 1 tiszt és 324 közlegény hiányzója volt; a második hadtest összes vesztesége junius 16-dikától junius 21-dikéig bezárólag 2602 emberre s 9 ágyúra tétetik. A Csalóközben Klapka a junius 20. és 21. napok alatt 45 halottat, 62 sebesültet és 195 hiányzót vesztett. E szerint a magyarok veszteségét is a 2 napi peredi csatában csak mintegy 500 emberre, vagyis $^1/_{40}$ részre tehetni; ellenben a hiányzók, azaz az é p e n elfogottak, szökevények és szétugrasztottak száma az összes veszteséget az igénybe vett összes haderőnek mintegy $^1/_8$-ára emeli, vagyis legalább 2500 emberre.

De az anyagi veszteségnél sokkal jelentékenyebb volt erkölcsi vesztesége a magyaroknak. Levertség fogott el vezért, katonát, s annak következtében annál háboritlanabbúl létesitheté Haynau azon már megkezdett sereg-öszpontositást, mely már magában nyereség volt, a mint egy pár nap alatt kitünnie kellett.

Az osztrák főhaderő összpontositása a Duna jobb partján.

A Haynau dispositiója szerint a Benedek dandára a 4-dik hadtestből, junius 19-kén Trencsényből Vág-Ujhelyre, 20-kán Kosztolányra és Pőstényre, 21-kén pedig Galgócra és Nagy-Szombatra ment, s 22-kén ott maradt. A Jablonovszki dandára, mely 21-kén Galgócnál állt, 22-kén onnan Szeredre vonult. Továbbá az utóbbi napon a Pott dandárra Negyednél állt, sereg osztályokkal Séllye alatt és Guta átellenében; a Perrin dandára Pott mögött Farkasdnál; a Paniutine derékhada s a Lederer dandára Zsigárdnál; a Theissing dandára pedig egy orosz ezreddel Királyrévnél, előcsapatokkal Sereg-Akol felé.

23-kán a Theissing dandára Eperjesre vonatott az érsekujvári Dunánál, Perrin Királyrévre, Jablonovszki Hidas-Kürtre, Paniutine osztályát Alsó-Széllynél összpontositá.

A doborgázi Dunarévben 3 gőzös volt fölállitva; ezeken 24-kén Perrin, 25-kén pedig Theissing és Jablonovszki, akik lassankint oda mozdittattak, átszállittattak a Duna jobb partjára. 26-kán Magyar-Óvár mögött álltak összpontositva. Szint oda jött ugyanaz nap egy Nagy-Szombaton hagyott zászlóalj hiján a Benedek dandára is, mely lassankint Galgócról elvonult, s 22-dik 24-kén a vaspályán Nagy-Szombatról Pozsonyba szállittatott, honnan aztán Magyar Óvárra vonult.

Lederer lovas dandára, s a 4-dik hadtest tűzérsége Cseklészen át Pozsonyba ment, onnan pedig Rajkán át Magyar-Óvárra, mely helyen mármost junius 26-kán az egész 4-dik hadtest együtt vala.

Paniutine osztálya, Alsó-Széllyről junius 25-kén Pozsonyba ért, s 26-kán Rajka alatt a 4-dik hadtest mögött foglalt állást.

Ellenben az 1-ső hadtest — a Schlické, — 26-kán a 4-dik előtt összpontosúlt Mosonynál, előcsapatával Ötevény felé, s a Reischach dandárából egy bal oldali seregosztálylyal Hédervárnál a Szigetközben.

A 3-dik hadtest a sereg jobb szárnyaúl volt rendeltetve.

A Dossen- és Veigl-dandárok belőle junius 23-kán Nagy-Cenknél gyülekeztek össze, 24-kén Szent-Miklósra és Szerdahelyre, s innen 25-kén a Wolff dandárral egyesülve Kapuvárnak mentek. A Schneider (előbb Wyss) dandár azalatt Vittnyédről Veszkény- és Szárföldre vonult, s 26-kán Csornára ment. Ugyanaz nap a Wolff előcsapatdandára attól jobbra megszállotta Arpást a Rába mellett, Dossen és Veigl Egyedre mentek. A Gerstner dandára, mely a jobb oldal födözetéül volt rendeltetve, 23-kán Kövesdnél vala, 24-kén elérte Csapodot, 25-kén Mihályit, s 26-kán Szányt.

26-kán tehát a 3-dik hadtest egy irányban állt az elsővel, s azzal a bal szárnybeli Schneider dandár által volt összeköttetésben.

Az első hadtestbeli Simbschen könnyü dandárból, s a 4-dik hadtestbeli Lederer Károly nehéz dandárból egy tartalék lovas osztály alakittatott Bechtold altábornagy alatt, a helyett a Benedek előcsapat dandár s a Jablonovszki dandár a 4-dik hadtest egy osztályává egyesittetett Lobkowitz herceg alatt.

A 2-dik hadtest rendeltetése volt, a Duna bal partján maradni, hogy itt eleve a Csalóköz s az Alsó-Vág védelmét átvegye, később pedig a Grabbe orosz hadtestével egyesülten, kinek levonulására még mindig számitva volt, Komárom bekeritéséhez lásson.

A Pott dandár tehát már junius 23-kán elfoglalta a Farkasdtól föl Szeredig huzódó vonalat, a Liebler dandár pedig a Csalóközt, s szemmel tartá a Vág vonalt, mindjárt az érsekujvári Dunába ömlésénél.

Igy Haynau junius 26-kán készen volt Győr megtámadására, s az előnyomulásra Komárom ellen. A Duna jobb partján amily nagy aggodalmak uralkodtak működéseinek utjamódja iránt a főhadiszálláson s a főbb osztrák parancsnokok között, úgy bizott maga Haynau, ügyében. „Hat hónap alatt mondá, vége van a háborúnak“ s Ferenc József császárnak, aki most Magyar-Óvárra jött, hogy a működések megnyitásánál ugyanoly módon jelen legyen, mint Miklós seregének átkelésénél a Karpáthokon, — nyiltan megfogadta, hogy a félelem szavára nem fog ügyelni.

De mielőtt Győr bevételét elbeszélnők, előbb után kell pótolnunk, hogy mi történt magyar részről junius 21-től 23-dikáig.

21-kén este Görgey Aszódról Gutára kocsizott; itt megtudta, hogy túlnan, az érsekujvári Duna bal partján, ott állnak ama zászlóaljak töredékei, melyek Pered alól korán megfutva, a negyedi hidat elnézték. Nagy bajjal szállittattak át a Csallóközbe.

Még mindig tartott Görgey tőle, hogy az osztrákok a Felső-Vágnál az oroszokkal egyesülve támadólag akarnak föllépni. Hogy Nagy Sándor tevékenységének semmi jele nem volt, megerősité aggodalmában. Ő ugyanis azon véleményben volt, hogy mig Wohlgemuth őt a Vág és Dudvág között délnek visszanyomta, Haynau egyidejüleg, talán Szerednél, jelentékeny erövel a Vág bal partjára ment, s Nagy Sándort a sereg maradványától egészen elvágta. Összpontositásról a Haynau seregében, még csak nem is álmodozott.

Ő tehát 22-kén reggel haladék nélkül Tót-Megyerre ment a 3-dik hadtesthez, hol persze aztán megtudta, hogy aggodalmai alaptalanok voltak, s Nagy Sándor müködés hiányának oka csupán tevékenysége hiányában rejlik.

De ha az osztrákok még nem kezdték is meg a támadást a Felső-Vágon, Görgey még is mindig igen hitte, hogy mielőbb meg fogják kezdeni, amiben különféle jelentések, mintha jelentékeny tömegeket vonnának a folyamon fölfelé, őt megerősiték. Az ő támadása meghiusúlt, s nem is hitt hozzá juthatni, sőt inkább most tisztán védőleg akará magát viselni, s erre nézve kiadá a rendeleteket; az első hadtest Köpesdnél és Mocsonoknál maradt, a 3-dik Tardoskednél és Tót-Megyernél, a 2-dik egyelőre Gutánál hagyatott, hogy elöbb szedje össze magát, s a 8-dik Kosztolányi alatt a Csalóközt oltalmazá.

E szerencsétlen elszakgatási intézményeket oly elégségeseknek tartá Görgey egy oly folyam vonal védelmezésére, mint a Vág, hogy részéről Pestre vélt mehetni, ahol, mint vélé, jelenlétére most nagyobb szükség van. Ő ugyanis a junius 21-dik és 22-dik közötti éjjel azt is megtudta, hogy az orosz főhadsereg tényleg átlépte a Kárpáthokat s betört Felső-Magyarországba.

Gutáról, hová a 2-dik hadtestet megszemlélendő még egyszer elment, 23-kán Görgey előbb Tatára utazott, s hosszasb ott mulatás után a központi hadműködési irodában, innen Pestre, hová junius 24-kén érkezett meg.

Junius 26-kán Pesten miniszter-tanács tartatott. Wysocki első tudósitásai, szükségessé vált gyors visszavonulásáról, megérkeztek. Görgey belátta most, hogy többé nincs idő tovább főznie terveit az april 14-dik határozatok ellen, sőt inkább még csak arról lehet szó: fegyvert ragadva a külellenséggel szembeszállani, mire nézve azonban még csak nem is gondolt sikerre, sőt csupán dicsőséges bukást forgatott szeme előtt. E végső tusában minden erő Ausztria ellen fordittatandott, ez ellen intéztetendett csapás csapásra. Hogy ezt ki lehessen vinni, a meddig csak lehetendett Komáromnál kelle maradni; e szükségességet ő tehát kifejté a miniszter-tanácsban; továbbá azt kivánta, hogy a nemzet ne hagyassék tovább homályban valódi helyzetéről, sőt inkább a kormány egy proclamatiója által haladék nélkül fölvilágosittassék, miszerint élet-halálharc forog kérdésben, amelyben persze semmi egyéb nem lesz megmenthető a becsületnél. Végre ismételve kivánta Görgey, hogy a kormány tagjai személyökkel álljanak jót az ügyért, melyet képviselnek, s ennélfogva menjenek a sereghez Komáromba.

Ez utóbbi egyszerűen elvettetett, ellenben a többi pontra nézve Görgey helyesléssel látszott találkozni. Azonban igen kétkedett, hogy ez is csakhamar meg ne változzék, miután a miniszteri tanács jócska számu palack mellett tartatott.

27-kén Görgey elhagyá Pestet azon szándékkal, miszerint seregét most a Duna jobb partján egyesitse, támadólag menendő az osztrák seregnek — amint képzelte — gyöngébb része ellen a folyam ezen részén.

Azonban Tatára érkezve, megtudá, hogy az osztrák főhaderő, a támadásra készen össze pontositva van a Duna jobb partján. Most a védelemre való tekintet tevé szükségessé a magyar hadseregnek, a jobb parton, azon egyesitését, melyet Görgey eredetileg a támadásra tervezett.

Győr bevétele az osztrákok által.

A dispositiók, melyeket Haynau a táborozás megnyitására, Győr elvételére kiadott, a következőket rendelék:

A 3-dik hadtest vagyis a jobb szárny kerülje meg stratégiailag a győri állást bal oldalról, s e végre junius 27-kén a derékhaddal Arpásnál, a Gerstner jobb szárny dandárral Marcaltőnél, a bal szárnynyal a Schneider kapocs dandárral pedig a 27-dik és 28-ka közti éjjel Bodonhelynél keljen át a Rábán. Miután ez megtörtént, maradjon a Gerstner dandár Lesházánál a pápai uton jobb oldali födözetül; a derékhad vonuljon 28-kán Szent-Mártonra, vagy ha netalán ütközetre kerülne a dolog Győrnél, — éjszaknak Táplánra, a győr-székesfevári uton; a Schneider dandár okvetetlenül menjen 28-kán Ménfőn át Csanákra.

A 4-dik hadtest közelebbi megkerülésére van szánva a győri állásnak. 27-kén elmegy Lebényre, s előcsapatát Enesére mozditja, igy az első hadtesttől balra s a 3-diktól jobbra állást foglal, 28-kán aztán Rába-Patonánál átkel a Rábán, s a Schneider dandárral egyesülten a magyarok bal oldalára kerül, kiknek állását Győr mögött Szabadhegynél lenni föltételezték.

A Bechtold dandár követi a 4-dik hadtestet, a Paniutine osztálya a főágyutartalékkal Lebénynél áll meg.

Az 1-ső hadtest végre 28-kán Abdán át megtámadja a győri állást homlokban.

Junius 26-ig nem is gyanitá a központi hadműködési iroda, hogy Haynau főhadereje összpontositva van a Duna jobb partján. Most azonban nem maradhatott tovább titok, hogy csakugyan valami támadás készül az osztrákok részéről Győr ellen, egyesitett erővel.

A Rába vonalon a magyaroknak csak 7-dik hadtestök vala Pöltenberg alatt, mely május elején békésen és otthoniasan letelepedett a városban és körülötte, s fölebb a Buda bevétele óta Székes-Fehérváron át oda küldött Kmety hadosztály, mely az osztrákok fenyegető intézkedéseire Marcaltő köré összpontosúlt, s a hidakat a folyón leszakasztá.

Egy junius közepén Komáromból hozzá küldött erősités betudásával, Pöltenbergnek Győrnél 12 zászlóalja, 18 lovasszázad, s 47 ágyúja vala, Kmetynek pedig Marcaltő tájékán hatodfél zászlóalja, 8 lovas-század s 17 ágyúja. A magyarok összes hadereje tehát a Rába vonalon 17½ zászlóaljra, 26 lovasszázadra s 64 ágyúra, — legfölebb 18,000 emberre ment.

Ez a csekély erő még csak távolról sem állhatott komolyan ellent 60000 embernek, kiket legalább Haynau ellenök akart inditani, kivált azon állásban a Rába-vonalon, melynek sajátságait és gyöngeségeit ismerjük. Győr elsáncolására nézve junius elejétől mindenesetre ismét történt valami, de koránt sem annyi, a mennyi történhetett volna. S ha mindent megtettek volna is, az mind nem használhatott volna semmit. Az egyetlen remény, Győrnél előnyt vivhatni ki, — abban feküdt, hogy a csapatok legnagyobb része a Vág-vonaltól ideje-korán Györbe volt szállitható, hogy ne talán a folyam által még elválasztott osztrák hadosztályokat külön-külön megverje.

Junius 26-dikán tehát a központi hadműködési-iroda elrendelte, hogy a 2-dik hadtest, egy seregosztályt hagyva hátra a Vág szemmeltartására, Gutáról Érsekujvárra vonuljon. Innen aztán csak 27-én hivatott Komáromba. Kitűnik innen, hogy 26-án a központi-hadműködési-iroda még mindig nem volt tisztában ügyével, talán még mindig puszta demonstratiót hitt a Rábánál, mig a fő-összeütközést a Vágnál gyanitá; az 1-ső hadtestnek 27-én, őrségeket hagyva a Felső-Vágnál, Komjáthinál kelle összepontosulnia, a 3-dik hadtestnek pedig Érsekujvárra kelle vonulnia.

A Gerstner-dandár az osztrák 3-dik hadtestből, a 26-dika és 27-dike közötti éjjel nehézségekre talált Marcaltőnél a hidverésre nézve. Ő tehát 27-én reggel 2 órakor fölebb, Vár-Keszőnél verete hidat. 8 órára az elkészült, s a hidfőszerű töltés, mely itt a Rába jobb partján fekszik, osztrák vadászokkal meg volt rakva immár, midőn Kmetynek egy mellék-seregosztálya fölfedezé. Ez azonnal Marcaltőre vonúlt vissza.

Gerstner tehát átkeleszté dandárát s Marcaltőnek vonult. Kmety ezt közeledtére ellenállás nélkül odahagyja, Thászi falvánál foglalandó állást, a pápai út mellett.

Schütte tábornok osztályparancsnok, a ki maga vette át a Gerstner-dandár vezényletét, a hidat Vár-Keszőtöl Marcaltőhöz szállittatá, aztán a dandárt két csatarendben meneszté előre, az egyiket osztályhadoszlopokban, előtte ágyúütegekkel, szárnyain lovasfödözet alatt, a lovasság többi részét pedig tartalékúl, s 4 órakor délután megtámadá Kmetyt, kinek gyalogsága részint a faluban, részint oldalvást állt tőle, lovasságának főtömege a balszárnyat képezé, s a központ előtt s a szárnyakon ágyúütegei voltak.

Dacára a heves puskatűznek, melyet a magyarok kezdének, rövididőn fölforgattatott csatarendjök s az osztrák lovasság, mely szemlátomást fölülmúlá a magyarokét, 6 órakor este eldönté Kmety visszavonulását Pápára. Igy tehát Kmety el volt vágva Pöltenbergtől, s ez teljesen magára maradt.

Az osztrákok homloktámadásukkal ezen előnyüket mindenesetre aránylag jelentékeny veszteségen vásárolták meg. A Gerstner-dandár 65 halottat s 162 sebesültet, mindössze 227 embert veszte, erejének majd $^1/_{20}$ részét.

Pöltenberg már 26-án megszállta Győrt, a mennyire védelmére jónak látta; csapatai meglehetős egyenlően voltak elosztva, mit a védvonal hosszusága, s a csekély erő mellett, mely fölött rendelkezék, nem igen lehetett szemére hányni.

Révfalut a Szigetközben a jobb szárny legszélén 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu — ; Sziget külvárosát az előtte fekvő fácányossal a Duna és Rábca között, 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu — ; a bécsi külvárost 2 zászlóalj, 6 lovasszázad és 9 ágyú őrizé Kossuth alezredes alatt; a belvárosban, a Rába jobb partján egy tartalékcsapat állt 2 zászlóaljból s 12 ágyúból, és a kéznél levő csapatok többi része, a Lipthay-hadosztály, 4 zászlóalj, 8 lovas-század és 10 ágyú Ménfőnél volt fölállitva, Győrtől délre, hogy, ha a várost a Rábán át megtalálnák kerülni, ellent álljon.

2 zászlóaljnak, 4 lovas-századnak s nehány ágyúnak a Lipthay hadosztályából 27-én jókor reggel Téthre kelle vonulnia, az összeköttetést Kmetyvel fölkeresni. Ide délben megérkeztek, s 2 századdal, melyek a Kmety hadosztályától elszakadtak, egyesültek. Miután a Ménfőről kiküldött hadoszlop pa-

rancsnoka csakhamar átlátta, hogy az összeköttetés Kmetyvel többé nem állitható helyre s a hirek, melyek hozzá érkeztek, az immár a Rába jobb partján levő osztrákokat igen erőseknek jelezék, — még 27-én délután visszatért Szemerére. Ugyanoda küldé a 27-dike és 28-dika közti éjjel Pöltenberg a Lipthay hadosztályának egész hátralevő részét is.

Görgey, miután Tatán elrendelte, hogy 28-dikán reggel a 2-dik hadtest Komáromból Győrbe, a 3-dik Érsekujvárra, az 1-ső Húlra vonuljon, hogy Horváth Nyitra-Verebélyről, Görgey Armin pedig 29-én Thuróczból s a bánya-városokból Bácsra térjen vissza, a Garan mellett, — 28-án reggel Győrbe ment; ugyanoda sietett Klapka is, ki a peredi csata után először Komáromba, aztán pedig sulyos betegségbe esvén, hogy jobban magához jöjjön, Tatára ment.

A Wolff elöörs-dandára a 3-dik hadtestből a 26-dika és 27-dike közti éjjel, miután röppentyüket szórva a gyönge magyar hadosztályra, melylyel már előbb Téthnél találkozánk, azt a jobb partról elüzé, — hidat vert Arpásnál a Rábán, mely 27-én reggel ½ 5-re elkészült. A 3-dik hadtest derékhada tehát átkelt, s Téthnek nyomult, melyet délután ére el, miután már a magyarok odahagyták. 28-án Moltke vezérlete alatt, a ki a lebetegedett Schwarzenberg helyébe lépett, tovább folytatá vonulását Szemerének.

Itt a Wolff elöörs-dandára rábukkant a Lipthay hadosztályára, mely rövid harc után kivettetett a faluból, de aztán állást fogott a Szemerétől éjszak-keletre fekvő magaslatokon, s lerontá az e magaslatok tövénél fekvő Bakony-folyás hidját. Agyútüz oltalma alatt, melybe nehány csekély lovas-csete-paté vegyült, Wolff a hidat helyreállittatá. Azonban Lipthay már egyátalán nem gondolhatott további ellenállásra. Már egyrészről délfelől közelgetett az osztrák 3-dik hadtest Wolff támogatására, s másrészről hirül jött, hogy az osztrákok nyugatra a szemerei állástól, Bodonhelynél és Babóthnál jelentékeny erővel átlépték a Rábát, s Szemerének tartanak.

Lipthay utócsapata csatározásai között Kis-Megyeren és Szabadhegyen át Hecsére hátrált.

A Babóthnál átkelt osztrák hadoszlop, mely Lipthayt há-

tulról fenyegeté, s ennélfogva visszavonúlni kényszerité, a Schneider-dandár volt. Átkelésénél a folyamon egyátalán nem akadt ellenállásra, s most éjszaknak fordúlt, a csanaki szőlők felé; itt a Szemeréről visszatérő Lipthayval találkozott, ki persze komoly csatára nem is gondolhatott, hanem be kelle érnie azzal, ha magától, visszavonulását fedező ágyútűz által, távoltarthatá.

Wohlgemuth a 27-dike és 28-dika közötti éjjel hasztalan keresett alkalmas kelemet Rába-Patona vidékén. Ámbár a folyam csak 50—60 lábnyi széles volt, sürü esőzések következtében elönté partjait, s miután a magyarok a töltést itt-ott széthányták, az ár jó-tova terjedett. E fölötti jelentésére Wohlgemuthnak — megparancsolá Haynau, a ki már az Ihászi melletti ütközetről, a 3-dik hadtest szerencsés előnyomulásáról Téthre, s a magyarok erőtlenségéről Győrnél, értesülve volt, — hogy Wohlgemuth a bécsi külváros ellen nyomuljon, balján, a Rába mentében lefelé vonván a Jablonovszky-dandárt, mely a Rábán lefelé alkalmas helyet keressen a hidverésre, hogy az összeköttetés a Schneider-dandárral helyre legyen állitva.

E parancs junius 28-án reggel adatott ki, mire Wohlgemuth, élén a Benedek dandárral, Lesvárra vonult. Ugyanekkor Schlick parancsot vőn a homloktámadásra Abda ellen; szerencse esetén a Rábca mindkét partján, s végre a városon keresztül is előkelle nyomulnia, keletre attól a szent-iványi dombokon foglalandó állást, mig a 4-dik hadtest jobbról fogott hozzája csatlakozni.

Bechtold és Paniutine aztán Győrőn keresztül követendék őt, Szabadhegynél foglalandók állást, s várandók további utasitásokra.

Schlick előcsapata, a Bianchi dandár, 9 órakor indúlt el reggel Barátföldról az országúton, seregosztályokkal mindkét oldalán; a Sartori-dandár nyomban követte őt, mig balra Reischach a Szigetközben nyomúlt elő, délelőtt 11 órakor Dunaszeget, Révfalunak tartva, elhagyván.

Bianchi, midőn Abda faluból a Rábca-hidnak nyomult, a magyarok sáncából a Rábca-hid mögül Abdának átellenében, élénk tüzzel fogadtatott.

Azalatt azonban a Wohlgemuth előcsapata, a Benedek-dandár, a bécsi külváros sáncait annyira megközelité, hogy az abdai állás, a mely csak nyilt munkálatokat tüntetett föl, a hátulról való megtámadtatás veszélyének lőn kitéve. Kossuth tehát félórai harc után feladta azt, s a bécsi külváros szükebb kerületébe vonult vissza, miután az Abda-hid padlóit fölszedeté, s aztán fölgyujtatá. Vadászok a 6-odik vadász-zászlóaljból azonnal átmentek az égő gerendákon a Rábca jobb partjára, s az osztrák hidászok a hid helyreállitásához láttak, mely délután 3 órára készen lett.

Erre a Bianchi-dandár parancsot kapott, hogy csak a 6-dik vadász-zászlóaljat hagyja az Abda-hidnál, s nyomuljon balra Sziget külvárosa ellen. Herceg Liechtenstein Ferenc altábornagy vette át e dandár vezényletét.

Ellenben Bianchinak pótlékúl a Sartori-dandár küldetett az Abda-hidra, s aztán azon át a Rábca jobb partjára, hogy itt a Benedek dandárától balra, a bécsi külváros sáncai ellen nyomúljon. Benedek ugyanis, mihelyt a magyarok az abdai állást feladták, közelebb huzódott a Rábához, hogy itt, a hol a magyar sáncolatok egészen hiányoztak, annál könnyebben betörhessen.

Benedek erősitésére több ágyúüteg vonatott elő, s a Herzinger granátos-osztály tartalékúl ment utána két csatarendben. A 4-dik hadtest lovassága Wohlgemuth jobb szárnyára vonatott össze, a Rába felé ; miután aztán a Sartori-dandár a 4-dik hadtest bal szárnyán foglalt helyet, Schlick vette át a főparancsnokságot a Rába ésRábca között.

Sartori előnyomulásakor a 6-dik vadász-zászlóalj is lefelé vonúlt, balra tőle, a Rábca jobb partján, tüzelése által jelentékeny alkalmatlanságot okozott a bécsi külváros sáncolatai legszélső jobb szárnyának.

Kossuth a bécsi külváros nyilt nyugati részéből lovasságával kirohanást tétetett, de az osztrák lovasság túlnyomó száma e ponton, csakhamar visszavonulásra kényszerité azt, a nélkül, hogy komoly csatára került volna a dolog. Most Schlick 42 ágyút oly módon állittatott föl, hogy azok a magyar sáncokat körülfogák, s gyilkos tüzzel árasztták el.

Mégis erősen tarták magukat a magyarok.

Azalatt azonban Lichtenstein a Bianchi dandárral sikerrel támadta meg a fácánost s Sziget külvárosát, benyomult az utóbbiba s a Rábcán át a bécsi külváros északi részébe vette magát.

Csaknem egyidejüleg Bianchival Reischach is elfoglalta Révfalu külvárosát, s helyreállittatá a mosonyi Duna lerontott hidját.

Ez aztán kényszerité is Kossuthot, ellenállásával a bécsi külváros déli részében fölhagyni.

A mellett egyszersmind még parancs is érkezett Pöltenbergtől annak odahagyására, mely más indokokból eredt. Görgey ugyanis Tatáról mindjárt Győrbe sietett, itt Pöltenberggel értekezendő. Pöltenberg nagy reményeket kötött azon ellenálláshoz, melylyel a Lipthay-hadosztály az osztrákokat netaláni megkerültökben a Rába jobb partján Ménfőnél föltartóztatandá. Most Görgey elindult Lipthayhoz, azonban, mielött hozzá érkezhetett volna, biztos jelentésekből megtudá, hogy hátrálóban van Szabadhegy felé, s erre parancsot adott Pöltenbergnek, Győrt föladni, mire délután 4 órától fogva minden intézkedés meg lőn téve.

Midőn Kossuth, még csak utócsapatával csatározva, a bécsi külváros sáncolatait elhagyá, a 4-dik hadtest tüzérsége, nem várva az utána menő gyalogságra, egy — s ugyanakkor a Benedek-dandár más ponton benyomúlt a magyar sáncolatokba.

A magyarok visszavonulása 2 hadoszlopban Gönyőnek történt, a hová igen kifáradtan a 2-dik hadtest is megérkezett Komáromból valamint a 8-adik hadtest egy része Szent-János alá.

Görgey maga födözé a visszavonulást a lovasság legnagyobb részével.

Különben az osztrákok sem gyorsan sem erélyesen nem üldözték őket. A különféle dandárok egyidejü benyomulása következtében különféle oldalról a városba, a csapatok megfoghatólag össze-vissza keveredtek, s előbb ismét rendezni kelle őket.

Azonban késő este a Wallmoden hadosztály még Gönyőig nyomult, melyet előcsapata éjfélkor ért el; a Bianchi-dandár némi lovassággal a Benedek-dandárból, Szent-Iványra jött; jobbra attól a mészáros-úton a Schneider-dandár Puszta-Eörkényre, Moltke pedig a 3-dik hadtesttel a szent-mártoni úton Tényőre ment; Gerstner Gyirmothra vonatott, a Rába mellett. A többi had mind Győrött és Győr mellett, s Lebénynél maradt.

Az osztrákok összes vesztesége a győri csatában csak 3 tisztet s 65 embert — tehát távol sem tőn annyit, mint az egy Gerstner-dandáré Thászi alatt, a miből látszik, hogy a hol csak ütközetre került a dolog, az osztrákok azt itt egyedül tűzérségökkel vitták.

A 7-dik magyar hadtestnek 33 halottja, 77 sebesültje, s 373 hiányzója volt.

Bármily jól voltak is az intézkedések Győr megtámadására Haynau részéről megtéve, mégis azt kell mondanunk, hogy ez az osztrákok túlnyomósága mellett, nem nagy mesterség volt, s hogy ugyane mellett rosz intézkedések is elégségesek lettek volna a cél elérésére. Igazi érdeme Haynaunak abban állott, hogy ő a nagy túlerőt meglepőleg összpontositá a Duna jobb partján, hogy ő Görgey támadása által az Alsó Vágnál az összpontositásban magát sem zavartatni, sem eltérittetni nem engedé, sőt magát e támadást használá föl, hogy a magyarokat megtartsa csalódásukban, melyben az osztrákok állása és szándékai iránt valának. A magyaroknak azonban mindenesetre szemökre hányandó, hogy oly sokáig hagyták magokat csalódásban tartatni, s ennek oka főleg Görgey legyőzhetlen hajlama volt az ide s tova utazáshoz.

Az osztrákok benyomulása a komáromi zárállásba, a Duna jobb partján.

Junius 29-én Görgey Ácsig folytatá, Czonczópatak mellett, 30-án pedig derékhadával, a komáromi hidfő előtt levő elsáncolt

táborba, — visszavonulását. Kmetyhez 28-kán azon parancsot menesztette volt, hogy Romándon és Kis-Béren át vonuljon Komáromba. Kmety 30-kán Palotánál vala már, midőn ezen parancsot megkapta. Ő tehát csakugyan megkisérlé innen Komáromba juthatni. Az őt sebesen üldöző Haynau által azonban e kisérlete, mint látni fogjuk, meg lőn hiusitva. A 3-dik magyar hadtest junius 29-kén Érsekujvárról Komáromba, az 1-ső pedig Érsekujvárra ment, honnan aztán a következő napokban szinte Komáromba vonatott.

Előcsapatait Görgey 30-kán még Ácsnál hagyta, s egy lovas sereg osztályt tovább fölfelé a Czoncó pataknál, hol azt a mészáros-út keresztül metszi fekvő Nagy-Igmándra mozditott.

Osztrák részről junius 29-kén az 1-ső hadtest a Reischach dandárral Gönyőre, a derékhaddal Szent-Jánosra vonult; a 4 dik hadtest a mészáros-úton Bőnyig, a 3 dik hadtest Szent-Mártonnak Mező Eörsre ment, a székes-fehérvári úton, a Bechtold lovas osztály Lebényről Győrön keresztül Szent-Iványra, s a Paniutine osztály Hecsére ment; Győrött őrizetül egy zászlóalj hagyatott.

Junius 30-kán az 1-ső hadtest Lovadra és Ácsra, a 4-dik Nagy-Igmándra és Csanakra, a 3-dik Csépre és Kis-Bérre, Bechtold Bábolnára, Paniutine Bánára vonult, ahová a főhadiszállás is tétetett.

A 4-dik hadtest közeledésére Nagy-Igmándfelé, az ottani magyar lovas sereg osztály a legnagyobb sietséggel visszahuzódott az elsáncolt tábor mögé; a magyar előörs Ácsnál, ámbár az 1-ső osztrák hadtest még nem érkezett meg, követé e visszavonulási mozdulatot, miután a menekvő huszárokat osztrák lovasságnak nézte, s magát az által megkerülve vélte.

Igy Haynau julius 1-jén nemcsak a Concó vonalt szállhatta meg ellenállás nélkül, hanem előcsapataival a terjedelmes erdőségeket és falvacskákat is a patak jobb partján.

Görgey Győr elvesztése után közvetlenül tudatá ezt Kossuthtal, megmondá neki, hogy ő Buda-Pestet nem födözheti, s tanácslá neki, hogy menjen Nagy-Váradra, ha, mit jobb szeretne, Komáromba nem akarna jönni. Görgeynek, sokszor emlitett terve szerint, szándéka volt Komáromnál megállani, s innen

az osztrákokra csapást csapásra intézni ; lehetségesnek, ha nem is valószinünek tartá e mellett, hogy Wysocki is hozzá csatlakozik.

Kossuth, valamint az oroszok bejövetelénél imádságokat s bucsujárásokat rendelt el, s képzeletében a népet minden megengedett, és meg nem engedetett eszközzel a haza védelmére fölkelni látta : elhatározá szintén a helységeket elpusztitani s fölégetni, s minden készletet megsemmisiteni azon vidékeken, melyeket föl kellend adni.

Görgey azon meggyőződésre jutott, hogy mindez nem használhatna semmit, s nem ütközhetni meg rajta, ha meggondoljuk, hogy neki valódi sikerhez többé egyátalán nem volt reménysége sőt vezéreszméje nem egyéb volt, mint a dicsőséges bukás. Legalább hát ne pusztittassék el még hozzá az ország is, ne fosztassék meg polgár, pór, saját szorgalma gyümölcseitől.

Midőn tehát junius 30-kán Ácson polgári biztosok jelentek meg a kormánytól, a falut fölégetni, Görgey ezt megakadályozá, s szenvedélyes fölindulással ült le Kossuthnak irandó : ő nem a kormányért, hanem a nép érdekeért küzd ; ez utóbbiért egy pillanatig sem késnék a fegyvert is letenni. Egy szóval Görgey fölmondott a kormánynak.

Ugyanaz nap azonban, tehát mielőtt ez irás Kossuthhoz juthatott volna, megjelentek Komáromban Csányi László s Aulich és Kiss Ernő tábornok kormánybiztosok. Ezek tudtára adák Görgeynek, hogy a miniszteri tanács elhatározá, miszerint a főseregnek gyorsan Budára kell vonulnia, hogy Pesten át Wysockival egyesüljön, s a délt oltalmazza, ahol most a Tisza és Marosra támaszkodva az összes erőket összpontositandják.

Ha előbb, aprilis végével, május elején, legfölebb még junius elején oly elosztása a csapatoknak, miszerint összpontositás által egy ponton tulnyomóságra jussanak, a magyaroknak valódi előnyöket igérhetett vala, most már nem úgy állt a dolog. A 2 ellenséges sereg, az osztrák és orosz, oly közel voltak egymáshoz, hogy kezet foghattak egymással s csak is a magyar haderőnek megoszlása, kettőzött tevékenység által támogatva, hárithatta talán még el e mozzanatot. Görgey nézeteivel a kormányrendelet egyátalán nem egyezett össze. Elte-

kintve attól, hogy még mindig gyanitá, miszerint neki csak a rést Törökországba kellene a kormány számára nyitva tartania, meg vala győződve, — s méltán, — hogy Komáromnál még legtöbbet lehetne kivinni. De miután oly férfiak, mint Aulich, Kiss Ernő, Csányi, kik iránt őszinte becsüléssel vala, könyörgének neki, hogy áldozza föl saját véleményét oly pillanatban, midőn mindenek fölött egységre van szükség, — engedett, s megigéré, hogy a kormányrendeletnek engedelmeskedni fog, s a Duna jobb partján Budára vonuland. Azonban, tevé hozzá rögtön, julius 3-dik előtt nem hagyhatja el Komáromot, s akkor is csak azon föltétel alatt, ha Görgey Armin és Horváth, portyázó csapataikkal a komáromi őrséghez csatoltatnak.

E válaszszal a 3 küldött elhagyá Komáromot.

Ha akaratlanúl is, itt azon kérdést kell tennünk, hogy miután Görgey elutazását Komárombúl julius 3-ára vélte halasztandónak, nem számolt-e arra, hogy az események, azaz az osztrákok előnyomulása csakhamar lehetetlenné fogja tenni ezen elutazást? S minden valószinűséggel erre igennel kell felelnünk.

S Görgey várakozása, melyet föltételeznünk kell, beteljesedett.

Junius 30-ka óta a 8-dik hadtestnek 4 zászlóalja álla az elsáncolt tábor jobb szárnyán a monostori 1-ső, 2-dik és 3-dik számú főmunkálatokban s az ezek előtti nyilt védművekben; a 7-dik hadtest a 4-dik — 7-dik számú sáncokat, Uj-Szőnytől nyugatra, a 3-dik hadtest pedig a 8-dik — 10-dik számú keleti sáncokat s a hidfőt tartá megszállva, a 2-dik hadtest az elsáncolt tábor belsejében tartaléknak maradt.

Haynau elhatározá, julius 2-kán az elsáncolt tábor ellen nyomulni, hogy ezt lehető közel bekeritse, s egyszersmind az ellenség előtt az esztergomi postautat, Ó-Szőnynek, vagy valami más pontnak megszállása által, a hidfőn alul, — elvágja. Támadás az elsáncolt táborra az egyes hadtesteknek egyenesen megtiltatott. Csak ha a magyarok sáncaik előtt fogadnák el a csatát, volt szabad abba ereszkedni.

Uj-Szőny falván keresztül, a hidfő körül, a sánc-táboron

belül visz a postaút O-Szőnyre. Ha az ember a tábort a postaúton nyugatra el akarja hagyni, ugy ez a 3-dik és 4-dik számu hadi müvek között történik; 5000 lépésre ezektől az ácsi erdő szélét érni, mely éjszak-nyugati irányban a Dunáig nyúlik, s melyből egy kis rész még a postaúttól délkeletre esik; 9000 lépésnyire a sánctábortól a postaút a Concó patakon visz keresztül, s annak bal partján mindjárt Ács falvába lép.

A postaútból, amint az a sánctábort elhagyja, egy másik, a Duna-út ágazik ki, mely a folyam mentében fölfelé, a Monostor mellett halad, s az ácsi erdő legéjszakibb részén keresztül mintegy 10,000 lépésnyire a sánctábor szélétől eléri a Concópatakot.

A Monostor és az ácsi erdő között, mintegy 5500 lépésnyire a sánctábortól, fekszík, a Duna-úttól délre, az ácsi erdőtől egy keskeny földszalag által elválasztva, — egy kisebb berek, a Megyfa-erdő, e magaslaton a Duna- és a postaút a Concópataknál valamivel több mint 4000 lépésnyire —, miután a a postaút még egy kanyarulatot tőn délre, meg ismét nyugatra, — ugyanoly távolságra vannak egymástól. A Megyfa-erdő legdélibb szögellete még 1350 lépésnyire esik a postaúttól.

Dél felé, mindjárt a 8-dik számu sánc mellett a tábort egy út hagyja el, mely 8000—9000 lépésnyire a sánc szélétől, Puszta-Csém falvacskája alatt, ezt nyugatra hagyva el, a sánctábor szélétől 12,000 lépésnyire Kis-Igmándot, s 15,000 lépésnyire a Concónál Nagy-Igmándot éri. Félutnyira Puszta-Csém és a postaút között az erdő mellett fekszik Puszta-Harkály falvacskája.

A 8-dik és 9-dik számu sáncok között föl mintegy délkeleti irányban, 5000 lépésnyire a sánctábor szélétől az ó-szőnyi szőlők alatt, melyek keletre maradnak tőle, — a mócsai ut halad. Ez Mócsát a sánctábortól mintegy 11,000 lépésnyire éri. Mócsa falva alatt éjszakkeleti irányban egy jelentékenytó, a Kerek-tó fekszik.

Az egész terület, mely itt szóban forog, dombos, s árkok által sürün át van szeldelve; az emlitett erdőkön s az ó-szőnyi és a Monostor melletti szőlőkön kivül nagyrészt gabnával van

bevetve, mely ezen évszakban elérte magassága tetőpontját, s fölötte gátolta a kilátást.

Julius 2-dikán reggel 5 órakor a 4-dik osztrák hadtest, a dispositióhoz képest Igmándról Puszta-Csémnek Puszta-Harkályra vonult elő; Csémtől jobbra az igmándi úton a Bechtold-lovasosztály, s a mögött a csémi magaslatokon a Paniutine-osztály fejtekezék ki.

Mihelyt e csapatok állást foglaltak, balra tőlök az 1-ső hadtest Ács- és Lovadról az erdőkbe mozdult elő Uj-Szőny felé, s jobbra tőlök a 3-dik hadtest, a Gerstner dandárt hátrahagyva Kis-Bérnél, — Nagy-Igmándra ment, ott egyelőre tartalékot képzendő.

Ugy 8 óra felé az osztrákok mozdulatait észrevették a sánctáborból.

Leiningen tüstént kirontást tétetett több század huszárral a sánc-tábor bal szárnyából; a Bechtold-dandár ellenök ment ezeknek, s visszaveté őket, de az üldözésben első hadvonalával, a Simbschen-dandárral a sáncok lőtávolába került, s hátrálnia kellett; a huszárok most ujonnan kitörtek, de Bechtold második hadvonala visszaveré őket.

Miután időközben a 4-dik hadtest bal szárnyát is több lovas-század és üteg kezdé fenyegetni, a Lederer-dandárnak oda kelle mennie, s még tovább balra, a Paniutine-hadosztályának kelle fölállania.

Mialatt a 4-dik hadtest előnyomult, belőle a Benedek-dandár Ó-Szőny ellen küldetett, hogy azt foglalja el s szállja meg, a Simbschen-dandár támogatandó volt Benedeket. Ez valóban visszanyomta a sáncokba a 3-dik hadtest előre mozditott hadosztályait, s dél felé megszállá Ó Szőnyt.

Az első hadtestből a Sartori-előörs-dandár a Megyfa-erdőben korán reggel magyar csapatokra bukkant, melyeket csakhamar kiugrasztott; az 1-ső hadtestnek többi dandárai ellenállás nélkül érték el az ácsi erdő keleti szélét.

Midőn most 8 órakor a 4-dik hadtest, előnyomulását a harkályi magaslatokról megkezdette: ekkor Schlick az 1-ső hadtestet előbb léptette. Bianchinak követnie kelle a Sartori dandárt. Reischach Bianchitól balra átkelt a Concó patak alsó

folyásán egy Birago-féle hidon, jobbra Bianchitól a Ludvig-lovas-dandár vonult; Schneider egyelőre tartalékul maradt az ácsi magaslatokon.

Reischach csakhamar közelében volt a monostori nyilt elősáncoknak. Ebből heves fegyvertüzzel fogadtatva egy röppentyű-üteget vőn elő, mely oly hatalmasan müködött, hogy a 8-dik magyar hadtest zászlóaljai, melyek itt a sáncokban álltak, megkisérlék azt kirohanás által nyakukról lerázni. Azonban a kirohanás visszaveretett, Reischach a hátrálókat nyomban követte, hatalmába kerité az elősáncokat a homokhegyen, s saját ágyúikat a futó magyarokra irányzá.

Dél felé tehát, nevezetesen Ó-Szőny megszállása által is el látszott érve a cél, melyet magának Haynau julius 2-dikára kitüzött. Ő tehát parancsot adott az elszállásolásra. A 4-dik hadtest menjen Mócsára, Benedek tartsa megszállva Ó-Szőnyt, a Paniutine hadosztálya Puszta-Csémnél, Schlick pedig az ácsi erdőben üssön tábort, Bechtold végre menjen a 4-dik hadtest után Mócsára.

Azonban a dolog egész más fordulatot vőn, s a harc megujult.

Klapka egy rövid szabadsági utazásról visszatérvén Pestre, julius 2-dikán reggel Görgeyhez ment. Az utósó eseményekről beszéltek, s Görgey, mégsem hagyhatván föl buvóskájával, épen arra tevé figyelmessé Percelt, hogy ő könnyen meggátoltathatik Budára vonulásában, miután Haynau utósó mozdulatai oda mutatnak, hogy Haynau támadást szándékozik intézni az elsáncolt táborra, s ezt szégyen gyalázat nélkül csak nem lehet az ellenségnek csakúgy könnyen átengedni sőt védelmezni kell, — midőn az ágyúk a Duna jobb partján a sánctábornál megszólaltak.

A 2 tábornok csakhamar átment a Duna-hidon, s a hidfőn és Új-Szőnyön át Igmándnak tartottak. Jelentés a csapatparancsnokoktól a közelgő csatáról nem érkezett, midőn Görgey szállását a Duna-hid közelében, elhagyták. Útközben megegyeztek abban, hogy Görgey a jobb, Klapka pedig a bal szárny vezényletét vegye át. Az elsáncolt táboron kivül eszerint elváltak, s Görgey a homokhegy, Klapka pedig Ó-Szőny felé lovagolt.

Midőn Görgey az ácsi posta-úton túl vala, egy menekvő csapat-rajjal találkozott, a 7-dik hadtestből, melyet reggel Pöltenberg az ácsi erdő felé mozditott elő, s most Schlick jobb szárnya elűzött; a homokhegy felé mindinkább szaporodtak a futamodók, s midőn Görgey őket föltartóztatni igyekvék, a Duna-partra vivő lejtőkön bocsátkoztak le, a folyam keskeny szélén a sánctábor oltalma alá jutandók. Görgey megelőzé őket a sánctáborban, hogy a part-szél hosszában 2 ágyút állittasson elő, s a futamodókat kartácsokkal fogadja, mi által azok ismét fölüzettek a part lejtőjén. Az 1-ső és 2-dik számu sáncok mögött huszároktól fogadtattak, kik őket összeszedék.

Midőn Görgey az emlitett célból a sánctáborba ment, a Monostoron levő elő-művek még a magyarok kezeiben voltak, de midőn visszatért, épen elfoglalta már Reischach e műveket, s azoknak ágyúit a futó őrségre irányozta volt, melyet nagy nehezen birtak a huszárok összeterelni.

Az egyátalán Görgey szándéka ellen volt, hogy reggel, midőn az osztrák támadás kifejlődött, az osztályparancsnokok a táborból kirohantak.

Ellenben nem is akará a művek egyikét sem az ellenség kezei között hagyni. Minthogy a 7-dik és 8-dik hadtestbeli csapatokkal egyeleve semmi okosat nem lehete végrehajtatni, Rakovszky őrnagyot vette elő, a 48-dik honvéd zászlóaljjal a 2-dik hadtestből, s meghagyá neki, hogy a Reischach ellenében elvesztett elő-műveket foglalja vissza. Rakovszky előnyomult, s osztályának hátralékát maga után voná.

Pöltenberg is összeszedé a 7-dik hadtestből az összes gyalogságot, melyet csak összegyüjthetett, Rabovszkytól balra az ácsi úton nyomulandó elő.

Reischach azalatt parancsot vőn Haynautól az elfoglalt sáncok odahagyására, s épen ebben járt el, midőn Rakovszky rátámadott, Reischach visszavettetett, s Rakovszky egész osztályával utána eredt a Megyfa-erdő felé.

Minthogy egyszersmind az ácsi úton is jelentékeny gyalogtömeg — Pöltenberg — tűnt elő, Haynau parancsa, a csata félbenhagyására elveszté érvényét.

Ugy látszott, mintha a magyarok most részökről hatalma

san támadólag akarnának föllépni, az osztrákok bal szárnyát vissza akarnák vetni, ezeket Győrrel való összeköttetésüktől elvágni, ezáltal a hídfő és a sánctábor bekeritését lehetetlenné tenni.

Minthogy Reischach nem volt képes Rakovszky ellenében megállani, sőt inkább ettől hovatovább a Concó-pataknak nyomatott, a Sartori-dandár s a Bianchi-dandár egy része balra vonatott, mig Schneidernek az ácsi postaúton az ácsi erdőbe kelle előnyomulnia, jobbra Ludwigra támaszkodva, a ki az erdő déli kiszögellete s Puszta-Harkály közöttt állott.

Ellenök mindjárt Pöltenberg a 7-dik hadtestet vezeti az ácsi úton elő, s minthogy Görgey a szövetségesek jobb szárnyán már semmi csapatot nem vesz észre, miután a Paniutine-osztály s a 4-dik hadtest már födött táboraikba tértek Csémre és Mócsára, — ő is kimozdítja a 2-dik hadtestnek még hátralevő részét a sánctáborból. Pöltenberg most tovább nyomulhat balra Puszta-Harkálynak, s a Schneider és Ludwig dandárok mintegy 5 órakor határozottan megfutamittatnak.

Pöltenberg csapatai megszállhatják Puszta-Harkályt. 2 12 fontos ágyúüteg s az erősitésül küldött Sartori-dandár sem képes a dolgon változtatni.

A napnak, úgylátszik, határozottan szerencsésen kelle végződnie a magyarokra nézve. Hanem persze most Görgey egész erejének kifejtésével csak a Schlick hadteste állott szemben, s Haynau még ujra jelentékeny tömegeket állittathatott elő.

Midőn Schlick magát a legnagyobb mérvben fenyegettetve láta, Panintinehoz küldött, s ettől egy ágyúüteget kért; Paniután azonban, mindenkor kész a „megmentésre", egész hadosztályát ismét fegyverbe állitá a csémi táborban, s vele a puszta harkályi magaslatokra vonult.

Mielőtt ezeket elérte volna, Pöltenberg, aki erejének nagy részét az ácsi erdő és a Puszta-Harkály közötti térségen gyüjté egybe — 8 lovas-századot szedett össze, Puszta-Harkályon át az ácsi út és Ács felé törendő elő, és a Schlick jobb szárnyát a visszavonulástól elvágandó.

E lovasság elő is tört, de előnyomultában észrvette Paniutine mozdulatait, visszatért hát anélkül, hogy föladatát teljesitette volna.

Most előbb a magyarok bal szárnyához kell fordulnunk. Midőn Klapka itt megjöve, Ó-Szőnyt immár Benedek kezeiben lelé, egy a magyarokra nézve fölötte kedvezőtlen ütközet következtében. Klapka a 3-dik hadtest összes csapatait a sáncok mögé voná, s eltökélve tisztán védőleg viselni magát, mig a jobb szárnyon történendők okot nem adnak neki ezen magatartás megváltoztatására, — lovasságának nagy részét Pöltenberg segélyére küldé.

Pöltenberg és Rakovszky szerencsés előnyomulása alatt az ácsi erdőben s Puszta-Harkálynak, 4 és 5 óra között Klapka is megindítá 7 zászlóaljjal Leiningent Ó-Szőny megtámadására, mig a 3-dik hadtest gyalogságának hátralevő része a sáncokban maradt. Leiningen a faluba egy elbarrikadirozott hídig nyomult, itt azonban a támadás fönakadt; a magyaroknak hátrálniok kelle, s Benedek még üldözőbe is vette őket. Egy második támadása a magyaroknak szintén nem ütött ki szerencsésebben. Csak végre egy 3-dik rohamra, melyet Klapka amennyire lehetséges volt, az erőd üteigeivel támogatott, — hagyta oda Benedek O-Szőnyt, mire különben az osztrák bal-szárnyon történtek nem kevés befolyással voltak.

Midőn Schlick 4 órakor nagy szorultságba jutott, Wohlgemuth is parancsot kapott, a 4-dik hadtestet Csém és Harkály irányában ismét elővezetni. Wohlgemuth épen megérkezett a mócsai táborba, midőn a fegyvertűz Ó-Szőnynél délután ujra elkezdődött, erre a Benedek támogatására azonnal megindítá a Jablonovszki-dandárt. De alig indult az el, midőn Haynaunak épen imént emlitett parancsa 5 órakor megérkezett. Most Wohlgemuth a Jablonovszki dandárt visszaszólitá, s Puszta-Harkály felé készült indulni.

A Simbschen-dandár, mely az ó-szőnyi szőlőknél állott, észrevette a 8-dik magyar lovas-dandár mozdulatát, mely az ácsi út, és Schlick háta ellen volt irányozva. Simbschen tehát, aki egyébként nem volt elfoglalva, dandárát előmozditá Puszta-Harkálynak.

Jablonovski visszahivatása, Simbschen eltávozta, Wohlgemuth elvonulta következtében Mócsáról, most már Benedek egészen el volt szigetelve, s Klapka vég-támadása ellenében

akkor, midőn mindezekről már értesülve volt, s elszigeteltségét átlátta, alig próbálhatta Ó Szőnyt megtartani akarni.

A mondottakból kitünik egyszersmind, hogy 6 óra után minden felől erős tömegek közelegtek a szövetségesek részéről Schlick támogatására, Simbschen, Wohlgemuth, Paniutine.

Midőn Görgey a szövetségesek különböző hadoszlop-éleinek közelgetését észrevette, egyszersmind hirül vevé, hogy Klapka hasztalan igyekszik Ó-Szőnyt visszafoglalni. Pedig Ó-Szőny birtoka szükséges volt, ha a Duna jobb partján a sereggel Budára akarnak vala vonulni.

Görgey, aki a 2 dik és 7-dik hadtest szerencsés működései mellett egy ideig azon gondolkozott, hogy teljes győzelmet vivjon ki, fölhagy e gondolattal; de folytatólagos erős támadásai által a jobb szárnynyal, vissza igyekszik tartani a szövetségesek csapatait Klapkától és Ó Szőnytől.

Pöltenberggel 24 század huszárt vonat össze, kikkel az Puszta Harkály és az igmándi út között nyomulna elő.

Pöltenberg előnyomúl; ekkor azonban balján megjelenik a Simbschen dandár s rátámad; Pöltenberg huszárainak bal szárnya elszakad; Görgey maga, azt ujra előre birni megjelenik e szárnyon; de mig ő a huszárok vonala elé ugrasztva, ezeknek sapkájával integet, az összevissza zajló lovas osztályok robajában egy vágást kap födetlen fejére.

Azalatt Pöltenberg huszárainak jobb szárnyát Paniutinénak, aki a Puszta-Harkálytól délre eső magaslatokat szállá meg, összes ágyuütegei fogadják, s szalasztják is meg.

Görgey parancsot ad Pöltenbergnek, hogy szedje össze lovas századait, még egyszer ismételni akarja a támadást, s azt nagyszerű tüzértámadással szándékozik összekötni.

Pöltenberg össze is szedi ismét a huszárokat. Mielőtt azonban a készületek az új csatára megtétetnének, már az osztrákok ismét visszavonultak a magyarok lőtávolából; azonkivül az ágyu is egészen elhallgatott Ó-Szőnynél, miből azt következteti Görgey, hogy a helységnek már Klapka kezei között kell lennie, s már esteledni kezdett.

Görgey is, ki különben meglehetősen meg volt elégedve a nap eredményével, abbanhagyá hát a harcot, s a 2-dik és 7-dik

hadtestek osztályainak, melyek részint a Concó patakig hatoltak, részint föntarták magokat az ácsi erdőben és Puszta-Harkálynál, parancsot adott a visszavonulásra, a sánctáborba.

Igy végződött ez emlékezetes nap. Az osztrákok halottat 5 tisztet és 131 közlegényt, sebesültekben 28 tisztet és 546 közlegényt, hiányzókban 2 tisztet és 160 közlegényt, összesen 872 embert vesztettek; az oroszoknak, kik fennen hirdeték magokat az osztrákok vagy legalább Schlick megmentőinek, veszteségük 4 halottat, s sebesültet 3 tisztet és 11 közembert, összesen 18 embert tőn. A magyarok veszteségöket maguk úgy 1500 halottra és sebesültre teszik; a 7-dik hadtest maga 557 embert vesztett.

A szövetségesek részéről julius 2-kán este az első hadtest a Sartori dandárral az ácsi erdőben, a Ludwig dandárral Harkálynál, a Schneider dandárral az ácsi magaslatokon, Bianchi Ács falvánál, Reischach a Concó patak előtt, a Paniutine osztály Csémnél, a 4 dik hadtest s a Bechtold lovas osztály Mócsánál s végre a 3-dik hadtest, mely a csatában nem vőn részt, Nagy-Igmándnál állt.

Haynau dispositiói julius 2-kán sokrészről megtámadtattak, de különösen, könnyen megfogható okokból, az oroszok által; mivel tudniillik nekik Haynau minden ütközetét úgy tetszik föltüntetni, mintha ezek csupán a Paniutine hadosztálya által lettek voltak megnyerve, s annak jelenléte, s erélyes föllépése nélkül, 18 embernyi veszteséggel, menthetlenül el lettek volna vesztve.

Voltaképen csak az tünik ki, hogy Haynaunak azon nehézségekkel kelle küzködnie, melyek akármely hadvezér előtt fölmerülnek, aki egy hadsereget, s egy sánctábor — s több vizmosás — környezte erődet be akar keriteni, ha nem háromszor vagy többször akkora erővel rendelkezik. Hogy az ácsi erdő egész területét csak az első hadtesttel szállotta meg, az csak dicséretére válik, mert egy erdőre sok csapatot forditani, valóságos pazarlás. Persze, hogy aztán az erdőben puszta védelemre kell szoritkozni, s azt a támadásra csak annyiban vehetni igénybe, amennyiben e célra, annak oltalma alatt a hadtömegeket észrevétlenül gyüjthetni össze; s ez ellen nyilvánvaló hiba

követtetett el, főleg a Reischach dandár előugrasztása által. Egy másik hiba Benedek elküldése Ó-Szőnyre volt. Ez helytelen sokat akarás volt.

Különben Haynau főhadereje a részéről szándékolt ütközetre épen a legalkalmasabb ponton, t. i. az ácsi erdő s az igmándi út között volt egyesülve. Itt a 4-dik hadtest, a Paniutine hadosztály s a Bechtold lovas osztály mellett a 3-dik hadtest is fölhasználtathatott, ha csak tartalék gyanánt is. S az erők ez egyesitése, amennyire egyátalán emberi előrelátás használ, bármely nem Haynau által szándékolt csata esetére is elégséges leende. Mert vagy elkövetik a magyarok, maguk lépve föltámadólag, azon hibát, hogy az ácsi erdőt támadják meg; s ez esetben huzamosan ellent lehete állni nekik, s az összpontositott főhaderővel bal oldalukba lehetett kerülni; — vagy az igmándi úton támadnak a magyarok, ekkor mindig könnyű vala erős homlokzatot állitani ellenükbe, a legkisebb aggodalom nélkül a visszavonulási vonalat illetőleg.

A magyarokra nézve julius 2-dika igazi véletlen volt. Az egyes csapatvezéreknek megvalának ugyan utasitásaik, de az ügymenet hiányos volt. Amint másutt is megszokott történni, hogy a tábornokok a nyert dispositiókat alig olvassák el, s aztán azon panaszkodnak, hogy nem volt a főparancsnok szándékairól tudomásuk, úgy történt itt is. Az egyes csapatok kitörése a sánctáborból, mihelyt az osztrákok előtüntek, mielőtt szándékukat tulajdonképen napfényre hozták volna, teljességgel ellenére történt Görgey akaratának.

Egy döntő ütközet tervének, — milyenbe a magyarok bocsátkozni akartak volna, — amint az Görgey agyában idő folytán kifejlett, nyilván oda kelle irányoztatnia, hogy puszta demonstratiók által, de melyek élénken leendének végrehajtandók, — az osztrákok jobb szárnya erősen elfoglaltassék és ingereltessék, mire Benedek elküldetése Ó-Szőnyre a legjobb alkalmat nyujtá, aztán pedig Puszta-Harkályra irányoztassék a komoly támadás. Sok erőt forditani támadólag az ácsi erdő ellen, ez bármely körülmények között sem használandott semmit. Bármel támadás el fog lankadni egy erdőben, s itt mindenkor

föl tartható döntő előnyomulása aránylag csekély erővel is annyira, hogy döntő előny kivivása egyátalán kérdésessé válik.

A komáromi és Komárom alatti események julius 2-tól 11-kéig.

Görgey megsebesüléséről a komáromi ütközetben, sok hir és monda szárnyalt. Mig némelyek egyszerűen azt állíták, hogy a tábornok egy lovas csata hullámzása közben sebét egy ellenséges lovastól kapta, mások a tettet saját kisérete egyik huszárjának tulajdoniták. Ezek azonban ismét azon véleményre nézve oszlottak meg, vajjon a mythicus huszár saját ösztönéből, talán személyes gyülöletből követte e el a tettet, vagy a kormánypárttól volt-e fölbérelve, az alkalmatlan tábornokot láb alól eltenni, vagy maga Görgey bérelte e föl őt, hogy aztán vádolnia lehessen a kormánypártot, s a főhadsereg rokonszenvét, melylyel az különben is ragaszkodott hozzá, még inkább fokozza. Görgey ellenségei között nem kevesen voltak, akik, hacsak suttogva is, ez utóbbi nézetet terjeszték, arra figyelmeztetvén, hogy a tábornok e napon, ki különben a külsőségekre csekély súlyt fektetett, új fényes tábornoki egyenruháját hordá, továbbá merész előugratására a huszárok hadvonala elé, s fővegének levételére. S aztán persze az is hozzátétetett, hogy a seb csekély, s hogy Görgey orvosával egyetértve annak súlyát túlszinli.

Hogyan jöhettek e hirek szóbeszédbe, nagyobbrészt az előbbiekből derül ki, s most részben még jobban ki fog derülni.

Annyi bizonyos, hogy Görgeynek egyelőre az ágyat kelle őrzenie, s hogy neki minden foglalkozás orvosilag megtiltatott. Klapkának, mint a legközelebbi kor tábornoknak, — kelle tehát egyelőre a sereg parancsnokságát átvennie.

A legszerencsétlenebb zavarok kora állott be.

Midőn Kossuth Görgey lemondási levelét junius 30-kán megkapta, elhatározá őt a főparancsnokságtól visszaszólitani, s helyébe Mészárost nevezni ki.

Az illető rendelkezés julius 1-jéről azonnal közöltetett a fősereg összes.osztály-parancsnokaival. Klapka a hozzá intézett példányt, a csatatérről s egy értekezletről visszatérve, Görgeytől vevé 2-án késő este. Egy külön levélben Klapkához ez fölszólittatott, hogy támogassa Mészárost, minthogy Kossuth lehetőnek vélte, hogy Görgey nem fog engedelmeskedni. A hadügyministerséget különben megtartandá Görgey.

Mészáros julius 2-án minden hihetőség szerint fölötte kedvetlenül, de gyönge levén Kossuth kérelmeinek ellenállani, — egy gözössel Pestről útnak indult. De midőn a hajó az almási magaslathoz ért, s az ágyúszó Ó-Szőnytől egész közel hallszott, azt hivé, hogy Görgey épen Budára készül keresztültörni, a mint a kormány kivánná, vagy azt vélé, hogy a Duna jobb partját a magyar dunai sereg többé egyátalán nem használhatja utul, egy szóval ezen ürügy alatt megfordittatá a gözöst, s mitsem végezve, visszatért Pestre.

A Klapkához irt magán levélben azt mondá Kossuth, hogy Görgeyt azért szolitja vissza, mivel megszegte szavát az iránt, hogy a sereget Budára fogja vezetni. Ez ok nem lehetett a valódi, mert Csányi kormánybiztosnak, Aulich és Kiss tábornokoknak Görgey világosan kimondá, hogy ő julius 3-dika előtt nem hagyhatja el Komáromot. Erre vonatkozólag tehát nem lehetett szószegő, ha julius 1-jén, midőn a levél Klapkához iratott, még Komáromnál állt.

Az igaz ok az volt, hogy Görgey lemondási levele junius 30-káról személyes ellenségeinek, Dembinsky- és Percelnek, kik már régóta sürgölék Görgey visszahivatását Kossuthnál, ki pedig az utóbbitól már oly sokat fölvett, s kinek már régóta tudnia kellett, hogy az ő és Görgey nézetei messze eltérnek egymástól — viz vala malmokra.

Görgey visszahivatása, mely julius 3-án a táborban közhirré lőn, itt, különösen a 7-dik és 3-dik hadtestnél nagy izgalmat idézett elő, melyet a kormány ellenei, Görgey vak követői és pártja minden módon szitottak.

Klapka első teendőjének tartá, a fenyegetődző szakadásnak a táborban elejét venni. Megfontolta, hogy nem tanácsos itten, hol a csapatok egész erejére szükség van, hol a kormány

sem egészen ment a hibától, sem teljes hatalommal nem bir, tizedeléssel, ónnal és lőporral segiteni a bajon. Ő tehát osztályparancsnokait s tábor karának legöregebb tisztjeit julius 4-kén reggel hadi tanácsra hivá össze a 8-dik számú redoute-ba. Itt fölszólitá őket, hogy legyenek bizalommal a kormány iránt, hogy Görgeynek lehetetlen két oly fontos hivatalt, mint a főparancsnokság és a hadügyminiszterség együtt sikeresen betöltenie, hogy e szempontból kell fölvenni a dolgot.

Majdnem egyhangúlag oda nyilatkozott a haditanács, hogy a sereg egy vezérhez sem viseltetik oly bizalommal, mint Görgeyhez, s ha ennek hivatalai egyikét már épen le kell tennie tegye le a hadügyministerséget.

Klapka és Nagy Sándor hát Pestre küldettek, a sereg kivánatáit a kormánynak megvinni, mig a tábor fölötti parancsnokságot ideiglenesen Leiningen vette át.

Még mielőtt Klapka és Nagy Sándor a gőzösre léptek volna, három irat érkezett Komáromba, mind a három julius 3-káról. Az első Mészárostól Görgeyhez intézve, fölszólitá ezt, hogy nyilatkozzék, vajjon akar-e engedelmeskedni a kormánynak vagy sem; ha Pestet 48 óra alatt elérheti, úgy még lehetséges lenne a Dunán átkelnie. Kmety, miután az osztrákok által Komáromtúl elvágatott, Paksra rendeltetett, az Alsó-Dunánál, hol már hid veretik számára.

A második irat Kossuthtól Klapkához volt intézve, ez benne oda utasittatott, hogy 18000 emberrel maradjon Komáromban, a sereg hátralevő részét Nagy Sándor Pestre vezesse.

A harmadik irat végre Mészárostól Klapkához intézve, csak közelebbi részletezése vala az előbbinek; ha a sereg többé a jobb parton nem jöhetne Pestre, jőjjön a bal parton, s ha Komáromnál kényszerülne maradni, Klapka vegye át annak vezényletét.

A kormány tehát szilárdan ragaszkodott Görgey visszahivatásához a hadseregtől. Klapka és Nagy Sándor sietve Pestre mentek, hol julius 5-én reggel érkeztek meg. Kossuth megbizatásuk következtében ministertanácsot tartott, melyen Mészáros, mint főparancsnok és Dembinsky, főszállásmester minőségben szintén résztvettek.

A kormány és a sereg közti nehézségek kiegyenlitésére nézve abban állapodtak meg, hogy Mészáros tartsa meg ugyan az összes seregek fölötti főparancsnokságot, de Görgey is maradjon meg a fel-dunai hadsereg parancsnokságában, s csak azt kellend neki kijelentenie, hogy a hadügyministerséget leteszi, s Mészárosnak magát alája fogja rendelni.

Ez alkalommal Dembinsky hadi tervét is előterjeszté, mely most a kormány részéről minden határozatnak és rendeletnek alapjává lőn, s abban állt, hogy az összes erőket a Maros és Tisza között kell összpontositani, s csak innen kell aztán az ellenséges haderő egy része ellen támadólag föllépni. Mint Dembinsky nyiltan megjegyzé, azon esetben sem kell, ha sikerülne a felső-dunai sereget Percel tartalékseregével, melynek alakulásáról már föntebb szólottunk, — ideje-korán egyesiteni, — csapást kisérleni meg e területen az oroszok ellen, hanem dacára annak a visszavonulást a Maros és az Alsó-Tisza közé tovább kell folytatni. Percel, mig az egyesülés a fölső dunai sereggel létre jövendett, csupán demonstrálni fogott az oroszok ellen.

Egy szóval Dembinski a szövetségesek sokkal túlnyomó erői egyesitésének, a mennyire lehetséges vala, elejét akará venni, s a mellett a hatáskört, melyen a magyarok még szabadon mozoghattak, lehetőleg összeszoritani.

Klapka és Nagy Sándor julius 5-én délben ismét visszaindultak Komáromba, hol még azon éjjel megérkeztek. 6-án korán reggel aztán Görgeyhez mentek, s Klapka átnyujtá ennek Kossuth rendeleteit. Csányi minister egy magán levelével együtt, melyben őt e derék férfiú kérve-kérte, hogy magán érdekekből ne dolgozzék most ellene Magyarország összes erői összpontositásának.

Csak egy pillanatig mutatott Görgey kedvetlen hangulatot Kossuth rendeletei fölött; aztán azonnal megirá kérvényét elbocsáttatása iránt a hadügyministerségből.

Ámbár az orvos megtiltá Görgeyvel hivatalos tudósitásokat közölni, ő Mészárosnak főparancsnokká neveztetéséről, Dembinsky terveiről sat. egy Pestről jövő tiszttől, kinek valami magán tudósitást kelle ő vele közölnie, beszédközben előbb értesült, mintsem Klapka és Nagy Sándor visszatértek volna; s

azonnal el is határozta, csak most maradni meg igazán Komár om nál, s ama működési terveknek kezére nem dolgozni. Még csak az volt hátra részéről, hogy az eszközöket ellentétben a kormány rendeleteivel, megszerezze magának. Igy először is megirá kérelmét elbocsáttatása iránt a hadügyministeriumból, hogy m i n d e n k i előtt törvényesen biztositsa magának továbbra is a felső dunai sereg vezényletét.

Erre még julius 6-dikán délelőtt hadi tanácsot tartott szállásán.

Mielőtt az összeült volna, Klapka magához gyüjté az osztály-parancsnokokat, s eléjök adá, hogy immár nagy ideje, az elindulásról gondolkozniok, s hogy Bayer ezredesnél sürgölni fogja a dispósitióknak valahára kiadatását.

A haditanácsban, melyben a csapatvezéreken kivül Bayer is részt vőn, egészen más célt tüzött ki Görgey magának. Ő azon határozatot akará keresztül vinni, miszerint maradjanak Komáromnál; ezt azonban nem volt szabad nyiltan kimondania. Midőn előadásában eleinte kevesebb meggondolással valódi szándékát felfödözte, Klapka azonnal ellene szegezte magát, s kifejté, hogy m o s t alig gondolhatni többé csatára a Duna jobb partján, hanem az oroszoknak kell neki esni, s azokat megverni iparkodni, kivált pedig az ország erőit egyesiteni. Nagy Sándor Klapka véleményében osztozék. Most azonban Görgey egy kétségbeesett hivatkozást tőn a tábornokok bátorságára: hisz, mondá, ő is az Alsó-Dunához és Tiszához akar vonulni, csak az a kérdés, hogy az útat oda gyalázatos futással biztositsák-e magoknak titokban a Duna bal partján, vagy pedig csata által az osztrákok ellenében, a jobb folyam-parton.

Ezzel Görgey lefegyverzé Klapkát. Nagy Sándor is a jobb parton való áttörési kisérlet mellett nyilatkozott. Csak némi módositás lőn mégis inditványozva és elfogadva, mely szerint, ha az áttörési kisérlet nem üt ki szerencsésen, a sereg elvonulása a Duna bal partján menjen végbe.

Ebbe bele kellett egyeznie Görgeynek, legalább időt nyert. Most el lőn határozva, hogy julius 9-én fog az áttörés megkisértetni, s hogy azt Klapka vezényelje, minthogy Görgeyt még mindig akadályozá sebláza.

A hadi tanács után Görgey állapota megmagyarázható fölindulása következtében jelentékenyen rosszabbúlt, úgy hogy veszélyesnek látszék, vele valami fontosat közölni.

Pedig ez fölötte kivánatos lett volna.

Julius 6-án késő este egy irat érkezett ugyanazon datummal Kossuthtól Klapkához, melyben jelenti, hogy az oroszok a Tisza bal partján Debrecennél állanak, s Percel Wysockitól követve a tartalék-sereggel őket Szolnokon át vissza nyomni készül. Erdélyben minden jól megy, dacára az oroszok betörésének. Kossuth biztosan föltevé, hogy a felső-dunai hadsereg julius 7-én Komáromot el fogja hagyni. Ugyanazon levélben el lön rendelve, hogy a politikai fondorkodások szünjenek meg a hadseregben s a hadi-tanács ezután csak katonai tárgyakkal foglalkozzék. Hogy e tekintetben a hadsereg ellenöriztessék, Ludwig eddigi kormánybiztos helyébe az erélyes Bónis Sámuel államtitkár léptetik, kit illő fogadtatásban kell részesiteni.

Mindenesetre föltünőnek kell látszania, hogy e parancsok Klapkához voltak intézve, holott a julius 5-diki megegyezés szerint Görgey visszahelyeztetett a felső-dunai hadsereg főparancsnokságába. Csak a Görgeyben való bizalmatlanság s nem betegségének tekintetbe vétele dictálhatta Kossuthnak ez irást. Ha csak az utóbbi jött volna nála tekintetbe, az iratot egyszerűen a felső-dunai hadsereg főparancsnokságához cimezhette volna, viselte légyen azt aztán tényleg bárki.

Klapka most először Bayer ezredesnek kijelentette, hogy a sereg tovább időzése iránt Komárom alatt, a felelősséget nem vállalja magára; kérdé hogy lehet-e Görgeyvel egynémely dolgot közleni, s fölszólitá, hogy adja ki azonnal a dispositiókat az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtest elvonulására, oly módon, hogy az 1-ső julius 7-én viradóra utra kelhessen, a többiek pedig főzés végeztével utána indulhassanak.

Bayer csakhamar kiadá a dispositiókat, a nélkül, hogy Görgeyt tudósitotta volna.

Julius 7-én, reggel 4 órakor az első hadtest kivonúlt az erődből, a Duna bal partján le Vácra menendő, a beteg Görgey ablaka alatt. Egy az ablakban álló szárnysegédétől vette Görgey e kivonulás első hirét.

Szerfölött fölindulva, hogy a haditanács határozatának ellenére ily fontos rendeletet bocsátának ki minden tekintet nélkül ő-rá, Görgey megirá a szolgálatból való végleges elbocsáttatása iránti folyamodványát. Ennek hire gyorsan elterjedt a hadseregben, s nagy izgalmat idézett elő a 3-dik és 7-dik hadtestben. Pöltenberg és Leiningen Klapkához sietének, s fölszóliták őt, hogy dolgozzék ellene a Görgey szándékának, s forditsa el a sereg végfelbomlásának veszélyét. Klapka megrótta Bayert, hogy ez Görgeyt nem tudósitá a dologról, holott pedig, ugy látszik, ez képes lett volna e tudósitás vételére. Bayer az orvos rendeleteire hivatkozott.

Ez alkalommal először hallá Klapka azt is, hogy a főbb tisztek nincsenek távol az Asztriávali alkudozás eszméjétől, — a min eddigelé — de persze már többé nem, — Görgey úgy szeretett lovagolni.

Ily körülmények között, hogy legalább a sereg gyalázatos meghasonlásának elejét vegye, tanácsosnak tartá a vezénylő tisztek többségéhez állani, kik az áttörés megkisérlése mellett voltak, a hadi-tanács határozata szerint.

Nagy Sándor, a ki julius 7-én Bátor-Keszibe ért s erről Mészárost értesité, mire ettől azon utasitást nyerte, hogy 8-dikán Vácra, s 9-én Gödöllőre vonuljon, — most Klapkától azon parancsot vette, hogy forduljon vissza Komáromnak, s ő a mily habozó természetü volt, azonkivül tagadhatlanul dilemma között lévén, ez utóbbi parancsnak engedelmeskedett.

Egy küldöttség lőn összeállitva a főbb tisztekből, hogy Görgeyt rávegyék, miszerint szándékától álljon el, s vigye továbbra is a felső-dunai hadsereg parancsnokságát (vezényletét). E küldöttség ellenében Görgey minden tartózkodás nélkül kereken kimondá, hogy őt követni annyi mint ellenszegülni a kormánynak. Mindazáltal a követség nagyobb része megmaradt kérelme mellett, s Görgey, kinek ez által a sereg vezérei testestül lelkestül lekötötték magokat, megtartá a főparancsnokságot.

Ámde most Klapka a legkomolyabban eltökélte magát, elbocsáttatását kérni. Mindig igyekezett ő, az egyetértést a kormány és a hadsereg között föntartani. Most látta, hogy minden hasztalan volt.

Hanem Görgey egy mesterfogással élt, mely már többször, s ekkor is sikerült neki. Katonai becsületénél ragadta meg Klapkát, emlékezteté őt, hogy ő-maga, sebe miatt nem vezényelheti az áttörési kisérletet, ezt Klapkának kell magára vállalnia. A komoly összeütközés elől az ellenséggel, csak nem fog megugrani.

Klapka sorsára hagyatkozék, de az egyes vezérekkel megfogadtatá, hogy az áttörési kisérlet után, bármi eredménye legyen is annak, vele együtt a felső-dunai hadsereg egyesitésén a tiszai tartalék-sereggel fognak müködni.

Azon szándékában, miszerint az áttérés 9-dikén kisértessék meg, Klapka a központi-hadmüködési iroda által lön megháborítva, mely még többféle ellenvetéseket tudott tenni, melyek nyilván arra voltak számitva, hogy az időt Komáromnál elvesztegessék. Görgeynek kétségkivül az vala szándéka ezen idő alatt, miszerint az események csomóját annyira bonyolitsa, hogy ne hagyhassa el többé Komáromot. Azon reményében, miszerint ez neki sikerülend, megerősiték őt különféle levelek Mészárostól.

Egy julius 7-dikéről költ levelében ez maga azon tanácsot és parancsot adja Görgeynek, hogy, miután az osztrákok Komárom alatt a Duna jobb partján már megfészkelték magokat, hát maradjon inkább az egész sereggel Komáromban, s csak 3000 lovast inditson utnak Paksra a déli hadsereghez, kiknek ugy sem veheti hasznát Komáromban.

Erre aztán persze csakhamar egy másik irat érkezett 8-káról szinte Mészárostól, azon hir vétele után irva, hogy a 6-dikai hadi-tanácsban elhatároztatott, a Duna jobb partján az osztrák seregen keresztül törni. Mészáros ebben azt irja Görgeynek, hogy ő személyesen akart Komáromban megjelenni, de ellenséges csapatok Budához közelléte által, valamint az esztergomi hid lerontása által ebben meg lőn gátolva. A buda-pesti lánchidnak az osztrákok közelléte miatt használhatlanná kelle tétetnie, a Duna jobb partján netalán keresztültört magyar hadsereg tehát nem veheti hasznát, hanem meg van parancsolva, hogy a paksi hid, ha Kmety átkeltendett is rajta, megyhagyassék.

Julius 9-dikén egy új levél érkezett Mészárostól, a ki már

tudta Nagy Sándor eltávozását Komáromból, s Klapkának nemsokára aztán meghiusúlt szándékát, miszerint a Duna bal partján Komáromból Vácra vonuljanak. E levél, 9-kéről keltezve, Görgeyhez volt intézve. Mészáros komolyan kérdé őt, hogy szándékozik-e engedelmeskedni a kormánynak, s akarja-e a hadsereget Pestre vezetni, vagy nem. A bal parton még lehetséges a mozdulat, miután az oroszok állitólag julius 8-án még csak Harsányt érték el, Miskolcnál. Azon esetre, ha Görgey a jobb parton vonulna, a hid-szerelvény, melynek segélyével Kmety a Dunán átkelt, Bajánál álland. Ott 24 óra alatt hid verethetik. Azonkivül meg vannak a szükséges előkészületek is téve, 15000 embernek átszállitására a Dunán 24 óra alatt, lőszerestül s minden készlettel együtt.

Görgey ez iratot átszolgáltatá Klapkának azon megjegyzéssel, hogy e szerint sürgetőleg parancsoltatik az osztrákok mihamarabbi megtámadása a jobb folyam-parton.

Végre még egy irata érkezett Mészáros tábornoknak julius 10-dikéről korán reggel, mely szerint julius 9-én Jász-Berénynél kozákok mutatkoztak volna. Wisocki a Tisza-vonal védelmezésére Szolnokba vonul, Görgey vonuljon hát mindenesetre a bal parton Vácra, onnan a vasut mentében aztán Szegedre; de ha itt nem találna keresztüljuthatni, vonuljon vissza Komáromba.

Ez irat, mely különben már semmi befolyást nem gyakorolt a korámomi eseményekre julius 11-dike előtt, Szolnokból volt keltezve.

Görgey jelentéseire a junius 28-diki győri ütközet kimeneteléről, s Ludwignak, a fel-dunai hadsereg kormánybiztosának azt közelebbről részletező tudósitványaira, melyek még sürgetőbben tanácslák a kormánynak, Pestről menekülni. — Kossuth julius 3-dikától fogva az egész ruha- és munitiókészletet, az archivumokat, a fegyvergyárt s a bankjegy-sajtót Pestről Szegedre hordatta, mely a kormány új székhelyéül tüzetett ki, s julius 8-dikán és 9-dikén magok a kormány tagjai is elhagyák Pestet, Czegléden keresztül Szegedre menendők. Valamint minden áttétele a kormányszéknek, úgy ez is ismét némi zavarral és fönakadással volt egybekötve, melyek névszerint a fizetés

hiányában is jelentkeztek, minthogy a bankóprés utaztában nem müködhetett.

Most forduljunk az osztrák hadsereghez s nézzük, hogyan tölté ez el a julius 2-dika és 11-dike közti időt.

A 2-dik hadtestből a Colloredo-hadosztály immár julius 1-jén Kőszegfalváig, a Vág-duna mellett, s Aranyosig a nagy Dunánál, mozdittatott elő a Csalóközben. Eleinte az itt állomásozó magyar csapatok ellenállás nélkül Ujfalura és Német Őrsre hátráltak, aztán persze délután ismét előtörtek, mire jelentéktelen csetepaté fejlődött. Ennek következtében a magyarok ismét visszavonultak. Az osztrákok most megerősiték Aranyost, s Lovadnál hidat vertek a nagy Dunán, a Német-Óvárról magokkal hozott anyagokból. A híd julius 7-dikén készült el. Hídfőül még a télen megkezdett hadimüvek szolgálhattak, melyeket a magyarok nem dúltak föl, s melyek most nehéz ágyutelepekkel lőnek fölfegyverezve. Mindezen intézkedések a legkisebb háboritás nélkül tétettek meg.

A Pott dandár a Vágnál maradt, Szerednél ismét hídat vert, s megszállotta Szemptét, a Vág bal partján. Később Érsekujváron és Hetényen keresztül Komárom bekeritésére kelle vonulnia, s itt némileg Grabbe orosz hadtestének előcsapatát képeznie, kinek közreműködésére Komárom bekeritésnél az osztrákok még mindig erősen számoltak.

Grabbe hadával junius 15-dikén útnak indult Farkasdfalváról, s 17-dikén Alsó-Kubinba ért, ahol a Sasz hadosztályát fölváltotta, csupán azon megbizatással, hogy nyugati Galiciát födözze. Ő Alsó Kubinból több apró hadmenetet intézett Görgey Armin hadoszlopának egyes csapatai ellen; igy junius 20-dikán Rózsahegyre csapott ki, melyet rövid harc után megszállott; 22-dikén pedig Parnicán át Turányra, honnan a szucsáni Vághídat s Szent Márton helységét elfoglaltatta, mire azonban ismét visszatért Alsó-Kubinra csak Rózsahegyet tartván megszállva előcsapatával. Nemsokára aztán azon — nyilván a magyaroktól kipattantott hírt vette, hogy 15,000 magyar közelit Beszterce-Bányáról Szent-Miklósnak, a Vág mellett; ennek következtében junius 27-dikén egy erős seregosztálylyal fölkerekedett Alsó-Kubinból, de persze már Lucskin megtudá, hogy csak egy

egészen jelentéktelen guerilla-bandával lesz dolga, s minden ellenállás nélkül megszállva Szent-Miklóst, 28-dikán visszatért Rózsahegyre, s onnan Alsó-Kubinra.

Ezen időtájban történt, hogy Haynau seregének zömét a Duna jobb partján összpontositá s a meglepetett magyarok erőiket, névszerint a Görgey Armin és Horváth hadoszlopait is, a bánya-városokból s a fölső-Vágtól visszavonták. Grabbénak tehát ettől fogva senki sem állt ellen.

Mihelyt Haynau a fő-haderő összpontositását a Duna jobb partján megkezdette, minek következtében csak a 2-dik hadtest, Csorich, maradt a Duna bal partján, Haynau valamint Csorich is ismételve fölszólíták Grabbét, hogy vonuljon le Komárom alá.

Ez ugyan nem lőn megtagadva, de hogy nem a legszivesebben teljesittetik, könnyen észre lehetett venni; először Paskiewitsch megegyezését kelle Grabbénak kieszközölnie; aztán ez csak föltételsen lőn megengedve: Grabbe csak annyiban működhetett közre az osztrákok müveleteiben, amennyiben ezt főfeladata, nyugati Gácsország födözése, megengedendé. Hogy mi ellenében volt nyugati Gácsország födözendő, azt persze nehéz lett volna megmondani. Grabbe igen veszélyesnek tartá előnyomulni, hacsak Trencsényt a Vág mellett, meg nem szállja. Haynau, hogy ezen ürügyet is eltávolitsa, elrendelte, hogy egy osztrák hadosztály Morvaországból Trencsénybe jőjjön.

Az alatt Grabbe julius 3-kán értesült Győr bevételéről; erre 4-kén végre fölkerekedett Alsó-Kubinból s julius 7-kén 10 zászlóaljjal, 5 lovas dandárral s 30 ágyuval Körmöcön át Szent-Keresztre érkezett, a Garan mellett, Selmectől éjszakra. Itt azonban azonnal ismét huzamosan megállapodék. Először is a Trencsénybe rendelt osztrák sereg osztály még nem érkezett meg oda; csak 14-kén jött meg; aztán erősitést várt Grabbe, u. m. az 1-ső könnyű lovas osztály dzs. századát, s ez csak 15-kén és 16-kán érkezett Szent-Kereszt alá. Grabbe tehát julius 7-dik óta nyugton veszteglett Szent-Keresztnél, s hogy egyátalán nem vonatott Komárom alá, ki fog tünni elbeszélésünk további folyamából.

Az osztrák főhaderőből julius 2-dik után az 1-ső hadtest az ácsi erdőben s Ácsnál maradt; a 4-dik hadtest Mócsáról

Puszta-Csémre vonatott, ellenben julius 3-kán a 3-dik hadtest a zárvonal jobb szárnyára mozdittatott oly formán, hogy a Wolff-Veigl-dandárok Mócsánál foglaltak állást, a Dossen dandár a Ficquelmont dragonyos ezreddel Tatára jött, s egy őrszemet küldött Almásra. A Gerstner dandár Kis-Bérnél maradt, s onnan Moórnak, ki-kicsapott a vértes hegyekbe; a Bechtold lovas osztály a 3-dik hadtest támogatására Mócsánál maradt; a Paniutine osztály tartalékúl állittatott föl Kis- és Nagy-Igmándnál s egy sereg osztályt küldött Kócsra. A főtűzértartalék a Concó bal partján állt Ács és Igmánd között Új-Majornál. A főhadiszállás julius 3-kán Bábolnára, 6-kán pedig Nagy-Igmándra tétetett.

Julius 4-dik óta hire futott az osztrák táborban, hogy a magyar sereg Komáromból Vácra készül, a Duna bal partján; Nagy Sándornak valóságos elutazása julius 7-kén kinek s melynek sajátságos viszontagságait már ismerjük, megerősité e hireket. Egyszersmid arról is értesült Haynau, hogy julius 6-kán Paskiewitsch meginditá seregét Miskolcról le Pestnek, s igen fontosnak látszott előtte, hogy az oroszok legalább határozottan meg ne előzzék őt a fővárosok megszállásában.

Elhatározta tehát, hogy legalább egy részét a seregnek elinditja Budának, mig a főhaderő még Komárom alatt marad, amig csak a magyar főhadsereg elvonulása nem fog többé kétséget szenvedni.

Budára a most Ramberg altábornagy által vezényelt 3-dik hadtest legnagyobb részét határozta küldeni.

Julius 9-kén egy portyázó csapatnak kelle fölkerekednie előcsapatképen Mócsáról; 10-kén utána indultak a Veigl- és Dossen-dandárok s Kis-Bérről a Gerstner dandár, mely Moór- és Székes-Fehérvárnak volt vonulandó.

Ramberg elvonulása után az osztrákok ereje Komárom alatt a Duna jobb partján még 53 zászlóaljra, 49 lovas századra és 176 ágyura ment. Ez az erő azonban csak 34,000 hadképes egyént állithatott ki. A cholera a csapatok állását rendkivül leszállitá. Az osztrák seregnek ekkor 14,200 (?) —, s a Paniutine orosz hadosztályának 1800 betegje volt.

Ily körülmények között kelle fogadniok a szövetségesek-

nek a magyarok nagy kitörését, mely által ezek utat akartak nyitni magoknak az Alsó-Dunához, amennyiben t. i. előbbi fejtegetésünk után e szóval „akartak“ egyátalán élhetni.

A komáromi csata julius 11-kén.

Julius 10-kén este, miután nemcsak Nagy Sándor visszaérkezett a táborba, hanem Görgey Armin is oda vonatott, kiadta Klapka, aki a nagy kitörést vezetendő vala, erre a dispositiókat. Lettek legyen ezek bárminők, azt mindenki beláthatja, hogy Klapka nem csügghetett a dolgon egész lélekkel.

A dispositiok ezeket rendelék :

Julius 11-kén reggel 7 órára minden embernek készen kell lennie a főzéssel. A tábori kórház szekerein kivül másnak nem szabad a csapatok után mennie.

A Janik- és Rakovszky-osztályok, a 8-dik és 2-dik hadtestből Aschermann ezredesnek, Klapka helyettesének a komáromi vár parancsnokságban — vezénylete alatt, pontban 8 órakor kitörnek a sánctáborból a Duna és az ácsi postaút között a Megyfa — és az ácsi erdőnek, elüzik az erdőből az ellenséget, visszanyomják a Concón át s e mellett állást foglalnak további parancsokra várván.

Pikety tábornok reggel 7 órakor a 2-dik, 4 dik, 16-dik és 9-dik számú huszárezredet — mindössze 32 lovas századot — a sánctáborban egy osztálylyá egyesiti s Aschermannal egyidejűleg a táborból Puszta-Harkályra veti magát, hirtelen rohama által az ott állomásozó osztrák lovasságot meg futamitani törekszik, s az erdőt védelmező osztrákok jobb oldalának és hátának esvén, az erre intézett rohamon könnyiteni igyekszik.

Pöltenberg fél 9-kor a 7-dik hadtesttel előtör a sánctáborból, az ácsi postauton nyomul elő Aschermann és Pikety között, támogatja Aschermann támadását az erdőre ez utóbbinak déli végét támadván meg, s később állást foglal a Concónál Ács ellenében.

Leiningen 8 órakor a 3-dik hadtesttel elhagyja a tábort, az igmándi uton előnyomúl s megtámadja Puszta-Csémet, ha a jobb szárnyon, tehát Aschermann nál és Piketynél az ütközet

folyamatban van. Ha a jobb szárny szerencsés, úgy szállja meg Leiningen Nagy Igmándot s a győr-bicskei utat, csapjon ki Csonakon át Bábolnára és Csépre, hogy Tömörd felé összeköttetésbe lépjen az első hadtesttel.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Leiningennel együtt odahagyja a tábort, s ezzel egyenlő magasságban s egyesülve kinyomja az ellenséget Mócsáról és megkönnyiti a 3. hadtest előnyomulását. Mócsáról kiküld egy osztályt a tatai út szemmel tartására, és serege zömével Tömördre megy, ahol állást vesz, Kocsot erős lovas őrséggel rakja meg, mihelyt onnan az ellenség kitisztult. Ha ez az ellenség szándoka, erre Nagy Sándor fog ügyelni és fönn fogja tartani a 3. hadtestteli közlekedést.

Tartalékseregül a 3. és 1. hadtesthez Görgey Armin szárnycsapata rendeltetik ki, a körülmények szerinti használatra. Ha ütközetre kerül a dolog, az ütközet után ugyanazon hadtesttel táborozik együtt, ha nem, úgy Mócsánál.

Ha az ellenség az ácsi erdő és Igmánd közé vettetik vissza, Pikety osztálya fogja üldözőbe venni, és estve megint a Concóhoz tér vissza.

Eszterházy osztálya a 8. hadtestből reggeli 8 órakor indul el Ó-Szőnyből, Almás felé működik, és estvére megint régi állására vonul vissza. Mindazt, amit ez osztály az ellenségről észrevesz és kitud, azonnal tudtul adja a főparancsnokságnak.

A komáromi őrcsapatok a 10—11-iki éjjelen a különbféle sáncokban vesznek állást s az ütközet alatt teljes készültségben tartják magukat.

Minthogy egy egyes hadtest megveretése az egész előnynek megsemmisültét hozhatja magával, minden hadtest teljes erejével bontakozik ki, s addig tartja magát, ameddig képes. A Concó vonal megnyerése a fődolog; az ellenség Ácsnál legerősebb. Legnagyobb fontosságú dolog az igmándi országútat elérni; ha ez sikerül, az ellenség központján van átfúrva. Mócsán és Tatában az ellenség leggyöngébb, s oda még segédcsapatokat sem vonhatnak le egy könnyen. Minden málha, kétnapi eleség s a hadszerfőkészlet a győzelem kivivásaig az elsáncolt táborban marad. Minden ember köteles egy adag kenyeret és szalonnát magával vinni. A sebesültek és foglyok Komáromba szállittatnak.

Ha a terv nem sikerül, mindnyájan az elsáncolt táborba vonulnak vissza.

A főhadparancsnok az ütközet alatt a központon a 3. hadtestnél marad.

Ha a nap szerencsésen tűnik le a magyarokra, a főhadparancsnok szállását Kis-Igmándra teszi át, hova esteli 8 órakor minden hadtest és minden önálló osztályból egy tiszt küldendő a további parancsok kézhezvétele végett.

Ez intézkedések kritikája legnagyobb részt abból vehető, amit a jul. 2-iki eredmények mérlegelése alkalmával mondottunk.

Az összes erő, melyet a magyarok a jul. 11-iki támadásra forditottak, alig tett többet 40,000 embernél.

A szám tehát egy kissé nagyobb volt, de mindamellett oly jelentéktelen, hogy a sikernek első föltételét még mindig a csapatoknak egy kis homlokzatra összpontositása képezé; e homlokzatnak az ácsi postaút és az igmándi út közti téren kellett fölállnia. E tér 6000—7000 lépést tesz. Ide 32,000—34,000 embert minden esetre kellett egyesiteni, ha többet nem.

Csak az ácsi erdő ellen kellett volna működni, Ó-Szőnyből Almás felé semmi mozgás nem szükségelteték; legfölebb egynehány huszárcsapat elég volt volna. Épúgy fölösleges rendszabály volt Mócsa ellen egy egész hadtestet állitani föl; e hadtest sokkal sikeresebben követhette volna a fővonal bal szárnyát az igmándi úton tartalékul. Itt sokkal jobban támogathatta volna a bal szárnyat az osztrákoknak netán Mócsa felől intézendő támadásai ellen, mint magáról Mócsáról, adandó alkalommal magát a támadó sereget is megerősithette volna.

De mégis minden oda ment ki, hogy az osztrákokat határozólag megverjék, oly határozólag, hogy ezek Győr felé kényszerüljenek visszavonulni. Csak ez által nyilhatott a magyaroknak tér Paksra és Bajára vonulásukat minden veszély nélkül megkezdhetni. És hogy e tért megnyerhessék, ez volt tulajdonképeni célja a csatának. Határozó győzelmet pedig csak a magyar erők egyesitése által lehetett kivivni, és pedig az osztrák bal szárny elleni egyesités által, természetesen nem a legszélső bal szárny ellen, mert ez esetben az erdő ellen kellendett táma-

dást intézni, melynek sikerét nem lehetett eleve tudni. Az osztrák bal szárny fölötti győzelem által a jobb szárny is meg volt törve Mócsánál és a Duna mellett, és önként vissza kellett vonulnia.

Az egyesités helyett azonban az elsáncolt tábor körül a magyar erők ugyanazon szétosztására találunk.

A vonal a Dunától a Megyfa erdő fölött Puszta-Harkály, Puszta-Csém és Mócsán át ismét a Dunáig Ó-Szőny alatt 30,000 lépésnyi kiterjedésű, úgy, hogy a magyarok minden 3 lépésre 4 embernél többet alig használtak, mig a csapatok másképi elosztásánál minden 3 lépésre 18 ember szükségelteték. S igy az elhelyezés már csirájában elfojtott minden sikert.

Jul. 11-ének reggelén sürü köd terült el a láthatáron, mely erős esőbe ment át csakhamar. Ez kedvező volt a magyarokra, hogy elsáncolt táborukból észrevétlenül törjenek elő és még lehetőbbé tette az osztrákokat meglepni.

Nem a kitűzött órában, hanem csak 9 óra felé kezdtek kivonulni a táborból, mert a lőszertartalékra várakozni kellett.

Az első ágyúlövések Ó-Szőny és Almás közt, Eszterházy és Wolf egy dandára közt dördültek el délelőtti 11 órakor. Wolf dandára erre Mócsától éjszakra csatarendbe állott és erősitést küldött Naszályra Almástól délkeletre. Hogy e dandár semmi nagyobbat nem tehetett, magától érthető.

Bechtold, kinek lovas osztálya a csapat levonások után még 23 századdal Mócsától délnek állott táborban, Lederer osztályát jobbról, Simbschen-ét balról küldötte Wolf segitségére.

11 óra után nem sokára a magyarok jobb szárnyán is megkezdődött az ágyútűz, ahol Aschermann az új-szőnyi szőlőkön keresztül és attól jobbra a Duna mellett az ácsi erdő ellen nyomult előre, rövid ágyuzás után megtámadta azt és az osztrákok előörseit, kiket Schneider vezényelt, visszaveté.

11½ órakor kapta Haynau Nagy-Igmándon az első jelentést az ütközetről, mely a jobb szárnyon Almás felé beállott. Azonnal a csata szinhelyére sietett és megparancsolta, hogy a Paniutine osztály Puszta-Csémre, a 4. hadtest pedig attól balra a Harkálytól délnek eső dombra nyomuljon elő.

Pikety huszár osztályával ép akkor, midőn Aschermann az ácsi erdőt megtámadta, Puszta-Harkály ellen ment, melyet Jablonovszky dandára tartott megszállva, mely ezenkivül az ácsi erdő déli végét is födözte. Talán kivethette volna Pikety egy gyors támadás által Jablonovszky dandárát Puszta-Harkályból, és ezáltal a Concóhoz nyomulva előre, az ácsi erdő elvételét Aschermann által, és a 7. hadtest élét úgy segithette volna, hogy a magyarok hirtelen az erdő nyugoti részéhez érve inkább védőleg, mint támadólag léphettek volna föl. Talán! de soha sem volt jó ilykép önállósitani a lovasságot, és Pikety is valóban homlokzata elé vonatta az ágyúkat és hosszadalmas tüzelést kezdett Puszta-Harkály ellen.

Déli 12 órakor közeledék a 3. magyar hadtest az ez időben gyengén őrizett Puszta-Csémhez. Azonnal elvétetett. Most azonban Herzinger egész osztálya is idevonult és visszavette a helységet, mert a 3. hadtest zöme annak idejében nem támogathatta kellőleg annak elejét

Benedek dandárának azonnal Puszta-Harkályra kellett küldetnie, hogy Jablonovszky dandárát fölváltsa, a mely Pikety ütegeinek tűzétől ép oly sokan szenvedett, mint Ludwig dandára, mely balról jött Jablonovszky segélyére. Ludwig csak hamar visszavonult a tűzből, Jablonovszky csak akkor, midőn Benedek megérkezett, ki délről közeledék Puszta-Harkályhoz, hogy e mögött dandárát ujra egyesitse.

A 7. magyar hadtest majdnem egészen elfecsérelte erejét az ácsi erdő déli részének sikertelen megtámadásaiban, majdnem egyedül a Jablonovszky dandárához tartozó Nassau ezred 1. zászlóaljától és Schneider dandárának egyes osztályaitól föntartva.

Midőn Klapka Puszta Csémet elvesztette, ujra támadást intézett ellene, mire jelentékeny számú tüzérséget vont a 3. hadtest elé. Egy órai tüzelés után Klapka ujra rohamot fúvatott és $2^1/_2$ órakor délután megint Puszta Csm birtokában volt. Herzinger osztályának jobb szárnya a 4. hadtestből teljesen visszaszoritatott, és úgy, mint itt, az ácsi postaúttól éjszakra az erdőben a magyarok ez időtájt teljes előnyben voltak.

Itt Schneider dandára teljesen kivettetett az erdőből, és csak az erdő mögött szedhette megint össze magát.

Az osztrák vonal homorú ivet képezett, melynek bal szárnya a Concó vizéig, az ácsi erdő éjszaki része mögé terjedett, melynek jobb részén Puszta Csémtől nyugatra szorittatott, és a melynek legkiállóbb pontjait Puszta Harkálynál Benedek dandára, az ácsi erdő déli részén pedig Jablonovszki dandára képezé.

Mig Schneider az ácsi erdőből lassankint kiszorittatott, Schlick az 1. hadtestet fegyverbe állitotta és az erdő visszafoglalására szervezte.

Bianchi az Ács előtt fekvő erdőrészhez nyomul, jobb szárnyához csatlakozik Schneider a postant mellett, mihelyt dandárát összegyüjthette, mindkettőjüket pedig tartalékul Sartori követendi.

Balra a Duna mellett Reischach az ácsi erdő éjszaki végén keresztül a Megyfaerdő ellen nyomul és egy századot küld jobbra Bianchival föntartandó a közlekedést. Kezdetben a magyarok, Aschermann és Pöltenberg a Schlick hadtestnek vitézül ellentállottak; Bianchi és Schneider háromszor támadják meg az erdőt és háromszor veretnek vissza, de a negyedik támadásnál a magyarok valamennyi ponton tágitanak, ugy hogy csak az erdőtől keletre szedheték magukat össze. Itt elővonják ágyuikat, hogy az osztrákok bevonulását az erdőbe megakadályozzák. A főágyútartalékból három üteget küldenek Schlick erősitésére, mi által az osztrák tüzérség oly túlsulyra emelkedik, hogy 5 óra felé Aschermann és Pöltenbergnek az elsáncolt táborba kell visszavonulniok.

Puszta Csémnél, miután ezt Leiningen Herzinger osztályától megint visszavette, szünet állott be; Klapka egyrészről Pikety, másrészről Nagy Sándor előnyomulására várakozék hasztalanúl.

Pikety ép ekkor már majdnem minden lőkészletét kilőtte, anélkül, hogy egy lépést is tett volna előre; a mi természetesen nem is következhetett be, ha Benedeket előbb teljesen visszaűzni akarta.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Mócsa felé egész az

ó-szőnyi szőlők magaslatáig nyomult előre, itt azonban jónak látta megpihenni, miután lovasságát a tűzérség első vonalába állitván, gyalogságát e mögé rejtette el.

Ennek az a hatása volt, hogy Bechtold lovasosztályát egy kissé hosszabb ideig tartotta távol Mocsánál, mint egyébként történt volna.

Bechtold a maga részéről 3 lovas-századdal alig hogy az almási csatát megkezdette, oda jött cirkálni. E közben jött Haynau parancsa, hogy a lovasosztály Mocsáról, Puszta Harkály felé a Puszta Csémnél küzdő magyarok, Leiningen bal szárnyára rontson. Ez nem történt meg. Végre délutáni 3 órakor megérkezett Bechtold cirkálásából. Ezt csakhamar a Haynauféle parancs ismételtetése követte. Most Bechtold Simbschen dandárát Mócsáról balra utnak inditotta.

Klapka még nem nyomultatta Leiningent Puszta Csém elé, midőn Simbschen is megjelent s épen akkor midőn ő, tőle balra, Igmánd felől megjött a Paniutine osztály is számos ágyúval a homlokzaton. Most Herzinger is a jobb szárnyat küldve előre ujra megtámadta Puszta Csémet, és rövid csata után kiragadta ezt az ellenség ágyúk túlsulya és a Paniutine és Simbschen megjelenése miatt elcsüggedt magyarok kezeiből. Leiningen még egyszer megkisérlé Puszta Csémet visszavenni. De nem nyomult keresztül és igen sokat szenvedett a visszavonuláskor az egyesültek ágyútűzétől.

Klapka vérmes reménye most meglehetősen csökkent, mindent abba helyezett most már, vajjon nem vivott-e ki jobb szárnya az ácsi erdőnél oly fényes győzelmet, hogy ez által minden már jóvá volna téve. Klapka tehát azon utasitást adta Leiningennek, hogy hadtestét a lehető legjobb födözetben gyüjtse össze, a mi Paniutine és Simbschen előnyomulása miatt meglehetősen meg volt nehezitve és ő maga is a jobb szárnyra ment megtekintendő a dolgok ottani állását. Ide épen akkor érkezett meg, midőn Aschermann és Pöltenberg épen kivonultak az erdőből és ennek következtében teljes visszavonulást parancsolt.

Simbschen parancsul kapta a 3. magyar hadtestet üldözni, most Nagy Sándor huszárjaival jobbra fordult és szerencsésen föltartóztatta Simbschent, mig Bechtold Lederer osztályát is

ide nem vonta. Mivel e közben az 1. és 3. hadtest gyalogsága már legnagyobbrészt az elsáncolt táborban volt, Nagy Sándor is oda vonult vissza. Bechtold osztálya lassan követte őtet egész az elsáncolt tábor ágyúinak lőhatáráig.

Eszterházy értesülvén a dolgok rosz állapotáról Cséménél, szintén megkezdette a visszavonulást Almásról.

A visszavonulás minden ponton nagy rendben történt meg, és az osztrákoktól kevessé akadályoztatott meg. Délután 5 órakor elnémultak az ágyuk; a magyarok reménye teljesen meghiusult, a győzelem a szövetségesek kezeiben maradt.

Az ütközet végeztével Schlick az ácsi és a Megyfaerdőben, Jablonovszky Puszta Harkálytól balra, Benedek és Herzinger attól jobbra és e mellett, Puszta Csém előtt Paniutine, Paniutinétől jobbra Bechtold, végre Mócsánál Wolff dandára állott.

Az osztrákok jul. 11-én holtakban 7 tisztet és 116 embert, sebesültekben 24 tisztet és 559 embert, és a megbetegültekben 1 tisztet és 80 embert vesztettek. A Paniutine osztály 1 holtat és 25 sebesültet vesztett, úgy hogy a szövetségesek összes vesztesége 813 emberre, tehát a haderő $^1/_{42}$ részére ragott.

A magyarok összes veszteségüket 1500 emberre, vagy $^1/_{27}$ részre teszik.

Görgey elvonulása Komáromtól.

Görgey az ütközetetet az elsáncolt tábor magaslatairól nézte. Jul. 11-ke estéjén a legcsekélyebb kisérletet sem tette már a sereget Komáromnál megtartani. Valószinüleg határozottan leszavazták volna, de mint mondók, még csak kisérletet sem tett. Ő most azon hadtesteket, melyek Komárom őrségekép nem maradtak hátra, maga akarta átvezetni a Duna bal partjára, Vác felé. A jul. 11. estéjén tartott hadi tanácsban azon terv állitatott föl, hogy egy kis megerőltetett vonulás mellett Vácot és magát a pest-egri országútat is el lehetett érni, és igy legfölebb csak az orosz előhaddal jönni érintkezésbe. Hogy Görgey is osztotta e nézetet, legkevesbbé sem kétséges. Talán ő maga is számitott arra, hogy az oroszok elzárják útját, és

így több időre, talán örökre elszakitják a déli hadseregtől, az általa mindenek fölött gyűlölt Kossuth, Mészáros és Dembinszki egyenes befolyásától.

A mi a Haynautól Buda felé küldött Ramberg hadtestet illeti, erről azt föltételezék, hogy különösen Kmety üldözésével foglalkozik és legfölebb csak egy részével csatlakozhatik a magyarok Vácra érkezte előtt az oroszokhoz.

Abban megegyeztek a hadparancsnokok, hogy nem tanácsos az egész hadsereggel Komáromba zárkózni, hogy itt lő és élelemkészlet hiánya miatt rövid időn csúfos feladásra ne kényszerüljenek; és mialatt utóbbi napokban az osztrákokkali alkudozásokról Görgey értelmében sokféleképp beszéltek, most ezzel is fölhagytak, mivel a dolgok állapota szerint az osztrákok épen semmi hajlamot sem mutattak alkudozásokba bocsátkozni.

Klapka kezdetben azon nézetben volt, hogy jó volna a hadsereggel azonnal kivonulni és Komárom parancsnokságával azonnal Aschermann vezérőrnagyot bizni meg. De azon mély bizalmatlanság, mely közte és Görgey közt ez utóbbi időkben bekövetkezék, csakhamar lemondatá határozatáról. Előre látta, hogy a sereg levonása anélkül, hogy sok hasznot hajtana, folytonos viszálkodást idézne elő, maga tartotta tehát meg a komáromi parancsnokságot. Nagy Sándornak, a ki szintén mint ő a kormány párthoz szított és a kinek hadteste szintén a levonandóhoz tartozék, szivére kötötte, hogy őrizkedjék Görgey környezetének cselszövényeitől, és hogy tartsa meg a hadsereget lehetőségig azon úton, melyet a kormány kiván.

Jul. 12. Görgey Armin hadteste, mint előhad elindult Komáromból, ezt követte a 12. és 13. közti éjjelen az 1. hadtest, Nagy Sándor, azután 13-ika reggelén a 3. hadtest Leiningen, és a 7. hadtest, Pöltenberg, 13-án délben hagyták el Komáromot az utolsó málhaszekerek. Az összes haderő, melyet Görgey elvezetett, alig volt több 37000 embernél.

Ez Bátor Keszin átvonult, melyet 13-kán ért el, és Kövesden át Szobbra vonult egy hadoszlopban; innen 15-én Vácra két oszlopban kellett volna az elvonulásnak megtörténni, és pedig úgy, hogy Görgey Armin oszlopa és az 1. hadtest, mely mindig éjjel ment, a Duna mellett haladt Zebegény,

Nagy-Maros és Verőcén át Vácra, mig a 3. és 7. hadtest, mely nappal ment, s mely 14-én Damáse és Hellenbánál szállásolt, a Mária Nostra hegyeken keresztül balra vette volna utját.

Ezt azért határozták igy, mert attól féltek, hogy a Nagy-Marossal szemközt Visegrádnál az osztrákok ágyútelepeket vonhatnak föl és igy tetemesen megzavarhatják a magyarok menetelét.

Komáromban Klapka parancsnoksága alatt a 2. hadtest maradt hátra Kászonyi vezérőrnagygyal, 10 z. a., 9 lovasszázad és 24 tábori ágyúval, de összen csak 5200 emberrel; azután a 8. hadtest, Aschermann vezérőrnagygyal, mely tett 12 z. a., 5 lovasszázadot, 24 tábori ágyút, 1 század utászt, és 8 csapat vártüzérséget, összesen 10060 embert.

Klapkának tehát összesen 15260 embere volt, ezekhez járult még 3000 ujonc.

Klapka összesereje ez ujoncokat is beszámitva 15000 embert tett. Mintegy 300 ágyú állott a sáncokon, és 50 képezte a tartalékot. Puska mintegy 5000 volt kéznél. Teljesen el volt látva mindennemű élelemszerekkel Komárom, mintegy 2 hónapra, de a legszükségesebbekkel 3, 4, sőt 6 hónapra is. Lőpor csak 1000 mázsa volt kéznél, de volt salétromkészlet és a várban magában levő lőpormalom rövid idő alatt tetemesen megnagyithatta a lőporkészletet.

Osztrák részről Ramberg előhadaiból egy oldalcsapat Wussin őrnagy vezetése alatt, mely jul. 9-én Mócsa környékéről indult ki, 10 Bicskére, 11-én délutáni öt órakor pedig anélkül hogy ellenségre talált volna, Budára ért.

Ramberg a sereg zömével 10-ën Alsó-Gallára, 11-én Bicskére és 12-n Buda-Örsön át Budára ért.

Gerstner Kis-Bérről Moóron át 12-n ért Székesfehérvárra, itt egy század őrséget hagyott hátra, hogy az uj népfölkelési készülődéseket megakadályozza, és 13-án Mártonvásárra, 14-én Budára jött, úgy hogy itt a 3. hadtest, Wolff dandárát kivéve, mely Mócsánál maradt egyesült.

Jul. 12. és 13-án Ramberg, mivel a lánchid nagy részt használhatlanná vált, 2 z. a.-t, nehány lovasszázadot és egy üteget hajókon szállitatott át Budáról Pestre, hol e csapatok a

Paskievitstől Adlersberg alatt kiküldött kozákokkal találkoztak. Jul. 15-én pedig, midőn a lánchid helyreállitatott, Ramberg a 3. hadtestet egy z. a. és két lovasszázad hátrahagyása mellett Budáról szintén Pestre vezette.

A Komárom előtti vizsgálódásokból 13 án megtudták, hogy Görgey a Duna balpartján elvonult.

Haynay most azon nézetben volt, hogy jó volna az öszszes hadsereg egy lehető legnagyobb részével Komáromtól fölkerekedni és Pesten keresztül a lehető leggyorsabban elérni a déli harchelyet, hova őt Arad eleste, Temesvár szorongása és azon csekély eredmények vonzák, melyeket a bán valójában véghez vitt.

Jul. 10-én Haynau irt Paskievitsnek, és kifejezte azon véleményét, hogy Görgey a Duna balpartján Vácra fog menni, e mellett kilátásba helyezte azt, hogy ő is fogja majd Görgeyt a lovadi hidon keresztül üldözni a Duna balpartján, mig ezt az oroszok Vácnál megállithatják.

Jul. 13-án tehát követet küldött Paskievitshez, hogy vele Görgey valóságos elvonulását tudassa. Paskievits e tudósitást a jul. 14- és 15 közti éjjelen kapta meg. De ebben már nem beszélt többé Haynau arról, hogy Görgeyt majd a balparton üldözni fogja.

Hogy ez eszme Haynau agyában nem lehetett valami nagyon erős, önmagától kiviláglik azokból, a miket már előbb elmondánk az oroszoktóli idegenkedéséről. A déli harctérről érkezett ujabb hirek mindenesetre csak megerősithették eredeti tervében a jobb parton Pesten túl vonulni. Igy julius 10-én még hihette, hogy Grabbe végre Komárom felé nyomul, hogy e hely bezárolását a Duna bal partján átvegye. Azon hosszas pihenés után, melyet Grabbe Szt.-Kereszt tájékán tartott, alig volt tanácsos rá tovább várakozni. De egyébként is az orosz főhadsereg bizonyára elég erős volt Görgey kicsi erejével megmérkőzni, úgy hogy ez az osztrákok előtt, ha ezek őt Lovadon vonulva keresztül követni akarák a bal parton, oly jelentékeny előnyt nyerne, hogy azon esetben is, ha őt az oroszok Vácnál föltartóztatnák, Losoncon keresztül, a fölső Tiszához minden veszélyeztetés nélkül szabad maradna neki az út. De ekkor Haynaunak azon nem

13*

igen ohajtott szorosabb szövetségre kellene lépnie az oroszokkal, mely őt eltekintve attól, hogy huzamosabb ideig távol tartaná a déli csatatértől, nyilván Paskievits vazalljakép tűntetné föl, és Ausztriát igen világosan ugy láttatná, mint Oroszország vazallját.

Ha tehát Haynau az első pillanatban komolyan ily nézetnek hódolt is, hogy Görgeyt a balparton kövesse, a min az oroszok is épugy kételkedtek mint mi, habár mi más okokból, mint az oroszok, kik azt állitják, hogy Haynau mindazt megigérte a mi Paskievichnek tetszett, csak hogy „megmentőjét" Paniutinet magánál tarthassa, e nézetet jul. 13-án már teljesen elvetette.

De a Budára vonulás a Duna jobb partján mégis elhalasztatott. Magától érthető, hogy Haynau lehetőleg jelentékeny haderővel akart Budára, s onnan a Duna másik partjára jönni. Ha Grabbe Komárom felé lenyomul, legfölebb csak egy osztrák hadtestet kellendett neki Komárom előtt hátrahagynia. De ha Grabbe nem jön el? Mindenesetre kellett rá nehány napig várakozni.

És ez annyival is tanácsosabb volt, mert Görgey, Vácnál az oroszoktól föltartóztatva könnyen Komáromnak fordulhatott vissza, itt átkelt volna a Duna jobb partjára és ha ott Haynau elvonulása után csak jelentéktelen osztrák erőkre talált, csekély fáradsággal érvényesithette volna a jul. 11-én hasztalanul tett kisérletét az Alsó-Dunánál Paks vagy Baja felé törni át.

Ily módon Haynau Budára vonulása jul 16-ig elhalasztatott. És mivel Grabbe nem érkezett meg, kényszerülve látta magát a 2. hadtesten kivül még az 1. hadtestet, is hátrahagyni az erősség bezárolására. Ha Grabbe lejőne Komáromhoz, vagy e nélkül is, ha határozottan tudni lehete, hogy Görgey nem fordulhat vissza Komáromnak vagy ha más óvatossági intézkedések megtétettek, Schlicknek azonnal követni kelle a főhadsereget Budára.

De mostanra Schneider dandárát Mócsánál, csapatokat küldve Almásra, Tatába és Nagy-Igmándra, Bianchiét Puszta-Csém és Puszta-Harkálynál, Reischach és Sartoriét Ács előtt és az erdőben, és Ludwigét kinek előörsi szolgálatokat kelle tennie és vala-

mennyi dandárhoz néhány lovasszázadot küldenie, a fölös tartalékkal Puszta-Harkálynál kellett fölállitania.

A 2. hadtestből Pott dandárának az Alsó-Vágtól azonnal Hetény felé a bal nyitra- és duna-part közé kelle előreküldetnie, mig a hadtest zöme az Alsó-Vágnál és a Csallóközben maradt.

Az 1. és 2. hadtest a lovadi hid által tarták fönn az érintkezést.

Azokból, amiket már előbb Paskievits mozdulatairól, és most egyrészt Görgey elvonulásáról, másrészt Haynaunak Komárom előli eltávozásáról beszéltünk, az tűnik ki, hogy julius közepén az események csomója Vác és Pest között bonyolul. Mielőtt azt néznők, mint oldatik az meg, vessük pillantásainkat megint a déli csatatérre Bács-Bánátba, és Erdélybe, hogy megtudhassuk minő eredmények jöttek létre itt jun. közepétől jul. közepéig.

A bács-bánáti csatatér eseményei jun. közepétől a bán visszavonulásaig a Duna jobb partjára.

A Tisza jobb partjának odahagyatása a magyarok részéről és ujra előnyomulásuk e partra.

Jellasich, mint fönebb mondók a Kátyi győzelmes ütközet és Ujvidék megtámadása után elfoglalta a Ferenc-Csatorna vonalát.

A magyar 4. hadtestből Perecy osztálya még Ó-Becse birtokában volt, a melynél egy hajóhid vezetett át a Tiszán és Cintula dandárát Földvárral szemközt egész a Ferenc-Csatornáig küldötte előre.

A bán most elhatározta, Cintulát és Perecyt állomásaikból elűzni, erre az ó-becsei hajóhidat elrombolni és Bács összeköttettetését Bánáttal a magyarok részéről megszakitani.

E célból jun. 24-dik estéjén Dietrich osztályát, a tartalék gyalogságot Rastich alatt és a lovassági tartalékót, összesen 10. z. a. t., 18. l. sz.-t és 13. üteget Szt.-Tamás ellen gyüjtötte össze, hogy innen a csatornna éjszaki partjára

Ó-Becse felé nyomuljon előre, mialatt a Földvár mellett fölállitott Lang dandárának azon parancsot adta ki, hogy Cintulát támadja meg mihelyt a sereg zöme Ó-Becsénél megkezdte a csatát.

Egy éjjeli út által Jellasich jan. 25. reggeli 8 órakor megközelitette Ó-Becse sáncait. Perecy állomása, a homlokkal nyugatnak fordulva, két szárnyával a Tiszára támaszkodott. Lang már előnyomult a Ferenc-Csatornán, és Cintulával csatára kelt.

A bán most Ottingert Wallmoden és Hardeg vértesekkel és 9 ágyúval jobbra a Tisza felé küldötte, hogy Cintulát Perecytől lehetőleg elvágja; Lederer 2 századdal és 3 ágyúval még inkább jobbra küldetett Földvár irányában Lang támogatására.

Zöme elé Jellasich 7 üteget vonatott, melyek élénk tüzelést fejtettek ki az ó-becsei sáncok ellen, és a melyet Horváth dandára a jobb, Budisavlieviché a bal szárnyon követtek, mig 4 század képezte a bal szárnyat.

Két órai tűzelés után Perecy odahagyta az ó-becsei sáncokat, de még is egyesült Cintulával, a ki Lang korai támadása elül visszavonult, csak óvatosan üldöztetve ettől, s Ledererrel, úgy mint Ottingerrel találkozott, akik azonban dandárát Lang osztrák dandárának tartották.

Midőn Perecy Ó-Becsét föladta, Dietrich benyomult utána a városba, a hol csak jelentéktelen ellenállásara talált. A Tisza balpartján Perecy Bánffy osztályával erősült meg és még egy kisérletet tőn Ó-Becse birtokába juthatni, a mely alig látszott komolyan megszállva lenni. S midőn ezt az osztrákok visszaverték, a magyarok a Tisza hid nehány részét eloldották és az osztrákok élénk tűzelést kezdettek e hid ellen, mi által annak több része szétromboltatott, úgy, hogy a hid legnagyobb része elszakadt és a folyam mentében úszott.

Egy gyönge őrcsapat hátrahagyása után, a mely a sáncok beegyengetése után őt szintén követte, Jellasich megint visszatért Szt.-Tamásra. Összes vesztesége 17 halottat és 32 sebesültet tett. A magyaroké, nyilván nagyitva 200 holt és sebesültre, 200 fogoly és 2 ágyura tétetik.

Az ó-becsei ütközet után a Tisza jobb partján magyar részről csak 1500 ember maradt, Bajánál, a Duna mellett és Mihailevich dandára, 2000 ember 13 ágyúval, Bajmaknál, Zombor és Mária-Szabadkánál hátra. Mihailevich nem sokára közelebb vonult a Tiszához Csantavér felé.

A 4. hadtest legnagyobb részével Tóth junius 26-kán Hátszegre ment vissza.

Itt Tóth helyett Guyon vette át a 4. hadtest parancsnokságát.

Vetter, a déli hadsereg fővezetője 27. és 28-án megint a Tiszához küldötte ezt előre Török-Becse felé, hogy itt a szétrombolt Tisza hidját helyreállitsa, és ezután Guyonhoz térjen vissza a Tisza jobb partjára.

Jun. 25-én Perlasznál szintén jelentéktelen ütközet fordult elő; és jun. 23. és 25-én Hartlieb alt. Puffer dandárát Pétervárad ellen működni küldötte ki.

A hegyesi ütközet.

Az oroszok fenyegető előnyomulásánál, s Haynaunak mindig világosabban érezhető túlsúlyánál fogva, melylyel a Felső-Dunál birt, az egyik oldalra nézve napról napra sürgősebbé lőn, a déli csatatéren határozó sikert vini ki, hogy ez által azon harcban, a melynek minden hihetőség szerint délen kellett vala központosulnia, hátát szabadon tarthassa, de másrészt a Duna és Tisza közt az oroszok ellen is valódi csatározást kellett folytatniok. Ehez, Percel tartalékseregéhez Vetter déli hadseregének nagy részét is át kellett engednie; ezzel ellentétben Vetter megerősitésére Kmety osztálya küldetett ki, mely jun. 27-én Ihászynál Görgey seregétől elszakitva és Komáromnál vele nem egyesülhetve most Paksnak fordult a Duna felé, ezt jul. 5-én elérte és 7-én átkelt a folyamon.

Kmety most Kalocsán, Hajóson, Szt.-Iványon, Katymáron keresztül Nemes-Militicsre ment, hova jul. 21-én megérkezett mialatt Zombort egy csapattal megszállotta. Jul. 13-án

azután Kernyaja és Szivác felé a Ferenc-Csatornához nyomult elő, hol Guyonnal egyesült.

Ez utóbbi jul. 6-án Topolyánál állott és csapataival Szivác felé száguldozott.

Bajánál Kollmann vezérőrnagy alatt egy kémlő hadtest szerveztetett, hogy a Dunán átkelést lehetősitse, melynek Görgey is Komáromnál a jobb partra törve át még hasznát vehetné.

Hogy ez időben, mily habozás állott be a magyarok közt a határozatokban, mily folytonos változtatása a terveknek, s mennyire biztak a reményben, a melyre komolyan gondolkodva nem számolhattak, eléggé kitünt elbeszélésünk folyamából, mert a magyarok kis körre szoritva oly helyzetben voltak, hogy egy időben több célt kelle szemük előtt tartaniok, ha mégis ki akartak valamit vinni, ehhez járult, hogy Görgey azon terveivel, melyeket függetlenül követett, szintén nehezitette az itteni hadparancsnokságnak müködését, a mely egyik nap remélt, a másik nap nem remélt benne, egyik nap azt hitte, hogy a Duna bal partján nyomuland le a Tiszához, és másnap már azt hitte, lehetséges a jobb partra áttörni, harmadnap pedig teljesen azon meggyőződésben volt, hogy mindenesetre Komáromnál kell maradnia.

E közben Kmety megérkeztével a Duna jobb partjára, Vetter elérkezettnek látta azon időpontot, melyben a bán ellen erélyesebben léphet föl.

Vetter, ki 8-án főhadiszállását Szabadkán ütötte föl, elhatározta, hogy müködéseit Pétervárad lefegyverezésével kezdendi meg, ezáltal a bánt a titeli várba szoritja be, s aztán ezt s beveszi.

A jul. 10-iki terv szerint jul. 14. Guyonnak Földvár, Szt.-Tamás és Verbász ellen látszólagos támadásokat kellett volna intéznie, Kmetynek Veprovác felé nyomulnia és innen 15-én Kulára és a bán bal szárnyát megtámadni mialatt a Ferenc-Csatorna keleti részén Guyon is komolyan hozzá fog a támadáshoz.

13-án Guyon Hegyes és Feketehegy közt hadtestéből 7—8000 embert egyesitett 42. ágyúval, mig a maradék

részint Földvár, részint Szivác felé küldetett ki a Ferenccsatornához.

A bánnak jul. kezdetével 21,00 embere volt a Ferenccsatornánál, de melyből legfölebb csak 15,000-nek vehette hasznát. Mivel úgy látszott, hogy Pétervárad cernirozása e nélkül is elég erős, Puffer dandára onnét Szt.-Tamás megszállására vonatott le, hova jul. 5. megérkezett. Budisavlievich és Marsano két dandára Verbászra jött.

Már jul. első napjaiban tapasztalta a bán, hogy a magyarok a Tisza jobb partján jelentékenyen megerősödtek, és hogy tervük Péterváradot megrohanni.

Hogy fontosabb hireket kapjon, jul. 5-én Ottingert Hardegg és Vallmoden vértesekkel Hegyesre küldötte, és Horváth vezérőrnagyot egy szárnytesttel Zomborra. Zombort Horváth ellenállás nélkül elfoglalta, és csak akkor hagyta oda, midőn Kmety Nemes-Militicsre ért, más részről pedig Guyon Szivác felé portyázott. Horváth ekkor Kulára tért vissza. De Ottinger már jul. 5-én Hegyestől éjszakra az ellenségbe ütközött, ettől a helységen keresztül visszavettetett, 6-án aztán ujra megtámadtatott s tovább kényszerült visszavonulni.

Jellasich most őt Kis-Kérre küldötte, és ugyanott Rastich osztályából 3 zászlóaljjal erősitette meg, melyek Sovéról vonattak le. Kis-Kéren Szt.Tamás és Turia helységekre nézve kellett volna neki a tartaléksereget képeznie.

Jul. 10-én azon hirt kapta a bán, hogy a magyarok támadó ereje már igen közel áll, és 12-én azt is megtudta, hogy Horváthnak Zomborról el kelle takarodnia.

A magyarok tervei ellenében a bán csak háromfélét tehetett:

először, a Ferenccsatornánál maradni és itt várni be a támadást;

másodszor a titeli várba, természetes erősségébe vonulni vissza;

harmadszor a Ferenccsatornán átmenve a magyarok támadását megelőzni.

A Ferenccsatornánál maradni nagyon okosan a legcélsze-

rütlenebbek találta, amit csak tehetett. A csatorna melletti helyzet olyan csekély szenvedő erejü összefüggő vonalok egyike, melyek védelmezés közben igen könnyen elforgácsolják az erőket, ez által az ellenségnek egy pontoni áttörését elősegitik, és egy ponton áttöretve minden erejüket elveszitik. Az oroszok vagy Haynau részérőli támogatásra ezek távolléte miatt egyhamar nem várakozhatott Jellasich. A titeli várba visszavonulás ellen annak csekély helyisége szólt, mely nagyobb tömeget nem fogadhatott be. Ha a bán Titelre vonult vissza, seregének zömét előbb a Duna jobb partjára kellett visszavonnia.

Az ellenség megtámadása, a melynél lehetőleg egyesitett erővel fordulandott a magyarok egy része ellen, legalább sikerülhetett, és lényegesen késleltethette a magyarok támadó fölléptét. Egyébként, ha a dolog nem talált elsülni, még mindig visszavonulhatott a titeli várba.

J e l l a s i c h tehát támadásra határozta el magát és pedig a h e g y e s i állomás ellen.

F u t a k n á l, Ujvidék fölött a Dunán hidat veretett, hogy szükség esetében Draskovich dandára, mely a péterváradi hidfő őrzésére a bal parton volt fölállitva, könnyen átjöhessen a jobb partra.

A Ferenccsatorna mellett Földvárnál, Sz.-Tamásnál, Verbász és Kulánál 6 z. a., 4 l. sz. és 18 ágyu maradna őrségül vissza.

A használható tartalék 15 z. a., 22 l. sz. és 79 ágyuval, vagyis 12,000 ember azon parancsot kapta, hogy 13-ika estejeig Verbásznál egyesüljön, hogy innen támadásra készüljön.

13-án esti szürkületkor e csapatok V e r b á s z n á l a csatorna éjszaki partjára mentek át, és a H e g y e s felé történendő előnyomulásra következőkép alakultak.

Az élen volt C a s t i g l i o n e lovasdandára a V a l l m o d e n és H a r d e g g vértesezredek; ezeket követték az úton, mely Verbászról Hegyesen át Tapolyára visz, az összes ütegek, e tüzéroszloptól jobbra Puffer dandára ment, balra B u d i s a v l i e v i c h dandára; a tüzérség mögött a gyalogsági tartalék R a s t i c h alatt; a födözetet 2 sz. szász vértes, a jobb szárny födözetet a császár dragonyosok ezrede, a bal szárnyfö-

dözetet 2 sz. szász vértes 3 ágyuval képezé Horváth alatt, kinek meg volt hagyva, hogy 13-kán esti 9 órakor Kuláról Hegyes felé induljon.

Esti 11 órakor a csapatok elindultak; ekkor jött Lederer vezérőrnagytól Kuláról azon jelentés, hogy erős ellenséges csapatok indultak Sztapárról, (Zombortól délnek) melyet fölgyújtottak, Kucura felé, tehát Jellasich nyomában. És ez igy is volt: ez Kmety osztálya jobb szárnyának előcsapata volt Meszéna alatt. E jobb szárnynak 14-én Sztapárra kellett volna mennie, mig Kmety serege zömével, vagy a bal szárnynyal Szivácnál a csatornán át és Veprovác felé vonulna.

Lederer hozzá érkezett jelentésére Jellasich a gyalogsági tartalékból elvett 3 zászlóaljt és ezt Reznicek őrnagy vezérlete alatt Kucurára küldötte. A többi pedig egész csendben folytatta utját. Meg akarták a helységet lepni, ott magukat megerősiteni, mielőtt Guyon tartalékseregét levonhatná és az egyes magyar csapatokat egymásután megsemmisiteni.

3 órára az osztrákok Hegyes közelébe értek, anélkül, hogy addig a magyarok csak egy életjelet is elárultak volna. Horváth e közben a bal szárnycsapattal, Budisavlievichchel egyesült.

A meglepetés sehogy sem sikerülhetett. Mint az előbbiekből már tudjuk, Guyonnak 13-án nemcsak előcsapataival, hanem összes egyesíthetett erejével a hegyesi állomáson kellett lennie, hogy innen 14-kén támadásra induljon a Ferenc-csatorna vonala ellen.

De ezenkivül is igen jól értesült kémjei által Jellasich terveiről és elindulásáról is.

Guyon állását egy mocsáros patak födözte, mely egy 15—20 lábnyi széles mederben a réten lassu hullámokban hömpölyög éjszaknyugatról délkeletnek a Ferenc-csatorna felé. A három helység, Hegyes, Szeghegy és Feketehegy e meder balpartján feküsznek, az első fölül, a másik kettő alantabb; Feketehegy Hegyestől mintegy 7000 lépésre fekszik és Szeghely felényire lehet a kettő között. A patakon csak az ottani hidon lehet átkelni.

Hegyesnél állott Guyon jobb szárnya, homlokzatán meglehetős erővel, Feketehegynél balszárnya. Mivel a

Verbászról Hegyesre vivő út délről éjszaknak, a patak medre pedig mint mondók, Hegyes és Feketehegy közt mintegy éjszaknyugatról délkeletnek nyúlik, láthatni, hogy Guyon jobb szárnya Hegyesnél visszavonva, Fekete-hegynél pedig előrenyomva volt, és ha Guyon az ellenség megtámadására várt, nem volt meglepetve, hanem tervében lehetett az, hogy jobb szárnyával állhatatosan álljon ellent Jellasich homlok támadásainak, de a bal szárnynyal Szeghegy és Feketehegyről támadólag nyomuljon a bán jobb szárnya ellen.

És ezen, már magától a földterülettől előirt terv volt Guyoné és Vetteré is.

Ha Guyont a bán, mint ez vélekedék, csakugyan meglepte volna, ekkor egész egyenesen mehetett volna Hegyesre; ha Hegyest elfoglalta Jellasich, akkor a jobb szárny és a magyarok állása mögött volt. S ezt akkor nemcsak hogy tartani nem lehetett volna, hanem akkor a magyar csapatoknak vagy a Tisza felé kellendett elfutniok, vagy pedig a Hegyesről Ipolyára vivő visszavonulási útért küzdve, egyenkint kellett volna Jellasich kezébe esniök.

Nem lehet betudni Jellasichnak, hogy azt hitte, miszerint terve a magyarok elől el leend rejtve, de azt mindenesetre betudni kell neki, hogy seregével, melyben, annak készületlen állapotát tekintve maga sem igen bizhatott sokat, egy sikeres éjjeli támadást lehetségesnek tartott, melynél a magyarok erejét sokkal többre becsülte, mint az valójában volt.

Jellasich, mint mondók, jul. 14. reggeli 3 órakor Hegyes közelébe ért, anélkül, hogy ellentállásra talált volna, anélkül, hogy a magyarok egy életjelet is mutattak volna, de lépteire ügyeltek és Hegyesen, Szeghelyen, Feketehegyen egyszerre meggyújtattak a jeltüzek, melyek Guyon csapatait fegyverre szóliták. Az egész vonalon röppentyűtüz kelt föl, a mely az osztrákokban anyagi kárt ugyan nem igen tett, de mégis azt adá hirül, hogy várakoztak rájok.

E szó, árulás! szaladt végig a bán seregének sorain, oly szó, mely oly fölkelő seregeknél igen gyakori, melyek

jellegével legalább a rosz oldalakat illetőleg Jellasich csapatai birtak.

A bán előrenyomulást parancsolt; Ottinger a Castiglione dandárral a bal szárnyat foglalta el, hozzája csatlakoztak jobbra Budisavlievich és Puffer dandárai, mely utóbbi kissé hátramaradt. Az ütegek a z. a. közökben helyezkedtek el; a gyalogság Rastich alatt képezte a második lépcsőt. Horváth két lovasszázadával a legszélső jobb szárnyra küldetett, hol a császár dragonyosok fölötti parancsnokságot is átvette.

Dietrichnek a Budisavlievich és Pufferféle dandárokkal a homlokon azonnal Hegyest kellett megtámadnia.

Guyon e támadást heves tűzzel fogadta, mialatt gyalogsága zömét a balszárny felé Szeghalom és Feketehegyre küldötte, honnan ennek Jellasich jobb szárnya ellen kellendett támadólag föllépnie.

És valóban a magyarok bal szárnyukról összes erejükkel, gyalogság és lovassággal törtek ki Puffer dandára ellen és komolyan fenyegették a tűzérségi és lőkészleti tartalékot is, úgy, hogy ez utóbbinak minden kérdés mellőztével a lehető leggyorsabban Verbászra kellett visszavonulnia.

A költői kedélyű bán hű maradt jelleméhez. Naiv sokatmondó a tett előtt, azonnal elhallgatott, a mint megismerte, hogy azon hősköltemény, melyet 13 estéjén Verbásznál énekelt csak nagyon tökéletlenül valósitható s igy nem gondolt másra, mint a lehető leggyorsabban Verbászra visszavonulni. Szenvedőlegesen jó alkalomra lesni gondolt, de nem következék be azonnal.

Dietrich ismételve megtámadta a homlokzattal Hegyest, hogy a magyarok erejét az osztrák jobb szárnytól elvonja. De mégis hasztalan maradt minden törekvése Hegyesre bejuthatni. Guyon tűzérsége a kezdetet jól háritotta el, és az előtörő huszárok mélyen benyomultak Castiglione lovasai és Budisavlievich zászlóaljai közé.

A bán ismételve megparancsolta, hogy Ottinger egy ezredet küldjön Puffer támogatására a legszélső jobb szárnyra. Ez későn jött, mert Puffer dandárát több z. a. honvéd, kik Szeghely előtt bontakoztak ki, rendetlen futásnak inditotta,

mig egyúttal más honvéd z. aljak Feketehegyről azok visszavonulását fenyegették.

Ez utóbbiak ellen a bán 12 tizenhétfontos ágyut állitott föl Philippovics őrnagy alatt, melyekhez később még 4 darab, és Horváth alatt 6 század dragonyos és vértes, és két század járult a gyalogsági tartalék ellen. Ekkor megint azon volt, hogy Puffer dandárát részben egyesithesse, és annyival is inkább kiadta bal szárnyának, Ottinger és Budisavlievichnek a parancsot, hogy Verbászra vonuljanak vissza, mivel a Ferenc-Csatornától Cservenka, vagy Kula tájékáról ágyúdörgéseket hallott.

A visszavonulás a Castiglione vértesdandár védelme alatt, az üldöző Guyonnali folytonos harc között Verbászig megtörtént, melyet még délelőtt elértek; a Marsano dandár 2 zászlóalján kivül, mely Verbásznál állott, az ottani 3 csatornahidoni visszavonulás födözésére Jellasich még a fönnlevő gyalogsági tartalékot és 3 üteget állitatott föl Rastich alatt födözetül.

Csapatainak maradékával késedelem nélkül tovább vonult vissza Kis-Kérre. Itt a csapatok két óráig pihentek, mely alatt Riznicek csapata Kucurától és Ledereré Kuláról megérkezett. Ez utóbbi a Veprovácra nyomuló Kmety egyes osztályaival nehány ágyúlövést váltott, a melyet, mint tudjuk, Hegyesnél meghallottak. A bán szerencséjére Kmetynek 14 ére semmi utasitása nem volt Veprovácról kimenni; és ez lehetetlen is lett volna neki csapatainak nagyobb mennyiségét tekintve.

Kis-Kérről az Ujvidék előtt álló Draskovich dandárához azon parancs menesztetett, hogy a Duna jobb partjára vonuljon vissza, mit azonnal meg is tett.

Azon 2 z. aljhoz, melyek Szt.-Tamás őrségét képezték még Verbászról küldetett el a parancs, hogy Kis-Kéren át menjenek vissza, ép ugy Lang dandárához is, hogy Mossorinra menjen és ezt úgy, mint Vilovát szállja meg; a 2 z. a. Szt.-Tamásból, Kis-Kértől délre egyesült a bánnal, de Lang dandárát délutáni $3^1/_2$ órakor, épen midőn a visszavonulási parancsot megkapták, megtámadta a Földvárra küldött magyar csapat és ezt először vissza kellett vernie, mielőtt Mossorinra elindulhatott.

A Verbásznál hátrahagyott utóhadat Guyon először a sáncokba kergette és erősen lövette a magyar tüzérségtől, ez még 2 óráig tartotta magát, s azután szintén Kis-Kérre ment vissza.

Reggeli 2 órakor, jul. 15-én ért a bán seregének zöme Kátyra a római sáncok mögé. Az osztrákok vesztesége a hegyesi ütközetben 200 halott és 500 sebesültet, tehát az ütközetben részt vett népség $^1/_{12}$ részét tevé. Alig fordul az egész magyar háboruban ily nagy veszteség elő; Guyon 81 holtat, 145 sebesültet, összesen 226 embert vesztett.

A bán visszavonulása a titeli fensikra és a Duna jobb partjára.

Jul. 15. reggelén Puffer dandárának, a mely legtöbbet szenvedett, Kátytól Kovilre kellett mennie s innen átszállitatott a Dunán Karlovitz felé.

Ebéd után a gyalogság hátralékának Titelre kellett mennie, Ottinger a lovassággal parancsot kapott, hogy néhány órával később azt Vilovára kövesse; innen a római sáncokig a területet vizsgálja meg és később Guyon összeköttetését Bácscsal, ki a hir szerint Péterváradra fogott menni nyugtalanitsa.

Lang dandára, melyhez egy 12 fontos üteg adatott, Vilovát, Knichanin dandára szintén megerősitve Mossorint szállandotta meg, a gyalogság maradéka magánál Titelnél egyesült, mely ellen a magyarok 14-én Perlasztól szintén tüzértámadást kisérlettek meg.

Azon aggodalomban, hogy a magyarok most közvetlen Ujvidékre mentek, hogy innen Pétervárad cernirozása végett a Duna jobb partjára törjenek át, mire aztán a titeli fensíkot tökéletesen kiéheztethették, és mivel, mint többször észrevevők e sík egyátalában nem alkalmas nagyobb csapatok számára táborozási helyül, tehát még julius 16-kán Budisavlievich dandára Szalánkemenen át Bukovácra küldetett, és ezt 17. és 18-án az egész gyalogsági tartalék követte mindkét ütegével.

Ennek következtében jul. 18-ától Pétervárad ellen a Duna jobb partján 6 dandár állott következőkép beosztva:

a bal szárnyon Hartlieb osztálya főhadiszállásával Kamenitzon; Mamula dandára Kamenitz körül, Budisavlievich dandára Karakacshegy körül;

a jobb szárnyon Kriegern osztálya főhadiszállásával Karlovicon, Drashovich dandára Vukovác előtt, Pufferé Karlovitz előtt;

tartalékul Rastich osztálya Vukovácnál.

A zárvonal sáncai Pétervárad felé megszaporittattak és megerősittettek.

Castiglione vértes dandára szintén átszállittatott nemsokára a jobb dunapartra és jul. 22. Ireg felé Kamenitztól délnek állitatott föl.

A titeli fensíkon Lang és Knicanin dandárain kivül még Marsano dandára maradt Titelnél, nevezetesen a Tisza bal parti hidfő védelmezésére, továbbá Horváth lovasdandára szintén Titelnél Dietrich alt. rendelkezésére, ki a sík főparancsnokságát vette át.

Egyébként a lovasdandárból az élelmezés végett julius 22-kén, a szász vértes ezred szintén a Duna jobb partjára huzódott át.

A bán. jul. 19-től főhadiszállását Rumán, Iregtől délnek ütötte föl.

Miután igy láttuk, mint kényszerült a bán támadási irányát abbahagyni, és mikép foglalta el uj állását, hogy abban várja be a magyarok támadását, — e támadás eredményét, hogy az összetartozókat ne szakitsuk el egymástól, halaszszuk el a következő fejezetre.

A Temesvár elötti események junius közepétől julius közepéig.

Mialatt a magyarokra mindig sürgősebbé lőn Temesvár birtokába jutni, nevezetesen miután az oroszok betörésén sem lehetett tovább kételkedni az országban, hogy az uj területet-

alapot az alsó Tisza és Maros közt biztosithassák, és mialatt Arad eleste, mert uj eszközt nyujtott, kedvező eredményt látszott igérni Temesvár ellen is, Rukavina e vár parancsnoka nem kevesebbé kezdte fölismerni e hely megtartásának fontosságát.

Közvetlen Arad eleste után a Temesvár alatti ostromlósereg Vécsey alatt 11,000 ember, bezárólag 1500 huszárral erősbült és 55 ágyúja volt, melyek jul. 4. csakhamar heves bombázást kezdettek meg, mely csekély szünettel jul. 19-éig tartott. Rukavina csakhamar felelt az ostromlók tüzének, és a jul, 4—5 közti éjjelen 900 emberrel, két oszlopban a Béga mindkét partján kirohant a józsefvárosi ostrommunkálatok ellen. E kirohanásnál sikerült neki 18 ostromágyút beszögeznie; hasonlókép egy másik, julius 11 éjjelén tett kirohanásnál is, melyet 600 emberrel tett 7 mozsár szögeztetett be az ütegekben az uj világnál.

E két vállalatnál az osztrákok 49 holtat és 91 sebesültet vesztettek.

Jul. 12-én a magyarok Aradról 13 ostromágyút kaptak, úgy hogy ők, mivel az elszögezésen csakhamar segitettek, 13 helyett 68 ágyúval tüzelhettek a vár ellen.

Jul. 14-én érte el a bombázás tetőpontját. E naptól kezdve az őrség már hetenkint csak kétszer kaphatott marhahúst, a többi napon lóhús adatott ki, a mint az élelemszer hiánya érezhetőbbé vált. Már május 31 én kényszerülve látta magát Rukavina arra, hogy 400 oly lakost, kiknek nem adhatta meg az élelmezést, a várból kiutasitson; julius 1-én még 800-at küldött ki. Ezeket a magyarok visszaűzték a várba. Rukavina szükségből oly szabályokhoz fordult, melyekre minden okos ember az erősebb várak élelmezésénél első pillanatban gondol; ő ugyanis a testalkatuknál fogva alkalmas egyéneket besoroztatta, úgy hogy a katonai élelmezéssel be kellett érniök, a többit pedig azon különböző munkákra használta föl, melyek egy ily ostromolt várban előfordulnak, bizonyos napidij mellett, a melyért azok az élelmezési tárakból, a meddig ezekben volt valami, élelemszereket vehettek maguknak.

Mint minden hadseregnél a magyar harctéren, úgy Temesvárott is megkövetelte a julius alatt az epemirigy is saját áldo-

zatait naponta. úgy, hogy a csapatok létszáma mindig alábbszállt, és ennek következtében az elsáncolt tábort is, a mely pedig nagy fontosságu volt, csak lanyhán, t. i. csak a két szárnyon lehetett őrséggel ellátni.

A bombázás és más támadások védelme alatt a födözött út és az elsáncolt tábor ellen, melyek magától érthetőleg visszaverettek, a magyarok jul. 15-ike éjjelén uj heves tüzelést és támadást intéztek a vár ellen uj ütegekkel.

Az osztrák és orosz hadsereg közeledtének, és veszedelmes egyesülésöknek hirére azután a jul. 18—19 közti éjjelen a magyarok új komoly rohamot intéztek a födött út ellen, de ez is, mint a többi visszaveretett.

Végre jul. 19-én megjelent Kossuth személyesen a magyar táborban, Vécsey hadtestét kétszeres erőmegfeszitésre lelkesitendő.

Az őrség veszteségei a kirohanásoknál történteken kivül, melyekről már emlitést tevénk, 33 holtat és 78 sebesültet tettek.

Nugent táborszernagy működéseinek kezdete.

Midőn a hadcsapatok működéseiket Magyarország különböző harcterein megkezdették, lassankint a Nugenttől Stájerországban szervezett második tartalékhadtest is kezdett életjeleket adni. E hadtest célja volt a Balaton környékét és az osztrák határszélekről oda vivő útakat eltisztitani és biztositani, a Dráva és Mura hidait megszállani, azután az alsó Dunához nyomulni, Eszéken keresztül a déli hadsereggel egyesülni és ezt támogatni.

Junius elején a hadtest egy osztályból állott, Gr. Schaafgottsche altábornagy alatt, mely Rousseau és Zeisberg dandáraiban, — 7 zászlóaljat, 4 század lovast, 24 ágyút, — 8500 embert számlált.

Május közepétől a hadtestnek csapatai voltak Fürstenfelden Pöllnitz őrnagy alatt, Nagy-Kanizsán Knezevich vezérőrnagy alatt, a Muraközben, azután délre a Drávától; Kapronicán, Varasdon, Bárcs és Verőcén

egy szárnycsapat Gorizutti őrnagy alatt Pozsonyból Soprony és Kőszegen át Szombathelyre ment, hová május 22-én megérkezett; egy más csapat Zweyer kapitány alatt Fürstenfeldről Körmenden át szintén Szombathelyre ment, a hol az előbbivel egyesült.

Gorizutti Szombathelyről Sárváron át Pápára ment. Itt kapta azon parancsot Nugenttől, hogy Lövőn és Baksán át Lendvára menjen a Murától északra s ott Knezevichchel egyesüljön, ki a magyar népfölkelés miatt Kanizsát odahagyni kényszerült.

Jul. 12-én, miután Nugent Győr bevételéről és Haynaunak már több szerencsés működéséről a fölső Dunánál hirt hallott, Knezevichnek julius 12-én megint Nagy-Kanizsára és ettől délre Zeisberg dandárának a Murához kellett lefelé nyomulnia. E csapatok nem találtak ellenállásra, mivel közeledtükkor az iharos-berényi és csurgói népfölkelők szétoszoltak.

Ugyanekkor egy más cirkáló hadtest Dondorf őrnagy alatt Körmenden át Zala-Egerszegre nyomult előre, hova jelentéktelen csetepaték után julius 14 dikén megérkezett s másnap Knezevich szintén oda küldött csapatosztályával egyesült.

A 2. tartalékhadtestnek ezek voltak első, — bár jelentéktelen tényei, melyek mindamellett is az osztrák főhadsereg jobb szárnyát és hátát a magyar fölkelő csapatok nyugtalanitásai ellenében biztositák.

Az erdélyi harctéren történt események.

Grotenhjelm betörése Erdélybe s a vallendorfi ütközet.

Láttuk, hogy junius 18-án, Grotenhjelm és Lüders hadcsapatai készen álltak Bukovinából és Oláhországból, Erdély északi és déli részére, egyfelől Beszterce, másfelől Brassónál berohanni.

Grotenhjelm junius 19-én előhadát Springinsfeld alatt Pojana Stampin át előre tolta Mogura hegyére s egy szárnycsapat osztályt, mely 4 zászlóalj, $1^1/_4$ század lovasság és 8 ágyuból

állt Pawloff tábornok alatt jobbra Koznára, az országútra, a Szamos völgyébe.

20-án az előhad Marossényig nyomult, a sereg zöme a Tihuca szorosig, és Pawloff 2 hadoszloppal, az egyikkel Radnán át Illova Mikére, a másikkal Illova Maréra. Ez utóbbi hadoszlopnak a nevezett napon egy kis ütközetet kellett kiállani.

Junius 21-én Springinsfeld maga is Marossény felé nyomulván, a Turiak hidjánál két magyar zászlóaljra s 3 ágyúra talált. Hosszasan tartó harc után, melyben a sereg zöméből 2 orosz zászlóalj is részt vőn, a magyarokat visszaszoritották Tihára, s miután e helyet is körülszárnyalták, a magyaroknak ezt is el kellett hagyni.

Junius 22-én Grotenhjelm megtámadta a gyönge, hanem mégis 12 ágyúval ellátott borgoi sáncokat.

Az első csatarend Springinsfeld alatt 4 orosz és osztrák zászlóaljból volt itt összeállitva 8 ágyúval, a második Samarin ezredes alatt 3 orosz zászlóaljból 4 ágyúval; a kozákok követték. A magyarok cseppet sem akadályozták a szövetségesek előnyomulását s a támadásnak sem álltak valami nagyon ellent. hanem a mint oldalaikat fenyegetve látták, Rusz Borgón át visszavonulni kezdtek Besztercére, a kozákoktól egész Wallendorfig üldöztetve. Grotenhjelm Jádnál állitotta fel előhadát, seregének zömét Rusz Borgónál.

Pawloff 22 én Illova Mikéről a Szamos mentében Földráig nyomult elő, s onnan egy magyar csapatosztályt Neposzra űzött, mire aztán ő maga visszatért Illova Mikére.

Ez állásban maradt Grotenhjelm egyelőre, csupán csak azon szándéka lévén, hogy Bukowinát fedezze.

Bem ezalatt az oroszok betörésének hirére, Dézsnél öszszegyüjtött mintegy 6000 embert 14 ágyúval s ezzel jun. 25 én Somkerekre, 26-án Besztercére nyomult elő, hogy Grotenhjelmet, ha lehet, visszaverje Bukovinába.

Bem közeledtének hirére Grotenhjelm még 26-án egyesitette főhaderejét Rusz Borgónál s 27-én Wallendorf ellen nyomult. Itt délelőtt 11 órakor összeakadt Bemnel, ki gyorsan előre inditotta tűzérségét s ágyúztatni kezdett, hogy saját előnyomulását fedezze, a szövetségesekét pedig zavarja. Hosszas ágyúzás

után támadást kezdett gyalogsággal és lovassággal az oroszok jobb szárnya ellen, s miután a lovasság támadása az orosz ágyúk tüzelése miatt meghiúsult, körülszárnyalás által akarta Grotenhjelm jobb szárnyát megtámadni. Hanem a Tomszk ezred ellenállt e körülszárnyalásnak s egyidejüleg előtörtek az orosz dzsidások részint Bem centruma, részint balszárnya ellen.

Bem végre fölhagyott támadásaival, s visszahúzódott Jádon túl, mig Grotenhjelm szintén régi állását foglalta el Rusz Borgónál.

28-án reggel Bem újra fölállt Wallendorfnál s különösen megerősitette jobb szárnyát, Grotenhjelm meghallotta, hogy Bem megakarja újitani a támadást, mihelyt az erősitések, melyeket Maros-Vásárhelyről várt, megérkeznek; hadcsapatainak fölállitása által Bem biztositani akarta összeköttetését e megérkezendő csapatokkal. Grotenhjelm elhatározta, hogy nem várja be a magyarok támadását, hanem megelőzi, s azért délután egy órakor Wallendorf ellen nyomult. A rögtöni támadás valóban meglepte a magyarokat s Bémet csakhamar visszavonulásra kényszeritette, melyet mint rendesen maga fedezett tüzérségével. Sófalvánál, hol összes tüzérségét lesbe állitotta, sikerült neki az üldözőket megállitni, aztán Besztercén túl Szeredfalvára húzódott s félig elromboltatta az ottani hídat.

Grotenhjelm ez ütközetek után ismét Rusz Borgónál foglalt állást, Bem pedig seregének zömével Tekére indult, Szeredfalván csak erős utóhadat hagyván hátra, egyelőre minden támadást akkorra halasztott, mikor megérkeznek Szász Régenből Maros-Vásárhelyről a várt csapatok, állásával e csapatok összes köttetését akarta megkönnyitni s egyszersmind Grotenhjelm oldalát fenyegetni, ha ez, mint gondolá, Besztercén át Dézs felé folytatni fogja hadmüveleteit. Azonban Grotenhjelmnek, miután Lüders délen még semmi emlitésreméltó haladást nem tett, nem érkezett még el a támadás ideje, s csak arra szoritkozott, hogy állását megtartsa.

Brassó bevétele.

Az Oláhországban Lüders alatt lévő orosz haderőből junius 18-án a főhadoszlop előhada, 8 zászlóalj, 16 század lovasság és 20 ágyú Dyk tabornok alatt a Sinai kolostor előtt állt; szorosan mögötte a főhadoszlop zöme, mindkettő homlokával a tömösi szoros felé fordulva, mig a bal szárnyoszlop Engelhardt tábornok alatt Rukurnál volt fölállitva a törcsvári szoros ellenében.

Junius 19-én reggel 5 órakor Dyk megindult a Predjál kolostor felé. Az erdélyi havasok ormára a határhoz érkezve, 1500 főnyi magyar csapatosztályra talált, mely Szabó vezérlete alatt állva, fatorlaszok által födöztetve, az erdőben elrejtve s az úttól jobbra sánc által védve, eleinte ellent állt, hanem aztán folytonosan küzdve, pontról pontra hátrált, előbb a vesztegzár-épülethez Felső-Tömőshöz, s miután ez utóbbit fölgyújtották, Alsó-Tömőshöz, a hol van a sajátképi hegyszoros sziklafalak közé ékelve s gerendavár által elzárva.

Az ütközet reggel 7½ órától délután 2-ig tartott, hanem a veszteség mindkét részen szerfelett csekély volt.

Lüders most junius 20-át határozta a támadás napjául a tömősi szoros ellen.

A főhadoszlop, 14½ zászlóalj, 14 század lovasság s 34 ágyú leszállt a völgybe a szoros homloka ellen; egy bal szárnyoszlopnak, mely Lowcseff ezredes alatt 2 zászlóalj, 2 század lovasság s 2 ágyúból állt, a Krisztián márén kellett keresztül menni s helyreállitni az összeköttetést Engelhardttal.

A tömösi szorosnál makacsul ellenállt Szabó a Dyk alatt álló orosz előhadnak, mely már reggel 4 órakor megindult; néhány körülszárnyalási kisérlet sem akart eleinte sehogysem sikerülni az oroszoknak, miután részint területi nehézségekre akadtak, részint a magyarok tüzelése akadályozta őket. Végre azonban egy orosz hadoszlop áthatolt a magyarok baloldalán, s most hát mögül fenyegette a gerendavárat. Ez eldöntötte az ütközetet. A magyarok csakhamar hátráltak s megfutottak, a

kozákok Brassón át Prásmárig (Tartlan) üldözték őket; csak itt szedhette össze Szabó csapata romjait, melyből 300 ember hiányzott, s innen Háromszékbe indult velök.

Lowcseff oly nehéz útra talált a hegyek közt, hogy egyátalán nem birt tovább menni, s végre is vissza kellett vonulnia Predjalra, honnan aztán a főhadoszlopot követte.

Engelhardt junius 20-án a törcsvári úton a hegytetőn talált első ellenállásra. A magyarok erősen tartották magukat, míg hozzájuk nem hatott a hir, hogy a tömösi szoros elveszett. Most hátrálni kezdtek, s Engelhardt 21-én akadály nélkül előnyomulhatott Rosnyóra.

Az oroszok 20-án összesen egy tisztet, 11 embert vesztettek holtakban, 7 tisztet s 102 embert sebesültekben, kisebb sérülést kapott 3 tiszt és 32 ember. Összes veszteségük tehát 163 ember volt. A sebesültek közt volt Dyk tábornok is. A magyarok 300 emberen kivül 5 ágyút is vesztettek.

Az orosz előhad kozákjai már 20-án délután 1 órakor Brassó előtt álltak; a város nem volt megszállva magyar csapatoktól, hanem az erős kastélyban 320 főnyi helyőrség volt 6 ágyúval Szydlowski őrnagy alatt.

Megadásra szóllitották fel azonnal, Szydlowski visszautasitotta; csak miután egy orosz üteg sokáig lőtte a kastélyt, kapitulált a helyőrség junius 22-én reggel 5 órakor.

Portyázások a székelyek ellen.

Brassó bevétele után Lüders először is az osztrák hatóságok visszahelyezésével foglalkozott, aztán gyorsan megtörni szándékozott a végső ellenállást is a Székelyföldön s a mint ezt végrehajtotta, akkor majd Szeben ellen indul, elfoglalja a vöröstoronyi szorost, megnyitja itt a bejövetelt a Clam-féle osztrák hadtestnek s aztán Károly-Fehérváron át Magyarországba nyomul, hogy Paskiewics főhadseregével egyesüljön.

Engelhardtnak a szebeni úton az előhadat kellett képezni, tehát e végből Rosnyóról csakhamar Feketehalomra kellett indulnia.

A Székelyföld lecsendesitésére 8 zászlóaljból, 6 század lovas és 12 ágyúból Hasford tábornok alatt egy csapatosztály alakittatott, mely junius 23-án Kezdi-Vásárhely felé útra kelt; egyszersmind Lein ezredes is, ki 4 zászlóaljjal, $^1/_2$ század lovasság s 12 ágyúval eredetileg Moldovában visszamaradt, parancsot kapott, hogy az ojtosi szoroson s Berecen át szintén induljon Kezdi-Vásárhely ellen.

Lein útközben semmi ellenállásra nem talált, Hasfordnak, ki 25-én ért Kezdi-Vásárhelyhez, csak junius 23-án volt jelentéktelen kis összecsapása. A magyar csapatok Kezdi-Vásárhelyről Csík-Szeredára vonultak vissza, velük futottak nagyrészt a lakosok is; miután az otthon maradtakat lefegyverezte Hasford s egy ágyúöntödét, egy gyutacsgyárt és több lőpor-malmot szétrombolt, junius 30-án visszatért Brassó környékére.

Lüders ez idő alatt 25-én Földvár felé fordult s 26-án és 27-én portyázásokat tétetett az Olt balpartján, fölfelé egész Illyefalváig, lefelé Miklósvárig.

Junius 28-án visszament Prásmárra s 29-én Sepsi-Sz.-György felé portyáztatott.

Miután a székelyek ekkor már teljesen lecsendesülve valának, mint ezt Hasford jelentéstételeiből következtetheté, Lüdersnek tehát azon szándéka volt most, hogy mihelyt Hasford visszatér küldetéséből, egy csapatosztályt Brassón hagyva, seregének többi részével Szeben felé nyomul s ez okból Engelhardtot az előhaddal Feketehalomról lassanként Vledényre és Sárkányra előre tolta Fogaras felé.

Hanem alig tért vissza Hasford, a mint már junius 1-én hire jött, hogy az egész Székhelyföld mozog, csapataik legkevésbbé sincsenek még megsemmisitve.

Ennek következtében Lüders egész tervét megváltoztatta. Gondolá, hogy előbb nem hagyhatja el Brassót jó lelkiismerettel, míg annak födözésére s a Székelyföld folytonos szemmel tartására jelentékeny haderőt nem hagy itt hátra. E célra szánta az orosz csapatokon kivül Clam Gallas osztrák hadtestét.

E hadtestnek most már nem a verestoronyi, hanem a törcsvári szoroson kellett Erdélybe Lüders után benyomulni s aztán Brassónál megállni.

Clam Gallas, kinek hadtestét a cholera megtizedelte s a lakosság sem fogadta valami barátságosan, úgy hogy a hadtest jelentékenyen leolvadt, seregének zömével julius 8-án a csernegi úton elérte Rimniket az Olt mellett, tehát az országútat, mely a Verestoronyra átvezet, a mint a parancsot kapá, mely útjának irányát megváltoztatta. Most megfordult s a törcsvári szoroson át julius 15. és 16-án megérkezett Brassó tájékára.

Ezalatt Lüders seregének zömével Feketehalomnál táborozott, előhada Vledénynél, kiküldött csapatosztályai Hermány, Tömös és Brassónál s azzal töltötte az időt, hogy portyázásokat tétetett a székelyek ellen, kik Gál Sándor alatt ismét jelentékeny haderőt gyüjtöttek össze s itt ott mutatkozni kezdtek.

Julius 2-án Adlerberg tábornoknak 3 zászlóaljjal, 9 század lovas és 6 ágyúval Kökösről Sz.-Péterre kellett előnyomulni. Jessauloff tábornok 4 zászlóalj s 12 ágyúval tartalék gyanánt Sz.-Péternél maradt.

Kökösnél Adlerberg Gál Sándor előhadával találkozott, mely csakhamar visszavonult Uzonba. Adlerberg követte, hanem Uzonnál oly makacs ellenállásra talált, hogy vissza kellett huzódnia a Fekete-Ugy pataka fölött álló kökösi hídhoz, hol az ezalatt utána inditott Jessauloffal egyesült.

Lüders aztán jul. 4-én maga vezetett Prásmarra 8 zászlóaljat, 8 század lovast és 20 ágyút s elhatározta 5-én komolyan megtámadni Gál Sándort.

Julius 5-én az oroszok 3 hadoszlopban nyomultak elő:

A centrum Jessauloff alatt, 12 zászlóalj, 3 üteg, a brassói nagy országúton nyomuljon a magyarok homloka ellen Uzonra;

a jobb szárny, 3 zászlóalj, 4 ágyu és 3 század lovasság, a Fekete Ugy bal partján menjen fölfelé s Uzonnál támadjon a magyaroknak bal oldalába;

a bal szárny, 8 század lovas és 4 ágyú, Rennenkampf tábornok alatt, az Olt bal partján menjen fölfelé s essék az Uzonnál concentrált ellenségnek jobb oldalába s hátába.

Jessaulofftól homlokban megtámadtatva, miután a két körülszárnyaló hadoszlop közeledését is észrevették, a magyarok komoly ellenállás nélkül elhagyták Kököst, de nem Uzonra vo-

nultak, hanem az Olt folyamához Sepsi-Sz.-György felé, hol a lovasságtól üldöztetve az Olt jobb partjára hátráltak.

Az oroszok vesztesége a julius 2. és 5-iki két ütközetben 5 halott és 40 sebesültre rúgott.

Julius 6-án Lüders még egy gyalog hadosztályt küldött az Olt mentében fölfelé, azon esetre, ha netán a székelyek valahol erősen befészkelték volna magukat. E hadoszlop nemsokára visszatért, miután sehol sem talált ellenségre; az ellenségről azon hírt hozta, hogy Csík-Szeredára vonult.

Lüders most Sepsi-Sz.-György környékén Jessauloff alatt 7 zászlóaljat, 8 század lovast hagyott, egy másik csapatosztályt Uzonnál és seregének zömével, miután Clam legközelebbi megérkezését már várni lehetett, a szebeni útra indult.

A fogarasi ütközet.

Hogy a Szeben felé indulást előkészitse, Lüders julius 11-én Engelhardt tábornoknak parancsot adott, hogy az előhaddal, 8 zászlóalj, 12 század lovasság és 20 ágyúval üzze el a fogarasi magyar helyőrséget, mely 800 emberből állt 4 ágyúval.

Julius 12-én hajtotta végre Engelhardt e támadást, főhadereje az országúton indult Sárkányon át Fogaras ellen; egy jobb szárnyoszlopot inditott meg egyidejüleg az Olt jobb partján lefelé, hogy ha a homlokban szorongatott magyarok Segesvár felé akarnának menekülni, akadályozza meg ezt; másik bal szárnyoszlopot Fogarastól nyugotnak a halmokon át Betlenre küldött, hogy lehetlenné tegye a magyaroknak a Szeben felé menekülést.

E roppant túlnyomó erővel kezdett támadás annyiban sikerült, hogy a magyarok kényszeritve lőnek gyorsan elhagyni álláspontjukat, hanem mindamellett nem vesztettek negyedrésznyinél többet haderejökből, holott itt ugyan megkivánhatta volna az ember, hogy egyetlen egy se meneküljön az ellenségből. Engelhardt, ki 5 holtat és 3 sebesültet vesztett, Fogarason 4 ágyút, egy pénztárt s némi készleteket talált.

Ez ütközet s az osztrákok megérkezése után Lüders seregének zömét Fogarasnál kezdte concentrálni, hogy Szeben ellen nyomulhasson, miről alább bővebben szólandunk.

A besztercei ütközet.

Bemet és Grotenhjelmet szemben egymással hagytuk el hadállásaikban, egyikét Tekén és Szeredfalván, a másikat Rusz Borgón.

Bemet ez időben különféle szándékok bolygatták s különböző irányok felé vonták.

Midőn a bán a kátyi győzelmes ütközet után a Bácsban egész a Ferenc csatornáig előnyomult, Kossuth akkor fölszólította Bemet, menjen a bánátba s vegye át ott a fővezérletet. Hanem mikor Bem e parancsot megkapta, akkor már az oroszok és osztrákok betörtek Erdélybe s Bem junius 23-án elutasitotta a meghivást, mivelhogy szükségesebb előbb Erdélyt újra megtisztítni. Hogy Bem vegye át a bánátban a fővezérséget, az már fölöslegessé vált ez időben, miután Vetter, kit Görgey ajánlott e parancsnokságra, azt elfogadta és átvette. Hanem azt kivánta most Kossuth, küldjön Bem csapatokat a bánátba. Ez teljesen lehetlenné vált azáltal, hogy Lüders a székelyföldet szorongatta s Grotenhjelm állást foglalt Besztercénél.

Bem meggyőződött arról, hogy előbb ki kell verni Erdélyből az osztrákokat és oroszokat, mielőtt ő maga vagy erdélyi csapatai valamely más harctéren megjelenhetnének Előbb tehát Grotenhjelm ellen akart fordulni, aztán Lüders ellen. De az sem látszott neki elégségesnek, hogy az oroszokat pusztán csak kikergessék Oláhországba. Arra gondolt tehát, hogy ha az oroszokat kikergette Erdélyből, betör Oláhországba, a népet ott föllázitja az oroszok ellen s igyekszik megnyerni a törökök, főleg Omer pasa támogatását, ki akkor a kis Oláhországban parancsnokolt. Később mint látni fogjuk, e diversiot magát arra akarta használni, hogy ily módon kicsalja az ellenséget Erdélyből. Sokféleképp akadályozva volt minden lépésében haderejének gyöngesége és szétosztása által; sem az oláh fölkelés nem volt

legyözve, sem Károlyfehérvár elfoglalva s amellett az orosz hadtestek egyikét, akár Grotenhjelmet, akár Lüderst, shahban kellett tartani, mig a másik ellen túlnyomó erőt kellett volna kifejteni, hogy valamely ponton döntő eredményt lehessen kivívni.

Némely a székely földről magához vont erősitésekkel mintegy 6000 emberre szaporitva seregét, Bem julius 1-én Tekéről és Szeredfalváról újra Wallendorf ellen nyomult, itt megállitotta az előhadat, a sereg zömét Beszterce mögött állitotta föl. Hanem Grotenhjelm hadereje a Beméhez hasonlitva oly nagy volt s a székely földről, melyet az oroszok folyvást fenyegettek oly kevés segélyre lehetett számitani, hogy célszerűtlenek látszott rögtön folytatni a támadó eljárást Grotenhjelm ellen. Várakozott tehát. Ez időben irt Bem julius 3-án Omer pasához, hogy őt az Oláhországban szándékolt diversiora s a magyaroknak az oroszok elleni támogatására megnyerje. Abból, hogy Omer pasától sokáig semmi feleletet nem kapott, következteté, hogy bizonyára megvesztegették őt az oroszok s fölszólitotta Kossuthot, részéről szintén igyekezzék megvesztegetni Omer pasát.

Az ezután következő idő jelentéktelen portyázásokkal telt el.

Grotenhjelm julius 4-én egy orosz-osztrák portyázó csapatott küldött Szász-Régenen át Maros-Vásárhelyre, hogy Lüders hadmüveleteiről tudósitást szerezzen, s a mennyire lehet, helyre állitsa az összeköttetést Lüderssel. A csapatosztály nem érte ugyan el az utóbbi helyet, hanem néhány szerencsés portyázást tőn, biztos hirt hozott, melyből kiderült, hogy Lüders még Brassó környékén áll s háboritlan visszatért a hadtesthez.

Julius 7-én Bem egy zászlóaljat Szász-Újfalún át Kusmára küldött, hogy innen Grotenhjelm bal oldalát nyugtalanitsa; e zászlóaljat azonban föladata dacára, mely után az ember valami egészen mást következtetett volna, egy Pawloff alatt 2⅓ zászlóalj, 2 század lovas és 4 ágyúból álló orosz csapatosztály meglepte s szétugrasztotta.

Julius 9-én érkezett meg Grotenhjelm táborába a parancs, hogy miután most már megindult az orosz főhadsereg Miskolcon át Pest felé, ő is kezdje meg komolyan a támadó föllépést s leg-

alább az élelmezés könnyitése végett igyekezzék tért nyerni köröskörül 10 mértföldnyi távolban.

Ennek következtében julius 10-én reggel Grotenhjelm 4 hadoszlopban megindult Bem hadállása ellen.

A főhadoszlop, Wladislawliewics tábornok alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság s 16 ágyú a besztercei úton indult meg;

a jobb szárny hadoszlopa, $1^1/_3$ zászlóalj, $1^1/_4$ század lovasság, 4 ágyú, Fackler kapitány alatt Pénteken át Somkerekre indul a dézsi országútra, hogy az ellenségnek elvágja a visszavonulhatást;

a bal szárny hadoszlopa, Pawloff tábornok alatt 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 8 ágyú Vindáról fog előnyomulni s lovasságát még messzebb küldi Újfalura, hogy a bal oldalt megtisztitsa az ellentől;

végre a legszélsőbb bal szárny hadoszlopa Springinsfeld alezredes alatt, $1^1/_3$ zászlóalj, $1^1/_2$ század lovasság s 3 ágyú, Zsolnára nyomul Besztercétől délkeletre s Pawloffal egyesülten Bemnek jobb oldalát támadja meg.

Wallendorfot rövid ágyúzás után kiüritette Bem, a mint Wladislawlievics közeledett, miután egyidejüleg jelentést kapott Bem Pawloff és Springinsfeldnek Beszterce elleni támadásáról is. Besztercét is nemsokára föl kellett adni, hanem Sófalvánál délutáni 2 óráig helyt állt Bem tüzérségének egy részével, ezalatt tüzérségének zömét Szeredfánál kedvező állásba vonta s aztán kiüritette Sófalvát. Szeredfalvánál körülbelől délután 3 órakor megszűnt a harc.

A szövetségesek 66 embert vesztettek holtak és sebesültekben; a fönebb mondottak szerint $9^2;_3$ zászlóaljat, $7^3/_4$ század lovasságot s 31 ágyút, tehát mintegy 8000—9000 embert inditottak az ütközetbe.

Grotenhjelm este Besztercénél és Wallendorfnál táborba gyüjtötte hadtestét s előhadát, melynek főalkatrészeit osztrák csapatok képezték, Besenyőnél állitotta föl.

A szeredfalvai ütközet.

A besztercei ütközetben Bem meggyőződött, hogy Grotenhjelm ellen nem könnyen nyerhet valamit, a remény, hogy más harctéren talán szerencsésebb lesz s az ohajtás, hogy a székely föld haderejét megtarthassa és megakadályozza, hogy az oroszok teljesen elnyomják azt, arra inditották ezek Bemet, hogy Szeredfalvánál egyelőre csak mintegy 3000 embert hagyjon hátra 14 ágyúval Damaszkin ezredes alatt, ő maga még 11-én éjjel elutazott; csapatainak maradványa másnap követte Maros-Vásárhelyre, hová Bem julius 12 én megérkezett s honnan néhány napi tartózkodás után Csík-Szeredára indult. 16-án ért ide.

Ugyancsak 16-án kapta itt Kossuthnak julius 9-ről kelt levelét, tehát azon napról, mikor Kossuth Pestről érkezve Szegeden ütötte fel székhelyét. Kossuth közölte Bemmel a dolgok állapotát Magyarországban, Mészáros kineveztetését az összes magyar hadseregek fővezérévé, s a mi legfontosabb, kérdezte Bemet, valjon nem volna-e hajlandó e fővezérséget átvenni s mily föltételek alatt?

Bizonyára úgy lehet tekinteni némileg e kérdést mint puszta udvarias formaságot, miután Kossuth nagyon jól tudta, mily kevéssé hajlandó Bem alárendelni magát más parancsnoknak. Azonban más részről bizonyos az is, hogy Mészáros csak kedve ellen viselte a fővezérség terhét s hogy Kossuth bizalma Mészáros képességében végtelen csekély volt. Látni fogjuk, hogy Bem válaszának megérkezte után nemsokára Dembinski és Mészáros szerepet cseréltek, amaz átvette a fővezérséget, ez pedig mint táborkari főnök működött.

Bem julius 17-én azt válaszolá, hogy a fővezérséget győzelemre való kilátással csak akkor vehetné át, ha az országgyülés két hónapra reá bizná a katonai dictaturát, nemcsak reményét, hanem meggyőződését fejezé ki, a mi utóbbi tapasztalatai után csaknem hihetetlennek látszik, hogy ez idő alatt a magyar területet megtisztítja a szövetségesek összes hadseregeitől. Egyelőre azonban, tevé hozzá megteszi Erdélyben, a mi csak

kitelhetik tőle, hogy az oroszokat kiverhesse; jelentést tett szándékáról, hogy diversiót akar tenni Moldovába és Oláhországba s figyelmezteté Kossuthot arra, mennyire fontos dolog, hogy Omer pasát megvesztegetés (un présent considérable) által megnyerjék, mely esetben lehetséges lesz Bemnek minden erdélyi hadcsapatával a bánátba s egyátalán Magyarországba fordulni. Végül tudatá Kossuthtal, hogy épen Kezdi-Vásárhelyre készül s legelőbb is a Székelyföldet akarja biztositni.

Ezalatt Grotenhjelm és Damaszkin közt apró csatározások fordultak csak elő. Grotenhjelm julius 11-ke óta portyázó csapatokat küldött minden irányba. Julius 13-án ezek egyike Nagy-Sajónál szétugrasztotta Damaszkinnak egyik jobb szárnycsapatát s egyszersmind azon hirt hozta, hogy erősitések jönnek Damaszkinhoz a Székelyföldről.

Hogy ezeknek Damaszkinnal egyesülését megakadályozza, Grotenhjelm 16-án megtámadta Damaszkin jobb oldalát. Az összes osztrák csapatokat, 3 zászlóalj, 5 század oroszt és 17 ágyút vett magához Grotenhjelm, hogy azokat Szász-Budakon és Bilakon át a Sajó mellett Harinára vezesse, mialatt Pawloff dandárával Bessenyőnél foglalt állást és parancsot kapott, hogy homlokban támadja meg Damaszkint Szeredfalvánál, mihelyt Grotenhjelm körülszárnyalta a magyarok jobb oldalát.

Grotenhjelm Bilaknál ketté osztotta a főhadoszlopot, Springinsfeldet tovább inditotta Harinára, ő maga pedig még inkább balra fordult az oroszok tömegével Galacra. Az itt álló csapatosztályt könnyű szerrel elűzték, szintén igy egy másikat Dipsénél; a galaci ütközetben részt vett még egy csapatosztály is, melyet Springinsfeld, mielőtt még Harinát elfoglalta, oda inditott balra.

Damaszkin Pawloff közeledtére ellenállás nélkül elhagyta a szeredfalvi állást, miután jelentést kapott, hogy a jobb szárnyon már megkezdődött az ütközet. Galac el lévén foglalva, nem lehetett neki már most Tekén át Szász-Régenre menekülni; csapatait, a mennyire lehetett, Sz.-Györgynél, Tekétől nyugotra, összegyüjtötte, innen Nagy- és Kis-Cégre indult s végre Mező-Örményesen át Szász-Régenre.

A magyaroknak egy csapatosztálya Incédi alatt, 2000 em-

ber 2 ágyúval, melyet Bem Szász-Régennél gyüjtött össze a 16. és 17-ke közti éjjel Bátoron át Nagy-Sajóra nyomult elő, hanem későbben érkezett, mintsem a dolgok folyására még befolyást gyakorolhatott volna.

Másrészt azonban nem is forgott veszélyben, a minthogy a magyarok egyátalán sokkal épebb állapotban menekültek ki az oroszok kezei közül, mint az megengedhető lett volna; Grotenhjelm meg sem kisértette az üldözést. Julius 16-án este főhadoszlopa Galacnál és Dipsénél állt, előörsei Sz.-Györgynél s a tekei úton Nagy-Idánál; Springinsfeld Tácsot és Lekencét szállta meg, Pawloff Harinát és Szeredfalvát. 17-én aztán Grotenhjelm egész hadtestét visszavonta Besztercére.

A benyomás, melyet e négy hét alatt, az oroszok betörésétől julius közepéig történt eseményekből nyerünk, röviden ebben foglalható össze:

A két fél egyike sem nyert valami döntő, vagy fontos győzelmet; hanem miután a magyarokra nézve szükségesebb mint a szövetségesekre, hogy valami positiv előnyt nyerjenek, miután a szövetségesek különben is túlnyomó erővel birnak, az ügyek tehát a szövetségesekre nézve kedvezőbben állanak mint a magyarokra. Ha nem akarjuk képzelődésekben ringatni magunkat, ha megfontoljuk a török haderők mibenlétét, Oláhország lakosainak nyomorult állapotát, úgy nem igen lehet okunk valami jót várni Magyarországra nézve Bem szándékolt diversiójától sem, s a legszerencsésebb esetnek látszik még az, ha hogy Bem a rendelkezése alatt álló haderővel Lüderst és Grotenhjelmet Erdélyben birja tartóztatni s megakadályozza, hogy a sajátképi Magyarországba nyomulhassanak s Paskievicscsel egyesülhessenek. Hogy Bem Erdélyből csapatokat vezessen ki Magyarországba az ott küzdő magyarok segélyére, emberi számitás szerint, arra alig lehetett gondolni.

Károlyfehérvár ostroma.

A Károlyfehérvár előtt Stein alatt álló kis ostromló csapatnak, mely juniusban 3000 főnyi volt 19 ágyuval, sokat kel-

lett küzdenie mind helyőrség kitöréseivel, mind Janku oláh fölkelőinek megrohanásaival, azonkivül hiányt is szenvedett mindenben, a mi nélkülözhetlen szükséges az ostromhoz.

Junius 23. és 24-dike közti éjjel Stein elfoglalta a város egyrészét s rohamot kisérlett meg a vár ellen is, mit azonban visszavertek; erre 24-én bombáztatni kezdett, a mint csak lehehett kevés mozsarával, minek következtében a város nagy része lángba borult. Stein gondolá, hogy most ujra fölszólithatja a várőrséget, adja meg magát, s miután erre elutasitó választ kapott, a bombázást folytatta a következő napokon.

Hanem 27-én már ellövöldözte minden lőszerét s a leghelyesebb okból vége szakadt a bombázásnak.

Egy kitörés alkalmával a várőrségnek magyar levelek kerültek kezébe, melyekből azon biztos tudomást nyerte, hogy a szövetségesek két oldalról benyomultak Erdélybe, s Bem ugyan csak a sarokba lehet már szoritva, a mi természetesen nagyon megerősitette a várőrséget kitartó szándékábau.

Itt elhagyjuk az erdélyi harctért s ismét azon tájakra fordulunk, hol a hadviselő felek főtömegei összeütköztek, s a hol szükségkép a döntő eseményeknek kellett történni.

A)

A dunai hadsereg beosztása Haynau táborszernagy alatt 1849. junius elején.

1. hadtest Schlick gróf altábornagy alatt.

Herceg Lichtenstein Ferenc altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Wyss vezérőrnagy (később Schneider): 3 század a 14. vadász zászlóaljból, 1. és 2. zászlóalj Schönhals, 3. zászlóalj Hess, 1. landwehr zászlóalj Baden gyalogezredből, a Schlick-féle 6 fontos üteg.
2. dandár. Bianchi vezérőrnagy: 1. zászlóalj császár vadász, 6. vadász zászlóalj, 1. és 2. zászlóalj Palombini, 3. zászlóalj Károly főh, az összetett Braisach zászlóalj, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Wallmoden gróf altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy (később Reischach): 1. 2. és 3. zászlóalj Hartmann, 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Parma, a 36. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Sartori ezredes: 2. vadász zászlóalj, 3. zászlóalj Bianchi, 3. zászlóalj Lajos főherceg, 2. zászlóalj Latour, 2 század a Ceccopieri ezred 2. zászlóaljából, a 17. sz. 6 fontos üteg.

Lobkowitz herceg altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Ludwig vezérőrnagy: a császár chevauxlegers-k, Kress chevauxlegers-k (16 század), a 3. sz. lovasüteg.
2. dandár. Simbchen vezérőrnagy: 6 század Lichtenstein chevauxlegers, 2 század János főherceg dragonyos, a császár dzsidások (8 század), a 4. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége:

2 tizenkétfontos üteg, 1 lovas, 1 röppentyű üteg.

Összesen 21 zászlóalj, 32 század lovasság és 60 ágyú, 2 hidász csapattal.

2. hadtest báró Csorich altábornagy alatt.

Colloredo herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Pott vezérőrnagy: 3. és 4. zászlóalj, Haynau, 3. zászlóalj Kudelka, 3. zászlóalj Fürstenwärther, a 11. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Liebler vezérőrnagy: 1. 2. 3. és 4. zászlóalj István főhg, 1. zászl. Wimpfen, 4 század Civallart dzsidás, a 8. sz. 6 fontos üteg.
3. dandár. Barco vezérőrnagy: 1. 2. és 3. zászlóalj Mazzuchelli, 3. zászlóalj és 1. landwehr zászlóalj Paumgartten, 4. zászlóalj ottochani határőr, 2 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Összesen 15 zászlóalj, 6 század lovasság, 42 ágyú, 2 hidász-csapattal.

3. hadtest Schwarzenberg Edmund hg, (később Moltke, aztán Ramberg báró altábornagy) alatt.

Báró Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Gerstner vezérőrnagy: a 19. vadász zászlóalj, 3. és 4. zászlóalj Welden, 3. és 1 landwehr zászlóalj Nugent, 4. zászlóalj szluini határőr, a 9. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Dossen ezredes: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Khevenhüller, 3. és 1. landwehr zászlóalj Wocher, a 15. sz. 6 fontos üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 14 század lovasság s 42 ágyú, két hidász csapattal.

4. vagy tartalék hadtest báró Wohlgemuth altábornagy, (később Lichtenstein Ferenc herceg) alatt.

Benedek vezérőrnagy előhad-dandára: a 12. vadász zászlóalj, 1. 2. és 4. Deutschmeister zászlóalj, 1. landwehr zászlóalj Konstantin, a Károly főherceg chevauxlegers ezred, (8 század) a 31. sz. 6 fontos üteg, a 20. sz. lovas üteg.

Herzinger vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Theissing vezérőrnagy: a Schneider, Fischer, Richter és Bittermann gránátos zászlóaljak, a 18. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Báró Perin vezérőrnagy: a Rattay, Kudelka, Pásztory és Trenk gránátos zászlóaljak, a 19. sz. 6 fontos üteg.

Burics báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Jablonovszki herceg vezérőrnagy: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Nassau, a 7. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Lederer Károly vezérőrnagy: 2 század Ferenc Jósef, 2 század Sustenau, 6 század Ferdinand császár, 6 század Auersperg vértes, a 2. számu lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 6 fontos, 1 röppentyű üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 24 század lovasság, 60 ágyú, 2 hidász csapat.

Főtartalék tüzérség, Schmidt őrnagy alatt: 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos, 4 lovas üteg, 1 üteg hosszú mozsár, 4 röppentyü üteg és 1 tizennyolcfontos üteg.

Összesen 13 üteg 78 ágyúval, 4 század utász (pionnier), 3 hidász csapattal, és 3 század árkász (sappeur).

Paniutine orosz hadosztálya:

1. dandár. Kobjakoff vezérőrnagy: a 15. (Diebics) gyalogezred (a 8-dik hadosztályból) s a 18. Seffsk gyalogezred, mindegyik 4 zászlóaljból állván.
2. dandár. Karjäkin vezérőrnagy: a 17. sz. Briänsk vadászezred, s a 18. sz. varsói herceg vadász ezred, mindegyik 4—4 zászlóalj.
9. tüzérdandár: 1 nehéz üteg, 3 könnyü üteg, mindegyik 12 ágyúval. Ehhez beosztva 2 század Civallart dzsidás.

Az osztrák hadsereg szolgálat képes létszáma:

	55890. e. gyalog,
	9730. „ lovas,
	5003. „ tűzér.
tehát (az utászokat kivéve)	70633. e.;

az orosz hadosztály létszáma:

	10,780. e. gyalog,
	250. „ lovas,
	908. „ tűzér.
azaz:	11,938. e.

Az egész dunai hadsereg tehát a mérnök csapatokat is beleszámitva, mintegy 83,000. e. rúg.

Ebbe nincsenek beleszámitva:

2 század császár gyalogság Lipótvárában,

4 század Kinsky gyalog Pozsonyban,

a 4. zászlóalj likkai határőr, mely a tartalék tüzérséget kisérte, s a 4. zászlóalj varasd-kőrösi határőr, mely a tábori raktárak födözésére szolgált.

Két tartalék hadtest volt alakulóban: az egyik, mely Nobili gf. altábornagy parancsnoksága alatt Marchfelden vonatott össze, junius végén 6 zászlóalj, 3 század lovasság és 12 ágyúból,

állt, összesen mintegy 7000 emberből. A másik Nugent gf. táborszernagy alatt Pettaunál Stájerországban alakittatott, s ez már junius elején 8000 gyalog, 500 lovas és 24 ágyúból állt 500 tűzérrel, körülbelől 10 zászlóalj és 4 lovas század.)

E részletes kimutatások s az alább következők alapján itt összeszámitjuk mindazon csapatokat, melyeket az osztrák kormány juniusban Magyarország ellen fordithatott, miközben a Paniutine hadosztályt az osztrák haderőhöz számitjuk. Az aradi és budai várakat nem vesszük többé számitásba.

Minden Magyarország ellen fordítható osztrák csapat összes hadereje 1849. juniusban.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
A dunai hadsereg Haynau alatt	86	78	336	83000
A déli hadsereg Jellacsics alatt	41$^1/_3$	36$^1/_2$	188	44100
A temesvári helyőrség	6$^1/_2$	6$^1/_2$	—	8840
Erdélyi hadtest Clam Gallas alatt	11$^5/_6$	16	36	11000
Springinsfeld hadoszlopa	3$^2/_3$	1$^1/_2$	9	3000
1. tartalék Nobili alatt	6	3	12	7000
2. tartalék Nugent alatt	10	4	24	9000
Kisebb helyőrségek	10	4	—	10000
Összeg:	175$^1/_3$	149$^1/_2$	605	175,940

Ha ehhez számitjuk az orosz haderőt, úgy a csapatok összes száma, melyeket 1849 juniusban a magyarok ellen fordítottak: 325$^1/_3$ zászlóalj, 456$^1/_2$ század lovasság, 1192 ágyú, azaz 367,264 emberre rúgott.

B)

Az Erdélyben müködő osztrák hadtest beosztása, a cserneci táborban Oláhországban, Clam Gallas gróf altábornagy alatt.

Pergen gróf vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Van der Nüll ezredes: 3. zászlóalj Parma, 3. és 4. zászlóalj Károly Ferdinand főhg, 2 szá-

zad bukovinai határőr, 2 század székely huszár, az 1. sz. 6 fontos üteg, $^1/_2$ röppentyű üteg.

2. dandár. Stutterheim báró ezredes: a 23. vadász zászlóalj, 2. zászl. Bianchi, 3. és a landwehr zászl. a 41. sz. Sivkovich ezredből, 2 század Max Jósef chevauxlegers, a 2. sz. 6 fontos üteg.

Coppet vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Eisler ezredes: 1. zászlóalj az 1. sz. erdélyi oláh határőr ezredből, 3. zászlóalj Turszki, az Uracca gránátos zászlóalj, 3 század a Leiningen ezred 3. zászlóaljából, 2 század Max Josef chevauxlegers, az 1. sz. 12 fontos üteg.

2. dandár. Schönberger ezredes: 4 század Max Josef chevauxlegers, 6 század Savoyai Eugen dragonyos.

Tartalék tüzérség: $1^1/_2$ háromfontos, 1 hatfontos üteg.

Összesen $11^5/_6$ zászlóalj, 16 század lovasság, 36 ágyú, azaz mintegy 10,000—12,000 ember.

Urban ezredes hadoszlopa, melyet később Springinsfeld alezredes vezérelt s mely Bukovinából készült Erdélybe betörni, következő csapatokból állt:

8 század a Károly Ferdinand főherceg gyalogezredből, 1 zászlóalj bukovinai határőr, 2 század a Parma s 2 század a Sivkovich ezredekből, $1^1/_4$ század Savoya dragonyos, $^1/_4$ század Max chevauxlegers, 1 háromfontos üteg, $^1/_2$ hatfontos üteg;

Összesen $3^2/_3$ zászlóalj, $1^1/_2$ század lovasság s 9 ágyú, azaz 3000 ember.

Az Erdély ellen működő összes osztrák haderő tehát mintegy 14000 emberből állt 45 ágyúval.

C)

Az osztràk déli hadsereg beosztása Jellacsics bán altábornagy alatt 1849. juniusban.

1. hadosztály Kriegern altábornagy alatt:

Puffer ezredes dandára: 2 század az 5. vadász zászlóaljból, 2 század bécsi önkéntes vadász, 2 század

a 2. oláh határőrezredből, 1. zászlóalj a Vilmos főherceg ezredből, 2. és 3. péterváradi határőr, 2 század Schwarzenberg dzsidás, ½ század nemzeti dzsidás, a 6. számu lovas üteg.

Grammont vezérőrnagy dandára: 4 század az 5. vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj ottochani, 2. zászlóalj gradiskai, 3. 4. és 2 század az 5. illyrbánáti határőr ezredből, 1 század Civallart dzsidás, 1 század banderialis huszár, a 6. sz. 6 fontos üteg.

2. hadosztály Dietrich altábornagy alatt:

Budisavljevics ezredes dandára: 3. zászlóalj likkai, 4. zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 4. zászlóalj az 1. báni ezredből, 3. és 4. zászlóalj a 2. báni ezredből, 2 század banderialis huszár, az 5. számu 6 fontos üteg.

Draskovics gróf vezérőrnagy dandára: 3. zászlóalj Piret s 2 század ugyanezen ezred landwehr zászlóaljából, 5. zászlóalj német-bánáti határőr, 1. és 2. kikindai zászlóalj, 1½ század nemzeti dzsidás, a 2. sz. 6 fontos üteg.

3. hadosztály Rastich vezérőrnagy alatt:

Jobb szárny Ocsverek alezredes alatt: 2. zászlóalj likkai, 3. és 4. zászlóalj német-bánáti határőr, 3 század a 3. ogulini határőr zászlóaljból, 1 század banderialis huszár, 1. sz. 6 fontos üteg.

Bal szárny Recznicek őrnagy alatt: 1. és 2. zászlóalj ottochani, 3. zászlóalj szluini határőr, 1 század banderialis huszár, a 7. sz. 12 fontos üteg.

Ottinger altábornagy lovasosztálya:

1. dandár. Fejérváry vezérőrnagy alatt: 6 század Wallmoden vértes, 6 század Hardegg vértes, az 5. sz. lovas üteg.
2. dandár. Lederer Móric ezredes alatt: 6 század szász király vértes, 6 század császár dragonyos, a 3. sz. lovas üteg.

Knićanin szerb dandára: 2 szászlóalj szerb segédcsapat, 1. 2. és 3. csajkás zászlóalj, 1 zászlóalj szent-tamási ön-

kénytes, 2 század zombori nemzetőr, 1 század szerb lovas, ½ század bácskai önkénytes lovas, a 10. sz. 6 fontos üteg.

Főtartalék tűzérség: 3 hat fontos, 3 lovas üteg, 4 tizenkét fontos üteg, 4 röppentyű üteg, (egy közülök hiányos volt).

A bán hadserege tehát 31⅓ zászlóaljból, 35½ század lovasság és 137 ágyúból állt; azaz 26700 gyalog, 4400 lovas, 2600 tűzérből. Összesen 33700 emberből.

Ehhez járul még:

A Péterváradot ostromló hadtest Mayerhofer vezérőrnagy alatt.

1. dandár. Mamula ezredes: 3 zászlóalj s a landwehr zászlóalj a 22. sz. Leopold siciliai herceg nevét viselő ezredből, 3. zászlóalj varasd-sz.-györgyi, 4. és 5. zászl. péterváradi határőr, 1 zászl. szerémségi népfölkelés, 1 század János főherceg dragonyos, 1½ háromfontos, 1 hatfontos, 2 tizenkétfntos üteg, 20 ostromágyú, utász és árkász csapatok.
2. dandár. Hallavanya ezredes: 4. zászlóalj gradiskai, 4. zászlóalj brodi, 6. zászlóalj péterváradi határőr, 2. zászlóalj a szerémségi népfölkelésből, 4 hatfontos ágyú a 14. sz. ütegből.

Összesen 10 zászl., 1 század lovas, 51 ágyú, azaz 10,400 ember.

Ez ostromló hadtestet is beszámitva tehát a bán hadserege 44,100 emberre és 188 ágyúra rúgott.

A temesvári helyőrség hadereje 1849. juniusban.

Gyalogság: 2 zászlóalj Sivkovich, 2 zászlóalj Rukavina, 1 zászlóalj Leiningen, 1 zászlóalj oláh bánáti határőr, ½ zászlóalj Zanini.

Összesen 6½ zászlóalj, azaz 7500 e.

Lovasság: 6 század Schwarzenberg dzsidás, ½ század Max chevauxlegers.

Összesen 6½ század, azaz 880 e.

Tüzérség: 239 e.
Mérnök csapat: 17 e., köztük 3 tiszt.
Egy csapat szerezsán: 200 e.
Összesen 8840 ember.

D)

Az orosz hadsereg beosztása a varsói herceg Paskievics Eriwanszki tábornagy alatt, a mint az 1849. juniusban Galliciából Magyarországba benyomult.

2-ik hadtest Kuprianoff altábornagy alatt.

2. könnyü lovas hadosztály: Glasenapp altábornagy.
1. dandár. Ossorgin vezérőrnagy: a Nikolaj Alexandrovics nagyherceg és Charkow dzsidás ezredek.
2. dandár. Baggohufurd vezérőrnagy: Olga Nikolajewna nagyhercegnő és Hannover király huszár ezredek.

32 lovas század, azaz 4886 e.

4. gyalog hadosztály: Karlowics altbnagy.
1. dandár. Lübawski vezérőrnagy: Wolkonski herceg és Olonetz gyalog ezredek.
2. dandár. Dreschern vezérőrnagy: Schlüsselburg és Ladoga vadász ezredek.

16 zászlóalj, azaz 12,732 e.

5. gyalog hadosztály: Labinzoff altbnagy.
1. dandár. Selvan vezérőrnagy: Wladimir Alexandrowics nagyhg, és Wolodga gyalog ezredek.
2. dandár. Meier vezérőrnagy: Kostroma és Galtitz vadász ezredek.

16 zászlóalj; 12,664 emberrel.

2. lövész zászlóalj.
2. árkász (sappeur) zászlóalj, 1951 e.
2. tüzér hadosztály: Serputowski altbnagy.

2. lovas tüzér dandár: 2 könnyü üteg összesen 16 ágyúval, s 401 emberrel.

4. tábori tüzér dandár: 2 nehéz, 2 könnyü üteg 48 ágyúval s 1075 emberrel.

5. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyü üteg 48 ágyúval s 948 emberrel.

A 32. sz. doni kozák ezred, 654 e.

A 8. sz. mozgó tartalék tüzér-telep 335 e.-rel.

Összesen (a hadszervonat-zászlóaljakon kivül) 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 112 ágyú, 36,721 e.

3-ik hadtest Rüdiger gróf lovassági tábornok s hadsegéd alatt.

3. könnyü lovas hadosztály: báró Offenberg altábornagy.

1. dandár. Kochanowics vezérőrnagy: Konstantin nagyherceg dzsidás ezred.

2. dandár. Burchardt vezérőrnagy: Hessen-Kassel Frigyes herceg és Radetzki huszár ezredek.

24 lovas század, 3566 emberrel.

7. gyalog hadosztály: Kaufmann altábornagy.

1. dandár. Trussoff vezérőrnagy: Wellington és Mohileff gyalog ezredek.

2. dandár. Rafailowics vezérőrnagy: Witepsk és Polock vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,892 e.

8. gyalog hadosztály: Lissetzki altbnagy

1. dandár. Cannabich vezérőrnagy: a Jelec, (a 9. hadosztályból) s a Poltawa gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 5809 emberrel.

3. lövész zászlóalj s $^3/_4$ a 3. árkász zászlóaljból, 10.57 e.

$^1/_2$ hadszervonat-zászlóalj, 240 e.

3. tüzér hadosztály: Müller vezérőrnagy.

3. lovas tüzér dandár 16 könnyü ágyúval s 392 emberrel.

7. tábori tüzér dandár: 2 nehéz s 2 könnyü üteg 48 ágyúval s 958 e.

8. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 2 könnyü üteg, azaz 36 ágyú 730 emberrel.

A 15. és 46. sz. doni kozák ezredek: 12 század 1555 emberrel.

A 7. és 17. sz. mozgó tartalék tüzértelepek 622 emberrel.

A 11. és 21. sz. osztrák röppentyü ütegek csapatosztályai, 92 e.

Összesen $25^3/_4$ zászlóalj, 36 század lovasság, 100 ágyú, 26,915 ember.

Sass altábornagy csapatosztálya (a Rüdiger hadtestének előhada:)

A 3. könnyü lovas hadosztályból: az Albrecht főhg, dzsidás ezred.

8. század, 1129 e.

1. század a 3. árkász zászlóaljból, 226 e.

A 8. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Popoff vezérőrnagy: Alexopol és Krementsuk vadász ezredek.

8. zászlóalj, 4979 emberrel.

8. tábori tüzér dandárból: az 5. sz. könnyü üteg 12 ágyúval s 228 emberrel.

A 2. számu kozák tartalék üteg, 8 ágyú, 225 ember.

Összesen $8^1/_4$ zászlóalj, 8 század lovasság, 20 ágyú, — 6787 emb.

Sass csapatosztályát is beleszámitva a 3. hadtest tehát 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 120 ágyúból állt, azaz 33,703 emberből.

4-ik hadtest Tseodajeff gyalogsági tábornok alatt.

4. könnyü lovas hadosztály: Sass altábornagy.

1. dandár. Beguschewski v. ő.: Wossnesenks és Olwiopol dzsidás ezredek.

2. dandár. Kronen vezérőrnagy: Cesarewics nagyherceg és Ferdinand főhg huszár ezredek.

32 lovas század, 5001 e.

4. lövész zászlóalj s 3 század a 4. árkász zászlóaljból.

$1^3/_4$ zászlóalj, 1422 e.

11. gyalog hadosztály: Beloguscheff altábornagy.

1. dandár. Burkowski vezérőrnagy: Selenginsk és Irkutck gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6800 e.

12. gyalog hadosztály: Buschen altbnagy.

1. dandár. Wolodimiroff vezérőrnagy: Azow és Dnepr gyalog ezredek.

2. dandár. Marin vezérőrnagy: Ukraina és Odessa vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,113 e.

4. tüzér hadosztály: Sickstel vezérőrnagy:

4. lovas tüzér dandár a 7. és 8. sz. könnyü ütegekkel.

16 ágyú, 422 e.

11. tábori tüzér dandár 1 nehéz s 1 könnyü üteggel.

24 ágyú. 562 e.

12. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyü üteg,

48 ágyú, 1063 e.

Az egész tüzérhadosztály hadszervonata 459 e.

Kozákok: 3 század a 41. számu doni ezredből s az 51. sz. ezred.

9. század, 1164 e.

A 6. számu doni kozák üteg s 6 ágyu az 1. számu kozák tartalék ütegből.

14 ágyu, 412 e.

Az 5. és 16. sz. mozgó ágyútelepek, 638 e.

Az 1. sz. fél élelmezési raktár, 258 e.

Osztrák fél röppentyü üteg (Horn), 59 e.

Beloguscheff altbnagy különvált szárnycsapat-osztálya.

1 század a 4. árkász zászlóaljból, 155 e.
A 11. gyalog hadosztályból:
2. dandár. Schittkoff v. ö. alatt; Ochotsk és Kamcsatka vadász ezredek.
8. zászlóalj, 6690 e.
11. tábori tűzér dandár 2 könnyü üteggel.
24 ágyú, 468 e.
A 41. sz. kozák ezredből 3 század, 345 e.
Az 1. sz. kozák tartalék ütegből 2 ágyú, 62 emberrel.

A 4. hadtest tehát Beloguscheff hadoszlopát is beleszámitva 34 zászlóalj, 44 század lovasság és 131 ágyu, — 40,120 emberből állt.

Grabbe tábornok-hadsegéd jobb szárnyoszlopa.

Az 1. hadtestből:
1. könnyü lovas hadosztály: Hoven altábornagy.
1. dandár. Glotoff v. ő.: Csernicseff és Cesarewics nagyhg dzsidás ezredek.
1. számu könnyü lovas üteg.
16 század lovasság s 8 ágyú 2800 emberrel.

A 2. hadtestből:
6. gyalog hadosztály: II. Grabbe altbnagy.
1. dandár. Sherebzoff v. ő.: Murom és Nishegorod gyalog ezredek.
2. dandár. Nossoff v. ő.: Nisow és Szimbirsk vadász ezredek.
26 zászlóalj, 12,887 e.
6. tábori tüzér dandár a 4. sz. nehéz s a 6., 7., 8. sz. könnyü ütegekkel.
48. ágyú, 1100 e. (a hadszervonatot is bele értve.)

A 45. sz. kozák ezred.
6 század, 823 e.
A Grabbeféle hadtest összes ereje: 16 zászlóalj, 22 század lovasság, 56 ágyú, 17,610 e.

Sacken tábornok tartalék csapatosztálya.

A 4. hadtestből:
10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altábornagy alatt.
1. dandár. Martinau v. ő.: Jekaterinburg és Tobolsk gyalog ezredek.
8 zászlóalj, 6700 e.
10. tábori tüzér dandár 2 nehéz üteggel.
24 ágyú, 600 emberrel.
A 2. tartalék lovas hadtestből:
2. dzsidás hadosztály.
1. dandár. Lanskoi v. ő.: Ukraina és Novoarchangelsk dzsidás ezredek.
A 21. sz. könnyü lovas üteg.
12 század lovasság és 8 ágyú, 1630 e.
Az 50. sz. kozák ezredből 3 század, 405 e.
Összesen 8 zászlóalj, 15 század lovasság és 32 ágyú, — 9335 ember.
A főhadiszállásnál volt:
2 század a lovas csendőr ezredből;
4 század kaukázusi rendetlen lovas;
6 század kaukázontúli muzulmán lovas.
Összesen 12 század, 1198 e.

Az egész orosz haderő egybeszámitása.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Kuprianoff	34	38	112	36721
Rüdiger	34	44	120	33703
Tseodajeff	34	44	131	40120

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Grabbe	16	22	56	17710
Sacken	8	15	32	9365
Főhadiszállás	—	12	—	1198
Összesen:	126	175	451	138687

Ez az orosz hadsereg létszáma. Hogy itt mindjárt áttekinthessük valamennyi az oroszok császárja által Magyarország ellen küldött csapatokat, hozzá teszszük, hogy még tekintetbe kell venni Lüders és Grotenhjelm hadtesteit, továbbá az egész dragonyos hadtestet (3 tartalék lovas hadtestet), a kis tartalék csapatokat nem véve tekintetbe.

E szerint:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Lüders	26	34	56	28636
Grotenhjelm	8	18	32	10501
A dragonyos hadtest . . .	—	80	48	52637
Összesen:	34	132	136	52637

Az orosz haderő egész összege tehát: 160 zászlóalj, 307 század lovasság, 587 ágyú, azaz 191,324 e., mi mellett a Paniutine hadosztály mint az osztrák hadsereghez beosztott hadtest számitáson kivül maradt.

E)

A Lüders gyalogsági tábornok és hadsegéd alatt álló orosz csapatok beosztása, melyek Erdély déli részébe valának benyomulandók 1849. juniusban.

5. hadtest.

5. könnyü lovas hadosztály.

1. dandár. I. Komar vezérőrnagy: Bug és Nassau herceg dzsidás ezredek.

16 század, 2630 e.

14. gyalog hadosztály.

2. dandár. Essauloff v. ő.: Podolia és Schitomier vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6845 e.
15. gyalog hadosztály: Hasford altbnagy.
1. dandár. Dyck v. ő.: Modlin és Praga gyalog ezredek.
2. dandár. Engelhardt v. ő: Lublin és Zamosc vadász ezredek.
16 zászlóalj, 12297 e.
5. tűzér hadosztály: I. Iwin altbnagy.
A 9. sz. könnyü lovas üteg.
14. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 1 könnyü üteg.
15. tábori tűzér dandár: 1 nehéz és 3 könnyü űteg.
7 üteg 56 ágyúval s 1427 e.
Az 1., 43. és 48. sz. kozák ezredek.
16 század, 2380 e.
A 14. és 15. sz. mozgó tartalék ágyú telep 687 e.
5. lövész zászl., 5. árkász zászl., 5. sz. hidász telep, összesen 1662 e.

Egészben (a hadszervonaton kivül) 26 zászlóalj, 34 század lovasság, 56 ágyú, azaz 28636 e.

Grotenhjelm altbnagy csapatai Bukovinában, melyek Erdély északi része valának betörendők.

A 4. hadtestből:
10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altbnagy.
2. dandár. Pawloff v. ő: Tomsk és Kolywan vadász ezredek.
8 zászlóalj, 7217 e.
10. tábori tüzér dandár: az 1. és 2. sz. könnyü üteg.
24 ágyú, 488 e.
A 2. tartalék lovas hadtestből:
Dzsidás hadosztály: Grotenhjelm altábornagy.
2. dandár. Wladislawlevics v. ő.: a Nowomirgorod és Elisawetgrad dzsidás ezredek.
12 század, 1793 e.

A 22. sz. könnyü lovas üteg
8 ágyu, 192 e.
Az 50. sz. kozák ezred.
6 század, 811 e.
Összesen 8 zászlóalj, 18 század lovasság és 32 ágyu, — 10501 e.

F)

A felső-magyarországi hadsereg beosztása Dembinski altbnagy alatt.

(1849. junius 18-tól kezdve Wysocki tbnok alatt).

9-ik hadtest. Wysocki tbnok.

4 dandárra osztva Bulharin, Lázár, Jaszvitz és Jurics alatt:

Gyalogság: 2 vadász zászlóalj, 9 új honvéd zászlóalj (többnyire hiányos, némelyikök csak 2 századból állt, közép számitással tehát félzászlóaljaknak vehetők), 4 század lengyel legio, 12 század önkéntes az északi megyékből, 1 zászlóalj utász. — Névleg $14^2/_3$ zászlóalj, hanem tényleg alig 10 zászlóalj számitható.

Lovasság: 6 század huszár, 1 század lengyel dzsidás, 1 század önkéntes lovas.

Tűzérség: 4 tizenkétfontos, 16 hatfontos, 11 háromftos ágyu, 3 röppentyű löveg.

Összesen $14^2/_3$ zászlóalj, 8 század lovasság, 34 ágyu, mintegy 9600 e.

Kainczy külön hadosztálya.

4 század vadász és önkéntes, 6 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj marmarosi önkéntes, 4 század huszár, 23 ágyu.

Összesen $7^2/_3$ zászlóalj, 4 század lovasság, 23 ágyu, — 6900 emberrel.

A felső-magyarországi hadsereg összes létszáma tehát $22^1/_3$ ($17^1/_3$) zászlóalj, 12 század lovasság, 57 ágyu; — 16500 emberrel.

G)

Az erdélyi hadsereg beosztása és hadereje Bem alatt 1849. juniusban.

6-ik hadtest:

1 század vadász, 22 zászlóalj honvéd, (ezek közt sok nem teljesszámu, úgy hogy összesen mintegy 16 zászlóaljnak számithatók), 5 tartalék honvéd zászlóalj, 13 század huszár, 19 hatfontos, 22 háromfontos ágyú, 4 röppentyű löveg.

Összesen $27^1/_6$ (21) zászlóalj, 13 század lovasság, 45 ágyú; mintegy 20,000 e.

Incédy portyázó csapata: $^1/_3$ zászlóalj vadász, $^1/_3$ zászlóalj honvéd, $^2/_3$ zászlóalj önkéntes, 3 század huszár, 8 hegyi ágyu, 3 röppentyü löveg.

Összesen $1^1/_3$ zászlóalj, 3 század lovas, 11 ágyu; 2000 e.

A károlyfehérvári ostromló hadtest Stein ezredes alatt: 8 zászlóalj honvéd (többnyire hiányos) 1 század huszár, 2 század lovas önkéntes, 2 hatfntos, 4 háromfntos, 3 röppentyű löveg, 10 ostromágyú.

Összesen 8 zászlóalj, 3 század lovasság, 9 tábori és 10 ostromágyú, — 5000 e.

Az erdélyi hadsereg összes létszáma tehát $36^1/_2$ zászlóalj, 19 század lovasság, 65 tábori ágyú; — 27,000 e.

H)

A magyar déli hadsereg (bács-bánáti hadsereg) beosztása és hadereje Vetter altbnagy alatt.

(E hadsereg szervezését úgy adjuk itt elő, a mint az állt, miután Vetter átvette a vezérletet s a Bem által Erdélyből hozott csapatok is beléosztattak.)

4. hadtest Parancsnok Tóth ezredes.

Bánffy hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 2 század a 8., 1½ század a 15. huszár ezredből, ½ század székely huszár, 8 hatfontos ágyú.

Perecy hadosztálya: ½ zászlóalj vadász, 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj önkéntes, 6½ század Hunyady, Ferdinand és Bocskay huszár, 6 tizenkétfontos, 6 hatfontos, 6 lovasütegbeli ágyú.

Igmándy hadosztálya: 1 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj bácsi önkéntes, 1½ század a 7. huszár ezredből, 1½ század bácsi önkéntes lovas, ½ század pécsi önkéntes, 4 hatfontos, 6 háromfontos, 4 röppentyű löveg.

Simonyi hadosztálya (a perlaszi, aradaci, écskai s eleméri helyőrségek) 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj csongrádi és torontáli önkéntes, 4 század csongrádi lovas önkéntes, 11 ágyú.

Helyőrségek Orsován, Pancsován stb.: 4 zászlóalj honvéd, 1½ század székely, 1 század Károlyi huszár, 17 ágyú.

A 4. hadtest összes hadereje: 21½ zászlóalj, 20½ század lovasság, 68 ágyú, — 18,800 e., miből azonban csak 13½ zászlóaljat, 14 század lovast, 40 ágyút, mintegy 12,000 embert lehetett az ellenség ellen öszpontosítni.

5. hadtest. Parancsnok Vécsey tbnok.

Przyjemski dandára: 1⅙ zászlóalj honvéd, ⅓ zászlóalj krassói és torontáli nemzetőr, 1 század Lehel huszár, 6 hatfontns.

Rákócy dandára: ½ zászlóalj honvéd, 1 század a 7. huszár ezredből, 1 század Lehel huszár, ½ század bihari önkéntes lovas, 8 hatfontos.

Nagy dandára: ⅔ zászlóalj honvéd, ½ század Lehel huszár, 13 ágyú.

Bergman dandára: 1⅙ zászlóalj honvéd, 2 század Lehel huszár, 7 ágyú.

Boros dandára: 2½ zászlóalj honvéd, 1 század

nagy-zeréndi nemzetőr, 1 század a 7. huszár ezredből, 32 ágyú.

Az erdélyi határra küldött csapatosztály: $3^1/_2$ zászlóalj, $^1/_2$ század Lehel huszár, 3 ágyú.

Az 5. hadtest összes ereje: 10 zászlóalj, $7^1/_2$ század lovasság, mihez kezdetben 49, később 64 ostromágyú járult, összesen 10,0000 e.

A péterváradi várőrség: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, a tüzérséget is beleszámitva 8000 e.

A déli hadsereg összes létszáma tehát: $37^1/_2$ zászlóalj, 28 század lovasság és 88 tábori ágyú (az ostrom- és várágyukat nem számitva), — 36,800 e.

I)

A tartalék hadtest beosztása s hadereje Guyon alatt 1849. junius és juliusban.

Hadik hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 4 század a 16. huszár ezredből, 6 ágyu.

Pulszky hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század a 16. huszár ezredből, 6 hatfontos.

Összesen: 10 zászlóalj, 6 század lovasság, 12 ágyu; az egész hadtestnek 9500 emberből kellett volna állnia.

K)

A magyar főhadsereg beosztása Görgey alatt 1849. junius közepén.

1. hadtest. Parancsnok Nagy Sándor tábornok.

Máriássy hadosztálya; 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, $1^1/_2$ 6-fontos gyalog üteg, 1 lovas üteg 8 ágyuval.

Bobich hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 8 tizenkétfontos.

Mesterházy hadosztálya: 1. huszár ezred, 4 század a 8. huszár ezredből, 6 lovasütegbeli ágyu.

2 század utász.

Összesen $9^1/_3$ zászlóalj; 12 század lovasság, 31 ágyu, azaz 9540 e.

2. hadtest. Parancsnok Asbóth ezredes (később Kászonyi.)

Butler hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 2 század pozsonyi vadász, 4 század utász, 7 háromfontos, 6 hatfontos, 6 tizenkétfontos.

Horváth hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 7 háromfontos, 8 hatfontos, 6 hatfontos ágyu.

Mándy hadosztálya: 6 század a 6., 2 század a 17. huszár ezredből; 1 század kún lovas, 5 ágyu.

Összesen $10^1/_2$ zászlóalj, 9 század lovasság, 45 ágyu, azaz 10,400 e.

3. hadtest. Parancsnok Knezich ezredes (később Leiningen.)

Cillich hadosztálya: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 2 század utász, 16 hatfontos.

Podoszki hadosztálya: 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 4 röppentyü löveg.

Pikety hadosztálya: 2. huszár ezred, 4 század a 3. huszár ezredből, 14 ágyu.

Össz. $9^1/_3$ zászl., 12 száz. lovasság, 40 ágyu, azaz 9800 e.

7. hadtest. Parancsnok Pöltenberg tábornok.

Posta hadosztálya: 4 (hiányos) zászlóalj sorgyalogság, 1 zászlóalj magyar vadász, 13 hatfontos.

Liptay hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj tiroli vadász, 7 hatfntos.

Weissel hadoszlopa: 1 zászlóalj gránátos, 1 zászlóalj utász, 4 röppentyü löveg.

Bersényi hadosztálya: a 4. huszár ezred, 5 század a 9., 4 század a 13., 4 század a 16. huszár ezredből, 20 ágyu.

Összesen 12 zászlóalj, 21 század lovasság, 44 ágyu, azaz 12,000 e.

8. hadtest. Klapka vezérlete alatt.

Kosztolányi hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 3 zászlóalj honvéd, ½ század utász, 12 század huszár a 6., 9., 13., 14. és 16. sz. ezredekből, 8 hatfntos, 9 háromfntos, 8 lovasütegbeli ágyu.

Eszterházy hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század Attila huszár, 11 tizenkétfntos és mozsarak.

Összesen $10^1/_{12}$ zászlóalj, 14 század lovasság, 39 ágyu, azaz 10,500 e.

Kmety hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 2 század vadász, 1 század utász, 8 század a 10. és 12. huszár ezredekből, 8 hatfntos, 7 lovasütegbeli ágyu, 2 röppentyű löveg.

Összesen $5^1/_2$ zászlóalj, 8 század lovasság és 17 ágyu, azaz 5700 e.

Horváth hadoszlopa: 1 zászlóalj sorgyalogság, 2 század honvéd, 4 század huszár, 4 ágyú.

Összesen $1^1/_3$ zászlóalj, 4 század lovas, 4 ágyú, 1600 ember.

Görgey Armin hadoszlopa: $13^1/_2$ század különböző zászlóaljákból, $2^1/_2$ század huszár, 6 hatfontos, 4 röppentyű löveg.

Összesen $2^1/_4$ zászlóalj, $2^1/_2$ század lovas, 10 ágyú; 2300 ember.

Benicky hadoszlopa: 3 század honvéd, 2 század selmeci vadász, ½ század huszár, 2 ágyú.

Összesen $^5/_6$ zászlóalj, ½ század lovas, 2 ágyú, azaz 800 ember.

A főhadsereg áttekintése:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Embersz.
1 hadtest	$9^1/_3$	12	31	9540
2. hadtest	$10^1/_2$	9	45	10400
3. hadtest	$9^1/_3$	12	40	9800
7. hadtest	12	21	44	12000
8. hadtest	$10^1/_2$	14	36	10500
Kmety	$5^1/_2$	8	17	5700

	Zászl.	Lovassz.	Ágyu.	Embersz.
Horváth	$1^1/_3$	4	5	1600
Görgey Armin	$2^1/_4$	$2^1/_2$	10	2300
Benicky	$^5/_6$	$^1/_2$	2	800
Összesen :	$60^2/_3$	83	229	62640

Számitsuk itt össze Magyarország minden hadseregét:

A főhadsereg	62,640 e.
A felső-magyarországi hadsereg	16500 „
A déli hadsereg	36800 „
Az erdélyi hadsereg	27000 „
A tartalék hadtest	9500 „
Szabadcsapatok s mozgó nemzetőrök Nemegyei és Földváry alatt	10000 „
Összesen:	162,440 e.

Tizedik fejezet.

Görgey komáromi visszavonulásától a Tisza balparti működések kezdetéig.

1849. julius közepétől augusztus elejéig.

A váci ütközetek.

Julius 14 én az orosz hadsereg 3-dik hadteste Hatvannál állt, a 2-dik Hortnál, a 4-dik Mező-Kövesdnél, egy 3 sz.-nyi cirkálócsapat Fényszarúnál ügyelt a déli irányra, és Bebutoff herceg egy müz. lovasezred és 2 sz.-hegylakóval jul. 12-étől Vácot tartá megszállva, mig Adlerberg 1 századdal visszaállitotta Pestnél az osztrák sereg 3-dik hadtestével az összeköttetést.

Görgey, Komáromtól húzódva 14-kén érte el Szobot az alsó Ipolynál.

A jul. 14- és 15 közti éjjelen Paskiewits hatvani főhadiszállásán azt adá hirül Bebutoff, hogy a magyarok jelentékeny erővel mutatkoztak Szobnál, Haynaunak egy szintén megérkező, már előbb emlitett iratából kitűnt, hogy Görgey az, a kit láttak, és végül Ramberg is azt izente Pestről, hogy a Görgey-féle 25,000-főnyi erős hadtest, Párkányt Vác irányában már elhagyta.

Most Parkievits terve az volt, Görgeyt minél tovább azon csalódásban tartani, hogy Vácról minden komolyabb akadály nélkül haladhat dél felé, hogy igy őt az egri utig lecsalja, s ott hatalmasan fogadja, mig Haynau is, kiről még mindig azt hitték, hogy a magyarokat a Duna balpartján nyomban követi, időt vehet magának Vác felé lejönni, s igy Görgey utját teljesen elzárni.

E szerint Paskievits a 14- és 15-közti éjjelen azon parancsot adta ki, hogy a 3. és 2. hadtest Aszódnál egyesüljön, a harmadik hadtest előhada pedig 8 zászlóalj, 22 század, és 32 ágyúval Gödöllő felé haladjon elő. A szekérvár maradjon Hatvannál, a 4. hadtest meg Mező-Kövesdnél — készen a magyaroknak az utat a Tisza felé elvágni, azon esetre, ha Görgey a Vácon keresztül nyomulást kivihetetlennek ismervén Losonc és Rimaszombat felé venné utját.

Julius 15-én elérte Görgey Armin, ki az 1. hadtest által üldöztetvén a Duna mentében nyomult elő, Vác éjszaki végét. Bebutoff rövid előörsi csetepaté után kivonult a városból és Kis-Ujfalu mellett a Vác-aszódi országúton foglalt állást.

Erre Görgey Armin a Gombapataknál a hét kápolna mellett foglalt állást, és mögötte Nagy Sándor, miután megérkezve táborát berendezte. Görgey Armin előcsapatai, melyek Bebutoffot még kissé üldözőbe vették, azonnal az általunk már emlitett dukai hegyre vonultak vissza.

Bebutoff azon jelentésére, hogy ő Vácról kivonult, Rüdiger Sasz tábornokot lovasságával és lovas tüzérségével Bebutoff fölváltására Gödöllőről Vác felé inditotta, és reggeli 9 órakor Offenberg tábornoknak azon parancsot adta ki, hogy a 3. lovasosztály, az 1. dandár és 2. lovasosztálylyal Kis-Ujfalu felé vonuljon.

Sasz félreértette a neki kiadott parancsot, azt gondolván, hogy neki a magyarokat Vácnál meg kell támadni, és épen ezért gyalogságát és gyalogtüzérségét éjszak felé menesztette. Dél tájban elérte Sződ-öt. A mint Görgey Armin őt megpillantotta, csapatjait a dukai hegy felé vezette, hogy az oroszokkal, hacsak lehetséges, ennek védelme alatt találkozhassék. Ez ugyan nem sikerült, de mégis szerencsésnek látszott a bekövetkezendő ütközet a magyarok részére, mert Görgey Armintól jobbra Nagy Sándor is a Dunára támaszkodva előre nyomult, különösen pedig akkor, midőn végre délutáni 3 óra tájban Leiningen a 3. hadtesttel a várostól keletfelé vonulva, a csatahelyre érkezett, és két üteget fölállitatott Sasz jobb szárnya ellen. Habár a lovassági roham, melyet Sasz a magyar sereg jobb szárnyára intézett, visszanyomta is a huszárokat, de mégis belejött a tűzbe, és veszteséggel vonult vissza; Offenberg is, ki átvette szintén a muzulmannokat Kis Ujfalunál vezette lovasságát Hartyán felől, midőn Saszot szorult helyzetében látta, de azért nem vett elő valami nagy részt az ütközetben. Az oroszok most fölhagyva a további támadásokkal, csupán a tüzelésre szoritkoztak, mely még estig folytattatott. Végre az oroszok a dukai hegynél és a sződi szőllőhegyeken hagyván előörseiket, maguk visszavonultak.

Paskievitset szerfölött bántotta Sasz tábornok tévedése, mert ez egyrészt nagyon könnyen elárulhatta a magyaroknak, hogy hatalmas oroszhaderőnek kell lennie legalább valahol a szomszédságban védvül az előörsöknek. De miután a hiba már megtörtént, nem volt hátra más okosabb tett, mint a legnagyobb haderőt minél gyorsabban Görgey ellen egyesiteni.

Megparancsolta tehát Paskievits, hogy az egyesült 3. és 2. hadtest haladéktalanul szövetkezzék Hartyánnál; a 3. hadtest e pontot még az éjjel elérheti, a 2-ik, melynek több, mint 6 mértföldet kelle hátrahagyni semmikép sem. Paskievits egész éjjel lován maradt, hogy mindent személyesen rendezzen; a 7. gyalogsági osztály Hartyánt 16-án reggeli 6 órakor érte el, a 8 gyalogosztály 1. dandára 8 órakor reggel, a 2. hadtest eleje ekkor még alig hagyta el Aszódot. Paskievits délelőtt kiment az előörséghez, és szándéka volt délutáni 4 órakor tenni a magyarok ellen az első támadást Vácnál; azonban a 4. gyalogosztály a 2. lovasosztály 2. dandárával Hartyánt csak délelőtti 11 órakor pedig, az 5. gyalogosztály még pedig kifáradva érte el csak délutáni $3^1{}_2$ órakor.

A csapatok teljesen fáradtak levén, de főkép azon reményben, hogy Haynau a magyarokat a Duna bal partján még mindig nyomról nyomra követi, jónak látta Paskievits a támadást 17-ére elhalasztani. A 8-ik gyalogosztály 2-dik dandárát tehát a 7. osztály 2. dandárával váltatta föl, és az igy ujonnan képzett előhad főnökévé Kaufman tábornokot nevezte ki.

Magyar részről Pöltenberg a 7. hadtest és a tábortömeggel még 15 ik estvéjén megérkezett Váchoz, úgy hogy Görgey julius 16-kára az egész haderőt együtt látta. 16-ikára az oroszoktól egy új, erősebb támadást várt, és hogy Paskievits szándékát illetőleg e tekintetben nem csalatkozott, az elmondottakból világos.

Görgey most a felől volt kétségben, vajon mit tegyen az orosz támadás ellenében, Gödöllő felé nyomulva megelőzze e, vagy bevárja azt Vácnál? Az élelmezési nehézségek az utóbbit határoztatták el vele.

De mivel várakozása ellenére 16-án délutánig az oroszok részéről támadás nem történt, megbizta testvérét Görgey Ar-

mint, hogy délutáni 4 órakor induljon ki az ellenség elleni erős körszemlére.

Még 4 óra előtt azonban, valamely kétségtelenül biztos forrásból azon hirt kapta, hogy Hartyánnál majd az egész orosz haderő ellentállna, és ezzel okszerüleg nem köthetett ki, hacsak egész seregét föláldozni nem akarta, a mi Magyarország érdekeivel mindenesetre ellenkezék. És igy csakhamar azt határozta el, hogy kikerüli az ütközetet, s abban hagyván a kémlelődést, Losoncon keresztül a tiszai felvidékre Tokajnak menni, és onnan az összeköttetést a déli haderőkkel létesiteni szándékozott. Ez úton remélte hogy nehány megfeszitett menet által nevezetes előnyt nyerhet. Mindenesetre nem számolt arra, hogy minden ellenállás nélkül juthasson Tokajba; de hitte mégis, hogy ez ellenállás nem leend jelentékeny. Azonkivül különösen fontosnak látszék előtte, hogy ívszerü vonulása által éjszakfelé az orosz hadsereg körül azt éjszakon föltartoztatja, úgy hogy ezáltal a magyar haderők délen hoszszabb ideig harcolhatnának egyedül az osztrákokkal.

Két észrevétel merül itt fel önkénytelenül: először, hogy Görgey, hacsak pár nappal előbb, tehát a Komárom melletti sikertelen áttörési kisérlet nélkül hagyja oda Komáromot, legkisebb veszedelem nélkül nyomulhatott volna elő Vácon és Gödöllőn keresztül a Duna és Tisza között délnek; és másodszor, hogy most a Komárom felé irányzott megfordulás a Losoncon történt keresztülvonulás helyett jóllehet merész hadmütét lett volna, de mégsem olyan, mely a szerencsétől csak némileg kisérve is igen nagy eredményeket ne szülhetett volna, miután Haynau osztrák hadseregének most már Komárom elzárolásán kivül kellett, hogy más cél is lebegjen szemei előtt, mely figyelmét úgy, mint anyagi erejét megosztá. Elég itt ennek érintése. Különben Görgeynek most komoly szándéka volt, a déli haderőkkel összeköttetést keresni, és ha ő egyszer valamire elhatározta magát, akkor egyéb lehetségest (ez természete volt) e kivül nem ismert.

Mivel az oroszok a dukai hegyről az egész váci álláspontot, s a választott visszavonulási utat, valamint Vácot is nappal messzire beláthatták, következéskép Görgeynek csak éjjeli visz-

szavonulás nyujthatott oly előnyt, mely a szükséges rend fentartatását számára biztositá.

Az orosz előhad Paskievits eredeti tervének megfelelőleg, hogy 4 órakor komolyan Vác ostromához foghasson, három és 4 óra között délután megkezdte bevezetésül az ágyúzást, de mely időközben, midőn Paskievits szándokát megváltoztatá, csakhamar beállitatott.

Különbféle jelekből azt következteté most Görgey, hogy 16-án nehezen fog megtámadtatni, és esti 7 órakor a hadtestvezénylőket és Görgey Armint haditanácskozásra hivta meg. Mit magában elhatározott, közölte velök, s fölszólitá őket, sors által elhatározni, ki képezze hadtestével az utócsapatot, s fedezze az éjjeli visszavonulást. A sors Leiningen 3. hadtestére esett.

E szerint tehát határozattá lőn, hogy az esti szürkület beálltával a 7. hadtest a hadigőzössel Vácot elhagyja, ezt az 1. majd Görgey Arminé kövesse; végre még hajnal előtt a 3. hadtest. Az 1. és 3. hadtest, valamint Görgey Armin hadoszlopa előörseiket 17-ike hajnaláig helyükön hagyják.

Ezen intézkedések létesitése elé azonban előre nem látott nehézségek gördültek.

Midőn Görgey Komáromot elhagyá, egész sereg polgár csatlakozék hozzá, kik a forradalom előmozdítását segélyező cselekvények által compromitáltatva lévén féltek Ausztria keze közé jutni, és e sorcsapás ellen azon hadseregnél érezték magukat leginkább biztonságban, mely eddigelé Magyarországra nézve a latban legtöbbet nyomott. E menekültek serege Görgey hadmenete alatt folyton szaporodott azon vidékekről, melyeken átvonult, s azok szomszédságából. A menekültek kiválólag kocsin utaztak. A sereg, mely különben is szenvedett az igen nagy train miatt, a rendkivüli szekérvár által még inkább terhelve lőn. Görgey csakhamar belátta, hogy ezen rendkivüli kocsitömeget katonai módra szerveznie kell, hogy vonulását nagyban ne akadályozza. Hozzáfogott tehát a rendezéshez, mely jun. 15-én befejeztetett; egy táborkari törzstiszt bizatott meg felettök s a mellérendelt őrcsapat fölött parancsnokolni. 15-kén Toronyánál kell vala a roppant nagy szekérvárnak maradnia; 16-kán, miután Görgey a visszavonulásra elhatározta

magát, elrendelé, hogy az Nógrádon keresztül Vadkert felé a sereget megelőzze.

Azonban ez elrendelés már késő vala. Toronyára 16-kán egy nagy győzelemnek jutott el vakhire, melyet a magyarok 15-én Vácnál nyertek volna. Igy világos vala hogy Görgey a Duna és Tisza közt dél felé vonul és — igy vélekedtek a kocsi tulajdonosok — a vonulás veszedelmes, mert könnyen elvágathatnak a seregtől, hacsak Vácot a lehető leghamarabb el nem foglalhatják. A szükségkép fölállitott fegyelem korlátjai lerontattak, a kocsik Toronyától Vác felé fordultak, az őrcsapat és a vezénylő törzstiszt nem volt képes megállitani az árt, és követniök kellett őket. És igy történt aztán, hogy 16 estéjén Vác telve volt kocsikkal, melyek az utcákat eltorlaszolták, mig birtokosaik a dolgok kimenetelére várakozva kényelmesen mulattak a korcsmákban.

Görgey értesülvén e körülményről, látta az akadályokat, melyeket az a tervezett visszavonulás elé gördit. Két utcán történhetett csak a visszavonulás, a nagy pósta-utcán Rétságon keresztül Vadkert felé, és egy mellék utcán Romhányon át. De komolyabb visszanyomatás esetére sehogysem akarta seregét ez amúgy is meglehetős távolban álló utcák közt megosztani, hanem egyen szerette volna megtartani, t. i. a Rétságon keresztülin.

Ez utcát Váctól éjszakra, egy meredek mély árku patak folyja keresztül, melyen csak hiddal lehet átmenni. A visszavonulás gyorsitására, a polgári menekülteket is tekintetbe véve nagyon előnyös lett volna, ha még egy tábori hidat verhettek volna a már meglevő erős hid mellett. De ehhez nem volt anyag. Görgeynek csak egy Piragóféle negyedhid szerelvény volt birtokában, melyet az osztrákoktól vett el. De ezt mindenesetre kimélni akarta, tudván, hogy a visszavonulás alkalmával még több vizen is kellend keresztül hatolnia. És ha azt a Vác éjszaki részét fekvő patak áthidalására használja, nem maradt volna más hátra, mint azt hevesebb visszanyomatás után az oroszoknak föláldozni. S igy semmikép nem lehetett azt fölhasználni, s a Rétság felé vivő nagy utcán az egy erős hid használatára kelle szoritkozniok.

Hogy a polgári menekülteket a keleti utra Romhányon át vihessék, át kellett volna szelni a csapato kutját, a mi ujlag késedelmezésre szolgáltatott volna okot. Különben is a rendkivüli szekérvár nem nagy kedvet mutatott ahhoz, hogy a hadseregtől elszakitassék.

A visszavonulásról egyelőre lemondani lehetetlen volt. Görgey tehát az utakat éjjel a kocsiktól megtisztitatta, és ezenkivül a csapatok vonulási utján egész a többször emlitett hidig huszárokat állitott föl, kik a polgári kocsik ez utra nyomulását megakadályozzák. De e rendszabályoknak kevés eredményök lett.

A mint 17-ikén megviradt, a 7. hadtesten kivül csak az 1. hadtest egy kis része vonult a hidon keresztül, az 1. hadtest második fele, és Görgey Armin hadoszlopa még a város utcáiban volt lépten nyomon akadályoztatva a részint álló, részint menő polgári kocsiktól.

A 3. hadtest egyik fele Vác éjszaki részén a vaspályánál állt, a másik része épen ekkor vonult Gombásnál lefelé a vaspályához. Nagy Sándor nem teljesitette a neki adott parancsot, hogy az előörsöket hagyja fönállva, s igy az előörsi vonal jobb szárnyán jelentékeny űr volt.

Hogy a magyarok erejét és állását a komoly roham előtt megtudhassa, a 3. hadt. kozákjait a Constantin nagyherceg dzsidások födözete alatt viradatkor Vác felé küldötte Paskievits. Ezek úgy találták a helyzetet, ahogy mi azt elébb leirtuk; és mivel a magyarok jobb szárnyáról az előörsök hiányoztak, egész észrevétlenül túlhaladtak a Hétkápolnán; Görgey Armin előörsei, melyek még állottak, körülvéve látván magukat a városba rohantak. Itt a legnagyobb zavar kitörése fenyegetett. Görgey Armin összeszedi hadoszlopát, és kivezeti délnek a városból az orosz lovasság ellen; az oroszok támadnak, ugyanekkor Görgey A. bal szárnyán a 3. hadtest fele mutatkozik, melyet Görgey A. serege orosznak tart. Görgey A. hadoszlopa tehát visszatarthatlanúl futni kezd a város nyugati részén a Duna hosszában éjszak felé.

Az oroszok Vácra nyomulnak, és az első rohamnál elfoglalnak 4 ágyút; e közben sikerül Görgey Arminnak hadoszlopa egyrészét összevonni, melyet azonnal a városba vezet

a nyugati oldalról, mialatt Leiningen is benyomul a keleti részről egy zászlóaljjal.

E nem várt támadás az oroszokat ujra kiűzi a városból a Gombáson keresztül, ugy hogy elfoglalt 4 ágyújokból csak egyet menthettek meg.

Leiningen hadtestével azonnal a Gombásnál foglal állomást, és megszállja a várost is, hogy bekerittetés ellen biztositva legyen.

Mialatt Vácon e jelenetek folytak, nem kevesbbé épületes dolgok történtek a Váctól éjszakra fekvő h i d n á l. Itt ugyanis a polgári kocsik, miután keresztültörtek a huszárőrségen, vadul benyomultak a hadoszlopba, hogy a csapatokkal együtt keresztül vitessenek a hidon. És amint túl vannak a hidon, és aggodalmuk megszűnik, lassitják mozgásukat, és igy a csapatokét is. Csak akkor kezdettek jobban sietni, midőn azon hir járta be a hadoszlopot, hogy az oroszok a városban vannak.

Paskievits a kozáktámadás eredményéből azt következtette, hogy a magyarok még az éj tartama alatt megkezdették a visszavonulást. Tehát a 3. hadtestet egyenest Vácra e r e s z t e t t e, a M o h i l e f f ezred 12 ágyúval s egy kozák csapattal jobbra küldetett, hogy a várost keletről keritse be.

Amint az oroszok Gombáshoz közelednek, Leiningen lassitja a visszavonulást; Görgey Armin Váctól éjszakra foglal állást, hogy Leiningennel egyesüljön. Görgey tüzelésének védelme alatt szerencsésen átmegy Leiningen a hidon, és miután a hid leromboltatottt , hadtestének egy részével Görgey Armintól jobbra foglal állást; Leíningen hadtestének másik része Rétságnak megy, hogy itt új állást foglaljon el. Mig ez végbemegy, Leiningen födözeti állásban marad a váci hegynél, az előnyomuló oroszok ellen, kiknek sikerült a hidat ujra járható állapotba tenni.

Görgey Armín és a 3. hadtest egyik felével visszavonulás közben egyesül e hadtest másik fele, ekkor Rétság mögött a 7. hadtest uj csatlakozási pontot foglal el és védelmez, miután Rétság fölgyújtatott, Rüdiger ellen a 3 hadtesttel, melynek föladatúl lőn kitűzve az üldözés a hidtól, késő éjig ; a mint az ütközet végét

érte, Pöltenberg Rétságról Vadkertig megy vissza féloldalt, mig a hadsereg zöme Vadkertnél ütött tábort.

Az orosz hadsereg zöme ez éjjel Rétságnál maradt állva, az előcsapatok egy órányira előre küldettek Vadkert felé, a második hadtest Vácnál maradt hátra.

Az oroszok 17-én halottakban 4 tisztet és 142 embert, sebesültekben 26 tisztet és 227 embert tehát összesen 449 embert vesztettek.

A magyarok vesztesége, főkép sebesültekben nem volt jelentéktelen, de sohasem közöltetett az teljes pontossággal. Görgey fejsebe e nap izgalmai következtében annyira roszabbult, hogy 18-tól 20. délutánjáig a hadmüködések vezetésében részt nem vehetett. 18-án Losoncra viteté magát; 19-én Rima-Szombatra, ahol 21-ik reggeléig maradt.

A Görgeyféle hadsereg visszavonulása Losoncig.

Julius 18-án hajnalhasadtakor a Görgey hadsereg zöme Vadkertről tovább, Balassa-Gyarmat felé ment; Pöltenberg, kinek hadteste az utófödözetet képezte, nyomban követte egész a Lókospatakig, a hol uj állást vőn. Percel délfelőli mozdulatainak, melyekről nem sokára beszélni fogunk, azon eredményök volt, hogy az üldöztetés kevesebb erővel történt.

Rüdiger parancsot kapott, hogy 18-án összes hadtestével kövesse a magyarokat Vadkertig, innen azonban csak egy lovas osztályt, melyet szükség esetében gyalogsággal is kell támogatni, küldjön Balassa-Gyarmatra. Rüdiger 18-án kiindult serege zömével Vadkerten túl, hogy Pöltenberget állásából a Lókos-patak mögé üzze; a Lókoson át aztán Anrep vezetése alatt Constantin dzsidás ezredek, Radecky huszárok, a 15. és 16. számú kozák ezredek és egy kozák ágyúütegből álló előhadat hagyott Drahi-ig utána nyomulni.

Balassa-Gyarmatnál Pöltenberget az utóhadi szolgálatban Nagy Sándor váltotta föl az 1. hadtesttel; a hadsereg zömének a 18. és 19. közti éjszakán Ludánynál kellett volna táboroznia, eközben Nagy Sándor nem csak a Drahi melletti állo-

mást adta föl, hanem megijedve azon nehány kozáktól, kiket Anrep utána küldött, több következőt is minden szükség nélkül; és igy a sereg nem maradhatott Ludánynál, hanem tovább kellett mennie, és igy jött éjjelre Ráróshoz. De a sereg már tovább nem birta a gyalogolást, s itt szükségkép meg kellett állni. Nagy Sándor ki mindig a zöm nyomában volt, azon parancsot kapta, hogy hadtestével, mint utócsapat a rárosi hidnál foglaljon állást. Legszélső előörsei Szakálnál állottak. Itt hirtelen roppant riadó támadott; a huszárok lovai elszakitva kötelékeikat vadul rohantak; az egész előörs visszafut a Rárosi hidon ezt kiabálva: a kozákok, a csatazaj áthat az 1. hadtesthez, s mivel ez szorosan a hadsereg zöme mellett fekszik, ehhez is. Most átalános, fejetlen zűrzavar áll be, s a sereget csak 19-ik reggelén lehet Losoncnál és Losoncon összeszedni. A polgári menekültek szekér vára, kik 17 ike óta azon fegyelem korlátjait, melyre csak nagy fáradsággal lehetett őket ráezoritani, ismét áthágták, e szerencsétlen éj zavarát jelentékenyen előmozditá; 13-án Losoncon e szekérvár ujra szervezve lőn, s egy őrcsapat födözete alatt egy mellék útra szorittatott.

Szakálnál tulajdonkép egyetlen egy kozák sem jelent meg, hanem a huszárok éhes lovai mohó étvágygyal ették a füvet, s e között több féle mérges füvet is. Ettől megvadultak, s a legénység fáradtsága és izgatottsága, melyet az utóbbi végzetteljes napok idéztek elő, a páni rettegésnek, mely őket megszállotta, és mely élénken emlékeztet a régi történetiróktól följegyzett több hason esetre, mindig nagyobb és nagyobb kiterjedést adott.

Minthogy Percel mozgalmai Görgey üldöztetésének zsibasztására fontos befolyást gyakoroltak, most azokról kell beszélnünk, hogy csak később térjünk ujra vissza Görgey visszavonulására. Igy a legkönnyebben fentarthatjuk a dolgok összefüggését.

A turai ütközet.

Percel a 9. és 10. hadtestből álló tartalék vagy tiszai sereggel, mint előbb láttuk, azzal volt megbizva, hogy Tscheodajeffet, ki Tokajon keresztül Debrecen felé ment, visszavesse;

de mivel Tscheodajeff Debrecent azonnal odahagyta, azzal lőn megbizva Percel, hogy éjszakon működjék az oroszok ellen, hogy igy megkönnyitse Görgeynek áttörését Vácon; mig a Knezich osztály a tiszai átkelési pontokat tartotta szemmel Tokajnál, Polgárnál, Csegénél, és Tisza-Füređnél, és más osztályok lenn a Tiszánál, Cibakháza és Szolnok körül álltak őrt.

Már jul. 13-án Percel Szolnokról éjszak felé Új-Szászra nyomult, Jász-Berény irányában, tehát az után, a mi már előbbről ismeretes előttünk, — az oroszok bal szárnya ellen, melyről azt gondolták, hogy Pest vagy Vác felé útban van, — de nemsokára megint visszavonult Szolnok és Abonyra, hogy jul. 16. és 17-én új előrenyomulást kezdjen meg Nagy-Káta és Aszód irányában.

Hogy a jul. 13. megkezdett előnyomulás mért maradt abba, sohsem jött napvilágra. Ez elmulasztást részint a Görgey működéséről jövő hirek bizonytalanságából, részint azon aggodalomból magyarázhatni meg, hogy ha Görgey még nem jött volna elég közel, és ha ezenkivül az orosz hadsereg még Aszód és Gyöngyös közt talált volna lenni, Paskievits képes leendett egyesült erővel megtámadni Percelt.

Paskievits 14-én kapta a hirt, Percel első kimozdulásáról. Miután a 14. és 15. közti éjjelen, értesülvén Görgey elindulásáról serege zömének Aszódon történendő egyesitését elhatározta, vonalának is kiadta egyúttal a parancsot, hogy induljon Pest felé, azt Percelnek netaláni megtámadása ellen biztositandó. A vonal egy része 17. estéjén elérte Gödöllőt, az utólja ugyanekkor még Aszódnál állott.

17-ikén délben, midőn Vácnál Görgey utóhadával csatázott, kapta Paskievits a hirt Percel megujitott előrenyomulásáról, és pedig azon megjegyzéssel, hogy Percel cirkáló csapatai már Hatvan és Gyöngyös körül mutatkoztak.

A váci ütközet után az orosz hadsereg 3. hadteste Görgey üldözésére indult, a 2. Vácnál volt, hova azt Paskievits azon esetre rendelte, ha Görgey talán ismét Komárom felé indulna, mi rá nézve lehetségessé tétetett az által, hogy Haynau nem egész seregével ment át a Duna balpartjára, hogy a magyarokat üldözze. A 4. orosz hadtest Kápolnánál állott, az úgy nevezett

Grabbe hadtest Sz.-Keresztnél, Sacken még Galliciában volt, és jul. 23. előtt még nem tudta hadosztályát Zmygrodnál egyesiteni, két század l. Adlerberg vezetése alatt Pestnél állt, 3 század pedig Percel szemmel tartására Fényszarún, Zsámbokon, és környékén.

Percel közeledtének hirére, melyet Paskievits 17-ikén délben vett, semmit sem látott ez szükségesebbnek, mint vonaláról komolyan gondoskodni, s e végből azonnal egy hadosztályt állitott föl e célra 8 zászlóalj, 24 század és 16 ágyúból Tolstoy tábornok vezetése alatt.

Paskievits a dél felől fenyegető veszély benyomása alatt tekintettel lévén az oroszok azon szokására is, hogy az ellenség létszámát rendesen három akkorának képzelik, mint a milyen valóban, — szükségesnek tartá mindenek előtt Percel ellen fordulni, de úgy, hogy azalatt az oroszok véleménye szerint még legalább 50000 emberből álló Görgeyféle hadsereget se hanyagolja el egészen.

Paskievits elhatározta nemsokára, hogy seregét, vagy amennyit belőle csak lehet legközelébb Gyöngyös és Hatvan, tehát Percel ellen forditandja, mialatt Görgey folyton csak egy 3 századból álló hadosztály által fogna Chruleff ezr. vezetése alatt Losoncon át üldöztetni. Chruleff támogatására Grabbénak, ugyanazon Grabbénak, kit Haynau mindig Komáromnál akart tartani, Sz.-Keresztről Losoncra kellett volna mennie. Grabbe csakugyan meg is kapta e parancsot, amit az orosz és osztrák kommentárok természetesen elhallgatnak, bármennyire telve vannak is egymás elleni szemrehányásokkal. Igen könnyen megmagyarázható ez az osztrák-orosz viszonynak általunk történt általános ecseteléséből, valamint azon körülményből is, hogy ez utóbbiak — post festum — Perceltőli eltitkolhatlan félelmüket szégyenlették, egyúttal pedig megmutatja ez azt is, mennyire csalódik valaki, ha az ő parancsszóra kiadott dicsérő és mentegető iratait egész jó lélekkel igaz forrásoknak tekinti. Még az ügyes titkolódzás érdeme sem illeti meg őket minden esetben.

Az orosz-haderőnek tehát Hatvan és Gyöngyösnél kell egyesülni. Itt lesz képes Percelt megtámadni; ezután kelet felé mehet, hogy Görgey előtt a tiszai átkelést elzárja; megakadá-

lyozhatja, hogy itt a Tisza jobb partján délnek át ne törhessen. Avagy kövesse tán az orosz hadsereg az ellent a hegyeken át, hogy igy tönkrejusson?

Tolstoy támogatására 18. reggelén az Aszódnál egyesülendő sereg födözete alatt Vácról Kis-Ujfalu felé küldetik az 5. gyalog osztály 1. dandára.

18-án Rüdiger előterjesztésére, kinek a hadsereg zömével Romhány, Csécse és Patán keresztül Gyöngyösre kell vonulnia, tekintettel Chruleff hadosztályának gyöngeségére, úgy szintén Grabbe távollétére még azon parancs következik, hogy Sasz tábornok Chruleff ezredest kövesse 22 század és 8 ágyuval.

Tsheodajeff oda utasittatik, hogy Kápolnáról Mező-Kövesdre menjen, innen egy lovas előcsapatot küldendő Miskolcra Görgey szemmel tartására, és hogy ezt magát is megtámadja, a mint az oroszok közlekedését Galliciával, tehát a kassa-miskolci útat meghaladta, hogy Tokajnak menjen; vagy üldözze őt erősen, mihelyt éjszaknak Kassa felé fordulna. Görgeynek menési vonal: Putnoktól—Tokajig ne menjen Tsheodajeff, hanem tartson inkább délfelé, hogy ne tegye ki magát a veszélynek a sereg zömétől elszakadni és az 50,000 emberre becsült magyar seregtől fölkoncoltatni.

Selvan tábornok biztosítsa a bártfai, eperjesi és kassai raktárakat, amennyire teheti, és szükség esetén vonuljon Galliciába Sackenbe.

19-én Tolstoy a sereggel és födözetével Aszódnál állott; a 2. hadtesből az 5. gyalogosztály 1. dandára Kis-Ujfalunál pihent, ugyanide ért a 4. gyalogosztály s a 2. könnyü-lovassági osztály 1. dandára. A 3. hadtest zöme, melynél Sasz tábornoknak Chruleff támogatására kijelölt osztálya is volt, Balassa-Gyarmatról Romhány felé vette útját ujra egyesülendő a hadsereggel.

Jul. 20. Tolstoynak a szekérvárral és a födözet egy részével Aszódról Hatvanra kellene mennie a fő úton, a födözet maradékával, névleg 13 szá. huszár, 2 szá. kozák és 14 ágyuval pedig a menet biztositására Zsámbokra.

Percel 19-én a Thorznicki lovasosztálylyal és némi gyalogsággal Nagy-Kátára jött, s a Wysocki vezetése alatti 3 gya-

logosztályból álló zömmel egyesülten Tápió-Szelére; Lenkey osztálya, melyet Percel Uj-Szász felé küldött, azonnal parancsot kapott, hogy Szolnoktól a Tiszán visszamenjen és Tisza-Füorednél Korponay seregével egyesüljön, mely mintegy 2000 emberrel az ottani tiszai átjárást tartotta zár alatt. Percel mindig aggódott, hogy az oroszok a Tisza balpartjára találnak átjönni.

20-án kora reggel Percel Thorzniki lovas osztályát, 17 századot 12 ágyuval Desewffynek a 10. hadtest parancsnokának saját vezénylete alatt, Fényszaru irányában küldötte előre; ő maga is oda sietett Tápió-Szeléről egyetlen gyalog dandárral.

Desewffy előcsapata találkozott az orosz dzsidások gyenge osztályával, mely Fényszarunál állt, kiverte állásából, és Zsámbokig kergette, honnan a dzsidásoknak tovább kelle vonulniok Tura felé.

Tolstoy 20-án reggeli 5 órakor kezdette meg elindulását Aszódról; még nem is hagyta el e helyet, midőn már megkapta a tudósitást a dzsidásosztálytól, hogy ennek Zsámbokot oda kelle hagynia.

Tolstoy most személyesen állt a Zsámbok felé indult mellékhadoszlop élére, és Tura felé vezette. A helységen túl állította fel:

Az első vonalban az Olga huszárezredet 6 ágyuval a kö zepén, e mögé a hannover király huszárezredet 8 ágyuval és saját 2 sotnia kozákjait.

Mindkét, Zsámbokról kiszoritott dzsidás-század fölvétetett. Desewffy megszüntette az üldözést, hogy mindenek előtt a lovasosztály zömét fejtse ki.

Tolstoy, ki a magyarok erejét igen magasra szabta, elvonult s várakozott. Sokáig állottak igy egy negyed mértföldnyi távolságra egymás ellenében; Tolstoy gyors megerősitésre várt, és tudósitotta Labintzoff tábornokot, ki az 5. gyalogosztály 1. dandárából 7 zászlóaljjal útban volt Kis-Ujfaluról Aszód felé, hogy Turánál szemközt áll az ellenséggel.

Délutáni 1 órakor végre megkezdék a magyarok a tüzelést, lassan közeledve. Tolstoy, hogy csapatjai erősebb szinben tün-

jenek föl, mint valójában voltak, valamennyi 14 ágyuját és a 13 század huszárt az első vonalba vonta össze, tartalékul csupán a két sotnia kozákokat, és a két sz. dzsidást hagyván.

Hosszantartó tüzelés után végre rárohantak a magyar huszárok az oroszokra.

A lovascsata különös hévvel az orosz jobb szárnyon folyt, a hol az Olga ezred a dzsidások és kozákoktól támogatva küzdött.

Végre megjelen Labintzoff is, ki azonnal tüzérségét bocsátja előre, és teljesen lehangolja ez által a magyar huszárságot; habár most Percel is megjelent gyalogdandáraival, melyeket a Fényszaruig elhangzó ágyudörgés után vezetett a Zagyván át Turára, de még sem tud többet kivinni, mint hogy megjelenésével az orosz üldözést lankasztja, mialatt ujra sikerül, a visszavonulás fedezésére néhány század huszárt összegyűjteni Dessewffynek, ki Tót-Almáson keresztül Nagy-Kátára ment, mely utóbbi helyig az oroszok, ha lassan is, de mégis folytatták az üldözést, hogy azt azután teljesen abba hagyják.

A Tura melletti ütközet hallatára Paskievits még a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztálynak dzsidás dandárát is útnak inditotta Turára, hova azok csak az ütközet végével érkeztek meg.

Az oroszok vesztesége 8 halottból és 60 sebesültből állott, mely utóbbiak közt 10 tiszt is volt; Percel holtak és sebesültekben mintegy 100 embert vesztett.

Igy végződött be, nem csupán a turai ütközet, hanem átalán Percel támadási harca; hogy oly hosszadalmas készülődés után az összes erő egy csekély részének elő nyomulásával az oroszok ellen nem lehete nagyobb eredményeket kivivni, magában is világos; nem lehetett abból semmi más, mint egy semmit nem mondó harcjáték, melynek eredményéből épen nem lehet azonban azt következtetni, hogy az oroszok ellen egyátaljában minden siker lehetetlen. De jegyezzük meg most, hogy ez időben Haynau, a sereg zömét mint később elmondandjuk, Pestnél vonta össze, hogy azzal délfelé nyomuljon az alsótiszai vidékekre. Mészáros és Dembinszky, kik a turai ütközetnél személyesen jelen voltak, féltek most, hogy az oroszok ellen intézett hevesebb

föllépésnél, azaz Percelnek a pest-egri országút környékén való hosszasabb tartózkodása esetén, az könnyen két tüz közé szorulhatna.

Ez okból Nagy-Kátán és Tápiószelén keresztül azonnal Cegléd, Abony és Szolnok felé vissza hívatván azon megbizást kapta, hogy Haynaunak a Tisza felé előnyomulását akadályozza meg, ha azonban ez nem sikerülne, a bács-bánáti sereggel egyesülendő Szegedre menjen vissza.

Mielőtt Haynau működéseinek kezdetét Pestről, és az ezzel szoros kapcsolatban álló s a déli harcmezőn julius utósó fele és augustus első napjainak tartama alatt történt eseményeket elbeszélnők, Görgeynek a Tisza felé irányzott menctét kell figyelemmel kisérnünk.

Görgey visszavonulása Losoncról a Sajó mögé s az e folyó melletti ütközetek.

A 3. orosz hadtest zöme julius 20 án Romhányon volt: Sasz osztálya pedig útban, hogy Chruleffel egyesüljön; Chruleff tehát most egyelőre egészen egyedül volt 3. századával a magyarok mögött, kiknek 7. hadteste e nap Rima-Szombatnál állt, mig a 3-ik Osgyánnál, és az 1. a födözetet képezve Apátfalvánál, Losonctól keletre igen kedvező állásban.

A mint Chruleff 20-dikán délután Losoncot elhagyta, ez egyszer igazán sokkal túlnyomó ellennel szemben veszedelmes helyzetben látta magát. Az ő megbizatása volt az ellenséget, mindenütt nyomban követni, de attól félt, hogy megtámadtathatik tőle, s ekkor fölkoncoltatását bizonyosnak tartotta. Sasz tábornok elindulásáról értesülve azt hitte, hogy alkudozások által nyerhet annyi időt, mig ez Losoncot eléri. Elküldötte tehát Kattlaroff huszárkapitányt, és Rüdiger tüzérhadnagyot hirnökökül Nagy Sándorhoz. Ezeknek a magyarokat fegyverletételre kellett volna fölszólitniok, és e célra fegyverszünetet ajánlaniok, s a mellett meg volt mondva nekik, hogy szép szavakban, igéretekben, kecsegtetésekben ne fukarkodjanak. Meg volt engedve nekik, hogy Paskievits herceg nevét használhatják, mintha tőle jönne e felszóllitás. A német Rü-

digernek kevesbbé tetszett ez a különbség csekély és megengedett csalószerep, mint a kevesebbé aggályos orosz Kattlaroffnak, de utoljára is csak el kellett a megbizást vállalnia.

Nagy Sándor, ki alkudozásokkal nem volt megbizva, mindkét parlamentairt elküldte Görgeynek rima-szombati főhadi szállására, s ezzel Chruleff már tulajdonkép megnyerte a játékot saját céljai érdekében, mert Nagy Sándornak szokásos támadási előszeretete ellenére meg kelle várnia Görgey válaszát.

20 és 21. közti éjjel megérkeztek a követek Rima-Szombatba; mivel semmi hitelesitő irat birtokában nem voltak, Görgey már előre nem sok hitelt adott szavaiknak; céljokat sehogy sem látta, és talán nem is láthatta be; ő úgy vélekedett, hogy Paskievitsch tán kételkedik abban, hogy annak idején eléje kerülhet még Miskolcnál, hogy utját Tokaj felé elvághassa, és az alkudozások által csak azt akarja kivinni, hogy a magyarok visszavonulását késleltesse, s ő a szükségelt előnyt ilykép megnyerje.

Természetesen ez Görgeyt csak a visszavonulás gyorsitására határozhatta el, de mégis, miután nem tudta, hogy Nagy Sándor csak nehány századdal áll szemközt, jónak látta látszólagosan alkudozásokba bocsátkozni, hogy ez alatt az 1. hadtest időt nyerjen födözetül melléje juthatni.

Legalább ez volt a legközelebbi ok; hanem minden kétségen kivül áll az is, hogy Görgey mindig azon reményben élt, hogy az oroszoknak az osztrákoktól elszakitása lehetséges.

A magyar hadseregben e remény egy idő óta nem kevéssé gyökerezett meg; hogy ez Görgey részéről, vagy legalább Görgey tiszti barátai egynémely tagjától lőn terjesztve, bizonyos; sokat beszéltek arról, hogy Magyarország koronáját az orosz császárnak ajálják föl Constantin nagyherceg részére, és hogy ez által Oroszországot elszakitják Ausztriától.

Az orosz tiszteknek a magyarok iránti viselete, hol ezekkel találkoztak, az osztrák tiszteknek ez utóbbiak iránti magatartásával összehasonlitva, igen alkalmas volt e reményeket táplálni.

A magasabb orosz tisztek, s a kiknek magasabb állásra volt kilátásuk, átaljában műveltek, udvariasak voltak. Kellemes lényök, valamint azzal is, hogy a vitézséget magyarrészen is beismerték, nem csupán tetszettek ez utóbbiaknak, a hogy Krimnél is megtetszettek a franciáknak, hanem még nehány igen hidegvérű magyarnak gondolkozásmódját is megváltoztatták, s tán alaptalan, de mégis kimagyarázható okoskodásokat keltettek föl Oroszország és Ausztria viszonyai felől, mert lenézőleg nyilatkoztak ez utóbbinak „szegény gazdagságáról" és résztvevő mosolylyal utaltak az oroszok által megmentendő osztrák hadsereg silányságára.

Nagy Sándor táborában Kattlaroff és Rüdiger ujjongó éljenekkel üdvözöltettek a tisztség és katonaság által. Rima-Szombatban Rüdiger mély hallgatagság által akarta szerepe nehézségét eltakarni. Görgey ezt azon követelésre használta föl, hogy tegye papirrá a föltételeket, melyek alatt a magyar hadsereg fegyverletételét kivánják, és e közben Katlaroffal is értekezett, hogy hacsak lehetséges az oroszok működéseiről kitudjon tőle valamit.

A mit igy kisütött meglehetősen megegyezett saját nézeteivel, s lényegében, mint nemsokára látandjuk csakugyan igaz is volt.

Katlaroff és Rüdiger a Görgey táborkarának némely tisztével barátságosan fegyvert cseréltek, mielőtt Rima-Szombatot elhagyták volna, a mi itt megemlitendő, mert e dolog még tovább is fonódik.

Julius 21-dikén magyar részről a 7. hadtest Vadna és Dubicsánynak a Sajónál, a 3. Putnoknak, az 1. hadtest Rima-Szécsnek vonult.

Hosszabb fontolás után, hogy saját csapataival közölje-e csupán azt, hogy Paskievitsnek, illetőleg csak Chruleffnek, fegyverletétel iránti fölhivását kereken megtagadta vagy a többi hadtesteket is megkérdezze ez ügy fölött, az utóbbira határozta el magát Görgey, és hinnünk kell, hogy ő maga is el volt szánva a fegyvert le nem tenni, és hogy igen hihetőnek találta

tán az éljenek következtében, melyekkel Nagy Sándor táborában a hirnökök fogadtattak, hogy ez utóbbi a fegyverletétel mellett fog nyilatkozni. Ez esetben Nagy Sándor elmellőztetnék, csapatja föl, és a többiek közé beosztatnék, körülbelől úgy, hogy egy új hadtest születnék Görgey Armin vezetése alatt.

Emlékezzünk itt vissza, hogy Görgey mindig igen élénken ohajtotta Nagy Sándor mellőztetését. Nagy Sándor ellensége volt, mint a kormánypárt tagja, de különösen ép oly kevessé tudta megbocsátani Nagy Sándornak, mint Klapkának a julius 4-diki Pestre küldetést, és az 1. hadtest julius 7-iki elvonulását Bátorkeszire.

A hadtestekkel tehát jul. 21-én közölve lőn, hogy Paskievits a magyar sereget fegyverletételre szólitotta föl a következő föltételek mellett:

1) a legénység szabad elvonulása az őrmestertől lefelé; ez beléphet az osztrák szolgálatba; vagy bántatlanul mehet hazájába, és katonai szolgálatra nem kényszerithető;

2) a tisztek átléphetnek rangjokmegtartásával orosz szolgálatba, vagy, ha azt nem akarnák, fegyvereik birtokában térhetnek vissza hazájukba;

3) az orosz cár szót fog emelni az osztrák császárnál Magyarországért, és mindent megkisért ennek javára.

A hadtestek nyilatkozzanak e fegyver letétel el, vagy el nem fogadása iránt.

Ez irat először az 1. hadtesttel lőn közölve, hogy mi volt itt a szándék, a mondottakból nem nehéz megérteni. Nagy Sándor a fegyverletétel ellen nyilatkozott, és ez történt a 3. és 7. hadtestnél is; de mégis ezek vezénylői, ismert vak hivei levén Görgeynek, nyilatkozataikban világosan az 1848-iki alkotmányra hivatkozást — ellentétben az 1849-iki april 13-iki határozattokkal — vették föl a békés kiegyezés alapjául, miről Nagy Sándor nyilatkozatában szó sem volt.

A hadtestvezénylők eme nyilatkozatainak értelmében szerkesztett most Görgey 22 kén Sajó-Sz.-Péteren választ Paskievitsnek, ki természetesen soha sem irt ő hozzá, melyben a fegyverletételt határozottan visszautasitja, ha csak az 1848 iki magyar alkotmány teljesen nem biztosittatik; e feleletet két

hirnök Chruleffhez, Saszhoz és további megerősités végett a többi orosz fővezérekhez is elvitte.

Jul. 21-én Putnokon hallotta meg Görgey, hogy Miskolcot az oroszok tartják megszállva; elhatározta tehát, a Tokaj felé vezető utat megtisztitandó a 7. és 8. hadtesttel Miskolcra rohanni, mialatt az 1. hadtest nem vonulva vissza túl Vadnán, a Sajó mellett, a működést födözze azon orosz csapatok ellen, melyek a magyarokat Losonc felől üldözték; ha Miskolc megtámadása siker nélkül maradna, akkor a hadsereg, ha mindjárt az 1. és 7. hadtest egyes részeinek föláldozásával is egy részt Vadnánál, másrészt Miskolcnál, Szikszón és Megyaszón keresztül azonnal vonuljon Tokajra. Éjszak felé, Kassának Görgey, kinek a déli hadsereggeli egyesülés e pillanatban komoly szándéka volt, csak akkor akart fordulni, ha mást tennie az orosz hadsereg miatt egyátalán nem lehetne.

22-én Görgey hadserege Vadna és Dubicsány közt átment a Sajó jobb partjára; a 7. hadtest pedig zömével Sajó-Szt.-Péteren keresztül egy mértföldnyire jött Miskolchoz, mialatt egy mellékoszlop a balparton előcsapatait Sajó-Vámos és Szikszóig tolta előre; a 3. hadtest, a főhadiszállás, a vonat- és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Sz.-Péterre jöttek, az 1. hadtest Vadnára.

A 7. hadtest cirkálócsapatai azon hirt hozták, hogy Miskolc már 20-án megtisztult az orosz őrségtől, s hogy Tokajban magyarok állanak. A 7. hadtest zöme most még 22-kén megszállta Miskolcot, tovább délnek Csabát és Mindszentet, Miskolctól nyugatra Diós-Győrt.

Görgey Miskolc megtisztulásából azt következteti, hogy az orosz főerőnek elindulása Vácról Gyöngyösön keresztül Miskolcra, hogy a magyarok előtt a visszatérést elzárja, jelentékenyen késleltetett, és Miskolcot csak azért szállták meg, hogy magukat ily körülmények közt ki ne tegyék a magyarok rég tervelt megtámadásának. Az oroszoknak minden más működését azon célból, hogy útját elzárják, kivéve azt Miskolcon keresztül, nem tartotta Görgey hihetőnek, de sőt hihetetlennek, mert minden más szándék az orosz sereg elosztását tette volna szükségessé; igy pl. ha ők Tisza-Füreden keresztül Tokajnál vagy Debrecennél akarták volna utját állni, még ezenfelül a mis-

kolci úton is hátrahagyniok kellett volna egy hadtestet, ha csak nem akarták előtte nyitva hagyni az utat a Tisza jobb partján délre vonulni. Megosztásra pedig az orosz hadsereget igen gyöngének tartotta, mert egy mindenesetre hamis hir szerint az összes orosz hadsereg a Kárpátokoni átkeltekor nem volt erősebb 70,000 embernél, és ebből egy harmadrész, a legkisebb számitás szerint 10,0C0 ember elhalt Cholera és más betegségekben. Görgey tehát ugy vélekekedett, hogy az oroszok csak egyet tehetnek meg a kettő közöl, komolyan előre nyomulni Miskolcon keresztül, vagy komolyan előnyomulni Tisza-Füred felé, nem pedig mindkettőt egyszerre, megfelelő erőkkel; és ez utóbbit a fönebb emlitett okok miatt lehetetlennek vélte, de még azon általa igen jól ismert nehézségnél fogva is, melylyel a Tiszán átkelés a magyaroktól megszállott Poroszló és Tisza-Füred közt össze volt kötve.

Görgey most mindenek előtt teljes biztosságot akar magának szerezni a felöl, vajjon az orosz főhadsereg célja Poroszló-Tisza-Füred, vagy Miskolc. Hiszi, hogy biztosan megtudja ezt ha a 7. és 3. hadtesttel délnek nyomul elő Miskolcon keresztül, mialatt az 1. Chruleff és Sasz, az ő Losonc felőli üldözői ellen fedezi a sereg hátát.

Ha Miskolctól délnek nyomulva az oroszok komoly ellenállásába ütközik, ebből azt fogja következtetni, hogy azok célja Miskolc. Ekkor ő, túlerőtől kényszeritve a Sajóvonalra húzódik vissza, nyakasan védelmezve ezt, hogy az oroszokat minél tovább távol tartsa a déltől.

Ha Görgey délnek nyomulva nem bukkanik komolyabb ellenállásra, ebből azt következtetendi, hogy az orosz főerő Tisza-Füreden vonul keresztül. Ez esetben az 1. hadtestet fölvételi helyzetben Miskolcnál hagyja, a 3. és 7. hadtesttel pedig a Tisza jobb oldalán addig folytatja vonulását, hogy az orosz főerő kényszerülve lesz a Tisza jobb partjára vissza térni, vagy neki a Szeged felé vivő útat nyitva hagyni. Ha azt teszi, akkor Görgey 1. hadtestével egyesül, és ezzel a Sajó mögé vonul vissza, hogy ez és a Hernád mögött álljon ellen, és csak lassan hajoljon vissza Tokaj felé; ha az utóbbit teszi, akkor Görgey is magához vonja az 1. hadtestet, és ezzel együtt vonul Szegednek.

Ha tehát Görgey szüntelen szemei előtt tartja is azt, hogy

összeköttetésben állhasson a déli haderőkkel, még sem tartja szükségesnek gyorsitni lépteit a dél felé; sőt ez utóbbit ártalmasnak találja. Mert célszerűnek látja, ha csak lehetséges, az oroszokat addig távol tartani a déltől, mig Temesvár a magyarok kezébe kerül, s igy a Maros, és az Alsó-Tisza közti rész egy erős, belsejében semminemű ellenségtől nem háborgatott alappá nem lesz. Az osztrákokkal egyedül, úgy vélekedik, a magyar hadseregek délen könnyen elbánhatnak, és akkor kell oszt majd egyesült erővel az oroszok ellen fordulni, hacsak nem sikerül alkudozások által őket az osztrákoktól elvonni. Ha az oroszok oly erősek, hogy mindkét hadműtétet Miskolc és Tisza-Füred felé egyszerre megtehetik, akkor Görgey egyátalán kétségbe vonja, hogy a Tisza bal partján megtalálhassa a déliekkel az összeköttetést.

Ezek tehát Görgey alapnézetei, melyekből a legközelebbi napokban bekövetkező magatartása könnyen megmagyarázható.

Jul. 23-ára megparancsolja Görgey, hogy a 7. hadtest, mellékoszlopát a Sajó bal partjáról magához vonja, és Csabától délirányban a zömmel a Polgár és Mező-Kövesdre vivő út elágazásánál fekvő Görömbölyig, az előcsapatokkal Nyékig és Harsány felé e két út mellett haladjon előre; Harsánynál Pöltenberg cirkálói már 22-én oroszokat födöztek föl:

a 3. hadtestnek Sajó-Sz.-Pétertől Miskolc és Felső-Zsolcán keresztül kellett volna a Sajó bal partjára menni, s ezt Ónodtól fölfelé megszállani;

az 1. hadtest Vadnától Sajó-Sz.-Péterre menjen, ott egy részét födözetül hagyja hátra, a másikkal pedig menjen a Sajó balpartjára, hogy ezt Arnóthtól Sajó-Vámosig fölfelé biztositsa s egyúttal a hadsereg jobb szárnyát is födözze.

A társzekerek és a polgári menekültek kocsijai Sajó Keresztúron, Szirma-Besenyőn és Arnóthon keresztül Onga felé a Hernád és Bársonyos vize közé küldettek, hol megmaradnak, mig Gesztelynél a visszavonulás biztositására hid veretik a Hernádon, melynek épitésébe már bele is kezdettek.

Pöltenbergnek tehát 23-dikán egy nagy kémszemlét kellett végbevinnie Görömbölyön túl Görgey tervei értelmében.

Most lássuk, mi történt 20-ától 23. reggeléig az oroszoknál.

Tseodajeff a 4. hadtesttel 20-án Mező-Kövesdre ment a fönebb már emlitett parancs szerint, és innen egy előhadat küldött előre Kusnetzoff hetman vezetése alatt — Olwiopol dzsidások, trónörökös huszárok, a 41. és 2 sotniát az 51. kozák ezredből, öszszesen 24 századot 16 ágyúval Miskolc irányában, mialatt Roth tábornok Miskolc helyőrségével, nehogy tekintélyesebb orosz haderő egyesülte előtt e tájon a magyar túlnyomó erőtől megtámadtassék, Kusnetzoffhoz vonult vissza.

Julius 21-én Kusnetzoff Vattánál foglalt állást; a 4. hadtest zöme pedig, melylyel Roth tábornok egyesült, tőle hátrább Ábránynál; a magyarokról határozott hirek nem érkeztek, csak azt tudták meg, hogy Tokajt a magyarok tartják megszállva.

Julius 22-én a 4. hadtest Ábránynál maradt, Kusnetzoff cirkálói összecsaptak Pöltenbergéivel, elfogtak nehányat s igy meg tudták, hogy a magyarok Görgey vezetése mellett e nap vonultak Miskolcra, még az is hirlett, hogy egy magyar hadoszlop Forrónál a kassai útat a Tisza felé mentében már át is lépte.

A 2. hadtest 21-én Aszódnál pihent, és 22-én Paskievits főhadiszállásával Hatvanra ment.

Ide jött azon tudósitás, hogy Görgey Rima-Szombatban van, a hol tudvalevőleg Chruleff követeit fogadta; erre Paskievitset megragadta a félelem, hátha éjszaknak Kassa felé fordul Görgey és megrohanja az oroszok legérzékenyebb raktár vonalát, tanácsosnak látta tehát ez ellen intézkedéseket tenni.

Rüdiger ennek megfelelő megbizásokat kapott. Rüdiger ez időben Balassa-Gyarmatról Gyöngyös felé volt útban, hogy a fősereggel egyesüljön; 21-én Csécsén, 22-én serege zömével Patán volt, és Paskievits parancsára Anrep vezetése alatt épen egy osztályt küldött előre Gyöngyösnek, melynek kötelessége volt Percelt, ki a tatai ütközet után Szolnokra vonult vissza, szemmel tartani, tehát a most éjszakkeletnek irányzott főhadsereg jobb szárnyát, úgy szintén az Aszódról Gyöngyösre menő osztályt födözni. Anrep e célra 14 zászlóaljat, 14 századot és 52 ágyút kapott.

Amint most Paskievitsben a félelem ujult erővel föltámadt,

hogy t. i. Görgey Kassa felé fordulhat, Rüdiger még 22-ikén megkapta a parancsot, Terenyén keresztül azonnal Pétervásárra vissza menni és Görgeyt, ha netalán éjszaknak fordulna, követni. Anrep a fönebb kiadott rendeletekhez alkalmazkodjék, ellenben Grabbe hadteste a bányavárosokbol Rüdiger parancsnoksága alá lépjen, úgy szintén Sasz tábornok is, ki már 21-én Chruleffel egyesült Görgey egyenes üldözésére, és utólagosan, ha szükség Selvan is, ki a raktárakra ügyelt éjszakon.

Hogy Paskievits ismét hirtelen annyira féltette a Galiciába vezető élelmezési vonalt, ezt egy bizonyos körülmény idézte elő, melyet meg kell emlitenünk: jul. 21-én jött t. i. Aszódra az első csapat, azon élelmezési eszközökkel, melyeket az osztrákok küldöttek az orosz hadsereg számára. Kenyér, liszt és pálinka készlet volt az, két napra, és a kenyérnek fele már akkor el volt romolva.

Amint azonban a 22. és 23. közti éjjelen Kusnetzoffnak már emlitett jelentései megérkeztek Görgeynek Miskolcra vonulásáról és egy magyar hadoszlopnak a Tisza felé menetéről, Rüdiger hirtelen más megbizatásokat kapott. Paskievits most meglehetős bizonyosnak hitte, hogy Görgey nem Kassának, hanem Tokajnak készül fordulni. Azon magyar haderők, melyek 22-én Miskolcot megszállották előhadul, vagy födözetül tüntek fel, melyek védelme alatt a zöm — az állitólag Forrón keresztül vonult oszlop — Tokajnak tart.

Rüdiger tehát utasittatott, hogy Ternye és Pétervásárra ne menjen, hanem forduljon vissza Gyöngyösre, és a 2. hadtestet, mely 23-án Gyöngyös felé vonult, olykép kövesse, hogy a 2. és 3. hadtest 25-én vagy legkésőbb 26-ikán Kápolnától keletre Kerecsendnél egyesülhessen. E két hadtesttel azután Paskievits Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára akart átmenni, mialatt egyúttal Tscheodajeffnek a magyarokat Miskolcnál meg kellett támadnia.

Rüdiger, midőn ez ellenkező parancsot megkapta, már oly közel volt Pétervásárhoz, hogy a hadsereggeli egyesülést Egeren keresztül Kerecsend felé kényelmesebbnek látta, s azért arra is tartott.

Tscheodajeff, mint átalánosan már érintők, a 22. és 23.

közti éjjel azon parancsot kapta, hogy a magyarok megtámadására Miskolcra nyomuljon elő. Innen Tokajra kellett volna őket követnie, és e mellett úgy működni, hogy őket hacsak lehetséges, az átmenettől elvágja; ha ez nem sikerülne Tokajnál átkelési kisérleteket szinlel, és e mellett azt hireszteli, mintha az egész sereg vele volna. Ez által a magyarokat Tokajnál tartaná, és időt nyujtana Paskievitsnek a 2. és 3. hadtesttel Tisza-Füreden át hátulra kerülni. Ha Tscheodajeff előnyomulásakor Görgey már elpusztult Gyöngyösről, úgy csak egy osztályt küldjön utána Tokajra, a 4. hadtest zöme pedig további rendelkezésig maradjon Miskolcnál.

Tscheodajeff 23. reggelén az előhadat Kuznetzoff vezetése alatt a 9. zászlóaljjal erősité, és Kusnetzoff nagy kémszemlére indult ki Vattáról, melynek Pöltenberg ugyane nap történő hason igyekezetével találkoznia kellett.

Harsánynál Kusnetzoff Pöltenberg előcsapataira bukkant, melyek az erdőkön keresztül, melyeket most az oroszok foglalnak el, délkeletnek Görömbölyig vonulnak vissza, és itt Pöltenberg serege által fogadtatnak, mely az oroszokat az erdőn való keresztülhatolásban gátolni akarta. Kusnetzoff nem merte ezt komolyan megkisérleni, mert a magyarokat a kozákoktóli bekerittetés épen nem hozta ki sodrokból, és mert a foglyoktól azon hamis, de mégis szivesen vett hirt hallották, hogy Görömbölynél áll Görgey egész serege, s igy délutáni 3 órakor abba hagyta Kusnetzoff az ütközetet. Habár nem kevés lövés történt, még sem volt több vesztesége, mint 3 halott és 5 sebesült, s a magyarok vesztesége sem volt nagyobb.

24-ére ez előhadi csata után Görgey komolyabb támadást várt, és Pöltenberg megbizatott, hogy az ellent teljes ereje kifejtésére kényszeritse, s csak a túlnyomó erőnek engedjen, s ha elkerülhetlenül szükséges volna, akkor vonuljon vissza a Sajó balpartjára a 3. hadtesthez. A netalán szükséges visszavonulásnak az orosz hadak elleni fedezésére az 1. hadtest egyik fele Sajó-Sz.-Péternél, a 7. hadtest egy osztálya pedig Diós-Győrnél maradjon.

A 23. és 24. közti éjjelen egy nő, Görgey rokona jött

ennek alsó-zsolcai főhadi szállására. Ez volt Rüdiger tábornok egy Görgeyhez küldött iratának átadója.

Az irat Balassa-Gyarmatról jul. 19-éről kelt. Rüdiger nyilván azért irta, a mint Görgey üldöztetésével fel kelle hagynia, hogy ezzel azon gyenge csapatnak, mely a magyarokat nyomban követte, biztosságot szerezzen. Kissé elkésett. Lényegileg fölszólitást tartalmazott Görgeyhez fegyver letételre, s egyúttal a föltételeket is előadta, melyek alatt ennek végbe kellett volna mennie. Görgey ugy látszik, nagyon meg volt áldva nagynénékkel és ilyesekkel, kik szokás szerént lehet hogy csak akkor jelenkeztek, mikor már hiressé lett. Hogy az ily néne ostromok kritikus percekben még a legerősebb embert is kifáraszthatják, mint a túlságos sok balhacsipések, eléggé ismeretes. E mellett Görgey nézetei épen nem állottak egyenes ellentétben azokkal, melyekre őt nagy-nénjei, és más ily kedves rokonok közvetlenül úgy, mint közvetve csábitgatták.

Görgey azt felelte Rüdiger levelére: ő épen nem vonakodnék tisztes föltételek mellett a békét elfogadni; de mégis arra kell figyelmessé tennie őt, hogy itt nem a hadsereg, hanem Magyarország érdekeiről van szó, melynek jogait hallatlan módon támadta meg, és fenyegeti Ausztria. Tehát az egyes seregek vezénylőivel való alkudozások bajosan vezetnek célhoz; de Görgey szivesen nyújt kezet arra, hogy Paskievits előtt a kormánynyal titkos alkudozásokba bocsátkozás akadályait elháritsa.

E válaszszal bocsátá el a nénét Görgey 24. délután Szikszón át, hol Nagy Sándor főhadiszállása volt. A nagy-néninek éjen át Szikszón kelle maradnia, és azon kéréssel fordult Nagy Sándorhoz, hogy számára türhető szállást rendeljen, s e mellett utazása céljáról is beszélt. Nagy Sándornak Görgey iránti bizalmatlansága és ellenségeskedése — nem egy oldalu, mint tudjuk — rábirta azt, hogy a nagy-nénitől titkon ellopassa Görgey levelét, hogy tartalmáról, ha szükségesnek látszanék, Kossuthot tudósithassa. De miután a levélben csakugyan nem volt semmi gyanús, ujra összecsináltatta, s a nagy nénéhez ugyanazon titkos módon visszajuttatta, melyen eloroztatott. Csak később jött napfényre e kis büvészkedés.

24-én azon tisztek is, kiket Görgey Sajó-Sz.-Péterről 22-én

Paskievits — vagy jobban mondva Chruleff — békeajánlataira adott válaszszal a legközelebbi orosz csapatokhoz küldött, s a kik Chruleffet már Saszszal egyesülve találták, visszajöttek az alsó-zsolcai magyar főhadi szállásra. Kattlaroff és Rüdiger hadnagy Görgey táborkarának egynémely tisztjeivel történt fegyvercserélése Saszt és Chruleffet arra birta, hogy mindegyikök küldjön ajándékul egy pár pisztolyt Görgeynek, mire Görgey szintén küldött mindkettőnek más két párt. Habár e dolgok magukban véve jelentéktelenek is, de részünkről még sem szabad őket mellőzni, mert ezeket a magyarok képzelme annyira kizsákmányolta, hogy egészen más fogalmuk lőn nem az egyes orosz tisztek, hanem egész Oroszország viszonyáról egyrészt Ausztriához, másrészt Magyarországhoz, s mert épen ezért nem maradtak minden következmény nélkül.

24-én jelentékeny ütközet volt Görömbölynél.

Már 24-én reggel bizalmas hireket hallott Görgey, melyekből teljes bizonyossággal következtethető, hogy Paskievits k o m o l y a n nem Miskolcon keresztül történő, hanem a tisza-füredi átkelésre alapitott hadműveletet tervez.

Ily körülmények közt hasztalan lett volna Pöltenberget Görömbölynél hagyni; mert Pöltenberg előnyomulásának célja volt épen azt tudni meg, a miről most más utakon értesültek.

Pöltenbergnek e szerént a Sajó mögé kelle vissza vonulnia. E közben, mielőtt ezt kivihette volna, megtámadtatott.

Tscheodajeff 24-kén reggel serege zömével Vattára nyomult, és Kusnetzoffal egyesült, hogy az első támadást intézze a magyarok ellen.

A főoszlopot a 41. és 51. kozákezred (3 sotnia) képezte az élen, a 4. vadászszázadtól kisértetve és a 11. osztály 1. dandárától, úgy szintén az egész 12. osztálytól. Ez oszlop a nagy úton nyomult előre.

A jobb szárnyon az Olviopol dzsidás ezredek, a trónörökös huszárok az 51. kozákpulkból 3 századdal és 14. ágyúval Vattáról Emődön át M á l y i r a küldettek, hogy a magyarok bal szárnyát megtámadják.

A mint az orosz főhadoszlop az erdők éjszaki szélétől Gö-

römböly felé elő akart nyomulni, Pöltenberg tüzérségétől heves tüzzel fogadtatott.

Tscheodajeff most 24 ágyút vonatott az erdőszélre, és ugyanekkor kozákcsapatokat küldött a magyarok mindkét szárnya ellen. Habár ez utóbbiak visszaverettek is, végre mégis elhagyta Pöltenberg állását, s egy ujat foglalt el Görömbölyhez közelebb, mialatt Tseodajeff a magyaroktól elhagyott állásra 9 zászlóaljat 29 ágyuval rendelt. Pöltenberget uj állásából nemsokára kizavarták Mályi felől bal szárnyára küldött orosz mellékoszlopok; ujra állást foglalt tehát Csabánál, és miután a magához vont osztály Diós-Győrről Miskolchoz ért, visszament. nem nagyon nyomatva az oroszoktól Miskolcra, s onnan Felső-Zsolczára, hova sötétben érkezett és azon parancsot kapta, hogy még ez éjjel megszállja a Sajóvonalat Onodtól Alsó-Zsolcáig, mialatt Leiningen az Alsó-zsolcai Arnóthig nyúló vonalon egyesül, s az 1. hadtestet Szikszónál magához csatolja, hogy a Sajóra Arnóthon felül ügyeljen, és a jobb szárnyat födözze.

Görgey főhadi szállása 24. és 25. közti éjjelen Ongára, 25-én Gesztelyre tétetett át a Hernádhoz.

Az oroszok az éjjel Miskolc és Csabánál táboroztak, Tseodajeff 25 zászlóalj, 25 század, és 86 ágyúval rendelkezett, tehát legkisebb számitással 20,000 emberrel; Pöltenberg csapatja, mely vele szemközt állott, nem tett többet 5000 embernél, melyet az oroszok 30,000-re becsültek. Az oroszok vesztesége 21 halott és sebesültből állott.

Julius 25-én Tscheodajeff Miskolcon át a Sajó felé nyomult elő a magyarok üldözésére. Ez előnyomulás alatt egyesült vele Putnoktól vonulva le Sasz és Chruleff hadosztálya.

Tscheodajeff a Sajó jobb partjára a magyaroknak Alsó- és Felső-Zsolca közti állomása ellen 48 ágyút vonatott elő s élénk tüzelést kezdett. Kusnetzoff előhada, nehány zászlóaljjal erősbülve az ágyútelepek mögé vonult egy puskalövésnyire, a kozákok a szárnyon voltak. Sasz Kusnetzoff bal szárnyára vonult, és Chruleff 6 század és 2 ágyúval küldetett ki, hogy a magyarok jobb szárnyát nyugtalanitsa. Ő Sajó-Vámos irányában indult, itt egy század huszárságot visszavert, most azonban a folyónál erős magyar tüzbe került, és a Sajón ujra átnyomuló

huszárok Szaszhoz visszatérni kényszeritették. Mig Sasz, a magyarok jobb szárnyának állt ellen, Tscheodajeff 16 század huszár és dzsidást, küldött előre 10 ágyúval Sz.-Péterre, hogy a Tiszán átjárást keressenek, s igy a magyarok bal szárnyát, s a visszavonulási vonalat fenyegessék. Hogy ezek figyelmét e hadműtéttől, melynek nagy sikert igért, elvonja a központon az ágyúzást megnagyobbittatta.

Egy orosz ágyútelep 2 zászlóaljtól követve ez alkalommal sietve nyomult a folyó mellett Alsó-Zsolcáig. Ötven önkénytes honvéd átlábolt látatlanúl a Sajón, és hirtelen sorlővéssel üdvözölve az ágyútelepet s az azt követő gyalogságot — oly zavarba hozta az oroszokat, hogy a legnagyobb sietséggel és zavarral hagyták el a Sajó partot.

A lovasságnak Sz.-Péterre küldetése e közben siker nélkül maradt, mert e vidéken portyázókra nem lehetett akadni.

Tscheodajeff ezért megszűntette az ágyúzást és csapatait meglehetős távolban a parttól táborba vonta.

Az oroszok 14 holtat, 21 sebesültet és 128 lovat vesztettek; a magyarok, kik jobban födött állással birtak, sokkal kevesebbet.

Tscheodajeff 25-én semmit sem ért el; mégis félt Görgey, hogy az oroszok az Alsó-Sajónál állását bekeritik és ez által Tokajra vonulását lehetetlenné teszik. Ez okból seregét még 25. és 26. közti éjjelen a Hernád bal partjára vezette vissza.

A 7. hadtest itt Köröm és Hernád Némethi közt foglalt helyet a bal szárnyon; a 3. hadtest a központon Pák és Gesztelynél, az 1. hadtest a jobb szárnyon Csanálos és Baksánál, a főhadiszállás Szerencsre, s a táborvonat a polgári menekültek kocsijaival Tokajon át a Tisza bal partjára szállittatott.

E közben elfoglalták az oroszok Tisza-Fürednél a Tiszai átjárást.

Az oroszok átkelése a Tiszán Tisza-Fürednél.

Paskievits 23-adikán elhatározta, hogy Görgeyt a Tisza mögé visszavonulni kényszeriti, egy osztálylyal a tisza-füredi Tisza-átjárást hatalmába keriti, s mihelyt ez sikerül, és Görgey Tokajra megy vissza seregének zömét Tisza-Fürednél átszál-

litja a Tisza bal partjára, hogy a magyarok visszavonulását, történjék az akár Debrecennél, akár Szegednél, elvágja.

Az osztály, melynek az átkelést el kelle foglalnia, az 5. és 8. gyalogsági osztályból volt alkotva — ez utóbbi Anrep eddigi sereg osztályából — továbbá a 2. könnyű lovassági osztály 2. dandárából és a 32. számú kozák pulkból; a 8. gyalogsági osztály 2. dandára e közben a legközelebbi napon más megbizást kapott, és Mező-Kövesd felé vonult, ugy hogy Gortsakoff hercegnek, kire a vállalat bizva volt, még 16 zászlóalja és 22 százada maradt 62 ágyúval.

Gortsakoff, julius 24-én csapatait Kerecsendnél egyesité és 25-kén Poroszlónak ment, a hol egy cirkálás által ujra meggyőződött az általunk már régebb ismert nehézségekről, melyekkel a vállalat még mindig össze volt kötve, habár ez évben a Tisza mocsárai meglehetősen ki voltak száradva.

E közben még 25-én 8 zászlóalj, egy árkászcsapat és 24 ágyúval Poroszlóan át a Tisza felé nyomult, a poroszlói töltés első hidjánál Korponay előcsapatjaitól fogadtatott, ki 2500 emberrel, kik közül azonban 500 csak kaszával volt ellátva a tiszai átjárást őrizte. Rövid csata után, mely esti 5 órakor kezdődött, elfoglalta Gortsakoff az első töltés-hidat, innen folyton előnyomulva a következőket is, úgy hogy estig a Tisza jobb partjához közel nyomult elő, midőn a magyarok innen eltisztultak, azonban egyúttal a tisza-füredi hidat is fölgyujtották.

A folyammentében lefelé 500 lépésnyire az égő hidtól talált Gorcsakoff oly pontra, mely alkalmasnak látszott egy pontonhid készitésére; a pontonokat azonnal oda hozták és a hidállás mindkét részére ágyutelepek vonattak, a hidverés biztositására, melyek már jul. 26. reggeli 3½ órakor 18 ágyuval voltak fölfegyverezve; a csapatok készen álltak az átkelésre, és hajnalszürkületkor meg is kezdették azt, midön a magyarok a bal oldalról egy kis erdőcskéből heves ágyut tüzet kezdettek, de az átkelés a tulnyomó orosz ágyutelepek védelme alatt szabályszerüen történt meg, Korponaynak nemsokára el kelle hagynia helyét, és visszavonulni Ujvárosra, honnan aztán Debrecennek fordult.

26-ikán reggeli 10 órakor vonultak az első kozákok Tisza-

Füredre be, déli 12 órakor kész volt az orosz hid és lovasság úgy, mint gyalogság átkelt a hidon.

Gorcsakoff holtak, könnyü és nehéz sebesültekben 62 embert vesztett.

Görgey csatározásai a Hernádnál,

és visszavonulása a Tisza mögé.

Ugyanazon okokból, melyeknél fogva Görgey a Sajónál megállapodott volt, most a Hernád mögött akart megállni, hogy az oroszokat a Maros és az altiszai vidékektől lehetőleg távol tartsa, hogy ha csak lehet Kazinczyt magához vonja, és csak utolsó sorban azért, hogy a hegyeken való gyors visszavonulás és nélkülözések folytán kimerült seregét megpihentesse. Az oroszok átkeléséről, a Tiszán vagy ilyes valaminek, mint 24 rebesgették, megkisértéséről most nem volt szó, és Görgey ugy vélekedett, hogy ha ilyesmi csakugyan megtörtént, vagy készülő félben volna, azt hivatalosan jelentenék meg neki. Ezenkivül Tseodajeff az utolsó napokban igen nevezetes erőket mutatott neki, melyek még jóformán túl is becsültettek, és mivel Görgey még mindig azon tévedésben volt, hogy az egész orosz fősereg nem áll többől 60,000 embernél, még mindig azt hitte, hogy a fősereggel áll szemközt, vagy legalább annak oly tetemes részével, hogy Paskievits emellett a tisza-fürednél átkelésre nem is gondolhat.

Tseodajeff Görgeynek Hernád melletti állását akarta 26-án megtámadni; Szaszt 16 század és 8 ágyuval épen Ónodon keresztül Poga felé mozdittatta előre, és Sasz itt épen megkezdte az ágyuzást, midőn Paskievitstől érkezett ujabb parancsok következtében oda utasittatott, hogy támadását abba hagyva térjen vissza.

Amint ugyanis 26. reggel Paskievits mező-kövesdi főhadiszállásán Gorcsakofftól azon tudósitást kapta, hogy a tisza-füredi átkelés az oroszok részére biztositva van, Tseodajeff további előnyomulását szükségtelennek látván visszahivta őt Miskolcra.

Gorcsakoff osztályát és Tseodajeff hadtestét leszámitva az orosz csapatok jul. 23-tól 26-ig következő mozdulatokat tettek:

A 2. hadtest 23-án Gyöngyösre jött, és 24-ikén, kivévén a Gorcsakoff mellé adott csapatokat, Kápolnára ment, 25-én Mező-Kövesdre, a hol a Gorcsakoff osztályától elválasztott 8. gyalog-osztály 2. dandárával egyesült; 26-kán e csapatok, a 2. lovas-osztály 1. dandárát kivéve, mely Ábrányra küldetett, Mező-Kövesdnél egy napig pihentek;

A 3. hadtest 24. Pétervásárt, 25-én Egert, s 26-án Kerecsendet érte el.

A főhadsereg eme csapatain kivül még Grabbe tábornok és Sacken osztályairól kell beszélnünk.

Grabbe, sz.-kereszti állomásán jul. 17-én Pott, osztrák tábornoktól azon tudósitást kapta, hogy Görgey elhagyta Komáromot, erre következett a váci ütközet hire, és Paskievits parancsa Görgeyt Balassa-Gyarmat felé üldözni.

Grabbe tehát Dobranyiván (Dobronán) át Szuhánynak ment, hova 10-én megérkezett, és azt tapasztalta, hogy Balassa-Gyarmat egészen meg van szállva oroszoktól, s hogy Görgey Losoncnak vonul vissza; utasitásához képest, hogy Sasz tábornokot támogassa Görgey üldözésében, tehát legközelebb Zólyom felé ment, és onnan Alsó-Kubinnali összeköttetése védelmeül Rossof tábornok alatt 5 zászlóaljat és 24 ágyút hagyván hátra Zólyom és Selmecen, Rózsahegy- és Lónya bánya, Rima Szombat és Szolnokon át Miskolcnak indult, hova jul. 27-n meg is érkezett.

Sacken tábornok jul. 23. Strynél 3 oszlopban haladt át a Kárpátokon; azon időben, midőn Paskievits Görgeytől a Galiciávali közlekedést féltette, s épen ezért Rüdigert Pétervásárra rendelte, azon parancsot kapta, hogy magát Rüdiger intézkedéseihez szabja. Jul. 24. és 25-én Bártfánál állt, 26 ikán elérte Kapit, és meghagyta Selvan tábornoknak, ki Kassát különbféle mende-mondák folytán odahagyta, hogy azt ujra szállja meg. 27-én Eperjesre érkezett; itt és tovább délnek vonulásakor még 6 zászlóalj és 4 ágyúnak kellett volna hozzá csatlakozni, de épen megforditva Bártfán, Sebesen, Eperjesen és Kassán Kolsakoff tábornok parancsnoksága alatt 6 zászlóaljat 8 századot 100 kozákot és 16 ágyút kelle hátrahagynia

Jul. 27-ikén midőn Gortsakoff teljes biztossággal izente, hogy Tisza-Füredet megszállotta, Paskievits a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztály 1. dandárát küldötte oda; a 8. gyalogosztály 2. dandára Poroszlóra nyomult elő; a 3 hadtest 27-én pihent Kerecsenden, és onnan 28 án szintén Tisza-Füredre vonult, hol az egész 8. gyalog osztály ujra Rüdiger parancsnoksága alá lépett.

Sacken még 26-án oda utasittatott, hogy Kassánál egyesüljön és előcsapatát Forrónak küldje előre.

Grabbe Miskolcról menjen Tokajra.

Épen úgy Sacken is nyomuljon Forrón át Tokajra, a Grabbe hadtestet vonja magához, egyesült erejével Tokajt, ha az a magyaroktól megtisztult, szállja meg és állitsa helyre a Tisza hidját, de ha Tokajt még erősen megszállva találná a magyaroktól, foglaljon mellette kedvező állást, s ott várja meg a további teendőket.

Tseodajeff Roth tábornok osztályával, miután Sacken és Grabbétól eredeti föladatának megoldásában fölváltatott, szintén Tisza-Füredre menjen, ott a 2. és 3. hadtesttel egyesülendő.

Tseodajeff 27-ikén Miskolcról csakugyan Ábrányra nyomult, de egyúttal táborkari főnökét, Pettschoffszky ezredest Ongán át a magyarok Hernád melletti állása ellen cirkálással bízta meg. Pettschoffszky csapatainak egy részével Ongánál a Bársonyos-vízén keresztül Gesztely felé ment, de csakhamar visszahúzodott, amint a Hernád bal partján magyar csapatok jelentek meg, és helyrajzi ismeretkörének szélesbitése mellett még azon hirt is hozta haza, hogy Görgeynek egész hadserege a Hernád mögött Gesztelynél áll egyesitve.

Tseodajeff Ábrányból azonnal tudósitotta erről Paskievitset, és ez most azon parancsot adta neki, hogy Kusnetzoffot Vattánál állitsa föl 24 század és 14 ágyúval, e mögött egy osztályt hagyjon, és csapatai maradékával, a 12 osztály és 16 századdal a tisza-füredi úton Mező Kövesdnek menjen.

Egyidejűleg Grabbehez is, ki 27-én már Miskolcon lett volna, elküldetett az eredeti parancs megváltoztatása, hogy t. i. Miskolcról egyenesen Tokajra menjen. Grabbenak t. i. azon esetben, ha Görgey komolyan nem szándékozik még a Hernád

melletti állást odahagyva Tokajra menni, inkább Kusnetzoffal kellett volna egyesülnie.

De mielőtt Grabbe ez ellenparancsot megkapta, épen a Hernád melletti állást készült megtámadni. Jul. 28-án reggeli 6 órakor nyomult 10 zászlóalj, 22 század és 32 ágyúval, s élén lovassággal Ongán át Gesztely felé előre. Ongánál a kozákok huszárokra bukkantak, kik visszasiettek a magyar hadsereget értesitendők. Leiningen hadtestét azonnal fölállitotta; nehány ágyú kivételével oly rejtekhelyen volt az fölállitva, hogy az oroszok belőle semmit sem láthattak.

Alig egy negyedmértföldnyi távolságra a magyarok állásától Grabbe 20 ágyút helyzett középre, a gyalogságot mindkét szárnyra mögötte állitotta fel, a lovasságot pedig részint tartalékul, részint a szárnyakra, ezek födözésére és a magyar sereg nyugtalanitására.

Az orosz tüzérség tüzelni kezdett; Leiningen azonban ritka okossággal, mert a távolság igen nagy volt, egy lövést sem tétetett feleletül.

Végre előbbre nyomultak az oroszok, s a mint jó lőtávolra érkeztek a magyar tüzérség szerfölött élénk tüzelést kezdett, mely Grabbe hadtestét meglehetős zavarba hozta, és szerfölött gyors visszavonulásra késztette.

Onga és Zsolca közt kapta a parancsot, mely szerint Kusnetzoffal Vattánál egyesülni kellett e; s igy estve felé a Sajó mögé vonult vissza. Itt azonban azt hallotta, hogy a miskolci lakosok a magyarok gesztelyi nagy győzedelmének hirére fölkeltek, hogy az orosz hadsereg előtt a visszavonulási útat elvágják. Azt is hiresztelték, hogy egy jelentékeny magyar csapat — pedig csak nehány század a Sajón és Hernádon át előhatolt huszár volt — Görömbölynél áll.

Erre nem mert Grabbe Miskolcra menni, hanem a város mellett sietve vonult el Putnokra. Itt Nostoffal akart egyesülni, és csak akkor indulni előre, ha Sacken is közelébe jött volna.

Grabbe vesztesége a gesztelyi ütközetben holtakban 2 tisztet és 45 legényt, sebesültekben 8 tisztet és 48 tehát összesen 103 embert tett; legalább ezt mondják az oroszok, és mint okunk van hinni ez egyszer nagyon is alacsony számitással.

A magyarok rejtek állásuknál fogva holtat egyet sem, csak egy sebesültet vesztettek.

Kossuth Aulichchal Görgeyt tanácskozásra hiván meg, melynek okát azonban csak később, más dolgokkali összeköttetésben beszélendjük el, ez julius 27-dikén reggel Kardszag Új-Szállásra ment a találkozás végett. Midőn szerencsi főhadiszállását elhagyta, még nem is álmodott arról, hogy Gortsakoff 26-án elfoglalta Tisza-Fürednél a hidat, sem pedig a 25-én Poroszló és Tisza-Füred közt történt ütközetekről.

Görgey Tokajon át legközelebb Nyiregyházára ment. Itt kapta Korponay azon tudósitását, hogy 25-én Tisza-Füredet föl kellett adnia, hogy az oroszok, mintegy 10,000-en ott a Tiszán átmentek, s hogy ő maga Korponay, Debrecenbe vonul vissza.

Ily körülmények közt szükségesnek látta Görgey seregét hernádi állásából a lehető leggyorsabban Tokajon át a Tisza mögé, és délnek a Maros felé vezetni.

Lemondott tehát a Kossuth és Aulichchal találkozásról, és Nyiregyházáról seregéhez ment vissza. Itt értesült továbbá, hogy Sacken Kassáról Hidas-Némethin át a Hernád bal partját, tehát a magyarok állásának hátulját fenyegeti, mely ez által teljesen tarthatlanná vált. És valóban Sacken előhada 28-kán már Hidas-Némethinél állt, és a zöm Kassához ért.

Habár kelletlenül, mert a Kazinczy osztálynak, mely most Marmarosból ismét a Tisza felé nyomult, vele csatlakoznia kellett volna, Görgey a Hernádhoz érkezte után azonnal kiadta a a parancsot visszavonulásra, melyet a 28. és 29. közti éjjelen meg is kezdett; 29. átlépte a magyar sereg Tokajnál a Tiszát, lerombolta a hídat, és Vas-Kapához ért, 30-án Nyiregyházára jött, hol egyidőre elhagyjuk őtet.

Miután Paskievits 28-án a 2. és 3. hadtestet Tisza-Fürednél egyesitette, 29-én azonnal Debrecenre akart törni, hogy itt Görgeyt elfogja.

Itt hallotta bár homályosan, hogy Grabbe terve füstbe ment, hogy a miskolciak fölkeltek, továbbá, hogy Görgey, a mint ezt Grabbe esetéből következtetni lehete, még mindig a Hernádnál áll egyesitett erejével. Most Paskievitsben újból föltámadt a közlekedése iránti aggodalom, nem rohan-e Görgey Kassára, nem

fogja-e Grabbe és Sacken egyes hadtesteit semmivé tenni? A kémek hiánya, az útak bizonytalansága a futárok számára, mindent roszabb alakban tűntetett föl, mint valójában volt, és csak nagyitotta az aggodalmat.

Paskievits úgy vélekedett, hogy bármi történjék mindenesetre, úgy kell intézkednie, hogy a Tisza mindkét partján működhessék, s az egyiket a másikkal könnyen fölcserélhesse.

Erre természetesen nem volt alkalmas a tisza-füredi híd helyzete. Ha a jobb partra s innen Miskolcra akart az ember menni, akkor előbb mindig Poroszlóra, s innen a rosz útakon Mező-Keresztes, vagy épen Mező-Kövesdre kellett menni; tehát sok idő elveszett.

Mig az oroszok a jobb parton működtek, Görgey gyorsitott visszavonulás által mindig jelentékeny előnyt nyerhetett Debrecen felé.

Paskievits tehát jul. 29-én a tisza-füredi hídat Csegére vitette 3 mérfölddel fölebb a Tiszán, s a 2. és 3. hadtestet oda vezette. A Miskolc és Debrecen közti távolság ezáltal a tiszafüredi úthoz hasonlitva jelentékenyen megrövidült, sokkal jobban, mint Csegének Tisza-füredtőli csekély távolsága mellett látszott, t. i. 4, 5 mértfölddel.

Már most Paskievits Csegéről akarta Görgeyt hernádi állásából kizavarni, mielőtt az Debrecenbe menne. Jul. 30-án tehát a 3. hadtestet Csegénél hagyta és a 2. hadtestet Csátra küldte a Tisza jobb partjára; Miskolc felé történendő tovább vonulása alkalmával ennek a velök csatlakozandó 4. hadtesttel Görgeyt meg kelle támadnia. Egyúttal Grabbénak is segitséget akart nyujtani, kiről semmit sem hallottak, mint hogy Edelénynél tartózkodik.

Paskievits, főhadiszállásával a 3. hadtest után sietett Papira, itt hallotta meg azt, hogy Görgey már a 28. és 29. közti éjjel eltisztult a hernádi állásból és 29-kén Tokajnál átkelt a Tiszán.

Erre a 2. hadtestnek azonnal ismét vissza kelle térni Csegére, és Tscheodajeff tábornok oda lőn utasitva, hogy Mező Kövesdről a 12. gyalogosztályt, Ferdinand főherceg huszárokat és Wosnesensk dzsidásokat szintén Csegére küldje, a 4. hadtest maradékával pedig a Kasnetzoff alatti előhaddal egyesülten 31-én

P o g á r a Ónod mellett, aug. 1-én pedig Tokajra menjen, s ezt Grabbe és Sackennel egyesülve szállja meg, a Kassávali összeköttetések biztositásáról gondoskodjék, és előkészületeket tegyen arra, hogy a legközelebb Debrecenbe vonuló főhadsereg összeköttetése Kassával nem Csegén hanem Tokajon át történhessék.

Roth tábornok 3 zászlóaljjal ujolag maradjon vissza Miskolc megszállására.

Sacken jul. 29-én serege zömét Hidas-Némethire vezette, az előhadat Viszolyra, a cirkáló csapatokat Szántóig és jobbra Forróig küldötte előre, ez utóbbit azért, hogy az elszakitott Grabbéval ujra egyesülhessen. Sacken tudósitva lőn, hogy a magyarok a Hernádtól Tokajra vonultak vissza. Erre 30-án serege zömével Nagy- és Kis-Kérig, előhadával Szántóig nyomult előre, és 31-én reggel azon hirt hozták neki portyázói, hogy az utolsó magyarok ez éjjel hagyták el Tokajt, melyet csak e nap volt megszállandó. Erre azonnal megkezdette az elrombolt hid helyreállitását.

Tokajnak Sacken általi megszállatása hirére Paskievits, aug. 1-én a 2. és 3. hadtesttel, a 12. gyalogosztálylyal és a hozzá kapcsolt két lovas ezreddel Csegéről Debrecen felé nyomult föl, Csegénél két zászlóalj 8 ágyúval hagyatott hátra a hid megőrzésére. Grabbe, ki jul. 31-én Putnokról ujra Edelényre, s aug. 1-én Szikszóra nyomult elő, hova Rossoff osztályát is rendelte, miután Sacken Tokajt minden ellenállás nélkül elfoglalta, azon parancsot kapta, hogy ujra a b á n y a v á r o s o k körületébe térjen vissza, hogy ott a békét föntartsa.

Haynau Pestre vonulása. Előkészületek a déli hadjáratra. Menet Félegyházára.

Legközelebb Haynau táborszernagyot kell Komárom környékéről Pestig, s onnan Félegyházáig követnünk, e mellett a Paskievits és Haynau, az orosz és osztrák hadsereg közti viszonyokat is közelebb érintjük, mint eddig, az ismétlések kikerülése végett történt. Ha már Haynau Félegyházára megérkezett,

közvetlenül Szeged megtámadására készülve, akkor összefoglaljuk az eseményeket, melyek az utóbbi időkben és julius végeig a magyar haderő központján történtek.

A 2. és egyelőre az 1. hadtestnek is hátrahagyása mellett 28,000 ember és 114 ágyuval, — jul. 16-án Haynau, magához véve az előrement 3. hadtestből Volff Mócsánál maradt dandárát, a 4. hadtestet, a Paniutine osztályt, Bechtold lovasosztályát és ágyú maradékát, Komárom környékéről Buda-Pestnek indult.

Volff dandára, mint elócsapat 16-án Mócsáról Alsó-Gallára, 17-én Bicskére, 18-án Buda Örsre, 19-én Pestre, saját hadtestéhez érkezett;

Bechtold lovasosztálya Mócsáról 17-én Bánhidát, 18-án Bicskét, 19-én Biát, 20-án Pestet érte el;

a 4. hadtest, 17-én Harkály és Csémről Kocsra, 18-án Alsó-Gallára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre érkezett;

a Paniutine osztály 18-án Nagy-Igmándról Bánhidára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre ért;

végre az ágyútartalék Uj-Majorról 18-dikán Kocsra, 19-kén Alsó-Gallára, 20-kán Bicskére, 21-kén Buda-Örsre, 22-kén Pestre ért.

Julius 22-dikén tehát a seregnek nyilt harcmezőn azonnal használható része, mintegy 38,000 ember volt összegyülve Pestnél, az 1. hadtest bevonulása után a hadsereg létszáma 46,000 emberből állott 284 ágyúval.

A hadsereg maradékát a Pozsonyban, Mosonyban, Győrött hátrahagyott, és Budán hagyandó csapatok, számra 8000en; a komáromi 12,000 emb. álló 2. hadtest, és a betegek képezték, kiknek száma ez időben még 16,000 emberre ment, de állandóan fogyott, mert az egészségtelen és szűk komáromi tábor elhagyása után a cholera erejéből napról napra vesztett.

Haynau már julius 19-én áttette főhadiszállását Pestre; a mint Komárom tájékát elhagyta, természetesen azon vágy kelt föl keblében, hogy a mint lehetséges, a működő hadsereg 1. hadtestét magával vihesse, s azt egy oroszszal helyettesitse. E végből még a Komárom előtti szállásból Paskievitshez fordult, hogy ezt rábirja, hogy a Grabbe-hadtestet Komáromba küldje, s hogy egyuttal

közölje vele a legközelebbi teendők körüli nézeteit. Ezalatt, míg Haynau délnek vonul, az oroszok a portyázó csapatok egy részével Losoncon át űznék Görgeyt, aztán pedig Szolnokra küldenének egy osztályt és onnan később Nagy-Váradra, hogy Haynau déli működéseit a bal szárnyon födözzék.

Előttünk az előbbiekből eléggé tudva van, hogy Paskievits az ő 50000-főnyi Görgey féle seregével egészen más uton mozgott.

A szövetséges seregek e két fővezére meghasonlássának oka végelemzésben mindig arra vihető vissza, hogy Haynau ép úgy szeretett volna az oroszokkal, mint segédcsapatokkal bánni, a hogy Paskievíts ohajtotta — az osztrák sereggel ugy bánni, mint segédsereggel, — valóban nagyszerű meghasonlás.

Paskievits azt felelte, hogy 19-kén szóbeli értekezletre Pestre küldi főszállásmesterét, Freitag vezérőrnagyot; s épen ezért Haynau már 19-én oda tette át főhadi szállását.

Freitag megérkezett s a következő választ adta: Grabbenak a bánya városokban kell a csendet fönntartania, s következéskép nem nyomulhat Komáromhoz; — hanem, mint tudjuk, Balassa-Gyarmatra, és később Losoncra, és Miskolcra igen; — továbbá, Haynau küldjön egy hadtestet Szolnokra; ha Görgey a Tisza bal partjára megy vissza, akkor Haynau őt délirányban Szolnoknál tartsa szemmel, Paskievits Szolnokon felül fogja megakadályozni a Tisza jobb partjára vonulását.

Haynau nem mondott ellen, de nézetei mégis teljesen mások voltak. Azon hirek, melyek a hegyesi ütközetről, a bánnak a Duna jobb partjára vonulásáról, Temesvár nyomasztó helyzetéről hozzá érkeztek, csak azon véleményt erősithették meg benne, hogy mindenek előtt délre menjen. S igy eredeti tervével, hogy a Duna mellett elsáncolja magát, fölhagyott, s délnek indulását 21-re határozta.

Mig tehát 19-én egész udvariasan úgy nyilatkozott, mintha Paskievitstsel egyetértene, már 21-én tudatta vele, hogy délfelé siet, hogy a bánnak segéd kezet nyujtson, és ismételve kérte, hogy egy orosz hadtestet küldjön neki, ezen lehető nagy erővel történendő hadműködésnek a balszárnyon való biztositására.

Paskievits, ki e levél vételekor épen éjszakkali közlekedé-

sének mikénti föntartása s a fölött aggódott, hogy az osztrá kok mily romlott kenyérkészletet küldtek a sereg számára Aszódra, meglehetős keményen azt felelte: hogy valamennyi orosz hadtestnek már kitűzött célja van, melyen semmit sem lehet változtatni; a 3. hadtest, Rüdiger egyenesen Görgeyt üldözi, a 4. hadtest, Tscheodajeff, Miskolcnál zárja el útját, a 2. hadtestnek Kuprianoff alatt Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára kell menni. Haynau Isaszegnél legalább egy osztályt hagyhatna hátra az oroszok Pesttel való közlekedésének biztositására.

21-én, mint mondók, Haynau délfelé vonulását meg akarta kezdeni, s e mellett — habár az oroszokat lehetőleg fölhasználni, másként lehetőleg fumigálni, és tőlök magát teljesen függetleniteni akarta.

Gerstner dandára, melynek a 19. vadász zászlóaljat, a 3. és 4. Welden zászlóaljakat Dossen dandárához kellett átengednie, s ezért most a Nugent 3. és 1. zászlóaljából, a 4. szluini zászlóaljból, a császár gyalogsági — Landvehr z. aljból, és egy század dzsidásokból alakittatott össze, Pestet, Budát, Esztergomot és Fehérvárt szállta meg, s az 1. hadtestbe osztatott be.

Wohlgemuth helyett, ki Erdély kormányzójává neveztetett ki, a 4. hadtest parancsnokságát herceg Lichtenstein Ferenc kapta; az 1. hadtest 1. osztályát herceg Lichtenstein Frigyes vette át, a Herzinger osztály 2 granátos dandárát Perrin helyett gr. Thun. Kempen kerületi parancsnok, Heintzl Pest, — Sardagna tábornok Buda parancsnoka lett.

Egy tót önkénytes csapat, mely Lewartovszky kapitány alatt juniusban magyar Hradischon képeztetett, és mely most mintegy 600 emberből állott, a hegyi városokba nyomult volna, honnan Grabbe ez időtájt kivonult. Nugent a 2. tartalék hadtesttel azon parancsot kapta, hogy a Balaton környékét tisztitsa meg a magyar seregektől.

Támadó harcának első tárgyául Szegedet, a magyar kormány akkori székhelyét tűzte ki Haynau ez előkészületek megtevése után. Hogy ezt elérhesse, Percel seregét, mely a turai ütközet után Szolnokra vonult vissza, további visszavonulásra kellett kényszeritni, Vetternek, ki a hegyesi ütközet után a bánt

üldözte, Bácskából ki kellett vonulnia, s csak ugy jött a sor Szeged megtámadására.

E különböző, habár később egyesitendő célokhoz képest, Haynau délnek indulását 3 oszlopban akarta megkezdeni, melyek közől adandó alkalommal a szeme előtt lebegő föladatok valamelyikének megoldásánál, legalább kettő mindjárt egyesülhetett.

A jobb szárny oszlopa, a 3. hadtestből képezve a déli magyar hadsereget hátulról fenyegette, visszavonuláskor a Tisza balpartjára szoritotta, és a bánnali összeköttetést állitotta volna helyre. Ennek Soroksáron át Kún-Szt.-Miklós s Izsák felé kellett volna Zomborra csapni. Egy portyázó csapatnak Althaun vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj, 4 század, és 6 ágyúval kellett volna őt a Duna balpartja hosszában Duna-Vecsén át Bajáig megelőzni. A bán, egy julius 21. parancs által szintén oda utasitatott, hogy amint lehetséges, a Tisza és Duna közt nyomuljon előre, egyesüljön a 3. hadtesttel, azzal Zentánál keljen át a Tiszán, hogy Temesvárt megtámadja. Hatán a bán akadályozva lenne Titel, vagy más ok miatt Bácsra törni, a 3. hadtest vonassék a központhoz.

A központ oszlopa, Bechtold lovasosztályából, az orosz Paniutine osztályból és az ágyútartalékból képezve Pestről Kecskeméten át nyomult volna Szegedre.

A bal szárny oszlopa, a 4. hadtest, Üllőn, Albertin és Cegléden át nyomuljon elő Szolnokra, hogy innen a Percelféle hadtestet, melyről hire szárnyalt, hogy e környéken állapodnék meg, elűzze, minél Haynau nézete szerint egy, Tisza-Füredtől a Tisza balpartja hosszában kiküldött orosz hadseregnek is közreműködnie kellene. Mi történt légyen ez orosz csapattal, később látni fogjuk, mert az komolyan nem lépett a működés terére. Ha Percel Szolnoknál erősen tartaná magát, akkor a központ oszlopa Örkény vagy Kecskemétről vonassék segitségül a bal szárnyra.

Meg levén győződve arról, hogy Görgey Komáromnak nem tér többé vissza, azon hiedelemben, hogy Paskievits Grabbét ide küldi, s Magyarország azon erőit tekintve, melyek neki délen ellentállandnak, épen oly lehetséges, mint szükséges

dolognak tartotta Haynau az 1. hadtestet Komáromból a főhadsereghez vonni. Szükség esetében Nugent és Nobili tartalékhadtestei, melyek közül az első, mint tudjuk, épen akkor kezdte meg működéseit, mig a második csak most szerveztetett, Komáromnál fölhasználhatók voltak.

Schlick e szerint parancsot kapott az 1. hadtesttel Komárom környékéről kiindulni, és Pesten át Cegléd és Abony felé menni, hogy itt a 4. hadtestet fölváltsa, mely azután Nagy-Kőrösön át a központ oszlopához csatoltatik. Schlick jul. 23-án elindult Komáromból.

E közben el indultak a Pestnél egybegyült csapatok, délfelé; egymásután indittattak el, úgy hogy a jobb szárny, melynek legmesszebb kelle mennie, legelőször, s a balszárny a legrövidebb úttal terhelve — legutólján indult el.

Althaun portyázó hadteste jul. 21-én hagyta el Pestet, a Dunán a hidanyagot mindenütt magával víve, melyet a magyarok ott összegyüjtöttek, és Duna-Vecsén és Kalocsán át 26-án elérte előcsapatával Hajós-t; a zöm 27-én jött Bajára, hol a magyarok dunahid anyagának maradványai, melyek Kossuth terveiben, ha valóságban nem is, oly nagy szerepet játszottak, és 5 gőzös — lefoglaltattak.

Ramberg a 3. hadtesttel jul. 22-én indulva Pestről Soroksáron, Lacházán, Kún-Szt-.Miklóson, Szabadszálláson, Izsákon, Vadkerten és Halason át Mélykútra jött, hova jul. 29-én érkezett és Althaun hadoszlopát magához vonta. Julius 30-án ellenállás nélkül elfoglalta Zombort, mert ennek magyar őrsége Szegedre vonult vissza. Ramberg portyázói, kik a Ferenccsatornához és Zentához küldettek a Tisza mellett, Bácsot a magyaroktól mindenütt megtisztulva találták.

A központ oszlopából Bechtold lovasosztálya 23-án hagyta el Pestet, a Paniutine osztály, és az ágyútartalék julius 24-én.

Ez utóbbi nap indult el a 4. hadtest is, a balszárny oszlopa Pestről. Lichtenstein emellett portyázókat küldött a balszárnyra Nagy-Káta, Jászberény, Új-Szász felé. Jul. 26-án érte el Ceglédet, s a Benedek dandárát, mely erre teljesen elég volt, mert Percel délnek vonult, Abonyba küldötte és innen előre Szolnok, és jobbra Törtel felé portyázókat küldött.

Azon hirekből, melyeket Haynau hallott, azt következteté, hogy Percel Kecskemétnél megáll s az osztrákok előnyomulásának komolyan ellenszegül; Haynau tehát Kecskemétnél komoly csatára készült s e végre elrendelte, hogy a Bechtold és Paniutine osztályok 27-én reggel Örkénynél gyülekezzenek össze; a 4. hadtest csak Benedek dandárát hagyja hátra Szolnoknál, zömével azonban vonuljon Nagy-Kőrösre. 28-án ez összes csapatoknak Kecskemétre kellendett menniök támadásra.

E közben Simbschen könnyű lovasdandárával már jul. 26. kémszemlét tett Kecskemét ellen, és úgy találta, hogy e várost is elhagyta Percel, ki 26-án Félegyházára vonult vissza, honnan azután jul. 28. és 29-én Szegedre ért. Csak még egy gyenge huszár utócsapatot talált Simbschen Kecskemétnél, mely azonban közeledtekor szintén visszavonult. Megszállta hát a várost.

A kecskeméti ütközet tehát fölösleges volt; Bechtold osztálya egész erejével még 26-án, Paniutine osztálya 27-én ment oda, Simbschen osztálya e napon majd félutra előnyomult Félegyházának; a 4. hadtest zöme 27-én Nagy-Kőrösre, 28-án szintén Kecskemétre jött; Benedek dandára megszállta Szolnok városát, mialatt a Tisza bal partján még egy gyönge magyar hadosztály állt ellen.

Schlick, kinek a központi vonalnak bevont 4. hadtestet a bal szárnyoszlopon kellett volna helyettesiteni, a Bianchi, Sartori, Reisach és Ludvig dandárokkal már jul. 23-án elindult Komáromból, mialatt őt Schneider dandára 24-én követé. 26-án és 27-én azután elérte az 1. hadtest Pestet, 29-én Nagy-Kőröst és Ceglédet, s fölváltotta Benedek dandárát, Szolnok, Abony és Törtelnél. Benedek elhagyta Szolnokot 30-án, hogy Tószeg, Tisza-Várkony, Kécske, Alpár, Csongrád, Kis-Teleken át a 4. hadtesttel ujra egyesüljön.

Amint az 1. hadtest Pestet elhagyta, 28-án Bechtold osztályának, 29-én Paniutine osztályának, a 4. hadtest, és az ágyútartaléknak Félegyháza felé kellett nyomulni, Simbschen előhadi dandárának Puszta-Péteri felé.

Haynau 25-ikén főhadiszállását Ócsán, 26-án Örkényen, és 27-én Kecskeméten ütötte föl.

A központi hadoszlopnak most Félegyházánál több napig meg kelle állnia, mielőtt a szegedi tábort homlokban megtámadná, hogy mindkét szárnynak megadja a szükséges előnyt, hogy a támadásnál ők is közreműködjenek; Schlicknek Alpárnál a bal szárnynyal a Tisza balpartjára kellett volna menni, aztán ennek hosszában lefelé vonulni, hogy a magyarokat ottani állásukból, melyből támadólag mehettek volna a folyó jobb partjára a fő vagy — központi oszlop — bal szárnya ellen, kiűzze; Rambergnek, a jobb szárnynyal, miután a bánról semmi hir sem hallatszott s miután a szállongó hirek szerint ő rá várakozni hasztalan lett volna, továbbá miután a Tiszán lejebb átkelni veszedelmesnek látszott, itt kellett a folyón átkelnie, és a magyarok előtt, kik a szegedi állást elhagyták, az útat délfelé elvágni.

A mossorini ütközet.

Mielőtt Szegedre mennénk, hol most a magyar hadvezetés szálai mind egyesültek, és az ottani elsáncolt tábort, mely a hadműködések fő támpontjáúl szolgált megtekintenők, hogy lássuk, hogy megelőzik-e a magyarok Haynau tervelt támadását, vagy nem, vessünk még nehány pillantást az utóbbi bánáti eseményekre.

A hegyesi ütközet napján, julius 14-én Kmetty osztálya még Kucura, 15 én Kiszucs, 16-án Ujvidék felé nyomult, mialatt Guyon hadtestével Temerinhez ment előre és 16-án a római sáncoknál állást foglalt.

Opova környékén a Duna mellett Vetter ütegeket állitatott föl, hogy Titelnek a vizen való összeköttetését Zimonynyal meggátolja; az osztrákok a jobb partról Szurruk felől ágyúzással akarták az ütegkészitést megakadályozni.

Vetternek, ki már jul. 16-án Péterváradon helyezte el főhadiszállását szándéka volt, Kmettynek a várőrség és Guyonhadtest részeivel erősitett csapatával az osztrákok péterváradi cernirozását áttörni, azután a bánnak a Duna jobb partján álló csapatait ugratni szét, vagy Titelre kergetni vissza, mig Guyon az ő hadtestének maradékával szemközt marad ezzel. A vár

most minden oldalról bezáratik, s a benne levő, minden segédforrástól megfosztott sereg megadja magát.

E szabályok keresztülvitelével azt érték volna el, hogy a magyarok ellen nem lett volna bán, nem lett volna harctér a Bácsban, és hogy igy gondtalanúl egyesithették volna teljes erejöket bal szárnyuk körül Szegednél.

Julius 19-dikén Guyon a vár ellen kémszemlézett, hogy meggyőződjék, nincs-e onnan a péterváradi működések alatt mit félnie.

Ez alatt már 21-én jött a hadügyministeriumtól egy parancs, mely Vetter tervét eldobta: az oroszoknak a Tisza és Duna közti fenyegető állásánál fogva, s minthogy az orosz főhaderő már Komáromtól Pesten át elindult, minden attól függ, hogy elhatározó pillanatban annyi csapat jőjjön össze Szegednél, a mennyi csak lehet. Ez azonban Vetter működései mellett, melyek sok időt igényelnek, kivihetetlen. A helyett tehát, hogy Péterváradon át törne ki, intézzen egy utolsó erős kisérletet a titeli fensík ellen; akár sikerül ez, akár nem, siessen azután serege zömével sík Szegedre, itt fölebb a Tiszánál fölállitott tartalékcsapatokból vegyen magához annyit, a mennyit lehetséges, és Percelleli egyesültéig, ki szintén Szegednek vonul, maradjon itt.

Egy 4 ágyús hadigőzös küldetett Szegedről a Tiszán le a titeli fensík ellen teendő roham támogatására.

A kapott parancs szerint Vetter azonnal megerősitette a Guyon féle hadtestet 2 zászlóalj, és 2 századdal, melyek még azon éjjel Kátyra mentek.

Vetter eredeti terve szerint: Péterváradról támadni, ez erősség tüzérsége a 20. és 21. közti éjen erős tüzelést kezdett az osztrák ostromzárló vonal bal szárnya ellen.

Még most az új parancs után is a vár megtámadást egy egyidejüleg Péterváradról történendő kirohanással akarta támogatni. Jul. 22-én e végből Kmety 8 zászlóalj és 2 üteggel kivonult a vársikra, hogy onnan 23 kán 3 oszlopban támadja meg az ostromzárvonalt Kamenitz lőtt, a Besiraszhegyen és Karlovitz előtt.

Guyon már 23-án reggeli 3 órakor két támadást tett a titeli fensík ellen, melyek tévedésből, a várőrség meglepetésére voltak

számitva. A meglepetésből semmi sem lett, mert a Vilova ellen előnyomuló oszlop elülről heves ágyúzást kezdett, a nélkül, hogy egyidejüleg gyalogságát is rábocsátotta volna; most a mossorini támadás is, hol a magyaroknak azonnal egy oszlopba kellett vonulniok, leveretett a figyelmessé lett Knichanin ágyútüze által, mely szerencsétlen zavart idézett elő az ellen sorai közt.

Reggeli 6 órakor, mert a meglepetés nem sikerült, e kisérleteket abba hagyatta Guyon. E helyett délután kellett egy másik kisérletnek történnie, mely meglepetésre nem számitott.

Guyon majd egész erejét Mossorin ellen fordítá.

A töltés jobb- és bal oldalára délutáni $1^1/_2$ órakor hat üteget állittatott föl, mögéjök helyezte lovas és gyalog tartalékseregét, erre a mossorini töltés és a Tisza közt hat zászlóaljat fejtett ki, nem egyenes láncban, hanem azon megszaggatott rendben, melyet a zuávok szeretnek leginkább támadásaiknál használni, s melyből könnyen csatlakozhatik az ember, mihely tömör talajt érez lábai alatt, vagy ha komoly ellentállásra talál. Guyon ezen alakitást részint a még csak alig kiszáradt mocsárok lágysága miatt, részint az osztrákok tüzének kikerülése végett használta.

A magyar gyalogság két támadását, mely mindannyiszor ágyútűztől lőn kisérve, Knichanin visszaverte; de egy 3-dik mintegy 5 óra körül a magyarokat a várba vezette, és csupán azért nem tudták azt elfoglalni, mert a csatában egymástól elszakadván tartalékuktól segitséget nem kaphattak.

Épen ezen, az osztrákokra nézve legválságosabb percben érkezett meg Mossorinhoz a Lang ezredestől küldött 2 század császár dragonyos 3 ágyúval Pilováról. Az ágyúk leoldattak, s kartácsaikat a rendetlen magyar csapatok közé röpiték; erre közvetlenül rohamhoz láttak a dragonyosok, egyidejüleg Knichanin is a török szerb és a mossorini haddal kirohant. Még egyszer kiüzettek a magyarok a várból.

A gőzösnek, mely Szegedről küldetett, nem sikerült a mossorini állás hátrészére csapatokat szállithatni, három titeli ágyúnak jókori tüze által ebben megakadályoztatván. Azon tá-

madás is, melyet a magyarok a titeli tiszahidfő ellen megkisérlettek, visszaveretett.

Knichanin az ütközetet osztrák részről nagy gond és elhatározottsággal vezette, mi neki természetesen könnyű volt az által, hogy a magyarok támadása ellenében állása rendkivül kedvező volt. Csak 8 holtat és 25 sebesültet vesztett.

A magyarok e nap igazán hősileg harcoltak; a vitézség volt egyedül, mit e viszonyok közt ki lehetett fejteni. A lovasságot a mocsárokon át nem lehetett használni, a tűzérségnek pedig, melynek a mocsáron keresztül alulról fölfelé kellett tüzelni tűzének hevessége dacára sem vihetett ki sokat. S igy a magyarok vesztesége valamivel nagyobb is volt aránylag. A szerb dalok szerint a magyarok 1000 embert vesztettek, és talán ez egyszer a dal igazat mondott, a mit természetesen nem lehet pontosan kitudni, mert a magyarok részéről csak kissé is részletes kimutatások hiányzanak.

Vetterre nézve e sikertelen roham után elérkezett azon időpont, melyben Szegedre kelle vonulnia. Hanem az osztrák főhadsereg előnyomulása is, és különösen a Ramberg hadtest jobb szárnya, mely a magyar déli hadsereget közvetlenül hátulról fenyegette, e visszavonulásra késztették.

Már jul. 25-én áttette Vetter főhadiszállását Beodrára, a Tisza bal partjára, és ehhez csapatjainak zömét és Guyon hadtestét is oda vonta.

Ez utóbbi a helyőrségekre forditott osztályokat is ide értve ez időn 16,785 gyalog, s 2146 ember lovasból állott 86 ágyúval. Az őrségeket leszámitva 10,500 ember volt a Perecy, Bánfi és Igmándy rendelkezése alatt, kik jul. 26-dikán Ada (Ostrova) környékén egyesültek a Tiszánál.

Zambelly osztálya, 2000 ember 4 ágyúval, mely a bajai Duna-átjárást őrizte, a mint Ramberg levonult szintén Szegedre hivatott vissza.

A bánnal már most csupán Kmety osztálya maradt szemközt, mely különbféle módon 10,000 emberre erősitetett meg 33 ágyúval. Ez osztály jul. 24-én minden őrséget, melyek még a Duna jobb partján fölállitva voltak, magához vont, és az Ada-felé nyomuló Guyon féle hadtest helyett Garodinovátz, Kovil,

Szt Iván, Gyurgyevo, és Paskát szállotta meg, mialatt a Duna balpartján még Apatin, Monostorszeg, Bezdánnál a Dunán átkelés ellen, melyet ott az osztrákok megkisérthettek volna, őrcsapatokat hagyott hátra.

Julius 26-dikán Kmety serege zömét Zsablánál gyüjtötte össze, és e közben a Duna bal partján is meghagyata az őrségeket, úgy szintén azokat is, melyeket a Ferenccsatornya vonalán a Pestről levonuló Haynau ellen állitott föl.

A szegedi elsáncolt tábor.

A mint előbb láttuk, junius végével, az oroszok és osztrákok előnyomultára, a magyar kormány elhatározá, az összes haderőt a Tisza és Maros között összpontositani, hogy a Bánátban egy végső eldöntő kisérletet tegyen. A ődolog volt a Maros s az Alsó-Tisza jobb partját minél tovább megtartani, először, hogy időt lehessen nyerni Temesvár bevételére, aztán még, hogy a különféle csatatérekről összevonandó hadtesteknek, melyek ott nagyobbrészt szemben álltak az ellennel, mint a felső-dunai hadtestnek, — idő engedtessék az új köz-harctérre jutni, mig másrészről a Bácskában Vetter dandárának lehetővé tétessék, a Bán ellenében, mig csak lehetséges lesz, magát föntartani, s e harcot csak az éjszak és nyugat felől lefelé huzódó ellen közelitésére szüntetni meg.

A Marosnál Arad szolgált e célra támpontúl, mióta a magyarok kézre keriték, az Alsó-Tiszánál meg létesiteni kelle ily támpontot, s e végre Szeged lőn választva, mely elsáncolt táborral vétetett körül.

Szeged, 33,000 lakost számláló város, a Tisza jobbpartján egy éjszaknyugatra kiszökellő folyamkanyarulatot körit be, szemközt vele a bal parton fekszik külvárosa, Uj-Szöged, mely egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezve a szőregi út mellett terjed ki. E külváros a várossal ennek mintegy közepe táján hajóhid által vala összekötve. Közel ehez, éjszakra, a városban, nem nagyon messze a folyam jobb partjától áll egy ódon kastély. 1500 lépésnyire, éj-

szakra a várostól mintegy felényire közte és Tápé falu között a Maros szakad a Tiszába. A Maros alsó medre, mintegy 3000 lépésnyire fölfelé a torkolattól, a Tiszáéval Szegednél meglehetősen párhuzamos. 2000 lépésnyire torkolatától fölfelé, a Maros 2000 lépésnyi távolságra közelit a Tiszához. Nem volt nehéz erődök ügyes alkalmazása által Szegednél oly eröditési rendszert létesiteni, melylyel nemcsak a Tisza mindkét partja, hanem a Maroson is uralkodni lehete.

Szeged kerülete, a mennyiben nem a Tisza jobb partja képezi, körülbelül 12000 lépés; az erőditési vonalnak e kerületen mintegy 15,000 lépést kell vala tennie.

Már a szerbekkeli harc kezdetén elzárták a magyarok a Maros és Tisza közötti tért, Szegedtől délre, a hol a folyamok egymást legjobban megközelitik, három tompa, fogókkal egymáshoz kapcsolt gátból álló, egybefüggő egyenes vonallal. Jul. elején most már Szeged körülsáncolásához fogtak.

Ezen elsáncolt tábor-vonal, ha alólrúl a Tiszától indulunk ki, délről éjszaknak huzódott, keleti vagy bal partja mentében a Mátyerének, a Tisza egy holt, mocsárkörnyezte ágának, mely a hidon alúl 8000 —, Szeged szélső házaitól délre 5000 lépésnyire egyesül a folyammal; Mátyi helysége a sáncvonalon kivül esett, ellenben ez fölfelé huzódott Dorosmának, mely szinte véd állapotba helyeztetett, s nehány sánc által födöztetett; a Mátyerén 20 különböző alakú és erejü védmű feküvék.

Dorosmától a védvonal keletnek haladt a kecskeméti országúton s a rajta fekvő homokhalmokon keresztül, azután a csongrádi országúton, egész azon útig, mely a Tiszához, majd annak bal partjára, Hód-Mező-Vásárhelyre visz. Dorosma s a vásárhelyi út között 10 négyoldalu várda és lunette volt épitve, a várdák közül 3, vadászárkokkal összecsatolva a kecskeméti országút homokdombjain feküdt. A vásárhelyi úttól keletre, s éjszakra Tápé helységétől, mely tehát a sánc-táborba befoglaltatott, a sáncvonal végre 4 védművel a Tiszához kanyarodott vissza. Tápé és Szeged között közel ez utóbbinak legéjszakibb házaihoz, még egy összefüggő vonal zárta el a bejárást.

A közönséges hajóhidon kivűl még két új épittetett. A Ma-

ros bal partjának eröditvények általi védelme végett mi intézkedés sem tétetett; Tapénál azonban átjárás hagyatott.

Ámbár Gál eröditvényiigazgató vezetése alatt julius elején nagy tüzzel és erővel fogtak a sáncok emeléséhez, s a mellett majd mind egyszerre vétettek munkába a sáncok, még korán sem voltak azok befejezve, midőn julius végével Haynau Szegedhez közeledett; sőt nagyobbrészt még igen tökéletlen állapotban valának.

A mily jó volt a gondolat, Szegedet a magyar haderő támpontjaúl választani az Alsó-Tiszánál, oly eszélytelenül voltak megtéve a rendszabályok ez eszme megtestesitésére. Az elsáncolt táborvonal, eltekintve az uj-szegedi hidfőtől, mely a Tisza és Maros közti zár által lőn nyerve, — 30,000 lépés hosszu volt. Tehát csupán a passiv védelemhez, ha a sáncolatok állandó müvek valának, legalább 20,000 ember, s támadó föllépésre csak némileg számitva, 30,000 ember lett volna szükséges. De minthogy állandó munkálatokról épen nem vala szó, a sáncolat a magyarokat legfölebb egy ütközetre erősitheté meg, s ez értelemben legalább 90,000 embernyi erőnek kell vala benne kifejtethetni, hogy valami értelme legyen. A mérnökök régi hibája lett itt követetve, kik mindig csak azt fürkészik, mi nekik, minden összefüggés nélkül az egészszel, egyes esetekben tacticailag hasznosnak tünik föl, s kiknek ritkán jut eszökbe csak legkevésbbé is gondolni arra, hogy a sáncokba életet önteni, s hogy azokba katona kell.

S mivel rendelkeztek a magyarok Szegednél, és mire számitottak?

Ott volt először Percel dandára, a közép-tiszai hadtest; mintegy 20,000 emberre lehete tenni, s ez is igen sok volt. Igaz ugyan, hogy Knezich és Kazincy osztályai gyakran betudattak e hadtestbe, azonban Knezich a Fölső-Tiszánál állott a tokaji, tiszafüredi sat. réveket őrzeni, s Kazinczy, kinek majd Görgeyvel, majd Bemmel, majd Percellel kell vala csatlakoznia, egyiket sem létesitheté. Percel hadteste a turai csata után, a mint tudjuk a Lenkey osztályát kivéve Szegedre vonatott vissza, hová julius 28-án és 29-én érkezett meg. Percel határozott meghasonlásban levén a kormánynyal, meghasonlásban, melynek okai

később elmondandókból derülendenek ki, — 30 kán letétetett. Serege két alkatrészére oszlott, a 9. és 10. hadtestre. Wysocki, állitólag betegsége miatt, letette a 9. hadtest vezérletét; Gál átvette, mig Dessewffy a 10-ket megtartá; különben később Gált mindkét hadtest gyalogságának —, Dessewffyt ellenben az ujon alkotott lovascsapatok egyikének élén találandjuk.

Vécsey az 5-dik hadtesttel Temesvárt ostromlá; e vár bevétele nem kevésbbé fontos vala, mint a Tisza jobb partjának birása Szegednél. Vécseyre tehát itt nem lehete számitni.

Vetter déli hadseregének maradványából Guyon mint már emlitve volt 10,500 emberhyi mozgó haderőt vezényelt, mely julius 26-án Adánál állott. Ezt Kossuth Szegedre rendelte, hová julius 30-kán és 31-én megérkezett.

Szint oda vonatott Zambelly osztálya is Bajáról. Ez julius 31-én ért Szegedre.

Junius végén Kossuth egy uj tartaléksereget kezdett alakitani; maga járta be toborzva az országot; de julius végére még alig volt mindössze 5000 embere együtt Asbóth alatt, kik Szegedre vitettek.

Az olasz legióból, Zambelly osztályából s az ujon-alkotott tartaléksereg egy részéből egy külön osztály Monti őrnagy alatt csak julius 31-én szerveztetett.

E napon tehát a Gál, Dessewffy, Zambelly és Asbóth hadtesteiben összesen legfölebb 38,000 ember vala együtt, közöttük 4000 nagyobbrészt öreg, vagy legalább némileg harcedzett huszár, 104 ágyúval.

Mint Kazincyra és Knezichre, épp oly ábrándos módon számittottak Görgeyre s — bár méltóbban — Kmetyre is.

Görgey, ki ez idő szerint még a Hernádnál állott julius 27-ről rendeletet kapott, a Tisza-Fürednél átkelt orosz hadat, mely 10,000 embere becsültetett, tönkre tenni, s aztán gyorsmenettel Cibakházára menni, itt a Tisza jobb partjára átkelni s a Szeged ellen nyomuló osztrák sereg háta mögé kerülni. Ha Görgey a Tisza-Fürednél átkelt oroszokkal nem birna, vonuljon vissza a Marosvonalhoz, s tartsa föl azt. Julius 28-kán Szegedről Görgeynek még egy készlet-tartalék küldetett Szarvasra,

Cibakházától keletre, melynek később, midőn a Görgeyre való számitás meghiusúlt, s Haynau hadműveletei kifejlődtek, Gyulára, Nagyváradtól délnyugatra kelle visszavonatnia. Gesztelytől Tokajon át Cibakházáig mintegy 28 mértföld van, a legnagyobb erőfeszités dacára 7 nap kelle Görgeynek ez ut megtételére, ha egészen eltekintünk is ama csatárzásoktól, melyekbe ütközben bocsátkozhatott. Ha tehát Gesztelyt julius 28-kán elhagyá, leghamarabb csak augusztus 3-án ért Cibakházára, s onnan megint csak három igen terjedelmes menetben vonulhatott le Szeged vidékére, az osztrákokat megtámadni. Haynau előcsapata pedig már julius 28-kán Félegyházán volt. Mit nem vihettek végbe mármost az osztrákok a jul. 28. és augusztus 6-dika közötti 9 nap alatt? S mégis föltevéseink által Görgeynek már oly képességet tulajdonitánk, mit neki tulajdonitanunk alig szabad.

Kmety julius 28-kán parancsot vett, csapatával Ó-Becsénél két ott fölütött hidon a Tisza bal partjára átkelni. Augusztus 2-dikán Földvárnál összpontositá seregét, átment a Tiszán, s zömével augusztus 4-én Melencénél foglalt állást, mig Földvárnál még és Ó-Becsénél seregosztályokat hagyott, s Török-Kanizsánál egy ujat állita föl. A Bene osztálya, mely melléje küldetett, Pancsovát, Perlászt és Aradácot tartotta megszállva. Kmety összes hadteste a Bene osztályát is ideértve ekkor, mindenesetre tulzottan 18,300 embere tétetik, 69 ágyúval. Legalább is alig felével rendelkezett valóban e számnak.

A szegedi állás jobb szárnyán ugyan azon szerepet játszá a Lenkey osztálya, mint a Kmety hadteste a balon. Lenkey, ki eredetileg a Percel csapatához tartozott, midőn Percel a turai csata után Szegedre visszavonúlt, Szolnoknál a Tisza balpartjára ment, eleinte megszállotta Szolnokot, Cibakházát és Szentest seregosztályokkal s julius 31 dikén zömével Hód-Mező-Vásárhelyre rendeltetett. Ugyanekkor Alsó-Győnél, egy mértföldnyire Szegedtől éjszakra, hid veretett a Tiszán; ezzel azon eszme volt egybekötve, hogy itt átmennek majd a Tiszán, s az osztrákokat, ha a szegedi tábort szemközt fognák megtámadni, oldalról és hátulról támadják meg. De ez eszmével csakhamar föl hagytak; a hid Tapéhoz helyeztetett át, s a Tiszatöltés Alsó-Győnél átlyukasztatott, hogy a part az osztrákokra nézve is meg-

közelithetlenné váljék. Makónál aztán még egy hid veretett a Maroson, hogy azon a Lenkey 7000 embere, ha az osztrákok balszárnyától, a Schlick hadtestétől szorongattatni találna, a Maros balpartjára vonathassék.

A magyar tábor bel-viszonyai.

Miután ismerni tanultuk mindkét fél hadi helyzetét az Alsó-Tiszánál, a szegedi várt összeütközés előtt, még nehány pillantást kell vetnünk Magyarország belső viszonyaira.

Minthogy Mészáros a főparancsnokság terhét igen sulyosnak találta, Dembinsky átvette azt az összes szegedi s egyátalán a közép- és alsó-tiszai hadak fölött.

Dembinsky nem dicsekedhetett sem a sereg sem az országgyülésen képviselt nép bizalmával. Ide járult, hogy egy nagy országgyülési párt szemei új erővel egy más bizalmi férfiúra, Görgeyre irányultak.

Az országgyülési két nagy párt az 1848-diki alkotmány — s az 1849 april 14-diki párt valának. Az előbbi, ugyanazért békepártnak is neveztetve, tudvalevőleg Görgey értelmében mindig a békét s annak lehetőségét forgatá elméjében s remélte Ausztriával, Magyarország teljes föltétlen meghódolása nélkül. Miután az erre támaszkodó remények mindinkább alábbszálltak, ujak merültek föl: külön alkudozás Oroszországgal, aminél mindenesetre a békepárt nagy része arra gondolt, hogy ez Oroszország közbenjárását eszközölhetné ki Magyarország és Ausztria között. De ezt nem vala szükség mindenkinek, aki azon reményen csüggött, hogy a különalku Oroszországgal lehetséges, elfogadnia; inkább az vala föltehető, hogy Oroszország igéretek által Magyarország részére megnyerhető, s a szövetkezésre Ausztria ellen rábirható. E gondolattal mármost az april 14-diki párt is megbarátkozhaték. De Görgey látszott az egyetlennek, ki az orosz hadvezérekkel alkudozást kezdhet vala. Görgey az oroszokkali ismeretes alkudozásáról értesité Kossuthot, mire ez mindenesetre roszalását fejezé ki a fölött, hogy Görgey Paskievitshez irt levelében határozottan az

1848-diki alkotmányra hivatkozik. De nem minden tagja a kormánynak, s még kevésbbé az országgyülésnek osztozék e roszalásban. Azonkivül még a Görgey tudósitását mindenféle hirek előzték meg, melyek a dolgot úgy adák elő, mintha Görgey már az oroszokkal a legjobb lábon állna, mintha titokban már minden el volna végezve. Igy ő a sors emberének tünt hát föl, s a remények alapján, melyeket belé helyeztek, egy nagy párt képződött körülötte az országgyülésen, vagy inkább gyarapodott a hozzá ragaszkodó békepárt. Julius 25-én az országgyülésen azon inditvány tétetett, hogy a kormány adja át Görgeynek az összes magyar hadak fölött a fővezérséget, s Szemere minister-elnök ebbe a kormány nevében bele is egyezett.

Most mind Szemere, mind Kossuth közeledni akart Görgeyhez. Szemere tényleg irt Görgeynek, miszerint most elérkezett az alkalmas időpont Kossuth megbuktatására, s csak rajta áll a főhatalmon Szemerével osztozkodni. E levélre Görgey nem válaszolt.

Kossuth békülékeny magán levelet irt Görgeynek, melyben beleegyezését jelenti azon tanácsra nézve, mit ez legközelebb adott: t. i. hogy Kossuth mozditsa el a tehetetlen Dembinskit a főparancsnokságtól. Kossuth azt vélte, legjobb lesz, hogy Dembinskitől meg lehessen szabadulni —, ha Görgey táborába megy, a hadi müködéseket nagyban ezzel egyetértve vezetni. Egyszersmind egy hivatalos fölszólitás is bocsáttatott ki, hogy Görgey 27-én vagy 28-án jelenjen meg Kis-Uj-Szálláson Kosuthtal tanácskozást tartani. E végre Görgey, a mint előbb láttuk julius 27-én elindult főhadiszállásáról Szerencsről, de csak Nyiregyházáig juthatott, minthogy az oroszok átkelésének hire a Tiszán Tisza-Fürednél utazását félbeszakitotta.

Julius 28-kán tehát, Haynau mind közelebbi előnyomulására a szegedi országgyülés föloszlott, mely alkalommal a békepárt férfiai azon szándékukat nyilvániták, miszerint a Görgey táborába fognak menni, hogy ottani jelenlétök által őt, mintegy Magyarország teljhatalmazottjának elismerjék, s az általa vezetett és vezetendő alkudozásoknak az oroszokkal, nagyobb nyomatékot kölcsönözzenek.

A 29-edike és 30 adika közötti éjjel tehát Szegeden minister tanács tartatott, melyben két födolog forgott szóban, t. i. a föparancsnok megállapitása, s az alkudozások kérdése. Kossuth körösztül vitte, hogy Dembinski ideiglenes föparancsnoknak a Szegednél Tiszánál és Bánátban álló összes hadtestek fölött megerősittetett. Dembinsky mellett még Görgeyről és Bemről vala szó. Azonban — vélték, — Bémnek még sok dolga van Erdélyben, sőt azt képzelték, hogy javában el van foglalva Moldva és Oláhország elleni készületeivel, mely vállalattól nagyszerű eredményeket vártak. A mi Görgeyt illeti, ő ellenében, az országgyülésnek adott igéret dacára, győzött a bizalmatlanság. Most mindenesetre nem volt Szegednél; hogy serege nélkül eljőjön oda, a föparancsnokságot előtte egészen ismeretlen csapatok fölött átveendő, alig volt hihető. Seregével azonban a legközelebbi napokban semmi esetre sem jelenhetendett még meg a Marosnál és Alsó-Tiszánál. Ez kiviláglott már. Aztán, akart-e vajjon jönni? Hogy Kardszagra el nem ment, hol Kossuth Aulichhal, ki julius 16-dikától fogva hadügyminister volt, megjelent, abban azon szándékát lehette vala látni, hogy minden összeköttetést elkerüljön a kormánynyal; ha csakugyan kimaradása az általunk fölhozott tényekből nem volt volna igen könnyen megmagyarázható.

Hogy már most egyrészről Görgey céljairól, fölvilágositást lehessen szerezni, másrészről pedig az oroszokkali alkudozást, mely a magyar seregek szorúlt helyzetében igen kivánatosnak tűnt föl, lehetőleg kormány uton lehessen folytatni, két kormányférfi, Szemere ministerelnök és gróf Batthyáni Kázmér külügy minister Görgey főhadiszállására küldetett, hol velők később ismét találkozandunk, mikor is küldetésők eredményét is elbeszélhetendjük.

Most egyelőre térjünk vissza a szegedi eseményekhez.

A magyarok visszavonulása a szegedi elsáncolt táborból. Szeged megszállatása az osztrákok által.

Julius 31-én, s augusztus 1-jén a magyaroknak következő állásuk vala a szegedi elsáncolt táborban.

Gál a 9-dik és 10-dik hadtest gyalogságával a jobb szárny legszélső védmüveit őrzé Tápétól a kecskeméti országútig.

Guyon a 4-dik hadtesttel a kecskeméti országút és Dorosma között foglalt állást; gyöngébb osztályokkal a mátyerei müveket védelmezteté.

Gál úgy mint Guyon csapataiknak csak mintegy felét helyezték el a müvekbe, a többit tartaléknak hagyták.

Dessewffy, a kinek parancsnoksága alatt a lovasság zöme összpontosittatott, ezzel a Gál és Guyon közötti tért tartá elfoglalva.

A lőszernélküli ujonccsapat, mintegy 5000 ember, a Tisza bal partjára Szegedre vonatott vissza, úgy hogy a táborban még mintegy 33,000 ember állott, vagy talán annyi sem.

Igen kedvezőtlenül kelle föltünnie a magyarok lőszerei csekély számának. Mig a sáncok teljes fölszereléséhez mintegy 240 ágyú lett volna szükséges, Dembinsky csak 104 lőszerrel rendelkezett.

Mindamellett gyönge sáncai között a csatát tisztán védőleg el akarta fogadni. Vetter, ki Guyon csapatával Szegedre jött egyátalán ellene nyilatkozott e tervnek. Mert hisz nézete szerint a sáncok csak kevéssé támogathaták az ellenállást, mig terjedelmöknél fogva elég alkalmat szolgáltattak az erők elszakgatására. Vetter tehát azon véleményben volt, hogy legjobb lesz a sáncokból az osztrákoknak eléje menni, s őket megtámadni; az elsáncolt tábort ellenben csak visszavonulási pontnak tekinteni, a csata szerencsétlen kimenetének esetére. Ez nyilván szerencsés gondolat volt, s a siker legalább nem vala lehetetlen, ha fontolóra vesszük, hogy az összes erő, melylyel Haynau közvetlenül rendelkezett csupán Bechtold lovas-csapatából, a 4-dik hadtestből s a Paniutine orosz hadosztályából, tehát alig 26,000 emberből állott, mig balról Schlick s jobbról Ramberg elfoglalva valának. Legfölebb tehát azon kifogást lehetett volna ellene tenni, hogy a sáncokban, — kivált az éjszakiban, őrségnek kellende ha még oly csekélynek is, maradnia, ha az elsáncolt tábor visszavonulási állomást akar képezni, s hogy a védelemhez a főkellékek, ágyuk — hiányzanak. Azonban, ha föl sem is vesszük, hogy Lenkey- és Kmetytől talán még ideje-korán

csapatokat lehete összevonni, mégis mindig a Vetter terve marad a helyesebbik; legalább az ő terve s nem a Dembinskyé — a passiv ellenállás mellett volt lehetséges a siker, mely utóbbinál legfölebb a vitézség vala utánozható, melylyel a lengyelek Varsónál 1831-ben verekedtek.

Vetter terve nem helyeseltetett, s közte és Dembinski között annyival is inkább surlódás keletkezett, minthogy ő a déli hadtest további vezetésével bizatott meg, mely most ha a Temesvárnál elfoglalt Vécseyt nem vesszük számba, csupán Kmetynek — különben jól megerősitett osztályából állott. Vetter ily előzmények után elbocsáttatását kérte, melyet augusztus 6-kán csakugyan meg is nyert.

De alig vette Dembinski a sánctábort közelebbről szemügyre, midőn neki is erős kételye támadt, vajjon e terjedelmes vonaloknak passiv védelme 33,000 emberrel vezethet-e csak a legcsekélyebb eredményhez is. Azonban a helyett hogy már most a Vetter tervét elfogadta volna, elhatározá az annyi hasztalan erőlködéssel épitett tábort — mely eset különben szabály leend, valamig a mérnökök nem lesznek egyebek egyenruhás palléroknál, — minden késedelem nélkül odahagyni, s a Tisza balpartján, a szőregi töltésen új állást foglalni. A visszavonulás Dembinskinek kedvencfoglalkozása volt, — talán mivel egész katonai hirneve 1831-diki, oly tulzottan magasztalt viszszavonulásán alapúlt, Lithvániából Varsóba.

Az augusztus 1-eje és 2-dika közötti éjjel tehát a szegedi tábort elhagyá, s a szőregi töltésre vonult vissza, mig Uj-Szögedet s az ottani hidfőt csak utóvédcsapattal őrizteté.

A szőregi töltés, az uj-szögedi hidfő vonaltól keletre, a Maros-vonalt a Tisza-vonallal köti össze; a Maros torkolatától 4000 lépésnyire fölfelé a Tiszához hajlik, s a hidfő vonallal nem egészen párhuzamosan haladva, végre egy kanyarulattal, mintegy 8000 lépésnyire a szegedi hidtól, a Tiszával csatlakozik.

2500 lépésnyire mögötte, s tőle keletre — az éjszakról délnek nyúló Szőreg falu fekszik a Maros mellett, s ismét 3000 lépéssel arrább, szintén a Marosnál, — Deszk, mig a Marostól és Sző-

regtől délre, az előbbitől 6000 lépésnyi távolságban a kis Szent-Iván falu terül el.

A föntemlitett töltés-kanyarulattól délnek, mindjárt a Tisza legközelebbi szögellete mellett, Szeged alatt s Szt.Ivánnal körülbelül egy irányban egy kis erdő fekszik, mely ez utóbbinak nevét viseli.

A szőregi töltés, az árviz ellen hányva, széles és magas; a Maros közelében fekszik csak 2000 lépésnyire a hidfő vonalától, mig tovább délnek attól valamivel jobban hajlik el.

E töltés mögött választá tehát Dembinski uj állását; az éjszaki részen, a Maros szomszédságában, mintegy 1500 lépésnyi kiterjedésben 50 ágyu számára rések vágattak. Onnan Dembinski erősen ellene akart dolgozni az osztrákok előnyomulásának a hidfő felöl. Megakadályozni, hogy a Tiszán átkeljenek, erre már nem igen számolt, azonban mindenesetre késleltetni akará őket ezen átkelésben, a mig csak lehetett.

Általán a magyarok további terve a közelgő napokra az volt, hogy, ha Dembinski akár Haynau homlok támadása, akár egyéb körülményeknél fogva rábiratnék, vagy kénytelen lenne szőregi állását odahagyni, Aradra vonuljon, ott Görgeyvel egyesülendő, ki Tokajból ugyanoda vonult. Egyesült erővel aztán essenek neki az osztrákoknak, mit sem gondolva tovább az oroszokkal, kik, mint hozzá még gondolák, részint alkudozások, részint Aradvára által, a Marostól éjszakra, föl lesznek tartóztatva. Az osztrákoknak haladék nélkül délnek a Bánáton keresztül egész Oláhországba kell vala kiszorittatniok. Ha ez sikerülendett, az egyesült magyar főseregnek Tiszán Dunán át Komáromba kelle mennie, ott magát még jobban megerősitnie, s Ausztriára törnie a békét kicsikarni. Ha nem sikerülne az osztrákokat Oláhországba nyomni, mig az oroszok odaérkeznének s velük egyesülnének, akkor a magyar fősereg Erdélyt szándékozék megtámadni, itt előbb osztrákot oroszt megverni, aztán a szorosokat elállani, Erdélyt, e természetes erődöt védelmezni, a zömmel pedig Moldvába s Oláhországba nyomulni, itt is megverni az oroszt, s Magyarország mellett a törököt is háborura birni.

A mint látni, e terv végén megint minden kigondolható

tér van engedve a képzelem játékának, s minden tekintet nélkül az időre és térre számitottak. Mi bennünket főleg érdekel, az a viszszavonulási vonal, mely felé Dembinszky tartani szándékozott, ha a szőregi állást odahagyni kénytelenittetendett.

Lenkey, mihelyt Dembinszky Szőregnél állást foglalt, parancsot kapott, Hód-Mező-Vásárhelyről Makóra visszavonúlni, s a Marost, a Haynau serege bal szárnyának ellenében oltalmazni.

Guyon egyelőre Gyálára küldetett, hogy itt a balszárnyat biztositsa egy netaláni átkelés ellen a Tiszán, Szeged alatt, mig Kmety délről megérkezhetnék.

Forduljunk most az osztrákokhoz.

Haynau először augusztus 4-két tűzte ki a szegedi sánctábor megtámadására; amikor is a derékhadnak, a Bechtold és Pariutine osztályainak, s a 4-dik hadtestnek Kis-Teleken át szemközt kell vala rá támadniok. E támadási időpontot tervszerüleg elhalasztá, hogy mind Schlick időt nyerjen a Maroshoz lejönni, Dembinszky kitérését e folyamon meggátolandó, mind Ramberg Szeged alatt a Tiszán átkelni, a kitérést balról elvágandó.

Előbb a magyaroknak több, különféle terveit emlitők fel, melyek oda céloztak, hogy vissza kell térni a Tisza jobb partjára, s a Haynau derék-hadára, ha a sánctábort szemközt támadná meg, hátulról és oldalról kell rajtaütni. E terveknek, a mint már tudjuk, egyike sem vitetett ki, amint az Dembinszky modorában feküdt, ki rendszerint holnap fölhagyott azzal, mire ma magát eltökélte. Mindazáltal egy esemény az osztrákok előtt igen hihetővé tette, hogy hasonló célok kiviteléhez komolyan hozzá látni szándékoznak.

Ugyanis már julius 27-én egy két lovasszázadból álló kémcsapat küldetett Bruselle őrnagy alatt Csongrádba, melyet a lakosok békésen fogadtak; aztán visszatért a derékhadhoz, de 29-kén azon hirre, hogy a magyarok Csongrádnál át akarnak kelni a Tiszán, visszaküldetett. Azonban Kossuth 27-dikén épen utban vala Görgeyhez, hogy vele értekezhessék, mint azt már többször emliténk. Midőn megtudta, hogy Csongrád népsége az osztrákokat szivesen fogadta, ez igen elkeserité őt, s a kérlelhetlen népháború fölszitására irányzott előbbi procla-

matiojának szellemében Csongrád lakóit arra emlékezteté, hogy az oly apró őrcsapatoknak, mint a Bruselle őrnagy-é, tönkre kell tétetniök, s utólsó emberig fölkoncoltatniok. Ezen emlékeztetések hatottak; Bruselle 29-kén, midőn Csongrádba bevonúla, s ott békésen és mi roszat sem sejtve letelepedék, egy pórcsapattól megtámadtatott, s kénytelen lőn, a várost nagy veszteséggel elhagyni.

Haynau ezt annyival jelentékenyebbnek vélte, s egy komoly átkelés kezdetének a Tiszán, mivel az osztrákok eddigi menetében a Duna és Tisza között, nyoma sem mutatkozott a nép hajlandóságának a népháború megkezdésére s a rendszabályok követésére, melyeket Kossuth ily szellemben kibocsátott. Sem a kutak nem voltak megmérgezve, sem az eleség elpusztitva, sem az utak és hidak elrontva, sem a népség ki nem vándorolt, sem fegyveresen föl nem támadt.

Haynau most rögtön kiküldötte Thun (előbb Perrin) egész dandárát, Csongrádot megszállani s féken tartani, mig Schlick az 1-ső hadtesttel, átkelése által a Tiszán Alpárnál, s leebb vonulása által a balparton, ezt az ellenségtől tényleg megtisztitandotta, s a magyarok hát támadását az osztrák derékhad ellen megakadályozandotta.

Másrészt ugyancsak Schlick is utasitást nyert, hogy átkelését Alpárnál, amennyire lehet siettesse.

Thun Csongrádot 30-kán lovasságával, 31-kén gyalogsá gával szállotta meg; a várost majd egészen kiürülve találta. Miután a valódi tényállásnak tudomására jutott, Csongrádon egyszerre hét helyen tűz ütött ki, mely a magyarok állitása szerint, az osztrákoktól eredt Haynau parancsára, mig ellenben az osztrákok szerint, azt magok a magyarok gyujtották fel. Thun egyszersmind julius 31-kén Szentes kikémlelésére is utasitva vala, hogy ezáltal a magyarok azon véleményre jőjjönek, miszerint ott az osztrákok át akarnak kelni a Tiszán, hogy figyelmök elvonassék Schlick valódi átkelésétől Alpárnál. Miután e kémszemlét végrehajtotta, augusztus 2-kán visszatért a 4-dik hadtesthez.

Schlick a Wallmoden-osztálylyal s a Ludvíg-lovasdandárral julius 31-kén délután Kertészeket és Alpárt elérte, a partokat

nem lelé elfoglalva az ellenségtől, rögtön vadászokat szállittatott át s hidat kezdett veretni; augusztus 1-jén délelőtt 10 órára a hid készen volt, és serege átkelt. A Sartori dandár előcsapat gyanánt Tisza-Kürthhöz mozdittatott, balra a hidtól, hogy az átkelést födözze a magyar csapatok ellen, melyeket még Cibakházánál sejtettek, de melyek tényleg nem valának ott. Midőn ez kitudatott, Schlick tüstént délnek vonult. De mivel a Lenkey osztálya, mint tudjuk már Hód-Mező-Vásárhelyre, majd tovább Makóra vonatott vissza, Schlick sem Kún-Szent-Mártonnál a Kőrösnél, sem augusztus 2-dik Szentesnél ellenállásra nem talált; 3-kán Schlick szintoly akadálytalanúl Hód-Mező-Vásárhelyre érkezett. Itt Schneidernek utána küldött dandára által utóléretett, s egy portyázó csapatot küldött ki balra Puszta-Mező-Hegyesre, mely augusztus 6-án még épen jókor érkezett oda, hogy 4—5 ezer nemes ménló tovaszállitását megakadályozza.

4-én Schlick Makó felé nyomult; Gajdosnál gyönge előörse a Lenkey osztályának utócsapatával találkozott, egy zászlóaljjal, 1 lovasdandárral s 3 ágyuval Szerdahelyi őrnagy alatt.

Szerdahelyinek csak az volt a föladata, hogy Schlick előnyomulását addig késleltesse, hogy a Lenkey osztálya Makónál békén átkelhessen a Maros balpartjára, s föladatát ügyesen oldotta meg. Minthogy ő sokkal erősebbnek tartatott, mint valóban vala, az osztrák előörs, melynek Liechtenstein Frigyes herceg állott élére, az egész Ludvig dandárból képeztetett, mely még azonkivül egy lovas üteggel erősittetett meg a tartalékhadból. Szerdahelyi lassacskán Makó felé vonult vissza, itt átkelt a Maroson, elrontá a két hidat s Makóval szemközt állást foglalt a zombori töltésen, honnan folyvást tüzeltetett az osztrák lovasságra, mely Makót megszállva tartá. Csak midőn délutáni 3 órakor a 2-dik vadász zászlóalj megjelent, s a vadászok a part mentében a házakba vették magokat, kényszerült Szerdahelyi, tüzelésével fölhagyni.

Schlick Makón eleség-készletet s 53 kocsit talált; innen megszállotta a Maroson fölebb fekvő kelempontokat, Apátfalvát és Magyar-Csanádot, s egy új hidat veretett, mely azonban csak augusztus 6-kán készült el.

A Bianchi dandárát Schlick a Tisza jobb partján, Kecskeméten, Abonyban, Szolnokon, Törtelen és Alpáron hagyta a sereg összeköttetésének biztositása végett, Pesttel.

Ramberg a 3-dik hadtesttel Szabadkáról, hol egy kis őrizetet hagyott, augusztus 4-én délután 3 órakor Magyar-Kanizsára jött, hol a 3-dike és 4-dike közötti éjjel a Tiszán átkelni s aztán Gyálának vonulni akart. Eleinte Török-Kanizsánál csak gyönge magyar védcsapat állott ellene, de Guyon már fél 5-re délután 2 zászlóaljat, 4 lovas századot, s 12 ágyut küldött oda Gyáláról, s augusztus 3-dik 2 óra hosszant ágyuztatott a Tisza jobb partjára; 3-án estve fölkelő nép-csapatok is érkeztek, melyeket Vetter Mokrinról küldött.

Ramberg 3-kán már reggel menesztett Althann ezredes alatt egy portyázó-csapatot a Tisza jobb partja mentében Zentán és Földváron keresztül, hogy itt az eddig hasztalan keresett összeköttetést a bánnal föltalálja; s egyszersmind a magyarok figyelmét a kanizsai átkeléstől elforditsa, mi csak részben éretett el.

Nem vala könnyü Kanizsa tájékán teljesen alkalmas átkelési pontot találni. A Tisza jobb partja itt alacsony és nyilt, a bal magas töltéssel s bokrokkal van födözve. Fél órányira Magyar-Kanizsa fölött aránylag még a legalkalmasabb pontot találák Azonban az osztrákoknak csapatok átszállitása iránti minden kisérlete meghiusittatott a magyarok ébersége által, s csak a birago-féle dereglyéket sikerült a vizre eereszteniök, s alkalmas hosszaságban hidakká kapcsolniok.

Mig ezzel foglalkodtak, a 3-dik és 4-dik közötti éjfél után parancs érkezett Haynautól Ramberghez, hogy a kanizsai átkelést hagyja abban, s a helyett vonuljon közelebb a derékhad jobb szárnyához, s itt, a horgosi magaslaton kisértse meg átkelni. E parancsra számos jelentés adott okot, a Bechtold lovas csapata részéről, melyet Haynau Kártonyosra küldött, hol eredetileg átkelnie kelle. E jelentések szerint az volt következtethető, hogy a magyarok magok is e tájon akarnak átkelni a Tisza jobb partjára, hogy Haynaut, ki, mint látni fogjuk, ekkor már a szegedi táborba, sőt magába Szegedbe vette magát, s Uj-Szegeden is erős lábon állt, — hátulról s oldalrúl támadják

meg. E jelentések onnan eredtek, hogy Guyon, ki Gyálánál állott, innen a Tisza balpartján szorgalmasan őrjáratokat tartatott A magyarok tulajdonképen csak önbiztosságukra gondoltak, de Bechtold jelentései szerint, melyek egymást érték, azt kelle következtetnie Haynaunak, hogy a magyarok hajóikka itt már valóban a vizen vannak, hogy a hidat nem csak elkezdették, hanem már-már be is végezték. Ha itt a magyaroknak átkelniök sikerül, ha a Tisza jobb partján Szeged és Kanizsa közé, a derék had és Ramberg közé veszik magokat, kétségkivül meglehetős zavart idézhetnek vala elő.

Ennek Haynau elejét akará venni az által, hogy Ramberget Szegedhez s egyszersmind ama kelemponthoz közelebb vonja, hol hiedelme szerint a magyarok hidat voltak verendők.

Ramberg, a mint Haynau parancsát vette, még azon éjjel Horgosnak inditotta Veigl dandárát, s 4-én reggel utána készült menni csapata zömével. De mielőtt a zöm fölkészült volna, ama többször emlitett jelentések teljesen hamisaknak bizonyultak be, s most amaz ellenparancs érkezett, hogy Ramberg maradjon Kanizsánál, s ott a 4 dik és 5-dik közötti éjjel kisértse meg ujonnan az átkelést.

Ugy is történt. A vadászoknak, kik bevezetésül átszállittattak, nemcsak a töltésen s a balparton sikerült erős állást foglalniok, hanem három ellenséges ágyut is kezükre keriteniök, melyek közül kettő, egy azonnal átszállitott ágyuüteggel egyesülve, legott a magyarok ellen használtathatott. Ezek ismételve megkisérlék az osztrákokat állásokbúl a töltésen kiszoritani. De ez nem sikerült; harmadfél óra alatt a Tisza hid készen volt, s 5-én délután 2 órakor a Dossen egész dandára a tulparton volt, volt, s a magyarok ellen indult, kik részint Török-Kanizsán át Oroszlámosnak, részint Rác-Keresztúrnak hátráltak.

A Dossen dandárát Veigl és Wolff dandárai követék, aztán a tartalék ágyúk.

Ramberg most serege zömével Oroszlámosnak, egy bal szárny csapattal pedig Rác-Keresztúrnak vonult, mig a hidnál csak 2 zászlóalj, ½ lovas század s 2 ágyúnyi őrséget hagyott.

Azalatt, hogy a Haynau hadtestének szárnyai az épen elmondott mozdulatokat véghez vivék, Dembinszky, a mint tud-

juk, a derékhad ellenében már az 1-je és 2-dika közötti éjjel odahagyta a szegedi sánctábort, s elfoglalta a szőregi állást; a magyar ideiglenes kormány már 1-jén Aradra ment, s a fontos bankóprés a többi fölszerelvényekkel együtt, melyek a kormányt kisérni szokták, még előbb odahagyá Szegedet.

Mindennek már augusztus 2-án tudomására jött a Simbschen dandára, mely e napon a sánctábort kikémelé, mig augusztus 1-jén a Jablonovsky dandára Kis-Telekig, 2-kán a szathmári állomásig utána ment. E két dandárnak még augusztus 2-kán meg kelle szállania Szegedet s a sánctábort; ugyan oda helyezé át augusztus 3-kán Haynau főhadiszállását, s a 4-dik hadtest maradványát a Paniutine osztályával együtt oda összpontositá, a Bechtold osztálya Mártonyosnak küldetett ki.

Ámbár Haynau eltökélte, hogy előbb nem kezdi meg komoly működését Dembinszky ellen, mig a szárnyak vele nem egyesülhetendettek, mégis annál kevésbbé árthatott a Tiszán való átkelést Szegednél mihamarabb biztositani, minthogy Dembinszky utócsapata Uj-Szegedről a várost tűzelésével nyugtalanitá.

Augusztus 3-kán tehát Liechtenstein herceg parancsot kapott a Jablonovszky dandárral, a Benedek dandár egy részével s egy orosz vadász zászlóaljjal Uj-Szegedre a Tiszán áttörni, hidat veretni, s a hidfővonalt elfoglalni.

Liechtenstein a kastélyt s a házakat a folyam jobb partján gyalogsággal rakta meg, a kastélynál egy 12 fontos, egy 6 fontos s egy röppentyü üteget állittatott föl, megtette a szükséges előkészülteket a hidépitésre, s a csapatok átszállitására, s 4 órakor megkezdette a tüzelést.

Jablonovszky 2 nassaui zászlóaljjal s 2 ágyuüteggel a város éjszaki végére rendeltetett, hogy itt dereglyéken át keljen, s egy orosz ágyuüteg Szeged déli végére vonatott, hogy innen a túlparti magyar ágyuütegeket kereszttűzbe vegye az osztrák telepekkel.

Az orosz ágyuütegnek egyszersmind meg kelle akadályoznia a magyar lőszerek levonulását a Tisza mellett, Kanizsára.

Egy orosz zászlóalj egy üteggel a kastély terén állitott föl tartalékúl.

A magyar ütegeket az osztrákok csak hamar elhallgatták; különösen tevékenyen viselte magát erre nézve a röppentyü telep a kastélynál, melynek lövései fölgyujtották Uj-Szegedet.

Jablonovszky azonban a város éjszaki végén váratlan nehézségekkel találkozék a csapatok átszállitására nézve. Liechtenstein most, minden további várakozás nélkül azok elháritására, a kastélynál a Benedek dandárával keresztül töretett a Tiszán, s hidat veretett.

A magyarok, noha Uj-Szegedből magából kiszorittattak, mégis megvallották a hidfő-vonalt, s innen ismételve ráütöttek a Benedek csapataira, melyek immár Uj-Szeged házaiba vették magokat, s uj csapatok átszállitása által csak igen lassan nyerhettek gyámolitást. Mindazáltal föntarták magokat, mig végre a Jablonovszky őrserege is átkelt a fölső város végen, mire a magyarok kénytelenek lőnek a hidfő-vonalt odahagyni.

Az osztrákok csak 4 halottat és 19 sebesültet számláltak, de ez utóbbiak között 3 tábornokot, Liechtenstein herceget, Benedeket s Cordon altábornagyot, ki a csatában mint önkénytes vett részt. Az oroszoknak csak 3 sebesültök volt. A magyarok jócskán vesztettek a szövetségesek tulnyomó ágyu ereje által.

Az osztrák hid csak a 3-dik és 4-dike közötti éjjel lett kész. A derékhad átkelése tehát megkezdethetett, s Dembinszky szőregi állásában még augusztus 4-én megtámadtathatott volna; de Haynau azt 5-ig halasztotta, mint ameddig Ramberg és Schlick, a mint föl tehető vala, képesek leendenek, ha nem is egyenesen, de mégis megjelenésök által Dembinszky közelében, a támadásban résztvenni.

A szőregi csatával új sorozata kezdődik az eseményeknek; ezek elbeszélését, miután a magyarok főerőit úgy, mint az osztrákokéit a Tisza bal partjára kisértük elhalasztjuk, hogy előbb áttekintést szerezhessünk magunknak az erdélyi harctér eseményei fölött.

Erdélyi események. A szepsi-szent-györgyi ütközet.

Clam-Gallas osztrák hadtestének, 2 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal, és 8 ágyúval az oroszok részéről Rennenkampf tábornok alatt, megerősitve Erdély délkeleti részében kell vala állást foglalnia, Brassó födözése, s a székelyek szemmeltartása végett, mig Lüders az orosz főerővel Szebennek, s a vörös-torony-szorosnak, aztán tovább, Károlyfehérvárnak fordúlt, azt fölszabadítandó, s végül Paskievitsch főseregével csatlakozandó.

Clam következő állást foglalt:

a jobb szárnyon Fekete-Ugy és az Olt között állott Rennenkampf, lovasságával a sikon. Kököstül éjszakra, gyalogságával a kökösi hidon;

a Van-der-Nüll dandára a központon Szepsi-Szent Györgyöt tartá elfoglalva, az Olt-völgy elzárása végett Csik szék felől;

az Eisler dandára a bal szárnyon Földvárat tartá megszállva;

a Stutterheim és Schönberger dandárai tartalékot képeztek Hermánynál és Bátfalunál.

A visszavonulás szükség esetében, nem a tömösi és törzsvári szorosokon át Oláhországba, hanem Szeben felé fogott történni, hogy Lüdersszel egyesülni lehessen, tehát vonala balra esendett az állástól. A mellett még több tekintetben nem is igen kedvező vala az; a derékhad s a bal szárny csak egy járható uttal voltak egymással összeköttetésben, a földvár-szepsi-szentgyörgyi utvonallal, a hegységen át, s a tartalékhadak csak kedvezőtlen körülmények között támogathatták az állást. Azonban a Van-der-Nüll és Eisler dandárainak előtolása által az Olt-kanyarulat két ágához, melyet az itt délnek szögellve képez, tágasb kör lön biztositva az élelmezés födözésére, mi, miután a brassai járás majdnem végkép ki volt fosztva, nagy fontosságú volt.

Bem, mint előbb láttuk, a besztercei csata után már julius 11-én elhagyá az éjszakot, a Székelyföldre szándékozván, itt új

erőket gyüjteni, a szövetségesek csapatait, melyeket netalán Brassó alatt fogna találni, megverni, Brassót elfoglalni, s aztán a betörést Moldvába megkisérleni, mialatt az új szervezkedések is a Székelyföldön kettőzött szorgalommal lennének folytatandók.

Julius 19-én Bem Csik-Szeredánál 12,000 embert gyüjtött össze 50 ágyúval, új katona állitások folyamatban valának, hanem nem volt elég készlet az ujon szedett legénység teljes fölszerelésére.

19-én Bem kémlet alá vette az Oitoz-szorost, melyen Moldvába törni szándékozottt, aztán 20-dikán Gál Sándor 8000 embernyi csapatával Clam-Gallas ellen fordult, s pedig annak jobb szárnya és derékhada ellen, mig a hegységben egy jókora fölkelt népcsapat a Van-der-Nüll és Eisler dandárai egyesülését fenyegeté az Olt-kanyarulatban. Rennenkampfnak rövid csetepáté után lovasságát Kökösre kelle visszavonnia, s szintigy mene Van-der-Nüll Szepsi-Szent-Györgyrül Illyefalvára.

Julius 21-kén Bem folytatá támadásait, ha nem is valami különös nyomatékkal.

Clam-Gallas most jónak látta, seregét a mennyire lehet összpontositani, legfőkép Brassó födözésére, de meg azért is, hogy valami támadás által Bem szándékát, Moldvába törni, mely már tudomására jutott, keresztülvágja.

Clam tehát seregét eleinte a hermányi és szent-péteri magaslatok mögött, Brassótól éjszakra vonta össze, egyrészt, hogy ez utóbbit födözze, másrészt, hogy összeköttetését Szebennel föntartsa. De midőn 22-kén a magyarok nem tőnek készületeket utánna menni Brassóba, hanem beérték azzal, hogy előörseiket Alsó-Dobolyig és Illyefalváig mozditák, a miből az volt következtethető, hogy a moldvai támadás immár folyamatban van, ekkor Clam eltökélte, hogy ő fog támadni, és pedig saját biztonsága tekintetéből nem Szepsi-Szent-György felé, hanem Földváron át. Oda még 22-dikén összevonta seregét, a Rennenkampf osztályán kivül, mely az Alsó-Fekete-Ugy bal partján foglalt állást.

23-dikán reggel 3 órakor tehát fölkerekedett Clam-Gallas Földvárról, Hidvégen és Arapatakán át Illyefalvának tartva;

Rennenkampfnak, őrseregével a Fekete-Ugy bal (déli) partján kelle vala várakoznia, mig a Clam serege Illyefalvához közelitende, s aztán azzal egyirányban az Olt bal partján kelle előnyomulnia. E parancs kissé későn érkezett hozzá, úgy hogy gyalogságát, mely háta mögött vala elhelyezve, nem vonhatta össze annak idején, s ennek jelentésére azon utasitást nyerte, miszerint nyomuljon lovasságával az Olt bal partján Killyénig elő, s támadja meg tüzérségével a vélemény szerint Szepsi-Szt.-György alatt fölállitott magyarok bal szárnyát, az itt persze alig 15 lábnyi széles s majd mindenütt átgázolható Olt folyón át.

Clam-Gallas igen lassan haladt, bár Arapatakánál Földvártól Illyefalva nincs több két és egy negyed mértföldnél, s az utat nagyobb hadtest is megteheti vala 5, legfölebb 6 óra alatt, ha csak különös akadályok nem merülnek vala föl; mert hisz az eső annyira meglágyitá az utat, hogy főleg a tüzérség csak rendkivüli erőfeszitések között szállittathatott rajta odább. A csapat eleje tehát csak délután 2 órakor, 11 óra mulva az elindulástól Földvárról, érkezhetett Illyefalvára, honnan már a magyarok Szemeria felé vonultak vissza.

4 órakor a Clam-Gallas serege föl vala készülve az előnyomulásra Szepsi-Szent-György felé, Illyefalva mellett, s 5 órakor utnak indult. A bal szárnyat, az erdős hegységbeni manoevrirozásra, a Van-der-Nüll dandára képezé; a derékhadban a Stutterheim dandára vonult a széles uton a gabnaföldek között, melyek akkor szép lábon állottak, — különben, nehány vizmosáson kivül, mi területi akadály által sem tartóztatva föl; a Schönberger lovasdandárából pedig 6 század jobb szárny gyanánt az Olt-völgyben haladott fölfelé; az Eisler dandára s még 6 század tartalék gyanánt követé a Stutterheim dandárát.

Szemeriától egy félórányira délre, a Stutterheim dandára a magyarok előcsapataira bukkant, melyeknek összes erejét 20 z. a. és 24 ágyú képezé, mintegy 7000 emberrel. A magyar előcsapatok főleg egy a Stutterheim dandára mellé adott 12 fontos ágyuüteg tüzelése által, a szemeriai állásig nyomattak vissza, hol a zöm magához csatolta.

A támadást ezen állásra kellőleg bevezetendő, Clam a

Stutterheim és Eisler dandárait ágyulőtávolnyira állomásától megállitá, mig balról Van-der-Nüll a magyarok jobb szárnyának megkerülésére a hegyeken hatolt elő, s Rennenkampf az Olt bal partján bal szárnyok ellen nyomúlt, ágyuinak tüze által őket nyugtalanitandó.

Mig a szárnyak eme mozdulatai folyamatba hozattak, Stutterheim is megindítá gyalogságát az ellenség állása ellen. Itt a magyarok lassankint összevonák ágyuikat, s az ellent csupán erőteljes tüzelésök által föltartóztaták, mig tartaléksergeiket összeszedék, s az osztrák balszárny, Van-der-Nüll dandára ellen inditák. Ez végre hátrálni kényszerült, bár vitézül védte magát, s már egy az uttól balra (nyugatra) elhelyezett ágyuüteg majd a magyarok kezébe esett, midőn a Stutterheim dandárának egyik zászlóalja Van-der-Nüll segélyére érkezett, mig egyidejüleg Stutterheim, dandára többi részét is szembe vezette az ellennel. Szemeria megvétetett; a magyarok egy darabig Szepsi-Szent-György felé vonultak vissza, s a csata a sötétség beálltával lassankint elnémult.

Az osztrákok már-már nyugalomnak adták magokat, midőn éjjel 10 órakor a magyarok még egy támadást intéztek ellenök, és pedig ez alkalommal az osztrákok jobb szárnya ellen. A Schönberger lovas-dandára, s a Stutterheim dandárának egy része nem csekély zavarba jött, s csak az Eisler dandára erőlködésének, mely az előbbi csatárzásokban nem vett részt, sikerült a támadást föltartóztatni, de csakis akkor, midőn utólsó zászlóaljuk vezettetett elő.

Most a magyarok Szepsi-Szent-Györgyre vonultak vissza, s 11 órakor végkép elnémultak az ágyuk.

Az osztrákok vesztesége e napon 26 halottat és 84 sebesültet tőn ; a magyarok vesztesége majdnem 600 emberre tétetik.

Clam nem vélé tanácsosnak a magyarokat üldözni ; még Szent-Györgyöt sem szállotta meg, hol a magyarok tartózkodtak, s már julius 25-kén az Olt mögé, Szent-Péterre és Hermányra vonult vissza.

Bem támadása Moldva ellen.

Julius 20-kán és 21-kén Bem maga vezérlé a Clam-Gallas ellen harcoló csapatokat; e napok eredményei után biztositva vélte magát, hogy Clam legközelebb mihez sem fog kezdeni, s már 22-kén 2000 embernyi gyalogságot s 1000 huszárt vezetett 4 ágyuval az Oitoz-szoroson át Moldvába. Julius 23-dikán előbb nyomulva Cherschánál (Hirsa) a Litthauen orosz ezred egyik zászlóaljára bukkant, azt visszanyomta, szintugy egy egyzászlóalj és 4 ágyuból alló segédhadat is, melyet Ustrugoff tábornok Oneschtiből hozott. Ustrugoffnak Oneschtibe, s a Tortuscha folyó mögé kelle hátrálnia, hol még csak addig időzött, mig egy uj Oknában állomásozó zászlóaljat magához vont, hogy rögtön tovább vonuljon, vissza Bakenbe. Ide most Moller tábornok, ki a Moldvában hátrahagyott orosz csapatokat vezeté, a Wilna vadászezredet s a Varsói herceg huszárezredet küldötte, egy ágyuüteggel.

Moller egyátalán Bakennél 8 zászlóaljat, 8 századot és 16 ágyut összpontositott, s e haderővel Oknának tartott, hol julius 25-kén megérkezett.

Azalatt Bem odahagyta Moldvát; kiáltványai, melyeket elhinte, az indolens mócoknál, kik azokat alkalmasint nem is érték, a legcsekélyebb visszhangra sem találtak, s az önkénytesek, kikre számitott, sehogysem akartak jönni. Bem tehát már 25-kén Erdélybe vonult vissza, ezen előtte ismeretes téren, ujonnan szerencsét kisérlendő.

A Vörös-torony-szoros és Szeben elfoglaltatása az oroszok által.

Midőn Clam-Gallas Brassóba érkezett, Lüders balra tért, Fogaras felé, melynek birtoka előcsapata által Engelhardt alatt, s a már előbb emlitett csata által immár biztositva volt. Fogarasnál julius 17-kén összeszedé csapatait; egy 8 zászlóalj, 3

század és 16 ágyúból álló osztályt itt hagyott, hogy szükség esetén Clam-Gallas segélyére legyen, s összeköttetését az orosz főerővel biztositsa.

Julius 18 kán Lüders zömével Szkorére vonult, az előcsapat Engelhardt alatt ugyanaz nap Porumbákra jött. Itt Engelhardt tudomásul vette, hogy a magyarok az Olt átjárást Fenyőfalvánál a vöröstoronyi és szebeni utvonalon megszállva tartják. Ez állomást megkerülendő, Porumbák és Szakadat között az Olton hidat veretett, annak jobb partjára, s aztán Szakadat és Hermányon át tovább, Vesztényre ment; Lüders zömével nyomban követé előcsapatát, s a magyarok odahagyák fenyőfalvi állásukat; 19-kén este az oroszok a Vörös-torony-szoros közelében álltak, s 20-kán reggel 4 órakor a Talmácsnál fölállitott ma gyarok ellen indultak, elől a Schitomir vadász ezred, azután a Zamosc ezred, s leghátúl tartalék gyanánt a Lublin ezred.

A magyarok a támadást 6 ágyuval fogadták. Lüders ezek ellenében egy ágyutelepet állittatott föl, s a Schitomir ezredből 2 zászlóaljat jobbra küldött a magyarok balszárnyát megkerülni. E megkerülés megtette hatását. A magyarok ott hagyák Talmácsot és Boitzát, csak gyönge őrséget hagytak a szorosnál levő sáncban s annak várdájában, s a vesztegzárba vonultak vissza, hol ujból állást foglaltak.

A szorosnál levő sánc csakhamar bevétetett az oroszok által, s az őrség fogolylyá tétetett. Erre Lüders 6 zászlóaljat, 12 ágyút, s a kozákokat a vesztegzár ellen küldötte. Ez állásból is kiszorittattak a magyarok megkerülés által s most már csak 900 embernyi erővel birván, Oláhországba vonultak vissza, Kinestig üldöztetve a kozákok által, hol egy török őrcsapat az üldözést félbeszakasztotta, s a magyarok fegyverüket lerakták.

21-kén hát Lüders ellenállás nélkül bevonult Szebenbe, melyet a magyar zászlóalj, mely az őrséget képezé, az oroszok közeledtére odahagyott.

A szász-régeni csata.

Damaszkin csapatai, melyeket Bem, midőn ő maga, a Székelyföldre menendő Besztercét odahagyta, Grotenhjelm ellen

fölállitott, a szeredfalvi csata után Szász-Régenre vonultak vissza, s itt az Incédy osztályával s 3 zászlóaljjal egyesültek, melyeket Stein Kolozsvárról segélyükre küldött. Damaszkin, kinek e szerint mintegy 5000 embere vala együtt, most ismét közeledni kezdett a Grotenhjelm állásához, s Beszterce városához.

Grotenhjelm elhatározá, hogy a magyarokat ismét visszanyomandja, s egyszersmind közelebb vonul Lüdershez, aki felől csak annyi volt tudva, hogy az ország déli részén áll, minden közelebbi részletek nélkül.

Julius 21-kén Grotenhjelm Besztercéről, hol 1 zászlóaljat hagyott 4 ágyuval és nehány kozákkal, 2 hadoszlopban elvonult. A Wladislawlievitsch tábornok alatti balszárny 2 zászlóalja, $2^1/_4$ százada s 6 ágyúja Szász-Budákon és Nagy Sajón át Bátosnak, a jobb szárny 7 z. alja, 10 százada és 23 ágyúja pedig Szeredfalván át Szász-Régennek indittatott.

A 2 hadoszlop előcsapatai Nagy-Sajónál és Nagy-Idánál a magyarokra bukkantak, kik azonban innen csata nélkül Szász-Régenre vonultak vissza.

A julius 22-dik és 23-dika közötti éjjel Grotenhjelm ama szokásszerinti túl-túlzott hirt vette, hogy Damaszkin Szász-Régennél 14,000 emberrel s 20 ágyuval áll.

Julius 23 án reggel Grotenhjelm 2 hadoszlopát Dedrádnál egyesité, s 5 órakor a Szász-Régennél fölállitott magyarok ellen indult; a főtámadást a magyarok balszárnya ellen intézte. A csata rövid vala. Miután balszárnya előnyös állásából erdős magaslatokra szorittatott, Damaszkin derékhadával, s a jobb szárnynyal is megkezdette a visszavonulást.

Radnafájánál, hol a hidat a Görgény-patak fölött ledöntette, utóvédállást foglalt, de azt is azonnal oda kelle hagynia, mert a hid nem vala teljesen hasznavehetlenné rontva, s az üldöző osztrákok és oroszoktól dacára nehány kartácsütésnek, igénybe vétetett.

Damaszkin most tovább hátrált Maros-Vásárhely felé, Grotenhjelm előcsapatától Körtvélyfalváig üldöztetve; az orosz had zöme Szász-Régennél állt meg. Grotenhjelm vesztesége 5 halottat s 25 sebesültet tön, a magyaroké pedig 50—60 halottat és sebesültet, azonkivül pedig még 95 foglyot és hiányzót.

Grotenhjelm egyelőre Szász Régennél állapodék meg; előcsapatát nehány nap mulva Körtvélyfájáról a Görgény-patakhoz, Radnafájára vonta vissza, s a Szász-Régen vidékének lefegyverzésével foglalkozott. A julius 25-kén vett hirre, hogy a magyarok Déesnél és Szamos-Ujvárnál tekintélyesen erősitik magokat, Grotenhjelm még 2 zászlóaljat, 1 lovas századot s 4 ágyút küldött vissza Besztercére, hogy ezt biztositsa, s az ottani őrséget Pawloff tábornok parancsnoksága alá helyezé.

A segesvári csata.

Szeben megszállása után Lüders Károlyfehérvár felszabaditására akart indulni, midőn Clam hirül adá, hogy Bem a Székelyföldön nevezetes erőket gyűjt, majd pedig, hogy Moldvába tört.

Erre Lüders elhatározá, hogy Károlyfehérvárra menetelét egyelőre elhalasztja, annyival inkább, minthogy hirül vette, hogy e hely még eléggé el van látva élelemmel és hadiszerekkel, miszerint a magyarok különben is lankadt támadásainak ellenállhasson. Lüders előbb fontosabbnak tartá, összes rendelkezése alatt álló erejével a magyar főhaderőre törni a Székelyföldön, azt minden oldalról bekeriteni, s megsemmisiteni, s csak aztán fogni többi föladatainak megoldásához, melyek aránylag ugyis másodrendüeknek voltak nevezhetők.

A haderőknek délről három oszlopban kelle összetartólag a Székelyföld ellen nyomulniok.

Lüders maga balszárnyával Segesvár ellen szándékozott menni; a derékhadnak, azon csapatnak, melyet Dyk tábornok alatt Fogarason hagyott, Kőhalmon (Ulma) át Udvarhelyre kell vala vonulnia, a balszárnynak pedig, Clam csapatainak, Szepsi-Szent-Györgyön át Csik-Szeredára vagy Kezdi-Vásárhelyre.

Egyidejüleg Grotenhjelm is utasitást kapott, hogy, ha körülményei engedik, menjen Maros-Vásárhely ellen, Damenberg tábornok pedig vonultassa be Moldvából a Litthauen vadászezredet az Oitoz-szoroson Erdélybe.

Midőn azután Bem valóságos betörése Moldvába, de nem

a vállalat gyors kimenetele, Lüdersnek tudtára esett, ő még azt javaslá Clam Gallas altábornagynak, hogy Bem visszavonulásának megnehezitése végett menjen Bereckre, s küldje ki onnan a Podolia vadászezredet az Oitoz-folyó mentében Bem háta mögé.

Lüders Szebenben s a Vörös-torony-szorosnál őrség gyanánt 5 zászlóaljat, 16 ágyút, s 300 kozákot hagyott Hasford tábornok alatt, s aztán 10 zászlóaljjal, 14 lovasszázaddal s 32 ágyúval, összesen mintegy 12000 embernyi erővel 26-kán Szebenből elindúlt, s 29-kén Medgyesen át elérte Segesvárt. Ellenállásra ez utjában nem talált, egy gyönge magyar csapatosztály, mely előcsapatával Medgyes és Erzsébetváros között találkozott, gyorsan éjszaknak, Maros-Vásárhelynek vonult vissza. Segesvárnál Lüders augusztus 1-jéig veszteg akart állani, hogy előbb Dyk tábornok Fogarasról annyira előnyomulhasson, hogy a balszánynyal összeköttetésbe léphessen.

Dyk tábornok julius 29-én 6 zászlóaljjal, 3 lovasszázaddal s 12 ágyúval Garádra jött (Kőhalomnál) s onnan egy huszárörsöt kiszoritott.

E közben Bem, amint tudjuk, moldvai vállalatával ismét felhagyott; 26-án már ismét Udvarhelynél állott, 28-dikán pedig Maros-Vásárhelyt, itt részint a magával hozott csapatokból, részint a Damaszkin hadából, melyet Grotenhjelm Szász-Régenből kivert, — mintegy 6000 embert gyüjte össze. Eleinte megint Besztercének és Grotenhjelm ellen szándékozott fordulni. De mivel immár a szebeni őrség is, mely az oroszok közeledtére a várost odahagyá, Maros-Vásárhelyre jöve, s az ott történteket hirül hozá — Bem, hacsak lehet Szeben és a Vörös-torony-szoros visszafoglalására tökélte el magát.

A moldvai támadás félbeszakadtával a szepsi-szt.-györgyi állás megtartása is elveszté jelentőségét; Gál Sándor tehát onnan már julius 26-án visszatért, s Kőröspatakon át Bölönre vonúlt, a földvár-udvarhelyi országúton. Ezáltal a csapatok összpontositása is tetemesen meglőn könnyitve, s Bemnek, bármerre fordulandott, szerencsétlenség esetén, legalább még tartaléka leende.

Julius 30-dikán 6- legfölebb 7000 emberrel s 12 ágyúva

Maros-Vásárhelyről elindult, s Lüders előcsapatai előtt julius 31-én délelőtt 11 órakor jelenék meg. A csekély haderő mellett, melyet Bem magával vive, mindenesetre azon kérdés merül föl, hogy miért nem vonta maga köré csekély utócsapaton kivül, Gál Sándor összes hadtestét; s erre kielégitő felelet alig volna adható, miután Bem 28-dika óta értesülve volt arról, hogy az oroszok célja az, miszerint őt minden oldalról bekeritsék. A legfontosabb dolog vala tehát, egy ellenséges hadoszlop ellenében, egy ponton lehetőleg erősnek lenni.

A Lüders hadteste keletre és éjszakra állott Segesvártól, azon két úton, melyek Maros-Vásárhelyre s Udvarhelyre visznek. Az előbbi úton álló balszárny ereje $4^3/_4$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot és 20 ágyút tőn; a jobb szárny, mely az utóbbi úton állott, $5^1/_4$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot s 8 ágyút számlált. A két tábor közötti összeköttetes nem vala kedvező: a közlekedésnek hegyes, kevéssé járható területen, vagy kerüléssel a város szük és zig-zugos utcáin kelle történnie.

Az udvarhelyi uton Fehéregyháza és Ördögfalva között, az oroszok balszárnya ellen Bem azonnal kifejté erejét, s ez egyszer az oroszoktól az meglehetős helyesen becsültetett föl, de miután oly csekély vala, s mivel különben az ellenrészen ugy szerették elhitetni magokkal, hogy legalább háromszor akkora tulnyomó erővel állottak szemben, s mégis megverték, — Lüders azt következteté, hogy itt csak szinleges támadás van készülőben, s a főtámadás a balszárny ellen, a maros-vásárhelyi úton várandó. Ő tehát oda sietett, s a jobbszárny vezénylését Iwin altábornokra bizta.

Itt most csakhamar kifejlett a harc, az orosz előcsapatok Fehéregyházából kiszoritva, azt a magyaroknak engedék át; Bem jobbszárnyával e falunak támaszkodva állást foglalt, mely sokkal kedvezőbb volt, mint az oroszoké. Élénk ágyúharc kezdődött, s Bem több izben megkisérlé az oroszság jobb oldalán fekvő magaslatokat elfoglalni, mi azonban mindannyiszor meg őn hiusitva.

Azalatt Lüders a bal szárnynál, kozákőrsöket külde ki Maros-Vásárhely irányában, melyek délután 2 órakor azon hirrel tértek meg, hogy e vidéken a magyarságnak semmi nyoma

sincsen. Lüders tehát a balszárny vezényletét Engelhardt tábornokra bizva, visszatért a jobbszárnyhoz, melyhez még 2 zászlóaljat s egy ágyúüteget vont.

A magyar balszárny ismételve megkisérlett előnyomulásának most határozottan gát vettetett, s végre a jobbszárny ellenében is, Fehéregyházánál határozott előnyöket vivott ki Lüders, főleg 4 dzsidásszázad szerencsés támadása következtében; kozákoktól támogattatva ugyanazon dzsidások a magyar tartalékcsapatból elővont huszárokat is visszaverék, s aztán a Bem gyalogságát is kiüzék állásából.

A magyarok rendetlen futásban hagyák el a csatatért, Ördögfalváig üzetve a kozákoktól.

Bem maga megsebesülve, s lovával egy mocsárba beleveszve, csak lélekébersége következtében, s támogatva azon véletlentől, miszerint nehány huszár ráakadt, — kerülheté ki a fogságot. A magyar had összes podgyásza, még a Bem kocsija is, az oroszok zsákmánya lőn.

Bem maga Maros-Vásárhelyre menekült, hol augusztus 2-án érkezett meg, a vert had töredékeit összeszedé, s különösen Kemény Farkas alatt Kolozsvár tájáról 4000 embert magához vont.

Az oroszoknak julius 31-én 41 halottjuk, 167 sebesültjök, 38 sérültjök, összesen tehát 246 embernyi veszteségők vala, mi mintegy 30-ad részét teszi a csatában részt vett csapatoknak; a magyarok vesztesége 1300 halottra s 500 fogolyra tétetik.

Mindhogy Lüders azt hivé, hogy Bem haderejének legnagyobb része Udvarhelyre tért vissza, augusztus 2-kán, miután Dyk tábornok csapatosztálya hozzá csatlakozott, elindult oda, s még az nap Székely-Kereszturra ért.

Dyk még julius 29-kén megtámadta Kőhalmot, s csak 14 embernyi veszteséggel, az ott állomásozó magyar hadosztályt elüzte s Mirkvásárig üldözte. Innen visszatért Kőhalomra, hogy, ha lehetséges, hirt szerezzen Lüders felől. Julius 31-dikén még Kőhalomnál állott, midőn arról értesült, hogy Segesvárnál heves csata van folyamatban. Most hát rögtön Segesvár felé vonult, hol augusztus 1-jén megérkezett.

Clam-Gallas Lüderstől azon utasitást vette, hogy 5 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal és 8 ágyúval csak julius 30-án induljon Szent-Györgyre. Julius 25-dikétől 28-dikáig nyugton veszteglett Hermánynál és Szent-Péternél. 29-kén az Eisler dandárral megszállatá Zoltánt, Gidófalvát és Árkost, a csiki utban, azt még egy az erdélyi szászokból ujon-fölállitott vadász-zászlóaljjal, 3 háromfontos ágyúval s egy M i k s a chevauxlegers-századdal erősité meg, s e megerősitett dandárt Coppet tábornok vezérletére bizta.

Coppettől jobbra az osztrák sereg zöme Kezdi-Vásárhely ellen nyomult, hol julius 30-kán, sehol nem akadva ellenállásra, megérkezett. Julius 31-dikén onnan Kászon-Ujfalu felé nyomúlt, hol előörse egy magyar őrcsapatra bukkant, mely épen az Oitozszorostól tért vissza, s melylyel jelentéktelen csete-patéja volt.

Julius 31-dikén Coppet Mikó-Ujfalu felé nyomult, s onnan kiszoritott egy magyar hadosztályt, mely ugy látszott, hogy ellenállani akar.

Augusztus 1-jén Gál Sándor Kászon-Ujfalánál maga lépett föl támadólag az osztrák főoszlop ellen; azonban egy ellenroham által, a magyarság mindkét szárnya ellen intézve Clam őket csakhamar visszavonulni kényszerité. Tasnádnál még egyszer állást foglaltak. De midőn abból is kiverettek, visszavonulásuk teljes futássá fajult.

Ugyanekkor Coppetnek is csatája volt a szepsi-szentgyörgyi uton egy magyar csapatosztálylyal, mely Bükszádnál foglalt állást, az Olt bal partján, s minthogy a magaslatokra is kiterjeszkedni gyönge volt, a völgyre szoritkozott. Mindkét oldalról megkerülve, Coppet a magyarokat visszanyomta Bükszádnál a patakon, melynek hidját ők lerontták. Coppet azt helyreállittatá. Midőn ez megtörtént s ő a patak éjszaki partjára magának utat készite, a magyarok még egyszer megtámadák. De támadásukat csakhamar félbeszakiták, midőn a másik hadoszlop vereségének Kászon-Ujfalunál, hire érkezett, s mint amaz, ők is rendetlen futással Csik-Szeredára menekültek, 7 ágyujokat is cserben hagyva.

Clammal mármost nem állott szemben ellenség, s ő Csik-Szeredára vonult, melyet a magyarok, közeledésére szintén

oda hagytak, melyet augusztus 3-án megszállott, a Székelyföldet lefegyverzendő.

A szerdahelyi és szász-sebesi ütközetek.

Bem, már midőn Moldvába készült törni, utasitást adott Steinnek, ki mintegy 4000 emberrel még mindig eredmény nélkül állt Károlyfehérvárnál, — miszerint támadja meg Szebent, s ha nem birja elfoglalni, legalább tartsa ott sakkban az oroszokat.

Stein mindjárt Szeben elfoglaltatása után az oroszok által, ezek szemmeltartására egy 1 zászlóaljból, ½ lovasszázadból és 4 ágyuból álló előörsöt küldött Szász Sebesre, s egy lovascsapatot mozditott Szerdahelyre.

Hasford a magyarokat, hogy baloldalról magát biztositsa, julius 25-én Szerdahelynél megtámadtatá, s onnan elüzeté. Ennek hirére, s mivel az oroszok komoly előnyomulásától tartott, Stein a julius 25-dike és 26-dika közti éjjel felhagyott Károlyfehérvár ostromával, csapatait a Maros bal partján, a váradgyai magaslatokon összpontositá, a maros-portusi hidat lerontatá, s még 26-án Lámkerékre ment.

Másnap Szerdahelyről visszatért előörsét ismét Kontzáig mozditotta, zömét Kelnek és Kútfalva között vonta össze, és Szerdahelyig portyáztatott, s a vidékből sarcot szedetett. Ily helyzetben segédcsapatokra várakozék, melyeket Vécseytől kell vala kapnia a Bánátból, s aztán Hasfordot szándékozék meg támadni.

Ám ez őt megelőzte, mielőtt a segédhad a Bánátból megérkezhetett volna. Julius 31-kén 4 zászlóaljjal, 2 szotnia kozákkal és 8 ágyuval Szerdahely felé nyomult s augusztus 1-jén innen megtámadta a Stein állását. Elénk ágyuharc nyitá meg a csatát; aztán a gyalogság szállt szembe, s ugyanakkor a kozákok elfoglalák oldalvást a tért, s a magyarokat innen és hátulról megtámadták. Az oroszok teljes sikert arattak; a Stein hadteste majd egészen szétugrasztatott; elvesztett 200 halottat és 1175 foglyot, de csodálatosképen csak 2 ágyut. Az oroszok

vesztesége 27 halottat és 47 sebesültet tett. A károlyfehérvári őrség kitörése Szász-Szebesen keresztül Stein ellen, a kozákok támadását lényegesen támogatá.

Szász-Szebesnél végre sikerült Steinnak hadteste töredékeit összeszedni, miután Hasford már egy órányíra Szász-Sebestől fölhagyott az üldözéssel, s a károlyfehérvári helyőrség is nemsokára visszavonult.

Hasford augusztus 2-adikán már ismét Szász-Sebesre vonult vissza.

Nagy-Szeben elfoglaltatása Bem által, s a nagycsűri csata.

Lüders tábornokot augusztus 2-án hagyók el a Segesvár alól futó magyarság üldözésében, Székely-Keresztúrnál. Midőn oda indult, Grotenhjelm tábornoknak, ki julius 23-adika óta Szász-Régennél vesztegle, meghagyá, Maros-Vásárhely felé nyomulni, s ezt megszállani, hogy Bem előtt semmi út se legyen nyitva.

Grotenhjelm augusztus 2-án estve megszállá Maros-Vásárhelyt, anélkül hogy a legkisebb ellenállásra talált volna. Bem ugyanis azt már az augusztus 2-dika és 3-dika közti éjjel odahagyá ; mire Gálfalvánál, s a kis Küküllő mellett, a Kemény Farkas alatt Kolozsvárról odarendelt csapatokat magával egyesité, Medgyesen és Nagy-Selyken át, augusztus 5 dikén délben, miután még a Stein hadából is magához vett némi erősitést Szász-Sebesről, — Nagy-Szeben alatt jelent meg.

Összesen 14 zászlóalja, 8 lovasszázada s 20 ágyuja vala. A Stein hadának zöme, melyre szintén számitott, nem jelent meg.

Hasford már augusztus 3-dikán hirűl vevé, hogy Medgyesre magyar csapatok érkeztek, s augusztus 4-én, kozákjai azon jelentést tevék, miszerint Nagy-Selyk mögött tekintélyes magyar hadtestet födöztek föl; végre 5 dikén reggel az lőn jelentve, hogy az ellen Nagy-Selykről Szebenbe elindult.

Hogy a támadásra, melyet várnia kelle, jobban el legyen

készülve, Hasford foglyait, betegeit és podgyászait azonnal a Vörös-torony-szoroshoz küldötte vissza, maga pedig 4 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 10 ágyuval Nagy-Csürnél foglalt állást, a várostól éjszakra.

Bem a támadást szokása szerint erős ágyuzással nyitá meg, s midőn e részben az ellenség gyöngeségét fölismeré, azt két oldalról készült bekeritni. Hasford e mozdulat kivitelét nem várta be, hanem a magyaroktól egyre nyomatva, a városba hátrált. Itt sem tartható magát soká, annál kevésbbé, mert félnie kellett, hogy a magyarok Szeben és a Vöröstorony-szoros között elébe kerülve, podgyászától el találják vágni, s azt, mely nagyrészt még utban vala az utóbbi helyre, — eltalják venni. Bemtől folyvást üldöztetve, az oroszoknak egész Vesztényig, még több visszavonulási állást kelle foglalniok.

Itt végre megszünt az üldözés, és Hasford nyugodtabban térhete vissza Talmácsra, hol állást foglalt. Vesztesége 78 halottból, 168 sebesültből, 88 sérültből, 35 hiányzóból, mindössze 364 emberből állott, köztük 6 tisztből.

Bem tehát ismét birtokában vala Szebennek, s innen az oroszokat Oláhországba szándékozott visszanyomni, mire nézve a Stein megjelenésére bizton számolt. Terveinek meg kelle hiusulniok.

Lüders Székely-Keresztúron megtudta, hogy legalább Bem főhadereje nem Udvarhely, hanem Maros-Vásárhely felé fordult, azonkivül hirt kapott Clam sikerdús előnyomulásáról is a Székelyföldön, s hogy már Csik-Szereda közelében van.

Lüders tehát elhatározá Maros-Vásárhelyre menni, Grotenhjelmmel egyesülni, s augusztus 3-án egy oldaluton éjszakra fordult, Erdő Szent-Györgynek a kis Küküllő mellett. Itt érték őt Grotenhjelm fontos tudósitásai, miszerint Bem Maros-Vásárhelyt elhagyá s Medgyesre ment, s hogy Kolozsvárról Gálfalván át igen tekintélyes sereget vont magához.

Bem vonulásának iránya fölött most már alig támadhata kétely; a bátor pártférfi mozdulata Szebennek és Hasford tábornoknak szólt.

Lüders most elhatározá a magyarok után menni, s Hasfordot fölszabaditani; augusztus 4-kén Gálfalvára vonult a kis Kü-

küllőn lefelé, s onnan augusztus 5-én 30 órát haladva egyhuzamban, Medgyesen át egész Nagy-Csűr közelébe ment, hol augusztus 6-kán reggel 8 órakor megérkezett. Az e 30 óra alatt hátrahagyott távolság majd 8 földrajzi mértföldet tesz.

Gálfalváról Medgyesre vonultában vette hirül Lüders, hogy Hasford Szebennél megtámadtatott, s rögtön segélyére küldé az 1-ső kozákezredet Michailoff kapitány alatt. Ez Medgyest egy magyar őrcsapattól találta megszállva, de mely minden ellenállás nélkül visszavonult. A kozákok még augusztus 5-dike folytán Szelindekig s tovább üldözék, de végre Szelindekre vonultak vissza, hol késő estve a Nassau dzsidásezred Demidoff tábornok alatt hozzájok csatlakozott.

E kozákok előnyomulása által Bem a reá váró támadásra figyelmessé tétetett, mire főkaderőit Nagy-Csűr és Szebenbe összpontositá, mig Talmács és Hasford ellen csak egy csapatosztályt állitott föl Forró alatt.

Nagy-Csűrnél Bem augusztus 6-dikán reggel 6 zászlóaljat, melyekhez később még nehány csatlakozott, — 6 lovasszázadot és 18 ágyut fejtett ki.

Lüders szemközt az uralgó magaslatokra az előcsapatot állittatá föl Engelhardt alatt, 2 zászlóaljat az első, 2 zászlóaljat a második csatarendben, mind a Lublin-ezredből, azok mögé tartalékul egy zászlóaljat a Prága ezredből. 6 ágyu a központon, 4 a jobb, 2 a bal szárnyon volt kiszögezve. Jobb oldalról a Nassau dzsidás-ezred állt 5 szotnia kozákkal és 2 ágyuval; a balon csak 2 szotnia kozák helyeztetett el.

Nemsokára megérkezett Dyk tábornok is a zömmel, 6 zászlóaljjal és 18 ágyuval, s a tartalékban foglalt állást.

2 órai ágyuharc után, mely alatt Bem ismételve megkisérlé mozdulataival az oroszokat oldalvást nyugtalanitani, ezek magok jöttek elő balszárnyukkal támadólag Nagy-Csűrből, a falut elfoglalták, s a magyarokat a mögötte levő magaslatokra szoriták. Bém megkisérlé vissza foglalni azt; ámde most az orosz előcsapat összes gyalogsága előjött, egyszersmind a dzsidások és kozákok is rejtekeikből mindkét oldalról neki estek a magyaroknak, s azok veresége be volt fejezve. Az

orosz lovasság Szebenbe nyomult utánok, s gyors kitérésre kényszerité őket nyugati irányban Kis-Tornyon és Keresztény-Szigeten át. Az úton ama ritka eset: t. i. lovastámadás csatár-négyszög ellen — is előfordúlt, melyet egyébiránt az orosz lovasság ágyú tüzeléssel kellőleg előkészittetett.

Hasford korán reggel egy csapat kozákot külde Talmácsról Hermányon át, s midőn Nagy-Csűrnél az ágyu megszólalt, maga is Vesztény nek, és Forró ellen nyomult főerejével. Ez védelmezte magát, mig nem éjszakra Szebentől az oroszok győzelme eldöntetett, midőn aztán jobbra, Orlátra vonult ott Bem csapatainak maradványaival egyesülendő.

Az oroszoknak a nagy-csüri csatában vagy ütközetben, a mint nevezni akarjuk, csak 12 halottjuk s 47 sebesültjök volt, a mint magok állitják; más tudósitások után kétszer anynyira kell tennünk veszteségöket. A magyarok vesztesége ellenben 2300 halottra, sebesültre és fogolyra, és 14 ágyura számos tár- és podgyászos szekérre számittatik. Bem, szokása szerént most is utólsó maradván a harctéren, itt ismét csaknem elfogatott, mint Segesvárnál, de a fogságot most is szerencsésen kikerülte, elérte Szász Sebest s onnan a Bánátba ment, hogy — mint látni fogjuk, a magyar fősereg főparancsnokságát, melylyel megkináltatott, Dembinski helyett átvegye. Steinnek ama csapatok vezénylete maradt, melyek a magyaroknak utóbbi veszteségeik után Erdélyben még megmaradtak, s melyeket Szász-Sebesnél egyesiteni törekvék. Hálás állomást semmi esetre sem nyert.

Most ismét a fő harctérhez térünk vissza, melyen mind szükebb térre szoritkozik a kifejlet.

Tizenegyedik fejezet.

A Tisza balparti hadműködések kezdetétől Komárom eleste, és a háboru bevégeztéig.

Augusztus kezdetétől, october kezdetég 1849.

A szőregi csata.

Augusztus 4. és 5. reggel Wysocki a lengyel legióval, a szőregi állomáson állt a falutól nyugatra eső töltésen; ugyan ott Desewffy is; Gál 3-kán egy hadosztályt Zomborba küldött Lenkey fölvevésére, s ez most Lenkey csapatával egyesülten ujra Deszkre vonult, mig a zombori töltésen Schlickkel szemközt csupán Szerdahelyinek gyenge csapatosztálya állt. Guyon, a szegedi visszavonulásnál Gyálára nyomatván, serege zömével Sz.-Ivánra kényszerült vonulni.

4-kén úgy mint 5-kén több óráig tartó bombázást kezdett meg Dembinski az uj szegedi hidfő ellen.

Haynau, a magyarok szőregi állomása ellen intézendő támadást 5-én, délutáni 4 órakor akarta valósitani. Dél tájban e végből Herceg Lichtenstein Ferenc által a tájat megvizsgáltatta.

4 órakor a támadásra kiszemelt csapatok a hidfőnél sorakoztak.

Az első vonalban Lobkovitz osztálya állott Benedek dandárával balra, Jablonovszky pedig jobbra az aradi uttól, e mögött a Herzinger osztály, mögötte pedig a Paniutine osztály egyik dandára. Mind a három vonal hadoszlopokban két ütközetre volt formálva. Jablonovszky jobbján a főtüzérségi tartalék a 4. hadtest ágyutartalékával foglalt állást. Ez ágyutömeg födözetét az Auersperg vértes ezred képezé.

Három zászlóaljnak a Paskievits vadászezredből, 12 röppentyűvel, és 2 l. századdal kellendett az ütközetet megnyitnia, mialatt az ellenség bal szárnyának legszélsőbb része felé fordulva, a sáncokat áthágniok és a sz.-iváni erdőt elfoglalniok kelle. Miután ez megtörtént, Bechtold lovassági osztálya, az előbb emlitett csapatosztályt követve szintén átlépi a töltést, s azon túl

a magyarok bal szárnyán bontakozik ki, azok figyelmét ez oldalra vonja, és később visszavonulásuknak utját állja. E lovasosztály a különbféle csapatosztályokat leszámitva még 22 századot számlált 18. ágyuval. A sz.-iváni erdő megtámadását a Tisza jobb partjáról 6 orosz ágyu fogja segiteni.

Miután a lovassági osztály a töltésen átkelt és a magyarok bal szárnya ellen indult, Haynau, a tüzérségi tartalékkal és a 4. hadtesttel, és a mögötte elhelyezett Paniutíne dandárral a hidfőtől az ellenséges állomás homloka ellen akart törni, ezt hatalmas ágyutüzzel árasztani el, s akkor a töltés ellen intézni rohamot.

A Paniutine osztály még fönmaradt része a hidfő és Szeged városának megszállására volt föntartva.

Az osztrákok összes csataképes hadereje: 25,000 ember, közte 5000 lovas és 160 ágyu.

Azon kellőleg szervezett csapatok száma, melyek fölött Dembinski Szőregnél rendelkezett Lenkey osztályát is oda számitva a Makó és Kanizsára küldött csapatok levonásával mintegy 35,000 emb. ment.

Akkor, midőn Haynau támadását megkezdendő volt, Dembinski már föltette magában, hogy a szőregi állomást elhagyja, ; átalán ugy látszott, mintha ő csak azért foglalna el állomásokat, hogy azokat csakhamar megint elhagyja, s nem hogy azokból előtörjön, hanem hogy visszavonuljon.

5-én délben határozta el magát a visszavonulásra.

Erre az 1. osztrák hadtest megjelenése Makónál szolgáltatott okot, mely bal szárnyát fenyegeté.

Mint tudjuk, Dembinskinek, ha a szőregi állomást nem tarthatta meg, Aradra kellett volna mennie, hogy itt Görgeyvel egyesülhessen. Most Schlick sem akadályozhatta volna semmi esetre sem e visszavonulást, miután Makónál átkelt, — azt gondolná az ember, hogy Dembinski, miután annyira szükségesnek látta állomását elhagyni, Aradra fog visszavonulni. De ez nem történt meg. Még a visszavonulási vonalt is megváltoztatta Dembinski, és pedig 5-én az esthomálylyal Bébára, 6-án Ó-Besenyőre, 7 kén Nagy-Kikindára akart menni. Ide lett volna Kmety is utasitandó, kivel Dembinski ugyanott egyesülni akart,

A Kmettyveli egyesülés, mely által mintegy 10—12000-nyi mozgó csapattal növekedett volna a sereg, az egyetlen előny, melyet ez egész hadmozdulatnál gondolhatni. Ellenben általa Dembinski utat nyitott az osztrákoknak hogy minden erőik, Schlick és Ramberg — a központtal egyesüljenek, és átengedte nekik a legrövidebb utat Aradra, melyet még a Maros jobb partján is megtehettek volna, hogy itt az oroszokkal egyesüljenek az egyetlen Görgey ellen, hogy ezt teljesen elnyomják s aztán Dembinski ellen forduljanak vissza.

Az aradi visszavonulási vonaltól eltávozni egyátalán nem volt szükség. Ez elhajlásra Schlick megjelenése Makónál nem lehetett kényszeritő befolyással; mert Dembinski könnyen megtudhatta Szerdahelyi jelentéseiből, hogy ez még mindig sikeresen akadályozta Schlick hidépitését. A nagy-kikindai vonulás szintoly veszedelmes volt különben is, mint az aradi, az t. i. a Ramberg hadtest által volt fenyegetve, melynek terveiről Kanizsánál hidat verni, Dembinski legalább értesülve volt.

A Kmettyveli egyesülést könnyebben ki lehetett volna vinni más, sokkal hátrább fekvő ponton, mint az által, hogy a Tisza szomszédságában először éjszakról délnek kellett levonulni, mi szükségkép csak idővesztéssel történhetett.

Tán azt volt Dembinski szándéka, hogy Nagy-Kikindánál serege kiterjesztése által Haynaunak Temesvárra vonulását megakadályozza, melynek fölmentése az osztrákoknak igen szivén feküdt. De könnyen fölismerhető, hogy az osztrákok kissé határozottabb működés mellett — a határozottság pedig Haynauban legalább sohasem hiányzott — Temesvárnál igen könnyen megelőzhették volna Dembinskit, ha ez 7-én Nagy-Kikindára érkezendett, s itt csak egy napot is töltendett Kmetty érkezésére várakozván, kivel egyesülni akart. Ekkor Temesvár minden bizonynyal elesik, s Haynau csak e téren támogatva léphetett föl Dembinski ellen, ha ez támadást kisérlendett. Röviden, ő Görgey és Dembinski között állt, s az előbbit még azonfelül az oroszok is nyomban követték.

S igy a magyar főtábornok elhatározását semmikép sem lehet igazolni, tekintse bár őt kiki azon oldalról, honnan neki tetszik.

Dembinski ebéd után azonnal megtette az intézkedéseket a Szőregről elvonulásra. Az 50 ágyú a töltés mögött egész alkonyatig fölállitva marad; födözésére pedig a töltés és Szőreg közt egy gyalogsági osztály helyeztetik el, és a lovasság zöme Szőregtől délre Desewffy alatt gyüjtetik össze.

Délutáni 4 órakor nyomult elő a hidfőtől a sz.-iváni erdő megszállására kirendelt orosz-osztrák sereg, és csekély fáradsággal szétűzte az ott fölállitott magyar csapatokat.

Bechtoldnak Mártonyosról idevont lovasosztálya igen sok időt vesztett a hidfőnél történt elhelyezésével az aradi úttól jobbra, azután a főzéssel és a hidfő déli részétőli eltávolitásával, mi a kimenet szűk volta miatt épen nem járt minden nehézség nélkül, mig végre a Tisza balpartján lefelé ment.

Dembinski, ki e mozdulatra az oroszoknak a sz.-iváni-erdőre irányzott támadása által már el volt készülve, Desewffy huszárait saját maga mellett balra menesztette, és ezek néhány százada a töltés némely kimért helyein előtört és Bechtold hadoszlopának éle, a császár-dzsidások ezredére rohant. Ez a támadást sikeresen visszaverte és Bechtold egészen a töltésig előnyomult. Most azonban bajos volt a töltést minden előkészület nélkül áthágni, az orosz utászok és osztrák tüzéreknek előbb föl- és lemeneteket kellett ásniok. Ez időbe került, és Bechtold, hogy a dolgot lehető nyugalommal várja be, homlokzatos állást vőn a szőregi sánc déli része ellen 4000 lépésre a hidfő déli kimenetétől, honnan kiindult.

Már 5½ óra körül volt, és Bechtold még mindig a sáncon kivül állt; ekkor már Haynau elveszté türelmét és elhatározta, hogy a magyarok homlokzata ellen támadást kezd elállván bekeritési szándokától. Kiosztotta parancsait.

Azonnal elő nyomult a hidfőnek két e célra határozott nyilásából a készen álló nagy tüzértömeg; a főágyútartalék jobbról és lépcsőzetesen a jobb szárnytól, több lovasüteggel az élén, a 4. hadtest ágyútartaléka egy lovas és Benedek dandárának egy röppentyű ütegével balról és lépcsőzetesen a bal szárnytól, élén a Benedek-féle ütegekkel.

Ez utóbbiak, melyeket a dandár a Maros és az aradi útfelőli töltés közt födözve követett, a magyar sáncállomás jobb

szárnyának legszélső része ellen azonnal 500 lépésnyi távolig jöttek, és tüzelni kezdettek; egyidejüleg a legszélső jobb szárny lovas ütegei is lejöttek 1000 lépésnyire és megkezdék a tüzelést; midőn a nehéz ütegek megjöttek, jobbról és balról és a két szárny közötti űrt töltötték be; és amint a jobb szárny melletti első ütegek működésben voltak, a lovasütegek 700 lépésnyire jöttek az ellenséges állomáshoz.

Az összes tevékenységben levő osztrák ágyúk tehát számra 99-en, egy 2800 lépés hosszú, ivalakú vonalban bontakoztak ki, mely a magyar ágyútelepeket a töltésen, melyen 50 darab állott, mindkét szárnyról körülvette.

Az osztrák tüzérség elővonulása különösen kedvező körülmények közt történt az által, hogy a nap nyugaton épen lemenőben volt, és a magyarokat, kiknek épen szemökbe tündökölt, elvakitotta, úgy hogy az egész hadmütétet nem vették észre előbb, mint az első lövés eldördült.

Amint azonban a dolog kisült, ők is hatalmas tüzet adtak 50 ágyujokból, és pedig különösen az osztrák hadvonal bal szárnya ellen.

Lovas támadások az osztrák ágyutelepekre, mint azt várni lehetett, nem történtek, különösen a miatt, mert a huszárok Bechtoldnak a bal szárny ellen tett mozgása következtében Sz.-Iván felé egyesültek.

Lassankint mutatkozni kezdett az osztrákok ágyutömegének tulsúlya, és Dembinski egymás után vonatta le az egyes ütegeket.

Másfél órai ágyuzás után a magyarok tüze oly észrevehetőleg leolvadt, hogy H a y n a u támadást parancsolt a sánc ellen.

Ennek kezdete előtt a lovassági osztály is müködésbe lépett. Négy század Lichtenstein ch. legerst Bechtold, 3 ágyúval a sáncon kivül hagyott, a többi 18 századot 15 ágyuval átvezette.

S i m b s c h e n a császár-dzsidások ezredével azonnal Szt.-Iván irányában indult, őt követte kissé balra L e d e r e r nehéz dandára, még jobban balra közöttük és a töltés közt haladt a 15 ágyu egy századot födözete alatt előre.

A császár-dzsidások ezrede már majdnem Sz.-Ivánra ért, midőn bal szárnyán egy huszárezred mutatkozék. S i m b s c h e n

tehát balfelé nyomult, a jobb szárnytól lépcsőzetesen támadott, és azt Sz.-Iván mögé visszaverte. Most a magyarok megelégedtek azzal, hogy Simbschent ágyutüzzel vissza tartják, és e helyett részint Ledererre, részint Bechtold ütegeire rohantak nagyobb tömegekben; ezek elkülönitett helyzetök és csekély födözetük miatt veszélyben forogtak. Ekkor részint egy osztrák század, mely a sz.-iváni erdő felé az ütközet megnyitására kiküldött orosz zászlóalj mellé adatott, érkezett segitségül, részint Mensdorf vezérőrnagy lépte át vonalban a töltésen kivül hagyott 4 századdal a töltést, és a huszárok jobb szárnyára veté magát.

A lovas összeütközés változó sikerrel mintegy fél óráig tartott, midőn a huszárok Szőreg felé és Szőreg mögé vonulni kezdettek, nem mintha Bechtold osztálya visszavetette volna őket, hanem mert az osztrák gyalogság mögöttük elfoglalta a töltést, és ezen át nyomult előre.

Herceg Lichtenstein Ferenc, a mint Haynau rohamparancsát megkapta, Benedek dandárát előléptette, kissé jobbra tőle hátul Jablonovszky dandárát, Herzinger osztályától támogatva; egy orosz dandár tartalékul követte őket.

Benedek, ki mint Lichtenstein az Uj-Szegednél történt tisza-átkeléskor 3-kán megsebesült, de ismét részt vett a csatában, itt az ágyuzás alatt ujból sebet kapott, mely őt a küzdtér elhagyására kényszerité. A dandár vezetését Siegenthal ezredes vette át.

Ez a töltésen átkelésekor semmi ellenállásra nem talált; de Jablonovszkit, kit Thun követett nyomban, több honvédzászlóalj támadta meg komolyan, hogy az ágyuk levonatását födözzék. Rövid csata után a magyaroknak itt is vissza kellett vonulniok 3 ágyu odahagyásával. Födözetük még egyszer megtámadta ugyan a majdnem romhalmazzá vált Szőreget, de rövid csata után ezt is Benedek dandárának kellett átengedniök.

Most megkezdődött a visszavonulás, nagy részben Deszken át Bébának.

Az ütközet után Benedek dandára Szőregtől keletre, előcsapataival Deszknél helyezkedett el, Herzinger és Jab-

lonovszki Szőregtől nyugatra; Paniutine attól délre, Simbschen és Lederer Szt.-Ivánnál.

Az osztrákok vesztesége aug. 5-én, a szőregit és tulajdonkép még Rambergnek előbb elbeszélt tisza-átkelését Kanizsánál leszámitva, 45 holt és 191 sebesült, az oroszoké 4 sebesült volt. A szövetségesek tehát összesen 240 embert vesztettek; a magyarok 400 holtat és sebesültet és 300—400 foglyot vesztettek légyen.

Bechtold, ki 5-én a lovasosztályt nem Haynau megelégedésére, és bajosan is azon szellemben vezette, melylyel egy lovasosztályt vezetni kell, vezényletétől elmozdittatott, melyet Wallmoden gróf altábornagy és ideiglenesen Lederer tábornok kapott.

Bechtoldnak lassúságát nem csupán az előkészületeknél, hanem még akkor is, mikor már a sánc át volt hágva, hosszú egykedvű várakozását az átmeneti utak elkészitésére, mialatt pedig Mensdorf megmutatta, hogy a töltés épen nem volt mindenütt meghághatlan, s tüzérségének sajátságos használatát nem csak Haynau, hanem saját tisztjei is hibául tudták be neki, mintha azt akarták volna ezzel mondani, hogy az ő fegyvereinek kellett volna a legfontosabbat megtenni, és most az egyszer legalább főszerepet játszani. Most a legfontosabbat valóban a tüzérség tette meg, melynek müködései a hidfő két szük nyilásán át történt kirohanásnál, és a kibontakozásnál is mintául állithatók föl hasonló tüzéri mozgásokra nézve.

Dembinski visszavonulása Temesvárra.

Dembinski ki Szőregnél, ha nem is veszélyessen, de megsebesült aug. 6-án dél előtt elérte visszavonulásában Ó-Besenyőt; még sem látszott szükségesnek a N.-Kikindára vonulás tervével fölhagyni. Nem sokára meg kellett a dolgoknak változniok.

Haynau mindenek előtt Temesvárt akarta megszállani, de együttal Dembinski seregének az éjszakról Aradra vonuló Görgeyvel egyesülését is megakadályozni. Neki tehát Arad és Temesvár közé kellett csúsznia, a mi mellett mindig szük-

séges maradt Dembinskit szüntelen függésben tartani és őt szem elől nem veszteni.

Augustus 6-kára a következő rendeleteket osztotta ki :

A 4. hadtest korán reggel Deszk és Szőregről Zomborra nyomul és Schlikkel Makónál egyesül; Paniutine követi a 4. hadtestet Klárafalva felé ;

a Wallmoden lovasosztály a 4. hadtesttől jobbra Porgány és Keresztur felé megy;

a 3. hadtest Wallmodentől jobbra az Aranka folyóig Ó-Besenyőnél.

Veigl előhaddandára a Ramberg hadtestből aug. 6-án Ó-Besenyőtől egy órányira nyugatnak Dembinski utófödözetére bukkant. Ennek jelentésére Ramberg fölszóllitotta a Kereszturra megérkezett Lederert, hogy neki onnan egy lovas ezredet küldjön a magyarok jobb szárnya ellen segitségül. Lederer ennek következtében az egész lovassági osztálylyal elhagyta Keresztúrt.

Eközben Veigl Dembinski utóhadának legszélső részét Ó-Besenyőre vetette vissza, hol azt más magyar csapatok vették föl. Most Ramberg egész hadtestét Ó-Besenyő ellen fejtette ki, melyet a magyar födözet gyorsan odahagyott. Lederer megjelenése a lovasosztálylyal sokat tett erre nézve.

Mialatt Dembinski utóhada az ó-besenyői ütközetet állotta ki, a sereg zöme a nagy-kikindai uton Nagy-Teremia felé vonult. Ott tábort ütött és főzött.

Ramberg bár tulajdonkép aug. 6-kán Besenyőnél kellendett maradnia, a körülmények figyelembe vételével rövid nyugalom után délután 4 órakor ismét fölkerekedett, elérte egy fél óra alatt a magyar utócsapatot Kis-Teremiától éjszakra, visszavetette azt, egy részét étkezés közben lepte meg Kis-Teremiánál és sokat elfogott. Kís-Teremiánál, honnan Dembinski utóhada N.-Teremiára vonult vissza, Ramberg ütötte föl táborát.

Habár aug. 6-án nehány ütegen kivül csak a Ficquelmont dragonyosok ezrede bocsátkozott ütközetbe és Ramberg egész vesztesége 14 holt és sebesültből állott, mégis 700-at fogott el.

Dembinski N.-Teremiánál tudta meg, hogy Kmety már aug. 6-án elért Nagy-Kikindára. Most már szükségtelen volt, hogy a főerő is oda vonuljon, hogy őt fölvegye.

Dembinski elhatározta, hogy aug. 7-én Bánát-Komlóson át Csatád felé nyomul előre, mialatt Kmetty utasittatott, hogy N.-Kikindáról Zsombolyon át vonuljon és e helység és Csatád közt foglaljon állást, honnan az osztrákokat, kikről Dembinski föltette, hogy őt követni fogják, a jobb szárnyon megtámadhatja.

Augustus 7-ére Haynau következőkép intézkedett:

a 4. hadtest Zomborról Szt.-Miklósnak vonul, azt követi az 1. hadtest, mely Sartori dandárát a Ludvig dandár 3 századával a Maros jobb partján hagyja, mialatt az a zömmel a folyót Makónál átlépvén Német- és Rácz-Csanád felé megy; Sartori dandára Magyar-Csanád és Apátfalva felé megy; egy zászlóalj egy századdal Makón marad;

a 3. hadtest Kis-Teremiánál marad, Wallmoden osztálya azonban attól jobbra Mokrin és Válkány felé nyomul; ezen intézkedésekre Kmetty magyar osztályának mozgásai délfelől adtak okot, melyekről a Krapf vezérőrnagy alatti 3 század és 3 ágyuból álló cirkáló csapat által értesültek, melyet Ramberg 6-kán Mokrinra küldött. Krapf 7-én Nagy-Kikindára, 8-án Beodrára, 9-én Melenczére jött, hol a bánnal egyesült;

a Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Ó-Besenyőre tétetik át.

Augustus 7-én még azon hir is elterjedt az osztrák hadseregben, hogy Klapka egy nagy és szerencsés rohammal Komáromból kitört, s ezt aug. 3-dikán fölmentette. Jóllehet Haynau el volt határozva, emiatt nem hagyni abba a fősereg üldözését és habár arra is számithatott, hogy a 2. hadtestteli egyesülés által Nugent és Nobili két tartalék és Grabbe orosz hadteste elegendő lesz arra, hogy Klapkát tovább nyomulásában visszatartsa és őt helyére visszaüzze, de mégis félt attól, hogy a lakosság a Tisza és Duna közt az osztrák közlekedési vonalon Klapka sikeres lépései által fölbátorodva föltámadhatna, a akkor nem csekély akadályokat gördithetne eléje, és ez birta őt arra, hogy Jablonowszki dandárát a 4-dik hadtestből,

az 1-ső hadtest 3 századával megerősitve Szegeden át Pestre küldje vissza, azon föladattal, hogy a csendet mindenütt állitsa vissza, ahol azt megzavarva találná.

Amint Aradon megtudták, hogy Dembinski nemcsak szőregi állomását hagyta el, hanem még egészen más utra tért, mint az aradi, a magyar kormány általánosan rosz véleménnyel viseltetett iránta. Dembinskí helyett szükségkép helyettest kelle keresni. De mivel erre Görgey nem volt hajlandó, Kossuth sürgetőleg hivta elő Bemet Erdélyből, mialatt Dembinskihez is azon határozott parancsot menesztette, hogy mulhatlanul Aradra vonuljon vissza. Görgeyhez ismételten parancsok küldettek, hogy Aradra vonulását lehetőleg gyorsitsa; nemsokára látni fogjuk, mi módon vitte ő ezt ki.

Aradnál egy uj tartaléksereg vonatott össze Querlonde alatt, melyhez Vécseinek is 2 zászlóaljt és 2 századot kellett Temesvárról adnia, végre Temesvár ostromával is fölhagytak és Vécsey hadtestének szintén Aradra kellett vonulnia, hol 80,000 emberre volt készlet letéve és a 2 hidon kivül még egy, és Aradon fölül Radnánál egy repülő és egy hajóhid veretett.

A magyar kormány tehát mintegy 80,000-nyi erő egyesitésésére számolt és a szám tényleg ki is jön.

Ugyanis Dembinski Kmetty osztályán kivül 45,000 egész 47,000 embert hozott, Görgey, bár, mint látni fogjuk, még sok veszteséget szenvedett utjában, de mivel másrészt Debrecen és Nagy-Váradnál a Knezich osztályból csapatokat vont magához, 24,000-et, Vécsey 9,000-et és a Querlonde osztály tett 6000 embert.

Temesvár előtt jul. közepétől Vécsey a legnagyobb tevékenységet fejtette ki, ugyanis szakadatlan tüzelést folytatott, mely a várost elrombolta a csapatokat és a lakosokat pedig arra kényszeritette, hogy kasamatták és pincékben keressenek menedéket. Rukawina csak gyengén viszonozta a tüzet, hogy készletét a végső szükség esetére tarthassa föl.

Mert Haynau Pestről mindig jobban délnek nyomult le Szeged felé és sok időt nem lehetett veszteni, Vécsey a jul. 25. és 26. közti éjjelen a harmadik párvonalat akarta megnyitni és ennek szervezésére még 30 ágyut kapott, ugy hogy most már

összesen 98 ágyu fölött rendelkezett. A 26-iki éjjelen kezdette meg a harmadik párvonal megnyitását és egyuttal a tér éjszakkeleti és éjszaki részén a vársík ellen rohamot intézett. Ez visszaveretett és a harmadik párvonal készitése fölfödöztetvén, élénk kartácstüz által megakadályoztatott·

Vécsey most a következő napokon ujra megerősitette a bombázást, mely nevezetesen jul. 31-én előbb még nem tapasztalt erővel kezeltetett, most már csak arra számitott, hogy az őrséget határozottan elrémitse és alkudozásokra kényszeritse.

Mikor Dembinski a szegedi elsáncolt tábort föladta és még a remény is eltünt, hogy itt az osztrákok huzamosabb ideig maradjanak, Vécsey aug. 4-én haditanácsot hivott össze, melyben határozattá lőn még egy általános rohamot intézni a vársík ellen és ha ez nem sikerülne, az ostrommal fölhagyni. Az erősség déli oldala és az elsáncolt tábor ellen még az aug. 4. és 5. közti éjjel roham kisértetett meg, de mind a három támadás a csataképes őrség csekély ereje dacára, mely csak 1200 gyalog és 368 lovasból állott, visszaveretett.

Augustus 5-dike déltáján még egyszer tisztességes fegyverletételi ajánlatot tett Vécsey a várőrségnek. Eközben, bármennyire szenvedett is a különbféle betegség által megtizedelt őrség hiányokat, ugy hogy julius 28-ától lóhust is csak hetenkin, kétszer adhattak ki, bármily kevéssé volt is tehát az őrség helyzete valami fényes, de Vécseynek sürgetve ismételt ajánlataiból ugy más jelekből is azt következteték, hogy a magyarokra sík mezőn nem igen mosolyoghatott a szerencse és hogy a kimerültséghez közel kell állniok. S ezért minden ajánlatot határozottan visszatasitottak és semminemü alkudozásokba nem bocsátkoztak.

És valóban augustus 7-én bekövetkezett az ostrom megszünte és azonnal elkezdett az ostromló tüzérség Aradra vonulni, mialatt csupán a magyar tábori ágyuk folytatták csak a vár ellen tüzelésöket.

Vécsey parancsot kapott szintén Aradra visszamenni, mihelyt Dembinski az oda vivő utat elérhette.

D e m b i n s k i az ismételt és határozott parancsot, Aradra vonulni, aug. 7-én Csanádnál kapta. Jóllehet Dembiski már sok

időt fecsérlett el, ezen parancsot még mindig teljesithette volna, amint az osztrákok 7-iki helyzetéből kitűnik, ha nem minden csata nélkül is. Mily kevéssé fenyegették az oroszok Görgeyt, és mily kevéssé akadályozhatták volna meg Görgeynek egyesülését Dembinskivel, nemsokára közelebbről látandjuk. Emellett Dembinski az Aradra vonulást kivihetetlennek tartotta; elhatározta, hogy 8-án Kis-Becskerekre megy és itt Kmetty és Vécseyvel egyesülten bevárja Görgey megérkeztét, s hogy csatába is bocsátkozik, ha arra alkalom lesz. Hogy mit kelljen tartanunk Dembinski csatáiról, több alkalomból kiismertük. Igazán azon gondolatra kell az embernek jönni, hogy még most sem talált alkalmat csatára, és hogy a Temesvár körüli utat csinos visszavonulás alkalmára akarta szabadon tartani.

Haynau aug. 8-ára hadtestének következő mozgásokat irt elő:

az 1-ső hadtest a zömmel Szt.-Miklósra és Rácz-Szt.-Péter felé, Sartori dandárával Nagy-Lakon át Sajténynak megy;

a 4-dik hadtest az elősapattal Varjasnak, a zömmel Pészaknak;

Wallmoden Grabácznak megy és innen Simbschen könnyü dandárát Csatádig küldi előre; a 3. hadtest követi őt Bánát-Komlóson át Grabáczra, egy jobb szárnycsapattal Zsombolyra;

A Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Lovrinra tétetnek át.

Láthatni, hogy e mozgások még mindig arra számitvák, hogy a sereg, vagy legalább annak legnagyobb része Arad és Temesvár közt egy pont ellen egyesitessék, hogy itt, ha lehet, Dembinski egyesülését Görgeyvel megakadályozzák. Már 7-én megkapta Haynau a hirt Temesvárnak az ostrom alóli fölszabaditásáról és az ostromágyuk Aradra vonulásáról. Tehát már 8-án 6 századot küldött előre egy lovasüteggel Perjámosról Varjason át Majlátfalvára, hogy onnan azok 9-én reggel Vinga és az aradi ut ellen cirkálnának és itt, ha lehet még valamit foglalnának el az ostromanyagokból.

Simbschen dandára 8-án déli 11½ órakor ért Grabáczra, és e mögött cirkálva Csatádnál rátalált Dembinski

utócsapatára, néhány század huszárra; azonnal megtámadta Csatád felől a déli oldalt; a magyarok utóhada csakhamar 14 század és 2 üteggel erősbödött.

Eközben azonban már Lederer dandára is előre küldetett Grabáczról és a magyarok rövid csatározás után Nagy-Jécsára verettek vissza. — Wallmoden követte őket. de ezt a falut is gyalogsággal látván megszállva, 3 órakor végkép abbahagyta az ütközetet, Ramberg leérkeztét bevárandó.

Ramberg, amint Wallmoden hirét Grabánecznál meghal, lotta, csakugyan Nagy-Jécsáig nyomult elő. De a mint ide értonnan a magyarok már eltávoztak.

Simbschen dandára és a 3. hadtest most Nagy-Jécsánál tábort ütöttek, mialatt Lederer Csatádnál maradt hátra.

Az osztrákok vesztesége Csatádnál 32 ember és 20 ló volt, a magyaroké sem volt jelentékenyebb.

Temesvár bombáztatása.

Haynau intézkedései augustus 9-kére.

Miután mindabból, mit 8-kán kitudni lehetett, az tűnt ki, hogy Dembinskinek tervéről, Aradra vonulni, le kelle mondania, és hogy tán a kis-becskereki uton akar visszavonulni Temesvár előtt Lugos felé, és tán ezen irányban is még egyszer meglehetne állitani, Haynau eddigi intézkedéseit aug. 9-ére azon gondolatban változtatta meg, hogy jobb volna seregét a Temesvár felé vivő kis-becskereki uton egyesiteni.

Ang. 9-kére maga Haynau sem számitott csatára, de inkább annak bevezetésére, 10-én — gondolá, hadd jöjön a csata, ha ugyan a magyarok őt Temesvár fölmentésében akadályozni akarnák.

A Wallmoden osztálynak 9-kén Kis-Becskereken át Temesvár szomszédságáig kellendett előnyomulnia, mig csak az ellenségbe, vagy annak valamely nevezetesebb erejébe nem ütközik, akkor álljon meg, és egy már előbb kicsinált jel szerint füstölő bombák fölvetésével adja tudtára a helyőrségnek a mentő sereg közellétét. Ramberg a 3. hadtest lovasosztályának

zömével követte volna őket, egész a Nyárad vizéig, mig jobb szárnycsapata Gyertyámos és Beregszón át Szakálházig nyomulna előre.

Az eredetileg Vingára rendelt 4-dik hadtest, most inkább jobbra Wallmoden és Ramberghez vonatott, ennek zöme ugyanis Knézen át Hodonyra, az előcsapat Kárányon át az aradi ut felé Sz.-Andrástól keletnek volt fordulandó.

A Paniutine osztály és a főtüzérségi tartalék szintén jobbra és pedig Billeten át Kis-Becskerek felé irányoztatott Wallmoden és Ramberg közvetlen támogatására. A főhadiszállás is Kis-Becskerekre leendett áttéve 9-én.

Csupán az 1-ső hadtest kapott különös megbizást, ennek meg volt hagyva, hogy a zömmel Monostoron át Vingának, Sartori dandárával Pécskának vonuljon; itt Sartorinak átkelési pontokról kelle gondoskodnia, hogy azon esetre, ha mint ettől tartani lehetett, tetemesebb erőkbe ütköznék, a Maros jobb partjára átkelhessen. Aug. 10-én az 1-ső hadtest zöme az aradi vár ellen nyomult volna elő, hogy ezt a bal parton kivizsgálja és bezárja. Sartorinak ekkor a jobb partról kellett a várat és Görgey mozgásait figyelemmel kisérnie, minél természetesen, nehogy szántszándékosan veszélybe rohanjon, igen óvatosan kellett eljárnia.

Kis-Becskerek és Hodony közt tehát 9-én a 10-ére számitott Temesvár előtti csatára egyesülve volt a 3. és 4. hadtest, Wallmoden lovasosztálya, és az orosz Paniutine osztály, ezenkivül a főtüzérségi tartalék, H a y n a u seregének különösen használható több mint $^3/_4$ része, de mégis igen csekély haderő.

A betegségségi állapot, mely a Komáromból kivonulás után láthatólag kevesbült, most megint szerfölött komoly szint öltött magára, 19000 ember levén beteg, tehát több mint 20 száztóli, habár némelyek azt hiszik, hogy nagyot mondanak, ha a betegek számát 10 százalékra teszik. A gyors vonulások és a tiszai egészségtelen tájék nagy befolyással volt a betegség növelésére.

Az 1. hadtestben most alig volt 6000 fegyverfogható, a többi 6400 beteg volt.

Tudjuk azt, hogy a Haynauféle sereg vesztesége az ütköze-

tekben nem igen vehető tekintetbe, sokkal nevezetesebb tényezőt képez a sereg leolvadása osztályok hátrahagyása által a Pozsonyból elindulástól mostanig. Az egész Komárom előtti hadtesten: a másodikon kivül, egyes dandárok és zászlóaljak hagyattak hátra a másik hadtestből őrségekre és a közlekedés biztositására, hisz csak legközelebb is Jablonowszky dandára Pestre küldetett vissza Szegedtől.

Az összes hátrahagyott csapatok 33 zászlóaljat, 22 századot és 72 ágyut tettek.

S igy történt, hogy a főhadsereg összes ereje, mely fölött Haynau e napokban tényleg rendelkezhetett, csak 37000 harcképes emberre szoritkozott, és hogy az aradi út felé küldött Schlick hadtest levonása után a Temesvár környékén bekövetkezhető csatára csak 37 zászlóalj, 44 század és 192 ágyu maradt fönn mintegy 28000 emberrel.

A csatatér:

Temesvár éjszaki és nyugati részén a Nyárad vizének vonala egy kör negyedet képez a vár központja körül, melynek félátmérője mintegy 12300 lépésnyi. A Kis-Becskerek és Arad felé vivő két út Temesvárt éjszak-nyugati irányban hagyja el, és kezdetben meglehetős párvonalban és közel halad egymáshoz. A Beregszó vizénél, mely a tér központjától 7500 lépésnyire folyik éjszakkeletről délnyugatnak, és a melyen átvisznek, alig 1500 lépésnyire vannak egymástól. Innen azonban határozottan elválnak, a kis-becskereki majdnem nyugatnak fordul, és ott, hol a Nyárad vizét metszik át, már 11000 lépésnyire vannak egymástól.

A Beregszó vizétől délkeletnek, keskeny jobb partját éjszaknyugati irányban szelve át, két sürü erdőség terül el, melyek között vonulnak el a Kis-Becskerek és Aradra vivő útak. A csoki erdő a kis-becskereki úttól nyugatnak marad el, a vadászerdő az aradi úttól keletnek, a vár belsőrésze felé levő erdőszélek mintegy 5000 lépésnyi, és annak sáncaitól mintegy 4000 lépésnyi távolban vannak.

Szakálháznál, melynek közelébe lenyúlik a csoki erdő Temesvártól nyugatnak 12,500 lépésnyire a Nyáradvize a Beregszóba ömlik, azután Beregszón fölül 2000 lépésnyire, (Szakálháztól nyugatnak 7500 lépésnyire) fölveszi az Aranka vizét, melyet nem kell felcserélni azon Arankával, mely Sz.-Miklós és Ó-Besenyő előtt folyván el, azon tájakon, melyeket mi Dembinskit és Haynau követve bejártunk, a Tiszát és Marost összeköti.

A kis-becskereki út épen ez utóbb emlitett helységnél vágja át az Arankát, mig az aradi út csak Vingánál megy át az Arankán. Kis-Becskerek $2^1/_4$, Vinga $3^3/_4$ mértföldnyire fekszik Temesvártól, mértföldjét 10000 lépéssel számitva. A Kis-Becskerek és Vinga közti távolság $3^1/_4$ mértföldet tesz.

A Beregszó és Nyárad vize közt féloldalt az aradi útról egy mellékút ágazik ki egy csárdánál éjszaknyugati irányban, mely a Nyáradot Szt.-Andrásnál vágja át és e helytől 10000 lépésnyire Hodonyt éri el, hogy onnan tovább menjen Knéz és Varjas felé.

Sz.-András és Kis-Becskerek közt velők egy vonalban fekszik Bessenova falu, Sz.-Andrástól 7300, Kis-Becskerektől pedig 4500 lépésnyire egy magaslaton, mely keletnyugati irányban terjed el, nagy részt szölővel beültetve és mindenütt simán lejtve, de keletnek mégis észrevehetőbben, mint nyugatnak, hol a kis-becskereki úton át egészen észrevétlenül eltűnik. Bármily jelentéktelen is ezen magaslat, mégis szembetűnik az oly róna vidéken, a minő a temesvári.

A Nyárad, melynek általános irányát épen most körvonaloztuk, tekervényes, keskeny, de ágya puha mocsáros, és partja sok helyütt magas, nevezetesen ott, a hol Sz.-Andrásnál a vingai és kokolai (orcidorfi) és bessenovai dombok hozzá leszállnak.

A Kis Becskerek, Bessenova, a csoki és a vadászerdő közti egész tájék a magányos puszta jellegét viseli homlokán. Fa nincs itt; azon két kőhid közt, melyeken a kis-becskereki út a Nyáradon, s azután a Beregszón átmegy, ez úton csupán egy csárda van; mocsárok terülnek el a folyók mellett, a kisded halmok csekély födözetet szolgáltatnak; sokkal többet a kukorica földek, melyek itt ott szét-szórva vannak a síkon, s a me-

lyek ez évben ember magasságnyira nőttek és az emberek és állatok mozgásai elé nem kevés akadályt gördítettek út közben.

A Nyáradon Sz.-Andrásnál és az aradi úton is kőhidak vittek keresztül.

Dembinski tervei aug. 9-ére. Előörsi csatározások Kis-Becskerek és Bessenovánál.

Alig érkezett meg aug. 8-kán Dembinski Kis-Becskerekhez, midőn szokása szerint ezt sem találván ütközetre alkalmasnak itt csak utócsapatot hagyott hátra, főerejét pedig Temesvár felé vezette vissza. Minthogy Dembinski összes hadvezetésében a visszaemlékezések oly nagy szerepet játszanak, a mint őt máskor is szép visszavonulásokra lelkesitette a litthaui visszavonulás dicsősége, nem valószinűtlen, hogy most is visszaemlékezéseinek valamelyike vezette őt. Hadseregét ugyanis azon erdőségekbe és erdőségek mögé vezette, melyek Temesvárt éjszaki részről köritik, a csoki és a vadászerdőbe, mi mellett a grochovi véres napra és annak hires Erlen erdőjére emlékezhetett. Természetesen az Erlen erdő Grochovnál csak egy részét födözte a csatatérnek, mig itt egy egész hadseregnek akartak csatatért kiszemelni az erdőkben; Grochovnál a lengyelek természetesen hátuk mögött hagyták Prágát is, Varsót is, melyek hozzájuk tartoztak, a magyarok mögött itt meg oly erősség volt, melyet az osztrákok birtak, s melynek ostromával nyakas védelmezés és egy erős segédsereg közeledte miatt fölhagytak.

Az egész erő, mely magyar részről Temesvárnál egyesitve volt, Guyon, Desewffy, Gál, Kmety és Vécsey hadtesteiben mintegy 54000 jól fegyverzett embert számlált, miből 45000 embert lehetett ütközetre forditani, minthogy Vécsey hadtestéből 9000 embert Temesvár szemmel tartására kellett fentartani.

Ezenkivül mintegy 10,000 ember rosszúl szervezett fölkelő is volt csak kis részben látva el fegyverekkel, úgy hogy tulajdonkép csak a számot növelte.

Wallmoden osztálya egy röppentyű üteggel erősödve aug. 9-én, reggelén 4 órakor fölkerekedett Nagy-Jécsáról; $8^1/_2$ órakor előrésze Kis-Becskereknél a magyar hadsereg utóhadára bukkant, mely már nagy távolból ágyutüzet adott.

Wallmoden most Simbschent az első vonalba küldte, Lederert pedig dandáraival tartalékul hagyta és ütegeket vonatott a homlok elé.

A magyar utóhad csakhamar az Aranka mögé vonult vissza, hogy ott ujból állást foglaljon és az osztrákokat cirkálásukban visszatartsa.

Mivel a Kis-Becskerektől éjszakra Bessenova felé nyúló terület alkalmasabbnak látszott a lovasság mozgásaira, mint a délnek fekvő rész, Wallmoden Simbschen dandárát, melyet Lederer dandárának egy részével erősitett meg, visszavonta az úttól balra, mig Lederer dandárának többi része Kis-Becskerekre figyelt.

Simbschen dandárának Kis-Becskereken fölül az Arankán megkerülése arra birta a magyar utóhadat, hogy ez utóbbi helyet elhagyta, és rövid csatározás után gyorsan visszavonult a Nyárad vize mögé.

Lederer erre Kis-Becskereknél átkelt az Arankán.

Wallmoden azon véleményben volt, hogy e nap még alig kerül ütközetre a dolog, és osztályát Kis-Becskerektől délkeletre az út jobb oldalán egyesitette, hogy azt kipihentesse, és Ramberg megérkeztét bevárja; a mint ez megérkezendett, rendelet szerint tovább akart menni Temesvár felé.

Ramberg reggeli 5 órakor indult ki Nagy-Jécsáról. A mint az ágyuzást Kis-Becskerekről meghallotta, Wallmoden támogatására a Ficquelmont ch. legers ezredet egy lovas üteggel előre küldötte, és serege zömével Kis-Becskerekre érve részint a faluba ment, részint attól délre az Arankán át, és Wallmodentől jobbra (délnek) vőn állást.

Haynau, ki Lovrint a Paniutine osztálylyal és az ágyutartalékkal reggeli 4 órakor hagyta el, $9^1/_2$ óra körül ért Kis-Becskerekre, midőn Wallmoden épen elhagyta a csatát, és 10 órakor Simbschen dandárának előcsapataihoz ment, midőn Ramberg épen készülőben volt Wallmodentől jobbra foglalni ál-

lást. Minthogy az ellenségből csak keveset lehetett látni, Haynau Wallmoden osztályának csakhamar kiadta a parancsot tovább nyomulni elő Temesvár felé. Rövid pihenés után tőle jobbra Ramberg is előnyomulandó volt a 3. hadtesttel, két orosz zászlóalj Semjakin vezérőrnagy vezetése alatt azon magaslatot foglalta el, melyet Wallmoden elhagyott, és midőn Ramberg előrenyomult, és e két zászlóalj is azon parancsot kapta, hogy azzal együtt szintén előnyomuljon az úton, két más orosz zászlóalj által váltattak föl Baumgarten vezérőrnagy alatt.

Bem átveszi a magyar csapatok fölött a főparancsnokságot Temesvárnál. Intézkedései. Lovasütközet a osztrákok bal szárnyán. Az osztrák csapatok fölvonulása a Nyárad vizéhez.

A nagy csűri ütközet után Bem annyival szivesebben engedett Kossuth fölszóllitásának, mert e pillanatban Erdélyben sem nyerni, sem veszteni való nem volt.

8-án este Mühlenbachból Lugoson át Rékasra ment, s onnan a következő reggel azonnal Temesvárra indult, hol a főparancsnokságot azonnal átvette.

Többen vitaták itt már, hogy az erdőkbeni állás háttal Temesvárnak fordulva nem kecsegtethet valami nagy győzelmi reményekkel, úgy hogy Dembinski visszavonulási elméletének megváltoztatása, s pedig Lugos irányában, közel kilátásban volt.

Dembinski visszavonulásainak története Magyarországban mindenesetre tanulságos az oly emberekre, kik még mostanis mindig a „szép állások-“ról ábrándoznak, és az árnyas helyzetből, melyet az erdő nyujt, és az üditő hüvösségből, mely a hegyek közt élvezhető, azt következtetik, hogy ezen erdőből és hegyek közül egyátalán nem lehet kiüzetni, és abból, hogy az ember a természet eme teremtményeinél teljes nyugalomnak engedheti át magát, azt hiszik, hogy az ellenséget is teljes nyugalomra lehet kényszeriteni.

Amint Bem aug. 9-én Temesvárnál megérkezett, megol-

dotta a csomókat. De mert eközben Kis-Becskerek és Bessenováról az ágyudörgés már áthangzott, nem csak helyesnek, de sőt szükségesnek látta Bem, hogy az ellenséggel előbb farkasszemet nézzenek, s azt visszaverjék. S ez annyival is lehetségesebbnek látszott, mert minden ismert viszonyból azt lehetett következtetni, hogy e nap csak egy osztrák előhaddal lesz dolguk.

Bem terve eszerint röviden a következő volt: a Nyárad bal partján fölmenni s innen, ha lehetséges, az osztrákok ellen támadást intézni; azután este felé az aradi utra visszavonulni, és itt hátulról Araddal közlekedésbe lépni, az ellenséggel 10-én komoly csatát kezdeni, melyben még Görgey is részt vehetne éjszakról Aradon és a Maroson át cirkálva.

A rosszúl fegyverzett fölkelőcsapatot, minthogy azt inkább károsnak, mint hasznosnak találta, azonnal Arad felé inditotta az ostromágyuk utolsó részének kiséretében, mely szintén Aradnak tartott. Vécsey homlokzatosan állott Temesvár ellenében; a többi csapatok legnagyobb része az erdőségekből a Beregszón át volt menendő, hogy ez és a Nyárad vize közt féloldalt foglaljon állást, a főerővel a jobb szárnyon a kis-becskereki úttól éjszakra a sz.-andrási kukorica-földeken, kis részével a Kis-Becskerektől elvonuló utóhad fölvételére az úton át balra a csárda mögé, mely a Nyárad és Beregszó vize közt fekszik.

A csapatok hátraléka, Kmety hadteste, mely épen most csatlakozott Temesvárnál Dembinski bal szárnyához, Szakálházig küldetett előre, hogy innen az osztrákok jobb szárnyát nyugtalanitsa, kiknek figyelmét oda kellett vonnia, és ez által a magyar főerőnek Aradra vonulását megkönnyitenie *).

A főerő jobb szárnyával egyesült annak előnyomulása alkalmával az erdőkből az utóhad egy része, mely Wallmoden elől Kis-Becskerekről Sz.-András felé ment vissza.

Számos üteg vonatott elő Bem elve szerint egyes lovas

---

*) Mi tudósitásainkat Bem tervei fölött Temesvárnál egy jó magán forrásnak köszönjük. Eléggé ismeretes, hogy e tekintetben még eddig minden homályban maradt, s hogy mily kevés bizonyosat szolgáltatott épen e pontban az egyébként eléggé kitünő osztrák fölvilágositás.

osztályoktól födöztetve a Nyárad vizéig a többi csapatok előtt, a mint azok az erdőkből előjöttek ; egyrésze a kis becskereki út mellett annak mindkét részére, a másik főkép az úttól éjszakra, a magyarok jobb szárnya elé.

Wallmoden és Ramberg, az emlitett orosz zászlóaljaktól követve Haynau parancsára a kimutatott irányban haladtak a Nyáradhoz. A 3. hadtest élén a Ficquelmont dragonyos ezred volt. Már midőn e csapatok alig közeledtek 4000 lépésnyire a Nyáradhoz, az ennél fölállitott tüzérség megkezdé az ágyuzást.

Az osztrákok 4 üteget vontak a homlokzat elé, kettőt egy kedvező pontra közvetlenül az út jobbjára, máskettőt jobbra a sik mezőre.

Csakhamar meggyőződtek a magyarok, hogy tüzelésök az osztrákok nagy távolsága miatt hatástalan, és fölhagytak azzal. E közben azonban uj ütegek és tömegek vonultak le a csoki és a vadászerdőből, s csak akkor, midőn az előbbiek a Nyárad vizéhez a értek, s az osztrákok is közelebb jöttek, kezdett el a magyar tüzérség ujra tüzelni.

Azon gyalog tömegekből is lehetett osztrák részen egyet mást észrevenni itt ott, melyek a csárda melletti erdőségekből az országút és a sz.-andrási kukoricaföldek felé vonultak. Most már Haynau csaknem egészen bizonyos volt, hogy a magyarok csatára készültek, és hogy a támadást is magukra vállalták.

Haynau e miatt a Paniutine osztályt és a főágyutartalékot, mely Kis-Becskereknél állott, szintén előre küldé. Két 12 fontos lovas üteg a tartalékból, megérkezése után azonnal az út bal részére (attól éjszaknak) a bessenovai magaslat lejtőjéhez nyomult úgy hogy osztrák részről most egészben 6 üteg — 36 ágyu volt félkörben elhelyezve működésben.

Azonnal izen Haynau Lichtensteinnek, hogy a 4. hadtesttel Hodonyon át Sz.-András felé menjen tovább, és az ellent jobb szárnyán támadja meg. Lichtenstein megérkeztéig Haynau csak várakozva és védelmezve akarta magát tartani.

Nem ugy a magyarok; ha eddig csak a Nyárad felől folytatták tüzelésüket, mig az osztrákok csak a bal szárnyuk ellen

mutatkoztak, de a jobbot, tehát az aradi közlekedő vonalat nem fenyegették, most az emlitettük két 12 fontos lovas üteg megjelenése az úttól éjszakra egészen más hatást idézett elő. Körülbelül összeesett e körülmény Bem megjelenésével a csatatéren; a magyar tábornok minden csapatától, a mely előtt elment, örömrivalgással fogadtatott.

Bem 6 század huszárt 2 üteggel az út éjszaki részére a Nyáradon át küldött a két 12 fontos lovas osztrák üteg balszárnya ellen előre. A huszárok dolgukat jól és gyorsan végzék, és rögtöni megjelenésük a Nyárad jobb partján, és az ő közel fölállitott ütegeik tüzelése Haynaunak 12 fontos lovas ütegeit annyira kihozta sodrukból, hogy rögtön összeszedve sátorfájukat nem minden zavar nélkül vonultak a kis-becskereki útra vissza, mi által az épen oda nyomuló oroszokat és a főhadiszállás málháinak egy részét, mely épen kelet felöl akart Kis-Becskerekre vonulni, nem kis zavarba hozták.

Haynau az előrenyomuló huszárok ellen Simbschen dandárát és 4 század Ferdinand császár vértest, összesen 14 századot és egy lovasüteget küldött előre 3 csatarendben, az első 4 század császár-dzsidást, a 2-ban 6 század Lichtenstein vasast, a 3 ban a vérteseket.

Lederer dandárának maradéka, 6 század Auersperg vértes segitségül Ramberg jobb szárnyára osztatott be, a melyet a magyarok Szakálház felöl szintén megtámadtak.

Simbschen mozgásait egy kissé akadályozák a magas növésü tengeri földek, és csak nyakas ütközet után vethette vissza a huszárokat, kiket ezalatt éjszakról Bessenova felé még gyalogság is követett, a Nyáradon át. Most a magyar gyalogság is inkább visszavonult a folyón, mert a bessenovai szölők és maga a falú is a Paniutine osztály zászlóaljaival telt meg ez idő alatt.

Haynau a kivivott előnyt azonnal föl akarta használni, és megparancsolta Simbschennek, hogy a Nyárád bal partjára menjen át, s onnan a magyar jobb szárny ütegeit üzze el. Simbschen megkisérlé ezt; de az egyes egymástól elszakitott osztrák századokat, melyek valóban átmentek, a magyarok kereszttüze megrendítette, a huszárok támadásai pedig könnyű

szerrel vissza vetették őket, kik a dandár többi részét is magukkal ragadták visszavonulásukban, mely őket balra, a Bessenovától keletre fekvő földek közé vezette. Még a 3 előbb elfogott, és biztosságba még nem helyezett ágyút is hátra kellett hagyniok.

Minthogy az ágyútartalék és az oroszok e közben lejöttek, Haynau harcképes erejét egy vonalban bontotta ki, a jobb szárny mögött, és kevéssel a bal előtt, a Nyáradtól mintegy 1400 lépésnyire.

Az úttól jobbra (délnek), a bal szárnynyal ehhez támaszkodva, 2 rendben állott a 3. hadtest, a Ficquelmont dragonyos ezred jobb szárnyon; 5 üteg vonatott a homlokzat elé, Rambergtől balra, az út éjszaki részén egyesült a központ, 6 osztrák üteg az ágyútartalékból; ettől balra a szőlők alatt a bessenovai magaslat lejtőjénél 9 zászlóalj a Paniutine osztályból 3 orosz üteggel (36. ágyúval) a homlok előtt volt; e 9 zászlóalj központján állott az először kibocsátott 4 zászlóalj, mely Szemjabin vezetése alatt majd a bessenovai szőlőkig nyomult elő, midőn a magyar huszárok ama szerencsés támadást tették a Nyáradon át; a 9. zászlóalj bal szárnyát 3 ilyen képezte Kariakin tábornok alatt, melyek a Semjakin osztályához sorozott két osztrák századdal Bessenovára küldettek elő. Balfelől, Paniutinehez csatlakozott Simbschen megerősitett dandára, két üteggel Paniutine bal szárnyán.

A 6 osztrák tartalék üteg mögött a központon 4 orosz zászlóalj állott tartalékul: 3 orosz és 1 osztrák zászlóalj Kis-Becskereknél maradt ennek födözésére és a társzekerek biztotítására; az Auersperg vértes ezred pedig jobra küldetett, hogy a magyaroknak Szakálháznál tett gyanus mozgásait szemmel tartsa.

Az ágyuharc és az osztrák hadsereg 4-dik hadtestének megjelenése Szt.-Andrásnál.

A leirt állomáson, melynek homlokzata 8000 lépésnyire terjedett ki, s mely kissé nagy tér volt azon 20,000 embernek mely rajta bontakozott ki, akarta Haynau Lichtenstein megérkeztét Szt.-Andrásra bevárni, és csak ennek teljesülte után

volt átkelendő a Nyáradpatakon. Az egész vonalon hosszan tartó ágyuzás állott be; az osztrákok és oroszoknál 108, a magyaroknál szintén nem kevesebb ágyu volt működésben. Amazok azáltal voltak előnyben, hogy ütegeiket jobban gyüjtötték nagyobb tömegekbe, mig a magyarokéi nagyon szétszórva kevesbbé gondos vezetés alatt voltak. A szövetségesek azonfölül még azon nagyobb ágyuknál fogva is, melyek fölött nagyobb számmal rendelkezhettek, előnyben voltak a magyarok fölött. Ehhez járult az is, hogy ezeknek lőkészlettartaléka tévedés következtében az Aradfelé vivő utra küldetett, ugy hogy a beállott lőkészleszlethiány miatt több ütegnek teljesen vissza kellett a tüzből vonulmig a lőkészlettartalék megérkezett, mire a tüzelés kétszeres élénkséggel megujult.

A lőkészlethiány ideje alatt Bem Szakálháznál bal szárnyára több lovasszázadot küldött a Beregszó patakon keresztül, hogy az osztrákok erejét és figyelmét a homlokról ideforditbassa. De ennek nem lett sikere. A huszároknak először csak 2 lovasszázad, azután az Auersperg vértesezredből több sz. sikeresen ellen állott. Végre, midőn a magyarok még több erőt fejtettek ki, az ütközet teljesen határozott s az osztrákokra szerencsés fordulatot vett.

Szt.-Andrásnál, hova Liechtenstein megérkezett, 4½ órakor történt az első ágyulövés.

Lichtenstein aug. 9-én reggel egy cirkáló csapatott küldött Medweg kapitány alatt Ketsélen át Kakota felé az aradi utra, Sigenthal (előbb Benedek) előhaddandára Kárány (Mersidorf) felé fordult, ő maga pedig Herzinger osztálya és a hadtest ágyutartalékával reggeli 4 órakor Pészakról Knézen át Hodony felé tört.

Medveg Kakotánál az utolsó ostromágyukra talált melyek Arad felé vitettek, ugy a szintén oda inditott magyar podgyászra. Sikerült neki 4 ágyut, 260 podgyászszekeret, 82 lovat elvenni és 280 embert elfogni.

A fogatoknak és a katonaságnak többi része majd Arad felé, majd Temesvárra futott vissza. Azok kik az utóbbi irányt választották, azon fölkelőseregre találtak, melyet Bem küldött

ugyane reggel Aradra, s a mely most szintén visszafordult, hogy a magyar hadsereg jobb szárnya mögött foglaljon állást.

Siegenthal Káránynál egy magyar szárnycsapatba ütközött, melynek tulajdonképi célja volt az aradi utat s azon a közlekedést biztositani. S e csapatot az aradi ut felé kergette vissza.

Herzinger osztályával délben érkezett Hodonyra Lichtenstein. Temesvárnál hallotta meg a heves ágyuzást és Herzingerrel azonnal megtámadtatta Szt.-Andrást, azután Siegenthalhoz indult, kire Kárány közelében talált, és őt oda utasitotta, hogy az aradi ut és egyuttal a Nyárad patak felé nyomuljon előre.

Herzinger és Siegenthal épen elindultak ide, midőn Haynau parancsa is megérkezett, mely a 4-dik hadtestet ugyanez irányba küldötte, melyen az, saját parancsnokának önkénytes elhatározását követve, meg is indult.

Sz.-Andráshoz 4 órakor megérkezve Lichtenstein áttekinté a csata egész állását. A 4. hadtest a magyar hadsereg jobb szárnyán állott és a Nyáradpatakon át történendő rövidke ut által annak háta mögé juthatott volna, mig Haynau főereje a magyarok homlokzatával állt szemközt.

Herzinger azonnal fölment Szt.-Andrástól nyugatnak; ugyanekkor már Siegenthal is közeledék a Nyárad patakra épitett kőhidhoz.

A csata kimenetele. A magyarok visszavonulása.

Herzinger Szt.-Andráshoz érve két 12 fontos üteget léptetett elő, melyhez csakhamar 2 hatfontos üteget adott. E 24 ágyu tüze a magyar legszélső jobb szárny ütegeit érte a Nyárad patak bal partján és azok födözeteit jobbról és csakhamar elvonulni kényszeritette. Szt.-Andrástól nyugotra a Nyárad patak mocsáros és csak nehezen lehet rajt átkelni. Részint az átkelést könnyitendő, részint a magyarok állásának hátulja ellen ágyuival müködendő, Lichtenstein a Herzinger osztályának ütegeit, melyeket más csapatok is követtek a Szt.-Andrástól

délnek eső kőhidhoz vonta, melynek szomszédságában nagy sietséggel még egy tábori hid veretett.

Herzinger ütegeinek tüze ez uj állásból, habár a távolság 1800—2000 lépés volt, csakhamar zavart idézett elő a vonuló hadosztályokban s a népfölkelési csapatokban Bem jobb szárnya mögött.

E zavar fokozva lőn, midőn Herzinger a Nyáradpatakon átkelését megkezdé és Siegenthal is előnyomult a kőhidon; a Haynau ellen a Nyáradhoz küldött ütegek odahagyták állomásaikat és igy Haynau is, ki homlokzatát azonnal meginditotta, előnyomulhatott a Nyárad patakon.

Lichtenstein föllépése meglepte a magyarokat és inkább ez erkölcsi, mint anyagi hatása által gyakorolt elhatározó benyomást, mivel Bem régi terveinek kivitelét akadályozta.

Habár a Medveg kapitány által Kakotánál szétszórtaktól megtudták a hirt, hogy az osztrákok már az aradi uton vannak, de ez mint általánosan következteték, csak egy jelentéktelen cirkáló csapat volt, s ez a hadseregnek Aradra menését nem akadályozhatta meg, legfölebb azon gondolatra birhatta, hogy a főut helyett egy mellékutat válaszszanak, tán azt, mely Murány és Félegyházán visz keresztül. Még minden oda célzott látszólag eddig, hogy Haynau homloktámadása ellen a Nyárad pataknál alkonyatig fenntartsák magukat.

De Lichtensteinnek egész hadtestével megjelenése a jobb szárnyon lényegesen megváltoztatta a dolgok egész alakját. Ott rendesen uj csapatok léptek föl és Bem nem is gondolhatott tovább arra, hogy Aradra megindulhasson. Az oda vivő utat csak komoly csatával lehetett most biztositani. — Egy ilyenhez pedig már igen ki voltak fáradva a csapatok. Lichtenstein föllépte tehát Szt.-Andásnál az Aradra menés helyett Remetén át Lugosra visszavonulni kényszeritette őket, hacsak még ma nem marad a győzelem határozottan kezeik közt, a mire pedig a csapatok állapotánál fogva nem nagy volt a kilátás.

Bem tehát csakugyan a Lugosra történendő visszavonulásra határozta el magát. Ez előleges irányból másod vagy harmadnap még mindig sikerülhet jobbratérés által a Maroshoz kö-

zeledni és tán a Radna és Lippa közötti hid segélyével Görgeyhez csatlakozni.

Mostanra magyar részről csak oda forditatott a főfigyelem, hogy az osztrákok teljes erővel történendő előnyomulását föntarthassák s a magyar hadsereg tökéletes bekerittetését megakadályozzák.

Kmety parancsot kapott, hogy Szakálháztól még egyszer előtörjön; Vécsey hadtestével, mely egész nap csak Temesvár ellen állt, födözendette a visszavonulást. Vécseynek kevés dolga volt. Azon támadást, melyet délutáni 3 órakor, midőn ő a Nyáradpataktól a heves ágyuzást hallotta, Rukavina Blomberg ezredes által 6 lovas század, 4 gyalog sz. és 6 ágyuval intéztetett a bécsi kaputól, a magyarok csekély fáradsággal visszaverték.

Mintegy délutáni 5 óra lehetett, midőn Herzinger és Siegenthal a Nyáradpatakon át a magyarok jobb szárnya ellen előnyomultak. Ez egész jobb szárny ingani kezdett. A vadász erdő felé visszavonulását födözendő, 2 huszárezred 3 üteggel Szt.-András felé ment.

Unschuld kapitány a táborkarból, ki egy röppentyü üteg és fél századdal legelőször kelt át a Nyáradpatakon, azonnal a huszárok után indult hátulról, a kiket ugyanekkor Herzinger osztályának 4, és Siegenthal dandárának 2 ütege oly gyilkos keresztüzbe fogott, hogy a futás csakhamar átalános lőn.

Haynau tulajdonképi homlokzatáról legelőször a bal szárny, Simbschen dandára kelt át a Nyáradon és ennek balpartján a 4. hadtesthez csatlakozott. Azután következtek sor szerint a Paniutine osztály, az ágyutartalék legnagyobb része és a 3. hadtest. Midőn az ágyutartalék a kis-becskereki uton a Nyáradon át és a csárda felé haladt, ütegeinek egyikét majdnem letartóztatta egy magyar század, mely egy kukorica földön volt elrejtőzve. Az elölovagló ütegparancsnok e közben észrevette a századot, azonnal fölállitatta az ágyukat és 200 lépésnyire belekartácsoztatott a kukoricába, mire a század fölbomlott.

Midőn a főágyutartalék a Nyáradon át a főutra vonulását már megkezdette, Kmety még egyszer előlépett Szakálház-

nál a reá parancsolt szárnytámadás végett. Haynau ezért nem hagyta abba az előnyomulást, hanem az Auersperg ezredhez még 2 század Ficquelmont dragonyost és 3 üteget küldött az ágyutartalékból ellenük. A magyarok itt is csakhamar visszavonultak.

Az erdőség felé előnyomulás alatt az osztrák főhaderő jobban a középfelé öszpontosult.

Lichtenstein a Herzinger osztályt melynek legrövidebb utja volt, az erdőségek megszemlélése végett az aradi ut mellett lévő csárdánál megállitotta, hogy megvárják a többi csapatok elvonulását. Herzinger itt a sereg zömének balszárnyát képezte; a jobbot a 3. hadtest képezte a kis-becskereki ut melletti csárdánál.

Amint a legszélső jobb szárnyon az Auersperg vértesezredekkel és a többi erősitésekkel Lederer lőn kiküldve, ugy Lichtensteintől is a Nyáradon átkelte után nem sokára Siegenthal dandára a legszélső balszárnyra balra küldetett, hogy Kovacsin át a vadászerdőt keleten bekeritse és a netáni menekülőket elfogja.

A magyarok kezdetben összesen az erdőségekbe menekültek, innen nagy fáradsággal, de még sem tökéletesen egyesültek és alkonyatkor keletnek Remete felé vonultak zavartan, fegyelmetlenül Vécsey és Kmetynek két hadtestéhez, a melyek még legjobban össze voltak tartva. Itt-ott még egyes csapatok többé kevesbbé rendezetten, nagyrészt feledve bonyologtak az erdőségekben, elmaradt csapatok saját erejökre hagyatva kelet felé kerestek menedéket és a mennyiben nem cstek Siegenthal és más osztrák csapatok kezeibe, elszórodtak az országban és visszatértek lakaikba.

Habár a szövetséges csapatok nagyon ki voltak fáradva, és habár Haynau azon föloszlásról mely a magyarok soraiban tényleg uralkodott és mindent megengedett, semmit sem gyanitott, mégis égett a vágytól még az nap bevégezhetni Temesvár fölszabaditását. Lichtensteinnak már alkonyatkor be kellett küldeni nehány századot Herzinger osztályából a vadászerdőbe, mig ugyanakkor 3 orosz század a csoki erdőbe nyomult. A Beregszón át több üteg vonatott a két erdő közti tisz-

tásra, hogy ezeket megtisztitsák és Haynau maga is élére állt egy 2 század császár dzsidás, 1 század Sunstenau vértes és 1 lovasütegből álló kis osztálynak, Temesvár felé sietendő, Simbschen dandárának és kevés pihenés után a 3. hadtestnek is követnie kellett őt.

Esti 9 órakor megjelent Haynau Temesvár kapui előtt és a mint ő és a császári csapatok, melyek őt kisérték fölismertettek, bobocsáttatott, hogy Rukavinának maguk adják hirül, miszerint az egész osztrák hadsereg a vár falai alatt táboroz.

A vár valóban a legnagyobb szorongatásban volt. Igaz, hogy ütközetben az őrség csak 161 embert (6 tiszttel) és 375 sebesültet (15 tiszttel) vesztett, de 2400 ember halt meg epemirigy és más betegségekben, 2000 pedig betegen és szolgálatképtelenül feküdt a kórházakban. Az egész 107 napi ostrom alatt a vártüzérség 42,000 töltést, tehát naponta mintegy 400 töltést használt el. Kiszámitották, hogy a vár már legfölebb csak 10 napig tarthatta volna magát. Rukavina csak néhány héttel élte tul Temesvár fölszabaditását; már sept. 9-én meghalt cholerában.

Augustus 9—10 közti éjjel a szövetséges hadseregből Siegenthal dandára Kovácsinál, Herzinger osztálya a Nyárad patak és a vadászerdő között, előcsapataival az erdőben, a Paniutine osztály a csoki erdő éjszaknyugati sarkán, előcsapataival az erdőben, az ágyufőtartalék és Lederer dandára a kis-becskereki ut melletti csárdánál Nyáradtól keletre, Simbschen dandára Temesvárt és a 3. hadtest az erősségi fellegvárban állt.

A szövetségesek veszteségei bámulatosan csekélyek voltak. Az osztrákoknak 35 holtjuk, köztük 1 tiszt és 153 sebesültjük volt, köztük 7 tiszt; az oroszoknak 1 holtjuk és 19 sebesültjök, köztük 3 tiszt. — Tehát az összes veszteség 208 embert tesz. Habár a magyaroké soha sem közöltetett s nem is fog közöltetni, de különböző tudósitásokból, melyek meglehetős biztosak, állithatjuk, hogy holtak és sebesültekben alig vesztettettek kétszer annyit, mint a szövetségesek.

És itt mégis két óráig tartó ágyuzással van dolgunk, a

melynél mindkét részről összesen 200 ágyunál több volt működésben. Minden ágyura vehetünk középszámitással 100 lövést; tehát 20,000 lövés, vagy 160,000 font vas csak mintegy 600 holtat és sebesültett okozott, tehát minden holtra esik 200 font vas, holtakat és sebesülteket egyre másra számitva minden elvesztett emberre 33 font vas. Ilyen a nagy távolból ágyuzás anyagi hatása.

Ha most a magyarok vesztesége magában az ütközetben is egészen jelentéktelen volt és Temesvár bombáztatása — mert csak e kifejezést használhatjuk, miután a gyalogság egész nap nem, a lovasság pedig csak, mint ütegfödözet jött ütközetbe — mégis egy nagy elhatározó ütközetet eredményezett, szükségkép kell következtetnünk, hogy a magyar hadseregben a belső fölbomlás igen jelentékeny léptekkel haladott előre. Erre következett hirtelen a főparancsnok-változtatás. Dembinski visszavonulási rendszerével annyit rontott, hogy ezt nem lehetett oly könnyen jóvá tenni, legalább idő kellett volna hozzá, és szokás szerint a vég szükség percében Bemben is hiányzott a hivatott lélek. Végre azon sajátságos körülményeket is igen tekintetbe kell venni, melyek közt a bombázás történt. Ha Bem tisztán a győzelem föladatát tüzte volna maga elé, ugy mindenesetre legjobb lett volna rá nézve, ha rövid ágyuzás után lehetőleg megerősitett jobb szárnyával megtámadja a Nyáradpatakon keresztül a szövetségesek balszárnyát, hogy Haynaut a Bégacsatorna felé szoritsa vissza. Bem főtrekvése most odairányult, hogy Aradot elérje; ezért igyekvék csapatai erejét az éji menetek számára lehetőleg föntartani, ezért folytatott álcsatárzást, melynél balszárnya tüntetései által az osztrákokat odavonni s figyelmöket lekötni remélé, midőn Lichtenstein megjelenése az egész tervet halomra dönté. Megválunk tehát itt Bem seregétől, mely Lugosra visszavonulni, mondhatnók menekülni erőködött, s azt veszszük szemügyre, mit tőn Görgey és az őt követő orosz főhadsereg augustus hó első harmadában.

Görgey visszavonulása Nagy-váradra. A debreceni ütközet.

Nyiregyházán julius 30-adikán csak azt tudhatta meg Görgey az oroszok felől, hogy a Tiszánál fölfelé mozgásban vannak. Ez mint tudjuk, oda volt irányozva, hogy a Tiszakelem Tiszafüredről Csegéhez tétessék át; Görgey lehetségesnek vélte, hogy az oroszok Tokajba vonulnak, azon véleményben, hogy ott még eléje kerülhetnek; azonban oly világos vala, hogy az első jobb hirre, melyet a magyarok mozdulatairól nyerendettek, Debrecen felé fognak fordulni, miszerint Görgei nem vélé tanácsosnak egész seregével Debrecenbe térni vissza. Hanem inkább ez uton csak egy mellék őrcsapatot szándékoztt, küldeni, a derékhadat pedig Vámos-Pércsnek és Kis-Márjának vezetni vissza.

A menetrend szerint a derékhadnak julius 31-kén Nagy-Kállót, augusztus 1-jén Nyir-Adonyt, 2-odikán Vámos-Pércset 3-adikán Nagy-Létát, 4-edikén Kis-Márját kell vala elérnie; a mellék-csapatnak az 1-ső hadtestnek, Nagy Sándor alatt julius 31-edikén Hadházra, augusztus 1-jén Debrecenbe kell vala mennie a körülményekhez képest 2-odikán is itt maradnia; aztán 3-adikán Derecskére, 4-edikén pedig Berettyó-Ujfalura vonulnia.

E menetrendben bizonyára semmi rendkivüli nincs, egészen megfelel a szabályoknak, melyeket a felek hasonló állása esetében közönségesen követni szoktak. Nagy Sándornak határozottan meghagyatott, hogy minden komoly csatát kerüljön, s tulnyomó erő komoly támadásának visszavonulás által térjen ki, akár a neki kijelölt irányban Berettyó Ujfalura, akár oldalvást a derékhad utvonala felé, amint már aztán a körülmények kiváni fognák. Hogy vajjon Nagy Sándor 2-ikán még valóban Debrecenben maradhat és maradjon-e? — ezt megitélni őrá magára bizatott; csak pontos tudósitásokat törekedjék az ellenségről szerezni, s mindent, amit megtud s ami nála elő adja magát, gyakran és pontosan megüzenje Görgey főhadiszállására, aki, magától értetődik, hogy nem tekinthette

függetleneknek a derékhad mozdulatait a mellékcsapatéitól. Az első napokban Debrecenfelé a mellékcsapat bocsáttatott előre, hogy, ha kénytelen volna keletnek visszavonulni, annál könnyebben egyesülhessen a derékhaddal.

Amint látni, e menetrendben semmi föltünő nincs; de minthogy épen Nagy Sándorra bizatott a mellékcsapat, csakhamar azt mondták, hogy Görgey föl akará őt áldozni.

Nagy Sándor augusztus 1-jén Debrecenbe jött, itt Korponay ezredesnek Tiszafüredről visszatért hadosztályát, 1500 embert 12 ágyúval — magához csatolta. Ezáltal az 1-ső hadtest, mely Vácz alól visszavonulásában rendkivül szenvedett, 7500 emberre és 41 ágyura növekedett. Még augusztus 1-jén hirül adaték, hogy 15,000 orosz áll Uj-Városnál, 3 mértföldnyire Debrecentől.

Most Nagy Sándornak meg lehetett volna tennie készületeit Debrecen odahagyására az első komoly támadásra, melyet augusztus 2-odikának délutáni óráiban lehete várni; ámbár e város környéke, egy téres lapály, épen nem szolgáltathat állásokat, melyek egy kis haderő hosszabb ellenállását a tulnyomó erő ellen leheségessé tennék, mégis lehetséges vala az oroszok komoly támadása elől, miután azt előbb nyugodtan bevárák, — ha csak kukoricaföldek és vizmosások igénybe vételével is, — kitérni, annyival inkább, mert az oroszok mozdulatai és evolutióinak lassusága és nehézkessége a magyarok előtt eléggé ismeretes volt, s biztosan föl tehető volt, hogy Debrecen már csak azért is föl fogja őket tartóztatni, hogy e városnak, mely mint a kormány ideiglenes székhelye a foradalom első idősza kában némi fontosságot nyert második — bevétele diadalát, annak rendje — módjaszerint kiaknázzák.

Azoban a kormánypárt igen erősen volt képviselve Debrecenben, melynek Nagy Sándor is testi lelki híve volt. Nagy Sándor ettől mintegy szabadítóként lőn üdvözölve, s mint szokásszerint ily körülmények közt közvetlenül a veszély előtt Debrecenben még illusiókat is csináltak maguknak, s fáradság nélkül ellepték azokkal a gyönge NagySándort is,aki maga sem igen tudta soha, hogy mit akar, vagy mit kelljen akarnia. A városban kétségbeesett küzdelemről volt szó, s a nemzetőrség részt venni készült abban.

Elég az hozzá, Nagy Sándor állást foglalt a város nyugati oldalán, Uj-Város irányában; a jobb szárnyon állt Korponay 1500 emberrel s 12 ágyúval, egy erdőnek támaszkodva; a központ 1500 ember 6 ágyúval, jelentéktelen dombok mögé rejtőzködve; a balszárny 4500 ember 17 ágyúval, szőlőkben s a külvárosok házaiban aránylag még legnyiltabban fölállítva, egy kis mocsárra támaszkodék, mely előtt kukorica-földek terültek el, melyek szinte megrakattak gyalogsággal; 4 huszárdandár 6 ágyúval tartalékul maradt.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch serege zömével Csegéről elindult Debrecennek; egyszermind Chruleff alatt egy 4 dzsidás-század-, 50 kozák- és 4 ágyuból álló őrcsapatott küldött ki jobbra, Török-Szent-Miklósra, hogy — persze fölötte gyöngén, eleget tegyen Haynau követelésének, kinek igazi kivánata eredetileg az volt, hogy az oroszok a Tisza bal partjának megtisztitásához lássanak, mig ő Duna Tisza között egyenesen Szegednek esnék. Amint láttuk az 1-ső osztrák hadtestnek kelle utóbb átvennie a föladatot, melyet Haynau, hogy haderejét annál jobban összetarthassa, az oroszoknak szánt.

Chruleffnek meghagyatott, hogy hiresztelje el, miszerint jelentékeny hadtest megy utána, s adja tudtul azon (igaz) hirt, miszerint az orosz haderő zöme Debrecennek vonúl; neki is oda kell vala visszatérnie, ha netalán az osztrákok már a Tisza balpartján állnának.

Chruleff augusztus 1-jén Madarasra ért, s itt ama — persze már nem új — hirt vette, hogy Perczel serege már julius 22-ikén visszatért Szolnok vidékéről Szegedre, augusztus 2 dikán aztán Szent-Miklósra ért, s itt megtudta, hogy az egész osztrák sereg útban van a Tisza jobb és bal partján dél felé, s Szolnokon csak egy osztrák zászlóalj van hagyva; erre Uj-Városnak fordult, hová 4-ikén érkezett, s honnan 5-ikén Debrecenbe ment.

A Paskiewitsch Csegéről Debrecen felé vonuló hadoszlopának előcsapatát a 3-dik könnyűlovasosztály 2 dik dandára képezé 14 ágyuval; ezt a 2-odik és 3-dik hadtest s végül a 12-edik gyalogosztály követé a 4-dik lovasosztálynak beléje osztott ezredeivel.

Augustns 1-jén Paskiewitsch, kinek összes hadereje ez

időpontban legalább 50,000 emberre tehető, elérte Ujvárost. Debrecennek kiküldött kozákok Ujvárostól egy mértföldnyire, keletre, egy magyar őrcsapatra bukkantak. Ennek hirére még augustus 1-jén kiküldetett Bebutóff Debrecennek 3 dandárral, s tőle 2-dikán viradóra azon tudósitás érkezett, hogy a magyarok állást foglalnak Debrecen alatt, de erejöket nem igen lehet megbecsülni.

2-dikán reggel tehát az orosz sereg megindult Uj-Városról; a 2-dik hadtest jobbra, a 3-dik balra az uttól; a lovasosztályok oldalvást haladtak, s a 12-dik gyalogosztály lovasezredeivel tartalékul ment utánok.

A kukorica földek csakhhamar meggátlák a haladást az ut mellett, s a seregnek össze kelle arra egy hadoszloppá vonatnia. Igy haladtak Fegyvernekig; itt a 3-ik lovasosztály előre rendeltetett, a többi csapatok evolutióit fedezni.

A Constantin dzsidás ezred 4 század huszárt támadott meg, kik eddigelé gyéren mutatkoztak; a huszárok hátráltak, s a dzsidások csakhamar több elrejtett magyar ágyuüteg tüzébe jutottak; a 3-dik lovasosztály mozgó ütegei egy osztrák röppentyü-üteg által támogatva a magyarok tüzelését viszonozták. Az idő 2 óra felé járhatott délután.

A 3-dik lovasosztály mögött, az 5-dik gyalogosztály s e mögött a 4-dik fejtekezék ki, mely utóbb jobbra az 5-dik elé rendeltetett; a 4-dik gyalogosztálytól jobbra a 2-dik lovasosztály.

Nagy Sándor főbb tisztjeivel épen egy banquettenél ült Debrecenben, melyet e város az ő tiszteletére rendezett, midőn az ágyuzás kezdetét vette. Rögtön a harctérre ment. Miután mind jelentékenyebb orosz tömegek tünedeztek elő, a főbb tisztek azon kérelemmel kezdék őt ostromolni, hogy kezdje meg késedelem nélkül a visszavonulást. Azonban Nagy Sándor a mint neki volt hevülve, nem akart rá állani erre. A balszárny tüzérségét az orosz mozgó-ütegek ellen menesztette; az utóbbiak csuffá tétettek, s félre kelle vonulniok a magyarok tüze elől. Most ismét fölkéretett Nagy Sándor, hogy rendelje el a visszavonulást. Hallani sem akart róla. Eközben a legelől érkezett

orosz gyalogosztályok kibontakoztak a 2-dik hadtest lovasságával együtt, s nagyobb számu uj ütegek vonattak elő.

A 7-dik és 8-dik gyalogosztályt, mihelyt megérkezett Paskiewitsch balra az 5-dik mellett, a magyarok jobb szárnyával szemben helyezé el. Négy ágyutelep 48 ágyuval előttük ment, a 8-dik gyalogosztálytól balra a muzulmanok ezrede vonult. Az orosz ágyutelep öldöklő tüze 4 óra tájban ugy összeroncsolá a Korponay hadtestét, hogy oda kelle hagynia állását; most Paskiewitsch egy-egy dandárt a 7-dik és 8-dik osztályból rohamra, vagy helyesebben üldözésre indított, s e csapatokkal, melyeket a nevezett osztályok többi része tartalékul követett, ment a muzulmanok ezrede is. A magyar jobb szárny visszavonulása csakhamar futássá fajult, s ezt követé a magyar első hadtest központja és balszárnyának futása is, midőn az orosz gyalogság s a muzulmánok a 3-dik lovas osztálytól követve Debrecenbe érkeztek.

Az üldözésre azonnal kiküldé Paskiewitsch őrkiséretét, a 32-dik kozákezredet s a 2-dik lovasosztályt. Az üldözők azonban csakhamar fölhagyák magukat tartóztatni a huszároktól, kik Nagy Sándor visszavonulását bátran, habár csekély számmal födözék; a legszélsők nem hatoltak tovább 2 mértföldnél Debrecenen tul.

Az orosz üldözés erejét a fáradtságon kivül még azon hamis hir is csökkenté, hogy Görgey Nagy-Létáról az utóbbi gyámolitására közelget.

Nagy Sándor vesztesége iszonyu volt; csaknem felét elvesztette hadtestének; a megmaradt töredék többsége délnek menekült, a szováthi és berettyó-ujfalvi országutakon; ezt főleg a gyalogság képezé, mig a kisebb rész, leginkább tüzérek, meg aztán huszárok is, kelet felé Mártonfalvának futamodtak, hol a Görgeyféle zöm huszár őrjárata ismét elfogá őket.

De bármily nagy vala is Nagy Sándor vesztesége: az oroszok és töméntelen lovasságuk oly roppant, legalább hatszor akkora túlerejénél fogva méltán meg lehetett volna kivánni, hogy még nagyobb legyen.

Nagy Sándor hiányzó emberei közől a következő napokban sokan előjöttek, ugy hogy ő most már veszteségét saját had-

teste részéről még csak 53 halottra, 90 sebesültre, 1273 hiányzóra, — s a Korponay hadteste részéről 500 emberre, egészben tehát 1916 emberre tette, kik között 15 tiszt vala. Azonkivül még 250 ló veszett oda.

Az oroszoknak 200 halottjuk és sebesültjök volt, ez utóbbiak közt vala Kuprianoff tábornok, kinek lába szétzuzatott.

Nagy Sándor még 3-adikán délnek fordult legénységével a Berettyó mögé s Mező Keresztesig ment vissza; 4-edikén aztán Nagy-Váradra.

Görgey a 3-adik és 7-edik hadtesttel julius 31-edikén Nagy-Kállóra, augusztus 1-jén Nyir-Adonyra s augusztus 2-kán Vámos-Pércsre ment. Nagy-Kállón a rendekházának egy tagjától, ki hozzá érkezett először vevé hirül a legujabb szegedi eseményeket, névszerint az országgyülés föloszlatását, a pártok helyzetét, s tervezett vagy bekövetkezett kineveztetését is főparancsnokká. Hogy ez valóban bekövetkezett légyen, azt kétségbe kelle vonnia Görgeynek, miután hivatalos értesítést erről még teljességgel nem kapott.

Augusztus 1 jén Szemere és Batthiány Kázmér gróf miniszterek előbb említett küldetésökkel Görgey főhadiszállására érkeztek Nyir-Adonyban. Görgey hajlamának, Szemerét megvetéssel büntetni, teljes mérvben hódolt. 1-jén metagadott a két miniszternek minden összejövetelt azon ürügy alatt, hogy másfélé igen el van foglalva s azonkivül némileg faragatlanul összeállított táborkara sok mindenféle gunyának kitevé őket.

Augusztus 2-odikán, mig Nagy Sándor Debrecennél harcol, Görgey főhadiszállása Vámos-Pércsnél van. Nagy Sándor sorsa, melyről ép úgy nem nyert értesítést a csata alatt, mint soká még utána sem, lázas feszültségbe hozta őt. De mindent jól megfontolva mégis legtanácsosabbnak véli szorosan a menetrendhez tartani magát, s következőleg augusztus 3-dikán reggelig Vámos-Pércsen maradni, hogy Nagy Sándornak legalább légyen mire szilárdul támaszkodhatik, s nehogy, ha netalán Nagy Sándor meg lenne verve, még seregének zömét is vereségnek tegye ki egy tulnyomó ellenség részéről

Miután az ágyu-dörgés Debrecennél elnémúlt, végre találkozása volt Görgeynek Szemerével és Batthiányval. Eleinte,

történetesen-e vagy sem? — hiányzott az utóbbi, s e körülményt fölhasználá Szemere megkérdeni Görgeyt, megkapta-e azon iratot, mely Görgey és Szemere egyesülését Kossuth megbuktatására bevégezendő lett volna, s melyre amaz nem válaszolt.

Görgey a gúnyt, melylyel Szemerét üldözé, folytatta volna, ha nem aggasztja épen Nagy Sándor sorsa fölötti bizonytalansága. Megelégedett tehát felelet nélkül azon ellenkérdéssel, hogyan áll a dolog főparancsnokká neveztetésével, melynek ő hirét hallotta. Szemere erre azt válaszolá, hogy ígenis volt szó róla, hogy a főparancsnokság Görgeyre ruháztassék, de nem neveztetett ki. Aközben megjelent Batthiány Kázmér gróf, e tárgy félbe lőn szakitva, s a küldöttek küldetésök valódi céljára tértek át, midőn Szemere kérdé, hogy mire ment már Görgey az oroszokkali alkudozással? Görgey azt felelé, hogy ezt a kormánynak tudnia kell, mert ő valamennyi alkuról, melynek valami politikai jelentősége lehetendett, tudósitá. Azonkivül még csak az történt, hogy Leiningen julius 28-kán a gesztelyi csata után egy orosz parlamentärt fogadott, hogy az személyesen meggyőződjék a magyarok kezeibe esett orosz sebesültek sorsáról. E katonai udvariasságnak természetesen semmi fontossága sincs.

Ezután Szemere Görgey nézete után kérdezősködött, az oroszok hajlandóságát illetőleg alkudozásba bocsátkozni a magyarokkal.

Görgey azt felelé, hogy ez iránt nincs határozott nézete; de ha meg akarnak győződni arról, ha biztosságot akarnak szerezni az iránt, valjon egyátalán szabad-e számolniok az oroszokkali alkudozásra, ajánlják föl a legtöbbet, amit ajánlhatnak, szent István koronáját. Ha aztán nem kapnak rá választ, ugy ez eléggé érthető felelet leszen. Akkor tudnivaló, hogy az oroszok nem akarnak alkudozni.

Szemere és Batthiány megigérék egy iratot fogalmazni a Görgey értelmében.

3-adikán viradóra végre hirül hozák Görgeynek az őrszemek, hogy Nagy Sándor Debrecennél megveretett, s visszavonulni kényteleníttetett, Berettyó-Ujfalunak. Erre Görgey derék-

hadával Vámos-Pércsről azonnal elindult, s egy huzamban onnan Nagy-Létán át Kis-Márjára ment, a Berettyó mellett.

Itt hasonlóan megállapodni szándékozott, mint előbb a Sajónál és Hernádnál. De midőn a Berettyó vonalt saját szemeivel látta, azt találá, hogy az épen nem képez valódi akadályt, kivált most, a száraz évszakban. Azonkivül hirül jött, hogy Nagy Sándor e nap már a Berettyó vonal mögé Mező-Keresztesre visszatért, s hogy különben e hadtest harc-képességére keveset számolhatni, nevezetesen mivel tüzérségének legnagyobb részét még csak most hozták elő a huszár csapatosztályok, melyek nagyobb oldal véd csapat hiányában a Vámos-Pércsről Kis-Márjára való vonulást jobb felől (nyugatra) fedezték.

Azon aggodalmában, hony az oroszok Nagy-Váradnál eléje kerülhetnének, Nagy Sándortól legkevésbbé sem gátoltatva meg ebben, — Görgey még az augusztus 3-dika és 4-dike közti éjjel Biharra viszi derékhadát. De miután itt megtudja, hogy az oroszok üldözése épen nem tulságosan gyors és erős, 4-két Bihar alatt tölti csak 5-dikén vonulandó Nagy-Váradra.

Augusztus 4-dikén Miloradowitsch hadnagy jött Biharra mint parlamentär; pénzt kelle kézhez juttatnia a fogoly orosz tiszteknek, s egyszersmind Görgeynek vissza adni a pisztolyokat, melyeket ez Sasz tábornoknak és Chruleff ezredesnek ajándékozott, miután Paskiewitsch illetlennek találta, hogy orosz tábornokok szövetségeseik elleneitől ajándékot elfogadjanak. De minthogy, most Görgey is visszaakará adni az ajándékokat, melyeket ő maga Sasztól és Chrulefftől kapott, Miloradówitsch nem fogadá el, s késznek nyilatkozott saját felelősségére, a pisztolyokat, eredetileg Görgey ajándokait, Sasz és Chruleff számára magával vinni.

5-kén regel Miloradowitsch Nagy-Váradra vezettetett, hol az orosz tisztek épen valának. Miután ott ügyét elvégezte, magával vivé egyszersmind Paskiewitsch számára az iratot, melyet az alatt Szemere és Batthiány elkészitettek. A fogalmazványt előbb megmutaták Görgeynek. Ennek nem volt az nagyon inyére, ugy találta, hogy jobb lenne elhagyni a vádakat Ausztria ellen, miután azok mit sem használnak — és hogy az oroszok meg-

hivása a magyar kormánypálca átvételére, igen el van rejtve. Ő azt helyezte kilátásba, hogy alkalmasint semmi válasz sem fog rá érkezni.

Görgey visszavonulása Aradra, s a saaghi csata.

Midőn Görgey 5-dikén Nagy-Váradra ért, már ott találta Nagy Sándort. Még az nap tudósitások és parancsok érkeztek Aulich hadügyministertől: Dembinsky föladta a Tisza job partját, s a bal védelmére szoritkozik. Görgey tehát lehetőleg siettesse Aradra menetelét, s tegyen jelentést, mikorra vél oda érhetni.

Erre Görgey Nagy Sándornak – kire nagyszerű anyagi és erkölcsi veszteségei miatt a sereg biztositását többé nem bizhatá, 1-ső hadtestét már augusztus 5-dikén utnak indítá Nagy-Váradról; ennek 10-edikén kell vala Aradra érkeznie.

A 3-adik és 7-edik hadtest 6-odikán ment utánok Nagy-Váradról.

Nagy Sándor augusztus 6-odikán Nagy-Szalontára ért, Görgey, ki Nagy-Váradon sebesült, beteg, s fogoly osztrákokat is hagyott, — ugyan az nap Gyapjura. Itt Szemere és Batthiány őt új értekezletre szólították föl. Hogy Paskiewitschtől még nem érkezett válasz, részint abból magyarázták, hogy az irást egy alárendlelt orosz tiszttel küldötték el, részint abból, hogy Görgeynek mégis csak igazának kell lennie, ha azt véli, hogy az irat nem elég világosan van fogalmazva.

Most hát új levelet fogalmaztak, mely valamivel világosabb, de még mindig nem vala eléggé világos, s fölszólíták Görgeit, hogy ajánljon nekik valakit, a ki rangjánál és születésénél fogva kitünvén, hozzaillő kiserettel inkább mint követ hogysem mint parlamentär Paskiewitshez menjen, a levelet hozzá elvinni s egyszermind szóbeli alkudozásokat kezdeni.

Görgey Szemerét magát ajánlä. De ez azt vélé, hogy rá nézve az orosz táborban való tartózkodás nem leend nagyon biztos, s némi keresgélés után Pöltenberg tábornok, ki a francia nyelvet birta vala, találtaték alkalmasnak az irat

elszállítására. Ez egy melléje e célra alakított kar kiséretében augusztus 7-edikén reggel Gyapjuról elment az orosz előörshöz. Küldetése eredményét később tudandjuk meg.

7-edikén Nagy Sándor Nagy-Zeréndre nyomult a Kőrös mellett, Görgey Nagy-Szalontára. Itt uj tudósítást kapott Aulichtól, hogy Dembinsky a bal Tisza-partot is föladta a szőregi ágyúzás következtében, s oda utasíttatott, hogy vonuljon vissza Aradra; Görgey intézkedjék, hogy legalább egy része csapatainak már 9-edikén Aradra érhessen.

Erre Görgey elrendelte, hogy Nagy Sándor 8-adikán Simándra, 9-edikén pedig Aradra menjen, a sereg zöme nap ról napra követendé őt, tehát 10-edikén érkezendék meg Aradra.

Nagy Sándor 9-edikén valóban elérkezett Nagy-Buszákra s itt nyugatnak fordulva, állást kellett foglalnia Sartori azon dandára ellen az osztrák 1-ső hadtestből, mely ugyanaznap Pécskára érkezett. Már Schlick megérkezte Makóra augusztus 4-edikén s egyidejüleg kis osztályok előmozdítása a Maros jobb partján fölfelé, a legnagyobb rémülésbe ejté Aradot, teljesen pedig aztán a Sartori dandárának küldetése, mely legalább 12,000 emberre becsültetett. Megjelenésére a szerelvények, melyek a magyar kormányt kisérni szokták — Radnára, Lugosra és Facsesre szállítattak, sőt még egyes kormány-tagok is elhagyák állomásikat; egyelőre csak a Qnerlonde tartalék-osztályát állíthatták a Sartori — hadtestnek vélt — dandára ellenébe, mely nagyrészt iskolázatlan s roszul föl szerelt ujoncokból állt.

Görgey maga már 9-edikén Aradra jött Szemere és Batthiány Kázmér kiséretében. Ezek Görgey jelenlétében jelentést tőnek küldetésök negativ eredményéről. Görgey ez alkalommal ismétlé nézetét, miszerint az oroszok irányában nem fejezték ki magukat elég világosan, amint ő maga állítja, s amint tökéletesen hihető is, ha nem igen válik is nagy becsületére a magyar ideiglenes kormány általános pelengérre állitása

Kossuth Görgey nézetéhez csatlakozott, azonnal egy kormány-rendeletet eszközölt, mely által Magyarország koronája himezés nélkül a Romanow háznak ajánltaték, s emberről

ről is gondoskodott, ki e tudósítást Paskiewitsch főhadi-szállására vigye.

Alig érkezett Görgey Aradra, midőn megtudá, hogy Dembinsky nem Aradra, hanem Temesvárra tért vissza. Ez reményét az osztrákok ellenében netán még várható siker iránt azonnal tetemesen lehangolá, de mindamellett elrendelte, hogy augusztus 10-edikén reggel Nagy Sándor azonnal Temesvár felé induljon, az nap még Vingát, 11-edikén Temesvárt elérje, a tödbi két hadtest egy napi járóföld távolyban követendék őt, tehát auguszt 12-edikén érkezendének Temesvár alá. Temesvár ágyúzásának kimeneteléről, mint már innen is kitetszik, 9-dikén estve még mitsem tudtak Aradon.

Nagy Sándor augusztus 10-edikén hajnalban átkelt a Maroson Vingának tartva. Saaghnál az ellenségre bukkant.

A Schlick hadteste találkozott vele.

Schlick már 8-adikán estve egy előörst küldött 6 dandárból és 6 ágyuból Liechtenstein Frigyes herczeg alatt Perjamosról Majlátfalvára. Ez csak 10-edikén viradórá érte el az aradi országutat, s itt még egy Temesvárról menekülő szekérsorra akadt, melyet szétugratott. Roszul fölsszerelést tartalék-hadak Asbóth alatt, melyek Féregyházánál és Füskutnál állottak, a legnagyobb zavarban futának vissza, s Lippán át Gyorokra és Kuvinra menekedtek.

Az összeköttetést Liechtenstein és Sartori között egy 2 század és 4 ágyúból álló csapat osztáyl tartá fön, melynek augusztus 10-edikén Fönlakon és Uj-Bodrogon (Hodoson) át a Maros bal partján fölfelé kell vala nyomulnia.

A Schlick derékhada, Reischach és Schneider dandárai, 9 edikén késő éjjel jött Vingára; 10-edikén 11 órakor délelőtt onnan Arad bekerítésére indult a bal parton; az előőrsöt magához voná.

Délben egy újon alakitott előörs Saaghnál Nagy Sándor előcsapataira bukkant, melyek nehány ágyúlövés által vissza vonulni kényteleníttettek a Saagh és Arad közti halmokra.

Schlick errek a özponton egy 12 fontos üteget fejt ki, egy 6 fontos üteget s egy röppentyű üteget Nagy Sándor állásának bal szárnya ellenében; a Reischach dandára a mögött foglal

helyet jobb felől lovasosztályok által födözve, melyek Ibédig portyáznak.

Rövid tüzelés után Reischachnak, kinek tartalékát a Schneider dandára képezi, rohamhoz kell fognia, 1 század 2 ágyúval Alberti alezredes alatt egyidejüleg a magyarok jobb szárnyára s háta mögé nyomul. Ezek minthogy fáradtak s demoralizáltak valának a hosszas menetek következtében, csak gyöngén állanak ellent, s csakhamar Kis-Szent-Miklósra és Aradra vonultak vissza. Schlick utánok ment, s a szürkületnél a hely szinéig nyomúlt, hol a Boxberg csapatosztályához csatlakozék. Másnap aztán a Sartori dandárát is magához voná a Maros jobb partjáról a balra.

Az osztrákok vesztesége a saaghi csatában csak egy halottat s 14 sebesültet tőn; de a magyaroké is fölötte jelentéktelen volt.

Igy most Görgey Aradnál szemben állt az osztrákokkal; Bem seregéről semmi bizonyosat nem tud, éjszakról az oroszok jönnek utána. Lássuk mennyire közeledtek hozzá.

A világosi fegyverletétel.

Midőn Paskiewitsch Debrecenbe ért, ismét megjelent a régi törzs-ellenség, az eleség-hiány; még csak két napra volt eleség a csapatok számára, Debrecen vidéke és maga Debrecen városa ki volt fosztva annyira, hogy Paskiewitsch kénytelen volt a városból behajtott készletek egy részét ismét kiosztatni a legszegényebb lakosok között. Az osztrákok nem szolgáltattak eleséget. Paskiewitsch hát intézkedéseket tőn az iránt, hogy az orosz készleteket Bártfáról, Eperjesről, Kassáról s egyéb mögötte fekvő raktárakból magához vonja.

Mindez több napi késedelemre szolgáltatott okot, s akkor is csak egy része a csapatoknak mozdíttatott elő. Augusztus 6-odikán Paskiewitsch katonáival szabad ég alatt egy „tedeumot“ énekeltetett, s rá a székesegyházban, melyben april 14-edikén a Habsburg dynastia lása detronizál kikiáltatott, „a nemzet-bűnének megengesztelése ül“ imát mondatott Ferencz József császárért.

Ugyanaz nap 2 portyázó-csapat állíttatott föl két-két század kozákból, az egyik Chruleff ezredes alatt Derecskén jobbra, a másik Melnikoff ezredes alatt Nagy-Létán, balra. Ezeknek összeköttetésben kelle maradni egymással, a Berettyó mellett portyázandók, s Görgey mozdulatairól hirt hozandók.

Tscheodajeff julius 31-edikén Körömre jutott, s csapatokat küldött Szikszóra és Edelénybe, az öszeköttetést Grabbével fölkeresni; augusztus 1-jén Körömön vesztegelt 2-odikán aztán elment Szerencsre, s 3-adikán Tarcalra, ahol Sacken parancsnoksága alá lépett. 4-edikén aztán parancsot kapott, hogy 2½ zászlóaljat s 4 ágyút Tokajban, Tállyán, Hidas-Némethin és Miskolcon hagyva, ellenben Sacken hadtestéből 6 zászlóaljjal megerősödve Debrecenbe vonuljon, mig Sacken a Tiszánál, s a Tiszától éjszakra hagyott összes csapatok vezényletét megtartá.

Miután a sereg összeköttetése Tokajon át teljesen biztositva volt, a csegei hidat le kelle szakitni Kannabich tábornoknak, s csapatosztályával szintén Debrecenbe mennie, hová a sereg szekérvára is odavonatott.

7-edikén reggel azon hir érkezett Debrecenbe, hogy Görgey Nagy-Váradot elhagyta, s Aradra vonult, nyilván azon szándékkal hogy ott Dembinskyvel egyesüljön, s aztán az osztrákokra üssön.

Ez esetre tehát „segédkezet nyujtandó az osztrákoknak“ Paskiewitsch először is egy erős hadosztályt alkotott Rüdiger alatt. Ez a kozákokból, s a 2-odik és 3-adik hadtest lovasságából állíttatott össze, a Miklós nagy-herceg-dzsidás, s a hannóvera-király-huszár-ezred kizárásával; — aztán meg a 3-adik hadtest gyalogságából.

Rüdigernek először lovassága zömét sebes menetben Gyapjuig kell vala előre mozditania, s onnan a Fekete-Kőrös szemmel tartása végett Nagy-Szalontára egy előcsapatot küldenie; a 3-adik hadtest gyalogságát Rüdigernek közönséges menetben kell vala utánok menesztenie. Chruleff ezredes osztálycsapatát magához kell vala vonnia, mig a Melnikoff csapatosztályának most a Kőrösön föl Kolozsvár felé az összeköttetést Lüderszszel Erdélyben, fölkeresni — tétetett föladatává.

Igen világos, hogy Görgey meneteinek gyorsasága mellett az oroszok ez intézkedései csak igen keyéssé voltak alkalmasak az osztrákoknak valamit használni. Nekik csak maguknak kelle magukon segitniök.

Augustus 7-kén délután 3 órakor Rüdiger elhagyá Debrecent, előcsapata elérte Berettyó Ujfalut, lovasságának zöme Derecskére ment.

Augustus 8-kán az előcsapat Nagy-Váradra ment, a lovasság zöme Borsra, s Chruleff Berettyó Ujfalu jobb oldalának födözésére Bereg-Böszörménybe vonult. Rüdiger főhadiszállását Artádon üté föl. Itt jelent meg $^{3}/_{4}$ 11-re Pöltenberg ismeretes megbizásával. Rüdiger azonnal értesité róla Paskiewitschet.

Paskiewitsch vonakodott a parlamentärt elfogadni, s Rüdigert oda utasitá, hogy azt felelje Görgeynek, miszerint az orosz sereg rendeltetése csupán harcolni; ha Görgey törvényes uralkodója előtti meghódolása iránt akar alkudozni, forduljon Haynauhoz, ki alkalmasint el lesz látva a szükséges fölhatalmazással.

Rüdigernek egy, Görgeyhez intézett e tartalmu iratával, Pöltengerg 9-kén elhagyá Artándot, Aradra menendő. Szemere és Batthiány Kázmér nem is fogadtatott el. — Beszédközben Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán már nyilvánitá, hogy Görgey föltétlen fegyverletételre egészen hajlandó, de ezt csak az oroszok előtt teendi, és soha sem az osztrákok előtt.

Augustus 9 én Rüdiger előcsapata, a 15-dik és 46-dik kozák-ezred Madarászra, Nagy-Szalonta mellett, az Albert-dzsidás ezred jobbra Mező-Gyanra mozdittatott, a lovasság zöme Nagy-Váradon maradt, s a 3-dik hadtest gyalogsága Mező-Keresztesre ért. Debrecentől Nagy-Váradig Rüdiger 60,000 adag kenyeret hajtott be, s magában Nagy-Váradon 120,000 adagot rendelt. A 200 osztrák fogolyból, kiket itt találtak, egy csapatosztály alakittatott a jelentéktelen citadella megszállására.

Augustus 10-kén Rüdiger a kozákokat Kis-Jenőig mozditotta; a többi előcsapatbeli lovasságot Nagy Zeréndig a Fekete-Kőrös mellett; a lovasság többi részét Nagy-Szalontára, a 3-dik hadtest gyalogsága pedig Nagy-Váradra jött.

Augustus 11 kén a kozákok Simándig, az előcsapat-lovas-

ság többi része Kis-Jenőig, a lovasság zöme Nagy-Zeréndre, s a 3-dik hadtest gyalogsága Nagy-Szalontára ment. Ez utóbbinak 3 zászlóalját 8 ágyuval Nagy-Váradon kelle hagynia Kannabich tábornok alatt.

Rüdiger távozta után augustus 8-dikán Paskievitsch egy uj előcsapatot alkotott Bebutoff herceg alatt a Debrecennél maradt csapatok számára. Bebutoff a muzulmán lovas ezredet, a Miklós n. herceg dzsidás ezredet s 4 ágyut kapott s Kis-Pércsre kelle vonulnia.

Debrecennél egyelőre a 4-dik, 5-dik és 12-dik gyalog osztály, ez utóbbi a 4-dik lovasosztály beléje osztott két ezredével, a hannover király huszárezred, s a 2-dik vadász zászlóalj maradt, melyhez aztán Tscheodajeff tábornok csapatosztályának kelle csatlakoznia Tokaj felől.

Csak augustus 9-kén tudta meg Paskiewitsch, hogy az osztrákok már Makónál állanak. E hir tehát 4-kéről való volt, a miből kitünik, mily tág összeköttetésben voltak egymással a szövetségesek. Ezen igen uj hirre Rüdiger oda utasittatott, hogy lovasságát a Fekete-Kőrösnél, gyalogságát pedig Nagy-Szalontánál állitsa meg, s várja be a magyarok további lépéseit. Tovább Aradnak csak akkor kelle Rüdigernek mennie, ha bizonyosan megtudandá, hogy Görgey magát megmentendő Aradot elhagyja, vagy ha Haynautól fölszólittatnék, s ez maga szintén Aradra meneud. Ha Görgey támadólag talál az osztrákok ellen menni Aradról, Rüdigernek tüntetnie kelle e hely ellen, e dologban azonban igen ovatosan eljárnia, s jól megfontolnia, hogy további segélyre a közvetlenül alája rendelt csapatokon kivül csak több nap mulva számolhat.

E további segélyezéssel akkép állt a dolog, hogy augustus 11-kén 2 hadoszlop, az egyik a 12-dik gyalogosztályból s az a mellé rendelt lovas-ezredekből Buschen altábornagy alatt, a másik pedig az 5-dik gyalogosztályból s a 2 dik vadászzászlóaljból alkotva, indittatott Debrecenből Nagy-Váradnak, mely utóbbi helyre augustus 13-dikán voltak megékezendők.

Ha Haynau Szeged és Makó felől a Marostól messze eltávozni talál, s netalán Temesvárra menni tevé hozzá, Paskiewitsch a Rüdigerhez intézett parancsában, ez utóbbi, különös

engendély nélkül, netalán Haynau puszta fölhivására ne bocsátkozzék valami magános merényletbe Arad ellen.

Adatainkból az oroszok, azaz a Rüdiger csapatosztálya utóbbi mozdulatairól kitünik, hogy azok Görgeyt egyátalán nem tudták zavarba hozni. Mi tehát augustus 11-ig kisértük az oroszokat, azon napig, midőn már Görgey, meglehet Dembinskivel vagy Bemmel egyesülve, támadólag léphetett föl Haynau ellen; menjünk most Aradra, elbeszélni azon csodás eseményeket, melyek itt a 10 dikei és 11-dikei két napon végbe mennek.

Még egész világosan emlékszünk, hogy Rüdigernek legmesszebb mozditott hadosztálya, a kozákok, augustus 11-kén még 4 mértföldnyire állnak Aradtól északra, s hogy a 3-dik hadtest gyalogsága e nap még Nagy-Szalontánál van, tehát, eltekintve Paskiewitsch korlátozó parancsától, nehezen érhet augustus 14-dike estéje előtt Arad vidékére, mig a további segélyhadak, melyek csak 13-án érnek N.-Váradra, mintegy 18-kán érkezhetnek Aradra. Mi minden nem lett volna tehát lehetséges a magyarok részéről, az öreg Dembinski fejetlen visszavonulási maniája nélkül!

Midőn augustus 10-kén a 7-dik magyar hadtest Arad vidékére érkezett, a Querlonde osztályával megerősitve, Pészak s a Sartori dandára felé állittatott föl, a 3-dik hadtest a 7-dik mögött táborozott.

Augustus 10-dikén délután Görgey Aradon első tudósitást vőn Nagy Sándortól, délről keltezve, miszerint ő Saághnál az ellenségre bukkant, s a foglyoktól megtudta, hogy 9-én Temesvárnál csata volt az osztrákok és magyarok között, melyben az utóbbiak visszavonulni kényszerültek; egyszersmind utasitások után is tudakozódott Nagy Sándor. — Görgey azt válaszolá, hogy fogadja el a csatát határozottan, s szükségesetén menjen vissza Aradra, amik tulajdonkép maguktól értetődtek. De csakhamar uj jelentés érkezett Nagy Sándortól, hogy az ellenség tulerővel közelg; e tulerő, mellesleg legyen megjegyezve, dacára a Schlick hadteste gyöngeségének, még mindig fönállt, ha nem is vala jelentékeny. Nagy Sándor ujra utasitásokat kért.

Most Görgey elhatározá, hogy maga fog a csatatéren meg

jelenni. Már az ó-aradi uton a Maros jobb partján hirül vevé, hogy Nagy Sándor teljes visszavonulóban van. Majd pedig miniszteri értekezletre hivatott Kossuth által; Nagy Sándornak tehát csak azon utasitást üzente, hogy legalább Uj Aradon tartsa fel magát szilárdul.

A miniszteri értekezletet azon jelentéssel kezdé Kossuth, hogy a magyar sereg 9-kén Temesvárnál nagyszerü győzelmet vivott ki. Az ügy ugyan már igen ingó alapon állott ekkor, de Bem megjelenése, ki a főparancsnokságot átvette, a dolognak azonnal más fordulatot adott; a csata vég kimeneteléről ugyan hirek még nem érkeztek, de a győzelmen nincs mit kételkedni. Azonban Görgey mégis kételkedett. Nagy Sándor jelentéseinek, egy osztrák hadtest merész előnyomulásáról Vingán át Arad felé, mindenesetre kétséget kelle támasztaniok a magyarok győzelme iránt. Mindazáltal Görgey előre mozditani igérkezett augustus 11-kén a 7-dik és 3-dik hadtestet a Maros bal partjára. Csak azt kérdé, hogyan van, hogy Bem egyszerre Temesvárnál parancsnokolt. E fölött hosszas tárgyalás keletkezett.

Magából a dologból kitünt, hogy Kossuthnak egy rendelete által, melyet Aulich hadügyminister ellenjegyzett, Bem valóban a magyar csapatok főparancsnokává neveztetett ki. Több miniszter e kinevezésről legkevésbbé sem volt értesitve, sőt Csányi azon nézetet is nyilvánitá, miszerint Kossuth, a hadügyminister ellenjegyzése dacára épen nem volt följogositva, a főparancsnokságot Bemre ruházni, miután már egyszer az országgyülés szándékát nyilvánitá, hogy a főparancsnokság Görgeynek adassék át. Amit mindnyájan éreztek, hogy t. i. Bem kineveztetése csak a Görgeyféle politika irányábani bizalmatlanság jele, végre egyenesen kimondá Vukovich igazságügyi-miniszter. A főparancsnokság kérdése, vélé, még mindig függőben van, az még mindig átadatik Görgeynek, csak egyszer őszintén és kereken nyilatkozzék állásáról a kormányhoz, s szándékairól ennek ellenében.

Ámbár a kormány bizalmatlansága Görgey szándékai iránt legkevésbbé sem volt alaptalan, mi több, ámbár már rég óta tudnia kelle, hogy Görgey határozott ellensége, mindaz-

által csakugyan nehéz volt e bizalmatlanságot Görgey egy egyszerü nyilatkozata által elháritania.

„Ő azt válaszolá, hogy állitsa őt a kormány haditörvényszék elé, ha szükségesnek találja, haszontalan gyanusitásokra nem fog válaszolni, s miután a főparancsnok választása forog szőnyegen, minél az ő személye is tekintetbe jöhet, jobbnak látja elhagyni az ülést.

Ezzel a várból főhadiszállására, Ó-Aradra ment át, az intézkedéseket Schlick megtámadására augustus 11-én — kiadni.

Késő este Kossuth őt még egy értekezletre kérte, négy szem közt, magához a várba. Miután Kossuth néhány pillantást vetett a multba, s a mellett azt is megjegyezte, mily sokat ártott Görgey kétszinüsége ő irányában a magyar ügynek, azt kérdé, hogyan venné Görgey, ha Bem a főparancsnokságot megnyerné, vagy a mint helyesebben lett volna mondva, megtartaná. Görgey azt felelé, hogy nem magyarnak semmi esetre sem szabad, kivált a nemzeti ügy ily nehéz állapotában a főparancsnokságot elnyernie. — No's kérdé tovább Kossuth: ha Görgey maga nyerné el a főparancsnokságot, mit tenne azon esetben, ha Dembinski vagy Bem győzelme Temesvárnál valósulna? Akkor, mondá Görgey, megtámadná s üldözőbe venné az osztrákokat. S azon esetben, ha 9 kén Haynau győz? hát akkor? Akkor viszonzá Görgey, letenném a fegyvert.

Én meg főbe lőném magamat! szólt Kossuth.

Görgey őt erről lebeszélni igyekvék, mint maga mondja, nem mintha sokat törődött volna Kossuth életével, hanem hogy Kossuth 1849. april 14-kei politikai tanát, ha nem is szóval, de mégis az által visszavonja, hogy nem kezeskedik érte életével.

10-dikén éjfél előtt Görgey ismét visszatért főhadiszállására. Néhány óra mulva még viradat előtt, Kossuthtól Guyonnak egy levelét vevé, melyben ez jelenti, hogy 9-dike óta Bemhad nem létezik, hogy az föloszlottnak tekinthető.

Mármost, vélé Görgey, további ellenállásnak csak személyes s nem többé nemzeti érdekek, s még csak keresztülvágni magát semleges földre, nem pedig valami előnyt kivíni Magyarország számára — lehetnek célja, s a fegyvert letenni elhatározta.

Görgey nézete szerint Kossuthnak is e véleményben kellett lennie. Miért küldte volna különben Guyon levelét? Ha ezt nem teszi, 11-kén Görgey Schlick ellen megy.

Avagy miért nem fogatta el őt Kossuth az éjjeli beszélgetés után, melyben fegyverletételi szándékát nyilvánitá? Görgey egyedül volt a várban, az őrség oly egyénekből állt, kik őt nevéről is csak alig ismerték, s a vár parancsnok Damjanich volt, ki mióta Görgey ujat huzott a kormánynyal junius végével s julius elején, az ő elleneinek táborába ment át.

A fegyerletételre elhatározva magát csapataival, az ország ekkori főhaderejével, még sem akará Görgey, hogy e lépése csak szinét is viselje a honárulásnak; azért azon fölszólitást intézte Kossuthhoz, hogy köszönjön le, s ruházza rá az államban a főhatalmat.

Erre feleletül egy iratot nyert Kossuthtól, melyben ez őt fölhatalmazá békét kötni, de csak az oroszokkal, egyszersmind ráruházván a főparancsnokságot az összes magyar csapatok fölött.

Ezzel nem elégedett meg Görgey, hanem azonnal Csányi hoz ment, véle a dolog iránt értekezendő. Csányi megigéré, hogy Kossuthot ráveendi a lemondásra, s ezt valóban meg is tette. 11-kén délben bekövetkezett Kossuth s az egész ideiglenes kormány lemondása, a főhatalom Görgeyre ruháztatván át.

Görgey azonnal kiáltványt bocsátott ki Magyarország polgáraihoz, melyben megigéré, hogy mindent megkisérlend, amit a sulyos helyzetben csak lehet, s inté a polgárokat, hogy csendesen és békésen viseljék magokat, minthogy csak igy kezeskedhetni személyök és vagyonuk biztonságáról.

Délután Kossuth elhagyá Aradot, Lugosra szándékozván; a trón-jelvényeket, melyeket Görgey szükségeseknek vélt, hogy egyátalán még alkudozni lehessen, magával vitte. Csak este 8 órakor, igy volt kicsinálva, vegye át Görgey tényleg a főhatalmat.

Alig utazott el Kossuth, midőn Pöltenberg Rüdiger tudvalevő válaszával visszatért.

Erre Görgey levelet irt Rüdigernek, melyben közli ezzel, hogy Magyarország eddigi ideiglenes kormánya leköszönvén

átvette a főhatalmat, s el van határozva, föltétlenül letenni a fegyert, de csak orosz csapatok előtt; hogysem osztrák csapatok előtt letenné, inkább egész erejét kockára teszi egy kétségbeesett csatában. Továbbá jelenté, hogy 12-kén Világosra, 13-kán Boros-Jenőre s 14-dikén Beélre, tehát Nagy-Várad irányában vonuland, hogy Rüdiger közéje s az osztrákok közé férközhessék. Végül az orosz cár nagylelküsége és igazságszeretetét hivta föl, a magyar nemzet részére egyátalán, s különösen az előbb osztrák szolgálatban állt tisztek részére. Saját személye érdekében mitsem kivánt, azt föláldozta.

Görgey most haditanácsba gyüjté az épen el nem foglalt tábornokokat és főbb tiszteket mind, akik Aradon valának. Ezzel először is Rüdigernek Pöltenberg által Aradról hozott iratát közölte. Aztán különösen arra figyelmezteté, hogy az orosz cár nagylelküségére való hivatkozásból épen semmit sem várhatni, még csak azt sem remélhetni, hogy a fegyverletétel által valaki az osztrák haditörvényszéknek átadatását kikerülhetné. — Aztán eléje terjeszté a haditanácsnak levele fogalmazványát Rüdigerhez, s fölhivá azt, hogy tanácskozzék fölötte. Ha a haditanács a föltétlen fegyverletételbe az oroszok előtt nem egyeznék bele, hozzon más positiv határozatot, s Görgey előre kötelezi magát, annak kivitelére. Erre elhagyá a tanácstermet. Rövid idő mulva tudtára adatott, hogy a haditanács beleegyezik a föltétlen fegyverletételbe, s az irat elküldését Rüdigerhez helybenhagyja.

8 órakor este, midőn Görgey amint előbb kicsinálva volt, a legfőbb hatalmat csakugyan átvette, ez irattal 3 parlamentär elment Rüdiger főhadiszállására.

Azután Görgey még hosszas értekezletet tartott Csányival, melyben különféle a fegyverletételen kivül lehetséges kibuvó rések vétettek fontolóra, végre Csányinak is be kelle látnia, hogy nincs egyéb hátra.

Már 11-kén napkelte előtt, közvetlenül azután, hogy Guyonnak Kossuth által hozzá küldött iratát olvasá, a Maros jobb partjára vonta az 1-ső hadtestet, mely még a bal parton állt, s a 7-dik hadtestet, mely már oda előre volt mozditva. — A 3-dik és 7-dik hadtest erre állást foglalt a simándi és pécskai

utakon, Ó-Aradtól éjszaknyugatra, az oroszok netaláni támadása esetére, mig az 1ső hadtestnek a Maros jobb partját kelle az osztrákok ellen védelmeznie.

Még a 11 edike és 12-edike közötti éjjel megindult azután Görgey hadával Aradról, s 12-edikén reggel Világos alá ért. A csapatok előtt a fegyver-letétel szándéka szigorú titokban tartatott. Mert hát mégis attól tartott Görgey, hogy e hir által csapapatait demoralizálni találja, s mindenkép szorosan össze akará őket tartani, hogy az osztrákoknak ellenállhasson, ha ezek közbe lépni fognának.

Rüdiger Paskiewitschnek előbb említett korlátozó parancsai ellen kifogásokattőn, s engedélyt nyert tovább hatolni Arad felé, azonban ismételt fölszólítás mellett az elővigyázatra.

Augusztus 12-edikén Rüdiger kozákjait Uj-Szent-Annára mozditá, 3 mérföldnyire éjszak-keletnek Aradtól, s másfél mértföldnyire éjszak-nyugatnak Világostól, az előcsapat többi részét Simándra, a lovasság zömét Kis Jenőre s a gyalogság zömét Nagy-Zeréndre.

Főhadiszallását Kis-Jenőn ütötte föl. Itt 12-edikén reggel megérkeztek a magyar parlamentärek, Görgey levelével. Az ebben foglalt ajánlat oly csábitónak tünt föl Rüdiger előtt, hogy azonnal szószólólag értesíté róla Paskiewitschet, s ez, ámbár a magyarokat előbb az osztrák főtábornokhoz utasítá, „további vérontás kikerülése tekintetéből“ — teljes engedélyt adott mindent megtenni, amit alkalmasnak vél az ügy befejezésére.

Még mielőtt Paskiewitsch engedélye megérkezett, egy csapat osztályt mozdíttatott Rüdiger az uj-szent annai kozákokból Világosnak, s egy parlamentärt küldött oda előleges értekezés végett. Miután Paskiewitsch engedélye megérkezett, táborkarnagyát, Froloff tábornokot, az egyes pontok meghatározása végett Világosra küldötte.

Midőn augusztus 12-edikén délután a kozákok csapatosztálya Uj-Szent-Annáról Világoshoz közeledett, az egész magyar tábor fölriadt. Görgey azon egyszerű parancsot adá ki, hogy tartózkodjanak minden ellenségeskedéstől. Erre a fegyver-letétel szándéka közhirré lőn.

Megfoghatólag nyugtalanságot s izgalmat terjesztett ez a táborban. Görgeynek jelenték, hogy zendülés ütött ki. Ő megjelent a táborban, s itt a dolgok állását nem oly rosznak találá, mint ahogy eléje adták, s kérelmek által, melyekben ajánlá a rend föntartását a végső percig, rövid idő alatt lecsöndesité a csapatokat.

Ez alkalommal szóba jött az is, hogy nehány tiszt jobbnak látta volna az osztrákoknak mint az oroszoknak adni meg magukat. Görgey szabadságukra bizá a sereget elhagyni s a legközelebbi osztrák előörsnél jelenkezni; de jobbnak látták a seregnél maradni.

Szétugrasztottak a Bem hadából, s előkelők a polgári rendből is sokan jelentek meg még augusztus 12-edike folytán Világoson; nem mindnyájan azért jöttek, hogy Magyarország mostani főhadával bármi sorsban osztozzanak. Nem keveset azon hirek csábitottak oda, melyek julius végétől folyton ismételve keringtek, miszerint Görgey előnyös békét kötött az oroszokkal.

Görgey, ki nem ámítgatá magát arra nézve, ami a seregnek legalább kiváló egyéniségeire várhatott — kötelességének tartá, legalább azon tábornokokat és táborkari — tiszteket, kik nem született magyarok voltak, a menekvésre fölszólitani. Ezek hallani sem akartak róla.

S ugyanazon módon, mint Görgey a katonasággal, beszélt Csányi a polgári rendbeli személyekkel. Azon aggodalomban, hogy nem mindnyájan lennének képesek brutalis fickók csufolódása és gúnya között gyalázatos halálnak mindvégig megtöretlenül szemébe tekinteni, s igy a magyar névre gyalázatot hozhatnának, Csányi is sokaknak tanácslá a menekülést; de épen mivel az indokokat, melyek őt ily tanácsra birák, nem tudta egészen elfátyolozni, csak itt-ott volt foganata.

A csapatok között, melyek a világosi táborba jöttek, több száz csaknem fegyvertelen ujonc is találkozék, kik a Maros jobb partján állottak, a nélkül hogy Görgey róluk csak legkevesebbet is tudott volna. Midőn augusztus 12-edikén hire járt, hogy Ó-Arad immár az osztrákok kezében van, ők Radnán és Lippán keresztül délnek akartak kitérni, hogy ha lehet Bem

hadával egyesüljenek. E szándékukban meg lőnek akadályozva. A körülményeket, melyek között ez történt, itt bővebben kell érintenünk, miután csodálatos föltevésekre szolgáltattak okot, az osztrákok részén.

A saághi csata után Schlick Haynaunak egy korábbi rendeletéhez képest, egy csapatosztályt küldött 2 zászlóaljból, nehány lovasszázadból s egy ágyúütegből Hoviger ezredes alatt Lippára. Schlick maga Görgey tovavonulta után 12-edikén megszállta Ó- és Uj-Arad városát s Uj-Arad alatt hidat veretett a Maroson; aztán a helyet mind-két parton bekerité, ami 15-ödikéig hajtatott végre. Hoviger 12-edikén délben egy órakor elérte Lippát, s az alatt azon ujonc csapatosztályra bukkant, mely épen a Maros bal partjára készült átkelni. Egy jelentéktelen csetepatéban Hoviger 200-at fogott el; a csapatosztály többi része visszahúzódott a Maros jobb partjára, s leszakasztá a hidat, mire aztán Görgey Világosra menetének hirére szinte odaindult s megérkezett.

Ez eseményt akkép magyarázták maguknak az osztrákok, mintha Görgey a Maros balpartjára való áttörésében Aradnál Schlick által meggátoltatván, összes hadával még egyszer megkisérlette volna e partot Lippánál Lugos irányában Bemmel való egyesülhetése végett elérni, csak Haynau elővigyázata és ügyes hadmüveletei által gátoltatott meg ebben, s csak most látá magát kényszerülve a fegyver-letételre az oroszok előtt. Mily helytelen volt egyátalán ez okoskodás, mutatja elbeszélésünk.

Ha a felsőbb katonai és polgári személyek a világosi táborban majd mindnyájan a perc magaslatán állottak, elhatározva, ha kell, a leggyalázatosabb halállal halni hüségökért meggyőződésükhöz: az alsóbb rétegekben épen nem úgy állt a dolog.

Ott még mindig egy előnyös békekötéssel áltatták magukat, melyet Görgey az oroszokkal kötött s mely nevezetesen a tiszteknek válandék javára, kik rangjokkal az orosz hadseregbe fogtak volna lépni. Sok tiszt épen nem is átallotta Görgeyt kérni, hogy léptesse őket még egy fokozattal előbb. Hasztalan terjeszté eléjök Görgey ily kivánat méltatlan voltát. Ők nem értettek semmit, miután a haszon forgott kérdésben.

Azt állítják talán, hogy efféle alávalóságok csak egy fölkelőhadban fordulhatnak elő?

Sajátságos remények ébresztettek, névszerint azon körülmény által is, hogy még augusztus 12-edikén délután fölszólítás érkezett Rüdigertől Görgeyhez Világosra, miszerint ez utóbbi közölje vele a sereg legsürgetősb kérelmét, hogy Paskiewitsch hercegnél annak teljesítése iránt közbenjárhasson.

A 12-edike és 13-adika közötti éjjel Froloff tábornok megérkezett Világosra, Görgeyvel a fegyver-letétel módjára nézve a szükségesekről értekezendő. Abban egyeztek meg, hogy a fegyverletétel Szőllőstől délre (keletre Zarándtól), e helység s a malomcsatorna között menjen végbe. Rüdiger 13-ikán reggel Kis-Jenőtől elővonuland, s a kijelölt tért kelet, éjszak és nyugat felől bekeritendi, csapatainak egy részével a Csigir patakot Szőllős és Moroda között megszállván, derékhadával pedig keletnek fordulva s Zaránd és Szőlős közé vonulván. Görgey 13-adikán ne nagyon korán induljon meg Világosról, hogy az oroszoknak elég idejök legyen a megérkezésre, a kozákosztályok, melyek immár Arad Világos között álltak, a magyar hadat illendő távolban követendik.

Görgey 10 és 11 óra között indult 13-ikán délelőtt, nagy forróságban Világosról Szőllősre, hogy az oroszoknak elég időt engedjen a megérkezésre.

Görgey, csapatait megelőzve Uj-Pankotán egy orosz parlamentärrel találkozott, ki előtt ujolag előszóval ismételnie kelle, hogy a fegyver-letétel komoly szándéka. Erre együtt a malom árokig lovagoltak, hol Görgey táborkarával várt, mig Rüdigernek az ő közeledése tudtára adatik. Erre üdvözlé Rüdigert, s átnyujtá neki a sereg csapatainak és hadkészleteinek jegyzékét, beleértve a tartalékhadat s a hozzá csatlakozott egyes tiszteket is. Mindössze 11 tábornok volt a seregnél; az 1-ső hadtest 8641 embert és 2562 (huszár- és tüzér —) lovat, a 3-adik hadtest 9196 em. s 2058 lovat —, a 7-edik hadtest 6708 embert és 2392 lovat —, a tartalékhad pedig mintegy 6000 embert számlált.

Az egész hadsereg tehát mindössze úgy 30,000 emberből állt. Az átadandó ágyuk száma 144-et tőn.

Az oroszok már, mint ki volt csinálva, elfoglalták helyöket, midőn a magyarok odaérkeztek. Erre véghezment a fegyverletétel a kicsinált módon.

Este felé a fegyverletétel végre is volt hajtva.

Görgey még a 13-adika és 14-edike közti éjjel Kis-Jenőre vitetett, s a sereg tartaléka egy lovas osztály által Zarándra kisértetett.

Az okot, melynélfogva Görgey magát a fegyverletételre el határozta, előadtuk, ő meg volt győződve, hogy a további harc mitsem használ, s az országnak vissza ohajtá szerezni békéjét. Árulásról e szerint szó nem lehet.

Hogy más okok sem hiányoztak egészen, melyek a főokkal összeműködtek, — bizonyos; hogy abbeli szándéka, miszerint Kossuthot és seregét fölcsufolja, Görgey utósó működésében igen nevezetes mozzanat vala, s elkeseredése, hogy nem neveztetett ki főparancsnokká, — igen világosan kitűnik magának Görgeynek egy Klapkához intézett leveléből, melyre utóbb még vissza kell térnünk.

Ha vajjon a fegyverletétel okvetlen szükséges volt-e, kétséget szenved. Az idő gyakran csodás szerencsét hoz, s épen azon pillanatban, midőn Görgey a fegyvert letette, sikerdúsan kezdett föllépni Klapka Komáromnál, minek igen nevezetes következményei lehetnek vala, ha a világosi nap által nem paralysáltatnak.

Miután Görgey az orosz interventió kezdetétől fogva azon katonai eszmét forgatá elméjében, egyedül az osztrákok ellen intézni csapást csapásra, kérdés, nem volt volna-e lehetséges, ezen eszméhez még most is hűnek maradni, s azon megállapodáshoz jutunk, hogy igen is lehetséges volt volna, ha az ember tekintetbe veszi a Haynau mozgó seregének erőtlenségét, az oroszok csekély tevékenységét, s mindinkább növekvő tartózkodásukat, melylyel Haynaut segélyezték.

Nem ragaszkodhatott volna-e Görgey jelleme mellett azon eszméhez: egy kétségbeesett csatában, mely legalább mennél többet árthatott volna az osztrákoknak, — magát és seregét föláldozni?

Ha a csatának ez leendett vége, bizonnyára számos vi-

téz férfiúnak, kik mint hősök hullottak volna el, nem leendett gonoszabb sorsuk, mint mely a fegyverletétel után rájok vára-kozék. De talán épen a kétségbeesett elhatározás fordulatot idézhetett volna elő az ügyek menetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szövetségesek részéről s különösen az oroszok főhadiszállásán épen nem biztak többé, hogy a hadjáratot még 1849-ben befejezik, úgy, hogy el voltak készülve, miszerint 1850-ben azt folytatniok kellend. amint ez Borg orosz tábornoknak Miklós cárhoz intézett egy leveléből kétségetkizárólag kitűnt, mely levél a komáromi őrség kezeibe került.

Lehetetlennek egy kétségbeesett végharcot talán csak azon okból tarthatott Görgey, hogy nem bizott többé egy nélkülözések és erőlködések következtében elbágyadt, s a pártszellem által demoralísált sereg fegyelmében és bátorságában.

Azt, hogy Görgey idegenkedett, magát keresztülvágva, seregét semleges területre vezetni; hogy azon nézetben volt, miszerint azon hadseregnek, mely Magyarország nemzeti harcát harcolá, Magyarország földén kell élnie, vagy halnia: nem vethetni neki szemére, habár úgy hisszük, ily átlépés ellen semleges földre senkinek sem lehetett volna kifogása.

Az oroszoknak, nem pedig az osztrákoknak, azért adá meg magát Görgey seregével, mert Haynaut nem akará részesíteni e megtiszteltetésben.

Átalán elterjedt volt a magyar tisztek és katonák közt az oroszok iránti rokonszenv s az oroszok minden alkalommal úgy bántak a magyar hadsereg katonáival, ott hol velök érintkezésbe jöttek, hogy e mutatkozó rokonszenvet föltarthassák, illetőteg fölhasználhassák.

Az osztrákok ellenben lázadóknak tekinték a magyarokat s mint ilyenekkel bántak velök.

Hogy Görgey nem akará ezek előtt letenni fegyverét, az nagyon könnyen érthető, nagyon világos. Nem várt osztrák részről kiméletet; Haynau szigoru rendszabályai, ki Pozsonyban kivégeztetett két, már Windischgrätz idejében a hadi törvényszék által halálra itélt, de ekkoráig mégis életben ha-

gyott tisztet, Mednyánszkyt és Grubert, nem biztaták semmi reménynyel.

Ha tehát fegyverlerakásról volt szó, nemcsak Görgey, hanem tisztjeinek nagy része is hajlandóbb volt a fegyvert az oroszok előtt letenni, kikről azt hitték, Isten tudja mily barátságos érzelmeket táplálnak a magyarok iránt.

Hogy mennyire szerepelt Görgey tábornoki büszkesége is e dologban, midőn inkább választá az oroszokat, mint az osztrákokat, s hogy nem kötött-e ehhez egyátalán messzebb kiható reményeket, az más kérdés.

Sokan állitották, hogy Görgey a fegyverletétel által saját személyét akará biztositni.

Ily állitás alig hihető. Nem; mindazok után, a miket Görgey jelleméről tudunk, azt kell föltennünk, hogy neki legkeseredettebb komoly szándéka volt feláldozni személyét, de számitott az oroszok pártfogására a többi magyar tábornokot s előkelőbb tisztet illetőleg, habár törekvék is ezeket ily reményről lebeszélni.

Görgey hihetőleg remélte, hogy ha magát nem is, de bajtársait megmentendi a haláltól az által, hogy fegyverét lerakja.

S a mély levertség, mely Görgeyt megszállta, midőn e reményt csalódásnak ismeré föl, a legjobb kezesség arra nézve, hogy ez nála úgy volt.

Azon vádra, mintha Görgey az oroszok által meghagyta volna magát — pénzzel — vesztegetni, nem akarunk szót vesztegetni.

A tényeket, melyeken e vád alapulhat, oly nyiltszivüen elmondá Görgey emlékiratában, hogy nem lehet kétkedni e vázlat igaz voltán.

A lugosi csata s Aradvár eleste.

A világosi vagy szöllősi fegyverletétel után egymást érte a többi magyar seregek leveretése s az egyes helyek eleste.

A részletezések most már kevés érdekkel birnak; a hajtóvadászat, mi már 1848-diki decemberben terve vala Windischgrätz hercegnek, e hajtóvadászat a magyar hadakra most valóban kezdetét veszi.

A Haynau derékhada — a Schlick hadteste hiján — az uttól és csatáktól kimerülve, augusztus 10-dikén a temesvári nap után ekként táborozott:

a 3-dik hadtest főereje az u j - v i l á g c. külvárosnál állott.

A Dossen előőrs — dandárnak egy zás zlóalja Remeténél a Bega jobb partján, másika jobbra, közel a Temeshez Medvesnél, derékhada pedig szintén Temesnél állt a temesvár-buziási uton.

A Schwarzenberg dzsidás ezred a temesvári őrségből a 3-dik hadtesthez csatoltatott s feladatául az tüzetett ki, hogy a Remetén át Rékásnak futó magyar csapatokat üldözőbe vegye;

a Wallmoden hadosztály Girondonál táborozott;

a 4-dik hadtest Gyarmathára mozdittatva elő, a Schlickkel való összeköttetést tartá fön Vingán keresztül;

a Paniutine hadosztály a vadászerdőben, az ágyutartalék pedig a Mehálánál állott.

Mindenfelé portyázó csapatok küldettek ki, hogy a vidéket a maradozóktól megtisztitsák, kik összefogdoztatván nagyobbrészt azonnal haza bocsáttattak.

A Kmetty által hátrahagyott hadosztályok, melyek csak most huzódtak délről, a Bácskából és Bánátból fölfelé, Uj-Pécsről Saághnak, azután pedig a Temes bal partján Buziásnak vonultak, a Dossen dandárt apró — persze hasztalan — csatározásokkal nyugtalaniták a Temesen át.

Augustus 11-kén Kmetty utóvéd állást foglalt Rékasnál, mig a Bem derékhada folyvást visszavonulóban vala Lugos felé. Kmetty ezen állást már a 11-dike és 12-dike közötti éjjel ütközet nélkül odahagyá a Schwarzenberg dzsidásezred közeledésének hirére.

Augustus 12-kére Haynau, ki főhadiszállását eleinte Temesvárott üté föl, a magyarok határozottabb üldözését rendelé el. A 3-dik hadtestnek Remete és Jeszvin felé kelle mennie. Ez derékhadával megszállta a Kmetty által odahagyott Rékast, előőrsül Schwarzenberg dzsidásokat küldött Nagy-Topolovecre, balra Szusztrára és Petrova-Szellára őrszemeket menesztett, s a Veigl lovasdandárt Jeszvinen hagyá utócsapatul.

A 4-dik hadtest Janovára ment, a Siegenthal dandárt Hernyakovára mozditá, s őrszemeket küldött Thésig s balra Bencseken és Fibischen át Alliosig.

A Bem derékhada már 12-kén Lugoson volt. Ide érkezett e napon Aradról futva Kossuth is. A hirek, melyeket vőn, egészen lehangolák őt. Többé nincs mit tenni, mondák neki mindenfelől; a sereg, a mennyiben még együtt van, az első ágyulövésre szétrobbantatnék.

Kossuth rövid pihenés után Törökországba indult. 14-kén Teregován vala Karansebes és Mehádia között. Innen levelet irt a beteg Bemhez, ki a háboru folytatását sürgette, s őt fölszólitotta volt, hogy vegye át ismét a kormányt. Kossuth azt tartá, hogy jelenléte mitsem használhat. Ha Bem azt hiszi, hogy tovább folytathatja a háborut, ami mindenesetre csak az ország

igénybevétele és kiszivásával vala lehetséges, alakitson egy bizottmányt népképviselőkből, mely a kormányt átvegye.

12-én Vécsey a Béga kanyarulatnál Kiszeteónál utó védállást foglalt, az ottani hidat lerontani készült, az iktári már le volt rontva. 4 ágyu a kiszeteói hid előtti magaslatokon a Béga jobb partján, 16 pedig a bal parton volt fölállitva. Lukarucet Topolovecnél a jobb parton, s Buziást, Kepetet és Szinerszeget a balon őrszemek tarták megszállva

Augustus 13-kán nem mozdultak az osztrákok; Hoviger összeütközése Lippánál magyar ujoncokkal megállitá őket. Az eseményt ugyanis a Görgey egész hadának átkelési kisérletére magyarázták. Haynau azonnal irt Rüdigernek s kéré őt, hogy egyesüljön az osztrákokkal. Azonban még 13-dikán hire futott, hogy Görgey leteszi a fegyvert s 14-kén Haynaunak, — aki főhadiszállását Temesvárott hagyta — csapatai odább mentek; a 3-dik hadtest Iktárig és Kis Topolovecig, a 4-dik hadtest pedig Hernyakován át Lukerecig, előcsapatával Szusanovetzre s egy őrcsapattal balra Bálnicra ment fölfelé a Bega mellett. A jobb szárnyon a Dossen dandár egy őrcsapattal a bródi hidon Nagy-Kovéresig mozditatott elő, Buziás felé. Közte s a 3-dik hadtest között a Wallmoden lovasosztály ment szintén a bródi hidon Rakovicére, előőrsével Kepesig és Drajojeszig. A Paniutine-osztály s az ágyutartalék Rékasra rendeltetett.

A magyarok előőrseiket mindenütt ellenállás nélkül vonták magukhoz.

15-dikére ki volt tüzve Vécsey megtámadása kiszeteói állásában; azonban a magyarok még 14-dikén odahagyják ezen állásukat, s Ramberg még az nap Kostilig mozditá előhadát s Belincig derékhadát. Kostil mögött ismét állást foglalt a magyarok utóhada; a derékhad Lugos alatt vonatott össze.

15-dikén az osztrák odább mentek Lugosnak; a 3-dik hadtestnek meg kelle támadnia Lugost s üldözőbe vennie a magyarokat, ahová futamodni fognának, a 4-dik hadtestnek Kostilba kelle vonulnia tartalékul, azonban a Siegenthal dandárt Szuszanovecről Hezerisre kelle küldenie a magyarok jobb oldalára; Dossennek Szinerszegen át baloldalukra kelle nyomulnia Lugos felé.

Ramberg, ki reggel 8 órakor indult el Belincről, mindjárt Kostil alatt összeütközött a magyarokkal. A csata rövid ideig tartott, a magyarok csakhamar visszavonultak s Lugost is odahagyták.

Most meg Kmetty foglalt utó-véd állást mintegy 3000 emberrel s 12 ágyuval Lugos mellett a facseti uton, s miután abból is kiveretett, ismét Poganyestnél. Ez utóbbiból, főleg a Hezerisen át előnyomult Siegenthal dandár megjelenése jobbja felől, szoritotta őt ki. Most Bozsurra vonult vissza.

Az ütközet végével a 3-dik osztrák hedtest előőrse Facset ellen foglalt állást; a Wolff és Veigl dandárok pedig Poganyestnél s a Siegenthal dandár Hezerisnél; a többi had mind Oláh- és Német Lugosnál ütött tábort.

Mielőtt Görgey Aradot elhagyá, értesitésére adá Damjanichnak azon szándékát, hogy a fegyvert föltétlenül leteszi, de csak az oroszok előtt. Midőn Schlick Arad alá érkezett, ezt azonnal fölszólitá a vár föladására. Damjanich megtagadá ezt, de augustus 14 dikén parlamentair-eket küldött Rüdiger főhadiszállására Kis-Jenőre, alkudozásba bocsátkozni. Ugyanaz nap érkezett ide Butturlin tábornok is, Paskiekvitschtől küldetve Haynauhoz, a további müveletek iránt értekezni. Ő elfogadta az alkudozásokat. Damjanich eleinte föltételeket szabott; Görgey egy levelének Damjanichhoz, — mely a vár föltétlen átadását tanácslá, — kelle segitenie a dolgon. Damjanich most késznek nyilatkozott a vár föltétlen átadására, de csak orosz csapatoknak. Ez augustus 15-kén el lőn határozva; 17-dikén kell vala megtörténnie az átadásnak. Butturlin csupán a Chruleff kozák őrcsapatát vonta magához Aradról.

Mihelyt Haynau 15-kén Damjanich alkudozását az oroszokkal megtudá, a legnagyobb haraggal kiadá Schlicknek a parancsot, Aradot komolyan megtámadni, az oroszok mellőzésével. Bizonyos vala, hogy Schlicknek, ha ezen parancsot szószerint teljesiti, magukkal az oroszokkal kellend ellenségeskedésbe jönnie, ha ezek adott szavokhoz nem akarnak hütleneknek lenni. Nem volt épen távoli kilátásban a háboru a szövetségesek között.

Butturlin Schlick által értesittetett a dolgok állásáról;

Butturlin most fölhatalmazást nyert Paskiewitschtől, az ügyet lehetőleg kiegyenliteni. Erre azonnal még az augustus 15-dike és 16-dika közti éjjel elment Haynau főhadiszállására Temesvárra, mig Schlick megigéré, hogy a rábizott parancs kivitelét huzni-halasztani fogja, amig csak lehet.

Temesvárott Butturlin eléje adá az osztrák tábornoknak, hogy hisz itt csak puszta formalitás forog kérdésben: mihelyt Arad az oroszoknak átadatik, ezek azt az osztrákoknak fogják átszolgáltatni. Küldje tehát Haynau a Schlick hadteste helyett a Paniutine hadosztályt Arad alá, mely szintén az ő seregéhez tartozik. Bár keserü méreggel, de mégis beleegyezett Haynau. A Paniutine hadosztály, mely ekként most az osztrák seregtől el lőn választva, még augustus 16-kán parancsot kapott, hogy Rékasról, hol épen állomásozott, Aradra vonuljon. De már későn érkezett. 17-dikén Damjanich a várat átadta Chruleff kozákjainak, kik által alig egy órával utóbb az osztrákoknak átszolgáltattatott.

A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál.

A szerencsétlenség elharapódzván Erdélyben, szétfutottak Clam csapatai elől a székely csapatok. Gál Sándor alig 2000 emberrel odahagyá a székelyföldet, magyar földre vágandó magát keresztül, nem levén még értesülve a dolgok reménytelen állapotáról a tulajdonképi Magyarországban.

Grotenhjelm, aki augustus 3-dika óta Maros-Vásárhelyt állt, megtudá 5-dikén, hogy Gál Sándor Csik-Szeredáról Szász-Régenre vonult vissza, onnan Kolozsvárra akarván vonulni. Ő megakará hiusitani ez utazást, s e végből augustus 6-dikán megindult 2 hadoszloppal Maros-Vásárhelyről éjszaknak. A jobb szárny hadoszlopa, $4^2/_3$ zászlóalj, 15 ágyu, $5^1/_2$ lovasszázad és 50 kozák, Székesen és Kálon keresztül Hódosnak indittatott, a a balszárny hadoszlopa, mely 8 gyalog, 2 lovasszázad és 8 ágyuból állt Samarin ezredes alatt a Maros balpartján fölfelé Szász-Régenre rendeltetett.

Gál Sándor kis hada mindakét hadoszlop elől megmenekült, egy hidat használván föl a Maroson Körtvélyfájánál s onnan Toldalagon át tovább vonulván Kolozsvárnak. 6 dikán este Grotenjhelm egyesité két hadoszlopát Vajda-Szent-Ivánnál a Maros jobb partján, s 7-dikén a magyarok után küldé lovasságát. A lovasság Sármásig ment a kolozsvári uttól délre, s néhány maradozót elfogott. Augustus 8 dikán aztán Grotenhjelm visszatért Maros-Vásárhelyre, hol 9-dikén a Nowomirgorod dzsidás ezredet magához vonta, s további parancsokat várt Lüderstől.

Lüders csapatainak a nagy-csűri ütközet után némi nyugalomra volt szükségök. Ő azután egy csapatosztályt alkotott Dyk tábornok alatt, 8 zászlóaljból, 8 lovas századból, 16 ágyuból s 2 sotnia kozákból, melynek alkatrészei jobbára a Clam hadtestéből vétettek, s azt augustus 10-dikén Medgyesnél állitotta föl. Augustus 10-dikén 4 zászlóaljat, 2 lovasszázadot s 14 ágyut hagyván Adlerberg tábornok alatt a Vörös-Toronynál s Nagy-Szebennél, maga 8 zászlóaljjal, 18 lovas századdal s 44 ágyuval Nagy Szebenből elindult Szász-Sebesbe, a még Stein alatt ott állomásozó magyarokat elüzendő.

Erre azon hir inditá, hogy a magyarok főaderejöket Aradnál egyesitik, s szándékuk lehet innen Erdélynek fordulni.

Clam Gallashoz azon parancsot meneszté, hogy 4 zászlóaljat s 8 ágyut Csik-Szeredán hagyva a székelyföld őrzése végett, menjen Maros-Vásárhelyre, Grotenhjelm helyébe, aki meg Kolozsvárra rendeltetett. Dyk odautasittatott, hogy Medgyesről Balázsfalván át a Küküllőn lefelé Mihályfalvára menjen, hogy azután a Szász-Sebesnél állomásozó magyarok előtt, ha Lüders által onnan elüzetnék, a visszavonulási vonalat Kolozsvárra elvágja. Ezen ut elállása csak a Maros bal partján látszott szükségesnek, minthogy a jobb parton Janku gondoskodott erről oláhjaival.

Már a 11-dike és 12-dike közti éjjel egy kozák ezredet küldött ki Lüders Szerdahely-ről azon megbizással, hogy 12-dikén a szász-sebes dévai uton a magyarok háta mögött jelenjék meg.

Augustus 12-dikén szemközt támadá meg Lüders a ma-

gyarokat. Ezek csakhamar hátráltak, de rendet tartva egész Szász-Sebesen túl; azonban, ahogy a lovasság őket üldözőbe vette s a kozák osztálycsapat a dévai uton megjelent, s hire támadt, miszerint a károly-fehérvári őrség kirontással fenyegetődzik: a kezdetleges rend csakhamar fölbomlott s a Stein hadtestének töredékei Dévára futamodtak.

Lüdersnek, a ki csak 4 halottat s 29 sebesültet vesztett, ellenben több mint 1000 magyart fogolylyá tőn, s 22 ágyut elvett, mégis be kelle állitani csapatainak kimerültsége miatt az üldözést, már Szász-Sebes és Szász-Város fele utján, Balamirnál.

13-dikán Lüders 2 zászlóaljat, 1 sotnia kozákot s 2 ágyut, valamint hadtestének egész trainjét Szász-Sebesen hagyta Rehfeldt tábornok parancsnoksága alatt, s előcsapatát Szász-Városra, derékhadát pedig Gyalmára mozditá.

14-dikén az előőrs a piskii hidig, a derékhad pedig Szász-Városig hatolt; e napon a dévai vár nagy mennyiségű lőpor föllobbanása következtében romba dőlt. Minthogy Stein a piskii hidat ellenállás nélkül föladta s már 15-dikén Déváról Dobrára menekvék, Lüders még ugyanaz nap megszállatá Dévát az előhad egy részével.

Azon jelentésre, hogy Lesnek (Dévától nyugatra) s Dobra között jelentékeny magyar haderő gyülekezik, Lüders 16-dikán egész előhadát összpontositá Dévánál, s derékhadát Piskire mozditotta.

Bem és Guyon voltak, kik a Dembinski egykori seregének egy részével Lugos felől az oroszok felé közeledtek.

A Temesvárnál 9-kén vereséget szenvedett sereg töredékei ugyanis Lugosnál szétváltak.

Mintegy 8 zászlóalj, 12 lovasszázad s 42 ágyu Bem és Guyon alatt Dévának fordult.

Dessewffy és Lázár 4000 emberrel és 52 ágyuval délnek, Karansebesen át a török határnak vették utjokat.

Vécsey ellenben a maga s a Kmetty hadtestének egy részével, mely hozzá csatlakozott, mig Kmetty maga Zsidóváron át Törökországba menekvék, a Maros felé Soborsinnak tartott éjszaknak, egyesülni akarván Görgeyvel.

Bem és Guyon voltak, kik most a Stein hadtestének maradványával egyesülve Dobra felől Lüders ellen közeledtek. Ez 17-kén tudomásul vevé Görgey fegyver-letételét. Most fölszólitá Bemet, hogy kövesse ő is e példát. Bem azt válaszolta, hogy ellenkezőleg inkább megtámadni készül az oroszokat, ha ezek nem teszik le a fegyvert. De miután a magyar csapatok kevés harcvágyat mutattak, az ellenfelek végre 24 órai fegyverszünetben állapodtak meg.

Ez alatt, az augusztus 17-edike és 18-adika közöti éjjel haditanács tartatott, az utolsó, a magyar táborban.

Bem, Guyon s számos tiszt a háborút folytatni akarák de a katonák, testben-lélekben kifáradva egészen más véleményben voltak, s csak a háború végét óhajták. A vezéreknek be kelle látniok, hogy e csapatoktól semmit nem várhatnak többé.

Bem, Guyon, Perczel Miklós, Stein és számos mások a fegyverszünet idejét fölhasználva, tova menekültek a táborból. Előbb Ruszkára mentek, s onnan Mörulnak vették utjokat, Karansebestől keletre, hová 20-adikán érkeztek s épen jókor jöttek, hogy az őket megelőzött, de a falu birája által elfogott Kmettyt kiszabaditsák. A menekvők innen Pojánára mentek Mörultól délre s innen a Schil-völgyön Oláhországba menekedtek. Kossuth, Dembinski, Mészáros, Vetter, Perczel Mór, Wysocki, Asbóth, s Szemere, Wickovich, és Batthyány Kázmér miniszterek ez idő tájban már Widdinben voltak.

A vezérek elfutásával a magyar táborban nyilt lázadás ütött ki. A 7760 emberből, kiket még össze birtak tartani vagy 4000 megszökött, a többi 18-adikán este leraká fegyverét Lüders előtt, s legott Károlyfehérvárra szállíttatott.

Haynau, ki meghagyta Temesvárott főhadiszállását, az üldözésre kirendelt összes csapatok fölött Liechtenstein Ferenc hercegre ruházta a parancsnokságot Ennek föladatává tétetett, hogy az egyes magyar hadtesteknek Görgey fegyverletételét proklamátiók által tudtúl adja, de ne bocsátkozzék alkudozásba, hanem mindig csak föltetlen hódolatot kivánjon.

Liechtenstein haderejét az üldözendő magyar hadosztályokhoz képest több hadoszlopba osztá.

A fő-hadoszlop, mely egyenesen Bem és Guyon üldözésére

volt kirendelve, a 3-adik hadtestből s a 4 edik hadtest legnagyobb részéből képeztetett. A 3-adik hadtest már augusztus 16-odikán ellenállás nélkül megszállá Facsetet, s előcsapatát Kossovára mozditá, 17-edikén ez utóbbi helyre a derékhad vonult, az előcsapat pegig Kossaviczára ment, mig a Herzinger-osztály Facsetet szallá meg. 18-adikán a 3-adik hadtest előcsapata Dévára, a derékhad Dobrára, a Herzinger-osztály pedig Kossovára ment. Az osztrákok itt összeköttetésbe léptek Lüders hadtestével s lefoglalták a train-eket és hadi-szereket, melyet a Bem hadoszlopa a fegyver-letétel után még hátrahagyott.

Most portyázó-csapatok küldettek ki minden irányban menekvők összefogdozása, vagy még inkább talán a végett, hogy azokat oltalmukba vegyék a szerte barangoló oláhok ellenében, kik most a védtelen és félholt magyarokon boszujokat tölték.

Egy osztály a Bem hadoszlopából Brunner ezredes alatt, mely mintegy 1800 emberből állhatott, Hátszegre vonta magát; ez 19-edikén egy Hasford tábornok alatt álló orosz csapatosztály előtt leraká a fegyvert. Itt Hasforddal augusztus 21-edikén egy osztrák portyázó csapat találkozott, Wolff tábornok alatt, — kinek Dévából a hátszegi völgyön, aztán pedig vissza Ohuba-Bisztrán és Karansebesen át Lugosra kelle vonulnia, az ott netalán hátramaradt magyar hadosztályokat fölkeresni.

A Dessewffy hadoszlopának fegyverletétele, s egy magyar hadosztály kivonulása Mehadián át török földre.

Dessewffy és Lázár, mint emlitők, Lugosról Karansebesnek vették utjokat. Üldözésökre Liechtenstein herceg a Simbschen — könnyü-lovasságot küldte, mely 12 lovasszázadból s 6 ágyúból állt; mig a Lederer nehéz-lovasdandár s a Müller-gránátos-zászlóalj őrségül Lugoson maradt. Simbschen augusztus 16-án Lugosról Szakulig, 17-edikén pedig előcsapatával Mutnikig ment s egy portyázócsapatot küldött Csutára.

Segélyére 18-adikán a Müller-gránátos zászlóalja Lugosról

Szakulra vonult, s minthogy a fölső-temes-völgyi terület kevéssé alkalmas a könnyű lovasságra, amit előre tudni lehetett volna — még négy zászlóalj s 12 ágyú szólíttatott a Maros-völgyből Karansebesre, hova e csapatok egy része 20-adikán meg is érkezett. Most Wallmoden altábornagy vette át a parancsnokságot a karansebesi vonalon.

Dessewffy és Lázár a 18-adika és 19-edike közti éjjel odahagyák Karansebest, melyet erre a Simbschen előhada szállott meg; csapataik nagyobb része Hátszegnek tartott, egy osztály azonban, mely jobbára a lengyel és olasz legióból állott, Vogtner ezredes alatt a Temes völgyön fölfelé Mehádiának vonult.

Lázár a maga 3000 emberével, 600 lovával és 36 ágyújával, miután a dolgok állásáról értesült, már 19 edikén leraká az osztrákok előtt a fegyvert; csakhamar aztán Dessewffy is megadá magát Wallmodennak. Most tehát itt még csak Vogtner vala hátra.

Augusztus 21-edikén Wallmoden egy kis előcsapatot, de melyben ez uttal gyalogság is vala, Szadováig, 22-edikén pedig Kornicéig menesztett; Simbschen a derékhaddal 21-edikén Zaguzsáig követé azt, Wallmoden pedig főhadiszállását Karansebesen üté föl.

A 22-edike és 23-adika közötti éjjel Müller alezredes a maga granátos-zászlóaljával együtt 7 gyalog- 2 lovasszázadot s 3 röppentyű-ágyút egyesitett Kornicén, s Mehádiába vonult. Vogtner csakhamar odahagyá ezt, de a Mehádia-kulcsnál ujolag állást foglalt. Rövid csetepaté után Müller, ki utána ment, gyöngének érzé magát ez állás megtámadására. Előbb erősítést kellett bevárni. Alkudozások kezdettek, de félbeszakadtak, miután Vogtner fegyverszünetet kivánt, hogy küldöttek által meggyőződést szerezzen magának arról, valjon igaz-e a Görgy fegyver-letétele, melyről neki szólottak.

A 23-adika és 24-edike közti éjjel Vogtner visszatért a Mechadia-kulcstól, s még 24 edike folytán török területre lépett át. Csapatait, mint minden menekvőt, a törökök Widdinbe utasíták.

Augusztus 25-ödikén Wallmoden megszállta Ó Orsovát.

A Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.

Vécsey Lugosról a Maros felé Soborsínnak fordult, Görgeyvel egyesülendő. A Marost átlépvén rosz hegyi utakon Baján és Szlatinán keresztűl tovább ment Boros-Jenőnek. 17 edikén Rakittáról Birkis felé egy zászlóalj, 6 lovas-század s 6 ágyú küldetett utána a Siegenthal-dandárból. A Maros tulpartjára jutva Vécsey egész trainjét, 2000 kocsit, — cserben hagyá, mely egy osztrák lovas-század által elfoglaltatott. Ágyúit is csaknem mind el kelle hagyogatnia Vécseynek az ut nehézségei miatt. Lippát 18-adikán ismét megszállák a Schlick csapatai, nehogy itt Vécsey a Maros bal partjára visszatérhessen, ugyan az nap egy lovas-század közvetlenül üldözőbe vevé őt Medvey kapitány alatt Tót-Váradról Baján es Szlatinán keresztül; ez sok maradozót elfogott, valamint az ütközetben elhagyott ágyukat is meglelé.

Augusztus 20-adikán Boros-Jenőre érkezve, Világostól éjszakra, miután a Görgey fegyver-letételéről tudomást vőn, s magától Görgeytöl fölszólíttatott, hogy az ő példáját kövesse, megadá magát hadtestével, 7440 emberrel, 1067 lóval, 2 ágyu val s még 4000 puskával 21-edikén az oroszoknak föltétlenül.

Az Inczédy és Gál Sándor csapatainak s a Kazinczy hadtestének fegyver letétele.

Grotenhjelm tábornok, ki nem üldözve tovább Gál Sándort, augusztus 8-adikán Maros-Vásárhelyre tért vissza, itt 12-edikén hirt vőn a nagycsűri ütközetről s egyszersmind parancsot kapott Lűderstől, hogy most már Kolozsvárnak nyomuljon elő.

Itt állt Gál Sándor, kihez számos más csapatok csatlakoztak.

Grotenhjelm a rendelkezésére álló haderőt augusztus 13-adikán Kis-Cségnél összpontosítá, s magához szólitá a még Szász-Régen és Szeredfalva körűl Besztercze mellett álló csa-

patokat is, kivéve ez utóbbi város őrségét Wladislawiewitsch tábornok parancsnoksága alatt.

Még 13-adikán a magyarok elöcsapataira bukkant a Grotenhjelm előörse Kalyánnál, melyeket Apahidára vert vissza. Midőn Grotenhjelm 15-ödikén Kolozsvárhoz közelgett, odahagyák azt a magyarok, s Bánfi-Hunyadnak vonultak vissza, egy kis csapatosztálylyal tevén magokat kapcsolatba, mely a Csucsaszorosnál volt fölállitva, hová Gál Sándor mozditá, mindjárt Kolozsvárra érkezte után.

Amint tudjuk, auguszus 7-edikén már Paskiewitsch a Melnikoff ezredes portyázó csapatát kiküldötte, a Sebes-Kőrös völgyén fölfelé, hogy a Csucsa-szoroson át Kolozsvárnak az összeköttetést helyreállítsa Lüderssel és Grotenhjelmmel.

Melnikoff augusztus 8-ikán Mező-Telegdnél foglalt állást; itt csakhamar megtudta, hogy Bánfi-Hunyadról egy magyar csapat osztály közelit a Csucsa-szoros felé, nyilván azon szándékkal, hogy egy, a szorostól nyugatra, Bucsánál emelt torlaszt elfoglaljon, mely az utat elzárá. Melnikoff előnyomúlt Bucsának, s megelőzve a magyarokat, fölgyujtá torlaszukat, hanem aztán óvatosan visszavonult Mező Telegd felé, minthogy a magyarok magukat Csucsánál megerősíték. Innen a magyarokat értesíté a Görgey fegyver letételéről, s csakhamar jelentést tőn, hogy az említett csapat-osztály hajlandónak látszik ama példa követésére, mire mintegy 4 zászlóalj-, 3 lovas-század s 4 ágyúnyi erősitést kapott. Azonban az alkudozások meghiusultak.

Kolozsvárra vonulva Grotenhjelm Urban tábornokot, ki épen föllábadván betegségéből az osztrák csapatok fölött e hadtestben a parancsnokságot ismét átvevé, — 3 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 9 ágyúval Bánfi-Hunyad ellen inditá; a lovasság még 15-ödikén elérte Bánfi Hunyadot, a gyalogság pedig Kapust. 16-odikán Urbán Csucsáig üldözé Gál Sándort. Itt azonban hirül vevé, hogy Mármarosból egy erős hadtest érkezett Kazinczy alatt Deésre, s parancsúl kapá, hogy Gál Sándor üldözését hagyja abban.

Ez a hir Gál Sándorhoz is eljutott, mire ez azon volt, hogy Kazinczyval egyesüljön. Csak azért folytatá még az alkudozásokat Melnikoff-fal, hogy e tervét annál könnyebben kivhesse.

Kazinczynak, ki mindjárt az oroszok előnyomultával a Karpáthokon át, elszakittatott Wysockitól, erre Bemhez kellett volna csatlakoznia, de a hirek, melyeket az erdélyi határszélen Grotenhjelm előnyomulásáról a Bukovinából, vőn, arra határozták őt, hogy egyelőre Marmarosban marad, s innen az oroszok közlekedéset nyugtalanítani fogja. Szándéka, Perczellel egyesülni, az oroszoknak, — Tsheodajeffnek — első előnyomulása által Debrecen felé, meg lőn hiusítva; Görgeyvel való egyesülése pedig az által, hogy ez nem maradhatott a Hernádnál s a fölső Tisza jobb partján addig, a meddig hitték. Kazinczy a mellett azon parancsot, hogy Bemmel egyesüljön, akkor vevé, midőn épen augusztus 2-odikán Munkácsról jőve Uj-Laknál a Tiszán átkelt. Most Szathmár-Némethire tért, hol több nap habozva vesztegelt, mire aztán Deésre indult, hová augusztus 15-dikén érkezett meg.

Az alatt Gál Sándor összeköttetésbe tette magát vele, s elhatározák, hogy Zsibónál egyesülnek, hová is e végből Kazinczy visszafordult, mig Gál Sándor is oda indult Csucsáról.

Grotenhjelm hadtestét 18-adikán Kolozsvárnál összpontositá s Deésre vonult, de Kazinczyt már nem találá ott, mire fölszólitást intézett hozzá a fegyver-letétel iránt egyszersmind egy levelet is küldve neki Görgeytől. Kazinczy 23-adikán késznek nyilatkozott Görgey példáját a most rendelkezése alatt álló öszszes csapatokkal követni, s Grotenhjelm, miután Wladislawiewitschet is magához vonta Beszterczéről, odább nyomult Oláh-Vásárhelynek. Azalatt a Kazinczy hadtestében lázadás ütött ki; a csapatok egy nagy részét sikerült ugyan lecsillapítani, de nehány ezer ember elvált Kazinczytól és Nagy-Bányára vonult. Erre augusztus 25 -dikén 4000 ember 56-ágyuval, 7000 puskával s 103- lóval lerakta Grotenhjelm előtt Zsibónál a fegyvert.

Melnikoff azon jelentésére, hogy Gál Sándor Zsibónak vette utját, 100 kozákot kapott erősitésül, s parancsot vőn, hogy Mező-Telegdről térjen vissza Bucsára. Tartalékúl számára Sasz tábornok küldetett utána 6 zászlóaljjal, egy kozák-ezreddel, s 24 ágyúval, de azon hirre, hogy Kazinczy letevé a fegyvert. csakhamar visszahivatott, valamint Melnikoff is.

Midőn Grotenhjelm parancsot kapott, hogy Maros-Vásár-

helyről Kolozsvárra menjen, támogatására a Dyck tábornok csapatosztályának Tövisen és Enyeden át Thordára kelle vonulnia, ez azonban már 16-odikán, midőn Lüders a Bem hadoszlopának közeledését Déva felé hirül vevé, gyorsan délfelé szólittatott, hogy Lüdersel egyesüljön, s 17-edikén Szász-Sebesre érkezett. A helyett most Clamnak csak egy csapatosztályt kelle Maros-Vásárhelytt hagynia, csapatainak többi részével pedig részint a Wladislawiewitsch tábornok Beszterczéről elvont csapatainak helyét pótolnia, részint Grotenhjelm tábornok közvetlen támogatására Deésre mennie.

Görgey fegyverletétele után egy csapatosztályt alakított Paskiewitsch Nagy-Váradon, Karlowitsch tábornok alatt a gyalogosztály 7 zászlóaljából, 4 lovas-századból, 25 kozákból, 24 ágyúból s egy fél-század árkászból azon megbizással, hogy Debrecennek, Nagy-Kállónak, Naménynak vagy más alkalmas pontnak tartva a Tiszánál, törjön be Marmarosba, ezt csöndesitse le, vegye meg Munkácsot, s tisztitsa meg a munkács-kassai vonalt a még netalán bolyongó ellenséges csapatoktól. Karlowitsch augusztus 14-edikén utnak indult Nagy-Váradról. Következő nap aztán azon- persze már nem egészen való hir érkezett hozzá, hogy a Kazinczy hadteste még mindig Munkács körül táboroz. Karlowitsch erre még 6 zászlóaljjal s 22 ágyuval erősittetett meg, s egy levelet is kapott Görgeytől Kazinczyhoz.

Egy kis csete-paté után Naménynál, elfoglalta Karlowitsch az ottani Tisza-hidat s Munkács alá nyomúlt, mely váracska augusztus 26-odikán átadatott neki, miután belőle parlamentairek küldettek Nagy-Váradra, hogy meggyőződjenek ama tudósitások igazvoltáról, melyek a magyar seregek sorsáról hozzá intéztettek.

Ámbár névszerint Bem számos kisérletet tőn, hogy az oláhokkal kiegyezkedjék, s őket a magyaroknak megnyerje vagy legalább ezek javára békére birja, e kisérletek mindazáltal eredménytelenek voltak. Janku folyvást háborgott s midőn a szövetségesek fegyvereit szerencse látszott kisérni, mind tovább harapódzék az oláhok lázadása. Ekként a magyarok haláltusájok órájaig kénytelenek voltak csapatokat állitni az oláhok ellenébe. Egyike e csapatoknak, az Inczédy portyázó

hadteste augusztus közepe táján Belényes vidékén állt a Fekete-Kőrösnél s ugy 1200 embert számlálhatott.

Ennek hirére augusztus 16-odikán Paskiewitsch 8 lovasszázadot küldött 4 ágyuval Lőwenhagen tábornok alatt Alma-Mezőre Nagy-Váradtól délkeletre. Inczédy hadteste részint leraká előtte a fegyvert, részint szétugrasztatott s e felőli jelentésére, valamint Janku biztositására, miszerint az oláhokat féken fogja tartani, augusztus 24-edikén visszahivatott Lőwenhagen Nagy Váradra.

Görgey már augusztus 14-edikén Nagy-Váradra, Paskiewitsch főhadiszállására vitetett Kis-Jenőről, egy kis kisérettel. Paskiewitsch eleinte mordúl meg támadá őt, de azonnal hozzátevé, hogy a cár kegyelmét személye számára ki fogja kérni. Már egy hét mulva hirül érkezett, hogy Miklós cár valóban valóban megkegyelmezett Görgeynek, s azonkivül fiát, a trónörököst megbizta, hogy Ferencz József császár kegyelmét is kieszközölje számára. Augusztus végével aztán meg is kapta Görgey Haynau egy augusztus 26-odikai levelében azon rá nézve bizonyára fölötte kellemetlen (?) hirt, hogy Ferencz Józref kegyelmet adott neki, hogy megajándékozta életével. Azonban Görgeynek nem leende szabad Magyarországban tartózkodnia, hanem Klagenfurt jelöltetett ki számára tartózkodási helyül, s csakhamar oda is vitetett.

Időközben Görgey következetesen tettéhez leveleket irt minden osztály parancsnokhoz mind a nyilt csatatéren, mind a várakban. Az előbbieknek egyszerüen azt tanácsolá, hogy kövessék példáját, az utóbbiaknak élősorolá a tényeket, s oda utasitá őket, hogy cselekedjenek, amint lelkiismeretük tanácsolja, aszerint amint még Magyarország s népök számára valami kedvező föltétet kicsikarhatni vélnek, vagy nem.

Amint már előbb jeleztük, Görgey aztán mély levertségbe merült, ami meghiusúlt reményének következménye vala, mindenesetre meghiusúlt reményének, habár ő sohasem szólt is környezete előtt reményről, legabább személyesen nem.

Serege tábornokai, tisztei, s a hozzá csatlakozott polgári notabilitások eleinte ugy volt, hogy miként ő, Nagy-Váradra vitetnék. Ez nem történt. Bár utnak lőnek inditva oda, de az

irány csakhamar meg lőn változtatva, s e népséget is ugymint az altiszteket s közlegényeket Sarkadra vitték, Nagy-Váradtól délnyugatra, hova Paskiewitsch a Szolnokon lerakott készleteket elhozatá, hogy az első ellátási szükségletekről gondoskodjék. Nemsokára azután kezdetét vette a hadi szereknek és foglyoknak, kik különböző fönt említett s más kevésbbé jelentékeny alkalommal az oroszok kezébe kerültek, — átszolgáltatása az osztrákoknak. — A legénység az őrmestertől lefelé csakhamar elbocsáttatott; a tábornokok, tisztek és polgári notabilitások azonban ott fogattak, és Görgey jól tudhatta, miért? Dolgot kelle adni a haditörvényszékeknek és hogyan teljesitendették ezek dolgukat, az előzmények után nem volt nehéz megitélni! Azok csak jól jártak, kik a kedvezményeket, melyeket az oroszok az elszabadulásra egyeseknek mindvégig nyujtának, hasznukra fordíták! De a foglyok legnagyobb részt erkölcsileg úgy meg voltak törve, hogy a menekvéshez sem volt erejök, még akkor sem, midőn rövid idő alatt minden illusiójuk eloszlott, melyet magoknak a fegyver-letétel előtt s közvetlenül utána az oroszok nézve oltalmára csináltak.

Jellachich bán elkésése a csatatéren, s Pétervárad eleste.

Ámbár a Bácskából a magyarok már julius 25-dikén ki vonulni kezdtek, Jellachich még soká nem mert előjönni búvhelyéből a Duna jobb partján s a titteli fönsikon. 27-edikén megtudta, hogy Haynau Pestről Szegedre készül. Most Jellachich julius 28-dikán a Castiglione vértes dandárt Ireghről Szalánkeménre indittatá, 31-én pedig a titteli fönsikra.

A kémszemlék ugyan, melyeket julius 30-adikán Dietrich és Knichanin Vilova és Mossorin felől tartottak, azon meggyőződést eredményezték hogy a magyarok a Bácskát odahagyták; azonban a péterváradi őrség kirohanásai, melyek annak valódi gyöngeségét elfödözték, magát a bánt oly mérvben nyugtalaniták, hogy még nem merte a tartalék gyalogságot a Duna jobb partjáról a balra átvonni.

Augustus 5-kén végre hirül vevé Jellachich, hogy Haynau Szegedet megszállta; most a támadásra szánt csapatokat mind meginditá Szalánkeménnek, amennyiben még a Duna jobb partján voltak, s átszállittatni kezdé a folyón. Azalatt, hogy az átkelés a titeli fönsikra folyamatban vala, a Bánát déli részében még hátralevő magyarok augustus 7-kén megtámadták az átkelőket Perlasznál; 8-dikán azonban elvonultak Fehértemplomnak, mire Perlaszt a Lang és Marsano dandárok megszállták, s Titelnél a Tiszán hidat vertek. Ezen hidon a bán serege 12-kén, miután átkelése a Dunán megtörtént, végre átvonult a Tisza bal partjára.

A Haynau seregéből a Tisza jobb partján lefelé küldött Althannféle portyázó-csapat augusztus 6-án elérte Mossorinnál a bánt, s annak seregéhez csatlakozván Temesvárra ment vele, hová augustus 15-én érkezett meg.

Jellachich 13-dikán a Dietrich osztálylyal, 14-dikén pedig derékhadával is Nagy-Becskerekre érkezett s 16-kán Uj-Pécsre jött. Itt azon parancsot vevé Haynautól, miután a lugosi csata után alig volt várható valami komoly foglalatosság, hogy állapodjék meg, s 17-dikén a Puffer dandárt vissza kelle küldenie Ujvidékre, hogy Péterváradot a bal partról is be lehessen keriteni.

A német- és illyr-bánáti ezredek Neustädter és Rheinbach tábornokok alatt Mehádiára és Orsovára küldettek, hogy a fölső Temes és Bela-Reka völgyben müködő Wallmoden hadoszlophoz csatlakozzanak. Azonban ezek már későn jöttek arra nézve, hogy e működésekben résztvegyenek.

A péterváradi őrséget azután csakhamar értesiték a dolgok állásáról egész Magyarországban, s egyszersmind fölszóliták, hogy adják föl a várat. Erre Kiss Pál várparancsnok képviselőket küldött Haynau főhadiszállására, mely augusztus 21-ke óta Aradra volt áthelyezve. Ezek 24-dikén érkeztek ide, s teljes alkalmuk lőn meggyőződhetni a szerencsétlen hirek igaz voltáról; visszatértök után september 7-dikén Pétervárad 8000 embernyi őrségével az osztrákoknak átadatott.

Haynau és Paskiewitsch értekezlete az oroszok kivonulása iránt s a foglalások részbeni folytatása az oroszok által.

Miután Haynau augusztus 24-kén meggyőződött, hogy Pétervárad átadása nemsokára megtörténik, még csak egy erőd volt a magyarok kezei között, Komárom vára. Persze a legfontosabb az országban. — Azonban megvétele bizonyára nem igénylé az orosz és osztrák seregek egyesült erejét; Magyarország elfoglalása vagy hogy netaláni egyes apró fölkelési kisérleteket el lehessen nyomni, szintén nem igénylé ez erőt, annyi sorcscsapás után, melyek neháuy hét alatt a magyarok hatalmát érték.

Lassankint tehát az oroszok visszatéréséről hazájukba lehetett gondolkozni. Haynau azt akarta, hogy az oroszok Komárom eleste után még nehány hétig tartsák megszállva Magyarország éjszak-keleti részét és Erdélyt. Paskiewitsh e végre a 8-dik gyalog osztályt, a 9-dik hadtestből 4 zászlóaljat, azonkivül több hadosztályt jelölt ki a Grotenhjelm és Lüders hadtes teiből Rüdiger főparancsnoksága alatt, ki is főhadiszállását N.-Váradon üté föl.

A távozandó csapatok azonnal megkezdék visszavonulásukat szállásaikra Lengyelországban, Podoliában, Wolhyniában s a déli katonai gyarmatokban, hová octobor közepe táján — az ut hosszuságához képest előbb-később érkeztek meg.

Haynau agustus vége felé a 3-dik osztrák hadtestet Temesvárnál, a 4-diket és a Wallmoden lovasosztályt pedig Arad alatt öszpontositá. Innen aztán megkezdte visszavonulását a békés szállásokra, tekintettel az egész ország elfoglalására. Haynau augusztus végével főhadiszállását Pestre tevé.

Komárom eleste után véget ért a Rüdiger alatt visszamaradt orosz csapatok tiszte is, s először is az ország déli részeiből indittattak ki. Rüdiger ezután Eperjesre tevé át főhadiszállását. October végével a még az éjszaki megyékben álló oroszok is

visszavonattak, s november 6 dikán mind otthon volt Lengyelországban.

Az orosz seregek részéről, melyek mindössze több mint 190,000 embert számláltak, a tulajdonképi hadjárat 2 hónapig tartott, junius középétől augustus közepéig. Ez egész hadjárat alatt csatákban és ütközetekben halottat 543-at, sebesültet pedig 1670-et vesztének, mely utóbbiak közől aztán még 813-an haltak el sebeikben.

Egész veszteségök tehát magyar fegyver által 2213 emberre, vagy nem egészen 1—2 százalékra megy. Az elesettek száma a sebesültekéhez, ha a sebeikben utólagosan elholtakat nem számitjuk, körülbelül ugy viszonylik, mint 1 : 3, az utóbbi esetben pedig mint 2 : 3.

Sokkal pusztitóbb hatással mint az ellenséges fegyver, voltak rájok nézve a kholera s más nyavalyák, miket a tábori typhus neve alá foglalhatni.

A hadjárat alatt kholerába estek 20,200-an, kik közől 7819-en haltak meg, más, vagy másként jelölt bajokban 8735 ember betegedett le, kik közől 3209 halt el.

Tehát a lebetegedettek összes száma 28,935-öt tesz, s ezek közől 11,038 ember halt el, tehát több mint e létszám harmada.

A halottak egész összege tehát 11,884, ebből csak $^1/_{14}$ hullt el a magyar fegyver alatt.

A Komárom melletti események Görgey elvonulásától Vácra, a vár átadásaig az osztrákoknak.

Az őrség és ostromhad ereje és állása a Schlick hadtestének elvonulása után.

Midőn Görgey elvonult Vácra, mint föntebb jelentők, 18,000 ember maradt vissza Klapka tábornok*) alatt Komáromban; elég erő arra, hogy támadó lépéseket lehessen tenni az esetben, ha az osztrákok nem épen tulságos haderőt találnak hagyni a vár alatt, hogy talán az egész zárhadon keresztül

*) L. A mellékletet e szakaszban.

lehessen törni, azt onnan elüzni, s toborzás által a vidéken egy uj elszigetelt magyar sereget fölállitani, melynek fölszerelésére a szükségleteket a Komáromban lévő készletek fogták volna szolgáltatni.

Mig Görgey Komáromot odahagyá, a Janik-osztály a Monostor s a Duna-hidfő előtti sánctábor 1—3. számu müveit, a Rakovszky hadosztály a 4—7. számu sáncokat, a Kosztolányi osztály pedig a 8—10. számu munkálatokat s Ó-Szőny falu foglalá el.

A sáctábor körül 2 század Würtemberg huszár tevé az előőrsi szolgálatot.

A Horváth hadosztály a nádor (Kossuth) vonalt, a Vág-torkolat s Apália szigetét őrizé; egy század Bocskay huszár a Csalóközben végezte az előőrsi tisztet.

Az Eszterházy osztály a belső szolgálatokat végzé, s elfoglalá a Vág-hidfőt; 3 század Lehel huszár 2 db 3 fontos ágyuval keletnek volt mozditva a Zsitván keresztül, derékhadával Kurta-Keszire, egyes őrszemekkel pedig Mócsra a Duna mellett, Madarra, Szent-Péterre, s Ó-Gyállára a Zsitvánál. Azontul Várföldénél, a Vág-hidfőtől éjszakra egy gyalogszázad volt fölállitva.

Klapka egyelőre a belső viszonyok rendezésével foglalkozott, s igen okosan meghuzta magát, hogy azon hirt, melyet terjesztett, miszerint csak legfölebb 8000 ember maradt a várban, az osztrákok előtt annál hihetőbbé tegye. Attól, hogy az osztrákok zárseregöket lehetőlog meggyöngitsék, függött főleg azon hatás, melyet Klapka és Komárom az ügyek menetére gyakorolhattak.

Haynau először, mint már tudjuk, a Schlick és Csorich hadtesteit hagyta Komárom alatt, mely haderő, a k k o r mintegy 25,000 embert számlálhatva, határozottan fölülmulta a Klapkáét, habár ezáltal Komárom kedvező fekvésénél fogva a Vág- és Duna között, a magyar tábornokoknak nem volt lehetetlen a támadó föllépés ama két szakasz e g y i k é n, melyeket beuralt.

De a körülmények, névszerint az, hogy látta, mily kevéssé számolhat az oroszok erőteljes támogatására előnyomultában az Alsó-Tiszának, kivánatossá tették ránézve a Schlick hadtestének magához vonását is, s ezt, miután meggyőződött, hogy Gör-

gey nem tér többé vissza Komárom alá, annyival inkább lehetségesnek vélte, minthogy a komáromi őrség átalánosan csak legfölebb 8000, sőt 6000 emberre tétetett. Schlick tehát odahagyá Komárom vidékét s elvonult Pestre és Szolnokra.

Most még csak a Csorich hadteste, 16 zászlóalj, 6 lovasszázad s 75 ágyu, vagyis 11—12,000 ember *) maradt Komárom alatt. Ez következőleg foglalt állást.

A Pott dandár megszállta Martost a Nyitra mellett, elüzé Ó-Gyalláról a magyar őrszemeket, megszállá ezt és Bagotát s julius 24-dikétől fogva kiterjeszkedett Hetényre, Kurta-Keszire és Marczalházára, miután a magyar őrszemek ez előbb általuk elfoglalt helyeket szintén ellenállás nélkül odahagyták. Aztán nehány mellvédfallal és fatorlaszszal különösen Szent-Péter körül megerősitette magát. — Marosnál hidat vert a Nyitrán, Kőszegfalvánál pedig a Vágon; e hidak által összeköttetés ben állt a Liebler dandárral.

A Liebler dandár a Csalóközt tartá megszállva; Aranyosnál ennek 6 sáncolata vala, innen egy árok futott a Vág-Dunához Kőszegfalva irányában; ez utóbbi helynél több ágyutelep volt fölállitva. Összeköttetését a Barco dandárral a lovadi hid által tartá fön, mely hid a Duna bal partján, a Csalóközben, a nagy-léti hidfő által lett födözve.

A Barco dandár a Duna jobb partján állt Lovadtól Puszta-Harkályig osztálycsapatokat tartva Puszta-Csémen, Mócsán, Almáson. Barco állását Puszta Harkály s a Duna között, az ácsi erdő éjszaki szélén 7 hatalmas, már előbb készült sáncolat, azonkivül nehány vadász árok s fatorlasz födözé.

A várban julius 19-kén hire terjedt egy nagyszerü győzelemnek, melyet állitólag Görgey nyert az oroszokon Vácnál. — Minél zajosabb volt e fölött az öröm, annál mélyebb lőn a levertség, melyet a Vác alatt szétugrasztottak megérkezése már julius 20 dikán az őrségben előidézett. Klapka élénken érzé a szükséget, hogy foglalkozást kellene nyujtani népének, miszerint eloszlassa ama levertséget, mely főleg a szabad mozgáshoz szokott huszárságot meglepte. Schlick elvonulásáról fölületesen

*) L. a C, mellékletet ezen szakaszhoz.

értesülvén, augustus 25-dikén Kosztolányi ezredest 8 gyalog-, 2 lovas századdal s 4 ágyuval kiküldé Tata megtámadására. A támadásnak a legjobb sikere lőn; őrség persze Tatán alig vala, nagy győzelmet tehát kivíni nem lehetett; azonban ez alkalommal a könnyelműen Tatának küldött pesti osztrák postakocsi a magyarok kezébe került, mely számos becses tudósitásokat tartalmazott. Ezek között első helyen egy teljes csataterv állott a Csorich hadteste számára, melyből Klapka, ellenének valódi erejéről vagy inkább gyöngeségéről tudomást szerezhetett magának. Egyszersmind megtudá, hogy az osztrákok Komárom őrségét valóban csak 6000—8000 embernyi erejűnek tartották.

Klapka most elhatározá támadólag lépni föl, s pedig elsőbb a Duna bal, azután pedig jobb partján; e szándékában s annak lehető kimeritő keresztülvitelében még inkább megszilárditá őt Görgey egy julius 28-án Gesztelyről kelt levele, mely augustus 1-jén érkezett Komáromba. Görgey abban jelentést tőn eddigi müködéseiről, a legjobb reményt fejezé ki s figyelmezteté Klapkát azon szerepre, melyet Komárom ezután játszhatik, ha annak őrsége Haynau főseregének háta mögött lép föl.

Komárom fölmentése a szent-péteri és harkályi csaták által.

A Pott dandár megtámadására, mely julius 30-kára volt kitüzve, Klapka 29-kén elrendelte, hogy Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 4 lovasszázaddal s 8 ágyuval a 29-dike és 30-dika közötti éjjel Hetény felé fog nyomulni, ezt elfoglalja, aztán tovább nyomul Szent-Péter és Uj-Gyálla felé. Itt Rakovszky 3 zászlóaljjal, 3 l. századal s 8 ágyuval, miután Marcalházánál a Zsitván átkelt, kezet fogva vele az osztrákok szent-péteri állását meg fogja kerülni.

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal s 8 ágyuval tartalékul fogja a Kosztolányi hadoszlopát követni; Horváth pedig 3 zászlóalj-

jal, 1 lovasszázaddal s 8 ágyuval a Liebler dandár ellen fog tüntetni a Csalóközben, hogy Pott segélyzésétől elvonja.

Janik, meg 1 zászlóalj s 2 ágyu a Rakovszky osztályból s 1 zászlóalj a Kosztolányiéból a sánctábort fogják megszállva tartani a Duna hidfőnél.

Kosztolányinak julius 30-kán reggel 6 órakor volt első ütközete Heténynél, honnan az osztrák előcsapatokat elüzé. Pott azonnal előszólitá a tartalékhadat Szent-Péterről, de Kosztolányi őt csakhamar hátrálni kényszerité; visszavonult tehát a Bagota és Szent-Péter közti magaslatokra, hol addig igyekvék megállani, mig Kurta-Kesziről s Marcalházáról magához vonandá osztálycsapatait. Ez nagy nehezen sikerült is. Azalatt Schulz fölfelé vonult a Zsitva mellett, s bal oldalát fenyegeté Pottnak. Ez Bajcsra hátrált és itt a Zsitva mögé s Érsek-Ujvárra ment. Vesztesége aránylag nagy vala s 219 embert, 9 lovat s 1 társzekeret tőn.

Horváthnak csak jelentéktelen ütközete vala 30-án Nemes-Örsnél.

A julius 31-dike s augustus 1-seje közti éjjel azonban Liebler balszárnyát támadtatá meg Klapka Kőszegfalvánál s Guta mögé hátrálni kényszerité. Pott ugyanazon éjjel Cikén át Tardoskedig hátrált.

Augustus 3-dikára Klapka a Barco dandár megtámadását tüzé ki a Duna jobb partján. Ez augustus 2-dikán következőleg volt fölállitva:

A Duna-puszta-harkályi vonalon az ácsi erdő mentében s a 7 sáncműben, melyek két 18, s nyolc 12 fontossal voltak fölszerelve, állt a Mazuchelli osztály 3-dik, az ottochani h. ő. 4-dik zászlóalja s a Paumgartten Landvehr zászlóalj. Előőrsül ½ század Civallart dzsidás szolgált, mig ¼ század 3 ágyuval Puszta Harkálynál volt fölállitva.

Az ácsi erdő mögött 9. sz. gyalog állt a Mazzuchelli osztály 1-ső és 2-dik zászlóaljából négy 12 fontossal tartalékul, mig a többi 3 század a hadi-szertárnál vala Ácson.

Puszta-Csémnél ½ század, Mocsánál 3 sz. gyalog s ¼ lovasszázad, Almásnál pedig Sternfeld őrnagy cirkáló csapata, 3 gyalog, 1 lovasszázad s 3 ágyu volt fölállitva.

Klapka az augusztus 3-adiki támadásra 5 hadoszlopot rendelt:

Assermann ezredes először is 6 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 16 ágyuval Almásra ñyomul, onnan az ellenséget visszaveti, aztán Tömördnek és Nagy-Igmándnak fordúl, s a Czonczó bal partján a Duna felé vonúl, az osztrákokat a visszavonulástól a Duna jobb partján elvágandó.

Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, támogatva

Krivácsy alezredestől, szintén 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, Mócsát foglalja el, aztán Puszta-Csémen keresztűl Harkályra, az osztrákok ottani főállásának jobb oldalára tör, mig ez állás homlokzatát

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal, $^{1}/_{2}$ lovas-századdal s 12 ágyuval fogná megtámadni.

Janik ezredes 3 zászlóaljjal s egy taraczk-üteggel ae ácsi erdőben foglalkoztatja az osztrákokat.

E haditervben szerencsésen ki van kerülve nagyszámú csapatoknak a háladatlan erdei harcba keverése, sőt inkább a csapatok főtömege a nyilt téren való támadásra van kijelölve az erdőtől délre. Ellenben az Assermann manoeuvre-je úgy látszik messziről indúl ki, holott a puszta-harkályi főtámadás e manoeuvre-től lőn függővé téve. Ha Assermann csakugyan el talál ja vágni az osztrákok előtt a visszavonulást a Duna jobb partja mentében, a pnszta-harkályi főtámadásnak kétség kivül időt kelle engednie neki, hogy a Czonczó bal partjára juthasson.

Assermañ már augusztus 2-odikán este 9 órakor kivonult a sánc-táborból s 3 adikán reggel $2^{1}/_{2}$ órakor váratlanul támadá meg Almásnál Sternfeld őrnagy portyázó-csapatát. Sternfeld előbb a Duna mentében hátrált aztán peüig befelé fordult délnek; nem is állapodott meg előbb csak Bicskénél.

Assermann Sternfelden nyert könnyü győzelme után Tömördre vonult, melyet 9 órakor reggel ért el, hol azonban kénytelen volt csapatainak több órai pihenést engedni.

Assermann Tömördre érkeztének jelentésére a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai Mócsának nyomultak a sánctáborból,

s az első rohamra elfogták csaknem az egész itteni osztálycsapatot. Nyugtalanitá őket a jelentés, hogy Kocs irányában jelentékeny osztrák lovas-oszlop mutatkozik. Kémszemlére küldött huszárok azonban csakhamar azzaljöttek vissza, hogy ama tömeg egy roppant ökörcsorda. S valóban ugy is volt. 2750 ökröt küldtek Budára a Haynau serege számára.

A huszárok azonnal körülfogák, s diadalmasan betereléкKomáromba,hol épen szarvasmarhában volt a legnagyobb hiány.Egy zab-szállitmány szintén a huszárok kezeibe került ez alkalommal.

1 óra tájban Mócsánál készen voltak mindennel s a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai jobbra kanyarodtak s Puszta-Csémre mentek.

A magyarok Mócsa felé tartó fenyegető előnyomulásának első hirére Harkályról, körülbelül 12 órakor, Csémnek indult Barco 5 gyalog, $1^1/_4$ lovas századdal s $^1/_2$ ágyuüteggel, ezek helyébe pedig az ácsi erdő mögötti tartalék csapatból 1 zászlóaljat s 4 12 fontost vont Harkályra. Csém alá érkezve Barco Mócsa, Csém és Nagy Igmánd között erős ellenséges hadoszlopokat látott maga előtt.

Megállott tehát s jelentést tőn az osztály parancsnokhoz, Colloredo herczeghez.

De Klapka is késedelmeskedék Csém megtámadásával. Mócsa megszállása után azonnal parancsot kaptak Schulz és Janik, hogy a sánctáborból Puszta-Harkály s az ácsi erdő ellen menjenek, s 3 óra tájban támadási pontjaik közelében voltak. De Assermann még nem érte el Nagy-Igmándot, annál kevébbé lehetett hát föllépnie Ácsnál s lejebb a Czonczó mentében az osztrákok háta mögött. Klapka ő-rá várakozék.

Azalatt Colloredo megérkezett a csatatérre, s midőn a Schulz és Janik hadoszlopainak közelgését észrevette, 3 órakor Barcot Puszta-Harkályra meneszté vissza, mely kétségbevonhatlanul a magyarok fő támadási pontjául tünt ki.

Itt addig szándékozott maradni, mig vagy elég erősitések érkeznek a Csalóközből vagy legalább a Puszta-Lovadnál lerakott készletek biztosságba helyeztetnek. Puszta Harkálynál lassankint 15 gyalog-, $1^1/_4$ lovas századot s 14 ágyut vont össze.

Klapka azonban, midőn az osztrákok hátráló mozgását

észrevette, azon kezdett aggódni, hogy ezek vagy meg találják magokat erősiteni Puszta-Harkálynál, vagy pedig tovább hátrálás folytán támadását kikerülik, ha tovább is várakozik Assermannra, kivált miután az est beálltáig már csak néhány óra volt hátra. 4 órakor tehát kiadta Kosztolányinak és Krivácsynak s egyszersmind Schulznak is a parancsot a támadásra Puszta-Harkály ellen.

Kosztolányi és Krivácsy jobb felől nyomultak az osztrákok ellen, s Schulz is csakhamar különös hévvel megtámadá ez állás homlokzatát.

Egyidejűleg Janik is durrogtatni kezdé tarackjait az á csi erdő ellen, s fölállitá mögöttök zászlóaljait.

5 órakor délután Puszta-Harkályról hátrálni érzé magát kényszerülve Colloredo. Ácsnál átkelt a Czonczón s a falun át a lovadi hid felé visszavonult

Egyidejűleg az ácsi erdőből is kivonultak a csapatok.

A rend csakhamar fölbomlott. Az ácsi erdőben Janik élénken utána nyomult az osztrákoknak, s a Czonczónál egy századot utól érve a Mazzuchelli ezredből, azt elvágta, s elfogta.

Lovadnál délután 6 órától fogva 1 zászlóalj, ½ lovasszázad s 6 ágyú volt egyesitve a Liebler-dandárból, Barco elfogadására. Barco a hidnál összeszedte ugy-ahogy dandárát s azonnal a Duna bal partjára vonta vissza; 8 órakor este utócsapata is átkelt a Csalóközbe, épen midőn Assermann a Duna jobb partján megjelent. A hidat tüzelése között kelle le rontatni, mi is 11 órára este be volt végezve.

Augusztus 4-edikén a Barco és Liebler egyesült dandárok, 14 beszegezett 18 fontos ágyut cserben hagyva a nagy léli hidfőnél, Guttáig és Nyárasdig, 5-ödikén Szerdahelyig és Légig, 6-odikán pedig Bruckra hátráltak az érsekujvári Duna mellett s Csölléře a Csalóközben minden további háborítás nélkül. A Pott dandár, mely augusztus 3-adikán ujolag Érsekujvárra mozdult, honnan ismét előbbre kelle haladnia Komárom felé, még 3-adikán parancsot vőn a visszavonulásra. Most hát Diószegre ment. Alig hogy ideért, utasitást nyert, hogy állapodjék meg s aztán ismét nyomuljon a Vág felé.

A nagy-léli hidfőnél hagyott 14 18 fontoson kivül még 7

12 fontos s több mint 3000 puska, továbbá 1000-nél több fogoly került 3-dikán és 4 dikén a magyarok kezeibe. 4 dikén Assermann Gönyőn még 700 mázsa ott hagyott puskaport is birtokába vett.

Klapka e szerencsés eredményről azonnal értesité Kossuthot és Görgeit, Berg tábornok egy Miklós cárhoz intézett, de elfogott levelének másolatát is megküldvén nekik, melyből kiderült, hogy, legalább az oroszok, el voltak rá készülve, miszerint a háborut 1850-ben folytatniok kellend s hogy nem kis aggodalommal néztek a közelgő ősz elé.

Klapka Győrré menetele; tevékenysége augusztus 12-dikéig; visszavonulása Győrből.

Klapka, ki augusztus 3-adikán többet nyert mint talán reménylette, most szernncséjét lehetőleg ki akará zsákmányolni. Mindenek előtt Győrbe akart vonulni, hogy hatáskörét kis zélesíthesse, seregét katonaszedés által megerősithesse, aztán pedig a körülményekhez képest további vállalatokhoz foghasson.

Seregét fölosztá egy mozgó hadtestre, melyet 10 zászlóalj 6 lovas-század s $4^1/_2$ üteg képezett, s melylyel maga szándékozott működni nyilt mezőn, s egy helyőrségi hadtestre, mely $13^1/_2$ zászlóaljból, 6 lovas-századból s $3^1/_2$ mozsár-ütegből állitva össze Assermann parancsnoksága alatt Komárombanvolt maradandó*) Mednyánszky alezredes egy hadoszloppal Székes-Fehérvárra küldetett, hogy az ottani fölkelést szervezze, s a vállalkozó ifjú kormánybiztos Noszlopy portyázó-csapatát, mely a Balaton vidékén Nugent táborszernagy 2-odik tartalékhadának egymagán is folyvást dolgot adott, — magához vonja.

Augusztus 5-ödikén Klapka mozgó-hadtestével megindult Győr felé, hová 6-án érkezett. A város meglehetős csöndesen viselé magát; a lakosság igen sok változást élt át s félt a büntetéstől lelkesedéseért; a vidéki nép kevésbbé fontolgatá a dolgot, s Klapka a vidéken ujoncozást rendelhetett el, mely nehány nap alatt 5000

*) l. a. B. mellékletet e szakaszhoz.

18—30 éves fiatal embert eredményezett. Ez ujoncok begyakoroltatásuk és kiképeztetésök végett azonnal Komáromba küldettek, valamint a készletek is, melyeket Győrött találtak.

Ugyanekkor a komáromi őrségnek szét kelle bontania az osztrákok védmüveit, s a várba szállitnia az osztrákoktól cserben hagyott tüzéri készletet. A zsákmányul esett mozsarakból, valamint azokból, melyek még Komáromban kéznél voltak, uj ütegek alakittattak, melyek számára könnyü szerrel lehetett fogatokat szerezni a vidékről.

Klapkának most az vala szándéka, hogy mozgó hadtestével Vasmegyén keresztül egy diversiót csinál Stiria határai felé, s e végre magához vonja a Csalóközben álló csapatokat, melyek helyébe egy más hadoszlopot fog majd visszabocsátani Komáromba, miután az még egy tüntetést intéz Mosony ellen.

Ekkor 11-edikén a rendek táblájának hajdani elnöke, Almásy Pál, egyszer csak álruhában Győrött terem, s meghozza Klapkának az alsó-tiszai események hirét, augusztus 5-ödikéig bezárólag. E hirek semmi jóra sem nyujtottak többé kilátást, s Klapka ily körülmények között kénytelennek látta magát minden messze kiható müködésről lemondani, s visszavonúlni Komáromba. Azonban a hallottakat titokban tartotta, s kiadá a parancsot, miszerint készen kell lenni az elutazásra.

Midőn aztán augusztus 13-adikán a déli csatatérről egy futár a temesvári ágyuharcnak s a Bem serege szétugrasztásának hirét hozá, odahagyták Győrt s utnak indultak, de nem Stiria felé, hanem vissza Komáromba. Augusztus 16-odikán ismét a komáromi sánctáborban volt a mozgó hadtest. Ugyanaz nap hadi tanácsot tartott Klapka, melyben a vett hireket közzé tette. Számosan a haditanács tagjai közül nem akartak azoknak hitelt adni, s midőn végre belé nyugodtak, mégis különféle terveket hoztak inditványba, például, hogy elsőbb a Haynau által délről visszaküldött Jablonowski — dandárának, mely Pest felől közelgett, kell nekiesni, aztán pedig a Nugent hadtestét előfogni, mely az al-Dunától volt segélyül szólitva. Hanem hát ezt mellőzték, s elhatározták, hogy csak a Mednyánszky portyázó-hadteste a Noszlopy csapataival kapcsolatban lesz

lesz magát a Balatonnál föntartandó. Továbbá, hogy az elharapódzó pénzhiánynak eleje vétessék, 2 és 10 forintos bankjegyek kibocsátása lőn elhatározva, melyek magában Komáromban el is készíttettek.

Még 16-odikán meghozá egy hirnök a Pesti Hirlap egy számát, mely a világosi fegyverletételt jelenté. E gyászhir a komáromi őrség előtt csakhamar mindenkép bebizonyulandó volt.

Az osztrák zársereg isméti előnyomulása Komárom ellen.

Ha a Klapka szerencsés kitörése Komáromból Haynaut magát is nyugtalanitotta, s a Jablonowski dandár segélyül küldésére inditotta: a bécsi kormányt tökéletes rémületbe ejtette. Mindenfelé parancsok lőnek kibocsátva, s a kéznél levő csapatok előszólitattak, hogy a zársereget megerősitsék s annak isméti előnyomulását Komárom ellen, mint szintén ezen hely hathatósb bekeritését lehetővé tegyék.

Mig a 2-odik hadtest helyőrségekkel erősité s Pozsonynál fészkelé meg magát: Nobili altábornagy 1-ső tartalékhadteste Bécs vidékéről rendeltetett elő; a Lederer Ágost — dandár, mely a Fertő déli részén Sárvár felé kalandozott, azon parancsot vevé, hogy vonuljon a soprony- szent miklósi utra, Csorichhoz csrtlakozandó.

Ezek voltak a legközelebbi erősitések. Általuk a Csorich hadereje mintegy 23000 emberre emelkedett, kikkel már az új harcot Klapka ellen meg lehetett kezdeni, kivált ama vigasztaló hirek mellett, melyek Ausztria részére délről érkeztek, s melyeknek tartalma Komárom tevékenységét persze jelentékenyen csökkentette.

De további segélyzés végett még Nugent táborszernagynak is föl kelle huzódnia a 2-odik tartalék hadtesttel Komárom alá; azonkivül a Jablonowski dandárra is számitni lehetett, mely augusztus 13-adikán Pestre érkezett, s legközelebb parancsot

vőn, hogy Székes-Fehérvárra menjen Mednyánszky és Noszlopy ellen.

Nugent, kit portyázásai között hagytunk el a Balaton, a Dráva és Mura közt, midőn Haynau Pestről Szegedre indult, oda utasittatott, hogy az al-Dunához, Baranya megyébe nyomuljon, s itt Jellachichcsal egyesülve, tisztitsa meg a Bácskát. Nugentnak ez idő szerint a Burits és Pálffyféle-osztályokban s Dondorf őrnagy hadtestében 10435 ember állt rendelkezése alatt, 30 ágyúval. A Muraközben, valamint a stiriai határokon s a Balatonnál őrs égeket hagyott s julius 28-adikán Buritsot és Pálffyt Iharos-Berénynél össz pontositá; innen 29-edikén Kaposvárra vonult Noszlopyt fölkeresendő, ki azonban előle kitérve, éjszaknak huzódott. 30-adikán Nugent Kaposvárra, innen augusztus 3-kán és 4 edikén Pécsre, 5-ödikén pedig Bátára, Mohácsra s Batinára ment, az al-Dunánál. Itt először is készületeket tőn egy hidveréshez; még ezzel volt elfoglalva, midőn parancsot kapott, Komárom ellen menni.

Minthogy most Noszlopy nagyobb tevékenységet kezde kifejteni a Balaton délkeleti partján s a mint csakhamar hallatszott, Komáromból is segélyt vala nyerendő: Nugent egy hadosztályt egyelőre a Duna és Balaton között hagyott Pálffy alatt, s augusztus 20-adikáig 7 zászlóaljat, 5 lovas-századot s $3^1/_2$ ágyu üteget vont össze Burits alatt Duna-Földvárnál. Innen 21-edikén Székes-Fehérvárra vonult. Az alatt Noszlopy, Pálffy támadási kisérleteit kikerülve, elhagyá a Balaton délkeleti partját, az éjszaknyugatira kelvén át Szántód és Tihany között. Ez s egyéb viszonyok, melyeket azonnal látni fogunk, lehetővé tevék, hogy Nugent a Pálffy-osztály nagy részét is magához vonhatta, s augusztus végéig 10 zászlóaljat, 5 lovas-századot s $5^1/_2$ ágyuüteget egyesithetett, mikkel september 1-jén elérte Csepet a Czonczó mellett.

Jablonowski, ki augusztus 19-edikétől fogva Fehérvár vidékén Noszlopy és Mednyánszkyval csetepatézott, ezzel, amint látni fogjuk, csakhamar fölhagyhatott. Augusztus 22-kétől fogva september elsejéig Moóron vala, s a környék lefegyverzésével foglalkozék; aztán szinte Komárom alá szállittatott.

Az összes haderő, mely september 1-jéig, és pedig innentől

fogva Nugent táborszernagy főparancsonoksága alatt egyesitve vala, 44000 emberre mehetett.*)

Ide járult még egy orosz hadtest, a Grabbeé.

Grabbe, kit a rá nézve szerencsétlen gesztelyi csatánál hagytunk el, az ügyeknek most mind határozottabb fordulatával augusztus 2-odikán parancsot vőn Paskiewitschtől, hogy, miután a felső-Tiszánál fölöslegessé vált, térjen vissza a bánya-városok kerületébe, hogy ott a békét föntartsa. Grabbe e szerint augusztus 3-adikán elindult Losoncnak; utközben megtudta, hogy ott augusztus 1-jén egy gyönge orosz osztálycsapatot egy magyar guerilla-csapat a lakosság segélyével fölkoncolt. Erre elhatározá, hogy Losoncot fölgyujtja. Augusztus 7-edikén megérkezett Losoncra; 8-adikán a virágzó város lángokban állott; borzasztó dolgok történtek, fosztogatás, védtelenek leöldöklése, asszonyok és leányok megbecstelenitése, s más efélék. Grabbe itt megoldá fékét az orosz természetnek. Ez egyike volt ama kevés alkalomnak, melynél a magyarok az oroszokat állatias oldalukról tanulták ismerni. Az oroszok azt beszélik, hogy Grabbe gyujtogató szándékát előbb tudtára adá Paskiewitsch hercegnek, ki azt felelte volna rá, hogy ily esetben mégis jobb lenne talán az orosz csapatosztály megrohanásának főinditóit főbe lövetni. Meglehet. De àkkor Grabbe semmiesetre sem kapta meg e választ előbb, mint a gyujtogatást végrehajtá. Mert hogy Losoncot, mint az oroszok ama állitáshoz következetesen beszélik, — maguk a lakosok gyujtották volna föl, merő mese, s ez tökéletesen constatálva van.

Losoncról tovább vonulva Grabbe augusztus 12-edikén Ó-Zólyomra érkezett. Innen egy-egy osztálycsapatot küldött Rózsahegyre, Oszadára — Rózsahegy és Sturecz között, — és Selmecre, s 16-odikán derékhadát Besztercére vezeté, honnan még egy osztály-csapatott küldött Szent-Keresztre.

Minthogy a bánya-városokban tulajdonkép nem volt mit pacificálni, az orosz sereg, mely dacára a nagy betegeskedésnek, még mindig 13000 harcképes emberből állhatott, bizvást részt vehetett volna Komárom ostromában, miáltal aztán a szö-

*) V. ö. a D és E mellékleteket e szakaszhoz.

vetségesek egész hadereje e helynél 57000 emberre szaporodott volna.

Azonban amint már megjegyzők, Csorichnak nem volt szükséges működéseivel minde haderők összegyüléseig várakoznia. Az a 23000 ember, mely augusztus 10-edikéig összegyült, tökéletesen elég vala azokhoz. Nobili az 1-ső tartalék hadtesttel augusztus 10-edikén Mosonyba s Magyar-Óvárra ért, a Lederer-dandár pedig Csornára mozdúlt elő.

14-edikén az akkori hadügyminiszter, Gyulay gróf személyesen megjelent Csorich főhadiszállásán Oroszvárott, s egyelőre átvette a főparancsnokságot. 15-ödikén megkezdődtek a had mozgalmak.

Ekkor a Chizzola és Barco dandárok Győr felé megszállották Öttevényt Szent-Miklóst, és Lébenyt; az elócsapat Abdának kiküldetve jelenté, hogy a magyarok Győrt már odahagyták. Most oldalvást osztály-csapatok menesztettek balra a Sziget közbe, jobbra pedig Szent-Péteren át Bő-Sárkányra.

A derékhadat, a Chizzola- és Barco-dandárokat Mosonyig a Teuchert-dandár követé tartalékul.

A bal szárnyon Liebler Csötörtökig és Szomorjáig nyomúlt a Csalóközben; a jobb szárnyon pedig Lederer Ágost Eneséig.

Augusztus 16-odikán Gyulay megszállotta Győrt s portyázó csapatokat ki küldött a pápai és fehérvári utakon, melyek által 18-adikán tudomásúl vétetett, hogy Klapka csapatainak legnagyobb részével visszavonult Komáromba.

Erre augusztus 19-edikén Barco Bönyre, Léderer Felső-Szent-Jánosra, Chizzola Gönyőre, Liebler Nagy-Megyerre és Gutára, Teuchert Győrré vonult, Pott pedig a Vágnál s az érsekujvári Duna ágnál maradt, hová Diószegről ismét elő nyomult.

Augusztus 20-adikán a Barco-, Lederer- és Chizzola-dandárok a Czonczóig mozdultak Ácsnál; jobbra osztály-csapatokat küldtek Mező-Eörsre, Pérre, Bábolnára és Nagy-Igmándra.

Fegyverszünet-kötés.

Midőn augusztus 18-adikán Komáromba több magyar tiszt érkezett, kik az oroszok kedvezménye folytán Sarkadot odahagyták, s midőn ezek a világosi fegyverletétet hirül hozák: Klapka csapatait ekként helyezé el a sánc-táborban: a Janik-osztály a monostori müveket s az 1, 2 és 3 számú sánczokat őrizé; Rakovszky a 4—7 számú hadmüveket; Kosztolányi a 8—10 számú müveket; Eszterházy a hidfőt, a Vág-hidfőt s az ó várat;

Horváth a nádor-vonalnál marad a Csalóköz ellenében;

Mócsát, Csémet, és Ácsot huszár őrszemek tartják megszállva.

Még az-nap egy parlamentairt küldött Liebler tábornok a várba, különféle bulletinekkel a temesvári ágyúharcról s Görgey fegyver-letételéről, egyszersmind a várat fölkérve, hihetőleg, mivel messze talált benyomulni a Csalóközbe, s nem igen érzé magát biztosnak, minthogy aznap Csorich vagy Gyulay derékhada még Győrnél állt. Klapka haditanácsot hirdetett, mely egyszerű tagadó válasz-adást határozott el.

Augusztus 20-adikán az osztrák derékhad előnyomulása a Czonczónak fölriasztá a sánctábort, majd azonban két parlamentair érkezett; egy osztrák részről, Alcaini alezredes, s egy orosz részről, Israkoff alezredes, Miklós cár szárnysegéde. Ezek Klapkához vezettettek.

Alcaininak csak az vala megbizatása Gyulaytól, hogy a várat föltétlen megadásra szóllítsa föl; Issakoffnak sem vala egyéb hivatalos megbizása, mint Klapkát a világosi fegyver-letételről értesíteni, s Görgeynek Rüdigerhez intézett levelét, mely által a fegyverletétel előkészitteték, neki megvinni.

Klapka azonnal haditanácsot tartott; a föltétlen megadás egyszeriben visszautasittatott. Midőn Klapka e választ a parlamentaireknek kijelenté, Issakoff haladék nélkül fegyverszünetet inditványozott. Alcaini ellenben azt mondá, hogy miután Gyulay osztrák hadügyminiszter személyesen az ácsi táborban

van, könnyü lenne a magyaroknak átadási föltételeiket előterjeszteniök s azok iránt alkudozásba ereszkendiök. Eleinte Klapka is ellene volt a fegyverszünetnek. Az orosz győzött Alcainin és Klapkán, ez utóbbin egy rövid titkos értekezlet alatt; hogy mit akartak az oroszok, többé nem titok senki előtt. Ők egyszerűen azt akarták, hogy ha lehet, minden magyar hadtest előttük rakja le a fegyvert, minden magyar vár nekik adja meg magát, hogy e zsákmányokat az osztrákoknak kiszolgáltathassák, s ez által kiérdemelhessék Ausztriának ama háláját, mely előttük Konstantinápoly kapuit nyitandá meg. E manoevret, melynek következményeit csak kevesen vették észre s legkevésbbé úgy, amint kiütöttek, legeslegkevésbbé a magyar tábornokok látták át.

Ámbár Gyulay nem kevéssé csodálkozék, hogy még 20-kán este magyar tisztek jöttek Komáromból főhadiszállására, Ácsra, azon megbizással, hogy fegyverszünetet kössenek — augusztus 21-edikén még is létre jött, az s pedig az nap déltől fogva 14 napra 48 órányi fölmondási idővel. Kijelöltetett a felek között a válaszvonal s a semleges terület, melyet bezártak; megállapittatott, hogy Komárom várából 4 biztos fog, osztrák tisztektől kisérve, a déli csatatérre menni, hogy személyesen meggyőződjenek a dolgok ottani állásáról; végre a vár körén kivül levő, de a Klapka parancsnoksága alatt álló csapatok is bele vonattak a fegyverszünetbe, s az alatt vissza vonathattak a várba, ami főleg a Mednyánszky és Noszlopy osztály csapatait illetőleg volt különös fontosságú.

22-edikén a kiválasztott biztosok, kiknek az ügyek állásáról a déli csatatéren saját szemüleg kelle meggyőződést szerezniök, elhagyják a várat. Thaly alezredes és Katona komáromi polgár Aradra, Ruttkay alezredes és Csapó fehérmegyei alispán pedig Nagy-Váradra mentek.

A felek csapatai a fegyverszünet idejére a számokra kijelölt állásokat foglalák el.

A vár őrségéből a Kosztolányi-osztály Szent-Péteren, Ó-Gyállán, Bagotán és Imelyen szállásolá el magát, melléje 3 század Lehel-huszár adatott; a Rakowszky osztály Kurta-Keszin, Hetényen és Marczalházán szállott meg; a Horváth- és Janik-

osztályok a sánctáborban maradtak; az Eszterházy osztály pedig a nádor-vonalat szállotta meg.

Osztrák részről a Barco-dandár Ácson, Puszta-Lovadon és Gönyőn; Lederer Nagy-Igmándon, Tömördön és Kocson; Chizzola Tatán, Tó-Városban, Bajon, Szomodon és Süttőn; Teuchert Győrött; Liebler Gelléren, Lakon, Sziláson, Megyeren, Ekecsen és Guttán; Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett foglalt állást. A Sternfeld őrnagy portyázó-csapata, mely augusztus 3-adikán Bicskére kényszerült hátrálni, ismét előnyomult Tatára.

A fegyverszünet ideje.

A várban élénken sürögtek-forogtak a fegyverszünet alatt; a győri kirontás alkalmával szedett ujonczok segélyével 4 uj honvédzászlóalj alakittatott, s egy másikkal, melyet a szerződéshez képest Mednyánszky hozott 25-kén magával a várba, s mely a Noszlopy portyázó csapatához tartozott, gr. Zichy ezredes alatt egy had-osztályályá egészittetett. Továbbá több uj mozsár-üteg állittatott föl.

Parlamentairek jártak-keltek ide s tova, részint egyes akadályok elháritása végett, melyek az uj elszállásolásoknál fölmerültek, részint pedig hogy az alkudozások megkötéséhez utat törjenek.

Az Issakoff-fali értekezlet után Klapka egy irást fogalmazott Grabbe tábornokhoz, melyben azt mondja, hogy őt főleg Issakoff biztatása birta a fegyverszünetre, hogy ez által mintegy az alkudozások terére van vezetve; azon reményét fejezi ki, hogy ez alkudozásoknál Miklós cár Magyarország érdekeinek pártját fogja fogni. Tehát Klapka is rá hagyta magát szedetni, s azon illusiókból, melyeket ő, hacsak ez időszerint is, az oroszokat illetőleg magának csinált, méltán ama következtetést szabad vonni, hogy Görgey sem volt egészen ment ily illusióktól.

Klapka e levéllel Eszterházy grófot küldé Grabbe főhadiszállására. Grabbe, midőn Csorich augusztus közepe táján ujból

Komárom ellen nyomult, fölszóllíttatott volt Gyulay hadügyminisztertől, hogy működjék közre Komárom ostromában. Ő azonban előbb kérdést intézett ez iránt Paskiewitschhez. Augusztus 22-edikén parancsot vőn ettől, hogy az oszrták hadügyminister fölszólításának eleget tegyen. Minthogy azonban azalatt a fegyverszünet megköttetett, legközelebb az alsó-Garanhoz vonult Grabbe, hol elszállásolá magát. Itt találta őt Eszterházy. Ez mindazon tisztelettel fogadtatott, melylyel „magas születésének" tartozni véltek, de küldetése célját illetőleg semmi határozott ígéretet nem birt kivenni az oroszokból, s a várba azon benyomással tért vissza, hogy az oroszok hamis játékot üznek.

Ámbár ez a várban erősen uralgó orosz lázt kissé lehűtötte Klapka mégis kettő hiján mind elküldé Grabbehoz a Komáromban levő fogoly orosz tisztekeet.

Augustus 26-kán Anitschkoff ezredes, Paskiewitsch herceg tábornoki hadsegéde s Jungbauer osztrák alezredes jöttek a várba. Amaz meghozá Görgey levelét augustus 16-káról, melyben fegyverletételéről értesité Klapkát, s vele a tényeket közli. A parlamentairek ehhez ama fölszólitást csatolák, Kogy Klapka adja fel föltétlenül a várat, amit ő természetesen kereken megtagadott.

Augustus végével visszatértek a biztosok Nagy-Váradról és Aradról. Ruttkay elmondá, hogy Paskiewitsch őt udvariasan fogadá, de azt tanácsolá, hogy Komáromba visszatérve oda működjék, hogy Klapkát Görgey utánzására birja. A Görgey seregének tisztei részben már átszolgáltattak az osztrákoknak; Görgey maga igen levert, s Klapkát vigyázatra inti. Ez utóbbi erős várban s nem épen kedvezőtlen helyzetben van, s talán mégis eszközölhetne valamit az ország s a hadsereg javára. A többi magyar tisztek, kikkel még Ruttkay beszélt, tökéletesen ki voltak ábrándulva, s átkozák a Görgey és az oroszok kettős árulását.

Thaly Haynaunál járt. Ez azon tanácsot adá neki, hogy oda működjék, miszerint Komárom föltétlenül adja meg magát, másként kénytelen lesz az őrséget kardra hányatni. Az esetre, ha Thaly, megérkezte után 48 óra alatt Komárom föladását kiviszi, teljes büntetlenséget biztositott személye számára, s

ezt irásban is kiadá neki. Azonkivül egy levelet is hozott Thaly Haynautól Klapkának, mely egyszerüen egy goromba fölszólitást tartalmazott a vár föltétlen föladása iránt. Klapka erre mindig csak azon értelemben válaszolt, miszerint föltétlen hódolatról szó sem lehet.

Egyidejüleg azonban Haynau fölszólitásával másik is érkezett Csorichtól, hogy hát az őrség adja elő a netaláni átadás föltételeit.

Ennek következtében Klapka september 1-jén haditanácsot tartott. Ebben előterjeszté a biztosok küldetését, s aztán hozzá tevé, hogy most már itt volna az idő tisztességes megadási föltételekről gondolkodni.

A haditanács beleegyezett, s a következő főltételek lőnek fölállitva :

1. Általános amnestia a nemzet számára. 2. Általános kegyelem az összes magyar sereg, annak minden hadosztálya számára, akár letették légyen már a fegyvert, akár még csak leteendették, s haladéktalan szabadon bocsátása a hadi fogságba esett legénységnek. 3. Beváltása a magyar kormány által kibocsátott bankjegyeknek. 4. Szabad választás a tartózkodási helyre nézve a sereg minden alkatrésze számára, s útlevelek kiszolgáltatása mindazok részére, kik a külföldre szándékoznának menni. 5. Szabad elvonulása a komáromi őrségnek, minden katonai tisztelettel. 6. Egyhavi fizetés a tisztek s 10 napi bér a közlegények számára oly pénznemben, mely a külföldön épp ugy mint a belföldön teljes érvénynyel bir. 7. Biztositása mindenki magánbirtokának. 8. A ratificatiók kicserélése september 8-adikáig 1849. 9. Komárom városa lakói számára teljes amnestia; mindennemű politikai üldözés elmaradása; beváltása mindazon bankjegyeknek, melyeket a várparancsnokság az ostrom alatt kibocsátott. 10. Teljes kártalanitása mindazoknak, kik a várkormánynyal szállitási vagy más ilyes szerződésre léptek. 11. A szerződés megerősitése az osztrák császár által.

E föltételekkel s egy hozzájok mellékelt nyilatkozattal, miszerint tagadó válasz esetére az őrség az utósó emberig vé-

delmezni fogja Komárom várát, — Eszterházy és Kászonyi ezredesek küldettek Csorichhoz.

Egyszersmind e föltételek több másolatban meghitt követek által elküldettek Péterváradra is, azon fölszólitással, hogy e vár is e föltételeket szabja elő. E követek közül egy sem juthatott Péterváradra. Tudjuk immár, hogy az föltétlenül meghódolt.

A kormáromi haditanács által fölállitott föltételek, amint könnyen láthatni, két nemüek, politikaiak, melyek Komárom vára érdekein túl terjednek, s katonaiak, melyek csak Komáromnak s őrségének érdekeit érintik. Az előbbiekhez föltétlenül a 4 első pont számitandó. A megkülönböztetés fontos; a későbbi alkudozásokban még nevezetes szerepet játszik.

Csorich Tatán udvariasan és barátságosan fogadta a követeket, azonban azt tanácsolá nekik, hogy vegyék rá az őrséget, miszerint föltételeiből valamit engedjen. Egyszersmind kijelenté, hogy szeretne Klapkával september 3-adikán Mócsán értekezni, mi talán egynémely akadály elhárításához vezetne, s tudatá, hogy az ostromsereg vezényletét Nugent táborszernagy vette át, ki az általunk már előbb jelzett erősitésekkel immár megérkezett.

Nugent első dolga a parancsnokság átvétele után az volt, a fegyverszünetet fölmondani. A parlamentair, ki september 2-odikán a fölmondást megvivé, egy új fölszólitást is nyujtott át Haynautól augusztus 31-edikéről. Ebben ez Klapkát különösen a várnak az oroszoknak leendő átadásától óvja, mi az őrségnek használni nem, de igenis ártani fogna, s igéri Klapkának, hogy, ha a várat föltétlenül föladja, számolhat „nagylelküségére."

A Klapka és Csorich értekezletéből semmi sem lett; az előbbi azt bizonyos okból megtagadá, betegséggel mentve magát.

E bizonyos okokról szólanunk kell valamit.

A várban valószinüleg elejétől fogva két párt létezett: az egyik épen nem idegenkedett a béke helyreállitásától Ausztriával, csak tisztességes föltételek alatt jöhessen létre; a másik pedig föltétlenül hódolt az ideiglenes kormánynak s a köztársasági államformának. Az oroszláz csak csekély módosulásokat okozott a pártok ez állásában. A békepárt élén a dolog lé-

nyegénél fogva maga Klapka állott, a vörös republicanus párt élén pedig Thaly alezredes, Komárom erőditvényi igazgatója s Kossuth rokona, ki előbb polgári mérnök vala, s csak a forradalom alatt sodortatott a katonai pályára, de a katonai viszonyokról legkisebb ismerettel sem birt.

Ámbár Klapka minden inkább mint pártütő vala, ámbár legkevésbbé sem volt szándéka a várat általán föltétlenül, vagy épen személyes előnyök kedveért föladni, mégis múlhatlanúl e gyanúba esett a Thaly-párt előtt, egész felekezetével, melyhez mindenesetre az őrség legnagyobb része, tiszt, közlegény egyaránt, tartozott. A szélső pártok abban hasonlitanak egymáshoz, hogy egyik sem tart semmi eszközt rosznak. A Thaly-párt a „Komáromi Lapok"-ban birta közlönyét, mely gyanusitásokat szórt, hová csak szórhatott. Ezek nem maradtak befolyás nélkül. A Kosztolányi-osztály például, midőn az augusztus 21-edikei fegyverszünet megkötése után, a Duna bal partján kellett volna magát elszállásolnia, vonakodott a sánc tábort elhagyni; csak azért akarják elmozditani onnan, mert ellen állásuktól tartanak a vár átadásánál, mely legközelebbre van kicsinálva. Klapka ez alkalommal igen szigorúan lépett föl; a hadosztálynak mennie kellett s a „Komáromi Lapok" censura alá fogattak.

De hogy saját személyétől minden gyanusitást távol tartson, erősen föltevé magában Klapka, hogy ő maga egyátalán nem fog alkudozni, hanem bárminemű alkudozást a haditanácsra vagy ettől kinevezett választmányokra fog bizni.

A Thaly-párt harc-párt vala. Thaly, ámbár személyesen meggyőződhetett a dolgok állásáról a déli harctéren, mégis azon gyanitását nyilvánitá, miszerint Erdélyben még egy erős magyar sereg áll Bem és Guyon alatt, mely nemsokára ismét támadólag lépend föl; azonkivül a harci-pártban tömérdek sokat beszéltek holmi angol interventióról Magyarország érdekében. Minél több idő folyt le azóta, hogy Aradról visszatértek, annál hangosabban s annál erősebb meggyőződéssel hallatszottak efféle beszédek.

Az ellenségeskedések ismétí elkezdése.

Közvetlenül a fegyverszünet fölmondása után még september 2-odikán bevonta Klapka csapataít szállásaikról a védmüvekbe.

A Janik-osztály a Monostort s az 1—3 számú műveket, Rakovszky a 4—7 számu sáncokat, Kosztolányi a 8—10 számú sáncokat és Ó-Szőnyt, Horváth a nádor-vonalt s az apáliai szigetet Eszterházy a Vág hidfőt, Zichy pedig a belvárost szállotta meg. A fegyverszünet alatt elfoglalt vonalokon még lovas őrszemek hagyattak.

A fegyverszünet lefolyása után september 4-edikén az osztrák csapatok mind megindultak az erőd ellen. A Colloredo-osztály Aranyosnál foglalt állást a Csalóközben, előcsapatai pedig Szent-Pálnál, Ujfalunál, Nemes-Örsnél, Vizvárnál, s Kőszegfalvánál; továbbá a Teuchert-dandár az ácsi erdőnél, Lederer Puszta-Harkálynál, Jablonowszki Puszta — Csémnél, Jablonski Mócsánál, Chizzola Grebicsnél és Bilegnél, a Barco-dandár pedig Ácsnál állt föl. A Duna bal partján Grabbe az alsó-Garantól az alsó-Zsitva felé vonult, Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett maradt. A közlekedést az öreg Dunán a jobb part s a Csalóköz között egyelőre a Ceres gőzös tartá fön Puszta Lovadnál.

September 5-ödikén jelentéktelen csetepaték fordultak elő az ácsi erdőnél s Hetény nél, itt Lehel-huszárok és a Grabbe kozákjai között. A magyarok itt a Zsitva-vonalhoz vonultak vissza.

September 6-odikán Komáromot teljesen bekeritettnek lehetett tekinteni.

Most Nugent a valóságos ostromhoz tőn készületeket; ellensáncait 2—3000 lépésnyire mozditá előre, rőzsenyalábokat és kosarakat készittetett, Szent-Pálnál pedig, Komáromon fölül, hajó hidat veretett: továbbá Almásnál, Komáromon alul egy kis hajóhadat állittatott föl 2 gőzösből és 2 ágyunaszádból, hogy a zár itt is tökéletes legyen, s egyszersmind hogy az összeköttetést Chizzola és Grabbe között a Dunán föntartsa.

Apró ütközetek a zárvonal egyes pontjain naponkint fordultak elő, de egy sem birt valami fontossággal.

Nugent, mig egyrészt az anyagi ostrom iránt tőn intézkedéseket, másrészt erkölcsi ostromot kapcsolt azzal össze. A magyar katonáknak kiáltványokat játszott kezeikbe, melyekben fölszólítá őket, hogy pártoljanak át, s kényszeritsék vezéreiket a vár föladására.

E fölhivások nem maradtak épen minden hatás nélkül. Már a fegyverszünet alatt agyon kelle lövetnie Klapkának két elfogott szökevényt; september 15-ödikén 48 honvéd szökött meg egyszerre, kik közöl 30-at elfogtak; ugyanaznap egy egész dandár Bocskay huszár föllázadt, s vonakodott tovább szolgálni, miután szolgálati idejök már kéthónappal előbb kitelt. Klapka rögtönbiróságilag agyonlövetett 8 honvédet és 7 huszárt, ami aztán nem téveszté el hatását.

Uj alkudozások. Komárom átadása.

Azalatt uj alkudozásokra nyilt alkalom.

September 11-edikén két parlamentair egy levelet hozott Haynautól Klapkának, melyben az előbbi jelenti, hogy Pétervárad föltétlenül föladta magát, — ismét fölszólitja Klapkát, hogy kövessé ő is e példát.

Klapka azt felelte a haditanács megkérdése után, hogy becsülettel meghódol Komárom, de föltétlenül nem fogja magát megadni soha.

Azonban Komárom most már egészen magára volt hagyatva; helyzete épen nem vala fényes, ha nem volt is hiány eleség- és hadikészletben: 4000 beteg még is csak nagy teher vala rá nézve; Komárom alatt egy egész sereg állott, jól ellátva mindennel, ami csak az orstromhoz szükséges, s Haynaut mi sem akadályozá, hogy e sereget még inkább gyarapitsa. Klapka azon meggyőződésre jutott, hogy most még legjobb lenne a tisztességes átadás iránt megegyezni, hogy azonban e végből a komáromi őrségnek is le kell szállitania követeléseit.

E meggyőződést september 14-edikén ékes szavakkal adá elő az összegyült hadi tanácsnak; aztán azt az inditványt tevé, hogy az eredeti átadási föltételek első 4 pontja kérvény alakjában adassék át egy küldöttség által Ferencz József császárnak s csak a többi tisztán katonai pontok tartassanak meg tulajdonképi föltételekül.

Ez indítvány általános méltánylatra talált, s az illető határozat egy levélben azonnal tudtára adatott Nugent táborszernagynak. Nugent a küldöttséget nem bocsátá ugyan Bécsbe, de megigéré, hogy az iratot a császárnak kezéhez fogja szolgáltatni. Egyszersmind késznek nyilatkozott Klapka, a beteg és lábadozó osztrákokat, kik hadifogolykép Komáromban voltak, s ott csak rosz ápolást nyerhettek, egyszerűen és azonnal kiszolgáltatni Nugentnak, mely ajánlatát ez köszönettel fogadta.

Egy haditanácsban, melyet Klapka 16-odikán tartott, hogy a Nugent válaszát közzétegye, nem átallá Thaly az eddig Klapka ellen csak titokban terjeszgetett gyanusitásokat, ha csak képlegesen is, kinyilvánitani. Klapka elfogatá őt, valamint a „Komáromi Lapok" szerkesztőjét is, midőn ez ama gyanusitások ismétlése mellett Thaly elfogatását jelenté.

A belső szakadás symptómái tehát mindinkább szaporodtak s velök a kitartó és erőteljes védelem reményének okvetlenül alá kelle szállania minden elfogulatlan szemlélőben.

September 19-edikén jelenté Nugent, hogy egy utósó utasitást kapott a föltételekre nézve, melyek az őrségnek a vár átadását illetőleg engedményeztetnek. E szerint politikai tárgyaknak egészen ki kell záratniok a szerződésből. A legénységnek az őrmestertől lefelé, amennyiben szintén osztrák csapatokból pártolt volna át s csak a magyaroknál léptettetett volna elő tisztté, valamint azon tiszteknek is, kik előbb nem szolgáltak az osztrák seregben, teljes amnestia engedtetett. A volt osztrák tiszteknek ellenben nyilatkozniok kellett, vajjon haditörvényszék elé akarnak-e állani, vagypedig a császári államot inkább elhagyni 10—12 nap alatt. Az őrségnek 48 óra alatt határoznia kelle e föltételek elfogadása iránt.

E kérdés eldöntése végett Klapka a közönséges haditaná-

cson kivül még egy-egy kapitányt s két két hadnagyot hivott egybe az őrség minden zászlóaljából s hasonló osztályaiból.

Aztán kifejté azon nehézségeket, melyek az erőteljes védelemmel járnak, melynek menetéről s szenvedéseiről — mint mondá, — soknak a jelenlevők közül képzete sincsen. Ő a megadás mellett nyilatkozott, most, midőn még van idő rá, minthogy Komáromnak elszigetelt ellenállása semmit sem használhat az országnak; persze hogy a Bécsb ől előterjesztett föltételeket nem fogadhatni el, de a magokéit még mindig módosithatni.

Heves szóvita után Klapka keresztülvivé nézetét, s a megadási föltételek most következőleg lőnek megállapítva.

1. Szabad elvonulás az őrséget illetőleg, fegyverek nélkül, a tisztek megtartják kardjukat. A volt osztrák tisztek, kik útlevelet kérnének a külföldre, elláttatnak vele; különben haza bocsáttatnak szabadon, önként kellvén magokat jelenteniök. Azon magyar tiszteknek, kik előbb nem voltak osztrák szolgálatban, megengedtetik szabadon tartózkodniok otthonn, osztrák szolgálatba nem szabad besorozni őket. A hajdani osztrák ezredek legénysége teljes amnestiát kap; azon egyének, kik belőle időközben magyar tisztekké lettek, szabadon bocsáttatnak. Törvényszéki üldözés nem fog történni 2. Utlevelet a külföldre mindenki nyer, ki érte 30 nap alatt folyamodik. 3 A tiszteknek egy-hónapi fizetés, a legénységnek pedig 10 napi fog kiszolgáltatni osztrák bankjegyekben a cs. k. hadi illeték szerint. 4. Azon kötelezettségek beváltására, melyeket az őrség hadi bank-utalványok kibocsátása által magára vállalt, az osztrák kormány 500000 pengő forintot fizet. 5. A Komáromban levő rokkantak s a kórházakban fekvő beteg harcosok ápolása. 6. Ingó és ingatlan magánbirtok általán garantiroztatik. 7. A fegyverletétel ideje és helye utólagosan tüzetik ki. 8. Minden ellenségeskedésnek azonnal vége szakad. 9. A vár hadi szokás szerint s a ratificatio után adatik át.

Ez utólsó föltételekkel september 21-edikén egy 11 tagból álló bizottmány ment Nugent főhadiszállására, Ácsra; ez 22-edikén este azon válasszal tért vissza, hogy Nugent szorosan ragaszkodik a Bécsből nyert utasitásokhoz.

Ezt egy 23-adikai haditanácsban jelentette Klapka, s meg-

esküvék, hogy ily körülmények között Komáromot az utósó emberiség védelmezni fogja. Az egész haditanács ismétlé az esküt.

Egyszersmind egy fölszólitás is érkezett Csorichtól Klapkához egy értekezlett iránt; továbbá egy levél is Nugenttól, melyben ez Klapkának osztrák nyugdíjat igér, melyet békében fogna élvezhetni külföldön, ha az őrséget ráveszi az átadásra. Nugent levelére Klapka egyelőre nem válaszolt semmit.

Nehány nap mulva sürgős levél érkezett Kiss Ernőtől Klapkához, melyben az előbbi, — ki ettől sorsa bizonyos enyhitését várta, — ostromolja az utóbbit, hogy adja át föltétlenűl Komárom várát.

Ekként Klapka minden oldalról meg volt támadva, megvesztegetési kisérletek, a barátság hivatkozásai, s a mellett a meghasonlás által tulajdon táborában. Tehát erősen kelle magát tartania.

Csorich ajánlatára Klapka igenlőleg válaszolt, s az értekezlet september 24-dikén az ácsi uton ment végbe, de semmi eredményhez nem vezetett. 25-ödikén Klapka egy napi parancs által tudtára adá az őrségnek, hogy az alkudozások ismét dugába dűltek.

Azonban osztrák részről megfontolák, hogy Komárom ostroma, ha az őrség határozatához hű marad, igen sok költségbe fog kerülni, s igen hosszura elhuzódhatik, s hogy utóvégre sem érnek el egyebet, mint hogy magok rontják szét Komárom hadimüveit, hogy tehát jobb lenne engedni az őrség föltételeinek, hanem persze azokat előbb amennyire csak alkudozások folytán lehetséges leend, módositani kell.

E végből September 26-dikán maga Haynau jelent meg Ácson, egyszersmind uj csapatosztályokat inditva Komáromnak azon esetre, ha netalán az alkudozások mégis ismét meghiusulnának. Ez esetre magát biztositani annyival szükségesebb vala, minthogy tudva vala, hogy Grabbe hadteste nehány nap múlva vissza fog szólittatni Oroszországba.

Miután september 26-dikán reggel még többfelé csetepaték fordultak elő, különösen Ó-Szőnynél, — délben egy osztrák parlamentair jött Komáromba, ki Klapkát értekezletre hivá meg

Haynauhoz. Klapka nem vala hajlandó e meghivást elfogadni, september 27-edikén reggel tehát az a tizenegy tagból álló hadi bizottmány, melyet már előbbi alkudozásokból ismerünk, küldetett Puszta-Harkályra, hol Haynau fogadá.

Nehány óra alatt a capitulatio megköttetett. A magyarok föltételei lényegileg el lőnek fogadva. Szerintök az őrség szabad elvonulást nyert fegyvertelenül, csak a tisztek tartották meg kardjokat; azon tiszteknek, kik előbb az osztrák seregben szolgáltak, tetszésök szerint utlevelek adattak a külföldre, vagy pedig megengedtetett háboritlanul tartózkodniok otthonn, hogy ha nem akarnának inkább haditörvényszék elé állani; mindazon tiszteknek, kik előbb nem álltak szolgálatban, szabad tartózkodás biztosittatott Magyarországban; a legénységnek pedig az őrnagytól lefelé, teljes amnestia. Utlevelek azonban a külföldre csak azoknak voltak kiszolgáltatandók, kik azt 30 nap alatt kérendik. A tisztek egy havi fizetést, a közlegények pedig 10 napi bért kaptak osztrák bankjegyekben, az osztrák zsoldláb szerint. A Komáromban kiadott hadi-bank-utalványok kiegyenlitésére az osztrák kormány 500000 forintot fizet osztrák bankjegyekben. A Komáromban levő beteg és nyomorék katonaság ápolást volt nyerendő. Az ingó és ingatlan magán vagyon általánosan birtokában hagyatott mindenkinek.

Az átadás módját illetőleg különös egyezség köttetett.

Annak értelmében 1849. október 2-dikán, 3-dikán és 4-dikén átadatott Komárom az osztrákoknak, miután october 1-jén a Péterváradra küldött küldöttség visszaérkezett.

Ekként tehát Magyarország utósó erődje is elesett.

October 6-dikán 1849. gr. Batthyány Lajos, az alkotmányos Magyarország miniszterelnöke Pesten agyonlövetett, s csak azért lőn agyonlőve és nem fölakasztva, mert ezt egy seb, melyet Batthyány maga ejtett nyakán, teljes lehetetlenné tevé.

October 6-dikán Aradon fölakasztattak Aulich, Damjanich, Nagy Sándor, Török, Lahner, Vécsey, Knezich, Pöltenberg, Leiningen, Schweidel tábornok: agyonlövettek Kiss Ernő, Dessewffy és Lázár.

A.

Ereje és összeállítása a komáromi seregnek Klapka tábornok alatt Görgey elvonulásától Vácra.

Második hadtest. Ezredes: Kászonyi.

Rakovszky ezredes hadosztálya; a 25. 48. 52. és 56 számú honvédzászlóalj, Dom Miguel 1. z.alj, 1 6 fontos üteg.

Horváth alezrdes hadosztálya; a 60, 61, 63, 49, 54 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos üteg.

Nyolcadik hadtest. Ezredes: Assermann.

Kosztolányi ezredes hadosztálya; a 18, 37, 64 számú honvédzászlóalj, Sándor 3. zászlóalj; 1 lovas-üteg, s 1 6 fontos gyalog-üteg.

Janik ezredes hadosztálya; a 70, 71, 57 és 46 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos üteg.

Gróf Eszterházy ezredes hadosztálya; a 15, 40, 98, 99 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos gyalog-üteg.

Lovasság: 6 század Würtemberg-, 2 század Bocskay-, 3 század Lehel huszár. Utász és árkász 7 század.

Tüzérparancsnok: Krivácsy alezredes.

Erőditvény-igazdató: Thaly alezredes.

Táborkar-főnök: Szillányi alezredes.

Összesen 13$^1/_6$ zászlóalj, 11 lovas század s 6 tábori-üteg; 18000 ember 48 táboriágyuval.

B.

A komáromi sereg beosztása a Győr elleni támadásra.

Mozgó hadtest Klapka személyes vezénylete alatt.

Kosztolányi-osztály: a 18, 37, 64 számú honvédzászlóalj, Sándor 3. zászlóalj, két 6 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Rakovszky-osztály: a 25, 48, 56 számú honvéd

zászlóalj, 1 Dom-Miguel zászlóalj, 1 lovas-üteg, 2 század Würtemberg- huszár.

Eszterházy-osztály: a 15 év 57 számú honvédzászlóalj, $^1/_2$ 12 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Mindössze 10 zászlóalj, 6 lovas-század, $4^1/_2$ ágyuüteg, vagyis 8000 ember 36 ágyúval.

Helyőrségi hadtest Assermann parancsnoksága alatt. A 98, 99, 70, 71, 52, 46, 60, 61, 63, 49, 54, 40 számú honvédzászlóalj, $1^1/_2$ 6 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 1 taraczküteg, 3 század Lehel-, 2 század Bocskay-, 1 ujon-alakitott század huszár, az utászok és árkászok.

Összesen $13^1/_6$ zászlóalj, 6 lovas század, $3^1/_2$ tábori üteg, vagyis 10000 ember 28 tábori-ágyuval.

C.

Ereje és összeállitása a komáromi ostrom-seregnek Csorich altábornagy alatt julius végétől kezdve.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Barco vezér-őrnagy dandára: az 1, 2 és 3 számú Mazzuchelli-zászlóalj, a Paumgartten 3. és Landvehr-zászlóalj, ottocháni h. ő. 4. zászlóalj, 2 század Civallart dzsidás, 1 6 fontos üteg, 1 lovas-üteg, 2 12 fontos-üteg, 2 darab 18 fontos.

Liebler vezér-őrnagy dandára: az István főhg. 1, 2, 3 számú és Landvehr-zászlóalj Wimpffen 2. zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidás, $3^1/_2$ 6 fontos-üteg, 1 röppentyű üteg, 16 darab 18 fontos.

Pott kiküldött-dandára: Deutschmeister 4. zászlóalj, Kudelka 3. zászlóalj, Fürstenwärther 3. zászlóalj, a 3. és 4 számú Haynau-zászlóalj, 2 század Civallart- dzsidás, 1 6 fontos-üteg.

Összesen 16 zászlóalj, 6 lovas-század, 75 ágyú, 11000 ember 1300 lóval.

D.

Ereje és összeállitása a komáromi ostromseregnek Csorich altábornagy alatt augusztus 20-adikától kezdve.

Gróf Nobili altábornagy hadosztálya.

Chizzola és Lederer Ágost dandárai: 9 zászlóalj, 2 lovas-század s 18 ágyu.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Liebler- és Barco dandárai: 10 zászlóalj, 3½ lovas-század, 18 ágyu.

Pott kiküldött-dandára: 5 zászlóalj, 2 lovas század, 6 ágyu.

Teuchert kiküldött-dandára: 6 zászlóalj, 2 lovas-század.

Ágyutartalék: 27 ágyu.

Összesen 30 zászlóalj, 9½ lovas-század, s 69 ágyu, vagyis 23000 ember.

E.

Ereje és összeállitása a komáromi osztrák ostromseregnek Nugent gróf táborszernagy alatt, septemberben

2. hadtest. Altábornagy báró Csorich.

Colloredo hadosztálya: Pott és Liebler dandárai, 13 zászlóalj, 4 lovas-század, 28 ágyu.

Nobili hadosztálya: Teuchert és Lederer Ágost dandárai, 10⅓ zászlóalj, 3 lovas század, 18 ágyu.

A tartalék sereg 2-ik hadteste Táborszernagy gróf Nugent.

Pálffy hadosztálya: Chizzola, Jablonovszki, Alcaini dandárai. 15½ zászlóalj, 4½ lovas-század, 24 ágyú.

Burits hadosztálya: Jablonski, Montenuovo, Barco dandárai, 9 zászlóalj, 11 lovas század.

Ágyutartalék 84 ágyu.

Összesen 47⅚ zászlóalj, 22½ lovasszázad, 154 tábori ágyu, vagyis 44009 ember 5446 lóval.

9.285.
2000

20 -
8.
1458
10 -
116
1160
164

CSATA KOMÁROMNÁL, 1849. JULIUS 11.

Egy geogr. mfföld=10,000 lépés

Ny Rohn es Grund Pest 1866

A komáromi csata alatti hadállások 1849 julius 11-én d. u. 2 és 3 óra közt.

Osztrákok.

a. Pott dandár.
b. Colloredo hadosztály.
c. A lovadi hid.
d. Reischach dandár.
e. Bianchi „
f. Schneider „
g. Sartori „
h. Oldalcsapat Jablonovszky dandárjából.
i. Ludwig lovas dandár.
k. Benedek dandár.
l. Jablonovszky dandár.
m. Herzinger hadoszt.
n. Paniutine hadoszt.
o. Simbschen lovas dandár.
p. Wolff dandár
q. Lederer lovas dandár.
r. Bechtold kémszemléje.
s. Wolff dandárból oldalcsapat.
t. A Ramberg hadtest zöme útban Buda felé.

Magyarok.

1. Nagy Sándor hadteste.
2. Komáromi erődök és elsánczolt tábor.
3. Leiningen hadteste.
4. Esterházy-hadosztály.
5. Görgey Armin hadoszlopa.
6. Pikety lovas osztálya.
7. Pöltenberg hadteste.
8. Aschermann hadteste.

Jegyzés. E térkép egyszersmind a nagysarlói, peredi és komáromi (jul. 2-ki) csaták környékét is hozza.

A hadseregek állásai

a temesvári ágyu-ütközet alatt 1849. Augustus 9-én d. u. 4 órakor

és indulási vonalai.

Magyarok.

- I. Nagy Sándor hadteste.
- II. Arad helyörsége és Querlonde hadosztálya.
- III. és VII. Görgey hadseregének zöme.
- IV. Bem hadseregének zöme (előbb Dembinszky alatt.)
- V. Kmety hadteste.
- VI. Vécsey hadteste Temesvár ellen.

Osztrákok. (Haynau hadserege)

Indulási vonalok.

Oldalcsapatok.

1. Schlick hadteste.
3. Ramberg hadoszlopa.
4. Lichtenstein hadteste.
2. Paniutine orosz hadosztálya.
5. Wallmoden lovassági hadosztálya (előbb Bechtold alatt.)
7. Sartori dandárja.
6. Ramberg oldalcsapatja Zsombolya irányában.
8. Tüzérségi tartalék.
9. Haynau hadtestének zöme a temesvári ágyuzás alatt (2. 3. 5. 8.)
10. Temesvár helyörsége.

Oroszok. (Paskievitsch hadserege.)

- A. A lovasság zöme Rüdiger alatt.
- B. Kozák-előcsapat Rüdiger alatt.
- C. Oldal-hadoszlopok.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 06 20 12 009 5